

DÜMAD

Dünya Multidisipliner Araştırmalar Dergisi

WOJMUR

World Journal of Multidisciplinary Research

Yıl / Year: 2023 Cilt / Volume: 6
Sayı / Issue: Prof. Dr. Durmuş Ali Arslan Özel Sayısı



ISSN: 2717-6592

2023

DÜMAD

Dünya Multidisipliner Araştırmalar Dergisi

WOJMUR

World Journal of Multidisciplinary Research



Yıl / Year: 2023 Cilt / Volume: 6
Sayı / Issue: Prof. Dr. Durmuş Ali Arslan Özel Sayısı

ISSN: 2717-6592

2023





İletişim/Contact

Phone : +90 530 139 47 99
e-mail : ahmetcaparlar@gmail.com
web : <https://dergipark.org.tr/tr/pub/dumad>

Copyright © 2022

Dünya Multidisipliner Araştırmalar Dergisi / World Journal of Multidisipliner Research
All rights reserved

DÜMAD (Dünya Multidisipliner Araştırmalar Dergisi) Editör Kurulu
WOJMUR (World Journal of Multidisipliner Research) Editorial Board

Baş Editör-Yazı İşleri Müdürü / Editor-in-Chief

Dr. Ahmet ÇAPARLAR
(TÜRKİYE)

Özel Sayı Editörü

Doç. Dr. Haydar ÇORUH
(TÜRKİYE)

Uluslararası Editörler ve Danışma Kurulu/ International Editorial and Advisory Board

Prof. Dr. Abdulqodir TOSHQULOV	ÖZBEKİSTAN/UZBEKISTAN
Prof. Dr. Aynur KHUZHAKHMETOV	BAŞKURDİSTAN/ BASHKORTOSTAN
Prof. Dr. Bekezhan A. AKHAN	KAZAKİSTAN/KAZAKHISTAN
Prof. Dr. Eldar HACIYEV NABIYEVİÇ	DAĞİSTAN/DAGESTAN
Prof. Dr. Eshiev ASYLBEK	KIRGIZİSTAN/KYRGYZSTAN
Prof. Dr. Galib SAYILOV	AZERBAYCAN/AZERBAIJAN
Prof. Dr. Mehmet KARATAŞ	TÜRKİYE/TURKEY
Prof. Dr. Muhtar MIROV	KAZAKİSTAN/KAZAKHISTAN
Prof. Dr. Obidjon SOFİYEV	ÖZBEKİSTAN/UZBEKISTAN
Prof. Dr. Radık GALİULLİN	TATARİSTAN/TATARISTAN
Prof. Dr. Rahimmammet KÜRENOV	TÜRKMENİSTAN/TURKMENISTAN
Prof. Dr. Redzeb SKRİJELJ	SİRBİSTAN/SERBIA
Prof. Dr. Rif AXMADİEV	BAŞKURDİSTAN/ BASHKORTOSTAN
Prof. Dr. Roza Zh. KURMANKULOVA	KAZAKİSTAN/KAZAKHISTAN
Prof. Dr. Nübar HAKİMOVA	AZERBAYCAN/AZERBAIJAN
Prof. Dr. Svetlana Petrovna ANZOROVA	RUSYA/RUSSIA
Assoc. Prof. Dr. İsa KALAYCI	TÜRKİYE/TURKEY
Assoc. Prof. Dr. Hankişi MEMMEDOV	AZERBAYCAN/AZERBAIJAN
Assoc. Prof. Dr. Gülşen EMİNOVA	AZERBAYCAN/AZERBAIJAN
Assoc. Prof. Dr. Naile HÜSEYNOVA	AZERBAYCAN/AZERBAIJAN
Assoc. Prof. Dr. Kakajan JANBEKOV	TÜRKMENİSTAN/TURKMENISTAN
Assoc. Prof. Dr. Selim BEZERAJ	KOSOVA/KOSOVO
Assoc. Prof. Dr. Zümrüd MANSİMOVA	AZERBAYCAN/AZERBAIJAN
Asst. Prof. Dr. Ali TOPÇUK	ALMANYA/GERMANY
Dr. Moslem SARBAST	MACARİSTAN/HUNGARY

Anara A. KARAGULOVA
Hüseyin BEYOĞLU
Necat KEVSEROĞLU

KAZAKİSTAN/KAZAKHISTAN
IRAK/IRAQ
IRAK/IRAQ

Yabancı Dil ve Alan Editörleri / Foreign Language and Field Editors

Prof. Dr. Bekezhan A. AKHAN

KAZAKİSTAN/KAZAKHISTAN

Prof. Dr. Galib SAYILOV

AZERBAYCAN/AZERBAIJAN

Prof. Dr. Mehmet KARATAŞ

TÜRKİYE/TURKEY

Prof. Dr. Muhtar MIROV

KAZAKİSTAN/KAZAKHISTAN

Assoc. Prof. Dr. Kakajan JANBEKOV

TÜRKMENİSTAN/TURKMENISTAN

Asst. Prof. Dr. Ali TOPÇUK

ALMANYA/GERMANY

Necat KEVSEROĞLU

IRAK/IRAQ





Dergi içerisinde yer alan içeriklerden sadece ilgili yazarlar sorumludur. Editör ve danışma kurulu sorumlu tutulamaz. *DÜMAD (Dünya Multidisipliner Araştırmalar Dergisi)*, Hakemli bir dergidir. Yılda 2 sayı (özel sayı hariç) olacak şekilde yayınlanır.

EDİTÖRDEN

DÜMAD Dünya Multidisipliner Araştırmalar Dergisi'nin kurucu editörü olan Prof. Dr. Durmuş Ali ARSLAN'ın 4 Mart 2021 tarihinde geçirmiş olduğu kalp krizi sonucu vefat etmesinin üzerinden yaklaşık iki yıl geçmesine rağmen bu vakitsiz kaybın derin üzüntüsünü ilk günkü tazeliğiyle hissediyoruz. Merhum hocamızın mirası DÜMAD, kendisinin vefatından sonraki süreçte de bilime hizmet düsturunu şiar edinerek bilimsel araştırma çalışmalarını yayımlamaya devam etmiştir. Yılda iki sayı yayımlamaya devam eden DÜMAD yönetimi, 6. yılında derginin kurucu editörü olan Prof. Dr. Durmuş Ali Arslan'ın hatırası için özel bir sayı (*Prof. Dr. Durmuş Ali Arslan Özel Sayısı*) yayımlamayı kararlaştırmıştır. Bu vesileyle merhum hocamıza Yüce Allahtan rahmet, yakınlarına ise baş sağlığı dileklerimizi iletiyoruz.

DÜMAD *Dünya Multidisipliner Araştırmalar Dergisi*'nin altıncı yayım yılında okuyucularımıza Türkçe ve İngilizce dillerinden oluşan toplamda 10 derleme ve 16 araştırma makalesi sunduk. Çalışmalarıyla hem dergimize destek olan hem de bilimsel birikime hizmet eden değerli yazarlarımıza ve makalelerin değerlendirme sürecinde kıymetli vakitlerini ayırarak desteklerini esirgemeyen hakemlerimize teşekkür ederiz.

20/2/2023

Doç. Dr. Haydar ÇORUH
(Özel Sayı Editörü)

DÜMAD
WOJMUR

İÇİNDEKİLER / INDEX

Derleme Makaleleri / Review Articles

Mehmet KESKİN

Ermenilerin Sivas Vilayetindeki Durumu ve Türk Nüfus Hakkında Bir Değerlendirme.....1-13

Nizam AŞKAR & Ahmet BAKKAL

Diyarbakır Vilayetinde Türk ve Ermeni Nüfusa Dair Bir Değerlendirme.....14-24

Muhammed ÖZKAN & Recep KAHAN

Ermenilerin Elazığ Vilayetindeki Konumu ve Türk Nüfus.....25-37

Sezgin ALEV & Bilal ATEŞ & Yasin GÜLİSTAN

XIX. Yüzyılın İkinci Yarısında Trabzon'un Demografik Yapısı.....38-47

Sevil ARSLANTAŞ & Mustafa Barış ARSLANTAŞ & Süleyman Barış ARSLAN & Mehmet GÜN

XIX. Yüzyılın İkinci Yarısında Van'da Ermeni Nüfus ve Demografik Yapı.....48-59

Şükrü YILMAZ & İbrahim ARSLAN & Mustafa Kemal ARSLAN

XIX. Yüzyılın İkinci Yarısında Suriye'de Ermeniler ve Türkler.....60-72

Yakup AY & Şaban AY & İbrahim KAÇAR

Mesrob K. Krikorian'ın *Armenians in the Service of the Ottoman Empire 1860-1908, London 1977* Adlı Eserin Türk Kaynaklarına Göre Değerlendirilmesi (I)73-90

Cemal GÜLİSTAN & Mevlüde GÜLİSTAN & İbrahim TUNA

Carl H. Kraeling'e Göre Antakya'da Yahudiler.....91-108

Akın DÜZGÜN & İsmail ARSLAN

İsraël Benyakar ve Yuda Siliki'nin Türkçe-İbranice İbranice-Türkçe Sözlüğü Üzerine Bir Değerlendirme.....109-124

Hüseyin SARIOĞLU & Serkan OFLAZOĞLU & Şahin EROĞLU

Charles D. Collins'a Ait Atlas Of The Sioux Wars Adlı Eserin Tanıtımı ve Değerlendirmesi.....125-137

Araştırma Makaleleri / Research Articles

Feride GÜLER

Kuruluşundan XVIII. Yüzyıla Kadar Antakya ile Çevresinin Tarihi ve Ticareti'ne Genel Bir Bakış.....158-174

Abdullah ÖĞÜT & Murat KILIÇ & Kazım COŞKUN

Vilayet-i Sitte'de Demografik Yapı (II).....175-193

Adem EKİNCİ

On Dokuzuncu Yüzyılda Ermenilerin Bitlis Vilayetindeki Durumu ve Türk Nüfus.....194-203

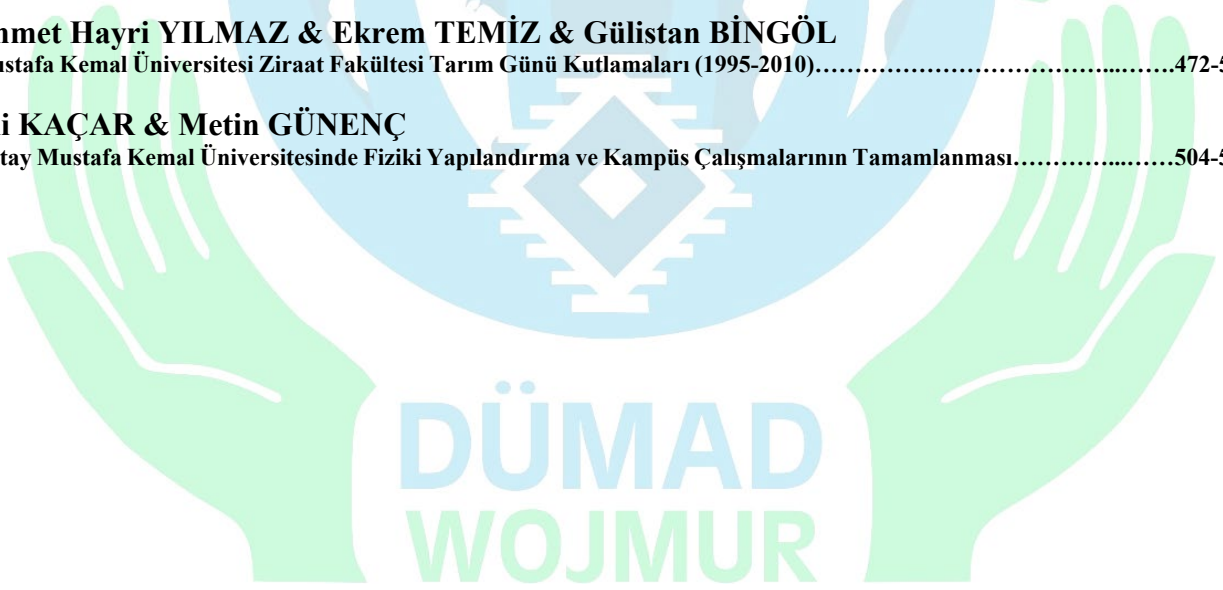
Hanefi KAYA & Abdullah ÇAPAROĞLU

Amerika Kitası'nın Keşfi ve Beyaz Adamın İskanı.....204-226

Murat PEHLİVAN & Fatma Nur AKYILDIZ & Betül YAPAR & Hasan HARBUTOĞLU

Amerikalılar ile Kızılderililer Arasında İlk Temaslar Tecrit ve Asimilasyon (1820-1890).....227-241

Levent ARSLAN & Sezgin YILDIZ Amerika Kitasında Kolonizasyon ve Birleşik Devletlerin Kuruluşu	242-260
Nurcan OFLAZOĞLU & Ali YILMAZ Amerika Birleşik Devletlerinin Genişleme ve Büyük Devlet Olma Rüyası	261-286
Mehmet Metin DOĞAN & Sadık UYGUN & Selahattin MORKOYUN Amerika Birleşik Devletlerinin Kuruluşu ve Dünya Hâkimiyeti Mücadelesi	287-309
Mehmet TATAROĞLU & Gülsen Gülbin ALAKAY & Serkan ALKAÇ XIX. Yüzyılın İkinci Yarısında Osmanlı Halep'inde Demografik Yapı.....	310-326
Ercan YÜCEL & Türkan YÜCEL Kiliseler ve Mektepler Kanununa Gösterilen İç ve Dış Tepkiler (1909-1911).....	327-368
İrfan DANACI & Songül DANACI Çağdaş Türkiye'nin Kurucusu Mustafa Kemal Atatürk'ü Anlamak.....	369-380
Ahmet Hasan BİLGİN & Esin BİLGİN & Mahmut GÜNÖR Hatay Vilayetine Kuruluş Döneminde Görev Yapan Valiler Hakkında Kısa Bilgiler (1942-1980).....	381-410
Ceylan AŞKAR & Gökhan AKSOY & Mehmet Nadir BİLGE & Emine Kaya GÖKTAŞ 1980 Sonrası Hatay Valileri Hakkında Kısa Bilgiler (1980-2014)	411-441
Kenan ANDIÇ & Mehmet AYDIN & Şerife AYDIN Hatay'da Üniversite Kurma Çalışmaları (1992-2001).....	442-471
Ahmet Hayri YILMAZ & Ekrem TEMİZ & Gülistan BİNGÖL Mustafa Kemal Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarım Günü Kutlamaları (1995-2010).....	472-503
Ali KAÇAR & Metin GÜNENÇ Hatay Mustafa Kemal Üniversitesinde Fiziki Yapılandırma ve Kampüs Çalışmalarının Tamamlanması.....	504-533



ERMENİLERİN SİVAS VİLAYETİNDEKİ DURUMU VE TÜRK NÜFUS HAKKINDA BİR DEĞERLENDİRME

Mehmet KESKİN*

Derleme Makalesi/Rewiev Article

Atıf/Cite as: Keskin, M. (2023). Ermenilerin Sivas Vilayetindeki Durumu ve Türk Nüfus Hakkında Bir Değerlendirme. *DÜMAD (Dünya Multidisipliner Araştırmalar Dergisi)*, 6(Prof. Dr. Durmuş Ali Arslan Özel Sayısı), 1-13.

Özet

Mesrob K. Krikorian tarafından 1860-1908 yılları arasında Osmanlı Devleti'ne hizmet eden Ermeniler hakkında bir doktora tezi yapılmıştır. Bu tezde özellikle Türkiye'nin doğu vilayetleri ve bunlardan biri olan Sivas'ta yaşayan Ermeniler hakkında detaylı bilgiler verilmektedir. Demografik bilgiler üzerinde ısrarlı bir şekilde durulmakta ve Sivas'taki Ermenilerin Müslüman ve diğer milletlerden daha fazla olduğu ispat edilmeye çalışılmaktadır. Eserin devamında Ermenilerin günlük hayata, ticarete, sanayiye ve devlet kurumlarına yapmış oldukları katkılar ve sahip oldukları unvanlar üzerinde durulmakta ve bu unvanların Türkler tarafından genel olarak en düşük mertebelerde verildiği, kasıtlı bir şekilde ifade edilmektedir. Müellif bunu yaparken her vilayete ayırmış olduğu ana kısımlar ile son kertede ifade ettiği genel durumdaki bilileri ayırtırmakta ve bu son kısımlarda okuyucuyu Türklerin aleyhine yönlendirici bir tavır sergilemektedir.

Bu makalede Mesrob K. Krikorian'ın eserinde izah edilmeye çalışılan gerçek dışı senaryoya karşı Türk tezlerini ortaya koyan delillere yer verilmekte ve eserin Türkler aleyhindeki asılsız suçlamaları çürütülmeye çalışılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Mesrob, Krikorian, Türk, Ermeni, Osmanlı, Türkiye.

Abstract

A doctoral thesis was made by Mesrob K. Krikorian about Armenians who served the Ottoman Empire between 1860-1908. In this thesis, detailed information is given about the eastern provinces of Turkey and the Armenians living in Sivas, one of them. Demographic information is persistently

* Okul Müdürü, Akçaova Haldun Tınaztepe İlkokulu, mehmetkeskin1202@hotmail.com, Orcid: 0000-0003-3473-3483

emphasized and it is tried to prove that the Armenians in Sivas are more than Muslims and other nationalities. In the continuation of the work, the contributions of Armenians to daily life, commerce, industry and state institutions and the titles they hold are emphasized, and it is deliberately stated that these titles are generally given by the Turks at the lowest level. While doing this, the author distinguishes the main parts that he has allocated to each province and the general information he expresses in the last instance, and in these last parts he displays an attitude that directs the reader to the detriment of the Turks.

In this article, the evidences revealing the Turkish theses against the unrealistic scenario tried to be explained in the work of Mesrob K. Krikorian are included and the baseless accusations of the work against the Turks are tried to be disproved.

Keywords: Mesrob, Krikorian, Turkish, Armenian, Ottoman, Turkey.

Giriş

Sivas Bizans döneminde Vaspurakan (Van ve çevresi)'i savunma çabalarına yönelik, şehir, 1021-2'de İmparator Basil II. tarafından takas olarak Ermeni Kralı Senekerim'e verildi. 14.000 civarında aile krallarını izledi ve Sivas'a yerleşti.¹ 451H./1059'da Türk komutan Sebuk kumandasındaki Selçuklular Sivas'ı işgal ve yağmaladılar, kasabayı yaktılar ve nüfusun çoğunu katlettiler. Senekerim'in oğlu, Develi'ye kaçtı. Sekiz gün sonra Selçuklular geri çekildiler, fakat Malazgirt savaşında, 26 Ağustos 1071'de Kapadokya Ermenilerini ele geçirdiler. Sonradan bir dönem için Sivas Türkmen hanedanları tarafından yönetildi ve 1398'de Osmanlı Sultanı Yıldırım Bayezid I tarafından yönetim üstlenildi. 1400'de Moğol imparatoru Timur, kocaman ordularıyla Sivas'a saldırdı, kasabanın duvarlarını temelinden yıkarak, insanların esir etti ve onların pek çoğunu öldürdü. O, özellikle Osmanlıların lehinde ona karşı mukavemet eden Ermeni alayına karşı zalimdi. Bununla beraber Moğolların Küçük Asya'daki egemenliği çok uzun sürmedi ve 1403'te geri çekilmelerinden sonra Osmanlılar tekrar Sivası aldılar ve yönetimleri altındaki bölgeleri birleştirdiler. Bundan sonra Sivas, Amasya, Çorum, Bozok, Samsun, Divriği ve Arapkir sancaklarını kapsayan bir eyalet merkezi oldu. On dokuzuncu yüzyılda, yeni Vilayet Nizamnâmesi ilân edildiği zaman, Sivas Amasya, Tokat ve Şebinkarahisar sancaklarını kapsayan bir vilayet haline sokuldu².

İdari Yapı ve Nüfus

On dokuzuncu yüzyılda Sivas vilayeti dört sancağa bölündü, bunlar Sivas, Tokat, Amasya ve Şebinkarahisar idi. Vilayetin ayrıca yirmi altı kazası vardı³.

¹ Mesrob K. Krikorian, *Osmanlı İmparatorluğu Hizmetinde Ermeniler, 1860-1908*, Viyana 1976, s. 53.

² Krikorian, a.g.e., s. 53-54.

³ Krikorian, a.g.e., s. 53-54.

On dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında Sivas vilayetinin toplam nüfusu, Vital Cuinet (1890)'a göre, 1.086.015 idi, bunun 170.433'ü Ermeni idi:⁴

Ermeniler	
Apostolic	129.523
Protestan	30.433
Katolik	10.477
Toplam	170.433
Ortodoks Rumlar	76.068
Müslümanlar	
Türk, Türkmen ve	
Çerkezler	559.680
Kızılbaşlar	279.834
839.514	
Toplam ⁵	1.086.015

Fraşeri⁶ tarafından da 1893-4 için aynı rakamlar verildi, fakat toplama eklenen 400 Yahudi ile beraber. 1321 H./1903-4 Vilayet Salnamesi Ermenilerin sayısını yaklaşık olarak 133.700 tahmin eder. Cuinet'e göre Sivas Ermenileri vilayetin farklı sancaklarında yaşadığı, böylece:

⁴Krikorian, *a.g.e.*, s. 54-55. Cuinet, La Tuguie, Cilt: I, s. 617-18. Osmanlı Devleti'nin de aynı tarihlerdeki nüfus sayımında Ermeniler 116.712, 1893 sayımında ise 118.191, 1895 sayımında 131.361 olduğu görülmektedir (Gürün, *a.g.e.*, s. 145). Esat Uras Marcel Leart'ın (La question Armenienne a La Lumiere Des Documents, Paris 1913, s. 59, Ek: 1) verilerine dayanarak Sivas Ermenilerini 280.000 olarak (Uras, *a.g.e.*, s. 138), Ermeni Patriğinin verdiği rakamlarda Sivas Ermenileri 165.000 (*A.g.e.*, s. 139), Fransız sarı kitabında muhtemelen Cuinet'in rakamları kullanılmıştır, 170.433 (*A.g.e.*, s. 141), 1905'te hazırlanarak 1914 yılında yayınlanan Osmanlı istatistiklerinde 151.674 olarak verilmektedir (*A.g.e.*, s. 143). Aynı tarih için Gürün'ün Osmanlı istatistiklerine dayanarak Sivas vilayeti için aynı rakamı vermesi şaşırtıcı değildir (Gürün, *a.g.e.*, s. 146). S. Shaw ise 1882 sayımında Sivas Ermenilerini 121.473 olarak tahmin etmektedir. Küçük'ün Ermeni patriğinden aktardığı 1880 verilerinde Sivas Ermenileri 57.000 (Ermeni Meselesinin Ortaya çıkışı, s. 164), aynı tarih için İngiliz konsolos Trotter'in tespitlerinde Sivas Ermenilerinin 53.013, Lynch'in verilerinde ise bu eyalet görünmemektedir (*A.g.e.*, s. 165), 1895 İngiliz William Everett'in verilerinde Sivas sancağında Ermeniler 76.255 iken, Sivas vilayetinde 131.037 (*A.g.e.*, s. 166) oldukları görülmektedir. Özgül'ün 1330 (1911-12) rakamlarına göre Sivas vilayet Ermenileri 179.521, Ermeni patriğine ait olup Population Armenienne, Paris 1920'den aldığı rakamlarda ise 165.000 (*A.g.m.*, s. 58) oldukları anlaşılmaktadır. J. McCarthy'ın 1913 Patriklik kaynaklarından aldığı bilgilere göre ise vilayette 204.472 Ermeni (*A.g.m.*, s. 80) olduğu iddia edilmektedir.

⁵ 1897 tarihinde yapılan istatistiği kaynak gösteren Güran, Sivas genel nüfusunu 980.876 olarak, buradaki Müslümanları 807.651, gayrimüslimleri ise 173.225 olarak vermektedir (Güran, *a.g.m.*, s. 173).

⁶ Ş. Frafleri, Kamûs ül-a'lâm' (Dictionary of proper Names'), vol. 4, p. 2797.

Sivas sancağı	63.868
Tokat	37.919
Amasya	50.600
Şebinkarahisar	18.046

Sivas'ın Ermeni nüfusuyla ilgili olarak, Ermeni yazarlar aşağıda görüldüğü gibi farklı rakamlar sunarlar. Gabikian tamamını 350.284 olarak⁷, Ormanian 200.000 olarak, Theodik'in Almanak'ı 225.000⁸ olarak verir. Ormanian'a göre,⁹ Sivas Ermenileri aşağıdaki gibi, vilayetin farklı bölgelerinde toplanırlardı:

Sivas:	
Apostolic	80.000
Protestan	1.000
Katolik	5.000
Toplam	86.000
Divriği:	
Apostolic	11.00
Protestan	3.00
Toplam	11.300
Gürün:	
Apostolic	17.000
Protestan	1.000
Katolik	500
Toplam	18.500

⁷ Karapet Gabikian, 'Eghernapatum Phoqun Hayots ew norin medzi mayraqaghaqin Sebastioy' ('History of the Massacres of Lesser Armenia and of its Great Capital Sivas'), pp. 597 and 598-604.

⁸ Theodik, 'Amenun taretsoytse' ('The Almanac for Everyone'), 1922, p. 261.

⁹ M. Ormanian, 'The Church of Armenia', pp. 205 and 207; cf. J. Lepsius, 'Der Todesgang des armenischen Volkes', p. 304-7.

Darende:

Apostolic	7.000
Toplam	7.000

Tokat:

Apostolic	21.000
Protestan	500
Katolik	2.000
Toplam	23.500

Amasya:

Apostolic	25.000
Protestan	3.000
Katolik	500
Toplam	28.500

Şebinkarahisar:

Apostolic	25.000
Protestan	200
Toplam	25.200

Krikorian Sivas'taki Ermeni nüfus için Ormanian tarafından kaydedilen toplamı, Türk ve diğer Ermeni kaynakların rakamlarıyla karşılaştırarak makul ve mantıklı bulmaktadır. Ancak birinci tahmini açık bir şekilde tahminlerin altında bulurken, tahmini yapanların eğilim ve ilgilerine göre son sayıları da abartılı saymaktadır.

Oysa bu rakamların çoğunluğunun kendi hesaplarını, Rumlar gibi bağımsız bir devlet kurmak yolunda yapan Patrikhaneden alındığı anlaşılmakta olup, Türklerin dışında Ermeniler üzerinde çalışan Avrupalı araştırmacıların verdiği rakamları muteber kabul edersek, Ermenilerin verdiği rakamların oldukça aşırı olduğu, eyaletteki Ermeni nüfusun Cuinet ile Shaw'ın verdiği rakamlar arasında olması daha mantıklı görülmektedir.

Ermenilerin Vilayette Yapmış Oldukları Hizmetler

Meslek ve Zanaatlar¹⁰

Sivas'taki Ermeni köylüler ziraatte istihdam edilirdi. Onlar toprağı işlemek için gerekli aletleri elde etmişlerdi. Diğer pek çokları çeşitli elsanatlarında, başlıca pamuklu duvar örtülerini basmada, kemer yapmada, demircilik (the blacksmith's art), resim ve boyama işleri, saat tamiri, terzilik, ayakkabı imalatı, marangozluk ve duvarcı işi, halı ve kumaş dokumada iştiler ederlerdi. Nathanian, Sivas vilayet merkezini anlattığı kayıtlar şöyledir:

Sivas'ta Ermenilerin esas olarak bağılı oldukları, otuz kadar elsanatı vardı. Sivas kasabasında geniş ve küçük 1.200 civarında, malların bütün çeşitlerini ihtiva eden pek çok dükkanın olduğu, parçalara ayrılmış geniş pazarlar da vardı. Esnafların çoğu ve özellikle tüccarlar Ermenidir.¹¹

Daha zengin Ermeniler ticaret ve para-değişimiyle ilgilanirdi. Vilayetin ticareti başlıca onların ellerindeydi ve onların tüccarları beceriklilikleriyle dikkat çekerlerdi. Cuinet şöyle der:

*Bu eyaletteki Ermeniler çoğunlukla tefecilik, döviz bozdurma ve benzeri diğer ticaretlerle uğraşırlar.*¹²

Bir çok Ermeni nüfus olan bölge Tokat sancağıydı. Alboyadjian'a göre Ermeniler genellikle kasabalarda toplanırlardı ve çoğunlukla sanat ve ticaretle meşgul olurlardı. Aynı yazarlar Tokat kasabasına dair verileri teyit ederler:

Toptan ve parakende maddelerin ihracat ve ithâlâtı veya tuhafiyeci ve ticaret yerleri esas olarak Ermenilere aitti. Bunun sebebi onlar kasabanın ekonomik yaşamında savsaklanabilir ve rezil bir unsur değillerdi.¹³

Sivas'taki umumî sağılık için, resmî ve resmî olmayan bir şekilde, Ermenilerin de katkı bulduklarına işaret edilebilir. Vilayetin farklı parçalarında pekçok eczane ve hekimlik servisleri vardı, bunlar Sarkis Parseghian, Hindlian, Levon Hiwsisian, Miridjan, Karmirian, Karapet Pashayan ve Yaruthiwn Vezneyan şeklinde isimlendirilebilir.

İştirak Ettikleri Merkezler¹⁴

Sivas'taki Ermeniler vilayetin hemen hemen bütün bölgelerinin umumi idaresinde rol aldılar. Bununla beraber onların ortaklığı, hükümet merkezleri bulunan Sivas sancağında daha genişti.

¹⁰ Krikorian, *a.g.e.*, s. 55-56.

¹¹ B. Nathanian, 'Tegheagruthiwn endhanur vidjakin Sebastioy' ('Report on the General Diocese of Sivas'), pp. 148-9.

¹² 'CTA', vol. 1, p. 620.

¹³ A. Alboyadjian, 'Patmuthiwn Eudokioy Hayots' ('History of the Armenians in Tokat'), pp. 1298, 1305-6 (see also p. 1298).

¹⁴ Krikorian, *a.g.e.*, s. 56.

Özellikle vilayetin geri kalanındaki Ermeni katkı merkezleri Amasya sancağında Merzifon, Vezirköprü, Ladik, Mecidözü Tokat sancağında Niksar ve Zile Şebinkarahisar da Suşehri kazasıydı.

Faaliyet Sahaları¹⁵

Sancakların merkezi hükümetinde Ermeniler sosyal meselelerin çoğunda rol aldılar ve onların nüfuzu merkezlerde diğer kazalardan daha güçlüydü. Ermeni iştirakçilerin başlıca alanları siyasî idare, maliye, yargı ve tahrirat daireleriydi. Sivas, Tokat, Amasya ve Şebinkarahisar merkezi kazalarının idarî meclislerine genellikle seçilmiş iki Ermeni aza vardı. Reformlardan sonra iki aza-i tabiiye, bir Apostolic ve bir Katolik de vardı. Diğer belediye meclislerinde iki veya üç Ermeni aza seçilirken, Sivas'taki merkez belediyesine dört Ermeni seçildi. Maliye alanındaki Ermeniler özellikle Sivas'taki pek çok resmî yerde istihdam edildi. Onlar gelir ve gider denetimi, hazine, ziraat odası, tütün tekeli, Ziraat ve Osmanlı Bankası şubeleri, Duyun-ı umumiye, koyun ve gümrük öşürlerinin idaresi ve vergi dairesi hizmetindeydiler. Ermenilerin iştirak oranları çok istikrarlı değildi. Bu malî dairelerde onlar birden dörde kadar değişken sayıda olabiliyorlardı.

Vilayetlerin merkez mahkemelerindeki Ermeniler, Bidayet ve İstinâf mahkemelerinin, sivil ve ağır ceza bölümlerinin her ikisinde memur olurlardı. Görülmektedirki onlar, İstinâf mahkemelerinde etkindiler, her birinde iki veya üç yargıçları vardı. Bidayet dairelerinde sadece bir veya iki Ermeni vardı, fakat onlar Ticaret mahkemesinde geniş bir rol ve hatta bazan başkanlığı aldılar. Ermeni memurları mahkeme kurullarında (the trial commission) ve avukat olarak istihdam edildiler. Ermeniler tahriratçı (sekretariat) olarak, onların Türkçe ve diğer dillerdeki iyi bilgileri yüzünden, tahrirat şefi, arazi kayıtçısı, belediye tahriratçısı, menkul malların kayıtçısı, mal kalemi denetleyicisi, posta ve telgraf servisi gibi pekçok memuriyette hizmet veriyorlardı.

Vilayetin dış kazalarında Ermeni memurlar merkezlerdeki gibi hükümet memurları ve personelinin sayısı içinde karşılaştırma yapılabilecek oranda değillerdi. Bununla beraber, bir veya ikisi, idarî meclislere iki veya üçü de belediyelere aza seçilirdi. Apostolic cemaatinin ruhanî reisleri bazan idarî meclislerde aza-i tabiiye olarak bulunurdu. Nahiyelerin yönetiminde Ermeni idareciler, idareci muavinleri, yerli meclis azaları vardı, fakat onlar Türklerle karşılaştırıldığında daha üstün bir pozisyon verilmedi. Ermeniler kazaların malî meselelerine, diğer grupların herbirinden daha çok katkıda bulundular. Onlar özellikle tütün tekelinde, Ziraat Bankası şubelerinde ve mal kalemi denetiminde istihdam edildiler. Tütün tekelinin bölge müdürleri çoğunlukla Ermeniydi. Osmanlı hükümetiyle ilişkide buldukları diğer daireler hazine, vergi dairesi, Duyun-ı umumiye idaresi ve ticaret odasıydı. Miktarları çok sabit değildi ve bazan onlar iki veya üç, bazan da sadece bir taneydi.

¹⁵ Krikorian, a.g.e., s. 56-57.

Ermenilerin kaza mahkemelerindeki rolü Bidayet mahkemelerinde sınırlıydı. Onlar daima bir azaya ve bazan mahkemelerde iki azaya sahip olmuşlardı, fakat doğal olarak Türkler daha çok sayıdayken, Ermeni toplumunun davalarında yargı hakkı garanti değildi. Daima Türk olan başkan dışında üç veya dört kişiydiler. Tahrirat müdürlüğüne (sekretariat) gelince, genellikle üç Ermeni memurdan biri tahrirat müdürlüğünde (the cheif secretariat) ve ikisinin arazi sicilinde istihdam edilmesi genel bir orandı.

Bu vilayetin ziraatındaki, özellikle sancak merkezlerindeki Ermeniler ormancılık idaresi tarafından, ziraat müfettiş idaresi tarafından, zanaatkarlar ve orman koruyucuları olarak istihdam edilirdi. Onlar normal olarak bir ila üç kişiydiler, fakat ziraat odasındaki Ermeni üyeler altı kişiye ulaşmışlardı.

Teknik meselelerdeki Ermeni memurlar da önemli bir rol oynalardı. Onlar mühendis ve ustabaşı olarak yol ve inşaat dairelerinde, mühendislik dairesinde ve umumî işlerde çalışırlardı makinist olarak posta ve telgraf servisinde, dizgici olarak matbaada istihdam edilirdi. Dizgici şefi genellikle Ermeniydi. İlginçtir ki, Sivas'taki vilayet matbaası Ermeniler için baskı yapan bir bölüme sahipti. 1301 H./1883-4 Vilayet yıllığı iki Ermeni dizgici olan Meguerditch Efendi ve onun yardımcısı Hayk Efendi'nin isimlerini verir. 1875/6'da Sivas'a gelen Nathanian, matbaa evi hakkında aşağıdakileri kaydeder:

Sivas'ın yukarı bölgesinden bazı söğütlerin kılavuzluk ettiği, rüzgarlı bir patikanın, sağ tarafında olan batı çıkışında, taşa inşa edilmiş orta büyüklükte tek katlı barakalar görülebilirdi. Solunda bir tatlı suyu olan mermer çeşme vardı. Geniş bir bina olan Hükümet sarayı, vilayet valisinin ikamet yerinden biraz ötede kuruldu ve yerli Türkçe gazete 'Sivas'ın yayıncısı Andranik Efendi Vardanian'ın yönetimi altında yeni kurulmuş bir matbaa dairesine sahipti.¹⁶

Farklı kaynaklar Vardanian Efendi'nin 1871'den 1875'e kadar Ermeni Kilisesi'nin Dua Kitapları (prayer books) (1871)'ni yayınladığı bir Ermenice matbaasının olduğunu bildirmektedir. Görünüşe göre 1875/76'da hükümet tarafından matbaa dairesinin müdürü olarak tayin edildiğinde kendi işini bıraktı.

Ermeniler yerli devlet endüstrisine teknisyen, tekstil, madencilik, dericilik için müdür ve keresteci olarak katkıda bulunmuşlardır. Halk sağlığı hizmetindeki Ermeniler, Rumlarla beraber belediye doktoru, cerrah ve eczacı olarak oldukça çok rol oynadılar. Ermeniler Sivas'taki hastahaneyi daha iyi hizmet eder hale getirdiler. Eğitimde ise okullarda öğretmen, eğitim komitelerinde danışman olarak faaliyet gösteren bir veya iki Ermeni vardı. Sivas'taki Ermeniler hazırlık ve kız kolejlerinde

¹⁶ Nathanian, op. cit. , pp. 67-8.

ders verdiler. Son olarak da İskuhi Hanım ve Elbiz Hanım halı-dokuma öğretmenliği yaptılar. Nadiren de olsa daha sonra polis gücünde sadece bir veya iki Ermeni istihdâm edildi. Kazalarda ve nahiyelerde polis olarak kullanıldılar, fakat sancakların merkezlerinde müfettiş yardımcısı ve polis çavuşu olarak da kullanıldılar.

Rumların Yaptıkları Hizmetler¹⁷

Sivas'taki Rumlar umumi idarede geniş bir rol oynamadılar. Onların iştirakçileri sadece sancakların merkezlerinde çoğunluktaydılar: Amasya'da Merzifon, Ladik ve Havza, Tokat sancağında Niksar, Şebinkarahisar'da Alucra ve Hamidiye kazalarında.

Rumlar idarî meclislerde, eğitim kurullarında ve adli mahkemelerde etkiliydiler. Buralarda vilayet tercümanı ve tahrirat şefliğinde katip olarak istihdam edildiler. Maliye meselelerinde tütün tekeli, Duyun-ı umumîye, gümrük dairelerinde ve Ziraat Bankası şubelerinde çalışarak sağladıkları katkı payı çok büyüktü. Şebinkarahisar merkez sancağı belediye meclisinde belediye doktorlarının çoğunlukla Rum olduğunu anlamaktayız. Bu memuriyetlerdeki Rumlar genellikle herbirinde birden fazla sayıda değildi, onlar buralarda kalıcı da değillerdi.

Reformlardan sonra Rumlar Osmanlı hükümeti tarafından Hristiyan toplumuyla alış veriş etmek için kullanıldılar. Onlara bazı sancak ve kazaların vali yardımcıları olarak siyâsî idarede daha yüksek pozisyonlar verildi.

Ermenilerin Genel Durumu¹⁸

Sivas'ın sosyal yaşamında Ermeni toplumunun iştirakçileri sancakların merkezinde, özellikle Sivas sancağında, daha genişti. Ermeni iştirakçilerin, gerçek nüfuz sahibi oldukları ortaklık alanları, siyâsî idare (idarî ve belediye meclisleri), maliye, adliye ve tahrirat (secretariat) daireleriydi. Siyaset ve yargı meclislerindeki Ermeniler saf üyeler olup, onlar 1896 Reformları'ndan sonra bile yüksek pozisyonlara getirilmedi. Mali meselelerdeki Ermeniler müdürler, konsoloslar, sandık eminleri ve katipler olarak çalıştırılan, başlıca ve üstün memurlardı. Ermeni toplumunun azaları ziraat, umumî sağlık (public health) ve eğitim alanında Sivas hükümetiyle de işbirliği yaptı. Polis kuvvetindeki bölümleri minimumda tutulur, fakat teknik meselelerde onlara ikram daha iyi idi. 1875/6'da, yeni kurulan matbaanın müdürü Andranik Efendi Vardanian olarak adlandırılan bir Ermeni idi.

Sivas'ta Yetişmiş Önemli Ermeni Aydınları¹⁹

ANSURIAN, Manuk. 1863'lerde doğdu, 'pekçok yıl' Sivas'taki posta ve telgraf sevrvisinde çalıştı. Sonra yerli Fransız konsolosunun tercümanı oldu.

¹⁷ Krikorian, *a.g.e.*, s. 58-59.

¹⁸ Krikorian, *a.g.e.*, s. 59.

¹⁹ Krikorian, *a.g.e.*, s. 59-61.

ASLAN, Oskan. 1853’lerde doğdu, İstanbul da ve Avrupa’da çalıştı. Sivas’taki orman ve maden araştırmacısıydı.

BALIOZIAN, Ara. 1865’lerde doğdu, Petros’un oğluydu, ‘pekçok yıl’ Sivas kasabasında polis müfettişiydi.

BOGHOSIAN, Baroyr (?-1911). Sivas’ta vergi dairesinde sandık eminiydi.

DAGHAVARIAN, Dr. Nazareth (1862-1915). Sivas’ta doğdu, İstanbul’da ve Fransa’da, Merchine ve Sorbonne üniversitelerinde tahsil yaptı. 1893’te, mezun olduktan sonra, ziraat mühendisliği ve tıp derece ve diplomalarına sahip olarak, İstanbul’a döndü ve tıp pratiği yapmak için Beyoğlu (Pera)’ya yerleşti. 1908’de İstanbul’da Osmanlı Parlamentosu’na Sivas milletvekili seçildi.

DEVEDJIAN, Karekin (Garegin) Efendi (1868-12 January 1864). Harput’da doğdu, İstanbul’da tahsil yaptı ve daha sonra Sivas, Bursa, Selanik (Salonica) ve Beyrut Duyun-ı Umumiye dairelerinde çalıştı.1903’ten 1908’e kadar Sivas kasabasındaki Duyun-ı Umumiye idaresinde katip oldu. Çok değerli olan ‘Peche et pecherie en Turquie’ Türkçe ve Fransızca bir eser yayınladı.

FRENGÜLİAN, Yovhannes. Ondokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında, Sivas’da belediye mimarıydı.

GABRIELIAN, Martiros Efendi (fl.Ondokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında). Muş kökenliydi, Sivas’ta vilayet tercümanı oldu. Muhtemelen memuriyetinin sürekliliğini devam ettirmek için, İslamı benimseyen Seneqerim Kürkdjian’ın yerine geçti, fakat buna rağmen Türkler Birinci Dünya Savaşı katliamlarında onun hayatını bağışlamadılar.

GHUKASIAN, Kasbar. Cüngüş (Diyarbakır) kökenliydi, Ondokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında Şebinkarahisar’da yaşadı. Eğitimsiz olmasına rağmen, zeki bir tüccar ve dikkate değer bir Ermeni toplum azası idi. Birinci Dünya Savaşı’ndan önce, ‘barış zamanında’ yerel idarî meclise aza seçildi.

KALPAKLIAN, Dr Avedis (1872-c.1935). Maraş’ta doğdu. İstanbul’da İmparatorluk Askeri Tıp Okulu’nda tahsil yaptı. 1898’de, mezun olduktan sonra, Belediye doktoru olarak, dört yıl hizmet ettiği, Zile (Tokat’da)’ye gönderildi.Sonra Gürün’e taşındı ve yeniden Belediye doktoru olarak orada çalıştı.1905’te Maraş’a eve döndü ve orada, Ortaokul’da fizik öğretmeni olarak hükümet tarafından istihdâm edildi. Birinci Dünya Savaşı sırasında Osmanlı ordusunda çalıştı. Yaptığı hizmetler için Babîâlî tarafından şereflendirildi.

MESROPIAN, Karapet (fl.Ondokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında). Tokat devlet orta okulunda öğretmendi.

MICHAYEL Efendi. 1907'den 1908'e kadar Tokat vali yardımcısıydı. Tokat Ermenileri tarihini çalışan Arshak Alboyadjian, onu düşünür ve selefi (Yakob Tingirian) şöyle der:

Onların her ikisi de, hiçbir önemli rolleri olmayan, önemsiz ve nüfuzsuz insanlardı. Hatta Tokat Ermenileri onların varlığını reddeder ve haklarında hiçbirşey hatırlamaz.

MİCHAYEL Efendi. 1903'ten 1908'e kadar Sivas kasabasında Duyun-ı Umumiye idaresinde katıptı.

NAZARETH Efendi. 1900'den 1906'ya kadar Amasya Sancağı vali yardımcısıydı.

PARSEGHIAN, Sarkis. Alim ve faal bir adamdı. Kaynaklarımıza göre, Şebinkarahisar'daki tek eczacıydı.

PASBANIAN, Kevork (?-1915). 1912'ye kadar arşiv odasında (chamber of archives) bir memur olarak çalıştı.

PASCAL Efendi. 1903'ten 1908'e kadar Gürün kazasının ast-vali yardımcısıydı.

PASHAYAN, Dr. Karapet (1864-1915). İstanbul'da doğdu, İmparatorluk Askeri Okulu'nda tahsil yaptı. 1888'de mezun olduktan sonra Belediye doktoru olarak ilkdefa (bir yıllığına) Palu ve Malatyada, daha sonra Ocak 1889'dan Ağustos 1890'a kadar Divriği'de çalıştı. 1891-2'de Şebinkarahisar'da mesleğinde piratik yaptı. Müslümanlar ve Hıristiyanlar tarafından sevildi.

SEFERIAN, Yakob. 1890'dan önce müstantik ('juge d'instruction') olarak Tokat mahkemesi idaresinde memur oldu.

SHAHINIAN, Yakob. 1876'da İstanbul Parlamentosu'nda Sivas millet vekili seçildi.

SHIRINIAN, Kevork (1828-99). Sivas'ta doğdu, Dr Henry West yönetiminde tıp çalıştı ve mesleğini uygulamak için İstanbul'dan izin aldı. Tokat'a yerleşti ve 'pekçok yıl' Belediye doktoru olarak orada çalıştı.

TCHERASUNIAN, Avedis (fl. Ondokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında). Tokat'da malmülk sahibi ve tüccardı. Yerel Bidayet mahkemesinde yargıç olarak faaliyet gösterdi.

TINGIRIAN, Yakob (1839-1909). İstanbul'da doğdu ve 1900'den 1903'e kadar Londra'da eğitim aldı, Tokat vali muavini oldu.

VEZNEYAN, Dr Yaruthiwn (1883-1915). Elazığ'ın Hüseyinik köyünde doğdu, İstanbul'da İmparatorluk Askeri Okulu'nda öğrenim gördü. 1907'de mezun olduktan sonra Belediye doktoru olarak Tokat'da Zile ve Talas'a gönderildi.

Kaynakça

- Alboyadjian, Arshak (1305-6). History of the Armenians in Tokat, 1305-6, pp. 1298,
Nathanian, B. ‘Teghekagruthiwn endhanur vidjakin Sebastioy’ (‘Report on the General
Diocese of Sivas’), İstanbul 1877.
- Bryce, James (1916). *The Treatment of Armenians in the Ottoman Empire*, 1916.
- Cuinet, Vital (1891). *La Turquie d’Asie*, Cilt: I, Paris.
- Cedrenus, Georgius (1838-1839). *Compendium Historiarum* (Annalles). Ed. I. Bekker. I-II
vol. Corpus scriptorum historiae Byzantinae. Bonn.
- Güran, Tefvik (2000). “1897 Tarihli İlk İstatistik Yıllığı”, *State Institute of Statistics Prime
Ministry Republic of Turkey*, (Edit. H.İnalcık-Ş.Pamuk), Ankara.
- Gürün, Kamuran (2001). *Ermeni Dosyası*, 5. Baskı, İstanbul.
- Gabikian, Karapet (??). History of the Massacres of Lesser Armenia and of its Great Capital
Sivas.
- Karpat, Kemal H. (1978). “Ottoman Population Refords and the Census of 1881/82-1893”,
International Journal of Middle East Studies, Vol. IX, s. 258-274.
- Krikorian, Mesrob K. (1976). *Armenians in The Service of The Ottoman Empire 1860-1908*,
Viyana.
- Küçük, Cevdet (1984). *Osmanlı Diplomasisinde Ermeni Meselesinin Ortaya Çıkışı 1878-
1897*, İstanbul.
- Leart, Marcel (1913). *La question Armenienne a la lumiere des documents*, Paris, 1913.
- Lepsius, Johannes (1919). *Der Todesgang des armenischen Volkes*, Potsdam, 1919.
- Lewis, Bernard (1984). *Modern Türkiye’nin Doğuşu*, Ankara.
- M. Ormanian, ‘The Church of Armenia’, pp. 205 and 207 cf. J. Lepsius, ‘Der Todesgang des
armenischen Volkes’, p. 304-7.
- Mirakhorian, M. K., *Descriptive Travel in The Provinces inhabited by Armenians in Eastern
Turkey*, vol. 1, p. 57.
- Ormanian, Malachia (1955). *The Church of Armenia*, London.
- Özgül, M. Cemil (2001). “Osmanlı Devleti’nde Ermeniler”, *Yeni Türkiye Ermeni Sorunu Özel
Sayısı*, Cilt: I, Sayı: 37, Ankara.
- S. anetsi, ‘Hawaqmunq, pp. 104-5 Vardan Vardapet, ‘Hawaqumn patmuthean’ (‘A Historical
Collection’), p. 92,
- Shaw, Stanford J. (1994), *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, İstanbul.

Ş. Frafleri, Kamûs ül-a'lâm' (Dictionary of proper Names'), vol. 4, p. 2797.

Theodik, 'Amenun taretsoytse' ('The Almanac for Everyone'), 1922..

Tuncel, Metin (1995). "Bitlis Mad.", *TDVİA*, Cilt: VI, İstanbul.

Ubcini, M. A. (1890). *Turqiayi Hayern ew irents dratsiner* (The Armenians of Turkey and their Neighbours), Marseilles.

Uras, Esat (1987). *Tarihte Ermeniler ve Ermeni Meselesi*, İstanbul.



DİYARBAKIR VİLAYETİNDE TÜRK VE ERMENİ NÜFUSA DAİR BİR DEĞERLENDİRME

Nizam AŞKAR*
Ahmet BAKKAL**

Derleme Makalesi/Rewiev Article

Atf/Cite as: Aşkar, N. ve Bakkal, A. (2023). Diyarbakir Vilayetinde Türk ve Ermeni Nüfusa Dair Bir Değerlendirme. *DÜMAD (Dünya Multidisipliner Araştırmalar Dergisi)*, 6(Prof. Dr. Durmuş Ali Arslan Özel Sayısı), 14-24.

Özet

Mesrob K. Krikorian tarafından 1860-1908 yılları arasında Osmanlı Devleti'ne hizmet eden Ermeniler hakkında bir doktora tezi yapılmıştır. Bu tezde özellikle Türkiye'nin doğu vilayetleri ve bunlardan biri olan Diyarbakır'da yaşayan Ermeniler hakkında detaylı bilgiler verilmektedir. Demografik bilgiler üzerinde ısrarlı bir şekilde durulmakta ve Diyarbakır'da Ermenilerin Müslüman ve diğer milletlerden daha fazla olduğu ispat edilmeye çalışılmaktadır. Eserin devamında Ermenilerin günlük hayata, ticarete, sanayiye ve devlet kurumlarına yapmış oldukları katkılar ve sahip oldukları ünvanlar üzerinde durulmakta ve bu ünvanların Türkler tarafından genel olarak en düşük mertebelerde verildiği, kasıtlı bir şekilde ifade edilmektedir. Müellif bunu yaparken her vilayete ayırmış olduğu ana kısımlar ile son kertede ifade ettiği genel durumdaki bilileri ayırtılmakta ve bu son kısımlarda okuyucuyu Türklerin aleyhine yönlendirici bir tavır sergilemektedir.

Bu makalede Mesrob K. Krikorian'ın eserinde izah edilmeye çalışılan gerçek dışı senaryoya karşı Türk tezlerini ortaya koyan delillere yer verilmekte ve eserin Türkler aleyhindeki asılsız suçlamaları çürütülmeye çalışılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Mesrob, Krikorian, Türk, Ermeni, Osmanlı, Türkiye.

Abstract

A doctoral thesis was made by Mesrob K. Krikorian about Armenians who served the Ottoman Empire between 1860-1908. In this thesis, detailed information is given about the eastern provinces of Turkey and the Armenians living in Diyarbakır, one of them. Demographic information is

* Okul Müdürü, Antakya Karlısu ortaokulu, e-mail: nizamaskar1977@gmail.com, Orcid: 000-0003-2430-1265

** Okul Müdürü, Samankaya Muti Zöhre Mahanoglu ilkokulu, ahmetbakal@hotmail.com, Orcid: 0000-0001-8308-4921

persistently emphasized and it is tried to prove that Armenians are more Muslim than other nationalities in Diyarbakir. In the continuation of the work, the contributions of Armenians to daily life, commerce, industry and state institutions and the titles they hold are emphasized, and it is deliberately stated that these titles are generally given by the Turks at the lowest level. While doing this, the author distinguishes the main parts that he has allocated to each province and the general information he expresses in the last instance, and in these last parts he displays an attitude that directs the reader to the detriment of the Turks.

In this article, the evidences revealing the Turkish theses against the unrealistic scenario tried to be explained in the work of Mesrob K. Krikorian are included and the baseless accusations of the work against the Turks are tried to be disproved.

Keywords: Mesrob, Krikorian, Turkish, Armenian, Ottoman, Turkey.

Giriş

Diyarbakır, Dicle Nehri'nin batı kıyısında yer alır. MÖ. 93-94'de Kral II. Tigran tarafından Ermenistan'a katıldıktan sonra Roma ve Bizanslılar tarafından işgal edilerek M.S. 536'da imparator Justinian tarafından bir Bizans eyaletine dönüştürüldü (Krikorian, 1976: 20).

Halife Ömer b. Hattap ve İyad b. Ghannam el-Nehri komutasındaki Araplar tarafından 640 yılında fethedilen Diyarbakır 958'de yeniden Bizanslıların eline geçti. Şehir 1070'te Selçuklu Sultanı Alparslan ve 1093'te Selahaddin Eyyubi tarafından fethedildi. Artuklu Sultanı Nurettin Muhammed Zengi tarafından yönetilen şehir 13. yüzyılda Moğol istilasına uğradı ve sömürgeleştirildi. Fakat 1335'ten sonra Türkler tarafından yönetildi (Krikorian, 1976: 20).

Diyarbakır, 1500'lü yılların başında Osmanlı Devleti tarafından yönetilmeye başlanmış olsa da Safevi hükümdarı Şah İsmail, şehri vali Ustaçluoğlu Kara Hasan'dan teslim almak istedi (1502). Ancak Osmanlı Sultanı I. Selim (1512-1520)'in veziri Bıyıklı Mehmed Paşa'nın müdahalesi ve yerli ahalinin Safevilere başkaldırması şehir 1515-1517'de son kez fethedilerek Osmanlı Devleti'nin topraklarına katıldı (Krikorian, 1976: 20).

İdari Yapı ve Nüfus

Krikorian, Vital Cuinet'in verilerine dayanarak Diyarbakır'ın 19. yüzyılın ikinci yarısındaki nüfusunu 471.462 olarak vermektedir (Cuinet, 1891: 412). Bu konuda benzer bilgiler veren kaynaklar kadar başka bilgiler veren kaynaklara da tesadüf etmek mümkündür. S.J.-E.K. Shaw ise şehrin nüfusunun 1882 sayım sonuçlarına göre 289.591 olarak vermektedir. Bu nüfus içindeki Ermeni (Gregoryen, Katolik ve Protestan) nüfus 60.448 olarak verilmektedir. Yine Shaw'ın kaza bazında verdiği nüfusa bilgilerine göre Diyarbakır kaza nüfusunun tamamı 62.870'dir. Bu nüfus

içerisinde Ermenilerin miktarı sadece 15.626 olarak verilmiştir (Shaw, 1994: 251). Kemal H. Karpat, “Ottoman Population Refords and the Census of 1881/82-1893”, *International Journal of Middle East Studies*, Vol. IX (1978), s. 258-274’den derlenmiş nüfus verilerini kullanan Cevdet Küçük ise Diyarbakır’daki Müslüman nüfusu Shaw ile aynı miktarda göstermekle beraber bu nüfus içerisindeki Ermeni nüfusu ayrıştırarak 46.823 olarak göstermiştir (Küçük, 1994: 163). Bir diğer araştırmacı Kamuran Gürün ise Marcel Leart’ın Patrikhaneye atfettiği 1882 yılına ait rakamları kullanmakta ve Diyarbakır’daki Ermeni nüfusu 150.000 olarak göstermiştir. Gürün, aynı kaynağı kullanarak 1912 yılına ait nüfusu 296.000 olarak göstermiş ve bu nüfus içindeki Türk nüfusu 45.000, Ermenileri ise 105.000 olarak göstermiştir (Gürün, 2001: 127).

Tablo 1. 1891 Verilerine Göre Diyarbakır Nüfusu (Krikorian, 1976: 19)

Diyarbakır Ermeni Nüfusu		
Ermeniler		
Apostolic ¹		57.890
Katolik		10.170
Protestan		11.069
Toplam		79.129
Rumlar		
Ortodoks		9250
Katolik		190
Toplam		9.440
	Keldaniler (Chaldeans)	16.420
	Suryaniler (Ortodoks)	27.544
	Latinler	16
	Yahudiler	1.269
	Toplam	133.818

Türk ve Ermeni yayınları göz önüne alındığında, bunlardan yapılan alıntılarda rakamlar arasında büyük farklılıklar olduğu görülür. Krikorian, bu farklılığı Türk kaynaklarının Türkiye’deki Ermenilerin sayısını Ermeni sorununu minimize etmek için ve Avrupalıların dikkatini saptırmak için tahminlerin altında verilmektedir şeklinde değerlendirmektedir. Oysaki Krikorian’ın bu iddiası da çürütülmeye mahkûmdur. Çünkü Osmanlı Devleti’nin verdiği rakamlar ile 19. yüzyılda Anadolu’da kökenli kaynakların verdiği rakamlar oldukça benzerlikler taşımaktadır. Bu kaynaklardan biri olan Ermeni Patrikhanesine göre şehirde 88.800, Osmanlı hükümetine göre sırasıyla 1880 sayımında 76.958, 1890 sayımında 79.320 ve 1895 sayımında 86.202 olarak verilmektedir. L. Lloyd tarafından 1890’e ait bir tahminde 90.034, V. Cuinet sırasıyla 1892’ye ait verilerde 101579, 1893 yılı verilerine

¹ Ermeni Ulusal Kilisesinin resmi adı ‘The Holy Apostolic and Orthodox Church of Armenia’. Ermenilerin çoğunluğu (%85’i) bu kiliseye üyedir. Bu üyeler cemaati ‘Ortodoks’ veya ‘Gregorian’ dan çok ‘Apostolic’ olarak isimlendirilmeyi tercih ederler.

göre 83.047 rakamları zikredilmiştir (Gürün, 2001: 144). Vaktiyle hazine-i evrakta bulunmuş olduğu anlaşılan Vital Cuinet ise Diyarbakır'daki Ermeni nüfusunu, Osmanlı tezlerine en yakın şekilde 79.129 olarak vermiştir. *Diyar Bakır 'Memalik-i Osmaniyenin Tarih ve Coğrafya Lüğati* müellifi olan A. Cevad ise eserinin ikinci cildinde Cuinet'in verdiği rakamları tekzip edencesine Diyarbakır Ermeni nüfusunun tamamını 57.196 vermektedir (A. Cevad, II, 1895-1900: 402).

Aynı tarihlerde Ermeniler tarafından basılan bir kitapçıkta Diyarbakır'ın 355.000 kişi olarak gösterilen toplam nüfusu içerisinde Ermenilerin 120.000 civarında olduğu gösterilmektedir (Ubcini, 1890, İstatistikler). Yine bir başka Ermeni yazar Theodik'in Almanac'ından edindiğimiz bilgilere göre I. Dünya Savaşı'ndan önce Diyarbakır'da 124.000 Ermeni yaşamakta idi (Theodik, 1922: 261). Krikorian'ın, Ermenilerin sayılarının abartıldığını bildiği halde bu durumu gizlemek için Türklerin de sayılarının az gösterdiğini iddia etmeyi bir vicdan rahatlaması olarak benimsediği anlaşılmaktadır. Bu yüzden Krikorian eserinde şu ifadeleri özellikle kullanmaktadır: "Görülmektedir ki, Türkler Ermeni sayısını azaltırken, bazı Ermeniler ise istatistiklerini abartmıştır. Bu yüzden biz, yukarıda Ermeni kaynaklarının gösterdiği rakamlar ve Cuinet tarafından verilen sayılar arasındaki ortalamayı alarak Diyarbakır'daki Ermeni nüfusunu tahmin etmeye çalışmaktayız. Bu sebeple bölgedeki Ermeni nüfusun tamamını sadece 100.000 olarak kabul edebiliriz."

Hâlbuki Krikorian'ın ortaya attığı bu iddia bir nevi aldatmacadan ibaret olup, sözüm ona doğru bir tahmin yaptığı ve taraf tutmadığı izlenimini vermeye çalışmaktadır. Buna karşılık Krikorian'ın, özellikle cizye meselesi söz konusu olduğundan zamanının en iyi tahminlerini yaptığını kabul ettiğimiz Osmanlı hükümeti ile kendi kaynağı olan Cuinet'in tahminlerini neden kabul etmediği anlaşılamamıştır.

Krikorian, nüfus meselesini biraz daha ileri götürerek, 1890'lı yıllarda yapılmış olan istatistikleri Osmanlı veya Cuinet'in verdiği rakamlara göre değil de İstanbul Ermeni Patrikhanesi tarafından 1912'de hazırlanan, Doğu Anadolu'daki irki unsurların istatistiki analizine ait verilerden hareket ederek kullanmaktadır. Öyle ki, kendi rakamlarına yakın miktarlar içerdiği için Patrikhane'nin 105.000 rakamını gerçekmiş gibi kullanmaktadır. Üstüne üstlük bu rakamları bir şemada göstererek, kendisi iddiası olan 100 bin rakamına delil olarak sunmaktadır (Leart, 1913: 60-61; Bryce, 1916: 661).

Osmanlı hükümeti tarafından 1897'de yayınlanan bir istatistikte Diyarbakır vilayetinin genel nüfusu 414.657 olarak gösterilmiştir. Bu nüfusun 329.843'ü Müslüman, 84.814'ü ise gayrimüslim olarak ifade edilmiştir (Güran, 2000: 173). Bu nüfusun tamamı Ermeni kabul edilse dahi Krikorian'ın 105.000 rakamına ulaşmak mümkün görünmemektedir.

Tablo 2. İstanbul Ermeni Patrikhanesi'nin Nüfus Verileri

Ermeniler	105.000
Nasturi, Jakobit ve Keldaniler	60.000
Türkler	45.000
Kürtler	50.000
Kızılbaşlar(Şiiler)	27.000
Yezidiler	4.000
Toplam	291.000

Krikorian'ın kaynaklarından bir diğeri olan Johannes Lepsius da Diyarbakır eyaletindeki Ermenilerin sayısını 105.000 ve Türkleri 63.000 olarak göstermektedir (Lepsius, 1919: 74). M. Ormanian ise Diyarbakır vilayetindeki Ermenilerin sayısını 81.700 olarak (Apostolic 78.000, Katolik 1.500 ve Protestan 2.200) vermektedir (Ormanian, 1955: 206).

Tablo 3. Johannes Lepsius'un Ermeni Nüfusu Tahmini

Ermeniler	105.000
Suryaniler (Nasturiler ve Keldaniler)	60.000
Rumlar	1.000
Kürtler	200.000
Türkler	63.000
Kızılbaşlar	27.000
Çerkesler (Circancians)	10.000
Yezidiler	4.000
Yahudiler	1.500
Toplam	471.500

Krikorian, gerek Cuinet'in hazırladığı ve gerekse Osmanlı Devleti'nin sunduğu istatistikleri özellikle anlamamazlıktan gelmektedir. Çünkü 19. yüzyılın sonlarına kadar hiçbir Osmanlı istatistiği kendi vatandaşlarını ırki adlarıyla sınıflandırarak sayıma tabi tutmamıştır. Tersine nüfus istatistikleri daima mezhep ve cemaat kavramları dikkate alınarak hazırlanmıştır. Yani din unsuru her zaman ön plandadır. Bu sebeple Diyarbakır'daki nüfus da genellikle Müslüman (Türk, Kürt, Çerkez, Kızılbaş ve Yezidiler) olarak sınıflandırılmışlardır. Bu itibarla Müslümanlar, Cevdet Küçük'ün eserinde (1880 sayımı) 55 bin olarak gösterilmiştir. Bunun yanında yine Küçük'ün kullandığı bir diğerkaynak, İngiliz Konsolos Trotter'e göre Müslümanlar 140.538 olarak verilmiştir(Küçük, 1984: 164).

Vital Cuinet'in verileri ise vilayet bazında olup, Diyarbakır nüfusu 337.644 olarak ifade edilmiştir. İngiliz seyyah ve araştırmacı H.F.B. Lynch'in 1890 tahminine göre sadece Palu kazasında 45.580 nüfus barınmaktadır. William Everett tarafından İngiliz Hariciye Nezaretine sunulan Haziran 1895 tarihli bir belgede ise Diyarbakır sancak nüfusu 64.595 kişi kabul edilirken, vilayet nüfusu 333.456 olarak tespit edilmiştir (Küçük, 1984: 164-166).

Krikorian tarafından yukarıda Cuinet ve Johannes Lepsius'u bazalarak verilen rakamlar ile Diyarbakır'da Ermenilerin Türklerden daha çok olduğunu iddia etmek mümkün gibi görülmekle beraber gözden kaçırılan en önemli şey, Osmanlı Devleti'nde Türkler ırkî olarak değil daima dinî bir

birlik “Millet” olarak sayıma tabi tutulmuştur. Osmanlı Devleti, Müslümanlar gibi gayrimüslimleri de Millet sistemine göre sınıflandırmış ve sayıma tabi tutmuştur. Osmanlı Devleti’nin bu konudaki en büyük argümanı, gayrimüslimlerin tabi oldukları bazı vergilerle ilgili meselelerde aksaklık olmasını engellemektir. Bu sebeple nüfus sayımlarında bütün Hıristiyanlar kendi mezheplerine ait nüfus defterleri içerisinde sayılmışlardır. Öyle ki Krikorian, bu iki farklı durumun ayrımını yapamamıştır ya da bu şekilde davranmak amaçlarına uygun düşmüştür. Krikorian gibi Ermeni tarihçilerin tamamında görülen bu hastalık, aslında 1915 olaylarına dair Ermeni iddialarını destek aramaktan ileri gelmektedir. Bu durum ister istemez Ermenileri kendi nüfuslarını tahminlerin üzerinde göstermeye meylettirmektedir.

Ermenilerin Diyarbakır Vilayetindeki Durumları

Meslek ve Zanaatlar

Diyarbakır vilayetinde on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında özellikle Diyarbakır ve Mardin kasabalarında ticaret ve sanayi gelişmiş bir durumdaydı. Başlıca ürünler pamuk ve ipek tekstilleri, bakır ve topraktan yapılmış eşyalar ve kösele idi. Ermeniler zanaatkâr, tüccar ve sanatkârlar olarak ticaret ve sanayide aktif bir rol oynuyorlardı. Diyarbakır’daki Osmanlı tüccarlarının en meşhurlarından biri kumaş fabrikatörü Martiros Attarian idi. Tchavrashian, Ermenilerin hemen tamamı tarafından sanatı taklit edilen meşhur bir terziydi. On yedinci yüzyılın başlarında Diyarbakır Ermenilerinin uğraşları üzerinde eser yazanlardan biri 1612’de Diyarbakır’ı ziyaret eden seyyah Lwow’lu Smeon’dur. Smeon’un Diyarbakır Ermenileri hakkında:

“1000 Ermeni evi vardı ve hepsi zengin, zevk verici ve fevkalade güzeldi. Her ne kadar uğraşları ve zenginlikleri olsa da, sahip oldukları: darphane, gümrükler, kervansaraylar ve geri kalanlarıydı. Fırıncılar, ticarî restorancılar, aşçılar, manavlar ve kasaplar tamamı Ermenileridir. Pazar veya bir tatil günü olduğunda Ermeniler dükkânlarını açmaz ve çalışmaz, kasabanın boş ve terkedilmiş olduğunu düşünürüz.” (Krikorian, 1976: 20-21)

Ermeni nüfusunun yoğun olduğu Ergani sancağındaki Palu kazası ticaret ve zanaatın da merkeziydi. 1878-1879’da Palu’yu ziyaret eden Bogos Nathanian, oradaki Ermenilerin faaliyetleriyle ilgili bazı bilgiler vermiştir:

“Palu’da on iki bin Türk için ticaret son derece önemliydi. İthal ve ihrac edilen malzemelerin çoğu Ermenilerindi. 300 civarında dükkân, tuğladan ve taştan inşa edilmiş iki kervansaray ve dört fırını olan orta ölçekli bir pazardır. Bu pazardaki tüccar ve zanaatçıların çoğu Ermeni’dir.” (Krikorian, 1976: 21).

Ermeni toplumunun üyeleri farklı meslekleri işgal ediyor olsa da, özellikle hukukta, tıpta ve eczacılıkta isim yapan Ermenilere çok sık rastlanmaktaydı. Bunlardan Bogos Efendi Der-Gabrielian (hukukçu öl.1890), Karapet (Garabedi) Efendi Dabaghian (hukukçu, öl.1890), Kirakos Efendi Enovchian (hukukçu, öl.1890), Dr Tchibukdjian (belediye doktoru, öl.1982), Dr Artin Helvadjian (ordu hekimi öl.1890), Yakop Hekimian (belediye eczacısı, öl.1982) ve Artin Aghkokian (belediye kimyacı öl.1892) bazılarıdır (Krikorian, 1976: 21).

Ermenilerin Çalıştığı Kurumlar

Diyarbakır'da yaşayan Ermeniler vilayetin siyasi hayatına da ortaklardı. Onların yaşadığı semtler arasında Siverek, Lice ve Derik kazaları da vardı. ayrıca Ergani'de Palu ve Çermik'de, Mardin'de Midyat, Sürgücü ve Cizre vardı (Krikorian, 1976: 21).

35.000 nüfuslu şehir merkezinin yaklaşık üçte biri (10.260) Ermeniler tarafından iskan edilmekteydi. Vilayetin idare daireleri kasaba merkezindeydi. Bu açıdan bakıldığında merkezde yerleşik olan Ermeniler şehir hayatında önemli bir rol oynar, siyasi idareye, adalete, sermayeye, teknik meselelere, eğitim ve halk sağlığına kadar her alanda faaliyet gösterirlerdi vardı (Krikorian, 1976: 21).

Ermenilerin Faaliyet Gösterdikleri Mesleki Branşlar

Diyarbakır vilayetinin merkezindeki Ermeniler yönetici sınıfa ait dairelerin çoğunda; adalet, finans ve sanayide düzenli olarak rol aldılar. Sancak ve kazaların idarî meclislerinde Ermeniler genellikle seçilen iki üye tarafından temsil ediliyorlardı. Bir veya iki aza-i tabiiyeye sahip olsalar da; ikinci olarak diğerlerine nazaran çoğunlukta olan, bazen protestanlar veya Apasotolic (12 Havarilere tabi olanlar) ve Katolik toplulukların arasında yer almaktaydılar. Tahrirat başkanı veya gelir ve gider denetleyicisi, ya da vali yardımcısı olarak hükümette yüksek bir pozisyona sahip olurlarsa, bir azayı tabiiye üyeliğine de sahip olabiliyorlardı(Krikorian, 1976: 21-22).

İdarecilerin yardımcısı olarak nahiyelerde yerel meclis katip ve azalarının üçte biri çoğu kez Ermeni'ydi. Ermeni toplumun çoğu belediye meclislerine kabul edilirdi. Burada seçilen beş sandık emini ve katip gibi hatta bazen belediye başkanı dahi Ermeni'ydi. Bu daire bazen Ermenilerin çoğunlukta olduğu bir şube de olabiliyordu. Mahkemelerde Ermeniler Bidayet, İstinâf ve ticaret kâtipliklerine de nüfuz etmişlerdi. Ticarî mahkemelerdeki Ermeni ve Rum memurlar Türklerden daha fazlaydı. Çünkü ticaretin büyük kısmı onların elindeydi. Ermenilerin nüfuz ettiği başka bir saha da siyasi takibat komitesiydi. Hükümet dava vekilliği özellikle vilayetlerin merkez şubelerinde kurulurdu. Sanayie ait meselelerde başlıca mühendisler ve ustabaşılar olarak; posta ve telgraf servislerinde operatör olarak, özellikle yabancı dil şubelerinde (tercüme odaları); siyasi işlerde ve özellikle askeri nakil kurullarında Ermeniler hizmet verirdi. Maliyeye gelince, Ermeniler devletle

ilgili borcun idaresinde, devletin bütün tekelinde, Osmanlı ve Ziraat bankası şubelerinde ve vergi kurullarında, üstün bir pozisyona sahip olmadıkları halde, önemli rollere sahiplerdi(Krikorian, 1976: 22).

Yukarıda ifade edilenlerden başka Ermeni iştirakçilerin görüldüğü diğer yerler, tahrirat, halk sağlığı, eğitim, ziraat ve polis daireleriydi. Ermeni memurlar idarî meclislerde, adlî mahkemelerde, tetkik-i senedat komisyonunda, evrak komisyonunda, posta ve telgraf servislerinde kâtip ve tercüman olarak istihdam edilirdi. Özellikle tahrirat komisyonlarına baş sekreter olarak nüfuz ederlerdi (Krikorian, 1976: 22).

Belediye doktorları ve eczacıları arasında çoğunluk Ermenilere aitti. Onların hemen ardından Rum tıp memurları gelirdi. Diyarbakır şehrinde Ergani ve Mardin sancakları merkezlerinde, eğitim meclislerinde ve komitelerinde Ermeniler öncelikli idi. Ermeniler, okullarda Ermenice ve Avrupa dillerinin yanı sıra sanat olarak özellikle halı dokumayı da öğretirlerdi. Ziraatte ise hem Ziraat Bankası şubelerine ve hem de zirai komisyon ve kurullara aza olarak tayin edilirdi. Onlar arazi teftişi ve arazi kaydı kurullarında da çalışırlardı. Polis gücüne çok az sayıda Ermeni, polis ve polis müdür yardımcısı olarak kabul edilirdi. Orada sadece bir veya iki Ermeni olduğu bir durumda Türk polisler beş ila dokuz kişi arasında olmaktadır(Krikorian, 1976: 22).

Diyarbakır'daki Rumlar ve Buldukları Kurumlar²

Vilayetin siyasî hayat bütünüyle Türk ve Ermeniler tarafından yönetilirdi. Rumlar ise Diyarbakır'da Hristiyan nüfus içinde sonuncu durumdaydılar. Bununla beraber, Rumlar ve Süryaniler de bir dereceye kadar siyasî hayata katkıda bulunurlardı. Rum memurlar, genellikle Diyarbakır'ın Mardin ve Ergani sancaklarında mahkemelere, maliyeye, siyasî idareye, teknik meselelere ve halk sağlığıyla ilgili kurum ve kuruluşlara alınırlardı. Ordudaki Rum doktorlar, cerrahlar ve eczacılar ise Ermenilerden daha fazlaydı (Krikorian, 1976: 22-23).

Süryani memurlar ise eyaletin her yerinde ve özellikle de Mardin'de görevlendirilirdi. Fakat orada Süryaniler kadar Rumlar da vardı. Onlar genellikle belediye meclislerinde ve idarede yer alıyor olsalar da mahkeme ve maliyede ancak bir kaç memuriyet yer bulabilmekteydiler (Krikorian, 1976: 23).

Diyarbakır'daki Ermenilerin Genel Durumu

1860 ve 1908 tarihleri arasında Ermeniler pek çok yönüyle Diyarbakır vilayetinde hizmet ettiler. Onlar siyasî idarede, adalet, sınai uğraşlar, malîye, halk sağlığı, eğitim ve tahrirat gibi farklı memuriyetlerde faaliyet göstererek, hemen bütün taraflarıyla hükümet meselelerine katıldılar.

² Krikorian, a.g.e., s. 22-23.

Hıristiyan olarak onlar ordudan ve İslami hayatla ilgili dairelerden -şer'i mahkemeler ve vakıf- muaf tutuldular. İlginçtir ki onlar nüfus dairesinden de uzak tutulmak istendiler ve çok azı polis dairesine kabul edildi. Ermenilere siyasî hayatın idaresinde çok nadiren yüksek pozisyonlar verilen, çoğunlukla ikincil memurlar olarak bilinir. Onlar genellikle meclislerin, dairelerin ve kurulların azaları, sandık emînleri ve kâtipleri olarak atanır veya seçilirlerdi.

Müslüman nüfustan daha zengin olmaları sebebiyle değil, fakat muhtemelen Türklerin malî meselelerde onlara güvenmeleri sebebiyle, çeşitli dairelerde sık sık bir Ermeni hazine memuru görevlendirilirdi. Ermenilere yüksek dereceli görevleri bazen vermek idarî ve hukuki bir gerekliliktir. Bu sebeple ara sıra da olsa Ermenileri belediye başkanı, nahiye müdür muavini veya bölge genel dava vekilleri olarak görmek mümkün olmuştur. Onlar özel ve teknik memurlar kadar belediye doktoru, eczacı ve mühendisler olarak görülmüşlerdir (Krikorian, 1976: 23). Bu döneme bir bütün olarak bakıldığında Diyarbakır'ın siyasî hayatında, herşeye rağmen Müslümanlar ile Ermeniler genellikle eşit değildi.

Bu son cümle ve bir önceki paragraf, yukarıdaki verilerin tamamıyla ters düşmektedir. Krikorian, bu bölümde işi saptırmak suretiyle, önceden verdiği bilgilerle tezada düşmektedir. Onun bunu yapıışındaki tek maksat, okuyucusuna önceki bilgileri unutturmak ve üzerlerinde Türkler aleyhinde olumsuz bir yargı bırakabilmektir.

Diyarbakır'da Yetişmiş Önemli Ermeniler

AMASIAN Efendi: 1892 tarihlerinde Diyarbakır telgraf servisinin başkanıydı.

ARMENAK Efendi: 1903'te Palu kazasının ast-vali muavini idi.

ARPIARIAN, Philippos (öl. 1850-1900). Harput kökenlidir, Diyarbakır'da Ziraat Bankası müdürüydü.

DER-MARTİROSİAN (Papazian), Meguerditch (1792-1883). Kameliye'-nin Abuçeh köyünde doğdu, bir İtalyan hekim ve amcası Dr Boghos'un yönetiminde tıp ilmi çalıştı. 1826'da İstanbul'dan tıp ilmi pratiği yapmak için izin aldı ve daha sonra Türk ordusunda istihdam edildi. Bağdat, Basra, Diyarbakır, Van ve Erzurumda orduyu takip etti. 1872'de emekliye ayrıldı ve köyüne döndü.

DJENAZİAN, Mattheos Efendi: Diyarbakır'da Umumî maliye idaresinde (public finance administration) sandık eminiydi (?-1898). Daha önce kardeşi Alexandr Efendi, geri döndüğünde babası Araquel'in(öl.1860), başarılı olmuş olduğu aynı memuriyette bulundu.

DJERRAHIAN, Tigran (öl. 1900) Diyarbakır Müdde-i umumi komisyon azasıydı.

HEKIMIAN, Yakob (öl. 1850-1900). Diyarbakır'da hükümet için çalışan bir eczacıydı.

HELVADJIAN, Dr. Artin (öl. 1850-1900). Diyarbakır'da hükümet için çalışan bir doktordu.

ILVANIAN, Tigran (?-1915). 1900'lerde Diyarbakır vilayet tercümanı ve aynı zamanda devlet ortaokulu öğretmeni idi.

KAZAZIAN, Yovseph Efendi (öl. 1880). Diyarbakır idarî meclisinin bir azası olan zengin ve nüfuzlu bir Katolik Ermeni idi.

KHANDENIAN, Karapet (öl. 1900). Diyarbakır Bidayet Mahkemesi'nin azasıydı.

KIRISHDJIAN, Tigran Efendi. 1905'ten 1908'e kadar Palu kazası vali muaviniydi.

MARKOSIAN, Pargew (Barkev) Efendi. 1903'ten 1906'ya kadar Ergani Sancağında orman araştırmacısı, mühendis ve madenci olarak görev yapmıştır.

MINASIAN, Yaruthiwn (öl. Ondokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında). Diyarbakır'da posta idaresi şefi idi.

MINASIAN, Yovhannes Efendi. 1906'dan 1908'e kadar Diyarbakır idarî meclis azasıydı.

NAKKASHIAN, Karapet-Tigran Efendi (1864-?). Diyarbakır'da doğdu, yerli Ermeni ilkokuluna kabul edildi ve daha sonra dört Avrupa dilini kendi öğrendi ve 1885'te telgraf servisinde memur oldu. İstanbul'da Beyoğlu (Pera) 1909'da telgraf idaresi müdür muavini ve 1912'de aynı idarenin müdürü oldu.

NATIK, Karapet (öl. 1850-1900). Diyarbakır'da hükümet için çalışan bir avukat idi.

NISHAN Efendi. 1903'ten 1908'e kadar Maden vali yardımcısıydı.

SHIRIKDJIAN, Missak. 1900'lerde Diyarbakır belediye meclis azasıydı.

SHISHMANIAN, Sahak Efendi. 1880'lerde Diyarbakır vilayet resmi gazetesi müdürüydü.

TCHELEBIAN, Rızqallah (öl. 1850-1900). Diyarbakır'da İstinaf mahkemesi yargıcısıydı.

TCHIRADJIAN, Khosrov (öl. 1900). Harput Fırat Koleji (Euphrates College of Harput)'inde eğitildi. Diyarbakır Müdde-i umumi komisyonunda bir memurdu.

TEMOYAN, Boghos (öl. Ondokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında). Diyarbakır'da belediye meclis azasıydı.

TIGRANIAN, Khatchadur (?-1915). Diyarbakır idarî meclisinin azası olan bir bankerdi.

ZORIAN, Kevork (öl. 1892). Diyarbakır'da posta ve telgraf servisinde, yabancı diller bölümünde çalışan bir memurdu(Krikorian, 1976: 24-24).

Kaynakça

Ali Cevad (1313-1317H/ (1895-1900). *Diyar Bakır 'Memalik-i Osmaniye'nin Tarih ve Coğrafya Lügati*, Cilt: 2 , İstanbul.

Bryce, James (1916). *The Treatment of Armenians in the Ottoman Empire*, 1916, p. 661.

Cuinet, Vital (1891). *La Turquie d'Asie*, Cilt: II, Paris.

Güran, Tefik (2000). "1897 Tarihli İlk İstatistik Yıllığı", *State Institute of Statistics Prime Ministry Republic of Turkey*, (Edit. H.İncik-Ş.Pamuk), Ankara.

Gürün, Kamuran (2001). *Ermeni Dosyası*, 5. Baskı, İstanbul.

Kemal H. Karpaz (1978). "Ottoman Population Records and the Census of 1881/82-1893", *International Journal of Middle East Studies*, Vol. IX, s. 258-274.

Krikorian, Mesrob K. (1976). *Armenians in The Service of The Ottoman Empire 1860-1908*, Viyana.

Küçük, Cevdet (1984). *Osmanlı Diplomasisinde Ermeni Meselesinin Ortaya Çıkışı 1878-1897*, İstanbul.

Leart, Marcel (1913). *La question Armenienne a la lumiere des documents*, Paris, 1913.

Lepsius, Johannes (1919). *Der Todesgang des armenischen Volkes*, Potsdam, 1919.

Lewis, Bernard (1984). *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, Ankara.

Ormanian, Malachia (1955). *The Church of Armenia*, London.

Ubcini, M. A. (1890). *Turqiayi Hayern ew irents dratsiner(The Armenians of Turkey and their Neighbours)*, Marseilles.

ERMENİLERİN ELAZIĞ VİLAYETİNDEKİ KONUMU VE TÜRK NÜFUS

Recep KAHAN*
Muhammet ÖZKAN**

Derleme Makalesi/Rewiev Article

Atıf/Cite as: Kahan, R. ve Özkan, M. (2023). Ermenilerin Elazığ Vilayetindeki Konumu ve Türk Nüfus. *DÜMAD (Dünya Mültidisipliner Araştırmalar Dergisi)*, 6(Prof. Dr. Durmuş Ali Arslan Özel Sayısı), 25-37.

Özet

Mesrob K. Krikorian tarafından 1860-1908 yılları arasında Osmanlı Devleti'ne hizmet eden Ermeniler hakkında bir doktora tezi yapılmıştır. Bu tezde özellikle Türkiye'nin doğu vilayetleri ve bunlardan biri olan Elazığ'da yaşayan Ermeniler hakkında detaylı bilgiler verilmektedir. Demografik bilgiler üzerinde ısrarlı bir şekilde durulmakta ve Elazığ'daki Ermenilerin Müslüman ve diğer milletlerden daha fazla olduğu ispat edilmeye çalışılmaktadır. Eserin devamında Ermenilerin günlük hayata, ticarete, sanayiye ve devlet kurumlarına yapmış oldukları katkılar ve sahip oldukları unvanlar üzerinde durulmakta ve bu unvanların Türkler tarafından genel olarak en düşük mertebelerde verildiği, kasıtlı bir şekilde ifade edilmektedir. Müellif bunu yaparken her vilayete ayırmış olduğu ana kısımlar ile son kertede ifade ettiği genel durumdaki bilileri ayrıştırmakta ve bu son kısımlarda okuyucuyu Türklerin aleyhine yönlendirici bir tavır sergilemektedir.

Bu makalede Mesrob K. Krikorian'ın eserinde izah edilmeye çalışılan gerçek dışı senaryoya karşı Türk tezlerini ortaya koyan delillere yer verilmekte ve eserin Türkler aleyhindeki asılsız suçlamaları çürütülmeye çalışılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Krikorian, Türk, Ermeni, Osmanlı, Elazığ.

Abstract

A doctoral thesis was made by Mesrob K. Krikorian about Armenians who served the Ottoman Empire between 1860-1908. In this thesis, detailed information is given about the eastern provinces of Turkey and the Armenians living in Elazığ, which is one of them. Demographic information is

* Öğretmen, Karalı İlkokulu, recepkaahan31@hotmail.com , Orcid: 0000-0002-7481-5320

** Öğretmen, Koçören Naciye Tınaztepe İlkokulu, muhammetozkan31@hotmail.com , Orcid: 0000-0003-1499-3288

persistently emphasized and it is tried to prove that the Armenians in Elazığ are more than Muslims and other nationalities. In the continuation of the work, the contributions of Armenians to daily life, commerce, industry and state institutions and the titles they hold are emphasized, and it is deliberately stated that these titles are generally given by the Turks at the lowest level. While doing this, the author distinguishes the main parts that he has allocated to each province and the general information he expresses in the last instance, and in these last parts he displays an attitude that directs the reader to the detriment of the Turks.

In this article, the evidences revealing the Turkish theses against the unrealistic scenario tried to be explained in the work of Mesrob K. Krikorian are included and the baseless accusations of the work against the Turks are tried to be disproved.

Keywords: Krikorian, Turkish, Armenian, Ottoman, Elazığ.

Giriş

Elazığ vilayeti (Mamüret'ül-Aziz'dan kısaltıldı) Harput (Kharpût), Mezre, Malatya (Malatiya) ve Hozat (Khozât) bölgelerini kapsardı. Sultan Abdül'aziz'in günlerinde (1861-76) Mezre önemli bir yönetim ve askeri merkez oldu ve Mamuret ül-aziz (Aziz tarafından bayındır hale getirilen kasaba) Sultan'ın onuruna vali İsmail Paşa tarafından isimlendirildi. Daha sonra ilân edilen Vilayet Nizamnamesi (province regulations), Harput bir mutasarrıflığa dönüştürüldü ve daha sonra, ayrı bir vilayet olarak düzenlendiği zaman olan 1296 H./1878-9'a kadar bağımsız (1875) bir şekilde, ilk olarak Diyarbakır'a bağlandı.¹

Harput (Rumca Xarpote, Arb. Khartabirt ve Osm.Türk. Kharpût) Ermeniler tarafından Kharberd (Kharpert' zamiri idi)veya Qarberd şeklinde tanımlanır. Berd kale manasına gelir, fakat 'khar' kelimesinin orijini karanlıktır. Bu ya yerel eski bir isim veya 'gar' yani taşın Ermenicesi olarak aynı olabilir. Her nasılsa, Harput bölgesi tarihi olarak Ziad veya Ziata (Latince Ziata kalesi, Süryanicede Ziyat ve Hisna de Zaid, Arb. Hisn Ziyad ve Osm. Türk Hisn Ziyâd) ismi altında tarihçiler ve coğrafyacılar tarafından zikredilmekte olan kale, eski Ermenicede Anzit veya Hanzit (Rumca Anzetinis, Qanzit, Süryanice Anzit veya Hanzit ve Arab. Hanzit veya Hinzit) vilayet için uygundur.

On ikinci yüzyılda Türkmen *Artuqid House* ve on üçüncü yüzyılda Eyyubiler ve Selçuklular Harput'a egemen oldular. 1230'da Mogollar tarafından işgal edildi, fakat üç yıl sonra (631 H./1233-4) Selçuklu Sultanı Alaaddin Keykubad orayı feth etti. Selçuklu dönemi tarihi karışık ve tam olarak bilinmemektedir. Ondördüncü yüzyılın ortalarında Harput Eretna ve Dulkadir Türkmen kabileleri tarafından yönetildi. 767 H./1365-6'da Mısırlıların eline geçti ve yüzyılın sonuna doğru Sivas

¹ V. Minorsky, Ma'muret al-'Aziz, 'EI, vol. 3, p. 224; J. Kramers, art. Kharput, 'EI', vol. 2, pp. 915-16; Besim Darkot, "EI'aziz", İ.A, Cilt: 31, s. 221-2.

hükümdarı Kadı Ahmed Burhaneddin onu mülklerine kattı ve Akkoyunlu Kara Osman karşısında orayı kendi savundu.

Moğol İmparatoru Timur Anadolu seferinden dönüşünde Harput'a boyun eğdirerek egemenliğini kabul ettirdi. Daha sonra Timur Dulkadir kabilesine tekrar oranın yönetimini verdi ve Melik Arslan'ın günlerinde Akkoyunlu Uzun Hasan burayı işgal etti. 913 H./1507-8'de Safevi Şah İsmail'in yönetimi altına girdi, fakat Sultan I. Selim'in veziri Bıyıklı Mehmed Paşa Diyarbakır'ın fethinden sonra (921-3 H./1515-17) Harput'u alarak, doğrudan Babiâli'nin yönetimine soktu².

İdari Yapı ve Nüfus

1312 H./1894-5 vilayet yıllığı Ermeni yerleşimcileri sayısını 75.416 olarak tahmin eder³ ve buna 357 yabancı Ermeni daha ekler. Cuinet Elazığ'ın bütün nüfusunu 575.314 olarak kaydeder⁴, bunun 69.719'u Ermeni, 650'si Rum, geri kalanı ise Türkler, Kürtler ve Kızılbaşlar idi. Aynı yazar Ermeni nüfusu için aşağıdaki istatistikî detayları verir:⁵

Elazığ Sancağı

Apostolic	39.343
Katolik	905
Protestan	5.100
Topmal	45.348

Malatya Sancağı

Apostolic	15.080
Katolik	770
Protestan	350
Toplam	16.200

Hozat Sancağı

Apostolic	7.560
Protestan	610
Toplam	8.170

Görülebileceği üzere bu üç sancakta bulunan toplam nüfus 69.718 kişidir. Krikorian, Cuinet'in Türklerden daha muhafazakar olduğunu, bu yüzden Elazığ'daki Ermeniler için verdiği rakamların Ermeni kaynakları tarafından verilen sayılarla oldukça farklı olduğunu söylemektedir. Buna karşılık

² Mesrob K. Krikorian, *Osmanlı İmparatorluğu Hizmetinde Ermeniler, 1860-1908*, Viyana 1976, s. 70-71.

³ Elazığ sancağında 52. 407 Ermeni yaşamaktaydı; 9. 933'ü Malatya ve 13. 076'sı Hozat'taydı.

⁴ 1897 tarihinde yapılan istatistiği kaynak gösteren Güran, Elazığ (Mamuret ül-Aziz)'in genel nüfusunu 466.579 olarak, buradaki Müslümanları 380.092, gayrimüslimleri ise 86.487 olarak vermektedir (Güran, *a.g.m.*, s. 173).

⁵ Krikorian, *a.g.e.*, s. 71-72. Cuinet, Cilt: II, s. 322.

Theodik'in Almanak'ı Elazığ Ermenilerini yaklaşık 204.000 olarak göstermekteyken⁶ Lepsius'tan naklen verilen Ormanian⁷ ise Elazığ Ermenilerini 131.200 civarında göstermektedir:

Sancaklar Nüfus Toplamı

Harput	51.000
Kemaliye	10.200
Arapkir	19.500
Çemişkezek	9.000
Peri	18.500
Malatya	23.000

Krokian, "Ormanian'ın istatistiklerini kabul etmeye meyilli olduğunu ancak herşeye rağmen nispi konuşmak, daha güvenli olacaktır" demektedir.

Krikorian, bütün çalışma süresince çelişkili ifadeler kullandığını bir kez daha ortaya koymuştur. Bazan çoğunluğu sahiplenmekte, bazan da azınlığa düşmeyi Osmanlı istatistiklerinin düzensizliğine vermekte, diğer taraftan kendi beğenisine göre kaynaklar seçerek bunları salt doğrularmış gibi lanse etmekte, bütün bunlara rağmen kendisinde de bir istikrarın olmadığını fark edememektedir. Bu bakımdan erken tarihlerden itibaren Elazığ'a ait nüfus bilgilerini vermekte yarar vardır.

Marcel Leart'ın (1882) Patrikhaneye atfen verdiği rakamlar Elazığ (Harput)'da 270.000⁸, Patrikhaneye atfen çeşitli kaynaklarca verilen rakamlara göre (1880) 155.000, (1881) 107.059, (1912) 168.000⁹ Ermeni olduğunu belirtmektedir. Elazığ vilayetindeki Ermeni nüfus hakkında çeşitli kaynaklara dayanarak verilen bir istatistikte ise Patrikliğe göre (1880) Elazığ Ermeni nüfusu 158.000, (1881) 107.059'dur. Osmanlılara göre (1890) ise 74.158, Lloyd'a göre (1890) 81.155 idi. 1893 Nüfus Sayımı'na göre (1890) 79.974, Osmanlılara göre (1895) 84.422¹⁰, Lynch'e göre (1896) 93.000 idi¹¹. Fransız Sarı Kitabı'na göre ise (1890) Elazığ Ermeni nüfusu 69.718 olarak tespit edilmiştir¹². 1911-12 Yılına ait Anadolu Vilayeti Ermeni nüfusu verilerine göre Elazığ Ermeni nüfusu 111.043 iken

⁶ Theodik, The Almanac for Everyone, 1922, p. 261.

⁷ J. Lepsius, 'Der Todesgang des armenischen Volkes', pp. 306-7'den naklen M. Ormanian, 'The Church of Armenia', p. 206-7.

⁸ Gürün, a.g.e., s. 126'dan naklen Marcel Leart, La Question Armenienne a la 'Lumiere des Documents, Paris, 1913.

⁹ Gürün, a.g.e., s. 131.

¹⁰ Osmanlı Devleti 1840'lı yıllarda da yaptığı sayımlarda açıkça Ermeni nüfusunu vermektedir. Buna rağmen Ermeniler o tarihe ait rakamları da kendi istedikleri şekilde yorumlamaktadırlar. Erzurum'un 1847 tarihli nüfus defterlerinde bu durum açıkça görülmektedir. Bkz. Haydar Çoruh (2002). "Erzurum'daki Müslim ve Gayrimüslim Nüfusu Gösteren 1847 Tarihli Nüfus Defteri", *Ermeni Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 6, Ankara; bu yayının tablolarla genişletilmiş hali için bk. aynı müellif, "Erzurum'daki Türk Ve Ermeni Nüfusu Gösteren 1847 Tarihli Nüfus Defteri", Güneyde Bir Tarih Sevdalısı Dr. Süleyman Hatıpoğlu Armaganı, Gazi Yayınları, Ankara 2022.

¹¹ Gürün, a.g.e., s. 145.

¹² Uras, a.g.e., s. 141.

Ermeni Patrikliğinin kayıtlarında 168.000 olarak gösterilmiştir¹³. J.McCarthy'nin 1914 tahminine göre Elazığ Ermeni nüfusu ise 124.289 olarak tespit edilmiştir¹⁴. Patriklik ve Ormanian dışında Elazığ Ermenileri için verilen rakamların üst seviyesi daima 100.000'in altında kalmaktadır. Bu da Ermenilerin verdiği rakamların oldukça abartılı olduğuna işaret eder. Öyleyse Elazığ Ermenileri için verilebilecek en doğru nüfus miktarının Ormanian'ın rakamı olmadığı da aşikârdır.

Ermenilerin Vilayette Yapmış Oldukları Hizmetler

Meslek ve Zanaatlar¹⁵

Sosyal yaşamda Ermeni toplumunun iştirakçileri Elazığ ve Malatya sancaklarında yaygındı. Bu bölgelerin bütün kazalarında, Akçadağ hariç (Malatya'da) Ermeniler hükümet meselelerinin farklı alanlarında göze çarpan iştirakçilere sahipti.

Hozat (Dersim)'ta umumî idaredeki Ermenilerin hizmeti sadece Çemişkezek ve Peri kazalarında dikkate değerdı. Sancakların diğer kısımlarında da Ermeniler hükümet için çalışırdı, fakat onların katkıları birkaç daire ile sınırlıydı ve güçlü değildi, bunun sebebi belki mukayese edildiğinde, onların sayılarının öyle çok fazla olmaması idi.

İştirak Ettikleri Merkezler¹⁶

Eyalet merkezlerinde, Elazığ idarî meclisindeki Ermeniler düzenli bir şekilde dört milletvekiline sahiplerdi: ikisi seçilmiş ve ikisi tabii azaydı, ikincisi Apostolic ve Katolik toplumlarının ruhani başları oluyordu. Arapkir kazasında seçilmiş iki Ermeniye ilaveten iki veya üç tabii aza vardı, üçüncü kişi gelir ve gider kaleminde denetleyiciydi (c. 1887-91). 1880-1'de Ermeni Protestan toplumunun papazı memuriyetine dayanarak buradaki idarî mecliste rol alırdı. Kemaliye'deki Apostolic toplumunun başı yalnız bir tabii aza idi, onun yanında bir veya iki seçilmiş Ermeni iştirakçi bulunabilirdi. Keban kazasındaki Ermeni milletvekilleri, genellikle bir veya iki tane seçilirdi, fakat 1890'dan 1895'e kadar, vergi tahsil odasındaki Ermeni memur tabii bir azaydı. Malatya sancağının merkezinde Ermeniler idarî mecliste iki seçilmiş azaya, 1890'dan sonra Apostolic ve Katolik toplumlarının piskoposları devamlı olarak tabii aza olarak atandı. Besni ve Adiyaman kazalarında iki ve Kahta'da ve Akçadağ'da bir veya iki, Ermeni genellikle meclis için seçildi. Hozat sancağının merkezinde ve Çemişkezek ve Peri kazalarında normal olarak iki seçilmiş aza vardı, fakat Mazgirt, Ovacık ve Nazimiye'de sadece bir aza, seçilmiş veya tabii olarak bulunabilirdi, ikincisi Mal kaleminde denetleyici olurdu.

¹³ Özgül, *a.g.m.*, s. 58.

¹⁴ J.McCarthy, *a.g.m.*, s. 80.

¹⁵ Krikorian, *a.g.e.*, s. 72-73.

¹⁶ Krikorian, *a.g.e.*, s. 73.

Elazığ eyalet merkezindeki belediye meclislerinde 4 ila 9'a kadar Ermeni (1887-8-9) etkindi. Merkezi sancakların kazalarında genelde meclis için seçilen iki Ermeni vardı, fakat Kemaliye'de bazan sayıları üç olurdu. Malatya'da iki veya üç Ermeni belediye meclisinde yerleştirilirdi. Kahta ve Akçadağ'da tamamı Ermeni değilken Adıyaman ve Besni'de 1890'dan sonra iki aza görevlendirilirdi. Hozat sancağındaki Ermeni azalar 1880'lerde ve 1890 sonrasında ara sıra belediye meclislerine seçilirdi, fakat bu sadece Peri (Çarsancak), Çemişkezek ve Mazgirt bölgelerindeydi.

Elazığ'ın siyasî idaresindeki Ermeniler idarenin ve belediye meclisinin dışında bazı nahiyelerin yönetim sınırlarında ve merkezlerdeki soruşturma (imputation) komitesinde hizmet ederlerdi. 1890'dan sonra Elazığ'da idarî meclislerin müfettişliği şeklinde olan soruşturma komitesinde bir veya iki Ermeni vardı. 1298 H./1880-1'de vilayetin merkez sancağındaki sekiz Ermeni farklı nahiyelerin idaresindeki yardımcılardı, diğer ikisi idareciydi. Keban'da Argavan nahiyesinde, 1887'lerden 1895'e kadar vergi dairesi ve tapu kayıt katipleri Ermeniydi. 1907-8'de Ermeniler Kemaliye'de Agin, Iliç ve Abuçeh nahiyelerinin yönetim memurlarına yardım ediyorlardı. 1896 Reformlarından sonra mutasarrıf ve kaymakamların Ermeni mülazimleri var olduğu ümit edilmekteydi, fakat bu öyle değildi. Sadece c.1900 ve 1908 arasında bir vali muvini Ermeni oldu ve Arapkir ve Peri kazaları için Ermeni vali yardımcıları atandı.

Elazığ'ın ekonomik alanlarında pekçok Ermeni çeşitli kapasitelerde Türklerle ilişki kurarlardı. Maliye dairesinde sandık emini normalde Ermeniydi, bundan başka tahriratta daima iki civarında katip vardı. 1884-5'de ve 1907-8'de üç Ermeni memur ticaret odasında, bir veya ikisi gümrüklerde, vergi toplama kurulunda ise dört Ermeni bulunurdu. 1880'den 1885'e kadar tapu idaresinde dahi Ermeni, katip ve sandık eminleri vardı. Ermeni iştirakçiler, genellikle Ermenilerin perakendeci ve sandık emini oldukları, Reji'de özellikle çok ve yaygındılar. Bundan başka onların iki veya üç kadarı da, avukat, katip ve muhasebeci olarak faaliyet gösterirdi. 1887-8'de tütün tekelinin şefi Ermeniydi, 1894-5'de dokuz Ermeni memurun orada istihdam ediliyor olması ilgi çekici bir nottur. Duyun-ı umumiye idaresindeki iki veya üç Ermeni katip veya müfettiş olarak etkindi. 1907-8'de tahrirat şefi ve muhtıra (memoranda) katibi, yün araştırma acentesi ve bu dairelerin muhafızı (guard) Ermeniydi. Elazığ sancağının kazalarında bir veya iki Ermeni gelir ve gider kalemi denetleme şefi, rejide, Ziraat bankasında, Duyun-ı umumiye idaresinde ve tapu'da çalışırlardı (1880-5). 1884 ve 1891 arasında Keban'da ve 1884'den 1908'e kadar Arapkir'de tütün tekeli idarecilerinin ayakçısı Ermeniydi ve Kemaliye'de daima bir Ermeni vardı. 1880 ve 1885 arasında son kazada Duyun-ı umumiye idaresi müdürü Ermeniydi, 1907-8'de Arapkir'de kesin olarak Masurian Efendi muhasebeciydi ve aynı zamanda memurluğu katiplikdi. Malatya sancağı merkezinde umumi maliye sandık emini daima Ermeniydi Reji'deki acente şefi veya katibi de Ermeniydi ve 1884'den 1888'e kadar Duyun-ı umumiye idaresinde bir kişi idi ve tek Ermeni memurdu. Vergi denetleyicileri ve ziraat odası azaları

ve zanaatkarlar genellikle Ermeniydi. Malatya kazasındaki Ermeniler çoğunlukla mal kalemi denetleyiciliğinde, sık olarak da sandık eminliğinde çalışırlardı. Bazen Ziraat Bankası şubelerinde ve Tapu dairesinde de istihdam edilirdi. Hozat sancağında, Hozat, Peri ve Çemişkezek Ermenileri vergi toplayıcıları olarak, umumi maliyede sandık eminleri olarak, tütün tekeline acenteciler veya katipler olarak hükümet hizmetiyle ilişki içindeydiler, fakat onların iştirakleri düzenli değildi.

Elazığ'da vilayet merkezlerinin mahkemelerinde Bidayet mahkemesinde daima iki, sivil ve ağır ceza bölümünde bir Ermeni yargıç vardı. 1890'dan sonra İstinaf mahkemesine de iki Ermeni yerleştirildi. 1880 ve 1890 arasında iki veya üç Ermeni aza ticarî mahkemede etkindi. 1884-5'de ikinci kaptanlar (executive officer) Ermeniydi. Ermeni katipler bazan Bidayet mahkemelerine istihdam edilirdi. Elazığ kazasında bir Ermeni aza Bidayet mahkemesine düzenli olarak seçildi, şimdilik diğer memurlarda istihdam edilmekteydi. 1887-8'de Arapkir'de noter Ermeniydi, 1887 ve 1895 arasında mahkeme tebligatını sahibine ileten (process server) de genellikle Ermeniydi. 1887-8'de Kemaliye'de müstantik (judge d'instruction) yardımcısı ve 1890-1'de mahkeme tebligatını sahibine ileten kişi Ermeniydi. Malatya ve Hozat'ın merkezlerinde Bidayet mahkemesinde iki, sivil ve diğer ağır ceza bölümünde bir Ermeni yargıç iştirakçi idi. Sivil ve ağır ceza daireleri ayrı olmayan mahkemelerin bulunduğu bu sancakların kazalarında bir Ermeni Bidayet mahkemesinde daima bulundurulurdu, fakat Hozat'da bu sadece Peri, Çemişkezek ve Mazgirt için doğuydu.

Faaliyet Sahaları

Teknik meselelerin, tahrirat, eğitim, ziraat ve umumî sağlık alanlarında Ermeni iştirakçiler dikkate değerdi, fakat diğer dairelerde olduğu gibi öyle güçlü değillerdi. Elazığ'da, hükümet merkezlerinde, Ermenilerin sağladığı teknik katkı mühendislik dairesinde sınırlıydı. Ermeniler orada birinci veya ikinci mühendis ve ustabaşı olarak çalışırlardı¹⁷. 1894-5'te Belediye mühendisinin, mühendislik dairesindeki diğer iki mühendis gibi Ermeni olması ilginç bir bahistir. Vilayetin geri kalanında teknik alanlarda Ermeni iştirakçiler yükselip alçalırdı¹⁸. Bununla beraber 1891'de Arapkir'de, iki Ermeni yol inşa kurulunda aktif idiler, 1889-90'da Hozat'da baş mühendis Ermeniydi¹⁹.

Bundan başka farklı hükümet görevlerinde kayıtların ve hesapların değişiminde Ermeniler sadece tahrirat dairelerinde olduğu gibi istihdam edilirdi. Elazığ'da tahrirat şefliğinde genellikle bir Ermeni katip vardı. 1880-1'de ve 1884-5'de arazi sicilinde üç Ermeni çalışırdı, posta ve telgraf servisinde bir Ermeni katip bulunurdu. Elazığ kazasında arazi sicilinde genellikle bir ila üç Ermeni bulunurdu. İşin tuhafı şu ki, Arapkir'de gerçekte sık sık olmasa da nüfus sayım görevinde (census

¹⁷ Krikorian, *a.g.e.*, s. 73.

¹⁸ Krikorian, *a.g.e.*, s. 74.

¹⁹ Krikorian, *a.g.e.*, s. 75.

office) bir Ermeni faaldi. Malatya'da sadece merkezde, Besni'de ve Hozat'ta sadece Peri kazasında Ermeni memurlar zaman zaman arazi sicilinde çalışırlardı.

Eğitim alanında Ermeniler öğretmen olarak ve eğitim kurullarının azaları olarak işbirliği yaptılar. Arapkir, Kemaliye ve Keban kazalarında iki Türk aza karşılık eğitim kurullarında bazan bir veya iki Ermeni bulunurken, vilayet merkezinde eğitim meclisine genellikle iki veya üç Ermeni iştirak edebilirdi. Elazığ'daki hükümet orta okullunda Ermeni öğretmenler zaman zaman istihdam edilirdi. Örneğin Bedros (Pteros) Efendi orada (c.1887-90) Fransızca ve Coğrafya öğretiyordu. Aynı okulda 1890'lardan 1908'lere kadar Ermeni dili daha bir kaç vilayette öğretilir olması önemli bir noktadır. Vilayetlerin geri kalanlarında eğitim meselelerinde hiç Ermeni iştirakçi yoktu.

1880-1'de zirai araştırmalarda dört Ermeni vardı, 1889-90'da ticaret ve ziraat odalarında iki aza hizmet etmekteydi. 1890-91'de vilayet merkezindeki eczacı ve aşıcı, 1894-95'de eczacı ve ikinci olarak belediyenin doktoru Ermeniydi. Arapkir kazasında belediye hekimi sadece 1907-8'de Ermeniydi. Buna rağmen Elazığda 1907 yılında polis gücünde iki polis müfettiş yardımcısı ve bir polis vardı, fakat Arapkir, Malatya, Adıyaman ve Besni istasyonlarından herbirinde bir Ermeni polis etkiliydi. Kebanda aynı yıl iki polis istihdam ediliyordu.

Rumların Yaptıkları Hizmetler

Elazığ vilayetinin sosyal yaşamındaki Rum iştirakçiler çok başıbozdu. Bununla beraber, Rum memurları idarede, maliyede, yargıda, teknik meselelerde, tahriratda ve umumî sağlıkta bulabiliriz. Onların faaliyetleri Elazığ sancağının merkezinde sınırlıydı, fakat 1889-90'da ve 1894-5'de Malatya'da Belediye doktorları Rum'du. Bununla beraber onların sayıları her bir dairede birden fazla değildi²⁰.

1907-8'de Kenban'da, siyasî idarede yerel mecliste bir Rum aza vardı, Kemaliye'de 1890-1'de bir Rum aza idarî mecliste hizmetli idi. Vilayetin merkezinde, Kemaliye'de (1907-8) ticarî mahkemenin görevlisinde olduğu gibi, 1907-8'de mahkeme müfettişi Rum'du. Tekrar 1890-1 ve 1894-5'de Elazığ'daki tütün tekelinde Rum memurlar vardı. 1890-1'de Ziraat Bankasında bir Rum çalışıyordu ve 1894-5'de müdür muavini Rumdu. 1890-1'de Arapkir'de kesinlikle İdris Efendi genel maliye acentesinde, 1907-8'de Kemaliye'de tütün tekelinde idi, 1890-1'de Ziraat Bankası'nda bir Rum bulunabilirdi²¹.

1880-1'de vilayet merkezinde, tahriratda bir Rum sicilci (registar), bununla beraber 1884-5'de tahrirat şefliğinde esasen Rumlar da vardı. 1887-8'de ve 1889-90'da Rum memurlar Arşiv odasında istihdam edildiler, fakat 1894-5'de ve 1907-8'de aynı odanın müdürleri Rumdu. Teknik alanlar

²⁰ Krikorian, *a.g.e.*, s. 76.

²¹ Krikorian, *a.g.e.*, s. 77.

meselesinde, 1889-90'da Elazığ'ın baş mühendisi Rumdu, 1890-1'de vilayet matbaasının idarî yardımcısı da Rum'du.

Ermenilerin Genel Durumu²²

Elazığ vilayetinin sosyal yaşamındaki Ermeni iştirakçiler sancak merkezinde, i.e. vilayetin merkezlerinde ve Arapkir, Kemaliye ve Keban kazalarında da çoğunluklardı.

Ermeni nüfuzunun güçlü olduğu alanlar siyasî idare, maliye ve yargıydı. Teknik meselelerde, tahriratta, eğitimde, ziraatte, umumî sağlıkta dahi Ermeniler rol oynadı, fakat onların faaliyetleri bu alanlarda tutarlı (consistent) değildi. Buna rağmen diğer vilayetlerde, Elazığ'da da Ermeniler kasten polis gücünün dışında tutuldular, öyleki bu güç hiçbir şekilde kullanılmadı. Elazığ'daki hükümet ortaokulunda Ermeni dili öğretilmesi özel ilgidendir. Öğretmenler Yovhannes Efendi ve Eduard Efendi idi²³.

Erzurumda Yetişmiş Önemli Ermeni Aydınları

ARDZRUNI, Nishan (1849-95). Abuçeh (Kemaliye) köyünde doğdu. İstanbul'da Askeri Tıp Okulu'nda tahsil yaptı. 1871'de mezun olduğunda, Osmanlı ordusu hizmetine eczacı ve cerrah olarak girdi. 1881'den 1889'a kadar Kemaliye ve Çemişkezek kazalarında belediye doktoru olarak istihdam edildi²⁴

ARSLAN, Dr Eduard. Padua Üniversitesi'nde tıp tahsili yaptı ve 1889'da mezun oldu. 1890'larda Elazığ'a belediye doktoru olarak tayin edildi.

ASASIAN, Yovhannes Efendi. 1900 civarlarından 1908'e kadar Elazığ vali muaviniydi.

BEGIAN, Kevork (1848-94). İstanbul Askeri Tıp Okulu'nda tıp tahsili yaptı. Sonra da eve döndü ve hükümete hizmet etti. Harput, Arapkir, Kemaliye, Bitlis ve Erzurum'da belediye doktoru olarak istihdam edildi²⁵.

BULUTIAN, Abgar (öl. ondokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında). Peri idarî meclisinin azasıydı.

DER-DAVIDIAN, Sarkis (1860-1935). Bir ilim adamı ve tüccardı, sosyal takibat kurulunun bir azası olarak Malayta mahkemesi (1890)'nde hizmet etti. 1895'den 1897'ye kadar Elazığ'da yaşadı ve 1907'de ailesiyle Amerika'ya yerleşmeye gitti.

²² Krikorian, *a.g.e.*, s. 77.

²³ Krikorian, *a.g.e.*, s. 77.

²⁴ Krikorian, *a.g.e.*, s. 78.

²⁵ Krikorian, *a.g.e.*, s. 78.

DJELDJELIAN, Yaruthiwn (1870-1915). Malatya'da doğdu ve eğitim aldı. Yerel hükümet ortaokulunda Fransızca öğrendi. Aynı zamanda Malatya'nın Latin Okulu'nda Fransızca ve Türkçe öğrendi.

DZERON, Manuk (1862-1938). Perçenç (Elazığ) köyünde doğdu ve Harput Fırat Nehri Koleji'nde eğitim aldı, İstanbul Üniversitesi'nde sivil mühendis tahsili gördü. 1886'da eve döndüğünde vilayet mühendis yardımcısı olarak istihdam edildi. Yaklaşık dört yıl, yol yapım çalışmalarıyla ilgilendi. Yöneticilerin sıkıştırılmalarına katlanamayarak, 1890'da Amerikaya göçetti.

ENSHERIAN, E. (1846-1910). Diyarbakır kökenlidir, New York'da tıp tahsili gördü ve 1877'de mezun oldu. Eve dönerek, belediye doktoru olarak ilk önce Elazığ'da on yıl kadar, daha sonra Trabzon'da yedi yıl kadar çalıştı. 1895 rahatsızlıklarından sonra, Amerikaya yerleşti.

ERMOYAN, Yaruthiwn. Peri kazasında vergi tahsildarıydı.

HELVADJIAN, Artin (1850-1915). İstanbul Askeri Tıp Okulu'nda tıp tahsili yaptı. Memleketine döndü ve kırk yıl Elazığ'da Türk hükümetine hizmet etti. Vicdani hizmetleri için Babiâlî tarafından kendisine nişan verildi²⁶.

.HOLOBIKIAN, Krikor. Peri'deki Ermeni Protestan toplumunun lideriydi, Harput Fırat Nehri Kolej'inde eğitildi. Peri yerel hükümetine belediye başkanı olarak hizmet etti.

IGNATIOSIAN, BOGHOS (1837-1905). Hüseyin köyünde doğdu (Elazığ), kültür dizileriyle ilgilendi. Elazığ'da Türk ordusuna kumaş sağladı. 1876 Ergani Madeni'ne yerleşti ve maden idaresinde istihdam edildi. Aynı zamanda Avrupadan dikiş makinelerin ithal etti. 1893'de Harput'a döndü²⁷.

KALINIAN, (Terzian), Khoren. 1899'da Harput Fırat Nehri Koleji'nden mezun oldu ve Malatya Protestan Okulu'nda bir yıl eğitim aldı. Sonra Beyrut Amerikan Üniversitesi'nde tıp tahsili almaya gitti, kurslarını bitirir bitirmez üç yıl için Mezre'nin belediye doktoru oldu. Bizim kaynaklarımıza göre daha sonra 'on yıl için' askeri tıp birliklerinde hizmet etti ve sonradan Mısır'a gitti ve Alexandria'da yerleşti²⁸.

KESHISHIAN, Michayet (1874-1943). Tıp çalıştı, Beyrut Amerikan Üniversitesi'nden 1898'de mezun oldu ve ertesi yıl İstanbul Askeri Tıp Okulu'ndan diploma aldı. 1902'den sonra Malatya'da belediye ve mahkeme doktoru olarak görevlendirildi.

²⁶ Krikorian, *a.g.e.*, s. 79.

²⁷ Krikorian, *a.g.e.*, s. 79.

²⁸ Krikorian, *a.g.e.*, s. 79.

KETCHIAN, Araquel (1885-?). Kemaliye’de doğdu. Gemirgap köyündeki Arami (Aramean) Okulu’nda tahsil yaptı. Derslerini bitirdikten sonra Kemaliyede Maliye idaresinde 1908’e kadar muhasebeci olarak hizmet etti. Sonra hükümet memuru olarak çalışmaya devam etmek için İstanbul’a yerleşti.²⁹

KÜNDÜBEĞIAN, Serob Efendi (1868-1915). 1893’te arazi tahrir müdürü ve Malatya’da Umumi Maliye idaresinde bir vekil (agent, amil) oldu. 1904’de Adıyaman (Hisni Mansur) kazasında polis müfettişiydi.

KÜNDÜBEGIAN, Yovhannes (c. 1865-1915). 1890’dan 1903’e kadar verdi dairesi vekili ve Malatya adlî mahkemesinin azasıydı.

MAKARIAN, Makar (?-1915). Hükümet ve toplumunun hizmetinde bir ilim adamıydı. Kuyulu (Elazığ) köyünün idarecisi olup, orada doğdu. Ermeni Lusavortchakan Okulu’nu kurdu.

MISSIKIAN, Marka Efendi (öl. ondokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında). ‘pekçok yıl’dır Elazığ ve Erzurum’da belediye mühendisiydi.³⁰

TCHUGASIZIAN, Minas Efendi. 1903’ten 1908’e kadar Peri kazasının ast-vali muaviniydi.

TCHUGASIZIAN, Sarim. 1905’ten 1908’e kadar Arapkir kazasının ast-vali yardımcısıydı.

TERKHANIAN, Michayel Efendi (1865-1915). 1880’lerden 1909’a kadar Malatya hükümeti’nde çeşitli memurluklarda hizmet etti. İlkönce vetgi tahsildarlığında bir vekil olarak istihdam edildi, fakat sonra Adıyaman kazasına sandık emini olarak tayin edildi. 1889’da Malatya’ya döndü, (1909’a kadar) maliye idaresinde bir sandık emini olarak çalışmaya devam etti. Bizim kaynaklarımıza göre, idarenin, belediye meclisinin üç idarî mahkemenin bir azası da oldu.³¹

TIWTELIAN, Yovhannes (1885-1895). Malatya’da ve İstanbul’da eğitim gördü. Malatya hükümetine hizmet etti. 1873’ten 1888’e kadar ilk olarak tahrirat şefliğinde katip oldu ve 1888 ile 1895 arasında Umumi maliye idaresinin sandık emini olarak görevlendirildi.

TOTVAYAN, Boghos. 1895’de Peri (Çarsancak) kazasının ast-vali yardımcısı olarak tayin edildi, fakat Arslan Bey’in haydutları tarafından öldürüldü.

²⁹ Krikorian, *a.g.e.*, s. 79.

³⁰ Krikorian, *a.g.e.*, s. 79.

³¹ Krikorian, *a.g.e.*, s. 79.

YAGHDJIAN, Ohan (1800-1890). Kesirik (Elazığ)'de yaşayan bir tüccardı. Türk-Rus Savaşı sırasında Osmanlı ordusuna yiyecek sağladı, zor koşullar altında çalıştı. Hizmetleri için, bir kılıç ile bir onursal elbise ve nişan teklifi aldı³².

YAZIDJIAN, Yovhannes Efendi (öl. ondokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında). Vilayet tercümanı (dragoman) ve Elazığ'da hükümet ortaokulunda Ermenice öğretmeni idi.

Kaynakça

A. Cevad (1895-1900). *Diyarbakır 'Memâlik-i Osmaniye'nin Tarih ve Coğrafya Lügati*, II, İstanbul.

Bayındır, Seda (1997). *Adana Ermeni İsyanı (1909)*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi-Marmara Üniversitesi), İstanbul.

Bryce, J. (1916). *The Treatment of Armenians in the Ottoman Empire*, 1916.

Cuinet, V. (1896). *Syrie, Liban et Palestine*, Paris.

Cuinet, Vital (1891). *La Turquie d'Asie*, Cilt: II, Paris.

Çoruh, Haydar (2002). "Erzurum'daki Müslim ve Gayrimüslim Nüfusu Gösteren 1847 Tarihli Nüfus Defteri", *Ermeni Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 6, Ankara.

Çoruh, Haydar, "Erzurum'daki Türk Ve Ermeni Nüfusu Gösteren 1847 Tarihli Nüfus Defteri", Güneyde Bir Tarih Sevdalısı Dr. Süleyman Hatıpoğlu Armaganı, Gazi Yayınları, Ankara 2022.

Dahiliye Nezareti Sicil Genel İdaresi Müdürlüğü (1336). *Osmanlı Ülkelerinin 1330 yılı nüfus istatistikleri*, İstanbul.

Minorsky, V., Ma'muret al-'Aziz, 'EI, vol. 3, p. 224;

Kramers, J., art. Kharput, 'EI', vol. 2, pp. 915-16;

Darkot, B., "El'aziz", İ.A, Cilt: 31, s. 221-2

Eramian, H. (1929). 'Memorial of Van-Vasporakan, vol. 1, Alexandria.

Fraşeri, Ş. (1888-9). *Kamûs ül-a'lâm*, Cilt: 4, 1306-1316 H.

Güran, Tevfik (2000). "1897 Tarihli İlk İstatistik Yıllığı", *State Institute of Statistics Prime Ministry Republic of Turkey*, (Edit. H.İncelik-Ş.Pamuk), Ankara 2000.

Gürün, Kamuran (2001). *Ermeni Dosyası*, 5. Baskı, İstanbul.

Karpat, Kemal (1985). *Ottoman Population 1830-1914, Demographic and Social Characteristics*, The University of Wisconsin Press.

Karpat, Kemal H. (1978). "Ottoman Population Refords and the Census of 1881/82-1893", *International Journal of Middle East Studies*, Vol. IX.

³² Krikorian, a.g.e., s. 79.

Kodaman, Bayram (2001). “Üç Ermeni Şarkısı ve Ermenilerin Türklere Bakışı”, *Ermeni Meselesi Üzerine Araştırmalar*, (Edit. Erhan Afyoncu), İstanbul.

Krikorian, Mesrob K. (1977). *Armenians in The Service of the Ottoman Empire 1860-1908*, London.

Küçük, Cevdet (1986). *Osmanlı Diplomasisinde Ermeni Meselesinin Ortaya Çıkışı (1878-1897)*, İstanbul 1986

Küçük, Cevdet (1985). “Osmanlılarda Millet Sistemi ve Tanzimat”, *Tanzimat’tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi*, IV, İstanbul, s. 1007-1024.

Küçük, Cevdet (1987). "Millet Sistemi ve Tanzimat", *Mustafa Reşid Paşa ve Dönemi Semineri Bildirileri (13-14 Mart 1985)*, Ankara.

Küçük, Cevdet, (1984), *Osmanlı Diplomasisinde Ermeni Meselesinin Ortaya Çıkışı (1878–1879)*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınlar

Leart, M. (1913). *La question Armenienne a la lumiere des documents*, Paris.

Lepsius, J. (1919). *Der Todesgang des armenischen Volkes*, Potsdam.

Lynch, H. F. B. (1901). *Ermenistan: Seyahatler ve Çalışmalar*, Cilt: II, London.

McCharthy, J. (2002). “Osmanlı Ermeni Nüfusu”, *Osmanlı'nın Son Döneminde Ermeniler*, (Edt. Türkkaya Ataöv), Ankara.

Ormanian, M. (1955). *The Church of Armenia*, London.

Özgül, M. Cemil (2001). “Osmanlı Devleti’nde Ermeniler”, *Yeni Türkiye Ermeni Sorunu Özel Sayısı*, Cilt: I, Sayı: 37, Ankara.

Shaw, Stanford J.-Shaw, Ezel Kural (1983). *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, Cilt: II, İstanbul.

Shaw, Stanford J. (1980). “Ottoman Population Movement During The last Years of The Empire, 1885-1914:

Theodik (1922). *The Almanac For Everyone*.

Trabzon vilayeti Salnâmesi, 1320H. /1902-3, s. 338-9 1321 H. /1903-4 Vilayet yıllığında (s. 470-3) ve 1322 H. /1904.

Uras, Esat (1987). *Tarihte Ermeniler ve Ermeni Meselesi*, İstanbul.

XIX. YÜZYILIN İKİNCİ YARISINDA TRABZON'UN DEMOGRAFİK

YAPISI

Sezgin ALEV*
Bilal ATEŞ**
Yasin GÜLİSTAN***

Derleme Makalesi/Rewiev Article

Atıf/Cite as: Alev, S., Ateş, B. ve Gülistan, Y. (2023). XIX. Yüzyılın İkinci Yarısında Trabzon'un Demografik Yapısı. *DÜMAD (Dünya Multidisipliner Araştırmalar Dergisi)*, 6(Prof. Dr. Durmuş Ali Arslan Özel Sayısı), 38-47.

Özet

Mesrob K. Krikorian tarafından 1860-1908 yılları arasında Osmanlı Devleti'ne hizmet eden Ermeniler hakkında bir doktora tezi yapılmıştır. Bu tezde özellikle Türkiye'nin doğu vilayetleri ve bunlardan biri olan Trabzon'da yaşayan Ermeniler hakkında detaylı bilgiler verilmektedir. Demografik bilgiler üzerinde ısrarlı bir şekilde durulmakta ve Trabzon'daki Ermenilerin Müslüman ve diğer milletlerden daha fazla olduğu ispat edilmeye çalışılmaktadır. Eserin devamında Ermenilerin günlük hayata, ticarete, sanayiye ve devlet kurumlarına yapmış oldukları katkılar ve sahip oldukları unvanlar üzerinde durulmakta ve bu unvanların Türkler tarafından genel olarak en düşük mertebelerde verildiği, kasıtlı bir şekilde ifade edilmektedir. Müellif bunu yaparken her vilayete ayırmış olduğu ana kısımlar ile son kertede ifade ettiği genel durumdaki bilileri ayırtılmakta ve bu son kısımlarda okuyucuyu Türklerin aleyhine yönlendirici bir tavır sergilemektedir.

Bu makalede Mesrob K. Krikorian'ın eserinde izah edilmeye çalışılan gerçek dışı senaryoya karşı Türk tezlerini ortaya koyan delillere yer verilmekte ve eserin Türkler aleyhindeki asılsız suçlamaları çürütülmeye çalışılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Krikorian, Türk, Ermeni, Osmanlı, Trabzon.

* Öğretmen, Çekmece Şehit Türkmen Ortaokulu, sezginalev74@hotmail.com, Orcid:0000-0001-5421-5910

** Öğretmen, Karlısu Hürriyet İlkokulu, bilalates1978@hotmail.com, Orcid: 0000-0002-5980-0606

*** Öğretmen, Ayşe Fitnat Ortaokulu, glstnysn@hotmail.com, Orcid: 0000-0002-2326-2324

Abstract

A doctoral thesis was made by Mesrob K. Krikorian about Armenians who served the Ottoman Empire between 1860-1908. In this thesis, detailed information is given about the eastern provinces of Turkey and the Armenians living in Trabzon, which is one of them. Demographic information is persistently emphasized and it is tried to prove that the Armenians in Trabzon are more than Muslims and other nationalities. In the continuation of the work, the contributions of Armenians to daily life, commerce, industry and state institutions and the titles they hold are emphasized, and it is deliberately stated that these titles are generally given by the Turks at the lowest level. While doing this, the author distinguishes the main parts that he has allocated to each province and the general information he expresses in the last instance, and in these last parts he displays an attitude that directs the reader to the detriment of the Turks.

In this article, the evidences revealing the Turkish theses against the unrealistic scenario tried to be explained in the work of Mesrob K. Krikorian are included and the baseless accusations of the work against the Turks are tried to be disproved.

Keywords: Krikorian, Turkish, Armenian, Ottoman, Trabzon.

Giriş: Kısa Tarihçe

Trabzon (Rumca. Trapezous, Erm. Trapizon, Arp. Atrabazund ve Tarabazunda, Osm.Türkçesinde Tarabzun veya Tarabzon, ve Mod. Türkçede Trabzon) Hıristiyanlık çağının erken yüzyıllarında Roma'nın ve daha sonra Bizans İmparatorluğu'nun bir bölgesiydi. Onyedinci yüzyıldan sonra Araplar bölgeye girdiler ve orada ticaret yaptılar. Arap döneminden, Selçukluların işgaline kadar, Trabzon Bizans mallarını, Erzurum yoluyla, Müslüman dünyaya taşımak için, önemli bir ticaret merkezi oldu. 1204'de .i.Alexis; Commen imparatorluğunu kurdu ve Trabzonu merkezi yaptı. Bu küçük imparatorluk fazla yaşamadı, Selçuklu Sultanı Alaaddin Keykubad'ın Sinop'u fethettiği 1214'de, Trabzon imparatorunu hükümdarlığını tanıması için zorladı, 1240'da Moğollar, Selçuklulara boyun eğdirdiğinde, İmparator Manuel Moğol İmparatorunun bir vasalı olmayı kendi kabul etti. Onbeşinci yüzyılın ortalarına kadar ülke ekonomik olarak tekrar geliştirildi.

Ondördüncü yüzyılın başlangıcından itibaren Trabzon, iç bölgelerde dağlardaki kalelere sahip olan Türkmenlerin saldırısına uğradı. 865 H./1460-1'de Osmanlı Sultanı Mehmed II., Kastamonu ve Sinop cihetine yürüyerek, Trabzonu fethetti. Muhtemelen az miktarda Ermeni ile büyük çoğunluğu Rum olan, kasabadaki pekçok yerleşimci, .i.İstanbul;'a göçtü ve kalanlara sadece varoşlarda yaşamaya izin verildi. Bu Osmanlıların düşürdüğü son Bizans kalesiydi. Osmanlı yönetimi

altında Trabzon bir eyalet merkezi ve ondokuzuncu yüzyılda bir vilayet oldu, fakat o asla eski sahip olduğu büyük ticaret aktivitelerini geri alamadı.

Ermenilere göre, Ermeniler yüzyıllardır, Kardeniz sahillerinde, Trabzon ve Rize (Lazistan) bölgelerinde yaşamışlardır. 536'da İmparator Justinian ilk Ermenistan'a Trabzonu dahil etti. On yedinci yüzyıldan sonra Ermeni Paulician Mezheb mensupları orada barındı. 788'de Ermeniler kendi ülkelerinde Arap gaddarlıklarına maruz kaldıklarında onların 12000'i Pontus'a kaçtı. İmparator Konstantin VI. (780-97) ileri gelenlerini sarayında ve ordusunda karşıladı, geri kalan insanları, doğrudan Rize'de (eski Lazistan sancağına) 'ülkenin iyi ve verimli yerlerine' yerleştirdi.¹ Bu göçmenlerin liderleri Prens Shapuh Amatuni ve onun oğlu Hamam idi, daha sonra bölgeye yerleşen Ermenilerin ismi Hamamshen olarak çağrıldı, -i.e.- 'Hamam tarafından inşa edilen', ve sonradan Hamshen veya Hamşen (şimdiki Hemşin) oldu. Ermeni Kırallığı Bagratuni'nin düşmesinden sonra, pekçok insan çevreye dağıldı, bazıları Trabzon kendi vatandaşlarına katılmak için geldi. Onsekizinci yüzyılda Hemşin Ermenileri İslam güçleri tarafından ihtida (convert) ettirildi, fakat onlar, aynı kaderi paylaşan Rumlar gibi, bazı Hıristiyan adetlerini ve yerli dillerini muhafaza ettiler.²

İdari Yapı ve Nüfus

Trabzon vilayeti dört sancağa (Trabzon, Canik, Rize, Gümüşhane) bölündü ve 22 kazayı ihtiva eder. fiiran ve Kelkit, eskiden Erzurum vilayetine dahildi, fakat Mart 1888'de Trabzon'a bağlandı³.

Ondokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında Trabzon'un genel nüfusu, Cuinet'e⁴ göre şöyleydi⁵:

Ermeniler ⁶	
Apostolic	44.100
Katolik	2.300
Protestan	800
Toplam	47.200
Ortodoks Rumlar	193.000

¹ Ghevond Vardapet, 'Arshawanq Arabats i Hays' ('The Invasions of Arabs into Armenia'), pp. 201-3; S. Taronetsi, 'Patmuthiwn tiezerakan' ('General History'), p. 134; M. Ormanian, and V. Minorsky, article Laz, 'EI', 1st edn, vol. 3, p. 21.

² M. Bejishkian, 'Patmuthiwn Pontosi' ('History of Pontus), p. 97; Y. Dashian, 'Hay bnaktchuthiwe Sew Dzoven mintchew Karin' ('The Armenian Population from Black Sea to Karin'), pp. 31-2; S. Ephrikian, 'Bnashkharhik bararan' ('Armenian Geographical Dictionary'), vol. 2, article Lazistan, pp. 82-3, and H. Adjarian, 'Qnnuthiwn Hamsheni barbari' ('Study of the Dialect of Hamshen').

³ Mesrob K. Krikorian, *Osmanlı İmparatorluğu Hizmetinde Ermeniler, 1860-1908*, Viyana 1976, s. 47.

⁴ Cuinet, *a.g.e.*, Cilt: I, s. 10; A. Cevad, Diyar Bakır, 'Memalik-i osmaniye'nin Tarih ve Coğrafya Lügati, Cilt: 2 , s. 522.

⁵ Krikorian, *a.g.e.*, s. 47-48.

⁶ Trabzon sancağında: 21.435; Samsun: 18. 465; Gümüşhane: 2.200 ve Rize: 5.100.

Latinler	400
Müslümanlar	
Türk	691.700
Laz ⁷	55.000
Çerkezler	60.000
806.700	
Yahudiler	400
Toplam⁸	1.047.700

Fraşeri⁹ 1874’de vilayetteki bütün Ermenileri 52.349 olarak takdim eder, ve 1320 H./1902-3 vilayet salnamelerinde sonradan bazı yılların tahmini şöyle verilir:¹⁰

Trabzon sancağı	28.707
Samsun	20.184
Gümüşhane	1.767
Rize	20
Toplam	50.678

Bu istatistiklerden görülecektir ki, Trabzon Ermenileri 51.000-52.000 civarındaydı, bu yüzden Cuiet tarafından verilen sayıdan daha çokturlar. Ermeni kaynakları, her nasılsa, farklı rakamlar kaydeder. Theodik’in Almanak’ı¹¹ bütün Ermeni toplumunun sayısını 65.000 olarak hesaplar, Lepsius’tan neklen verilen Ormanian¹², bu istatistikleri şöyle kaydeder:

Apostolic	50.000
Katolik	2.500
Protestan	1.000
Toplam	53.500

Krikorian, Trabzon’da Ermeni nüfusu fazla gösterebilmek gayreti içindedir. Daha sonraki kısımlarda görüleceği üzere, Ermenilerin en az olduğu bölgelerden biri olarak Trabzon’u veren Krikorian’ın böyle bir iddia içinde olması yanıltıcıdır. Marcel Leart’ın Patrikhaneye atfettiği 1882

⁷ Laz Güney Kafkas soyudur. Onların ana dili Mingreliandır. Onlar yedinci yüzyıldan beri Hıristiyan idi, fakat Trabzon’un Osmanlı fethinden sonra, onlar «slama döndüler.

⁸ 1897 tarihinde yapılan istatistiği kaynak gösteren Güran, Trabzon’un genel nüfusunu 1.164.595 olarak, buradaki Müslümanları 933.728, gayrimüslimleri ise 230.867 olarak vermektedir (Güran, *a.g.m.*, s. 173).

⁹ fi. Fraşeri, *Kamûs ül-a’lâm*, vol. 4, p. 3005.

¹⁰ ‘Trabzon vilayeti salnamesi’, 1320H. /1902-3, s. 338-9; 1321 H. /1903-4 Vilayet yıllığında (s. 470-3) ve 1322 H. /1904-5 (s. 430-3), Ermenilerin tamamı 51. 639 olarak verilmektedir.

¹¹ Theodik, ‘Amenun taretsoytse’ (‘The Almanac for Everyone’), 1922, p. 262.

¹² M. Ormanian, ‘The Church of Armenia’, pp. 205; J. Lepsius, ‘Der Todesgang des armenischen Volkes’, p. 304-5.

Ermeni nüfus rakamları arasında Trabzon'un 120 bin olarak gösterilmesi de oldukça abartılıdır.¹³ 1913 Patriklik istatistiklerinde ise Trabzon 73.395 olarak gösterilmiştir.¹⁴ Esat Uras ise Osmanlı hükümetinin 1321 (1905)'de hazırlatıp ancak 1330 (1914)'te yayınladığı nüfus miktarlarında Trabzon'un nüfusu 40.237 olarak tespit edilmiştir.¹⁵ Görülmektedir ki Cuinet ile Uras'ın verdiği rakamların bir ortalamasının alınması bizi daha doğru sonuçlara götürecektir.

Ermenilerin Vilayette Yapmış Oldukları Hizmetler

Meslek ve Zanaatlar.¹⁶

Trabzondaki Ermeniler ziraat, el sanatları ve imalatta, özellikle de ticaretle uğraşırlardı. Vilayetin uygun toprakları olan bölgelerinde, meyve, tahıl, cinsi bozulmuş sığır yetiştirirlerdi; fakat çünkü esasen ticaret ve zanaatkarlıkla uğraşanlar kasabanın daha çok sahilinde toplanırlardı.¹⁷ Ermeniler çeşitli mesleklerle olsa da, özellikle tıpla ilgilenirlerdi. Onların çoğu, .i.İstanbul; ve Paris'in okullarında tahsil gören doktor ve eczacı olarak hizmet veren insanlardı. 1322 H./1904-5 Vilayet salnameleri Trabzon'da eczacı (apothecary) olarak, takip ettiği Ermenilerin isimlerini şöyle kaydeder: Karapet (Garabed) Tchirakian, Karapet Suralian, Stephan; Suralian, Boghos Zahigöy

İştirak Ettikleri Merkezler.¹⁸

Trabzon Ermenileri sancakların merkezlerinde daha nüfuzluydular. Çünkü Vilayetin Ermeni nüfusunun yarısına yakını Trabzon sancağında yaşadı, sosyal hayatta önemli bir rol oynadılar. Merkezlerden başka, Ermeniler Trabzon sancağının Ordu, Giresun, Tirebolu ve Görele; Samsun'da Fatsa, Ünye, Çarşamba; Gümüşhane Sancağı'nda, firan ve Kelkit kazalarında farklı hükümet dairelerinde çalıştılar. Kağıt üzerinde Rize'deki Ermeni memurlar çok azdı, çünkü İslamize olmuş Ermenilerin kimliklerini tespit etmek mümkün değildi, eğer olabilseydiler bunlar Müslüman isimleriyle ortaya çıkacaktı.

Faaliyet Sahaları.¹⁹

Trabzon, bu çalışmanın sınırları içinde, sosyal hayatta Rumların nüfuzunun Ermenilerden daha güçlü olduğu tek vilayettir. Çünkü Hristiyan nüfus arasında Rumlar büyük bir çoğunlukta olmasıydı. Bununla beraber, Trabzon'un sancakları olan, Samsun ve Gümüşhane'de Ermenilerin hükümete ait dairelerin çoğunda, gerçekte Rumlarla eşit sayıda olmamaları, ilginç bir nottur.

¹³ Gürün, *a.g.e.*, s. 127.

¹⁴ J.McCarthy, *a.g.m.*, s. 80.

¹⁵ Uras, *a.g.e.*, s. 143. Uras Fransız sarı kitabına dayanarak verdiği Ermeni miktarı Trabzon'da 47.200 civarındadır (Uras, *a.g.e.*, s. 141).

¹⁶ Krikorian, *a.g.e.*, s. 47-48.

¹⁷ 'CTA', vol. 1, pp. 10 and 120, and Ephrikian, op. cit. , pp. 532-3.

¹⁸ Krikorian, *a.g.e.*, s. 49.

¹⁹ Krikorian, *a.g.e.*, s. 49-50.

Ermenilerin iştirak ettikleri başlıca alanlar siyasî idare, yargı ve maliye idi. İdari meclislerde seçilmiş bir veya iki Ermeni aza vardı. Trabzon merkezinde, Ordu, Giresun, Görele, Akçaabat kazalarında olduğu gibi, Samsun'un merkezlerinde, bölgenin Apostolic Piskopos'u olan aza-i tabiiyesi de vardı. Trabzon ve Samsun'un merkezinde sadece Ermeni Katolik Papazlar aza-i tabiiyedendi. Nahiyelerde bir Ermeni genellikle idarî meclise dahildi. Yüksek bir pozisyonda, 1319 H./1901-2'de Samsun sancağı vali muavini olarak şüphesiz Karapet Efendi'yi bulduk. Belediye meclisine seçilmiş bir veya iki Ermeni aza vardı. Fatsa'da, Samsun'da, 1298 H./1880-1 ve 1309 H./1891-2 arasında Belediye başkanı bir Ermeniydi.

Yargıda, özellikle mahkemelere, Ermeniler önemli katkı yaptı. Trabzon, Samsun ve Gümüşhane sancaklarının merkezlerinde hem Bidayet ve İstinaf ve hem de Ticari mahkemelerde, genellikle bir veya iki Ermeni aza vardı. Kazaların geri kalanlarında, çoğu Bidayet mahkemesinde bir Ermeni bulunabilirdi. Kazaların birkaçında Rumlar, diğerlerinde Ermeniler etkindi. Mahkemelerin dışında, Ermeniler müfettişlere mülazim olarak Encümen-i adliye (the trial committee) ve umumi noter olarak da hizmet verirdi.

Hükümetin malî meselelerinde Ermeniler büyük rol alırlardı ve onların faaliyetleri özellikle vilayet merkezlerinde düzenliydi. Ermeni memurlar vergi toplama daireleri (bir ila üç tane), mal kalemi (gelir ve gider denetleyicisi), tahminler komitesi, Osmanlı ve Ziraat Bankaları, ticaret ve ziraat odaları azalarıydı. Onlar sorumluluk isteyen pozisyonlardan, tütün tekeli ve Duyun-ı umumiye işini geniş bir oranda paylaşırlardı. Örneğin, 1900'den önce, Osmanlı borçlar idaresinin başı genellikle bir Ermeniydi. Vilayetin diğer kazalarında, Ermeniler dahi malî alanda önemli bir rol alırlardı. Onlar vergi toplama, tahmin komitesi, tütün tekeli, bankalar, ticaret odası ve Duyun-ı umumiye idaresinde istihdam edilirdi. Onların oranları genellikle her bir dairede iki kişi olarak verilir idi. Görevleri, genellikle muhasebe memurları, sandık eminleri, katip ve ambar memuru olarak yerleştirilirdi. Trabzon, her ne kadar kötü de olsa, Karadeniz'de uygun bir barınağı bulunan, meşgul bir limandı. Türk, Fransız, Rus, İtalyan ve Rum denizci menfaatleri için burada oturan temsilciler vardı. Avrupalı dillerini bilenlerine dayanarak, Ermeniler bu temsilciliklerde müdür ve katip olarak istihdam edilirdi. Trabzon, Ordu, Giresun, Samsun ve Ünye'deki Fransız, Rus ve İtalyan şirketleri, temsilciliklerini Ermeni memurlara emniyet ederlerdi.

Ermeniler, sosyal hayatın başka alanları olan mühendislik, posta ve telgraf servisi, ziraat, sosyal sağlık, eğitim ve polis gücünde faal idiler. Sosyal idarenin bu sahâlarındaki iştirakçileri az sayıda oldukları için çok etkin değillerdi. Vilayet merkezinde, Trabzon kasabasında, mühendislik dairesinde, mühendis ve ustabaşı olarak; umumî işler komitesinde; posta ve telgraf servisinde, operatör olarak, dış iletişim bölümünde; makinist ve kompozitör olarak da basında Ermeniler vardı.

Ermeni memurlar ziraat komisyonunda ve eğitim meclisinde, tahrirat şefliğinde ve arazi sicil kurulunda, polis gücünde de istihdam edilirdiler. Belediye doktoru bazan Ermeniydi.

Trabzon kazasının ve Samsun sancağının geri kalanında Ermeniler ziraat ve ormancılık kurulunda, belediyede danışman azaları ve doktor olarak, umumî işlerde, posta ve telgraf servisinde, tahrirat sefliğinde etkindiler. Vilayet merkezlerindeki hükümet dairelerinde Ermeniler bir ila üç tane iken, kazalarda genellikle sadece herbir dairede bir tane vardı. Özellikle Rize ve Gümüşhane sancaklarında, siyasî idarenin, yargı ve maliye meselelerinin dışında asla Ermenilere rastlamadık.

Rumların Yaptıkları Hizmetler²⁰

Rumların Ermenilerden daha etkin olduğu tek .i.Doğu Anadolu; vilayetinin Trabzon olduğu ileri sürülebilir. Vilayetin sosyal hayatında bu iki Hıristiyan ulusun iştirakçilerini karşılaştırmak, Rumlara daha geniş ve daha düzenli bir katkı yapması bakımından önemlidir. Çoğunlukta oldukları için, onları hükümet dairelerinde daha fazla bulabiliriz. Onlar bazan belediye başkanı ve tütün tekeli idarecisi olarak yüksek pozisyonlara gelebilirler. Hatta, 1286 H./1869-70 ila 1288 H./1871-2 arasında vilayet vali muavini bir Rum'du. Diğer taraftan dikkate değerdir ki, Ermeniler mahkemelerde güçlüydü. Bunun muhtemel sebebi, Türklerin, Rumların etkinliğini dengelemek arzusu veya sırf Ermeniler arasında daha çok hukuk memurunun mevcut olması idi. Coğrafi bir görüş olarak, Ermeniler sadece gümüşhane sancağında, siyasî idare, maliye ve yargı dairelerinde nüfuzluyken, Rumlar ziraat, el sanatları tekniği, sosyal sağlık hizmeti ve eğitimde nüfuzluydular.

Trabzon'da, vilayet hükümet merkezinde, Rumlar siyasî idare, yargı, maliye, ziraat ve teknik işlerde rol almaktaydılar. İdari meclisin, biri aza-i tabiiyye ve biri seçilmiş, belediyenin genellikle iki, Rum azası vardı. Bidayet, İstinâf ve ticaret mahkemelerinde, herbir bölümde bir Rum vardı. Maliyeyle ilgili alanlarda, vergi toplama komisyonunda, tahmin komitesinde, tütün tekeline, Osmanlı ve Ziraat Banka şubelerinde ve Duyun-ı umumiye idaresinde çalışırlardı. Eğitimde, bazan eğitim komitesinde ve ortaokulda istihdam edilirdiler. Onlar mühendislik ve umumî işlerde mühendis olarak, posta ve telgraf servisinde operatör olarak önemli bir katkı sağladılar.

Trabzon, Samsun ve Gümüşhane kazalarında Rumlar siyasî idare, yargı, maliye, sosyal sağlık ve mekanik meselelerde dahi etkindiler. Belediye meclisinde bir veya iki, idarî mecliste biri tabii ve diğeri seçilmiş iki Rum aza vardı. Bidayet mahkemesinde, bazan bir Ermeni ile yer değişen bir Rum aza vardı. Rum memurlar ziraat odalarının, Ziraat Bankası şubelerinin ve vergi toplama komitelerinin azalarıydı. Belediye doktorları çoğunlukla Rumlardı. Onlar tütün tekeline diğlerinden çoktu ve genellikle posta ve telgraf servisinde ve umumî işlerde bir veya iki tane bulunabilirdi.

²⁰ Krikorian, a.g.e., s. 50-51.

Ermenilerin Genel Durumu²¹

Özet olarak, Trabzon'un sosyal yaşamında Ermeni iştirakçiler, oldukça iyi durumdaydı. Gerçeği söylemek gerekirse, onlar çoğunlukta değildi, Trabzon, Samsun ve Gümüşhane sancaklarının hükümet dairelerinin çoğunda etkindiler ve özellikle siyasî idarede, yargıda ve maliyede nüfuzluydular. Ermeni memurlar genellikle çeşitli dairelerde danışman azalar, avukatlar, katipler, sandık emirleri, tercümanlar, doktorlar ve makinisler olarak istihdam edilirdi.

Ermeniler daha fazla oldukları vilayetin içinde, Trabzonda niçin daha iyi durumdaydılar? Belki Batı ülkeleri ve .i.Rusya;ya yapılan başvurular sebebiyle, ve belki de bu vilayetin .i.Babiâlî;'den pek öyle uzak olmaması, onun kontrolünde etkin olması sebebiyledir.Valinin kaprislerini ve haydutlar tarafından yapılan soygunu bu suretle bir dereceye kadar sınırlamak mümkündür. Diğer vilayetler ve nüfusun yaşam güvenliği daha iyi sağlanmış olsaydı, şüphesiz Ermeniler katliama uğramış olmaz ve Türkiye gelişmesi için bu çalışkan insanların hizmetlerini devam ettirebilmiş olurdu.

Trabzon'da Yetişmiş Önemli Ermeni Aydınları²²

ANTON Efendi. 1902'den 1908'e kadar vilayet tercümanıydı.

ARSLANIAN, .i.Levon;. 1906'lardan 1915'e kadar belediye doktoruydu.

ASLANIAN, Oskan Efendi. 1908'de vilayet orman müfettişiydi.

FIKRİ, .i.Kevork; (Georg) Efendi. 1900'den 1908'e kadar Ticarî mahkemenin başkanı ve genel mahkeme müfettiş muavini idi.

KARAPET (Garabed) Efendi. 1319 H/1901-2'de Samsun sancağının vali muaviniydi.

KHORASIAN, Eduard Efendi. 1870'lerde baş mühendis idi.

SHABANIAN, Krikor Efendi. 1900'den 1906'ya kadar Duyun-ı umumiye idare müdürüydü.

Kaynakça

A. Cevad (1895-1900). *Diyarbakır 'Memâlik-i Osmanîye'nin Tarih ve Coğrafya Lügati*, II , İstanbul.

Bayındır, Seda (1997). *Adana Ermeni İsyanı (1909)*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi-Marmara Üniversitesi), İstanbul.

Bryce, J. (1916). *The Treatment of Armenians in the Ottoman Empire*, 1916.

Cuinet, V. (1896). *Syrie, Liban et Palestine*, Paris.

²¹ Krikorian, a.g.e., s. 51-52.

²² Krikorian, a.g.e., s. 52.

Cuinet, Vital (1891). *La Turquie d'Asie*, Cilt: II, Paris.

Çoruh, Haydar (2002). "Erzurum'daki Müslim ve Gayrimüslim Nüfusu Gösteren 1847 Tarihli Nüfus Defteri", *Ermeni Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 6, Ankara.

Dahiliye Nezareti Sicil Genel İdaresi Müdürlüğü (1336). *Osmanlı Ülkelerinin 1330 yılı nüfus istatistikleri*, ü, İstanbul.

Eramian, H. (1929). 'Memorial of Van-Vasporakan, vol. 1, Alexandria.

Fraşeri, Ş. (1888-9). *Kamûs ül-a'lâm*, Cilt: 4, 1306-1316 H.

Güran, Tevfik (2000). "1897 Tarihli İlk İstatistik Yıllığı", *State Institute of Statistics Prime Ministry Republic of Turkey*, (Edit. H.İnalcık-Ş.Pamuk), Ankara 2000.

Gürün, Kamuran (2001). *Ermeni Dosyası*, 5. Baskı, İstanbul.

Karpat, Kemal (1985). *Ottoman Population 1830-1914, Demographic and Social Characteristics*, The University of Wisconsin Press.

Karpat, Kemal H. (1978). "Ottoman Population Refords and the Census of 1881/82-1893", *International Journal of Middle East Studies*, Vol. IX.

Kodaman, Bayram (2001). "Üç Ermeni Şarkısı ve Ermenilerin Türklere Bakışı", *Ermeni Meselesi Üzerine Araştırmalar*, (Edit. Erhan Afyoncu), İstanbul.

Krikorian, Mesrob K. (1977). *Armenians in The Service of the Ottoman Empire 1860-1908*, London.

Küçük, Cevdet (1986). *Osmanlı Diplomasisinde Ermeni Meselesinin Ortaya Çıkışı (1878-1897)*, İstanbul 1986

Küçük, Cevdet (1985). "Osmanlılarda Millet Sistemi ve Tanzimat", *Tanzimat'tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi*, IV, İstanbul, s. 1007-1024.

Küçük, Cevdet (1987). "Millet Sistemi ve Tanzimat", *Mustafa Reşid Paşa ve Dönemi Semineri Bildirileri (13-14 Mart 1985)*, Ankara.

Küçük, Cevdet, (1984), *Osmanlı Diplomasisinde Ermeni Meselesinin Ortaya Çıkışı (1878-1879)*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınlar

Leart, M. (1913). *La question Armenienne a la lumiere des documents*, Paris.

Lepsius, J. (1919). *Der Todesgang des armenischen Volkes*, Potsdam.

Lynch, H. F. B. (1901). *Ermenistan: Seyahatler ve Çalışmalar*, Cilt: II, London.

McCarthy, J. (2002). "Osmanlı Ermeni Nüfusu", *Osmanlı'nın Son Döneminde Ermeniler*, (Edt. Türkkaya Ataöv), Ankara.

Ormanian, M. (1955). *The Church of Armenia*, London.

Özgül, M. Cemil (2001). "Osmanlı Devleti'nde Ermeniler", *Yeni Türkiye Ermeni Sorunu Özel Sayısı*, Cilt: I, Sayı: 37, Ankara.

Shaw, Stanford J.-Shaw, Ezel Kural (1983). *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, Cilt: II, İstanbul.

Shaw, Stanford J. (1980). “Ottoman Population Movement During The last Years of The Empire, 1885-1914:

Theodik (1922). The Almanac For Everyone.

Trabzon vilayeti Salnâmesi, 1320H. /1902-3, s. 338-9; 1321 H. /1903-4 Vilayet yıllığında (s. 470-3) ve 1322 H. /1904.

Uras, Esat (1987). *Tarihte Ermeniler ve Ermeni Meselesi*, İstanbul.



XIX. YÜZYILIN İKİNCİ YARISINDA VAN'DA ERMENİ NÜFUS VE DEMOGRAFİK YAPI

Sevil ARSLANTAŞ*
Mustafa Barış ARSLANTAŞ**
Süleyman Barış ARSLAN***
Mehmet GÜN****

Derleme Makalesi/Rewiev Article

Atıf/Cite as: Arslantaş, S., Arslantaş, M. B., Arslan, S. B. ve Gün, M. (2023). XIX. Yüzyılın İkinci Yarısında Van'da Ermeni Nüfus ve Demografik Yapı. *DÜMAD (Dünya Mültidisipliner Araştırmalar Dergisi)*, 6(Prof. Dr. Durmuş Ali Arslan Özel Sayısı), 48-59.

Özet

Mesrob K. Krikorian tarafından 1860-1908 yılları arasında Osmanlı Devleti'ne hizmet eden Ermeniler hakkında bir doktora tezi yapılmıştır. Bu tezde özellikle Türkiye'nin doğu vilayetleri ve bunlardan biri olan Van'da yaşayan Ermeniler hakkında detaylı bilgiler verilmektedir. Demografik bilgiler üzerinde ısrarlı bir şekilde durulmakta ve Van'daki Ermenilerin Müslüman ve diğer milletlerden daha fazla olduğu ispat edilmeye çalışılmaktadır. Eserin devamında Ermenilerin günlük hayata, ticarete, sanayiye ve devlet kurumlarına yapmış oldukları katkılar ve sahip oldukları unvanlar üzerinde durulmakta ve bu unvanların Türkler tarafından genel olarak en düşük mertebelerde verildiği, kasıtlı bir şekilde ifade edilmektedir. Müellif bunu yaparken her vilayete ayırmış olduğu ana kısımlar ile son kertede ifade ettiği genel durumdaki bilileri ayırtırmakta ve bu son kısımlarda okuyucuyu Türklerin aleyhine yönlendirici bir tavır sergilemektedir.

Bu makalede Mesrob K. Krikorian'ın eserinde izah edilmeye çalışılan gerçek dışı senaryoya karşı Türk tezlerini ortaya koyan delillere yer verilmekte ve eserin Türkler aleyhindeki asılsız suçlamaları çürütülmeye çalışılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Krikorian, Türk, Ermeni, Osmanlı, Van.

* Öğretmen, Beyhan Gençay Ortaokulu, sevilarslantas@gmail.com, Orcid: 0000-0002-8533-3634

** Öğretmen, Narlıca Atatürk Ortaokulu, arslantas.m@gmail.com , Orcid: 0000-0002-9908-259X

*** Öğretmen, Hatay Nizamettin Özkan İlkokulu, sbarisarslan@gmail.com, Orcid: 0000-0001-6059-2747

**** Öğretmen, Harbiye Kazım Karabekir İlkokulu, mehmetgun_69@hotmail.com ,Orcid: 0000-0002-2876-1034

Abstract

A doctoral thesis was made by Mesrob K. Krikorian about Armenians who served the Ottoman Empire between 1860-1908. In this thesis, detailed information is given about the eastern provinces of Turkey and the Armenians living in Van, which is one of them. Demographic information is persistently emphasized and it is tried to prove that the Armenians in Van are more than Muslims and other nationalities. In the continuation of the work, the contributions of Armenians to daily life, commerce, industry and state institutions and the titles they hold are emphasized, and it is deliberately stated that these titles are generally given by the Turks at the lowest level. While doing this, the author distinguishes the main parts that he has allocated to each province and the general information he expresses in the last instance, and in these last parts he displays an attitude that directs the reader to the detriment of the Turks.

In this article, the evidences revealing the Turkish theses against the unrealistic scenario tried to be explained in the work of Mesrob K. Krikorian are included and the baseless accusations of the work against the Turks are tried to be disproved.

Keywords: Krikorian, Turkish, Armenian, Ottoman, Van.

Giriş

Van (Urartuca Biaina-Buana olan Ermenicede Van, Arab. Wân, Osmanlı Türkçesinde Vân) Eski Ermenistan'ın Vaspurakan, Mokq ve Kordjeq bölgelerini kapsardı. İçinde ve çevresinde Urartu medeniyetinin ihtişamını gösteren bir kültür merkeziydi.

Ermenistan'a ilk arap saldırısı 19 H./640 civarında, ülkede bir Arap yerleşkesi kurulmaksızın, Vaspurakan (Artaz) geçidine oldu. Vaspurakan sekizinci yüzyılın ortasında, Arapların hükümdarlığında Bağratid (Bagratuni) kiralığına bağlanarak, Ermeni Ardzruni prensi tarafından yönetildi. Dokuzuncu yüzyılda Arap kolonileri Malazgirt'te Vaspurakan'da ve Van gölünün kuzey-doğu sahilinde, Bargiri ve Amiuk'ta kuruldu.

1021'de Vaspurakan vassal kralı Seneqerim, bütün merkezlerden saldırarak, Sivasla değiştirdiği topraklarını İmparator Basil II'ye terk ederek, oraya getirdiği binlerce aileyi yerleştirdi. Selçuklulara karşı olan Malazgirt savaşının bir sonucu olarak Bizanslılar Ermenistanın kontrolünü 26 Ağustos 1071'de tamamen kaybettiler. Bundan sonra, muhtemelen İrandan yapılan göçlerle, Van'daki Kürtlerin sayısı hızlı bir şekilde artmaya başladı. Kürt kabileleri arasında en güçlüsü olan Hakkari, Van'ın doğu ve güney bölgelerini işgal etti, Hakkari onları yeniden isimlendirdi ve yerel hükümetin kontrolünde tuttu. 5 Eylül 1387'de Moğol hükümdarı Timurlenk Van'ı kuşattı, yerleşimcilerden 3000 kadarını öldürdü ve Kürdistan vilayetini velisi olarak İzzeddin'i atadı.

Ağustos 1548’de Osmanlı Sultanı Muhteşem Kanuni I. Süleyman, Van’ı feth etti ve Defterdar (minister of finance) Çerkez İskender Paşa’yı vali yaptı. Onaltıncı ve ondokuzuncu yüzyıllar arasında, Osmanlı egemenliğindeki Kürdistan kabileleri, Hakkariler liderliğinde, Van ve Hakkari’yi yönetmeye devam ettiler.1263 H./1847’de Kürtlerin gücünü artırarak, Kürdistan’ı doğrudan kontrolleri altına almalarıyla Osmanlılar korktu.

Nisan 1915’te Genç Türkler Anadolu’nun Ermeni yerleşimcilerini katl ve sürgün etmeye başlayınca Van Ermenileri direndiler ve kendilerini savundular. Fakat onlar dışardan destek sağlayamadıklarından, çoğunlukla Rusya, Ermenistan, İran ve Mezopotamya’ya kaçtılar¹.

İdari Yapı ve Nüfus

Van daha önce Erzurum vilayetinin bir parçasıydı, fakat 1875’te ayrıldı ve ayrı bir vilayet haline getirildi. 1888’de Hakkari bir sancak olarak ona bağlandı. Sonuç olarak Van vilayeti ondokuz kaza ve iki sancaktan oluşturuldu.

Van sancağı kazaları: Van’a bağlı Karçgan- Bu bölge şimdi Türkiye haritasından çıkarıldı. Batısında Bitlis, doğusunda Gevaş, kuzeyinde Van Gölü ve güneyinde Müküs sınır idi. Açıkçası Bitlis vilayetinde bulunan Tatvan ve Hizan kazalarının da içine alır. Vali ve başlıca memurları Van kasabesindeki Gardens’de (Erm. Aygestan) ve Hakkari ‘sancak’-valisi Çölemerik’te yerleşiktir. Vilayetin diğer herbir kazası ast-vali tarafından idare edilirdi.

1862’de İngiliz konsolos R.A.O. Dalyell² Van vilayetinin bütün nüfusunu 209.100’ü Hıristiyan ve 209.600’ü Müslüman, toplam 418.700 olarak rapor etti, böylece:

Van sancağı³

Hıristiyanlar 90.100

Müslümanlar 95.100

Toplam 185.200

Hakkari sancağı:

Hıristiyanlar 119.000

Müslümanlar (çoğu Kürt) 114.500

¹ Mesrob K. Krikorian, *Osmanlı İmparatorluğu Hizmetinde Ermeniler, 1860-1908*, Viyana 1976, s. 32-33.

² Krikorian, a.g.e, s. 33-34.

³ PRO-PO, 78/1682, ‘Tabular View of the Population of the “mutasarriplik” of Wan’. Bu sayılar kapsamı şöyleydi: Van fiehri: Hıristiyan 10. 000, Müslümanlar 8. 000. fiehrin mahalleleri: Hıristiyanlar 32. 000, Müslümanlar 9. 000.

Ara toplam 233.500

Toplam 418.700

1890'da Cuinet⁴ vilayetin toplam nüfusunu, 178.000'i Hıristiyan ve 252.000'i Müslüman ve diğerleri olmak üzere 430.000 olarak tahmin etti, böylece:

Ermeniler

Apostolic 79.000

Catholic 708

Protestan 290

Toplam 79.998

Suriyeliler

Nasturiler 40.000

Ortodoks 52.000

Toplam 92.000

Keldaniler 6.000

Latinler 2

Kürtler 210.000

Türkler 30.500

Çerkezler 500

Yahudiler 5.000

Yezidiler 5.400

Çingenerler (Gipsies) 600

Toplam⁵ 430.000

⁴ Cuinet, La Turquie, Cilt: II, s. 636, cf. A. Cevad, Memalik-i Osmaniye'nin Tarih ve Coğrafya Lügati, vol. 3, p. 830, ve fi. Fraşeri, Kamûs ül-a'lâm', Cilt: 4, 1306-1316H (1888-99), s. 4673.

⁵ 1897 tarihinde yapılan istatistiği kaynak gösteren Güran, Van'ın genel nüfusunu 132.007 olarak, buradaki Müslümanları 76.956, gayrimüslimleri ise 55.051 olarak vermektedir (Güran, a.g.m., s. 173).

Krikorian, Cuinet tarafından kullanılan istatistik Türklerin lehine tahrif edildiğini iddia etmektedir. Bu iddiasını da Van ve Erzurum'daki Ermenilerin, diğer ırkların herbirinden daha fazla bağımsızlık arzusunda olduğunu ve Türklerin yayınladıkları rakamlarla Ermenileri sayısal olarak azınlık göstererek psikolojik olarak bastırılmalarını temin ettiler demektedir. Bu tahrifata dair bir fikir vermek için, Lynch tarafından nakledilen Konsolos Dalyell ve J.G.Taylor,⁶ Van kazasındaki Ermeni nüfusu 42.000 olarak ve Müslümanları 17.000 olarak kaydedmiş olduğuna dikkat çekmiştir. Aynı şekilde Cuinet'in Ermeniler için 13.500 rakamını ve Müslümanlar için 21.500 rakamlarını vermesini iddiasına kanıt olarak göstermektedir.

Krikorian, iddiasını güçlendirmek için Cuinet ile M.A.⁷'nin verdiği rakamları karşılaştırmakta ve Van vilayetindeki Ermenilerin sayısını 194.000 olarak tespit etmektedir. Yazar hatta Yirminci yüzyılın ikinci yarısının sonuna kadar İstanbul'daki Ermeni patrikhanesinin⁸ sadece Van sancağı Ermenilerinin sayısını 182.000 olarak tahmin ederken, Lepsius'dan naklen Ormanian⁹ ise 192.000 olarak Theodik'in Almanak'ı¹⁰ 197.000 olarak ve Eramian'ın¹¹ 180.000-200.000 olarak verdiğini bildirir. Sonuç olarak da bütün bu istatistiklere göre Van'daki Ermeni nüfusun 190.000 civarında olduğuna karar verir ve ileride bir sorumluluk almamak ve kelime oyunu yaparak, yeni bir rakamı kitabına başvuracaklara kabul ettirebilmek için de kendi tahminini bu iki rakamın ortalaması olarak aldığını söyleyerek Van'daki Ermeni nüfusunu 135.000 olarak ilan eder.

Krikorian'ın bütün bu iddialarını araştırmak ve gerçekten kaynakların bu husustaki kararını anlamak istediğimizde karşımıza çıkan manzaranın hiç de böyle olmadığını gördük. Esat Uras'ın Sarı kitap olarak bahsettiği "1893-1897 Ermeni İşleri, Paris, 1897"ye göre Van'daki Ermeni nüfus 80.798¹², Osmanlılar tarafından yapılan 1321 (1905) nüfus sayımını 1330 (1914) tarihinde yayınlanmış idi. Buna göre Van nüfusu 259.141 olup, Van'daki Ermeni nüfus 67.792 olarak gösterilmiştir. Stanford Shaw, 1882 yılı tahminlerine göre Van nüfusunu 269.860, buradaki Ermeni nüfusu ise 60.448 olarak verir, aynı kaynak Doğu Anadolu'nun başlıca kazalarını verirken Van'daki Ermeni nüfusu 33.053 olarak vermektedir.¹³ Küçük ise 7 Eylül 1880 tarihli İngiliz Konsolosu Trotter'in Müslümanları 82.204 ve Ermenileri 39.113, aynı kaynak Cuinet'in Ermenileri 79.998 kişi,

⁶ PRO-FO, 78/2439, 'Consul Taylor's report on Koordistan' (18 March 1869), c. f. H. F. B. Lynch, 'Armenia: Travels and Studies', vol. 2, p. 79.

⁷ M. A. , 'Turqiayi Hayern ew irents dratsiner' ('The Armenians of Turkey and their Neighbours'), bkz. İstatistiki tablo.

⁸ M. Leart, 'La Questinon Armenienne a la lumiere des documents', pp. 60-1, and J. Bryce, 'The Tereatment of Armenians in the Ottoman Empire', p. 661.

⁹ M. Ormanian, 'The Church of Armenia', pp. 206 and 208; J. Lepsius, 'Der Todesgang des armenischen Volkes', pp. 76-7 and 306-7.

¹⁰ Theodik, 'Amenun taretsoytse' ('The Almanac for Everyone'), 1922, p. 262.

¹¹ H. Eramian, 'Yushartzan Van-Vasporakani' ('Memorial of Van-Vasporakan'), vol. 1, Alexandria, 1929, p. 15.

¹² Uras, Tarihte Ermeniler, s. 141.

¹³ S.Shaw, Modern Türkiye, s. 251.

Lynch'in 1890 tahminine göre ise Ermenileri 75.644, Haziran 1895 tarihinde İngiliz askeri konsolosu William Everett'in Van Sancağı'ndaki Ermenileri 24.896, Everett'in Van vilayetindeki Ermenileri ise 112.536 olarak tahmin ettiği anlaşılmaktadır.¹⁴ Bunlara ilaveten Gürün'ün verdiği kaynaklara göre Patrikhane Van hakkında İngiltere'de verdiği (1880) 184.000 sayısı ile sonradan verdiği (1881) 133.859 rakamı arasında çelişkide kalmıştır. Osmanlıların 1890 tarihli nüfus tahminlerine göre Van Ermenilerinin 55.912, Konsolos Lloyd ise (1890) Ermenileri 75.988, Osmanlıların 1893 sayımında ise 60.448 olarak verildiği görülmektedir.¹⁵ Özgül'e göre ise Osmanlı devletinin yaptığı 1330 (1911-12) tarihli nüfus sayımına göre Van vilayetindeki Ermeni nüfusu 130.500 olarak, Ermeni patrikliği'nin Population Armenienne, Paris 1920'yi kaynak göstererek verdiği rakamlar Van vilayetinde Ermeni nüfusun 185.000 olduğunu tahmin etmektedir.¹⁶ Justin McCarthy ise Patrikliğin 1913 istatistiklerine dayanarak verdiği bilgilerde Van Ermeni nüfusunu 110.897 olarak tespit eder.¹⁷

Bütün bu ifadelerimiz göstermektedir ki, Krikorian'ın işaret ettiği kaynakların büyük çoğunluğu kendi eylemini kabul ettirmek için seçmiş olduğu kaynaklardır. Bu kaynaklar arasında bazılarını seçerken bunların tutarlılığına ise dikkat etmemiş görünmektedir. Çünkü en basitinden Patrikhane'nin vermiş olduğu rakamlar dahi birbirini çok büyük farklarla tutmamaktadır. Bu bakımdan tahminleri kullanırken genel geçerlilik kazanmış olanları kullanmak ve konu her ne kadar kendi milletimizi ilgilendiriyor olsa da tarihi olayları yargılamak fazla hissi davranarak, emri vakilerden uzak kalmaya çalışmak, her iki ulusun gelecek kuşakları için daha anlamlı olacaktır.

Ermenilerin Vilayette Yapmış Oldukları Hizmetler

Meslek ve Zanaatlar¹⁸

Van ovasındaki Ermeniler, eyaletin kırsal ekonomisinin oldukça fazla katkıda bulunduğu tarımla meşgul olurlardı. Vilayetin diğer parçalarında onlar ticaret ve çeşitli sanat ve mesleklerle ilgilenirlerdi. A. Dö'nün bize verdiği bilgilere göre, Van'da 500 perakende satış yapan Ermeni vardı, yerel zanaatkarların çoğu da Ermeniydi. Aşağıdaki ifadelerinde onları şöyle tanımlar:

Van Ermenileri yetenekleri için kayda değerdir. Onlar akıllı tüccarlar ve yetenekli zanaatkarlardı.... Vilayetin ticareti hemen tamamen ellerindeydi.¹⁹ Lynch'in beyanları da esnaf ve tüccarların çoğunun Ermeni olduğu şeklindeydi. Ona göre, Van şehrinin sahip olduğu zenginlik, Ermeni tebaasının çoğunluğunun çalışkanlığı ve zekiliği idi. O ekler:

¹⁴ Küçük, Ermeni Meselesinin Ortaya çıkışı, s. 165-66.

¹⁵ Gürün, *a.g.e.*, s. 141.

¹⁶ M.C. Özgül, *a.g.m.*, s. 58.

¹⁷ J.M., "Osmanlı Ermeni Nüfusu", *Osmanlı'nın Son Döneminde Ermeniler*, (Edt. Türkkaya Ataöv), Ankara 2002, s. 80.

¹⁸ Krikorian, *a.g.e.*, s. 34-35.

¹⁹ A. Dö, 'Vani, Bitlisi ew Erzurumi vilayetnere' ('The "vilayets" of Van, Bitlis and Erzurum'), p. 18.

En iyi şartlar altında yüklenecekleri hisseleri geliştirecekleri bir toprakda Van Ermeni nüfusu ticaret ve endüstriyi keşfederler....²⁰

Hakkari, Başkale’de toplanmış olan Ermeniler, farklı zanaatlar ve ticaretle de meşgul oldular.

Ermeniler İçin Kaynaklar²¹

İngiltere, Fransa, Avusturya, Suriye, Lübnan ve Türkiye’deki bütün kütüphanelerde yaptığım araştırmalarda, sadece bir tane Van vilayet ‘salnamesi’ vardır. Bu İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, No: 81042’deki 1315 H./1897-9 yıllığıdır. (İstanbul Belediye Kütüphanesi’nde aynı yıllığın başka kopyaları vardır.) Van’ın umumî yaşamındaki Ermeni iştirakçilerin takdiminde, Van bu vilayetin bir sancağı olduğu 1288 H./1871-2, 1290 H./1873-4, 1291 H./1874-5 ve 1292 H./1875 için Erzurum vilayetinin yıllıklarıyla beraber bu salnameyi kullandım.

Van yıllığının niçin sadece bir tanesi elde edilebildi? Muhtemelen Türk otoriteleri yıllık istatistikleri düzenli olarak yayınlamadılar, çünkü Van Ermeni rahatsızlığının göstergesiydi veya, ihtimaldir ki, bazı salnameler ilk defa basıldı, fakat Osmanlı hükümeti tarafından sonradan bastırıldı, veya çok az olasılıkla kazayla veya ihmalkarlığımız sebebiyle kaybedildi.

İştirak Ettikleri Merkezler²²

Ermeniler Van kaza ve kasabasındaki en geniş topluluk olarak, oradaki merkezi hükümetin çalışmasında göze çarpan bir rol oynadılar. Lynch tarafından naklen verilen, Konsolos Taylor, gördüğümüz kadarıyla, Van kazasındaki Ermenilerin sayısını 42.000 olarak, ve Cuinet 13.500 olarak tahmin etmektedir. Erciş ve Adilcevaz kazaları Ermenilerin siyasî idareye katkıda buldukları ve çoğunlukta oldukları Van kazasındaki başka mekanlardı.

Hakkaride öyle çok olmadıkları gerçeğine rağmen, Ermenilerin bu sancakta umumu hayatı etkiledikleri de ilgi çekici bir nottur. En küçük bir nispete de olsa hemen hemen hükümet dairelerinin herbirinde onlara rastladık. Bir hayli Ermeni iştirakçi olan sınırların dışındaki bölgeler Özalp ve Başkale kazalarıydı.

Van Ermenileri²³

Van şehri

Van’ın merkezi yönetimindeki Ermeniler sosyal hayata geniş bir katkı sağladılar. Onlar idarî meclis için seçilmiş iki azaya sahiplerdi ve de 1896’dan önce, bu tarihlerde daima Ermeni olan vilayet vali yardımcısı aza-i tabiiyeden idi. Van vali muavinleri: 1896’da Markos Aghabekian sadece yedi

²⁰ H. F. B. Lynch, ‘Armenia: Travels and Studies’, vol. 2, pp. 83 and 89.

²¹ Krikorian, *a.g.e.*, s. 35.

²² Krikorian, *a.g.e.*, s. 35.

²³ Krikorian, *a.g.e.*, s. 35-36.

ay, Nisan'dan Ekim 1896'ya kadar görev yapan, İstanbul'dan Stephan Melikian ve Yovhannes Ferit Boyadjian, 1896-1907 idi. Vilayet merkezlerinde belediye meclisi için aza olarak iki Ermeni daha seçilirdi. Yargıda, adlîye müfettişliği (judicial inspectorate) ve Müdde-i umumî kurulunun azalarıydılar. Mahkemelerde de aza olmuşlardı. Genellikle İstinâf mahkemelerinde dört Ermeni yargıç, sivil de iki ve ağır ceza bölümünde iki, ve herbir bölümünde birtane olmak üzere Bidayet mahkemelerinde iki yargıç vardı. Ticarî mahkemelerde Müslüman azalar kadar pekçok Ermeni de vardı. Van'daki ticaret ve imalat esasen Ermenilerin elindeydi. Onlar hükümetin malî meseleleri için, gelir ve gider dairesinin denetlenmesinde, vergi tahsil kurulunda, gümrüklerde ve Ziraat Bankası'nın şubelerinde çalışarak da katkı sağlıyorlardı. Devlet tütün tekelinde ambar memuru (storekeeper) ve işçi olarak istihdam edilirdi. Maliye dairelerinin her birinde iki tane Ermeni olması normaldi.

Vilayet matbaasında çalışan Ermeniler makinist, dizgici (compositor) ve tercüman olurlardı. Polis kuvveti katiplere olduğu kadar, Ermeni polis ve polis müfettişlerine de sahipti. Bununla beraber bunlar, Müslümanlarla karşılaştırıldığında azınlıkta kalırlardı. 1893'te iyi Türkçe ve Fransızca bilgisi olan Ermeni bir alim olan, Tigran Amirdjanian, eğitim meclisinin başkanı ve vilayet tercümanı olarak tayin edildi. İlkdefa Van'da bu yüksek pozisyonun bir Ermeni'ye verilmesi ilk defa oluyordu.

Van Kazası²⁴

Van sancağının daha dışındaki kazalardaki Ermeniler başlıca siyasî idarede, maliyede ve adlîyede bulunuyorlardı. Kaza valisi ve ast-valilerin yardımcıları olan bazı aza-i tabiiyeye benzer şekilde, 1896'dan sonra, idari meclislerde genellikle iki Ermeni aza vardı. Belediye Meclisi için iki veya üç Müslümana karşılık bir veya iki Ermeni aza seçilmesi normaldi. Bidayet mahkemesinde iki azadan biri daima Ermeniydi. Umumi ekonomideki Ermeniler tütün tekelinde, vergi tahsilat dairesinde ve tahrirat kurullarında çalışıyorlardı. Aynı zamanda Van, Erzurum'un bir sancağıken, kazaların yerel idareleri hazinelerini, genelde Ermeni olan sandık eminlerine emanet ederlerdi. Burası para ile ilgili konularda Türklerin Ermenilere güvendiği görüşünü daha çok destekler.

Ermeniler polis güçlerinde bulunabilirdi, fakat bu nadirdi. Onlar çok az sayıdaydı ve nüfuzları önemsizdi. Van kazasının Erçek, Timar ve Havsür nahiyelerinde Ermeni nüfus çoğunlukta olduğundan, yerel meclise seçilen azalardan iki civarındaki Ermeni siyasî idareye katılmaktaydı.

Hakkari Sancağı²⁵

Hakkari sancağı çoğunlukla Kürtler tarafından iskan edilirdi. Ermeniler Hakkari (Çölemerik) ve Başkale kazalarında toplanıyorlardı. Hakkari hükümet merkezindeki Ermeniler idarî meclise iki ve Belediye meclisine bir aza seçmişlerdir. Yargıdaki Ermeni memurlardan biri mahkemenin sivil

²⁴ Krikorian, *a.g.e.*, s. 36.

²⁵ Krikorian, *a.g.e.*, s. 37.

bölümünde ve diğeri ağır ceza bölümündeydi. Mal kalemindeki Ermeniler katip olarak, tütün tekelinde ise müdür yardımcısı olarak çalışırlardı.

Kazaların geri kalanlarında siyasi idaredeki dairelerin herbirinde bir Ermeni memur bulabiliriz Bidayet mahkemesinde Tahrirat komitesinde ve polis gücüne. sadece ara sıra, idarî meclislere aza olarak bir yerine iki Ermeni seçilirdi.

Kürt ve Süryanilerin Yaptıkları Hizmetler²⁶

Hakkari sancağında özellikle Kürtler ve Süryani Hıristiyanlar yaşarlardı ve doğal olarak da yerel hükümet meselelerinde rol alırlardı. Süryani memurların bölgelerin çoğunda kalabalık oldukları bir beklenti olabilir, fakat ben sadece Özalp (Mahmudi) kazasındaki her bir dairede bir tane olmak üzere idarî ve adli meclislerde nüfuzlu olanların kim olduklarını tespit edebildim.

Türklerden ayırt edebildiğim kadarıyla kürt olanları, Çölemerik, Başkale, Özalp ve hatta Van sancağının Gevaş ve fiatak kazalarında buldum. Onlar, değişmez bir şekilde idarî meclislerde ve adli mahkemelerde, her dairede bir tane olmak üzere, faaliyet gösteriyorlardı.

Ermenilerin Genel Durumu²⁷

Politik açıdan Van, Türklerin hassas ve ihtiyatlı oldukları bir vilayetti, çünkü Erzurum gibi, Rus havalisinden çok uzak değildi ikinci olarak, Ermeniler Büyük Güçlerin yardımıyla ulusal bağımsızlıklarını elde etmek için uğraşmaya kararlıydılar. Bu gerçeğe rağmen Ermeniler vilayetin siyasetinde, yargısında ve malî idaresinden sorumlu bir rol oynadılar. Bununla beraber, halbuki, diğer vilayetlerde teknikte, eğitimde, ziraatte, tıpta ve polis dairelerinde de çalıştılar, onların sosyal hayatın bu alanlarına Van'da yaptıkları katkı küçüktü. İlginç bir not, 1895-9 reformlarından sonra Van valileri için Ermeni mülazimler atandı, fakat Türkler bu sitatüden menun olmadılar, bu tayinlerle, sadece Avrupalıların kontrolü altında bu tayinlere tolerans gösterildiğine dair bir his olabilir, çünkü iki vali muavininin memnuniyeti sadece çok kısa bir zaman dilimi için sürdü ve üçüncü istifasından sonra (Yovhannes Ferit Boyadjian) halefsiz atandı.

Bazı Ermeni memurlar, ırki açıdan bakıldığında Ermeni yerleşimcilerin çoğunlukta olduğu, bilhassa Şatak ve Gevaş kazalarının ast-valilerine yardım için de ayrıldıkları olurdu.

Van'da Yetişmiş Önemli Ermeni Aydınları²⁸

AGHABEKIAN, Markos Efendi. 1896 başlarında kısa bir süre için Van vali muaviniydi.

²⁶ Krikorian, *a.g.e.*, s. 37.

²⁷ Krikorian, *a.g.e.*, s. 37.

²⁸ Krikorian, *a.g.e.*, s. 38.

AIRDJANIAN, Tigran (c.1835-97).1860'da Van'da doğdu ve eğitildi. İstanbul'a gitti ve Kadıköy'de Ermeni okulunda ve Ermeni aileler arasında dil öğrendi. 1867'de yeniden Van'a döndü, S.Yakob Okulu'nda öğrenimine devam etti. 1893'ten 1897'ye kadar Bahri Paşa valiliği günlerinde eğitim meclisi başkanı ve eyalet tercümanı olarak istihdam edildi. Farklı şartlar altında çalıştı, çünkü Ermenilerle ilgili şüpheli dökümanlar bulunduğu, kontrol ve çevirtmek için ona getiriliyordu. Bu sebeple bazı Ermeniler onun canını almaya teşebbüs ettiler.

BOYADJIAN, Armenak. 1905 ve 1906'da Gevaş kazasının ast-vali muaviniydi.

BOYADJIAN, Ferit Yovhannes (1854-1948). (Armenak Boyadjian kardeşi) Pekçok yıldır Osmanlı hükümeti hizmetinde olan bir bilim adamıdır. 1896'dan 1907'ye kadar Van vali muaviniydi.

KARAPET Efendi. 1902'den 1903'e kadar fiatak kazasının ast-vali muaviniydi.

MELIKIAN, Stephan Efendi (1880-96). İstanbul'da doğdu, Osmanlı meşru kanunu ve dillerinde eğitim aldı. Pekçok yıldır Osmanlı sefaretlere ve konsoloslukları tercümanı olarak, büyük elçi ve adalar gurubu valisi olarak da hizmet verdi. Nisan 1896'da Van vilayet vali muavini tayin edildi. Yedi ay sonra, fiemsettin Paşa valiliğinde Babıâli tarafından geri çağrıldı, İstanbul'a gitti ve istifa etti. Bazı kaynaklara göre, Stephan Efendi'nin Ermeni Sosyalist Hınçakyan Partisiyle ilişki kurduğundan şüphelenildi.

TCHARUKHDJIAN, Nazareth. 1908'lerde Van'da üçüncü derece polis müfettişi oldu.

VARDAN Efendi. 1902 ve 1903'te Gevaş kazası ast-vali muavini oldu.

Kaynakça

A. Cevad (1895-1900). *Diyarbakır 'Memâlik-i Osmaniye'nin Tarih ve Coğrafya Lügati*, II , İstanbul.

Bayındır, Seda (1997). *Adana Ermeni İsyanı (1909)*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi-Marmara Üniversitesi), İstanbul.

Bryce, J. (1916). *The Treatment of Armenians in the Ottoman Empire*, 1916.

Cuinet, V. (1896). *Syrie, Liban et Palestine*, Paris.

Cuinet, Vital (1891). *La Turquie d'Asie*, Cilt: II, Paris.

Çoruh, Haydar (2002). "Erzurum'daki Müslim ve Gayrimüslim Nüfusu Gösteren 1847 Tarihli Nüfus Defteri", *Ermeni Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 6, Ankara.

Dahiliye Nezareti Sicil Genel İdaresi Müdürlüğü (1336). *Osmanlı Ülkelerinin 1330 yılı nüfus istatistikleri*, ü, İstanbul.

Eramian, H. (1929). 'Memorial of Van-Vasurakan, vol. 1, Alexandria.

Fraşeri, Ş. (1888-9). *Kamûs ül-a'lâm*, Cilt: 4, 1306-1316 H.

Güran, Tevfik (2000). "1897 Tarihli İlk İstatistik Yıllığı", *State Institute of Statistics Prime Ministry Republic of Turkey*, (Edit. H.İnalçık-Ş.Pamuk), Ankara 2000.

Gürün, Kamuran (2001). *Ermeni Dosyası*, 5. Baskı, İstanbul.

Karpat, Kemal (1985). *Ottoman Population 1830-1914, Demographic and Social Characteristics*, The University of Wisconsin Press.

Karpat, Kemal H. (1978). "Ottoman Population Records and the Census of 1881/82-1893", *International Journal of Middle East Studies*, Vol. IX.

Kodaman, Bayram (2001). "Üç Ermeni Şarkısı ve Ermenilerin Türklere Bakışı", *Ermeni Meselesi Üzerine Araştırmalar*, (Edit. Erhan Afyoncu), İstanbul.

Krikorian, Mesrob K. (1977). *Armenians in The Service of the Ottoman Empire 1860-1908*, London.

Küçük, Cevdet (1986). *Osmanlı Diplomasisinde Ermeni Meselesinin Ortaya Çıkışı (1878-1897)*, İstanbul 1986

Küçük, Cevdet (1985). "Osmanlılarda Millet Sistemi ve Tanzimat", *Tanzimat'tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi*, IV, İstanbul, s. 1007-1024.

Küçük, Cevdet (1987). "Millet Sistemi ve Tanzimat", *Mustafa Reşid Paşa ve Dönemi Semineri Bildirileri (13-14 Mart 1985)*, Ankara.

Küçük, Cevdet, (1984), *Osmanlı Diplomasisinde Ermeni Meselesinin Ortaya Çıkışı (1878-1879)*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınlar

Leart, M. (1913). *La question Armenienne a la lumiere des documents*, Paris.

Lepsius, J. (1919). *Der Todesgang des armenischen Volkes*, Potsdam.

Lynch, H. F. B. (1901). *Ermenistan: Seyahatler ve Çalışmalar*, Cilt: II, London.

McCarthy, J. (2002). "Osmanlı Ermeni Nüfusu", *Osmanlı'nın Son Döneminde Ermeniler*, (Edt. Türkkaya Ataöv), Ankara.

Ormanian, M. (1955). *The Church of Armenia*, London.

Özgül, M. Cemil (2001). "Osmanlı Devleti'nde Ermeniler", *Yeni Türkiye Ermeni Sorunu Özel Sayısı*, Cilt: I, Sayı: 37, Ankara.

Shaw, Stanford J.-Shaw, Ezel Kural (1983). *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, Cilt: II, İstanbul.

Shaw, Stanford J. (1980). "Ottoman Population Movement During The last Years of The Empire, 1885-1914:

Theodik (1922). *The Almanac For Everyone*.

Trabzon vilayeti Salnâmesi, 1320H. /1902-3, s. 338-9; 1321 H. /1903-4 Vilayet yıllığında (s. 470-3) ve 1322 H. /1904.

Uras, Esat (1987). *Tarihte Ermeniler ve Ermeni Meselesi*, İstanbul.



XIX. YÜZYILIN İKİNCİ YARISINDA SURIYE’DE ERMENİLER VE TÜRKLER

Şükrü YILMAZ*
İbrahim ARSLAN**
Mustafa Kemal ARSLAN***

Derleme Makalesi/Rewiev Article

Atıf/Cite as: Yılmaz, Ş., Arslan, İ. ve Arslan, M.K. (2023). XIX. Yüzyılın İkinci Yarısında Suriye’de Ermeniler ve Türkler. *DÜMAD* (Dünya Mültidisipliner Araştırmalar Dergisi), 6(Prof. Dr. Durmuş Ali Arslan Özel Sayısı), 60-72.

Özet

Mesrob K. Krikorian tarafından 1860-1908 yılları arasında Osmanlı Devleti’ne hizmet eden Ermeniler hakkında bir doktora tezi yapılmıştır. Bu tezde özellikle Türkiye’nin doğu vilayetleri ve bunlardan biri olan Suriye’de yaşayan Ermeniler hakkında detaylı bilgiler verilmektedir. Demografik bilgiler üzerinde ısrarlı bir şekilde durulmakta ve Suriye’deki Ermenilerin Müslüman ve diğer milletlerden daha fazla olduğu ispat edilmeye çalışılmaktadır. Eserin devamında Ermenilerin günlük hayata, ticarete, sanayiye ve devlet kurumlarına yapmış oldukları katkılar ve sahip oldukları unvanlar üzerinde durulmakta ve bu unvanların Türkler tarafından genel olarak en düşük mertebelerde verildiği, kasıtlı bir şekilde ifade edilmektedir. Müellif bunu yaparken her vilayete ayırmış olduğu ana kısımlar ile son kerte de ifade ettiği genel durumdaki bilileri ayrıştırmakta ve bu son kısımlarda okuyucuyu Türklerin aleyhine yönlendirici bir tavır sergilemektedir.

Bu makalede Mesrob K. Krikorian’ın eserinde izah edilmeye çalışılan gerçek dışı senaryoya karşı Türk tezlerini ortaya koyan delillere yer verilmekte ve eserin Türkler aleyhindeki asılsız suçlamaları çürütülmeye çalışılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Ermeni, Krikorian, Osmanlı, Suriye, Türk, Türkiye.

* Okul Müdürü, Apaydın Ortaokulu, sukruyilmaz83@gmail.com, Orcid: 0000-0002-4839-3152

** Okul Müdürü, Üçgedik İlkokulu, iarслан_31@hotmail.com, Orcid: 0000-0002-9464-467X

*** Okul Müdürü, Maşuklu Barış Arslan İlkokulu, mustafakemalarlan31@hotmail.com, Orcid: 0000-0003-4419-7944

Abstract

A doctoral thesis was made by Mesrob K. Krikorian about Armenians who served the Ottoman Empire between 1860-1908. In this thesis, detailed information is given about the eastern provinces of Turkey and the Armenians living in Suraia, which is one of them. Demographic information is persistently emphasized and it is tried to prove that the Armenians in Suraia are more than Muslims and other nationalities. In the continuation of the work, the contributions of Armenians to daily life, commerce, industry and state institutions and the titles they hold are emphasized, and it is deliberately stated that these titles are generally given by the Turks at the lowest level. While doing this, the author distinguishes the main parts that he has allocated to each province and the general information he expresses in the last instance, and in these last parts he displays an attitude that directs the reader to the detriment of the Turks.

In this article, the evidences revealing the Turkish theses against the unrealistic scenario tried to be explained in the work of Mesrob K. Krikorian are included and the baseless accusations of the work against the Turks are tried to be disproved.

Keywords: Armenian, Krikorian, Ottoman, Suraia, Turkish, Turkey.

Giriş

Bu bölüm Cebel-i Lübnan mutasarrıflığı ve Beyrut vilayetine kadar, Dımaşk bölgesi ve Suriye sahillerinin Osmanlı sosyal yaşamındaki Ermeni iştirakçileri tanımlar.

Bir Finike kasabası olan Beyrut, tarihteki ilk dönem Tell ul-amarinah tabletlerinde zikredilen, bir öğrenim ve ticaret merkezi olmuştur ve öyle bilinir. Yunanlılardan, Romalılar ile Araplara ve daha sonra Haçlılara geçti. Türk dönemi esnasında meşhur Durzi (Druse) prensi Fakhr el-Din (1595-1634), Ma'n'ın sarayının 'emirleri' tarafından yönetildi. 1763'de doğrudan Türk yönetimi altına girdi. 1888'e kadar Suriye vilayetinin bir parçasına dönüştü, daha sonra Beyrut, Tripoli, Lazkiyye, Akka ve Nablus sancaklarını kapsayan ayrı bir vilayet yapıldı.

Bazan Lübnan olarak da takdim edilen Cebel-i Lubnan (Lübnan Dağı), bizim dönemimizin başlangıcı, 1840-60'da, Maronitler (Maruni) ve Durziler arasında bir savaş meydanıydı.¹ Rahatsızlık Maronitlerin katliamı yüzünden araya giren Fransız güçler tarafından yeni barış tesis edilerek 1860'da sona erdi. Hükümet tarafından Fuad Paşa (1814-68) tam yetkili bir milletvekili olarak hükümetten gönderildi. Paşa'ya refakat edenler arasında aşağıdaki Ermeniler de vardı: Isahak Abro Efendi ve

¹ Lübnan katliamı üzerine: I. b. Yakub Abkarius (an Armenian), 'The Lebanon in Turmail: Syria and the Powers in 1860', trans. and annotated by J. F. Scheltema; PRO-FO, 78/1521, 'Disturbances in Syria (Mount Lebanon)'; FO, 78/1557, 'MS Correspondance on Affairs of Syria (Disturbances), laid before Parliament (No. 628, 1860)', which are letters and reports of the British consuls of Beirut, Sayda and Jarusalem, and 'Parliamentary Papers', 1861, vol. 2, 'Syria'.

Stephan Arzumanian, sekreter olarak ise Dr Serovbe Vitchenian, Dr Nahapet Russinian ve Dr Gabriel Sevian.

Kargaşa'yı daha fazla ertelemek için, bir uluslararası komisyon Büyük Güçlerin kontrolü altında Lübnana bir otonomi teklif için bir 'Reglement organique' icrası kararlaştırıldı. Sonuç olarak Avrupalıların aracılığıyla Cebel-i Lubnan doğrudan Babîâlîye bağlı ayrı bir mutasarrıflık yapıldı. Mutasarrıf bir Hıristiyan olabilecekti ve Büyük Güçlerin tasvip etmesi halinde üç yıl faaliyet gösterecekti. Böylece, 1868'e kadar bir beş yıl daha memurluğu uzatılan, İstanbul'lu bir Ermeni olan Davud Paşa, ilk vali olmak için geldi. Bu yeni düzenlemeden, Cumhuriyetin başı olduğu gibi geleneksel olarak bir Hıristiyan başkana sahip olan modern Lübnan yaratıldı.

Ermenilere göre, Büyük Kral Tigran'ın orduları Suriye, Fenike ve Filistin'in daha geniş parçalarını fethettiği, M.Ö. 84-70'lerdeki, Lübnan'la ilişki kurulur. Ermeniler Kilikya Ermeni kiralığının yaratılmasından sonra özellikle Lübnan'la ilişkiyi kestiler. Fakat onsekizinci yüzyıla kadar orada çok az Ermeni yerleşimci vardı. 1721'de, Abraham Muradian (1663-1738)'ın liderliği altında, Lübnan Dağı'nda, 1750'de Ghazir yakınında, Beit Khashbo'da bir başka manastıra sahip olan Kuryem'de (Ghosta-Ruhulkudüs- köyü yakınında) St Anton'un Ermeni Katolik kardeşliği kuruldu. Aynı zamanda 1772'de vucut verilen Suriye'deki Ermeni Katolikleri Patriği Bzommar'da kuruldu.² Bu, manastırın bölgesel merkezi olmaktan başka, politik sebeplerle Türkiye'den ayrılan Ermeniler için bir sığınak oldu. Bu, onları Lübnan'a yerleşmeye teşvik etti. Ermeniler 1894-6'da Anadoludaki tehlike sırasında sayılarını artırdılar, fakat Birinci Dünya Savaşı sırasında pekçok mülteci geldiği zaman, herşeyden önce Beyrut ve civarında yerleştiler. Lübnan şimdi Ermeni Diaspora'sının en kuvvetli ve aktif toplumuna sahiptir³.

İdari Yapı ve Nüfus

Dımaşk ve Beyrut vilayetleri ve Cebel-i Lübnan bağımsız mutasarrıflığı Suriye'nin hinterlandı olarak tanımlanırdı, çünkü ondokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında bu bölgelerde çok fazla Ermeni yaşadı. Dımaşk vilayeti Dımaşk, dört sancak: Hamah, Hauran, el-Salt ve aşağıdaki yirmi iki kazadan meydana gelir. Beyrut vilayetine ait beş sancakta, Lazkiye, Beyrut, Tripoli, Akka, Nablus ve yirmi bir kazası vardı⁴.

Krikorian, on dokuzuncu yüzyılda Ermeni nüfusun, Suriye sahilleri, Dımaşk ve Lübnan bölgelerinde çok fazla olmadığına işaret ederek, Ermenilerin pek çoğunun Suriye çöllerine sürüldükleri Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra bu bölgede biraz daha çoğaldıklarından bahseder. Ona

² Bzommar Manastırı 1749'da kuruldu ve 1771'de tamamlandı, fakat rahipler 1750'de onda ikamete başladı. Bozammar manastırında 1923-4'de St Anton emrindeki son bir kaç rahip kaldı.

³ Mesrob K. Krikorian, *Osmanlı İmparatorluğu Hizmetinde Ermeniler, 1860-1908*, Viyana 1976, s. 92-93.

⁴ Bkz. Krikorian, a.g.e, s. 93-94.

göre bu Ermenilerden bazıları Suriye’den, 1960 sonrası sayımlara göre 200.000 civarında Ermeni’nin bulunduğu, Lübnan’a kaçtı veya taşındı. Krikorian, 1900-1 için, Suriye (veya Dımaşk) Vilayet Salnamesi’nin Ermeni nüfusla ilgili olarak aşağıdakileri rakamlarını vermektedir⁵:

Dımaşk	
Apostolic	257
Katolik	179
Toplam	436
Wadi’ el-Acem	
Apostolic	52
Rashayya	
Katolik	30
Hamah	
Apostolic	5
Toplam	523

Onun kullandığı kaynaklardan olan Ormanian⁶ ise Suriye vilayeti Ermenilerinin sayısını 1900-1 salnamesinin rakamlarından çok daha yüksek, 2.000 olarak verir. Krikorian, Cuinet’in de Ormanian’ın rakamlarını kabul ettiğini ve Ermeni nüfusunu onun rakamlarına yaklaşık bir sayı olan 2.025 olarak kaydettiğini ifade eder.⁷

Lübnan hakkında da benzeri yargılarda bulunarak, kaynakların Beyrut vilayetindeki Ermeni nüfusu 1.200-1.300 civarında gösterdiğini, 1908 Vilayet Salnamesi’nin Ermeniler için 1.218 rakamını verdiğini, Ormanian’ın 1.300 (1.000’i Apostolic ve 300’ü Katolik) olarak tahmin ettiğini belirtmesine rağmen⁸, baz olarak salnamenin rakamlarını almayı tercih eder:

Beyrut

Apostolic	108
Katolik	461
Toplam	569

⁵ Krikorian, *a.g.e.*, s. 94-95.

⁶ M. Ormanian, ‘The Church of Armenia’, p. 207; J. Lepsius, ‘Der Todesgang des armenischen Volkes’, pp. 308-9.

⁷ V. Cuinet, ‘Syrie, Liban et Palestine’, Paris 1896, pp. 307, 386, 394, 458 and 480. Ona göre Dımaşk Sancağı’nda 1. 925 (1. 025 Protestan ve 900 Apostolic) Ermeni, Cebel-el-Druz’da 200 Apostolic yaşadı.

⁸ Ormanian in *ibid.*; ‘Beyrut vilayeti salnamesi’ (‘Year-book of the Province of Beirut’), 1326H/1908, straight after p. 424. Cuinet’e göre (op. cit. , pp. 14, 52, 53, 82, 89, 149, 160 ve 162) 1895’lerde Beyrut vilayetinde 2. 931 Ermeni yaşadı: 2. 001 Apostolic (Beyrut’ta 200, Merdc ‘Ayun’da 201 ve Lazkiye’de 1600), ve 930 Katolik (Beyrut’ta 400 ve Sur’da 530). Bu rakamlar hem Türk hem de Ermeni kaynaklar tarafından verilen rakamlardan daha yüksektir. Benzer hususlar Erzurum için de vardır, bk. Çoruh, Haydar (2002). ‘‘Erzurum’daki Müslim ve Gayrimüslim Nüfusu Gösteren 1847 Tarihli Nüfus Defteri’’, Ermeni Araştırmaları Dergisi, Sayı: 6, Ankara; tablolarla genişletilmiş baskı için bk. Çoruh, Haydar, ‘‘Erzurum’daki Türk Ve Ermeni Nüfusu Gösteren 1847 Tarihli Nüfus Defteri’’, Güneyde Bır Tarih Sevdalısı Dr. Süleyman Hatıpoğlu Armaganı, Gazi Yayınları, Ankara 2022.

Tripoli

Katolik	14
---------	----

Lazkiye

Katolik	243	
Sahiun	392	
Üç Sancağın Yekün Toplamı		1.218

Krikorian, Cebel-i Lübnan'da çok az Ermeni olduğunu, bu mutasarrıflığa ait yıllığın Ermenilerin sayısını Kisruan kazasındaki Süryaniler (Hıristiyan) ile 5 civarında kaydettiğini, 167 olarak tahmin edilen Protestanlar arasında da Ermenilerin olabileceğini ifade eder. O, Ormanian⁹'in Cebel-i Lübnan ve Kudüs hakkında 1960 sonrasındaki nüfus sayımlarına göre verdiği Ermeni sayısının ancak 3.200 (3.000'i Apostolic, 200 Katolik)'e ulaşabildiğini¹⁰ öz önüne alınırsa, 1890'larda Kudüs'te 2.000 civarında Ermeninin olduğu, buna dayanarak da Theodik'in Almanak'ında¹¹ Cebel-i Lübnan'da için verilen 1.000 veya 1.200 Ermeninin olduğu kabul edilebilir. Krokirian, bu bilgiyi başka kaynaklardan teyid edemediklerinden, doğruluğuna kesin gözle bakmadığını itiraf eder. Bu sebeple de Cebel-i Lübnan'daki Ermeniler için yukarıda vermiş olduğu iki sayının taban tabana zıddı bir ortalamanın alınabileceğini bildirir. Diğer taraftan Suriye sahilleri, Dimaşk, Beyrut¹² ve Cebel-i Lübnan Ermenilerinin Türk salnamelerinde 1.800 civarında verildiğine ve Ormanian'ın bu sayıyı 4.500 ile sınırladığından bahseder. Krikorian, Ormanian'ın rakamını da göz önünde bulundurarak, sözkonusu bölgelerdeki Ermeni nüfusun bir ortalamasının alınabileceğini, bunun da yukarıdaki iki sayının ortası olan 2.150 sayısının olabileceğini bildirir.

Bu ifade bize göre yanlıştır. Çünkü Cuinet'in konu hakkında verdiği rakamları kabul etmemekle, zaten taraflı davrandığını açıkça göstermiştir.

Ermenilerin Vilayette Yapmış Oldukları Hizmetler Meslek ve Zanaatlar

Ondokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında, Suriye Ermenileri ziraat, elsanatları ve ticaretle uğraşıyorlardı. Bu vilayetin başlıca üretimi: Buğday, arpa, mısır, pirinç, pamuk, şeker-kamışı, tütün,

⁹ Ormanian, op. cit.; Lepsius, op. cit.

¹⁰ Güran, Kudüs'teki gayrimüslim nüfusu karışık olarak 41.514 olarak verir. (Güran, *a.g.m.*, s. 173).

¹¹ Theodik, 'Amenun taretsoytse' ('The Almanac for Everyone'), 1922, p. 263.

¹² Güran Beyrut'taki gayrimüslim nüfusu karışık olarak 115.744 olarak verir (Güran, *a.g.m.*, s. 173).

sebzeler ve meyveler, kereste, kireç taşı, arduvaz (kayagantaş), kömür, demir ve bakır idi. Dımaşk'ın, yün ve metal kakma işi diğer ülkelere ihraç edilirken, deri işi (ve hâlâ) popüler idi¹³.

Suriye vilayeti Ermenileri, Cebel-i Lübnan ve Dımaşk'da Hıristiyanlar işkence ve katliama uğradığı 1860'dan önce, daha çalışkan ve talihliydi. Aynı zamanda, açıkçası, bazı Ermeniler rahatsız edildi, fakat diğerleri kaçtı. Ephrikian, özellikle Dımaşk Ermenilerini anlatırken, aşağıdakileri sunar¹⁴:

1860 katliamından önce Dımaşk'ta yabancı uyruklu kabul edilen 30 civarında Ermeni ailesi vardı ve gerçekten bir kaç yabancı tüccarlardı. Fakat Bunlardan bu zamanda (i.e. 1897/8), sadece beş aile kaldı, hiçbiri ticaretle uğraşmadı. fiimdi Ermeniler günlük yaşamlarını güçlükle kazanan farklı kasabalardan göçmüş, yaklaşık 300 kişilik, 40 hane civarındadırlar.¹⁵

Lübnan Ermenileri farklı meslek ve zanaatlarla uğraşırlardı. Bu oradaki Ermenilerin tarihini çalışan Varjapetian'ın vardığı kararıdır:

1895'den önce, Lübnan'daki Ermeni toplumu 30-40 haneden ibaretti, vilayetin tamamında, ortalama olarak, yaklaşık 200 civarında Apostolic Ermeni vardı. Aynı miktarda da Katolik Ermeni vardı. Ermeniler hem Türk hükümeti tarafından ve hem de yerliler tarafından itibar görürken, genellikle yüksek derecelerdeki devlet görevlileri ve tanınmış tüccarlardı.¹⁶

Beyrut'un çok sayıdaki Ermeni tüccarları arasında, 1890'larda temayüz etmiş çok faal ve tanınmış esnaf olarak şunlardan bahsedebiliriz: Bedros (Pedros) aghadjanian, Sarkis Eghiayan, Gabriel Gabrielian, Tigran Kalemkarian, Tigran Kasardjian, Meguerditch Hazarapetian, Yovhannes Gülbenkian, Yakob Mukhtarian, Nazareth Baghdasarian (Baltasarian), Barsum Petrosian, Stephan Topuzkhanian, ve Khirlakian ailesi¹⁷.

İştirak Ettikleri Merkezler

Suriye vilayetinde Ermeni iştirakçilerin merkezleri: Dımaşk sancağında Dımaşk, Ba'labakka ve Rashayya Hamah sancağında Hamah ve Hims, Hauran sancağında Aclun (Adjlun) kazasıydı. Salt sancağında hiç Ermeni görevli yoktu¹⁸.

Beyrut vilayetinde, Ermeniler Trapoli sancağında Trapoli kazasında, Akka sancağında Akka kazasında ve Lazkiye ve Nablus sancağının merkezlerinde, merkezi hükümet dairelerinde çalışırlardı.

¹³ Krikorian, *a.g.e.*, s. 95-96.

¹⁴ Krikorian, *a.g.e.*, s. 95-96.

¹⁵ S. Ephrikian, 'Bnashkharhik bararan' ('Armenian Geographical Dictionary'), vol. 1, p. 574.

¹⁶ S. Varjapetian, 'Hayere Libanani metch' ('The Armenians in Lebanon'), p. 285.

¹⁷ Krikorian, *a.g.e.*, s. 95-96.

¹⁸ Krikorian, *a.g.e.*, s. 96.

Cebel-i Lübnan mutasarrıflığına gelince, sosyal hayattaki Ermeni memurlar, merkezlerden başka, sadece Shuf ve Zahlah kazalarında bulunurdu¹⁹.

Dımaşk Vilayetindeki Ermeniler

Dımaşk vilayetinde Ermeniler başlıca maliye, mühendislik dairelerinde ve umumî sağlık servisinde rol oynarlardı. Vilayetin merkez mahallelerinde, 1888-9'da Ziraat Bankası ajanı 1900-1'de Osmanlı Bankası'nın muhasebecisi olan bir Ermeniydi. Teknik sahada, 1888-9'da umumi işler dairesinde çalışan bir Ermeni mühendis ve bir ustabaşı vardı 1895-6'da mühendis yardımcısı şüphesiz Tigran Efendi'ydi 1900-1'de 1904'den 1908'e kadar bir maden mühendisi, 1892-1903 arasında ziraat müfettişi olan Shahin Efendi mühendis yardımcısıydı.1883-4'de Orman koruma memuru Ermeni Boghos Efendi idi²⁰.

Sosyal sağlık alanında, askeri hastahane, 1878-9'da cerrahlıkta Yovhannes Efendi 1888-9'da eczacı ve yaver (adjutant)-binbaşı doktor Ermeniydi 1895-6'da Artin Efendi binbaşı doktordu ve Martiros Efendi hastahane muhafızıydı, fakat 1900-1'de Belediye eczacısı Ohannes Efendiydi. Eğitime gelince, 1900-1'de hükümet ortaokul müdür yardımcısı (vice-drector) Hambartzum Efendi Nizamian olup, aynı zamanda kozmoloji (evren bilimi), kimya ve mühendislik öğretirdi. Ba'labakka kazasında gelir ve gider denetleyicisi 1888-9'da Ermeniydi. 1900-1'de Reji dairesinde bir Ermeni memur, Ziraat Bankası'nın şubesinde 1895-6 ve 1900-1'de muhasebeci Ermeniydi. Duma'da 1883-4'de gelir ve gider denetleyicisi, memurluğunun kapasitesi idarî meclis tabii azası olan, Iskender Kevorkian Efendi idi²¹.

Nabak'da 1888-9'da tapu-senedi katibi Ermeniydi ve 1878'lerden 1895-6'lara kadar Rashayya kazasının idarî meclisinde bir Ermeni aza vardı. Hamah sancağının merkezinde bir Ermeni 1869-70'de idarî meclise seçildi, 1900-1'de belediye eczacısı Petros Efendiydi. Hims kazasında 1869-84'lerde belediye meclisinde bir Ermeni aza ve 1900-1'de idarî meclisde bir aza vardı. Hauran sancağında Aclunda, 1900-1'de belediye doktoru Mihran Efendi Petrosian (Bedrosian) idi.

Beyrut Vilayetindeki Ermeniler

Beyrut'un sosyal yaşamındaki Ermeni iştirakçiler vilayetin merkezinde var oldukları çok açık bir şekilde belliydi. Teknik meseleler, umumî maliye, sıhhiye servisinde, mahkemede, eğitim ve ziraatte çalıştılar.1900-1 ve 1908'de Mühendislik dairesindeki mühendisler Ermeniydi, Yovhannes ve Vitche Efendiler, 1892'den 1901'e kadar ustabaşları da Ermeniydi. 1908'de Hambartzum Efendi

¹⁹ Krikorian, *a.g.e.*, s. 96.

²⁰ Krikorian, *a.g.e.*, s. 96-96.

²¹ Krikorian, *a.g.e.*, s. 96-96.

1893-4'de postacı iken posta ve telgraf servisinde bir amil (agent, vekil) idi. 1893-4'de Devlet matbaasındaki dizgici şefi Ermeniydi²².

1908'de Duyun-ı umumiye idaresinde ilk muhasebe katibi Ermeni idi ve gümrük dairesinde baş katip de Ermeni idi. 1900-1'de Orman koruyucusu ve maden baş müfettişi Oskan Efendi idi ve 1905'den 1908'e kadar Yakop Efendi Aslanian ziraat müfettişiydi. Mahkemede 1900'den 1902'ye kadar şüphesiz Krikor Efendi ticarî mahkemede etkiliydi ve 1905-6 sırasında Arthur Efendi Maghachian mahkeme müfettişiydi. Eğitim alanında eğitim meclisinin hesap denetçisi 1893-4'de, Devlet orta okulunda birinci ve ikinci müdür yardımcıları olduğu gibi, Ermeniydi. 1900'lerden 1908'lere kadar Ervand (Yervant) Karakashian aynı okulda Fransızca, genel tarih, hukuk, muhasebecilik (book-keeping) ve astronomi konferansları verdi, 1901-2'de Ervand Damaghadjian coğrafya, muhasebecilik ve eczacılık öğretti.

Sağlık servisiyle bağlantılı olarak Ermeniler en çok özellikle 1890'dan sonra katkıda bulundular. 1888'lerden 1894'lere kadar Askeri hastahanedeki bir Ermeni, Mihran Efendi, cerrah idi, 1900'den 1908'e kadar Tigran Efendi eczacıydı. 1893-4'de Askeri tıp okulunda üç Ermeni doktor vardı. 1900-1'de Arshak Efendi hayvanlar için sağlık müfettişiydi, aynı yıl Aristakes Efendi Karantina dairesinde Fransa'nın katibiydi. 1908 vilayet salnamesi, Beyrut'un pratisyen doktorları arasında, Yuhanna Wortabed (Yovhannes Vardapet) ve mezun olan kimyacılar arasında Eduar(d) Tokatli (Tokatlian)'i kaydeder. Akka'da bir Ermeni 1893/4'lerden 1908'e kadar karantina amiliydi. Tarabya ve Nasira kazalarında 1900-2'de, sırasıyla postacılar olan Parsegh Efendi ve Ervand Efendiler, Ermeniydi. 1893-4'e Safad'da dahi, aynı bölgede Nishan Efendi belediye doktoruyken, postacı bir Ermeniydi. 1893-4'de Tripoli'de Makar Efendi karantina doktoruydu ve Yovhannes Efendi 1900'den 1902'ye kadar umumi işler mühendisiydi. 1893-4'de Rıhtım posta ve telgraf servisi baş amili (agent) Ermeni, Bedros Efendi idi. 1893-4'de Nablus sancak merkezinde idarî mecliste bir Ermeni vardı 1900'den 1901'e kadar belediye doktorları Artin ve Nishan Efendiler Ermeniydi. 1894-4'den 1901'e kadar Ziraat Bankası şubelerinin bir vekili Miridjan Efendi (Armenian?) idi.

Lazkiye'de (fiimdi Suriye'de) bazı Ermeniler, 1878-9'dan 1901-2'ye kadar posta ve telgraf servisinde çalışırdı, 1869-70'den 1878-9'a kadar İdari mahkeme meclisinde bir Ermeni etkindi. Cebile (Jabla) kazasında 1901-2'de Matthoes Efendi belediye doktoruydu.

Cebel-i Lübnan'daki Ermeniler

Cebel-i Lübnan'ın sosyal yaşamındaki Ermenilerin rolü çok sınırlıydı, belki bunun sebebi bu mutasarrıflıkta onların çok azının yaşıyor olmasıydı. Merkezi hükümetin tahrirat şefliğinde, Krikor

²² Krikorian, a.g.e., s.97-98.

Efendi Küpelian 1888'den 1892'ye kadar baş katip idi. Aynı zamanda orada memur olan kopyacı bir Ermeniydi. Yine 1888-92 sırasında postacı Ermeniydi. 1878-9'da posta ve telgraf servisinin baş memuru Yovhannes Efendi idi. 1888-9'da Akiba nahiyesi belediye meclisinde bir Ermeni aza vardı.

Ermenilerin Genel Görünümü

Dımaşk ve Beyrut vilayetlerinin sosyal meselelerinde Ermeni iştirakçiler çok geniş veya sabit değildi, özellikle Cebel-i Lübnan'da, Ermeniler umumî idarenin makineleri olarak çok az role sahiplerdi. Sebebi, sanırım, bu bölgelerin Ermenilerinin çok az sayıda, (viz.) 3.150, olmasıydı. *Ermeni yerleşimcilerin bütün sayılarıyla Osmanlı sosyal yaşamındaki Ermeni iştirakçilerin sayıları karşılaştırıldığında, onlara iyi davranıldığı doğru bir sonuç olabilir.* Fakat, bu neden idi? Belki sebebi, Ermeniler çalışkan unsurlardı, veya Türkler de öyle olabilirdi, politik bir görüş olarak, Suriye ve Lübnan'da onlara güvenilirli. Diğer vilayetlerdeki, Ermenilerin başlıca idarede ve belediye meclislerinde ve adlî mahkemelerde etkili olmaları Dımaşk, Beyrut ve Cebel-i Lubnan mutasarrıflığında onların çoğunlukla teknik meselelerde, sağlık servisinde, umumi maliyede ve zirai meselelerde faaliyette olmaları ilginç bir not olarak dikkat çekmektedir. Sanırım bu olgunun sebebi, siyasî idare ve adliye için toplumlar arasından sayılarına göre seçilecek memurlar, hatta randevu vasıtasıyla kazanan diğer memurlar da olabilir.²³

Eğitim alanındaki Ermeniler, Türkçe ve Arapça bilgileri yüzünden, müdür yardımcısı ve öğretmenler olarak hükümet ortaokullarında çalıştırılırdı. Lübnan'daki Ermeniler 1915-20 olaylarından sonra arttı. Bu gün orada Parlamento'da altı Ermeni görevli (dört Ermeni Apostolic, bir Ermeni Katolik ve bir Ermeni Protestan) vardır ve pek çok Ermeni sosyal yaşamın farklı alanlarında istihdam edilir.

Kazalarda Yetişmiş Önemli Ermeni Aydınları

DAVUD, Paşa, Karapet (1816-73). İstanbul'da doğdu, Artin Davud (Davudian) veya Davud Oghlu adlı bir Ermeni Katoliğin oğluydu. Berlin Üniversitesinde Almanca yüksek eğitimini tamamladı ve İstanbul'a döndüğünde Dışişleri Bakanlığı (the ministry of foreign affairs)'nda istihdam edildi. Daha sonra Eski Alman hukuku üzerine dikkate değer bir çalışma olan 'Eski Almanların Tarihi Yasaları' (Histoire de la legislation des anciens Germains' (Berlin 1845)'i yazdığı için, Jane'deki Hukuk Fakültesi tarafından bir doktora payesiyle Ağustos 1858'de mezun olduğu, Berlin'deki Türk elçiliğine ataması yapıldı.²⁴ 7 Nisan 1856'da bir ferman (İmperial write) ile Viyana'ya Osmanlı genel konsolosu olarak tayin edildi. 1858'de Halep vilayetinin devlet matbaa müdürü oldu 1859'da İstanbul'daki sansür (censure) dairesinin şefi ve 1860'da telgraf servisi başkanı oldu. 1861 Haziran'ı ortalarında Lübnan'ın kritik durumlarında Cebel-i Lubnan mutasarrıflığının ilk

²³ Krikorian, a.g.e., s.98-99.

²⁴ Krikorian, a.g.e., s. 99-101.

genel valisi olarak tayin edildi (1861-3). Burada akıllılık göstererek, onun memuriyeti beş yıl daha uzatıldı (1863-8). 1868’de Rumeli demiryolları inşaatını başlatmada başarılı olduğu İstanbul’da umumi işler başkanı oldu. 1871’de zaten hastalandığından emekliye ayrıldı ve 4 Kasım 1873’de Biarritz’de öldü.²⁵

HALEPLIAN, Daniel. Arapkir’de doğdu ve yerel Ermeni Katolik Okulu’nda eğitildi, Alacahan, Tokat ve İstanbul’da telgraf servisinde istihdam edildi. Sonra Beyrut’a taşındı ve orada 1905-15(?), yirmi yıl posta ve telgraf servisinde çalıştı.

ISHAK, Awni (1860-1935). Dımaşk’ta doğdu, avukat oldu ve Beyrut ve Kudüs’te adliye mahkemesinde hizmet etti. Arapça Ağır Ceza sözlüğünü Osmanlıcaya tercüme etti. Ona hizmetleri için hükümet tarafından ‘Osmaniye’ nişanı verildi.

KHASHO, Emil. Antun’un büyük oğlu Joseph’in oğludur. Tiflis’ten geldi, fakat 1820’ye kadar Dımaşk’a yerleşti. Emil Beyrut St Joseph University’de ve Louvain Üniversitesi’nde inşaat mühendisliği tahsil etti. 1897’den 1902’ye kadar Belçika’da çalıştı ve Beyrut’a döndü. 1904’de baş mühendis tayin edildi, fakat sadece üç yıl bu görevi devam ettirdi. O Beyrut’ta ‘Autel Dieu de France’ gibi meşhur, çeşitli binalar inşa etti.

KHAYAT, Yovseph (Joseph). Beyrut’da doğdu, fakat ataları Tiflis’den idi. 1870’de Dımaşk’ta bir hükümet mühendisi olarak istihdam edildi ve daha sonra onsekiz yıl Beyrut Belediyesi’nde çalıştı.

KHENDAMIAN, Araquel (1856-1914). Üsküdar’da doğdu, Osmanlı hükümeti tarafından Rusya’ya bir grup öğrenci arasında mühendislik öğrenmesi için gönderildi. Derecesini elde ettikten sonra 1895’ten 1903’e kadar bir hükümet görevlisi olarak Kudüs’te istihdam edildi. 1904’de Beyrut’a taşındı ve 1907’de Halep’te daimi bir hükümet mühendisi oldu.

MANUKIAN, Manuk-Bshara (1841-1925). Mühendislik öğrendi ve 1860’da Beyrut’dan Dımaşk’a kadar köprüde çalışmak için istihdam edildi. Zaman zaman da Fuat Paşa (1814-68)’nın bilgisi dahilinde başlıca Erzurum yolunun inşasında işbirliği yapmak için Trabzon’a gönderildi. 1870’de Beyrut’a döndü ve orada çalışmaya devam etti. Bizim kaynaklarımıza göre ‘uzun bir zaman’

²⁵ Fraşeri, Qamus ül-a’lam’ (Dictionary of proper Names), art. Atana vol. 3, p. 2111; ‘EI’, 1st edn, vol. 1, p. 929; K. S. Salibi, art Dawud Pasha in ‘EI’, 2nd edn, vol. 2, pp. 184-5; ‘IA’, vol. 3, p. 498; State Archives of Vienna, ‘Administrative Registratur des kaiserlich-königlichen Ministeriums des Aeusseren’, f/9, Türkei-wien, Karton 7, Davut Paşa ile ilgili sekiz belge, Mayıs-Haziran-Temmuz 1856’ya ve diğer ikisi Eylül 1859’dan tarihlendirildi (hepsi M. K. Krikorian tarafından ‘Handes Amsoreay’ Vienna, April-June 1968, pp. 229-42’de yayınlandı); H. H. Jessup, ‘Fifty-three Yerars in Syria’, vol. 1, pp. 234, 249, 250, 254, 266-7, 290-1 ve 332; Ph. Hitti, ‘Lebanon in History’, pp. 443-5, ve E. Boghosian, ‘Karapet Artin Pasha Davudian, 1816-1873’ (in Armenian).

Dımaşk ve Beyrut vilayetlerinde baş mühendis oldu. 1890'da Sayda'da bazı kazılar yönetti. Onun umumi hizmetleri için Osmanlı hükümeti tarafından 'beşinci dereceden nişan' ile onurlandırıldı.

MINASIAN, Petros (1881-1935). Bursa'da doğdu, Kudüs'te Ermeni St James Manastırı'nda ve yerel Fransız okulunda eğitildi. 1900'de, yüksek rütbeli bir görevli olarak posta işinde istihdam edildiği Beyrut'a yerleşti. Bu görevini 1914'e kadar sürdürdü.

NAFILIAN, Kasbar (Gasbar) (1875-1938). İstanbul'da Dr Anton'un ailesinde doğdu, Pariste mimarlık tahsil etti ve derslerini 1895'de bitirdi. 1902'de bir hükümet binasının planını çizmek üzere Muzaffer Paşa'nın yaptığı davet üzerine Beyrut'a gitti .Lübna taşındı ve paşanın iktidarında, bir mimar olarak ülkeye hizmet etti.

SUKIASIAN, Melkon (1860-1915). Çemişkezek (Elazığ) köyünde doğdu, Paris ve İstanbul'da bilimsel tarım (agronomy) tahsil etti. 1883-4'de İstanbul'da ziraat başkanlığına getirildi ve iki yıl sonra vilayet ziraat idarecisi olarak Halep'e gönderildi. 1892'den 1903'e kadar ilk defa ziraat müfettişi olarak ve sonra, 1904'den 1908'e kadar bir maden mühendisi olarak çalıştığı yer olan Dımaşk'a transfer oldu .

TCHADERDJIAN, Meguerditch (1870-1937). Diyarbakır'da doğdu. Ana dilinden başka Türkçe, Arapça ve Farsça (Persian) öğrendi. 1895/6'da aşağı Beyrut'a yerleşti ve uzun yıllar orada Duyun-ı umumiye idaresinde çalıştı.

WORTABED (VARDAPET), Yuhanna (John veya Yovhannes), MD (1826-1908). Yakob Wortabed'in oğlu olup, Lübnan'daki Sayda'da doğdu. İlkdefa yerel bir misyoner okulunda öğrenim gördü ve sonra İskoçya'da daha yüksek eğitim aldı. 1851'den 1855'e kadar Hasbayya (Mayıs 1853'de papazlık rütbesi verildi) Protestan Kilisesi'nin papazı oldu. İskoçya'ya geri gitti ve 1860'da orjinal kaynaklardan derlediği, önemli kitabı Suriye Dinler Araştırması'nı-'Researches into the Religions of Syria'- yayınladı. Daha sonra Beyrut Tıp Koleji (daha sonra Beyrut Amerikan Üniversitesi oldu)'nde bir ordinaryüs profesörlük (professorship)'e davet edildiğinde 1896'ya kadar faaliyette bulunduğu İskoçya Birleşik İhtiyarlar Kilisesi (United Presbyterian Church)'nin bir misyoneri olarak Halep'e gönderildi. Ekim 1867'den 1882'ye kadar anatomi ve fizyoloji konferansları verdi. Deliler için 'Asfuriyyah' hastahanesini organize eden komitede idi. 1882'den 1908'e kadar Beyrut'ta Bab Idris'teki kiliniğinde bir doktor olarak insanlara hizmet etti. Osmanlı hükümeti tarafından madalya verildi.

Kaynakça

- A. Cevad (1895-1900). Diyarbakır ‘Memâlik-i Osmaniye’nin Tarih ve Coğrafya Lügati, II , İstanbul.
- Bayındır, Seda (1997). Adana Ermeni İsyanı (1909), (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi-Marmara Üniversitesi), İstanbul.
- Bryce, J. (1916). The Treatment of Armenians in the Ottoman Empire, 1916.
- Cuinet, V. (1896). Syrie, Liban et Palestine, Paris.
- Cuinet, Vital (1891). La Turquie d’Asie, Cilt: II, Paris.
- Çoruh, Haydar (2002). “Erzurum'daki Müslim ve Gayrimüslim Nüfusu Gösteren 1847 Tarihli Nüfus Defteri”, Ermeni Araştırmaları Dergisi, Sayı: 6, Ankara.
- Çoruh, Haydar, “Erzurum'daki Türk Ve Ermeni Nüfusu Gösteren 1847 Tarihli Nüfus Defteri”, Güneyde Bir Tarih Sevdalısı Dr. Süleyman Hatıpoğlu Armaganı, Gazi Yayınları, Ankara 2022.
- Dahiliye Nezareti Sicil Genel İdaresi Müdürlüğü (1336). Osmanlı Ülkelerinin 1330 yılı nüfus istatistikleri, ü, İstanbul.
- Eramian, H. (1929). ‘Memorial of Van-Vasporakan, vol. 1, Alexandria.
- Fraşeri, Ş. (1888-9). Kamûs ül-a’lâm, Cilt: 4, 1306-1316 H.
- Güran, Tefvik (2000). “1897 Tarihli İlk İstatistik Yıllığı”, State Institute of Statistics Prime Ministry Republic of Turkey, (Edit. H.İnalçık-Ş.Pamuk), Ankara 2000.
- Gürün, Kamuran (2001). Ermeni Dosyası, 5. Baskı, İstanbul.
- Karpat, Kemal (1985). Ottoman Population 1830-1914, Demographic and Social Characteristics, The University of Wisconsin Press.
- Karpat, Kemal H. (1978). “Ottoman Population Refords and the Census of 1881/82-1893”, International Journal of Middle East Studies, Vol. IX.
- Kodaman, Bayram (2001). “Üç Ermeni Şarkısı ve Ermenilerin Türklere Bakışı”, Ermeni Meselesi Üzerine Araştırmalar, (Edit. Erhan Afyoncu), İstanbul.
- Krikorian, Mesrob K. (1977). Armenians in The Service of the Ottoman Empire 1860-1908, London.

Küçük, Cevdet (1986). Osmanlı Diplomasisinde Ermeni Meselesinin Ortaya Çıkışı (1878-1897), İstanbul 1986

Küçük, Cevdet (1985). "Osmanlılarda Millet Sistemi ve Tanzimat", Tanzimat'tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi, IV, İstanbul, s. 1007-1024.

Küçük, Cevdet (1987). "Millet Sistemi ve Tanzimat", Mustafa Reşid Paşa ve Dönemi Semineri Bildirileri (13-14 Mart 1985) , Ankara.

Küçük, Cevdet, (1984), Osmanlı Diplomasisinde Ermeni Meselesinin Ortaya Çıkışı (1878-1879), İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınlar

Leart, M. (1913). La question Armenienne a la lumiere des documents, Paris.

Lepsius, J. (1919). Der Todesgang des armenischen Volkes, Potsdam.

Lynch, H. F. B. (1901). Ermenistan: Seyahatler ve Çalışmalar, Cilt: II, London.

McCarthy, J. (2002). "Osmanlı Ermeni Nüfusu", Osmanlı'nın Son Döneminde Ermeniler, (Edt. Türkkaya Ataöv), Ankara.

Ormanian, M. (1955). The Church of Armenia, London.

Özgül, M. Cemil (2001). "Osmanlı Devleti'nde Ermeniler", Yeni Türkiye Ermeni Sorunu Özel Sayısı, Cilt: I, Sayı: 37, Ankara.

Shaw, Stanford J.-Shaw, Ezel Kural (1983). Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye, Cilt: II, İstanbul.

Shaw, Stanford J. (1980). "Ottoman Population Movement During The last Years of The Empire, 1885-1914:

Theodik (1922). The Almanac For Everyone.

Trabzon vilayeti Salnâmesi, 1320H. /1902-3, s. 338-9 1321 H. /1903-4 Vilayet yıllığında (s. 470-3) ve 1322 H. /1904.

Uras, Esat (1987). Tarihte Ermeniler ve Ermeni Meselesi, İstanbul.

MESROB K. KRİKORIAN’IN *ARMENIANS IN THE SERVICE OF THE OTTOMAN EMPIRE 1860-1908, LONDON 1977* ADLI ESERİN TÜRK KAYNAKLARINA GÖRE DEĞERLENDİRİLMESİ (I)

Yakup AY*
Şaban AY**
İbrahim KAÇAR***

Derleme Makalesi/Review Article

Atıf/Cite as: Ay, Y., Ay, Ş. ve Kaçar, İ. (2023). Mesrob K. Krikorian’ın *Armenians in the Service of the Ottoman Empire 1860-1908, London 1977* Adlı Eserin Türk Kaynaklarına Göre Değerlendirilmesi (I). *DÜMAD (Dünya Multidisipliner Araştırmalar Dergisi)*, 6(Prof. Dr. Durmuş Ali Arslan Özel Sayısı), 73-90.

Özet

Osmanlı Devleti’nin son demlerinde Ermeni milletinin ülkeyi parçalamaya yönelik faaliyetler sonucunda savaş alanı dışına, Suriye bölgesine taşınmalarıyla başlayan süreç, bir Ermeni diasporası oluşmasına ve Türkiye aleyhinde birçok yayının ve eylemin yapılmasına sebep olmuştur. Bu yayınlardan biri olan “Mesrob K. Krikorian’ın *Armenians in The Service of the Ottoman Empire 1860-1908, London 1977*” adlı eser içerik olarak her ne kadar Ermeni iddialarının başında gelen Vilayet-i Sitte’de nüfus çoğunluklarının olduğuna dair iddialı veriler içeriyor olsa da eserin bazı kısımlarında 1915 olaylarından Osmanlı Devleti’ni sorumlu tutan atıflara rastlanmaktadır.

Bu makalede Mesrob K. Krikian’ın bu iddialarına cevap niteliğinde, Türk iddialarını içeren bir değerlendirme yapılmakta ve diaspora Ermenilerinin yalan yanlış bilgilerle Türk Milletine yönelik ithamları çürütülmeye çalışılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Mesrob, Türk, Ermeni, Osmanlı, Türkiye, Vilayet-i Sitte.

Abstract

In the last days of the Ottoman Empire, the process that started when the Armenian nation moved out of the war zone to the Syrian region as a result of the activities aimed at breaking up the

* Okulu Müdürü, Hatay Bilge Kagan Anadolu Lisesi, yakupay31@gmail.com , Orcid: 0000-0003-4138-1973.

** Okulu Müdürü, Hatay Toki Şehit Suleyman Yılmaz Anadolu Lisesi, sabanay1971@hotmail.com , Orcid: 0000-0002-4403-6414.

*** Müdür Yardımcısı, Hatay Bilge Kagan Anadolu Lisesi, bilgekagan1555@gmail.com, Orcid: 0000-0002-1436-0176.

country, led to the formation of an Armenian diaspora and many publications and actions against Turkey. One of these publications, “Mesrob K. Krikorian's Armenians in The Service of the Ottoman Empire 1860-1908, London 1977” contains assertive data regarding the population majority in Vilayet-i Sitte, which is one of the leading Armenian claims. Although there are references in some parts of the work that hold the Ottoman State responsible for the events of 1915.

In this article, in response to these claims of Mesrob K. Krikian, an evaluation including the Turkish claims is made and the accusations of the diaspora Armenians against the Turkish Nation with false and false information are tried to be refuted.

Keywords: Mesrob, Turkish, Armenian, Ottoman, Turkey, Vilayet-i Sitte.

Giriş

Osmanlı Devleti’nde yaşayan bütün azınlıklar gibi Ermeni cemaati de çeşitli sebepler ile özellikle 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren istismara açık bir hale getirilmiştir. Bu istismarın görünen sebeplerinin başında Avrupalı misyonerlerin çalışmaları, Yunanistan’ın ve Sırbistan’ın bağımsızlığını kazanması ve bu topluluklara özenen Ermeni toplum ve toplum liderlerinin bilinçsiz davranışları gelmektedir.

Bununla beraber özellikle Yunanistan’ın bağımsızlığını kazanması ve bu bağımsızlığın aynı dili konuşan, aynı dine mensup ve aynı mezhebi paylaşan toplulukları isyana davetkâr olmasının da etkisiyle imparatorluğun çeşitli bölgelerinde çıkan ayaklanmalar Avrupalı misyonerler ve devlet adamları tarafından desteklenmiştir. Anadolu topraklarında esasen mutlu ve huzurlu bir yaşam süren Rum azınlıkların Yunanlılarla yukarıda saydığımız sebeplerle ortak hareket etmesi, bu toplulukların yüzyıllardan beri Osmanlı siyasî hayatında sahip oldukları imtiyazlı sınıf özelliğini kaybetmelerine ve aynı imtiyazların bu defa Ermeni toplumuna verilmesine sebep olmuştur. 1821 tarihinden itibaren Rumların sahip olduğu bütün yetkilere ve imtiyazlara sahip olarak devletin her katmanında yer verilen Ermeniler çok kısa bir süre sonra kazandıkları bu vasıfların kıymetini bilememiş ve Osmanlı İmparatorluğu içinde yeni bir kargaşa ve isyanın tohumlarını ekmeye başlamışlardı. Rumların imtiyazlarını kaybetmesinden sonra bu defa Ermeniler üzerinden menfur emellerini gerçekleştirmeye çalışan Ruslar, Fransızlar ve İngilizler, Osmanlı Ermenilerini kışkırtmak suretiyle, onlara Türk toprakları üzerinde hiçbir zaman elde edemeyecekleri asılsız vaatlerde bulunmuşlardır. Gerçi bu vaatler ve faaliyetler bir nebze de olsa işe yaramıştır ancak, Ermenilerin ihtirasları yönünde değil, Rusların, İngilizlerin ve Fransızların planladıkları gibi.

Kaynak Kritiği

Çalışmada verilen bilgilerin temel kaynağı olan Mesrob K. Krikorian: 'Armenians in The Service of the Ottoman Empire 1860-1908, Viyana 1976.' adlı eserdir. Bu eserde genellikle Ermeni ve Batı kaynakları ile Osmanlı Devleti'nin neşrettiği vilayet Salnâmeleri kullanmıştır. Yazarın amacı her ne kadar Osmanlı Devleti'ne hizmet eden Ermenileri anlatmak olsa da bir Ermeni olarak, çeşitli tarihlere ait olup, Ermeniler tarafından çıkarılan ayaklanmaların sonuçlarını, hissi davranarak, Osmanlı Devletinin Ermenilere uyguladığı bir soykırım veya katliam olarak değerlendirmekten geri kalmamıştır.

Yazar aslında 21. yüzyılda Batıda eğitim görmüş aydın bir kişilik olmakla beraber, kullandığı kaynakların etkisinden kurtulamamıştır. Bağlı olduğu toplumun algıları onu ister istemez Türkler hakkında bazı yanlışlara sevk etmiştir. Gerçeklerle ilgisi olmayan bu yanlışlara rağmen, Mesrob K. Krikorian'ın bu eseri bir Ermeni tarihçi tarafından uyulabilecek asgari tarafsızlık ilkelerini yerine getirmiş gibi görünmektedir. Ancak dikkat çekici bir özellik ise eserin basılmasında ve ortaya çıkmasında yazarın faydalandığı kişi ve kurumlar arasında Türkler, Ermeniler, İranlılar ve Arapların olmasıdır. Yazar, eserinin onay kısmında Durham Üniversitesi'ndeki çalışmaları sırasında Türklerden yardım aldığını, Arap ve İranlı okuyucuların da kendisine yardım sağladığını ifade etmektedir. Eserin basılması için maddi imkanların ise İran'ın Meşhed bölgesinden Dr. Aram B. Davoudians tarafından karşılandığı ifade edilmektedir.

Yazarın kullandığı materyal arasında 1263/1846-7'de neşredilmeye başlanan Devlet-i Aliyye-i Osmâniye Salnâmeleri (İskit, 1939: 34-36) ve Türkiye Ansiklopedisi de vardır.

Üzülerek belirtmek isterim ki, eserin oluşmasında kullanılan Salnâmelerin büyük çoğunluğu Paris'teki 'The Bibliotheque Nubar of the Armenian General Benevolent Union' dadır. Çalışmada kullanılan diğer eserler ise Encyclopedia of İslam, Fraşeri'nin 'Kamûs-ül-A'lâm'ı, R. Grousset'in 'Ermenistan Tarihi', Y. Manandian'ın 'Ermeni Milletinin Kritik Araştırması', M. Ormanian'ın 'Ermeni Ulusunun Tarihi' ve Vital Cuinet'in La Turquie d'Asie' ile Türkiye'de Meskun Yerler Kılavuzu, Türk İçişleri Bakanlığı Yayınları, Ankara 1946-7'dir.

Osmanlı Devleti'nin hususi işlerinde rol almış ve devlete hizmet etmiş olan Ermenilerin Türkçe kaynaklarda umursanmaz bir tavırla ele alınmasını, buna karşılık Ermeni kaynaklarında da benzeri bir davranışın sergilenmesini eser, Ermeniler tarafından Anadolu ve Suriye'de yazılmış olan yerel tarihlere bağlamaktadır. Yazar bu tarihlerdeki ilgisizliği ortaya koyarken, *bu Ermenilerin, aslında bir kilise veya edebiyat adamı olan Ermeni araştırmacılar tarafından, bölgedeki sıradan bir yöneticiden daha kötü hatırlandıkları ve takdir edildikleri, hatta bunlara ait biyografilerin de çok az materyal içerdiğinin altını çizmektedir.*

Yazar, çalışmasında kullandığı en önemli eserlerden birini 1953'te İstanbul'da, Y.Çark tarafından yazılan *Türk Devleti Hizmetinde Ermeniler (1453-1953), İstanbul 1953'* olarak tanıtır. Bu eser 1453'ten 1953'e kadar Türk devletinde önemli mevkilere yükselen Ermeniler hakkındadır. Çalışma beş yüzyıllık bir zamanı, Osmanlı İmparatorluğu'nun 1923'e kadarki dönemini ve Türkiye Cumhuriyeti'nin 1953'e kadarki devresini kapsamaktadır. Bu kitap, *bir toplum olarak Ermenilerin ne olduğuyla değil Türk hizmetinde bulunmuş olan Ermenilerle* ilgilenmiştir. Krikorian, Y. Çark'ın, Ermeniler hakkında herhangi bir yeni bilgiye sahip olmamakla beraber, sadece tanınmış kişilerin yayınlanmış materyallerinden yaptığı derlemelerden hareket ettiğini ifade etmektedir. Kitabın 168-179. sayfalarında Doğu Anadolu ile Suriye de yaşayan ve Osmanlı toplumunda rol oynamış olan Ermenilerden bir kaçının adlarından da bahsedilmektedir.

Mesrob K. Krikorian, çalışmasını yaparken, İstanbul ve çevresindeki Ermeniler hakkında çok az şey bildiğini, materyal eksikliğinin eseri kısır bırakacağını düşünerek çalışmasını, Batıda "Türk Ermenistanı" olarak isimlendirdiği vilayetler ile 12. ve 14. yüzyıllardan itibaren Ermeniler tarafından yerleşildiği varsayılan ve bu dönemlerde Suriye vilayeti içinde yer alan Klikya, Halep ve Şam bölgeleriyle sınırlandığını ifade etmektedir.

Yazar eserinin zamansal sınırlandırmasını yaparken de aşağıdaki hususlara özellikle dikkat etmiş olduğunu ifade eder:

a) Osmanlı tebaasının eşitliği ve inanç özgürlüğüne işaret eden 3 Kasım 1839 Tanzimat Fermanı (Hatt-ı Şerif) ve 18 Şubat 1856 Islahat Fermanı (Hatt-ı Hümayûn) ile ilan edilmiş olması sayesinde gayrimüslimlerin ve özellikle Ermenilerin devlet makamlarında daha fazla temsil edilmeye başlanması.

b) 1857-8'den daha önce Ermeniler ve diğer gayrimüslim vatandaşlar Türk devletinin yüksekokullarına kabul edilirdi. Çıkarılan bu fermanlar sayesinde Ermeniler öğrendikleri Türkçe'yi, devletin çeşitli meselelerinde kullanarak yeteneklerini göstermek ve siyasî meselelerle de meşgul olmak fırsatını yakaladılar. Ermenilere bu fırsatı veren sadece Türk okulları olmamıştır. Ermenilerin kendi orta veya lise seviyesinde okulları da vardı. Türk okullarından başka bölgede Amerikan Protestan Misyonları ve Fransız Katolikleri tarafından daha çok popüler eğitim veren okullar da vardı. Ermeniler yerli yüksekokullardan ayrıldıktan sonra yurt dışında özellikle Paris, New York ve Beyrut'ta öğrenim gördüler. Beyrut'taki Amerikan Protestan Misyonu tarafından 1866'da kurulan Suriye Protestan Koleji, 1920'de, Beyrut Amerikan Üniversitesi oldu, şimdiki "Saint-Joseph Üniversitesi" ise Fransız babalar tarafından 1881'de kurulan "Jesuit College" idi.

c) Bir üçüncü neden ise, Ermeni toplumuna verilen Nizamnamenin ilk defa 1860'ta yürürlüğe konulmasıdır. Nizamname, genç kuşağın ulusal vicdanını harekete geçirmiş, ulusal edebiyat ve eğitimde bir Rönesans devri yaşanmıştır.

d) Aynı tarihte Lübnan Dağlarındaki Maronitlerin Dürziler tarafından katli ve bunun sonucunda Cebel-i Lübnan'ın uluslararası anlaşmaların garantisinde özerk bir ülke olması.

e) Ekim 1864'de Vilayet Nizamnamesi'nin yayınlanması sayesinde Ermeni ve Rumların pek çoğunun resmi görevlere getirilmesi.

Yazar çalışmasını 1908 ile sınırlandırdı. Çünkü bu tarihte iktidara gelen Jön Türklerin uyguladığı katı politikalar sebebiyle Ermeniler 1839 ve 1856'da kazandıkları bütün fırsatları bu politikaların bir sonucu olan, Türkler kadar Ermeniler için de aynı sefaleti getiren 1915 tehcir hadisesiyle bir daha geri gelmeyecek şekilde kaybetmişlerdir.

Yazar Ermeni sorunu ve katliamı üzerine pek çok eserin olduğunu ancak bu eserlerin sadece katliam iddialarıyla ilgili fikirlerle donatıldığını, oysa hikayenin Osmanlılar kadar, Ermeniler için de daha önemli olan kısımlarının karanlıkta kaldığını belirtmektedir. Ona göre *Osmanlı Devleti'nin yaptığı düzenlemeler ile Ermenilere sunulan büyük fırsatların, 1915-20'lerdeki hadiseler sebebiyle, Ermeniler tarafından geri çevrildiğini*(Krikorian, 1977: 2-3.) *ve aslında Osmanlılar ile Ermenilerin birlikte ortaya koydukları kültür mirasına bakıldığında, bu tür olayların nasıl meydana gelebildiğini anlamanın imkansızlığını* da dile getirmekten kendini alamamıştır. Bu ifadesine rağmen eserin bazı bölümlerinde Ermenilerin bütün bu fırsatları kaçırmada, Ermenilerin Türkleri arkadan vurmalarıyla üstlendikleri rolün değil de, Jön Türklerin uyguladığı politikaların payı olduğunu düşünmektedir(Öke, 1991: 78-79).

Bu durum, yazarın Ermeniler açısından meseleye duygusal yaklaştığının bir işaretidir. Krikorian, "I. Dünya Savaşı sırasında, Ermenilerin Türklere verdiği zararlardan dolayı, bir intikam saldırısıyla karşı karşıya kalmamaları için, daha güvenli bir bölgeye aktarılmaları" esasına dayanan 1915 Sevk ve İskân politikasına Jön Türkleri sürükleyen sebeplerin olduğuna inanmamaktadır. Hâlbuki bu sebeplerin başında, I. Dünya Savaşını fırsat bilen Ermenilerin Türklerin camilere doldurup yakmaları ve kapı komşularını uykudayken boğazlamaları gelmekteydi. Buna mukabil Ermenilerin 1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nda Ruslara katılmalarını ve Berlin Kongresi'nde hem Rusları hem de İngilizleri Osmanlılar aleyhinde kışkırtmaya yönelik atmış oldukları adımları da gözden kaçırmış görünmektedir.

Kapsam

Ermenilerin İstekleri ve Devletin Ermenilere Yaklaşımı

Yazar, Osmanlı Devleti'nin Ermenilerin kültür ve eğitim meselelerini başlıca rahiplere ve onların yardımcılara havale ettiğini ancak bu durumun 19. yüzyılın ikinci çeyreğinde değiştirildiğini ve bu defa Ermeni toplumunun, 1860 öncesinde sıradan insanların bile hemen hemen hiç temsil edilmediği bir meclis ve onu yöneten İstanbul Ermeni Patriğinin tayin ettiği piskoposlarla idare etmeye başladığını belirtmektedir. Yazar bu döneme gelinceye kadar ki, başlıca olayları şu şekilde izah etmektedir:

Devlet, 11 Cemâziyel-âhir 1272 (18 Şubat 1856) tarihinde ilan ettiği Islahat Fermanı ile bu durumu kökünden değiştirmiştir. Padişah bu ferman ile hiçbir ayırım gözetmeksizin bütün Osmanlı vatandaşlarının kişisel güvenlik ve ibadet özgürlüklerini ilan etti ve Müslüman olmayan cemaatlere dinsel konular başta olmak üzere adeta bir yasal dokunulmazlık ve imtiyazlar vermeyi vaat etti (Shaw- Shaw, 1983: 161; Düstür, I, 1289: 7-14). Islahat Fermanı'nda Padişah, Gülhâne Hatt-ı Hümayûn'u ile sağlanan güvencelere ek olarak gayrimüslimlerin kendi kurumlarını gözden geçirerek değişiklikler yapabileceklerini bildirmiştir. Padişah bu çağrısında "Tüm Hıristiyan ya da diğer gayri Müslim topluluklar belirli bir süre içinde kendi aralarında oluşturulacak bir komisyonun da kabulüyle benim onayımı alarak Babiâli'mizin gözetiminde bağımsızlıkları ve ayrıcalıkları inceleyecekler ve Babiâli'mize uygarlık ve çağın ilerlemesinin gerektirdiği reformlar konusunda öneriler sunacaklardır." (Shaw- Shaw, 1983:161-dp.11) şeklinde bir ifadesinin olduğu belirtilmektedir.

Bunun üzerine Ermeni cemaati kendi toplumlarında bazı reformlar gerçekleştirme fırsatının geldiğine karar vererek, acil bazı adımlar atılması için girişimlerde bulundu. Bu durum aslında sadece Ermenilerin değil, diğer bütün gayrimüslim cemaatlerin bir özlemi ve arzusu gibiydi. Ancak Rumlar, Yahudiler ve diğer küçük azınlıklar beklemeyi tercih ederken, Ermeniler Avrupa'daki bazı ileri gelenleri devreye sokarak, kendilerine verilen imtiyazları bertaraf edecek yeni bazı girişimlerde bulundular. Bu girişimlere ilk cevap Paris'te lâik çevrelerde yetişen Krikor Odian (1834-1887), Nahapet Russinian (1819-1876) ve Dr. Serovbe Vitchenian (1815-1887) gibi bazı entellektüellerden geldi. Bu kişiler Ermeni toplumunu yüzyıllardır yönetmiş olan patriklerin 'amirler' (mahkemelerdeki yüksek memurlar) ve 'agalar'ın (başkanlar, tanınmış kişiler) keyfi hareketlerini sınırlamak ve sıradan insanlara yaşamlarını düzenlemede bir söz hakkı tanımak için Ermeni cemaatine yönelik yeni bir anayasanın hazırlanması gerektiğini ileri sürdüler (Krikorian, 1976: 3).

Krikor Markosian, 1856-7 yılında özel bir komite kurarak Ermeni toplumu için bir düzen taslağı hazırladı. Bunun üzerine 1857 Şubat-Mart'ında Communal Supreme Assembly'de çalışıldı ve taslak Genel Meclis tarafından 3 Nisan 1857'de kabul edildi. Fakat taslak Osmanlı Devleti tarafından kabul edilmedi, çünkü "devletsiz başka bir devlet içinde olunamaz" (Ketchian, 1888: 95) idi. Böylece Ermeniler 1860'ta yeni bir nizamname hazırlamak için zorlandılar. Bu nizamnamede Ermenilerin başlıca istekleri şunlardı (Krikorian, 1976: 3; Berberian, 1871: 390-427):

“1. ‘Bireylerin her biri millete karşı, millet de bireylere karşı yükümlüdür. Her bir Ermeni veya temsilcileri cemaat meclislerinin ve patriklerinin seçimine katılmalı ve kendi haklarının korunması, savunulması için vergilerini ödemelidir.

2. Patrik artık toplumda her şeye kadir bir otorite değildir, fakat sadece ‘bu meclislerde idarî gücü uygulayan’ ‘toplumsal meclisin başkanı’ dır.

3. Anayasayı muhafaza etmek, meclislerin müdürlük faaliyetlerini araştırmak ve yönetmek, cemaati organize etmek ve patriği seçmekle yetkili en yüksek toplumsal otorite Genel Meclis’dir.

4. Genel Meclis hemen hemen dinsel ve politik meclisler olan eğitim, malî, gider ve gelir, sosyal dava (aile tartışmalarıyla ilgili) kurulları ve cemaat meclislerini kurar.

5. Cemaat meclisinin görevi bölgedeki yerli toplumun meselelerini idare etmek, okul ve kiliseyi muhafaza etmek, fakirlere yardım etmek ve cemaat üyeleri arasında yükselen tartışmayı halletmektir.

6. Taşrada dahi, piskopos, dindarlar, siyasîler ve cemaat meclisleri olacaktır. Bu meclisleri temsil edenler ve Osmanlı politik yaşamında saygı gören bir mesleğe sahip olan diğer Ermeniler dahi her bir vilayetteki Genel Meclis’te bulunacaktır. Genel Meclis’in görevi piskoposu seçmek, dinsel ve politik meclisi organize etmek ve meclisin faaliyetlerini yönetmektir.

Ortaya atılan bu taslağı benimsetmek için 5 Haziran 1860’ta İstanbul’daki Genel Meclis’te bir toplantı ayarlandı. Bu toplantıya Ermenilerin bütün temsilcileri katılacak ve Geçici Meclis yeniden düzenlenecekti. Genel Meclis, taslağın bir metnini Anayasa taslağı olarak Babiâlî’ye sundu. Ancak Osmanlı Devleti daha taslağı onaylamamışken, cemaat sanki elde onaylanmış bir anayasa varmış gibi, kurum ve kurallarını buna göre oluşturmaya, adeta kendi içinde bağımsız bir varlıkmış gibi hareket etmeye başlamıştı. Bunun üzerine devlet söz konusu taslağı 27 Ağustos 1861’de tamamıyla reddederek yasaklattı. Ermeniler bununla da kalmadılar ve organize ettikleri özel bir komite ile yeni bir başvuru yaptılar. Bu komite, Osmanlı Devletinin kabul edilemez bulduğu taslağı, Dr Serovbe Vitchenian’ın (Dr Servitchen olarak bilinir) başkanlığında yeniden görüşmeye karar verdi ve taslak Ocak 1862’de tekrar hükümete sunuldu. Ancak devlet bu defa da bazı değişiklikler istediğinden, Ermeni cemaati taslağın çıkıp çıkmayacağı hususunda endişeli bir bekleyiş içine girdi(‘Düstur, II, 1872-3: 938-61).

Osmanlı Devleti’nin müdahalesiyle düzeltilmiş anayasa 1863’te İstanbul Ermeni patrikhanesi tarafından Ermenice ve Türkçe yayınlandı (bkz. Düstur, II., 1872: 938-961). Anayasanın bir İngilizce tercümesi H. F. B. Lynch tarafından yayınlandı (Young, II,1905: 79-92).

Osmanlı Devleti Ermenilerin böyle bir girişim içerisinde olabileceklerini düşünemediğinden, önlerine gelen taslak karşısında şaşkınlık içindeydiler. Açıkçası bu hususta ne yapacaklarını, taslağı tünden mi ret etmek gerektiğini, yoksa bazı maddelerinin değiştirilmesinin yeterli olup olmayacağını ve hatta böyle bir metne Ermenilerin neden ihtiyaç duyduğunu anlamamıştı. Çünkü hükümet Tanzimat ve Islahat fermanında Ermenilere 19. yüzyıla kadar özellikle siyasî manada hiç sahip olmadıkları yetki ve fırsatlar tanımışken, cemaat ileri gelenleri bu taslağa neden gerek duymuşlardı? Bunlar akıllarda birer soru olarak dolaşmağa devam ederken, devlet endişe ve kaygı içinde bulunan Ermeni cemaatine de bir cevap vermek durumundaydı, aksi taktirde hem Ermeniler kargaşa içine girecek ve hem de diğer cemaatler de benzeri taleplerle devlet kapısına gelebilecekti. Alınması gereken en iyi tedbir yine hükümet tarafından bulundu ve Ermenilerin taslağı reddedilmekle beraber, yeniden düzenlenmesine izin verilerek, aşağıdaki düzeltmelerin yapılması kararlaştırıldı (Krikorian1976: 4):

1. Osmanlı hükümeti Ulusal İdare Meclisinde olduğu gibi, bazı terimleri sakıncalı gördüğünden çıkarılmasını veya yerine başka kelimeler konulmasını istedi. Değiştirilen kelimeler arasında en çok dikkat çeken kelime “ulus” ve “politik” kavramlarıydı. Osmanlılar bu kelimelerin daha yumuşatılmış bir versiyonunun veya kavramın açıklamasıyla birlikte metne dahil edilmesine karar vermişlerdir. Aksi taktirde burada geçen ifadelerin sonradan bir oldu bittiye zemin hazırlayabileceğinden çekinmişlerdir (Krikorian1976: 4).

2. Hükümet ikinci olarak taslaktaki, Rusya Ermenistanı'nda bulunan Eçmiyazin Kilisesi'nin Osmanlı topraklarında bulunan Ermeni Patrikhanesiyle veya Papalıkla ilişki kuran bütün kelimelerin çıkarılmasını istemiştir. Osmanlı Devleti, patriklerin kendi topraklarında doğan ve kendi vatandaşlığını kabul eden kişilerden olmasına azami dikkat etmekteydi. Bu sebeple taslakta “Patrik Osmanlı vatandaşı olarak doğan ve Osmanlı İmparatorluğunda yaşayan piskoposlardan seçilmelidir” ifadesine yer verildi.

3. Osmanlı hükümeti taslakta yer alan politik ve dini meclislerin patrik seçimini hiçbir şekilde benimsemedi. Çünkü seçilen patrik ancak Babîâlî tarafından tasdik edilebilirdi.

4. Taslakta hükümetin kabul ettiği tek madde ise, Kudüs Ermeni Patriğinin seçimiyle ilgili olarak eklenen 17-23 maddeleri idi.

Bütün bu değişikliklere rağmen devlet taslağı uzun bir süre sürüncemede bıraktı. Buna karşılık patrikhane mitingler organize ederek, taslağın görüşülmesini temin etmeye çalıştı. Dış baskılardan bunalan Sultan Abdülaziz 9 Şevval 1279 (30 Mart 1863)'te meseleyi tekrar gündeme aldı ve Ermeni cemaatinin yönetimiyle ilgili bazı yetkilerini Mehmed Emin Ali Paşa ile Piskopos Stephan Maghachian'a devretti (Shaw, 1983: 164). Buna rağmen Ermeniler taslaktaki kuralları aynen

benimseyerek bunu bir “Ulusal Anayasa” olarak benimsemeye devam ettiler. Osmanlılar ise bu taslağı sadece her millete bahsettikleri bir nizamname olarak nitelendirdiler. Osmanlı Devleti’nin son dönem yayın organlarından biri olan Düstur’da ise nizamname “Ermeni Patrikliği Nizâmâtı” olarak yer almaktadır (Düstur, II, 1872:6).

Ermeniler kendileri için bir takım kararlar alarak bunları bir taslak halinde hükümete sunmanın bir reform olduğunu kabul etmekte ve bu sayede kendilerinin en azından bir topluluk olmaktan çıkıp bir ulus oldukları fikrinin kabul edildiğini varsayarken, Türkler böyle düşünmüyorlardı. Türkler Ermenilere verdikleri bu yeni hakları, Avrupa’nın baskılarını hafifletmek ve kendi toplumlarının huzurunu temin etmek için verdiklerini biliyor ve böyle kabul ediyorlardı. Bu bakımdan devletin kurucusu ve hâkimi olarak Türklerin, Ermenileri kendileriyle eşit tutmaları ve kendi haklarını onlarla paylaşmaları gibi bir durumu henüz kabul edebilecek bir şey değildi. Olamazdı da, çünkü söz konusu tarihe kadar devlet bütün azınlıklar gibi Ermenileri de kendi içişlerinde oldukça özgür ve güvenliğin sağlandığı bir statüye kavuşturduğu gibi, zamanın diğer imparatorluklarında azınlıkların Ermenilerin şimdi sahip oldukları haklardan çok daha azını elde ettikleri gerçeği de apaçık ortadaydı.

Türkler için Osmanlı İmparatorluğu’ndaki Ermeni nüfus, diğer gayrimüslimler gibi, hâlâ dinî bir cemaat ve bir ‘millet’ idi (Küçük, IV, 1985: 1007-1024; Küçük, 1987: 14-23; Adıyke, 2000: 183 vd).

Ermenilerin, laik çevrelerinin girişimiyle düzenlenen bu taslak, Osmanlı hükümetine olduğu kadar, Ermeni patrikhanesine de çeşitli yönlerden darbe indirmiştir. Ancak geçen zaman içinde Ermeni Patrikhanesi bu kaybını telafi ederken, Osmanlı Devleti meseleyi takip edememiş ve gerekli adımları atamamıştır. Ermeniler tarafından bir anayasa olarak benimsenen taslak kısa bir süre sonra Patrikhane tarafından benimsenerek, Ermeniler arasında edebi bir Rönesans olarak değer kazanmıştır. Ancak 1897 Osmanlı-Yunan harbinden sonra durumun vahametini gören II. Abdülhamit, taslak üzerinde bazı düzenlemeler yapılmasını isteyerek yasayı 1898’den 1906ya kadar yürürlükten kaldırdı. Yasa daha sonra İttihat ve Terakki Partisi tarafından özgürlükler adı altında yeniden Ermeni toplumuna bahşedildiği anlaşılmakla beraber, 1923’ yılında bütün Osmanlı yasaları kullanımdan kaldırıldığı için, 1863 Nizamnamesi de geçerliliğini tamamen yitirmiştir (Krikorian, 1976: 5).

Osmanlı vatandaşı olan Ermenilerin, devletle uyuşamaz hale gelmesinde etkili olan bir kaç hadise vardır ki, bu hadiselere Ermenilerin bulaşmasında başlıca etken yine Ermenilerin kendileri olmuştur. Buna rağmen Ermeniler merkezden uzak kalan Van, Bitlis ve Erzurum gibi vilayetlerde Kürtler ve Türkler ile mücadeleye girmekten geri kalmadıkları gibi, bu mücadeleler esnasında Kürtlerin ve Türklerin kırımına uğradıkları hakkındaki (asılsız) iddialar ile dünya kamuoyunda bir

taktik mücadelesi de yürütmüşlerdir. Bu taktik mücadeleyi yürüten kurumların başında da Ermeni Patrikhanesi gelmekteydi. Onun çalışmalarıyla mesele bir doğu sorunu haline getirilerek dış dünyaya sunulmuştur (Krikorian, 1976: 5-6).

Bu sayede Ermeniler İngiltere’yi, Rus tehditi de dikkate alınarak, Osmanlı Devleti’ne 31 Mart 1877’de bir nota verilmesini ve bu nota ile Ermeniler konusunda yeni bir reform yapılmasını sağlamaya çalışmışlardır. Ancak yaklaşmakta olan Rus tehlikesine rağmen Osmanlılar onurlu bir tavır sergileyerek notayı 9 Nisan 1877’de reddettiler. Osmanlılar Ruslarla giriştikleri savaşta ağır yenilgiler aldılar. Türklerin isteğiyle ateşkes ilan edildi ve barış müzakereleri Ayastefanos’ta başlatıldı.

Rusların Ayastefanos’a yerleşmesi üzerine Ermeniler de Ruslara bir heyet göndererek, Osmanlı Devleti’ne karşı ilk ayaklanma veya daha yumuşak bir ifadeyle yeni bir hami arama teşebbüsünde bulundular. Rus delegasyonuna gönderilen Ermeni heyetinde Ermeni Rahibi Kevork Rusdjuhlian, Yovannes Efendi Nurian ve Stephan Arslanian (Onların her ikisi de İstanbul’dan payeli adamlardı) ile İstanbul’daki Ermeni Patrikhanesinin ve ulusal meclisinin teklifi üzerine Rus komutan Grand Dük Nicholas ve İstanbul’da daha önce elçi ve bir Rus devlet adamı olan Cont İgnatiev bulunmaktaydı. Bütün bu adamlar Osmanlılar ile yapılacak olan anlaşma metnine Ermeniler için bir madde koydurmak ve bu sayede Doğu vilayetlerinde Ermeniler lehine reform yapılmasını sağlamak için müthiş bir mücadele verdiler. Rusların anlaşma metnine koymayı vaat ettikleri madde:

“Osmanlı İmparatorluğu’nun Asya ve Avrupa vilayetlerinde sürdürmekte olduğu gaddarlık ve baskıları önlemek amacıyla, Ermeniler tarafından iskan edil(miş olduğu iddia edil)en vilayetlerde (Van, Bitlis, Erzurum, Diyarbakır, Elazığ ve Sivas), yerel idareye kendi kendini yönetmesi hakkının verilmesi, Çarlıkla yapılan anlaşmada, Sultan tarafından garanti edilmiştir.” (Sarukhan, 1912: 285) ifadesi yer almaktaydı.

Rus delegeleri Saint Stefano’ya (şimdiki Yeşil Köy) geldiğinde Araşel Bey Dadian adlı tanınmış bir Ermeni’nin hanesine yerleşmişlerdi. Ermeni Patriği Nerses Varjapetian, Doğu Anadolu Ermenilerini etkileyecek reformların aciliyetinde ısrarcı olması için Kont İgnatiev’e şahsen gitti ve yalvardı.

Ruslar ve Türkler 3 Mart 1878’de Saint Stefano’da Karadağ, Sırbistan, Bosna, Hersek ve ulusal milisleri olan, vergi veren Hıristiyan bir Hükümet yönetiminde otonom tayin edilen Bulgaristan’ın himayesini kabul eden bir anlaşma imzaladılar. Bu anlaşmanın 61. maddesi Ermenilerin de ikamet etmekte olduğu vilayetler için bir garanti niteliği taşımaktaydı. Verilen garantide:

“Türkiye’nin yeniden eski hale getirilmesi ve Ermenistan’da işgal ettikleri toprağın Rus askerleri tarafından boşaltılması, iki ülke (Rusya ve Türkiye) arasındaki iyi ilişkilerin sürdürülmesindeki zararlı bunalımları ve çatışmaları ortadan kaldırabilir, Babîâlî Ermeniler tarafından iskan edilen vilayetlerde etkisini sürdürmek için, yerel ihtiyaçlar ile reform ve ıslahat taleplerini daha fazla geciktirmeden hizmete sokmalı ve Kürtler ile Çerkezler karşısında onların güvenliklerini garanti etmelidir.” (Hertslet, 1891: 2686) denilmekteydi.

Böylece Ermeniler yüzyıllar sonra da olsa, Lübnanlı Hıristiyanlar gibi, Anadolu’da tam bağımsız, yarı bağımsız veya yerel, Hıristiyan bir idareye sahip olabilmeye fırsatını yakaladıkları yeni bir gün yaşamaktaydılar. Fakat bütün vaatlere rağmen Ermeniler Ruslara pek fazla güvenememişlerdir. Çünkü, Ruslar Ermenileri korumak için çok da kararlı görünmedikleri gibi, Anadolu’nun doğu sınırı, özellikle Erzurum kalesi, Türkler için büyük stratejik öneme sahipti. Londra Devlet Arşivi’(Public Record Office)’nde Fransızca’dan tercüme edilen bir Türkçe doküman bu meseleye ışık tutmaktadır. Bu doküman bir Rus saldırısı olduğu takdirde İmparatorluğun nasıl savunulacağı detayını planlamak için Selim Paşa başkanlığında bir kongrede (1858-1860) toplananların raporudur. Selim Paşa’nın raporunda, diğer Osmanlı bölgeleri onun şeklen uzuvları olduğu halde Doğu Anadolu Osmanlı Devleti’nin iskeletidir ve Erzurum, savunulması gereken iskeletin en önemli merkezidir. Bu durum da Erzurum eyaletinin içinden veya dışından Ermeniler tarafından reform veya bağımsızlık için yapılacak herhangi bir talep, her halükarda Türklerin direnişiyle karşılaşacaktır.

Ayastefanos Anlaşmasıyla ilk ilgilenen ülke İngiltere ve Avusturya olmuştur. Büyük Britanya başbakanı Lord Beaconsfield, Lordlar Kamarası’ndaki yorumunda, Saint Stefano Anlaşması’nın Avrupa sömürgelerini Rus idaresi altına sokması halinde Kafkaslar gibi Karadenizin de bir Rus çemberine alınacağını belirtti. Konu üzerinde Lord Salisbury de görüşlerini açıklayarak, Rusya hükümeti Saint Stefano Anlaşması’yla “Karadeniz’in yukarı kısmına hakim olduğunu’ Ermenilerin doğrudan Rusya’nın nüfuzu altına girdiğini, Trabzon’dan İran’a geçen geniş çaplı Avrupa ticareti ‘ticarî sistemlerinin, Rusya hükümetinin yasaklayıcı engelleri ile keyfi kısıtlamalarına maruz kalır” demiştir (Krikorian, 1976: 5-6).

Osmanlılar Ayastefanos Anlaşmasından memnun kalmamışlardı. Çünkü Ermeniler ile Rusların ittifakı bir dini birlikteliğe doğru gidecek ve Rus egemenliğinde sahip oldukları bir devletin sınırlarının nerelere kadar yayılabileceğini tahmin bile edemiyorlardı. Türkler bu endişe ile reform meselesini garanti etmeyi ve buna karşılık Rus askerlerinin ülkeden çıkmasını temin etmeyi çıkarlarına uygun buldular.

13 Haziran-13 Temmuz 1878'e kadar Rusya, Avrupalı güçler tarafından Ayastefanos Anlaşması'nın yeniden görüşülmesi için Berlin Kongresi'ne katılmaya zorlandı. Meguerditch Kherimian (İstanbul'da Beşiktaş başpiskoposu ve eski patriği), Başpiskopos Khoren Nar Bey ve İstanbul Ermeni Ulusal Konseyi'nden iki halk görevlisi Minas Tcheraz ve Stephan Papazian'dan ibaret bir Ermeni delegasyonu Berlin'e gittiler ve Türk Ermenistan'ının yeniden düzenlenmesi için bir mektupla Kongreye bir proje sundular (Krikorian, 1976: 7-8).

Buna rağmen Ermeni meselesi Avrupalılar arasında dahi bir mücadele sahası açmıştır. Osmanlı devletinin buradaki tek endişesi bu reformların bir süre sonra Balkanlar'daki, Lübnan'daki ve Mora'dakine benzer bir durum yaratmasıdır. Rusya ise galibiyetin sarhoşluğu ile ilk aşamada Ermeni meselesine fazla kulak kabartmadı. Bu durum Türklerin işini kolaylaştırdı ve Ayastefanos Anlaşmasınının 16. maddesi Berlin kongresinde 61. madde olarak yer aldı. Maddenin tam metni şudur:

Madde XVI: "Ermenilerin lehinde Reform ve İslahat. Kürtler ve Çerkezlere karşı koruma. Büyük güçlerin periyodik olarak bilgilendirilmesine devam etmek. Kongrede değiştirilerek ilan edilen *madde (Madde LXI): Babiâli daha fazla ertelemeksizin, Ermenilerin de oturmakta olduğu vilayetlerde yerel ihtiyaçlar olarak talep edilen reform ve ıslahatları üstlenmeyi yerine getirmeli, Kürtlere ve Çerkezlere karşı onların güvenliğini garanti etmelidir. Atılan adımların etkili olması için, onların uygulanmasına nezaret edecek olan, Büyük güçler periyodik olarak bilgilendirilecektir.*" (Hertslet, IV, 1891: 2796).

Kongrenin kuruculuğuna girmeye izin alamayan Ermeni delegasyonu, Saint Stefano Anlaşması'yla daha şimdiden kazandıklarını da kaybederek kederli bir şekilde eve döndüler. Onlar diplomaside herhangi bir dine veya merhamete yer olmadığını ve kendi politik menfaat ve kuvvetlerinde daima muzaffer olmak gerektiğini anladılar. İstanbul'a döner dönmez Berlin Kongresi üzerinde son açıklamasını yapan M. Kherimian:

"Bütün Sömürgeler Konferansa demir kaşıkla ve 'harisa' [doğuyla ilgili bir yemek; et ve buğday, birlikte dövülür ve pişirilirdi] hisselerini almak için geldiler. Bizim kaşığımız kağıt olduğundan, biz hiçbir şey alamadık." (Krikorian1976: 8) demiştir.

İstanbul ve Anadolu'daki Ermeni entellektüeller Berlin Anlaşması'yla düş kırıklığına uğradılar, fakat Ermeni halk kitleleri heyecanlı ve faaliyetliydi. Birleşik Topluluklar (United Society, Arm.:Miatseal enkeruthiwn) ve diğer topluluklar Türk Ermenistan'ındaki okulları desteklemek ve yeni nesilleri edebiyat ve eğitimle uyarmak için organize oldular.

Anadolu'da 'Ermeniler tarafından iskân edildiği iddia edilen vilayetler' için Avrupalı Güçlere Babiâli'nin Berlin Anlaşması'yla söz verdiği idarî reformlar, on beş yıldan daha fazla bir zamandan

beri yerine getirilmedi. Ermeniler uğradıkları düş kırıklığını protesto ederek gösterdiler, fakat bu aptalcaydı. Babiâli sözlerinin gereğini yapmak yerine, inatlaştı ve bir tesadüf olarak, Doğu Anadolu'daki Ermeniler isyan ettiler. İsyancılar karşısında kolluk güçlerinin bir şey yapamaması üzerine devlet Kürtlerden kurduğu Hamidiye Alayları sayesinde isyanı bastırdı. Ermenilerin bu girişimi sırasında pek çok Türk kadar Ermeniler de telef oldu. Ermeniler bu olayları Avrupa kamuoyunda Türkler Ermenileri katlediyor şeklinde yaydılar. Hadise İngiliz kamuoyuna "Yozgat" ayaklanması olarak, doğrudan 'The Times'in 21 Şubat 1894'deki kısa bir raporuyla duyuruldu.

Mart 1894'de H.F.B. Lynch, Ermenistan turundan İngiltere'ye dönmeden az önce, The Times'in editörüne gönderdiği bir mektupta, hadise şu şekilde özetlenmektedir:

"Diplomasımız Babiâli'yi Ermenilere karşı izledikleri şimdiki politikanın Asya'daki imparatorluklarının mezarını kazdığına ikna etmedikçe, akıbetleri sadece Türkiye için değil bizim için de oldukça önemli olacaktır." (Krikorian, 1976: 9)

The Times'in bu yaklaşımı sebebiyle 1895-6 hadiseleri, Avrupalılar tarafından, sanki Ermeniler değil de, Türkler saldırgan tarafmış gibi algılanmıştır. The Times biraz daha ileri giderek meseleyi nüfus miktarları açısından ele almış ve hadisenin çoğunluğun, azınlığı ezmesi gibi algılanmasını sağlamaya çalışmıştır:

"Onlar (Ermeniler) sayıca oldukça azdı; aralarında binlerce dul kadın, ve binlerce yetim çocuk var; eşyalarının büyük parçası yağma ve müsadereyle soyuldu, ticaretleri ve sanatları yıkıldı, pazarları organize edilmedi, ve geniş bölgelerde ekmeğini kazanabilecek bir adamdan hiçbir şey kalmadı." (Krikorian, 1976: 9;The Times, 1897: 2d)

The Times muhabirinin bu iddiaları asılsız ve gerçek dışıdır. Öyle ki benzeri hadiseler 1821'de Kıbrıs'ta meydana gelmiştir. Saldırgan taraf Helenizm taraftarı Rumlar olmasına rağmen, isyanın bastırılmasından sonra idamla cezalandırılanların malları, kendi soydaşları tarafından yağmalanırken, Türkler satın aldıkları malları tekrar, sahiplerinin evlâd-ı iyâline teslim ederek, özellikle Fransız ve İngiliz konsolosları büyük şaşkınlığa uğratmışlardır (Gazioğlu, 1994: 359). Larnaka'daki Fransız konsolosu Mechain tarafından 5 Eylül 1821 tarihinde Amiral Helgan'a gönderilen bir mektup, Türklerin gayrimüslim dostlarına karşı olan yaklaşımlarını ortaya koymasına bakımından dikkat çekicidir.

Yozgat ayaklanması ile ilgili olarak Anglo-Ermeni Kurulu F.S. Stevenson başkanlığında yapılan toplantılar sonucunda İngiliz Hükümeti'nin Osmanlılara baskı kurması sağlandı ve İngiliz Hükümetinin desteğiyle Anadolu'daki fakir ve kimsesizlere yardım için de ayrıca bir fon oluşturulması temin edildi (Krikorian, 1976: 9).

Ermeniler kendi propagandalarını sadece İngiltere’de değil deniz aşırı ülkelerde de sürdürmüş Rusya, Fransa ve Amerika gibi zamanın süper güçlerinin dikkatini Anadolu’ya çekmeyi başarmışlardır. Bütün bu devletlerin çabaları aslında zaten tükenmiş olan Osmanlı devleti topraklarından kendileri için sömürgeler oluşturmak olduğundan, Ermenilerin bu çağrısı onlar için bulunmaz bir nimet olmuştur. Saydığımız devletler hiç vakit kaybetmeksizin Osmanlı hükümetinden Ermenilerin uğradığı sözde haksızlığın soruşturulmasını talep ettiler (The Times, 21 November 1894:5; 21 January 1895: 5d).

Sultan II. Abdülhamit hadiseyi yerinde incelemek üzere bir komisyon görevlendirdi. Hariciye Nazırı Turhan Paşa’nın başkanlığı altında kurulan Komisyon-i Mahsus vazifeye başladı. Ancak Padişah başlangıçta İngiltere, Rusya ve Fransa’nın komisyona katılmasına karşı çıktı. Daha sonra yapılan görüşmeler neticesinde bu ülkelerin Erzurum konsoloslarının komisyona katılmasına izin verildi (Karaca, 1993: 45). Komisyon, Tuğ General ve yaver Tefik Paşa, Temyiz mahkemesinden Şefik Bey, Bölge Tashih mahkemesi başkanı Celaleddin Bey, İçişleri bakanlığı sekreterlerinden Necib Bey, Savings Bank müdürü Ömer Bey, İngiltere delegesi Mr. H.S. Shipley, Fransa delegesi Mr Vilbert, Amerika delegesi Dr Miles Jewett’ten oluşuyordu (Karaca, 1993: 45).

Soruşturma Komisyonu sözde zulmü incelemek için ilk olarak Bitlis ve Erzurum’a gitti. Komisyonun talebi üzerine olayların baş sorumlusu olarak gösterilen Bitlis Valisi Tahsin Paşa Ocak 1895 sonunda görevinden alındı (Karaca, 1993: 46) ve yerine geçici olarak Ömer Bey tayin edildi. Komisyonun Avrupalı üyeleri İstanbul’a döndüklerinde “sözde Türk Ermenistanı”nın idarî reform programı Babıali’ye takdim edildi. İngiltere, Fransa ve Rusya’nın İstanbul’daki büyükelçileri hazırladıkları memorandum ile Vilayet-i Sitte’de yapılmasını istedikleri ıslahatları 40 maddelik bir proje halinde Babıali’ye sundular (Karaca, 1993: 46). Avrupa devletlerinin talepleri kabul edilmiştir. Bu kabulde bu hadiseler bahane edilerek 1891’deki olayların yeniden gündeme getirilmesinin endişeleri vardı (BOA, DÜİT. nr. 81-2 (EİD) 1312; Süslü, 1990: 26). Sasun ayaklanmasında Ermeniler Müslüman ahaliyi tamamen katlettiklerinden oraya gönderilen askerler hissiyatlarına yenik düşerek Ermenilere karşı biraz şiddet uygulamışlardı. Hınçak Komitesi bunu Avrupa’da Türkler Ermenileri kılıçtan geçiriyor propagandasına dönüştürmüşlerdi. Bunu bir fırsat olarak değerlendiren Avrupalı devletler de Hınçak Komitesini desteklediler. Hata bu propagandaları ciddiye alan Avrupalılar Türkleri 25 köyü yakıp yıkmak ve 20 bin Ermeni’yi katletmekle suçlamışlardır (Shaw, 1983: 254). Ermeni isyanları 1895-1896 yıllarında da devam etmiştir. Osmanlı toprakları 1882-1909 arasında tam 38 Ermeni isyanına maruz kalarak tamamen harap olmuştur (Süslü, 1990: 58-59).

Mesrob K. Krikorian, bu isyanlarda Türklerin parmağı olduğunu iddia etmekte ve 1894-1896 yılları arasında Doğu Anadolu ve İstanbul’da 300.000’den fazla Ermeninin zarar gördüğünü iddia etmektedir. Krikorian’ın verdiği bu 300 bin rakamının katliama yorularak nasıl saptırıldığını Robert

Mantran ortaya koymaktadır. Mantran meselenin bir katliam olmadığını, çıkan kargaşa sırasında bölgeden göçenlere ait olan bu rakamın, saptırıldığını ortaya koymaktadır (Krikorian, 1976: 10; Mantran, 2000: 199). Buna karşılık Ermeni isyanları sırasında ölen Müslümanların sayısı hakkında gerek yabancı araştırmacıların ve gerekse Türk araştırmacıların belirli bir rakam vermemiş olması dikkat çekicidir. Türklerin bu hususta gösterdikleri duyarsızlık, maalesef Ermeniler tarafından dahi gösterilmemiştir. Bununla beraber yaptığımız incelemeler sonucunda gördük ki, Türkler bu isyanlarda öldürülen Müslümanların sayısı ile ilgili rakamları sadece 1915 Tehcir meselesi söz konusu olduğunda gündeme getirmekte olması doğal olarak Türk tezinin fazla önemsenmemesine sebep olmaktadır. Oysa Ermeniler Anadolu'ya ayak bastıkları andan itibaren Türklerin Ermenileri katlettiklerini ima etmekte ve bu konuda çeşitli rakamlar zikrettikleri görülmektedir. Bu sayede Türkleri vahşi ve vahşetin tetikçisi olarak göstermekte, çıkardıkları isyanları haklı bir temele oturtmaya çalışmakta ve bu isyanları Türklerin Ermenileri katletmek için çıkardığını iddia etmektedirler.

Türkler ise konuyu Sevk ve İskan Yasası (bir diğer adıyla Tehcir Meselesi) ve I. Dünya Savaşı kapsamında ele alarak, Sevk ve İskan Yasasının uygulanması dahil bütün savaş boyunca hastalık ve diğer sebeplerle ölen Müslümanların sayısının 2.000.000' u aşacağı ve diğer taraftan bu iki hadisede telef olan Ermenilerin sayısının 1.200.000 olmadığını ifade etmektedirler. Çünkü, Ermenilerin on dokuzuncu yüzyılda, bütün Doğu Anadolu'da yaklaşık 1.200.000 civarında bir nüfusa sahip olduklarını, öyleyse, tehcir sırasında uğranılan kayıpların tahminen sadece 200.000 kadar olabileceğini belirtmektedirler (Karaca, 2001: 89; H. Bostan, 2001: 178). Bir diğer kaynak ise I. Dünya Savaşı sırasında ölen Müslümanların sayısını 1 milyonun üzerinde vermektedir. Aynı kaynak yüzyılın ilk çeyreğinde 300 bin olarak verilen, daha sonra 1.500.000'e çıkarılan Ermeni telefatinin aslında tutarsız olduğunu belirtmektedir. Bu ifade Türk tarafının tezlerini destekler biçimde, Ermenilerin katlettiği Türk ve Müslümanlar hakkında herhangi bir çalışmanın dahi yapılmamış olduğuna işaret etmektedir (Süslü, 1990: 70). M. Hanefi Bostan ise 1885 yılında Osmanlı toprakları üzerinde sadece 988.887, 1914 yılında ise 1.161.169 Ermeni'nin yaşadığını belirtmektedir. Bu ifade Krikorian'ın ifadelerinin asılsız olduğunu göstermektedir. Aksi olsa bütün Ermeni nüfusunun 1/3'ünün yok olması söz konusudur ki, 1914'de tekrar 1 milyonun üzerine ulaşmaları mümkün olamazdı.

1895 ve sonrasında çıkan isyanlar sonunda 11 Ekim 1896'da Osmanlı hükümeti Doğu Anadolu'da bazı ıslahatlar yapabileceğini Avrupa kamuoyuna duyurmak zorunda bırakılmıştır. Devlet uygulayacağı bu ıslahatları 16 bölüm ve 32 madde ile sınırlamıştır (Krikorian, 1976: 10). Krikorian, bu ıslahatlara ait belgenin tarihi üzerinde durmakta ve bu tarihin deforme edildiğini belirtmektedir. Ona göre ıslahat belgesinin Cemâziye'l-evvel 1313 H (21 Ekim 1895) tarihi

konulmasının sebebi Osmanlı yönetiminin sözde katliamdaki suç ortaklığının örtülmesi için idi. İngiltere, Fransa ve Rusya büyükelçileri belgeye bir sonraki yılın 24 Ekim 1896 tarihini koymuşlardı. Krikorian bu iddiayı ileri sürerken Osmanlı Arşivleriyle pek ilgilenmediği anlaşılmaktadır. Çünkü eserini yayınladıktan 10 yıl sonra Cevdet Küçük (1986: 161)'ün İngiliz arşivlerine dayanarak verdiği bilgilerin yanı sıra Ali Karaca (1993: 163) da Osmanlı Arşivlerine dayanarak verilen bilgilerden, Osmanlı bürokrasisinin ıslahat için iki ayrı belge hazırladığı anlaşılmaktadır. Bunlardan daha önce bahsettiğimiz 16 bölüm ve 32 maddeden oluşan belgenin 30 Haziran 1897'de tatbik konulmuştur. Krikorian bu ıslahat metnine konulan tarihi Cemaziye'l-evvel 1313 (25 Ekim 1895) olarak vermektedir. Bu tarihi Osmanlıların suçluluğunu örtmek için bu şekilde Avrupalılar tarafından uydurulduğunu iddia etmektedir. Oysa Sultan II. Abdülhamit Avrupalıların baskılarını önlemek amacıyla bu layihadan önce 22 Eylül 1896'da Meclis-i Mahsus-ı Vükelâ'ya hazırlattığı 22 maddelik bir başka ıslahat layihasını tatbik için Hicaz'dan başka Memalik-i Şahane'nin bütün vilayetlerinde tamim ettirdi (Karaca, 1993: 163'ten naklen BOA, YA.Res., nr. 82-26 ve BEO., nr. 936-2). Ayrıca Sultan bu layihanın 1 Kasım 1896'da Aydın Vilayeti'nde uygulanmasını emretmişti. Sultan II. Abdülhamit, ıslahat çalışmalarının bitirildiğini 25 Ekim 1896'da Avrupalılara bildirmiştir. Krikorian ise eserine yanlışlık icabı mıdır bilinmez, Ali Karaca'nın da bahsettiği Sultan II. Abdülhamit'in Meclis-i Mahsûs-ı Vükelâ'ya tanzim ettirerek, 22 Eylül 1896'da Hicaz dışında kalan vilayetlere uygulanması emrini verdiği 22 maddelik ıslahat metnini, asıl ıslahat metni olan 30 Haziran 1897 tarihli metnin yerine koymuştur. Bu şekilde mesnetsiz bir suçlamada bulunmuştur (Krikorian, 1976: 10-11; Karaca, 1993: 215-6).

Sonuç

Buradan Avrupalı devletlerin Osmanlı Devleti'nden uygulanmasını istedikleri ıslahat metninin 22 Eylül 1896 tarihli metin olmadığı, 20 Ekim 1895 tarihli metin olduğu anlaşılmaktadır. Osmanlı devleti burada suçlu mudur suçsuz mudur? Bunu ancak tarih yargılayacaktır. Ancak bilinen bir gerçek vardır ki, kendi tebaasının mutluluğunu, refahını, can ve mal dokunulmazlığını hem Tanzimat ve hem de ıslahat fermanlarıyla garantiye almış bulunan bir devletin, bu şekilde açık garantileri olmasına rağmen ve hakim pozisyonda bulunması sebebiyle, dışardan dikte ettirilen bir metni değil, kendi şartlarına daha uygun olan bir ıslahat projesini tatbik etme hak ve salahiyetine sahip olduğu aşikardır. Diğer taraftan metnin tamamına bakıldığında Ermenilere yapılmış olan herhangi bir haksızlık olmadığı, aksine tatbik edilen metnin onların her türlü varlıklarını garantiye almaya çalışan bir belge olduğu gerçeğiyle de karşı karşıyayız.

Kaynakça

Adıyke, Nuri (2000). “Islahat Fermanı Öncesinde Osmanlı İmparatorluğu’nda Millet sistemi ve Gayrimüslimlerin Yaşantılarına Dair”, *Pax Ottomana ve Hıristiyan Azınlıkların Durumu*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara.

BOA, DÜİT. nr. 81-2 (EİD) 1312

Bostan, M. Hanefi (2001). “I. Dünya Savaşı Sırasında Ermenileri İskân Meselesi ve Bazı Gerçekler”, *Ermeni Meselesi Üzerine Araştırmalar* (Hrz. Erhan Afyoncu), İstanbul 2001.

Cuinet, V. (1896). *Syrie, Liban et Palestine*, Paris.

Cuinet, Vital (1891). *La Turquie d’Asie*, Cilt: II, Paris.

Düstür, Cilt: I-II, Dersaadet 1289.

Hertslet, E. (1891). *The Map of Europe by Treaty*, vol. 4, London.

Karaca, Ali (1993). *Anadolu Islahâtı ve Ahmet Şakir Paşa (1838-199)*, İstanbul.

Karaca, Ali (2001). “Tehcire Giden Yolda Ermeni Meselesi’ne Bir Çözüm Projesi ve Reform Müfettişliği (1878-1915)”, *Ermeni Meselesi Üzerine Araştırmalar* (Y.Hrz. Erhan Afyoncu), İstanbul 2001.

Karpat, Kemal (1985). *Ottoman Population 1830-1914, Demographic and Social Characteristics*, The University of Wisconsin Press.

Karpat, Kemal H. (1978). “Ottoman Population Refords and the Census of 1881/82-1893”, *International Journal of Middle East Studies*, Vol. IX.

Ketchian, P. (1888). *History of St Perkitch Hospital of the Armenians in Constantinople*, İstanbul, 1888.

Krikorian, Mesrob K. (1977). *Armenians in The Service of the Ottoman Empire 1860-1908*, London.

Küçük, Cevdet (1986). *Osmanlı Diplomasisinde Ermeni Meselesinin Ortaya Çıkışı (1878-1897)*, İstanbul 1986 BOA, YA.Res., nr. 82-26 ve BEO., nr. 936-2)

Küçük, Cevdet (1985). “Osmanlılarda Millet Sistemi ve Tanzimat”, *Tanzimat’tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi*, IV, İstanbul, s. 1007-1024.

Küçük, Cevdet (1987). "Millet Sistemi ve Tanzimat", *Mustafa Reşid Paşa ve Dönemi Semineri Bildirileri (13-14 Mart 1985)*, Ankara.

Küçük, Cevdet, (1984), Osmanlı Diplomasisinde Ermeni Meselesinin Ortaya Çıkışı (1878–1879), İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınlar

Lynch, H. F. B. (1901). *Ermenistan: Seyahatler ve Çalışmalar*, Cilt: II, London.

Mantran, Robert (2000). *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, Cilt: II, (Çevr. Server Tanilli), İstanbul.

Ormanian, M. (1955). *The Church of Armenia*, London.

Öke, Mim Kemal (1991). *Ermeni Sorunu, 1914-1923*, Ankara.

Sarukhan, A. (1912). *Türkiye'deki Ermeni Sorunu ve Ulusal Anayasa*, Tiflis.

Shaw, Stanford J.-Shaw, Ezel Kural (1983). *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, Cilt: II, İstanbul.

Shaw, Stanford J. (1980). “Ottoman Population Movement During The last Years of The Empire, 1885-1914: Some Preliminary Remarks”, *Osmanlı Araştırmaları*, Sayı: I, İstanbul.

Süslü, Azmi (1990). *Ermeniler ve 1915 Tehcir Olayı*, Van.

The Times, 20 November 1894.

The Times, 21 January 1895.

The Times, 21 November 1894.

The Times, 25 December 1894.

The Times, 26 December 1894.

The Times, 8 December 1894.

The Times', 28 December 1897.

Trabzon vilayeti Salnâmesi, 1320H. /1902-3, s. 338-9; 1321 H. /1903-4 Vilayet yıllığında (s. 470-3) ve 1322 H. /1904.

Young, G. (1905-6). *Corps de droit Ottoman*, vol. II, Oxford.

CARL H. KRAELING'E GÖRE ANTAKYA'DA YAHUDİLER

Cemal GÜLİSTAN*
Mevlûde GÜLİSTAN**
İbrahim TUNA***

Derleme Makalesi/Rewiev Article

Atf/Cite as: Gülistan, C., Gülistan, M. ve Tuna, İ. (2023). Carl H. Kraeling'e Göre Antakya'da Yahudiler. *DÜMAD (Dünya Multidisipliner Araştırmalar Dergisi)*, 6(Prof. Dr. Durmuş Ali Arslan Özel Sayısı), 91-108.

Özet

Carl H. Kraeling, 1932 yılında yapılan kazılarla Antakya'da yerli Yahudi bir toplum olup olmadığının araştırıldığını tartıştığı “Antakya'daki Yahudi Toplumunu” adlı makalesinde, Yahudilerin ilk ortaya çıkışı serüveni sonrasında İsa A.S.'a biat edenlerin Antakya'ya gelerek pagan topluma sonradan Hıristiyanlık adı verilen yeni bir dini tebliğ ettiklerini belirtmiştir. Bu sebeple kendi dinsel kimliklerinin bir parçası olan şapel, sinagog veya hahamhane gibi özel yerlerin inşası amacıyla yapılan binalaşma sürecinde bir mabed veya tapınağın da kurulmuş olabileceğine ve bu yolla Antakya gibi mümbit bir arazının Hıristiyanlıktan önce Yahudiler tarafından iskan edilmiş olduğunu ortaya koymayı tasarlamışlardır. Bu şekilde Antakya'nın Yahudi toplumunun ilk yurtlarından biri olduğu iddialarına tutarlı ve dayanaklı bir delil aradıkları ve bunun için de 1932 tarihinde yapılan kazılarla bu iddianın ispatına çalışılmış ancak bir muvaffakiyet alınmadığından bölge Türklere bırakılmış görünmektedir.

Bu makalede Kraeling'in eseri çerçevesinde Yahudi iddialarına bir mesned bulabilmek ümidiyle yapılan kazı, yayın ve diğer hususlar üzerinde hangi maksatlarla durulduğunu ortaya koymaya çalışılacaktır.

Kelime Anahtarı: Antakya, Kraeling, Ermeni, Yahudi, 1932.

* Okul Müdürü, Nihal Turgut Anlar Anadolu Lisesi, cemalgulistan@hotmail.com, Orcid: 0000-0003-0137-1834

** Öğretmen, Nihal Turgut Anlar Anadolu Lisesi, mevludegulistan85@gmail.com, Ocud: 0000-0001-7450-2837

*** Öğretmen, Toki Şehit Ömer Faruk Adaş İlkokulu-Antakya, hammut@gmail.com, Orcid: 0000-0003-1218-3273

Abstract

Carl H. Kraeling, in his article titled “Jewish Society in Antioch”, in which he discusses whether there was a local Jewish community in Antakya with the excavations carried out in 1932, states that those who swore allegiance to Jesus A.S. after the adventure of the first appearance of Jews came to Antakya and later converted to Christianity to the pagan community. He stated that they preached a new religion called For this reason, they aimed to show that a sanctuary or temple could have been established during the building process for the construction of special places such as chapels, synagogues or rabbinates, which are part of their religious identity, and that a fertile land like Antakya was inhabited by Jews before Christianity. In this way, it seems that they were looking for a consistent and solid evidence for their claim that Antakya was one of the first homelands of the Jewish community, and for this reason, they tried to prove this claim with the excavations made in 1932, but since no success was achieved, the region was left to the Turks.

In this article, it will be tried to reveal the purpose of focusing on excavations, publications and other issues made in the hope of finding a basis for Jewish claims within the framework of Kraeling's work.

Keyword: Antakya, Kraeling, Armenian, Jewish, 1932.

Giriş

Glanwille Downey, eseri *A History of Antioch In Syria: From Seleucus to the Arab Conguest*, Princeton 1961, s. 110”da 1932 yılında Antakya ve çevresinde bazı kazıların yapıldığını ve bu kazılarda Antakya Yahudileri’ne ait bazı kalıntılar “şapel, konak ve sinagog” gibi yapılar arandığını, ancak sadece Dapne denilen yerde ve yüzeyde bir konağa tasadüf edildiğini belirtmektedir. Glanwille, bu konağın Haham konağı olduğunu, bu sebeple de Antakya ve çevresinde Yahudi cemaatinin yerli olabileceğini belirtmektedir. Ancak bu düşüncesine rağmen, o dönemde Antakya hakimi olan Fransızların dahi bölgede bir Yahudi yerleşimi olduğu konusunda şüpheleri ve hatta olmadığı konusunda kesin yargıları olduğu anlaşılmaktadır ki, şayet kazılardan bir kalıntı çıkarılmış olsaydı muhtemeldir ki, Antakya’da tıpkı Filistin toprakları gibi Yahudilere teslim edilecekti. Carl H. Kraeling’in bu makalesinde de görüleceği üzere Yahudiler 1930’lu yıllarda bir yurt için dünya siyasetine dahil oldukları günlerde elleri boş değilmiş, uzun bir zamandır 1810’lardan itibaren Filistin gibi Antakya için de bir hazırlık safhası geçirdikleri daha bu yıllarda yazılmış olan eserlerden anlaşılmaktadır. Bu yıllarda özellikle Yahudiliğin geçmişi ve Yahudilerin iz bıraktıkları yerlerle ilgili pek çok kazı çalışması ve tarih yazımına imza atılmıştır. Bu işin başlangıcında Hannah Adams adlı bir Yahudi bulunmaktadır. 1840’ta yayınlamış olduğu *History Of the Jews from the Destruction of Jerusalem* adlı eser ile Yahudilerin geçmişi ve çektikleri acıları ortaya koymaya çalışmış ve

Yahudilerin artık bir devlet kurmaları gerektiği fikrini savunmuştur. Bu tarihten sonra hızlı bir şekilde Yahudi tarihi, yerleşimleri ve yurt seçilecek yerin belirlenmesi üzerine çalışmalar başlamıştır. On dokuzuncu yüzyılın sonlarına doğru Siyonizm'in bir teşkilattan sistemsel bir yapıya dönüştürülmesiyle başlayan süreçte bu defa ortaya Jacop Joseph adlı bir başka Yahudi çıkararak, Yahudilerin Medeniyete Yaptıkları Katkıları, USA 1919 adlı bir eser yazmış ve bu eser ile dünyadaki Yahudilerin bir varlık olduğu ve mutlak surette bir devlet edinmeleri gerektiği üzerine pek çok eser yazılmıştır. Bu eserler ve çalışmalar sayesinde Yahudiler çok kısa bir zaman sonra hem devlet kuracak bir yapıya ve hem de mazlum Filistinli Arapların topraklarına çökerek devlet kurmaya aday olduklarını göstermişlerdir. Ancak devlet kurabilmek için toprağını çaldıkları milletlerden daha kalabalık olabilmek için Birinci Dünya Savaşı gibi İkinci Dünya Savaşı'nı da finanse ederek, özellikle Avrupa ve Rusya'daki Yahudi topluluklarını Filistin'e gelmeye veya göçmeye zorlamışlardır.

Görüleceği üzere Siyonist Yahudilerin ortaya çıkışına kadar ve ondan sonrasında Yahudilik bir dünya finans sistemine dönüşmüş ve savaşları ve barışları finanse ederek kendi ülkelerine uygun bir tarih, yerleşim yeri ve yurt edinmek için her türlü fitne ve fesadı uygulamaktan çekinmemişlerdir. 1934 Tarihli Zion'da bir hahamın ifadesiyle "Yahudiler karanlık sulara yüzer, eğer bir yerde kargaşa varsa Yahudi mutlaka oradadır." ifadesi, üzerinde çalışmakta olduğumuz Kraeling makalesinin de Antakya bazında ele alınışının altında mutlaka bu düşüncenin yani Antakya'nın da Filistin gibi bir Yahudi yurdu olup olamayacağının mutlak surette kapalı kapılar arkasında tartışılmış olduğunu düşünmek gerekmektedir.

Eserin Çevirisi

Antakya'daki Yahudi cemaati ne eski çağlardaki Mezopotamya ya da Mısır'la ne de büyüklük olarak İskenderiye ve Roma'yla kıyaslanabilir. Dahası, haham Yahudiliğinin gelişimi asgari düzeydedir. Bu nedenle, Rapoport, Neubauer, Hamburger, Krauss ve Juster gibi özellikle birkaç tanesinden söz edilmesinin, tarihi ve kapsamı ile ilgilenen bilim adamlarının listesini neredeyse tamamen tükettiğini ve Krauss ve Juster durumu dışında, gösterilen çabaların miktarı, ana Talmudik referansların bir kataloğundan biraz daha fazlasıdır (Kraeling, 1932: 130; Antioch, 1901: 632-3).

Kentin bir bütün olarak sivil ve dinsel yaşamı hakkında bilgi sahibi olmak ve Hıristiyanlığın kökeni ve gelişimini yorumlamak için, Antakya'daki Yahudi topluluğunun tarihini yakından tanımak son derece önemlidir. Harnack, Mission und Breitung, Karl Bauer ve Viktor Schultze gibi Hıristiyan bilginler tarafından yapılan başlangıçlar, bu önemin gerçekten takdir edilmesi yoluyla arzulanan çok şey bırakıyor(Kraeling, 1932: 131).

Bu araştırmanın amacı, Antakya Yahudilerinin tarihi ve yaşamına ilişkin önemli verileri toplayarak, Antakya Hıristiyanlığının karakteri ve gelişiminin yorumlanmasına bir temel sağlamaktır. Kanıtların çoğu için geniş bir alana yayılmış birincil kaynaklara bağımlıyız(Kraeling, 1932:131).

Josephus'un iki ifadesinde, Antakya'daki Yahudi cemaatinin başlangıcının I. Seleukos Nikator'a kadar uzandığı ima edilmektedir. Yahudilerin Selevkos krallarının askeri seferlerine katılmasından türemiştir. Josephus'un Abdera'lı Hecataeus'tan Yahudilerin Büyük İskender'in ordusunda paralı asker olarak görev yaptıklarına dair aktardığı ifade göz önüne alındığında, Josephus'un topluluğun nihai kökeni olarak işaret ettiği şeyin doğruluğunu sorgulamaya neredeyse hiç gerek yok. Emekli askerlerin mevcudiyeti olmasa bile, vakfin Yahudileri hiç şüphesiz gecikmeden oraya çağırarak bir girişim için bir fırsat sağladığı göz önüne alındığında, koloninin başlangıcının şehrin kuruluşuyla aynı zamana denk geldiği düşünülebilir(Kraeling, 1932:131).

Talmud, Josephus'tan derlenen ifadeleri etkili bir şekilde destekler, duygularını hemen tekrarlayarak değil, Antakya bölgesini Yahudilerin kadim gelenekten, yani Hamath ve Riblah'den tanıdıkları yerlerle ve onu oluşturan gelenekle özdeşleştirme çabasıyla. Nebuchadnezzar ve Büyük Sanhedrin'in Antakya'nın banliyösü Daphne'deki buluşmasını saptar. Bu ifadeler, pagan antik çağının önemli yerleri, kişileri ve fikirlerine önceden sahip çıkma eğilimi ışığında anlaşılmalıdır. İddialarında Diadochoi günlerinin çok ötesindeki bir döneme geri dönen bu ifadeler, daha sonraki Yahudiler için Antakya'da akrabaların varlığının tüm Seleukos tarihi döneminin apaçık bir aksiyomatik olduğu izlenimini yaratıyor(Kraeling, 1932:131-132).

Diğer doğu diaspora topluluklarının çoğunda, Antakya'daki Yahudi kolonisi, Seleukos döneminde ve özellikle Roma hakimiyetinin ilk yüzyıllarında, en büyük Yahudilerin yaşadığı üç antik şehir arasında yer alana kadar, neredeyse sürekli olarak büyüdü. Bu büyümedeki başlıca faktör, elbette Antakya'nın kendisinin önemi idi. Talmudik çağın sonlarına kadar, Filistinli ve Babil Yahudileri için "büyük şehiri" İskenderiye'den çok Antakya temsil ediyordu. çeşitli baraitahalar -örneğin, bir vebanın neyin oluşturduğu sorusunun yanıtlandığı Talmud Jerushalmi'ninki: Antakya kadar büyük bir şehirde bile (eğer) oradan yürütülse birbirini izleyen üç günde (her biri) üç ölü (kişi) (bu bir vebadır) veya Talmud Babli'nin ki: kim bir şehirde iken kocası, karısı, babası veya annesi çarmıha gerilmişse, o şehirde oturmasın. Antakya kadar büyük değilse o şehir. "Antakya kadar büyük" ibaresi buna benzer birkaç pasajda geçmektedir(Kraeling, 1932:132)..

"Büyük şehir" olarak Antakya, her biri farklı bir nedenle farklı Yahudi türlerine hitap etmiştir. Siyasî heyelanlar, makam sahipleri ve Selevkos ve Roma hanedan memurlarının nüfuzunu isteyenler, hiç şüphesiz orada görülmeyi ve şehir hayatıyla özdeşleşmeyi değerli buldular, çünkü burası, pek çok ülkenin idari hayatının merkeziydi. Doğu Büyük Hirodes'in Antakya'ya sık sık yaptığı ziyaretler ve

şehre cömert armağanları, Jason ve Menelaus'un günlerinden bu yana daha küçük bir şekilde olup bitenlerin büyük ölçekli bir temsilinden başka bir şey değildir. Çekingen ruhlar ise, aksine, vatandaşlık ayrıcalıkları ve sağladıkları güvenlik tarafından cezbedildiler. Yine bir başka tip, orada ticari fırsatlar görmüş olacaktır(Kraeling, 1932:132-133).

Haham Jannai, Antakya'nın parfümünün para kadar iyi olduğunu söyledi, bu gerçek ticari düşünenlerin işine yarayacaktır. Yahudi dükkân sahibinin ve iş adamının önemi, Yahudilerin ticari işlemleri Sebt gününün başlangıcında sona erdirmedeki çabukluğuna ilişkin kanıtlara değinen Hrisostom kadar geç bir tarihte kanıtlanmıştır. Çeşitli türden Yahudi zanaatkarlar, iş yapmak için fırsat bulmuşlardır. Antakya'daki ticaretleri. Bazıları muhtemelen metal işçisiydi, çünkü Josephus'un Antakyalı Yahudiler tarafından Yerusâlim'deki tapınağa gönderilmiş olarak tanımladığı, zengin bir şekilde tasarlanmış ve pahalı altın adaklarının tasarlandığını ve işlendiğini varsaymak tamamen doğrudur. On ikinci yüzyılda Tudela'lı Benjamin antik kentin kalıntılarını ziyaret ettiğinde orada kalan bir avuç akrabası cam üfleyerek geçimlerini sağlıyorlardı. Büyük pazar Yahudi çiftçiler bile Antakya çevresini mükemmel bir yerleşim yeri olarak görüyordu. Tosefta, Antakya'nın bölgesinde Yahudiler tarafından yetiştirilip yetiştirilmediğine dair bir referans içerir, ancak kesin değildir. (Kraeling, 1932:133) Ancak Haham Akiba'nın Antakya'yı ziyaretinin öyküsü, Abba Jehuda'nın tarımla ilgili eğilimlerinin bile bir açıklamasını verir. son derece inandırıcıdır. Aşağıda verilen Antakya yorumumuz doğruysa, yerel Yahudi cemaatinin tamamı veya bir kısmı başlangıçta tarımla uğraşıyordu. Pek çok türden ve meslekten Yahudilerin Antakya'ya doğal çekiciliği, genel olarak daha büyük Helenistik şehirlere akın eden insanlardan ayrı tutulmaması gereken bir hareket, onlar için değişen siyasi koşullardan kaynaklanan zorunluluklarla tamamlandı(Kraeling, 1932:133-134).

Yahudilerin Seleukos hükümdarlarına ani bağımlılık dönemleri, Filistin topluluklarından toplanan veya kiralanan yardımcı birliklerin donatılmasını içeriyordu. Bu tür yardımcı birliklerin şehrin mahallelerindeki görev ve hizmetlerine dair çeşitli anlatımlara sahibiz. Öte yandan, Yahudi bağımsızlığını yeniden ilan etme çabaları, Selevkos döneminde Lysias ve Bacchides'in başardığı gibi Filistin'in askeri fetihlerine yol açtı ve Roma döneminde Vespasian ve Titus'un. Bunlardan ilki, Yahudi tutsakların sermayeye nakledilmesini gerektirmiş gibi görünüyor. Yahudi ve Hıristiyan yazarların benzer şekilde üç "tutsaklıktan" söz etmelerindeki ve üçüncüsünü Antiochus Epiphanes ve Antakya banliyösü Daphne ile ilişkilendirmesindeki tutarlılık, açıklamasını bu olguda bulmaktadır. Bu üçüncü "sürgün"ün oranları yeterince büyük olmayacak olsa da, H. Winckler'in Ps 137'nin kökenine ilişkin teorisini akla yatkın kılıyor ve Daphne'deki Gola ile ilgili olarak, yine de Seleukos başkenti içinde ve çevresinde Yahudi tutsakların varlığı pek sorgulanamaz. Vespasian ve Titus'un fetihleri, çok sayıda Yahudi tutsağın sürgüne gönderilmesiyle pek sonuçlanmasa da, Filistin'in ekonomik istikrarını zayıflatma ve Antakya'nın güvenliğini ve zenginliğini çok daha çekici hale

getirme genel etkisine sahip olacaktır. Ancak Roma döneminde bile şehirde Yahudi tutsaklar ortaya çıktı. Haham Ahla, Romalılar tarafından Ermenistan'dan oraya getirilenlerin fidye alınmasına yardım etti (Kraeling, 1932:134-135).

Antakya'nın Yahudiler için ne kadar çekici olduğu, Josephus tarafından anlatılan bir hikayede belirtilir: 500 atlı okçu ve Babil Yahudi emiri ve Saturninus zamanında (MÖ 9-6) 100 akraba, burada bir koloni kurmak niyetiyle şehre geldi. Antakya'nın hemen yakınında, kimliği hakkında daha fazla bilgi verilecek olan bir yere tayin edildi, ancak daha sonra Büyük Herod'un özel teşvikiyle bölgeden taşındı. Burada yaşayan Yahudilerin gerçek sayısı Antakya'da ve çevresinde herhangi bir zamanda tahmin etmek elbette çok zordur. Tudelalı Benjamin'in orada ancak 10 Yahudi aile saydığı 12. yüzyıldan, 300-400 kişiyi kapsayacak kadar 20. yüzyılın başına doğru büyüdüğü tahmin edilebilir (Kraeling, 1932:135).

Bununla birlikte, daha önceki dönem için tamamen yüzdeler ve olasılık hesaplamalarına bağımlıyız. Genel olarak, erken yüzyıllardaki Hıristiyanlık döneminin, Yahudi cemaatinin en büyük sayısal gücüne ulaştığı dönemler olduğu söylenebilir. Bu gücün gerçek boyutunu belirlemeye çalışırken, önce Josephus'un, onun zamanında Yahudilerin antik dünyanın her yerine yayılmış olmasına rağmen, özellikle Suriye'de çok sayıda olduklarını ve Suriye'de çok sayıda olduklarını belirten ifadesini aklımızda tutmalıyız. özellikle Antakya'da toplanmıştır. Bu nedenle Suriye'de en az Mısır'daki kadar Yahudi olduğunu varsaymalıyız. Sanıldığı gibi, Mısır Yahudileri toplam yerel nüfusun on iki veya on üçünü oluşturuyorsa ve Beloch ile birlikte Suriye'nin nüfusunu Augustus zamanında altı milyon ve Nero zamanında bir milyon olarak tahmin edersek yüzyılın başlarında tüm Suriye'de bir milyon Yahudi'ye izin vermeliydi. Beloch'la birlikte, Augustus döneminde Antakya'nın nüfusunun kabaca azat edilmiş insanlar ve vatandaşlar olduğunu varsayarsak, 45000 Yahudi'yi o zamanki şehir³⁹ ve çevresi sayılırsa daha fazlası. İmparatorluk döneminde şehrin nüfusunun muhtemelen 500 000,40'a ulaşacağı noktaya kadar devam eden büyümesiyle, yaklaşık 65 000 Yahudi rakamının göz önünde bulundurulması gerekecektir. Antakya'nın bu hesaplamada kullanılan genel tahminleri, eski yazarların ifadeleriyle karşılaştırıldığında, özellikle MS 526'daki depremde ölen kişilerin sayısı ile ilgili olanlar ile karşılaştırıldığında ihtiyatlıdır(Kraeling, 1932:136).

Yerel Yahudilerin örgütlenmesine ilişkin veriler gerçekten azdır. Josephus, M.S. 69 yılının olaylarını anlatırken Antakyalı grubun bir gruptan da bahseder. Suriye'deki diasporanın diğer bölgelerindekilerden kökten farklı olduğunu varsaymak için hiçbir neden yoktur. Bunlar her zamanki gibi yaşlılar konseyinin başkanı ve başkanı olduğunu ve arkonların bu konseyin özel yürütme yükümlülükleri olan üyeleri olduğunu varsayabiliriz. Hrisostom ayrıca Yahudilerden de bahseder. "Patrikler" Doğrusunu söylemek gerekirse, ekümenik Yahudiliğin unvansal başı olan patriğe mi, yoksa büyükşehir piskoposuna benzer bir taşra görevlisine mi atıfta bulunduğu belli değil, ancak

ikincisi bize daha olası görünüyor. Antakya'daki Yahudilerin siyasi durumu neydi? Bu sorunun yanıtı hemen belli değil (Kraeling, 1932:136-137).

Seleukos döneminin ilk günlerinden beri, ister tek tek ister grup olarak, bir tür imtiyazdan yararlandıkları oldukça kesin görünüyor. 2 Macc. 4, 9, Jason, Kudüs'te yaşayan Yahudilere Antakya vatandaşlığı verilmesi karşılığında Antiochus Epiphanes'e meblağlarca para vaat ediyor, bu, Antakya'da ikamet eden Yahudilerin zaten bu tür haklara sahip olduklarını ve bu haklara sahip olduklarını varsayar (Kraeling, 1932:137).

Josephus'un önerdiği şey, yasal olarak, mevcut bir ayrıcalığın şehrin yerleşik olmayanlarını da kapsayacak şekilde genişletilmesidir. İlgili üç pasajdan birinde Josephus vatandaşlığın Antakya'daki Yahudilere Seleucus I. Nikator tarafından verildiğini iddia eder. Bu pasaj Josephus'un yazılarının en kesin propagandacısı olan Contra Apionem'de yer aldığından Antiochus Epiphanes'in haleflerinin onlara Yunanlılarınkine benzer yurttaşlık ayrıcalıkları verdiklerini söyleyen ikinci ifade, Contra Apionem referansının değerini bir şekilde göz ardı etmek ve bir tür vatandaşlık ayrıcalıklarının onlara verildiğini varsaymak iyi olacaktır. MÖ 2. yüzyılın ortalarından sonra Antakya'daki Yahudi grubu. yakından okunduğunda, paralı Yahudi askerlerin ABD'ye kabul edilmek için başvurma ayrıcalığından daha fazlasına ihtiyaç duymadığı ve muhtemelen de gerekmediği söz konusu. emos. Bu nedenle, şehrin kuruluşundan itibaren, bireysel olarak Yahudilerin, eski askerlerin vatandaş listelerine kaydedilebileceği ve MÖ 2. yüzyılın ortalarından sonra olduğu sonucuna varıyoruz. Yahudilerin polis yapısında özel bir yeri vardı. İskenderiye'de var olan koşullar normatif olarak alınırsa, Antakya Yahudileri kesinlikle yerliler ve yabancılar sınıfına aittiler ve bu nedenle gerçek ve hatta potansiyel vatandaşlar değillerdi. Yine de gerçek statüleri kesinlikle haklarından tamamen mahrum bırakılmak değildi. Bu nedenle, Mısır'daki diğer barbar olmayan yabancıların temsilcileri gibi, yerel topluluk içinde ayrı bir grup olarak örgütlendiklerini varsaymak mantıklıdır. Bu, doğrudan temsili ima etmese de, hukuki ve dini özgürlük yoluyla büyük ölçüde güvence altına alınmıştır (Kraeling, 1932:137-138).

Bahsedilen üç pasajın ikincisinde Josephus, Antakya'daki Yahudilere izin verildiğini iddia ettiğinde, bu konuyla ilgili teknik terimi gevşek bir şekilde kullanarak özür dilemek amacıyla hemşerilerin statüsünü yükseltiyor. Terimin kullanımının gerekçesi, müttefik sivil organlar olması, neredeyse özerk kalması, ancak karşılıklı olarak bir başkasının belirli bir noktadan uzak, ve eşit olmayan konumdaki gruplar arasında, önemli ama sorunlu ulusal azınlıkları bir bölgenin sivil organizmasına dahil etmenin bir yolu olarak kurulan bir hoşgörü durumu. Yasal durumlarının gerektirdiği gibi "Antakya'dan" ve kullanımlarının resmi bir gerekçesi olmadığı yerine kendi kullanımlarına göre durumun aslında böyle olduğunu varsayabiliriz (Kraeling, 1932:138-139).

Yahudilerin bu şekilde tasavvur edilen statüsü, muhtemelen "Yahudilerin orada yaşamasını güvenli hale getiren" I. Antiochus'un günlerinden beri Antakya'da mevcuttu. Kendilerinden önce sadece paralı askerlerini ve dini ve ulusal kimliklerini feda etmeye hazır olanlar, bu şartı yerine getirmeyi mümkün bulacaktır (Kraeling, 1932:139).

Antakya şehrinde bir Yahudi yerleşiminin kurulması, Yahudilerin "kendi kanunlarına uyma" ve dolayısıyla dini bireyselliklerini koruma hakkını içeriyordu. Bu hakların Antakya seçimlerinin kodlanmış yasasında resmi olarak ifade edildiğinden pek şüphe edilemez. Antakya'da Yahudilerin ayrıcalıklarının yazılı olduğu ve halkın Titus'tan kaldırmasını boş yere talep ettiği bronz tabletler, büyük olasılıkla Seleukos dönemi yasalarını kaydetmiştir. Yürürlükte olan ve kesin olarak bildiğimiz tek kanun, belediyenin hamamlara verdiği yağ için halktan toplanan ücretlerin Yahudilere iade edilmesini sağlayan kanundur. pagan ürünü kullanmasına izin verilmedi ve kendi ürünlerini tedarik etti. Romalıların gelişi, Antakya'daki Yahudi vatandaşların resmi statüsünü hiçbir şekilde değiştirmede (Kraeling, 1932: 139).

Gerçekten de Roma ile Kudüs arasında Maccabee Simon'un günlerinden beri yürürlükte olan antlaşmalar ve Hyrcan Julius Caesar arasındaki anlaşmayla diasporadaki Yahudilere garanti edilen ayrıcalıklar, halkın ve bireylerin mevcut yasaları feshetme girişimlerini engelleme etkisine sahipti.58 Balık mahallelerinin ve yerleşim yerlerinin şehir içindeki ve şehirdeki konumu hakkında spekülasyon yapmak ilginç. Alanın kazılması, resmi kesinlikle daha kesin hale getirecektir, ancak bazı oldukça önemli ayrıntılar, edebi geleneğin anlatımından açıkça görülmektedir. Sinagogların birinde bir ipucu bulunabilir. *Codex Vaticanus Arabicus no. 286*, Guidi tarafından yayınlanan bölüm, daha önce bir sinagog olan St. Ashmunit, şehrin batı ucundadır. Bu, büyük olasılıkla, Chrysostom'un bahsettiği şehir içindeki sinagogdur. Sağ erken bir zamandan beri, sinagog sorusu için, *Keneşeth Hashmunith*, İbn Shahin tarafından Kudüs tapınağının yıkılmasından sonra inşa edilen ilk yer olduğu söylenmektedir (Kraeling, 1932:140).

Ancak Chrysostom, dışındaki sinagoglardan da bahseder. Bunlardan biri Daphne'deki ünlü sinagog olacaktır. Chrysostom, Malalas kayıtlarında, Tiberius'un Daphne günlerinde bir pagan binasına yer açmak için64 bir sinagogun yıkılmasından bahsederken, tamamen yanılıyor olacak, ya da Yahudilerin Daphne ile erken bağlantısı göz önüne alındığında daha olasıdır. Chrysostom'un bahsettiği yapıyla değiştirilen daha eski bir yapıdan bahsediyor olacak. Şehrin aşağısındaki düzlükte ve kutsal Daphne bölgesi ile Daphnetic sinagogunun yakınında bir Yahudi yerleşiminin var olduğu tamamen muhtemeldir. Gerçekten de Onias'ın Antakya kentindeki benzer bir türbenin temenosu yerine Daphne'deki pagan tapınağının kutsal bölgesine sığınması, yaşamına yönelik bir tehdit ortaya çıktığında ikametgahının burada olduğunu gösterebilir. Daphne'ye Antakya'dan daha yakın. Eğer öyleyse, Daphne yakınlarındaki Yahudi yerleşimi MÖ 171 gibi erken bir tarihte var olmuş olacaktır.

Antakya'daki Yahudi mahallelerinin ve topluluklarının yeri hakkında spekülasyon yapan hiç kimse, Talmud geleneğini göz ardı edemez. Bu gelenek, Filistinli ve Babil hahamlarının anlaşmaları ile Antakya'dan ziyade Holath Antakya şeklinde korunmuştur (Kraeling, 1932:140-142).

Antakyalı Hultha ile, Josephus'un bahsettiği bölge Babil'den gelen Yahudi Saturninus tarafından tahsis edildiği bölge olarak belirlemek gerekecektir. Daphne yakınlarında gördüğümüz gibi, Yahudi kolonisinin de var olduğunu varsaymak istenebilir. Bu, belirtilen seçim lehine bir argüman olabilir. Ama iki itiraz var. İlki, Antakya'nın yukarıdaki bölgenin, denize doğru olandan çok daha büyük boyutları olan bir ovayı veya vadiyi temsil ettiği ve bu nedenle, "ova" veya "Antakya vadisi" adı üzerinde hak iddia etmede makul bir önceliğe sahip olabileceğidir. İkincisi, Strabon ile ilgili açıklamaları, bu adla anılan bölgenin şehrin batısında olduğunu varsaymayı gerekli kılmaktadır (Kraeling, 1932:142-143).

Strabon, Alexander Balas ve Ptolemy Philometer'in MÖ 145'te "Antakya ovasında" savaşta bulunduğu belirtir. Batlamyus güneyden yaklaştı. İskender şehrin sevgisini kaybetmişti. İskender'in şehrin batısında bir çatışmayı göze alması, kendisini iki düşman grubun arasına sokması anlamına gelirdi. Şehrin doğusunda, bir ordu konuşlandırmak için daha fazla yer bulunabileceği ve güvenli bir geri çekilme fırsatının olduğu, savaşın meydana geldiği bölge olmalıydı. Savaşın sonradan İskender aslında Arabistan'a kaçtı. Sonuç olarak, Strabon'un "Antakya ovası" olarak bahsettiği yer şehrin doğusunda olacaktır. Strabo'nun "ovası" ile Talmud'un 1511 doları arasında ayırım yapmak akıllıca olmayacaktır. Gerçekten de Strabon'un referansının ışığında görüldüğü gibi, İMi5t6, ünlü Lacus Antiochenus ve bu gölle bağlantılı bataklık ovalar ve genel bölgede birleşen çeşitli akarsulardan başka bir şey olamaz; Böylece öyle görünüyor ki, M.S. 1. yüzyıl gibi erken bir tarihte, Antakya'da ve çevresinde, biri şehrin batısında, Daphne yakınlarında, biri tam şehirde ve biri şehrin doğusunda olmak üzere en az üç Yahudi cemaati vardı. "Antakya ovasında"(Kraeling, 1932:140).

Antakya ovasındaki Yahudi kolonisinin merkezinin şehrin doğusunda ne kadar uzakta olduğunu söylemek zor. Muhtemelen, şehir büyüyüp genişledikçe Roma metropolü tarafından emilecek kadar Selevkos başkentine yeterince yakındı. Bununla bağlantılı olarak, Marcus Agrippa ve Büyük Herod'un büyük inşaat eserlerini akılda tutmak iyi olabilir. İlki Malalas'tır, kendi zamanında olduğu gibi Silpius Dağı'nın eteğinde ve şehrin doğusunun dışında kalan arazide kamu binaları ile gelişmiş ve gelişmiştir. Şimdi Büyük Herod da Antakya'da kapsamlı operasyonlar yürütüyor, kaldırımlar döşeniyor ve ihtişamlı bir şekilde süsleniyor. portikolar karayolunun bir bölümü Förster'da 20 stadia Herodian revakının, şehrin batı ucunda, normalde yaptığı gibi kıyıda gelen Herod'un ilk önce yapacağı kasabanın o kısmına doğru uzanan ve onu süsleyen olduğunu göstermeye çalışmıştır. Yorum itiraza açık görünüyor. Yaklaşık 20 stadion uzunluğu göz önüne alındığında, Herodian caddesinin tüm Seleukos şehrini kestiğini varsaysak bile, Silpius Dağı'ndan akan dereyi

duvarın hemen dışına taşımıştır. Ayrıca West Brook, erken Helenistik çağda, ünlü piskopos Ignatius'un gömüldüğü bir mezarlıktı. Tahminimize göre, Farster'ın batıda bir konum için tartışmasına neden olan soru, Büyük Herod'un Selevkos kasabasından doğuya, ovaya doğru bir revak ve ana yol inşa edip etmemesi gerektiğidir. Ancak bu soru, Förster'in varsaymış olabileceği kadar cevapsızdı ve bu noktada Marcus Agrippa'daki Yahudi yerleşimimizin bulunduğu yere geri döneceğiz, hatırlanacak, kasabanın doğusundaki pius boyunca bir bölümü iyileştirdi ve Marcus, bir Yahudi olarak biliniyordu. Büyük Hirodes'in dostu, dolayısıyla Yahudilerin de dostudur. Hirodes'in inşa faaliyetleri ile Agrippa'nıninkilerin birbiriyle bir ilişkisi olduğu ve her ikisinin de, o zamanki gibi bölgeyi etkilediği varsayımında olasılık dışı hiçbir şey yoktur. Seleukos şehrinin doğu banliyölerinin, her iki bağışçının da ilgilendiği bir halkla veya bir davayla yakın bir ilişkisi vardı. Bu nedenle, ortak girişimin amacının, Antakya "ovası"ndaki bir Yahudi yerleşimini geliştirmek ve kentle ilişkilendirmek olduğu hipotezini sunuyoruz (Kraeling, 1932:140-144).

Bu, ovada daha uzaktaki diğer benzer kolonilerin varlığını veya daha sonra kurulmasını engellemeyecek, ancak erken Hıristiyan havarileriyle bağlantılı kiliselerin ve yerlerin hepsinin Jüstinyen şehrinin en doğu kesiminde yer aldığı geleneğini açıklayacaktır ve Tiberia gelişiminin doğu kesiminde Didius Julianus altında inşa edilen Plethrion'un, bir Yahudi Asabinus'un sahibi olduğu ve yaşadığı bir evin yerine inşa edildiğini iddia etmektedir. Şehrin değişen sınırları içinde ve dışında Yahudi cemaatinin tarihi yalnızca genel hatlarıyla ve belirli belirli bölümlerle ilgili bilgileri durumun doğasından kaynaklanan genel değerlendirmelerle birleştirerek izlenebilir. Topluluğun başlangıcı şüphesiz göze batmayan ve önemsizdi. Seleukos ordusunda hizmet etmiş, vatandaş olmuş ve emekli maaşlarıyla yaşayan Yahudiler dışında, Antakya Yahudileri ilk başta şehrin 6 milyonunun belirsiz ve kısmen kimliği belirsiz bir unsuruydu ve biz gururlular tarafından tamamen görmezden gelindik. Makedonlar, kendi amaçları doğrultusunda kullanılabilecekleri kadar tasarruf ettiler. diğer yandan imtiyazsız ve korumasızdılar ve şüphesiz, Makedon üstünlüğü iddiasının acısını hissetmek için pek çok fırsata sahiptiler. Bununla birlikte, Antiokhos'un zamanına geldiğinde, Yahudiler ve diğer ovotlar arasındaki ayrım demos için aşikâr hale geldi ve onların konumu, "orada yaşamaları onlar için güvenli" hale gelecek ölçüde iyileşti. yasal imtiyaz ve koruma, ancak yasal haklar hiçbir zaman gerçek koşullar için güvenli bir kriter değildir. Antiochus Epiphanes dönemi muhtemelen bu gerçeğe tanıklık etmiş olacak, çünkü yasal haklarında ve ayrıcalıklarında resmi bir azalma olmadığını bilmemize ve liberal Yahudilerin kraliyet sarayında her zamankinden daha fazla öne çıkmasına rağmen, Yahudilerin daha önce hiç olmadığı kadar radikal bir şekilde Selevkos hükümdarının Yahudi bireyciliği sorununa yaklaştığı ve bunu takip eden Filistin'deki savaş döneminin Antakya'daki Yahudiler ve Yahudi olmayanlar arasındaki husumetten ve sayısız kötü niyetli olaya vesile olmasından başka bir nedeni olamaz. kötü muamele Lysias ve Bacchides tarafından esir alınan

Yahudilerin Antakya'ya nakledilmesi, yerel akrabalarının durumunu neredeyse hiç iyileştirmedi. Filistin Yahudiliğinin siyasi kaderindeki müteakip değişiklik ve Yahudi yöneticiler ile Seleukos hanedanları arasındaki işbirliği dönemi, Antakya Yahudiliğinin kaderini iki farklı ve farklı şekilde etkiledi. Bir yandan, emperyal yardımseverliğin geri dönüşünü işaret ediyordu. Bu, Josephus'un, Antiochus Epiphanes'in haleflerinin, Antiochus tarafından Kudüs'ten alınan tüm pirinç adaklarını yerel Yahudi sinagoguna devrettiklerine ilişkin ifadesiyle açıklanır. Öte yandan bu durum, yerel Yahudiler ve komşuları arasındaki kötü duyguların yoğunlaşmasına neden oldu. Bu olaylardan biri, II. Demetrius'un bir ochene isyanını bastırmak için Yahudi paralı askerleri kullanmasıydı. Bu tür hizmetlerin Yahudiler tarafında uyandırdığı kin, Seleukosların otoritesi geriledikçe orantılı olarak artmış görünüyor. Bu nedenle, Alexander Jannaeus'un günlerinde yerel antipati nedeniyle Yahudi topraklarından Suriye ordusu için paralı asker toplamanın imkansız hale geldiğini bulmak hiç de şaşırtıcı değil(Kraeling, 1932:144).

Bu, ovada daha uzaktaki diğer benzer kolonilerin varlığını veya daha sonra kurulmasını engellemeyecek, ancak erken Hıristiyan havarileriyle bağlantılı kiliselerin ve yerlerin hepsinin Jüstinyen şehrinin en doğu kesiminde yer aldığı geleneğini açıklayacaktır ve Tiberia gelişiminin doğu kesiminde Didius Julianus altında inşa edilen Plethrion'un, bir Yahudi Asabinus'un sahibi olduğu ve yaşadığı bir evin yerine inşa edildiğini ifade etmektedir. Şehrin değişen sınırları içinde ve dışında Yahudi cemaatinin tarihi yalnızca genel hatlarıyla ve belirli belirli bölümlerle ilgili bilgileri durumun doğasından kaynaklanan genel değerlendirmelerle birleştirerek izlenebilir. Topluluğun başlangıcı şüphesiz göze batmayan ve önemsizdi. Seleukos ordusunda hizmet etmiş, vatandaş olmuş ve emekli maaşlarıyla yaşayan Yahudiler dışında, Antakya Yahudileri ilk başta şehrin 6 milyonunun belirsiz ve kısmen kimliği belirsiz bir unsuruydu ve biz gururlular tarafından tamamen görmezden gelindik. Makedonlar, kendi amaçları doğrultusunda kullanılacakları kadar tasarruf ettiler ve diğer yandan imtiyazsız ve korumasızdılar ve şüphesiz, Makedon üstünlüğü iddiasının acısını hissetmek için pek çok fırsata sahiptiler. Bununla birlikte, Antiokhos'un zamanına geldiğinde, Yahudiler ve diğer ovotlar arasındaki ayrım demos için aşikâr hale geldi ve onların konumu, "orada yaşamaları onlar için güvenli" hale gelecek ölçüde iyileşti. yasal imtiyaz ve koruma, ancak yasal haklar hiçbir zaman gerçek koşullar için güvenli bir kriter değildir. Antiochus Epiphanes dönemi muhtemelen bu gerçeğe tanıklık etmiş olacak, çünkü yasal haklarında ve ayrıcalıklarında resmi bir azalma olmadığını bilmemize ve liberal Yahudilerin kraliyet sarayında her zamankinden daha fazla öne çıkmasına rağmen, Yahudilerin daha önce hiç olmadığı kadar radikal bir şekilde Selevkos hükümdarının Yahudi bireyciliği sorununa yaklaştığı ve bunu takip eden Filistin'deki savaş döneminin Antakya'daki Yahudiler ve Yahudi olmayanlar arasındaki husumetten ve sayısız kötü niyetli olaya vesile olmasından başka bir nedeni olamaz. kötü muamele Lysias ve Bacchides tarafından esir alınan

Yahudilerin Antakya'ya nakledilmesi, yerel akrabalarının durumunu neredeyse hiç iyileştirmedi. Filistin Yahudiliğinin siyasi kaderindeki müteakip değişiklik ve Yahudi yöneticiler ile Seleukos hanedanları arasındaki işbirliği dönemi, Antakya Yahudiliğinin kaderini iki farklı ve farklı şekilde etkiledi. Bir yandan, emperyal yardımseverliğin geri dönüşünü işaret ediyordu. Bu, Josephus'un, Antiochus Epiphanes'in haleflerinin, Antiochus tarafından Kudüs'ten alınan tüm pirinç adaklarını yerel Yahudi sinagoguna devrettiklerine ilişkin ifadesiyle açıklanır. Öte yandan bu durum, yerel Yahudiler ve komşuları arasındaki kötü duyguların yoğunlaşmasına neden oldu. Bu olaylardan biri, II. Demetrius'un bir ochene isyanını bastırmak için Yahudi paralı askerleri kullanmasıydı. Bu tür hizmetlerin Yahudiler tarafında uyandırdığı kin, Seleukosların otoritesi geriledikçe orantılı olarak artmış görünüyor. Bu nedenle, Alexander Jannaeus'un günlerinde yerel antipati nedeniyle Yahudi topraklarından Suriye ordusu için paralı asker toplamanın imkansız hale geldiğini bulmak hiç de şaşırtıcı değil (Kraeling, 1932:145-146).

Doğu'nun Romalılar tarafından fethi, muhtemelen Antakya'daki Yahudilerin durumunda büyük değişikliklere yol açtı. Artık hem Filistin hem de Suriye üçüncü bir gücün kontrolü altında olduğuna göre, Yahudiler ve komşuları arasındaki çekişme kemiği fiilen ortadan kalktı ve Yahudiler, bir zamanlar gördükleri muamelede minnettar olacakları çok az şey olsa da " Romalıların "müttefikleri", yine de hilekârlığa karşı koruma talep edecek ve bulacak bir konumdaydı. Ve Romalı yetkililerin gözünde büyük olan Büyük Hirodes, kraliyet treniyle sık sık şehri ziyaret etmeyi ve ona cömert hediyeler vermeyi uygun gördüğünde, yerel Yahudilerin prestiji ve kişisel önemi bir dereceye kadar yükselmiş olacak. Bu noktadan önce veya sonra zorlukla ulaşılan nokta. Antakya Roma Yahudilerinin bu şekilde deneyimledikleri itibar artışının çeşitli önemli yandaşları oldu. Birincisi zenginliğin artmasıydı. Bunun kanıtı, Antakya Yahudileri tarafından Kudüs'teki tapınağa gönderilen pahalı adaklarda ve Claudius yönetimindeki kıtlık zamanında Kudüs'teki kardeşlerinin yararına ilk Hıristiyanlar tarafından Antakya'da yapılan koleksiyonda bulunacaktır. İkincisi, Josephus'un dediği gibi, "Tanrı'dan korkanlar" veya "mühtediler" olarak Yahudi diniyle az çok yakından özdeşleşmeye başlayan "bir yığın Yunanlı"nın Yahudi sinagoguna çekilmesi idi (Kraeling, 1932:147).

Bunlardan en az birinin, daha sonra Hıristiyan hareketinde rol oynayan Nikolaos'un adını biliyoruz. Üçüncüsü, Helenistik kültürün Yahudilerin yaşamına ve düşüncesine girmesiydi. Bu konu, en iyi şekilde, başka bir bağlamda ele alınmak üzere, Antakya Yahudiliğinin dini görünümüyle bağlantılı olarak tartışılabilir. Daha sonra göstermeye çalışacağımız gibi, Maccabees'in 4. Kitabı Antakya'nın bir ürünüyse, sofistik bakış açısı ve yazarın Makabi şehitleri için bir anıt türbeyi tasvir eden fresklerle oynama tarzı olduğunu burada söylemekle yetinelim denemeleri, muhafazakârlığının önyargılarını gevşetmekte oldukça iyi bir yol izlediğini göstermektedir. Antakya'dan gelen Hıristiyan

gelişmeler hakkında ve özellikle o çevrenin mühtedilerinden ve Yahudi Hıristiyanlarından bildiklerimiz de aynı yönü işaret etmektedir (Kraeling, 1932:147).

Yahudilerin Antakya'da sahip oldukları prestij ve refah dönemi, birinci yüzyılın ortalarına doğru sona erdi. Caligula döneminde meydana gelen olaylarla müjdelenir. Caligula'nın saltanatının üçüncü yılında Malalas, Antakya'da birçok Yahudi'nin katledildiği bir pogromu anlatıyor. Sebebin mavi ve yeşil sirk hizipleri arasında çatışma olduğu söyleniyor. Malalas'ın olayı, Antakya'nın putperestlerine karşı Nian Yahudileri tarafından girişilen başarılı bir cezalandırma seferini içeriyor. Roma döneminde böyle bir olayın imkânsızlığı, bir bütün olarak değer öyküsünü tehlikeye atar. Merhum tarihçi, olayın ayrıntılarını anlatırken ne kadar hata yaparsa yapsın -en sevdiği motiflerden biri sirk gruplarının çarpışmasıdır-, belirtilen zamanda bazı istenmeyen olayların gerçekleşmiş olması doğal olarak olası değildir. Bu, Malalas'ın anlatısının gelişimi için gerekli başlangıcı oluşturur, çünkü çok kesin ve önemli bir tarih olan Galigula'nın üçüncü yılı işliyor. Philo ve Josephus'a dönersek ve Caligula'nın hükümdarlığı dönemindeki olaylara ilişkin genel bilgimize geri dönersek, Malalas'ın raporuyla ilgili olarak alınan tutum doğrulanır ve kargaşa tarihinin önemi açıkça ortaya çıkar(Kraeling, 1932:148).

İmparator, Kudüs'teki tapınağa kendi heykelinin dikilmesini emretti. Kararname, Suriye valisi Petronius'a iletilerek, ordunun yarısının Fırat Nehri üzerinde alınması emri verildi. emri yerine getirirken onu Yahudiye'ye götürdü. Petronius gerekli ön düzenlemeleri yaptı, ancak mümkünse çatışmadan kaçınmanın akıllıca olacağını düşündü ve böylece Yahudilerin rahiplerini ve arkonlarını kendisine çağırarak emirlerini açıkladı ve onlara boyun eğmeyi öğütledi. . Yahudi liderler gözyaşlarına boğuldular ve giysilerini yırttılar ve keder ve çaresizlik içinde oradan ayrıldılar. Bütün bunlar şüphesiz valinin Antakya'daki konutunda meydana geldi ve bu nedenle tapınağa yapılan saygısızlık haberi ilk olarak Antakya'ya gelmiş olacak. Antakya'daki Yahudilerin dikkatini çekti. Josephus'un olayla ilgili anlatımı, sonraki gelişmelere ışık tutuyor. Bize, Petronius'un Caligula'nın emirlerini yerine getirmek için Kudüs'e giderken Ptolemais ve Tiberias'ta karşılaştığı protestocu Yahudi çetelerinden bahsediyor. Seferin ilerleyişine karşı bu aktif muhalefet; lejyonların varlığı en iyi şekilde, planın ilk ortaya çıktığı Antakya'da başlayan bir protestonun devamı olarak anlaşılır ve böylece Malalas'ın Caligula'nın bu üçüncü yılında oradaki bir karışıklıkla ilgili açıklamasını doğrulamaya hizmet eder. Gerçekten de, Antakya'daki karışıklık protesto eden Yahudilere karşı güç kullanımını içeriyorsa, Ptolemais ve Tiberias'ta yapılan protestoların doğası çok daha anlaşılır hale gelecektir. Antakya'da yaşananlara bir başka gerçek daha ışık tutuyor. MS 41'de Claudius, Caligula'nın fermanını reddedip, Mısır'daki pogromların durdurulmasını emreden bir bildiri yayınlayınca ve aynı belgede oradaki Yahudilere tanınan ayrıcalıkların devamını garanti altına aldığına, bu belgenin bir kopyası özel olarak Antakya'ya gönderildi. (Kraeling, 1932:148-150).

Bu, Antakya'da Mısır'da yaşananlara benzer koşulların varlığına tanıklık ediyor. MS 40 telaşını görünüşe göre Antakya Yahudileri için görece bir sükûnet dönemi izledi, ancak bu dönem en iyi ihtimalle kısa süreliydi. Josephus'a göre MS. 66'da Filistinli Yahudilerin Romalılara karşı isyanı sonucunda Suriye'nin her yerinde Yahudiler ve Yahudi olmayanlar arasında şiddetli bir husumet uyanarak günlerini kan içinde ve gecelerini terör içinde geçiren kamplar şeklinde Suriye'nin her şehri ikiye bölündü. Sadece Antakya, Sayda ve Apamea'nın Yahudi sakinlerini bağışladığı ve tek bir kişiyi öldürmeyi ya da hapse atmayı reddettiği söylendi. Josephus, gerekçelerle ilgili istisnayı açıklıyor. Antakya'nın "hiçbir devrimci niyet göstermeyen insanlara acıma" ile dolu olduğu, paganlar tarafından açıkça hak edilmediği gibi özür dileyen bir iltifat. Büyük olasılıkla, bir yanda Kral Agrippa'nın varlığı ve sınırlayıcı etkisi, diğer yanda vali olarak Cestius Gallus'un güçlü eli, Antakya'da neredeyse evrensel olan karşısında sükunetin devam etmesini mümkün kıldı(Kraeling, 1932:150).

Meseleler çok uzun süre bu statükoda kalmış olamaz. MS 66'yı hemen takip eden yıllarda, Yahudi isyanıyla bağlantılı olaylar da ani bir şekilde birbiri üzerine yığıldı ve Yahudiler ile putperestler arasında zorunlu bir barışın bile uzamasına izin vermeyecek kadar büyük ölçüde gerilim ve acıyı fazlasıyla kışkırtıcıydı. herhangi bir bölgeden. Antakya için uygun Josephus, iki ayrı olay dizisinin anlatıları olduğu iddia edilen şeyleri bildirir. İlk seans, Vespasianus'un MS 67'de Antakya'ya gelişiyle bağlantılıdır. İkincisi, Mucianus'un MS 69'un sonlarında ayrılışı ile Caesarius Paetus'un erken gelişi arasında Antakya'da meydana gelen büyük bir yangınla bağlantılıdır. MS 70'de. İkincisinden çok daha net bir şekilde tasvir edilen ilk sekans, Yahudi cemaatinin &apXwv'sinin oğlu olan Antiochus adlı bir kişinin toplanan halkın önünde Yahudilerin ihbarıyla başlar. Antiochus, Yahudilerin planının şehri bir gecede yerle bir etmek olduğunu söyledi. ve genel katliamlar. Antiochus tarafından rezil komponun suçlusu olarak tanımlananların hepsi derhal tiyatrodaki yakılarak öldürüldü. Bize söylendiğine göre kısa bir süre sonra Antakya'da gerçekten büyük bir yangın çıktı ve dört kişiyi yok etti. - meydan çarşısı, sulh ceza dairesi, kayıtlar salonu ve bazilikalar. Daha önce bahsedilen Antiochus, kendi akrabalarını bu eylemle suçladı ve putperestler yine Yahudilere karşı öfke ve öfkelerini dile getirdiler. Daha sonra yapılan bir araştırma, Antiochus tarafından suçlananlardan hiçbirinin sorumlu olmadığını kanıtladı. Dikkatli bir gözlemciye, Josephus'un burada bir ve aynı olaylar dizisine ilişkin iki farklı anlatım aktardığı görülecektir. Şehri yakma girişimi fiilen yapılmamışsa, sözde komponun ortaya çıkmasının ardından gerçekleştiği bildirilen toplu katliamlara kesinlikle gerek yok. Gerçek yangının bir devamı olarak hem onlar hem de Yahudilerin yerel siyasi ve dini ayrıcalıklarının ihlali anlaşılır hale geliyor. Ayrıca, şehri yakma planlarıyla ilgili kişilerin tek kişi tarafından ve aynı kişi tarafından iki kez ihbar edilmesi pek olası görünmüyor(Kraeling, 1932:151).

Öyleyse, anlatıları aynı olaylar dizisinin iki farklı anlatımı olarak kabul edersek, sonuçta ortaya çıkan gelişme tablosu nedir? Görünüşe göre, M1ucianus'un valiliği sırasında (MS 67-69), Antakya halkı, Yahudilere geleneksel olarak garanti edilen ayrıcalıklardan bazılarını -aralarında Şabat ayrıcalıkları ve petrol vergisinin geri iadesi de olmak üzere- iptal etmek için çaba sarf etti. Josephus tarafından farklı bir bağlamda bahsedilmiştir. Bu eylem kısmen, Yahudilerin Romalılara karşı savaşlarının neden olduğu bir tiksinti sonucuydu. Bununla birlikte, esas olarak, Josephus'un bahsettiği Antiochus gibi Yahudi kökenli bazı adamların önerisiyle gelmiş gibi görünüyor ve muhtemelen Yahudi seçkinliğini "daha yüksek" bir din türüne ulaşılmasının önünde bir engel olarak görmüşlerdi. Ancak Suriye valisi Mucianus, petrol iadesi imtiyazının yasallığı ve büyük olasılıkla Sebt ayrıcalığı için de aynısını yapacak, ancak Sebt karşıtı hareket diğer çeşitli Suriye'ye yayılmadan önce değil. Çabalarının başarısızlığı genç Antiochus'un aklını bırakmış olamaz. Bu nedenle, MS 69-70'in en büyüğü meydana geldiğinde, kendi vatandaşlarının bazı eylemlerini suçlamaya istekli bulunması oldukça makuldür(Kraeling, 1932:151-152).

Bu o zaman pogromların, katliamların, Josephus tarafından MS. 66 olaylarıyla bağlantılı olarak tanımlanan zulümlerin, Suriye'nin şu anda resmi bir valinin etkili bir garnizonu olmamasından kaynaklanan karışıklıkların işareti olacaktır. Caesennius Paetus, katliamlara ve pagan tanrılara kurban vermeye zorlama çabalarına son vermiş olacak, ancak görünüşe göre bir şiddet var olmaya devam etti. Bu, Titus'un 70'in sonlarında veya erken saatlerde şehre gelmesi üzerine tüm Yahudilerin Antakya'dan sınır dışı edilmesini onaylama talebiyle kanıtlanıyor. Onun böyle bir prosedürü onaylaması, vatandaşlık ayrıcalıklarının iptali için talep ve onay vesilesi oldu. ayrıca yasa dışı kabul edildi ve reddedildi. Böylece, bütün bu ve rahatsız edici olay, yerel Yahudi cemaatinin hukukunda bir değişiklik olmadan geçti, ancak Yahudilerin Roma üstünlüğünün ilk günlerinde sahip oldukları önemi kesin olarak sona erdirmiş olamaz. Antakya'daki Yahudi cemaatinin Yeruslaim'in düşüşünü takip eden 250 yıldaki tarihi, gerçeklerle örtülüdür. Elimizdeki yetersiz bilgilere göre, grup özgüvenini yitirmiş, başkalarının gözünde önemli bir rol oynamayı bırakmış ve etkili bir şekilde kendi üzerine itilmişti(Kraeling, 1932:152).

Antakyalı Yahudilerin Mezopotamyalı ve Filistinli akrabalarını örnek alarak Bar Koçba'nın ayaklanmasına yol açan karışıklıklara katılmaları pek olası değildir. Bunun nedeni, MS 69-70 yıllarında geçirdikleri denemelerden çok, Antakya'nın Doğu'nun askeri kontrolünün merkezi olması ve orada konuşlanmış lejyonlarla, Antakya'daki Yahudilerin yurttaşlık durumu artık eskisi gibi değildi. MS 70'teki ulusal bozgun ve ardından Hadrianus döneminde yaşananlar, putperestlerin zihninde iz bırakmış olacaktı. MS 70 yılında Romalı fatihler tarafından Kudüs'teki Tapınak hakkındaki suçlamaları kovuştururken, din değiştirme hareketine etkili bir şekilde son verdi ve böylece Yahudiler ile putperestler arasındaki en güçlü bağları kopardı. Antakya Yahudileri böylece

artık toplulukta Büyük Herod'un günlerindeki kadar öne çıkmasalar da, yasal statüleri neredeyse hiç değişmedi ve bildiğimiz kadarıyla bunu değiştirmek için hiçbir çaba gösterilmedi. Bu tür çabaların imkansızlığı ve yasa dışılığı Titus'un günlerinde gösterilmişti ve ayrıca Yahudilerin dışa dönük pasifliği, gerçek bir düşmanlığın gelişmesi için hiçbir fırsat sunmamış gibi görünüyor. Başka nedenler gerekli olsaydı, kararsız olduğu kabul edilen halkın hoşnutsuzlukları için o zaman için gerekli günah keçisini sağlayan Hıristiyanlara pagan nefretinin aktarıldığına işaret etmek mümkün olabilirdi. Putperestlerden bir ölçüde izole edilen Yahudiler, Filistin'deki akraba gruplarla ve özellikle Tiberya'dakilerle ilişkilerini geliştirdiler. Büyük hahamların pek azı Antakya'yı ziyaret etti; bu ziyaretler, yasanın uygulanmasıyla ilgili sorular ortaya çıktığında, Antakya topluluğunun liderleri tarafından hiç şüphesiz iade edildi. İkinci yüzyılda ünlü Haham Akiba, Hahamlar Eliezar ve Jehoshua ile birlikte Yahudi bilginler için para toplamak amacıyla şehre geldi. Bu ziyaretin anlatımından, Antakya Yahudiliğinin ekonomik durumunun daha da kötüye gittiğini öğreniyoruz. Yine de, eski refahı yetersiz koşullara indirgeyen, yine de Filistinli yetkililerin ihtiyaçlarını kendi ihtiyaçlarından üstün tutan ve kalan tek mülkünü onlarla paylaşan yerel Aba Jehuda'nın Pagan komşularından önyargı bariyerleriyle ayrılmış olan Antakya Yahudileri, dini çevrelerinin unsurlarından en az biriyle, yani Hıristiyanla bir miktar temasa sahipti(Kraeling, 1932:153-154).

Doğu dini inancının diğer biçimleriyle en yakın ilişki içinde olan Hıristiyan cemaatinin bu bölümü, pagan halk örneğini takip etme ve kendisini yalnızca Yahudi gelenekleri değil, aynı zamanda Yahudi gelenekleri de dahil olmak üzere Yahudi olan her şeyden tamamen ayırma eğilimindeydi. Eski Ahit ve yaratıcısı Tanrı. Bu gruba, Antakyalı Nikolaos'un ve Saturninus'un müritlerini, Simon Magus'un daha sonra orada çalışmış olan ve İsa figürü üzerinde hak iddia etmiş görünen müritlerini ve son olarak da Suriyeli Cerdo'yu vermeliyiz. Bununla birlikte, Hıristiyan cemaatinin tamamen farklı bir bakış açısını Yahudi komşularına karşı sempatik bir tavırla birleştiren başka bir bölümü de vardı(Kraeling, 1932:154).

Ignatius'un sesi ve bize Süleyman'ın Odes'inden konuşan inananlar, ama aynı zamanda ilk yüzyıllar boyunca Yahudi Fısıh Bayramı'nın tarihine göre Paskalya'yı kutlamaya devam edenlerin büyük bir kısmı Makabi şehitlerinin anısına hürmet etmeye devam etti. Piskopos Serapion'un mektubunda hitap ettiği Domnus gibi, pek çok kişinin Yahudilerle olan ilişkileri nedeniyle Hıristiyanlıktan vazgeçmeye itildiği bilinmektedir. Bunun meyveleri daha çok, bir Yahudi için tasavvur edilebilir olanla bir Hıristiyan için gerekli olan arasında ortak bir zemin bulmaya yönelik ciddi bir girişimin çökeltisi gibi görünen Samosata'lı Paul'ünki gibi teolojilerde tezahür etti. Bu tezahür etti. Büyük İncil alimi Antakyalı Lucian ve onun haleflerinden biri olan Dorotheus'ün öğreniminde daha da açık bir şekilde, İbranice bilgisi o günlerde bile Hıristiyanlar arasında ender bir başarı olan ve tefsir bakış açıları civardaki Yahudi alimlerle acil ve sempatik temas. Konstantin

günleriyle birlikte, Antakya Yahudiliği tarihindeki görece karanlık ve tam bir sükunet dönemi sona erdi. Belirsizlik perdesinin kalkması, elbette birincil kaynaklarımızdan gelen bilgi arzındaki artışla orantılıdır. Haham geleneği, dördüncü ve beşinci yüzyıllardaki Doğu Yahudiliği ile ilgili olarak, ilk üç yüzyılla ilgili olduğundan çok daha iletişimseldir. Bu nedenle, bize dördüncü yüzyılda Antakya'da haham olan en az iki kişinin, yani Haham Isaac Nappaha ve Haham Ephas'ın adlarını söylemesi şaşırtıcı değildir. Simlai, Jona ve Jose Antakya'yı dördüncü ve beşinci yüzyıllarda ziyaret ettiklerinde, Filistinli liderlerin gözünde şehre ya da yerel Yahudi cemaatine bağlı bir nişanlı gibi görünmektedir. Yüzyılda hızla artan Hıristiyan geleneği akışı, haham kaynaklarında gördüğümüz resim ana hatlarına önemli unsurlar ekleme eğilimindedir (Kraeling, 1932:156).

Yıllardır Antakya piskoposluğunun ruhban sınıfının bir üyesi olan Chrysostom tanıktır. Söylediği şey, sinagogu toplum içinde tahammül edebileceğimizden veya normalde hayal edebileceğimizden daha önemli bir rol üstlenirken bulduğunu gösteriyor. Hristiyanların Yahudi sinagoguna çekilmeleri, Hristiyan cemaatinin ve davasının duruşuna zarar veren bir önlemdi. Bununla ilgilenenlerin oranı elbette kesin olarak tespit edilmeyecek, ancak durum, Tom Adversus Judaeos'un bir dizi vaazını kışkırtmak için yeterince önemli) çünkü bu, kendilerine zarar verir ve o sırada fiilen olaya karışan "birkaç"ın sayısını artırır (Kraeling, 1932:156).

Hristiyanlar, çeşitli nedenlerle Yahudi sinagoguna çekildiler. Oradaki adliyi ciddi ve tarafsız buldular. Sinagogda yapılan yeminler, içilenlere göre daha kutsal ve bağlayıcı sayılırdı. Hrisostom, Hristiyan olduğu bilinen bir adamın, Yahudi mahkemesine yasal kovuşturma içeren bir dava açtığını gördüğünü anlatır. Yine Yahudiler, hastalığa çare bulmakla ve ele geçirilmiş kişilerden cinleri kovmakla gıpta edilecek bir üne sahiptiler. Her şeyden önce, Hristiyanlar sinagog tapınmasını cezbediyordu. Kendi ayinlerinin yalnızca kutsal kitapların okunmasıyla ilgili kısmına katılmaya ve dua ve Efkaristiya kutlamalarına ilişkin kısımları önemsememeye eğilimli olsalar da, yerel Hristiyanlar, Yahudi ayinlerini Yahudilerle çok uyumlu buldular (Kraeling, 1932:156).

Koşulların tanımına ne kadar önem verildiği açık değildir. Yahudiler tarafından başladığı varsayılan başka bir isyan, Malalas tarafından Olimpiyat oyunlarının yapıldığı MS 507 yılı için kronikleştirilir. Bu olayda çok sayıda Yahudi'nin öldürüldüğü söylenmektedir. En şiddetli rahatsızlık MS 610'da imparator Phocas'ın neden olduğu olaydır. Bu, zorunlu olarak Yahudilerin ayaklanmasına yol açtı, bu sırada patrik Anastasius ve diğer birçok Hıristiyan öldürüldü, vücutları parçalandı ve pazar yerinde teşhir edildi. Yerel vali Bonosus, sonunda büyük bir çabayla isyanı bastırdı, birçok Yahudiyi katletti ve geri kalanını şehirden sürdü.

Antakya'da ikamet eden Yahudilerin sayısındaki büyük azalma bu zamandan itibaren başlar ve bu dönemden bu yana hiçbir dönem görülmez. Arapların ve Frenklerin üstünlüğü, sayının artması

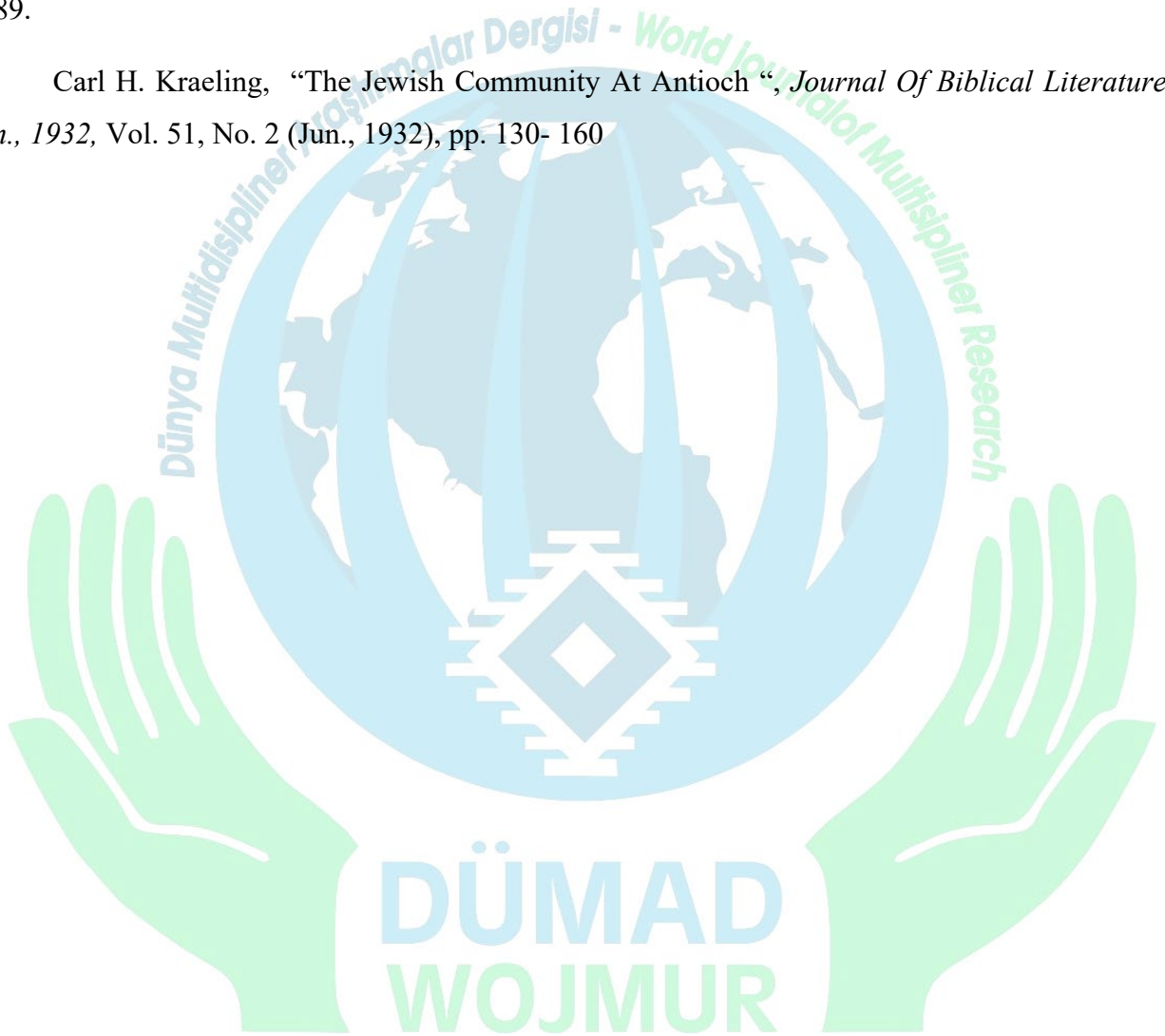
için elverişli koşullar sunuyordu. Tudela'lı Benjamin, on ikinci yüzyılın ikinci yarısında şehri ziyaret ettiğinde, orada sadece on Yahudi aile yaşıyordu; bu, bir zamanlar gerçek vatandaşları olan on binlerce ailenin yetersiz bir kalıntısıydı. Ancak Antakya'nın kendisi, bir zamanlar müreffeh olan Yahudi cemaatinin kaderinden uzun süre kurtulamadı.

Kaynaklar

Antioch, *Jewish Encyclopedia*, vol. I, 1901.

Bury, J. B., *A History of the Later Roman Empire from Arcadius to Irene*, II., 200, London, 1889.

Carl H. Kraeling, "The Jewish Community At Antioch", *Journal Of Biblical Literature*, Jun., 1932, Vol. 51, No. 2 (Jun., 1932), pp. 130- 160



İSRAEL BENYAKAR VE YUDA SİLİKİ'NİN TÜRKÇE-İBRANİCE İBRANİCE-TÜRKÇE SÖZLÜĞÜ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Akın DÜZGÜN*
İsmail ARSLAN**

Derleme Makalesi/Rewiev Article

Atf/Cite as: Düzgün, A. ve Arslan, İ. (2023). İsrail Benyakar ve Yuda Siliki'nin Türkçe-İbranice İbranice-Türkçe Sözlüğü Üzerine Bir Değerlendirme. *DÜMAD (Dünya Mültidisipliner Araştırmalar Dergisi)*, 6(Prof. Dr. Durmuş Ali Arslan Özel Sayısı), 109-124.

Özet

Ondokuzuncu yüzyıl hanedanlıkların yavaş yavaş ortadan kalktığı ve yerlerini yeni ve parçalanmış milletlerin aldığı bir dönem olmuştur. Bu dönemde büyük imparatorlukların çatisı altında yüzyıllarca yaşamış olan toplulukların militleşme süreci başlayınca, ya bu milletler keni dil, örf, adet ve tarihlerini araştırmaya veya onları militleşerek, bünyesinde buldukları hanedanlıklardan koparmak isteyenler tarafından bu çalışmaların yapıldığı tespit edilebilmektedir. Bu açıdan bakıldığında geç bir tarihte de olsa İsrail Devleti'nin kurulması sonrasında dil ve kültür çalışmaları hızla yapılmış ve İbranicenin eski fonetiği yeniden gün yüzüne çıkarılmaya çalışılmıştır. Bu çalışmaların bir devamı olarak İsrail Benyakar ile Yuda Siliki tarafından hazırlanan Türkçe İbranice ve İbranice Türkçe Sözlük çalışmasının da amacı tam da bu meseledir. Amaçları Türkiye kökenli Yahudilere İbranice öğretmek, İbranice bilenlere ise Türkçe karşılıklarını öğretmektir. Bu yönüyle bakıldığında uzak doğu dillerini ve alfabesini andıran fonetiği ile İbranice bir bilinmezi temsil etmektedir ki, yapılan bu detaylı çalışma bu dilin hem Türkler ve hem de Türkiye'den İsrail'e göçen Türkiye kökenli Yahudiler tarafından araştırılıp öğrenilmesini kolaylaştıracağı muhakkaktır.

Bu makalede İsrail Benyakar ile Yuda Siliki tarafından hazırlanan söz konusu sözlüğün bir değerlendirmesi ve tanıtımı yapılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: İsrail, Yuda, İsrail, Yahudi, Musevi, Sözlük.

* Okul Müdürü, Şehit Rasim Kalay İlkokulu, akins_77@hotmail.com, Orcid: 0000-0002-1274-3827.

** Okul Müdürü Şehit Rasim Kalay Ortaokulu, İsm.arslan@hotmail.com, Orcid: 0000-0001-5267-2157.

Abstract

The nineteenth century was a period in which dynasties gradually disappeared and were replaced by new and fragmented nations. In this period, when the nationalization process of the communities that had lived for centuries under the roof of the great empires began, it can be determined that these studies were carried out by those who wanted to either research their own language, customs, traditions and history or to separate them from the dynasties they belonged to by becoming a nation. From this point of view, after the establishment of the State of Israel, albeit at a late date, language and cultural studies were carried out rapidly and the old phonetics of Hebrew were tried to be brought to light again. As a continuation of these studies, the aim of the Turkish-Iranian and Hebrew-Turkish Dictionary study prepared by İsrail Benyakar and Yuda Siliki is exactly this issue. Their aim is to teach Hebrew to Jews of Turkish origin, and to teach Turkish equivalents to those who speak Hebrew. From this point of view, Hebrew with its phonetics reminiscent of Far Eastern languages and alphabet represents an unknown, and it is certain that this detailed study will facilitate the research and learning of this language by both Turks and Jews of Turkish origin who immigrated from Turkey to Israel.

In this article, the dictionary in question prepared by Israel Benyakar and Yuda Siliki is evaluated and introduced.

Keywords: Israel, Judah, Israel, Jewish, Jewish, Dictionary.

Giriş

Sözlük çalışmaları yoğun olarak on dokuzuncu yüzyılın başlarında yapılmıştır. Bu çalışmalarda güncel dillerin yanı sıra fonetiği ortadan kaybolmuş olan dillerin yeniden güncellenmesi için yoğun bir çaba harcanmıştır. Bu tür çalışmaların özellikle başka milletlerin yurtlarında yaşamaya mecbur kalmış veya bunu bir ihtiyaç olarak algılamış olan milletlerin unuttukları dillerin ortaya çıkarılmasına yönelik olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Rusya, Amerika, Avusturalya, Afrika ve Avrupa gibi dünyanın en fazla göç alan ve göç veren topraklarında yaşayan ancak, buldukları toplulukların dillerini konuşmak zorunda kalan insanları yeniden bir millet kılabilme veya bu milletleri çeşitli amaçlar uğruna kullanabilmek için yoğun bir dil çalışması yapılmıştır.

Bu konuda en fazla üzerinde çalışılan dillerin başında Asya, Ortadoğu ve Afrika dillerinin geldiğini söylemek gerekmektedir. Bunun başlıca sebeplerinden biri eski dünyanın merkezi olan bu bölgelerden yeni dünyaya yani başta Avrupa ve Amerika'ya çok yoğun bir göç olduğu bilinmektedir. Bu göçlerden biri olup, M.Ö. 500'lerde Romalılar tarafından Babil'den sürgün edilmeleri sebebiyle dünyanın her tarafına yayılan Yahudilerin göçüdür. Yahudiler gittikleri her toplumun içinde rahat yaşayabilmek için o toplumların dillerini konuşmak ve kendi dillerini gizlemek zorunda kalmışlardır. Bu sebeple var olan dil unsurlarının büyük bölümünü kaybettikleri bilinmektedir.

İsrael Benyakar ve Yuda Siliki, bu toplumun dil unsurlarını yeniden bir araya getirebilmek ve kaybolan fonetiği güncelleyebilmek için büyük bir gayret göstererek özellikle Türk toplumlarının arasında yaşayarak gününze gelebilen bir dil kullanan Yahudi toplumuna, yeniden İbranice konuşabilmek veya İbraniceyi aktif olarak kullanabilmek için her an başvurabilecekleri bir sözlük oluşturma becerisini ortaya koymuşlardır. Bu Türkçe-İbranice, İbranice-Türkçe sözlük, daha önce çıkan sözlüklerden farklı ve daha kapsamlı olarak oluşturulmuş ve diğerlerinin eksiklerini gidermek amacıyla matuftur. Çağdaş İbranicede kullanılan 16.000'i aşkın kelimeyi bünyesinde barındıran bu sözlüğün başlıca özelliği, İbranice sözcüklerin kendi yazılışları ile birlikte Türkçe harflerle okunuşunun ve Türkçe karşılığının tüm anlamları ile bir arada bulunmalarının temin edilmiş olmasıdır. Bu şekilde, öğrencilerin İbranice yazıları kolaylıkla okuyabilmelerinin sağlanması amaçlanmıştır. Sözlük kısmının sonuna, fiil gruplarını gösteren bir tablo ile fiillerin çekim cetvelleri ve bazı faydalı bilgilerden oluşan tablolar eklenmiştir. Sözlüğün başına ise, aranan kelimeyi bulmayı kolaylaştıracak İbranice bir alfabe konularak kullanıcıların incelemelerinde kolaylık sağlanmaya çalışılmıştır. Aynı listede, her harfin karşılığına, İbranicede genelde tarihlerin yazılışında kullanılan sayısal değerleri e gösterilerek sözlükteki bazı İbranice kelimelerin yanına, o kelimenin dilbilgisindeki niteliğini gösteren harfler de konulmuştur. Bunların anlamı "Kısaltmalar" bölümünde gösterilerek uzun bir zamandır eksikliği duyulan ve İbraniceyi öğrenmek isteyen, ya da İbranice üzerinden araştırma yapmaya çalışanların ihtiyaçlarını karşılayacak yeni bir eser ortaya konulmuş olduğu görülmektedir¹.

Sözlük yazarları İsrael Benyakar&Yuda Siliki tarafından bu sözlüğün başlıca amacı "İbranice dilini öğrenmek isteyen Türkçe konuşanlara yardımcı olmak" olduğu eserin giriş kısmında açıkça belirtilmiştir.

Yabancı bir dili öğrenmek isteyen her kişinin, o dilin bir sözlüğünden yararlanması mutlak bir gereklilik olmasına rağmen, ne yazık ki, Türkçe konuşan Yahudilerin İbranice öğrenebilmeleri için şimdiye kadar böyle bir imkânları yoktu. Çok eski yıllarda, basılmış birkaç sözlük hem kelime sayısı açısından yetersiz kalmış, hem de bugün artık bulunmaz duruma gelmiştir.

Bu durumda, İbranice öğreneceklerin, bildikleri ikinci bir dilde sözlüklere başvurmaları gerekmektedir ki böyle bir sıkıntıyı yaşamış Türkiyeli bir göçmen olarak, bu sözlük eksikliğini gidermeyi amaç edinen İsrael Benyakar, 2001 yılında sözlüğü oluşturmak için yola çıktığında eski sözlüklerden ve başka dillerdeki sözlüklerden yararlanmış olduğunu belirtmektedir. Bu ilk çalışması sırasında ancak 7800 kelimeye ulaşabilmişti².

¹ Türkçe-İbranice, İbranice-Türkçe Sözlük, (Haz. İsrael Benyakar&Yuda Siliki), I. Baskı, İsrael 2011, s. 7.

² Türkçe-İbranice..., s. 7.

İsrael Benyakar, önündeki engelleri aşabilmek için kendisen bir yardımcı bulmak için çalışmalara başladığında çok eski bir dostu olan ve 30 yıl kadar Hatay'da yaşayan Yuda Siliki'yi projesine davet etmiştir. Yuda Siliki, projeye katılmayı hemen kabul ederek çalışmaların hızlanmasını sağlamış ancak, çalışmalar ilerledikçe, karşılıklarına yeni engeller çıkıyordu. Özellikle, fiillerin köklerini saptamakta bir dilbilgisi uzmanına gereksinimlerinin olduğu çok kısa bir süre sonra anlamışlardı. Bu boşluğu da Amit Cohen adlı bir başka dost ve bilim adamı doldurmuştu. Sözlük çalışmasının bu şekilde son aşamaya getirilmesi sağlanarak basım için hazır hale getirilmişti. Bundan sonraki tüm maddesel ve teknik sorunları çözmeyi İsrail'deki Türkiyeliler Birliği üstlenmiştir.

İsrail eğitim dünyası, İsrail Benyakar ve Yuda Siliki tarafından hazırlanan bu sözlük sayesinde ilk defa "İbranice-Türkçe, Türkçe-İbranice", çift yönlü bir sözlüğe kavuşmuştu. Bu sözlük, azim, sebat ve dostlukla yürütülen bir çalışmanın ürünüydü ve başta fiil çatı ve kökleri konusundaki değerli Amit Cohen'in büyük gayretleri olmuştu. Sözlüğün düzenli ve anlaşılır bir şekilde basılmasını sağlamak amacıyla tüm kelimeleri tarayıp kontrol eden ekibi üyeleri arasında Mordo Ovadya, Beti Geron Somme, Rafael Sadi Dr.Avram Mızrahi, İsak Duenyas, Moşe Gormez de bulunmaktaydı. Sözlük Türkiyeliler Birliği Başkanı Momo Uzsinay'ın destekleri ve teknik ve basım işleri ise Moris Mızrahi tarafından gerçekleştirilmişti. İsrail Benyakar'ın kurguladığı bu proje proje süresince çalışmaya katkı veren en önemli kişi şüphesiz Yuda Siliki olmuştu. Çalışmanın özel bir amacı vardı ki bu da Türkiye'den İsrail'e gelen göçmenlerin, dil kursları yanı sıra, bu sözlükten de yararlanmalarını sağlamaktı³.

Çalışmaya başından beri İsrail'deki Türkiyeliler Birliği büyük katkı sağlamıştır. Ayrıca İsrail Hükümeti Göçmen İşleri Bakanlığı yetkilileri de çalışmanın ortaya çıkarılabilmesi için azami gayret sarfetmişlerdi. Bu proje İbrani kültürüne yapacağı katkı nedeniyle özellikle Türkiyeliler Birliği Yönetim Kurulu Üyeleri Beti Allovi, Selim Amado, Nesim Güveniş ve Sekreter Jak Aboresi tarafından desteklenmiştir. Sözlükteki noktalama safhası ve düzeltmelerde Prof. Daniel Sivan'ın büyük katkısı olmuştur⁴.

Sözlük'te Yer Alan Önemli Bilgiler

Sözlükte yer alan önemli bilgiler eserin 8. sayfasında verildiği şekliyle alınarak, yazarın özel işaretlemeleri aynen aktarılacaktır.

FİİLLER: İbranice fiiller, bütün sözlüklerde olduğu gibi, bu sözlükte de o fiilin , 'geçmiş zaman-eril-üçüncü şahıs-tekil' haliyle gösterilmiştir. Örneğin, mastarı LİSGOR (kapamak) olan fiil,

³ Türkçe-İbranice..., s. 8.

⁴ Türkçe-İbranice..., s. 8.

sözlükte SAĞAR (kapadı) şeklinde aranmalıdır. Bununla birlikte, sözlüğü kullanana yardımcı olmak için, o fiilin mastar hali de yanına eklenmiştir.⁵

Temel Takılar⁶

Et - תא = i, ..e.....1, ...a yönlendirme takısı (TelAvivi, Ankarayı, Aşkalonu)

Be, ba, bî - ב, ב., ב = de da takısı, içinde (TelAvivde, Ankarada, Aşkalonda)

El - לא = e, ye, ya takısı

A - ה = belirleyici tarif edici harf takısı (ey ayedia) (masa = şulhan הלחן) (o masa, kastedilen masa = aşulhan השולחן) gibi

Le, li, la - ל, ל, ל = e, ye, ya, a ek takısı (TelAvive, Ankaraya, Aşkalona)

Me, mi, min -1», מ, n = den dan takısı (TelAvîvden, Ankaradan, Aşkalondan)

Şel - של s! nın ntın takısı, aidiyet belirten ek kelime (şel mi=kimin, şel aba=babanın)

Harflerle İlgili Bilgiler⁷

1-İbrani alfabesinde bazı harfler kelimenin sonunda yer aldıkları zaman değişik şekilde yazılırlar. Bu harfler y ף ן ן ן ן dir. Bunlar sofit olarak adlandırılır. Örneğin j Nun sofit gibi.

2- İbrani alfabesinde bazı harflerin sesi harf içine bir nokta ilavesiyle değişir.

Bu harfler: bet a, ve ב., kaf 3, haf כ, pe 9, fe 9

3-İbrani alfabesinde sesli harf olmadığından, seslendirme sessiz harflerin altına (ם), üstüne (י, ם) veya yanına (1) ilave edilen noktalarla sağlanmaktadır.

4-Ey harfi⁸

ה: Bu harf bazen hiç duyulmayan, genellikle üzerine basılmadan söylenmesi gereken nefes verme yumuşaklığında bir “yarım H” sesidir. Latin alfabesinde n harfini tanımlayacak bir harf yoktur. Bu sözlükte “Ey ה” harfi için Türkçe okunuşlarda H vurgusu yapılmamıştır. Böylece, “Het n” ve “Haf

ח: harflerinin vereceği seslerle karıştırılma ihtimali bertaraf edilmiştir. Ancak bu durumda Türkçe okunuşlarda ה harfi sessiz kaldığı için “Alef א” ve “Ayin u” ile karışma durumu oluşmuş oluyor. Bu sesleri ancak İsrail sokaklarında duyacak, öğrenecek ve farkı ayırt edeceksiniz.

⁵ Türkçe-İbranice..., s. 8.

⁶ Türkçe-İbranice..., s. 8.

⁷ Türkçe-İbranice..., s. 8.

⁸ Türkçe-İbranice..., s. 8-9..

5-Üzerinde durulması gereken bir başka konu ayin ע ve alef א arasındaki farktır. ע “Ayin” harfinin gırtlaktan çıkan özel ve değişik bir sesi vardır. Okunuşu Latin harfleriyle yazıldığında bazen “aa” ile “lagaat לגעת”, “laasot לעשות” olarak, bazen de bir (‘) kesme işareti kullanarak “şa’on שעון” şeklinde yazılış uygulamaları vardır.

Bu sözlükte alfabetik sıralamaları etkilememesi için kesme işareti kullanılmamıştır. Bu bakımdan örneğin,

*saat (alet) שאון * kelimesi ile

“gürültü, patırtı, velvele שאון” kelimesi aynı okunuşla görülmektedir.

Ancak telaffuzda fark vardır.

“Ayin ע” harfinin sesini de İsrail sokaklarından duyarak öğrenecek ve farkı ayırt edeceksiniz.

א : Alef ise tek A sesi verir. Örneğin Aba אבא gibi

6- Het harfi⁹

n: Het harfi kelimenin sonuna geldiğinde önüfe A konularak okunur.

Het harfi kelimenin sonuna gelirse önce harf sonra nokta okunacağına, önce nokta sonra harf okunur. Örneğin “לוס” luha diye okunacağına luah diye okunur.

Veya “lisloah לסלוח”, “koah no” gibi.

7-Noktalımlar arasında üzerinde durulması gereken noktalardan biri () kamets’dir. Bu nokta istisnai kelimelerde A diye okunacağına bazen O diye okunur.

Örneğin Oniya אהה gibi

8-Bir başka önemli nokta (,) şva’dır. Şva kelime başında veya içinde nokta bulunan (dageşli) bir harften sonra gelirse kısa bir A şeklinde okunur, diğer hallerde şva duyulmaz.

9-İbranicede vurgu daima son hecededir.

Kelime Arama¹⁰

İbranice bölümünde bir kelime bulunamıyorsa aşağıdaki noktaları dikkate almak gerekir:

A- Kelimenin başında:

a)Sözcüklerin başındaki n tanım takısı kaldırılır.

b)ב, כ, ל, מ, נ: gibi edat takıları kaldırılır.

c)1 , ש gibi bağlaçlar kaldırılır.

d)Fiillerin mastar halindeki ל harfi kaldırılır.

e)Gelecek zaman çekimlerinde fiillerin başındaki şahıs takıları kaldırılır.

⁹ Türkçe-İbranice..., s. 9.

¹⁰ Türkçe-İbranice..., s. 9.

B- Kelimenin içinde:

İbranice’de “dolu” ve “kısa” diyebileceğimiz iki tür yazı düzeni vardır, e, i, o, u ünlülerini belirten ' ve l harfleri ile yazılanlar “dolu” düzen sayılırken, aynı sözcüklerin “kısa” düzende, yani ünlüler belirtilmeden yazılması olasıdır. Bu bakımdan i ve ı ünlüleriyle okunan bir sözcük sözlükte bulunmuyorsa, aynı sözcüğü ünsüzlerle, “kısa” düzende aramak gerekir.

C- Kelimenin sonunda:

- İsimlerin dişil halindeki ך ve n harflerinin kaldırılması gerekir.
- Geçmiş zaman, gelecek zaman veya emir haliyle çekilmiş fiillerin zamir ekleri kaldırılır.
- Yön gösteren ך harfi kaldırılır.

5. Kısaltmalar:

Poal	= fiil	= פ
Toar	= sıfat	= ת
Zahar	= eril	= ר
Nekeva	= dişil	= נ

Binyan Menora¹¹

İbranicede fiillerin, yapıları itibarıyla altında buldukları çatıya İbranice karşılığı BİNYAN (yani BİNA) denir.

Fiil çekimleri için kullanılan bİnyan Özelliklerine göre çekilen fiiller, Türkçede 6 şahıs içerirken

(1-Ben 2-Sen 3-0-Biz 4-Siz 5-Onlar) bu sayı ibranicede dişil (dişi) ve eril (erkek) hitap özellikleri taşıdığı için 10 dur.

(E) = Eril, Erkek (D) = Dişil, Dişi

(1-Ben 2-Sen(E) 3-Sen(D) 4-0(E) 5-0(D) 6-Biz 7-Siz(E) 8-Siz(D) 9-Onlar(E)

10-Onlar(D) -)

Altta yer alan Menorada, her kolu takip eden simetrik kol aktif fiil yapısının (binyanmın) pasife geçişini simgeliyor.

¹¹ Türkçe-İbranice..., s. 10.

Aktif Yapı	Aktif Yapı	Aktif Yapı	NOTR	Pasif Yapı	Pasif Yapı	Pasif Yapı
PAAL	PİEL	İFİL	İTPAEL	UFAL	PUAL	NİFAL
İİSGÖR	İeDaBeR	İleaZMiN	İleitRaHeTS	İmuZMaN	İmeDuBaR	İleiSaGeR

Aktif fiillerden PAAL binyanında İİSGÖR = KapaTmak, genellikle bunun pasif hali olan NİFAL binyanında İleiSaGeR = KapaNmak olur.

Her iki binyanın da mastar halleri mevcuttur.

Aktif fiillerden PİELbinyanında İeDaBeR = Konuşmak, genellikle bunun pasif hali olan PUAL ...binyanında İmeDuBaR = Konuşuluyor haline dönüşür. PUAL binyanın mastar hali yoktur PİEL binyanından pasife dönüşür.

Aktif fiillerden İFİL....binyanında İleaZMiN = Davet etmek, genellikle bunun pasif hali olan UFAL... binyanında İmuZMaN = Davetli olma haline dönüşür.

UFAL binyanının mastar hali yoktur İFİL binyanından pasife dönüşür.

İTPAEL binyanı ise (refleksif) edilgen bir yapıdadır.

Genellikle kendi başına veya karşılıklı yapılan şeyleri ifade eder.

Kendi başına İLEİTRAGEŞ = HEYECANLANMAK, ya da Karşılıklı İLEİTNAŞEK = ÖPÜŞMEK gibi.

Bir başka ifade ile fiillerin aktiften pasife dönüşümü alttaki şekildedir.

Aktif PAAL <-----> Pasif NİFAL

Aktif PİEL <-----> Pasif PUAL

Aktif İFİL <-----> Pasif UFAL.¹²

¹² Türkçe-İbranice..., s. 11.

FİİL ZAMAN VE ÇEKİMLERİ

PAAL

ŞEMAFON <small>שֵׁמַפּוֹן</small> MASTAR		ŞOREŞ <small>שׁוֹרֵשׁ</small> KÖK		ŞİNYAN <small>שֵׁנַיָּאן</small> FİİL ÇATISI	
LİHTOV <small>לִיחְטוֹב</small>	YAZMAK <small>יָצַח</small>	KAPTAV BET <small>כָּתַב</small>		PAAL	תָּו
ZMAN AKAR <small>זְמַן אֲכָר</small> GEÇMİŞ ZAMAN					
		ANİ KATAVTİ <small>כָּתַבְתִּי</small>	İK BEN YAZDIM <small>יָצַחְתִּי</small>		
ATA KATAVTA KAVATA	SEN ERİK <small>אַתָּה</small> YAZDIN <small>יָצַחְתָּ</small>			AT KATAVT KAVAVT	İK SEN DİĞİ <small>אַתָּה</small> YAZDIN <small>יָצַחְתָּ</small>
U KATAV KAVAK	ON ERİK <small>הוּא</small> YAZDI <small>יָצַח</small>	ANAHNU KATAVNU KAVAVNU		İ KATVA KAVVA	İK O DİĞİ <small>הוּא</small> YAZDI <small>יָצַח</small>
ATEN KATAVTEN KAVAVTEN	İK SİZ ERİK <small>אַתֶּם</small> YAZDINIZ <small>יָצַחְתֶּם</small>			ATES KATAVTEN KAVAVTEN	İK SİZ DİĞİ <small>אַתֶּם</small> YAZDINIZ <small>יָצַחְתֶּם</small>
EM KATVU KAVU	ON ONLAR ERİK <small>הֵם</small> YAZDILAR <small>יָצַחוּ</small>			EM KATVU KAVU	İK ONLAR DİĞİ <small>הֵם</small> YAZDILAR <small>יָצַחוּ</small>
ZMAN OVE <small>זְמַן עוֹבֵד</small> ŞİMDİKİ ZAMAN					
ERİK KOTEV <small>כּוֹתֵב</small>	DİĞİ KOTEVET <small>כּוֹתֵבֶת</small>	E.çöğül KOTVİM <small>כּוֹתֵבִים</small>	D.çöğül KOTVOT <small>כּוֹתֵבוֹת</small>	YAZIYORUM <small>אֲנִי כּוֹתֵב</small>	
YAZIYORSUN <small>אַתָּה כּוֹתֵבֶת</small>		YAZIYORSUNUZ <small>אַתֶּם כּוֹתֵבִים</small>		YAZIYORLAR <small>הֵם כּוֹתֵבִים</small>	

ZMAN ATİD זְמַן אֲתִיד **GELECEK ZAMAN**

		ANİ EHTOV <small>אֲנִי</small>	İK BEN YAZACAĞIM <small>אֲנִי</small>		
ATA TİHTOV TİCHOV	SEN ERİK <small>אַתָּה</small> YAZACAĞIN <small>אֲנִי</small>			AT TİHTV TİCHV	İK SEN DİĞİ <small>אַתָּה</small> YAZACAĞIN <small>אֲנִי</small>
U YİHTOV YİCHOV	ON DİĞİ <small>הוּא</small> YAZACAK <small>אֲנִי</small>	ANAHNU NİHTOV NİCHOV		İ TİHTOV TİCHOV	İK O DİĞİ <small>הוּא</small> YAZACAK <small>אֲנִי</small>
ATEN TİHTVU TİCHVU	İK SİZ ERİK <small>אַתֶּם</small> YAZACAĞINIZ <small>אֲנִי</small>			ATES TİHTVU TİCHVU	İK SİZ DİĞİ <small>אַתֶּם</small> YAZACAĞINIZ <small>אֲנִי</small>
EM YİHTVU YİCHVU	ON ONLAR ERİK <small>הֵם</small> YAZACAKLAR <small>אֲנִי</small>			EM YİHTVU YİCHVU	İK ONLAR DİĞİ <small>הֵם</small> YAZACAKLAR <small>אֲנִי</small>

Kaynak: Türkçe-İbranice..., s. 12.

PIEL

ŞEH APICAL מְשֵׁל אוּל מֵאִשְׁתָּר ŞÖREŞ מְשֵׁל קוֹץ EIMAN מְשֵׁל פִּיל צִלְתִּי

LERAPER מְשֵׁל לִבְרָה DİBİR מְשֵׁל דִּבְרָה PIEL מְשֵׁל פִּיעֵל

LEXAŞEX מְשֵׁל לִבְרָה

ZMAN AVAR מְשֵׁל עֵבֶר GEÇÜŞ ZAMAN

ANİ DİŞARTI מְשֵׁל דִּבְרָה
XİŞARTI

AKİ BEN מְשֵׁל דִּבְרָה
KONUŞTUM

ATA MƏŞƏN מְשֵׁל עֵבֶר
DİBARTA מְשֵׁל דִּבְרָה
XİŞARTA

AT MƏŞƏN מְשֵׁל עֵבֶר
DİBARTI מְשֵׁל דִּבְרָה
XİŞARTI

U MƏŞƏN מְשֵׁל עֵבֶר
DİBİR מְשֵׁל דִּבְרָה
XİŞİR

I MƏŞƏN מְשֵׁל עֵבֶר
DİBIRA מְשֵׁל דִּבְרָה
XİŞIRA

ANAHNU מְשֵׁל עֵבֶר
DİBARNU מְשֵׁל דִּבְרָה
XİŞARNU

AKİ BİZ MƏŞƏN מְשֵׁל עֵבֶר
KONUŞTUK

AYEN MƏŞƏN מְשֵׁל עֵבֶר
DİŞARTEN מְשֵׁל דִּבְרָה
XİŞARTEN

ATEN MƏŞƏN מְשֵׁל עֵבֶר
DİŞARTEN מְשֵׁל דִּבְרָה
XİŞARTEN

EM MƏŞƏN מְשֵׁל עֵבֶר
DİŞARTU מְשֵׁל דִּבְרָה
XİŞARTU

EN MƏŞƏN מְשֵׁל עֵבֶר
DİŞARTU מְשֵׁל דִּבְרָה
XİŞARTU

ZMAN ÖVE מְשֵׁל עֵבֶר ŞİMDİKİ ZAMAN

MƏŞƏN מְשֵׁל עֵבֶר
MƏŞƏN מְשֵׁל עֵבֶר
KONUŞUYORUM
KONUŞUYORSUN
KONUŞUYOR

MƏŞƏN מְשֵׁל עֵבֶר
MƏŞƏN מְשֵׁל עֵבֶר
KONUŞUYORSUN
KONUŞUYORSUNUZ
KONUŞUYORLAR

MƏŞƏN מְשֵׁל עֵבֶר
MƏŞƏN מְשֵׁל עֵבֶר
KONUŞUYORSUN
KONUŞUYORSUNUZ
KONUŞUYORLAR

ZMAN ATİD מְשֵׁל עֵבֶר GELECEK ZAMAN

ANİ EDAPER מְשֵׁל עֵבֶר
EXAXEX

AKİ BEN MƏŞƏN מְשֵׁל עֵבֶר
KONUŞACAĞIM

ATA MƏŞƏN מְשֵׁל עֵבֶר
TEDAPER מְשֵׁל דִּבְרָה
TEPAXEX

AT MƏŞƏN מְשֵׁל עֵבֶר
TEDAPRI מְשֵׁל דִּבְרָה
TEPAXEX

U MƏŞƏN מְשֵׁל עֵבֶר
TEDAPER מְשֵׁל דִּבְרָה
TEPAXEX

I MƏŞƏN מְשֵׁל עֵבֶר
TEDAPRI מְשֵׁל דִּבְרָה
TEPAXEX

ANAHNU MƏŞƏN מְשֵׁל עֵבֶר
ŞİHTOV MƏŞƏN מְשֵׁל עֵבֶר
XİŞTOX

AKİ BİZ MƏŞƏN מְשֵׁל עֵבֶר
KONUŞACAĞIZ

AYEN MƏŞƏN מְשֵׁל עֵבֶר
ŞİHTUV MƏŞƏN מְשֵׁל עֵבֶר
TEPAXEX

ATEN MƏŞƏN מְשֵׁל עֵבֶר
ŞİHTUV MƏŞƏN מְשֵׁל עֵבֶר
TEPAXEX

EM MƏŞƏN מְשֵׁל עֵבֶר
ŞİHTUV MƏŞƏN מְשֵׁל עֵבֶר
TEPAXEX

EN MƏŞƏN מְשֵׁל עֵבֶר
ŞİHTUV MƏŞƏN מְשֵׁל עֵבֶר
TEPAXEX

Kaynak: Türkçe-İbranice..., s. 13.

İFİL

ŞEHİR APDAL <small>יְהוּדָה אֶלֶּם</small> MASTAR		ŞÖREŞ <small>שׁוֹרֵשׁ</small> KÖK		BİHYAN <small>בִּיחַן</small> FİL ÇATIŞI	
LEARGİŞ <small>לְעָרְגִישׁ</small>	עָרְגִישׁ <small>HISSETMEK</small>	עָרְגִישׁ <small>REŞ GİNEL ŞİM</small>	IFİL	יְהוּדָה	
ZAMAN AVAR <small>זְמַן אָוָר</small> GEÇİŞ ZAMAN					
		אני <small>ANİ</small>	את <small>AT</small>		
		עָרְגִישׁ <small>İRGİŞTİ</small>	עָרְגִישׁ <small>İRGİŞTİ</small>		
		אָרְגִישׁ <small>İRGİŞTİ</small>	עָרְגִישׁ <small>İRGİŞTİ</small>		
ATA <small>İRGİŞTİ</small>	את <small>AT</small> SEN Erkek <small>עָרְגִישׁ <small>HISSETTİN</small></small>		AT <small>İRGİŞTİ</small>	את <small>AT</small> SEN Dişi <small>עָרְגִישׁ <small>HISSETTİN</small></small>	
U <small>İRGİŞ</small>	את <small>AT</small> O Erkek <small>עָרְגִישׁ <small>HISSETTİ</small></small>		İ <small>İRGİŞA</small>	את <small>AT</small> O Dişi <small>עָרְגִישׁ <small>HISSETTİ</small></small>	
		אנחנו <small>ANAHNU</small>	את <small>AT</small> BİZ		
		עָרְגִישׁ <small>İRGİŞTU</small>	עָרְגִישׁ <small>İRGİŞTİK</small>		
		אָרְגִישׁ <small>İRGİŞTU</small>	עָרְגִישׁ <small>İRGİŞTİK</small>		
ATEN <small>İRGİŞTEM</small>	את <small>AT</small> SİZ Erkek <small>עָרְגִישׁ <small>HISSETTİNİZ</small></small>		ATEN <small>İRGİŞTEM</small>	את <small>AT</small> SİZ Dişi <small>עָרְגִישׁ <small>HISSETTİNİZ</small></small>	
EN <small>İRGİŞU</small>	את <small>AT</small> ONLAR Erkek <small>עָרְגִישׁ <small>HISSETTILAR</small></small>		EN <small>İRGİŞU</small>	את <small>AT</small> ONLAR Dişi <small>עָרְגִישׁ <small>HISSETTILAR</small></small>	
ZAMAN ÖVE <small>זְמַן עֹוֶה</small> GİNEK ZAMAN					
Erkek <small>עָרְגִישׁ <small>HISSETTİM</small></small>	Dişi <small>עָרְגִישׁ <small>HISSETTİM</small></small>	Erkek <small>עָרְגִישׁ <small>HISSETTİM</small></small>	Dişi <small>עָרְגִישׁ <small>HISSETTİM</small></small>		
עָרְגִישׁ <small>HISSETTİM</small>	עָרְגִישׁ <small>HISSETTİM</small>	עָרְגִישׁ <small>HISSETTİM</small>	עָרְגִישׁ <small>HISSETTİM</small>		
עָרְגִישׁ <small>HISSETTİM</small>		עָרְגִישׁ <small>HISSETTİM</small>			
עָרְגִישׁ <small>HISSETTİM</small>		עָרְגִישׁ <small>HISSETTİM</small>			
ZAMAN ATİD <small>זְמַן אֲתִיד</small> GELECEK ZAMAN					
		אני <small>ANİ</small>	את <small>AT</small>		
		עָרְגִישׁ <small>İRGİŞTİ</small>	עָרְגִישׁ <small>İRGİŞTİ</small>		
		אָרְגִישׁ <small>İRGİŞTİ</small>	עָרְגִישׁ <small>İRGİŞTİ</small>		
SEN <small>TARGİŞ</small>	את <small>AT</small> SEN Erkek <small>עָרְגִישׁ <small>HISSEDECEK</small></small>		AT <small>TARGİŞ</small>	את <small>AT</small> SEN Dişi <small>עָרְגִישׁ <small>HISSEDECEK</small></small>	
U <small>YARGİŞ</small>	את <small>AT</small> O Erkek <small>עָרְגִישׁ <small>HISSEDECEK</small></small>		İ <small>TARGİŞ</small>	את <small>AT</small> O Dişi <small>עָרְגִישׁ <small>HISSEDECEK</small></small>	
		אנחנו <small>ANAHNU</small>	את <small>AT</small> BİZ		
		עָרְגִישׁ <small>İRGİŞTİM</small>	עָרְגִישׁ <small>İRGİŞTİM</small>		
		אָרְגִישׁ <small>İRGİŞTİM</small>	עָרְגִישׁ <small>İRGİŞTİM</small>		
ATEN <small>TARGİŞU</small>	את <small>AT</small> SİZ Erkek <small>עָרְגִישׁ <small>HISSEDECEK</small></small>		ATEN <small>TARGİŞU</small>	את <small>AT</small> SİZ Dişi <small>עָרְגִישׁ <small>HISSEDECEK</small></small>	
EN <small>YARGİŞU</small>	את <small>AT</small> ONLAR Erkek <small>עָרְגִישׁ <small>HISSEDECEK</small></small>		EN <small>YARGİŞU</small>	את <small>AT</small> ONLAR Dişi <small>עָרְגִישׁ <small>HISSEDECEK</small></small>	

Prof.Dr. Drumuş Ali Arslan, "İFİL", s. 14.

Kaynak: Türkçe-İbranice..., s. 14.

İTPAEL

ŞEN APOAL עֲשֵׂה לְפָנָי מַסְתָּר		SOREŞ שׂוֹרֵשׁ כֹּכֵב		BİRYAH בְּרִיחַ פֶּלֶא צִיָּה	
LEİTNAŞEK LEİTNAŞEK	şenmah ÖPÜŞMEK עֲשֵׂה לְפָנָי	şun şim kuf שׂוֹרֵשׁ כֹּכֵב		İTPAEL	עֲשֵׂה לְפָנָי
ZMAN AVAR עֲשֵׂה לְפָנָי גֵּעְזִיבִי זְמָנִי					
		ANI [İTNAŞAKT] İTNAŞAKTİ	İM BEN עֲשֵׂה לְפָנָי עֲשֵׂה לְפָנָי		
ATA İTNAŞAKTA İTNAŞAKTA	şim BEN Erkek עֲשֵׂה לְפָנָי עֲשֵׂה לְפָנָי			AT İTNAŞAKT İTNAŞAKT	İM BEN Dişi עֲשֵׂה לְפָנָי עֲשֵׂה לְפָנָי
U İTNAŞEK İTNAŞEK	İM O Erkek עֲשֵׂה לְפָנָי עֲשֵׂה לְפָנָי			I İTNAŞAKA İTNAŞAKA	İM O Dişi עֲשֵׂה לְפָנָי עֲשֵׂה לְפָנָי
		ANAHNU İTNAŞAKSU İTNAŞAKSU	İMİZ BİZ עֲשֵׂה לְפָנָי עֲשֵׂה לְפָנָי		
ATEM İTNAŞAKTEM İTNAŞAKTEM	İMİZ BİZ Erkek עֲשֵׂה לְפָנָי עֲשֵׂה לְפָנָי			ATEM İTNAŞAKTEM İTNAŞAKTEM	İMİZ BİZ Dişi עֲשֵׂה לְפָנָי עֲשֵׂה לְפָנָי
EM İTNAŞKU İTNAŞKU	İM ONLAR Erkek עֲשֵׂה לְפָנָי עֲשֵׂה לְפָנָי			EM İTNAŞKU İTNAŞKU	İM ONLAR Dişi עֲשֵׂה לְפָנָי עֲשֵׂה לְפָנָי
ZMAN OVE עֲשֵׂה לְפָנָי שְׁלֹמֵהִי זְמָנִי					
Erkek MİTNAŞEK MİTNAŞEK	Dişi עֲשֵׂה לְפָנָי עֲשֵׂה לְפָנָי	Eşçül עֲשֵׂה לְפָנָי עֲשֵׂה לְפָנָי	Eşçül עֲשֵׂה לְפָנָי עֲשֵׂה לְפָנָי		Dişi עֲשֵׂה לְפָנָי עֲשֵׂה לְפָנָי
MİTNAŞEKET עֲשֵׂה לְפָנָי עֲשֵׂה לְפָנָי		MİTNAŞKİM עֲשֵׂה לְפָנָי עֲשֵׂה לְפָנָי	MİTNAŞKOT עֲשֵׂה לְפָנָי עֲשֵׂה לְפָנָי		MİTNAŞKOT עֲשֵׂה לְפָנָי עֲשֵׂה לְפָנָי
ZMAN AİD עֲשֵׂה לְפָנָי גֵּעְזִיבִי זְמָנִי					
		ANI EİTNAŞEK EİTNAŞEK	İM BEN עֲשֵׂה לְפָנָי עֲשֵׂה לְפָנָי		
BEN YİTNAŞEK YİTNAŞEK	İM BEN Erkek עֲשֵׂה לְפָנָי עֲשֵׂה לְפָנָי			AT YİTNAŞKİ YİTNAŞKİ	İM BEN Dişi עֲשֵׂה לְפָנָי עֲשֵׂה לְפָנָי
U YİTNAŞEK YİTNAŞEK	İM O Erkek עֲשֵׂה לְפָנָי עֲשֵׂה לְפָנָי			I YİTNAŞEK YİTNAŞEK	İM O Dişi עֲשֵׂה לְפָנָי עֲשֵׂה לְפָנָי
		ANAHNU YİTNAŞEK YİTNAŞEK	İMİZ BİZ עֲשֵׂה לְפָנָי עֲשֵׂה לְפָנָי		
ATEM YİTNAŞKU YİTNAŞKU	İMİZ BİZ Erkek עֲשֵׂה לְפָנָי עֲשֵׂה לְפָנָי			ATEM YİTNAŞKU YİTNAŞKU	İMİZ BİZ Dişi עֲשֵׂה לְפָנָי עֲשֵׂה לְפָנָי
EM YİTNAŞKU YİTNAŞKU	İM ONLAR Erkek עֲשֵׂה לְפָנָי עֲשֵׂה לְפָנָי			EM YİTNAŞKU YİTNAŞKU	İM ONLAR Dişi עֲשֵׂה לְפָנָי עֲשֵׂה לְפָנָי

Kaynak: Türkçe-İbranice..., s. 15.

ALFABE

ALEF	א	1	NUN	נ	50
BET	ב	2	NUN (sofit)	ן	50
VE	ו	2	SAMEH	ס	60
GİMEL	ג	3	AYİN	י	70
DALET	ד	4	FE	פ	80
EY	ה	5	FE	ף	80
VAV	ו	6	FE (sofit)	ף	80
ZAYİN	ז	7	TSADİK	צ	90
HET	ח	8	TSADİK (sofit)	ץ	90
TET	ט	9	KUF	ק	100
YUD	י	10	REŞ	ר	200
KAF	כ	20	ŞİN	ש	300
HAF	ח	20	SİN	ש	300
HAF (sofit)	ך	20	TAV	ת	400
LAMED	ל	30			
MEM	מ	40			
MEM (sofit)	ם	40			

Kaynak: Türkçe-İbranice..., s. 14.

NİFAL

ŞEM AFOAL זמן תה מואתאר

ŞÖREŞ זמן תה קוץ

ŞİNYAN זמן תה פיל צאזש

LEHANEŞ
LEHANEŞ

זמן תה
זמן תה

זמן תה קוץ

זמן תה

ZMAN AVAR זמן תה זמן תה זמן תה

זמן תה
זמן תה

זמן תה
זמן תה

ATA
NİHASTA
NİHASTA

זמן תה
זמן תה

AT
NİHAST
NİHAST

זמן תה
זמן תה

U
NİHAST
NİHAST

זמן תה
זמן תה

זמן תה
זמן תה

זמן תה
זמן תה

I
NİHESA
NİHESA

זמן תה
זמן תה

ATEN
NİHASTEN
NİHASTEN

זמן תה
זמן תה

ATEN
NİHASTEN
NİHASTEN

זמן תה
זמן תה

EM
NİHASTU
NİHASTU

זמן תה
זמן תה

EM
NİHASTU
NİHASTU

זמן תה
זמן תה

ZMAN OVE זמן תה זמן תה זמן תה

Enek
NİHAST
NİHAST

זמן תה
זמן תה

זמן תה
זמן תה

זמן תה
זמן תה

זמן תה
זמן תה

זמן תה
זמן תה

זמן תה
זמן תה

ZMANATİO זמן תה זמן תה זמן תה

זמן תה
זמן תה

זמן תה
זמן תה

ŞEM
TİHANEŞ
TİHANEŞ

זמן תה
זמן תה

AT
TİHANEŞ
TİHANEŞ

זמן תה
זמן תה

U
YİHANEŞ
YİHANEŞ

זמן תה
זמן תה

זמן תה
זמן תה

זמן תה
זמן תה

I
TİHANEŞ
TİHANEŞ

זמן תה
זמן תה

ATEN
TİHANSU
TİHANSU

זמן תה
זמן תה

ATEN
TİHANSU
TİHANSU

זמן תה
זמן תה

EM
YİHANSU
YİHANSU

זמן תה
זמן תה

EM
YİHANSU
YİHANSU

זמן תה
זמן תה

ALFABE			
ALEF	א	1	
BET	ב	2	
VE	ו	2	
GİMEL	ג	3	
DALET	ד	4	
EY	ה	5	
VAV	ו	6	
ZAYİN	ז	7	
HET	ח	8	
TET	ט	9	
YUD	י	10	
KAF	כ	20	
HAF	ח	20	
HAF (sofit)	ך	20	
LAMED	ל	30	
MEM	מ	40	
MEM (sofit)	ם	40	
NUN	נ	50	
NUN (sofit)	ן	50	
ŞAMEH	ש	60	
AYİN	י	70	
PE	פ	80	
FE	פ	80	
FE (sofit)	ף	80	
TSADİK	צ	90	
TSADİK (sofit)	ץ	90	
KUF	ק	100	
REŞ	ר	200	
ŞİN	ש	300	
SİN	ש	300	
TAV	ת	400	

Kaynak: Türkçe-İbranice..., s. 17.

Sonuç

Yukarıda verilen tablolar ve bilgiler İbranice'nin çok yönlü bir fonetik yapısı olduğunu ve uzak doğu illerine benzer şekilsel bir yapısının bulunduğunu göstermektedir. İsrail Benyakar ve Yuda Siliki tarafından hazırlanan bu eser yaklaşık 1090 sahifeden oluşmakta olup, içerisinde 16000'i aşkın

kelime yer almaktadır. Yazarlar eserin sonuna İbranice bir hatime yerleştirmiş olup, burada sözlükle ilgili şu bilgiyi vermektedirler:

Google Tercümesi

“My-Lon-İbranice-Türkçe, Türkçe-İbranice-Zach diğer sözlüklerden tamamen üstün bir sözlüktür. Geçmiş yıllarda basılan çeşitli ve sınırlı sözlüklerden çok daha kapsamlıdır. Modern İbranice dilinde 16.000'den fazla faydalı kelime içerir. Bu sözlüğün ana özelliği: İbranice kelimelerin yanında İbranice kelimelerdir. Türkçeden anlaşıldıkları gibi, kelimenin İbranice karşılığı da olası herhangi bir terime türkçe dilinde. Yöntem, öğrencinin İbranice yazısını kolayca okumasını sağlar. Sözlükteki kelime listesinin sonuna fiiller tablosunu ve tiyaların şeklini birlikte ekledik. yararlı bilgilerle. Sözlüğün başında harflerin alfabetik bir listesini bulacaksınız. Gerekli kelimeyi aramanızı kolaylaştıracak İbranice aynısı Listede her harfin yanına eklenen sayısal değerler, her zamanki gibi tarihleri belirtmek için kullanılır.

İbraniler

İbranice'deki pek çok kelimenin yanında dilbilgisi özelliklerini gösteren kısaltmalar bulacaksınız. (KISALTMALAR) Bu harflerin anlamı (kısaltmalar) veya sözlük. Bu sözlüğün çok faydalı olacağına inanıyoruz. Onuz hiçbir çalışmanın olmadığına ikna olmak İbranice okuyan herkes için zor olacaktır.

İsrail Ben Yakar - Yehuda Siliki”

Yukarıda verilen bilgiler bize Kutadgu Bilig'in ortaya çıkışını anımsatmıştır. Kutadgu Bilig, Araplara Türkçe öğretmek amacıyla yazılmıştı. Yusuf Has Hacıp'ten bu yana Türkler ve Türk dünyası bu tür konulardan uzaklaşmıştır. Ancak içimize bulunanlar içimizden ayrılanlar hemen her unsur hem Türk dili üzerine ve hem de kendi dillerinin Türkçe karşılıklarının belgelenmesi konusunda büyük çalışmalar yapmışlardır. Redause gibi büyük sözlüklerin yanı sıra çok daha büyük eserler veren Avrupalı, Amerikalı, Rus, İngiliz vs. pek çok ecnebi bulunurken, Türk bilim çevreleri daha Kürtçe'nin Ermenice'nin, Rumca'nın, Süryanice'nin daha nice içimizde yaşayan unsurların dillerini araştırmak bir yana, ihtiyaç duyulduğunda bile bu dillere ait sözlüklerin maalesef yine ecnebi kökenliler tarafından yazılmış olduğunu görmek, bilmek oldukça acı vericidir.

CHARLES D. COLLINS'A AİT ATLAS OF THE SIOUX WARS ADLI ESERİN TANITIMI VE DEĞERLENDİRMESİ

Hüseyin SARIOĞLU*
Serkan OFLAZOĞLU**
Şahin EROĞLU***

Derleme Makalesi/Review Article

Atıf/Cite as: Sarioğlu, H., Oflazoğlu, S. ve Eroğlu, Ş. (2023). Charles D. Collins'a Ait Atlas Of The Sioux Wars Adlı Eserin Tanıtımı ve Değerlendirmesi. *DÜMAD (Dünya Multidisipliner Araştırmalar Dergisi)*, 6(Prof. Dr. Durmuş Ali Arslan Özel Sayısı), 125-157.

Özet

Charles D. Collins tarafından yazılan Atlas of the Sioux Wars adlı eserinde Amerika Birleşik Devletleri ile Kızılderili kabileleri Sioux, Dakota, Lokata gibi kabilelerle savaşları sırasında, savaşçıların uyguladıkları taktikleri 16 harita üzerinde göstererek, sonraki askeri eğitimlerde kullanmak üzere bir taktik atlas elde etmiştir. Bu eserde hikayeleştirilmiş bir şekilde de olsa Beyaz adamın ordusu ile ülkenin asıl sahipleri olan Yerliler arasındaki savaşlar canlı bir şekilde anlatılır. Bu savaşlar sırasında Charles D. Collins iki tarafı uzaktan da olsa seyrediyor gibi işin içindedir ve mümkün mertebe tarafsız kalmaya yönelik bir eser ele almış olsa da, bir Amerikalı olarak çıktıkları yerli topraklarının kendi haklarıymış gibi bir izlenim bırakmaya çalışır.

Bu makalede Charles D. Collins'in kaleminden yazılan ve savaş stratejilerini haritalarla gösteren bir eser üzerinden ABD, Kızılderili savaşlarında uygulanan taktiklerin sonuçları üzerinden bir değerlendirme yapılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Amerika, Kızılderili, Yerli, Savaş

Abstract

In his Atlas of the Sioux Wars, written by Charles D. Collins, he obtained a tactical atlas to use in subsequent military training, by showing the tactics of the warriors on 16 maps during their wars with the United States and the Indian tribes such as Sioux, Dakota, Lokata. In this work, the

* Öğretmen, Mustafa Kemal Akbay İlkokulu, sarioglu-1961@hotmail.com, Orcid:000-0002-0626-7721

** Öğretmen, Mustafa Kemal Akbay İlkokulu, oflazoglu.serkan@gmail.com, Orcid.0000-0002-0216-635X

*** Öğretmen, Mustafa Kemal Akbay İlkokulu, sahineroğlu68@gmail.com, Orcid. 0000-0002-2536-8923

wars between the White man's army and the Natives, who are the real owners of the country, are vividly described, albeit in a narrative form. During these wars, Charles D. Collins seems to be watching both sides from afar, and although he has made a work of remaining neutral as much as possible, he tries to give the impression as an American that the native land they have collapsed is their own right.

In this article, an evaluation will be made on the results of the tactics applied in the American Indian wars through a work written by Charles D. Collins and showing the war strategies with maps.

Keywords: America, Native American, Native, War

Giriş

Dr. William Glenn Robertson'un danışman editörlüğünü yapmış olduğu ve Charles D., Collins tarafından 1955 yılında ikinci baskısı yayınlanan *Atlas of the Sioux Wars* adlı eserin aşağıda tanıtımını içeren bir bōlüm sunmuş olacağız.

Eserin içeriğinde:

1. 1862-1877 Amerikan-Kızılderili savaşları ve bu savaşlara ait haritalara,
2. 1862-1877 Dakota Yerlileri'nin Savaşları ve bunlara dair haritalara yer verilmiştir. Bu haritaların William Glenn Robertson tarafından 1944'de çizildiği anlaşılmaktadır.

Eserin önsözünde Haziran 1992'de, *Savaş alışmaları Enstitüsü (CSI)*, ABD Ordu Komutanlığı ve Genelkurmay Koleji Komutan Yardımcısı Tuğgeneral William M. Steele'nin ilk Sioux Savaşları araştırma gezisini gerçekleştirdiği ifade edilmektedir. Eylöl 1992'de Dr. William Glenn Robertson, Dr. Jerold E. Brown, Binbaşı William M. Campsey ve Binbaşı Scott R. McMeen, bu gezi sonucunda elde ettikleri bilgilerle "Atlas of the Sioux Wars"ın ilk baskısını yayınladıkları ifade edilmektedir. Bu alışma, Ordunun Batı Amerika'nın en büyük Kızılderili kabilelerinden biri olan Sioux Kızılderililerine karşı yürüttüğu kampanyaları inceleyerek *West Point Atlas* dizisindeki Kızılderili savaşlarının eksiklerini tamamlamayı hedefleyen mütevazı bir çabayı temsil ediyordu. Bu çalışmaların sonucunda oluşturulan Atlas, o zamandan beri, Sioux Savaşlarıyla ilgili yapılan araştırma gezilerinde Sioux'lara karşı ABD Ordusu kampanyalarının yüzlerce öğrencisi için bir eğitim referansı olarak hizmet ettiği belirtilmektedir(Colins, 1955:5).

1992'de, CSI ve yazarlar, Soğuk Savaş sonrası Ordu'da görev yapan askerlerin, İç Savaş sonrası karşılaştığı durumları birbiriyle kolayca özdeşleşebileceklerine inanılıyordu. Her iki durumda da, ulusun güvenliğine yönelik en ciddi tehdit aniden ortadan kalkmıştı ve Ordunun amacı hararetili bir şekilde tartışıldı. Bu arada, siyasi hayatta meydana gelen bu değişikliği, ABD Kongresi'ndeki birçok kişi, Amerikan siyasi hayatında uzun süredir devam eden bir eğilim olan ve sürekli olarak ordu için fon ayırma taleplerini ve diğer harcama kaynaklarını azaltmak için bir fırsat olarak gördü.

Ordunun üst düzey liderleri, bu nedenle, görev tanımı ve zorunlu kaynak kısıtlamaları gibi birçok problemlerle başa çıkma şansı bulmuştur. Ordudaki, o dönemin genç liderleri, uygun eğitimi reçete etmek ve yürütmek için bu fırsatı kullanarak mücadele etme başarısı gösterdiği ifade edilmektedir. Buna rağmen, Amerika'nın hızlı Batıya doğru genişlemesinin bir parçası olarak Kızılderili topraklarına beyaz adamın yapmış olduğu tecavüzdən kaynaklı çatışma, Amerikan Ordusunu daha fazla Kızılderili kabileleriyle çatışmaya sürüklediği ifade edilmiştir (Colins, 1955:5).

Orduya, aynı anda hem topraklarını hem de kültürlerini korumak için umutsuzca savaşan Kızılderili kabilelerine karşı sivilleri korumak için güçlü önlemler alması emredilirken, Kızılderili topraklarını sivil işgalden korumaya da yönlendirildiği için iki tarafa koşmak zorunda kalmıştır. Amerikan iç savaşı gazileri, Kızılderili savaşçıları bulmanın ve bunlarla savaşmanın, nispeten sınırlı savaş alanlarında büyük savaş hatları oluşturmaktan önemli ölçüde farklı olduğunu çabucak keşfetmişlerdi. Son 4 yılını konvansiyonel, yüksek yoğunluklu bir çatışma yürüterek geçiren Ordu, aniden alışılmadık, düşük yoğunluklu bir ortama uygun savaş tekniklerini öğrenmek zorunda kaldı.

Siyu (Sioux) Savaşlarının günümüz Ordusu için önemi, 2006'da 1992'de olduğundan daha da belirgindir. 1860'lardan 1890'lara kadar Siyulara karşı yürütülen kampanyalarda olduğu gibi, 21. yüzyılın başlarındaki operasyonlar, ABD Ordusu'nun konvansiyonel güçlerini geleneksel olmayan güçlere karşı özellikle Afganistan ve Irak'taki kullanımlarına benzetmek yerinde olacaktır ifadesi kullanılmıştır. Bu açıdan bakıldığında Amerikan ordusunun sahadaki eğitimini tamamlamasında Siyu seferleri, profesyonel asker yetiştirme açısından son derece değerli derslerle dolu olduğu belirtilmiştir. Operasyonlar operasyonel ve taktiksel olarak karmaşıktı, tanıdık olmayan arazi ve lojistik, çok aşamalı angajmanları çarpıcı biçimde etkiledi ve her operasyon, değişen önceliklerin karmaşık bir siyasi ve kültürel ortamında gerçekleşti. Seferlerin ciddi bir şekilde incelenmesi, günümüz subaylarına, 21. yüzyılın geleneksel olmayan savaşını 19. yüzyıldaki atalarınıninkiyle ilişkilendiren süreklilik konularını karşılaştırma ve en önemlisi de keşfetme fırsatı sunmuştur (Colins, 1955:5).

Sioux Savaşları Atlası, İkinci Baskısında yazarların titizliği olmadan tamamlanamazdı. Birinci Baskıda olduğu gibi, bölüm I, 1862 Minnesota Seferi'nde asimile edilmeye çalışılan bir halkın isyanını bastırmak için gönüllü güçleri kullanmanın zorluklarını ele alıyor. 1854 Grattan Olayı ve 1863 ve 1864 Minnesota Seferlerinin devamı için ek malzeme eklenmiştir. II. Bölüm, daha önce olduğu gibi, Wyoming ve Montana'daki 1866-68 Sioux Savaşı ile ilgilidir. Bu savaş, sınırlı kaynaklarla düşman topraklarda sabit bir seyahat rotasını güvence altına alma hikayesidir. Bu bölümde, Connor Expedition tartışmasını genişletilmiş ve Fetterman ve Vagon Box Savaşları hakkında 1992'de mevcut olmayan yeni materyaller eklenmiştir. III. Bölüm, Kızılderili Savaşları sırasında meydana gelen 1876 çatışmasını tartışıyor. Bu savaş Ordu tarafından yürütülen en büyük

ve en iddialı görevlerden biri idi. Atlas'a söz konusu savaş ile ilgili olmakla beraber 1992'de konu hakkında yazı yazan yazarların hiç görmediği, kullanıma açık olmayan yeni materyaller eklenmiştir. Atlas'a ayrıca ordunun 1890'da Siyulara karşı son operasyonlarını ve Wounded Knee'deki trajik karşılaşmayı içeren bir kapanış bölümü de eklenmiştir. Atlasın İkinci Baskısına yapılan en dikkate değer eklemenin 37 adet yeni ve renkli haritanın olduğu ifade edilmiştir (Colins, 1955:5)

Tarihsel benzetmeler her zaman tehlikelerle dolu olsa da, bugün savaşan ABD askerlerinin karşılaştığı zorlukların çoğu, Kızılderili Savaşları sırasında savaşan askerlerin karşılaştığı taktik ve operasyonel ikilemlerle paralellik gösteriyor. Amacımız bu 19. yüzyıl askerlerinin deneyimlerinden ders çıkarmaktır. Bu nedenle, saygın Kızılderili Savaşları Tarihçisi Robert M. Utley'in sözlerine burada yer verilmiştir: "Bir asırlık Yerli savaşı bize geleneksel yollarla savaşmayan insanlarla uğraşma konusunda çok şey öğretmeliydi ve askeri geleneğimizin makul bir şekilde yansıtması beklenebilirdi." (Colins, 1955:5)

Bu çalışmanın yayınlanmasını mümkün kılan birçok kişiye teşekkür edilen bu çalışmada özellikle 1992'de yayınlanan orijinal atlasın bir güncellemesini yapan Dr. William Glenn Robertson ve Dr. Jerold'ın yanı sıra E. Brown, Binbaşı William M. Campsey ve Binbaşı Scott R. McMeen'e de bu eser üzerinde yaptıkları düzenlemelerden dolayı ayrıca teşekkür edilmiştir. Bunların dışında eseri ham hali olan ilk taslaklarını dikkatli bir şekilde düzelter ve sürekli olarak açıklama ve diğer gerekli iyileştirmeleri yapmaya teşvik eden yazarın eşi Judy'e ve metnin taslaklarını özenle ve iyi bir şekilde tarayan, anlatıları ve haritaları önemli ölçüde geliştiren enstitü editörü Ms. Betty Weigand ile Combat Studies'e de teşekkür edilmiştir. Ayrıca Fort Leavenworth Multimedya/Görsel Bilgi Hizmet Merkezi'nde çalışan ve bir grafik sanatçısı olan Bay Charles A. Martinson'a da son taslağı yayın için profesyonel bir paket haline getirmesinden dolayı teşekkür edilmiştir (Colins, 1955:7).

Sioux Savaşları adlı çalışma sırasında yazara yıllarca akıl hocalığı yaptığı için Dr. Robertson'a da teşekkür edilen çalışmada onun yardımı ve kavrayışları olmasaydı, bu çalışmanın tamamlanamayacağı muhakkaktı. Hatta daha da önemlisi, ABD Ordu Komutanlığı ve Genelkurmay Koleji'nde (CGSC) Sioux Wars adlı bir dersin asla konulamayacağı ifade edilmiştir. Ayrıca, Başta Yarbay Paul Gardner olmak üzere, bu projedeki destek ve yardımları için Staff Ride Ekibinin tüm üyelerine de teşekkür edilmiştir. Yazar kendisi kadar Paul'un da Wyoming ve Montana'nın inişli çıkışlı tepelerinde yürürken, savaşa katılanların sözlerini okumak ve Sioux Savaşlarını tartışmak için sayısız saat harcadıklarından bahsetmektedir. Aynı şekilde, bu araştırma alanına dahil olan çeşitli savaş alanlarını araştırmak, yorumlamak ve korumakla ilgilenen tüm personelde unutulmamıştır. Bu grup, National Park Service (NPS) üyelerini, özellikle Little Bighorn Battlefield ve Fort Laramie'den; Rosebud Savaş Alanı için Montana Balık, Yaban Hayatı ve Parklar Departmanı; ve Fort Phil Kearny Eyalet Tarihi Bölgesi'ndeki son derece yardımsever profesyonelleri de bu teşekkür kervanına

kattıkları görülmüştür. Son olarak, bu çalışma için topraklarına girmemize izin veren ve CGSC'nin Sioux Wars Staff Ride'ın yıl dönümlerini anmak için her yıl mülklerine girilmesine cömertçe izin veren birçok Wyoming ve Montana çiftçisine özellikle teşekkür edilmiştir (Colins, 1955:7).

Yazar, kişisel bir not olarak, Sioux Wars alanlarına ve diğer büyük savaş alanlarına kişisel yolculukları sırasında kendisini her zaman destekleyen ailesini de unutmayarak onları da bu teşekkür kervanına ilave etmiştir.

Eserin girişinden itibaren her harita hakkında geniş bir bilgi verilmektedir. Bu bilgiler genel olarak haritanın hangi amaçla çizildiğini göstermesi açısından önemlidir. Normal bir haritada amaç bölgenin coğrafi konumunu ortaya koymaktır. Ancak buradaki amaç biraz daha farklıdır ve harita adeta hedef kitlenin yaşamından, kültürüne kadar her hususu ortaya koyan ve bir diğer şekliyle askeri haritalar olmaları yönüyle de rakip unsurun stratejik konumları hakkında bilgi verilmektedir.

Harita 1. Siyular (Sioux) ve Büyük Ovalar

Tüm Kızılderili kabile adlarının en tanınmışlarından biri Sioux'dur. Çok sayıda kabile bir Siouan lehçesi konuşsa da, kabile adı Sioux sadece bu kabilelerin en büyüğüne uygulanırdı. Sioux Adı, "küçük yılanlar" anlamına gelen Fransızca nadouessioux terimini değiştiren ve onu düşmanları Sioux'a uygulayan Chippewa Kızılderililerinden gelmektedir(Colins, 1955:12)..

Siyular aslen yukarı Mississippi Nehri boyunca Woodland Kızılderilileri olarak yaşadılar ve günümüz Minnesota, Iowa ve Wisconsin bölgelerine hakim oldular. 1700'lerin başında, Fransız silahlarıyla donanmış Chippewa, Siyuları yavaş yavaş Batı'ya doğru itti. 18. yüzyılın ortalarına gelindiğinde, Siyuların çoğu, hem Chippewa'dan kaçınmak hem de kürk ve av hayvanı açısından daha zengin alanlar aramak için Missouri Nehri boyunca göç etmişti. Batı'ya göçlerinde, Siyular üç ana bölüme ayrıldı: Dakota, Nakota ve Lakota, sırasıyla üç ana Sioux lehçesi kurdular. Bu lehçeler Santee, Yankton ve Teton. Her bölük adı kendi lehçesinde "müttefik" anlamında çevrilmiştir (Colins, 1955:12).

Dakota, Yukarı Ortabatı'da kaldı ve esas olarak günümüz Minnesota'sının bazı bölgelerinde yaşadı. Lehçelerinden dolayı Santee veya Doğu Sioux olarak da anılırlar. 1862 Minnesota ayaklanmasına öncelikle katılanlar Santee Sioux kabilesiydi(Colins, 1955:12)..

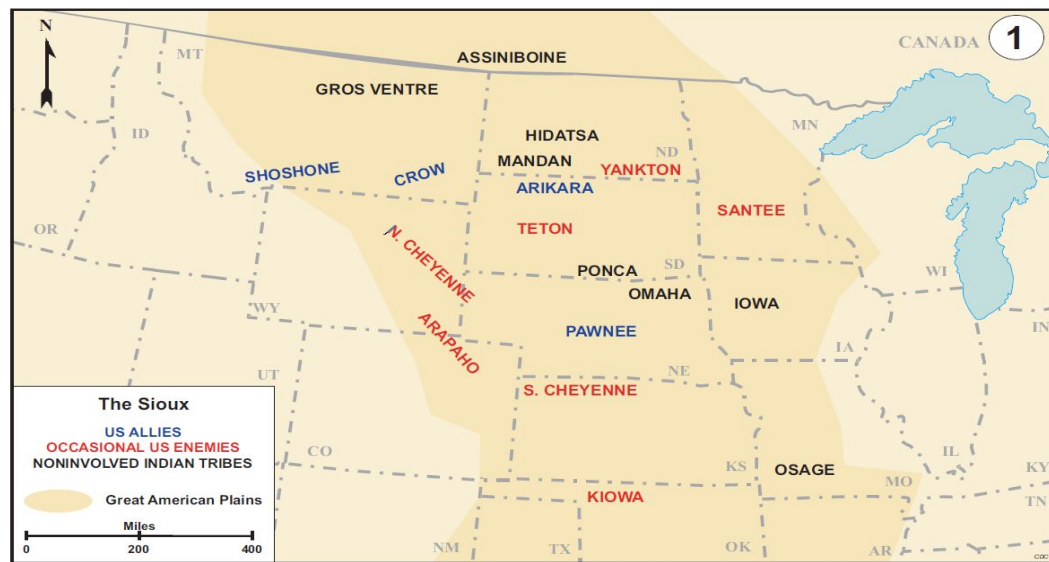
Nakota, batı Minnesota'nın kır ülkesinde ve Dakota'nın doğu kısmında daha batıda bir bölgeyi işgal etti. Nakota, Yankton ve Yanktonai olmak üzere iki büyük gruba ayrıldı. Yankton lehçelerine atıfta bulunarak, genellikle Yankton veya Orta Sioux olarak adlandırılırlar(Colins, 1955:12)..

Sioux tümenlerinin en büyüğü ve en iyi bilineni olan Lakota şubesinin anavatanı Büyük Kuzey Ovalarıdır. Lakota bölümü yedi grup veya konye ailesinden oluşuyordu. Bunlar Brule, Sans

Arc, Hunkpapa, Oglala, Miniconjou, Blackfeet ve Two Kettles idi. Yedisi de başlıca gıda maddesi et, özellikle de bufalo olan göçebe avcı gruplarıydı. Hepsi ortak bir Teton lehçesi konuştu ve genellikle Teton veya Batı Siyu olarak anılırlardı. Bu çeteler, başlangıçta Büyük Ova (Great Plains)'dan geçen vagon trenlerini taciz etmekten biraz daha fazlasını yapan güçlü bir konfederasyon oluşturdu. Daha sonra, beyaz uygarlığın ilerlemesi yaşam tarzlarını giderek daha fazla tehdit ettiğinden, taciz şiddetli bir direnişe dönüştü. Lakota, 1866-1868 Sioux War'da, 1876-1877 Sioux War'da ve yine Wounded Knee'deki son 1890 trajedisinde ABD Ordusunun başlıca rakibiydi(Colins, 1955:12)..

Siyuların yanı sıra çok sayıda başka kabile de Kuzey Amerika'nın Büyük Ovalarını işgal etti. Bu atlas için anlamlı bir uzlaşım oluşturmak için, Kızılderili kabileleri üç kategoriye ayırdı. Bunlar Kızılderili seferleri sırasında olanlar, özellikle ABD hükümetiyle müttefik olan Karga ve Şoşoniler (mavi metin), bu kampanyaların bir noktasında ABD hükümetinin düşmanları (metin kırmızı) ve katılmayanlar (siyah metin) vardı. "Sioux" terimi 19. yüzyılda olduğu gibi kullanılacak ve her zaman ABD hükümet politikalarına silahlı muhalif kabilelere atıfta bulunacaktır(Colins, 1955:12)..

Savaş, Ova (Plains) Kızılderili kültürünün merkezi bir parçası olduğundan, şiddetli direnişlerini anlamak kolaydır. Topraklarını ele geçirmek ve işgal etmek büyük bir silah gücü gerektirdi. Savaş, Amerikan yerleşimcilerinin kültürüne de derinden damgasını vurduğundan, sahne, bir taraf sonunda kalıcı bir hakimiyet elde edene kadar, yalnızca aralıklı barış kesintileriyle bozulan uzun şiddet dönemleri için hazırlandı(Colins, 1955:12)..



Harita 2. Grattan Affair, 1854–1855

1851'de ABD hükümeti, Oregon Yolu boyunca batıya seyahat eden göçmenler için güvenli geçiş sağlamak için Siyular ve Wyoming Fort Laramie'deki müttefikleriyle bir anlaşma imzaladı. Barış, en iyi ihtimalle Ağustos 1854'te Fort Laramie komutanına bir Sioux savaşçısının başıboş bir

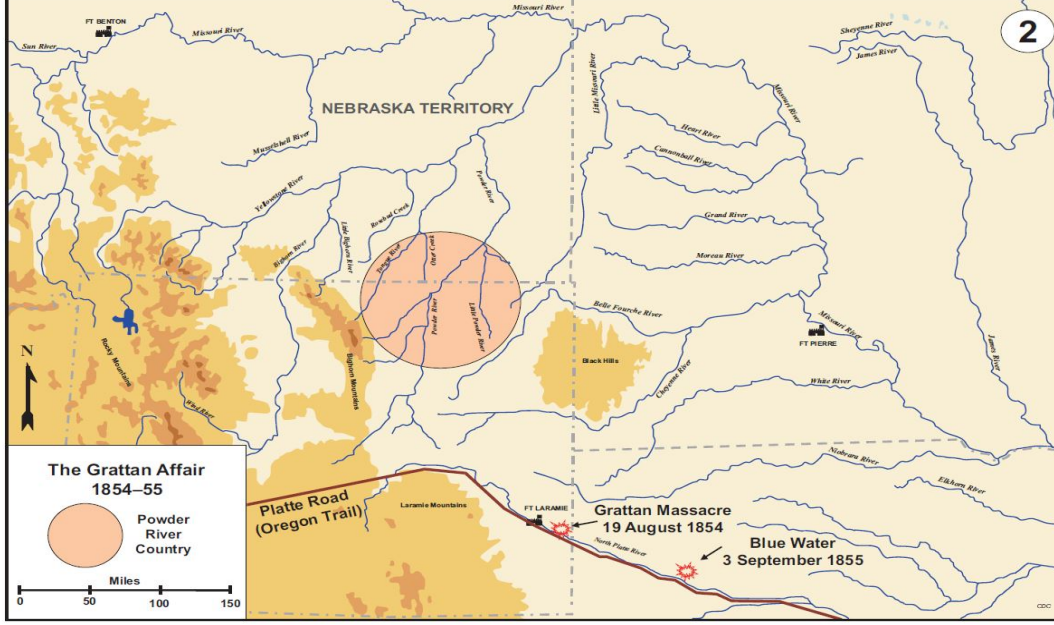
ineği çaldığını ve kestiğini bildirdiğinde, deneyimsiz ama hevesli Brevet Asteğmen John L. Grattan, komutanından suçlu savaşıyı tutuklamak için bir müfreze için izin istedi. Komutan, Grattan'ın isteğine boyun eğdi ve genç subaya, ihlal edenin olduğuna inanılan büyük bir Hint kampına 29 adam ve 2 topçu götürmesi için yetki verdi. Genç teğmenin üzerine yürüdüğü kamp, Platte Nehri boyunca uzanan bir dizi köyden oluşuyordu. Her yıl Brule, Miniconjou ve Oglala Sioux, yıllık gelirlerini almak için kalenin yakınında toplanırdı. Kombine köyler 4.000 kadar nüfusa sahip olabilirdi(Colins, 1955:14).

ABD'nin Brule'nin baş şefi olarak atanan Cesur (Fetih) Ayı, aşırı hevesli teğmeni ineği satın almak için bir teklifle yatıştırmaya çalıştı. Ancak Grattan, suçlu savaşçının cezalandırılmak üzere teslim edilmesini talep etti. Bu noktada, Grattan'ın adamlarına ateş açmasını mı emretti, yoksa gergin bir askerin panikleyip toplanan kalabalığa ateş açıp açmadığı belli değil. Nasıl başladığına bakılmaksızın, takip eden kavga acımasızca kısa sürdü. Müfrezenin zayıf görüşlü topçusu Kızılderili köyüne çok az zarar vermesine rağmen, Cesur (Fetih) Ayı'yı ölümcül şekilde yaraladı. Öfkeli Sioux'nun hızlı karşı saldırısı, Grattan'ın küçük ordusunu tamamen alt etti, teğmeni ve adamlarından biri hariç hepsini öldürdü. Ardından, önümüzdeki birkaç ay boyunca, Siyular Oregon-California Trail boyunca göçmenlere karşı yoğun misilleme baskınları başlattı(Colins, 1955:14).

Göçmenlere yönelik katliam ve saldırılara misilleme olarak ABD hükümeti, Brevet Tuğgeneral William S. Harney'e Siyuları cezalandırmasını emretti. Ağustos 1855'te Harney, Nebraska, Fort Kearny'den Fort Laramie'ye doğru 600 kişilik bir piyade ve süvari kuvvetine liderlik etti. 2 Eylül'de, Blue Water Creek'teki Little Thunder'ın (Cesur Ayı'nın halefi) Sioux köyünü günümüzde Ash Hollow, Nebraska'nın yakınında buldu. Harney, Little Thunder'ın pazarlık teklifini reddetti ve Grattan'a ve göçmen izine yönelik saldırılara katılan herkesin Orduya teslim edilmesini istedi. Ertesi gün köy kaçmaya çalıştı, ancak askerler önlerini kesti ve Harney hemen bir saldırı emri verdi. Little Thunder'ın savaşçıları, kadınlarının ve çocuklarının kaçmasına zaman tanımak için bir arka koruma eylemiyle savaşmaya çalıştı. Buna rağmen, askerler tüm direnişi çabucak bastırdı ve köyü tamamen yok etti. Siyulardan 85 kişi öldü ve 70 kadın ve çocuk esir alındı. 250 Sioux köylüsünün yarısından azı kaçtı. Harney'in birliğinden sadece beş kişi öldü, yedi kişi yaralandı(Colins, 1955:14).

Grattan'ın komutasının yok edilmesinin intikamını alan Harney, Oregon Yolu boyunca güvenli geçişi sağlamaya başladı. Harney, Little Thunder'a karşı kullanılan ağır yöntemlerin tekrarını tehdit ederek, diğer Sioux liderlerine, düşmanlıklara bir son vermek için Fort Laramie'de buluşmayı kabul etmeleri için baskı yaptı. Oregon Trail ve Grattan Katliamı'na karışan tüm kişileri teslim etmeleri konusunda ısrar etti. O sırada Siyuların Harney'nin taleplerini kabul etmekten başka çaresi yoktu. Yine de, mesele unutulmayacaktı; Siyular, Harney'nin eylemlerinin intikamını alacakları bir

günün acı beklentisiyle ayrıldılar. Sioux gruplarının çoğu ayrıca daha batıya, Powder River ülkesine ve zahmetli göçmen izlerinden uzaklaşmaya karar verdi. Batıya göçleri, Karga'yı Powder River Havzası'ndaki zengin avlanma alanlarından uzaklaştırdı ve Siyular ile beyaz adam arasında gelecekteki çatışmalar için zemin hazırladı(Colins, 1955:14).



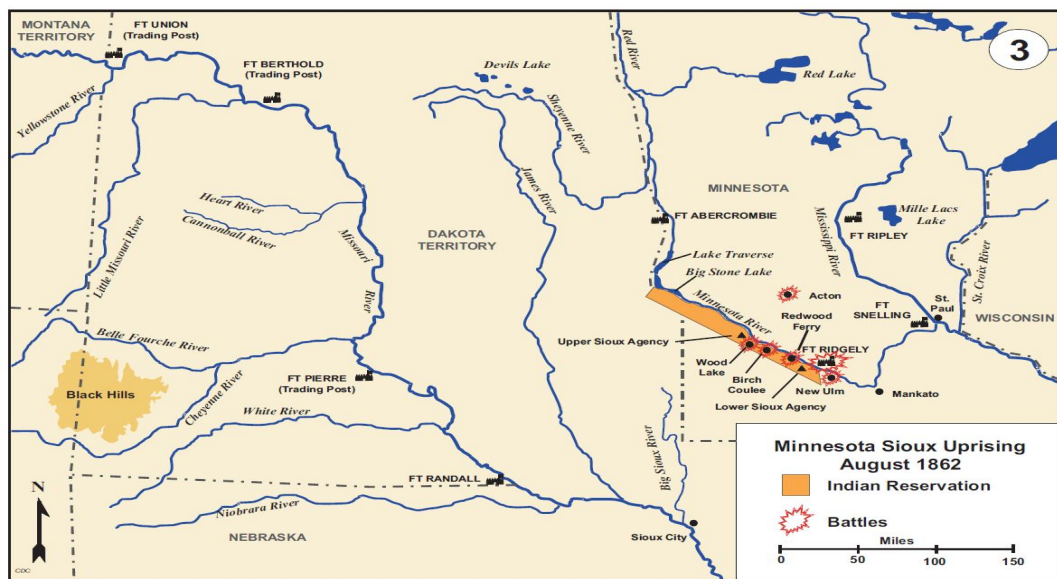
Harita 3. Minnesota Sioux Ayaklanması, Ağustos 1862

1862'de Santee Sioux, Minnesota Nehri'nin güney kıyısındaki dar bir rezervasyon karşılığında güney Minnesota'nın çoğunu oluşturan geleneksel anavatanlarından vazgeçmişti. Toprakları için tazminat olarak, Siyular, geleneksel avlanma alanlarından gelen kaynaklar olmadan yaşamalarını sağlayacak nakit gelirleri ve malzemeleri alacaktı. Bununla birlikte, idari gecikmeler nedeniyle, 1862 yazına kadar hem nakit hem de yiyecek gelmemişti. Bir önceki sonbahardaki mahsul başarısızlıkları, geç yiyecek teslimatını Kızılderililer için özellikle sıkıntılı hale getirdi. Yerleşimcilerin rezervasyon arazilerine tecavüz etmesi ve birçok Amerikalı tüccarın haksız uygulamaları da Sioux şüphelerini ve nefretini körükledi. Dahası, Siyular, Minnesotalıların pek çok genç erkeğinin İç Savaşta savaşmak için ayrılmasının getirdiği görece zayıflığı karşısında cesaretlendiler. Açlık, nefret ve Minnesotalıların ve yerel ordunun algılanan zayıflığının bu bileşimi, tam ölçekli bir savaş başlatmak için yalnızca bir kıvılcım gerektiren patlayıcı bir durum yarattı(Colins, 1955:16).

Kıvılcım, 17 Ağustos 1862'de dört Sioux savaşçısının Minnesota, Acton yakınlarında beş yerleşimciyi öldürmesiyle geldi. 18 Ağustos'ta, Aşağı Sioux Ajansı'ndaki Kızılderililer isyan ettiler ve rezervasyonlarındaki yerleşimcilerin çoğunu öldürdüler. Birkaç kaçak Fort Ridgely'ye ulaşmayı başardı ve komutan Yüzbaşı John S. Marsh'ı isyan konusunda uyardı. Marsh ve 47 adam daha sonra sadece Marsh dahil yarısının öldürüldüğü Redwood Ferry'de pusuya düşürülmek üzere kaleden ayrıldı. Yirmi dört asker Fort Ridgely'ye dönmeyi başardı(Colins, 1955:16).

İsyanın haberi yerleşimciler ve Kızılderili toplulukları arasında hızla yayıldı. Siyular için bu bir şiddet arınmasıydı; yerleşimciler için bir kabus gerçek olmuştu. Minnesota Nehri Vadisi'ndeki çoğu yerleşimcinin savaşan Kızılderililerle hiçbir deneyimi yoktu. Bir kaleye veya korunan yerleşime yeterince hızlı kaçmayanlar Kızılderililerin insafına kalmıştı. Siyular, karşılaştıkları yerleşimcilerin çoğunu öldürdü, ancak çoğu zaman kadınları ve çocukları esir aldı. Buna karşılık ordu, iyi konumlanmış topçuların askerlerin iki Sioux saldırısını savuşturmasına yardımcı olduğu Fort Ridgely'de 180 kişilik mevcut gücünü korumayı başardı. İsyanı kaçan yerleşimciler için bir mıknaş olan New Ulm kasabasında, savunucular iki yerli saldırısını da püskürttü. Yerleşimcilerin ve askerlerin güçlü direnişi, isyanın yayılmasını etkili bir şekilde durdurdu(Colins, 1955:16).

Şimdi, ordu inisiyatifi ele geçirdi. Albay Henry H. Sibley komutasındaki bir yardım seferi 27 Ağustos 1862'de Fort Ridgely'ye ulaştı. Sibley'in komutası büyük ölçüde ikinci sınıf silahlara sahip yeşil askerlerden oluşuyordu. Siyular, 2 Eylül'de Birch Coulee'de Sibley'in adamlarını şaşırttı ve taktik bir yenilgiye uğrattı. Bu küçük aksilik, her durumda, kampanyanın gidişatını değiştirmede. 2 ile 18 Eylül arasında, Sibley askerlerini topladı ve 3d Minnesota Piyade Alayı'nın 240 gazisi de dahil olmak üzere malzeme ve takviye aldı. 19 Eylül'de Sibley ilerlemesini sürdürdü. Bu sefer, 23 Eylül 1862'de Wood Lake'de Sioux ile karşılaştı ve onları mağlup etti. Üç gün sonra, Santee Siouxların bir kısmının teslim olması ve 269 esiri serbest bırakmasıyla düşmanlıklar sona erdi. Ancak ayaklanmaya katılanların çoğu batıya Dakota'ya kaçtı. Ayaklanmaya öfkelenen devlet yetkilileri 38 yerli mahkumu idam etti ve diğer tutsak Siyuları Minnesota dışındaki kamplara sürdü(Colins, 1955:16).



Harita 4. 1863 ve 1864 Siyu Seferleri

1862'nin sonlarında Ordu, batıya Dakotas'a kaçan Santee Sioux'u takip edecek kaynaklardan yoksundu. 1863 yazına kadar Kuzeybatı Departmanı Komutanı General John Pope, kampanyaya

devam etmek için yeterli kaynak toplamayı başaramadı. Astlarına, kaçak Santee Sioux'yu bulup cezalandırmak ve Doğulu kardeşlerini desteklemeye başlayan Yankton ve Teton Sioux'yu tehdit etmek için iki yönlü bir kampanya yürütmelerini emretti. Pope'un genel amacı, Minnesota'nın batı sınırını herhangi bir Hint tehdidinden korumaktı(Colins, 1955:18).

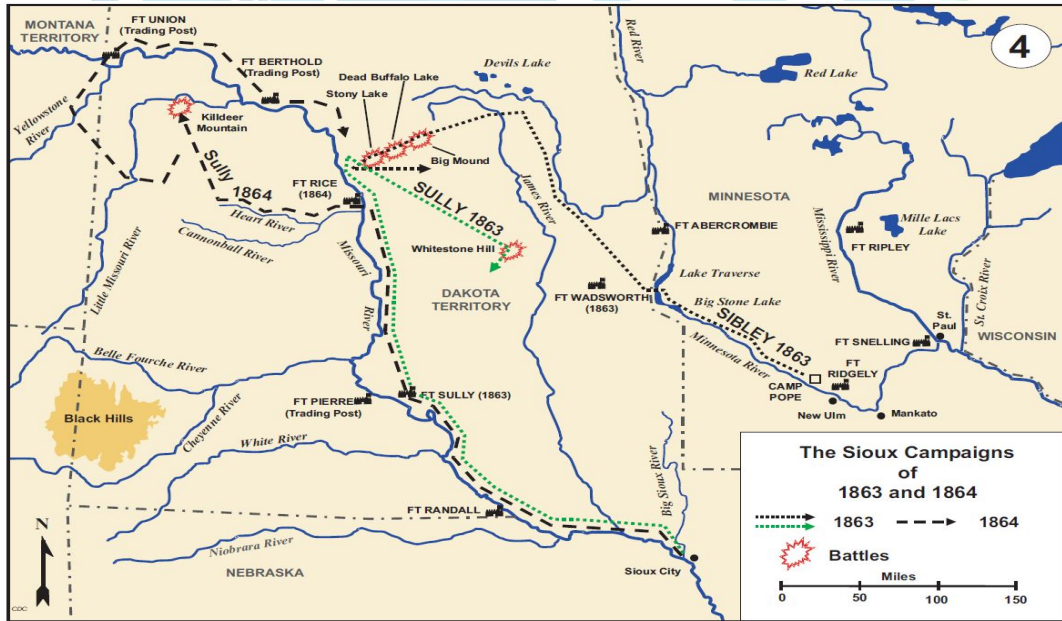
Tuğgeneral Henry H. Sibley, Minnesota Camp Pope'dan batıya yürüyen 3.000 kişilik bir birliğe komuta etti. Tuğgeneral Alfred Sully ikinci bir birliğe komuta etti. Yaklaşık 1.200 kişiden oluşan bu birlik, Iowa ve Nebraska'dan gönüllü süvari birimlerinden ve bazı destekleyici topçulardan oluşuyordu. Güney Dakota'daki Fort Randall'dan kuzeye doğru yürüdü. Plan, iki sütunun Kuzey Dakota'daki Devils Gölü yakınında buluşmasını gerektiriyordu(Colins, 1955:18).

Sibley'in büyük birliği, 16 Haziran 1863'te Camp Pope'dan ayrıldı ve Temmuz ortalarında Devils Gölü çevresine ulaştı. Orada bir ana kamp kurdu ve sonra büyük bir Santee grubu ve bazı Yankton'ların Missouri Nehri'ne doğru ilerlemesini takip etmeye başladı. 24 Temmuz'da Sibley'in birliği Büyük Höyük'te Siyuları yakaladı. Kızılderililer, bütün gün süren umutsuz bir arka koruma harekâtıyla savaştıktan sonra kaçtılar. 26 Temmuz'da, bazı Teton buffalo av gruplarıyla takviye edilen Santee, Sully'nin birliğine saldırdığında, Sibley Dead Buffalo Gölü'nde Sioux'ları tekrar kuşatmaya çok yaklaştı. Sully'nin birlikleri, obüs ateşiyle Sioux saldırısını kısa kesti ve ardından onları sahadan uzaklaştırarak karşı saldırıya geçti. Sully, 28 Temmuz'da Stony Lake'de Siyuları takip etti ve yakaladı. Yine, Siyular, ailelerinin Missouri Nehri üzerinden kaçmalarına izin veren umutsuz bir artçı harekâtla savaştı. Üç savaş sırasında, Kızılderililer tahminen 150 savaşçıyı ve yiyecek erzak ve teçhizatlarının büyük bir bölümünü kaybetmişti - bu yıkıcı bir kayıptı. Sibley'in Büyük Höyük'teki kayıpları küçük olsa da, ciddi şekilde erzak sıkıntısı çekiyordu. 3 gün boyunca Sully'nin kendi konumu için başarısız bir arama yaptıktan sonra Sibley, 13 Eylül'de Fort Snelling'e ulaştıktan sonra Minnesota'ya dönmeye karar verdi(Colins, 1955:18).

Missouri Nehri'ndeki düşük su nedeniyle geciken Sully'nin birliği, Ağustos ayının sonuna kadar kampanya bölgesine gelmedi ve bu sırada Sibley'in Minnesota'ya döndüğünü öğrendi. Ayrıca, yakalanmayan Santee Sioux'nun buffalo avlamak için James Nehri civarına taşındığı bilgisini de aldı. Tekrar Santee Sioux'un peşine düşen Sully, 3 Eylül akşamı Whitestone Tepesi yakınlarında Kızılderilileri yakaladı. Orada 1000 kadar savaşçıya sahip olabilecek büyük bir köy buldu. Kaotik bir gece savaşının karmaşasında, Siyuların çoğu kaçmayı başardı. Ancak, çatışmalar şiddetliydi. Sully'in birliğinde 20 ölü ve 38 yaralı vardı. Kızılderililerin kayıplarının ise 150 ila 200 arasında olduğu tahmin edilmekteydi. Yapılan takipte, Kızılderililer teçhizatlarının çoğunu kaybetti ve 250 kadın ve çocuk Sully tarafından esir alındı. Sully büyük bir zafer elde etmişti ve erzakları az olduğundan Fort Randall'a dönmeye karar verdi(Colins, 1955:18).

1864'te, onlara karşı kazanılan kesin zaferlere rağmen, özgür Santee, Teton ve bazı Yanktonlar Little Missouri Nehri'nde bir araya geldi ve bir kez daha doğu Dakota yerleşimlerini tehdit etti. Haziran 1864'te Sully 3.000'den fazla adam topladı ve bu birleşik Sioux grubunu dağıtmak için Missouri Nehri'ne yürüdü. Fort Rice'ı günümüz Bismarck'ın yakınında kurduktan sonra, birliğini batıya çevirdi ve arayışına başladı. 28 Temmuz 1864'te Killdeer Dağı'ndaki büyük Sioux birliğine saldırdı. Savaş sırasında Sully, komutasını İngiliz tarzı bir kareye dönüştürdü ve Kızılderili kampına karşı yavaşça ilerledi. Gün boyu süren savaşta Kızılderililer ağır kayıplar verdi ve köylerini ve erzaklarının çoğunu terk etmek zorunda kaldılar. Savaştan sonra Sully, Teton'u korkutmak için batıya Yellowstone Nehri'ne devam etti, ardından Ekim başında Minnesota Fort Ridgely'ye döndü(Colins, 1955:18).

1863 ve 1864 seferleri, sınırı Batı'ya doğru itmekte oldukça başarılı olmuştu. Santee Sioux'un kararlı bir şekilde ezilmesiyle, Minnesota yerleşimlerinin artık bir Kızılderili tehdidi korkusu kalmamıştı. Bununla beraber Teton Sioux'nun çatışmalara katılımı önemsizdi. Sadece 2 yıl sonra, Bozeman Yolu boyunca, ABD Ordusu Teton'a çok farklı sonuçlarla doğrudan meydan okudu(Colins, 1955:18).



II. The Sioux War of 1866–1868

Harita 5. Bozeman Yolu ve Connor Seferi

Batı Montana'da 1862'de Grasshopper Creek çevresinde altın keşfi bölgeye yüzlerce maden arayıcısı getirdi. Bu servet arayanların neredeyse tamamı, eski Oregon-Kaliforniya Yolu'nun kuzey çatalı olan Platte Yolu'ndan gelmiş ve batıdan Montana'ya taşınmıştı. Diğerleri Missouri Nehri boyunca Fort Benton'a kadar ilerlediler, sonra kuzeydoğudan altın tarlalarına indiler. 1863'te, iki

girişimci, sadece 2 yıl önce sınıra gelen bir Georgialı John Bozeman ve kıdemli bir dağ adamı olan John Jacobs, Fort Laramie'nin batısındaki Platte Yolu ile bağlantı kurmak için altın sahalarından bir iz bıraktı. Virginia City'nin doğusundaki Bozeman Geçidi'nden geçen bu rota, Yellowstone ve Bighorn Nehirlerini geçti. Bighorn Dağları'nın doğu tarafı boyunca güneye doğru ilerledi. Tongue ve Powder Nehirlerini geçti, sonra yaklaşık Fort Laramie'nin 130 km batısında son buldu. Altın tarlalarına ulaşmak için diğer yolların gerektirdiği mesafeyi yaklaşık 400 mil azalttı. Bununla birlikte bu yol, Teton Sioux ve onların müttefikleri tarafından Barut Nehri boyunca talep edilen değerli av arazilerini kesiyordu. Bozeman Yolu boyunca seyahat edenler kısa süre sonra kendilerini düşman Kızılderililerin şiddetli saldırısı altında buldular(Colins, 1955:22).

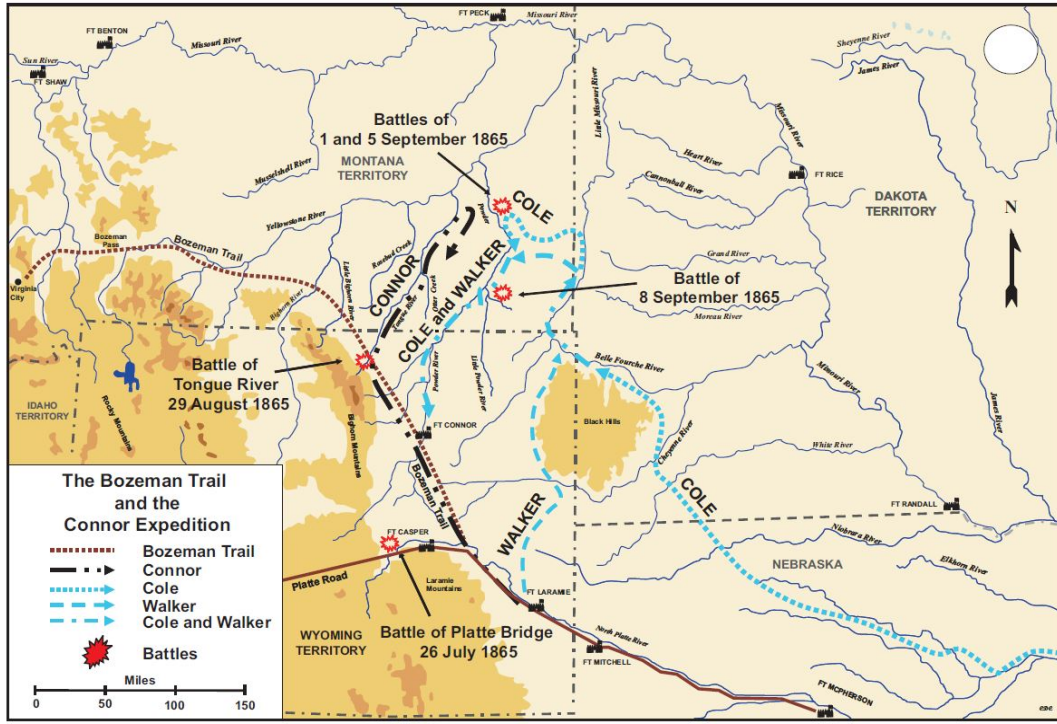
1865'te, modern Casper, Wyoming yakınlarındaki Platte Köprüsü'ne yapılan bir yerli saldırısına ve göçmenlerin koruma taleplerine yanıt olarak, ABD Ordusu, General Patrick E. Connor komutasındaki üç yakın birliği bölgeye gönderdi. Albay Nelson Cole, 1.400 gönüllü süvariden oluşan Omaha birliğine komuta etti. Yarbay Samuel Walker, 600 gönüllü süvari ile ikinci kola komuta etti. Connor üçüncü birliğe komuta etti. Gücü 558 asker ve 179 yerli izciden oluşuyordu. Strateji, üç birliğin Eylül ayı başlarında Rosebud Creek'te buluşmasını sağlamaktı(Colins, 1955:22).

Connor, Ağustos ayının ortalarında Yukarı Powder Nehri'ne ulaştı. Fort Connor'u kurduktan sonra Kızılderililerin peşinde kuzeybatıya devam etti. 29 Ağustos'ta, modern Ranchester, Wyoming yakınlarındaki Tongue Nehri üzerindeki Arapaho köyü Kara Ayı'yı buldu ve saldırdı. Saldırı sonucunda köyü ele geçirdi ve at sürüsünü de ele geçirdi. Ancak, köyün yıkımını tamamladıktan sonra, birkaç cesur Kızılderili karşı saldırısı, Connor'ı sayıca fazla olan birliklerini geri çekmesi gerektiğine ikna etti. Sonra, erken kış fırtınalarının ortasında Connor, Cole ve Walker'ın birliklerini bulmak için kuzeye yöneldi(Colins, 1955:22)..

Bu arada Cole, Black Hills'in hemen kuzeyine yürüdü ve 18 Ağustos'ta Walker'in birliğiyle bağlantı kurduğu Belle Fourche Nehri'ne yöneldi. Başlangıçta, iki kol, erzakları tehlikeli bir şekilde azalana ve Tongue Nehri'ne doğru hareket etmeye ve Conner ile bağlantı kurmaya karar verene kadar yerli topraklarının derinliklerine doğru ilerlemeye devam etti. 1 Eylül'de, büyük bir Cheyenne savaş grubu, Cole'un Tongue Nehri'ne doğru hareket etme kararını değiştiren birliklere saldırdı. Bunun yerine, Yellowstone Nehri vadisinde olduğu bilinen bol av hayvanı ile erzaklarını yenilemeyi umarak Powder Nehri'ne yöneldiler. 2 Eylül gecesi birliklerde erken kış endişe yarattı. Cole'un zaten açlıktan zayıflamış 200'den fazla atı ve katırı yorgunluktan öldü. Yine, Cole yürüyüş yönünü değiştirdi ve kışı geçirmek için Fort Laramie'ye dönmeye karar verdi. 5 Eylül sabahı, Cole ve Walker bilmeden Little Powder Nehri'nin ağzına yakın büyük bir köyün yakınına düştüler. Köy, Sioux, Kuzey Cheyenne ve Güney Cheyenne'in eşi görülmemiş bir topluluktu. 1000'den fazla Sioux, Cheyenne ve Arapaho savaşçısı, birliklere saldırmak için köyün dışına çıktı. Savaş, henüz keşfedilmemiş bu köyün etrafında

3 saat sürdü ve Kızılderililer savaşı durdurdu. Sonra tekrar 8 Eylül'de, bitkin ve açlıktan ölmek üzere olan birlikler, farkında olmadan köyün bulunduğu bölgeye girdi. Bunun üzerine yerlilerin çıkardığı öncü kuvvet askerleri kolayca durdurdu ve köy halkı ikinci kez kaçtı(Colins, 1955:22).

Sonraki 12 gün boyunca birlikler ağır ağır ilerlemeye devam etti. Her gün onlarca at ve katır açlıktan ölüyordu. Kızılderililer birliklerin etrafında akbabalar gibi gezindiler ve müfrezenin topçuları olmasaydı, muhtemelen birlikler işi daha zor olurdu. 20 Eylül'de Cole ve Walker'ın birlikleri Fort Connor'a girdi. Connor'ın eşit derecede bitkin birlikleri 24 Eylül'de onlara katıldı. Keşif seferi kabileleri boyun eğdirmeyi başaramadı ve bunun yerine Siyuları Powder River ülkesine yapılacak herhangi bir beyaz saldırıya karşı kararlı direnişlerini sürdürmeleri için cesaretlendirdi. Bununla birlikte, Bozeman Yolu üzerinde Fort Connor'ın varlığı, rota boyunca artan göçmen seyahatini teşvik etti ve koruma taleplerini daha da güçlendirdi(Colins, 1955:22).



Harita 6. Bozeman Trail Forts, 1866–68

Connor Expedition'in başarısızlığı hükümeti diplomatik bir çözüm aramaya sevk etti ve Haziran 1866'da Powder River şeflerinin bir kısmı Fort Laramie'de Powder River ülkesinden güvenli geçişe izin vermek için bir anlaşma müzakere ederken, Albay Henry B. Carrington, 18. Piyade 2. Taburu'nu Bozeman Patikası'na doğru gönderdi. Verdiği emir gereği, eskiden Fort Connor (önceki yıl General Connor tarafından inşa edilmişti) olan Fort Reno'da garnizon kurulması ve Bozeman Yolu boyunca iki yeni kale kurulmasını gerektiriyordu. Bu kalelerden, Montana Bölgesi'ne göçmen seyahatleri için koruma ve refakat sağlayacaktı. Barış müzakerelerine katılan şeflerin sayısı göz önüne alındığında, erken bir çözüm olasılığı iyi görünüyordu ve Ordu, Carrington'ın misyonunun

önemli muharebe eylemleri içermesini beklemiyordu. Sonuç olarak, Carrington'a 18. Ordu'nun 700 askerine ek olarak 300'den fazla kadın, çocuk, sütçü ve sivil müteahhit eşlik etti. Kolonda 226 katır vagonu, 35 parçalı alay grubu, kuvvete taze et sağlamak için 1000 baş sığır ve vahşi doğada bir kamp kurabilmek için gerekli tüm araç ve gereçler vardı(Colins, 1955:24).

Carrington, Fort Laramie'den görevini zorluk çekmeden tamamlayabileceğinden emin olarak ayrıldı. Bir planlayıcı ve organizatör olarak kanıtlanmış meziyetlerine dayanarak görevine çok uygun görünüyordu. Yale mezunu, Nisan 1861'de İç Savaş başladığında pratik bir avukattı. Hemen hizmet için gönüllü oldu ve Mayıs 1861'de 18. Piyade'nin organizasyonunda albay olarak bir pozisyon aldı. Kasım 1862'de tuğgeneral oldu. Sayısız kurmay görevini etkin bir şekilde yerine getirdi ve savaşın sonunda 18. Piyade'nin komutasını elinde tuttu(Colins, 1955:24).

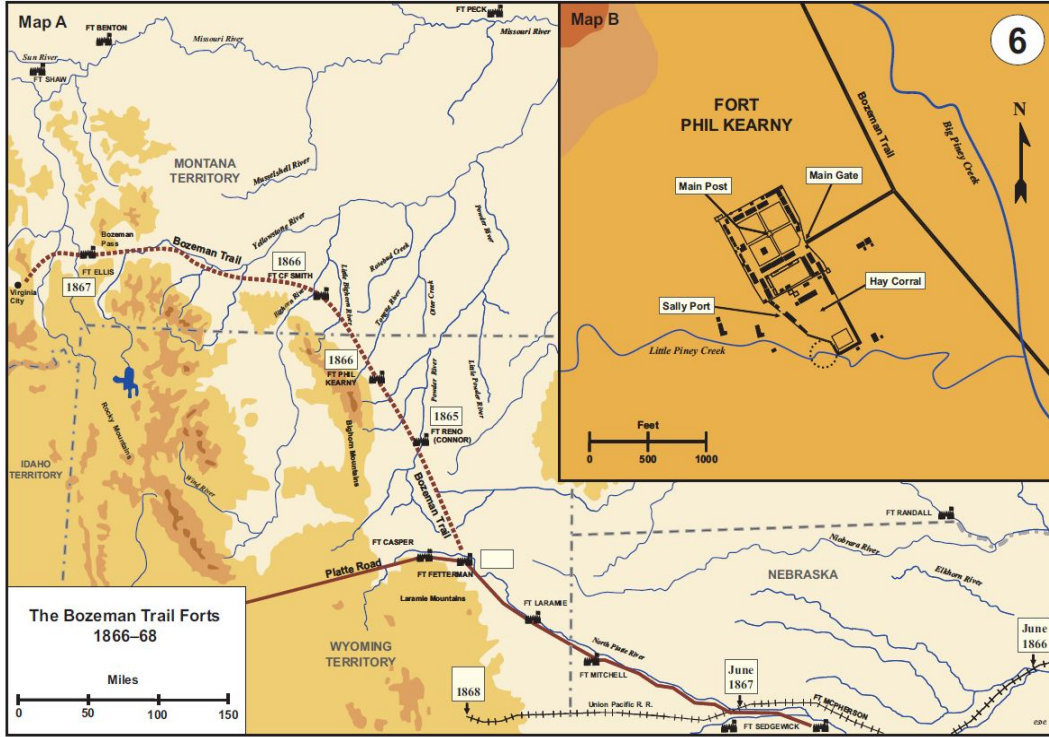
28 Haziran 1866'da Carrington'ın birliği Fort Reno'ya geldi. Burada, Carrington bir piyade bölüğü ile kaleyi onarmak, tedarik etmek ve garnizon kurmak için 10 gün harcadı. 9 Temmuz'da, 2. Taburun geri kalanı tüm ağırlıklarıyla Fort Reno'dan ayrıldı. Dört gün sonra, Carrington karargah binasının inşası için bir yer seçti(Colins, 1955:24).

Carrington'ın seçtiği yer, Bozeman Yolu'nun Big Piney Deresi'ni geçtiği noktanın hemen güneyindeydi. Kalenin içinde bulunduğu geniş vadi üç tarafı yüksek arazilerle çevriliydi. Hem kuzeyde hem de güneyde Bozeman Yolu, kalenin görünmeyen sırtlarından geçiyordu. Batıda, vadi Bighorn Dağları'nın eteklerine yol vermeden önce Little Piney Creek boyunca 5 veya 6 mil uzanıyordu. Oduncuların ve kütük ekiplerinin, tüm önemli yapı malzemelerini ve direğin pişirme ve ısıtma yangınları için yakıtı sağlamak için seyahat etmeleri gereken yer bu vadideydi. Carrington'ın bu pozisyonu seçmesi uzun süredir sorgulanıyor. Kalenin en önemli zayıflığı, Sioux ve Cheyenne'nin sürekli olarak yüksek zemine hakim olması ve kalenin içindeki ve etrafındaki tüm hareketleri gözlemlemesiydi(Colins, 1955:24).

Fort Phil Kearny'nin inşaatı, Carrington'ın birliği gelir gelmez başladı ve neredeyse terk edilene kadar devam etti. Ana direk (harita B), 3 fit derinliğindeki bir hendekte 11 fit yüksekliğinde yandan yontulmuş çam kütüklerinin bir araya getirilmesiyle yapılan 800 fit x 600 fitlik bir şarampoleydi. Karakol, askerler, subaylar ve ailelerinin çoğu için kışla ve yaşam alanlarını çevreliyordu. Yemekhane ve hastane tesisleri, gazete ve diğer çeşitli yapılar. Dükkanları, ahırları ve saman ağılını kapsayan stoksuz bir alan, güney çitinden kalenin ana su kaynağı olan Little Piney Creek'e 700 metre daha uzanıyordu. İki ana giriş, vagonlar için direğe erişim sağlıyordu, doğu duvarındaki ana kapı ve stoksuz alanın batı tarafında bir sal limanı(Colins, 1955:24).

Temmuz ayında, Carrington, Kaptan Nathaniel C. Kenney yönetimindeki iki bölüğü, üçüncü bir kale olan Fort C.F. Smith, Fort Phil Kearny'nin 150 km kuzeyinde, günümüz Yellowtail, Montana

yakınlarına gönderdi. Ordu ayrıca 1867'de yol boyunca iki ek kale daha kurdu. Kaleler buldukları parkurun başlangıç noktasının yakınında Fort Fetterman ve Bozeman Geçidi'nin batı tarafında Fort Ellis(Colins, 1955:24).



7. Harita: Phil Kearny Kalesi Kuşatması

Etkili bir Oglala Sioux şefi olan Red Cloud, ABD Ordusunun Bozeman Yolu boyunca kaleler inşa etme çabalarına şiddetle karşı çıktı. Grattan Olayı ve Tuğgeneral Harney'nin Oglala Sioux'sunun Fort Laramie yakınlarındaki Platte Nehri Bölgesi'nde artık yaşayamayacağına misilleme yapması gibi olaylarla ikna olmuştu. Bu nedenle, 1850'lerin sonlarında, Oglala Sioux, devam eden ABD göçünden uzak durmayı umarak batıya, Powder River ülkesine doğru gitti. Powder River ülkesini, halkının istilacı beyazlardan son sığınağı olarak gördü(Colins, 1955:26).

Carrington, Bozeman Trail kalelerinin inşaatına başlar başlamaz, Ordu ve Siyular arasında düşmanlıklar başladı. Carrington, tüm sınırlı kaynaklarını Phil Kearny Kalesi'ni inşa etmeye yoğunlaştırdı. Eğitime veya saldırı operasyonlarına çok az önem verdi ve yalnızca yerli baskınlarına etkisiz takiplerle tepki verdi. Öte yandan, Red Cloud, çabalarının çoğunu Fort Phil Kearny'ye karşı ara sıra tacizler ve Bozeman Trail boyunca yol üzerinde yoğunlaştırdı. Savaşçıları, çiftlik hayvanlarını çalmak ve oduncuları tehdit etmek konusunda çok ustalaştı. Siyular, tüm gereksiz risklerden kaçındı ve Kızılderilileri savaşa getirememeleri nedeniyle askerlerin moralini bozan Ordunun takip girişimlerinin çoğundan kolayca kaçındı. Red Cloud'un savaşçıları da Bozeman Yolu boyunca sürekli bir saldırı tehdidi oluşturdu. Kalelerin garnizonları kendilerini koruyacak kaynaklara zar zor sahipti, bu yüzden yol boyunca göçmen seyahati neredeyse durdu. Özünde, bu yo askeri bir

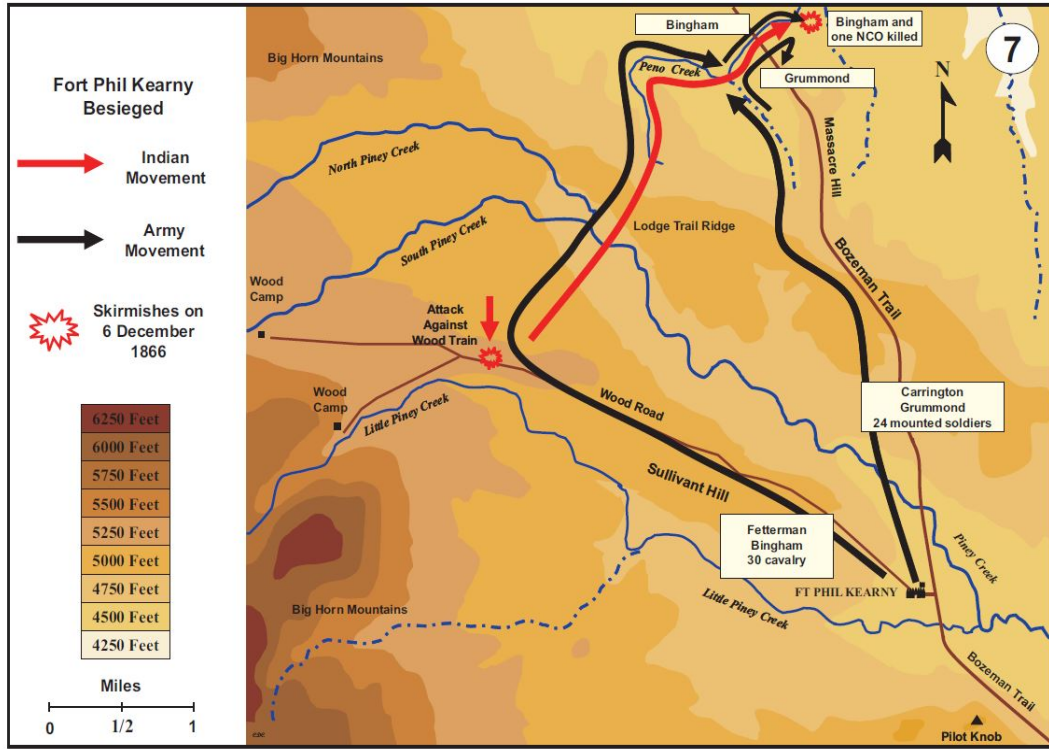
yol haline geldi ve bu geçişlerin tamamı, malzeme getiren askeri geçişlerle sınırlıydı. Kızıl Bulut'un uzak bir kuşatma stratejisi, Montana altın tarlalarına giden kestirme yolu kapatmıştı(Colins, 1955:26).

Kasım ayında, Carrington az sayıda takviye aldı. Bunlar arasında şunlar vardı: Kaptan (Brevet Yarbay) William J. Fetterman ve Kaptan (Brevet Major) James Powell - her ikisi de İç Savaş'ın deneyimli savaş gazileri. Çok saldırgan Fetterman, Carrington'ı Kızılderililere karşı saldırıya zorlamak için diğer hüsrana uğramış subaylara katıldı. Ne yazık ki, kaledeki subay arkadaşlarının çoğu gibi, onun da Kızılderili savaşında tecrübesi yoktu(Colins, 1955:26)

Aralık 1866'da, Kızılderililer, kaleleri taciz etmedeki başarılarından cesaret aldılar ve bir Ordu müfrezesini pusuya düşürmeye karar verdiler. Aynı süre zarfında, kaledeki temel çalışmaları tamamlayan Carrington, saldırı operasyonları başlatmaya karar verdi. Carrington, bir sonraki baskına kendi iki yönlü saldırısıyla karşılık vermeyi planladı. Kaptan Fetterman'a akıncıları takip etmesi ve onları Peno Deresi'ne doğru itmesi talimatını verdi. Carrington daha sonra Lodge Trail Ridge üzerinden ikinci bir grup asker alacak ve geri çekilen savaşçıların önünü kesecekti. 6 Aralık 1866'da Kızılderililer ahşap trene saldırdı ve Carrington planladığı karşı saldırıyı gerçekleştirdi. Kavgada, Teğmenler Bingham ve Grummond emirlere itaat etmediler ve yerli öncülerini pusuya düşürdüler, bu da Bingham'ın ve bir astsubayın ölümüyle sonuçlandı. Sadece silah seslerine doğru ilerleyen Kaptan Fetterman'ın sert disiplini ve zamanında aldığı önlem, o gün daha büyük bir trajediyi önledi(Colins, 1955:26).

6 Aralık çatışması, Carrington'ı saldırı eylemleri planlarını askıya almaya ve bunun yerine eğitime konsantre olmaya yöneltti. Tersine, Siyular başarılarından cesaret aldılar ve pusula stratejilerini geliştirmeye devam ettiler. 19 Aralık'ta, bir ordu müfrezesini tahta trene saldırarak pusuya çekmek için başka bir girişimde bulundular. Kaptan Powell, yardım kuvvetini yönetti ve akıncıları takip etmeyi ihtiyatlı bir şekilde reddetti. Siyular, 21 Aralık için bir sonraki saldırılarını hızla planladılar(Colins, 1955:26).

DÜMAD
WOJMUR



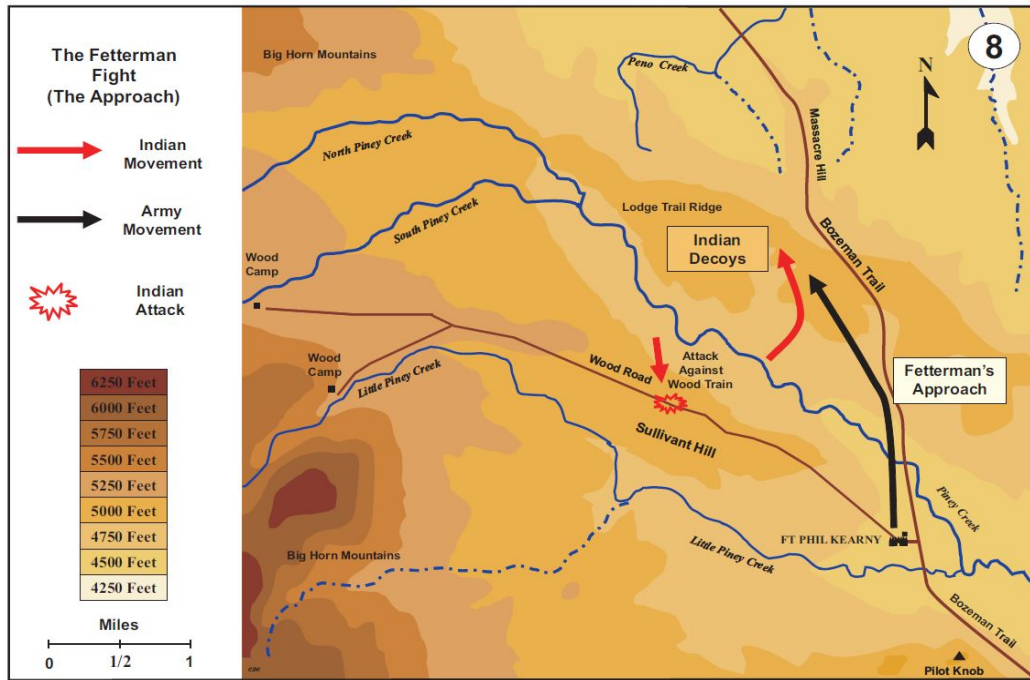
Harita 8. Fetterman Dövüşü: Yakınlaşma

21 Aralık 1866 Cuma sabahı, Fort Phil Kearny çevresinde soğuk ve gri bir şafak vaktiydi. Sıcaklık donma noktasının altına düştü ve kar, Bighorn Dağları'nın eteklerindeki vadileri, çam ormanlarını ve sırtları kapladı. Yaklaşık saat 10.00'da Albay Carrington, ahşap trene günlük ağaç kesimi ayrıntıları için çamlığa gitmesini emretti. Ahşap trene bir saldırının muhtemel olduğunu bilerek, vagonlarla özellikle güçlü bir eskort gönderdi. Bir saat içinde, Pilot Knob'daki gözcü, ahşap trenin saldırı altında olduğunu ve kalede ateş sesleri duyulduğunu bildirdi. Carrington, benzer durumlarda yaptığı gibi, kuşatma altındaki birliği rahatlatmak için derhal bir bölük çıkardı. Kaptan Powell, sadece 2 gün önce benzer bir görevi başarıyla gerçekleştirmişti. Ama o sabah, Kaptan Fetterman, yardım bölüğüne komuta etmekte ısrar etti(Colins, 1955:28).

Carrington'ın Fetterman'a verdiği emirler hakkında önemli tartışmalar var. Çoğu ikincil kaynak, Carrington'ın ona ahşap treni boşaltmasını ve ardından kaleye geri dönmesini söylediğini kabul ediyor. Hiçbir koşulda Lodge Trail Ridge'in ötesine geçmeyecekti. Öte yandan, Carrington'ın Lodge Trail Ridge'in ötesine geçmemek için tartışmalı emri verdiğine dair çağdaş bir kanıt yok. Carrington'ın Fetterman'ın büyük yardım kuvvetine liderlik etme talebine rıza göstermesi, ahşap tren akıncılarını Peno Creek drenajına çekilirken yakalamak için tasarlanmış bir başka önceden planlanmış saldırı hareketi olabilir. Emrin hikayesi, trajedinin suçunu Kızılderililere karşı planlı bir saldırı hareketinin başarısızlığı yerine emirlere itaatsizlik üzerine odaklamayı amaçlayan bir savaş sonrası uydurması olabilir(Colins, 1955:28).

Saat 11.15'te Fetterman, 18. Piyade Alayı'nın 4 bölüğünden namludan doldurma (A Bölüğü: 21, C Bölüğü: 9, E Bölüğü: 6 ve H Bölüğü: 13) spring field silahıyla teçhizatlıydı. Az sayıda piyade vardı ve muhtemelen bunlar H Bölüğü'ndeki 13 adam olabilir. Birkaç dakika sonra, Teğmen George Grummond, Fetterman'ın yakın bir arkadaşı olan Kaptan Frederick Brown, bölüğe katılmak için gönüllü oldu. Seri atış yapabilen tüfeklerle donanmış iki sivil olan James Wheatley ve Isaac Fisher da gitmeye gönüllü oldular. Fetterman muhtemelen birliğine eklenmiş olan “80 adamla tüm Sioux ulusunu geçebilirim” ifadesini asla dile getirmemiş olsa da, diğer çoğu Ordu subayı gibi yerli düşmanlarını hor görüyordu. Yine de, Fetterman 80 adamla yola çıktı(Colins, 1955:28).

Fetterman'ın rotası da tartışmalı. Bununla birlikte, kuvvetini doğrudan kuzeye yönlendirmiş, dereyi geçmeden ve Lodge Trail Ridge'e çıkmadan önce Sullivant Tepesi'nin doğusundan geçmiş olması muhtemeldir. Fetterman'ın piyadeleri, büyük olasılıkla, her iki taraftaki yamaçlar boyunca süvarilerle yan yan olarak yola paralel yürüyüş halindeydi. Sırtı geçmeme emri gerçek olsun ya da olmasın, Fetterman'ın hareketinin onu Lodge Trail Ridge'e götüreceği kaleden izleyen herkes için açıktı(Colins, 1955:28).



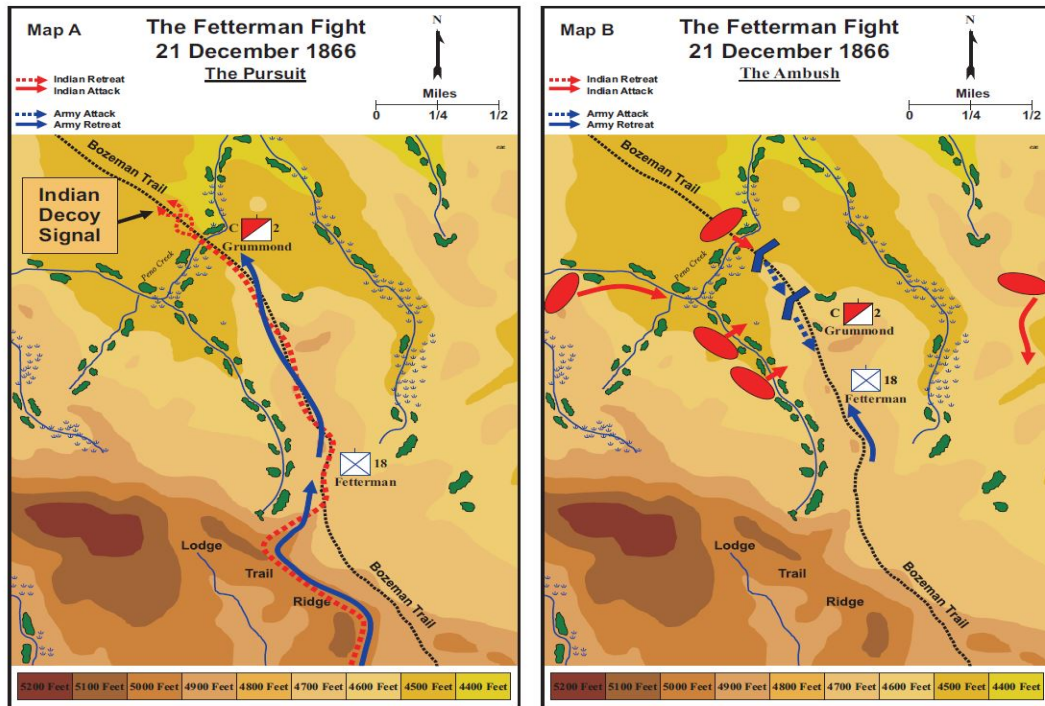
Harita 9. Fetterman Savaşı: Takip ve Pusu

Savaşın ayrıntıları belirsiz olsa da, atlı birlikler ve yaya piyadelerinin ayrıldığı görülüyor (harita A'ya bakınız). Emri Fetterman'ın mı verdiği yoksa Grummond'un kendi başına mı hareket ettiği asla bilinmeyecek, ancak süvari, küçük bir atlı piyade müfrezesi ve iki sivil ile birlikte Lodge Trail Ridge'i geçtikten kısa bir süre sonra piyadenin önüne geçti. Kızılderili tuzakları, öncü birliğin önünde alaycı bir tavır sergilediler ve onları Peno Deresi'ne doğru çektiler. Geçmişteki aceleci hareket

etme eğilimine dayanarak, Grummond muhtemelen düşmanla başa çıkmak konusunda endişeliydi(Colins, 1955:30).

Ancak yamacın eteğinde yüzlerce Sioux, Cheyenne ve Arapaho Kızılderili tuzaklarını kurdular (bkz. Harita B). Yerlilerin hesapları, Cheyenne'in sırtın batısında Peno Deresi çevresindeki ağaçlarda, çalılıklarda ve çöküntülerde saklandığını ve Sioux ve Arapaho'nun kuzeyde Peno Deresi boyunca ve yolun doğusunda bir sonraki nehrin arkasında saklandığını gösteriyor(Colins, 1955:30).

Grummond'un atlı müfrezesi tepeye geri çekildi. Wheatley ve Fisher, iki sivil, birkaç gazi ile birlikte atlarından indiler ve küçük bir kaya çıkıntısını savundular. Bu deneyimli sınır muhafızları, yerli atlılarına saldırmaktansa atlı olarak geri çekilme girişiminde bulunmanın ölümcül olduğunu anladılar. Wheatley ve Fisher, görünüşe göre, seri atışlı tüfeklerini yenik düşmeden önce çok iyi kullandılar. Carrington daha sonra raporunda hareket alanını çevreleyen 60 ceset olduğunu iddia etti. Yine de iki sivil, Grummond'un atlı birliklerini tepenin zirvesine çıkarmak için ihtiyaç duyduğu zamanı hayatlarıyla satın aldılar(Colins, 1955:30).



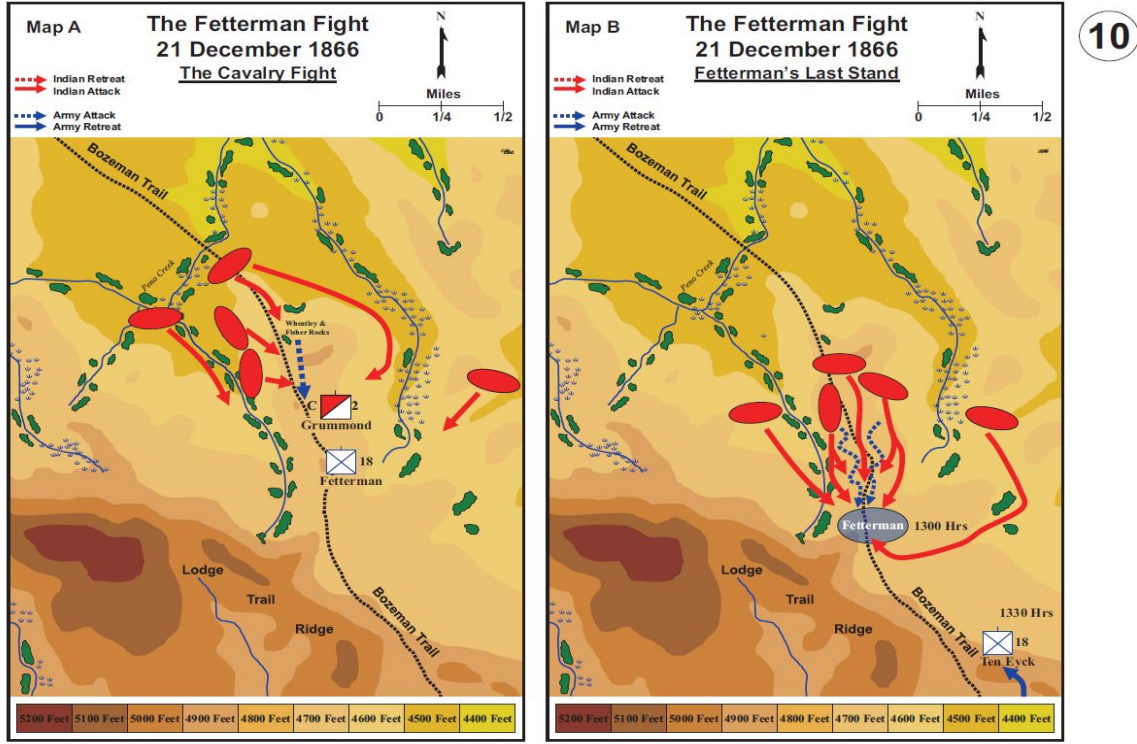
Harita 10. Fetterman Savaşı: Süvari Saldırısı ve Fetterman'ın Son Direnişi

Atlı birlikler küçük bir tepenin arkasına sığınmak için sırttan yukarı doğru güneye doğru çekildiler (bkz. Harita A). Görünüşe göre Grummond burada atından inerek, bir durdurma eylemiyle savaştı. Çatışma hatları kuzeye ve sırttan aşağı doğru her iki tarafa ateş açtı. Bir noktada, Grummond piyade yolunda güneye geri çekilmeye çalıştı. Bununla birlikte, geri çekilme bir bozguna dönüştü ve atlı askerlerin çoğu, Piyade'ye yeniden katılmadan önce Kızılderililer tarafından kovalandı (bkz. Harita B). Grummond'un cesedi ve diğer birkaç kişi, süvari çatışma hattı ile son piyade konumu

arasındaki yol boyunca dağılmış halde bulundu. Yerli hesapları, yolda öldürülen ve daha sonra adamları yol verip tepeden kaçan bir atlı asker (pony soldier) şefinden bahseder. Diğer yerli hesapları, cesur bir geciktirme eylemiyle savaştan ve kılıcının tek bir darbesiyle bir Kızılderili'nin kafasını kesen beyaz bir ata binmiş bir asker şefinden bahseder. Süvari çatışma hattında ölen son askerlerden biri, Alman doğumlu bir böcekçi ve 1855'ten beri Ordu gazisi olan Adolph Metzger'di. Metzger, saldırganları borazanıyla savuşturdu, ta ki alet hırpalanmış, şekilsiz bir metal kütle haline gelene ve vücudu parçalanana kadar(Colins, 1955:32).

Fetterman, Brown ve çoğu İç Savaş dönemi namludan doldurulmuş tüfekleriyle donanmış piyade olmak üzere 47 diğer asker, sırtın yukarıdaki büyük bir kaya kümesinde toplandı. Her ikisi de Oglala Sioux savaşçıları olan American Horse ve Brave Eagle, askerlerin çok savaştığını ve pozisyonlarını aşmak için çeşitli girişimlere direndiklerini iddia etti. Bununla birlikte, Fetterman'ın piyadeleri sayıca azdı ve dayanma şansı çok azdı. Sonunda ezildiler ve hepsi öldürüldü. Kalede, Carrington tepenin ötesindeki ağır ateş sesini duydu. En kötüsünden korkan Carrington, Yüzbaşı Tenador Ten Eyck'e, Fetterman'a yardım etmek için kalan garnizondan adam almasını emretti. Ten Eyck, savaşa bakan tepelere ulaştığında, Fetterman'ın ölüme mahkûm komutasını kurtarmak için çok geçti(Colins, 1955:32).

Savaştan sonra, Carrington, Kızılderililerin aşırı derecede insansız kaleye saldıracağından ve bu kaleyi ele geçireceğinden korkmasına rağmen, Fetterman'ın adamlarının cesetlerini kurtarmakta dikkate değer bir kararlılık gösterdi. Afet haberlerini Fort Laramie'ye taşımak için bir gönüllü istedi ve aldı. Bir Noel gecesini balosu sırasında Fort Laramie'ye gelen gönüllü John "Portugee" Phillips, felaketi bildirmek için 4 günde 235 mil yol kat etmişti. 26 Aralık'ta, Carrington'un komutanı General Phillip St. George Cooke, Yarbay Henry'e emir verdi. Wessells, Carrington'ın Fort Reno'daki astı, kurtarma seferinin komutasını almak ve Bozeman Yolu üzerindeki üç kalenin tümünün genel sorumluluğunu üstlenmek istedi. Yeni komutan, kendisini Fort Phil Kearny'deki morali iyileştirmeye özenle adanmış, ancak garnizon, malzeme eksikliğinden ve yoğun soğuktan büyük ölçüde acı çekti. Kızılderililer, aşırı kış koşulları nedeniyle kaleye yönelik operasyonlarını da askıya aldı. Her iki taraf da BozemanTrail'in kontrolü için yarışmaya devam etmek için baharı bekledi(Colins, 1955:32).



Harita 11. Hayfield Savaşı, 1 Ağustos 1867

1867 ilkbahar ve yaz aylarında, Kızılderililer Forts C.F.'ye karşı tacizlerine devam ettiler. Smith ve Phil Kearny'e yapılan saldırıların hiçbiri ciddi şekilde bastırılmadı ve her iki taraf da önemli kayıplar vermedi. Temmuz 1867'de Kızıl Bulut, Kızılderili kabilelerinden oluşan koalisyonunu kutsal Güneş Dansı için Rosebud Vadisi'nde topladı ve Bozeman Trail kalelerine karşı bir sonraki hamleyi tartıştı. Aşiret liderleri muhtemelen 1.000 kadar savaşçı çıkardı, ancak gevşek kabileler konfederasyonu hangi kaleye saldıracakları konusunda anlaşamadı ve güçlerini böldü. Cheyenne'lerin çoğunluğu, bazı Sioux'larla birlikte Fort C.F.'ye karşı harekete geçti. Smith, Sioux'ların geri kalanı ve bazı Cheyenneler Fort Phil Kearny yakınlarındaki bir oduncu grubuna saldırmaya karar verdi(Colins, 1955:34).

Muhtemelen kalelere karşı yapılan eylemler ara sıra olduğu için, Kızılderililer, Temmuz ayının başlarında, yeni bir M-1866, Springfield-Allin, .50-70 kalibrelik, kuyruktan dolma tüfeklerin kalelere ulaştığından habersizdiler. Springfield-Allin, Civil War'ın standart omuz kolu olan 58 kalibrelik Springfield, ağızdan yükleyicinin bir modifikasyonuydu. Tek atış olmasına rağmen, Martin bar-örs, merkez ateşlemeli, tamamen metalik 50 kalibre kartuş kullanan yeni silah, son derece güvenilir ve doğru ve hızlı bir şekilde ateşlenebilirdi. Tüfeklerle birlikte 100.000'den fazla mühimmat geldi(Colins, 1955:34).

Her iki kale, C.F. Smith ve Phil Kearny, kalelerine karşı doğrudan bir saldırıdan korkmadıkları için yeterince güçlüydüler. Ancak, kaleler ileri karakolları açığa çıkardı. Fort C.F. Smith, kalenin 2,5

mil kuzeydoğusunda bulunan Hayfield kampıydı. Hayfield kampında, taşeron işçiler, ekipman ve hayvanları için korunan bir depolama alanı ve savunma pozisyonu olarak kütüklerden ve çalılardan doğaçlama bir ağıl inşa etmişti. Teğmen Sigismund Sternberg tarafından komuta edilen on dokuz asker, samanlıktaki altı saman kesici makinesini koruyordu(Colins, 1955:34).

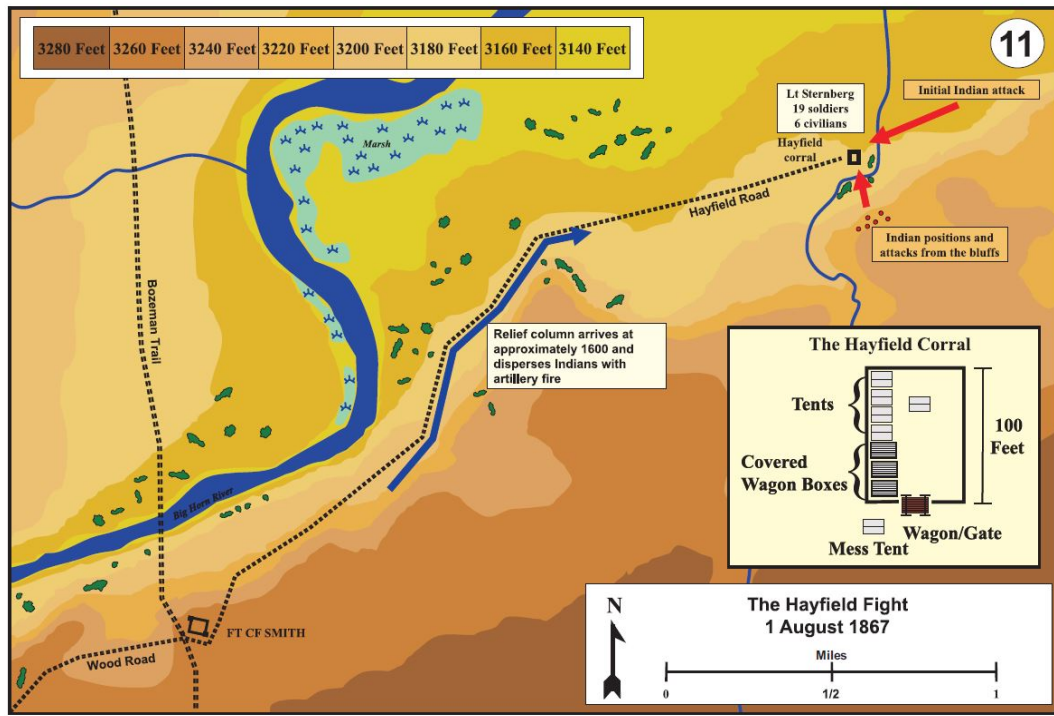
1 Ağustos 1867 sabahı Kızılderililer saman tarlasında çalışan gruba saldırdı. Birleşik Ordu ve sivil güç, çabucak ağıla sığındı ve teğmen hariç, ağılı çevreleyen kütüklerin arkasına saklandı. Resmi Avrupa askeri eğitimi ve hem Prusya hem de Birlik ordularında deneyimi olan Teğmen Sternberg, subayların yüzüstü pozisyonda savaşmasını uygun bir askeri protokol olarak görmedi ve bu nedenle ayakta savaşmaya karar verdi. 29 yaşındaki teğmen sadece Fort C.F.'de görevlendirilmişti. Smith'te 7 gün kaldı ve daha önce Kızılderililerle savaşma deneyimi yoktu(Colins, 1955:34).

Gerçek Kızılderili gücü bilinmemekle birlikte, muhtemelen 500'e yakındı. İlk saldırı öğle saatlerinde gerçekleşti. Kızılderililer, askerleri onları kovalamaya ikna etmeyi umarak ağılda birkaç atış yaptı. Bu taktik başarısız olduktan sonra, ağıla toplu bir saldırı düzenlediler. Savaşçılar, askerlerden bir yaylım ateşi ve ardından askerlerin beceriksiz ağızdan dolma silahlarını yeniden doldurmaları için bir duraklama beklediler. Bu duraklama sırasında, saldırganlar içeri girip ağılı aşmayı planladılar. Ancak, askerler yeni tüfeklerini çabucak yeniden doldurabildikleri için duraklama hiç olmadı. Askerler yeni silahlarına tam olarak alışmamış olsalar da, kitlesel ateş güçleri saldırıyı geri püskürttü. Saldırı sırasında bir yerli kurşunu, Teğmen Sternberg'in kafasına isabet ederek ölümüne sebep oldu. Ateş sırasında Sternberg'in kıdemli astsubayı da omzundan ciddi şekilde yaralandı. Bu nedenle komuta, İç Savaş sırasında subay olan Hayfield sivillerinden Don A. Colvin tarafından üstlenildi(Colins, 1955:34).

İlk saldırının başarısız olmasıyla, Sioux ve Cheyenne savaşçılarının çoğu ağılın 300 yard güneyindeki kayalıklarda siper aldı ve bu pozisyonun ağılı günün geç saatlerine kadar ateş altında tuttu. İkinci saldırı kayalıklardan geldi ve askerlerin toplu ateşi ile tekrar püskürtüldü. Öğleden sonra iki kez daha Kızılderililer, savunucuları aşmayı umarak yüksek yerden atlı saldırılar başlattı. Her kapsamlı saldırı, savunucuların Kızılderilileri geri çekilmeye zorlayan sürekli ateşi tarafından durduruldu. Kızılderililer ağılın güney duvarına yaya olarak son saldırılarını başlattılar. Saldırganlar sığ dereyi geçmeyi başardılar, ancak ağıl duvarına kadar zorlayamadılar(Colins, 1955:34).

Kaleye geri döndüğümüzde, Albay Luther P. Bradley, 5 bölük hazır piyade (10 subay ve 250 asker) ile ağıldaki çatışmayı ne görebiliyor ne de duyabiliyordu. Saldırı haberi, öğle yemeğinden bir süre sonra, kalenin güneybatısında çalışmakta olan ahşap tren, çok sayıda Kızılderili'nin saman deposuna saldırdığını gördüklerini bildirdiğinde geldi. İlk başta, albay yardım göndermek konusunda isteksizdi. Belki de yardım ekibini bekleyen Fettermanvari bir pusudan korkuyordu. Bununla birlikte,

yaklaşık 15:30'da monte edilmiş bir keşif gönderdi, bu da çabucak göreve geri döndü ve durumun ciddiyetini bildirdi. Keşif raporu, samanlık ağıldan kaçmayı ve kaleye atılmayı başaran bir kuryenin çaresizce yardım talebiyle birlikte, albayın yardıma göndermek üzere iki bölükten oluşan bir yardım kuvveti düzenlemesine neden oldu. Hayfield savaşçıları takviye kuvvetlerinin yaklaşık 16:00'de ortaya çıkması ve özellikle onlara eşlik eden obüsün patlayan mermisi, saldırganları taarruzdan vazgeçmeye ve geri çekilmeye ikna etti. Colvin ve sayıca az olan savunucuları pozisyonlarında 6 saatten fazla tuttu. Birleşik Ordu/sivil güç, üç ölü ve üç yaralı verdi. Ordu 18 ila 23 savaşçının öldürüldüğünü tahmin etmesine rağmen, Kızılderililer yalnızca 8 kişinin öldüğünü ve birkaçının yaralandığını kabul etti(Colins, 1955:34).



Harita 12. Vagon Kutusu Savaşı, 2 Ağustos 1867

Fort Phil Kearny'deki açık karakol, kalenin 6 mil batısında bulunan çamlıktı. Kaptan James Powell'ın C Bölüğü, 27. Piyade, çamlıktaki sivil oduncular için koruma sağladı. Orman kamplarını koruyan askerler, Büyük ve Küçük Piney Dereleri arasındaki bir platoda bulunan bir ağılda faaliyet gösteriyorlardı. Ağıl, vagonların hareket dişlilerinin (tekerlekler ve akslar) üzerindeki kutuların çıkarılmasıyla yapılmıştır. Koşu teçhizatı daha sonra kütükleri çamlıktan kaleye taşımak için kullanılacaktı. Yaklaşık 10 fit uzunluğunda, 4½ fit genişliğinde ve 2½ fit yüksekliğindeki kutular daha sonra yaklaşık 60 fite 30 fit dikdörtgen şeklinde yerleştirildi. Hala bez takılı iki vagon kutusu, hem askerler hem de siviller için erzak tutuyor ve ağılın dışında oturuyordu(Colins, 1955:36).

Kızılderililer, son dini törenle harekete geçirilen savaş tutkusu, 2 Ağustos 1867 sabahı ağıldaki askerlere saldırdı. Kızılderililer saldırdığında Powell, çalışma gruplarını çoktan göndermişti. Az

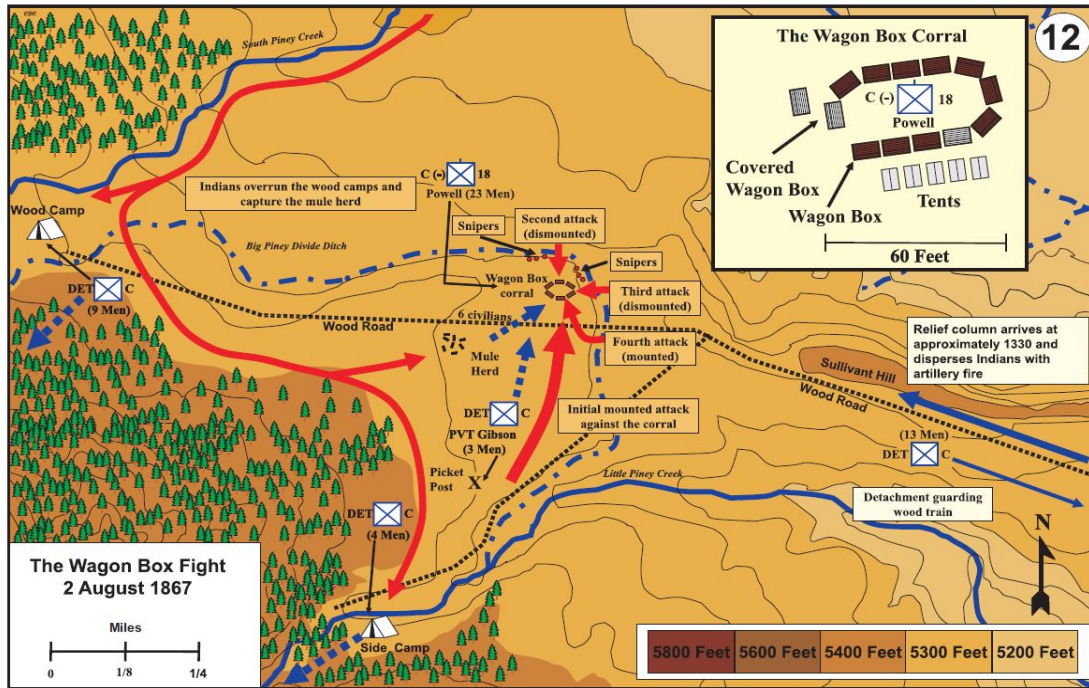
sayıda savaşçı tepeleri batıya geçti. Büyük ve Küçük Piney Derelerindeki oduncu kamplarına saldırdı. Savaşçılar daha sonra platoya koştular ve katır sürüsünü ele geçirdiler. Savaş şefleri, ağıldaki askerlerin açıkta pusuya düşürülmek üzere doğaçlama vagon kutusu kalelerinden fırlayacağını ummuştular. Bunun yerine, Kaptan Powell adamlarını kontrol altında tuttu ve saat 9'a kadar 26 asker ve 6 sivili ağılda topladı. Bu noktada, savaş şeflerinin askerlere karşı toplu bir saldırı girişiminde bulunmaktan başka seçeneği yoktu. Yerli seyirciler çevredeki tepelerde toplanırken, atlı savaşçılar ağıla güneybatıdan hücum ederek ilk saldırıyı yaptılar. Savaşçılar, askerlerin bir yayılım ateşi göndermelerini ve ardından namluları yeniden doldurmak için bir duraklama yaparak Kızılderililerin savunmayı alt etmesi için bolca zaman vermelerini beklediler. Ancak askerler yeni tüfeklerini hızla yeniden doldurabildiler ve sürekli ateşleri saldırıyı köreltti. Kızılderililer, yaklaşmak yerine, atlarını kalkan olarak kullanarak ağılın etrafında döndüler ve sonra hızla kuzeye doğru sırtın arkasına çekildiler(Colins, 1955:36).

Atlı hücum başarısız olduktan sonra, savaş şefleri savaşçıları yaya bir saldırı için düzenlediler. İkinci saldırı kuzeydeki sırtın arkasından geldi. Bu kez, atlı savaşçılar güneye doğru gösteri yaparken, savaşçılar yaya olarak hücumla geçtiler. Ayak hücumu, askerlerin sürekli ateşi altında durmadan ve siper almak için geri düşmeden önce ağılın birkaç metre uzağına yükseldi. Aynı zamanda, bir kara kenarının arkasına gizlenmiş keskin nişancılar ağılın içine ateş açtı. Gün boyu süren çatışmalarda askerlerin verdiği kayıpların çoğunu bu keskin nişancılar verdi. Bu kayıplardan biri, defalarca başını eğmesi söylenen Teğmen John C. Jenness'ti. Kızılderililerle nasıl savaşacağını bildiğine dair verdiği cevap, kafasından yaralanarak ölmeden birkaç dakika önce yankılandı. Üçüncü saldırı, ağılın hemen kuzeydoğusundaki arazinin kenarında gerçekleşti. Bu saldırıda, Kızılderililerin hücumu, askerlerin yoğun ateşi onları tekrar geri döndürmeden önce neredeyse vagon kutularına ulaştı. Dördüncü ve son saldırı güneydoğudan geldi. Bu saldırıda, savaşçılar başka bir hücum girişiminde bulundular, ancak yine askerlerle yakınlaşmayı başaramadılar(Colins, 1955:36).

Çatışma öğleden sonraya kadar sürdü. Fort Phil Kearny'deki garnizon ateşi duyabiliyordu, ancak bir pusudan korkarak destek göndermek konusunda isteksizdi. Binbaşı Benjamin Smith nihayet kaleyi 102 kişilik bir yardım bölüğü ve bir dağ obüsüyle terk etti. Vagon kutusu savaş alanının yakınında, Smith obüsünü ateşledi ve bu da yerli saldırısının dağılmasıyla sonuçlandı. Vagon kutusunun çevresinde üç asker ölmesi ve iki asker yaralanması pahasına, askerler yüzlerce yerli cesur askeri alıkoymuştu. Powell, başarılı savunmasını alçakgönüllü bir şekilde, arkadan doldurmalı tüfeklerin hızlı ateşine, adamlarının soğukkanlılığına ve konumunun etkinliğine borçluymuştu. Kızılderililer de mücadelede zafer iddia etti. Savaşçıları, oduncu kamplarını başarıyla yok etmiş ve birkaç vagon yakmışlardı. Ayrıca büyük bir katır sürüsünü ele geçirmişler ve birkaç askeri

öldürmüşlerdi. Kesin yerli kayıpları bilinmiyor; Powell tahminen 60 ölü ve 120 yaralı. Gerçek kayıplar muhtemelen çok daha azdı(Colins, 1955:36).

Ordunun vagon kutusu açılındaki küçük zaferlerine ve samanlık savaşına rağmen, Bozeman Yolu'nun günleri sayılıydı. 8 aylık müzakerelerden sonra, Kızılderili şeflerin çoğunluğu nihayet yeni bir anlaşmanın şartlarını kabul etti, ancak Kasım 1868'e kadar Red Cloud, Fort Laramie'de belgeyi imzaladı. 1868 anlaşması, tartışmalı bölgedeki üç kalenin terk edilmesi ve Bozeman Yolu'nun kapatılması da dahil olmak üzere, Sioux taleplerinin neredeyse tamamını karşıladı. Ağustos 1868'de, son ABD Ordusu birimleri Forts Phil Kearny ve C.F. Smith'i terk edene ve ordu birlikleri gözden kaybolmadan önce bile, Sioux ve Cheyenne savaşçıları kalan binaları ve kaleleri ateşe verdi ve yaktı(Colins, 1955:36).



III. The Great Sioux War of 1876–1877

Harita 13. Kuzey Ovaları, 1868–1875

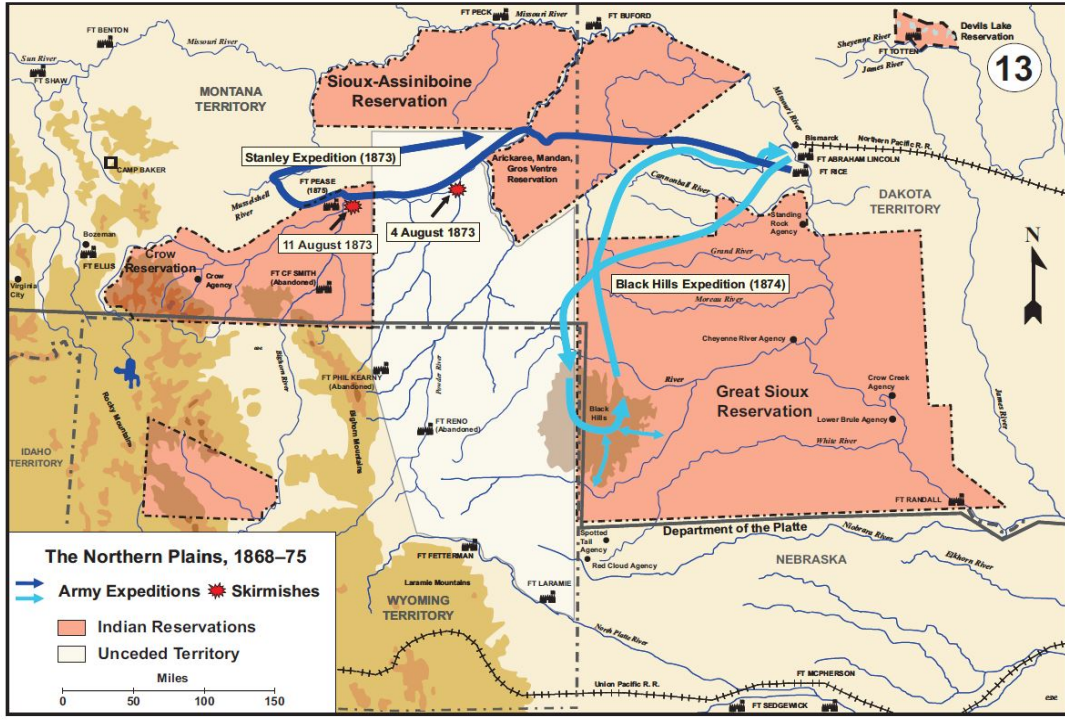
1866-68 Sioux Savaşı, Oglala Sioux'un kuzey Wyoming'deki ve Bighorn Dağları'nın doğusundaki güney Montana'daki ABD kuvvetleri üzerindeki egemenliğini açıkça ortaya koydu. Sioux ulusu ile Birleşik Devletler arasındaki 1868 antlaşması, böylece Siyuların, devredilmemiş geniş bir bölgede gezinme ve avlanma hakkını tanıdı. Bu bölge, Birleşik Devletler'in arazinin Sioux mülkiyetini tanımamasına rağmen, Sioux'ların orada avlanma haklarına sahip olduğunu inkar etmediği gerçeğinin kabul edilmesinden dolayı devredilmemiş olarak adlandırıldı. Antlaşma ayrıca Dakota Bölgesi'nde bir çekince koydu. "Birleşik Devletler, burada belirtilen ve yetkilendirilenler dışında hiç kimsenin bundan böyle [Kızılderililer], yukarıda belirtilen sınırlar dahilinde ve bundan

sonra sağlananlar dışında, Birleşik Devletler veya Bölgeler'in herhangi bir bölümündeki ve üzerindeki tüm hak taleplerinden veya haklardan feragat edecek ve yapacaktır." Bu hüküm, Siyuların rezervasyonun kalıcı mülkiyetine ilişkin ciddi haklarını açıkça ortaya koydu(Colins, 1955:40).

Antlaşma birkaç yıl boyunca Kuzey Ovaları'nda barışı sağlasa da, yerleşimcilerin Batı'ya karşı görünüşte karşı konulmaz yürüyüşüne mahkum edildi. Tüm bölge, Missouri Askeri Tümeni komutanı Tümgeneral Philip H. Sheridan'ın sorumluluğundaydı. Sorumluluk alanı Missouri Nehri'nden Rocky Dağları'na ve Kanada'dan Meksika'ya kadar uzanıyordu. 1873'te Siyular, Kuzey Pasifik Demiryolu için geçiş hakkı tekliflerini reddetti. Anket gruplarına karşı direnişleri, Sheridan'ı Yellowstone Vadisi'ne Albay David Stanley komutasında büyük bir askeri sefer göndermeye yöneltti. Bu sefer sırasında Yarbay George A. Custer'ın 7. Süvari Birliği, 4 ve 11 Ağustos 1873'te Siyularla iki büyük çatışmada savaştı. Daha sonra, ertesi yılın baharında, Montana, Kuzey Dakota, Güney Dakota ve Minnesota), orada bir Ordu garnizonu kurmanın uygunluğunu tespit etmek için Kara Tepeler'e bir keşif ekibi göndermek için Dakota Departmanına (bugünkü eyaletler) komuta eden astı Tuğgeneral Alfred H. Terry'yi gönderdi. Custer'ın komuta ettiği bu keşif ekibi, sadece bir garnizon için zeminin yeterliliğini belirlemekle kalmadı, aynı zamanda altın kanıtı buldu. Haber tüm ülkeyi sardı ve şu anda Güney Dakota olan Kara Tepeler'e altın hücumunu tetikledi. Zorluk, Black Hills bölgesinin 1868 antlaşmasında Siyulara ayrılan toprakların içinde olmasıydı. Bununla birlikte, ne kadar ilerici olursa olsun hiçbir Amerikan hükümeti, mutluluk arayışında bu kadar çok sayıda vatandaşı kısıtlamaya kalkışmazdı. Başkan Ulysses S. Grant'in karşılaştığı açmaz, Amerikalıların Kara Tepeler'e girmesini engelleyememesiydi; aynı zamanda, yasal olarak oraya gitmelerine izin veremezdi(Colins, 1955:40).

Siyularla savaş için bir bahaneyi rasyonelleştirmek, sorunu çözmek için Grant'in tek seçeneği gibi görünüyordu. Hükümet Siyularla savaşır ve kazanırsa, Kara Tepeler bir savaş ganimeti olarak terk edilecekti. Ancak Grant, kamplarda kalan Siyularla savaşmamayı seçti. Daha ziyade, Kızılderililerin sınırlarının ötesindeki yerleşimcilere vahşet işledikleri bahanesiyle, Siyuların devredilmemiş topraklarda dolaşan kısmına saldırmaya kararlıydı. Buna göre, Grant, Kızılderili İşleri Bürosu'na Kızılderililere 31 Ocak 1876'ya kadar gönüllü olarak rezervasyonlarına geri dönmeleri veya orada askeri hareketle zorlanmaları için bir ultiimatöme vermesini emretti(Colins, 1955:40).

Rezervasyonun dışında, çoğu ultiimatöme görmezden gelen iki gezgin zümre vardı. Kış gezicileri olarak adlandırılan bir zümre, beyaz adamdan tüm besinleri geri çevirdi ve serbest bölgede yaşadı. Yaz gezicileri olarak adlandırılan diğer zümrelerdeki, kışın beyaz adamın derdini üstlenirken, daha sıcak havalarda eski yöntemlerini sürdürdüler. Sheridan, ayrılmamış bölgede Kızılderililere karşı bir sefer düzenleme görevini aldığı anda, yalnızca kış gezginleriyle savaşacağına inanıyordu. Havalarda ısındıkça, yazlık gezicilerin sayısı, serbest bölgede arttı ve askerler için daha büyük bir tehdit oluşturdu(Colins, 1955:40).



Harita 14. Sheridan'ın Sefer Planı

1876'ya geldiğinde, sınır Ordusu, Büyük Amerikan Ovası (Great American Plains)'nda yılların deneyimini biriktirmişti. Bununla birlikte, Ordunun saldırı savaşı deneyiminin çoğu Güney Ovalarında Cheyenne, Comanche ve Kiowa'ya karşı elde edildi. General Sheridan, güney ovalarında, Güney Ovaları Savaşı (1868-69) ve Kızıl Nehir Savaşı (1874) olmak üzere iki büyük seferi başarıyla yönetmişti. Güney Ovaları Savaşı'nda Sheridan cesur bir kış kampanyası başlattı. Son derece hareketli, göçebe Kızılderili kabilelerini yakalamanın çok zor olduğunu fark etti ve kışın otla beslenen Kızılderili midillilerini zayıflatacağını ve onları Ordunun tahılla beslenen atlarına yakalanmaya daha yatkın hale getireceğini düşündü(Colins, 1955:42).

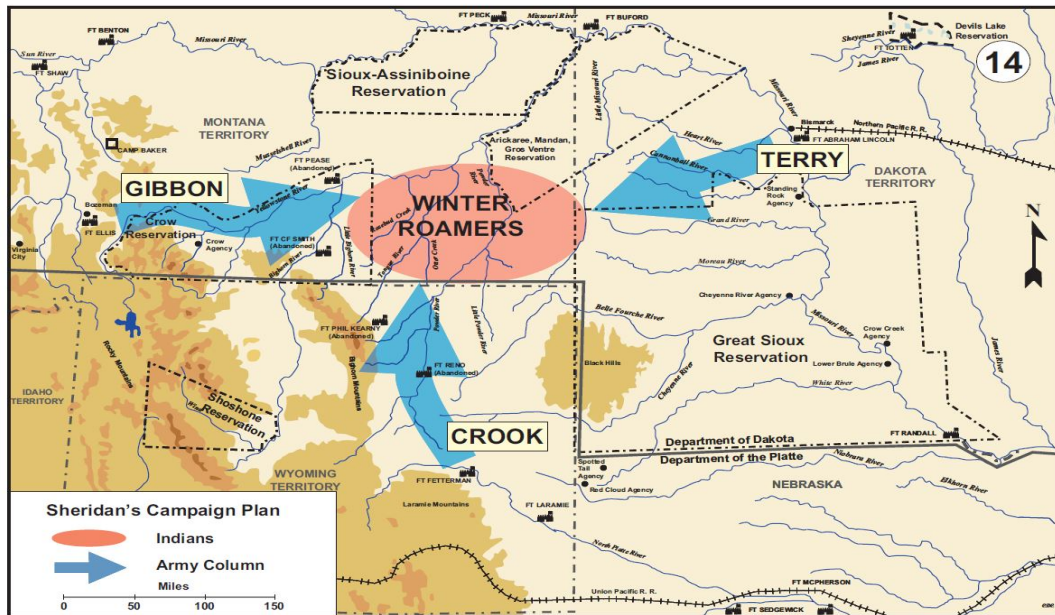
Genel olarak, Güney Ovaları Savaşı Ordu için bir başarıydı. Kampanyada Sheridan, tüm yerli köylerini yok etmek için hedef aldığı bir topyekûn savaş tekniğini uygulamaya koyma emriyle, şimdi Batı Oklahoma olarak bilinen bölgeye yakınlaşan üç bölük gönderdi. Stratejisi, ilerleyen bir bölük düşman Kızılderilileri bulmasa bile, Kızılderilileri diğer bölüklere doğru sürmeye yardımcı olacaktı. Saha komutanları, savaşın en önemli üç çarpışmasında yerli köylerini şaşırtmayı ve istila etmeyi başardı: Washita muharebeleri (Kasım 1868); Asker Yayları (Aralık 1868); ve Summit Springs (Temmuz 1869). Bu üç köyün yok edilmesi, Güney Ovaları (Southern Plains) kabileleri için büyük bir kayıptı; kendilerini askerlerden korumak için artık bölgenin genişliğine ve kış koşullarına güvenemezlerdi. Kabilelerin çoğu, mücadelenin boşuna olduğunu kabul etti ve isteksizce, rezervasyonda ve sadece dört yıl süren geçici bir barışta yaşamaya karar verdiler(Colins, 1955:42).

Sheridan'ın Ova (Plains) Kızılderililerine karşı bir mücadeleyi koordine etmek için bir sonraki fırsatı, 1874'te Cheyenne, Comanche ve Kiowa'nın, binlerce bufalonun katledilmesine ve anlaşma ödeneklerinin başarısızlığa uğramasına kızarak, Teksas'ta bir dizi intikamcı baskın başlatmaya kalkıştıklarında geldi. Sheridan, akıncıları cezalandırmaya karar verdi ve batı Teksas'a beş Ordu sütunu emretti. Bunu takip eden sefer sırasında Ordu, Güney Ovaları Kızılderilileri ile 20 kadar çatışmaya girdi. Çoğu küçük çatışmalardı, ancak en büyük üç kavga yine yerli köylerini içeriyordu. Kızıl Nehir (30 Ağustos 1874) ve Sweetwater Creek (12 Eylül 1874) muharebelerinde, Kızılderililerin artçı kuvvetleri, ailelerinin kamp teçhizatının çoğunu tehlikeden uzaklaştırmasına yetecek kadar Ordu birimlerini uzak tutmayı başardı. Daha sonra Eylül ayı sonlarında Albay Ranald S. Mackenzie'nin 4. Süvarileri kovalamaya başladı. Kızılderililerin peşinden koşarken, aceleyle terk edilmiş iki köyü ele geçirdi ve 500'den fazla locayı yaktı. Daha sonra, Palo Duro Kanyonu Savaşı'nda (28 Eylül 1874), kanyonda gizlenmiş yaklaşık beş yerli köyü buldu ve savunucuları sürpriz bir şafak saldırısında bozguna uğrattı. Askerler, ele geçirilen tüm locaları yok etti ve 1000'den fazla atı katletti. Sonunda, kışın başlaması taarruz operasyonlarını kısıtladı. Bununla birlikte, aylarca süren askeri operasyonlar, özellikle çok sayıda yerli midillisinin ve locasının imha edilmesi, Kızılderililerin kaldıramayacağı kadar fazla olduğunu kanıtladı. Saldırıları, Southern Plains kabilelerini göçebe yaşam tarzlarından vazgeçmeye ve rezervasyondaki yaşamı kabul etmeye zorladı. Sheridan, yakın bölük stratejisini doğrulamıştı. Taktik düzeyde, Sheridan'ın kilit astları (Binbaşı Andrew Evans, 3d Süvari; Albay Ranald S. Mackenzie, 4. Süvari; Binbaşı Eugene A. Carr, 5. Süvari; Albay Nelson A. Miles, 5. Piyade; ve Teğmen) Albay George A. Custer, 7. Süvari) savaş alanında başarı için bir formül oluşturdu: amansız takip, düşmanı şaşırtmak ve paniklemek için çeşitli yönlerden saldırı, disiplinsiz Kızılderili savaşçıyı uzakta tutmak için disiplinli ateş gücü ve inisiyatifi sürdürmek için saldırı eylemi (Colins, 1955:42).

Sheridan, Güney Ovaları'nın Kuzey Ovaları'ndaki Siyulara karşı fethinde kullanılan tekniklerin aynısını tamamen uygulamayı amaçladı. Bu deneyimden yola çıkarak, Sheridan ve komuta ettiği profesyonel askeri birlik, Kızılderililerle savaşırken temel gerçekler olarak çeşitli varsayımlara sahipti. Birincisi, Kızılderililerin örgütlü güçlere karşı durmayacaklarına inanıyorlardı: ABD kuvvetlerinin Kızılderililerle karşılaştığı her durumda -sayı ne olursa olsun- Kızılderililer kaçacaktı. İkinci bir inanç, Kızılderililerin, askerler köylerinin yakınında olmadıkça, ABD birlikleriyle asla savaşa girmeyecekleriydi. Son olarak, subaylar, Kızılderililer tarafından normalde sunulan yetersiz muhalefetin bile, Kızılderililerin zar zor hayatta kaldığı kış aylarında büyük ölçüde azalacağına ikna oldular. Bu varsayımların temelinde, Sheridan kampanya planı vardı (Colins, 1955:42).

Sheridan, Kızılderilileri bulup yenmek için Platte Departmanına komuta eden Terry ve Tuğgeneral George Crook'u yönetti. Sheridan'ın generalleriyle olan iletişimi, kampanyayı kışın yürütmek istediğini ve Kızılderilileri en kötü durumlarında yakalamak istediğini açıkça gösteriyordu. Ne yazık ki, bu eşit bölüm komutanlarına verilen emirler, operasyon için genel bir komutan belirtmedi ve hatta ikisi arasındaki koordinasyon talimatlarını bile belirtmedi. Sheridan'ın yıllık raporundaki kendi sözleri, koordinasyona ayırdığı dikkati gösteriyor: “General Terry, Kızılderili köyleri taşınabilir olduğundan ve herhangi bir nesnel nokta tespit edilemediğinden, kendisinin ve General Crook'un operasyonunun uyumsuz olarak yapılacağı konusunda ayrıca bilgilendirildi, ancak uyumlu hareketler hakkında herhangi bir anlaşmaya varırlarsa, tümen karargahında hiçbir itiraz olmayacaktı.” (Colins, 1955:42).

Sheridan'ın belirsiz talimatlarının pratik bir sonucu vardı. Terry, Montana Bölgesi'ne komuta eden astı Albay John Gibbon'a dağılmış tüm müfrezelerini toplaması ve batıdan bir yürüyüş başlatması talimatını verdi. Terry'nin kendisi doğudan hareket eden bir birliğe komuta edecekti. Bu güçlerin her biri Yellowstone Nehri'ni takip edecek ve birleşecekti. Bu arada, Crook kendi bölüğünü oluşturacak ve güneyden yürüyecekti. Birlikte, tüm bu ayrı operasyonel planlar, genellikle Sheridan'ın kampanya planı olarak adlandırılan şeyi oluşturuyordu ve aslında hepsi, mantıklı bir şekilde onun talimatlarından çıktı. Ancak, nihai kısaç hareketi hiçbir siparişte netleştirilmedi. Sheridan'ın ayrı sütunları arasındaki koordinasyonu göz ardı etmesi, Siyuların savaşa yeteneklerine karşı duyduğu küçümsemenin bir göstergesidir. Bu, kış boyunca ve 1876 yazına kadar etkisiz savaş operasyonlarına yol açacak bir küçümsemedir(Colins, 1955:42).

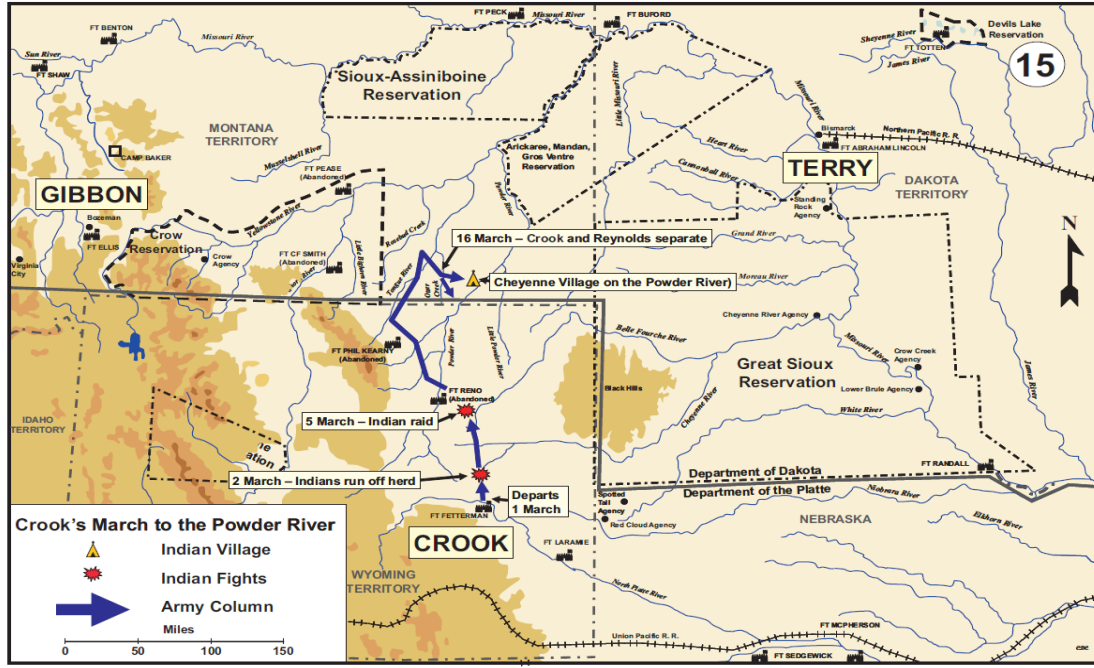


Harita 15. Crook'un Powder Nehri'ne Yürüyüşü

Sahaya ilk çıkan Crook oldu. Yaklaşan kampanyayı önceden tahmin ederek, departmanındaki dağınık görevlerden gizlice birimleri topluyordu. Savaş emri geldiğinde, Fort Fetterman'dan (bugünkü Douglas, Wyoming yakınlarında) kuzeye doğru yürüyüşe başlamak için neredeyse hazırды. Crook'un birlikleri 1 Mart 1876'da yola çıktıklarında hava açıktı ve çok soğuktu. Albay Joseph J. Reynolds'u birliğin başına geçiren Crook, ismen bir gözlemciydi. Ancak Crook, pratik kontrolü elinde tuttu ve Reynolds büyük ölçüde bir fazlalıktı. Crook ve Reynolds ile birlikte yürüyenler 10 süvari bölüğü, 2 piyade bölüğü ve 62 sivil paketçiydi. Bu birimler, ayrıca Crook'un personeli, rehberleri ve muhabirleri toplam 883 adamdı. Verimli ve etkili yük trenlerinin ustası Crook, bölüğünü kış kampanyası için iyi hazırladı(Colins, 1955:44).

Sorun neredeyse anında başladı. Askerler her gün yerli casusları tespit etti ve duman sinyallerinin sıklığı, ilerlemelerinin gözlemlendiğini gösteriyordu. Dışarıdaki ikinci gecede Kızılderililer, çiftlik hayvanlarını tek taze et kaynaklarından mahrum bırakarak, besi hayvanı sürüsünü başarılı bir şekilde damgaladılar. 5 Mart'ta Kızılderililer cesurca askerlerin kampına baskın düzenledi. Kızılderililerin gözetimi altında yürümekten bıkan Crook, 7 Mart sabahı piyade birliklerine trenlerle terkedilmiş Fort Reno bölgesine (bugünkü Sussex, Wyoming yakınlarında) büyük bir yürüyüş gösterisi yapmalarını emretti. Aynı zamanda, 15 gün boyunca asgari geçimine kadar soyunan süvari, o gün saklanacak ve o akşam yürüyüşüne devam edecekti(Colins, 1955:44).

Bu hile işe yaradı. 10 süvari bölüğü, yerli casuslarından kaçtı ve sonraki 10 gün boyunca fark edilmeden dolaştı. Sorun, Crook ve Reynolds'ın Kızılderilileri bulamamalarıydı. Son olarak, izcilerin en bilgisi olan Frank Grouard, süvariler Tongue Nehri boyunca arama yaparken, Kızılderililerin muhtemelen Powder River Vadisi'nde korunacağını öne sürdü. Crook, Grouard'ın fikrini kabul etti ve kuvveti Powder Nehri'ne yönlendirmesini sağladı. Sözüne sadık kalan Grouard, günümüz Moorhead, Montana'nın hemen kuzeyinde bir köyün izlerini buldu. Crook şimdi Reynolds'u altı süvari bölüğü ve gözcülerin çoğuyla birlikte ayırdı (onu gerçekten bir savaş seferinin komutasına verdi). Harika bir keşif sergileyen Grouard, müfrezeyi bir kar fırtınasının içinden bir Cheyenne köyünün yakınlarına götürdü. Koşullar, Crook'un 1876 Sioux War'daki ilk darbeyi vurması ve Reynolds'ın bir muharebe lideri olarak hünerini sergilemesi için artık uygundu(Colins, 1955:44).

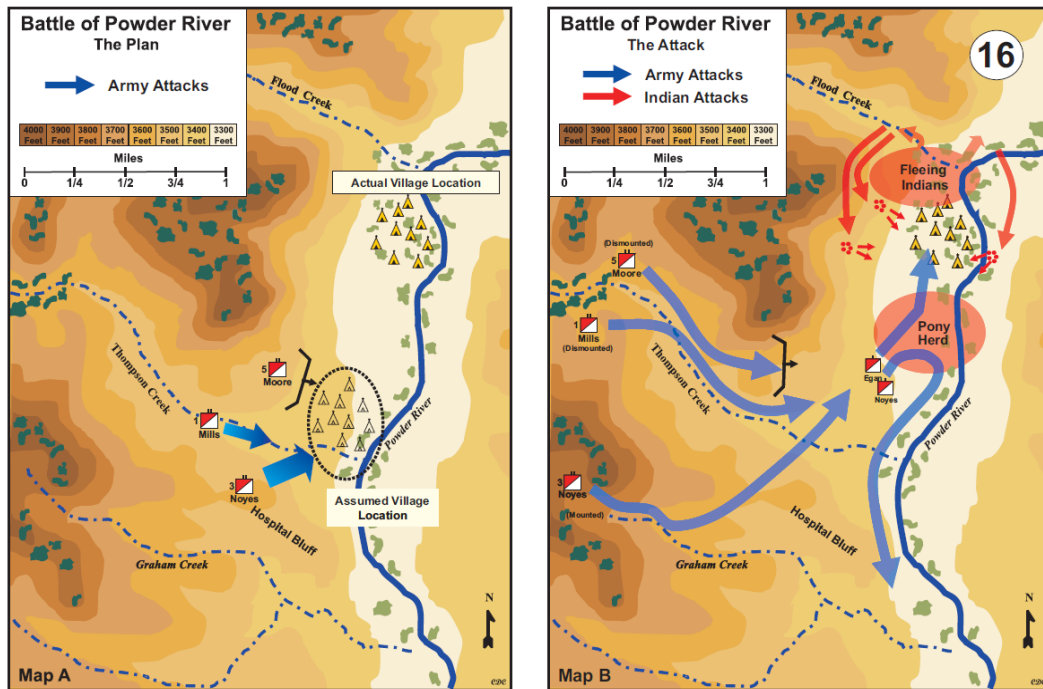


Harita 16. Barut Nehri Savaşı

Reynolds, Crook'un komutasından iki bölükten oluşan üç süvari taburuyla ayrıldı: Kaptan Anson Mills tarafından yönetilen E ve M kampanyaları, 3. Süvari; Kaptan Henry E. Noyes tarafından komuta edilen I ve K Şirketleri, 2. Süvari; ve Kaptan Alexander Moore tarafından yönetilen E Bölüğü, 2. Süvari ve F Bölüğü, 3. Süvari bölükleriydi. Crook'un gözlemcisi olarak müfrezeye katılan Crook'un yaveri Teğmen John Bourke de sefere eşlik etti. İzcilerin çoğu da Reynolds ile birlikte gitti. Bu hoşnutsuz bir emirdi; subaylar, komutanlarının taktik yeteneklerine veya fiziksel ve ahlaki cesaretine güvenmiyorlardı. Belki de bu, kendi kendini gerçekleştiren bir kehanetti, ancak Reynolds, subaylarının kendisine duyduğu düşük itibara sadık olduğunu kanıtladı(Colins, 1955:46).

Scout Grouard, kar sürerken ve sıfırın altında 80 dereceye kadar düşen sıcaklıklarda tam anlamıyla Powder Nehri'ne giden patika boyunca yolunu buldu. 17 Mart'ta yaklaşık 02.30'da, Kızılderili köyünü bulana kadar bölüğünü durdurdu. Birlikler şiddetli soğukta beklerken, Grouard Kızılderililerin yerini başarıyla saptadı. Bu, ABD komutanlarının beklediği Kızılderilileri vurmak için büyük fırsattı. Reynolds, saldırı planını, köyün gerçek konumunun yanlış anlaşılmasına dayanarak formüle etti. Saldırı emirleri kesin değildi, ancak taktik planının genel bir taslağını yayınladı (harita A'ya bakın). Kaptan James Egan'ın Noyes'in taburundan oluşan bölüğün görevi, köye sessizce yaklaşmak ve tespit edildiğinde köye saldırmaktı. Bu arada, Noyes ve kalan şirketi yerli midilli sürüsünü köyden uzaklaştıracaktı. Kendi adına, Moore'un taburu, Egan'ın saldırısını desteklemek için atından inip köye bakan kayalıklara gitmekti. Mills'e başlangıçta hiçbir görev verilmedi, ancak sonunda Reynolds, pratik olduğunda yardımcı olması için Moore'u takip etmesini sağladı(Colins, 1955:46).

Arazinin engebeli doğası nedeniyle köye yaklaşmak beklenenden çok daha uzun sürdü ve köy, varsayılan konumunun bir mil kuzeyindeydi. Noyes ve Egan yerlerini aldılar ve saldırıyı tatmin edici bir şekilde başlattılar (B haritasına bakınız); ancak Moore henüz pozisyonunda değildi. Sonuç olarak, Kızılderililer, şimdi köyü işgal eden askerlerin manzarasına hakim olan kayalıklara kaçmayı başardılar. Bu noktada, Egan'ın bölüğüyle irtibatı kesilme tehlikesiyle karşı karşıyaydı, ancak Mills'in taburu onu güçlendirmek için yakında hazırды. Moore'un taburu gecikmeli olarak vadiye girdiğinde, köyü işgal eden güçlere eklendi. Midilli sürüsünü başarıyla ele geçiren Noyes, köydeki mücadeleye acilen katılması emredildiğinde, eyersiz atlarını dinlendiriyordu. Dövüş boyunca, Reynolds müfrezesinin güvenliği ve korunması konusunda giderek daha fazla endişe duyuyordu. Komutasını kaybetmekten korkarak, geri çekilebilmesi için yerli köyünün hızlı bir şekilde yok edilmesini emretti. Bazı yerli mülkleri yok edildi, ancak Reynolds'un acele talebi birçok şeyin gözden kaçırılmasına neden oldu. Savaş, Ordu için içi boş bir zaferdi. Kötü yönetilen geri çekilme sırasında, birlikler tüm ölümlerini ve bir yaralı askerini geride bıraktı. Kızılderililer ayrıca Ordunun güneye yürüyüşü sırasında midilli sürülerinin çoğunu geri almayı başardılar. Dört askerinin kaybı ve altı askerinin yaralanması karşılığında Reynolds, Siyuları hükümetin niyeti konusunda uyarmaktan başka bir şey kazanmamıştı. Dövülen ve utanan Reynolds'un kuvveti, Crook'a Lodgepole Creek'in ağzında yeniden katıldı. Ardından, ayrılmasından 26 gün sonra, tüm birlik, yıpranmış, bitkin ve mağlup olarak Fort Fetterman'a döndü(Colins, 1955:46).



Değerlendirme

Amerika Birleşik Devletleri, Kızılderili kabileleriyle Ondokuzuncu Yüzyılın ikinci yarısında toplam dört ayrı büyük savaş dönemi yaşamıştır. Bu savaş dönemleri The Grattan Affair, 1854–1855, The Sioux War of 1866 –1868, The Great Sioux War of 1876 –1877 ve Wounded Knee 1890 olmuştur. Bu makalede biz Wounded Knee 1890 Soykırım Hadisesi’nden önce cereyan eden ve karşılıklı eşit koşullara ve imkanlara sahip iki devletin savaşlarından değil, hiçbir şekilde koşulları birbirine benzemeyen, ancak dünyanın her yanıyla irtibatı kesilmiş bir kıtada beyaz adamın her türlü imkana sahip olduğu şartlarda cereyan eden üç ayrı savaşın hikayesinden bahsedilmiştir. Bu hikayelerde dikkat çeken husus eserin sahibi Charles D. Collins, meselelere mümkün mertebe tarafsız bir yaklaşım sergilemeye çalışmaktadır. Ancak bir Amerikalı beyaz adam olması sebebiyle, kendi ırkının yerli Kızılderililer karşısındaki konumunu, gerçeğe bağlantısı olmayan bir şekilde, evsahibiymiş gibi vermeye, hatta Kızılderili ana karasına zorla girmiş bir millet olmalarına rağmen masumane taleplerle Kızılderililerin kendi topraklarını kendi istekleriyle bırakıp, her defasında daha batıya çekildiklerini ifade etmeye çalışmaktadır.

Bununla beraber Charles D. Collins, objektif davranmayı elden mümkün oldukça bırakmamaya çalışmakta ve Amerikalıların Kızılderili köylerini yok ederken, kadın, çocuk, ihtiyar, hayvanlar ve çadırlar olmak üzere tümünden yok etmekte olduklarını, bunu yaparken de kendi güvenlikleri için yaptıklarını ifade etmekten çekinmiyor. Charles D. Collins, Amerikalı asker ve komutanların her yenilgiden sonra defalarca kendi ezikliklerini düzeltebilmek için kendilerinden kat kat zayıf ve düşkün kabilelere saldırarak, onları tümünden ortadan kaldırmak suretiyle kendi duygularını dizginleyebildiklerini söyleyerek, bir büyük doğruya imza atıyor.

Yazar, bütün ABD’nin top yekün bir savaş başlatmaksızın Kızılderili yerlileri, bizzat Kızılderili topraklarından çıkarmak veya tamamen yok etmek ile kendi belirledikleri ve her türlü kontrolü kendi ellerinde olan, adına rezervasyon denilen kamplara girmelerini ve burada asimilasyona tabi tutulmalarını temin etmek istediklerini de açıkça ifade eder.

Görülen o ki, Amerika Birleşik Devletleri, Kızılderililerin dünya ile irtibatsızlığından faydalanarak, sürekli göçlerle doyuma ulaşan nüfusunu 19. yüzyılın sonuna kadar iskan edebilmek için milyonlarca Kızılderiliyi ortadan kaldırmış veya daha kuzey batıya sürerek, topraklarına el koymuştur.

KURULUŞUNDAN XVIII. YÜZYILA KADAR ANTAKYA İLE ÇEVRESİNİN TARİHİ VE TİCARETİ'NE GENEL BİR BAKIŞ

Feride GÜLER*

Araştırma Makalesi/Research Article

Atıf/Cite as: Güler, F. (2023). Kuruluşundan XVIII. Yüzyıla Kadar Antakya ile Çevresinin Tarihi ve Ticareti'ne Genel Bir Bakış. *DÜMAD (Dünya Multidisipliner Araştırmalar Dergisi)*, 6(Prof. Dr. Durmuş Ali Arslan Özel Sayısı), 158-174.

Özet

Osmanlı Devleti'ne 1517 yılında katılan Antakya, bu dönemden itibaren baharat yolunun son ulaştığı güney noktası olarak önemli bir pazara sahiptir. Halep'e bağlı olmasına rağmen Avrupalı tüccarların daima uğrak yeri olması aslında tarihi misyonundan da ileri gelmektedir. Haçlı seferleri sırasında Müslümanlar ile Haçlılar arasında pek çok defa el değiştirmesi, tarihi misyonuna çoğu defa kalıcı zararlar vermiş olsa da, ticari yönden önemi hiçbir zaman kaybolmamıştır. Bu yönüyle etrafında gelişen olaylara da yabancı kalamayan Antakya, Halep, Şam, Urfa, Antep ve Adana gibi önemli merkezlere de ticari yönden büyük destek sağlamış, hatta kaliteli zeytin yağlarıyla Akdeniz'in her tarafında tanınan bir merkez haline gelmiştir. Osmanlı Devleti'nin egemenliğinde bu özellikleri daha da geliştirmiştir. Güvenliği son derece sağlam olan Antakya'ya Osmanlılar büyü önem vermişler ve Halep'in en önemli sancaklarından biri haline getirerek bu önemi pekiştirmişlerdir.

Bu makalede Halep'e bağlı olan Antakya'nın şeriye sicilleri üzerinden ticaret ile ilgili hususlarına dikkat çekilecektir.

Anahtar Kelimeler: Antakya, Halep, Osmanlı, Ticaret

Abstract

Antakya, which joined the Ottoman Empire in 1517, has an important market as the last southern point of the spice road since this period. Although it is connected to Aleppo, the fact that it

* Öğretmen, Toprakhisar İmamhatip Okulu, ferideguler_1991@hotmail.com , Orcid: 0000-0002-1465-9338

is always a frequent destination for European traders actually stems from its historical mission. Although it changed hands many times between Muslims and Crusaders during the Crusades, its historical mission has often been permanently damaged, its commercial importance has never been lost. With this aspect, it provided great commercial support to important centers such as Antakya, Aleppo, Damascus, Urfa, Antep and Adana, which could not remain unfamiliar with the events surrounding it, and even became a center known all over the Mediterranean with its quality olive oils. These features were further developed under the rule of the Ottoman Empire. The Ottomans gave great importance to Antakya, which was extremely secure, and reinforced this importance by making it one of the most important sanjaks of Aleppo.

In this article, attention will be drawn to the trade-related issues of Antakya, which is connected to Aleppo, through the sharia registers.

Keywords: Antakya, Aleppo, Ottoman, Trade

Giriş

Hatay şehrinin merkezi olan Antakya, Doğu Akdeniz havzasında yer almakta olup, 36 derece 10 dakika kuzey enlemi ve 36 derece 6 dakika doğu boylamı arasındadır. Antakya kuzeyde Amanos Dağları ile güneyde Kel Dağ arasında kalan Aşağı Asi Vadisi'nin başlangıcındadır¹. Antakya; birçok uygarlığa ev sahipliği yapmıştır. Bu uygarlıkların bıraktığı kültür yapıları yüzyıllar boyunca başka bir diyara nasip olmayan bir hoşgörüyü Antakya'ya ve dolayısıyla günümüz Hatay'ına miras bırakmıştır.

Tarihi süreç içerisinde birçok milletin yaşadığı bir yer olan Hatay'ın geçmişi Cilalı Taş Devrine kadar uzanır. Bu kent, Prehistorik çağlardan itibaren kesintisiz olarak iskân edilmiştir. Bu dönemde Antakya, Anadolu ile Ortadoğu dolayısıyla Mezopotamya arasında bir köprü görevi üstlenmiştir². Konumu itibariyle Antakya, Anadolu ve Mezopotamya arasındaki ticaret için de kilit noktası olmuştur. Tunç Çağı'nda Akadların elinde olan Antakya, M.Ö. 1800-1600 yılları arasında merkezi Halep olan Babil yönetimindeki Yamhad Krallığı'na bağlanmıştır. Bölge daha sonraki süreçlerde Hitit ve Mısırlıların da eline geçmiştir. Antakya yöresine Asurlular, Hititler, Urartular ve Oğuz Türkleri de yerleşmiştir. M.Ö. VI. yüzyıl ortalarında Pers sınırları içinde olan Antakya, Büyük İskender'in bölgeyi fethiyle İskender İmparatorluğu'na dâhil olmuştur³. Antakya şehri için tarihi süreç içinde çeşitli isimler kullanıldığı ifade edilmektedir. Bu şehir için; Medinetü'l-Mülk (Dünyanın

¹ Ataman Demir, Çağlar İçinde Antakya, İstanbul: Akbank Yayınları, 1996, 13.

² Şafak Kaypak, Antakya'nın Kent Kimliği Açısından İrdelenmesi, Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 7, Sayı 14, 381.

³ Ali Ekber Türkoğlu, Geçmişte ve Günümüzde Antakya'da Hıristiyanlık, Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Adana, 2006, 4.

Şehri), Ümmü'l-Müdüdun (Şehirlerin Anası), Teopoli (Tanrının Şehri) gibi unvanlar kullanılmıştır⁴. Kur'an-ı Kerim'de ise şehir, "Karye" ve "Medine" kelimeleriyle anılmıştır⁵.

Antakya, müstahkem surlarla kaplı bir yer olarak tarif edilmektedir. Bu surların kalıntılarında günümüzde de şehir çevresinde rastlanmaktadır. Bölgedeki kalenin inşa tarihinin, şehrin kuruluş tarihiyle aynı dönemde olduğu tahmin edilmektedir. Büyük olasılıkla şehir kuran Selevkos I. Nikator, şehrin güvenliğini sağlamak amacıyla müstahkem surlar yapma ihtiyacı duymuştur. Romalılar da kaleye yeni ilaveler yapmış ve bazı yerleri genişletmişlerdir⁶.

Antakya surları ile ilgili bilgiler şöyledir:

*"Şehrin kalın surları beş tepe üzerine oturtulmuştu. Kalenin yarısı aşağı düzde, batı yakasında Asi Nehri'nin kenarına kadar olan alçak yerde yapılmış, yarısı ise yüksek tepelerdedir. Duvarlar doğu yönünde, sanki göğe doğru yükselen dağlardan ibarettir. Mil hesabıyla 12 mildir ki, çepeçevre 48 bin adım tutar. (İstanbul kalesi 47 bin adımdır). Duvarlarının yüzü 87 bina arşını tutar. Salına salına yürüyüşle 12 saatte dolaşılabilir. Uzunlukta İstanbul kalesinden ve Bağdat kalesinden sonra, Kahire, Şam, Halep kalelerinden önce gelir"*⁷.

Selevkoslar Dönemi'nde kent, iki mahalleden oluşmaktaydı. Şehir mahalleleri, Halep yolu üzerindeki kısım ve Güneybatı yönündeki kısım olarak birbirinden ayırt edilmekteydi. Halep yolu üzerindeki kısımda Makedonyalılar ile Yunanlılar iskân edilmişlerdi. □ Şehrin güneybatı tarafında ise yerli halk ile Yahudi cemaat yaşamaktaydı⁸.

Seleucius Krallığı'na M.Ö. 300 - M.Ö. 64 yılları arasında başkentlik yapmış olan Antakya (Antiochia), antik çağın en büyük kültür ve ticaret merkezlerinden biri olmuştur. Roma İmparatoru Pompei, Selevkos Kralı XIII. Antiochus'u M.Ö. 64 yılında yapılan bir savaşta yenerek Antakya'yı işgal etmiş bu gelişmeden sonra Antakya'da Roma İmparatorluğu Dönemi başlamıştır. M.Ö. 64 - M.S. 636 yılları arasında Roma ve Bizans hâkimiyetinde olan şehir, coğrafi konumu, doğal güzellikleri, iklimi, ticari ve askeri önemi sayesinde bu dönemde, imparatorların gözdesi olmuş; mabedler, hamamlar, anıtlar, kolonadlı geniş caddeler, tiyatrolar ile bezenmiştir. Bu kent, Roma ve İskenderiye'den sonra imparatorluğun üçüncü büyük metropolü, o çağlarda "Doğu'nun Kraliçesi"

⁴Ahmet Gündüz, XVI. Yüzyılda Antakya Kazası (1550-1584), Antakya: Mustafa Kemal Üniversitesi Yayınları, 2009, 5.

⁵ Halil Sahillioğlu, "Antakya", İslam Ansiklopedisi, Cilt 3, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1991, 228.

⁶ Adem Kara, XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Antakya (1800-1850), Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Ankara, 2004, 9.

⁷ Aynı yer.

⁸Cengiz Eroğlu- Murat Babuçoğlu- Mehmet Köçer, Osmanlı Vilayet Salmelerinde Halep, Ankara: ORSAM Kitapları, 2012, 25.

olarak anılmıştır. Özellikle şehrin ticari önemi ve ekonomik koşulları “Doğu’nun Kraliçesi” ismiyle onurlandırılmasını sağlamıştır⁹.

Roma ve Bizans İmparatorlukları döneminde Akdeniz havzasının önemli şehirlerinden biri olan Antakya, olimpiyat oyunlarının düzenlendiği, kalabalık nüfuslu, 12 km. uzunluğa sahip surları bulunan bir ticaret ve kültür merkezi olarak dikkatleri her zaman üzerine çeken bir şehir olmuştur¹⁰.

İslamî Fetihlerden Osmanlı Dönemine Kadar Antakya Tarihi ve Ticareti

İslamî fetihler neticesinde yenilgiye uğrayan Bizans İmparatoru Herakleios, Müslümanları yenmek amacı ile büyük bir ordu hazırlamış ve ordusunu Ürdün’ün Yermük vadisine sevk etmiştir. Bizans İmparatorluğu’nun hazırlıklarından haberdar olan Suriye orduları başkumandanı Ebû Ubeyde bin Cerrah, kuvvetlerini Yermük vadisine yönlendirmiştir¹¹.

634 yılında Bizans ordusuyla İslam ordusu arasında meydana gelen Yermük Savaşı’nda, Bizans orduları hezimetle uğratılmıştır. Şam’ın kuzeyine ilerleyen Müslümanlar, Suriye’yi fethettikten sonra Antakya’yı ele geçirmiş ve böylece Müslümanlar Anadolu’ya girmiştir. Şam’ın ve akabinde Antakya’nın Bizans’ın elinden alınmasıyla X. yüzyıla kadar sürecek olan Bizans-İslam mücadelesi başlamış oldu¹².

Bizans varlığının Antakya’da sona erdiği bu savaştan sonra Bizans İmparatoru Herakleios, Antakya’dan ayrılmak zorunda kaldı. Dağılan ordusunu Urfa ve Samsat dolaylarında toparlamaya çalıştı ancak başarı elde edemedi. Herakleios, İyaz bin Ganm’ın cizye karşılığı almış olduğu Malatya’yı yaktırdıktan sonra İstanbul’a gitti¹³.

İslam orduları Antakya’dan Erzurum’a kadar uzanan bölgeyi fethetmişlerdir. Böylece Bizans ile İslam bölgesi arasında Toros dağlarından Erzurum’a kadar uzanan bir hudut oluşmuştur. Tarsus, Antakya, Maraş, Malatya ve Erzurum; Sugur ve Avasım adı altında Bizans hududundaki İslam Devleti’nin koruyucu bölgeleri olmuştur. İslami fetihlerin Antakya üzerinden Anadolu’ya doğru yayılması ile ticarî ağ da genişlemiştir ve Arap Yarımadasından gelen Müslüman tüccarlar Antakya üzerinden Anadolu’ya doğru yol alarak bölgede ticari faaliyetlerde bulunmaya başlamışlardır¹⁴.

Antakyalı Yahya bin Sait, Nikephoros Phokas’ın Antakya bölgesindeki fetihlerinden şöyle bahsetmektedir:

⁹ Ataman Demir, Antakya ve Antakya Tarihinde Bir Dönem (1098-1268), Mimarlık Dergisi, Sayı 281, Ankara, 24; Gündüz, XVI. Yüzyılda Antakya..., 7.

¹⁰ Sahillioğlu, 228.

¹¹ Mustafa Fayda, Yermük Savaşı, İslam Ansiklopedisi, Cilt 43, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2013, 485.

¹² Fayda, 485.

¹³ Fayda, 485.

¹⁴ Aynı yer.

“Nikephoros’un akınları askerleri için bir nevi zevk oldu. Çünkü hiç kimse bunlara taarruz etmiyor ve bunlara karşı koymuyordu. Phokas, bir tek Müslüman’a yahut kendini istediği gibi hareket etmekten vazgeçirecek ve menedecek bir tek şahsa rastlamaksızın canı nasıl isterse öyle ilerliyor ve istediği şehirleri tahrip ediyordu”¹⁵.

Bizans’ın Antakya havalisindeki ikinci hâkimiyeti, 1084 yılına kadar sürmüştür. Anadolu Selçuklu Devleti’nin kurucusu Süleyman Şah, 1080 yılından itibaren bağımsız hareket etmeye başlamış, 1082’de Tarsus’u fethetmiş ve sonraki yıllarda Çukurova yöresindeki diğer şehirler olan Adana, Misis ve Aynzarba’yı ele geçirmiştir. Süleyman Şah, bu şehirlere vali ve komutanlar tayin ederek, İznik’e dönmüştür¹⁶.

Antakya şahnesi İsmail, bölge hâkimi Philaretos Brachamios’un Urfa’ya gittiği bir süreçte Süleyman Şah’ı şehre davet etmiş ve şehri teslim etme yönünde Süleyman Şah ile anlaşma yapmıştır. Rivayete göre, Süleyman Şah, oğlu Kılıçarslan, Davut ve üç yüz atlı ile yola çıkmış ve düşmanlarının haber almaması için geceleri yol alıp gündüzleri konaklamak suretiyle hareket etmiştir. Bu yöntemle şehre yaklaşmayı başaran Süleyman Şah ve kuvvetleri, 12 Aralık 1084’te şehri, 10 Ocak 1085’te ise iç kaleyi fethetmeye muvaffak olmuştur. Antakya’daki Kawasyana Kilisesi camiye çevrilerek, 110 müezzin tarafından okunan ezan sonrasında bu camide Cuma namazı kılınmıştır¹⁷. Süleyman Şah, Antakya’nın fethinden sonra şehrin yağmalanmasına izin vermemiş, hatta camiye çevrilen Kawasyana Kilisesi yerine yeni kiliseler inşa edilmesine müsaade etmiştir. Şehir ahalisine eman verilerek, Hıristiyanlara dokunulmamış ve Hıristiyan kızlarla evlilik yasaklanmıştır¹⁸. Antakya’nın fethinden sonra Payas, Derbisâk, Ayntâb, Artah, Raban, Hârim, İskenderun, Süveydiye, Dülük, Tell Bâşir gibi kent ve kaleler de Süleyman Şah’a teslim edilmiştir¹⁹.

Süleyman Şah’ın ölümünden sonra Sultan Melikşah, Antakya’ya Yağısıyan’ı tayin etmiştir. 1097 yılında Haçlı orduları şehir kapısına dayanmıştır. 1098 yılına kadar direnen şehir, Yağısıyan’ın kumandanlarından Firuz’un ihaneti sonucu Haçlılar tarafından ele geçirilmiştir. Bölge halkı ise kılıçtan geçirilmiştir. Kuşatmaya yardımcı olan Cenovalılara Antakya’da bir çeşme, bir çarşı, otuz kadar ev, bir kilise verilmiştir²⁰.

Birinci Haçlı Seferi’nin başarıyla neticelenmesi, 1098’de Urfa Haçlı Kontluğu, yine 1098’de Antakya Haçlı Prinkepsliği ve 1099’da Kudüs Krallığı gibi yeni oluşumlar meydana getirmiştir. Haçlıların bu başarıları Avrupalılarda büyük bir heyecan uyandırmış ve Lombardlar, Fransızlar ve

¹⁵ A. A. Vasiliev, Bizans İmparatorluğu Tarihi, Arif Müfid Mansel (çev.), Ankara: Maarif Matbaası, 1943, 391-392.

¹⁶ İbrahim Gök, Türklerin Suriye’ye Girişi ve Süleymanşâh, Türkiyat Araştırmaları Dergisi, Sayı 36, Konya 2014, 237.

¹⁷ Ali Sevim, Süleyman Şah I, İslam Ansiklopedisi, Cilt 38, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2010, 105.

¹⁸ Gök, 238.

¹⁹ Gök, 239.

²⁰ Sahillioğlu, 230.

Almanların katılımıyla 1101 yılında yeni bir Haçlı seferi düzenlenmiştir . Bu süreçte Antakya Haçlı Prinkepsi Bohemund, Danişmend Gazi tarafından muhasara altına alınmıştır. Bu kuşatma sırasında Bohemund Malatya'nın yardımına giderken Maraş ovasının Gafına adı verilen bir köyünde pusuya düşürülmüştür. Lombardlar Bohemund'un esir edildiğini öğrendiklerinde onu esaretten kurtarmak için harekete geçmişler ve fidye karşılığı Bohemund'u Danişmendlilerin elinden kurtarmışlardı²¹.

Haçlıların Antakya'yı istilaları şehirde iktisadi, ticari ve kültürel ilerlemenin bir süre durmasına sebep olmuş ancak sonraki süreçlerde bölgede yeniden canlanma olmuştur. Haçlıların hâkimiyeti sürecinde Antakya'ya birçok Hıristiyan gelmiştir. Şehir, Avrupa'dan Kudüs'e giden yol güzergâhında bir menzil işlevi gördüğünden Kudüs'e giden hacıların uğrak yeri olmuştur. Selçuklular, Zengiler, Eyyubiler gibi Türk Devletleri Haçlı hâkimiyetindeki bölgeye zaman zaman seferler düzenlemiş olmalarına rağmen Antakya'yı almayı başaramamışlardı²².

Haçlı Seferleri, Doğu ile Batı ilişkilerine yeni bir yön vermiştir. Haçlıların Suriye ve Antakya çevresini ele geçirmeleri, Batılı tâcirlerin doğu pazarlarından aracısız alışveriş yapmalarını kolaylaştırmıştır. Böylece Doğu Akdeniz ticaret bölgelerine yerleşen Haçlılar, İpek Yolu ticareti için de önemli olan Suriye ve Antakya limanlarını tamamen ele geçirme çabası içine girmişlerdir²³.

Antakya'da 1268 yılına kadar süren Haçlı egemenliğine Sultan Baybars son vermiştir. Antakya Haçlıları Müslümanların aleyhine olan faaliyetlerin çoğuna katılmışlardı. Bölgede Haçlılar ve Ermeniler ittifak halinde hareket etmişlerdi. Sultan Baybars, Antakya'yı fethetme amacıyla Kahire'den Gazze'ye doğru yola çıkmıştır. Baybars, Antakya yolu üzerindeki şehirleri de ele geçirip imar faaliyetlerine girişmiş ve Akdeniz sahilindeki bölgelere Türkmen aşiretlerini yerleştirmiştir. Sultan Baybars, ordusunu kısa sürede Antakya yakınındaki bir mevkie getirerek savaş hazırlıklarına başlamıştır²⁴.

Antakya surları, Antakya'nın ele geçirilmesinde büyük bir engel olarak görülmekte idi. Bu surlar Sultan Baybars için Antakya'yı Haçlıların elinden alırken engel olarak ortaya çıkmış, Baybars şehri fethetme amacıyla surları tahrip etme zorunluluğu hissetmiştir. Antakya surları gibi, Asi nehri de şehrin muhafazasında önemli bir yere sahiptir. Öyle ki nehir, o dönemde 38 metreyi bulan genişliği

²¹ İlyas Gökhan, Selçuklular Zamanında Maraş, Kahramanmaraş: Kahramanmaraş Büyükşehir Belediyesi Yayınları, 2013, 33; Abdülkerim Özaydın, Dânişmendliler, İslam Ansiklopedisi, Cilt 8, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1993, 470.

²² İlyas Gökhan, Hatay Bölgesinde Memlûkler Dönemi, Hatay Tarihi, Ahmet Gündüz (ed.), Hatay: Hatay Valiliği Basımı, 2013, 140.

²³ Güray Kırpık, Haçlılar ve İpek Yolu, BİLİG, Sayı 61, 2012, 183.

²⁴ Gökhan, "Hatay Bölgesinde Memlûkler...", 146.

ile Antakya'nın kuşatılmasını imkânsız kılan büyük bir engel görünümündeydi. Antakya'yı fethetmeye gelen Memlûk Sultanı Baybars, bu engel ile de karşılaşmıştır.²⁵

15 Mayıs 1268 yılında Baybars, dört bir taraftan Antakya'yı kuşatma altına almıştır. Sultan Baybars, şehir halkına teslim olmalarını söylemiştir. Şehrin ileri gelenleriyle üç gün süren görüşmeler yapılmasına rağmen bir anlaşma sağlanamamıştır. Bunun üzerine Memlûk kuvvetleri taarruza geçmiştir. Baybars ve askerleri surların zayıf olduğu Silpius Dağı'na doğru hareket etmiştir. Sultan, bu dağda elliye yakın mancınık kurarak surlara taş yağdırtmıştır. 18 Mayıs 1268'de yapılan genel hücum neticesinde ise surlardan içeri girilebilmiştir. Şehir, büyük bir mücadele sonucu alındığı için yağmalanmıştır. Halkın çoğu kılıçtan geçirilmiş, bir kısmı ise esir alınmıştır. Sultan Baybars'ın şehri ele geçirmek için oluşturmuş olduğu kaos ortamı bölgenin ticari önemini bir süreliğine kaybetmesine neden olmuştur.²⁶

Yavuz Sultan Selim'in Mısır Seferi sırasında meydana gelen Mercidabık Savaşı'ndan sonra Osmanlı hâkimiyetine geçen Antakya (1516), Halep Sancaklarından birini teşkil etmiş ve bu sancağın merkezi olmuştur. Antakya'ya atanan ilk Osmanlı yöneticisi, Bıyıklı Mehmet Paşa, ilk kadı ise İskeferizade Rami Ali Efendi olmuştur. Bölgede nüfuz ve toprak sahibi Türkmen ve Arap beylerine ise dokunulmamıştır. 1522 yılına kadar müstakil bir sancak olarak idare edilen şehir, bu tarihten sonra Şam Beylerbeyi'ne, 1523'ten sonra ise Halep Sancağı'na bağlı bir kaza olmuştur.²⁷

1516-1522 yılları arasında müstakil bir sancak olarak yönetilen Antakya'nın 1523'te Halep'e bağlanmasıyla Halep doğrudan Akdeniz'e açılan bir bölge haline gelmiştir. Bu dönemde, Avrupalılar için İran ipeği, pamuklu kumaş ve baharat ticareti açısından münbit bir yer olan Halep ve Haleb'in Akdeniz'e açılan kapısı durumunda olan Antakya kıymetli kentler olmuştur.²⁸ Halep pazarının ilgi çekici ürünü olan ipek de Antakya'nın yerel üretimi idi. Avrupalılar bu ipeğe çok değer atfetmekteydi.²⁹

Antakya'nın Osmanlı tarafından fethedildiği süreçte, Avrupalılar gizli olarak gemilerini demirlemek için İskenderun (Alexandretta) körfezini kullanmaya başlamışlardı. Bu körfezden Halep'e yolculuğun katırlarla üç-dört gün sürmesi gibi avantajlar şehrin kıymetini arttırmıştı.

²⁵ İlyas Gökhan, Memlûkler Döneminde Antakya (1268–1516), Hatay Araştırmaları I, Ahmet Gündüz-Selim Kaya (ed.), Hatay: Antakya Belediyesi Yayınları, 2010, 1–8.

²⁶ Gökhan, Hatay Bölgesinde Memlûkler..., 148; Sahillioğlu, 230-231.

²⁷ Ahmet Gündüz, Osmanlı Döneminde Hatay Bölgesi, Hatay Tarihi, Ahmet Gündüz (ed.), Hatay: Hatay Valiliği Basımı, 2013, 191; Sahillioğlu, 231; Ahmet Gündüz-Erdinç Gülcü, XVI. Yüzyılda Antakya Nahiyesi (1526-1584), Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 6, Sayı 12, 2009, 290; Nuray Bayraktar, 20 No'lu Antakya Şer'iyye Sicili (H. 1245-1246/ M. 1829-1831), Yüksek Lisans Tezi, Mustafa Kemal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Hatay, 2008, 33.

²⁸ Kemal Hakan Tekin, Osmanlı Hâkimiyeti Döneminde Halep Şehrindeki Ticari Yapılanma, The Journal of Academic Social Science Studies, Cilt 6, Sayı 8, 2013, 684.

²⁹ Edhem Eldem- Daniel Goffman- Bruce Masters, Doğu ile Batı Arasında Osmanlı Kenti Halep, İzmir, İstanbul, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2003, 29.

İskenderun Körfezi ile Halep arasındaki Antakya şehri de hem konaklama için uygundu hem de yağmacılara ve çetelere karşı korunaklıydı. Bu olumlu özellikleri sayesinde Avrupalılar, Halep ile yaptıkları ticarete genellikle İskenderun Körfezi'ni kullanmakta ve Antakya üzerinden geçmekte idiler.³⁰

Mısır'ın fethiyle beraber Antakya daha canlı bir kent olmuştur. Nitekim Mısır'a giden her kabile, her donanma muhakkak Antakya'ya uğramakta ve bu şehirde konaklamakta idi. Ayrıca Hac yolu üzerindeki menzillerden biri olan Antakya, hacılar için de bir uğrak yeri niteliğindedi. Kanunî Sultan Süleyman, Antakya'ya uğrayan ilk Osmanlı padişahı idi. Kanunî, 1535 yılında Tebriz Seferi dönüşünde Halep'ten Adana'ya geçerken Antakya'ya uğramıştır³¹. Sultan Süleyman'ın İran'a yapmış olduğu İrakeyn seferinden sonra şehir, Sokullu Mehmet Paşa tarafından ilgi gören şehirde birçok hayır kurumu inşa edilmiştir³². Bu kurumlardan biri günümüzde hâlâ ayakta duran ve Hatay'a bağlı Payas İlçesinde yer alan Sokullu Mehmet Paşa Külliyesi'dir.

Doğu ile Batı arasındaki ticaretin bağlantı noktasında bulunan Antakya konumu sayesinde canlı bir şehir olmuş, bunun sonucu olarak, Antakya'da birçok ticarî mekân tesis edilmiştir³³. Antakya, Osmanlı sanayisinin önemli emtialarından pamuğun yetişmesi için elverişli bir iklime sahipti. Bu sayede, XVII. yüzyıl Türk pamuklu ihracatında Antakya göze çarpmıştır. Antakya bezleri, bogasi ve kutnî kumaşlar Antakya sanayisinin ürünleri olarak anılmışlardır³⁴.

Binlerce yıllık tarihe sahip Hatay (Antakya), coğrafi konumunun etkisiyle birçok millet ve devletin dikkatini çekmiş ve bu coğrafya birçok kültüre ev sahipliği yapmıştır. Anadolu ile Ortadoğu arasında bir kilit noktası olan şehir, Anadolu ile Ortadoğu arasındaki ticarî etkileşimin merkezi olmuştur.

Antakya Çevresindeki Kentlerin Tarihi ve Ticareti

Antakya'nın ticarî önemini anlamak için onun irtibatla olduğu şehirlerin vaziyetine bakmak faydalı olacaktır. Zira şehir konumu itibarıyla dikkat çekici bir mevkideydi. Bilhassa etrafındaki kentlerle kurduğu iktisadî bağlar gerek Antakya'nın öneminden gerekse aşağıda bahsedilecek olan şehirlerin potansiyelinden kaynaklanmaktaydı.

³⁰ Eldem, 32-33.

³¹ İzzettin Karamanoğlu, 23 No'lu Antakya Şer'iyye Sicili (H. 1247-1249/ M. 1831-1834), Yüksek Lisans Tezi, Mustafa Kemal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Hatay 2003, 17.

³² Nazan Erişen, H. 1168-1169, M. 1754-1756 Tarihli 6 Numaralı Şer'iyye Siciline Göre Antakya'nın Sosyo-Ekonomik Yapısı, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Ankara 2002, 15-16.

³³ A. Gündüz, XVI. Yüzyılda Antakya..., 296.

³⁴ Halil İnalçık, Osmanlı Pamuklu Pazarı, Hindistan ve İngiltere: Pazar Rekabetinde Emek Maliyetinin Rolü, ODTÜ Gelişim Dergisi, Özel Sayı, 1980, 13.

Halep'in Tarihi ve Ticarî Yapısı

Kuzey Suriye'nin en önemli şehri olan Halep, Anadolu-Mezopotamya ve Akdeniz-İran arasındaki ana yolların kavşak noktasında kurulmuş, bu sayede gerek ticaret, gerekse hac kervanlarının uğrak yeri olan bir şehir olarak ün kazanmıştır. Bu konumu sayesinde ticaretle zenginleşen ve medeniyetle yoğrulan kent aynı zamanda bölgeden geçen orduların tahribatına da duçar olmuştur³⁵.

Halep kentinin kuruluşu, Hitit ve Mari Krallıkları dönemine dayandırılmaktadır. Bu krallıkların arşivlerinde adı Halab ya da Halappa olarak kaydedilen Halep, M.Ö. 2000'li yılların başlarında da önemli bir pazar olarak görülmekteydi. M.Ö. IX. yüzyılın ortalarında Asur İmparatorluğu topraklarına dâhil olan şehir, o dönemde yavaş yavaş önemini kaybetmeye başlamış ve Pers hâkimiyetine geçtiği süreçte küçük bir yerleşim merkezi haline gelmiştir. Selevkoslar zamanında eski ihtişamına kavuşmaya başlayan kent, Roma ve Bizans döneminde büyümesine devam ederek Hıristiyanlığın önemli merkezlerinden biri olmuştur³⁶.

Halife Ebubekir zamanından itibaren Suriye üzerine düzenlenen seferler neticesinde 637 yılında Hz. Ömer döneminde İslam hâkimiyetine giren Halep, daha sonraki dönemde Emevi ve Abbasilerin hâkimiyetinde kalmıştır. Daha sonra Tolunoğulları, Hamdaniler, İhşidler ve Fatımilerin hüküm sürdüğü kent, 1086 yılında Anadolu Selçuklu Devleti'ne bağlanmıştır³⁷. 1092 yılında Büyük Selçuklu Sultanı Melikşah'ın ölümünü müteakip, kendisini büyük sultan olarak tanıtan Tutuş, Büyük Selçuklu Sultanlığı'na hâkim olma arzusu çerçevesinde fetihlere başlamış ve Kuzey Suriye'nin iki önemli şehri olan Halep ve Antakya'yı kendisine bağlamıştır. 1095 yılında Berkyaruk ile yaptığı savaşı kaybeden Tutuş'un öldürülmesi üzerine Suriye ve Filistin Selçuklu Melikliği adı altındaki oluşum, Halep ve Dımaşk Melikliği olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Halep, 1183 yılında Selahattin Eyyubî tarafından ele geçirilmiştir. Halep Eyyubiler döneminde çok parlak bir çağ yaşamıştır. Bölgede birçok ilmi müessese bu dönemde inşa edilmiştir. Salahattin Eyyubi şehri, kendisinden sonra oğlu el-Melikü'z-Zahir (Sultan Baybars)'e bırakmıştır³⁸.

Osmanlı Padişahı Yavuz Sultan Selim'in, 1516-1517 yılları arasında çıktığı seferler sonucu topraklarına kattığı yerlerden biri de dönemin ünlü ticaret merkezlerinden biri olan Halep olmuştur. Suriye'nin metropolü olan Halep, Osmanlı hâkimiyetine girdikten sonra Osmanlı idaresindeki üçüncü büyük kent olmuştur. Yavuz Sultan Selim, Suriye'yi de ele geçirdikten sonra tüm bölgeyi "Arap

³⁵ Talib Yazıcı, Halep, İslam Ansiklopedisi, Cilt 15, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1997, 239; 397 Numaralı Halep Livâsı Mufassal Tahrîr Defteri (943 / 1536) I, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayını, No: 109, Ankara, 2010, 1.

³⁶ Yazıcı, 239-240; Eldem, 21.

³⁷ Eroğlu,21-22.

³⁸ 397 Numaralı Haleb ..., 6; Yazıcı, 242.

Vilayeti” adı altında birleştirmiş ancak XVI. yüzyılın ortalarına doğru Halep bu vilayetten ayrılarak müstakil bir eyalet şeklinde yönetilmeye başlanmıştır.³⁹

Halep yöresinin geniş coğrafyası, bir ticaret merkezi olmasına hizmet etmiştir. Fırat nehri ve Akdeniz’e olan yakınlığı kentin su taşımacılığı için de önemli bir bölge olmasını sağlamıştır. Bölge istikametinde mühim bir yer edinen Halep, çoğu milletin dikkatini çekmiş olacak ki erken Bronz Çağı’ndan Osmanlılara kadar, Asya ile Avrupa arasındaki yol boyunca (İpek Yolu) ticaret amaçlı seyahatlerin en çok yapıldığı güzergâh olmuştur. Verimli topraklara sahip şehir, gerek Arap coğrafyasından sürülerini otlatmak için gelen kabilelere gerekse ticarî potansiyelinden faydalanmak isteyen ziyaretçilere ev sahipliği yapmıştır. Bunun ötesinde bölgede ün kazanmış sabun ve ipekli kumaş üretimi bölgenin ticaretini ve ününü korumasına vesile olmuştur.⁴⁰

Halep’in ticarî önemini kavrayan sadece bölgeye hâkim topluluklar değildi. XVI. yüzyılda kentin ticarî önemini Osmanlılarla Venedikliler de kavramıştı. Avrupalılar için de İran ipeği, pamuklu kumaş, baharat ticareti açısından Halep pazarı önemli bir yere sahipti. Batılı tüccarlar Gilan bölgesinden gelen ipeğe rağbet etmekteydi. Halep’in bir ticaret kenti olarak ün salmasıyla diğer ülkeler bölgede konsolosluklar açmaya başlamışlardı. Kervanlarla yolculuk eden tüccarlara hem hamamlar hem de bakımlı kervansaraylar sunulması Halep’in uluslararası ticaret merkezi olmasında büyük etkiye sahip olmuştur.⁴¹

XVI. yüzyılda Portekizliler ile Osmanlılar arasında meydana gelen ticarî çekişmeler döneminde, Osmanlı Devleti denizde uğradığı başarısızlıklar neticesinde Hürmüz Boğazı’nda Portekiz hâkimiyetini tanımak zorunda kalmıştır. Hürmüz’ün gelişimi Hindistan ile Basra-Halep arasındaki ticaretin canlanmasına vesile olmuştur. Dolayısıyla Hürmüz Boğazı, Basra-Bağdat-Halep ve İran ticaretinin bir deposu haline almış ve Halep ticaretinin XVI. yüzyılın sonlarına doğru gelişimi İran ipeğinin yanında Hürmüz ve Basra yoluyla gelen Hint malları ve pamuklu ithalatının bir uzantısı olmuştur.⁴²

Osmanlılar, Şam-Halep-Bursa-İstanbul-Akkerman üzerinden Avrupa’ya doğru mal ihraç etmekteydiler.⁴³ Bu ifadeden anlaşılacağı üzere Halep, Avrupa’ya açılan Osmanlı ticaret merkezleri arasında bir uğrak yeri görevi üstlenmiştir.

³⁹ Tekin, 683.

⁴⁰ Eldem, 22.

⁴¹ Tekin, 684-685.

⁴² İnalçık, “Osmanlı Pamuklu...”, s.9.

⁴³ Halil İnalçık, Türkler ve Balkanlar, Balkan Türkoloji Araştırmaları Merkezi, 2005, 37.

Maraş'ın Tarihî ve Ticarî Yapısı

Akdeniz bölgesinde yer alan Kahramanmaraş, önemli bir yol güzergâhı üzerinde bulunmakta ve adı Asur kaynaklarında geçen Markasi'ye dayandırılmaktadır. Roma ve Bizans hâkimiyeti döneminde de Markasi adını taşıyan şehir, İslam egemenliğine geçince “Mar'aş” adını almıştır. Mar'aş'ın, “titreme yeri” (bölgede sıtma hastalığının fazla olması dolayısıyla) anlamına geldiği ifade edilmektedir. Şehir, İslam hâkimiyetinden sonra kısa bir süre daha Bizans'ın eline geçmiştir. Bu süreçte şehre, Marassion denilmiştir. Bu dönemden sonra Osmanlı'nın fethettiği kent, Maraş adıyla anılmıştır.⁴⁴

Maraş, Orta Tunç Çağı'ndan (M.Ö. 200-1500) beri Suriye ve Mezopotamya bölgesini Kapadokya ve Anadolu'nun diğer kentlerine bağlayan önemli bir güzergâh üzerinde yer almaktadır. Hititler zamanında da önemli bir ticaret kenti olan Maraş, Samsat'tan gelen bir yolu Kayseri'nin güneyinden Boğazköy (Hattuşas)'e bağlamaktaydı. Kent, bu ticari yapısını ve önemini Asurlular, Romalılar, Selçuklular ve Osmanlılar döneminde de korumuştur. Osmanlı hâkimiyetinde iken Adana, Halep, Antakya ve Antep'ten gelen ve Maraş üzerinden geçerek Malatya'ya kadar uzanan yol kullanılmıştır.⁴⁵

Maraş'ın konumu ekonomik faaliyetlerini yönlendiren önemli bir faktör olmuştur. Ayrıca çok büyük bir ova üzerinde kurulu olması, geniş ormanlara sahip olması, su kaynaklarının bolluğu, topraklarının verimli olması, büyük ve küçükbaş hayvancılık için olanaklı bir yapıya sahip olması ve el sanatlarının gelişmiş olması şehrin dikkat çekmesine neden olan diğer hususlardır.⁴⁶ Vakıflar şehirde ticareti canlı tutan unsurlar olmuştur. Bu vakıflar, bedesten, dükkân ve han gibi ticarî faaliyetlerin yapıldığı eserlerdir. Nitekim Maraş'taki bedestenlerde çalışan ayakkabıcı, bıçakçı, dokumacı, debbağ gibi esnaf ekonomik gelişmeye ve ticarete katkı sağlamaktadır.⁴⁷

Maraş'ta XVI. yüzyılda ticarî faaliyetlerin göstergesi olarak bir bedesten ile bir kervansaray bulunmaktaydı. Adana, Antep, Halep gibi şehirlerde üretilen tarım ürünleri Maraş'ta pazarlanmakta idi. Maraş özellikle pamuklu üretim için önemli bir yerdirdi. Şehirde dokumacılık da gelişme göstermiş, işlenmiş aba, alaca ve bez üretimi ile dericilik önemli iş kolları arasında yer almıştı.⁴⁸ Maraş'ta dokunan yünlü ve ipekli kumaşların çok sayıda alıcısı bulunmaktaydı. Ayrıca bu kumaşların kenarları

⁴⁴ Tufan Gündüz, Kahramanmaraş, İslam Ansiklopedisi, Cilt 24, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2001, 192.

⁴⁵ Harun Şahin, Osmanlı Döneminde Maraş'ta Ticaret (XIX. Yüzyılın Sonu ve XX. Yüzyılın Başlarında), Akademik Bakış Dergisi, Sayı 29, 2012, 3.

⁴⁶ Nejla Günay, XIX. Yüzyıldan Günümüze Maraş'taki Ekonomik ve Sosyal Değişikliklerin Şehirdeki Bazı Geleneksel Meslekler Üzerindeki Olumsuz Etkileri, Millî Folklor Dergisi, Sayı 86, 2010, 163.

⁴⁷ Adnan Gürbüz, 16-17. Yüzyıllarda Maraş Şehrinde Sosyal ve Ekonomik Hayat, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt 2, Sayı 9, 2009, 168.

⁴⁸ T. Gündüz, 195.

altın ve gümüşle işlenerek giysilere dönüştürülüp satılmaktaydı. Maraş'ta halı dokumacılığı da önemli bir yere sahipti ve burada dokunan halılar, Maraş, Antep ve Halep'te satılmakta idi⁴⁹.

XVII. yüzyılda İç Anadolu şehirlerinin ticarî mal ihtiyacını karşılayan kentlerden biri Halep olmuş ve Maraş, Halep'ten Anadolu'ya giden yol üzerinde bir kavşak görevi görmüştür. Maraş'tan da geçen bir ticaret yolu, Sivas ve Malatya'yı Divriği üzerinden birbirine bağlamış ve Ceyhan Nehri'ni müteakip güneye doğru ilerlemiştir. Tarihi süreç içerisinde Şam, Halep, Antakya ve Urfa'dan geçerek Maraş'a ulaşan ve Göksun'dan geçerek Kayseri'ye veya Elbistan üzerinden Malatya'ya geçen önemli bir yol mevcut olmuştur⁵⁰.

Maraş, coğrafi konumu itibariyle geçmişten günümüze kadar bulunduğu bölgede önemli bir merkez rolü üstlenmiştir. Bunu sağlayan özelliği ise şehrin ticarî açıdan dikkate değer bir ulaşım güzergâhı üzerinde bulunmasıdır.

Antep'in Tarihi ve Ticarî Yapısı

Günümüzde Güneydoğu Anadolu'nun en büyük il merkezlerinden biri olan Gaziantep, Fırat nehrine karışan Sacur çayının kollarından biri olan Allaben deresinin üzerinde, Antep yaylasının merkezi mevkiinde kurulmuş bir şehirdir. Antep'in iklimi ve konumu bölgenin en eski devirlerden itibaren iskân edilmesine neden olmuştur. Yörenin Eski Taş döneminden beri iskân edildiği arkeolojik kazılar neticesinde ortaya çıkmıştır. Bölge geçmişten günümüze Hitit, Asur, Roma ve Bizans hâkimiyetine girmiş, Hz. Ömer'in halifeliği zamanında ise İslam kuvvetleri tarafından feth olunmuştur. Bölge 1077'de Süleymanşah'ın komutanları tarafından fethedilerek Türk hâkimiyetine girmiştir. Bunu müteakip sırasıyla, Urfa Haçlı Kontluğu, Anadolu Selçuklu Devleti, Mısır Memlukluları ve Dülkadiroğulları Beyliği egemenliğinde bir süreç geçirmiştir. 1516 yılında Yavuz Sultan Selim'in bölgeye yapmış olduğu bir sefer neticesinde Antep, Osmanlı hâkimiyetine geçmiştir⁵¹.

Önemli bir merkez olan Antep, konumunun avantajları sayesinde her zaman dikkat çekmiş ve ticaret açısından önem arz etmiştir. Osmanlı döneminde de Antep'te ticaretin hızla geliştiği ileri sürülmektedir. Osmanlı Devleti'nde vakıflar yoluyla birçok müessese tesis edilmiş, bu müesseselerden bir kısmı da Antep'te bina edilmiştir. Bu kurumlar, kentte sanayi ve ticaretin hızla gelişmesini sağlamıştır. XVI, XVII. ve XVIII. yüzyıllarda transit ticaret açısından Antep önem

⁴⁹ Günay, 164.

⁵⁰ Şahin, s. 4.

⁵¹ Hüseyin Özdeğer, Gaziantep, İslam Ansiklopedisi, Cilt 13, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1996, 466; İbrahim Yılmazçelik, XVIII. Yüzyılda Gaziantep'in İdari, Fiziki ve Sosyo-Ekonomik Durumu, Osmanlı Araştırmaları Dergisi, Cilt 28, İstanbul, 1998, 105-106.

kazanmıştır. Esnaf kuruluşlarının faaliyetleri hem yerli hem de yabancı uyruklu tüccarın şehirde faal olmasına ve yabancı tüccarların etkileriyle burada konsolosluklar açılmasına neden olmuştur.⁵²

Şehir, XVIII. yüzyılda oldukça canlı bir ticaret merkezi haline gelmiş, Halep'te üretilen çeşit çeşit kumaşlar Antep pazarlarında satılmaya başlanmıştır. Antep pazarları başka ülkelerden gelen emtiaların da bolca bulunduğu bir merkez halini almıştır. Mesela İngiliz, Fransız ve Londra çukası Antep'te ilgi gören ürünler olmuştur. Ayrıca şehrin, Doğu ile Batı ticaret yollarını birbirine bağlayan bir kavşak görevi üstlenmesi önemini arttırmıştır.⁵³

Antep'in iktisadî mahiyet taşımasıyla ilgili husus, sadece kenti ele alarak açıklanabilecek bir durum değildir. Nitekim Antep'le ilgili sağlıklı bir değerlendirme bölge ile ilgili bilgilerin değerlendirilmesiyle mümkündür. Mesela Antep'e yakın yerlerden biri olan Maraş, kentin sosyo-ekonomik faaliyetlerini doğrudan etkileyen bir yer olmuştur. Öte yandan Halep-Antakya-Ayıntap (Antep) ve Kilis kazaları her zaman etkileşim içinde olmuştur. Bundan da anlaşılacağı üzere, Antep'in iktisadî, sosyal, siyasal olayları etrafındaki merkezlerin durumlarıyla iç içe geçmiştir.⁵⁴

Adana'nın Tarihî ve Ticarî Yapısı

Adana, Seyhan nehrinin Toroslar'dan Çukurova'ya indiği yerde deniz seviyesinden 23 metre yüksekte kurulmuş bir şehirdir. Bu şehir coğrafi açıdan yerleşmeye uygun bir yerde bulunmakla beraber, Anadolu'nun güney kapısı sayılan Gülek Boğazı'na yakın bir mesafede kurulmuş olması sayesinde tarihin en eski çağlarından itibaren insanların yerleşimine sahne olmuştur. Çivi yazılı Hitit tabletlerinden bölgede, M.Ö. 2000'li yıllarda Adaniya veya Ataniya adlı bir şehrin mevcut olduğu öğrenilmektedir.⁵⁵

Anadolu'da Hititlerin yıkılmasından sonra Adana, Asur Krallığının eline geçti. Daha sonra, İran Sadraplıkları, Büyük İskender İmparatorluğu, Selevkoslar, Himyer Hükümdarlığı, Roma Devleti, Bizans İmparatorluğu gibi devletler bölgede hâkimiyet sürmüştür.⁵⁶ Adana'ya ilk İslam akınları Hz. Ömer döneminde başlamış ise de kentin fethi Emeviler zamanında olmuştur. Abbasilerin bölgeye hâkimiyeti sürecinde şehirde Türk-İslam iskânı başlamıştır. Adana Rumların, Selçukluların, Haçlıların, Bizans ve Kilikya Ermenilerinin ve Memlukluların da nüfuz alanına girmiştir. Bir süre Memluklular ile Osmanlı Devleti'nin hâkimiyet mücadelesine sahne olan şehir, Yavuz Sultan

⁵² Hale Şıvgın, 19. Yüzyılın İlk Yarısında Ayıntap, OTAM, Sayı 11, 2000, 517.

⁵³ Yılmazçelik, 121.

⁵⁴ Ruhi Özcan, XVII. Yüzyılın Ortalarında Ayıntap (Gaziantep), Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı 9, 2004, 35.

⁵⁵Sargon Erdem, Adana (İslami Devir Öncesi), İslam Ansiklopedisi, Cilt 1, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1988, 348-349.

⁵⁶ Halil İbrahim Kaplan, Salnâmelere Göre Adana (1880 – 1900), Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı, Isparta, 2001, 11-12.

Selim'in Mısır seferi sırasında Osmanlı topraklarına katılmıştır.⁵⁷. Osmanlı hâkimiyetindeki Adana zaman zaman Halep eyaletine bağlı bir sancak olarak, zaman zamansa müstakil bir eyalet olarak Osmanlı idarî teşkilatında yer almıştır.⁵⁸.

Bölgenin, jeopolitik konumunun arz ettiği önem her zaman dikkat çekmesine neden olmuştur. Adana bölgesi kapalı bir havza görüntüsü çizmesine rağmen Orta Anadolu'yu Doğu Akdeniz, Suriye ve Mezopotamya'ya; Mezopotamya'yı Orta Anadolu, Batı Anadolu ve Ege'ye bağlayan yollar üzerinde bulunmaktadır. Bu ulaşım karadan sağlanırken, şehrin denizle olan bağlantısının da mevcudiyeti bölgenin uluslararası ticarete rol oynamasını sağlamıştır.⁵⁹.

Adana'da, zeytinyağı, pamuk ve susam yağı çıkarmaya mahsus işletmeler ile sabun, mum imalathaneleri çırçır ve iplik atölyeleri bulunmaktaydı. Pamuk, bölgede işlendiği gibi aynı zamanda Ayas İskelesi'nden yerli ve yabancı tüccar aracılığı ile yurt dışına da gönderilmekteydi.⁶⁰. Şehirde çok sayıda han bulunması Adana'nın ticaret açısından işlek bir merkez olduğunun göstergelerinden biridir. Ayrıca Adana'daki Osmanlı dönemi hanlarının yıllık vergi gelirlerinin fazlalığı şehirdeki ticaretin önemini kanıtlar niteliktedir.⁶¹.

Adana, Yahudi tüccarlara ev sahipliği yapmış bir bölge niteliği taşımaktadır.⁶². Osmanlı'nın son dönemlerinde ticaret, bankerlik ve sarraflıkla uğraşan Ermeni zenginlerinin de Adana'da faal olduğu göze çarpmaktadır.⁶³.

Ticarî münasebetler açısından Adana çevresinin önem arz ettiği de dile getirilebilir. Öyle ki Halep-Antep-Antakya-Maraş gibi şehirler Adana dağı ciheti ahalisinin ürünlerini gönderdiği şehirlerdir.⁶⁴. Dolayısıyla Adana, çevresindeki şehirlerin de büyük öneme sahip olmasının verdiği avantaj sayesinde büyük bir ticaret merkezi haline gelmiş ve çevresinde yer alan Halep, Antakya, Antep, Maraş gibi şehirlerle etkileşim içinde olmuştur.

Anadolu ile Antakya arasındaki ticari etkileşimde Antakya'ya olan yakınlığı ve ticaret güzergâhı üzerinde olması sayesinde büyük bir öneme sahip olan Adana, çevre şehirlerle (Halep,

⁵⁷ Kenan Ziya Taş, 18. Yüzyılın Son Çeyreğinde Adana Şehri, OTAM, Sayı 9, 1998, 369-370.

⁵⁸ Yusuf Halaçoğlu, Adana (İslamî Devir), İslam Ansiklopedisi, Cilt 1, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1988, 350.

⁵⁹ Mehmet İsmail Başoğlu, Antik Çağda Kilikya Bölgesinde Zeytinyağı Üretimi, Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji Anabilim Dalı, Adana 2009, 5.

⁶⁰ Taş, 374.

⁶¹ Taş, 379-380.

⁶² Rıfat N. Bali, Adana Yahudileri, Efsaneden Tarihe, Tarihten Bugüne Adana: Köprü Başı, Erman Artun ve M. Sabri Koz (haz.), Yapı Kredi Yayınları, 2000, 344.

⁶³ Kaplan, 110.

⁶⁴ Kaplan, 108.

Antep, Antakya, Maraş) kurduğu ticarî münasebet sayesinde tarihi süreç içinde ekonomik alanda önemli merhaleler kat etmiştir.

Sonuç olarak Antakya ile etrafındaki kentler arasında mühim bir ticarî köprü kurulmuştur. Böylece şehir gerek iç gerekse dış ticaret açısından dikkate değer bir gelişim içerisinde olmuştur. Bahsi geçen şehirler ile kurulan iktisadî ağlar Antakya şehrinin ticarî vaziyetini peyderpey sağlamlaştırmıştır. Bundan sonraki bölümde Antakya'nın bu gelişmeyi nasıl sağladığı gösterilecektir.

Kaynakça

397 Numaralı Halep Livâsı Mufassal Tahrîr Defteri (943 / 1536) I, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayını, No: 109, Ankara, 2010.

Bali, Rıfat N., Adana Yahudileri, Efsaneden Tarihe, Tarihten Bugüne Adana: Köprü Başı, Erman Artun ve M. Sabri Koz (haz.), Yapı Kredi Yayınları, 2000.

Başoğlu, Mehmet İsmail, Antik Çağda Kilikya Bölgesinde Zeytinyağı Üretimi, Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji Anabilim Dalı, Adana 2009.

Bayraktar, Nuray, 20 No'lu Antakya Şer'iyeye Sicili (H. 1245-1246/ M. 1829-1831), Yüksek Lisans Tezi, Mustafa Kemal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Hatay, 2008.

Demir, Ataman, Antakya ve Antakya Tarihinde Bir Dönem (1098-1268), Mimarlık Dergisi, Sayı 281, Ankara, s. 24-28.

Demir, Ataman, Çağlar İçinde Antakya, İstanbul: Akbank Yayınları, 1996.

Eldem, Edhem - Daniel Goffman- Bruce Masters, Doğu ile Batı Arasında Osmanlı Kenti Halep, İzmir, İstanbul, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2003.

Erdem, Sargon, Adana (İslami Devir Öncesi), İslam Ansiklopedisi, Cilt 1, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1988.

Erişen, Nazan, H. 1168-1169, M. 1754-1756 Tarihli 6 Numaralı Şer'iyeye Siciline Göre Antakya'nın Sosyo-Ekonomik Yapısı, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Ankara 2002.

Eroğlu, Cengiz - Murat Babuçoğlu- Mehmet Köçer, Osmanlı Vilayet Salnamelerinde Halep, Ankara: ORSAM Kitapları, 2012.

Fayda, Mustafa, Yermük Savaşı, İslam Ansiklopedisi, Cilt 43, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2013.

Gök, İbrahim, Türklerin Suriye'ye Girişi ve Süleymanşâh, Türkiyat Araştırmaları Dergisi, Sayı 36, Konya 2014, s. 217-251.

Gökhan, İlyas, Hatay Bölgesinde Memlûkler Dönemi, Hatay Tarihi, Ahmet Gündüz (ed.), Hatay: Hatay Valiliği Basımı, 2013.

Gökhan, İlyas, Memlûkler Döneminde Antakya (1268–1516), Hatay Araştırmaları I, Ahmet Gündüz-Selim Kaya (ed.), Hatay: Antakya Belediyesi Yayınları, 2010.

Gökhan, İlyas, Selçuklular Zamanında Maraş, Kahramanmaraş: Kahramanmaraş Büyükşehir Belediyesi Yayınları, 2013.

Günay, Nejla, XIX. Yüzyıldan Günümüze Maraş'taki Ekonomik ve Sosyal Değişikliklerin Şehirdeki Bazı Geleneksel Meslekler Üzerindeki Olumsuz Etkileri, Millî Folklor Dergisi, Sayı 86, 2010, s. 163-173.

Gündüz, Ahmet -Erdinç Gülcü, XVI. Yüzyılda Antakya Nahiyesi (1526-1584), Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 6, Sayı 12, 2009, s. 289-323.

Gündüz, Ahmet, Osmanlı Döneminde Hatay Bölgesi, Hatay Tarihi, Ahmet Gündüz (ed.), Hatay: Hatay Valiliği Basımı, 2013.

Gündüz, Ahmet, XVI. Yüzyılda Antakya Kazası (1550-1584), Antakya: Mustafa Kemal Üniversitesi Yayınları, 2009.

Gündüz, Tufan, Kahramanmaraş, İslam Ansiklopedisi, Cilt 24, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2001.

Gürbüz, Adnan, 16-17. Yüzyıllarda Maraş Şehrinde Sosyal ve Ekonomik Hayat, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt 2, Sayı 9, 2009, s. 165-170.

Halaçoğlu, Yusuf, Adana (İslamî Devir), İslam Ansiklopedisi, Cilt 1, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1988.

İnalcık, Halil, Osmanlı Pamuklu Pazarı, Hindistan ve İngiltere: Pazar Rekabetinde Emek Maliyetinin Rolü, ODTÜ Gelişim Dergisi, Özel Sayı, 1980, s. 1-65.

İnalcık, Halil, Türkler ve Balkanlar, Balkan Türkoloji Araştırmaları Merkezi, 2005, s. 20-44.

Kaplan, Halil İbrahim, Salnâmelere Göre Adana (1880 – 1900), Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı, Isparta, 2001.

Kara, Adem, XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Antakya (1800-1850), Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Ankara, 2004.

Karamanoğlu, İzzettin, 23 No'lu Antakya Şer'iyye Sicili (H. 1247-1249/ M. 1831-1834), Yüksek Lisans Tezi, Mustafa Kemal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Hatay 2003.

Kaypak, Şafak, Antakya'nın Kent Kimliği Açısından İrdelenmesi, Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 7, Sayı 14, s. 373-392.

Kırpık, Güray, Haçlılar ve İpek Yolu, BİLİG, Sayı 61, 2012, s. 173-200.

Özaydın, Abdülkerim, Dânişmendliler, İslam Ansiklopedisi, Cilt 8, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1993.

Özcan, Ruhi, XVII. Yüzyılın Ortalarında Ayıntab (Gaziantep), Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı 9, 2004, s. 31-39.

Özdeğer, Hüseyin, Gaziantep, İslam Ansiklopedisi, Cilt 13, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1996.

Sahillioğlu, Halil, "Antakya", İslam Ansiklopedisi, Cilt 3, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1991.

Sevim, Ali, Süleyman Şah I, İslam Ansiklopedisi, Cilt 38, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2010.

Şahin, Harun, Osmanlı Döneminde Maraş'ta Ticaret (XIX. Yüzyılın Sonu ve XX. Yüzyılın Başlarında), Akademik Bakış Dergisi, Sayı 29, 2012, s. 1-11.

Şıvgın, Hale, 19. Yüzyılın İlk Yarısında Ayıntap, OTAM, Sayı 11, 2000, s. 503-553.

Taş, Kenan Ziya, 18. Yüzyılın Son Çeyreğinde Adana Şehri, OTAM, Sayı 9, 1998, s. 503-553.

Tekin, Kemal Hakan, Osmanlı Hâkimiyeti Döneminde Halep Şehrindeki Ticari Yapılanma, The Journal of Academic Social Science Studies, Cilt 6, Sayı 8, 2013, s. 681-698.

Türkoğlu, Ali Ekber, Geçmişte ve Günümüzde Antakya'da Hıristiyanlık, Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Adana, 2006.

Vasiliev, A. A., Bizans İmparatorluğu Tarihi, Arif Müfid Mansel (çev.), Ankara: Maarif Matbaası, 1943.

Yazıcı, Talib, Halep, İslam Ansiklopedisi, Cilt 15, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1997.

Yılmazçelik, İbrahim, XVIII. Yüzyılda Gaziantep'in İdari, Fiziki ve Sosyo-Ekonomik Durumu, Osmanlı Araştırmaları Dergisi, Cilt 28, İstanbul, 1998, s. 105-123.

VİLAYET-İ SİTTE’DE DEMOGRAFİK YAPI (II)

Abdullah ÖĞÜT*
Murat KILIÇ**
Kazım COŞKUN***

Araştırma Makalesi/Research Article

Atıf/Cite as: Öğüt, A., Kılıç, M., ve Coşkun, K. (2023). Vilayet-i Sitte’de Demografik Yapı (II). *DÜMAD (Dünya Multidisipliner Araştırmalar Dergisi)*, 6(Prof. Dr. Durmuş Ali Arslan Özel Sayısı), 175-193.

Özet

Osmanlı Devleti’nin son demlerinde Ermeni milletinin ülkeyi parçalamaya yönelik faaliyetler sonucunda savaş alanı dışına, Suriye bölgesine taşınmalarıyla başlayan süreç, bir Ermeni diasporası oluşmasına ve Türkiye aleyhinde birçok yayının ve eylemin yapılmasına sebep olmuştur. Bu yayınlardan biri olan “Mesrob K. Krikorian’ın Armenians in The Service of the Ottoman Empire 1860-1908, London 1977” adlı eser içerik olarak her ne kadar Ermeni iddialarının başında gelen Vilayet-i Sitte’de nüfus çoğunluklarının olduğuna dair iddialı veriler içeriyor olsa da eserin bazı kısımlarında 1915 olaylarından Osmanlı Devleti’ni sorumlu tutan atıflara rastlanmaktadır.

Bu makalede Mesrob K. Krikian’ın bu iddialarına cevap niteliğinde, Türk iddialarını içeren bir değerlendirme yapılmakta ve diaspora Ermenilerinin yalan yanlış bilgilerle Türk Milletine yönelik ithamları çürütülmeye çalışılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Mesrob, Türk, Ermeni, Osmanlı, Türkiye, Vilayet-i Sitte.

Abstract

In the last days of the Ottoman Empire, the process that started when the Armenian nation moved out of the war zone to the Syrian region as a result of the activities aimed at breaking up the country, led to the formation of an Armenian diaspora and many publications and actions against Turkey. One of these publications, “Mesrob K. Krikorian's Armenians in The Service of the Ottoman Empire 1860-1908, London 1977” contains assertive data regarding the population majority in

* Öğretmen, Günyazı İlkokulu, aogut46@hotmail.com, Orcid: 0000-0002-3832-5631

** Öğretmen, Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği İlkokulu, mkilic_tr@hotmail.com, Orcid: 0000-0002-9658-1764

*** Öğretmen, Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği İlkokulu, kazimcoskun70@hotmail.com, Orcid: 0000-0003-1382-2946

Vilayet-i Sitte, which is one of the leading Armenian claims. Although there are references in some parts of the work that hold the Ottoman State responsible for the events of 1915.

In this article, in response to these claims of Mesrob K. Krikian, an evaluation including the Turkish claims is made and the accusations of the diaspora Armenians against the Turkish Nation with false and false information are tried to be refuted.

Keywords: Mesrob, Turkish, Armenian, Ottoman, Turkey, Vilayet-i Sitte.

Giriş

Osmanlı Devleti'nde yaşayan bütün azınlıklar gibi Ermeni cemaati de çeşitli sebepler ile özellikle 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren istismara açık bir hale getirilmiştir. Bu istismarın görünen sebeplerinin başında Avrupalı misyonerlerin çalışmaları, Yunanistan'ın ve Sırbistan'ın bağımsızlığını kazanması ve bu topluluklara özenen Ermeni toplum ve toplum liderlerinin bilinçsiz davranışları gelmektedir.

Bununla beraber özellikle Yunanistan'ın bağımsızlığını kazanması ve bu bağımsızlığın aynı dili konuşan, aynı dine mensup ve aynı mezhebi paylaşan toplulukları isyana davetkâr olmasının da etkisiyle imparatorluğun çeşitli bölgelerinde çıkan ayaklanmalar Avrupalı misyonerler ve devlet adamları tarafından desteklenmiştir. Anadolu topraklarında esasen mutlu ve huzurlu bir yaşam süren Rum azınlıkların Yunanlılarla yukarıda saydığımız sebeplerle ortak hareket etmesi, bu toplulukların yüzyıllardan beri Osmanlı siyasî hayatında sahip oldukları imtiyazlı sınıf özelliğini kaybetmelerine ve aynı imtiyazların bu defa Ermeni toplumuna verilmesine sebep olmuştur. 1821 tarihinden itibaren Rumların sahip olduğu bütün yetkilere ve imtiyazlara sahip olarak devletin her katmanında yer verilen Ermeniler çok kısa bir süre sonra kazandıkları bu vasıfların kıymetini bilememiş ve Osmanlı İmparatorluğu içinde yeni bir kargaşa ve isyanın tohumlarını ekmeye başlamışlardı. Rumların imtiyazlarını kaybetmesinden sonra bu defa Ermeniler üzerinden menfur emellerini gerçekleştirmeye çalışan Ruslar, Fransızlar ve İngilizler, Osmanlı Ermenilerini kışkırtmak suretiyle, onlara Türk toprakları üzerinde hiçbir zaman elde edemeyecekleri asılsız vaatlerde bulunmuşlardır. Gerçi bu vaatler ve faaliyetler bir nebze de olsa işe yaramıştır ancak, Ermenilerin ihtirasları yönünde değil, Rusların, İngilizlerin ve Fransızların planladıkları gibi.

Aşağıda, Krikorian'ın eserinin konusunu teşkil eden vilayetlerdeki nüfus durumu ve bu vilayetlerde meskûn Ermenilerin demografik ve sosyal durumu incelenmiştir. Çalışmanın bundan sonraki kısımlarında nüfusla ilgili verilen rakamların diğer kaynaklarla karşılaştırması da yapılacaktır.

Demografik Yapı ve Değerlendirme

Diyarbakır Ermenileri

Diyarbakır vilayetinin bütün nüfusu 19. yüzyılın ikinci yarısında, Cuinet'e göre¹ 471.462 olup bu nüfusun Müslüman, Hıristiyan ve diğerlerinden oluşmaktaydı. Krikorian yekûn gayrimüslim nüfusu 133.818 olarak gösterir² ve bu nüfus içinde Ermeniler (Apostolic³ 57.890; Katolik 10.170; Protestan 11.069) olmak üzere toplam 79.129'a tekabül etmektedir.

Türk ve Ermeni yayınları göz önüne alındığında, bunlardan yapılan alıntılarda rakamlar arasında büyük farklılıklar olduğu görülür. Krikorian bu farklılığı Türk kaynaklarının Türkiye'deki Ermenilerin sayısını Ermeni sorununu minimize etmek için ve Avrupalıların dikkatini saptırmak için tahminlerin altında vermektedirler şeklinde değerlendirmektedir⁴. Önemli Türk kaynaklarının da kullanan Cuinet, Diyarbakır'daki Ermeni nüfus sayısını 79.129 olarak verir.⁵ Kaynaklar Krikorian'ın iddialarının tam tersini göstermektedir. Ancak bu konuda söylenebilecek en doğru şey Ermenilerin kendi nüfuslarını tahmin edilemeyecek derecede abarttıkları yönündedir.

Aynı tarihlerde Ermeniler tarafından basılan bir kitapçıkta Diyarbakır'daki toplam nüfus olan 355.000 kişinin 120.000'inin Ermeni olduğu kayıtlıdır⁶. Yine bir başka Ermeni yazar olan Theodik'in Almanak'ında I. Dünya Savaşı'ndan önce Diyarbakır'da 124.000 Ermeni yaşamakta olduğunu ifade etmektedir⁷. Krikorian'ın, Ermenilerin sayılarının abartıldığını bildiği aşikardı ve bu durumu kamufle etmek için Türklerin de sayıları az gösterdiğini iddia etmeyi bir vicdan rahatlaması olarak benimsediği görülmektedir. Bu yüzden şu ifadeleri kullanır "Görülmektedir ki, Türkler Ermeni

¹ Vital Cuinet, *La Turquie d'Asie*, Cilt: II, Paris, 1891, s. 412; diğer kaynaklardan S.J.-E.K. Shaw eserlerinde 1882 sayım sonuçlarına göre Diyarbakır vilayetinin toplam nüfusunu 289.591 olarak vermektedir. Bu nüfus içindeki toplam (Gregoryen, Katolik ve Protestan) Ermeni nüfusu ise 60.448 olarak verir; aynı kaynak kaza bazında verdiği nüfusa göre Diyarbakır kaza nüfusu 62.870 olup, Ermenilerin miktarı ise 15.626 idi (Modern Türkiye, s. 251); Cevdet Küçük ise Kemal H. Karpat, "Ottoman Population Records and the Census of 1881/82-1893", *International Journal of Middle East Studies*, Vol. IX (1978), s. 258-274'den derlemiş olduğu nüfus verilerinde Diyarbakır'daki Müslüman nüfusu 289.591, Ermeni nüfusu 46.823 olarak göstermiştir (Küçük, Ermeni Meselesinin Ortaya Çıkışı, s. 163); Kamuran Gürün Marcel Leart'ın Patrikhane'ye atfettiği 1882 yılına ait verdiği rakamlarda Diyarbakır Ermeni nüfusu 150.000 olarak gösterilmiştir (Gürün, *Ermeni Dosyası*, 5. Baskı, İstanbul 2001), yine Gürün'ün aynı kaynağa dayanarak 1912 yılına ait verdiği Diyarbakır nüfusu toplam da 296.000 olup, bu nüfus içinde Türkler 45.000, Ermeniler ise 105.000 idi (Gürün, a.g.e, s. 127).

² Krikorian, a.g.e., s. 19.

³ Ermeni Ulusal Kilisesinin resmi adı 'The Holy Apostolic and Orthodox Church of Armenia'. Ermenilerin çoğunluğu (%85'i) bu kiliseye üyedir ve onlar 'Ortodoks' veya 'Gregorian' dan çok 'Apostolic' olarak isimlendirilmeyi tercih ederler. Diğer bazı Avrupalı ve Türk yazarlar kadar Cuinet de Apostolic kilisesinin azaları için 'Gregorian' ifadesini kullanmayı tercih eder, fakat ben Apostolic terimini kullandım, çünkü Ermeniler Apostles Thaddaeus ve Bartholomew aracılığıyla St Gregory'den önce Hıristiyan inancını kabul ettiler.

⁴ Krikorian'ın bu iddiası da çürütülmeye müsaittir. Çünkü Gürün'ün 1890, 1893 ve 1895 sayımlarla ilgili verdiği rakamlara bakıldığında Krikorian'ın iddialarından daha fazla miktarlar, özellikle Osmanlı hükümetinin yapmış olduğu sayımlarda, tespit edilebilmektedir. Gürün Diyarbakır Ermeni nüfusunu tahmin edenleri ve tahmini nüfusları şöyle vermektedir: Patrikhane 88.800, Osmanlı hükümeti 76.958(1880)-79.320(1890)-86.202(1895), Lloyd 90.034(1890), Cuinet 101579 (1892),1893 sayımı ise 83.047 olarak vermiştir (Gürün, a.g.e., s. 144).

⁵ A. Cevad, *Diyar Bakır 'Memâlik-i Osmaniye'nin Tarih ve Coğrafya Lügati* ('Historical and Geographical Dictionary of the Ottoman empire'), cilt: 2 , İstanbul, 1313-1317H/ (1895-1900). s. 402, Cuinet'in verdiği rakamlardan daha az olarak, Diyarbakır'ın Ermeni nüfusunun tamamını 57. 196 olarak tespit eder.

⁶ Krikorian'dan naklen Ubcini, M.A. , 'Turqiayi Hayern ew irents dratsiner'('The Armenians of Turkey and their Neighbours'), Marseilles 1890, bkz. İstatistikî tablo.

⁷ Theodik, 'Amenun taretsoytse' ('The Almanac for Everyone'), 1922, p. 261.

sayısını azaltırken, bazı Ermeniler ise istatistiklerini abartmıştır. Bu yüzden biz, yukarıda Ermeni kaynaklarının gösterdiği rakamlar ve Cuinet tarafından verilen sayılar arasındaki ortalamayı verirken, Diyarbakır'daki Ermenilerin tamamını sadece tahmin edebiliriz. Bu sebeple bölgedeki Ermeni nüfusun tamamını sadece 100.000 olarak kabul edebiliriz.” Halbuki Krikorian'ın bu yaptığı da bir nevi aldatmaca olup, güya doğru bir tahmin yaptığı, taraf tutmadığı izlenimini vermeye çalışmaktadır. Oysa zamanın en iyi tahminlerini yaptığını kabul ettiğimiz Osmanlı hükümeti ile Cuinet'in tahminlerinin neden kabul edilmediği anlaşılamazdır.

Krikorian, nüfus meselesini biraz daha ileri götürerek, 1890'lı yıllarda yapılmış olan istatistikleri Osmanlı veya Cuinet'in verdiği rakamlara göre değil de İstanbul Ermeni Patrikhanesi tarafından 1912'de hazırlanan, Doğu Anadolu'daki irki unsurların istatistiki analizine ait verilerden hareketle ele alarak, kendi rakamlarına yakın miktarlar verdiği için, Patrikhanenin 105.000 rakamını Diyarbakır Ermenilerinin gerçek sayısı olarak lanse etmekten çekinmez.⁸ Üstüne üstlük bu rakamları bir şemada göstererek, kendisi tarafından gösterilmiş olan 100 bin rakamına bir delil olarak sunmaktadır.⁹ Krikorian'ın kaynaklarından bir diğeri olan J.Lepsius¹⁰ da Diyarbakır eyaletindeki Ermenilerin sayısını 105.000 ve Türkleri 63.000 olarak verir.¹¹

Yukarıda Krikorian tarafından Cuinet ve J.Lepsius baz alınarak verilen rakamlar ile Diyarbakır'da Ermenilerin Türklerden daha çok olduğunu iddia etmek mümkün gibi görülmekle beraber gözden kaçırılan en önemli şey, Osmanlı devletinde Türkler irki olarak değil dinî bir birlik olarak sayıma dahil edilmişlerdir. Bu bakımdan Türkleri değerlendirirken doğrudan Müslüman nüfusu temel almak daha doğru bir sonuç verir.

⁸ Oysa 1897 tarihinde Osmanlı hükümeti tarafından yapılan bir istatistikte vilayetin genel nüfusunun 414.657, bunun 329.843'ünün Müslüman, 84. 814'ünün ise gayrimüslim olduğu ifade edildiğine göre(Tevfik Güran,"1897 Tarihli İlk İstatistik Yıllığı", *State Institute of Statistics Prime Ministry Republic of Turkey*, (Edit. H.İnalçık-Ş.Pamuk), Ankara 2000, s. 173), bu nüfusun tamamı Ermeni kabul edilse dahi Krikorian'ın 105.000 rakamı ortaya çıkmaz.

⁹ M. Leart, 'La question Armenienne a la lumiere des documents', Paris, 1913, pp. 60-1, and J. Bryce, 'The Treatment of Armenians in the Ottoman Empire', 1916, p. 661.

¹⁰ J. Lepsius, 'Der Todesgang des armenischen Volkes', Potsdam, 1919, p. 74. The same author (ibid. , pp. 306-7) Diyarbakır vilayetindeki Ermenilerin sayısını 81. 700 olarak (Apostolic 78. 000; Katolik 1. 500 ve Protestan 2. 200) kaydeder, muhtemelen M. Ormanian'ın rakamlarından yapılan alıntı, 'The Church of Armenia', London, 1955, p. 206.

¹¹ Krikorian, bu istatistikleri ya anlamamakta veya anlamazlıktan gelmektedir. Çünkü 19. yüzyılın sonlarına kadar hiçbir Osmanlı istatistiği kendi vatandaşlarını irki adlarıyla sınıflandırarak sayıma tabi tutmaz. Osmanlı'da nüfus istatistikleri daima mezhep ve cemaat kavramları dikkate alınarak yapılmıştır yani din unsuru ön plandadır. Bu sebeple Diyarbakır'daki nüfus da genellikle Müslüman (Türk, Kürt, Çerkez, Kızılbaz ve Yezidiler) olarak sınıflandırılmışlardır. Bu itibarla Müslümanlar, Küçük'ün verdiği 1880 sayımında 55.000, bir diğerkaynağı olan İngiliz Konsolos Trotter'e göre 140.538, Cuinet'e göre vilayet bazında 337.644, bir diğerkaynak Lynch'in 1890 tahminine göre sadece Palu kazasında 45.580, Haziran 1895'te William Everett tarafından İngiliz Hariciye Nezaretine sunulan belgede ise sancak olarak Diyarbakır nüfusu 64.595 iken vilayet nüfusu 333.456 olarak tespit edilmiştir (Küçük, Ermeni Meselesinin Ortaya çıkışı, s. 164,165, 166).

Bitlis Ermenileri

On dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında Bitlis vilayetinin nüfusu Cuinet tarafından 398.625¹² olarak tahmin edilmekteydi ve bu nüfus içindeki Ermeniler¹³ (Apostolic 125.600, Katolik 3.840, Protestan 1.950) olmak üzere toplam 131.390 idi. Bu istatistikler başlıca Türk kaynaklara dayanırlar. Ermeni otoriteleri Bitlis vilayetinin nüfusu için farklı rakamlar verirler. Lepsius'tan¹⁴ naklen Ormanian¹⁵ Ermenilerin sayısını 196.000 olarak; İstanbul'daki Ermeni Patrikhanesi 180.000 olarak¹⁶; Theodik'in Almanak'ı 198.000,¹⁷ ve M.A. 308.000 olarak tahmin eder.¹⁸ Krikorian, "Sunulan bu son iki aşırı tahmini anlamlandırırken, Bitlis'te yaşayan Ermenilerin tümünü muhtemelen takribi çoğunluk olarak veren Ermeni Patrikhanesi'nin rakamlarını kabul etmeyi tercih ederim." Diyor. Patrikhanenin Ermeniler için verdiği rakam ise toplam 180.000 toplam nüfus ise yaklaşık 382.000 olarak verilmektedir.¹⁹

Krikorian, kendi ırkî nüfus çoğunluğu yönünden meseleye baktığından, herkesin kabul edebileceği kurumların tahminlerini hakiki veriler olarak kabul etmek yerine, Ermeni toplumunun çoğunluk olduğunu gösteren Patrikhane veya herhangi bir kurumun tahminlerini kendisi için daha geçerli bulmaktadır. Ancak bu yaklaşımın bilimsel ve gerçekçi olmadığına inandığımızdan burada diğer kaynaklardan da bahsetmek durumundayız.. Mesela Cuinet 1890'da Bitlis'teki Müslümanları 254.000, Ermenileri 131.390, diğerlerini 13.235 olarak vermektedir²⁰. S.Shaw ise Bitlis vilayetindeki Ermeni nüfusu 107.804 olarak vermekte ve Ermeniler ile Müslümanlar dahil diğer nüfusun toplamını 276.998 olarak tahmin etmektedir.²¹ Gürün ise çalışmasında Lynch'ten yaptığı nakillerde vilayetin 1814'teki nüfusunun 12000 olduğunu ifade eder ve Ermeniler bunun sadece yarısı kadardı. 1838'de ise 15-18 bin arasında ve 1/3'ü Ermeni idi. Lynch'in yaptığı 1868 sonrası ziyarette şehirde 27.683

¹² Küçük'ün 1893 nüfus tahminlerine göre Bitlis'in nüfusu içinde Müslümanlar 167.054, Ermeniler 101.358 kişi olmak üzere toplam nüfus 268.412 idi (Ermeni Meselesinin Ortaya çıkışı, s. 163), 7 Eylül 1880 tarihinde elçilerin Babıâli'ye verdikleri notaya ekledikleri Ermeni Patrikliği'nin hazırladığı listeye göre Bitlis, Van ve Muş vilayetlerindeki toplam Müslüman sayısı 20.000, Ermeni sayısı 252.000 idi (A.g.e., s. 164), 7 Eylül 1880 tarihli İngiliz konsolosu Trotter'in tahminlerinde Bitlis'te 145.009 Müslüman, 77.993 ise Ermeni yaşamaktaydı (A.g.e., s. 165), Lynch'in 1890 tahmininde ise Bitlis'te 145.454 Müslüman ve 97.184 Ermeni yaşamaktaydı (A.g.e., s. 165), Haziran 1895'te İngiliz askeri konsolosu William Everett'in tahminlerinde Bitlis Sancağında 29.281 Müslüman, 39.287 Ermeni yaşamaktaydı. Aynı kaynak vilayet bazında Bitlis'te 133.986 Müslüman ve 152.398 Ermeninin olduğunu bildirmekteydi (A.g.e., s. 166).

¹³ Krikorian, *a.g.e.*, s.27-8.

¹⁴ J. Lepsius, 'Der Todesgang des armenischen Volkes', pp. 306-7.

¹⁵ Bitlis sancağında 51. 500 Ermeni yaşardı; Muş ve Bingöl sancağında 94. 000; Siirt sancağında 25.000 ve Hizan kazasında 25. 000 (M. Ormanian, 'The Church of Armenia', s. 206 ve 208).

¹⁶ Krikorian'dan naklen M. Leart, 'La question armenienne a la lumiere des documents', pp. 60-1. ve J. Bryce, 'The Treatment of Armenians in the Ottoman Empire', p. 661.

¹⁷ Krikorian'dan naklen Theodik, 'Amenun taretsoytse'('The Almanac for Everyone'), 1922, p. 261-2.

¹⁸ Krikorian'dan naklen M.A., 'Turqiayi Hayern ew irents dratsiner' ('The Armenians of Turkey and their Neighbours'), bkz. İstatistikî tablo.

¹⁹ 1897 tarihinde yapılan istatistiği kaynak gösteren Güran, Bitlisin genel nüfusunu 338.642 olarak, buradaki Müslümanları 224.772, gayrimüslimleri ise 113.870 olarak vermektedir (Güran, *a.g.m.*, s. 173).

²⁰ Küçük, Ermeni Meselesinin Ortaya çıkışı, s. 165.

²¹ Shaw, Modern Türkiye, s. 251.

Müslüman ve 16.089 Ermeni, 342 Asuri olduğunu bildirmektedir. Ancak bu tarihten sonra verilen bütün nüfus rakamları Erzurum, Van, Muş ve Diyarbakır ile Bitlis'in bir toplamını sunması sebebiyle bizi bir yere getirmeyeceği kanısında olduğumuzdan burada vermeyi uygun bulmadık²². Esat Uras'ın verdiği bilgilere göre ise Bitlis'teki Ermeniler Fransız Sarı kitabında 131.390 kişi olarak gösterilmektedirler ki, bu Cuinet'in rakamlarıyla aynıdır²³. Yine Uras'ın 1905 yılında Osmanlı Devleti'nin Ermeni nüfusuyla ilgili Bitlis'e dair yaptığı tahmine göre şehirde 114.704 Gregorian Ermeni , ayrıca Katolik Ermeniler 2.788 ve Protestan Ermeniler ise 1.640 idi²⁴. 1330 (1911-12) yılına ait Osmanlı kaynaklarından alınan bilgiye göre Bitlis vilayetindeki Ermeni nüfus 191.156 idi²⁵.

Van Ermenileri

1862'de İngiliz konsolos R.A.O. Dalyell²⁶ Van vilayetinin bütün nüfusunu 209.100'ü Hıristiyan ve 209.600'ü Müslüman, toplam 418.700 olarak rapor etti. Bu rapora göre dağılım şöyledir: ²⁷

Van Sancağındaki Hıristiyanlar 90.100, Müslümanlar 95.100; Hakkari sancağındaki Hıristiyanlar 119.000, Müslümanlar (çoğu Kürt) 114.500 olup, toplam Van nüfusu 418.700'dür. 1890'da Cuinet²⁸ vilayetin toplam nüfusunu, 178.000'i Hıristiyan ve 252.000'i Müslüman ve diğerleri olmak üzere 430.000²⁹ olarak tahmin etmekte olup, bu nüfus içerisinde Ermeniler (Apostolic 79.000, Catholic 708, Protestan 290) toplam 79.998'dir.

Krikorian, Cuinet tarafından kullanılan istatistiğin Türklerin lehine tahrif edildiğini iddia etmektedir. Bu iddiasını da Van ve Erzurum'daki Ermenilerin, diğer ırkların her birinden daha fazla bağımsızlık arzusunda olduğunu ve Türklerin yayınladıkları rakamlarla Ermenileri sayısal olarak azınlık göstererek psikolojik olarak bastırılmalarını temin ettiler tezine dayandırmaktadır. Bu tahrifata dair bir fikir vermek için, Lynch'in naklettiği Konsolos Dalyell ve J.G.Taylor,³⁰ tarafından Van kazasındaki Ermeni nüfusun 42.000, Müslümanların ise 17.000 olarak kaydedilmiş olduğuna

²² Gürün, a.g.e., s. 141.

²³ Esat Uras, *Tarihte Ermeniler ve Ermeni Meselesi*, İstanbul 1987, s. 141.

²⁴ Uras, a.g.e., s. 143.

²⁵ M. Cemil Özgül, "Osmanlı Devleti'nde Ermeniler", *Yeni Türkiye Ermeni Sorunu Özel Sayısı*, Cilt: I, Sayı: 37, Ankara 2001, s. 58.

²⁶ Krikorian, a.g.e, s. 33-34.

²⁷ PRO-PO, 78/1682, 'Tabular View of the Population of the "mutasarrıflık" of Wan'. Bu sayılar kapsamı şöyleydi: Van Şehri: Hıristiyan 10. 000, Müslümanlar 8. 000. Şehrin mahalleleri: Hıristiyanlar 32. 000, Müslümanlar 9. 000.

²⁸ Cuinet, *La Turquie*, Cilt: II, s. 636, cf. A. Cevad, *Memaliki Osmaniye'nin Tarih ve Coğrafya Lügati*, vol. 3, p. 830, ve Ş. Fraşeri, *Kamûs ül-a'lâm*, Cilt: 4, 1306-1316H (1888-99), s. 4673.

²⁹ 1897 tarihinde yapılan istatistiği kaynak gösteren Güran, Van'ın genel nüfusunu 132.007 olarak, buradaki Müslümanları 76.956, gayrimüslimleri ise 55.051 olarak vermektedir (Güran, a.g.m., s. 173).

³⁰ PRO-FO, 78/2439, 'Consul Taylor's report on Koordistan' (18 March 1869), c. f. H. F. B. Lynch, 'Armenia: Travels and Studies', vol. 2, p. 79.

dikkat çekmiştir. Aynı şekilde Cuinet'in Ermeniler için 13.500 rakamını ve Müslümanlar için 21.500 rakamlarını vermesini de diğer bir kanıt olarak göstermektedir.

Krikorian, iddiasını güçlendirmek için Cuinet ile M.A.'nın³¹ verdiği rakamları karşılaştırmakta ve Van vilayetindeki Ermenilerin sayısını 194.000 olarak tahmin etmektedir. Diğer taraftan yüzyılın sonuna doğru Van sancağı Ermenilerinin sayısını İstanbul'daki Ermeni patrikhanesinin³² 182.000; Lepsius'dan naklen Ormanian'ın³³ ise 192.000; Theodik'in Almanak'ının³⁴ 197.000 ve Eramian'ın³⁵ 180.000 ila 200.000 arasında olabileceğini bildirir. Sonuç olarak da bütün bu istatistiklere göre Van'daki Ermeni nüfusun 190.000 civarında olduğuna karar verir ve ileride bir sorumluluk almamak veya yeni bir rakamı kitabına başvuracaklara kabul ettirebilmek için Van'daki Ermeni nüfusunun bu iki rakamın ortalaması olarak 135.000 olabileceğini ifade etmektedir.

Krikorian'ın bütün bu iddialarını araştırmak ve gerçekten kaynakların bu husustaki kararını anlamak istediğimizde karşımıza çıkan manzaranın hiç de böyle olmadığını gördük. Uras'ın Sarı kitap olarak bahsettiği "1893-1897 Ermeni İşleri, Paris, 1897"ye göre Van'daki Ermeni nüfus 80.798³⁶, Osmanlılar tarafından yapılan 1321 (1905) nüfus sayımı 1330 (1914) tarihinde yayınlanmış idi. Buna göre Van'ın toplam nüfusu 259.141 olup, buradaki Ermeni nüfus 67.792 olarak gösterilmiştir. Stanford Shaw, 1882 yılı tahminlerine göre Van nüfusunun 269.860 Ermeni nüfusu ise 60.448 olarak verir, aynı kaynak Doğu Anadolu'nun başlıca kazalarını verirken Van'daki Ermeni nüfusu 33.053 olarak gösterir³⁷. Küçük ise 7 Eylül 1880 tarihli İngiliz Konsolosu Trotter'in Müslümanları 82.204 ve Ermenileri 39.113, aynı kaynağa göre Cuinet Ermenileri 79.998; Lynch (1890) 75.644; Haziran 1895 tarihinde İngiliz askeri konsolosu William Everett Van Sancağı'ndaki Ermenileri 24.896 ve Van vilayetindeki Ermenileri ise 112.536 olarak tahmin etmektedir³⁸. Bunlara ilaveten Gürün'ün verdiği kaynaklara göre Patrikhane Van hakkında İngiltere'de verdiği (1880) 184.000 sayısı ile sonradan verdiği (1881) 133.859 rakamı arasında çelişkide kalmıştır. Osmanlıların 1890 tarihli nüfus tahminlerine göre Van Ermenilerinin 55.912, Konsolos Lloyd ise (1890) Ermenileri 75.988, Osmanlıların 1893 sayımında ise 60.448 olarak verildiği görülmektedir³⁹. Özgül'e göre ise Osmanlı

³¹ M. A. , 'Turqıyayı Hayern ew irents dratsiner' ('The Armenians of Turkey and their Neighbours'), bkz. İstatistiki tablo.

³² M. Leart, 'La Questinon Armenienne a la lumiere des documents', pp. 60-1, and J. Bryce, 'The Tereatment of Armenians in the Ottoman Empire', p. 661.

³³ M. Ormanian, 'The Church of Armenia', pp. 206 and 208; J. Lepsius, 'Der Todesgang des armenischen Volkes', pp. 76-7 and 306-7.

³⁴ Theodik, 'Amenun taretsoytse' ('The Almanac for Everyone'), 1922, p. 262.

³⁵ H. Eramian, 'Yushartzan Van-Vasporakani' ('Memorial of Van-Vasporakan'), vol. 1, Alexandria, 1929, p. 15.

³⁶ Uras, Tarihte Ermeniler, s. 141.

³⁷ S. Shaw, Modern Türkiye, s. 251.

³⁸ Küçük, Ermeni Meselesinin Ortaya çıkışı, s. 165-66.

³⁹ Gürün, a.g.e., s. 141.

devletinin yaptığı 1330 (1911-12) tarihli nüfus sayımına göre Van vilayetindeki Ermeni nüfusu 130.500 olarak, Ermeni Patrikliği'nin "Population Armenienne", Paris 1920'yi kaynak göstererek verdiği rakamlar Van vilayetinde Ermeni nüfusun 185.000 olduğunu kaydetmektedir⁴⁰. Justin McCarthy ise Patrikliği'nin 1913 istatistiklerine dayanarak verdiği bilgilerde Van Ermeni nüfusunu 110.897 olarak tespit eder⁴¹.

Bütün bu ifadelerimiz göstermektedir ki, Krikorian'ın işaret ettiği kaynakların büyük çoğunluğu kendi eylemini kabul ettirmek için seçmiş olduğu kaynaklardır. Bu kaynaklar arasında bazılarını seçerken bunların tutarlılığına ise dikkat etmemiş görünmektedir. Çünkü en basitinden Patrikhane'nin vermiş olduğu rakamlar dahi birbirini çok büyük farklarla ıskalamaktadır. Bu bakımdan tahminleri kullanırken genel geçerlilik kazanmış olanları kullanmak ve konu her ne kadar kendi milletimizi ilgilendiriyor olsa da tarihi olayları yargılamak fazla hissi davranarak, emri vakilerden uzak kalmaya çalışmak, her iki ulusun gelecek kuşakları için daha anlamlı olacaktır.

Erzurum Ermenileri

1847 tarihinde Erzurum ve Şiran kazalarında 52940 Müslüman, 14995 Ermeni ve 1125 Rum olarak toplam 69.060 kişi yaşamaktaydı⁴². 1862'de, İngiltere Konsolosu R.A.O. Dalyell Erzurum eyaletinin (Muş ve Kars dahil) nüfusunu, %25'i Hıristiyanlardan (çoğu Ermeni) oluşmak üzere 732.458 kişi olarak rapor etti.⁴³ 1869'da Konsolos J.G.Taylor Erzurum Ermenilerini 295.700 (287.000'i Apostolic ve 8.000'i Katolik) olarak tespit etti.⁴⁴ 1888-9'da Erzurum vilayet olduğu zaman, nüfusu Fraşeri tarafından 109.835'i Ermeni ve 464.129'u Müslüman olmak üzere 581.753 olarak tahmin edildi.⁴⁵ Aynı zamanda (1890), Cuinet⁴⁶ eyalet için Ermenilere ait şu detaylı istatistikleri vermektedir⁴⁷, Ermeniler (Apostolic 120.273, Katolik 12.022, Protestan 2.672) toplam 134.967'dir. Toplam nüfus ise 645.702⁴⁸ dir. Vilayetin sancaklarındaki Ermeni nüfus ise; Erzurum sancağı: Apostolic 77.476, Katolik 10.180, Protestan 2.288. Erzincan sancağı: Apostolic 34.145, Katolik 88, Protestan 285. Doğubayezit sancağı: Apostolic 8.652, Katolik 1.754, Protestan 99 idi.

⁴⁰ M.C. Özgül, *a.g.m.*, s. 58.

⁴¹ J.M., "Osmanlı Ermeni Nüfusu", *Osmanlı'nın Son Döneminde Ermeniler*, (Edt. Türkkaya Ataöv), Ankara 2002, s. 80.

⁴² Haydar Çoruh, "Erzurum'daki Müslim ve Gayrimüslim Nüfusu Gösteren 1847 Tarihli Nüfus Defteri", *Ermeni Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 6, Ankara 2002, s. 114; bu yayının tablolarla genişletilmiş hali için bk. aynı müellif, "Erzurum'daki Türk Ve Ermeni Nüfusu Gösteren 1847 Tarihli Nüfus Defteri", Güneyde Bir Tarih Sevdalısı Dr. Süleyman Hatıpoğlu Armaganı, Gazi Yayınları, Ankara 2022.

⁴³ PRO-FO, 78/1669, 'Report on the "eyalet" of Erzurum', No. 9 (28 February 1862).

⁴⁴ PRO-FO, 78/2439, 'Consul Taylor's report on Koordistan' (18 March 1869).

⁴⁵ Ş. Fraşeri, 'Qamâs ül-a'lâm' ('Dictionary of Proper Names'), vol. 2, p. 830.

⁴⁶ Cuinet, vol. 1, p. 136. Bkz. Cevad'ın Memâlik-i Osmaniye'nin tarih ve coğrafya lügati', vol. 1, p. 57. Vilayetin genel nüfusunun tam olarak 645. 700 olduğunu verir (J. Lepsius, 'Der Todesgang des armenischen Volkes', p. 34).

⁴⁷ Krikorian, *a.g.e.*, s. 40-41.

⁴⁸ 1897 tarihinde yapılan istatistiği kaynak gösteren Güran, Erzurum'un genel nüfusunu 637.015 olarak, buradaki Müslümanları 513.446, gayrimüslimleri ise 123.569 olarak vermektedir (Güran, *a.g.m.*, s. 173).

Bu yüzyılın ilk on yılının sonuna kadar Ermeni kaynakları Ermeni toplumu için farklı rakamlar verirler. İstanbul'daki Ermeni Patrikhanesi ve Theodik'in Almanak'ı⁴⁹ vilayetin Ermeni sakinlerini 215.000 olarak tahmin eder. Lepsius'dan naklen M. Ormanian⁵⁰, Ermeni nüfusunun tamamını bu istatistiklerde 1900'ler için 203.400 olarak gösterir. Buna göre Erzurum Vilayeti (Erzurum 85.000, Hasankale 10.500, Tercan 15.000, Kiği 25.000) toplam 135.500. Erzincan kazası (Erzincan 25.500, Bayburt 17.000, Kemah 10.200) olmak üzere 52.700. Doğubayezit kazası 15.200 idi.

Krikorian'a göre Fraşeri, Cuinet, Ormanian ve Lepsius tarafından Ermeniler için verilen rakamların ortalaması alındığında, bu rakam 150.000 olması gerekir demektir. Öyle ki bu rakam Dalyell'in sadece Erzurum vilayeti için verdiği 624.385 rakamının yaklaşık %25'ini oluşturmaktaydı.

Verilen bu rakamlara karşılık Erzurum vilayetinin 1827 yılına ait nüfus ramakları Lynch tarafından verilmiştir ki bu rakam merkez kazaya ait olup, toplam 130.000 civarındadır. Bu nüfus içinde Ermeniler sadece 19-24 bin civarındadır. 1829'da Ruslar çekildiğinde Erzurum'un nüfusu 15.000'e düştü ve kazada sadece 120 Ermeni ailesi kaldı. Lynch'in 1896'da Erzurum'u ziyaretinde kaza nüfusunun 40 bine yükseldiği, bu nüfusun yaklaşık 10.500'ünün Ermenilerden meydana geldiğini bildirmektedir. Lynch Vilayete ait nüfusu ise 544.502 olarak verir. Bu nüfusun sadece 106.768'i Ermenilerden meydana gelmekteydi⁵¹. Osmanlı Devleti ıslahat meseleleri gündeme gelince bölgeye bir heyet göndererek (1895) vilayet nüfusunu 669.717 olarak tespit etmişlerdi. Bu nüfusun yaklaşık 119.935'inin ise Ermeni olduğunu İngiltere'ye bildirmek üzere rapora ilave etmişlerdi⁵².

Çeşitli kaynaklara göre Erzurum'daki Ermeni nüfus tarih sırasıyla şöyle verilmektedir: Ermeni Patrikliği (1880)134.000, Cuinet'(1880) 134.967, Shaw (1882) 109.838⁵³, Karpat (1893) Erzurum'da 101.138 Ermeni⁵⁴, William Everett (1895) 159.798 olarak tahmin eder⁵⁵. 1330 (1911-12) Osmanlı nüfus sayımına göre Erzurum'daki Ermenilerin sayısı 163.218⁵⁶, 1913 yılına ait

⁴⁹ M. Leart, 'La Question armenienne a la lumiere des documents', pp. 60-1; J. Bryce, 'The Treatment of Armenians in the Ottoman Empire', p. 661; Theodik, 'Amenun taretsoytse' ('The Almanac for Everyone'), 1922, p. 261.

⁵⁰ M. Ormanian, 'The Church of armenia', pp. 205-6; J. Lepsius, 'Der Todesgang des armenischen Volkes', pp. 304-5.

⁵¹ Gürün, *a.g.e.*, s. 139. 1880 yılına ait Patrikhane verilerinde vilayet nüfusu 270.000 olarak gösterilmektedir. Bu nüfusun 111.000'i Ermenilerden oluşmaktaydı. 1881'de ise bu rakam 128.478'e ulaşmıştır. İngiltereye Patrik tarafından verilen rakamlar ise 215.177'dir. Cuinet ise 645.702 olarak verdiği rakamın 134.488'inin Ermeni olduğunu belirtmektedir. 1890 Osmanlı Nüfus sayımında ise vilayetin nüfusu 555.159, gayrimüslim nüfus ise ki bunlar muhtemelen çoğunlukla Ermenidir(Rumları 3.356, Cuinet 3725, Patrik 5000 olarak verir), toplam 113.488 idi (Gürün, *a.g.e.*, s. 140).

⁵² Gürün, *a.g.e.*, s. 140.

⁵³ Shaw, *a.g.e.*, s. 251.

⁵⁴ Küçük, Ermeni Meselesinin Ortaya Çıkışı, s. 163.

⁵⁵ Küçük, *a.g.e.*, s. 165-66.

⁵⁶ Özgül, *a.g.m.*, s. 58. Marchel Leart'ın Patrikhaneye atfen verdiği 1912 rakamlarına göre Erzurum'daki Ermeni nüfus yaklaşık 215.000 civarındadır (Gürün, *a.g.e.*, s. 127).

Patriklik tahminlerine göre ise 202.391 idi⁵⁷. Bütün bunlara rağmen Krikorian'ın bir oldu bittiye getirerek Erzurum Vilayeti'ndeki Ermeni nüfusunu 150 bin olarak vermesi, bütün bu araştırmacıların emeklerini hiçe saymak demektir. Biz burada bir rakam vermek niyetinde değiliz. Değerlendirmeyi okura bırakmayı uygun buluyoruz.

Trabzon Ermenileri

On dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında Trabzon'un genel nüfusu, Cuinet'e 1.047.700 idi. Bu nüfus içinde Ermenilerin oranı (Apostolic 44.100, Katolik 2.300, Protestan 800) yaklaşık 47.200 idi⁵⁸. Fraşeri⁵⁹ 1874'de vilayetteki bütün Ermenileri 52.349 olarak tahmin eder. 1320 H./1902-3 Vilayet Salnâmelerine göre bazı yılların tahminleri şöyledir:⁶⁰Trabzon sancağı 28.707, Samsun 20.184, Gümüşhane 1.767, Rize 20.

Bu istatistiklerden görülecektir ki, Trabzon Ermenileri 51.000-52.000 civarındaydı, bu yüzden Cuinet tarafından verilen sayıdan daha çokturlar. Ermeni kaynakları, her nasılsa, farklı rakamlar kaydeder. Theodik'in Almanak'ı⁶¹ bütün Ermeni toplumunun sayısını 65.000 olarak hesaplar, Ormanian⁶², (Apostolic 50.000, Katolik 2.500, Protestan 1.000) olmak üzere 53.500 olarak verir.

Krikorian, Trabzon'daki Ermeni nüfusu fazla gösterebilmek gayreti içindedir. Daha sonraki kısımlarda görüleceği üzere, Ermenilerin en az olduğu bölgelerden biri olarak Trabzon'u veren Krikorian'ın verdiği rakamlar da yanıltıcıdır. Marcel Leart'ın Patrikhaneye atfettiği 1882 Ermeni nüfus rakamları arasında Trabzon'un 120 bin olarak gösterilmesi de oldukça abartılıdır⁶³. 1913 Patriklik istatistiklerinde Trabzon 73.395 olarak gösterilmiştir⁶⁴. Esat Uras'ın bahsettiği ve Osmanlı hükümetinin 1321 (1905)'de hazırlatıp ancak 1330 (1914)'te yayınladığı nüfus kayıtlarında Trabzon'un nüfusu 40.237 olarak tespit edilmiştir⁶⁵. Görülmektedir ki Cuinet ile Uras'ın verdiği rakamların bir ortalamasının alınması bizi daha doğru sonuçlara götürecektir.

⁵⁷ J. McCarthy, *a.g.m.*, s. 80.

⁵⁸ Krikorian, *a.g.e.*, s. 47-48. Ayrıca bkz. Cuinet, *a.g.e.*, Cilt: I, s. 10; A. Cevad, Diyar Bakır, 'Memâlik-i Osmaniye'nin Tarih ve Coğrafya Lügati, Cilt: 2, s. 522; 1897 tarihinde yapılan istatistiği kaynak gösteren Güran, Trabzon'un genel nüfusunu 1.164.595 olarak, buradaki Müslümanları 933.728, gayrimüslimleri ise 230.867 olarak vermektedir (Güran, *a.g.m.*, s. 173).

⁵⁹ Ş. Fraşeri, *Kamûs ül-a'lâm'*, vol. 4, p. 3005.

⁶⁰ 'Trabzon vilayeti Salnâmesi', 1320H. /1902-3, s. 338-9; 1321 H. /1903-4 Vilayet yıllığında (s. 470-3) ve 1322 H. /1904-5 (s. 430-3), Ermenilerin tamamı 51. 639 olarak verilmektedir.

⁶¹ Theodik, 'Amenun taretsoytse' ('The Almanac for Everyone'), 1922, p. 262.

⁶² M. Ormanian, 'The Church of Armenia', pp. 205; J. Lepsius, 'Der Todesgang des armenischen Volkes', p. 304-5.

⁶³ Gürün, *a.g.e.*, s. 127.

⁶⁴ J.McCarthy, *a.g.m.*, s. 80.

⁶⁵ Uras, *a.g.e.*, s. 143. Uras Fransız sarı kitabına dayanarak verdiği Ermeni miktarı Trabzon'da 47.200 civarındadır (Uras, *a.g.e.*, s. 141).

Sivas Ermenileri

On dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında Sivas vilayetinin toplam nüfusu, Vital Cuinet (1890)'a göre, 1.086.015 olup, Ermeniler bu nüfusun (Apostolic 129.523, Protestan 30.433, Katolik 10.477) 170.433'ünü oluşturmaktaydı.⁶⁶

Fraşeri⁶⁷ tarafından da 1893-4 için aynı rakamlar verildi, fakat toplama 400 Yahudi ekledi. 1321 H./1903-4 Vilayet Salnâmesi Ermenilerin sayısını yaklaşık olarak 133.700 tahmin eder. Cuinet'e göre Sivas Ermenileri vilayetin Sivas sancağında 63.868, Tokat 37.919 Amasya 50.600, Şebinkarahisar 18.046 kadar idi.

Sivas'ın Ermeni nüfusuyla ilgili olarak, Ermeni yazarlar aşağıda görüldüğü gibi farklı rakamlar sunarlar. Gabikian tamamını 350.284 olarak⁶⁸, Ormanian 200.000 olarak, Theodik'in Almanak'ı 225.000⁶⁹ olarak verir. Ormanian'a göre,⁷⁰ Sivas Ermenileri aşağıdaki gibi, vilayetin farklı bölgelerinde toplanırlardı. Buna göre Sivas'da (Apostolic 80.000, Protestan 1.000, Katolik 5.000) yekûn 86.000. Divriği'de (Apostolic 11.00, Protestan 3.000) toplam 11.300. Gürün'de Apostolic 17.000, Protestan 1.000, Katolik 500) toplam 18.500. Darende'de (Apostolic 7.000) toplam 7.000. Tokat'ta (Apostolic 21.000, Protestan 500, Katolik 2.000) toplam 23.500. Amasya'da (Apostolic 25.000, Protestan 3.000, Katolik 500) toplam 28.500. Şebinkarahisar'da (Apostolic 25.000, Protestan 200) toplam 25.200 idi.

Krikorian Sivas'taki Ermeni nüfus için Ormanian tarafından kaydedilen toplamı, Türk ve diğer Ermeni kaynakların rakamlarıyla karşılaştırarak makul ve mantıklı bulmaktadır. Ancak birinci tahmini açık bir şekilde tahminlerin altında bulurken, tahmini yapanların eğilim ve ilgilerine göre son sayıları da abartılı saymaktadır. Oysa bu rakamların çoğunluğunun kendi hesaplarını, Rumlar gibi

⁶⁶ Krikorian, *a.g.e.*, s. 54-55. Cuinet, *La Tuguie*, Cilt: I, s. 617-18. Osmanlı Devleti'nin de aynı tarihlerdeki nüfus sayımında Ermeniler 116.712, 1893 sayımında ise 118.191, 1895 sayımında 131.361 olduğu görülmektedir (Gürün, *a.g.e.*, s. 145). Esat Uras Marcel Leart'ın (*La question Armenienne a La Lumiere Des Documents*, Paris 1913, s. 59, Ek: 1) verilerine dayanarak Sivas Ermenilerini 280.000 olarak (Uras, *a.g.e.*, s. 138), Ermeni Patrikinin verdiği rakamlarda Sivas Ermenileri 165.000 (*a.g.e.*, s. 139), Fransız sarı kitabında muhtemelen Cuinet'in rakamları kullanılmıştır, 170.433 (*a.g.e.*, s. 141), 1905'te hazırlanarak 1914 yılında yayımlanan Osmanlı istatistiklerinde 151.674 olarak verilmektedir (*a.g.e.*, s. 143). Aynı tarih için Gürün'ün Osmanlı istatistiklerine dayanarak Sivas vilayeti için aynı rakamı vermesi şaşırtıcı değildir (Gürün, *a.g.e.*, s. 146). S. Shaw ise 1882 sayımında Sivas Ermenilerini 121.473 olarak tahmin etmektedir. Küçük'ün Ermeni patriğinden aktardığı 1880 verilerinde Sivas Ermenileri 57.000 (Ermeni Meselesinin Ortaya çıkışı, s. 164), aynı tarih için İngiliz konsolos Trotter'in tespitlerinde Sivas Ermenilerinin 53.013, Lynch'in verilerinde ise bu eyalet görünmemektedir (*a.g.e.*, s. 165), 1895 İngiliz William Everett'in verilerinde Sivas sancağında Ermeniler 76.255 iken, Sivas vilayetinde 131.037 (*a.g.e.*, s. 166) oldukları görülmektedir. Özgül'ün 1330 (1911-12) rakamlarına göre Sivas vilayet Ermenileri 179.521, Ermeni patriğine ait olup *Population Armenienne*, Paris 1920'den aldığı rakamlarda ise 165.000 (*a.g.m.*, s. 58) oldukları anlaşılmaktadır. J. McCarthy'nin 1913 Patriklik kaynaklarından aldığı bilgilere göre ise vilayette 204.472 Ermeni (*a.g.m.*, s. 80) olduğu iddia edilmektedir.

⁶⁷ Ş. Fraşeri, *Kamûs ül-a'lâm* (Dictionary of proper Names'), vol. 4, p. 2797.

⁶⁸ K. Gabikian, 'Eghernapatum Phoqun Hayots ew norin medzi mayraqaghaqin Sebastioy' ('History of the Massacres of Lesser Armenia and of its Great Capital Sivas'), pp. 597 and 598-604.

⁶⁹ Theodik, 'Amenun taretsoytse' ('The Almanac for Everyone'), 1922, p. 261. . 304-5.

⁷⁰ J. Lepsius, 'Der Todesgang des armenischen Volkes', p. 304-7'den naklen M. Ormanian, 'The Church of Armenia', pp. 205 and 207.

bağımsız bir devlet kurmak yolunda yapan Patrikhaneden alındığı anlaşılmakta olup, Türklerin dışında Ermeniler üzerinde çalışan Avrupalı araştırmacıların verdiği rakamların daha muteber olduğu, buna karşılık Ermenilerin verdiği rakamların oldukça abartıldığını kabul edebiliriz. Bu sebeple, eyaletteki Ermeni nüfusun Cuinet ile Shaw'ın verdiği rakamlar arasında olması daha mantıklı görülmektedir.

Seyhan (Adana) Ermenileri

On dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında bu vilayetin genel nüfusu Cuinet'e göre 403.500 civarındaydı.⁷¹ Bu nüfus içinde Ermeniler (Apostolic 69.300, Katolik 11.550, Protestan 16.600) toplam 97.450 idi.

Fraşeri 1889'da Adana'nın nüfusunu 350.000 olarak tahmin eder. Bu nüfusa Hıristiyanlar (büyük çoğunluğu Ermeni olanlar), Türkler, Kürtler ve Araplar dâhildir.⁷² Bununla beraber, ilginç bir görüş olarak, Ermeni yerleşimciler için Cuinet tarafından verilen 97.450 sayısı Ermeni kaynaklar tarafından kaydedilen rakamlardan fevkalade daha fazladır. Ormanian,⁷³ ve Theodik'in⁷⁴ Almanak'ı Ermeni nüfusunu aşağıdaki gibi sunmaktadır. Adana (Mersin ve İçel dahil) (Apostolic 35.000, Katolik 2.000, Protestan 900) toplam 37.900. Kozan sancağı (Apostolic 9.000, Protestan 500) toplam 9.500. Saimbeyli kazası (Apostolic 20.000, Katolik 1.000, Protestan 200) toplam 21.200. Payas ve muhitiyle birlikte Cebel-i Bereket kazaları 11.000 olmak üzere toplam 79.600 idi.

Krikorian Türkçe ve Ermenice istatistikler arasındaki 20 bin kişilik farkın sebebi olarak, öncelikle Osmanlı İmparatorluğunda resmî ve güvenilir bir nüfus sayımının var olmamasını ve ikinci olarak Ermenilerin Adana'da hiçbir şekilde bağımsızlık iddiasında olmadıklarını hatta Türkleri endişelendirecek ayrılıkçı hiçbir hareketlerde bulunmadıklarını iddia eder. Öncelikle nüfus meselesine dönelim. Cuinet'in 1890 tarihine ait verdiği rakamlar doğru olabilir. Ancak Seyhan'da Ermenilerin isyan hareketleri ne zaman başlamıştır. Önemli olan bu tarihin saptanmasıdır. 1878 Osmanlı Rus harbinde sadece İstanbul ve çevresindeki Ermeniler Patrikleri ve ileri gelenlerinin teşvikleriyle Ruslarla işbirliğine ve Anadolu'da bir devlet kurma fikrine sahipti. Bu fikrin Anadolu'ya yayılması bu tarihten sonra peyderpey olmuş ve 1909 Adana İsyanına⁷⁵ kadar da fiiliyata çıkmamıştır. Ancak bu süre içinde Ermeniler Adana başta olmak üzere Anadolu'nun özellikle doğu bölgelerine nüfus yerleştirmeye başlamışlardır. Diğer taraftan

⁷¹ Krikorian, *a.g.e.*, s. 64-65. Cuinet, Cilt: II, s. 5, cf. A. Cevad, Diyar Bakır 'Memâlik-i Osmaniye'nin Tarih ve Coğrafya Lügati' ('Historical and Geographical Dictionary of the Ottoman Empire'), art. Atana, vol. 1, pp. 15. 1897 tarihinde yapılan istatistiği kaynak gösteren Güran, Seyhan (Adana)'nın genel nüfusunu 398.764 olarak, buradaki Müslümanları 355.912, gayrimüslimleri ise 42.852 olarak vermektedir (Güran, *a.g.m.*, s. 173).

⁷² Ş. Fraşeri, *Kamûs ül-a'lâm* (Dictionary of proper Names'), art. Atana vol. 1, p. 219.

⁷³ J. Lepsius, 'Der Todesgang des armenischen Volkes', pp. 304-5'den naklen M. Ormanian, 'The Church of Armenia', p. 207.

⁷⁴ Theodik, 'Amenun taretsoytse' ('The Almanac for Everyone'), 1922, p. 262.

⁷⁵ Seda Bayındır, *Adana Ermeni İsyanı (1909)*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi-Marmara Üniversitesi), İstanbul 1997, s. 28 vd.

Theodik ve Ormanian'ın hangi tarihler için bu nüfusu verdiğine de vakıf olmadığımızdan bu konuda yorumumuz da eksik kalmaktadır.

Marcel Leart'ın Patrikhaneye atfen 1882 yılı nüfus sayımında Adana için verdiği rakamlara göre vilayette 280.000 Ermeni vardı⁷⁶. Oysa S.Shaw 1882 yılı Adana kazası Ermeni nüfusunu sadece 10.606 olarak göstermektedir⁷⁷. Karpat'ın 1894'e ait verdiği bilgilere göre vilayette 32.815, 1895'te 32.763, 1896'da 5.702, 1897'de 32.879, 1902'de 34.291 Ermeni vardı⁷⁸. Karpat'ın verdiği rakamlarla aynı tarihleri taşıyan ve Fransızların Sarı kitap olarak adlandırdıkları 'Affaires Armeniennes Projet de Reformes dans l'Empire Ottoman'da coğrafi ve demografik şartların Doğu Anadolu'da veya Adana'nın Maraş bölgesinde bir Ermeni devletinin veya muhtar bir Ermeni eyaletinin teşkiline imkan vermediğini bildirmektedir. Ayrıca kitap 1893-1897 arasında Adana Ermeni nüfusunu 97.450 olarak göstermekte ve muhtemelen Cuinet'ten faydalanmıştır⁷⁹. Yine Karpat'ın verdiği bilgilere göre 1906/7 yıllarında Adana'da 47.047 Gregoryen, 3.293 Katolik Ermeni ve 4.733 (muhtemelen) Protestan Ermeni⁸⁰, 1914 yılı nüfusu ise 50.139 Gregoryan, 2.511 Katolik Ermeni, 5.036 Protestan Ermeni⁸¹ idi. Patrikhanenin 1913 yılına ait verdiği Adana Ermeni nüfus rakamları ise bu miktarlarla yine çelişmekte ve 119.414 idi⁸². Bütün bunlar göstermektedir ki, Krikorian'ın iddia ettiği gibi Osmanlı istatistiklerinin yanlışlığından değil, ama her iki tarafında kendini haklı gösterme çabasından kaynaklanan bir gayretkeşlikle bazen rakamlar az veya çok olabilmektedir. Oysa biz diğer vilayetlerde olduğu gibi, Cuinet'in rakamlarının doğruluğuna itimat etmeye devam etmekteyiz. Çünkü doğru bir tanedir. Her vilayet için ayrı kişilerin istatistiklerini doğru kabul etmek, zaten üzerinde durduğumuz yanlışlıkların ana sebebidir. Diğer taraftan yukarıda verdiğimiz 30 binli rakamların ise, aksi belirtilmedikçe, sadece Adana kazasındaki Ermeni nüfusunu yansıttığını söylemek yanlış olmaz kanaatindeyiz.

Elazığ (Mamuret'ül-Aziz) Ermenileri

1312 H./1894-5 vilayet yıllığı Ermeni yerleşimcileri sayısını 75.416 olarak tahmin eder⁸³ ve buna 357 yabancı Ermeni daha ekler. Cuinet Elazığ'ın bütün nüfusunu 575.314 olarak kaydeder⁸⁴,

⁷⁶ Gürün, *a.g.e.*, s. 127.

⁷⁷ Shaw, *a.g.e.*, s. 251.

⁷⁸ Kemal Karpat, *Ottoman Population 1830-1914, Demographic and Social Characteristics*, The University of Wisconsin Press, 1985, s. 152-161.

⁷⁹ Bayram Kodaman, "Üç Ermeni Şarkısı ve Ermenilerin Türklere Bakışı", *Ermeni Meselesi Üzerine Araştırmalar*, (Edit. Erhan Afyoncu), İstanbul 2001, s. 94; Fransız Sarı kitabına göre ise Adana Ermeni nüfusu 97.457'dir (Uras, *a.g.e.*, s. 141).

⁸⁰ Karpat, *a.g.e.*, s. 162-3.

⁸¹ Karpat, *a.g.e.*, s. 172-3.

⁸² J. McCarthy, *a.g.m.*, s. 80.

⁸³ Elazığ sancağında 52. 407 Ermeni yaşamaktaydı; 9. 933'ü Malatya ve 13. 076'sı Hozat'taydı.

⁸⁴ 1897 tarihinde yapılan istatistiği kaynak gösteren Güran, Elazığ (Mamuret ül-Aziz)'in genel nüfusunu 466.579 olarak, buradaki Müslümanları 380.092, gayrimüslimleri ise 86.487 olarak vermektedir (Güran, *a.g.m.*, s. 173).

bunun 69.719'u Ermeni, 650'si Rum, geri kalanı ise Türkler, Kürtler ve Kızılbaşlar idi. Cuinet Ermeni nüfusu kazalara göre ise şöyle vermektedir. Elazığ Sancağı'nda (Apostolic 39.343, Katolik 905, Protestan 5.100) toplam 45.348. Malatya Sancağı'nda (Apostolic 15.080, Katolik 770, Protestan 350) toplam 16.200. Hozat Sancağı'nda (Apostolic 7.560, Protestan 610) toplam 8.170 olup, Vilayetin tamamında 69.718.⁸⁵ Ermeni olduğu anlaşılmaktadır.

Krikorian, Cuinet'in Türklerden daha muhafazakar olduğunu, bu yüzden Elazığ'daki Ermeniler için verdiği rakamların Ermeni kaynakları tarafından verilen sayılarla oldukça farklı olduğunu söylemektedir. Buna karşılık Theodik'in Almanak'ı Elazığ Ermenilerini yaklaşık 204.000 olarak sunmaktaydı.⁸⁶ Lepsius tarafından naklen verilen Ormanian⁸⁷ ise Elazığ Ermenilerini (Harput 51.000, Kemaliye 10.200, Arapkir 19.500, Çemişkezek 9.000, Peri 18.500, Malatya 23.000) 131.200 kadar tahmin etmektedir:

Krokian, "Ormanian'ın istatistiklerini kabul etmeye meyilli olduğunu, ancak her şeye rağmen nispi konuşmak, daha güvenli olacaktır" demektedir. Krikorian, bütün çalışma süresince çelişkili ifadeler kullandığını bir kez daha ortaya koymuştur. Bazen çoğunluğu sahiplenmekte, bazen da azınlığa düşmeyi Osmanlı istatistiklerinin düzensizliğine vermekte, diğer taraftan kendi beğenisine göre kaynaklar seçerek bunları salt doğrularmış gibi lanse etmekte, bütün bunlara rağmen kendisinde de bir istikrarın olmadığını fark edememektedir. Bu bakımdan erken tarihlerden itibaren Elazığ'a ait nüfus bilgilerini vermekte yarar vardır.

Marcel Leart'ın (1882) Patrikhaneye atfen verdiği rakamlar Elazığ (Harput)'da 270.000.⁸⁸, Patrikhaneye atfen çeşitli kaynaklarca verilen rakamlara göre (1880) 155.000, (1881) 107.059, (1912) 168.000.⁸⁹ Ermeni olduğunu belirtmektedir. Elazığ vilayetindeki Ermeni nüfus Patrikliğe göre (1880) Elazığ Ermeni nüfusu 158.000, (1881) 107.059, Osmanlılara göre (1890) 74.158, Lloyd'a göre (1890) 81.155 idi. 1893 Nüfus Sayımı'na göre (1890) 79.974, Osmanlılara göre (1895) 84.422, Lynch'e göre (1896) 93.000 idi.⁹⁰ Fransız Sarı Kitabı'na göre ise (1890) Elazığ Ermeni nüfusu 69.718 olarak tespit edilmiştir.⁹¹ 1911-12 Yılına ait Anadolu Vilayeti Ermeni nüfusu verilerine göre Elazığ Ermeni nüfusu 111.043 iken Ermeni Patrikliğinin kayıtlarında 168.000 olarak gösterilmiştir.⁹² J.McCarthy'nin 1914 tahminine göre Elazığ Ermeni nüfusu ise 124.289 olarak tespit edilmiştir.⁹³

⁸⁵ Krikorian, *a.g.e.*, s. 71-72. Cuinet, Cilt: II, s. 322.

⁸⁶ Theodik, 'Amenun taretsoytse' ('The Almanac for Everyone'), 1922, p. 261.

⁸⁷ M. Ormanian, 'The Church of Armenia', pp. 206-7; J. Lepsius, 'Der Todesgang des armenischen Volkes', pp. 306-7.

⁸⁸ Gürün, *a.g.e.*, s. 126'dan naklen Marcel Leart, *La Question Armenienne a la 'Lumiere des Documents*, Paris, 1913.

⁸⁹ Gürün, *a.g.e.*, s. 131.

⁹⁰ Gürün, *a.g.e.*, s. 145.

⁹¹ Uras, *a.g.e.*, s. 141.

⁹² Özgül, *a.g.m.*, s. 58.

⁹³ J.McCarthy, *a.g.m.*, s. 80.

Patriklik ve Ormanian dışında Elazığ Ermenileri için verilen rakamların üst seviyesi daima 100.000'in altında kalmaktadır. Bu da Ermenilerin verdiği rakamların oldukça abartılı olduğuna işaret eder. Öyleyse Elazığ Ermenileri için verilebilecek rakamın Ormanian'ın rakamı olmadığı da aşıkardır.

Suriye Ermenileri (Halep Vilayeti)

Krokian, Halep'teki Ermenilerin nüfusunun tespit edilememiş olmasını "Bir nüfus sayım memurunun olmaması yüzünden Halep vilayetinin Ermeni nüfusunu gösteren istatistikler tam ve güvenilir değildir." şeklinde ifade eder. Cuinet'in rakamlarını ise oldukça dağınık ve karmaşık bulmaktadır. Bu yüzden Cuinet'in Halep Ermenileri için verdiği rakamları kullanmak istemez ve 1908 vilayet Salnâmesinin rakamlarını daha kullanışlı kabul ederek, vilayetin genel nüfusunu 903.269⁹⁴ olarak verirken Ermenileri (Apostolic 65.033, Katolik 10.016, Protestan⁹⁵ 6.071) 81.120 civarında kaydeder⁹⁶.

Krikorian, Halep'teki 81.120 Ermeni nüfusa Dayr el-Zor mutasarrıflığının Ermenilerini de eklemekte ısrarlıdır. Buradaki Ermenilerin çoğunluğu Katolik olup, (Cuinet'e göre) sayıları 400 idi.

Krikorian, Ermeni kaynaklarının Halep vilayetindeki Ermeni nüfusunu vilayet Salnâmesine göre tahmin ettiklerinden bahsederek; Ormanian'ın⁹⁷ 163.000; Theodik'in Almanak'ında⁹⁸ 186.000 olarak verdiğini söylemesine rağmen, daha inandırıcı bulduğu Ormanian ise Ermeni nüfusunu Halep'in İskenderun ve Belen kazalarında (Apostolic 15.000, Katolik 5.000, Protestan 2.000) toplam 22.000. Dayr el-Zor ve Urfa sancaklarında (Apostolic 24.000, Katolik 1.000, Protestan 800) toplam 25.000. Maraş, Elbistan ve Pazarcık kazalarında (Apostolic 30.000, Katolik 4.000, Protestan 3.500) toplam 37.500. Süleymanlı ve Andirin kazaları ve Firnis nahiyesinde (Apostolic 27.000, Katolik 5.00, Protestan 5.00) toplam 28.000. Gaziantep ve Kilis kazalarında (Apostolic 30.000, Katolik 1.000, Protestan 4.000) toplam 35.000. Antakya, Cisir el-Sugur ve Sahiun'da (Apostolic 12.000, Katolik 2.000, Protestan 1.500) toplam 15.500 olup bütün vilayetteki Ermeni nüfusu 163.800 olarak verir.

Krokian, Halep vilayetinin Ermeni nüfusu için en muhtemel tahmini bulmak amacıyla, diğer vilayetler için yaptığı gibi aşırı rakamların ortalamasını alarak 133.560 sayısını verir.

⁹⁴ Krikorian, *a.g.e.*, s. 82-83. 'Halep vilayeti Salnâmesi' ('Year-Book of the Province of Aleppo'), 1326H. /1908, p. 504.

⁹⁵ Halep vilayetinin Protestanlarının hepsini Salnâme 12. 071 olarak kaydeder. Bu vilayetteki Ermeni Protestanların sayısını yaklaşık vermek için bu toplamı yarıya indirdim. M. Ormanian, 'The Church of Armenia', pp. 206-7, Halep'in Ermeni Protestanlarını 12. 300 olarak tahmin eder.

⁹⁶ 1897 tarihinde yapılan istatistiği kaynak gösteren Güran, Halep'in genel nüfusunu 819.238 olarak, buradaki Müslümanları 712.585, gayrimüslimleri ise 106.653 olarak vermektedir (Güran, *a.g.m.*, s. 173).

⁹⁷ Ormanian in *ibid.*; J. Lepsius, 'Der Todesgang des armenischen Volkes', pp. 304-5.

⁹⁸ Theodik, 'Amenun taretsoytse' ('The Almanac for Everyone'), 1922, p. 262-3.

Krikorian burada da yine kendi hükmünü koymuş durumdadır. Bu nedenle konu üzerinde çalışan başka araştırmacıların da rakamlarına müracaat etmek meseleye ışık tutacaktır.

Ulaştığımız diğer kaynaklara göre Halep'in Ermeni nüfusu şöyleydi: Marcel Leart'ın Patrikhaneye atfen vermiş olduğu(1882) Halep (Antep, Urfa, Kilis, Maraş) Ermeni nüfusu 100.000 idi.⁹⁹ Fransız Sarı kitabı (1890-93) 37.999¹⁰⁰; J. McCarthy'in Patrikhaneye ait verdiği (1913) rakamlara göre 189.565.¹⁰¹; Uras'a (1914) göre 35.104 Gregoryan, 5.739 Katolik ve 8.643 Protestan olmak üzere toplam 49.486'dır.¹⁰²

Bütün bunlara bakıldığında Halep Ermeni nüfusu hiçbir zaman 100.000'in üzerine çıkmamış görünmektedir. Bu sebeple Krikorian'ın makul bir rakam olarak sunmuş olduğu 133.560 rakamı aslında bir hayalin ürünüdür.

Suriye (Dımaşk, Beyrut ve Lübnan Dağı) Ermenileri

Krikorian, on dokuzuncu yüzyılda Ermeni nüfusun, Suriye sahilleri, Dımaşk ve Lübnan bölgelerinde çok fazla olmadığına işaret ederek, Ermenilerin pek çoğunun Suriye çöllerine sürüldükleri Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra bu bölgede biraz daha çoğaldıklarından bahseder. Ona göre bu Ermenilerden bazıları Suriye'den, 1960 sonrası sayımlara göre 200.000 civarında Ermeni'nin bulunduğu, Lübnan'a kaçtı veya taşındı. Krikorian, 1900-1 için, Suriye (veya Dımaşk) Vilayet Salnâmesi'nden Ermeni nüfusla ilgili olarak şu rakamları vermektedir.¹⁰³: Dımaşk'ta (Apostolic 257, Katolik 179) toplam 436. Wadi' el-Acem'de (Apostolic 52), Rashayya (Katolik 30), Hamah (Apostolic 5) olup, toplam 523 idi.

Onun kullandığı kaynaklardan olan Ormanian¹⁰⁴ ise Suriye vilayeti Ermenilerinin sayısını 1900-1 Salnâmesinin rakamlarından çok daha yüksek, 2.000 olarak verir. Krikorian, Cuinet'in de Ormanian'ın rakamlarını kabul ettiğini ve Ermeni nüfusu onun rakamlarına yaklaşık bir sayı olan 2.025 olarak kaydettiğini ifade eder.¹⁰⁵

Lübnan hakkında da benzeri yargılarda bulunarak, kaynakların Beyrut vilayetindeki Ermeni nüfusu 1.200-1.300 civarında gösterdiğini, 1908 Vilayet Salnâmesi'nin 1.218 rakamını verdiğini, Ormanian'ın 1.300 (1.000'i Apostolic ve 300'ü Katolik) olarak tahmin ettiğini belirtmesine

⁹⁹ Gürün, *a.g.e.*, s. 127.

¹⁰⁰ Uras, *a.g.e.*, s. 141; Bayram Kodaman da Fransız Sarı kitabından yapmış olduğu aktarmalara dayanarak Halep Ermeninin nüfusunun 1914'deki miktarını 37.999 olarak verir(Kodaman, *a.g.m.*, s. 94).

¹⁰¹ McCharthy, *a.g.m.*, s. 80.

¹⁰² *Osmanlı Ülkelerinin 1330 yılı nüfus istatistikleri*, Dahiliye Nezareti Sicil Genel İdaresi Müdürlüğü, İstanbul, Hilal Matbaası, 1336; Gürün, *a.g.e.*, s. 147.

¹⁰³ Krikorian, *a.g.e.*, s. 94-95.

¹⁰⁴ M. Ormanian, 'The Church of Armenia', p. 207; J. Lepsius, 'Der Todesgang des armenischen Volkes', pp. 308-9.

¹⁰⁵ V. Cuinet, 'Syrie, Liban et Palestine', Paris 1896, pp. 307, 386, 394, 458 and 480. Ona göre Dımaşk Sancağı'nda 1. 925 (1. 025 Protestan ve 900 Apostolic) Ermeni, Cebel-el-Druz'da 200 Apostolic yaşadı.

rağmen¹⁰⁶, temel olarak aldığı Salnâmede Ermeniler Beyrut'ta(Apostolic 108, Katolik 461) toplam 569. Tripoli'de (Katolik 14), Lazkiye'de (Katolik 243), Sahiun'da 392 olmak üzere toplam 1.218 idi.

Krikorian, Cebel-i Lübnan'da çok az Ermeni olduğunu, bu mutasarrıflığa ait yıllığın Ermenilerin sayısını Kisruan kazasındaki Süryaniler (Hıristiyan) ile 5 civarında kaydettiğini, 167 olarak tahmin edilen Protestanlar arasında da Ermenilerin olabileceğini ifade eder. O, Ormanian'ın¹⁰⁷ Cebel-i Lübnan ve Kudüs hakkında 1960 sonrasındaki nüfus sayımlarına göre verdiği Ermeni sayısının ancak 3.200 (3.000'i Apostolic, 200 Katolik)'e ulaşabildiği¹⁰⁸ göz önüne alınırsa, 1890'larda Kudüs'te 2.000 civarında Ermeninin olduğu tahmin edilebilir. Theodik'in Almanak'ında¹⁰⁹ ise Cebel-i Lübnan'da 1.000 veya 1.200 Ermeninin olduğu belirtilmektedir. Krikorian, bu bilgileri başka kaynaklardan teyit edemediklerinden, doğruluğuna kesin gözle bakmadığını itiraf eder. Bu sebeple de Cebel-i Lübnan'daki Ermeniler için yukarıda vermiş olduğu iki sayının taban tabana zıddı bir ortalamanın alınabileceğini bildirir. Diğer taraftan Suriye sahilleri, Dımaşk, Beyrut¹¹⁰ ve Cebel-i Lübnan Ermenilerinin Türk Salnâmelerinde 1.800 civarında verildiğine ve Ormanian'ın bu sayıyı 4.500 ile sınırladığından bahseder. Krikorian, Ormanian'ın rakamını da göz önünde bulundurarak, söz konusu bölgelerdeki Ermeni nüfusun bir ortalamasının alınabileceğini, bunun da yukarıdaki iki sayının ortası olan 2.150 sayısının olabileceğini bildirir.

Bu ifade bize göre yanlıştır. Çünkü Cuinet'in konu hakkında verdiği rakamları kabul etmemekle, Krikorian taraflı davrandığını açıkça göstermiştir.

Kaynaklar

- A. Cevad (1895-1900). Diyarbakır 'Memâlik-i Osmaniye'nin Tarih ve Coğrafya Lügati, II , İstanbul.
- Bayındır, Seda (1997). Adana Ermeni İsyanı (1909), (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi-Marmara Üniversitesi), İstanbul.
- Bryce, J. (1916). The Treatment of Armenians in the Ottoman Empire, 1916.
- Cuinet, V. (1896). Syrie, Liban et Palestine, Paris.
- Cuinet, Vital (1891). La Turquie d'Asie, Cilt: II, Paris.
- Çoruh, Haydar (2002). "Erzurum'daki Müslim ve Gayrimüslim Nüfusu Gösteren 1847 Tarihli Nüfus Defteri", Ermeni Araştırmaları Dergisi, Sayı: 6, Ankara.

¹⁰⁶ Ormanian in ibid.; 'Beyrut vilayeti Salnâmesi' ('Year-book of the Province of Beirut'), 1326H/1908, straight after p. 424. Cuinet'e göre (op. cit. , pp. 14, 52, 53, 82, 89, 149, 160 ve 162) 1895'lerde Beyrut vilayetinde 2. 931 Ermeni yaşadı: 2. 001 Apostolic (Beyrut'ta 200, Merde 'Ayun'da 201 ve Lazkiye'de 1600), ve 930 Katolik (Beyrut'ta 400 ve Sur'da 530). Bu rakamlar hem Türk hem de Ermeni kaynaklar tarafından verilen rakamlardan daha yüksektir.

¹⁰⁷ Ormanian, op. cit.; Lepsius, op. cit.

¹⁰⁸ Güran, Kudüs'teki gayrimüslim nüfusu karışık olarak 41.514 olarak verir. (Güran, a.g.m., s. 173).

¹⁰⁹ Theodik, 'Amenuen taretsoytse' ('The Almanac for Everyone'), 1922, p. 263.

¹¹⁰ Güran Beyrut'taki gayrimüslim nüfusun tahmini 115.744 olarak verir (Güran, a.g.m., s. 173).

Dahiliye Nezareti Sicil Genel İdaresi Müdürlüğü (1336). Osmanlı Ülkelerinin 1330 yılı nüfus istatistikleri, ü, İstanbul.

Eramian, H. (1929). 'Memorial of Van-Vasporakan, vol. 1, Alexandria.

Fraşeri, Ş. (1888-9). Kamûs ül-a'lâm, Cilt: 4, 1306-1316 H.

Güran, Tevfik (2000). "1897 Tarihli İlk İstatistik Yıllığı", State Institute of Statistics Prime Ministry Republic of Turkey, (Edit. H.İnalcık-Ş.Pamuk), Ankara 2000.

Gürün, Kamuran (2001). Ermeni Dosyası, 5. Baskı, İstanbul.

Karpat, Kemal (1985). Ottoman Population 1830-1914, Demographic and Social Characteristics, The University of Wisconsin Press.

Karpat, Kemal H. (1978). "Ottoman Population Records and the Census of 1881/82-1893", International Journal of Middle East Studies, Vol. IX.

Kodaman, Bayram (2001). "Üç Ermeni Şarkısı ve Ermenilerin Türklere Bakışı", Ermeni Meselesi Üzerine Araştırmalar, (Edit. Erhan Afyoncu), İstanbul.

Krikorian, Mesrob K. (1977). Armenians in The Service of the Ottoman Empire 1860-1908, London.

Küçük, Cevdet (1986). Osmanlı Diplomasisinde Ermeni Meselesinin Ortaya Çıkışı (1878-1897), İstanbul 1986

Küçük, Cevdet (1985). "Osmanlılarda Millet Sistemi ve Tanzimat", Tanzimat'tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi, IV, İstanbul, s. 1007-1024.

Küçük, Cevdet (1987). "Millet Sistemi ve Tanzimat", Mustafa Reşid Paşa ve Dönemi Semineri Bildirileri (13-14 Mart 1985), Ankara.

Küçük, Cevdet, (1984), Osmanlı Diplomasisinde Ermeni Meselesinin Ortaya Çıkışı (1878-1879), İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınlar

Leart, M. (1913). La question Armenienne a la lumiere des documents, Paris.

Lepsius, J. (1919). Der Todesgang des armenischen Volkes, Potsdam.

Lynch, H. F. B. (1901). Ermenistan: Seyahatler ve Çalışmalar, Cilt: II, London.

McCarthy, J. (2002). "Osmanlı Ermeni Nüfusu", Osmanlı'nın Son Döneminde Ermeniler, (Edt. Türkkaya Ataöv), Ankara.

Ormanian, M. (1955). The Church of Armenia, London.

Özgül, M. Cemil (2001). "Osmanlı Devleti'nde Ermeniler", Yeni Türkiye Ermeni Sorunu Özel Sayısı, Cilt: I, Sayı: 37, Ankara.

Shaw, Stanford J.-Shaw, Ezel Kural (1983). Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye, Cilt: II, İstanbul.

Shaw, Stanford J. (1980). "Ottoman Population Movement During The last Years of The Empire, 1885-1914:

Theodik (1922). *The Almanac For Everyone*.

Trabzon vilayeti Salnâmesi, 1320H. /1902-3, s. 338-9; 1321 H. /1903-4 Vilayet yıllığında (s. 470-3) ve 1322 H. /1904.

Uras, Esat (1987). *Tarihte Ermeniler ve Ermeni Meselesi*, İstanbul.



ON DOKUZUNCU YÜZYILDA ERMENİLERİN BİTLİS VİLAYETİNDEKİ DURUMU VE TÜRK NÜFUS

Adem EKİNCİ*

Araştırma Makalesi/Research Article

Atıf/Cite as: Ekinci, A. (2023). On Dokuzuncu Yüzyılda Ermenilerin Bitlis Vilayetindeki Durumu ve Türk Nüfus. *DÜMAD (Dünya Multidisipliner Araştırmalar Dergisi)*, 6(Prof. Dr. Durmuş Ali Arslan Özel Sayısı), 194-203.

Özet

Mesrob K. Krikorian tarafından 1860-1908 yılları arasında Osmanlı Devleti'ne hizmet eden Ermeniler hakkında bir doktora tezi yapılmıştır. Bu tezde özellikle Türkiye'nin doğu vilayetleri ve bunlardan biri olan Bitlis'te yaşayan Ermeniler hakkında detaylı bilgiler verilmektedir. Demografik bilgiler üzerinde ısrarlı bir şekilde durulmakta ve Bitlis'teki Ermenilerin Müslüman ve diğer milletlerden daha fazla olduğu ispat edilmeye çalışılmaktadır. Eserin devamında Ermenilerin günlük hayata, ticarete, sanayiye ve devlet kurumlarına yapmış oldukları katkılar ve sahip oldukları unvanlar üzerinde durulmakta ve bu unvanların Türkler tarafından genel olarak en düşük mertebelerde verildiği, kasıtlı bir şekilde ifade edilmektedir. Müellif bunu yaparken her vilayete ayırmış olduğu ana kısımlar ile son kerte de ifade ettiği genel durumdaki bilgileri ayırtırmakta ve bu son kısımlarda okuyucuyu Türklerin aleyhine yönlendirici bir tavır sergilemektedir.

Bu makalede Mesrob K. Krikorian'ın eserinde izah edilmeye çalışılan gerçek dışı senaryoya karşı Türk tezlerini ortaya koyan delillere yer verilmekte ve eserin Türkler aleyhindeki asılsız suçlamaları çürütülmeye çalışılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Mesrob, Krikorian, Türk, Ermeni, Osmanlı, Türkiye.

Abstract

A doctoral thesis was made by Mesrob K. Krikorian about Armenians who served the Ottoman Empire between 1860-1908. In this thesis, detailed information is given about the eastern provinces of Turkey and the Armenians living in Bitlis, which is one of them. Demographic information is

* Öğretmen, Şehit Abdülhadi Yılmaz İlkokulu, ademekinci1967@hotmail.com, Orcid: 0000-0002-3460-588X

persistently emphasized and it is tried to prove that the Armenians in Bitlis are more than Muslims and other nationalities. In the continuation of the work, the contributions of Armenians to daily life, commerce, industry and state institutions and the titles they hold are emphasized, and it is deliberately stated that these titles are generally given by the Turks at the lowest level. While doing this, the author distinguishes the main parts that he has allocated to each province and the general information he expresses in the last instance, and in these last parts he displays an attitude that directs the reader to the detriment of the Turks.

In this article, the evidences revealing the Turkish theses against the unrealistic scenario tried to be explained in the work of Mesrob K. Krikorian are included and the baseless accusations of the work against the Turks are tried to be disproved.

Keywords: Mesrob, Krikorian, Turkish, Armenian, Ottoman, Turkey.

Giriş

Dicle'nin kollarından olan Botan suyuna karışan Bitlis çayının Güneydoğu Toroslar arasında açtığı dar ve derin bir vadide, deniz seviyesinden 1400-1450 m. yükseklikte kurulmuştur. Bitlis el-Cezire düzlüklerini Doğu Anadolu'nun merkezi platolarına, oradan İran ve Kafkasya'ya bağlayan ve Güneydoğu Torosları' aşan yol güzergahında bulunmasından dolayı eskiden beri ticaret kervanları tarafından bilinen bir yoldur¹.

Bitlis Ermenicede Baghesh, Arapça'da Badlis veya Bidlis, Osmanlı Türkçesinde Bitlis adlarını almıştır. Şehrin adını Büyük İskender'in emri üzerine kumandanlarından Badlis tarafından yapılan kalesinden aldığı da rivayet edilir. İskender döneminden sonra Selekiler'e geçen Bitlis, daha sonra da Sasaniler'le Romalılar arasında sık sık el değiştirmiştir. Şehir Halife Ömer zamanında el-Cezire fatihi İyaz b. Ganm tarafından fethedildi. Bitlis (640-1'de) Araplar tarafından fethedildikten sonra Arablar Muş ve Siirt bölgelerini de zapttılar². Bitlis, X. yüzyılda Bizans ile Mervani devletleri arasında bir sınır şehri oldu. XI. yüzyılda Selçuklular, XIII. yüzyılda Eyyübiler, XIV. yüzyılda Şerefoğulları³, XV. yüzyılda Moğollar Bitlis'i ve çevresini zapttılar. 1534'te Osmanlı Türklerinin eline geçtiğinde şehir, Erzurum eyaletine bağlı Muş sancağı'nın bir kaza merkezi idi. XVII. yüzyılda Evliya Çelebi kale içinde 300 ev bulunduğunu, kale dışında ise 5000 ev olduğunu bildirir. XIX. yüzyılın başlarında şehir bir ada İranlıların eline geçmiş, ancak 28 Temmuz 1823 tarihli anlaşma ile

¹ Metin Tuncel, "Bitlis Mad.", *TDVİA*, Cilt: VI, İstanbul 1995, s. 225.

² Mesrob K. Krikorian, Bitlis'in 885'te Ermenilerin eline geçtiğini ve 1054'e kadar süren bir krallık kurduklarını ve Bagratid (Bagratuni) hanedanlığı prensinin liderliğinde Arap hakimiyet boyunduruğundan kurtardıklarını bildirmektedir (Mesrob K. Krikorian, *Osmanlı İmparatorluğu Hizmetinde Ermeniler, 1860-1908*, Viyana 1976, s. 27).

³ Tuncel, *a.g.mad.*, s. 226.

tekrar Osmanlılara iade edilmiştir⁴. Ermeni tarihçi Krikorian Şehrin Osmanlı idaresi altında olduğu zamanlarda muhtemelen İran'dan göç eden saldırgan Kürt kabileleri tarafından burada yeni yerleşimler kurulduğunu ve böylece Bitlis, Muş ve Van'da geniş bir unsur olduklarını ifade eder. Buna karşılık Osmanlıların Kürtleri ancak 1263 H./1846'da itaate alabildiklerini ve düzenli hükümetlerinin doğrudan idaresi altında olan bu topraklara getirerek yerleştirdiklerini iddia etmektedir⁵.

İdarî Yapı ve Nüfus

Bitlis ve Muş eskiden Erzurum eyaletine (government-general) dahildi. 1292 H./1875'te onlar ayrıldılar ve ayrı birer vilayet yapıldılar. Diyarbakır vilayetinin bir bölümünü teşkil eden Siirt sancağı, 1301 H./1883-4'de Bitlis vilayetine katıldı. Bitlis vilayeti on dokuz kazaya bölünmüş dört sancak ihtiva eder. Vilayet valisinin ikameti Bitlis şehrindeydi. Muş, Siirt ve Genç kasabalarında sancak-valilerinin ikamet yerleri bulunurdu, ve diğer kazaların herbiri bir ast-vali tarafından idare edilirdi.

Ondokuzuncu yüzyılın başlarına ait tahminlerde şehrin nüfusu 20.000'den azdı. Yüzyılın ilk çeyreği için Shiel ve Kinneir tarafından 12.000, 1838'de Brant tarafından 15.000-18.000 olarak tahmin edilmiştir. İkinci yarısında ise 1868'de Taylor'un tahminlerine göre (4000 aile) 20.000 kadardır. Müller simonis ve Hyvernat'in 1888'deki tahmini 30.000, 1891'de Nolde'nin tahmini 36.000, 1898'de Lynch'in tahmini ise 30.000 idi. 1892 yılına ait tahmini yapan Vital Cuinet ve aynı tarihli vilayet salnamesi kaza nüfusunu 38 ila 44 bin arasında bir rakam olabileceğini belirtirler. Buna karşılık şehir nüfusunun 30.000 olması daha muhtemeldir⁶.

Ondokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında Bitlis vilayetinin nüfusu Cuinet tarafından 398.625⁷ olarak tahmin edilmekteydi ve böylece⁸:

Ermeniler 125.600

Apostolic 3.840

⁴ Tuncer, *a.g.mad.*, s. 227.

⁵ Krikorian, *a.g.e.*, s. 27.

⁶ Tuncer, *a.g.mad.*, s. 227.

⁷ Küçük'ün 1893 nüfus tahminlerine göre Bitlis'in nüfusu içinde Müslümanlar 167.054, Ermeniler 101.358 kişi olmak üzere toplam nüfus 268.412 idi (Ermeni Meselesinin Ortaya çıkışı, s. 163), 7 Eylül 1880 tarihinde elçilerin Babıâli'ye verdikleri notaya ekledikleri Ermeni Patrikliği'nin hazırladığı listeye göre Bitlis, Van ve Muş vilayetlerindeki toplam Müslüman sayısı 20.000, Ermeni sayısı 252.000 idi (A.g.e., s. 164), 7 Eylül 1880 tarihli İngiliz konsolosu Trotter'in tahminlerinde Bitlis'te 145.009 Müslüman, 77.993 ise Ermeni yaşamaktaydı (A.g.e., s. 165), Lynch'in 1890 tahmininde ise Bitlis'te 145.454 Müslüman ve 97.184 Ermeni yaşamaktaydı (A.g.e., s. 165), Haziran 1895'te İngiliz askeri konsolosu William Everett'in tahminlerinde Bitlis Sancağında 29.281 Müslüman, 39.287 Ermeni yaşamaktaydı. Aynı kaynak vilayet bazında Bitlis'te 133.986 Müslüman ve 152.398 Ermeninin olduğunu bildirmekteydi (A.g.e., s. 166).

⁸ Krikorian, *a.g.e.*, s. 27-8.

Katolik	1.950
Protestan	131.390
Rum Ortodoks	210
Keldaniler	2.600
Suriyeli Ortodokslar ⁹	6.190
Kıptiler	372
Müslümanlar	254.000
Yezidiler	3.863
Toplam	398.625

Bu istatistikler başlıca Türk kaynaklara dayanırlar. Ermeni otoriteleri Bitlis vilayetinin nüfusu için farklı rakamlar verirler. Lepsius'tan¹⁰ naklen Ormanian¹¹ Ermenilerin sayısını 196.000 olarak; İstanbuldaki Ermeni Patrikhanesi 180.000 olarak¹²; Theodik'in Almanak'ı 198.000,¹³ ve M.A. 308.000 olarak tahmin eder¹⁴. Krikorian, "Sunulan bu son iki aşırı tahmini anlamlandırırken, Bitlis'te yaşayan Ermenilerin tümünü muhtemelen takribi çoğunluk olarak veren Ermeni Patrikhanesi'nin rakamlarını kabul etmeyi tercih ederim." diyor

İstatistiki analizler vilayetteki ırksal unsurlar için Ermeni Patrikhanesi tarafından üretildi:

Ermeniler	180.000
Nasturiler, Suryaniler ve Keldaniler	15.000
Türkler	40.000
Kürtler	77.000

⁹ Bitlis'teki Suriyeliler Ermenice konuşurdu, Lynch'e göre: 'Onlar (Suriyeliler) Ermenice konuşur ve Türkçeye alışkındırlar. The Bible, onların Ermenice'nin ana dilleri olduğu söylenebilir demektir ('Armenia: Travels and Studies', vol. 2, London, 1901, p. 152).

¹⁰ J. Lepsius, 'Der Todesgang des armenischen Volkes', pp. 306-7.

¹¹ Bitlis sancağında 51. 500 Ermeni yaşardı; Muş ve Bingöl sancağında 94. 000; Siirt sancağında 25.000 ve Hizan kazasında 25. 000 (M. Ormanian, 'The Church of Armenia', s. 206 ve 208).

¹² Krikorian'dan naklen M. Leart, 'La question armenienne a la lumiere des documents', pp. 60-1. ve J. Bryce, 'The Treatment of Armenians in the Ottoman Empire', p. 661.

¹³ Krikorian'dan naklen Theodik, 'Amenun taretsoytse'('The Almanac for Everyone'), 1922, p. 261-2.

¹⁴ Krikorian'dan naklen M.A., 'Turqiyayi Hayern ew irents dratsiner' ('The Armenians of Turkey and their Neighbours'), bkz. İstatistikî tablo.

Çerkesler	10.000
Kızılbaşlar	8.000
Yezidiler	5.000
Zaza, Timbali ve	
Çarıklı ¹⁵	47.000
Toplam ¹⁶	382.000

Krikorian, kendi ırkî nüfus çoğunluğu yönünden meseleye baktığından, herkesin kabul edebileceği kurumların tahminlerini hakiki veriler olarak kabul etmek yerine, Ermeni toplumunun çoğunluk olduğunu gösteren Patrikhane veya herhangi bir kurumun tahminlerini kendisi için daha geçerli bulmaktadır. Ancak bu yaklaşımın bilimsel ve gerçekçi olmadığına inandığımızdan burada diğer kaynaklardan da bahsetmek gerektiğine inanıyorum. Mesela Cuinet 1890'da Bitlis'teki Müslümanları 254.000, Ermenileri 131.390, diğerlerini 13.235 olarak vermektedir¹⁷. S.Shaw ise Bitlis vilayetindeki Ermeni nüfusu 107.804 olarak vermekte ve Ermeniler ile Müslümanlar dahil diğer nüfusun toplamını 276.998 olarak tahmin etmektedir¹⁸. Gürün ise çalışmasında Lynch'ten yaptığı nakillerde vilayetin 1814'teki nüfusunun 12000 olduğunu ifade eder ve Ermeniler bunun sadece yarısı kadardı. 1838'de ise 15-18 bin arasında ve 1/3'ü Ermeni idi. Lynch'in yaptığı 1868 sonrası ziyarette şehirde 27.683 Müslüman ve 16.089 Ermeni, 342 Asuri olduğunu bildirmektedir. Ancak bu tarihten sonra verilen bütün nüfus rakamları Erzurum, Van, Muş ve Diyarbakır ile Bitlis'in bir panoramasını sunmaları sebebiyle bizi bir yere getirmeyeceği kanısında olduğumuzdan burada vermeyi uygun bulmadık¹⁹. Esat Uras'ın verdiği bilgilere göre ise Bitlis'teki Ermeniler Fransız Sarı kitabında 131.390 kişi olarak gösterilmektedirler ki bu Cuinet'in rakamlarıyla aynıdır²⁰, yine Uras'ın 1905 yılında Osmanlı devleti'nin Ermeni nüfusuyla ilgili Bitlis'e dair yaptığı tahmine göre şehirde 114.704 Gregorian Ermeni , ayrıca Katolik Ermeniler 2.788 ve Protestan Ermeniler ise 1.640 idi²¹. 1330 (1911-12) yılına ait Osmanlı kaynaklarından alınan bilgiye göre Bitlis vilayetindeki Ermeni nüfus 191.156 idi²².

¹⁵ Bu göçebe kabileler çoğunlukla Kürtlerdi ve bu yüzden onlar tamamen Kürtleştiler.

¹⁶ 1897 tarihinde yapılan istatistiği kaynak gösteren Güran, Bitlisin genel nüfusunu 338.642 olarak, buradaki Müslümanları 224.772, gayrimüslimleri ise 113.870 olarak vermektedir (Güran, *a.g.m.*, s. 173).

¹⁷ Küçük, Ermeni Meselesinin Ortaya çıkışı, s. 165.

¹⁸ Shaw, Modern Türkiye, s. 251.

¹⁹ Gürün, *a.g.e.*, s. 141.

²⁰ Esat Uras, *Tarihte Ermeniler ve Ermeni Meselesi*, İstanbul 1987, s. 141.

²¹ Uras, *a.g.e.*, s. 143.

²² M. Cemil Özgül, "Osmanlı Devleti'nde Ermeniler", *Yeni Türkiye Ermeni Sorunu Özel Sayısı*, Cilt: I, Sayı: 37, Ankara 2001, s. 58.

Ermenilerin Vilayette Yapmış Oldukları Hizmetler

Meslek ve Zanaatlar²³

Bitlis, Tiflis-Trabzon yolu kavşağında olan ticarî bir merkezdi, Suriye ve Musul yollarıyla güneye bağlanırdı. Vilayetin bazı kısımlarındaki Ermeniler ziraat ve hayvancılıkla uğraşırlar, fakat onların başlıca işleri ticaret ve zanaat idi. Halı, kumaş ve ev aletleri fabrikalarında Ermeniler Türk ve Kürtlerle yarıştırlardı, fakat ticaret ve el sanatlarının arkası geniş olarak onların ellerindeydi. Onlar pek çok meslekte kuyumculuk (goldsimith) sanatında, terzilikte, boyacılıkta, inşaatta, demircilik (blacksimith) sanatında, çanak çömlek, yünüşleri, ayakkabıcılık, nalbantlık (farriery) ve genel ticaret ile ilgilenirlerdi. 1909'da Bitlis'i ziyaret eden bir Ermeni yazar olan A. Dö, Ermenilerin mesleklerini kaydeder, buna göre:

*Bitlis Ermenileri yetenekli ve doğal marifetlere sahipti. Sanat için özel bir ateşleyici oldular. Bu ticarî bölgelerde ellerindeki büyük kısımlar için, gerçekte bu esnek insanların üretim ve faaliyetlerini ayırmak için tekrar tekrar soykırım ve rahatsızlıklar gelir.*²⁴

Aynı yazar Muş kasabasında, 500'üne Ermenilerin sahip olduğu, 800 dükkandan bahseder: Bu dükkanların 200'ünün bakıcıları, parakende satış ticaret tüccarı ve kalıntı sanatkarıydı. 1893'te Muş'u ziyaret eden Lynch, orada yaşayan Ermenilerin meslekleriyle ilgili bu görgü tanımının hikayesini verdi:

Ermeni azınlığı Muş'ta fabrikalaşan her şeyin ziraatçıları, demircileri, fabrikatörleridir. Onlar marangoz, sıvacı, duvarcıdır. Bu soyun sahip olduğu planlı pazarlarda geçtiğimiz kulubelerin bütün bakıcılarıdır.²⁵

Siirtteki Ermeniler de ticaret ve el sanatlarıyla meşgul olurdu.

İştirak Ettikleri Merkezler²⁶

Bitlis vilayetinde olduğu gibi, Osmanlı İmparatorluğunun diğer kısımlarında Ermeniler, çoğunlukla kasabalarda toplanırlardı. Cuinet'in istatistiklerine göre vilayetideki bütün Ermeni nüfusun yaklaşık üçte biri Bitlis, Muş, Siirt ve Genç kasabalarında yaşamaktaydı. Bu durum siyasî hayatta Ermeni toplumunun iştirakçilerininide denetleyen faktördü. Gerçekte Bitlis Ermenileri vilayetin

²³ Krikorian, *a.g.e.*, s. 28.

²⁴ A. Dö, 'Vani, Bitlisi ew Erzurumi vilayetnere' ('The "vilayets" of Van, Bitlis and Erzurum'), p. 83. Cf. S. Ephrikian, 'Bnashkharhik bararan' ('Armenian Geographical Dictionary'), vol. 1, p. 381, ve M. K. Mirakhorian, 'Nkaragrakan ugheworuthiwn i hayabnak gwars arewelean Tadjkastani' ('Descriptive Travel in The Provinces inhabited by Armenians in Eastern Turkey'), vol. 1, p. 57.

²⁵ H. F. B. Lynch, 'Armenia: Travels and Studies', vol. 2, p. 172. Cf. A. Dö, *op. cit.*, pp. 110-11.

²⁶ Krikorian, *a.g.e.*, s. 28-29.

her tarafında hükümete hizmet etti, Ermeni nüfuzunun özel alanları, sancakların merkezlerinde bulunan Bitlis, Muş, Siirt ve Genç kasabalarındaydı. Siyasi yaşamda göze çarpan bir Ermeni katkısı olan diğer merkezler Bitlis’de Ahlat, Muş’da Bulanık ve Malazgirt kazaları, Siirt’te Erüh ve Bingöl (Genç) sancağında Kulp idi.

Siyasî idarede az zaman tutunan, bağımsızlık ruhuyla zulme karşı koyan Ermeni nüfus Sasun (Kabilceviz) kazasında kayda değerdi. Halbuki dikkate değer miktarda Ermenilerin olduğu Adana vilayetinde Saimbeyli (Haçin)’deki ve Halep vilayetinde Süleymanlı (Zeyton)’daki, onların resmî görevlileri yerel hükümetin bütün dairelerinde üstün bir pozisyona sahip oldular. Bu farklılığın sebebi neydi? Hem Avrupalı etkisi olan ve hem de hatta Süleymanlı hadisesine karışan küçük Ermeni bölgeleri Saimbeyli ve Süleymanlı’da olduğu için olabilir. Mümkündür de çünkü, Türkler Rus sınırına yakın olan Muş’tan Kilikya’ya kadar güvenliği azalttılar.

Faaliyet Sahaları²⁷

Adliye, maliye ve tahrirat gibi Bitlis’teki sosyal yaşamın başlıca alanlarına Ermenilerin alınması, hükümet politikalarıydı. Sancakların merkezlerinde (seats), Ermeniler hemen her dairede yer almaktaydılar; birkaç dairede istihdam edilenler diğerlerinden daha çoktu, fakat yönetim prensibi olarak oranlar açık değildi. Belki biraz akraba kayırma vardı; masumane şans da olmuş olabilir, ama muhtemelen daha çok, özellikleri uygun Ermeniler önemli pozisyonlara getirilirken liyakatlerini ispat etmeye zorlanırlardı. Kazalarda, umumi idare için daimi olarak katkıda bulunan daireler sınırlandırılmış nispetteydi. Sancakların merkezlerindeki idarî meclislere genellikle iki Ermeni seçilirdi. Bunların dışında 1896’dan sonra vali muavinleri de normal olarak Ermeni olduğu gibi Apostolic cemaatinin Ruhani başkanları da aza-i tabiiyeden idi. Kaza meclislerinde bütün zamanlarda seçilmiş olan azalar olarak bir veya en fazla iki Ermeniye rastladık. Bitlis, Muş ve Siirt sancaklarının merkez mahallelerinde belediye meclislerine de iki veya üç Ermeni seçilirdi. Kalıcı ve oldukça güçlü bir Ermeni etkisi olan Muş sancağındaki Bulanık ve Varto kazalarından başka, vilayetin diğer kısımlarının belediyelerinde daha azdı.

Mahkemelerde Türkler kadar pek çok Ermeni yargıçlar da vardı. Kazalardaki mahkemeler bir Ermeni azaya sahipti. Sancakların merkezlerinde genellikle Bidayet ve İstinâf mahkemelerinde iki, sivil bölüm ve diğer ağır ceza bölümleri için bir ve Ticarî mahkemelerde ise iki yada üç Ermeni bulunurdu. Bitlis, Muş ve Siirt kasabalarında ‘sancak’-yönetimleri için Ermeniler de Müdde-i umumi kurullarının azaları olarak, icra memuru, müstantik mülazımları (assistants to the ‘judges d’instruction’) ve mübaşir (process-servers) olarak faaliyet gösterirlerdi. Bitlis Ermenileri maliye alanında çoğunlukla imalathane ve ticaretle uğraşırlardı. Bunlardan başka, Tahsilat komisyonunda

²⁷ Krikorian, *a.g.e.*, s. 29-30.

birden üçe kadar; bir veya ikisi Osmanlı ve Ziraat Bankası şubelerinde; bir veya ikisi devlet tütün endüstrisinde; biri Duyun-i umumiye idaresinde ve biri Mal kaleminde denetleyici (conroller in the revenue) olarak istihdam edilirdi. Bu Muş ve Bitlis sancaklarındaki durumdu, fakat Siirt ve Bingöl'deki Ermeni memurlar sadece tahsilat komisyonuna, Mal kalemi denetleyiciliğine ve Duyun-i umumiye idaresine dahildi.

Eyaletin sosyal idaresindeki Ermenilerin başlıca fonksiyonu tahsildarlıktı. Onlar idarî mecliste, bankalarda, arazi sicil dairesinde, doğum sicil dairesinde, tetkik-i senedat komisyonunda ve askeri nakliye kurullarında katip olurlardı.

Ermenileri teknik servisler, polis, eğitim ve sıhhiye (sosyal sağlık) işleriyle meşgul olarak da buluruz. Sancakların merkezlerindeki Ermeniler sivil mühendislik dairelerinde umumi işlerde, basında ve postada ve telgraf servislerinde mühendis ve ustabaşı olarak çalışırlardı. Kazaların her birinde polis kuvvetleri ve eğitim kurullarının küçük pozisyonlarında bir veya iki Ermeni bulunurdu, ve bir kaç Ermeni doktor da belediye meclislerine tayin edilirdi.

Rum, Suriyeli ve Kürtlerin Meşgaleleri²⁸

Vilayetin girişinde sadece 210 Rum yaşıyor olsa da, bunlar Bitlis sancağında Ahlat kazasında toplanıyorlardı, onların çok azı umumi meselelerde iştiler ederdi. Bununla beraber birkaçı poliste, Umumî idarede, sıhhiye ve posta dairelerinde çalışırdı. Daha birçok Ermeni asla seçilmezken, onların polis müfettişleri olarak atanmaları da anlamlıydı. Osmanlılar Hıristiyan topluluklarını korumak için ortaya koydukları bu politikayı izleyerek, aynı zamanda geniş Ermeni topluluklarının bu organizasyonu kendi bağımsızlıkları için kullanmamalarını da sağladılar.

Rumlardan daha geniş olan Suriyeli nüfus Bitlis ve Siirt'te toplanmaktaydı. Öyle ki özellikle çeşitli Suriyeli memurlar bu sancaklarda umumi yaşamda, tanınmış idarî meclislerde çalışırlardı.

Suriyeliler ve Rumların her ikisinden daha fazla olan Kürtler yerel hükümette de rol alırlardı. Onların birkaçı idarî meclislerin ve adlî mahkemelerin azaları, bazıları polis, bazıları tahsildar ve diğerleri nahiyelerin idaresinde mülazim olurlardı.

Ermenilerin Genel Durumu²⁹

Bir bütün olarak Bitlisin umumi yaşamında Ermeni iştirakçilere bakıldığında, politik idarede, yargıda ve maliyede özel katkıları olanlarla son vermek istiyoruz. Sancakda herbirinin büyük etki sahibi olduğu Bingöl (Genç)'de Ermeniler yeterince yokken, Bitlis, Muş ve Siirt sancaklarının sosyal idaresinde geniş bir paylaşıma sahiptiler.

²⁸ Krikorian, *a.g.e.*, s. 30.

²⁹ Krikorian, *a.g.e.*, s. 30-31.

Avrupalı güçlerin son bir aracılığı ile 1896'dan daha önce, Bitlis vilayeti hükümetinde Ermenilerin oynadığı rol, artırıldı ve daha çok kurumlaştırıldı. Politik idaredeki Ermenilere kazaların, sancakların ve vilayet valilerinin muavin memurlukları verilirdi. Onlar genellikle idarenin sandık eminleri, katipleri veya azaları olarak mahkeme ve maliye meclis ve kurullarına tayin edilirdi. Onları kurulların veya meclislerin başkanları veya daire amirleri olarak bulamayız. Bu yüzden, Ermeniler dairelerin herbirinde Türk memurlarla eşit sayıda olsalar da, müdür Türk olduğu için kesin bir nüfuza sahip olamazlardı.

Bitlis'te Yetişmiş Önemli Ermeni Aydınları³⁰

ALIXANIAN, Nazareth. 1903'ten 1904'e kadar Muş sancağı vali muaviniydi.

ALIXANIAN, Nishan. 1905'ten 1906'ya kadar Muş sancağı vali muaviniydi.

BEKMEZIAN, Anton Efendi (fl.c. 1898) 1898'lerden 1901'e kadar Bitlis vali muavini ve aynı zamanda yerel idarî meclisin tabii bir üyesi ve vergi tahsil kurulunun başı olarak faaliyet göstermekteydi.

DER-NERSESIAN, Smbat. 1902'den 1903'e kadar Bitlis vali muaviniydi.

HAMAMDJIAN, Yakob Efendi. 1899'lardan 1903'e kadar Muş sancak vali muaviniydi. (Bu aynı kişi Yakob Efendi olarak, aynı zamanda Genç? kazasının ast-vali muavini olarak da bilinirdi.)

SARKİS (Sargis) Efendi. Siirt sancağında Şirvan kazasının ast-vali muaviniydi.

Kaynakça

Bryce, James (1916). *The Treatment of Armenians in the Ottoman Empire*, 1916, p. 661.

Cuinet, Vital (1891). *La Turquie d'Asie*, Cilt: II, Paris.

Güran, Tefik (2000). "1897 Tarihli İlk İstatistik Yıllığı", *State Institute of Statistics Prime Ministry Republic of Turkey*, (Edit. H.İncik-Ş.Pamuk), Ankara.

Gürün, Kamuran (2001). *Ermeni Dosyası*, 5. Baskı, İstanbul.

Karpat, Kemal H. (1978). "Ottoman Population Refords and the Census of 1881/82-1893", *International Journal of Middle East Studies*, Vol. IX, s. 258-274.

Krikorian, Mesrob K. (1976). *Armenians in The Service of The Ottoman Empire 1860-1908*, Viyana.

Küçük, Cevdet (1984). *Osmanlı Diplomasisinde Ermeni Meselesinin Ortaya Çıkışı 1878-1897*, İstanbul.

³⁰ Krikorian, a.g.e., s. 44-45.

Leart, Marcel (1913). *La question Armenienne a la lumiere des documents*, Paris, 1913.

Lepsius, Johannes (1919). *Der Todesgang des armenischen Volkes*, Potsdam, 1919.

Lewis, Bernard (1984). *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, Ankara.

Mirakhorian, M. K., *Descriptive Travel in The Provinces inhabited by Armenians in Eastern Turkey*, vol. 1, p. 57.

Ormanian, Malachia (1955). *The Church of Armenia*, London.

Özgül, M. Cemil (2001). "Osmanlı Devleti'nde Ermeniler", *Yeni Türkiye Ermeni Sorunu Özel Sayısı*, Cilt: I, Sayı: 37, Ankara.

Shaw, Stanford J. (1994), *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, İstanbul.

Theodik, 'Amenun taretsoytse' ('The Almanac for Everyone'), 1922..

Tuncel, Metin (1995). "Bitlis Mad.", *TDVİA*, Cilt: VI, İstanbul.

Ubicini, M. A. (1890). *Turqiyai Hayern ew irents dratsiner* (*The Ermenians of Turkey and their Neighbours*), Marseilles.

Uras, Esat (1987). *Tarihte Ermeniler ve Ermeni Meselesi*, İstanbul.



AMERİKA KITASI'NIN KEŞFİ VE BEYAZ ADAMIN İSKANI

Hanefi KAYA*
Abdullah ÇAPAROĞLU**

Araştırma Makalesi/Research Article

Atf/Cite as: Kaya, H. ve Çaparoğlu, A. (2023). Amerika Kıtası'nın Keşfi ve Beyaz Adamın İskanı . *DÜMAD (Dünya Multidisipliner Araştırmalar Dergisi)*, 6(Prof. Dr. Durmuş Ali Arslan Özel Sayısı), 204-226.

Özet

Dünya tarihinde önemli bir yeri olan Amerika'nın keşfi ve beyaz adamın bu toplara yerleşmesi, bir zamanların Doğu dünyasının Avrupalılar için ne tür gizemler taşıyor ise, şimdilerde doğulular için de aynı gizemlere sahip, bir büyük hadisedir.

Bu büyük hadisenin özellikle 19. yüzyıldan sonra Avrupa ve Asya kıtalarında tanınması ve her alanda ilişkiler kurulmasıyla başlayan çözülme dönemi, aslında herşeyin tüketildiği, sahip olunanın el değiştirdiği ve bilinmezlerin ortadan kaldırıldığı yeni bir dönemi oluşturur. Bu dönem artık yerli Amerikalıların olmadığı, Avrupalı Amerikalıların yaşadığı bir dönem olması hasebiyle, doğulu ya da Asyalı insan tipi o büyük merâğı ile başbaşa bırakılmıştır. Bundan sonraki Amerika, hür dünyanın bir parçasıdır ve artık gizlenmeden bütün bir tarihin oluşumuna katkı sunacak her türlü imkana sahiptir. Bu yönüyle o gizemler ülkesini ilk elden tanıttacak bir tarih anlayışının gelişmesi, doğulu insanın hafsalasındaki o karanlık dönemi de aydınlatması açısından büyük imkan sağlamıştır.

Bu makale Bryn O'Callaghan tarafından yazılmış olan *An Illustrated History Of The USA*, Longman Group UK Limited 1990 çalışmanın bir bölümünü sunmaktadır ve bu bölüm Amerikalı beyaz adam ile Pasific'li yerlilerin ilk buluşmalarını ortaya koymaktadır. Makale Beyaz Adamın küstahlığı karşısında, yerli Amerikalının dürüst ve katlanılabilir yaşamını gözler önüne sermektedir.

Anahtar Kelimeler: Amerika, Avrupa, Yerli, Beyaz, Pasific.

* Öğretmen, Çekmece Gültepe 75. Yıl İlkokulu Müdürü, hanifikaya1972@hotmail.com, Orcid: 0000-0002-4456-4698

** Öğretmen, Harbiye Semihe Mehmet Karaali Ortaokulu Müdürü, aacaparoglu@gmail.com, Orcid: 0000-0003-4240-2545

Abstract

The discovery of America, which has an important place in world history, and the settlement of the white man in these lumps is a great event that has the same mysteries for the easterners as the Eastern world once held for Europeans.

The disintegration period, which started with the recognition of this great event especially in Europe and Asia after the 19th century, and the establishment of relations in every field, actually constitutes a new period in which everything is consumed, possessions change hands and unknowns are eliminated. Since this period was a period when there were no Native Americans, but European Americans lived, the eastern or Asian human type was left alone with its great curiosity. The next America is a part of the free world and has every opportunity to contribute to the formation of an entire history without being hidden anymore. With this aspect, the development of an understanding of history that will introduce that land of mysteries at first hand has provided a great opportunity in terms of illuminating that dark period in the memory of the eastern people.

This article presents part of An Illustrated History Of The USA, Longman Group UK Limited 1990 work by Bryn O'Callaghan, which reveals the first meeting of American white man and Pacific native. The article reveals the honest and bearable life of the Native American in the face of the White Man's arrogance.

Keywords: America, Europe, Native, White, Pacific.

Giriş

1490'lı yıllarda Kristof Kolombus ile başlayan dünyayı yeniden keşif macerası, Hindistan yolu aranırken bir rastlantı sonucu ilk defa yeni bir toprağın keşfiyle sonuçlanmıştır. Bilinen dünyanın dışında kalan bu toprak parçası Pasific Okyanus'unun karşı tarafında bulunan ve bilinmezlerle dolu yeni bir karalar ve adalar silsilesinden oluşmaktaydı. Bu topraklara ilk gelen Kristof Kolombus'un olduğu düşünülüyor olsa da aslında Arap Tüccar Gemileri'nin çok daha eski zamanlarda bu topraklarla ilişki kurdukları ve hatta buralara kadar mal taşıdıkları Piri Reis'in hazırlamış olduğu büyük dünya atlasından anlaşılmaktadır. Onun yapmış olduğu bu harita Amerika'nın bir keşif sonucu değil, aslında bilinen bir yer olarak beyaz adam tarafından istilasından başka bir şey değildi. Kolombus gibi maceracı kimliklerin altın bulma merakının sonucunda ulaşılması ve geçilmez olduğu düşünülen Pasific Okyanus'u aşılmış ve yerli kabilelerin yaşadığı, uygar dünya olan Avrupa ve Asya'dan tecrit edilmiş bir şekilde kalmış olan bu yeni dünyanın keşfi, ilk başlara pek önemsenmemiştir.

Avrupa'nın ezik insanların yerleşmeye başladığı bu çorak ve zor koşulların dünyası, zamanla yerlilerden alınarak yeni bir yaşama kapılarını açtıktan sonra, iklimi, doğası, toprağı, yaşam koşullarıyla benzersiz bir nimet sunmaya başlaması, söz konusu toprakların tamamının keşfine başlanmasına ve dünyanın üçte birinin bulunduğu muazzam bir keşfin kapılarının açılmasını ve yeni bir doyum imkanı yaratılmasını sağlamıştır.

Aç gözlü Avrupalıların boyunduruğunda başlayan bu yeni yaşam, barışın hakim olduğu Amerika topraklarını kısa bir zaman sonra kaosun ve kargaşanın merkezi haline getirmiş, beyaz adamın vahşi çehresiyle nerede ise yerlilerin hiç yaşamadığı yeni bir dünya yaratılmaya başlanmıştır. Amerika'da yerli olmak demek hiçbir hak ve selahiyeti olmayan vasıfsız bir mahluk ile aynı olmak demektir.

Beyaz adamın Amerika'ya getirmiş olduğu bu yeni anlayış, Avrupa'nın binlerce yıllık geçmişinden kaçan ezik Avrupalılar tarafından icra ediliyor olması da bir büyük muammanın diğer bir vechesi olarak kalmıştır.

Bu makalede Bryn O'Callaghan'ın bakış açısıyla Avrupalıların yaratmış olduğu yeni Amerika'nın ilk yerleşim zamanları hakkında bilgiler bulunmaktadır. Bu bilgiler ışığında Amerika'nın yerlileri ve yeni meskunları arasındaki ilişkilerin bir çeşit özetini yansıtacak olan makale, ilk defa da olsa Amerika'nın arka yüzünün küçük bir tanıtımını yapmaktadır. Türk tarih literatüründe pek fazla bilinmeyen *An Illustrated History Of The USA, Longman Group UK Limited 1990* adlı eser kurgusuyla, Amerika'nın kuruluş yıllarının ilk fotoğraflarını sunması açısından önemli bir yere sahip olduğu düşünülmektedir.

Yeni Dünya: İlk Amerikalılar

Cuma sabahı şafak vakti. 3 Ağustos 1492, Christopher Columbus adlı İtalyan bir maceracı, Avrupa'dan Asya'ya yeni bir yol bulmak için İspanya'dan yola çıktı. Amacı, Asya'daki iki kıta arasında daha kısa bir ticaret yolu açmaktı, üç küçük gemisine ipek, baharat ve altın yüklemeyi ve zengin bir adam olarak Avrupa'ya geri dönmeyi amaçlıyordu. Kolomb önce güneye Kanarya Adaları'na doğru yelken açtı. Sonra orta Atlantik Okyanusu'nun bilinmeyen sularında batıya döndü. İspanya'dan ayrıldıktan on hafta sonra, 12 Ekim sabahı, alçak kumlu bir adanın sahiline çıktı. Adaya San Salvador - Kutsal Kurtarıcı adını verdi. Columbus, Hindistan anakarasına yakın bir grup ada olan Hint Adaları'na indiğine inanıyordu. Bu nedenle, kendisini karşılayan dost canlısı, kahverengi tenli insanlara "los Indios"- Kızılderililer adını verdi¹.

¹ Bryn O'Callaghan, *An Illustrated History Of The USA*, Longman Group UK Limited 1990, p.4; Zvi Dor-Ner and William Scheller, *Columbus and the Age of Discovery*, New York, William Morrow and Company, Inc., s.71.

Aslında, Columbus Hindistan'a yakın değildi. Ulaştığı Asya'nın kenarı değil, yeni bir kıtanın kıyılarındaki adalardı. Avrupalılar kısa bir süre sonra yeni kıtaya Amerika adını vereceklerdi, ancak yıllarca sakinlerine Kızılderililer demeye devam ettiler. Ancak son zamanlarda bu ilk Amerikalılar daha doğru bir şekilde "yerli Amerikalılar" veya Kızılderili olarak tanımlandı².

Birçok farklı Amerikan grubu vardı. Meksika'nın kuzeyi, şimdi Amerika Birleşik Devletleri ve Kanada'da olanlar, otlaklara ve ormanlara "kabileler" adı verilen ayrı gruplar halinde dağılmışlardı. Bu kabileler çok farklı yaşam tarzlarını takip ettiler. Bazıları avcıydı, bazıları çiftçiydi. Bazıları barışçıl, bazıları savaşıydı. İngilizcenin Çinceye kadar bazıları birbirinden farklı üç yüzden fazla farklı dil konuşuyorlardı. Avrupalılar Amerika'yı "Yeni Dünya" olarak adlandırdı. Ancak bu, Kızılderililer için yeni değildi. Ataları, Columbus San Salvador'da sahile adım attığında, belki 50.000 yıldır orada yaşıyordu³.

"Belki" diyoruz çünkü kimse tam olarak emin değil. Bilim adamı, Kızılderililerin uzak atalarının Asya'dan Amerika'ya geldiğine inanıyor. Bunun, insanların yazılı kayıtlar yapmaya başlamadan çok önce dünyanın son buzul çağında gerçekleştiğini söylüyorlar. O sıralarda, bir buz köprüsü, şimdi Bering Boğazı'nın üzerinden Amerika ile Asya'yı birleştirdi. Sibiryadan gelen avcılar bu köprüyü Alaska'ya geçti. Avcılar, Alaska'dan güneye hareket ettiler ve hayvanlar bir beslenme alanından diğerine geçerken, karibu ve bafalo sürülerini takip ederek Amerika'ya atıldılar. Belki 12.000 yıl önce, bu ilk Amerikalıların torunları Panama kstağını Güney Amerika'ya geçiyordu. Yaklaşık 5000 yıl sonra, kamp ateşleri kıtanın donmuş güney ucunda yanıyordu, şimdi adı Tierra del Fuego - Ateş Ülkesi⁴.

Yüzyıllar boyunca Kızılderililer gezgin avcılar ve yiyecek toplayıcıları olarak yaşadılar. Sonra daha yerleşik bir yaşam tarzı başladı. Şu anda Meksika'nın iç kesimlerinde yaşayan insanlar, yenmesi iyi olan küçük tohumlu yabancı ot buldular. Bu insanlar Amerika'nın ilk çiftçileri oldu⁵.

Yabancı otları, tohumlarını büyötmek için büyük bir özenle yetiştirdiler. Sonunda yerli mısırı veya mısır oldu. Diğer ekili bitki besinleri geliştirildi. MÖ 5000 yılına gelindiğinde Meksika'daki Kızılderililer büyüyor ve fasulye, kabak ve biber yiyordu⁶.

² Ethel G. Stewart, Dene ve Na-Dene KÖ]Ölderilileri: Cengiz Han'dan Amerika'ya Kaçan Türkler, M.S.1233, çev.Eüref Bengü Özbilen, TDAV, østanbul, 2000, s.3.

³ O'Callaghan, An Illustrated History Of The USA, p.4.

⁴ Walter Sullivan, "On Those Who Came First to America," The New York Times, 19 May 1988, s.14-15; Carl Waldman, Atlas of the North American Indian., New York, Facts on File, Inc. 1985, s.72.

⁵ O'Callaghan, An Illustrated History Of The USA, p. 5; "The Discovery of California: Breaking The Silence of the Siberia to America Migrants," The Californians (Nov.- Dec.1984), s.9-20.

⁶ O'Callaghan, An Illustrated History Of The USA, p. 5.

Bugün Arizona ve New Mexico'nun Pueblo halkı, Amerikan çiftçi halkları arasında en iyi örgütlenmiş olanıydı. Köy gruplarında veya uçurumların kenarlarında ve tepelerinde güvenlik için inşa edilmiş kasabalarda yaşıyorlardı. Güneşte kurutulmuş kerpiç (çamur ve saman) tuğladan yapılmış teraslı binaları paylaştılar. Bu binalardan bazıları, üst üste yığılmış 800 odadan oluşuyordu. Pueblo, çevredeki çöllerde vahşi yetişen pamuktan giysiler ve battaniyeler yaptı. Ayaklarının üzerinde çizme şeklinde deri mokasen giydiler⁷.

Çölün keskin kayalara ve kaktüs bitkilerine karşı bacaklar. Yiyecek olarak mısır ve fasulye ekinleri yetiştirdiler. Sulama onları tabakçı olarak başarılı kıldı. Avrupalılar Amerika'ya gelmeden çok önce, Pueblo tarlalarına su getirmek için çöller boyunca kanal ağları inşa ediyorlardı. Bir çöl vadisinde modern arkeologlar, Pueblo'nun 250.000 dönümlük tarım arazisini sulamasını sağlayan kanalları ve hendekleri izlediler⁸.

Apaçi denen bir halk Pueblo'nun komşusuydu. Apaçiler asla yerleşik çiftçi olmadılar. Çölleri ve dağları küçük gruplar halinde gezdiler, geyik avladılar ve yabani bitkiler, yemişler ve kökler topladılar. Ayrıca Pueblo komşularına baskın yaparak ve onu çalarak yiyecek elde ettiler. Apaçiler şiddetli ve savaşçıydı ve Pueblo tarafından çok korkuluyordu⁹.

Iroquois, Pueblo ve Apaçilerden uzakta, Pueblo gibi kuzeydoğu Kuzey Amerika'nın kalın ormanlarında yaşayan bir kabileler grubuydu - bir "anlatı" - Iroquois yetenekli çiftçilerdi. Ormandan temizlenmiş tarlalarda çalıştılar. birlikte büyüyen fasulye, kabak ve on iki farklı mısır çeşidi. Aynı zamanda avcı ve balıkçıydılar. Onları anavatanlarının nehirleri ve gölleri boyunca hızla taşımak için huş ağacı kanoları kullandılar. Bu kulübeler, karaağaç kabuğuyla örtülmüş bir fidan çerçevesinden yapılmıştır. Her biri yirmi kadar aileye ev sahipliği yapıyordu. Her ailenin bir merkezi salonun iki tarafında kendi dairesi vardı¹⁰.

Iroquois, şiddetli savaşçılardı. Komşularından da, batı çöllerinin Apaçilerinin korktuğu kadar korkuyorlardı, Köylerini düşmanlardan korumak için kulübelerinin etrafına sağlam ahşap barakalar inşa ettiler. Kabileleri için şan, kendileri için başarısızlık ve şeref kazanma hevesiyle sık sık birbirleriyle savaşırlardı. Çocukluktan itibaren, erkek İroquois'e ne acıdan ne de ölümden korkmaları

⁷ S. Thompson, Tales of the North American Indians, Indiana: Indiana University Press 1966; Alvin M. Josephy, Jr., der., American Heritage Book of Indians, New York, Wings Books, 1993, s.25.

⁸ Betty Ballantine and Ian Ballantine, der., The Native Americans: An Illustrated History, Atlanta, Turner Publishing Inc., 1993, s.32.

⁹ O'Callaghan, An Illustrated History Of The USA, p. 5; Ake Hultkrants, The Religions of the American Indians, California, 1967, s.30.

¹⁰ O'Callaghan, An Illustrated History Of The USA, p. 6.

öğretildi, savaşta kahramanlık bir savaşçının saygı kazanmasının ve kabilesinde yüksek bir mevki kazanmasının en kesin yoluydu¹¹.

Batıda birçok mil. Mississippi Nehri'nden Rocky Dağları'na uzanan geniş çimenlik düzlüklerde başka bir savaşçı millet daha vardı. Bu grup kendilerine "müttefik" anlamına gelen Dakota adını verdi. Ancak, diğer Kızılderililerin kendilerine verdiği "düşman" anlamına gelen Sioux adıyla daha iyi biliniyorlardı¹².

Siular ekin yetiştirmede ve ev inşa etmedi. Barınak için yiyecek ve kıyafet için bufaloya bağlıydılar. Bu büyük, yavaş hareket eden milyonlarca hayvan, geniş sürüler halinde batı otlaklarında dolaştı. Buffalo hareket ettiğinde, Sioux'lar hareket etti. Buffalo uzun süre tek bir merada kalmadı. Böylece Sioux'un sahip olduğu her şey kolayca taşınacak şekilde tasarlandı. Saatler içinde: tepeleri, konik buffalo derisi çadırları, evleri olan aşağı indirebilir, eşyalarını hafif deri çantalara - "parfleches" - ve bufalonun ardından hareket edebilirler. Hatta bir kamptan diğerine ateş bile taşıdılar. Sıcak bir köz, çürümüş odunla dolu bir buffalo boynuzunun içine ölçeklenir. Orada, eski köyden yenisine sıcaklık getirmeye hazır olarak günlerce için yanacaktı¹³.

Çoğu insan için çadır, Amerikan yaşam tarzının bir sembolüdür. Bu büyük koni şeklindeki çadır, batı otlaklarındaki manda avcıları tarafından icat edildi. Yaklaşık yirmi fit uzunluğunda yaklaşık on iki ince, ahşap direktten oluşan bir çerçeve etrafında inşa edilmişti. Direklerin ince uçları, buffalo postu şeritleriyle birbirine bağlanmış ve direkler, alt uçları yaklaşık on beş fit çapında bir daire oluşturana kadar kaldırılıp yayılmıştır. Kırk kadar buffalo derisi birlikte dikildi ve ardından çerçeveye yayıldı. uçları mandallarla yere sabitlenmiştir. Yan tarafta bir deri kanadı ile kaplı bir kapı aralığı ve üstte bir açıklık baca görevi görüyordu. Çadırın dışı, dini veya tarihi anlamlar taşıyan boyalı desenlerle süslendi¹⁴.

Sioux Yaratılışı

1933'te Luther Standing Bear adlı bir Sioux Şefi, halkının bazı eski efsanelerini yazdı: Bu, Sioux halkının nasıl başladığını anlatıyor¹⁵:

"Efsanelerimiz bize yüzlerce ve belki de binlerce yıl önce ilk insanın büyük ovalarda topraktan çıktığını söylüyor. Hikaye, uzun zaman önce bir sabah yalnız insanın topraktan yükselen

¹¹ Mary D. Becker, "We Are an Independent Nation": A History of Iroquois Sovereignty, 46 Buff. L. Rev. 981 (1998).

¹² O'Callaghan, An Illustrated History Of The USA, p. 6.

¹³ Paul A. W. Wallace, "The Iroquois: A Brief Outline of their History," Pennsylvania History 23, No. 1 (January, 1956): 15.

¹⁴ Craig S. Keener, "An Ethnohistorical Analysis of Iroquois Assault Tactics Used against Fortified Settlements of the Northeast in the Seventeenth Century" Ethnohistory, Warfare and Violence in Ethnohistorical Perspective 46, No. 4 (1999): 787.

¹⁵ O'Callaghan, An Illustrated History Of The USA, p. 7.

güneşle yüzünü uyandırdığını söylüyor. Sadece başı görünüyordu, vücudunun geri kalanı henüz şekillenmemişti. Adam etrafına baktı, ama hiçbir dağ görmedi, nehirler, ormanlar yoktu. Yumuşak ve titreyen çamurdan başka bir şey yoktu, çünkü yeryüzü hala gençti. Adam vücudunu yapışan topraktan kurtarana kadar kendini çekti. Sonunda yeryüzünde durdu, ama sağlam değildi ve ilk birkaç adımı yavaş ve belirsizdi. Ama güneş parladı ve adam yüzünü döndü Zamanla güneş ışınları yeryüzünü sertleştirdi ve adamı güçlendirdi ve koştu ve sıçradı, özgür ve neşeli bir yaratık. Bu adamdan Dakota ulusu ve bildiğimiz kadarıyla halkımız çıktı. bu ova üzerinde doğdu ve öldü ve kimse bizimle paylaşmadı Avrupalı gelene kadar. Yani bu büyük düzlüklerin ülkesi, Dakotalar tarafından kendilerine aitmiş gibi sahipleniyor. "16

Kuzey Amerika'nın kuzeybatı kıyısındaki insanların yaşam tarzı yine farklıydı. Ormandan fındık ve çilek topladılar, ancak ana besinleri balıktı, özellikle nehirlerin ve okyanusun somonu. Her bahar Pasifik'ten yüz binlerce somon yüzdü ve yumurtlamak için hızlı kürek çeken nehirlerle doğru ilerlerdi. Bu sezondaki birkaç aylık çalışma, Pasifik kıyılarındaki insanlara bir yıl yetecek kadar yiyecek sağladı.¹⁷

Bu yiyecek bolluğu, Pasifik kıyısındaki kabilelere ziyafet çekmek, oymak ve inşa etmek için zaman verdi. Haida gibi kabileler, özenle oyulmuş duvarlar ve kapı direkleriyle ahşap kalaslardan inşa edilmiş büyük evlerde yaşıyordu. En önemli oymalar totem direklerindedi. Bunlar, bazı kabilelerin evlerinden yerleştirdikleri, ancak Haida'nın evin bir parçasını yaptığı, özel olarak dekore edilmiş ağaç gövdeleri idi. Totem direğindeki oymalar, evde yaşayan ailenin geçmişinin bir kaydıydı.¹⁸

Kuzey Amerika'daki Kızılderili halkları çok çeşitli yaşam biçimleri geliştirdiler. Hepsi kabilelerin yaşadığı doğal ortamlara uygun ve yüzyıllarca sürdü. Ancak Avrupalıların silahlarıyla, hastalıklarıyla ve toprak açlıklarıyla gelişi sonunda hepsini yok edecek.¹⁹

Potlatches

"Potlatch", Kuzey Amerika'nın zengin Pasifik kıyısı kabileleri arasında popüler bir törendi. Kelime "hediye vermek" anlamına gelir. Modern bir potlatch, konukların konuklara hediyeler verdiği bir tür partidir, ancak orijinal potlatch törenleri çok daha ileri gitti. Bir ailenin reisi veya reisi, ne kadar zengin olduğunu göstermek ve saygı görmek için sahip olduğu her şeyi verebilir. Utanç

¹⁶ Crow Dog L, Erdoes R: CROW DOG-Four Generations of Sioux Medicine Men, first Edition, Harper Collins Publishers, 1995, s. 6-7.

¹⁷ O'Callaghan, An Illustrated History Of The USA, p. 7.

¹⁸ O'Callaghan, An Illustrated History Of The USA, p. 7.

¹⁹ Pierce TG: The Encyclopaedia of Native America, Viking, Published by the Penguin Group, Penguin Books USA Inc., 375 Hudson Street, New York, New York 10014, USA, 1995, 154 p.

vermekten kaçınmak için, hediyeleri alan kişinin daha da fazlasını geri vermesi gerekiyordu. Bunu yapmazsa bütün ailesi utanç içinde kalmıştır.²⁰

Avrupa'dan Keşifler

"Amerikayı kim keşfetti" diye sorarsanız, genellikle alacağınız cevap "Kristof Kolomb" olur. Ama yaptı mı? Amerikalıların Asyalı atalarının Columbus'tan çok önce Amerika'ya geldiğini gördük. Sonraki Columbus muydu? ²¹

1492'den sonraki yüzyıllarda, Kolomb'tan çok önce Yeni Dünya'ya ulaşan diğer maceracı deniz adamları arasında hikayeler ve efsaneler büyüdü. Bir efsane, Hoci-Shin adlı bir Budist keşişin MS 459'da Çin'den Meksika'ya nasıl yelken açtığını anlatır. Bir diğeri, Brend adlı İrlandalı bir keşişin MS 551'de Amerika'da övgüyle karşılandığını iddia eder. Bir diğeri, Yeni Dünya'ya ulaşan ilk Avrupalı olduğunu söylüyor Leif Ericson'dı. ²²

İzlandalı bir Viking denizcisi "Lucky Leif". Ve 1953 gibi yakın bir zamanda, Mobile Bay'de Alabama'nın modern Amerikan bakışında "1170'de Mobile Bay kıyılarına inen ve Kızılderililerle birlikte geride kalan Galli bir kaşif olan Prens Madoc'un anısına," yazan bir plaket asıldı. Gal dili." ²³

Tüm bu hikayelerin destekçileri var, Ama sadece Vikingler durumunda, modern bilim adamları eski efsaneleri desteklemek için sağlam kanıtlar buldular. 1961'lerde arkeologlar, hem Newfoundland hem de New England'daki Viking yerleşimlerinin izlerini ortaya çıkardılar. ²⁴

Newfoundland'da arkeologlar, Viking stillerinde inşa edilmiş kulübelerin temellerini buldular. Ayrıca bir milden demir çivi ve ağırlık veya "ağırsak" buldular. Bu nesnelere, Vikinglerin gerçekten Amerika'ya ulaştığına dair önemli kanıtlardı. Avrupalılar gelene kadar hiçbir Amerikan kabilesi nasıl demir yapılabileceğini bilmiyordu. Ve ağırsak, İzlanda gibi bilinen Viking topraklarında kullanılanlara tamamen benziyordu. ²⁵

Vikingler, Kuzey Avrupa İskandinavya'dan denize giden bir halktı. Savaşçıları ve keşifleriyle gurur duyuyorlardı ve onlar hakkında "sagas" denen reise anlattılar. Leif Ericson destanı, yaklaşık MS 1000 yılında Grönland'dan Kuzey Amerika'nın doğu kıyısına nasıl yelken açtığını

²⁰ O'Callaghan, An Illustrated History Of The USA, p. 7; Kan, Sergei. *Symbolic Immortality: The Tlingit Potlatch of the Nineteenth Century*. Washington, DC: Smithsonian Institution Press, 1989, s. 33.

²¹ O'Callaghan, An Illustrated History Of The USA, p. 8.

²² O'Callaghan, An Illustrated History Of The USA, p. 8.

²³ O'Callaghan, An Illustrated History Of The USA, p. 8.

²⁴ O'Callaghan, An Illustrated History Of The USA, p. 8.

²⁵ O'Callaghan, An Illustrated History Of The USA, p. 8.

anlatır²⁶. Orada üzüm yetiştiren üzümler bulduğunda, karaya çıktığı yere "İyi Vinland" adını verdi.

27

Diğer Vikingler Leif'i Vinland'e kadar takip etti. Ancak orada kurdukları yerleşimler uzun sürmedi. Yerel Kızılderililerin düşmanlığı ve kuzey denizlerinin tehlikeleri birleşerek Vinland'ı kolonileştirme girişimlerinden vazgeçmelerini sağladı. Vikingler yelken açtılar ve Vinland'ı keşfettikleri hikâye anlatıcıları dışında unutuldu. Amerika'nın Avrupa işgalini başlatan İspanyollardı. Kolomb İspanya'ya döndüğünde, Amerika'da edindiği bazı mücevherleri beraberinde geri aldı. Bu mücevher, altından yapıldığı için önemliydi. Önümüzdeki elli yıl içinde binlerce hazine aç İspanyol maceracı, daha fazla değerli metal aramak için Atlantik Okyanusu'nu geçti²⁸. Hernan Cortes'i 1520'lerde Aztekleri fethetmeye iten bir şehvet lor altınıydı. Aztekler, bugün Meksika'da yaşayan zengin, şehir inşa eden bir Kızılderili halkıydı. 1530'larda aynı altın tutkusu Francisco Pizarro'nun Peru İnkalarının eşit derecede zengin imparatorluğuna saldırmasına neden oldu. Orta ve Güney Amerika'da bu tür fatihler tarafından inşa edilen yeni bir imparatorluktan, yağmalanmış bir hazine akışı Atlantik üzerinden İspanya'ya akmaya başladı²⁹.

Takip eden yıllarda, diğer Spauivh fatihleri altın arayışını Kuzey Amerika'ya götürdü. 1539 ile 1543 arasında Hernando de Sore ve Francisco Coronado, ayrı ayrı çalışarak, şimdi Amerika Birleşik Devletleri'nin güney kesiminin çoğunu araştırdı. De Soto, Küba'dan Florida'ya indi. Mississippi Nehri'ni keşfederek ve ötesinde Teksas ve Oklahoma'ya seyahat ederek seferini batıya doğru yönetti. Coronado, Amerika efsanelerinin çölde bir yerde saklı olduğunu söylediği "Yedi Altın Şehir" i arayarak Meksika'dan kuzeye gitti. Onları asla bulamadı. Ama o ve adamları Colorado Nehri'nin Büyük Kanyonunu gören ilk Avrupalılar oldular ve Meksika'ya dönmeden önce Kansas'a kadar doğuya gittiler³⁰.

Amerika Neden "Amerika" Olarak Adlandırılıyor

Avrupalı coğrafyacılar neden Columbus'un keşfettiği topraklara Amerika adını verdiler? Neden Kolomb'un yerine onlara isim vermediler?

Bunun nedeni, Kolomb'un hayatının sonuna kadar keşiflerinin Asya'nın bir parçası olduğuna inanmasıdır. Bu yanlış fikri düzeltmek için en çok şey yapan kişi Amerigo Vespucci idi. Vespucci, Floransa şehrinden bir İtalyan denizciydi. 1490'ların sonlarında, Güney Amerika kıyılarında yaptığı

²⁶ J.R.Hagland and S.Supphellen (Eds.). LeivEriksson, Helge Ingstad og Vinland. Kjelder og tradis- jonar. Innlegg ved eit seminar i regi av det Kongelige Norske Videnskabers Selskab 13–14 oktober 2000. Tapir, Trondheim, Norway.

²⁷ O'Callaghan, An Illustrated History Of The USA, p. 9; Ólason, V. 2001. Sagatekstene - forskningsstatus. Pp.41–64.

²⁸ Ramón Iglesia, "Hernán Cortés", en Cronistas e historiadores de la conquista de México. El ciclo de Hernán Cortés, p. 41.

²⁹ O'Callaghan, An Illustrated History Of The USA, p. 10.

³⁰ O'Callaghan, An Illustrated History Of The USA, p. 10.

iki keşif yolculuğunu anlattığı bazı mektuplar yazdı. Bu kıyıların yeni bir kıtanın parçası olduğundan emindi.

Birkaç yıl sonra Vespucci'nin mektupları, dünyanın eski bir coğrafyasını revize eden bir Alman bilim adamı tarafından okundu. Mektuplar, bilgini Vespucci'nin haklı olduğuna ve Atlantik'in ötesindeki toprakların yeni bir kıta olduğuna ikna etti. Vespucci'yi onurlandırmak için bilim adamı, Vespucci'nin ilk isminin dişil biçimini kullanarak, diğer kıtaların kadın isimleri olduğu gibi, onlara Amerika adını verdi³¹.

Gençlik Pınarı

On altıncı yüzyıl Avrupalıları için Amerika harikalar diyarı, hiçbir şeyin imkansız olmadığı bir yerdi. Hatta bazıları, kayıp gençliklerini geri kazanmak için orada keşfedebileceklerine inanıyordu. Poneto de Leon, kaşifin ikinci yolculuğunda Kolomb ile Yeni Dünya'ya gelen İspanyol bir fatih idi. Karayip adası Porto Riko'nun valisi oldu. Porto Riko'nun Kızılderilileri de Leon'a kuzeyde altın bakımından zengin bir toprak olduğunu söyledi. Bu kuzey ülkesinin daha da değerli bir hazineye sahip olduğunu söylediler - suları ondan içen herkese sonsuz gençlik veren bir çeşme. 1513 baharında de Leon sihirli çeşmeyi aramak için yola çıktı. Bugünkü Florida'ya indi ve mucizevi suları arayarak kıyıların dört bir yanına gitti.

Ponce de Leon Gençlik Pınarı'nı asla bulamadı. Ama Florida'yı İspanya için talep etti. 1565'te İspanyol yerleşimciler burada, Kuzey Amerika'nın ana topraklarındaki ilk kalıcı Avrupa yerleşimi olan St. Augustine'i kurdular³².

De Sore ve Coronado gibi insanların yolculukları, İspanya'ya Kuzey Amerika'da büyük miktarda toprak üzerinde hak iddia etme ayrıcalığı getirdi. Ayrıca, oradaki en eski kalıcı Avrupa yerleşim yerlerinden bazılarının kurulmasına da yol açtılar. 1565 yılında İspanyol yerleşimciler günümüz Florida kıyılarında Sr. Augustine'i kurdular. 1609'da başka yerleşimciler New Mexico'da Santa Fe'yi kurdu³³.

İspanya'nın artan zenginliği diğer Avrupa ülkelerini kışkırttı. Yeni Dünya'nın zenginliklerini paylaşmaya istekli oldular. 1497'de İngiltere Kralı VII. Henry, yeni toprakları keşfetmek ve tekrar Asya'ya bir geçit aramak için John Cabot adlı bir İtalyan denizciyi işe aldı. Cabot, Columbus'un izlediği rotanın çok kuzeyine gitti. Sonunda Newfoundland'ın kayalık sahiline ulaştı.

³¹ Bkz. Bernard Quaritch, I. Vespucci (Amerigo) Letter concerning THE Isles newly discovered in HIS Four Voyages. {Florence, 1505.J 9, London 1885.

³² Frederick A. Ober, Juan Ponce De Leon, Heroes of American History, London 1908, s. 4-12.

³³ O'Callaghan, An Illustrated History Of The USA, p. 11.

Cabot ilk başta buranın Çin olduğunu düşündü. Bir yıl sonra, Arlantik'i batıya doğru ikinci bir geçiş yaptı. Bu sefer Kuzey Amerika kıyılarında Chesapeake Körfezi'ne kadar güneye yelken açtı³⁴.

Cabot altın ve Doğu'ya geçiş bulamadı. Ancak yolculukları İngilizler için değerliydi. Daha sonraki yıllarda İngiliz hükümetleri onları Kuzey Amerika'nın çoğu kıyılarına sahip olma iddialarını desteklemek için kullandılar³⁵.

Fransızlar ayrıca kaşifleri Kuzey Amerika'ya gönderdi. 1524'te Fransız kralı I. Francis, altın bakımından zengin topraklar ve Asya'ya yeni bir deniz yolu bulmak için, Columbus ve Cabot ile aynı amaçla Giovanni Verrazano adlı bir İtalyan denizci gönderdi. Verrazano, Amerika'nın doğu kıyılarının tamamı boyunca yelken açtı, ancak ikisini de bulamadı. Ancak, gemisini şimdi New York limanı olan yere demirledi, Bugün adını taşıyan bir köprü olan Verrazano Narrows Köprüsü, şehrin en etkileyici manzaralarından biridir³⁶.

On yıl sonra, Normandiya'dan Jacques Cartier adında bir balıkçı olan başka bir Fransız kaşif, Sf.Lawrence Nehri'ni keşfetti. Fransa'ya döndü ve nehrin kıyılarını çevreleyen ormanların kürklü hayvanlarla dolu olduğunu ve sularının balıklarla dolu olduğunu bildirdi. Ertesi yıl nehrin yukarısına doğru yelken açtı ve bugünkü Montreal kentinin bulunduğu yere ulaştı. Carrier, aradığı Asya yolunu bulamadı, ancak daha sonra Kanada olacak olan şeyin Prance'a bir hak talebinde bulundu³⁷.

Yeni Dünya'da toprağa sahip olduğunuzu iddia etmek bir şeydi. Aslında onu senin yapmak oldukça farklı bir şeydi. Avrupalılar bunu ancak kendi halklarının yerleşim yerlerini kurarak yapabilirlerdi.

On yedinci yüzyıla gelindiğinde, Avrupa'da pek çok insan Amerika'ya yerleşmeye hazırды. Bazıları bunu yaparak zengin olmayı umuyordu. Diğerleri dini veya siyasi zulümden korunmayı umuyordu. 1600'den sonraki yüz yıl içinde, Avrupalılar bu gibi nedenlerle Kuzey Amerika'da birçok koloni kurdular³⁸.

Virginia'nın Başlangıcı

Bütün gece fırtınalar üç küçük gemiyi kuzeye doğru savurdu. Korkmuş denizciler saatlerce ıslak iplerle ve kanvas yelkenlerle çatırdadı.

³⁴ Bernard Quaritch, I. Vespucci (Amerigo) Letter concerning THE Isles newly discovered in HIS Four Voyages, London 1885, s. 45.

³⁵ O'Callaghan, An Illustrated History Of The USA, p. 11.

³⁶ M. F. Tiepolo, 'Documenti veneziani su Giovanni Caboto', Studi Veneziani, xv (1973), 585-97.

³⁷ O'Callaghan, An Illustrated History Of The USA, p. 11.

³⁸ O'Callaghan, An Illustrated History Of The USA, p. 11.

Nihayet, şafak doğu semalarını renklendirirken, fırtına sona erdi. Erkekler bitkin bir halde güverteye düştüler. Bazıları uyuyakaldı. Zorlanmış haykırışlar onları uyandırdı. "Arazi! Arazi!" Denizciler gemilerin yanlarına koştu. Sonunda aradıkları topraklar oradaydı - Virginia. 1607 yılı 26 Nisan sabahıydı.³⁹

Birkaç hafta sonra, 20 Mayıs'ta denizciler gemilerini geniş ve derin bir nehrin kıyısındaki ağaçlara bağladılar. Nehre, beş ay önce yelken açtıkları İngiltere Kralı I. James'in onuruna James adını verdiler. Bataklık kıyılarında çalıları ve ağaçları kesmeye ve kendilerine kaba barınaklar inşa etmeye başladılar. Yıl sonunda her üç kişiden ikisi ölmüştü. Ancak küçük kulübeleri Amerika'daki ilk kalıcı İngiliz yerleşimi oldu. Ona Jamestown adını verdiler.

Jamestown yerleşiminin ilk yılları zor yıllardı. Bu kısmen yerleşimcilerin kendi hatalarıydı. Sahip oldukları site seçilen, alçak ve sıtma idi. Ve İngiliz anavatanları tehlikeli okyanus boyunca kilometrelerce uzakta olmasına rağmen, kendilerini besleyecek kadar yiyecek yetiştiremediler. Altın hayal etmekle çok meşgulüldüler.⁴⁰

Yerleşimciler bir grup zengin Londralı yatırımcı tarafından Jamestown'a gönderilmişti. Bu yatırımcılar Virginia Şirketi'ni kurmuştu. Şirketin amacı, Kuzey Amerika'nın Atlantik kıyılarında, 34 ila 38 kuzey enlemi arasında koloniler kurmaktı. Anonim bir şirketti - yani, seferlerinin masraflarını yatırımcılar karşıladı ve karşılığında elde ettiği kârı bölme hakkı verildi. Jamestown yerleşimcileri, Virginia Şirketi'nin çalışanlarıydı. Şirketin yöneticileri, yerleşimcilerin Virginia'da inci, gümüş veya başka bir değerli ürün bulacağını ve böylece onlara yatırımlarından hızlı bir kar getireceğini umuyordu. En önemlisi, İspanyol fatihlerinin Meksika'da yaptığı gibi, sömürgecinin altın bulacağını umuyorlardı.⁴¹

Kolonistler, Şirketin altın arama emirlerine hevesle itaat ettiler. Bunu yaparak kendileri de zengin olmayı umuyorlardı. Liderlerinden biri olan Yüzbaşı John Smith, "Ne konuşma, ne umut ne de iş vardı, ama altın kaz, altın yıka, altın yükle" diye yazmıştı.

Ve sonra sömürgeciler ölmeye başladılar. İkişer, sonunda düzinelerce. Bazıları Amerika saldırılarında öldü, bazıları hastalıklar, bazıları açlıktan öldü. Nisan 1608'de, Virginia'ya inen toplam 197 İngiliz'den sadece elli üçü hâlâ hayattaydı. "Adamlarımız acımasız hastalıklar tarafından yok edildi." hayatta kalan bir sömürgeci yazdı, "şişlikler, nezleler, yanan ateşler ve savaşlar. Ama çoğu

³⁹ O'Callaghan, An Illustrated History Of The USA, p. 12.

⁴⁰ O'Callaghan, An Illustrated History Of The USA, p. 12.

⁴¹ O'Callaghan, An Illustrated History Of The USA, p. 12.

kıtlıktan öldü. Yabancı bir ülkede Virginia'da olduğumuz kadar sefalet içinde asla İngilizler kalmadı."

42

Jamestown en düşük noktasına 1609-1610 kışında ulaştı. Ekim 1609'da yerleşimde yaşayan 500 kolonistten sadece altmışı Mart 1610'da hâlâ hayattaydı. Bu "açlık zamanı" idi. Saldırı sırasında öldürdükleri bir Kızılderili'nin cesedini kazıp yedikleri yiyecek için çaresiz kalan yerleşimcilerle ilgili hikayeler İngiltere'ye ulaştı.

Yine de yeni yerleşimciler gelmeye devam etti. Virginia Şirketi, Londra sokaklarındaki evsiz çocukları topladı ve koloniye gönderdi. Sonra Londra hapishanelerinden yüz hükümlü gönderdi. Bu tür göçmenler genellikle gitmek istemiyorlardı. Londra'daki İspanyol büyükelçileri, asılma veya Virginia'ya gönderilme seçeneği verilen üç mahkum suçludan bahsetti. İki kişi gitmeyi kabul etti, ancak üçüncüsü asılmayı seçti⁴³.

Ancak bazı Virginia göçmenleri isteyerek yelken açtı. Pek çok İngiliz için on yedinci yüzyılın bu ilk yılları bir açlık ve ıstırap dönemi idi. Gelirler düşüktü, ancak yiyecek ve giyim fiyatları her yıl yükseldi. Birçok insan işsizdi. Ve mahsuller başarısız olursa, açlıktan ölürlere. Bazı İngilizler, Virginia'daki zorlukların evdeki kesinliğinden kaçma ihtimalini göze almaya değer olduğuna karar verdiler. Virginia için İngiltere'nin eksik olduğu büyük bir cazibe vardı; bol arazi. Bu, oradaki hastalık, açlık ve yamyamlık raporlarından daha önemli görünüyordu. İngiltere'de, genel olarak Avrupa'da olduğu gibi, toprak zenginlere aitti. Virginia'da fakir bir adam, kendi çiftliğinin ailesini doyurmasını umabilirdi⁴⁴.

Kaptan Ve Prenses

Kaptan John Smith, Jamestown denizcilerin en yetenekli olanıydı. 27 yaşındaki enerjik bir asker ve keşif, 1607'de oraya indiğinde zaten aksiyon dolu bir hayatı olmuştu. İlk Jamestown kolonistlerini organize eden ve onları çalışmaya zorlayan oydu. Bunu yapmasaydı, bebek seti muhtemelen çökecekti⁴⁵.

Yiyecek kaynakları tükendiğinde Smith, Kızılderililerden mısır satın almak için ormanlara doğru yola çıktı. Bu keşif gezilerinden birinde esir alındı. Daha sonra anlattığı (herkesin inanmadığı) bir hikayeye göre, şef Powhatan'ın on iki yaşındaki kızı Pocahontas, vücudunu kendi bedeniyle örtterek hayatını kurtardığında, Kızılderililer beynini patlatacaklardı. . Pocahontas, Virginia'nın hayatta kalmasında önemli bir rol oynamaya devam etti ve açlık çeken yerleşimcilere yiyecek getirdi.

⁴² O'Callaghan, An Illustrated History Of The USA, p. 13.

⁴³ O'Callaghan, An Illustrated History Of The USA, p. 13.

⁴⁴ O'Callaghan, An Illustrated History Of The USA, p. 13.

⁴⁵ John Smith, The Generall Historie of Virginia, New England & The Summer Isles (Glasgow, Scotland: James MacLehose and Sons, 1907), Vol. 1: 203–05.

"O, sıradaki Tanrı'nın altında." Smith, "bu koloniyi ölümden, kıtlıktan ve mutlak kafa karışıklığından koruyan araçtı" diye yazdı.⁴⁶

1609'da Smith bir barut patlamasında ağır yaralandı ve İngiltere'ye geri gönderildi. Beş yıl sonra, 1614'te Pocahontas, tütün ekici John Rolfe ile evlendi. 1616'da onunla İngiltere'ye gitti ve mahkemede Kral James I'e sunuldu. Burada gördüğünüz portroit boyanmıştı. Pocahontas, 1617'de yeni doğan oğluyla birlikte Virginia'ya geri götürmek için bir gemiye binmeyi beklerken çiçek hastalığından öldü. Oğul büyüdüğünde Virginia'ya döndü. Bugün birçok Virginialı, kendisinden ve dolayısıyla Pocahontas'tan geldiğini iddia ediyor.⁴⁷

Satılık Gelinler

Virginia'nın başlarına çok az sayıda kadın yerleşti, bu nedenle 1619'da Virginia Şirketi, yerleşimcilerine eş olarak doksan genç kadını gönderdi.

Bir gelin elde etmek için müstakbel kocalar Şirkete "en iyi tütün yaprağından 120 pound ağırlığında" ödemek zorunda kaldı. Fiyat makul görünmüş olmalı, çünkü çok kısa bir süre içinde tüm genç kadınlar evlendi.⁴⁸

1611'den sonraki birkaç yıl boyunca, askeri valiler Virginia'yı bir hapisane kampı gibi yönetti. İşin yapıldığından emin olmak için katı kurallar uyguladılar. Ama Virginia'yı kurtaran disiplin hattı değildi. O bir bitkiydi orada bir ot gibi büyüdü: tütün. Amerika'ya Sir Walter Raleigh gibi daha önceki ziyaretçiler, İngiltere'ye ilk kurutulmuş tütün yapraklarını getirmişlerdi, tütünün popülaritesi o zamandan beri sigara için artıyordu.⁴⁹

Virginia'da John Rolfe adlı genç bir yerleşimci, yaprakları daha yumuşak hale getirmek için yeni bir yolla nasıl kurutulacağını veya "iyileştirileceğini" keşfetti⁵⁰. 1613'te Rolfe ilk Virginia tütününü İngiltere'ye gönderdi. Londralı tüccarlar yüksek kalitesinden dolayı yüksek fiyatlar ödedi. Kısa süre sonra Virginia yerleşimcilerin çoğu tütün yetiştirmekle meşgul oldu. Nehirler boyunca yeni topraklar temizlediler ve daha fazla ekim yapmak için Jamestown sokaklarını sürdüler. Bunu para olarak bile kullandılar. Virginia'da iyi bir atın fiyatı, en uzak örnek, on altı pound en kaliteli tütündü. Tütün yetiştirerek zengin olma ihtimali zengin insanları Virginia'ya getirdi. En büyük toprağı elde

⁴⁶ Tudor Jenks, Captain John Smith, New York 1904, s. 55.

⁴⁷ O'Callaghan, An Illustrated History Of The USA, p. 13; John Smith, A True Relation of such occurrences and accidents of noate as hath hapned in Virginia (London: 1608), s. 77; John Smith, The Generall Historie of Virginia, New-England, and the Summer Isles (London: 1624), s. 47.

⁴⁸ O'Callaghan, An Illustrated History Of The USA, p. 14.

⁴⁹ O'Callaghan, An Illustrated History Of The USA, p. 14.

⁵⁰ Arber, Edward, ed. Travels and Works of Captain John Smith: President of Virginia, and Admiral of New England, 1580-1631, Edinburgh: John Grant, 1910, volume 2, pages 540-543.

ettiler ve ağaçları temizlemek ve tütün dikmek için İngiltere'den işçi getirdiler. Yakında, mülklerinin evleri ve ahırları veya "tarlalar" James nehri kıyısındaki ağaçların arasından görülebildi.

Bu ilk tarlalardaki işçilerin çoğu İngiltere'den "sözleşmeli hizmetlilerdi". Bir işveren için kararlaştırılan sayıda yıl boyunca çalışma sözü verdiler - yiyecek ve giyecek karşılığında ortalama yedi yıldır. Sonunda kendileri için çalışma özgürlüğüne kavuştular. Şanslı olanlara kendi çiftliklerini kurmaları için küçük bir arazi fotoğrafı verildi - eğer hala yaşıyorlarsa. Richard Frethorne adında genç bir adam, İngiltere'deki ailesine yazdığı bir mektupta Virginia'da yaşam zor olmaya devam etti, "evde bir günde bir hafta burada yediğimden daha fazla yedim" diye yazdı⁵¹.

Aynı şey Virginia'daki birçok kişi için de geçerliydi. Tek sorun açlık da değildi. Sıtma gibi hastalıklar ve Kızılderililere karşı yapılan savaşlar yüzlerce kızıl yerleşimciyi öldürmeye devam etti. 1619 ile 1621 arasında yaklaşık 3.560 kişi İngiltere'den Virginia'ya yerleşmek için ayrıldı. O yıllar bitmeden 3000 kişi ölmüştü⁵².

Hayatta kalanlar kaldı. 1619'da yönetilme şekillerinde tüm önemli değişiklikler oldu. Virginia'nın işleri şimdiye kadar Virginia Şirketi tarafından gönderilen valiler tarafından kontrol edilmişti. Şimdi Şirket, Burgesses Evi adında bir organın kurulmasına izin verdi. Burgesses, Virginia'nın nehirleri boyunca uzanan çeşitli küçük yerleşim yerlerinden seçilmiş temsilcilerdi. Valiye koloninin ihtiyaç duyduğu yasalar konusunda tavsiyede bulunmak için bir araya geldiler. O zamanlar çok az kişi fark etse de, Virginia Burgesses Evi, önemli bir geleneğin temeliydi⁵³.

Amerikan, insanların kendilerini ilgilendiren insanlarla ilgili kararlarda söz sahibi olması gerektiğini öne sürüyor. Burgesses Evi ilk kez Ağustos 1619'da toplandı⁵⁴. Aynı ay Virginia başka önemli bir başlangıç gördü. Jamestown'da demirlemiş küçük bir Hollandalı savaş gemisi. Gemide yakalanan yirmi siyah Afrikalı vardı. Geminin kaptanı onları sözleşmeli hizmetçiler olarak yerleşimcilere sattı. Siyahlar tütün tarlalarında İngiltere'den sözleşmeli beyaz hizmetkârlarla çalışmaya ayarlandı. Ancak konumları ile yanlarında çalışan beyazların konumu arasında çok ciddi bir fark vardı. Beyaz hizmetkarlar, belirli bir süre için sözleşmeli olarak verildi. Efendileri onlara kötü davranabilir ama bir gün özgür kalacaklarını biliyorlardı. Siyah hizmetçilerin böyle bir umudu yoktu. Sözleşmeleri ömür boyu içindi. Aslında köleydiler - efendilerinin gerçeği açıkça itiraf etmeleri yıllar önceydi⁵⁵.

⁵¹ O'Callaghan, An Illustrated History Of The USA, p. 14.

⁵² O'Callaghan, An Illustrated History Of The USA, p. 15.

⁵³ O'Callaghan, An Illustrated History Of The USA, p. 15.

⁵⁴ Nathanael Kreimeyer, "The Virginia House of Burgesses' Struggle for Power from 1619-1689", Liberty University, 2013, s. 11 vd.

⁵⁵ O'Callaghan, An Illustrated History Of The USA, p. 15.

Virginia Şirketi asla kar etmedi. 1624'te para bitmişti. İngiliz hükümeti Şirketi sona erdirdi ve kendisini Virginia kolonistlerinden sorumlu kıldı. Hâlâ çok azı vardı. 1622'deki şiddetli Kızılderili saldırıları birçok yerleşimi yok etti ve 350'den fazla culonisti öldürdü. 1607'den beri gönderilen yaklaşık 10000 setçimiz, 1624 nüfus sayımı sadece 1.275 sağ kalanı gösterdi⁵⁶.

Ancak yaşadıkları zorluklar hayatta kalanları zorlaştırmıştı. Virginia'nın buharlı nehir vadilerinde yeni bir vatan inşa etmek, kimsenin beklediğinden daha zor ve uzun sürdü. Ama denizler üzerindeki bu ilk İngiliz toplumu, Amerikan toprağına canlı kökler bırakmıştı. Önünde başka mücadeleler vardı, ancak 1624'te bir şey açıldı: Virginia hayatta kalacaktı⁵⁷.

Kayıp Koloni

Jamestown yerleşimcileri, Virginia'yı ziyaret eden ilk İngilizler değildi. Yirmi yıldır maceracı Sir Walter Raleigh, Yeni Dünya'da İngilizlerin yerleşebileceği kara bulmak için gemiler göndermişti. İngiltere'nin evlenmemiş Kraliçesi Elizabeth'in onuruna Virginia'yı ziyaret ettikleri arazinin adını verdi.

July 1585'te 108 İngiliz yerleşimci, şu anda Kuzey Carolina'nın kıyı açıklarındaki Roanoke Adası'na indi. Evler ve bir kale inşa ettiler, ekin eklediler ve altın aradılar. Ancak yiyecekleri tükendi ve yerel Kızılderili sakinlerine düşman oldular. Bir yıldan az bir sürede pes ettiler ve İngiltere'ye geri döndüler⁵⁸.

1587'de Raleigh tekrar denedi. Gemileri, on dört aile grubu dahil olmak üzere 118 yerleşimciyi Roanoke'ye indirdi. Kolonistler, 1585 seferinin bir üyesi olan John White adlı bir sanatçı ve harita yapımcısı tarafından yönetildi. Bunların arasında White'in kızı ve karısı da vardı. 18 Ağustos'ta çift, Amerika'da doğan ilk İngiliz çocuğı olan Virginia Dare'nin ebeveynleri oldular⁵⁹.

Ağustos ayında White, erzak için İngiltere'ye döndü. Geri dönebilmesi için üç yıl geçti. Gemileri Ağustos 1590'da Roanoke'ye ulaştığında, yerleşimi terk edilmiş halde buldu. Ağaca kazınmış bir kelime dışında halkına ne olduğuna dair hiçbir işaret yoktu - elli mil güneyde, dost canlısı bir Kızılderili şefin evi olan "Croaton" dışında⁶⁰.

⁵⁶ O'Callaghan, An Illustrated History Of The USA, p. 15.

⁵⁷ O'Callaghan, An Illustrated History Of The USA, p. 15.

⁵⁸ O'Callaghan, An Illustrated History Of The USA, p. 15.

⁵⁹ Charles W. Porter, Roanoke Colony, 1785-1587, Washington, D.C. 1972, s. 3, 23 vd.

⁶⁰ O'Callaghan, An Illustrated History Of The USA, p. 15.

Bazıları Roanoke yerleşimcilerin Florida'dan İspanyol askerleri tarafından kaçırıldığına inanıyor. Diğerleri, anakaradaki dost Kızılderililerle yaşamaya karar vermiş olabileceklerini düşünüyor. Bir daha kendilerinden ne haber alan oldu ne de duyan⁶¹.

Puritan New England

"Hacılar" dini nedenlerle yolculuk yapan kişilerdir. Ama Amerikalılar için kelimenin özel bir anlamı var. Onlara göre bu, 1620 yılında Atlantik Okyanusu'nu geçen küçük bir İngiliz erkek ve kadın grubu anlamına geliyor. Grubun üyeleri, dinsel özgürlüğü bulmak için Amerika'ya gittikleri için Hacılar olarak adlandırılmaya başlandı. Bazen Amerikalılar onlara Hacı Babaları diyor. Bunun nedeni, onları gelecekteki Amerika Birleşik Devletleri'nin en önemli kurucuları olarak görmeleridir⁶².

Hacıların geride bıraktıkları Avrupa, dini kavgalarla parçalandı. Bin yıldan fazla bir süredir Roma Katolik Hristiyanlığı, sivrisinekinin diniydi. Ancak on altıncı yüzyılda bazı Avrupalılar Katolik Kilisesi'nin öğretilerinden şüphe etmeye başladı. Liderlerinin zenginliğine ve dünyevi gururuna da kızıyorlardı.

Yüzyılın başlarında Martin Luther adlı bir Alman keşiş bu liderlerle tartıştı. Bireysel insanların, Papa'ya veya Katolik Kilisesi rahiplerine, onları mümkün kılmak için ihtiyaç duymadıklarını iddia etti⁶³.

Tanrı ile konuş. Birkaç yıl sonra John Calvin adında bir Fransız avukat benzer fikirler ileri sürdü. Calvin, her bireyin doğrudan ve kişisel olarak Tanrı'ya karşı sorumlu olduğunu iddia etti. Katolik Kilisesi'nin erişim ve geleneklerini protesto ettikleri için Luther ve Calvin gibi dini reformculara "Protestanlar" deniyordu. Fikirleri hızla kuzey Avrupa'ya yayıldı.

Şu anda çok az insan dini hoşgörüyü inanıyordu. Çoğu ülkede insanların, yöneticileriyle aynı dine sahip olmaları bekleniyordu. İngiltere'deki durum buydu. 1530'larda İngiliz kralı. Henry VIII, başı kendisi olan bir ulusal kilise kurdu. On altıncı yüzyılın sonraki yıllarında birçok İngiliz, bu İngiltere Kilisesi'nin hâlâ Katolik Kilisesi'ne çok benzediğine inanıyordu. Piskoposlarının gücünden hoşlanmıyorlardı. Onun ayrıntılı törenlerinden ve kiliselerinin zengin dekorlarından hoşlanmadılar. Ayrıca öğretilerinin çoğunu sorguladılar. Bu tür insanlar İngiltere Kilisesi'nin daha sade ve basit veya "saf" olmasını istediler. Bu nedenle onlara Püriten deniliyordu. John Calvin'in fikirleri özellikle onlara çok çekici geldi⁶⁴.

⁶¹ Frank Hugh Foster Source: The American Journal of Theology , Jul., 1897, Vol. 1, No. 3 (Jul., 1897), pp. 700-727.

⁶³ O'Callaghan, An Illustrated History Of The USA, p. 16.

⁶⁴ O'Callaghan, An Illustrated History Of The USA, p. 16.

James, 1603'te England Kralı olduğumda, Puritanları din hakkındaki fikirlerini kabul etmezlerse onları ülkeden çıkaracağı konusunda uyardı. Piskoposları, Püritenlere para cezası vermeye ve onları hapse atmaya başladı. Her bir hapisaneden kaçmak için küçük bir grup İngiltere'yi terk etti ve Hollanda'ya gitti. Hollanda, hükümeti şu anda din özgürlüğüne izin veren Avrupa'daki tek ülkeydi⁶⁵.

Hollandalılar, küçük sürgün grubunu memnuniyetle karşıladı. Ancak Püritenler orada hiç kendilerini evlerinde hissetmediler. Uzun süre düşündükten ve duadan sonra tekrar hareket etmeye karar verdiler. Bazıları - Hacılar - Amerika'ya gitmeye karar verdiler.

Önce İngiltere'ye döndüler. Burada, Virginia Kumpanyasını Amerika topraklarının kuzey kesimine yerleşmelerine izin vermeye ikna ettiler. 16 Eylül 1620'de Pilgrimler, İngiltere'nin Plymouth limanına izin verdi ve Amerika'ya gitti. Onlara "Yabancılar" dedikleri başka göçmenler eşlik ediyordu⁶⁶.

Mayıs Çiçeği Sözleşmesi

Hacılar Amerika kıyılarına vardıklarında birçok tehlike ve zorlukla karşılaştılar. Birbirleriyle tartışarak kendilerini daha fazla tehlikeye atmak istemediler. Plymouth'a inmeden önce, bu nedenle, tüm anlaşmamızı yazdılar. Bu belgede, herkesin iyiliği için birlikte çalışmayı kabul ettiler. Anlaşma Mayflower'daki kırk bir adam tarafından imzalandı. Mayflower Compact olarak tanındı⁶⁷. Sözleşmede Plymouth yerleşimcileri bir hükümet kurmayı kabul ettiler - yeni yerleşim için "adil ve eşit yasalar" da yaratan bir "sivil yapı siyaseti". Hepsi, Hacılar ve Yabancılar, bu yasalara uyacaklarına söz verdiler. Takip eden zor yıllarda, Mayflower Sözleşmesi kolonistlere iyi hizmet etti. Bugün Amerika'da demokratik yönetim tarihinin ilk önemli belgelerinden biri olarak anılıyor⁶⁸.

Pilgrims'in gemisi eski bir ticaret gemisi olan Mayflower'dı. Mayflower, Fransa ile İngiltere arasındaki dar denizlerde yıllarca şarap taşımıştı. Şimdi çok daha tehlikeli bir yolculuğu başladı. Mayflower, altmış beş gün boyunca kuzey Atlantik Okyanusu'nun dalgalı dalgaları ile boğuştu. Nihayet 9 Kasım 1620'de, şu anda Massachusetts eyaleti olan Cape Cod'a ulaştı⁶⁹.

Cape Cod, Virginia Company tarafından Pilgrims'e verilen arazinin çok kuzeyindedir. Ancak Hacılar yeterince yiyecek ve suya sahip değildi ve çoğu hastaydı. Bulabildikleri en iyi yere

⁶⁵ O'Callaghan, An Illustrated History Of The USA, p. 16.

⁶⁶ O'Callaghan, An Illustrated History Of The USA, p. 16.

⁶⁷ Mark L. Sargent, The Conservative Covenant: The Rise of the Mayflower Compact in American Myth, *The New England*, 61, (1988), p. 233, 233-51.

⁶⁸ O'Callaghan, An Illustrated History Of The USA, p. 16.

⁶⁹ O'Callaghan, An Illustrated History Of The USA, p. 17.

inmeye karar verdiler, 21 Aralık 1620'de karaya çıktılar ve Plymouth adını verdikleri bir yerde kamp kurdular.⁷⁰

Liderlerinden biri "Mevsim kıştı" diye yazdı. "ve o ülkenin kışlarını bilenler, onların kaba ve şiddetli fırtınalarla dolu keskin ve şiddetli olduğunu bilirler." Hacıların hayatta kalma şansı hiç de yüksek değildi. Donmuş zemin ve derin kar, ev inşa etmelerini zorlaştırdı.

Çok basit yiyecekleri vardı. Bahar gelmeden, yüz yerleşimciden oluşan küçük grubun yarısı ölmüştü. Ancak Hacılar başarılı olmaya kararlıydı. Hayatta kalan elli kişi daha iyi evler inşa etti. Balık tutmayı ve avlanmayı öğrendiler. Dost Kızılderililer onlara mısır tohumlarını verdi ve nasıl ekeceklerini gösterdiler. Zorluklarının sonu değildi, ancak 1622'de Plymouth'a bir gemi geldiğinde ve yolcuları İngiltere'ye geri götürmeyi teklif ettiğinde, Hacılardan biri kabul etmedi.⁷¹

Diğer İngiliz Püritenleri, Hacıları Amerika'ya kadar takip etti. On yıl sonra, neredeyse bin kolonistten oluşan çok daha büyük bir grup, Boston bölgesine yerleşti. Bu insanlar yeni bir kralın yönetiminden kaçmak için İngiltere'yi terk ettiler. Charles I. Charles, din ve hükümet politikalarına karşı çıkan insanlara babası James'in olduğundan bile daha az toleranslıydı.⁷²

Boston anlaşması başından beri gelişti. Giderek daha fazla Püriten zulümden kaçmak için İngiltere'yi terk ettikçe nüfusu hızla arttı. Yıllar sonra, 1691'de. Massachusetts adı altında Plymouth kolonisiyle birleşti. Massachusetts Püritenlerinin fikirlerinin Amerikan toplumu üzerinde kalıcı bir etkisi oldu. İlk liderlerinden biri. John Winthrop, insanlığın geri kalanının öğrenmesi için ideal bir topluluk oluşturmaları gerektiğini söyledi. "Tepedeki bir şehir gibi olacağız." Dedi Winthrop. "Tüm insanların gözleri üzerimizde." Bugüne kadar pek çok Amerikalı, ülkelerini bu şekilde, diğer uluslara "kopyalanacak bir model" olarak görmeye devam ediyor.⁷³

Massachusetts Püritenleri, hükümetlerin insanları Tanrı'nın iradesine itaat ettirme görevi olduğuna inanıyorlardı. İnsanları kiliseye gitmeye zorlayan yasalar ve sarhoşları ve zina yapanları cezalandıran yasalar çıkardılar. Saçlarının uzamasına izin veren erkekler bile rahatsız olabilir.⁷⁴

Salem adlı yerleşim biriminde Püriten bir bakan olan Hoger Williams, Massachusetts işlerini bu şekilde yürütmenin yanlış olduğuna inanıyordu. Aynı kişilerin hem kiliseyi hem de hükümeti kontrol ettiği gerçeğine özellikle itiraz etti. Williams, kilise ve Slate'in ayrı olması gerektiğine ve hiçbirinin diğerine müdahale etmemesi gerektiğine inanıyordu.⁷⁵

⁷⁰ O'Callaghan, An Illustrated History Of The USA, p. 17.

⁷¹ O'Callaghan, An Illustrated History Of The USA, p. 17.

⁷² O'Callaghan, An Illustrated History Of The USA, p. 17.

⁷³ O'Callaghan, An Illustrated History Of The USA, p. 17.

⁷⁴ O'Callaghan, An Illustrated History Of The USA, p. 18.

⁷⁵ O'Callaghan, An Illustrated History Of The USA, p. 18.

Williams'ın tekrarlanan eleştirileri Massachusetts liderlerini kızdırdı. 1535'te onu tutuklamaları için adam gönderdiler. Ancak Williams kaçtı ve güneyden kaçtı ve orada ona cesareti kırılmış diğer insanlar da katıldı⁷⁶.

Massachusetts. Narragansett Bay Williams ve takipçileri, Rhode Island adında yeni bir koloni kurdular. Rhode Island, vatandaşlarına din özgürlüğünü ve kilise ile devleti ayırmayı vaat etti. Bugüne kadar bu fikirler Amerikalılar için hala çok önemli⁷⁷.

Massachusetts liderleri, Rhode Island halkını kendilerinden bu kadar farklı düşündükleri için affedemezlerdi. Ayrılık kolonisine "zıt fikirli ülkeler" adını verdiler⁷⁸.

On yedi yüzyılın sonunda, bir dizi İngiliz kolonisi Kuzey Amerika'nın doğu kıyıları boyunca uzanıyordu. Ortada aşağı yukarı Pennsylvania vardı. Bu, 1681'de William Penn tarafından kuruldu. İngiliz Kralı Charles II'nin bir tüzüğüne göre Penn, Pennsylvania'nın sahibi⁷⁹.

Penn, genellikle Quakers olarak adlandırılan Dostlar Topluluğu adlı dini bir gruba aitti. Quakerlar yemin etmeyi veya savaşlara katılmayı reddetti. Bu gelenekler, İngiliz hükümetleri arasında popüler olmamalarına yardımcı oldu. Penn, Quaker arkadaşlarına Pensilvania'da kendi yollarını izleyerek özgür kalacaklarına söz verdiğinde, çoğu oraya göç etti⁸⁰.

Penn'in dini özgürlük vaadi, insanlarla adil davranma konusundaki şöhretiyle birlikte, Avrupa ülkelerinden yerleşimcileri Pensilvania'ya getirdi. İrlanda'dan, koloninin batı ormanlarında yeni çiftlikler yapan yerleşimciler geldi. Birçok Alman da taşıyor. Çoğu, zulümden kaçmak için Almanya'yı terk eden küçük dini grupların üyeleri idi. Pennsylvania Dutch olarak biliniyorlardı. Bunun nedeni o zamanlar İngilizlerce Kuzey Avrupalıların çoğuna "Hollandalı" denir⁸¹.

New York daha önce New Amsterdam olarak adlandırılmıştı. İlk olarak 1626'da yerleşmişti. 1664'te İngilizler onu Hollandalılardan ele geçirdi ve New York adını aldı. Birkaç yıl sonra, 1670'de İngilizler Kuzey ve Güney Carolina'nın yeni kolonilerini kurdu. Kuzey Amerika'da kurulan son İngiliz kolonisi, 1731'de Georgia yerleşim yeri idi⁸².

Teşekkürler

Her yıl Kasım ayının dördüncü Perşembe günü Amerikalılar, Teşekkürler verme adı verilen bir tatili kutlarlar. Bu günü kutlayan ilk insanlar Hacılar oldu. Kasım 1611'de birlikte kedilere

⁷⁶ O'Callaghan, An Illustrated History Of The USA, p. 18.

⁷⁷ O'Callaghan, An Illustrated History Of The USA, p. 18.

⁷⁸ O'Callaghan, An Illustrated History Of The USA, p. 18.

⁷⁹ O'Callaghan, An Illustrated History Of The USA, p. 18.

⁸⁰ O'Callaghan, An Illustrated History Of The USA, p. 18.

⁸¹ O'Callaghan, An Illustrated History Of The USA, p. 18.

⁸² O'Callaghan, An Illustrated History Of The USA, p. 18.

oturduklar ve Amerika'daki ilk yıllarının zorlu gemilerinde hayatta kalmalarını sağladıkları için Tanrı'ya şükrederler.⁸³

Hacılar bayramlarına yerel Kızılderililer tarafından katıldı. Yakındaki ormanların Wampanoag ve Pequamid halkı, hacılarıyla mısır paylaştı ve onlara balık yakalamak için en iyi yerleri gösterdiler. Daha sonra Kızılderililer İngiliz yerleşimcilere mısır tohumlarını verdiler ve onlara Amerikan topraklarında iyi yetişen mahsulleri nasıl ekeceklerini gösterdiler, Onlar olmasaydı Şükran Günü olmazdı.⁸⁴

The First Thinkings: Minuit Manhattan'ı satın aldı

1610'larda Hollandalı yerleşimciler, Hudson Nehri kıyılarında Yeni Hollanda adını verdikleri bir koloni kurdular. Hudson'ın ağzında, New York şehrinin şimdiki yeri olan Manhattan Adası yatıyor. Shinnecock adlı bir Kızılderili halkı, adada yaşamalarına rağmen avcılık ve balıkçılık için adayı kullandı.⁸⁵

1626'da Yeni Hollanda'nın ilk Hollandalı valisi olan Peter Minuit, Manhattan'ı Shinnecock'tan "satın aldı".⁸⁶ Onlara yaklaşık yirmi dört dolar değerinde kumaş, boncuk ve diğer ticari mallar ödedi. Tüm Kızılderililer gibi, Shinnecock da toprağın tüm insanlara ait olduğuna inanıyordu. Hollandalılara sattıkları şeyin Manhattan'ı kendileriyle paylaşma hakkı olduğunu düşündüler. Ancak Hollandalılar, diğer Avrupalılar gibi, arazi satın almanın onu kendi başına yaptığını inanıyordu. Arazi mülkiyeti hakkındaki bu farklı inançlar, önümüzdeki yıllarda Avrupalılar ve Kızılderililer arasındaki çatışmanın başlıca nedeni olacaktır. Ve Peter Minuit'in Manhattan Adası için ödediği pazarlık bedeli Amerikan folklorunun bir parçası oldu.⁸⁷

Sonuç

Görüleceği üzere Amerika'nın keşfi, aslında bilinen dünyanın oluşumunu ortaya koyan yeni bir örnek olarak büyük önem taşımaktadır. Adem ile Havva'nın ilk yaşamlarının gerçekleştiği boş bir dünyanın şekillenmesine benzer şekilde, milyonlarca yerlinin yaşadığı yeni bir dünyada beyaz adamın yeniden vücut bulması, panoramik bir fotoğraf gibi hayatı yeniden yaşayıp şekillendirmesi, pek çok gizemli bilginin de aydınlanmasına imkan tanımıştır. Eski dünyanın yanı başında başlayan bu yeni dünya motifi, eski dünyada binlerce yıl süren dönüşümün, yeni dünyada çok kısa bir zaman diliminde nasıl yaşandığını ortaya koyması açısından bir büyük tecrübe olsa gerek. Amerika'daki yerli yaşamın bitirilişi ve yeni bir diriliş serüveninin yaratılması Avrupa'daki bilinen kalıpların

⁸³ O'Callaghan, An Illustrated History Of The USA, p. 19.

⁸⁴ O'Callaghan, An Illustrated History Of The USA, p. 19.

⁸⁵ O'Callaghan, An Illustrated History Of The USA, p. 19.

⁸⁶ John Fiske, *The Dutch And Quaker Colonies In America*, Volume: I, Cambridge 1899, s. 120 vd..

⁸⁷ O'Callaghan, An Illustrated History Of The USA, p. 19.

yıkılmasına ve kurulu düzenlerin bozulmasına zemin hazırlamıştır. Bu yönüyle bakıldığında beyaz adam ile yerlilerin ilk karşılaşması, doğulu insan ile Avrupalı insanın ilk karşılaşmasındaki yabancılığın ve gizemlerin izlerini taşımaktadır. Nasıl ki doğulu insanın Avrupalı insana galabesi yüzyıllar sürmüş ise, aynı şekilde beyaz adamın yerliye galabesi yüzyıllar sürmüş ve galip gelmiştir.

Bilinmezlerin dünyası Amerika'nın kuruluşuyla başlayan bu serüven günümüzde büyük bir medeniyetin ortadan kaldırılarak, yerine daha büyük bir medeniyetin yerleştirilmesi gibi görünse de aslında cilalanmış bir yaşamın, bir büyük işgalin ortaya koyduğu farklı bir bakış açısının varlığı da hemen göze çarpmaktadır.

Kaynaklar

Stewart, Ethel G., *Dene ve Na-Dene Kızılderililer: Cengiz Han'dan Amerika'ya Kaçan Türkler*, M.S.1233, çev.Eüref Bengü Özbilen, TDAV, İstanbul, 2000.

Dor-Ner, Zvi and Scheller, William, *Columbus and the Age of Discovery*, New York, William Morrow and Company.

Sullivan, Walter, "On Those Who Came First to America," *The New York Times*, 19 May 1988.

Waldman, Carl, *Atlas of the North American Indian.*, New York, Facts on File, Inc. 1985.

Ballantine, Betty and Ballantine, Ian, der., *The Native Americans: An Illustrated History*, Atlanta, Turner Publishing Inc., 1993.

Josephy, Alvin M., Jr., der., *American Heritage Book of Indians*, New York, Wings Books, 1993.

"The Discovery of California: Breaking The Silence of the Siberia to America Migrants," *The Californians* (Nov.- Dec.1984).

Thompson, S., *Tales of the North American Indians*, Indiana: Indiana University Press 1966.

Hultkrants, Ake, *The Religions of the American Indians*, California, 1967.

Ballantine, Betty – Ballantine, Ian, *The Native Americans*, Wisconsin, 1993.

Wallace, Paul A. W., "The Iroquois: A Brief Outline of their History," *Pennsylvania History*, 23, No. 1 (January, 1956): 15.

Keener, Craig S., "An Ethnohistorical Analysis of Iroquois Assault Tactics Used against Fortified Settlements of the Northeast in the Seventeenth Century", *Ethnohistory, Warfare and Violence in Ethnohistorical Perspective*, 46, No. 4 (1999): 787

Erdoes, Crow Dog L, R: *CROW DOG-Four Generations of Sioux Medicine Men*, first Edition, Harper Collins Publishers, 1995, 6-7.

Pierce, TG, *The Encyclopaedia of Native America*, Viking, Published by the Penguin Group, Penguin Books USA Inc., 375 Hudson Street, New York, New York 10014, USA, 1995.

Kan, Sergei, *Symbolic Immortality: The Tlingit Potlatch of the Nineteenth Century*, Washington, DC: Smithsonian Institution Press, 1989.

Iglesia, Ramón, "Hernán Cortés", *en Cronistas e historiadores de la conquista de México*. El ciclo de Hernán Cortés, p. 41.

Sale, K., *The Conquest of Paradise: Christopher Columbus and the Columbian Legacy*, (New York, 1991), p. 54.

Hagland, J.R. and Supphellen, S. (Eds.). Leiv Eriksson, Helge Ingstad og Vinland. Kjelder og tradisjonar. Innlegg ved eit seminar i regi av det Kongelige Norske Videnskabers Selskab 13–14 oktober 2000. Tapir, Trondheim, Norway.

Quaritch, Bernard, I. Vespucci (Amerigo) Letter concerning THE Isles newly discovered in HIS Four Voyages. {Florence, 1505.J 9, London 1885

Ober, Frederick A., *Juan Ponce De Leon, Heroes of American History*, London 1908.

Tiepolo, M. F., 'Documenti veneziani su Giovanni Caboto', *Studi Veneziani*, xv (1973), 585–97.

Smith, John, A True Relation Of Such Occurrences And Accidents Of Noate As Hath Hapned In Virginia, (London: 1608)

Smith, John, The Generall Historie of Virginia, New-England, and the Summer Isles (London: 1624)

Jenks, Tudor, Captain John Smith, New York 1904.

Arber, Edward, ed. Travels and Works of Captain John Smith: President of Virginia, and Admiral of New England, 1580-1631, Edinburgh: John Grant, 1910, volume 2, pages 540-543.

Kreimeyer, Nathanael, "The Virginia House of Burgesses' Struggle for Power from 1619-1689", Liberty University, 2013.

Foster, Frank Hugh, The American Journal of Theology , Jul., 1897, Vol. 1, No. 3 (Jul., 1897), pp. 700-727.

Sargent, Mark L., The Conservative Covenant: The Rise of the Mayflower Compact in American Myth, *The New England*, 61, (1988)

Fiske, John, The Dutch And Quaker Colonies In America, Volume: I, Cambridge 1899.

AMERİKALILAR İLE KIZILDERİLİLER ARASINDA İLK TEMASLAR TECRİT VE ASİMİLASYON (1820-1890)

Murat PEHLİVAN*
Fatma Nur AKYILDIZ**
Betül YAPAR***
Hasan HARBUTOĞLU****

Araştırma Makalesi/Research Article

Atıf/Cite as: Pehlivan, M., Akyıldız, F. N., Yapar, B. ve Harbutoğlu, H. (2023). Amerikalılar ile Kızılderililer Arasında İlk Temaslar Tecrit ve Asimilasyon (1820-1890). *DÜMAD (Dünya Multidisipliner Araştırmalar Dergisi)*, 6(Prof. Dr. Durmuş Ali Arslan Özel Sayısı), 227-241.

Özet

Amerikan Kızılderilileri 1820’li yıllara kadar Amerika Birleşik Devletleri’nin gücü karşısında büyük bir direniş sergileyerek büyük çoğunlukla topraklarını korumaya muvaffak olmuşlardı. Ancak beyaz adamın hızlı bir şekilde kıtayı istilaya başlaması yerli direnişini de kırmıştır. Direnişin kırılmasında büyük oranda nüfus eşitsizliğinin de etkisi olmuştur. 30 Milyona yakın yerli halkın iki yüzyıl içerisinde katliamlar ve Avrupa’dan bilinçli olarak getirilen hastalıklarla üç beş milyona kadar düşürülmesine karşılık kıtadaki beyaz yerleşimci nüfus neredeyse 70 milyonu geçmiş durumdaydı.

Kızılderililerin direncini kırabilmek amacıyla bir taraftan nüfus çoğunluğunu kullanan Amerika Birleşik Devletleri, diğer taraftan ele geçirmiş olduğu yerlileri kamplara kapatarak asimile edebilmenin çarelerini aramaktaydı. Ancak bu köklerine çok sıkı bağlarla kenetlenmiş olan yerlileri dönüştürebilmek için yeterli bir sebep değildi. Bu zorluk karşısında ABD, yerlileri bilerek ve isteyerek katliama ve soykırıma maruz bırakmakta, türlü oyunlar ve hilelerle topraklarına el koyarak onları köleliğe zorlamaktaydı.

* Okul Müdürü, Narlıca Zeytindalı İlkokulu, muratpehlivan9@hotmail.com, Orcid: 0000-0001-70894925

** Öğretmen, Saraykent 125. Yıl Anaokulu, f.nur89@gmail.com , Orcid: 0000-0002-0526-5732

*** Okul Müdürü, Suvatlı Sefa Atakaş İlkokulu, betul.yapar@hotmail.com, Orcid: 0000-0001-6193-6409

**** Müdür Yardımcısı, Suvatlı Sefa Atakaş İlkokulu, hasanharbutoglu31@gmail.com , Orcid: 0000-0003-3540-6978

Bu makalede Amerika Birleşik Devletleri'nin Amerikanın gerçek sahipleri olan Kızılderililere yapmış olduğu insanlık dışı muameleler, asimilasyon ve yok etme politikaları ve bu politikaların sebepleri üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Amerika, Kızılderili, Katliam, Kamp, Lakota, Sioux, Talan.

Abstract

Until the 1820s, the American Indians put up a great resistance against the power of the United States of America and mostly succeeded in protecting their lands. However, the white man's rapid invasion of the continent broke the indigenous resistance. Population inequality also played a major role in breaking the resistance. Despite the fact that the local population of 30 million was reduced to three-five million in two centuries by massacres and diseases brought intentionally from Europe, the white settler population on the continent was almost 70 million.

The United States of America, which used the majority of the population in order to break the resistance of the Indians, on the other hand, sought to assimilate the natives it had captured by closing them in camps. However, this was not a sufficient reason to convert the natives, who were so tightly tied to their roots. In the face of this difficulty, the USA knowingly and willingly exposed the natives to massacre and genocide, and forced them into slavery by confiscating their lands with various tricks and tricks.

In this article, the inhuman treatment, assimilation and extermination policies of the United States of America, the real owners of the American Indians, and the reasons for these policies will be discussed.

Keywords: America, Native American, Massacre, Camp, Lakota, Sioux, Looting.

Giriş

Avrupalılar ve Yerli Amerikalılar arasındaki ilk temaslar sonrasında bu iki farklı halk arasında çatışma olmadan bir arada var olma şanslarının bulunmadığı ilk ilişkilerden anlaşılmıştır. 1763 gibi erken bir tarihte, İngiltere Kralı III. George, 19. yüzyılın başlarından itibaren bu çatışmaların önlenilebileceği ve Kızılderililerin yavaş yavaş medeni hale getirilebileceği ve daha az toprağa ihtiyaç duyacakları fikri Amerika Birleşik Devletleri'nde ulusal bir politika haline gelmiştir. Bu iki ulusu birbirinden ayırma (rezervasyon) politikasını yakından incelemek ve bu politikanın beyaz nüfus ve Kızılderililer üzerinde olan etkilerini iyi anlamak gerekmektedir. Bu sayede 19. yüzyılda yerlilere

uygulanan resmi politikalar ve bu politikaların perde arkasında yatan ideolojileri anlamak da mümkün olacaktır¹.

Kızılderilileri Tecrit Politikaları (Rezervasyon)

Kamplara bölme politikası kabaca iki aşamaya ayrılabilir.

1. Aşama, 1820'lerde James Monroe'nun başkanlığı sırasında resmi yerli politikası olarak kabul edilmiştir. Bu politikanın amacı, Amerika Birleşik Devletleri'nin batısında bir Kızılderili bölgesi yaratmaktır.

2. Aşama, Kızılderililerin kabileler halinde kendileri için kurulacak bireysel rezervasyon alanlarına götürülmesi gerektiğin yönündedir ki bu aşamadaki politikalar 1850'lerde ortaya atılmıştır².

Amerika Birleşik Devletleri, Kızılderilileri beyazlara açılacak olan topraklardan çıkarmak istiyordu ancak bunu yaparken onları Amerikan vatandaşlarının sözde can güvenliğini sağlamak adına bir daha asla dirilip bir ulus yaratamayacakları bir miktara düşürmek ve böylece ellerindeki topraklara tamamen el koyabilmek istiyorlardı. Bu sebeple çıkarılan her yasa onların topraklarından çıkarılıp, beyaz adamın istediği yerde yeni bir hayat kurmalarına yönelikti. ABD'nin bu fikri bir zaman sonra Kızılderilileri daimi hedef gösteren doktriner bir yapı da kazandı ve bundan sonra bu konu ABD'de *Manifest Destiny* olarak anılmaya başlandı³.

On dokuzuncu yüzyılın başında Amerika Birleşik Devletleri vatandaşlar ve vatandaş olmayanlar olarak ikiye ayrıldı. Kızılderililerin yanı sıra Afrikalı-Amerikalılar ve daha sonra Asyalılar da vatandaşlıktan çıkarıldı. Oysa Avrupalı göçmenler toplumun tam üyeleri olarak kabul edildi. İç Savaş'tan sonra köleliğin kaldırılması ve göçmen sayısının artmasıyla durum değişti. Beyaz olmayan azınlıklara ulus içinde ikinci sınıf vatandaş olma hakkı tanındı. Ancak bu hak onların beyaz üst sınıfa hizmet etmekten öte bir hak olmamakla beraber, kendilerini en azında "evlerinde hissettiren" bir izin olarak kayıtlara geçti⁴.

Başkan Ulysses tarafından başlatılan İç Savaş sonrası yerli politikası S. Grant, "Barış Politikası"na dönüşmüştür. Bu politikanın temel fikri, Kızılderilileri uygarlaşabilecekleri ve kademeli

¹ Rani-Henrik Andersson, *The Ghocu Dance Among uhe Lakoua Indianc in 1890: A Mulsidimensional Inserpresasion*, Filland 2003, p. 21; Dippie, Brian W., *The Vanishing American: White Attitudes & U.S. Indian Policy*, Lawrence, Kansas 1982, p. 3-11.

² Andersson, *The Ghocu Dance Among uhe Lakoua Indianc in 1890...*, p.23 ;Viola, Herman J.- Thomas L. McKenney, *Architect of America's Early Indian Policy: 1816-1830*, Chicago, Illinois 1974, p. 200-201,

³ Andersson, *The Ghocu Dance Among uhe Lakoua Indianc in 1890...*, p. 23; Henriksson, Markku, *Siirtokunnista kansakunnaksi. Johdatus Yhdysvaltain historiaan*, Jyväskylä Finland 1990, p. 72

⁴ Prucha, Francis Paul, *American Indian Policy in the Formative Years. Ticaret ve İlişki Yasaları, 1790-1834*, Lincoln, Nebraska, 1970, p. 224-229.

olarak Amerika Birleşik Devletleri'nin sosyal ve ekonomik sistemine dahil edilebilecekleri “kabile kamplarına” yerleştirmektir. Bu görev, ilk başta Savaş Departmanının bir parçası olarak bulunan Yerli ofisine verildi. Bununla birlikte, 1849'da İçişleri Bakanlığı kurulduğunda, Yerli Ofisi Savaş Departmanından çıkarıldı ve “Kızılderili İşleri Bürosu” adlı yeni bir bölüme taşındı⁵. Barış Politikası İçişleri Bakanlığı daha sonra çekincelerin fiili kontrolünü farklı misyoner gruplarına devretti.²⁷

Barış Politikasına rağmen, en ünlü Kızılderili savaşları 1860'lar ve 1870'lerde yapıldı. 1880'lerde Kızılderili direnişi temelde sona ermişti ve kabileler çekincelerle sınırlandırılmıştı. Kızılderililer gerçekten hükümetin vesayetindeydiler. Kapatma, Hindistan'ın resmi politikasında değişiklik ihtiyacını beraberinde getirdi. Barış Politikası bir başarısızlık olarak görüldü ve İçişleri ve Savaş departmanları arasında ve "ruhlar için savaşan" farklı dini mezhepler arasında Hindistan işlerinin kontrolü için verilen mücadele devam etti. Barış Politikasının şimdiye kadar etkili bir politika olup olmadığı, cevapsız kalabilecek bir sorudur.²⁸

1880'lere gelindiğinde Birleşik Devletler Kongresi'nde yerli politikasına yönelik memnuniyetsizlikler artmaya başlamıştır. Beyaz adam uygulanan “Barış Politikası” ndan pek memnun değildi. Bunun görünür nedenlerinden biri Kızılderili kamplarında meydana gelen bazı sıkıntılardı. Bu sıkıntıları bahane eden özellikle beyaz çiftçilerin politik haklarını korumayı kendilerine vazife seçen Demokrat parti, Yerli İşleri Bürosu'nu güçsüzlük ve yolsuzlukla suçladılar. Hem Demokratlar hem de Cumhuriyetçiler, yerlileri asimile etme işlerine yatırılan paranın hiçbir kalıcı etkisinin olmamasından yakınıyorlardı. Tanınmış bir Barış Politikası destekçisi olan Massachusetts'li Cumhuriyetçi senatör Henry L. Dawes, "Büyük Kızılderili Sorunu" nu çözmek için yaklaşık 2.700.000 doların tahsis edildiğini iddia ederek çıkarılan yasanın hiçbir faydalı sonucunun alınmadığını, harcanan paraya rağmen ellerinde kalıcı bir verinin olmadığını iddia etmiştir.⁶. Buradaki en büyük sorun Kızılderililerle nasıl başa çıkılacağıydı. Rezervasyon sistemi, 1860'lar ve 1870'ler boyunca savaşları hızlandırmıştı. Temel soru rezervasyon sisteminin devam edip etmeyeceğiydi. Kamplar, Kızılderililerin kabile özerkliklerini korumalarına yardımcı olurken aynı zamanda onları beyaz saldırganlığından da korumaktaydı. Diğer bir sorun da yerli eğitimiydi, onların eğitilip eğitilmeyeceği değil, onları kimin eğiteceği büyük bir sorundu. 1880'lerde yerli eğitiminin kontrolü için birbirleriyle mücadele eden farklı dini gruplar vardı. Pek çok beyaz adam, Hıristiyanlık ve yerli uygarlığının el ele yürütülebileceğini düşünmekteydi.⁷

⁵ Mardock, Robert W., *The Plains Frontier and the Indian Peace Policy, 1865-1880*, *Nebraska History*, Vol. 49, No. 2, 1968, pp. 187-201

⁶ Andersson, *The Ghocu Dance Among uhe Lakoua Indianc in 1890...*, p. 25.

⁷ Andersson, *The Ghocu Dance Among uhe Lakoua Indianc in 1890...*, p. 25.

Gerçekte, yerlilerin asimile edilmesi için çıkarılmış olan “Barış Politikası”nın perde arkasında Kızılderililerin istisnai bir azınlık olarak kabul edilmesi, korunması ve ayrı bir şekilde medenileştirilmelerinin gerekip gerekmediği temel sorusu yatmaktaydı. Bu soruların cevaplanması öyle kolay değildi ve ABD, 1860'ların sonlarına doğru bu sorulara cevap bulmak için güçlü gruplar oluşturdu. Bu sözde “Yerlilerin Dostları”, yerlilerin medenileşmesine yardımcı olmayı görev bilen dindar ve insancıl kişilerdi. Eylemlerini Kızılderililere fayda sağlama fikrine dayandırdılar, ancak çalışmaları Kızılderililerin değerlerine değil, kendi değerlerine dayandığından, sonuçlar – bu dostların samimi çabalarına rağmen - Kızılderililer için yıkıcı oldu. Ancak hükümet, bu güçlü grupları ve onların yerlilerin resmi politikasının yeniden düzenlenmesi konusundaki önerilerini görmezden gelmemiştir.

Bu yerli dostlarının temel sorunlarından biri 1880'lerden önce yerli "ayrımcılığının" temeli, Kızılderililerin yaşadıkları topraklara, kabileler halinde mi yoksa beyazlar gibi bireysel kişiler olarak mı sahip oldukları sorusuna cevap bulabilmektir. Bunu anlayabilmek için yerlilerin sahip oldukları toprak sisteminin tam olarak öğrenilmesi gerekmektedir. 1880'lerden sonra, neredeyse tüm yerli toprakları kamplarla sınırlandırılmıştı. Bu nedenle bu tür bir akıl yürütme artık geçerli değildi. Kıtada çok az Kızılderili kalmış olması ve onların topraklarında yaşamayıp “avladıkları av olarak orada dolaşmaları”, geri kalan topraklarının da ellerinden alınmasına gerekçe olarak görülmüştür⁸. Hatta rezervasyon yani tecrit etme fikri ise beyaz adamın yerlileri birbirinden ayırıp yavaş yavaş yok etme fikriyle 1880'lerde ortaya çıkmıştır. Bu fikrin temelinde ise kabileler ayrı kamplara alınacak ancak beyazların yerleşimleriyle çevrili kamplar olacaklardı ki, beyaz adamdan medeniyet öğrenmek suretiyle asimile olacaklardı. Oysaki gene kanı yerli kamplarının onları yerlileştirmeyeceği, aksine bu kampların onlara barbarlıklarını sürdürebilecekleri bir sığınma ve korunma yeri sağlamaktan ileri gidemeyeceği yönünde olmuştur⁹. Bu yönüyle bakıldığında kamplar aslında Kızılderilileri diğer insanlara açık olan faydalı olasılıklardan da mahrum bırakmıştır. Beyaz adamın Kızılderilileri illa da ayırma ve tecrit politikasının temelinde beyaz ırkın üstünlüğü fikri yatmaktadır ki, zenciler, kara adamlar, Çinliler gibi aşağı ırktan insanlar gibi yerlilerin de ancak beyaz adamın hizmetkari olabilecekleri yönünde bir inanç toplumun hemen her kesiminde vardı. Lewis Henry Morgan ve Henry Rowe Schoolcraft gibi en önemli Amerikalı etnologlardan bazıları, Kızılderililere Hıristiyanlığı öğreterek onların yavaş yavaş barbarlıktan kurtulabileceklerine inanıyorlardı. Morgan, sürecin yavaş olacağına, ancak tüm insanlığın aynı ilerleme yeteneğine sahip olduğu için mümkün olacağına dikkat çekti. Diğerleri, örneğin Samuel G. Morton, Kızılderililerin hiç ilerleyemeyeceğine ve sonunda bir ırk olarak yok olacağına inanıyordu. Bu ideolojiler, beyaz adama Kızılderililerin yok

⁸ Francis Paul Prucha, *Americanizing the American Indian. Writings by the “Friends of the Indian” 1880-1900* (ed. Prucha, Francis Paul), Cambridge, Massachusetts 1973, p.33.

⁹ Andersson, *The Ghocu Dance Among uhe Lakoua Indianc in 1890...*, p. 26.

edilmesi ve topraklarının ellerinden alınmasına yönelik bir kılıftı ve bu düşünce söz konusu ideolojilere önemli birer bilimsel temel sağlamıştır¹⁰.

Charles Darwin ve Herbert Spencer, insan ırkının gelişimiyle ilgili teorileri bu amaçla kullanılan birçok yabancı bilim adamı arasındaydı. Bunlara dayanarak stratejilerini belirleyen beyaz toplum, Kızılderililere medeniyet yolunu sunarken Kızılderilileri uygarlaştırmak adına bölmek, parçalamak, kamplara tıkamak ve asimile etmek bunların hiçbirini yapamadığında ise yok etmek adına yapılan herşeyi bu teorileri dikkate alarak kendilerine mubah saymaktaydılar. Bu aslında Kızılderililer için uygarlaşmanın ve böylece Amerika Birleşik Devletleri vatandaşlığı alabilmenin, hatta kendi topraklarından ve kültürlerinden vazgeçmeleri için yeterli bir tazminat idi ve beyaz toplum bunu kendileri için iyi olanın yerliler için de iyi olduğu varsayımından hareketle yapmaktaydı ve toplum buna da inanmaktaydı¹¹.

Amerikalı beyaz adam, bütün bu inanç sistemine bir anda değil, uzun bir mücadele döneminden sonra sahip olmuştu. Çünkü Avrupa'dan tecrit edilmiş toplulukların oluşturduğu bu yapay topluluk, kendinden binlerce yıl önce Amerika'da yaşayan bir toplum bulunca, onların kültür öğelerine üstün gelebilmek ve yaşam tarzlarını öteleyip kendi yaşam tarzını hakim kılabilmek için yerlilerin yok edilmesi gerektiğine iyice inanmıştır. Bunun üstüne yerlilerin de onları vatanlarında istememesi, geri dönecek yerleri olmayan bu toplulukların savaş gücünü artırdıkça elde ettikleri yerlerde tam hakimiyet kurabilmeyi, öldürebildikleri kadar yerli öldürmeye ve yerlilerin yaşam hakkı olmadığına nesillerini inandırmaya bağımlı hale geldiler. Bu durum bir zaman sonra ortaya atılan teorilerle beslendikçe beslendi ve nihayet 1880'li yıllarda tam hakimiyet kuran beyaz adam vaktiyle inanmak zorunda olduğu teorileri artık işe yarar gördüğünden, gerçek olmadıklarına inansa da bunlardan vaz geçemeyecek bir pozisyona gelmiştir. Çünkü hakim olan odur ve kuralları artık o koymaktadır. Yerliler vaktiyle istemedikleri bir toplumun emri altında hatta köle durumuna düşmüştür ki bu da beyaz adama elde etmiş olduğu bu avantajı istemese de sonuna kadar kullanma kararlılığı sağlamaktadır. Hatta bu kararlılık çok küçük bir azınlık olmalarına rağmen, yerlilerden hala korkulduğu ve onların bir arada olmasından dahi çekinildiğini göstermekte, bunun için de imkan bulunduğu yerli kıyımına başvurmadan kaçınılmamaktadır. Sonrasında toplumun yeniden deşarj olmasını sağlamak adına çeşitli bahaneler, teoriler ve hastalıklı düşüncelerle kendilerini avutma mahareti göstermektedirler.

Bu düşünceyle 1880'lerden sonra hapsettikleri, kamplara kapadıkları ve nihayetinde topraklarını, av sahalarını hatta yeni nesillere kalacak doğalarına el koydukları yerlilere sağladıkları

¹⁰ Bkz. Fred Eggan, *American Indian Perspectives for the Study of Social Change*, Chicago, Illinois 1966, pp. 142-170.

¹¹ Andersson, *The Ghocu Dance Among uhe Lakoua Indianc in 1890...*, p. 27.

köleliğe benzer bir istisna tutma özelliğini de kongre tartışmaya açmış, bunun nasıl ortadan kaldırılacağı üzerine teoriler üretmeye başlamıştı. Bu yeni düşüncenin temelinde yukarıda bahsi geçen iki-üç milyon doların heba olduğu yönündeki çıkış vardı ve bu paranın onlara akıtılması tamamen gereksiz görünüyordu. Bunun devamında yerlilerin yeni bir katliamdan geçirilerek masrafların düşürülmesi gibi bir dünya ayıbının işleneceği de kesindi.

1880'lerde sıklıkla kongreye gelen bu konuyla ilgili olarak beyaz toplumun büyük çoğunluğu Kızılderililerin istisnai muamele için bir tür anlaşma hakkına sahip olduklarına inanmaktaydı, ancak kalan kısım ise yerlilerin diğer toprak sahiplerinden farklı bir konumda olmadıklarını düşünüyordu. Aynı zamanda, yerlilerin eğitime harcanan büyük miktardaki paraya rağmen Kızılderililer arasındaki cehalet oranının yüksek kalması da tuhaf bulunuyordu. Senatör Dawes, Amerika Birleşik Devletleri'nin Hint eğitimi için boş yere para harcamamasını talep etti. Kızılderilileri öldürmenin mubah sayıldığı bir toplumda onlar için vergilerin boşa harcanması anlaşılır bir durum olarak kabul görmemekteydi, en azından bunu Senatör Dawes açıktan dile getirmekten çekinmiyordu¹². Cumhuriyetçiler ise zaman zaman görevlerini yapmakta isteksiz olsalar da, Kızılderilileri eğitmenin ABD hükümetinin görevi olduğuna inanıyorlardı. Yukarıda belirtildiği gibi, genellikle eğitimin Hıristiyanlığın ve nihai uygarlığın anahtarı olduğuna inanılıyordu. Aslında birçok yerli, eğitimin geleceklere için ne kadar önemli olduğunu anlamıştı; özellikle okumayı değerli bir beceri olarak görüyorlardı¹³.

Yerlilerin öldürülüp kurtulması gereken varlıklar olduğu fikrine karşı, Kongre'den daha önce yapılmış olan anlaşmalar kapsamında kendilerine "istisnai" özellik verilmiş olan yerlilerle ilgili korkulan değil, ortaya bir süre daha yaşamalarına izin veren bir anlayış çıktı. Buna karşılık Kızılderili sorununa çözüm olarak, vaktiyle yerlilere bırakılan rezervasyon topraklarının bireysel Kızılderililer arasında bölünmesi için mekanizma sağlayan 1887 tarihli Genel Tahsis Yasası (Dawes Yasası)'nın yeniden ele alınıp, revize edilmesinde bulundu¹⁴. Bu aç gözlü beyaz adam için kaçırılmayacak bir fırsat sunuyordu ve Kızılderililerden alınacak yeni topraklara konma fikri herkese cazip fırsatlar sunmaktaydı. Amerikalı beyaz adam, üstünlüğü ele geçirdikten, başından beri asimile edilebilmeleri için çiftçi olmalarını istedikleri yerlilerin, şimdi bağımsız bir şekilde çiftçi olmalarını hazmedemiyorlardı. Özgür bir Kızılderilin elindeki topraklar açgözlü beyaz adamın daima hedefinde olmuştur. Oysaki beyaz adam bir zaman önce yerlilere çiftçiliğin, medeniyetin en yüksek

¹² Frederick E. Hoxie, *The End of the Savage: Indian Policy in the United States Senate, 1880-1900*, The Chronicles of Oklahoma 1977, p. 165.

¹³ Michael C., Coleman, "Education as Transformation: Indian Schooling 1800-1930," *An unpublished paper held at The "Indian" Symposium at The University of Tampere*, January 8, 1998.

¹⁴ Andersson, *The Ghocu Dance Among uhe Lakoua Indianc in 1890...*, p. 27-28.

biçimi olduğunu kabul ettirmeye, bunun için savaşmaktan vazgeçirmeye çalışırken, şimdi gelinen noktada Kızılderililerin çiftçilik dahi etmeleri fikrinin doğru olmadığı varsayımı ağır basmaktaydı¹⁵.

Tarım toplumunun en yüksek uygarlık biçimi olduğu fikri filozof John Locke'un fikirlerine dayanıyordu. Ayrıca, "istisnacılığın" destekçileri olarak görülenler, bunu Kızılderilileri her geçen gün sayıları ve gücü biraz daha artan aç yerleşimcilerin saldırılarından korumak için son şans olarak görmekteydiler. Kızılderili topraklarının tahsisini sağlayan "Genel Tahsis Yasası" en azından, daha önce ortak olarak sahip oldukları arazinin bir kısmını bireysel olarak ellerinde tutmalarına izin vermektedir¹⁶. Oysa şimdi ileri sürülen husus Kızılderililerin artık kamplarda kabile mülkiyeti fikrinin geçerli olamayacağıydı. Öyle ki kabileler artık bağımsız uluslar değildi. Bu şu anlama gelmekteydi, bundan sonra arazi kabileye değil, bireyler arasında paylaşılacaktı ve kişi başı verilen belirli bir miktarın dışında kalan arazilerin tamamı beyaz yerleşimcilere satılacaktı. Bu yasa ile kendilerine bakılan, kamplarda da olsa ihtiyaçları karşılanan bir yerli kabilesi istemeyen beyaz adam, bundan sonra Kızılderililerin de beyaz bir adam gibi çalışmayı öğrenmesi gerekiyordu. Senatör Dawes'in dediği gibi: "Kızılderili, kendisine nasıl çalışması gerektiği öğretilmedikçe, yaşadığı sürece daima Kızılderili kalacaktır." Dawes'in bu teoremine karşılık, Kızılderililerin şimdilik öldürülmesi yöntemi değil, eğitilerek çalışmaya alıştırmaları yöntemi kabul edilmiş görünüyordu. Bu sayede beyaz adam Kızılderilileri bir taraftan eğitecek, eğittikçe de ellerindeki arazilerden vaz geçmeyi öğrenmelerini temin edecekti. Böylece Kızılderili eğitimi ve Kızılderili topraklarının paylaşılması da eş zamanlı sağlanmış olacaktı¹⁷. Yeniden toprak verme fedakarlığı karşılığında uygarlık ve nihai vatandaşlık kazanma çabasında olduğu varsayılan Kızılderili bireyi korumak görevi hükümet tarafından yeniden üstlenilmiş olacaktı.

Genel Tahsis Yasası birçok soruna bir cevap buluyor ve yasaya taraftar tüm beyaz tarafları tatmin ediyor gibi görünse de, aynı zamanda birçok sorunu da beraberinde getiren bir yasa olmuştur. 1890'lara gelindiğinde yerlilerin ellerindeki toprak çok büyük bir oranda azalırken, toprak karşılığında vaat edilen yerlileri eğitime meselesi aynı şekilde ilerlemediği gibi kulak arkası edilmiş ve yeni sorunların kaynağı olarak görülmüştür. 1889'da Kızılderililerin okula gitmesi zorunlu hale gelmesine rağmen, hükümet yerlilere yeterince parasal destek sağlamak istemediğinden, bu zorunluluk da bir işe yaramadı¹⁸.

1860'lar ve 1870'lerdeki Kızılderili Politikası beyazları Kızılderililerden ayırmışken, 1880'lerdeki Kızılderili Politikası, özellikle son on yılda Kızılderilileri beyazlardan korumaya

¹⁵ Bkz. Raymond H. C. Jr. Taske & Bardin H. Nelson, *Acculturation and Assimilation: a Classification, American Ethnologist*, Vol. 2, No. 1, 1974, pp. 351-367.

¹⁶ Andersson, *The Ghocu Dance Among uhe Lakoua Indianc in 1890...*, p. 28.

¹⁷ Andersson, *The Ghocu Dance Among uhe Lakoua Indianc in 1890...*, p. 28.

¹⁸ Andersson, *The Ghocu Dance Among uhe Lakoua Indianc in 1890...*, p. 28.

çalışmıştır ve kamplar sığınma alanları haline geldi. Kamplar işgale uğramış bir ırkı korumanın bir yolu haline gelmişti 1880'lerde, özellikle sözde "Kızılderililerin Dostları" fikri artık yok etmek üzerine değil, onları medeniyete alıştırmak fikri üzerine kurulmuş gibi görünmekteydi.

1880'lerde Lakotalar ve ABD Kızılderili Politikası

ABD hükümetinin amacı, Lakotalar da dahil olmak üzere tüm Kızılderilileri çiftçilik yoluyla kendi kendi yaşam tarzına alıştırmak ve asimile etmektir. Lakotaların çoğu için, beyazların bildiği şekliyle çalışma kavramı tamamen yabancı bir fikirdir. Onlar için avlanma tek doğal geçim yoluydu. 1880'lerde Lakotalar, kaybedilen topraklar için hükümetin kendilerine destek borçlu olduğuna da inanıyorlardı.¹⁹ Ayrıca, topraklar ve iklim, Lakotaların çiftçiliği benimsemesini engellemekteydi. Pine Ridge Kampı'ndaki Yerli ajan Valentine T. McGillicuddy, durumu, 7.000 beyaz yerleşimcinin aynı arazide bulunması ve bir yıl boyunca ihtiyaç duydukları her şey verilmesi halinde, orada yaşamak zorunda kalırlarsa açlıktan öleceklerini söyleyerek açıklamıştır.²⁰

Hükümetin çiftçiliğe ağırlık vermesi, okullar inşa etmesi ve yerli polis sistemini yaratması, Lakota toplumunun geleneksel yapısını yıkmak için kasıtlı çabalarının bir parçasıydı. Daha 1877'de Kızılderili İşleri Komiseri Ezra A. Hayt, yerli polis güçleri fikrini dile getirdi ve 1878'de tüm Kızılderili çekincelerinde bir yerli polis gücü oluşturan bir yasa çıkarılmıştır. Lakotalar arasında polis gücü oluşturmak zordu. polisi geleneksel erkek topluluklarının rakibi olarak gördükleri için Lakotaların polise karşı tutumları, polisin bölgede düzeni sağlamasına izin vermezlerse görevin Birleşik Devletler Ordusuna bırakılacağını fark ettikleri için yavaş yavaş değiştirmiştir. Gerçekte polis sistemi Lakotalar için o kadar da garip değildi. Geleneksel toplumda "kamp polisi" vardı ve bu toplumda düzeni sağlıyordu. Yerli polis sistemi temel olarak bu yapıyı kopyaladı ve kademeli olarak bir dereceye kadar onun yerini almıştır. Sonunda Yerli polis güçleri, yerli ajanlarına çok sadık hale gelmiştir.²¹

Lakota halkı okullaşma konusunda da beyazlara direniş göstermiştir. Beyazların ilerici olarak adlandırdıkları insanlar okulların "kutsamasını" denemeye istekliken, sözde ilerici olmayan Lakotalar eğitime mümkün olan her şekilde direndi. Örneğin, okullardan kaçınmak için kamplarının uzak bölgelerine taşındılar. Birçok Lakota için okul, erkeklerin saçlarının kesildiği ve beyaz erkek kıyafetleri giymeye zorlandıkları bir yerdi. Diğerleri, okulları, sonunda tüm Lakota halkının yararına olacak olan beyaz adamın adetlerini öğrenmek için bir şans olarak gördüler. Okul sisteminin amacı, onlara Lakotaların üstünlüğünü göstererek ve öğreterek, Lakotaları mutlu, müreffeh bir halk haline

¹⁹ Andersson, *The Ghocu Dance Among uhe Lakoua Indianc in 1890...*, p. 47.

²⁰ Youngkin, Stephen D., *Prelude to Wounded Knee: The Military Point of View, South Dakota History*, Vol. 4, No. 3, 1974, p. 335.

²¹ Konuyla ilgili olarak bk. Thomas Tyon, *John Blunt Horn and Iron Tail in, Walker* (ed. DeMallie 1992), pp. 28-34.

getirmektir. 1880'lerde Lakotaların kamp hayatı, beyaz adama karşı sürekli bir güç mücadelesi şeklinde geçmekteydi. Bu mücadele hem ajanlar ve şefler arasında hem de şeflerin kendi aralarında verilmiştir. En acı mücadele Red Cloud ve Ajan Valentine T. McGillicuddy'ninki idi. Pine Ridge Kampı'ndaki bu mücadele yedi yıl sürdü ve ajanın 1886'da görevden alınmasıyla Red Cloud'un lehine sonuçlandığı söylenebilir²². Tarihçi Edward Lazarus'a göre, hükümetin dağılma politikasının başarısının bir işareti, şef olarak anılmak isteyenlerin çoğu geleneksel olarak bu pozisyon için gerekli olan başarılarından yoksun olsa da, Lakota şeflerinin sayısındaki patlayıcı artışı. Örneğin, 1878'de Lakotaların 12 şefi vardı, ancak 1880'lerin başında kendilerine şef diyen 63 erkek vardı. Alt-grupların sayısı da önemli ölçüde arttı. Tarihçiler George E. Hyde ve Robert M. Utley, bunun geleneksel kalıtsal şeflerin gücünü azalttığını, ancak öte yandan, Red için otoritede muazzam bir yükselişi mümkün kıldığını iddia ediyor. Benekli Kuyruk'un yine bir Brulé olan Karga Köpek (Khâöi Šüka) tarafından öldürülmesi, geleneksel değerlerin çöküşünün bir işareti olarak yorumlanmıştır²³.

Bununla birlikte, Lakota toplumunun yapısının 1880'lerin sonlarında Edward Lazarus'un öne sürdüğü kadar kötü bir şekilde kırılmadığına dair bazı göstergeler var. “Şefler” ve “alt-bantlar”ın sayısının artmış olması, ille de geleneksel toplumun çöktüğü anlamına gelmez. Aksine, Lakota toplumunun geleneksel olarak çok esnek yapısını yansıtır. Daha önce belirtildiği gibi, Lakota toplumu zamanın ihtiyaçlarına uyum sağlayabiliyordu. Kamp hayatında, geleneksel grup yapısı kademeli olarak, her grubun yaşadığı yere göre mahalle yapısı ile değiştirildi. Buna rağmen, geleneksel Lakota toplumunun temel unsurları kaldı; insanlar, güçlü akrabalık bağlarının birleştirici bir güç olarak kaldığı geleneksel thiyôşpayes'te bu bölgelere taşındı. Ve gerçekten de 1880'lerin sonlarında sözde Sioux komisyonları ile yapılan konseylerin işleyişi incelendiğinde, Lakotaların geleneksel olarak konseylerde nasıl hareket ettikleri açıkça görülmektedir. Aslında, konseylerin tutanaklarını okurken, Lakotaların durumun tamamen konseyin kontrolünde olduğu gerçeği inkar edilemez. Bu, özellikle 1888 müzakereleri sırasında bu şekildeydi. Bu, toplum yapısının kesinlikle bir darbe aldığı anlamına gelebilir, ancak darbe, örneğin Lazarus'un inandığı kadar dramatik olmayabilir. 1882'de hükümet, Great Sioux Kampı'nın boyutunu küçültmeyi planladı. Amerika Birleşik Devletleri hükümetinin temsilcileri, tehdit ve hile yoluyla, Lakotaları topraklarının neredeyse yarısını terk etmeye zorladı. Ancak Lakotalar bir kez daha birleşebildiler ve bazı Doğulu beyaz dostlarının yardımıyla topraklarını ellerinde tutabildiler. Tüm kısıtlamalara rağmen, beyaz adamın Büyük Siyular üzerindeki etkisinden kaçmak için hala bolca yer vardı. Bu mümkün olduğu sürece Lakotaları çiftçi yapmanın bir yolu yoktu. Hükümet, Lakotaların ellerindeki arazileri azaltmaya karar vererek Lakotaları "toprağa bağlı" olmaya zorladı. Lakotalar topraklarını ekip biçmedikleri için, ellerindeki toprağın yarısını verseler

²² McGillicuddy, Julia, B., *Blood on the Moon: Valentine McGillicuddy and the Sioux*, Lincoln, Nebraska 1969 and Larson 1997, pp. 217-248

²³ Andersson, *The Ghocu Dance Among uhe Lakoua Indianc in 1890...*, p. 48-49.

bile kullanılmayan toprakları kalacaktı. Bu fikir 1887'de Genel Tahsis Yasası'nın kabul edilmesiyle doruk noktasına ulaştı. Bu hareket Lakota topraklarının kaderini belirledi²⁴. Great Sioux Kampı, 1876'da zaten altı ayrı yerli acentesine bölünmüştü, ancak bu bölünme yalnızca idari amaçlar içindi. Bu ajanslar, Büyük Sioux kampındaki toprakların azaltılması planlandığı için temel oluşturdu. Bölünme ilk olarak 1888'de ve ardından tekrar 1889'da denendi. Hükümet, topraklarının azaltılması konusunda Lakotalarla müzakere etmek için heyetler gönderdi. İlk girişim bir başarısızlıktı. Lakotalar, neredeyse oybirliğiyle topraklarından vazgeçmeyi reddederek, komisyon üyeleriyle karşı karşıya gelmişlerdi. Yukarıda belirtildiği gibi, bu müzakereler sırasında Lakotalar açıkça tek bir halk halindeydi. Ancak hükümet pes etmedi. Ertesi yıl başka bir komisyon gönderildi. Üyelerden biri, Kızılderililerin adetlerini bilen ünlü bir Kızılderili savaşçısı olan General George Crook'du. Bu komisyon önceki komisyondan farklı hareket etti. Komisyon, perde arkasında Kızılderilileri tek tek ikna etmeye çalışarak, geçen yılki güçlü muhalefeti kırmaya çalıştı. Ve gerçekten de bu strateji başarılı oldu. Komisyon, Lakotalar için birçok şeyi tehdit ederek veya vaat ederek, Büyük Sioux kamp topraklarının azaltılmasının yasal olarak gerçekleştirilebilmesi için yeterli isim elde edebildi. İndirim daha sonra 1889 tarihli Sioux Yasası ile onaylandı. Müzakereler sırasında Lakotaların güçlü birleşik muhalefeti yavaş yavaş bozuldu. Bu, Lakota halkına büyük bir darbe olmuştur. Lakota halkı içindeki bölünme dramatik bir şekilde derinleşti ve toprakların azaltılmasına karşı çıkanlar yasayı imzalayanlardan uzaklaşmaya başlayınca 1890'daki sorunların başlıca tohumları da ekilmiş oldu²⁵. Böylece, hükümetin muazzam baskısından sonra, Lakotalar nihayet 1889'da beyazların fazla olarak gördüğü toprakları vermek zorunda kaldılar. Great Sioux Kampı, eski idari bölgelere göre daha küçük parçalara bölündü. Hunkpapas, Minneconjous, Sans Arcs, Two Kettles ve Blackfeets iki bitişik bölgeye, Standing Rock ve Cheyenne River'a yerleşti. Pine Ridge Kampı, Oglalas'ın evi oldu ve Brulés, Rosebud Kampı'na yerleşti. Crow Creek ve Lower Brulé adlı daha küçük iki bölge daha kurulmuş oldu²⁶.

1881 yılından sonra Great Sioux Kampı'nda ve daha sonra altı küçük kampta yaşayan Lakotalar, beyaz kültüre asimilasyonlarında farklı aşamalarda idi. 1850'lerden beri beyazlarla birlikte yaşadıkları için isimlerini alan sözde Loaferlar olan Lakotalar vardı. Lakotaların bir kısmı, 1860'larda, bir kısmı 1870'lerde ve son kısmı 1880'lerde olduğu gibi geç bir tarihte kamplara yerleşmişlerdi. Böylece çok kaba bir ayırım yapılabilir: Kamplarda daha uzun süre yaşamış olanlar, beyazların ilerici dediği grubu oluşturdu ve yeni gelenler ilerici olmayan insanlar olarak kabul edildi. Ancak bu çok

²⁴ Markku Henriksson, *Alkuperäiset amerikkalaiset. Yhdysvaltain alueen intiaanien, inuitien ja aleutien historia*, Jyväskylä Finland 1986, p. 143.

²⁵ Herbert T. Hoover, "The Sioux Agreement of 1889 and Its Aftermath", *South Dakota History*, Vol. 19, No. 1, 1989, pp. 57- 75.

²⁶ Frederick E. Hoxie, *From Prison to Homeland: The Cheyenne River Reservation Before WW I*, *South Dakota History*, No. 10, 1979, p. 2.

basit bir tabloydu, çünkü 1860'lardan beri bölgede yaşayanlar arasında ilerici olmayanlar da vardı ve 1880'lerde bölgeye taşınanlar arasında da ilericiler vardı.

Beyazların kurduğu bu yapay bölünme 1880'ler boyunca devam etti ve beyazların icadı olmasına rağmen Lakotaların günlük yaşamlarını etkilemeye başladı. Beyaz yetkililerin bir halk olarak Lakotaların birliğini bozma çabalarına ve kısmi başarısına rağmen, 1880'lerin sonunda sıradan bir Kızılderili, şefi veya muhtarı olmadan kabile topluluğu dışında yaşayamayacağı açıktı. Beyazın anladığı ve istediği şekliyle bireycilik, Lakota toplumunda henüz kök salmamıştı. Dolayısıyla, kabile yapısını ve şeflerin gücünü kırmaya yönelik tüm çabalara rağmen, Standing Rock Kampı'ndan Ajan James McLaughlin bile Kızılderililerle bireysel olarak uğraşmaktansa, Kızılderililerle şefleri aracılığıyla anlaşmanın çok daha kolay olduğuna karar verdi²⁷.

En dikkate değer şeflere bakarsak, ilericilere ve ilerici olmayanlara bölünmeyi anlamak biraz daha kolaydır. Bu bölünme, tüm Lakota topraklarında meydana geldi, insanlar her zaman yaptıkları gibi şeflerini örnek aldı. Ve daha da önemlisi, beyazlar ilerici bir şefi takip eden insanları ilerici olarak görüyordu ve bunun tersi de geçerliydi. Yani beyazlar için, örneğin Oturan Boğa'nın köyünde yaşayan biri otomatik olarak Oturan Boğa gibi ilerici olmayan biriydi. Oturan Boğa, bir tıp adamı olmasına rağmen, Standing Rock'ta ilerici olmayan önde gelen şefken, Gall ve John Grass (Phe'Yí) önde gelen ilericilerdi. Pine Ridge'de Red Cloud ve Big Road (Çhâkú Thäka), ilerlemeyenlere ve örneğin Genç Adam'a liderlik ediyordu. Bunların dışında Atından Korkan (Tháşøke Khókiphapi), Küçük Yara (Thaópi Cík,,ala) ve Amerikan Atı (Waşícü Thaşüke) ilericileri yönetti. Hump (Câkâhu) ve Big Foot (Sí Thäka), Cheyenne River Kampı'nda önde gelen liderlerdi. Rosebud'da Two Strike (Nüpa Aphápi) ve Crow Dog tarafından yönetildiler. Spotted Tail'in 1881'deki ölümünden sonra, Rosebud'daki ilericiler arasındaki liderlik çok belirsizdi. Bunlar elbette o zamanlar yalnızca en dikkate değer liderlerdi, ancak bu, Lakota halkının içindeki bölünmeyi bir dereceye kadar takip etmemize izin veriyordu²⁸.

1883'te geleneksel Lakota dini törenleri yasaklandı. On dokuzuncu yüzyılın son güneş dansları 1882'de Pine Ridge'de ve bir yıl sonra Rosebud'da yapıldı. Din ve dini törenler her zaman günlük yaşamlarının bir parçası olduğundan, bu Lakota toplumu için çok büyük bir darbe oldu. Bu törenler yasaklanınca kültür önemli bir temelden yoksun kaldı. Ancak Lakotalar, geleneksel uygulamalarını gizlice sürdürmeye çalıştı, ancak güneş dansı gibi büyük dini törenlerin zamanı sona ermişti. Bu imkansız durumda birçok Lakota, misyonerler tarafından onlarca yıldır vaaz edilen ancak daha önce birçok Lakota tarafından reddedilen Hıristiyanlığa döndü. Ancak gerçek şu ki, birçokları

²⁷ Andersson, *The Ghocu Dance Among uhe Lakoua Indianc in 1890...*, p.52.

²⁸ Andersson, *The Ghocu Dance Among uhe Lakoua Indianc in 1890...*, p.53.

için Hıristiyan Tanrı, diğerleri arasında yalnızca tek bir tanrısal varlık olarak kaldı. Böylece, 1880'lerin sonunda Lakota halkı da farklı dini gruplara ayrıldı. Hıristiyanlar, Hıristiyanlık ile geleneksel inançlar arasında bir denge kurmaya çalıştılar ve eski inanç sistemini sürdürmeye çalıştılar vardı.²⁹ Kamplardaki Lakotaların hayatı hızla değişti. Bununla birlikte, 1880'lerin sonunda henüz beyazların beklediği kadar iyi asimile olmamışlardı. ABD'lilerin istediği gibi asimile (İlerlemeci) olmayanlar gerilimi sürekli canlı tuttu. Kızılderililer ve beyaz ajanlar arasında olduğu kadar Lakota halkının içinde de gerilimler vardı. 1880'lerin sonlarında Lakotalar korkunç bir kıtlıkla karşı karşıya kaldı. Avlanacak başka av kalmamıştı, mahsuller yıldan yıla bozuldu ve Lakotaların sıkıntısına ek olarak, hükümet yıllık ödenek miktarını kesti ve teslimatını erteledi. Yiyecekteki bu kesinti kısmen, yeterli hükümet fonunun olmamasını suçlayan argümanlarla haklı gösterildi. Ayrıca, 1890 yılında Lakotalar arasında yapılan nüfus sayımında Lakotaların gerçek sayısının beklenenden daha az çıkması da bunu haklı çıkardı. Kesinti, yalnızca Great Sioux Kampı'nı boyutunun neredeyse yarısına indirmekle kalmayıp, aynı zamanda yıllık sığır eti ödeneğini önceki miktarın neredeyse yarısına indiren 1889 *Sioux Yasasına* dahil edildi. Tayinlerdeki bu kesintinin temel sebebi, ABD'li yöneticiler tek derdi, Lakotaların hayatta kalabilmek ve kendi kendine yeterliliğe ulaşabilmek için tek yolunun çalışmak ve üretmek olduğunu anlamalarını sağlamaktı. Bu sebeple Kızılderililere verilen günlük tayinlerin kademeli olarak azaltılmasını ve ardından açlığı kullanarak muhatabını sindirmeyi amaçlayan bir hükümet politikası yürütülmekteydi³⁰.

Kıtlık beraberinde yıkıcı salgınları da getirdi. Ayrıca Great Sioux Kampı'nın planlı olarak azaltılması büyük endişe yarattı. 1889 Sioux Komisyonu, yeterli imza toplamak için Lakotalara birçok vaatlerde bulundu. Ancak hükümet, Komisyon'un vaatlerinin hiçbirini yerine getirmeden Büyük Sioux Kampı'nın bölünmesini gerçekleştirdi. 1890'da Great Sioux Kampı'nın bölünmesi gerçekleştirildiğinde, birçok Lakota bunu beyaz adamın güvenilmezliğinin nihai bir kanıtı olarak gördü³¹. Bu büyük kabilenin bir zamanlar adlarından sık sık bahsettiren bağımsız savaşçıları, daha iyi bir gelecek için çok az umutları olan fakir ve çaresiz mahkûmları haline geldiler.

Sonuç

1820'lerde başlayan Büyük Sioux ve Lakota kabilelerinin asimilasyonu meselesi 1890'larda topraklarının ellerinden alınması ve kamplara hapsedilmeleriyle neredeyse tamamlanmıştı. Ancak Kızılderililerin direnci Amerika Birleşik Devletleri'nin yalan yüklü politikalarıyla kırılmaya çalışılmış, bu başarısız olduğu zamanlarda Kızılderililer ellerinden yurtları alınmakla kalmamış, aileleri parçalamak, av sahalarında bulunan hayvanların kasten öldürülmesi, kamplara hastalık

²⁹ Andersson, *The Ghocu Dance Among uhe Lakoua Indianc in 1890...*, p.53.

³⁰ Andersson, *The Ghocu Dance Among uhe Lakoua Indianc in 1890...*, p.53-54.

³¹ Andersson, *The Ghocu Dance Among uhe Lakoua Indianc in 1890...*, p.54.

bulaştırılması, kamp ileri gelenlerine olan saygıyı ortadan kaldırmak amaçlı kişisel düşmanlıkların yaratılması, kıtlığa sebebiyet verecek şekilde kamplara girmeleri halinde kendilerine tahsis edilecek olan ve bir süre verilen tayinlerin kesilmesi gibi insanlık dışı pek çok uygulamaya maruz bırakılmışlardır.

Bütün bu zulüm zamanlarında Kızılderililer beyaz adamla savaşmak bir yana kendilerini, ailelerini, çocuklarını ve kadınlarını korumaktan aciz kalmış, can ve mallarını koruyamayacakları bir duruma düşürülmüşlerdi. Bu aciziyet içerisinde dahi Kızılderililer kendi kültür ve kültürlerinden asla taviz vermeden yaşamayı bir şeref saydıkları gibi, kendilerine dayatılan yasalar ve Hıristiyanlaştırma politikalarına karşı da uzun bir direniş gösterdikleri görülmektedir. Kızılderililerin bu direnişi beyaz adamı her geçen gün biraz daha endişelendirmekte ve bir türlü sonuçlandıramadığı Kızılderili meselesinde çıkmaza girdiği her zaman büyük katliamlar yapmak konusundan hiçbir zaman geri durmamış, hatta bu konudaki kararları bizzat Kongre dedikleri devlet meclisinde almaktan da çekinmemişlerdir. Bu canavarca yönetim tarzı, “gücü eline geçiren önce babasını boğazlar” özdeyişine yakışır bir şekilde, kadın çocuk demeksizin pek çok yerliyi sırf onların istedikleri gibi olamamaları sebebiyle katleden bu cani devlet yapısı, senatör Webs gibi cani ruhlu insanların söylemlerini ayakta alkışlayabilecek kadar da aşağılık bir yapıya bürünmüştür.

Kaynakça

McGillcuddy, Julia, B., *Blood on the Moon: Valentine McGillicuddy and the Sioux, Lincoln, Nebraska 1969 and Larson 1997*, pp. 217-248

Andersson, Rani-Henrik, *The Ghocu Dance Among uhe Lakoua Indianc in 1890: A Mulsidimensional Inserpresasion*, Filland 2003.

Coleman, Michael C., , “Education as Transformation: Indian Schooling 1800-1930,” *An unpublished paper held at The “Indian” Symposium at The University of Tampere* , January 8, 1998.

Dippie, Brian W., *The Vanishing American: White Attitudes & U.S. Indian Policy*, Lawrence, Kansas 1982.

Eggan, Fred, *American Indian Perspectives for the Study of Social Change*, Chicago, Illinois 1966, pp. 142-170.

Henriksson, Markku, *Alkuperäiset amerikkalaiset. Yhdysvaltain alueen intiaanien, inuitien ja aleutien historia*, Jyväskylä Finland 1986.

Henriksson, Markku, *Siirtokunnista kansakunnaksi. Johdatus Yhdysvaltain historiaan*, Jyväskylä Finland 1990.

Hoover, Herbert T., “The Sioux Agreement of 1889 and Its Aftermath”, *South Dakota History*, Vol. 19, No. 1, 1989, pp. 57- 75.

Hoxie, Frederick E., *From Prison to Homeland: The Cheyenne River Reservation Before WW I*, *South Dakota History*, No. 10, 1979.

Hoxie, Frederick E., *The End of the Savage: Indian Policy in the United States Senate, 1880-1900*, *The Chronicles of Oklahoma* 1977.

Mardock, Robert W., *The Plains Frontier and the Indian Peace Policy, 1865-1880*, *Nebraska History*, Vol. 49, No. 2, 1968, pp. 187-201

Prucha, Francis Paul, *American Indian Policy in the Formative Years, 1790-1834*, Lincoln, Nebraska, 1970.

Prucha, Francis Paul, *Americanizing the American Indian. Writings by the “Friends of the Indian” 1880-1900* (ed. Prucha, Francis Paul), Cambridge, Massachusetts 1973.

Taske, Raymond H. C. Jr. & Nelson, Bardin H., *Acculturation and Assimilation: a Classification*, *American Ethnologist*, Vol. 2, No. 1, 1974, pp. 351-367.

Tyon, Thomas, *John Blunt Horn and Iron Tail in, Walker* (ed. DeMallie 1992), pp. 28-34.

Viola, Herman J.- Thomas L. McKenney, *Architect of America's Early Indian Policy: 1816-1830*, Chicago, Illinois 1974, p. 200-201.

Youngkin, Stephen D., *Prelude to Wounded Knee: The Military Point of View*, *South Dakota History*, Vol. 4, No. 3, 1974.

AMERİKA KITASINDA KOLONİZASYON VE BİRLEŞİK DEVLETLERİN KURULUŞU

Levent ARSLAN*
Sezgin YILDIZ**

Araştırma Makalesi/Research Article

Atıf/Cite as: Arslan, L. ve Yıldız, S. (2023). Amerika Kıtasında Kolonizasyon ve Birleşik Devletlerin Kuruluşu. *DÜMAD (Dünya Multidisipliner Araştırmalar Dergisi)*, 6(Prof. Dr. Durmuş Ali Arslan Özel Sayısı), 242-260.

Özet

Dünya tarihinde önemli bir yeri olan Amerika'nın keşfi ve beyaz adamın bu topraklara yerleşmesi, bir zamanların Doğu dünyasının Avrupalılar için ne tür gizemler taşıyor ise, şimdilerde doğulular için de aynı gizemlere sahip, bir büyük hadisedir.

Bu büyük hadisenin özellikle 19. yüzyıldan sonra Avrupa ve Asya kıtalarında tanınması ve her alanda ilişkiler kurulmasıyla başlayan çözülme dönemi, aslında herşeyin tüketildiği, sahip olunanın el değiştirdiği ve bilinmezlerin ortadan kaldırıldığı yeni bir dönemi oluşturur. Bu dönem artık yerli Amerikalıların olmadığı, Avrupalı Amerikalıların yaşadığı bir dönem olması hasebiyle, doğulu ya da Asyalı insan tipi o büyük merâğı ile başbaşa bırakılmıştır. Bundan sonraki Amerika, hür dünyanın bir parçasıdır ve artık gizlenmeden bütün bir tarihin oluşumuna katkı sunacak her türlü imkana sahiptir. Bu yönüyle o gizemler ülkesini ilk elden tanıyacak bir tarih anlayışının gelişmesi, doğulu insanın hafsalasındaki o karanlık dönemi de aydınlatması açısından büyük imkan sağlamıştır.

Bu makale Bryn O'Callaghan tarafından yazılmış olan *An Illustrated History Of The USA, Longman Group UK Limited 1990* çalışmanın bir bölümünü sunmaktadır ve bu bölüm Amerikalı beyaz adam ile Pasific'li yerlilerin ilk buluşmalarını ortaya koymaktadır. Makale Beyaz Adamın küstahlığı karşısında, yerli Amerikalının dürüst ve katlanılabilir yaşamını gözler önüne sermektedir.

Anahtar Kelimeler: Amerika, Avrupa, Beyaz, Fransa, İngiltere, Pasifik, Yerli

* Okul Müdürü, Defne Aknehir İlkokulu, arslansoy_levo@hotmail.com, Orcid: 0000-0002-3108-8549

** Öğretmen, Altınözü Toprak Hisar İlkokulu, sezginyildiz2015@gmail.com , Orcid: 0000-0002-2421-5124

Abstract

The discovery of America, which has an important place in world history, and the settlement of the white man in these lumps is a great event that has the same mysteries for the easterners as the Eastern world once held for Europeans.

The disintegration period, which started with the recognition of this great event especially in Europe and Asia after the 19th century, and the establishment of relations in every field, actually constitutes a new period in which everything is consumed, possessions change hands and unknowns are eliminated. Since this period was a period when there were no Native Americans, but European Americans lived, the eastern or Asian human type was left alone with its great curiosity. The next America is a part of the free world and has every opportunity to contribute to the formation of an entire history without being hidden anymore. With this aspect, the development of an understanding of history that will introduce that land of mysteries at first hand has provided a great opportunity in terms of illuminating that dark period in the memory of the eastern people.

This article presents part of An Illustrated History Of The USA, Longman Group UK Limited 1990 work by Bryn O'Callaghan, which reveals the first meeting of American white man and Pacific native. The article reveals the honest and bearable life of the Native American in the face of the White Man's arrogance.

Keywords: America, Europe, White, France, UK, Pacific, Native.

Giriş

1490'lı yıllarda Kristof Kolomb ile başlayan dünyayı yeniden keşif macerası, Hindistan yolu aranırken bir rastlantı sonucu ilk defa yeni bir toprağın keşfiyle sonuçlanmıştır. Bilinen dünyanın dışında kalan bu toprak parçası Pasific Okyanus'unun karşı tarafında bulunan ve bilinmezlerle dolu yeni bir karalar ve adalar silsilesinden oluşmaktaydı. Bu topraklara ilk gelen kişinin Kristof Kolomb'un olduğu düşünülüyor olsa da aslında Arap Tüccar Gemileri'nin çok daha eski zamanlarda bu topraklarla ilişki kurdukları ve hatta buralara kadar mal taşıdıkları Piri Reis'in hazırlamış olduğu büyük dünya atlasından anlaşılmaktadır. Onun yapmış olduğu bu harita Amerika'nın bir keşif sonucu değil, aslında bilinen bir yer olarak beyaz adam tarafından istilasından başka bir şey olmadığını göstermektedir. Kolomb gibi maceracı kimliklerin altın bulma merakının sonucunda ulaşılması ve geçilmez olduğu düşünülen Pasific Okyanus'unun aşılması yerli kabilelerin yaşadığı, uygar dünya olan Avrupa ve Asya'dan tecrit edilmiş bir şekilde kalmış olan bu yenedünyanın keşfi, ilk başlarda pek önemsenmemişti¹.

¹ Zvi Dor-Ner and William Scheller, Columbus and the Age of Discovery, New York, William Morrow and Company, Inc., s.71.

Avrupa'nın ezik insanların yerleşmeye başladığı bu çorak ve zor koşulların dünyası, zamanla yerlilerden alınarak yeni bir yaşama kapılarını açtıktan sonra iklimi, doğası, toprağı, yaşam koşullarıyla benzersiz bir nimet sunmaya başlamıştır. Bu da söz konusu toprakların tamamının keşfine başlanmasına ve dünyanın üçte birinin bulunduğu muazzam bir keşfin kapılarının açılmasına ve yeni bir ülkenin yaratılmasına imkan sağlamıştır.

Aç gözlü Avrupalıların boyunduruğunda başlayan bu yeni yaşam, barışın hakim olduğu Amerika topraklarını kısa bir zaman sonra kaosun ve kargaşanın merkezi haline getirilmiştir. Beyaz adamın uyguladığı vahşet sonucunda nerede ise yerlilerin hiç yaşamadığı yeni bir dünya yaratılmıştır. Bu istiladan sonra Amerika'da yerli olmak demek hiçbir hak ve salahiyeti olmayan vasıfsız bir mahluk ile aynı olmak demektir².

Beyaz adamın Amerika'ya getirmiş olduğu bu yeni anlayışın, Avrupa'nın binlerce yıllık geçmişinden kaçan ezik Avrupalılar tarafından icra ediliyor olması da bir büyük muammanın diğer bir yönüdür.

Bu makalede Bryn O'Callaghan'ın bakış açısıyla Avrupalıların yaratmış olduğu yeni Amerika'nın ilk yerleşim zamanları hakkında bilgiler bulunmaktadır. Bu bilgiler ışığında Amerika'nın yerlileri ve yeni meskunları arasındaki ilişkilerin bir çeşit özetini yansıtacak olan makale, ilk defa da olsa Amerika'nın arka yüzünün küçük bir tanıtımını yapmaktadır. Türk tarih literatüründe pek fazla bilinmeyen *An Illustrated History Of The USA, Longman Group UK Limited 1990* adlı eser kurgusuyla, Amerika'nın kuruluş yıllarının ilk fotoğraflarını sunması açısından önemli bir yere sahiptir.

Amerika'da Kolonyal Yaşam

İngilizler, 1733 yılında Kuzey Amerika'nın Atlantik kıyısı boyunca on üç ayrı koloniye sahipti. Koloniler kuzeyde New Hampshire'dan güneyde Georgia'ya kadar uzanıyordu. Çoğu insan onları üç ana gruba ayırdı. Her grubun kendi yaşam tarzı ve karakteri vardı³.

Kuzeyde Massachusetts merkezli New England grubu vardı. Puritenler zamanından beri New England halkı kıyı boyunca yayılmıştı. Çoğu, taşlı topraklarda çalışan ve kasaba ve köylerde kendilerini yöneten küçük çiftçiler ya da zanaatkarlardı⁴.

Diğer New Englandlılar yaşamak için denize bağımlıydı. Gemiler yapmak için bölge ormanlarının ağaçlarını kestiler. Bunlarla morina yakalamak ya da İngiltere ve Batı Hint Adaları ile

² Walter Sullivan, "On Those Who Came First to America," The New York Times, 19 May 1988, s.14-15; Carl Waldman, Atlas of the North American Indian., New York, Facts on File, Inc. 1985, s.72.

³ Bryn O'Callaghan, *An Illustrated History Of The USA*, Longman Group UK Limited 1990, p. 20.

⁴ W. Carlos Martyn, Pilgrim Fathers of New England: A History, New York, 1867, s. 18-25.

ticaret yapmak için yelken açtılar. Boston ve diğer kıyı kasabalarının refahları yapılan bu ticarete bağlıydı.⁵

New England'ın güneyindeki en yakın kolonilere Orta Koloniler deniyordu. En büyüğü New York ve Pennsylvania idi. New England'da olduğu gibi, insanların çoğu çiftçilikle yaşıyordu. Ancak New York ve Philadelphia şehirlerinde artan sayıda zanaatkar ve tüccar vardı. Philadelphia Pennsylvania'nın başkentiydi. 1770'e gelindiğinde 28.000 kişi ile Amerika'nın en büyük şehriydi.⁶

Şehirler ve ticaret

1710'da Amerikalıların çoğu çiftçiydi. Ancak insanları bir kısmı ticaret ve imalat yoluyla geçimini sağlayan büyük kentlerde yaşamaktaydı 28.000 nüfusuyla en büyük şehirlerden biri olan Philadelphia hakkında bir İngiliz ziyaretçi: "Şehrin durduğu yerde ilk ağacın kesilmesinin üzerinden yüz yıl geçmemiş olmasına rağmen şimdi geldiği noktada üç bin altı yüzden fazla evi var."⁷ diyerek şehrin sağladığı büyüme hızını hayretle karşılamıştı.

Philadelphia'nın büyüklüğü ziyaretçileri etkileyen tek şey değildi. Çoğu İngiliz şehirden çok önce, sokakları tuğlalarla kaplanmıştı ve sokak lambalarıyla geçeler aydınlatılmıştı. Bunun tek istisnası ayın parladığı zamandı, çünkü Philadelphia halkı parayı asla israf etmezlerdi⁸.

Philadelphia'dan sonraki en büyük şehirler, her biri yaklaşık 25.000 kişi ile New York ve Boston'du. Üç kasaba da refahlarının çoğunu İngiltere ile sürdürdükleri transatlantik ticaretin kârlarına borçluydu. Gemileri kürk, kereste, tütün ve pamuk ihraç ediyor ve moda için giysiler, kaliteli mobilyalar ve diğer imal edilmiş ürünleri geri getiriyordu⁹. Bu ticaret, şehirlerarasında tek bir Amerikan ulusuna ait olduğu hissini oluşmasına yardımcı oldu.¹⁰

Yeni bir yerleşim yapmak hep aynı şekilde başladı. Yerleşimciler ağaçlık araziye temizledikten sonra ağaçları kütük ve kalasalara kesti. Bunları inşa işlerinde kullandılar. Daha sonra ağaç kütüklerinin arasını sürdüler, tohumlarını ektiler ve dört ay sonra mısır ve buğday ekinlerini hasat ettiler.¹¹

⁵ O'Callaghan, *An Illustrated History Of The USA*, p. 20.

⁶ William J. Hinke, ed., trans., "Letters Regarding the Second Journey of Michel to America, February 14, 1703 to January 16, 1704, and His Stay in America till 1708," *The Virginia Magazine of History and Biography*, 24:1 (January 1916), p. 294.

⁷ 2 Susan E. Klepp & Billy G. Smith, eds. *The Infortunate: The Voyage and Adventures of William Moraley, An Indentured Servant* (Pennsylvania State University Press, 1992, 2d. ed., 2005), p. 28-30, 32-35..

⁸ O'Callaghan, *An Illustrated History Of The USA*, p. 21.

⁹ David S. Shields, ed., *American Poetry: The Seventeenth and Eighteenth Centuries* (The Library of America, 2007), p. 353-354.

¹⁰ Stella M. Sutherland, *Population Distribution in Colonial America*, New York, 1937, p. XÜ; *Annual Report of the American Historical Association*, 1931, p. 307.

¹¹ O'Callaghan, *An Illustrated History Of The USA*, p. 22.

Toprakları verimli olsaydı, yerleşimciler iyi yaşardı. Ancak toprak kayalıksa veya bitki besinleri bakımından fakir ise yaşam zor ve hayal kırıklığı yaratabilirdi. Zayıf toprağı olan yerleşimciler, daha verimli topraklarda tekrar denemek için genellikle çiftliklerinden ayrıldı ve batıya doğru hareket etti. İç bölgelere seyahat ederken, gittikçe daha az çiftlik ve köy geçtiler. Sonunda hiç yoktu. Avrupa yerleşimlerinin sona erdiği ve Kızılderililerin orman memleketlerinin başladığı bu bölgeye sınır adı verildi¹². Bu şekilde yeni yerleşimci dalgaları, verimli toprak arayışları için sınırı sürekli olarak batıya doğru itti. Genellikle çiftçilik için uygun olmayan arazilerin yanından geçerlerdi. Bu nedenle, sınır çiftlikleri ve köyler genellikle kilometrelerce uzunluğundaki yerleşilmemiş arazilerle sınırlanmıştı. Bir aile, en yakın komşularından bir günlük mesafede bulunabiliyordu. Bu tür nedenlerden dolayı, toplulukların sınırındaki insanlar, ihtiyaç duydukları neredeyse her şey için kendilerine güvenmek zorunda kaldılar. Kendi yiyeceklerini yetiştirdiler ve kendi evlerini inşa ettiler. Giydikleri kıyafetleri ve kullandıkları aletleri yaptılar. Kendi müzik, eğlence, sanat ve dini ibadet biçimlerini geliştirdiler¹³.

Bu sınır yaşam biçiminden özel bir ruh ya da tavır ortaya çıktı. İnsanların sert, bağımsız ve kendine güvenen olması gerekiyordu. Yine de, değerli topraklar, evler ve ahırlar inşa etmek gibi görevlerde birbirlerine yardım ederek, birlikte yeni bir yaşamın oluşmasına katkıda bulundular. Bu iki fikrin birleşimi - bireylerin kendilerine yardım etmesi gerektiğine dair güçlü bir inanç ve aile ile işbirliği yapma ihtiyacı - insanların eşit olduğu ve hiç kimsenin özel hak ve ayrıcalıklara sahip olmaması gerektiği hissini güçlendirdi¹⁴.

Sınır yaşam tarzı, Amerika'da demokratik fikirlerin gelişmesine yardımcı oldu. Bugünün Amerikalıları, modern Amerika Birleşik Devletleri'nin en iyi değerlerinin ve tutumlarının çoğunun, öncü atalarının sınır deneyimlerine kadar uzandığını düşünmektedirler¹⁵.

Daniel Boone ve Wilderness Yolu

1760'larda, batıya doğru hareket eden karaya aç Amerikalı yerleşimcileri ancak Appalachian Dağları durdurabilmişti. Bu sık ormanlık dağ silsilesi, kabaca Kuzey Amerika'nın Atlantik kıyısına paralel yüzlerce mil uzanırdı¹⁶.

Yerleşimciler Appalachianların eteklerine vardıklarında batıya doğru takip ettikleri nehirleri tıkayan şelaleler ve akıntılar buldular. 1775'te Daniel Boone adlı bir avcı ve kaşif, bir yerleşimci

¹² Albert L. Olson, *Agricultural Economy and the Population in Eighteenth-Ctntury Connecticut*, New Haven, 1935. Connecticut Tercentenary Commssion, No. 40, p. 18.

¹³ O'Callaghan, *An Illustrated History Of The USA*, p. 22.

¹⁴ Ellen D. Larned, *History of Windham County, Connecticut*, Worcester, 1874, vol. I, p. 263.

¹⁵ O'Callaghan, *An Illustrated History Of The USA*, p. 22.

¹⁶ O'Callaghan, *An Illustrated History Of The USA*, p. 22.

grubunu dağlara götürdü¹⁷. Boone'un "çölü geçmek için Tanrı tarafından görevlendirildiğini" iddia ettiği söyleniyor. Otuz baltacıdan oluşan bir grupla Appalachian'larda doğal bir geçit sağlayan ormanlık Cumberland Gap'tan yeni bir yol inşa etti ve bu yola sonradan Vahşi Yol adı verildi¹⁸.

Cumberland Gap'in ötesinde zengin, inişli çıkışlı çayırlar uzanıyordu¹⁹. Takip eden yıllarda Boone tarafından inşa edilen Wilderness yolu binlerce yerleşimcinin atlarla, vagonlarla ve sığırlarla bu verimli topraklara taşınmasını sağladı. Gelen göçmenler Amerika'nın Kentucky ve Tennessee eyaletlerini oluşturmaya başlamışlardı²⁰.

Valiler ve meclisler

Amerika'daki tüm İngiliz kolonileri bir temsili hükümet geleneğini paylaştı. Bu hükümet geleneği, insanların nasıl yönetilecekleri konusunda söz sahibi oldukları anlamına gelen yeni bir yönetim anlayışıydı. Her koloninin kendi hükümeti vardı. Bu hükümetin başında, çoğu durumda İngiliz kralı tarafından seçilen bir vali bulunurdu. Bu valiler şehri yönetebilmek için kolonistler tarafından seçilen meclislerle çalışmak zorundaydı²¹.

Kolonilerin çoğunda, bir toprağa sahip olan tüm beyaz erkekler oy kullanma hakkına sahipti. Pek çok sömürgeci toprak sahibi olduğu için böyle bir seçimde herhangi bir Avrupa ülkesinden çok daha fazla insanın oy kullanması anlamına geliyordu²².

Devrimin Kökleri

On sekizinci yüzyılda Britanya ve Fransa arasında birkaç büyük savaş meydana gelmiştir. Bu savaşların çoğu Fransa'nın, Kuzey Amerika'da Kanada ve Louisiana gibi büyük eyaletlerde hak iddia etmesi, hatta sahibi olduğunu iddia etmesinden kaynaklanmıştır. Kanada veya New Franklin, St. Lawrence Nehri'nden kuzeye ve Atlantik kıyısındaki İngiliz kolonilerinin sınır bölgelerine doğru güneye uzanıyordu. Louisiana ise Mississippi Nehri tarafından sulanan tüm toprakları içeriyordu²³.

On sekizinci yüzyılın ortalarında, bu geniş alanların her ikisinin de ormanlarının ve ovalarının çoğu hala Avrupalılar tarafından keşfedilmemişti. Fransızların bunlara sahip olma iddiası, önceki yüzyılda iki ünlü kaşif tarafından yapılan yolculuklara dayanıyordu. Bu kaşiflerden ilki Samuel de

¹⁷ H. Addington Bruce, Daniel Boone and the Wilderness Road, The Macmillan company 1910, s. 126 vd.

¹⁸ O'Callaghan, *An Illustrated History Of The USA*, p. 22.

¹⁹ Jere L. Krakow, Location Of The Wilderness Road At Cumberland Gap National Historical Park, Ağustos 1987,

²⁰ Clarke Dunlap. "A Remote Sensing Pilot Study On The Problem Of Locating And Mapping The Boone's Trace Portion Of The Historic Wilderness Road In Kentucky: 1775-1795," (unpublished typewritten manuscript, 1983), 181 p..

²¹ Ganong, W.F., "Translator's Preface," in Biggar, H.P. (ed.), *The Works of Samuel de Champlain*, Toronto: The Champlain Society, 1922. 88.

²² O'Callaghan, *An Illustrated History Of The USA*, p. 23.

²³ Biggar, H.P. (ed.), *The Works of Samuel de Champlain*, Toronto: The Champlain Society, 1922., s. 55.

Champlain'di. 1603'ten itibaren Champlain, St. Lawrence Nehri'nin iki yakasındaki arazileri araştırdı ve orada ticaret merkezleri kurdu. Bunlar daha sonra Quebec ve Montreal şehirlerine dönüştü.²⁴

Diğer Fransız kaşif Rene La Salle idi. La Salle bir kürk tüccarı, kaşif ve imparatorluk kurucusuydu. 1670'lerde Mississippi vadisini keşfetti. "Neredeyse hepsi o kadar güzel ve çok bereketli ki," diye yazdı. "O kadar çok çayır, dereler ve nehirlerle dolu ki, burada kolonileri desteklemek için gereken her şeyi bulabilirsiniz."²⁵

La Sale 'Mississippi'de binlerce mil boyunca kürek çekti. Sonunda Meksika Körfezi'ne ulaştı. Birkaç yıl sonra Fransızlar orada bir ticaret karakolu kurdular. Gelecek yıllarda burası New kenti oldu. Fransızların Louisiana'daki iddiaları hem İngiliz hükümetini hem de Amerikan sömürgecilerini endişelendiriyor. Hatta Fransızlar, İngilizlerin batıya doğru ilerlemelerini engellemek için Mississippi vadisini işgal etmek istediler. Bu ve diğer müdahaleler sonrasında, 1758'de İngiltere ve Fransa Yedi Yıl Savaşlarına başlayınca İngiliz başbakan Williant Pitt, Kuzey Amerika'ya para ve asker gönderdi. 1758'de Hrinsh ve sömürge güçleri, Louisburg Körfezi'ndeki St. Lawrence ve Ohio Nehri üzerinde bulunan Fort Duquesne'deki Fransız kalelerini ele geçirdiler.. 1759'da da Quebec'i aldılar. 1760'da Montreal düştü. 1763'te imzalanan barış anlaşmasıyla savaş sona erdi. Mississippi Nehri, Britanya'nın bir imparatorluk sınırı oldu. Elde edilen bu zafer, Amerikan kolonileriyle doğrudan çatışmaya girmesine yol açtı ve Fransızların son yenilgisinden önce, daha iyi toprak arayışındaki kolonistler, bölgede yaşayan Amerikan kabileleri ile birlikte Appalachian Dağları üzerinden Ohio vadisine doğru hareket etmeye başladılar. Bunun üzerine İngiliz kralı III.George, 1763'te bir bildiri yayımlayarak Kolonistlerin, Amerikalılarla uygun anlaşmalar yapılincaya kadar Appalachian Dağlarının batısına yerleşmelerini istedi.²⁶

Kralın ilanı kolonistleri kızdırdı. İngiliz hükümeti onlara şeker, kahve, tekstil ve diğer malların ithalatına yeni vergiler ödemeleri gerektiğini söyleyince daha da öfkeleniler. Hükümet onlara kendi beslenmelerini ve barınaklarını kendilerinin bulmaları gerektiğini de söyledi. Askerleri kolonilerde tutmayı planlayan bu emirler İngiliz siyasetçilere son derece adil görünüyordu. Fransız ve Hint Savaşı sırasında İngiliz vergi mükelleflerine kolonileri savunmaları için büyük paralar sarf edilmişti. İngilizler bu paraların bir kısmını geri alabilmek için çeşitli yollar aradılar.²⁷ Ancak sömürgeciler itiraz ettiler. Tüccarlar, yeni ithalat vergilerinin kâr elde etmelerini zorlaştıracığına ve yaşam

²⁴ Joe C. W. Armstrong, Champlain (Toronto: Macmillan of Canada, 1987), 274 –81.

²⁵ Conrad E. Heidenreich and Edward H. Dahl, "The Two States of Champlain's Carte Geographique," Canadian Cartographer 16, no. 1 (1979): 1–16..

²⁶ Szabo, Franz A. J., The Seven Years War in Europe 1756-1763 (Harlow, 2008), p.202; Kunisch, Johannes, Friedrich der Grosse: der König und seine Zeit (München, 2004), p.400-401.

²⁷ O'Callaghan, *An Illustrated History Of The USA*, p. 25.

maliyetlerini artıracığına inanıyordu. Bu son itiraz, Amerikan siyasi yaşamında insanların hükümetlerin çok güçlü olmasına izin vermemesi gerektiği yönündeki inançlarını kuvvetlendirmişti²⁸.

Buna rağmen İngilizler durmadı ve 1765'te İngiliz Parlamentosu, kolonilerin savunması için para toplamak amacıyla, çıkardıkları özel vergi pullarını kolonilerin satın almalarını ve bu pulları gazetelere, ruhsatlara, vasiyetnamelere ve ipotek gibi yasal belgelere yapıştırmalarını istedi. Ancak bu zorlama bazı itirazlara sebep oldu. Virjinyalı Amerikalılar, ödedikleri vergilere karar vermeleri için kendi temsilcilerini seçme hakkına sahip olduklarını iddia ettiler²⁹. İngiltere Parlamentosunda hiç temsilcilerinin olmadığını ve bu durumda kendilerini vergilendirmeye de haklarının olamayacağını ifade ettiler. Bu tarihten sonra kolonistler "Temsil olmadan vergilendirme olmaz" diyerek direnişe başladılar.

1765 yılında dokuz koloniden temsilciler New York'ta bir araya geldiler. "Pul Yasası Kongresi"ni kurdular ve Damga Yasasına muhalefet ettiler. Şehirlerin çoğunda öfkeli çeteler pulları satan hükümet yetkililerine saldırdı ve çoğu sömürgeci bu pulları kullanmayı reddetti³⁰.

Ticaret Kanunları ve "Uyuyan Köpekler"

1760'lara kadar Amerikalıların çoğu Britanya tarafından yönetilmekten oldukça memnun görünüyordu. Bunun önemli bir nedeni, Fransızların Kuzey Amerika'daki varlığıydı. Fransa, Kanada ve Louisiana'yı elinde tuttuğu sürece kolonistler kendilerini korumak için İngiliz donanmasına ve askerlerine ihtiyaç duyuyorlardı. Sömürgecilerin İngiliz yönetimini kabul etmelerinin bir başka nedeni de, İngiliz hükümetinin kolonyal işlere nadiren karışmasıydı³¹.

Bir asır önce Britanya Parlamentosu, Seyrüsefer Yasaları adı verilen bazı yasaları kabul etmişti. Bunlar, kolonilerin İngiltere dışında herhangi bir ülkeye ihraç etmelerinin yasak olduğu "numaralandırılmış mallar" adı verilen bazı ürünleri içermekteydi. Kolonistlerin bu kanunlara uymaktan kaçınması kolaydı. Uzun Amerikan sahil şeridi kaçakçılığı kolaylaştırıyordu. Sömürgeciler, yurt dışından gelen mallara ödemeleri gereken ithalat vergileri veya harçları pek umursamıyorlardı. Veriler hafifti ve dikkatsizce toplanıyorlardı. Birkaç tüccar onlara ödeme yapma zahmetine bile girmişti. Gemiler, gümrük memurlarının haberi olmadan yüklerini kimseciklerin bulunmadığı ıssız iskelelere boşaltabiliyordu.

Hobert Walpole adlı bir İngiliz Başbakanına ticaret yasalarını uygulamak için neden daha fazlasını yapmadığı sorulduğunda, "Uyuyan köpekler uyanmasın" diye yanıt verdi. Başbakan

²⁸ Black, Jeremy, *Warfare in the Eighteenth Century* (London, 1999), p.192-195 and Blanning, T.C.W., *The French Revolutionary Wars 1787-1802* (London, 1996), p.17.

²⁹ Luvaas, Jay (ed. and trans.), *Frederick the Great on the Art of War* (New York, 1999), p.77

³⁰ O'Callaghan, *An Illustrated History Of The USA*, p. 26.

³¹ Luvaas, *Frederick the Great on the Art of War*, p.176-192.

Amerika'daki sömürgecilerin bağımsız ruhunu iyi biliyordu ve onlarla herhangi bir sorun istemiyordu. Sorun, daha sonra bu tavsiyeyi unutan İngiliz politikacıların "uyuyan köpekleri" uyandırmasıyla başladı³².

Samuel Adams ve Boston Katliamı

Samuel Adams, Massachusetts'te İngiliz vergi kanunlarına karşı muhalefeti örgütleyen bir siyasetçi ve yazardı. "Temsil olmadan vergilendirme yapılmaması" fikrine inanıyordu. Makalelerinde ve konuşmalarında İngiliz hükümetinin kolonileri vergilendirme hakkına sahip olduğu iddiasına karşı çıkmıştı³³.

5 Mart 1770'te, bir Boston çetesi bir grup İngiliz askerine hakaretler yağdırmaya başladı. Kızgın sözler değiş tokuş edildi. Askerler üzerinde sopalar ve taşlar havada uçmaya başladı. Kalabalıktan biri bir askerin silahını almaya çalıştı ve asker onu vurdu. Sorumlu memurdan herhangi bir emir alınmadan başlanan ateş, kalabalıktan yüzlerce kişinin ölümüne sebep olan ve sonradan "Boston Katliamı" olarak anılan büyük bir katliama dönüştü³⁴.

Samuel Adams, "Boston Katliamı" nı İngilizlere karşı Amerikan fikrini harekete geçirmek için kullandı. Olayı barışçıl bir vatandaş grubuna yönelik kışkırtılmamış bir saldırı olarak tanımlayan bir mektup yazdı. Tüm kolonilere mektubun nüshalarını gönderdi. Açıklamasını daha inandırıcı hale getirmek için, Paul Revere adlı Bostonlu bir gümüşçüden "Katliam" ın dramatik bir resmini yapmasını istedi. Yüzlerce kopya basıldı. Adams'ın mektubu ve Revere'nin resmi kolonilerdeki binlerce kişi tarafından görüldü. Birlikte İngiliz yönetimine muhalefeti güçlendirmek için çok şey yaptılar³⁵.

Tüm bu muhalefet İngiliz hükümetini Pul Yasasını geri çekmeye zorladı. Ancak sömürgecilere vergilendirme hakkının olduğunu göstermeye kararlıydı. Parlamento, Bildirim Yasası adlı başka bir yasayı kabul etti. Bu, İngiliz hükümetinin "her durumda Amerika kolonileri ve halkı üzerinde tam güç ve yetkiye" sahip olduğunu belirten bir yasaydı³⁶.

1767'de İngilizler, kolonilerin yurt dışından ithal ettiği çay, kağıt, boya ve diğer çeşitli mallara yeni vergiler koydu. Yeni vergileri toplamak için Boston'da özel bir gümrük ofisi kuruldu. Yine sömürgeciler ödemeyi reddettiler. Boston'da isyan çıktı ve İngilizler düzeni sağlamak için asker

³² O'Callaghan, *An Illustrated History Of The USA*, p. 26.

³³ Samuel Adams, "Samuel Adams to the Representatives of Boston, May 24, 1764," in *The Writings of Samuel Adams* vol I 1764-1769, edited by Harry Alonzo Cushing (G.P. Putnum, 1904), s. 5.

³⁴ O'Callaghan, *An Illustrated History Of The USA*, p. 27.

³⁵ Nathaniel Philbrick, *Bunker Hill: A City, A Siege, and a Revolution* (New York, New York: Penguin Books, 2013), s. 74.

³⁶ O'Callaghan, *An Illustrated History Of The USA*, p. 27.

gönderdi. İngilizlerin çay haricindeki tüm görevleri kaldırdığı 1770 yılına kadar daha az sorun yaşandı.³⁷

Ancak Massachusetts'teki bazı sömürgeciler, tartışmayı devam ettirmeye kararlıydı. Aralık 1773'te, bir grup Mohawk Kızılderilileri kılığında Boston limanında İngiliz ticaret gemilerine bindiler ve 342 kasa çayı denize attılar. "Umarım Kral George çayındaki tuzu sever," dedi biri.

İngilizlerin bu "Boston Çay Partisi" ne cevabı, Massachusetts'i cezalandırmak için bir dizi yasa çıkarmak oldu. Kolonistler kısa süre sonra bu yasalara "Dayanılmaz Eylemler" demeye başladı. Boston limanı, çayın parası ödenene kadar tüm ticarete kapatıldı. Oraya düzeni sağlamak için daha fazla asker gönderildi. Massachusetts sömürge meclisinin yetkileri büyük ölçüde azaldı.³⁸

1 Haziran 1774'te, İngiliz savaş gemileri, hiçbir geminin içeri veya dışarı çıkmadığından emin olmak için Boston limanının ağzında pozisyon aldı. Birkaç ay sonra, Eylül 1774'te bir grup sömürge lideri Philadelphia'da bir araya geldi. İngiliz baskısı olarak gördüklerine karşı çıkmak için Birinci Kıta Kongresi'ni kurdular.

Kıta Kongresi, İngiliz kralına sadık olduğunu iddia etti. Ancak tüm Amerikalıları, İngiliz mallarını almayı reddederek Massachusetts halkını desteklemeye çağırdı. Pek çok sömürgeci bundan daha ileri gitti. Kendilerini yarı zamanlı asker veya "milis" grupları halinde örgütlemeye ve silah ve mühimmat toplamaya başladılar.³⁹

Bağımsızlık Savaşı

18 Nisan 1775 gecesi, 700 İngiliz askeri Boston'dan sessizce yürüdü. Amaçları, isyancı sömürgecilerin yakınlardaki bir kasaba olan Concord'da depoladıkları silahları ve cephaneleri ele geçirmektir.⁴⁰ Ancak sömürgeciler, askerlerin cenazeye dönüştüğü konusunda uyarıldı. Boston'daki Rallers kilisesinin kulesine sinyal lambaları asıldı ve iki hızlı binici, Paul Revere ve William Dawes atlarına atladılar bu haberlerle doğrudan uzaklaştılar.

Lexington köyünde İngilizler, yollarını engelleyen yetmiş Amerikalı milis, çiftçi ve esnaf buldu. Bu yarı zamanlı askerler "Minutemen" olarak biliniyordu. Bunun nedeni, ihtiyaç duyduklarında - bir dakika içinde - derhal silahlanmaya söz vermeleriydi.⁴¹

İngiliz komutan, Minutemen'in evlerine dönmesini emretti. Reddetteler. Sonra biri, kimse kim olduğunu bilmiyor, vuruştan yoruldu. Diğer saldırılar İngiliz askerlerinin saflarından geliyor.

³⁷ Ron Chernow, *Washington: A Life*, (The Penguin Press, 2010), s. 186.

³⁸ Benjamin Woods Labaree, *Boston Tea Party* (New York: Oxford UP, 1964), 73; Merrill Jensen, *The Founding of a Nation* (New York: Oxford UP, 1968), 433..

³⁹ O'Callaghan, *An Illustrated History Of The USA*, p. 27.

⁴⁰ Stephen H. Browne, "Remembering Crispus Attucks: Race, Rhetoric, and the Politics of Commemoration," *Quarterly Journal of Speech* 85 (1999), s. 169.

⁴¹ O'Callaghan, *An Illustrated History Of The USA*, p. 28.

Sekiz Minutemeli öldürülmüştü. İlk çarpışmalar Amerikan Bağımsızlık Savaşı'nın yapılacağı güne bir hazırlık niyetindeydi. İngiliz askerleri birkaç saat sonra Concord'a ulaştılar ve oradaki bazı silah ve barutları imha ettiler. Ancak Boston'a dönmek için yola çıktıklarında yüzlerce Minutemel daha toplanmıştı. Boston yolunun her iki yanındakinini kaplayan ormandan ateş açmaları sonucu 273 İngiliz askeri öldürülmüştür. Askerler Boston'a geri döndüklerinde şehri bir grup silahlı Amerikalının kuşattığını gördüler.⁴²

Sonraki ay, Mayıs 1775, Philadelphia'da ikinci bir Kıta Kongresi toplandı ve bir Amerikan ulusal hükümeti kurulması çalışmalarına başlandı. George Washington komutasında 17.000 kişilik bir ordu kuruldu. Washington, "Fransız ve Hint Savaşı'nda savaşıma deneyimi olan bir Virginia toprak sahibi ve araştırmacısıydı. Kıta Kongresi ayrıca dost Avrupa ülkelerinden - özellikle İngiltere'nin eski düşmanı olan Fransa'dan - yardım istemek için temsilciler gönderdi.⁴³

Ertesi yıl Massachusetts'in ötesine yayılan çatışmalar tam teşekküllü bir savaşa dönüşmüştü. 2 Temmuz 1776'da Kıta Kongresi nihayet Amerikalıların kaçınılmaz olduğuna inandıkları adımı attı. Britanya ile olan tüm siyasi ilişkileri kesti ve Birleşik Koloniler özgür ve bağımsız devletler olarak 4 Temmuz'da Bağımsızlık Bildirgesi'ni yayınladılar.⁴⁴

Amerikan tarihinin en önemli belgesi olan bu bildirme, Virjinyalı Thomas Jefferson tarafından yazılmıştır. Kolonilerin "özgür ve bağımsız devletler" olduğunu yineledikten sonra, resmen onlara Amerika Birleşik Devletleri adını verdi.

Bağımsızlık Bildirgesi'ni imzalayan Kıta Kongresi'nin ilk üyelerinden biri Massachusetts'ten John Hancock'du. Hancock kalemi aldı ve Amerika Birleşik Devletleri adını büyük, net harflerle "yeterince büyük" yazdı, dedi, "Kral George'un gözlükleri olmadan okuyabilmesi için."⁴⁵

Bağımsızlık Bildirgesi, kolonilerin yeni bir ulus olduğunun bir ifadesinden daha fazlasıydı. Ayrıca yapılan değişikliğin arkasındaki fikirleri de belirledi. Tüm insanların "Yaşam, özgürlük ve mutluluk arayışı" için doğal bir hakka sahip olduğunu iddia etti. Ayrıca, hükümetlerin, ancak yönettiklerinin onayına sahiplerse, yönetilenlerin rızasına sahiplerse, yönetme hakkını haklı olarak talep edebileceğini söyledi. " Bu tür fikirler, sömürgecilerin atalarının İngiltere'den getirdikleri politik geleneklerin merkezi bir parçasıydı. Sömürge liderleri, John Locke adlı bir İngiliz siyaset düşünürünün yazılarını da incelemişlerdi. Jefferson gibi insanlar, yeni bir demokratik hükümet tanımlamak için Locke'un fikirlerini Amerika'daki kendi yaşam deneyimleriyle birleştirdiler. Bu yeni

⁴² O'Callaghan, *An Illustrated History Of The USA*, p. 28.

⁴³ O'Callaghan, *An Illustrated History Of The USA*, p. 28.

⁴⁴ John Anthony Scott, *Trumpet of a Prophecy: Revolutionary America, 1763-1783* (New York: Alfred A. Knopf, 1969), 64-65..

⁴⁵ *The Declaration of Independence*, Oxford University Press, 1947, s. 3-7.

tanım, hükümetlerin halk tarafından seçilen temsilcilerden oluşması gerektiğini söylüyordu. Ayrıca, hükümetlerin var olmasının temel sebebinin bireysel vatandaşların haklarını korumak olduğunu söyledi⁴⁶. Bazı erken başarılarından sonra, Amerikalılar İngilizlere karşı savaşta kötü performans gösterdi. Washington'un ordusu, etkili bir savaş gücünden daha çok silahlıydı. Adamlardan çok azının askeri eğitimi vardı ve çoğu sadece kendilerine uygun olan emirlere uyuyordu. Memurlar, rütbeleri ve yetkileri konusunda sürekli tartışıyorlardı. Washington, adamlarını eğitmek ve onları disiplinli askerlere dönüştürmek için çalışmaya başladı. Eylül 1776'da, bağımsızlık Bildirgesi'nden sadece iki ay sonra, İngilizler New York'u ele geçirdi. Washington kardeşine, Amerikalıların savaşı kaybetmeye çok yaklaştıklarından korktuğunu yazdı⁴⁷.

Başarı ancak yaklaşık 6000 kişilik bir İngiliz ordusunu New York'un kuzeyindeki Saratoga'da Ekim 1777'de tuzağa düşürmelerinden sonra gelmeye başladı. İngiliz komutan erzaktan kesildi ve adamları açlıkla karşı karşıya kaldı ve teslim olmaya zorlandı. Amerikalılar mahkumlarını Boston'a götürdüler. Burada, mahkumlar Amerikalılara karşı bir daha asla savaşmayacaklarına yemin ettirildikten sonra gemilere bindirildiler ve İngiltere'ye geri gönderildiler.

Amerika'nın Fransa büyükelçisi Benjamin Franklin, Saratoga'daki zafer haberini aldığı anda çok sevindi, Fransız hükümetini Britanya'ya karşı Mücadele'ye katılmaya ikna etmek için büyük çaba harcadı. Şubat 1778'de Fransız kralı XVI. Louis Amerikalılarla bir ittifak imzaladı. Fransız gemileri, askerleri ve parası kısa süre sonra savaşta önemli rol oynamaya başladı⁴⁸.

1778'den itibaren çatışmaların çoğu güney kolonilerinde gerçekleşti. Burada savaş sona erdi. Eylül 1781'de. Birleşik Amerikan ve Fransız ordusunun başında olan George Washington, Virginia sahilindeki Yorktown'da General Cornwallis komutasında 8.000 İngiliz askerini kuşattı. Cornwallis endişeliydi, ancak İngiliz gemilerinin gelip ordusunu kurtarmasını veya güçlendirmesini bekliyordu. Beklenen gemiler Yorktown'dan geldi, ancak bunlar İngilizler değil Fransızlardı. Tuzağa düşen Cornwallis 17 Ekim 1781'de ordusunu Washington'a teslim etti. Haber Londra'ya ulaştığında İngiliz Başbakanı Lord North umutsuzluk içinde ellerini kaldırdı. "Her şey bitti!" dedi ve ağladı⁴⁹.

Amerika'nın kuzeyinde kurulmaya başlayan bu yönetim haklı çıktı. İngilizlerin güçlerini Amerika'dan çekmesinde önemli rol aldılar ve İngiliz ve Amerikan temsilcileri barış şartlarını tartışmaya başladılar. Eylül 1783'te imzalanan Paris Antlaşması'nda İngiltere, eski kolonilerini bağımsız bir ulus olarak resmen tanıdı. Antlaşma, yeni Amerika Birleşik Devletleri'ne kuzeyde

⁴⁶ O'Callaghan, *An Illustrated History Of The USA*, p. 29.

⁴⁷ O'Callaghan, *An Illustrated History Of The USA*, p. 30.

⁴⁸ O'Callaghan, *An Illustrated History Of The USA*, p. 31.

⁴⁹ O'Callaghan, *An Illustrated History Of The USA*, p. 31.

Kanada'dan güneyde Florida'ya ve Atlantik kıyılarından Mississippi Nehri'ne kadar tüm Kuzey Amerika'yı verdi⁵⁰.

Marquis de Lafayette

1777'de, yirmi yaşındaki bir Fransız aristokrat olan Marquis de Lafayette, Amerika'ya giderek kısmen yeni ve özgür bir toplum için savaşmak istedi. Ama aynı zamanda Fransız ve Hint Savaşı'nda İngilizlerle savaşırken ölen babasının intikamını da almaya geldi⁵¹.

Lafayette, Amerikan ordusunda ücretsiz olarak görev yaptı ve George Washington'un kadrosunda tümgeneral oldu. Sonraki dört yıl içinde birçok yerde savaştı, cesur ve kararlı bir asker olduğunu kanıtladı. Washington'un saygısını ve dostluğunu kazandı ve 1781'de Yorktown'da İngilizlerin son yenilgisinde rol oynadı. Savaş sona erdiğinde Lafayette Prance'e döndü. Orada Amerikan çıkarlarını desteklemeye devam etti. Fransız devrimi 1789'da patlak verdiğinde, siyasi muhalifler Lafayette'i hapse attırdı ve mülklerini ele geçirdi. Ancak Lafayette'nin Amerikalı arkadaşları onu unutmadı. 1794'te Kongre 24.424 dolarlık kefaletini ödemeyi oyladı. Birkaç yıl sonra ona Louisiana'da çok büyük bir arazi verildi.

1824'te artık yaşlanan Lafayette, Amerika Birleşik Devletleri'ni ziyaret etmek için döndü. Amerikan halkı onu bir kahraman, uluslarının doğuşunun yaşayan sembolü olarak karşıladı⁵².

Yeni Milletın Oluşturulması

Paris Antlaşması ABD'yi bağımsız bir ulus olarak tanıdı. Ama bugün olduğu gibi tek bir millet değildi. 1783'te Amerikalıların çoğu, kendi eyaletlerine, yeni Amerika Birleşik Devletleri'nden daha fazla sadıktı. Kendilerini önce Amerikalı olarak değil, Virginialı veya New Yorklu olarak görüyorlardı.

Her bireysel Amerikan devletinin kendi hükümeti vardı ve merkezden oldukça bağımsız bir ülke gibi davranıyorlardı. Kendi yasalarını ve işlerini nasıl düzeltereğine dair kendi kararlarını alabiliyorlardı. Yeni Amerika Birleşik Devletleri'nin karşılaştığı ilk büyük sorun, bu bazen kavgacı küçük ülkeleri bir birleşik ulus olarak nasıl birleştireceğiydi. Kurtuluş Savaşı sırasında eyaletler, her devletin temsilci gönderdiği ulusal bir Kongre'de birlikte çalışmayı kabul etmişlerdi. Devletlerin birbirleriyle işbirliği yapmaları için bu planı oluşturan anlaşmaya Anicks of Confederation adı verildi. Bu Konfederasyon 1781 yılında faaliyete geçirilmiştir.

Konfederasyon Maddeleri uyarınca Amerika Birleşik Devletleri'nin merkezi hükümeti çok zayıftı. Belirli haklar verilmişti, ancak bu hakları etkin kılma yetkisi yoktu. Kongre, bir Birleşik

⁵⁰ O'Callaghan, *An Illustrated History Of The USA*, p. 31.

⁵¹ Complete History of the Marquis de Lafayette, Major General in the Army of the United States of America, in the War of Rebolution, September 1825, s. 1 vd.

⁵² O'Callaghan, *An Illustrated History Of The USA*, p. 31.

Devletler ordusu ve donanması kurmak için oy kullanabilirdi, ancak yalnızca eyaletlerden isteyerek asker ve denizciler elde edebilirdi. Para harcamak için oy kullanabilirdi, ancak parayı toplamak için vergi toplama yetkisi yoktu. Bu durum ciddi sorunlara neden oldu. Örneğin, Kongre Fransa'ya olan borçlarını ödemek için paraya ihtiyaç duyduğunda, bazı eyaletler ödemeyi reddetti. Kurtuluş Savaşı sona erdiğinde, bireysel devletler giderek daha çok bağımsız uluslar gibi davranmaya başladı. Bazıları diğerlerine karşı vergi engelleri oluşturan kararlar alabilmişlerdi. New York, komşu eyalet Connecticut'tan ithal edilen yakacak oduna ve başka bir komşudan gelen tavuk ve yumurtalara ağır ithalat vergileri koyabiliyordu. New Jersey gibi bazı yerlerde eyaletler, belirli sınır arazisi parçalarının kime ait olduğuna karar vermek için birbirleriyle savaşıyorlardı. Merkezi hükümetin zayıflığı, yeni ABD'nin yabancı ulusların saygısını veya yardımını kazanmasını zorlaştırdı. İngilizler, Amerikan hükümetinin uğraşmaya değmeyecek kadar zayıf olduğunu düşünüyordu. III. George, Amerikalıların yakında İngiliz İmparatorluğu'na yeniden katılmak için yalvaracaklarından çok emin görünüyordu⁵³.

Bağımsızlık Savaşı sırasında Amerikalıların müttefiki olan Fransa bile Kongre'yi gerçek bir hükümet olarak tanımayı reddetti. Şu anda Fransa'daki Amerikan temsilcisi olan Thomas Jefferson, ne yazık ki Amerika Birleşik Devletleri'nin Paris'te elçilikleri olan tüm ülkeler arasında en az önemli ve en az saygı duyulan ülke olduğunu yazdı. Pek çok Amerikalı gelecek için endişelendi. Borçlarını ödemeyi reddederlerse diğer ulusların güvenini nasıl kazanabilirler? Eyaletler kendi aralarında tartışmaya devam ederse, ülke nasıl refaha kavuşabilirdi? George Washington genellikle iyimserdi. Ama o bile şunu yazdı: "Yarı aç, topallayan, her zaman koltuk değnekleriyle hareket eden ve her adımda sallanan bir hükümetin en kötü sonuçlarını tahmin ediyorum."⁵⁴

Amerika Birleşik Devletleri'nin hayatta kalması için Konfederasyon Maddelerinde değişiklikler olması gerektiği açıkta. Şubat 1787'de Kongre, her eyaletten Philadelphia'daki bir toplantıya bu tür değişiklikler hakkında konuşmak için delege göndermesini istedi. En küçük eyalet olan Rhode Island bu daveti reddetti, ancak diğer on iki eyalet kabul etti. Toplantı Anayasa Konvansiyonu olarak anıldı. Mayıs 1787'de başlayan kongreye elli beş kişi katıldı. Tartışmalarına liderlik etmesi için George Washington'u seçtiler.

Anayasa Konvansiyonu delegeleri ihtiyaç duyulan değişiklikler konusunda fikir birliğine varamadı. Bazıları, tek tek devletlerin haklarını korumak konusunda endişeliydi. Aynı zamanda çoğu, daha güçlü bir merkezi hükümet istiyordu. Hepsi zengin insanlardı ve daha güçlü bir merkezi hükümetin mülklerini ve ticari çıkarlarını koruyacağına inanıyorlardı.

⁵³ O'Callaghan, *An Illustrated History Of The USA*, p. 32.

⁵⁴ O'Callaghan, *An Illustrated History Of The USA*, p. 33.

Anayasa Konvansiyonunun asıl amacı basitçe Konfederasyon Maddelerini revize etmektir. Ancak delegeler bundan fazlasını yaptı. Yeniden başladılar ve Birleşik Devletler için tamamen yeni bir hükümet sistemi geliştirdiler. Bu hükümetin planını Birleşik Devletler Anayasası adlı bir belgede belirlediler.

Anayasa, Amerika Birleşik Devletleri'ne "federal" bir hükümet sistemi verdi. Federal sistem, yönetme gücünün paylaşıldığı bir sistem haline getirildi. Merkezi veya federal bir makamın bir kısmı vardır ve geri kalanı ülkeyi oluşturan ayrı bölgelerdeki yerel makamların elindedir.⁵⁵

Yeni Anayasa, bireysel eyalet hükümetini hâlâ geniş bir yetkiler yelpazesine bıraktı. Bu, federal hükümeti eskisinden çok daha güçlü hale getirdi. Ona vergi toplama, silahlı kuvvetler örgütlenme, yabancı ülkelerle antlaşmalar yapma ve her türlü ticareti kontrol etme gücü verdi.

Anayasa, federal hükümetin sorumluluğunu üstlenmesi için Başkanı çağırarak ulusal bir liderin seçilmesi için düzenlemeler yaptı. Ulus hükümetinin "uygulayıcı" tarafının başına geçecekti. Ülkenin günlük işlerini yürütmek ve insanların yasalara uyduğunu görmek onun işi olacaktı.⁵⁶

George Washington ve Viski İsyanı

1788'de George Washington, Amerika Birleşik Devletleri'nin ilk Başkanı seçildi. New York o zamanlar ülkenin başkentiydi. 30 Nisan 1789'da, Washington "Amerika Birleşik Devletleri Anayasasını korumak ve savunmak için" ciddi bir yemin etti. Tören sona erdiğinde resmi olarak ulus hükümetinin kontrolünü ele aldı.⁵⁷

Washington, siyasi partilerin zararlı olduğuna inanıyordu. Daha sonra, onları caydırmanın "bilge bir halkın ilgi ve görevi" olduğunu söyledi. Öyle olsa bile, güçlü bir federal hükümeti tercih etti, bu yüzden federalist bir şekilde yönetme eğilimindeydi. 1794 "Viski İsyanı" ile başa çıkma biçimi buna bir örnektir.⁵⁸

Batı Pennsylvania'da çiftçiler tarafından yetiştirilen ana ürün mısırdı. Bunların bir kısmını viskiye dönüştürerek satıyorlardı. Federal hükümet viskiye vergi koyduğunda, Pennsylvania çiftçileri viski vergisini ödemeyi reddetmişlerdi. Onlara ödeme yaptırmaya çalışan federal vergi tahsildarlarının veya "gelir acentelerinin" evlerini yaktılar.⁵⁹ Washington, federal hükümetin haklarını desteklemek için 15000 kişilik bir ordu gönderdi. Askerleri karşılarında gören asiler sessizce evlerine gittiler.⁶⁰

⁵⁵ O'Callaghan, *An Illustrated History Of The USA*, p. 33.

⁵⁶ O'Callaghan, *An Illustrated History Of The USA*, p. 33.

⁵⁷ O'Callaghan, *An Illustrated History Of The USA*, p. 34.

⁵⁸ O'Callaghan, *An Illustrated History Of The USA*, p. 34.

⁵⁹ O'Callaghan, *An Illustrated History Of The USA*, p. 34.

⁶⁰ Leland D. Baldwin, *Whiskey Rebellion: The Story of a Frontier Uprising*, (University of Pittsburgh Press: Pittsburgh, 1939), p. 62.

Viski İsyanı herhangi bir savaş olmadan çöktü. Askerler liderlerden birkaçını tutukladı, ancak daha sonra Başkan onları affetti. Bundan sonra viski vergisini ödemeye karşı daha organize bir direnç kalmadı. Ancak birçok sınır çiftçisi vergilendirilmeyen viski yapmaya devam etti. Ormanda, gelir ajanlarının bulamadığı yerlerde saklanmış mağaralarda üretime devam ettiler. Bu tür yasadışı "kaçak içki" genellikle geceleri yapıldığı için bugün de yapılmaya devam etmektedir⁶¹.

Anayasa, federal hükümetin üç konuda gücünü artırdı. Bu da söz konusu konularda bir "güç dengesi" oluşmasını sağlamıştır. Her şubeye, diğer ikisinin sahip olmadığı güçler verdi; her birinin diğer ikisi tarafından yapılan yanlış eylemleri durdurma hakları oluştu. Bu, hiç kimsenin veya grubun ulusun hükümetinin tam kontrolünü ele geçirecek kadar güçlü olamayacağından emin olmak içindi. Amerikan halkı, Britanya'nın demokratik olmayan bir şekilde yönetilmesine karşı isyan etmişti. Londra'daki kralın ve parlamentonun temsili olmayan yönetimini, bizzat Amerika Birleşik Devletleri'nde zalim bir merkezi hükümetin yönetimiyle değiştirmek istemediler.

Birçok Amerikalının başka bir korkusu daha vardı. Bu, federal hükümetin eyaletlerin gücünü kendi bireysel işlerini yürütmek için zayıflatmaya çalışabileceğiydi. Bu tehlikeyi ortadan kaldırmak için anayasa, federal hükümetin tam olarak hangi yetkilere sahip olması gerektiğini ve eyaletlere hangi yetkilerin ayrılması gerektiğini söyledi. Anayasa kurallarına uymak kaydıyla devletlerin iç işlerini istedikleri gibi yürütmelerine izin verileceğini söyledi. Anayasada belirlenen yeni hükümet sistemi başlamadan önce, on üç eyaletin en az dokuzunda vatandaşların çoğunluğu tarafından onaylanması gerekiyordu. İnsanlar Anayasa lehine ve aleyhine konuşmalar yaptı ve gazete yazıları yazdı. Sonunda, taraftarlar tartışmayı kazandı. Haziran 1788'de, New Hampshire eyaleti meclisi Anayasa'yı kabul etme veya "onaylama" yönünde oy kullandı. Bunu yapan dokuzuncu devletti. Anayasa Mart 1789'da yürürlüğe girdi. Ama yine de tam olarak tamamlanmadı. 1791'de on değişiklik veya ekleme yapıldı. Bu yapılan değişikliklerin hepsine Haklar Bildirgesi denir⁶².

Haklar Bildirgesi'nin nedeni, orijinal anayasanın bireysel vatandaşların hakları ve özgürlükleri hakkında hiçbir şey söylememiş olmasıdır. Haklar Bildirgesi bunu değiştirdi. Tüm Amerikalılara din özgürlüğü, basın özgürlüğü, ifade özgürlüğü, silah taşıma hakkı, jüri tarafından adil yargılanma hakkı ve "acımasız ve olağandışı cezalara" karşı koruma vaat etti⁶³.

1801'de, 1797'de Amerika Birleşik Devletleri Başkanı olarak George Washington'un yerini alan John Adams, Yüksek Mahkeme'ye yeni bir başkan atadı. Bu kişi mahkemenin kendisine resmi unvanını veren yeni baş yargıç John Marshall'dı. Marshall, Kurtuluş Savaşı sırasında Amerikan

⁶¹ O'Callaghan, *An Illustrated History Of The USA*, p. 34.

⁶² Engrossed Bill of Rights, September 25, 1789; General Records of the United States Government; Record Group 11; National Archives..

⁶³ O'Callaghan, *An Illustrated History Of The USA*, p. 35.

ordusunda savaşan 46 yaşında bir avukat ve politikacıydı. Marshall otuz beş yıl süreyle Yüksek Mahkeme Başkanı olacaktı. Ama en önemli kararını sadece iki yargıç olarak verdi⁶⁴.

Atandıktan yıllar sonra, Malbury V. Madison olarak bilinen 1803 tarihli bir hukuk davasında Marshall, Yüksek Mahkeme'nin belirli Amerikan kanunlarının anayasaya uygun olup olmadığına karar verme yetkisine sahip olduğunu belirtti. Yargıtay herhangi bir yasanın "Anayasaya aykırı" olduğuna karar verirse -yani buna katılmazsa- Mahkeme, yasayı yasadışı veya "geçersiz" ilan eder ve böylece uygulanmasını engeller⁶⁵.

Bu güç, "yargı denetimi gücü" olarak tanındı. Sahiplenmek için. Marshall, Amerikan anayasa hukukundaki en önemli temel fikri sağlam bir şekilde oluşturdu. Bu, Anayasanın anlamını belirleyen nihai merci Yüksek Mahkeme'dir. Yargıçları herhangi bir yasanın "anayasaya aykırı" olduğuna karar verirse yasa artık uygulanamayacaktı⁶⁶.

İlk Siyasi Partiler

Anayasa ve Haklar Bildirgesi, Amerikan siyasi yaşamının iki farklı yönünü örneklemektedir. Bir yandan insanlar, ülkenin güçlü ve verimli bir merkezi otoriteye ihtiyacı olduğunu gördüler. Öte yandan bireysel hak ve özgürlüklerini de korumak istiyorlardı. Bu konuların önemi hakkında farklı fikirler, Amerika Birleşik Devletleri'nde ilk siyasi paniği doğurdu⁶⁷.

Federalist Parti, güçlü bir başkan ve federal hükümeti tercih etmekteydi. Bu nedenle, güçlü bir merkezi hükümetin prensiplerini daha güvenli hale getireceğine inanan daha zengin insanlara hitap etti. Demokratik Cumhuriyetçi Parti daha az zenginleri cezbedi. Bunun nedeni, bireysel devletlerin haklarını desteklemesiydi. Küçük çiftçiler ve zanaatkarlar gibi insanlar için bu, kendileri gibi insanların hükümetin eylemlerini kontrol etmesini kolaylaştıracak gibi görünüyordu⁶⁸.

Sonuç

Amerika'da otoriter devletler sorunu çözüldükten sonra sıra yeni bir devletin kuruluşuna gelmiştir. Bu yeni devletin filizlenmesinde ilk ateşi yakan da Avrupa'da başlayan İngiliz, Fransız, İspanyol ve Alman sömürge yarışı ve rekabeti oldu. Bu rekabet yıllarından özellikle İngiltere ve Fransa dünyanın hemen yarısını işgal etmişti. İşgal edilen bölgeler ağır vergiler altında ezilirken, vergiyi ödemek zorunda kalanlar çeşitli bahanelerle önce İngilizlere karşı, daha sonra da İspanyol ve Fransızlara karşı direnişe geçmek zorunda kalmışlardır. Bu direnişleri örgütleyenler bir süre sonra kurulmuş olan kentleri birleştirmek ve buradan bir devlet çıkarmak için fitili ateşlediler. Sonunda çay

⁶⁴ O'Callaghan, *An Illustrated History Of The USA*, p. 35.

⁶⁵ James Bryce. *Amerikan Siyasi Rejimi*, İstanbul, Türk Siyasi İlimler Derneği, 1962, s. 14.

⁶⁶ O'Callaghan, *An Illustrated History Of The USA*, p. 35.

⁶⁷ O'Callaghan, *An Illustrated History Of The USA*, p. 35.

⁶⁸ O'Callaghan, *An Illustrated History Of The USA*, p. 35.

savaşları, içki savaşları derken küçük de olsa bir Amerika ortaya çıkmış oldu. Bu süreç 1774 sonunda bağımsız bir Amerika'nın kuruluşuna kadar devam ederken, Avrupa'daki rakip devletler kurulan bu yeni devletin hem rakibi hem de destekçisi durumuna geldiler. Bu destek çok kısa bir zaman sonra, 1490'larda Pasifiği geçerek yenedünyayı keşfeden ataların, beş yüz yıl sonra yeniden Avrupa'ya dönüşlerini temsil ediyordu. Ancak bu defa da Pasifiğin aşılp Amerika kıtasına gidiş sebeplerini hazırlayan nedenlerin bir benzeri Avrupa'ya dönüşe karşı duruyordu. Bu engeli aşacak olan şey ise yine muhtaciyet, yine düşmanın güçlü duruşuna verilecek destek olmuştur.

Kaynakça

Adams, Samuel, "Samuel Adams to the Representatives of Boston, May 24, 1764," in *The Writings of Samuel Adams vol I 1764-1769*, edited by Harry Alonzo Cushing (G.P. Putnum, 1904)

Annual Report of the American Historical Association, 1931.

Armstrong, Joe C. W., *Champlain*, Toronto: Macmillan of Canada, 1987.

Baldwin, Leland D., *Whiskey Rebellion: The Story of a Frontier Uprising*, (University of Pittsburgh Press: Pittsburgh, 1939), p. 62.

Biggar, H.P. (ed.), *The Works of Samuel de Champlain*, Toronto: The Champlain Society, 1922.

Browne, Stephen H., "Remembering Crispus Attucks: Race, Rhetoric, and the Politics of Commemoration," *Quarterly Journal of Speech* 85 (1999).

Bryce, James, *Amerikan Siyasi Rejimi*, Istanbul, Türk Siyasi İlimler Derneği, 1962.

Bruce, H. Addington, *Daniel Boone and the Wilderness Road*, The Macmillan company 1910.

Chernow, Ron, *Washington: A Life*, (The Penguin Press, 2010).

Complete History of the Marquis de Lafayette, Major General in the Army of the United States of America, in the War of Rebolution, September 1825.

Dor-Ner, Zvi and Scheller, William, *Columbus and the Age of Discovery*, New York, William Morrow and Company.

Dunlap, Clark, "A Remote Sensing Pilot Study On The Problem Of Locating And Mapping The Boone's Trace Portion Of The Historic Wilderness Road In Kentucky: 1775-1795," (unpublished typewritten manuscript, 1983).

Engrossed Bill of Rights, September 25, 1789; General Records of the United States Government; Record Group 11; National Archives..

Heidenreich, Conrad E.-Dahl, Edward H., "The Two States of Champlain's Carte Geographique," *Canadian Cartographer*, 16, no. 1 (1979): 1-16.

Hinke, William J., ed., trans., “Letters Regarding the Second Journey of Michel to America, February 14, 1703 to January 16, 1704, and His Stay in America till 1708,” *The Virginia Magazine of History and Biography*, 24:1 (January 1916).

Klepp, Susan E. & Smith, Billy G., eds. *The Infortunate: The Voyage and Adventures of William Moraley, An Indentured Servant* (Pennsylvania State University Press, 1992; 2d. ed., 2005).

Kunisch, Johannes, *Friedrich der Grosse: der König und seine Zeit* (München, 2004).

Labaree, Benjamin Woods, *Boston Tea Party* (New York: Oxford UP, 1964), 73; Merrill Jensen, *The Founding of a Nation* (New York: Oxford UP, 1968).

Larned, Ellen D., *History of Windham County, Connecticut*, Worcester, 1874, vol. I.

Luvaas, Jay (ed. and trans.), *Frederick the Great on the Art of War* (New York, 1999)

Martyn, W. Carlos, *Pilgrim Fathers of New England: A History*, New York, 1867.

O'Callaghan, Bryn, *An Illustrated History Of The USA*, Longman Group UK Limited 1990.

Olson, Albert L., *Agricultural Economy and the Population in Eighteenth-Cntury Connecticut*, New Haven, 1935.

Philbrick, Nathaniel, *Bunker Hill: A City, A Siege, and a Revolution* (New York, New York: Penguin Books, 2013)..

Scott, John Anthony, *Trumpet of a Prophecy: Revolutionary America, 1763-1783* (New York: Alfred A. Knopf, 1969).

Shields, David S., ed., *American Poetry: The Seventeenth and Eighteenth Centuries* (The Library of America, 2007).

Sullivan, Walter, “On Those Who Came First to America,” *The New York Times*, 19 May 1988.

Sutherland, Stella M., *Population Distribution in Colonial America*, New York, 1937.

Szabo, Franz A. J., *The Seven Years War in Europe 1756-1763* (Harlow, 2008).

The Declaration of Independence, Oxford University Press, 1947

Waldman, Carl, *Atlas of the North American Indian.*, New York, Facts on File, Inc. 1985.

AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİNİN GENİŞLEME VE BÜYÜK DEVLET OLMA RÜYASI

Nurcan OFLAZOĞLU*
Ali YILMAZ**

Araştırma Makalesi/Research Article

Atıf/Cite as: Oflazoğlu, N. ve Yılmaz, A. (2023). Amerika Birleşik Devletlerinin Genişleme ve Büyük Devlet Olma Rüyası. *DÜMAD* (Dünya Multidisipliner Araştırmalar Dergisi), 6(Prof. Dr. Durmuş Ali Arslan Özel Sayısı), 261-286.

Özet

Dünya tarihinde önemli bir yeri olan Amerika'nın keşfi ve beyaz adamın bu topraklara yerleşmesi, bir zamanların Doğu dünyasının Avrupalılar için ne tür gizemler taşıyor ise, şimdilerde doğulular için de aynı gizemlere sahip, bir büyük hadisedir.

Bu büyük hadisenin özellikle 19. yüzyıldan sonra Avrupa ve Asya kıtalarında tanınması ve her alanda ilişkiler kurulmasıyla başlayan çözülme dönemi, aslında her şeyin tüketildiği, sahip olunanın el değiştirdiği ve bilinmezlerin ortadan kaldırıldığı yeni bir dönemi oluşturur. Bu dönem artık yerli Amerikalıların olmadığı, Avrupalı Amerikalıların yaşadığı bir dönem olması hasebiyle, doğulu ya da Asyalı insan tipi o büyük merakı ile baş başa bırakılmıştır. Bundan sonraki Amerika, hür dünyanın bir parçasıdır ve artık gizlenmeden bütün bir tarihin oluşumuna katkı sunacak her türlü imkana sahiptir. Bu yönüyle o gizemler ülkesini ilk elden tanıyacak bir tarih anlayışının gelişmesi, doğulu insanın hafsalasındaki o karanlık dönemi de aydınlatması açısından büyük imkan sağlamıştır.

Bu makale Bryn O'Callaghan tarafından yazılmış olan *An Illustrated History Of The USA*, Longman Group UK Limited 1990 çalışmanın bir bölümünü sunmaktadır ve bu bölüm Amerikalı beyaz adam ile Pasific'li yerlilerin ilk buluşmalarını ortaya koymaktadır. Makale Beyaz Adamın küstahlığı karşısında, yerli Amerikalının dürüst ve katlanılabilir yaşamını gözler önüne sermektedir.

Anahtar Kelimeler: Amerika, Avrupa, Yerli, Beyaz, Pasific.

* Okul Müdürü, Sümerler Ortaokulu, nurcanoflazglu2018@gmail.com, Orcid: 0000-0003-0123-6050

** Okul Müdürü, Sümerler Ortaokulu, aliyiyilmaz8@gmail.com, Orcid: 0000-0002-9966-1014

Abstract

The discovery of America, which has an important place in world history, and the settlement of the white man in these lumps is a great event that has the same mysteries for the easterners as the Eastern world once held for Europeans.

The disintegration period, which started with the recognition of this great event especially in Europe and Asia after the 19th century, and the establishment of relations in every field, actually constitutes a new period in which everything is consumed, possessions change hands and unknowns are eliminated. Since this period was a period when there were no Native Americans, but European Americans lived, the eastern or Asian human type was left alone with its great curiosity. The next America is a part of the free world and has every opportunity to contribute to the formation of an entire history without being hidden anymore. With this aspect, the development of an understanding of history that will introduce that land of mysteries at first hand has provided a great opportunity in terms of illuminating that dark period in the memory of the eastern people.

This article presents part of An Illustrated History Of The USA, Longman Group UK Limited 1990 work by Bryn O'Callaghan, which reveals the first meeting of American white man and Pacific native. The article reveals the honest and bearable life of the Native American in the face of the White Man's arrogance.

Keywords: America, Europe, Native, White, Pacific.

Giriş

1490'lı yıllarda Kristof Kolombu ile başlayan dünyayı yeniden keşif macerası, Hindistan yolu aranırken bir rastlantı sonucu ilk defa yeni bir toprağın keşfiyle sonuçlanmıştır. Bilinen dünyanın dışında kalan bu toprak parçası Pasific Okyanus'unun karşı tarafında bulunan ve bilinmezlerle dolu yeni bir karalar ve adalar silsilesinden oluşmaktaydı. Bu topraklara ilk gelen Kristof Kolombus'un olduğu düşünülüyor olsa da aslında Arap Tüccar Gemileri'nin çok daha eski zamanlarda bu topraklarla ilişki kurdukları ve hatta buralara kadar mal taşıdıkları Piri Reis'in hazırlamış olduğu büyük dünya atlasından anlaşılmaktadır. Onun yapmış olduğu bu harita Amerika'nın bir keşif sonucu değil, aslında bilinen bir yer olarak beyaz adam tarafından istilasından başka bir şey değildi. Kolombus gibi maceracı kimliklerin altın bulma merakının sonucunda ulaşılması ve geçilmez olduğu düşünülen Pasific Okyanus'u aşmış ve yerli kabilelerin yaşadığı, uygar dünya olan Avrupa ve Asya'dan tecrit edilmiş bir şekilde kalmış olan bu yeni dünyanın keşfi, ilk başlara pek önemsenmemiştir.

Avrupa'nın ezik insanların yerleşmeye başladığı bu çorak ve zor koşulların dünyası, zamanla yerlilerden alınarak yeni bir yaşama kapılarını açtıktan sonra, iklimi, doğası, toprağı, yaşam koşullarıyla benzersiz bir nimet sunmaya başlaması, söz konusu toprakların tamamının keşfine başlanmasına ve dünyanın üçte birinin bulunduğu muazzam bir keşfin kapılarının açılmasını ve yeni bir doyum imkânı yaratılmasını sağlamıştır.

Aç gözlü Avrupalıların boyunduruğunda başlayan bu yeni yaşam, barışın hakim olduğu Amerika topraklarını kısa bir zaman sonra kaosun ve kargaşanın merkezi haline getirmiş, beyaz adamın vahşi çehresiyle nerede ise yerlilerin hiç yaşamadığı yeni bir dünya yaratılmaya başlanmıştır. Amerika'da yerli olmak demek hiçbir hak ve yetisi olmayan vasıfsız bir mahluk ile aynı olmak demektir.

Beyaz adamın Amerika'ya getirmiş olduğu bu yeni anlayış, Avrupa'nın binlerce yıllık geçmişinden kaçan ezik Avrupalılar tarafından icra ediliyor olması da bir büyük muammanın diğer bir vechesi olarak kalmıştır.

Bu makalede Bryn O'Callaghan'ın bakış açısıyla Avrupalıların yaratmış olduğu yeni Amerika'nın ilk yerleşim zamanları hakkında bilgiler bulunmaktadır. Bu bilgiler ışığında Amerika'nın yerlileri ve yeni meskunları arasındaki ilişkilerin bir çeşit özetini yansıtacak olan makale, ilk defa da olsa Amerika'nın arka yüzünün küçük bir tanıtımını yapmaktadır. Türk tarih literatüründe pek fazla bilinmeyen *An Illustrated History Of The USA, Longman Group UK Limited 1990* adlı eser kurgusuyla, Amerika'nın kuruluş yıllarının ilk fotoğraflarını sunması açısından önemli bir yere sahip olduğu düşünülmektedir.

Büyüme Yılları

Amerika Birleşik Devletleri'nin Britanya ile savaşları sırasında, Amerikan kolonilerinde arazi kıt ve daha pahalı hale gelmiştir. 1783'ten sonra, Paris Antlaşması'nın Amerika Birleşik Devletleri'ne verdiği Appalachian Dağları ile Mississippi Nehri arasındaki yeni topraklarda giderek daha fazla insan kürlere yöneldi. Sadece baltalar, silahlar ve bol miktarda özgüvenle donanmış topluluklar, yeni çiftlikler ve vahşi doğadan yerleşim yerleri yapmak için dağları aşarak yolculuk ettiler¹. Bu yolculukların sonunda yerleşimcilerin çoğu Ohio Nehri'nin kuzeyindeki topraklara taşındı. Zaten bu topraklarda yaşayan Kızılderililer, yerleşimcileri avlanma alanlarını çalmaya gelen hırsızlar olarak görüyorlardı. Yeni gelenlerin çiftliklerine ve yerleşim yerlerine şiddetli saldırılar yaptılar. Yerleşimciler geri tepti, bazı zamanlar tüm Amerikan köylerini yok ettiler. Amerika Birleşik

¹ Bryn O'Callaghan, "An Illustrated History Of The USA, Longman Group UK Limited 1990, p. 36; bkz. Wayne E. Stevens Source: The Mississippi Valley Historical Review, Sep., 1916, Vol. 3, No. 2 (Sep., 1916), pp. 172-202; I Francis Parkman, Thee.old regime mt Canada (Frontenae ed. - Boston, 1905), 2: 102-104.

Devletleri'nin yeni hükümeti, ilk başta Amerikan yerlileri ile antlaşmalar yaparak barışı korumaya çalıştı. Ayrıca yerleşimcilerin onlara adil davranmasını sağlamaya çalıştı. Kuzeybatı Yönetmeliği olarak adlandırılan 1787 tarihli bir yasa, Kızılderililerin "toprakları ve mülklerinin onlardan asla rızaları olmadan alınmayacağı; mülkiyetlerine, haklarına ve özgürlüklerine asla müdahale edilmeyeceği veya rahatsız edilmeyeceklerin dair" imza konuldu².

Ancak Amerikan hükümeti kısa sürede Amerikan yerlilerinin "topraklarını ve mülklerini" ellerinden almama konusundaki fikirlerini değiştirdi. 1817'de Başkan James Monroe, avlanma yaşam tarzlarının "uygar yaşamın ilerleyişiyle uyumlu" olmadığını, bunun için daha büyük bir toprak terörü gerektirdiğini ve buna boyun eğmesi gerektiğini yazıyordu. Yerli kabileler bu devleti terk etmez ve uygarlaşmazsa azalır ve soyu tükenir. "³

Monroe, Kızılderililerin hayatta kalmasının tek bir yolu olduğuna inanıyordu. Beyaz yerleşimcilerin istediği topraklardan daha batıdaki başka ülkelere taşınmaları gerekecekti. Orada, yerleşimciler tarafından rahatsız edilmeden, ya eski yaşam tarzlarına devam edecekler ya da beyaz Amerikalıların yaşam tarzını benimsemekte özgür olacaklardı⁴.

1830'da Amerika Birleşik Devletleri hükümeti, bu politikayı uygulamaya koymak için "Kızılderilileri Uzaklaştırma Yasası" adlı bir yasayı kabul etti. Yasa, Mississippi Nehri'nde yaşayan tüm Kızılderililerin, Kızılderili Bölgesi denen bir yere yekleneceğini söylüyordu. Bu, beyaz çiftçiler için uygun olmadığı düşünülen Mississippi'nin ötesindeydi. Bazıları Kızılderili Uzaklaştırma Yasasının Kızılderilileri kurtarmanın bir yolu olduğunu iddia etti. Ancak çoğu, bunu onlardan kurtulmanın ve topraklarına el koymanın bir yolu olarak gördü⁵.

Cherokee'ler, Kızılderililerin Uzaklaştırılması politikasından büyük zarar gören bir Kızılderili halkıydı. Toprakları Georgia eyaleti ile Mississippi Nehri arasında uzanıyordu. On dokuzuncu yüzyılın başlarında Çerokiler kendilerini bir taş devri kabilesinden sivilleşmiş bir topluluğa dönüştürmüşlerdi⁶.

² Northwest Ordinance, July 13, 1787; (National Archives and Records Microfilm Publication M332, roll 9); Miscellaneous Papers of the Continental Congress, 1774-1789; Records of the Continental and Confederation Congresses and the Constitutional Convention, 1774-1789, Record Group 360; National Archives..

³ BrO'Callaghan, An Illustrated History Of The USA, p. 36. Konuyla ilgili olarak bkz. Kyle Massey Stephens, "To the Indian Removal Act, 1814-1830", Doctor of Philosophy Degree The University of Tennessee, Knoxville, August 2013, Tennessee, s. 56-112.

⁴ Stephens, to the Indian Removal Act 1814-1830, s. 55-65.

⁵ Kızılderilileri uzaklaştırma yasası hakkında bkz. The Cherokee Removal: A Brief History With Documents. Edited by Theda Perdue and Michael D. Green. New York: St. Martin's Press, 1995: p.116-7.

⁶ BrO'Callaghan, An Illustrated History Of The USA, p. 36.

Eski Hickory

Amerika Birleşik Devletlerinin ilk altı Başkanının tümü zengin ailelerden geliyordu. Ayrıca, hepsi Atlantik kıyısı boyunca uzun süredir yerleşik olan eyaletlerdendi. Daha sonra 1828'de farklı türde bir Başkan seçildi. Adı Andrew Jackson'du ve batı sınırında fakir bir ailede doğmuştu⁷.

Jackson, 1814'te Bank of New Orleans'ta Amerikan ordusuna komuta etmişti. 1828'de zengin bir toprak sahibiydi. Ancak sınırdaki çiftçiler her zaman onun onlardan biri olduğunu hissediyor ve ona "Eski Hickory" diyorlardı. Hickory, Amerikan ormanlarında yetişen özellikle sert bir ağaç türüdür. Jackson, Demokrat Parti'nin kurucularından biriydi. Hükümetin, "Amerika Birleşik Devletleri'nin büyük gövdesine - ekici, çiftçi, tamirci ve işçi" yararına örgütlenmesi gerektiğini söyledi. Onu 1828'de ve daha sonra 1832'de Başkan yapan bu tür insanların oylarıydı⁸.

Jackson, uyardıkları şeyi onlara vermek için hükümet politikaları getirerek ona oy veren insanları ödüllendirdi. Ve her şeyden önce istedikleri şey üç şeydi: ucuz para, ucuz üretilmiş mallar ve ucuz arazi.

Jackson, bankaları düşük faiz oranlarıyla kredi vermeye teşvik ederek ucuz para sağladı. İthalat vergilerini düşürerek ucuz mamul mal sağladı. Ve Cherokee'leri ve diğer doğu Amerikalıları Mississippi'nin batısına taşınmaya zorlayarak ucuz toprak sağladı⁹.

Jackson'ın motifleriyle ilgili görüşler bölünmüş durumda. Bazıları, onun yalnızca popülerlik kazanmak ve onunla birlikte gelen güçle ilgilendiğine inanıyor. Ancak diğerleri, seçmenlere istediklerini - "Jackson demokrasisi" verme politikasının, Amerika Birleşik Devletleri'ni daha gerçek anlamda demokratik bir ülke haline getirmede önemli bir dönüm noktası olduğunu söylüyor¹⁰. Cherokee halkının birçoğunun büyük çiftlikleri vardı ve tuğladan yapılmış Avrupa tarzı evlerde yaşıyorlardı. Hıristiyan olmuşlar, kiliseye gitmişler ve çocuklarını okula göndermişlerdi. Kasabalarında dükkânlar, bıçkışahaneler ve demirci dükkanları vardı. Yazılı bir dilleri vardı ve hem Cherokee hem de İngilizce olarak kendi gazetelerini yayınladılar. Hatta kendileri için Amerika Birleşik Devletleri'ninkini örnek alan bir Anayasa yazdılar. Bunların hiçbiri Cherokee'leri kurtarmadı. 1830'larda Kongre, topraklarının Georgia eyaletine ait olduğunu ve beyaz yerleşimcilere satılmak üzere bölündüğünü ilan etti. Çerokiler evlerinden sürüldü ve şu anda Oklahoma eyaleti olan yere yüzlerce mil karadan yürümeye zorlandı¹¹.

⁷ BrO'Callaghan, An Illustrated History Of The USA, p. 37.

⁸ BrO'Callaghan, An Illustrated History Of The USA, p. 37; Harry L. Watson, Source: The Wilson Quarterly (1976-), Vol. 9, No. 4 (Autumn, 1985), pp. 100-133.

⁹ Watson, Source: The Wilson Quarterly, s. 111.

¹⁰ Watson, Source: The Wilson Quarterly, s. 122..

¹¹ Samuel Carter, Cherokee Sunset: A Nation Betrayed (A Narrative of Travail and Triumph Persecution and Eşile), III, New York 1976, s. 253-267..

En kötü yıl 1838 idi. Acı soğuk kış havasında Amerikan askerleri binlerce Cherokee erkek, kadın ve çocuğu topladı. ve onları batıya sürdü. Kabus yolculuğu neredeyse beş ay sürdü. Zamanla bitti. Tüm Çeroki ulusunun dörtte biri olan Amerikalıların 4.000'i öldü. Bu bölüm, modern Amerikalılar tarafından hala utançla hatırlanıyor. "Gözyaşlarının İzi" olarak adlandırıldı¹².

Yerlilerin Geri Çekilme Yasası'ndan çok önce, federal hükümet yerleşim için yeni batı topraklarını düzenlemeye başlamıştı. Arazilerin araştırılmasını ve adı verilen kare birimlere bölünmesini emretti.

"İlçeleri." Her ilçe altı mil altı mil büyüklüğünde olacak ve her biri bir mil x bir millik "bölümler" adı verilen daha küçük birimlere bölünecekti¹³.

Her ilçe araştırılıp bölümler halinde işaretlendiğinden, arazi müzayedeye satıldı. Arazi satıcıları bazen bütün kasabaları satın aldı. Genellikle araziye daha sonra, daha yüksek bir fiyata Doğu'dan gelen yerleşimcilere satarlardı.

Her yıl daha fazla yerleşimci taşındı. Birçok kişi batıya doğru akan Ohio Nehri boyunca sallar üzerinde yürüyordu. Irmağı kendilerini, mallarını ve hayvanlarını yeni topraklara taşımak için bir yol olarak kullandılar. Diğerleri, Daniel Boone'un baltalarının Appalachians'taki Cumberland Gap'i kestiği Wilderness Road gibi rotalarda batıya doğru ilerledi. Bu tür yollar sadece engebeli yollardı. Bir vagon için yeterince geniş ve delikler, kayalar ve ağaç kütükleriyle dolu. Yolcuların üzerlerinde hareket edebilecekleri ortalama hız, saatte yaklaşık iki mil idi¹⁴.

Samuel Slater, Sanayi Devrimi'ni İthal Ediyor

Bağımsızlık Savaşı'nın sonunda Birleşik Devletler esas olarak bir çiftçi ülkesiydi. Yüz yıl daha öyle kaldı. Geçimini diğer ülkelere gıda ve hammadde satarak kazandı. Buna karşılık ürettiği ürünleri ihraç etti. Yine de 1790'larda Amerika'nın ilk fabrikası açıldı¹⁵. On sekizinci yüzyılda Britanya'ya bir Sanayi Devrimi gelmişti. Su ve buhar gücüyle çalışan yeni makineler, üretimde büyük artışları mümkün kıldı.

1789'da Samuel Slater adlı bir İngiliz tamirci, Sanayi Devrimi'ni Atlantik üzerinden Amerika'ya taşıdı. İngiltere'den ayrılmadan önce Slater, en son İngiliz pamuk iplik eğirme makinelerinin ayrıntılarını ezberledi. Makinelerin planlarını İngiltere dışına çıkarmak yasalara aykırı olduğu için bunları hafızasında taşıdı. Amerika Birleşik Devletleri'nde Slater, Moses Brown adlı bir işadamı ile

¹² Benjamin N. Nance, The Trail of Tears in Tennessee: A Study of the Routes Used During the Cherokee Removal of 1838, (Tennessee Department of Environment and Conservation Division of Archaeology), Tennessee 2001, s. 3-23..

¹³ Nance, The Trail of Tears in Tennessee, s. 5..

¹⁴ Carter, Cherokee Sunset... s. 256,

¹⁵ BrO'Callaghan, An Illustrated History Of The USA, p. 38.

ortaklığa girdi. Birlikte, Rhode Island, Pawtucket'te pamuk dökmek için bir değirmen veya fabrika açtılar. Slater, değirmen için makineyi bellekten inşa etti¹⁶.

Bu büyük bir başarıydı ve Slater zengin bir adam oldu. Slater'in pamuk fabrikasının başarısı, Amerika Birleşik Devletleri'nde bir değişim süreci başlattı. Zamanla bu süreç ülkenin kuzeydoğusunu ilk Önemli üretim bölgesine dönüştürdü¹⁷.

Hükümetin amaçları doğrultusunda, federal yetkililer toprakları Appalachians ve Mississippi arasında ikiye böldü. Ohio Nehri aralarındaki sınırı belirledi. Ohio'nun güneyindeki alana Güneybatı Bölgesi ve kuzeydeki bölgeye Kuzeybatı Bölgesi deniyordu¹⁸.

İçlerinde yaşayan insan sayısı arttıkça bu iki büyük bölgenin her biri yine küçük bölgelere bölündü. Ohio, Indiana, Illinois, Michigan ve Wisconsin, sonunda Kuzeybatı Bölgesi'nden çıkarıldı. Her biri oluşturulduğunda, Kongre tarafından atanan bir valinin yönetimi altına alındı. Bir bölgede yaşayan beyaz erkeklerin sayısı 5.000'e ulaştığında, kendi yasama organını seçebilirdi. Ayrıca Kongre'de kendi görüşünü vermek için bir temsilci gönderebilir. Bir bölgenin nüfusu 60.000'e ulaştığında, orijinal on üç eyaletle aynı hak ve yetkilere sahip yeni bir devlet oldu¹⁹.

Yeni bölgeleri yönetmeye yönelik bu düzenlemeler ilk olarak 1787 tarihli Kuzeybatı Kararnamesi ile tanıtıldı²⁰. Amerika Birleşik Devletleri'nin büyümesini kontrol etmek için koyulan Yönetmeliğin planı o zamandan beri takip ediliyor. Planın önemi, ilk on üç eyaletin, sonradan yerleşmiş olan kendi çıkarları için toprakları kontrol edememesini sağlamasıdır. Bu, Birleşik Devletler büyüdükçe demokratik bir eşitler birliği olmaya devam ettiği anlamına geliyordu²¹.

1812 Savaşı

1803 ile 1815 arasında İngiltere ve Fransa savaştaydı. Her iki ülkenin de savaş gemileri Amerikan ticaretiyle uğraştı. Amerikan ticaret gemilerini durdurdular ve bazen yüklerine el koydular. Amerikalılar sinirlendi. İngilizlere özellikle kızgındılar çünkü İngilizler Amerikan gemilerinden denizcileri çıkardı ve onları İngiliz donanmasına kötü hizmet etmeye zorladı²².

¹⁶ Morse, E., & Morse, S., Letters of Samuel Morse 1812. I. The North American Review, 195 (679), (1912), 773-787.

¹⁷ BrO'Callaghan, An Illustrated History Of The USA, p. 38; H. C. Livesay, Samuel Gompers and Organized Labor in America. Scott Foresman & Co. (1993).

¹⁸ Nance, The Trail of Tears in Tennessee, s. 7-8.

¹⁹ BrO'Callaghan, An Illustrated History Of The USA, p. 39; Carter, Cherokee Sunset... s. 259.

²⁰ Kuzey Batı kararnamesi hakkında bk Ordinance for the Government of the Territory of the United States North-West of the River Ohio; 7/13/1787; Miscellaneous Papers of the Continental Congress, 1774 - 1789; Records of the Continental and Confederation Congresses and the Constitutional Convention, Record Group 360; National Archives Building, Washington, DC.

²¹ Bill Howell, The Forgotten Linchpin in the casv for Statehood Equality, Utah January 2019, s.

²² BrO'Callaghan, An Illustrated History Of The USA, p. 39.

Haziran 1812'de Kongre Britanya'ya savaş ilan etti²³. Bu 1812 Savaşı'nın ilk aylarında Amerikan gemileri denizde bir dizi başarı kazandı. Fakat çok daha güçlü olan İngiliz donanması kısa süre sonra ABD'nin kıyı sularının tam kontrolünü ele geçirdi ve Amerikan limanlarını ablukaya aldı. Amerika'nın İngiliz yönetimindeki Kanada'yı işgal etme girişimleri felaketle sonuçlandı. İngiliz kuvvetleri, yeni başkentleri Washington'u ele geçirip yaktı²⁴.

Aralık 1814'te Amerika Birleşik Devletleri ve İngiltere, Avrupa'da bir barış antlaşması imzaladı. İki hafta sonra, haberler Amerika'ya ulaşmadan önce, İngiliz kuvvetleri New Orleans şehrine saldırdı. General Andrew Jackson liderliğindeki Amerikan askerleri bu saldırıyı püskürtmeye muvaffak oldu.

Pek çok yönden 1812 Savaşı'nın tamamı bu son savaş kadar anlamsızdı. Ama Amerikalılara önemli bir ders verdi. İngiliz donanmasının savaş zamanında Amerika Birleşik Devletleri limanlarını abluka altına alması, ülkenin bel bağladığı, Avrupalı mamul malları kesti. Bu, Amerikalıları kendi mallarını yapmaya zorladı ve böylece Amerikan imalat endüstrisini başlattı²⁵.

Thomas Jefferson, Amerika Birleşik Devletleri'nde endüstrinin büyümesine karşı çıkan pek çok kişiden biriydi. Şimdi ülkenin gelecekteki güvenliği ve refahı için ne kadar önemli olduğunu gördü. 1812 Savaşından kısa bir süre sonra şöyle yazdı: "Şimdi üreticiyi ziraatçının yanına koymalıyız."²⁶

Pasific'in Batısı

1800'de Amerika Birleşik Devletleri'nin batı sınırı Mississippi Nehri oluşturmaktaydı. Geniş ve çamurlu topraklarının ötesinde, birkaç beyaz insanın seyahat ettiği büyük dağlık alanları vardı. Rocky Dağları'nın eteklerine kadar 600 milden fazla batıya doğru uzanan bu topraklar Louisiana olarak biliniyordu²⁷.

1800 yılında Louisiana Fransa'ya aitti. Şu anda Fransa'nın hükümdarı, yakında ülkenin imparatoru olacak olan Napolyon'du. Amerikalılar, Napolyon'un Fransız askerleri ve yerleşimcileri Louisiana'ya gönderebileceğinden ve böylece Amerika Birleşik Devletleri'nin batıya doğru büyümesini engelleyebileceğinden korkuyorlardı²⁸.

O zaman Amerikalılar çok şanslıydı. 1803'te Napolyon Britanya ile savaşmak üzereydi ve paraya ihtiyacı vardı. On beş milyon dolara Louisiana'yı Amerika Birleşik Devletleri'ne sattı.

²³ Ralph Louis Ketcham, ed., *Selected Writings of James Madison*. (Indianapolis: Hackett, 2006), 286-291.

²⁴ BrO'Callaghan, *An Illustrated History Of The USA*, p. 39.

²⁵ Cf. William Earl Weeks, "War of 1812," in Paul S. Boyer, ed., *The Oxford Guide, United States History*. (Oxford: Oxford University Press, 2001), s. 814.

²⁶ Paul S. Boyer, et al., *The Enduring Vision, A History of the American People* (Lexington, MA: D.C. Heath, 1993), s.224.

²⁷ Boyer, *The Enduring Vision...*, s. 226.

²⁸ BrO'Callaghan, *An Illustrated History Of The USA*, p. 40.

Anlaşmayı imzalayan Amerikalı temsilcilerden biri, "Uzun yaşadık ama bu hayatımızın en asil işi" dedi²⁹.

Louisiana, Meksika Körfezi'nden Kanada sınırına kuzeyde ve Mississippi'den Rocky Dağları'na kadar uzanıyordu. Satın alımı, Amerika Birleşik Devletleri'nin arazi alanını neredeyse ikiye katladı. Zamanla on üç yeni devletin tamamı veya bir kısmı orada oluşacaktı³⁰.

Louisiana satın alma işlemi Başkan Thomas Jefferson tarafından yetkilendirildi. Bu Jefferson, Louisiana'yı keşfetmek için bir keşif gezisi göndermeden önce bile. Meraklı bir amatör Bilim Adamıydı ve Amerika Birleşik Devletleri'nin batısındaki toprakların coğrafyası, insanları, hayvanları ve bitkileri hakkında daha fazla bilgi edinmek istiyordu. Ayrıca kaşiflerin Kuzey Amerika'dan Pasifik Okyanusu'na kadar kolay bir yol bulabileceğini umuyordu³¹.

Sefer Meriwether Lewis ve William Clark tarafından yönetildi. 1804 baharında, yirmi dokuz adamı, Missouri Nehri'nin Mississippi ile buluşmak için kuzeybatıdan içeri girdiği St. Louis ticaret noktasından ayrıldı. Kaşifler, Missouri'ye tekneyle yola çıktı. Malzemeleri arasında 4600 iğne taşıdılar. 2.800 olta kancası, 132 bıçak ve 72 adet çizgili ipek kurdele. Yol boyunca bu malları Kızılderililerle ticaret yapmak için taşıdılar³².

Kaşifler, onları Pasifik'e götüreceğini umarak aylarca teknelerini Missouri'de kürek çekip yelken açtılar. Bazen, hızlı ve tehlikeli akıntılara karşı tekneleri öne doğru çekerek nehirde omuzlarına kadar yürümek zorunda kaldılar. Missouri daha ileriye takip edemeyecek kadar sığlaştığında, on hafta boyunca Rocky Dağları'nda yürüdüler, atlarını yiyecek için öldürdüler ve sadece eriyen kar içtiler. Sonunda batıya doğru akan Columbia Nehri'ne ulaştılar. Yol, onu Pasifik'e indirdi. Kıyıda büyüyen bir çam ağacına Clark bir mesaj yazdı: "Will. Clark. 3 Aralık 1805. 1804 ve 1805'te Amerika Birleşik Devletleri'nden karadan."³³

Lewis ve Clark, iki buçuk yıl açık alanda kaldıktan sonra Eylül 1806'nın sonlarında St. Louis'e geri döndüler. Neredeyse 4000 mil yol kat etmişlerdi. Pasifik'e karadan kolay bir rota bulamamışlardı, ancak yolculuğun mümkün olduğunu göstermişlerdi. Ayrıca, hem Louisiana hem de ötesinde uzanan batı toprakları hakkında pek çok yararlı bilgiyi geri getirmişlerdi³⁴.

²⁹ Boyer, *The Enduring Vision...*, s. 228.

³⁰ J.W. Powell, *Report Lands of The Arid Region of the United States With a More Detailed Account of The Lands of Utah, With Maps*, Washington 1879, s. 182.

³¹ Powell, *Report Lands of The Arid Region...*, .

³² William L. Lang and Carl Abbott. *Two Centuries of Lewis and Clark: Reflections on the Voyage of Discovery*. Portland: Oregon Historical Society Press, 2004, s.

³³ Sarah Kekauoha, "Sacagawea: The Name That Says It All" , *University of Hawai'i at Hilo · Hawai'i Community College* , Hohonu 2013 Vol. 11, s. 71.

³⁴ Kekauoha, "Sacagawea: The Name That Says It All"..., s. 72.

Louisiana'nın ötesindeki bu topraklar Oregon olarak biliniyordu. Kuzeyde Alaska'dan güneyde Kaliforniya'ya ve iç kesimlerde Rocky Dağları'ndan Louisiana'nın tanımlanmamış sınırlarına kadar uzanıyorlardı. 1805'te dört ülke – Rusya, İspanya, İngiltere ve Amerika Birleşik Devletleri Oregon' sahip olduklarını iddia ettiler.³⁵

Rusya Alaska'ya sahipti ve İspanya Kaliforniya'yı yönetiyordu. Ancak Oregon'da İngilizler ve Amerikalılar en güçlü konumdaydı. Her ikisinin de Oregon'un kıyılarına ve nehirlerine dağılmış ticaret merkezleri vardı. Yakında daha fazlasına sahip olacaklardı. Bu son zamanlarda Amerika ve Avrupalı tuzakçılardan kunduz ve diğer hayvan kürkleri satın alındı. Bu tür tuzakçılara "dağ adamları" deniyordu çünkü hayatlarını kürk aramak için Oregon ve Kaliforniya dağlarında dolaşırken yazıyorlardı.³⁶

1832'ye gelindiğinde İngilizler, Oregon'da Amerikalılardan daha fazla yerleşim ve ticaret noktalarına sahipler. Amerikan siyasi liderleri Britanya'nın yakında bölgenin tam kontrolünü ele geçireceğinden korkmaya başladı. Bunu önlemek için, daha fazla Amerikalıyı Oregon'da çiftlik kurmaya ikna etmek için büyük çaba sarf ettiler.

İlk başta Oregon'a seyahat eden Amerikalılar gemiyle gittiler. Amerika Birleşik Devletleri'nin kıyı limanlarından, Güney Amerika çevresinden ve uzun Pasifik kıyılarından yelken açtılar. Yolculuk pahalıydı ve aylarca sürdü. Yerleşimciler, 1832'de Oregon'a karadan seyahat etmeye başladılar.³⁷

Zebulon Pike ve Büyük Amerikan Çölü

Lewis ve Clark Kuzeybatı Amerika'nın ovalarını ve dağlarını geçerken, başka bir sefer Güneybatıninkileri keşfediyordu. Seferin lideri Amerikan ordusunda Zebulon M. Pike adında genç bir teğmendiydi. Kasım 1806'da Pike ve adamları, Colorado, Pueblo şehrinin şu anda bulunduğu yere yakın Rocky Dağları'na ulaştı. Ertesi bahar Pike, daha sonra İspanya tarafından yönetilen topraklara, dağlara gitti. Sonunda İspanyol askerleri tarafından tutuklandı. İspanyollar ona nezaket göstermelerine rağmen, notlarını ve evraklarını alıp Amerika Birleşik Devletleri'ne geri gönderdiler.³⁸

Pike bugün iki şey için hatırlanıyor. Bunlardan biri, 15 Kasım 1806'da ilk kez gördüğü ve onun adını aldığı Colorado'da yüksek bir dağ olan Pikes Peak. Diğeri, Mississippi ile Rockies arasındaki

³⁵ Kekauoha, "Sacagawea: The Name That Says It All" s. 73.

³⁶ BrO'Callaghan, An Illustrated History Of The USA, p. 41.

³⁷ BrO'Callaghan, An Illustrated History Of The USA, p. 41.

³⁸ Robert M. Warner, The Death of Zebulon M. Pike, The Annals of Iowa, Vol. 33, No. 1 (Summer 1955), s. 44.

Kuzey Amerika'nın tüm orta bölgesinin bir çölden biraz daha iyi ve "ekim yapılamaz" olduğu fikridir.³⁹.

Pike'nin yolculuğundan yıllar sonra bu bölge haritalarda "Büyük Amerikan Çölü" olarak tanımlandı. Ancak hem Pike hem de haritacılar yanıyordu. 1870'lere gelindiğinde, geliştirilmiş tohumlar ve daha iyi ekim yöntemleri, çiftçilerin bu toprakları dünyanın en zengin tahıl yetiştirme alanlarından birine dönüştürmesini mümkün kılıyordu⁴⁰.

Missouri, Mississippi Nehri üzerinde bir kasaba. Bağımsızlıktan itibaren, ovalar ve dağlar üzerinden Columbia Nehri'nin ağzına kadar yaklaşık 2.000 millik bir virajlı yolu takip ettiler.⁴¹. Pasifik kıyılarına giden bu kara yolu, Oregon Yolu olarak biliniyordu. Yol boyunca giden vagonların tekerlekleri derin oluklar oluşturuyordu. Bu izler bugün hala Batı Amerika'nın kuru bölgelerinde görülebilir. Ancak Oregon Yolu hiçbir zaman tek bir iz değildi. Daha çok, hepsi Batı Kuzey Amerika boyunca aynı genel yöne giden ve ara sıra nehir geçiş noktalarında ve dağlardan geçerek buluşan bir parkurlar koleksiyonuydu⁴².

Yerleşimciler, Oregon'a kadar birçok tehlikeyle karşı karşıya kaldı. Seller ve kar fırtınaları, çayır yangınları ve kazalar, hastalıklar ve açlık - bunların hepsi birçok can aldı. Bir yerleşimci, günlüğüne yol boyunca ortak bir manzara kaydetti: "Öğlen, üzerinde bir not etiketi bulunan yeni bir mezara gelindi ve bize bunun, altı yaşındaki Joel Hembree olduğu anlaşıldı. Hembree'nin vücudunun üzerinden bir vagon geçmişti."⁴³

Ancak, tehlikelere rağmen yerleşimciler uzun yolculuğu sürdürdüler. 1843'te "Oregon ateşi" Amerika Birleşik Devletleri'nin birçok bölgesine geldi. İnsanlar Doğu'daki yıpranmış çiftliklerini bırakıp eşyalarını vagonlara doldurarak Batı'ya doğru yola çıktılar. Biri şöyle yazdı: "Zor zamanlar gördüm, hastalık ve maruz kalmanın tehlikeleri ve her türlü tehlikeyle karşı karşıya kaldım," ancak kendimi ve ailemi rahat koşullara [daha iyi koşullar] yerleştirmeme olanak sağarlarsa, onları umursamıyorum."⁴⁴

Amerikalı yerleşimciler kısa süre sonra Oregon'daki İngilizleri numaralandırdı. Amerikan gazeteleri ve siyasi liderleri "açık kader" denen bir fikri ifade etmeye başladılar. Bu, ABD topraklarının Atlantik'ten Pasifik'e kadar Kuzey Amerika boyunca uzanmasının kaderin (kaderin) açık (açık) niyeti olduğu iddiasıydı. Açık kaderin destekçileri, Amerika Birleşik Devletleri'nin

³⁹ Warner, The Death of Zebulon M. Pike, s. 45.

⁴⁰ Warner, The Death of Zebulon M. Pike, s. 45.

⁴¹ BrO'Callaghan, An Illustrated History Of The USA, p. 42.

⁴² Warner, The Death of Zebulon M. Pike, s. 46.

⁴³ Warner, The Death of Zebulon M. Pike, s. 46.

⁴⁴ BrO'Callaghan, An Illustrated History Of The USA, p. 42.

Oregon'un tamamını, Alaska sınırına kadar, 54 derece 40 dakika enleminde almasını talep ettiler. "Elli dört kırk ya da savaş" sloganını kullanmaya başladılar ve İngilizleri savaşla tehdit ettiler.⁴⁵

1844'te James K. Polk, Amerika Birleşik Devletleri Başkanı seçildi. Polk, açık bir kadere şiddetle inanıyordu. Başkanlığının başlangıcındaki - "açılış" konuşmasında - Amerikan iddiasının "Oregon'un tamamı için açık ve tartışılmaz" olduğunu söyledi. Bir süre savaş mümkün görünüyordu.⁴⁶

Ancak 1846 yazında Amerika Birleşik Devletleri zaten Meksika ile savaş halindeydi. Haziran ayında Polk, Oregon'u İngiltere ile neredeyse eşit iki bölüme ayırmayı kabul etti. Bölme çizgisi, Amerika Birleşik Devletleri ve Kanada arasında Rocky Dağları'nın eteklerine kadar olan sınırı oluşturan 49. enlem paraleli idi.⁴⁷

Meksika ile 1846 savaşı, Teksas'ta meydana gelen olaylardan doğmuştu. Binlerce Amerikalı Teksas'a yerleşmişti, ancak 1830'lara kadar Meksika tarafından yönetiliyordu. Teksaslı Amerikalılar veya Teksaslılar, Meksika yönetiminden hoşlanmadı. Ekim 1835'te isyan ettiler. General Sam Houston önderliğinde, 1836'da Barrie of San Jacimo'da çok daha büyük bir Meksika ordusunu yendiler ve Teksas'ı bağımsız bir cumhuriyet yaptılar.⁴⁸

Ancak çoğu Teksaslı bağımsızlıklarının kalıcı olmasını istemedi. Ülkelerinin United States'a katılmasını istediler. Sonunda iki ülke bu konuda bir anlaşmaya vardı ve 1845'te Teksas, Amerika Birleşik Devletleri'nin bir parçası oldu.⁴⁹

Nisan 1846'da Teksas ve Meksika arasındaki sınırdaki Amerikalı ve Meksikalı askerler arasında çatışma vardı. Başkan Polk, Meksika'dan toprak alma fırsatı gördü ve savaş ilan etti. Amerikan askerleri Meksika'yı işgal etti ve Meksika ordusunu yendi. Eylül 1847'de ülkenin başkenti Mexico City'yi işgal ettiler.

Meksika-Amerika Savaşı, Şubat 1848'de imzalanan bir barış antlaşmasıyla sona erdi ve anlaşma, Meksika'yı topraklarının muazzam alanlarını ABD'ye devretmeye zorladı. Bugün bu topraklar Amerika'nın Kaliforniya eyaletlerini oluşturmaktadır. Arizona, Nevada, Utah, New Mexico ve Colorado.⁵⁰

⁴⁵ Warner, The Death of Zebulon M. Pike, s. 47.

⁴⁶ BrO'Callaghan, An Illustrated History Of The USA, p. 43.

⁴⁷ BrO'Callaghan, An Illustrated History Of The USA, p. 43.

⁴⁸ Robert S. Hicks Source: Annual Publication of the Historical Society of Southern California, 1922, Vol. 12, No. 2 (1922), p. 5-17.

⁴⁹ Hicks, Source: Annual Publication..., s. 6.

⁵⁰ BrO'Callaghan, An Illustrated History Of The USA, p. 43.

Bu Meksika topraklarının ilhakı Amerika Birleşik Devletleri'nin "açık kaderi" ni tamamladı, şimdi Kuzey Amerika kıtası boyunca okyanustan okyanusa uzanıyordu. Yarım asırdan biraz daha uzun bir süre içinde Atlantik kıyısındaki küçük bir ulustan dünyanın en büyük ülkelerinden birine dönüştü⁵¹.

Yük Vagonları

Oregon'a seyahat eden yerleşimcilerin çoğu yolculuğu dört tekerlekli vagonlarla yaptı. Birlikte seyahat eden bu vagonların bir grubuna "vagon treni" adı verildi. Bir vagon treni genellikle yirmi beş vagon oluşuyordu ve her biri içindekileri hava şartlarından korumak için bir kanvas örtü ile kaplıydı. Uzaktan bakıldığında, bu kapaklar vagonları çimen denizi üzerinde seyreden gemiler gibi gösteriyordu. Bu nedenle, insanlar genellikle vagonlara "çayır guletleri" diyorlardı. Gulet, bir tür yelkenli gemiydi⁵².

Her vagon 2 ila 1/2 ton arasında yük taşıyabiliyordu ve katır veya öküzden oluşan bir ekip tarafından çekiliyordu. Yerleşimciler, hangi hayvanların daha iyi olduğu konusunda şiddetle tartıştılar. Bazıları katırların öküzlerden daha hızlı ve daha sert olduğunu iddia etti. Diğerleri, öküzlerin katırlardan daha güçlü ve kontrol edilmesinin daha kolay olduğunu savundu. Bazı insanlar "katır kadar inatçı" ifadesinin bu dönemde İngiliz dilinin bir parçası olduğuna inanıyor.

Maliyet genellikle argümanları çözdü. Bir yerleşimci, yalnızca bir katır fiyatına üç öküz satın alabilirdi. Bu nedenle Oregon Yolu'nda seyahat eden vagonları çekmek için diğer hayvanlardan daha fazla öküz kullanıldı⁵³.

Kuzey ve Güney

1810 yılında Amerika Birleşik Devletleri'nde 7,2 milyon kişi yaşıyordu. Bu insanların 1,2 milyonu için Bağımsızlık Bildirgesi'nin "tüm insanlar eşit yaratıldı" sözleri doğru olmaktan uzaktı. Onlar siyahı ve köleydi⁵⁴.

Bağımsızlık Bildirgesi'ni yazan Thomas Jefferson, kölelere sahipti. George Washington ve Amerikan bağımsızlığı ve özgürlüğü hareketinin diğer liderleri de öyle. Hem Jefferson hem de Washington'un bu konuda diğerlerine nazaran biraz daha kölelerin de insan olduğu fikrine yakın

⁵¹ Hicks, Source: Annual Publication..., s. 7-14.

⁵² BrO'Callaghan, An Illustrated History Of The USA, p. 43. Amerikanın 1810'daki nüfusu hakkında bir fikir edinmek için bkz. William S. Rossiter, *Journal of the American Statistical Association*, Mar., 1923, Vol. 18, No. 141 (Mar., 1923), p. 561vd..

⁵³ BrO'Callaghan, An Illustrated History Of The USA, p. 43.

⁵⁴ Robert W. Burgess, *A Statistical Abstract Supplement Historical Statistics of the United States Colonial Times to 1957*, s. 7.

idiler. Ancak Virginia gibi güney eyaletlerindeki diğer büyük toprak sahipleri katı birer kölelik savunucularıydı. Bunlar köle işçiler olmadan tütün, pirinç ve pamuk tarlalarını nasıl işletebilirlerdi?⁵⁵

Birleşik Devletlerin kuzeyinde çiftlikler daha küçüktü ve iklim daha serindi. Oradaki çiftçilerin toprağı kendi çalıştırmaları için kölelere ihtiyaçları yoktu. Bazı kuzeyliler de ahlaki ve dini nedenlerle köleliğe karşı çıktılar. Birçoğu kölelik karşıtı, yani köleliği yasayla sona erdirmek veya ortadan kaldırmak isteyen insanlardı. On dokuzuncu yüzyılın başlarında birçok kuzey eyaleti kendi sınırları içinde köleliği kaldıran yasalar çıkardı. Bu eyaletler 1808'de Kongre'yi gemilerin Afrika'dan ABD'ye yeni köleler getirmesini yasadışı yapmaya ikna ettiler.⁵⁶

1820'lere gelindiğinde güneyli ve kuzeyli politikacılar, o zamanlar Batı'ya yerleştirilmekte olan yeni topraklarda köleliğe izin verilip verilmeyeceğini şiddetle tartışıyorlardı. Tartışma Missouri bölgesi üzerine odaklandı. Louisiana köle ticaretinin bir parçasıydı. Güneyliler, Missouri'de ve Louisiana köle ticaretinin bir bölümünü oluşturan diğer tüm topraklarda köle işçiliğine izin verilmesi gerektiğini savundu. Hem kölelik karşıtları hem de diğer kuzeyliler buna şiddetle karşı çıktılar. Batıya taşınan kuzeyli çiftçiler, kendilerine işlerini yapacak köleleri olan güneylilere karşı toprak için rekabet etmek istemiyorlardı. Sonunda iki taraf bir uzlaşma üzerinde anlaştı. Missouri ve Arkansas bölgelerinde köleliğe izin verilecek, ancak Missouri'nin batı ve kuzeyindeki topraklarda yasaklanacaktı.⁵⁷

Missouri Uzlaşması, denildiği gibi, Kuzey ve Güney arasındaki anlaşmazlıkları sona erdirmedi. 1830'ların başlarında bir başka öfkeli tartışma devam ediyordu. Bu sefer tartışma ithalat vergileri üzerinden başladı. Kuzey eyaletleri, genç sanayilerini yabancı mamul malların rekabetine karşı korudukları için bu tür görevleri tercih ettiler. Güneyli bakışlar onlara karşı çıktı çünkü güneyliler, hem ihtiyaçlar hem de birçok türden lüks için yabancı üreticilere güvendiler. İthalat vergileri bu tür malların fiyatlarını artıracaktır.⁵⁸

İthalat vergileri tartışması sırasında, John C. Calhoun adlı güneyli bir siyasi lider çok daha ciddi bir soruyu gündeme getirdi. Eyaletin, yasanın çıkarlarına zarar vereceğine inanıyorsa, bir eyaletin herhangi bir federal yasaya uyma hakkına sahip olduğunu iddia etti. Bu fikir diğer güneyliler tarafından güçlü bir şekilde desteklendi. "Devletlerin hakları doktrini" olarak tanındı.⁵⁹

⁵⁵ Kölelik hakkında bkz. Paul Finkelman, *The Virginia Magazine of History and Biography*, Vol. 102, No. 2 (Apr., 1994), p. 193-228.

⁵⁶ BrO'Callaghan, *An Illustrated History Of The USA*, p. 44.

⁵⁷ Kristen Kimberly Epps, *Bound Together: Masters And Slaves On The Kansasmissouri Border, 1825-1865*, Doctora, Kansas University 2010, s. 25-30.

⁵⁸ W. Darrell Overdyke, "A Southern Family on the Missouri Frontier: Letters from Independence, 1843-1855," *The Journal of Southern History*, 17, no. 2 (May 1951), s. 218.

⁵⁹ Overdyke, *A Southern Family on the Missouri Frontier...*, s. 220.

Calhoun'un iddiası, Massachusetts Senatörü Daniel Webster tarafından şiddetle reddedildi. Federal yetkililerin doğru mu yoksa yanlış mı hareket ettiğine karar verme yetkisi eyaletlere değil, Yüksek Mahkeme'ye aitti, dedi Webster, Eyaletlere federal hükümete itaatsizlik etme hakkı verilirse, bunun sadece bir alışkanlık yaratacağını ve ülkeyi bir arada tutma gücünün kaybedileceğini belirtti. Webster'ın konuşması, Amerikalılara eyalet hakları doktrininin Amerika Birleşik Devletleri'nin birliğine ciddi bir tehdit oluşturabileceğine dair bir uyarı oldu⁶⁰.

Önümüzdeki yirmi yıl içinde United States çok daha büyüdü. 1846'da Oregon Bölgesini Britanya ile ikiye böldü. 1848'de Güneybatı'nın geniş bölgelerini Meksika'dan aldı. Bu yeni toprakları elde etmek, 1820 Missouri Uzlaşması'nın yeni Amerikan topraklarında köleliğe izin verilmeli mi? Güneyliler bir kez daha "evet" cevabını verdiler. Ve bir kez daha kuzeyliler "hayır" dedi.

1850'de Kongre başka bir uzlaşma lehine oy kullandı. Kaliforniya ABD'ye özgür bir eyalet olarak kabul edilirken, Utah ve New Mexico'da yaşayan insanlara köleliğe izin verip vermemeye kendileri karar verme hakkı verildi.⁶¹

Eli Whitney ve Çırçır

1793'te Eli Whitney adlı genç bir öğretmen, Georgia'nın güney eyaletindeki arkadaşlarını ziyaret ediyordu. Güneydeki diğer eyaletler gibi. Georgia'nın ana mahsulü pamuktu. Georgia'nın yetiştiricileri, pamuklarını İngiltere'deki iplik fabrikalarına ihraç ediyordu. Bununla birlikte, üreticiler, lifleri arasında dolaşan çok sayıda tohumu kaldırıncaya kadar, fabrikalar Georgia'nın pamuğunu da kullanamadılar. Bu elle yapılan yavaş ve zahmetli bir işti. Yetiştiricilerin yetiştirdiği pamuk miktarı, işçilerin tohumları toplayabilecekleri miktarla sınırlıydı. Eli Whitney'in makine yapma yeteneği vardı. Yetiştiricilerin problemini pamuk "motoru" ya da kısaca "çırçır" icat ederek çözdü. Bu, ham pamuğun tohumlarını ve lifini hızla ayıran bir makineydi. Dört yüz pounddan fazla pamuğu aynı anda iki pounddan çıkarma yeteneğine sahipti.⁶²

Whitney'in icadı, güneyli yetiştiriciler tarafından yetiştirilen pamuk miktarında muazzam bir artış sağladı. 1820 yılına gelindiğinde, tarlalarının ve çiftliklerinin üretimi 1791'dekinden sekiz bin kat daha fazlaydı. Bu artış, toprağı sürmek, çapalamak ve pamuğu toplamak için daha fazla köle getirilerek sağlandı. Yetiştiricilerin refahı, her yıl daha çok köleliğin devam etmesine izin verilmesine bağlı hale geldi.⁶³

⁶⁰ Epps, *Bound Together*....,s. 27.

⁶¹ BrO'Callaghan, *An Illustrated History Of The USA*, p. 45.

⁶² Edward Craig Bates, *The Story of the Cotton Gin*, Reprinted through the courtesy of the New England Magazine, from its issue for May, 1890, Historical Society 1899, s. 16 vd.

⁶³ BrO'Callaghan, *An Illustrated History Of The USA*, p. 46.

Bu gerçek, belki de diğerlerinden daha fazla, güneylilerin neden Amerika Birleşik Devletleri'nin geri kalanından ayrıldığını açıklıyor. Bunu, köleliği - kendi deyimiyle "tuhaf kurumları" ve bununla birlikte refah ve yaşam tarzlarını kurtarmak için yaptılar⁶⁴.

Güneylileri bu düzenlemeleri kabul etmeye ikna etmek. Kongre yeni bir Kaçak Köle Yasası kabul etti. Bu, güneylilerin efendilerinden kaçan ve güvenlik için devletleri korkutmak için kaçan köleleri geri almalarını kolaylaştıran bir yasaydı. Yasa, "Zencilerin esaretten kaçmalarına yardım eden herkese ağır cezalar" çağrısında bulundu⁶⁵.

Köle sahipleri uzun süredir kölelerinin dönüşü için ödüller ya da "lütuflar" teklif etmişlerdi. Bu, "ödül avcıları" adlı bir grup adam yaratmıştı. Bu adamlar, tüm ödülleri toplamak için kaçak köleleri satarak geçimlerini sağladılar. Yeni yasanın desteğiyle, ödül avcıları artık en özgür köleleri ya da kaçan köleleri aramaya başladılar.

Kaçak Köle Yasası, köleliğin haklarını ve yanlışlarını şu ana kadar pek düşünmemiş birçok kuzeyliyi kızdırdı. Bazı kuzey yargıçları bunu uygulamayı reddetti. Diğerleri kaçaklar için yiyecek, para ve saklanma yerleri sağladı. Kaçış yollarının haritasını çıkardılar ve kaçak köleleri geceleri bir gizli saklanma yerinden diğerine taşıdılar. Bu kaçış yollarındaki son durak, kaçakların ne Amerikan yasaları ne de ödül avcıları tarafından takip edilemediği Kanada idi⁶⁶.

Demiryolları şu anda en modern ulaşım şekli olduğundan, dikkatlice organize edilmiş bu sisteme "Yeraltı Demiryolu" deniyordu. Bunun için para sağlayanlara "hissedarlar" deniyordu. Kaçakları özgürlüğe götüren rehberlere "şefler" deniyordu. ve saklanma yerlerine "depo" deniyordu. Bütün bunlar sıradan demiryollarında kullanılan terimlerdi.

Yeraltı Demiryolundaki birçok kondüktör eski kölelerdi. Kaçaklarla temas kurmak için çoğu kez köle devletlerinin derinliklerine gittiler. Orkestra şefleri ele geçirilirse yeniden köle ya da ölü olabilirler⁶⁷.

Kaçak kölelerin sayısı arttıkça, ödül avcıları ve orkestra şefleri arasındaki silahlı çatışmalar giderek daha yaygın hale geldi.

1854'te Stephen Douglas adlı bir Senatör, Missouri Uzlaşmasını sona erdirmek için Kongre'yi ikna etti. Missouri'nin batısı, köleliğe kapatılması gereken arazide, Kansas adında bir batı bölgesiydi.

⁶⁴ BrO'Callaghan, An Illustrated History Of The USA, p. 46.

⁶⁵ Yeni köle yasası için bkz. C. W. A. David, The Journal of Negro History , Jan., 1924, Vol. 9, No. 1 (Jan., 1924), p. 18-25.

⁶⁶ H. Robert Baker, "The Fugitive Slave Clause and Antebellum Constitutionalism," Law & History Review 30, no. 4 (November 2012): 1133-74.

⁶⁷ BrO'Callaghan, An Illustrated History Of The USA, p. 47.

1854'te Kongre, halkının orada köleliğe izin verip vermeyeceğine kendileri karar vermesine izin verdi.⁶⁸

Kansas'ın kontrolünü Güney'den kölelik yanlısı göçmenler ve Kuzey'den kölelik karşıtı göçmenler gelerek ele geçirdi. Burada birbirine karşıtlık konusunda bir yarış başladı. Her grup diğerini fişlemeye başladı ve ardından kavga ve katiller başladı. Missouri'li kölelik yanlısı saldırganlar Lawrence adlı bir kasabayı yaktılar ve bazı insanları öldürdüler. Cevap olarak, John Brown adlı yarı çılgın bir kölelik karşıtı bir dizi kölelik destekçisinin öldürüldüğü bir baskını yönetti. Bölgedeki tüm savaş ve cinayetler nedeniyle Amerikalılar her yerde "kanayan Kansas" olarak bahsetmeye başladı.⁶⁹

William Lloyd Garrison ve Kölelik Karşıtları

Köleliğe karşı çıkan bazı Amerikalılar köle sahipleriyle anlaşarak köleliğin yavaş yavaş sona ermesini beklemeye hazırды. Diğerleri bunu hemen ve taviz vermeden bitirmek istedi. Bu ikinci gruptaki insanların en bilinen sözcüsü William Lloyd Garrison adlı Bostonlu bir yazardı.⁷⁰

1 Ocak 1831'de Garrison, köleliğin kaldırılmasına adanmış bir gazete olan The Liberator'ün ilk sayısını çıkardı. "Bu konuda düşünmek, konuşmak veya ölçülü bir şekilde yazmak istemiyorum," diye yazdı. "Bir santim bile geri çekilmeyeceğim ve duyulacağım."

Garrison dediğini kastetti. Görüşlerini ifade ettiği aşırı yolla tanındı. Siyah kölelere nasıl acımasızca muamele edildiğiyle ilgili sansasyonel hikayeler yazdı ve bazen icat etti. Köle sahiplerine, hakkında iyi hiçbir şey söylenemeyen kötü canavarlar olarak saldırdı.⁷¹

Bazen Garrison, kuzeydekiler için bile çok ileri gitti. 1835'te öfkeli bir kalabalık, boynuna bir iple Boston sokaklarında dolaştırarak fikirlerinden hoşlanmadığını gösterdi. Ancak Garrison susturulmayı reddetti. Kana susamış eylem çağrıları ve sansasyonel hikayeler, hem köleliğin destekçilerini hem de onu barış içinde sona erdirmek isteyenleri rahatsız etmeye devam etti. Ancak birçok insanı köleliğin kötü olduğuna ve bir anda kaldırılması gerektiğine - bunu yapmanın tek yolu savaş olsa bile - ikna ettiler.⁷²

⁶⁸ Kansas'tan köleliğin kaldırılışıyla ilgili bkz. H. Robert Baker, The Fugitive Slave Act of 1850, Essential Civil War Curriculum, September 2015, s. 1-9.

⁶⁹ Baker, The Fugitive Slave Act of 1850..., s. 2.

⁷⁰ Baker, The Fugitive Slave Act of 1850..., s. 4.

⁷¹ Baker, The Fugitive Slave Act of 1850..., s. 6.

⁷² Baker, The Fugitive Slave Act of 1850..., s. 8.

1830'larda Kansas'ı kontrol etme mücadelesini iki taraf da kazanmadı. Kongre, oradaki sorun nedeniyle Amerika Birleşik Devletleri'ne kabulünü erteledi. Ancak 1858'de köleliğin destekçileri başka türden bir zafer kazandılar.⁷³

Dred Scott adlı bir köle, sahibi tarafından özgür bir eyalette yaşamaya gönderilmişti. Yüksek Mahkeme'den bunun kendisini yasal olarak özgür kıldığını açıklamasını istedi. Ancak Mahkeme reddetti. Siyah kölelerin Amerikan vatandaşı olarak hiçbir hakları olmadığını söyledi. Ayrıca Kongre'nin batı topraklarında köleliği yasaklamak için mücadele ettiğini iddia ederek anayasal yetkilerinin ötesine geçtiğini de sözlerine ekledi.⁷⁴

Dred Scott kararı Amerika Birleşik Devletleri'nde büyük heyecana neden oldu. Güneyli köle sahipleri çok memnundu⁷⁵. Köleliğin muhalifleri dehşete düştü. Yargıtay, özgür devletlerin sınırları içinde köleliği yasaklama hakkına sahip olmadığını ve köle sahiplerinin kölelerini herhangi bir yerde çalıştılabileceklerini söylüyor gibiydi.⁷⁶

Birkaç yıl önce köleliğin muhalifleri, Cumhuriyetçi Parti adında yeni bir siyasi grup kurmuşlardı. Senatör Stephen Douglas, 1858'de Illinois seçmenlerinden kendisini Kongre'ye yeniden seçmelerini istediğinde, Abraham Lincoln adlı bir Cumhuriyetçi ona meydan okudu. Douglas ile bir dizi kamuoyu tartışmasında Lincoln, köleliğin yayılmasının durdurulması gerektiğini söyledi⁷⁷. Zaten var olduğu eyaletlerde köleliği kabul etmeye istekliydi, ama hepsi bu kadardı. Amerika Birleşik Devletleri'nin geleceğine bakarak dinleyicilerine uyarıda bulundu "Kendi içinde bölünmüş bir ev ayakta kalamaz. Bu hükümetin kalıcı olarak yarı köle yarı özgür kalamayacağına inanıyorum."⁷⁸

Lincoln, 1858 seçimini Douglas'a kaptırdı. Ancak köleliğe karşı duruşu birçok insanı etkiledi. 1860'da Cumhuriyetçiler, o yılki cumhurbaşkanlığı seçimlerinde onu aday olarak seçtiler. Şimdiye kadar Kuzey ve Güney arasındaki ilişkiler kırılma noktasına yakındı. 1859'da "Kanayan Kansas'ta" savaşan John Brown, Virginia'da bir köle isyanı başlatmaya çalıştı. Harpers Ferry denilen yerde bir ordu silah deposuna saldırdı. Saldırı başarısız oldu ve Brown yakalandı, vatana ihanetten yargılandı ve asıldı. Ancak bu, John Brown'ın sonu değildi. Pek çok kuzeyli, köleliğe karşı mücadelede şehit

⁷³ Baker, The Fugitive Slave Act of 1850..., s. 9.

⁷⁴ Bkz. Paul Finkelman, Dred Scott Case, Slavery, and the Politics of Law, Nanzan Review of American Studies, Issue: 18, 1996, s. 27-68.

⁷⁵ Keith E. Whittington, "The Road Not Taken: Dred Scott, Judicial Authority, and Political Questions", *The Journal Of Politics*, Vol. 63, No. 2, May 2001, p. 365-391.

⁷⁶ Karar hakkında bk. Morris M. Cohn Source: The Virginia Law Register , Oct., 1912, Vol. 18, No. 6 (Oct., 1912), p. 401-409.

⁷⁷ Archibald Lewis Bouton, The Lincoln And Douglas debates In The Senatorial Campaign of 1858 In Illinois, Between Abraham Lincoln And Stephen -Arnold Douglas; Containing Also Lincoln's Address At Cooper Institute, New York 1905, s. 1-14.

⁷⁸ BrO'Callaghan, An Illustrated History Of The USA, p. 48.

olduğunu iddia etti. Onun hakkında bir şarkı bile yazdılar. "John Brown'ın bedeni mezarda yatıyor," diyorlardı, "ama ruhu devam ediyor."⁷⁹

Güneyliler Harpers Feribotu'na yapılan baskını farklı gördüler. Bunun, Kuzey'in Güney'deki köleliği sona erdirmek için güç kullanmaya hazırlandığının bir işareti olduğuna inanıyorlardı. 1860 cumhurbaşkanlığı seçimlerinde güneyliler Lincoln'a karşı çıkmak için kendi adaylarını öne sürdüler. Lincoln Başkan olursa, Güney'in Amerika'dan ayrılacağı veya "ayrılacağı" tehdidinde bulundular.⁸⁰

Her güney eyaletinde vatandaşların çoğunluğu Lincoln aleyhinde oy kullandı. Ancak Kuzey'deki seçmenler onu destekledi ve seçimi kazandı. Birkaç hafta sonra, Aralık 1860'da Güney Carolina eyaleti, Amerika Birleşik Devletleri'nden ayrılma kararı aldı. Ona on güney eyaleti daha katıldı. Şubat 1861'de, bu on bir eyalet artık bağımsız bir ulus olduklarını, genellikle Konfederasyon olarak bilinen Amerika Konfedere Devletleri olduklarını açıkladılar. On dokuzuncu yüzyılın en kanlı savaşı, Amerikan İç Savaşı başlamak üzereydi.⁸¹

Harriet Tubman

Yeraltı Demiryolundaki en ünlü "kondüktör" Harriet Tubman adında genç siyah bir kadındı. 1821'de doğdu ve Maryland'deki bir plantasyonda köle olarak büyüdü. 1849'da Philadelphia'ya kaçtı ve Yeraltı Demiryoluna katıldı. Harriet Tubman ne okuyup ne yazabiliyorsa da, organizatör olarak büyük yetenekleri vardı. Sonraki on yıl içinde köle devletlerine on dokuz seyahat yaptı ve 300'den fazla erkek, kadın ve çocuğu özgürlüğe götürdü. İlk seyahatlerinde kaçakları New York ve Philadelphia gibi kuzey şehirlerinde güvenli bir yere götürdü. 1850 tarihli Kaçak Köle Yasası bu şehirleri güvensiz hale getirdiğinde, bakımını üstlendiği insanları Kanada'ya götürdü.⁸²

İç Savaş sırasında Harriet Tubman, Güney'de savaşan Birlik ordularında hemşire, aşçı ve çamaşırcı olarak çalıştı. Ayrıca casus olarak Konfederasyon hatlarının gerisinde seyahat ederek hayatını riske attığı da söyleniyor. İç Savaşın sonra Harriet Tubman, Auburn, New York'ta yaşadı. Burada otobiyografisinden elde ettiği karı işinin karşılığını ödemek için kullanarak çocuklara ve yaşlılara yardım etmeye çalıştı. 1913'te öldüğünde, çoktan bir efsane olmuştu.⁸³

İç Savaş

⁷⁹ Bkz. John Floyd, *Official Report of the John Brown's Raid Upon Harpers Ferry*, October 1859; Craig Simpson, *John Brown and Governor Wise: A New Perspective on Harpers Ferry*, (Honolulu, University of Hawaii Press, 1978), s. 16.

⁸⁰ Floyd, *Official Report of the John Brown's Raid Upon Harpers Ferry... s.19-20.*

⁸¹ BrO'Callaghan, *An Illustrated History Of The USA*, p. 48.

⁸² Floyd, *Official Report of the John Brown's Raid Upon Harpers Ferry...s. 22.*

⁸³ Bkz. Harriet Tubman'ın hayatı hakkında bkz. Katherine Clifford Larson, "Asanti Daughter of Zion: The life and memory of Harriet Tubman" (2003).

4 Mart 1861'de Abraham Lincoln, Amerika Birleşik Devletleri Başkanı olarak görev yemini etti. Konfederasyon'un kuruluşundan bu yana bir dakikadan az bir süre geçmişti. Başkan olarak açılış konuşmasında güney eyaletlerine birlikten ayrılmamaları çağrısında bulundu. Hiçbirinde köleliğe müdahale etmeyeceğine söz verdi. Ancak Amerika Birleşik Devletleri'nden ayrılmalarına izin vermeyeceği konusunda uyardı. Görev yemininden alıntı yaparak onlara şunları söyledi: "Hükümeti yok etmek için Cennette kayıtlı bir yemininiz yok, ben de onu 'korumak, korumak ve savunmak' için çok ciddi bir yeminim var." ⁸⁴

Güney eyaletleri Lincoln'ün itirazını dikkate almadı. 12 Nisan'da Konfederasyon silahları, ABD birlikleri tarafından işgal edilen Güney Carolina, Charleston limanındaki bir kale olan Oil Port Sumter'e ateş açtı. Bu atışlar Amerikan İç Savaşı'nın başlangıcını işaret ediyordu ⁸⁵.

Lincoln 75.000 adamı birliği kurtarmak için savaşıma çağırды. Konfederasyon Devletlerinin yeni seçilen Başkanı Jefferson Davis, Konfederasyon adına savaşmaları için erkeklere benzer bir çağrıda bulundu. Gönüllüler, her iki tarafta da binlercesine koştu. Savaşın ilk aylarından itibaren Birlik savaş gemileri Güney'in limanlarını ablukaya aldı. Bunu, Konfederasyonun pamuğunu yurtdışına satmasını ve yabancı malzeme elde etmesini engellemek için yaptılar. Hem insanlarda hem de maddi kaynaklarda Kuzey, Güney'den çok daha güçlüydü. Yirmi iki milyonluk bir nüfusu vardı. Güney'de sadece 9 milyon insan vardı ve bunların 3,5 milyonu köleydi. Kuzey, Güney'den daha fazla gıda ürünü yetiştirdi. Ayrıca ülkenin silah fabrikalarının çoğu da dahil olmak üzere üretim kapasitesinin beş katından fazlasına sahipti. Böylece Kuzey, Güney'den daha fazla savaşçıya sahip olmakla kalmadı, aynı zamanda onları silah, kıyafet, yiyecek ve ihtiyaç duydukları diğer her şeyle daha iyi tedarik edebilirdi ⁸⁶.

Ancak, North büyük bir zorlukla karşılaştı. Savaşı kazanmasının tek yolu Güney'i istila etmek ve topraklarını işgal etmektir. Güney'in böyle bir sorunu yoktu. Bağımsızlığını kazanmak için kuzeyi fethetmesi gerekmiyordu. Tek yapması gereken, Kuzey halkı savaşımdan bıkmıncaya kadar dayanmaktı. Güneylilerin çoğu Konfederasyonun bunu yapabileceğine inanıyordu. Savaşa bir takım avantajlarla başladı. Amerika Birleşik Devletleri'nin savaş öncesi ordusundaki en iyi subayların çoğu güneylilerdi. Şimdi ordularını organize etmek için Konfederasyona döndüler. Bu memurlar tarafından yönetilen askerlerin çoğu çiftliklerde büyümüşü ve uzman biniciler ve nişancıydı. En önemlisi, savaşın neredeyse tümünün Güney'de olması, Konfederasyon askerlerinin kendi evlerini savunduğu anlamına geliyordu. Bu genellikle onların Birlik askerlerinden daha fazla ruhla savaşmalarına neden

⁸⁴ BrO'Callaghan, An Illustrated History Of The USA, p. 50.

⁸⁵ W. E. B. Du Bois, "The Negro and the American Civil War", Science & Society, Vol. 25, No. 4 (Dec., 1961), p. 347-352

⁸⁶ BrO'Callaghan, An Illustrated History Of The USA, p. 50.

oldu. Güneyliler, esas olarak köleliği korumak için savaştıklarını inkar ettiler. Çoğu, hiçbir şekilde kölesi olmayan fakir çiftçilerdi. Güney'in Kuzey'den bağımsızlığı için savaştığını söylediler, tıpkı büyükbabalarının neredeyse bir yüzyıl önce İngiltere'den bağımsızlık için savaşması gibi. Savaş, Virginia'da ve Konfederasyonun diğer doğu kıyısı eyaletlerinde ve Mississippi vadisinde olmak üzere iki ana bölgede yapıldı.⁸⁷

Virginia'da Birlik orduları savaşın ilk yılında birbiri ardına yenilgiye uğradı. Konfederasyon başkenti Richmond'u tekrar tekrar ele geçirmeye çalıştılar. Her seferinde ağır kayıplarla geri atıldılar. Virginia'daki Konfederasyon güçlerinin iki büyük avantajı vardı. Birincisi, birçok nehrin güneye Richmond'a giden yollardan geçmesi ve böylece şehrin savunmasını kolaylaştırmasıydı. İkincisi liderleriydi. Özellikle iki Konfederasyon generali, Robert E. Lee ve Thomas J. ("Stonewall") Jackson, bu dönemde Birlik ordusunu yöneten generallerden çok daha fazla yetenek gösterdi. Jackson, ilerleyen Birlik birliklerine karşı kararlı olduğu için "Stonewall" takma adını aldı. Bir subay, askerlerini cesaretlendirerek bağırdı, "Bak, Jackson orada, taş duvar gibi duruyor!" Kuzey'in Virginia'daki erken yenilgileri, taraftarlarının cesaretini kırdı. Ordu için gönüllü seli kurumaya başladı. Askere alma, eve şöyle mektuplarla yardımcı olmadı, 1862'de Birlik ordusundaki bir teğmenden: "Oğlanların katledilmesi, ücretsiz askerlerin çileleri, çadırsız, fakir tayınları, yataksız ama sert nemli zemini olmayan tek bir serseri - bunlar beni öldüren şeyler." Neyse ki Kuzey için, Mississippi vadisindeki Birlik kuvvetleri daha başarılı oldu. Nisan 1861'de, David Farragut adlı bir deniz subayı, Union gemilerini nehrin ağzına götürdü ve Konfederasyon'daki en büyük şehir olan New Orleans'ı ele geçirdi. Aynı zamanda, diğer Birlik güçleri kuzeyden Mississippi'den aşağıya doğru savaşıyorlardı.⁸⁸

1863 baharında Birlik orduları, Mississippi'de Vicksburg denen tüm önemli Konfederasyon kalesine yaklaşıyordu. 4 Temmuz'da, çok kanlı çatışmalar ve altı hafta süren kuşatmanın ardından Vicksburg, General Ulysses S.Gram liderliğindeki bir Birlik ordusuna teslim oldu. Düşüşü Güney için ağır bir darbe oldu. Sendika güçleri artık Mississippi'nin tamamını kontrol ediyordu. Konfederasyonu ikiye böldüler. Teksas gibi Batı Konfederasyon devletlerinin doğuya daha fazla adam ve malzeme göndermesi imkansız hale geldi. Ancak 1863'te birçok kuzeyli savaştan bıkmıştı. Ağır can ve para maliyeti yüzünden hastalandılar. Konfederasyon komutanı General Lee, ordusu kuzey topraklarında kesin bir zafer kazanırsa, halkın görüşünün Birlik hükümetini barış yapmaya zorlayabileceğine inanıyordu. Haziran 1863'ün son haftasında Lee, ordusunu kuzeye, Pennsylvania'ya doğru yürüdü. Gettysburg adlı küçük bir kasabada bir Birlik ordusu yolunu kesti. Ardından gelen savaş, Amerika Birleşik Devletleri'nde şimdiye kadar yapılan en büyük savaştı. Üç

⁸⁷ BrO'Callaghan, An Illustrated History Of The USA, p. 51.

⁸⁸ BrO'Callaghan, An Illustrated History Of The USA, p. 51.

günlük şiddetli çatışmalarda 50.000'den fazla erkek öldürüldü veya yaralandı. Dördüncü günde Lee savaşı bıraktı ve adamlarını Güney'e geri götürdü. Konfederasyon ordusu, asla iyileşemeyeceği bir yenilgiye uğramıştı⁸⁹.

Kurtuluş Bildirisi

1862 yazında Başkan Lincoln, Kuzey'in savaşı ancak savaşı için daha fazla heyecan uyandırırca kazanacağını fark etti. 22 Eylül'de bu amaçla Kurtuluş Bildirisi yayınladı. Bu Bildiri, 1 Ocak 1863'ten itibaren tüm kölelerin özgürleştirileceğini, ancak ancak Konfederasyonun parçası olan bölgelerde yaşıyorlarsa ilan edildi. Bildiri, savaşın amacını değiştirdi. Birliği koruma mücadelesinden, hem Birliği koruma hem de köleliği ortadan kaldırma mücadelesi haline geldi. O zamanlar Lincoln'ün eyleminden herkes etkilenmemişti. Bir İngiliz lider, Lord Palmerston, Lincoln'ün yaptığı her şeyin, "gücü olmayan yerlerde köleliği ortadan kaldırırken, onu yok etme gücüne sahip olduğu yerde onu korumak" olduğunu söyledi. Palmerston haklıydı. Ama senden sonra, Özgürlük Bildirgesi'nden sonra herkes, Amerika Birleşik Devletleri'nin her yerinde köleliğin sona ermesinin yalnızca bir zaman meselesi olduğunu biliyordu⁹⁰.

1864'te Konfederasyonda neredeyse her şey tükeniyordu - erkek. ekipman, yemek, para. Sonbahar doğu ormanlarının ağaçlarını renklendirirken, Birlik orduları savaşı sona erdirmek için harekete geçti. Kasım 1864'te General William T. Sherman liderliğindeki bir Birlik ordusu Gürcistan Konfederasyon eyaletinde yürümeye başladı. Askerleri yollarına çıkan her şeyi yok etti. Demiryollarını parçaladılar, mahsulleri ve binaları yaktılar, sığırları sürdüler. 22 Aralık'ta Savannah şehrini işgal ettiler. Konfederasyon bu kez kattan batıya doğru bölündü. Savannah'yı yakaladıktan sonra Sherman kuzeye döndü. Carolinas boyunca eşleşti, Richmond için yaptığı gibi yeniden yakıp yok etti⁹¹.

Konfederasyon başkenti, General Grant liderliğindeki başka bir Birlik ordusu nedeniyle zaten tehlikede idi. Mart 1865'e kadar. Grant neredeyse şehrin çevresini dolaşmıştı ve 2 Nisan'da Lee, ordusunu tuzağa düşmekten kurtarmak için şehri terk etmek zorunda kaldı. Dağlarda güçlü bir konumdan savaşmayı umarak güneye yürüdü. Ancak Grant dozu arkasından takip etti ve diğer Birlik askerleri Lee'nin yolunu engelledi. Lee tuzağa düştü. 9 Nisan 1865'te, Grant ile Appomattox adında küçük bir köyde bir çadırda karşılaştı ve ordusunu teslim etti. Grant, mağlup Konfederasyon askerlerine cömert davrandı. Silahlarını bıraktıktan ve bir daha Amerika Birleşik Devletleri'ne karşı savaşmayacaklarına dair söz verdikten sonra, eve gitmelerine izin verdi. Onlara, "baharda çiftçilik yapmaya yardım etmek için" atlarını tutabileceklerini söyledi. Lee uzaklaşırken. Grant kapıda bir

⁸⁹ BrO'Callaghan, An Illustrated History Of The USA, p. 51.

⁹⁰ BrO'Callaghan, An Illustrated History Of The USA, p. 51.

⁹¹ BrO'Callaghan, An Illustrated History Of The USA, p. 52.

parça tütün çiğneyerek durdu ve adamlarına şöyle dedi: "Savaş bitti. İsyancılar yine bizim vatandaşlarımız.

İç Savaş, Amerika Birleşik Devletleri'ni bağımsız bir ulus haline geldiğinden beri ikiye bölen iki soruya son cevaplar verdi. Köleliğe son verdi. 1865'te bu, Amerika Birleşik Devletleri'nin her yerinde 13. Anayasa Değişikliği ile kaldırıldı. Ve nihayet Birleşik Devletler'in parçaları ayrılamayacak tek bir ulus olduğuna karar verdi.

Ancak savaş acı anılar bıraktı. Amerika Birleşik Devletleri daha sonra başka savaşlar yaptı, ancak hepsi kendi sınırlarının dışındaydı. İç Savaş, evde korkunç yıkıma neden oldu. Güneydeki tüm şehirler ve çiftlikler harabe halindedir. Ve bu savaşta daha önce veya sonra diğerlerinden daha fazla Amerikalı öldü. Lee, Appomattox'ta Grant'e teslim olduğunda, her iki Taraftaki ölü sayısı 635.000 idi.⁹²

Gettysburg Adresi

Pennsylvania'daki Gettysburg iki şeyle anılır. Birincisi, Temmuz 1863'te orada yapılan savaş. İkincisi, Abraham Lincoln'ün birkaç ay sonra orada yaptığı bir konuşma olan Gettysburg konuşması. 19 Kasım 1863'te Lincoln, savaş alanının bir bölümünü ulusal savaş mezarlığı olarak adanmak için Gettysburg'a gitti. Bu, bunu yaparken söylediği şeyin bir parçası: "Dört puan ve yedi yıl önce, babalarımız bu kıtaya, tüm insanların eşit davranılması önermesine adanmış yeni bir ulus getirdi. Şimdi büyük bir iç savaşın içindeyiz. , o milletin uzun süre dayanabileceğini sınamak. O savaşın büyük bir savaş alanında karşılaşılıyor. O alanın bir kısmını burada canlarını verenler, o milletin yaşayabileceği son dinlenme yeri olarak ayırmaya geldik. Ama daha geniş anlamda, adayamayız, bu zemini kutsayamayız. Burada mücadele eden, yaşayan ve ölü cesur adamlar, onu fakir gücümüzün çok üstünde kutsadılar. burada söylediklerimizi ama burada yaptıklarını asla unutamaz. Yaşayanlar bizim için bu ölümlerin boşuna ölmeyeceğini; bu milletin, Tanrı'nın altında yeni bir özgürlük doğuşuna sahip olacağıdır. halkın yönetimi, halk tarafından, halk için bu dünyadan yok olmayacak. "

Lincoln'ün Gettysburg'daki konuşması savaşın bile daha ünlü oldu. O zamanlar, Kuzey'in ne için savaştığının bir açıklaması olarak görülüyordu. Daha sonraki yıllarda, demokratik hükümetin temel ilkelerine olan inancın hareketli bir ifadesi olarak görülmeye başlandı.⁹³

Sonuç

Amerika kıtası koloniyalizmin son aşamalarını tamamladıktan sonra başlayan bağımsızlık savaşlarından başarıyla çıktı. Bağımsızlığını her ne kadar Fransa ve İngiltere'nin ezeli rekabetine

⁹² BrO'Callaghan, An Illustrated History Of The USA, p. 52.

⁹³ Bryn O'Callaghan, An Illustrated History Of The USA, Longman Group UK Limited 1990, p. 53.

borçlu olsa da bu yeni devlet bu defa yüzyıllarca biriktirmiş olduğu negatif enerjiyi pozitif çevirebilme mücadelesini vermek zorunda kaldı. Amerikalılar kuzey ve güney olmak üzere iki ayrı oluşumun bir arada tutulamayacağına karar verdiklerinde, kölelik denilen bir büyük ayıbın üzerinden tam dört yüz yıl geçmişti ki, modern dünyada artık bu tür bir yaklaşım utanç verici bir pozisyondan başka bir şey kazandırmıyordu. Bu maskeyi çıkarıp atmak isteyince Amerika Birleşik Devletleri kendisini bir iç savaşın ortasında buldu. Köleliğin kaldırılışına büyük tepki gösteren güney eyaletleri, savaşın sonunda yenilmiş olsalar da daha uzun bir zaman köleliğin devamından yana oy kullandılar. Kuzey Amerika'da başlayan sanayileşme ve kalkınma programlarının birbiri ardına zirve yapmasına rağmen köleliği savunan bir zihniyetin bulunuşu ABD'nin hiç bitmeyecek bir başka savaşı olduğunu da göstermektedir. Irkçılık. Buna rağmen çok kısa zamanda dünyadaki bütün dengeleri alt üst edecek yeni bir devletin ortaya çıkışı tamamlanmış, Amerikan Bağımsızlık Bildirgesi icabına uygun olarak icraya konulmuştur. Bu tarihten sonra ABD yeni bir demokrasi olmak yolunda hızla ilerlemeye başlamıştır.

Kaynakça

Baker, H. Robert, *The Fugitive Slave Act of 1850, Essential Civil War Curriculum*, September 2015.

Bates, Edward Craig, *The Story of the Cotton Gin*, Reprinted through the courtesy of the New England Magazine, from its issue for May, 1890, Historical Society 1899.

Benjamin N. Nance, *The Trail of Tears in Tennessee: A Study of the Routes Used During the Cherokee Removal of 1838*, (Tennessee Department of Environment and Conservation Division of Archaeology), Tennessee 2001, pp. 3-23.

Bill Howell, The Forgotten Linchpin in the case for Statehood Equality, Utah January 2019, s.

Bouton, Archibald Lewis, *The Lincoln And Douglas debates In The Senatorial Campaign of 1858 In Illinois, Between Abraham Lincoln And Stephen -Arnold Douglas; Containing Also Lincoln's Address At Cooper Institute*, New York 1905.

Boyer Paul S., et al., *The Enduring Vision, A History of the American People* (Lexington, MA: D.C. Heath, 1993.

Burgess, Robert W., *A Statistical Abstract Supplement Historical Statistics of the United States Colonial Times to 1957*, s. 7.

Carter, Samuel, *Cherokee Sunset: A Nation Betrayed (A Narrative of Travail end Triumph Persecution and Eşile)*, III, New York 1976, pp. 253-267.

Cohn, Morris M., The Virginia Law Register, Oct., 1912, Vol. 18, No. 6 (Oct., 1912), pp. 401-409

David, C. W. A., The Journal of Negro History, Jan., 1924, Vol. 9, No. 1 (Jan., 1924), pp. 18-25

Du Bois, W. E. B., "The Negro and the American Civil War", Science & Society, Vol. 25, No. 4 (Dec., 1961), pp. 347-352.

Epps, Kristen Kimberly, *Bound Together: Masters And Slaves On The Kansasmissouri Border, 1825-1865*, Doctora, Kansas University 2010, s. 25-30.

Finkelman, Paul, *The Virginia Magazine of History and Biography*, Vol. 102, No. 2 (Apr., 1994), pp. 193-228.

Floyd, John, *Official Report of the John Brown's Raid Upon Harpers Ferry*, October 1859.

H. Robert Baker, "The Fugitive Slave Clause and Antebellum Constitutionalism," *Law & History Review* 30, no. 4 (November 2012), pp. 1133-74.

Hicks, Robert S., *Annual Publication of the Historical Society of Southern California* 1922, Vol. 12, No. 2 (1922), pp. 5-17.

Kekauoha Sarah, "Sacagawea: The Name That Says It All", *University of Hawai'i at Hilo - Hawai'i Community College*, Hohonu 2013, Vol. 11, s. 77-78.

Ketcham, Ralph Louis, ed., *Selected Writings of James Madison*. (Indianapolis: Hackett, 2006), pp. 286-291.

Larson, Katherine Clifford, "Asanti Daughter of Zion: The life and memory of Harriet Tubman" (2003).

Morse, E., & Morse, S., *Letters of Samuel Morse 1812*, I., *The North American Review*, 195 (679), (1912), pp. 773-787.

Ordinance for the Government of the Territory of the United States North-West of the River Ohio; 7/13/1787.

Overdyke, W. Darrell, "A Southern Family on the Missouri Frontier: Letters from Independence, 1843-1855", *The Journal of Southern History*, 17, no. 2 (May 1951).

Parkman, Francis, *There old regime mt Canada* (Frontenae ed.- Boston, 1905), Sayı: 2, pp. 102-104.

Records of the Continental and Confederation Congresses and the Constitutional Convention, 1774-1789, Record Group 360.

Rossiter, William S., *Journal of the American Statistical Association*, Mar., 1923, Vol. 18, No. 141 (Mar., 1923), pp. 561-574.

Simpson, Craig, *John Brown and Governor Wise: A New Perspective on Harpers Ferry*, (Honolulu, University of Hawaii Press, 1978).

Stephens, Kyle Massey, “To the Indian Removal Act, 1814-1830”, Doctor of Philosophy Degree The University of Tennessee, Knoxville, August 2013.

Stevens, Wayne E., *The Mississippi Valley Historical Review*, September 1916, Vol. 3, No. 2 (Sep., 1916), p. 172-202.

The Cherokee Removal: A Brief History With Documents. Edited by Theda Perdue and Michael D. Green. New York: St. Martin's Press, 1995, p.116-7.

Warner Robert M., “The Death of Zebulon M. Pike”, *The Annals of Iowa*, Vol. 33, No. 1 (Summer 1955).

Watson, Harry L., *The Wilson Quarterly* (1976-), Vol. 9, No. 4 (Autumn, 1985), pp. 100-133.

Weeks, Cf. William Earl, “War of 1812,” in Paul S. Boyer, ed., *The Oxford Guide, United States History*.(Oxford: Oxford University Press, 2001.

Whittington, Keith E., “The Road Not Taken: Dred Scott, Judicial Authority, and Political Questions”, *The Journal Of Politics*, Vol. 63, No. 2, May 2001, pp. 365–391.

Zybach, Bob, *The Great Fires: Indian Burning and Catastrophic Forest Fire Patterns of the Oregon Coast Range*, 1491-1951.

AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİNİN KURULUŞU VE DÜNYA HÂKİMİYETİ MÜCADELESİ

Mehmet Metin DOĞAN*
Sadık UYGUN**
Selahattin MORKOYUN***

Araştırma Makalesi/Research Article

Atıf/Cite as: Doğan, M. M., Uygun, S. ve Morkoyun, S. (2023). Amerika Birleşik Devletlerinin Kuruluşu ve Dünya Hâkimiyeti Mücadelesi. *DÜMAD (Dünya Mültidisipliner Araştırmalar Dergisi)*, 6(Prof. Dr. Durmuş Ali Arslan Özel Sayısı), 287-309.

Özet

Dünya tarihinde önemli bir yeri olan Amerika'nın keşfi ve beyaz adamın bu topraklara yerleşmesi, bir zamanların Doğu dünyasının Avrupalılar için ne tür gizemler taşıyor ise, şimdilerde doğulular için de aynı gizemlere sahip, bir büyük hadisedir.

Bu büyük hadisenin özellikle 19. yüzyıldan sonra Avrupa ve Asya kıtalarında tanınması ve her alanda ilişkiler kurulmasıyla başlayan çözülme dönemi, aslında herşeyin tüketildiği, sahip olunanın el değiştirdiği ve bilinmezlerin ortadan kaldırıldığı yeni bir dönemi oluşturur. Bu dönem artık yerli Amerikalıların olmadığı, Avrupalı Amerikalıların yaşadığı bir dönem olması hasebiyle, doğulu ya da Asyalı insan tipi o büyük merâğı ile başbaşa bırakılmıştır. Bundan sonraki Amerika, hür dünyanın bir parçasıdır ve artık gizlenmeden bütün bir tarihin oluşumuna katkı sunacak her türlü imkâna sahiptir. Bu yönüyle o gizemler ülkesini ilk elden tanıttacak bir tarih anlayışının gelişmesi, doğulu insanın hafsalasındaki o karanlık dönemi de aydınlatması açısından büyük imkan sağlamıştır.

Bu makale Bryn O'Callaghan tarafından yazılmış olan *An Illustrated History Of The USA*, Longman Group UK Limited 1990 çalışmanın bir bölümünü sunmaktadır ve bu bölüm Amerikalı beyaz adam ile Pasific'li yerlilerin ilk buluşmalarını ortaya koymaktadır. Makale Beyaz Adamın küstahlığı karşısında, yerli Amerikalının dürüst ve katlanılabilir yaşamını gözler önüne sermektedir.

Anahtar Kelimeler: Amerika, Avrupa, Yerli, Beyaz, Pasific.

* Müdür Yardımcısı, Sümerler Ortaokulu, mmetindogan@hotmail.com , Orcid: 0000-0002-6204-4792

** Okul Müdürü, Orhanlı İlkokulu Müdürü, sado_can_89@hotmail.com, Orcid: 0000-0003-3923-0375

*** Okul Müdürü, Hatay Antakya Narlıca İlkokulu, selahattinmorkoyun@gmail.com , Orcid: 0000-0002-2180-4361

Abstract

The discovery of America, which has an important place in world history, and the settlement of the white man in these lumps is a great event that has the same mysteries for the easterners as the Eastern world once held for Europeans.

The disintegration period, which started with the recognition of this great event especially in Europe and Asia after the 19th century, and the establishment of relations in every field, actually constitutes a new period in which everything is consumed, possessions change hands and unknowns are eliminated. Since this period was a period when there were no Native Americans, but European Americans lived, the eastern or Asian human type was left alone with its great curiosity. The next America is a part of the free world and has every opportunity to contribute to the formation of an entire history without being hidden anymore. With this aspect, the development of an understanding of history that will introduce that land of mysteries at first hand has provided a great opportunity in terms of illuminating that dark period in the memory of the eastern people.

This article presents part of An Illustrated History Of The USA, Longman Group UK Limited 1990 work by Bryn O'Callaghan, which reveals the first meeting of American white man and Pacific native. The article reveals the honest and bearable life of the Native American in the face of the White Man's arrogance.

Keywords: America, Europe, Native, White, Pacific.

Giriş

1490'lı yıllarda Kristof Kolombus ile başlayan dünyayı yeniden keşif macerası, Hindistan yolu aranırken bir rastlantı sonucu ilk defa yeni bir toprağın keşfiyle sonuçlanmıştır. Bilinen dünyanın dışında kalan bu toprak parçası Pasific Okyanus'unun karşı tarafında bulunan ve bilinmezlerle dolu yeni bir karalar ve adalar silsilesinden oluşmaktaydı. Bu topraklara ilk gelen Kristof Kolombus'un olduğu düşünülüyor olsa da aslında Arap Tüccar Gemileri'nin çok daha eski zamanlarda bu topraklarla ilişki kurdukları ve hatta buralara kadar mal taşıdıkları Piri Reis'in hazırlamış olduğu büyük dünya atlasından anlaşılmaktadır. Onun yapmış olduğu bu harita Amerika'nın bir keşif sonucu değil, aslında bilinen bir yer olarak beyaz adam tarafından istilasından başka bir şey değildi. Kolombus gibi maceracı kimliklerin altın bulma merakının sonucunda ulaşılması ve geçilmez olduğu düşünülen Pasific Okyanus'u aşılmış ve yerli kabilelerin yaşadığı, uygar dünya olan Avrupa ve Asya'dan tecrit edilmiş bir şekilde kalmış olan bu yeni dünyanın keşfi, ilk başlara pek önemsenmemiştir.

Avrupa'nın ezik insanların yerleşmeye başladığı bu çorak ve zor koşulların dünyası, zamanla yerlilerden alınarak yeni bir yaşama kapılarını açtıktan sonra, iklimi, doğası, toprağı, yaşam koşullarıyla benzersiz bir nimet sunmaya başlaması, söz konusu toprakların tamamının keşfine başlanmasına ve dünyanın üçte birinin bulunduğu muazzam bir keşfin kapılarının açılmasını ve yeni bir doyum imkanı yaratılmasını sağlamıştır.

Aç gözlü Avrupalıların boyunduruğunda başlayan bu yeni yaşam, barışın hakim olduğu Amerika topraklarını kısa bir zaman sonra kaosun ve kargaşanın merkezi haline getirmiş, beyaz adamın vahşi çehresiyle nerede ise yerlilerin hiç yaşamadığı yeni bir dünya yaratılmaya başlanmıştır. Amerika'da yerli olmak demek hiçbir hak ve yetisi olmayan vasıfsız bir mahluk ile aynı olmak demektir.

Beyaz adamın Amerika'ya getirmiş olduğu bu yeni anlayış, Avrupa'nın binlerce yıllık geçmişinden kaçan ezik Avrupalılar tarafından icra ediliyor olması da bir büyük muammanın diğer bir vechesi olarak kalmıştır.

Bu makalede Bryn O'Callaghan'ın bakış açısıyla Avrupalıların yaratmış olduğu yeni Amerika'nın ilk yerleşim zamanları hakkında bilgiler bulunmaktadır. Bu bilgiler ışığında Amerika'nın yerlileri ve yeni meskunları arasındaki ilişkilerin bir çeşit özetini yansıtacak olan makale, ilk defa da olsa Amerika'nın arka yüzünün küçük bir tanıtımını yapmaktadır. Türk tarih literatüründe pek fazla bilinmeyen *An Illustrated History Of The USA, Longman Group UK Limited 1990*" adlı eser kurgusuyla, Amerika'nın kuruluş yıllarının ilk fotoğraflarını sunması açısından önemli bir yere sahip olduğu düşünülmektedir.

Yeniden Yapılanma

13 Nisan 1865 gecesi, insan kalabalığı, Lee'nin Appomattox'ta teslim olmasını kutlamak için Washington'un parlak ışıklı sokaklarında dolaştı. Orada bulunan bir adam günlüğüne şöyle yazdı: "Silahlar ateş ediyor, çanlar çalıyor, bayraklar dalgalanıyor, erkekler gülüyor, çocuklar tezahürat yapıyor, hepsi çok seviniyor."¹

Ertesi gün Kutsal Cumaydı. Akşam Başkan Lincoln ve eşi, Washington'daki "Amerikan Kuzenimiz" adlı bir oyunu izlemek için Ford'un Washt Tiyatrosu'na gittiler. Tiyatro doluydu ve seyirci, sahnenin yanındaki bir kutuya sığınarak Başkan'ı alkışladı. Lincoln güvenli bir şekilde koltuğuna oturduğunda, korumaları oyunu galerideki localardan izlemek için uzaklaştı².

¹ Bryn O'Callaghan, *An Illustrated History Of The USA*, Longman Group UK Limited 1990, p. 54.

² William A. Tidwell, James O. Hall, and David Winfred Gaddy, *Come Retribution: The Confederate Secret Service and the Assassination of Lincoln* (Jackson: University Press of Mississippi, 1988), p. 264.

Tam olarak saat 10: 13'te, oyun yarı yolda iken, karanlık salonda bir tabanca atışı çaldı. Başkan uzağında öne doğru eğilirken, siyah keçe şapkalı ve çizmeli bir adam kutudan sahneye atladı. Havada bir silah salladı ve böylelikle her zaman zorbalara diye bağırdı ve sonra tiyatrodan kaçtı. Daha sonra silahlı kişinin bir oyun olduğu veya John Wilkes Booth olarak adlandırıldığı anlaşıldı. Birkaç gün sonra, Virginia kırsalında saklandığı bir ahırda yakalandı. Lincoln caddenin karşısındaki bir terzinin evine taşındı. Ertesi sabah orada alt kattaki yatak odasında öldü. Haberi duyan erkekler ve kadınlar sokakta ağladı. Şair James Russell Lowell şöyle yazdı: "O ürkütücü Nisan sabahından önce, bu kadar çok insan, sanki hayatlarından dostça bir varlık alınmış gibi, hiç görmedikleri birinin ölümü için gözyaşı dökmüştü." Lincoln'un yerine Başkan Yardımcısı geçti. Andrew Johnson. Yeni Başkan'ın karşılaştığı en büyük sorun, mağlup olmuş Güney ile nasıl başa çıkılacağıydı. Lincoln bununla ilgili kendi fikirlerini gizlememişti. Ölümünden sadece birkaç hafta önce, Başkan olarak ikinci görevine başlamıştı. Açılış konuşmasında Amerikan halkından "ulusun yaralarını sarması" ve savaşın harap olmuş vatanlarını yeniden inşa etmesi için ona yardım etmelerini istemişti. Lincoln, savaş için bir bütün olarak ayrılan eyaletlerin halkını değil, tek tek güney liderlerini suçladı. Yalnızca bireylerde suçlu olanları cezalandırma ve Güney halkının geri kalanının ulusun hayatına yeniden tam anlamıyla zarar vermesine izin verme eğilimindeydi³.

Lincoln'un yerine başkan olan Andrew Johnson'un da benzer fikirleri vardı. Güney'i ulusun geri kalanıyla yeniden birleştirme planlarını uygulamaya başladı. Ayrılmış devletlerin vatandaşlarının, devletin hükümetine sadık olma sözü verdiklerini söyledi⁴. Bir eyalet Anayasa'nın 13. Değişikliğini (köleliği tamamen ortadan kaldıran) kabul etmek için oy verdiğinde Johnson, tam ve eşit üye olarak birliğe geri kabul edilmesini amaçladı. Ancak beyaz güneyliler, Güney'in yaşamını kontrol etme güçlerini tehdit eden her türlü değişikliğe direnmeye kararlıydı. Eski siyah kölelerine eşit haklar verme fikrinden özellikle dehşete düşmüşlerdi. Mississippi eyaleti meclisi, hissettiği duyguyu şu kaba sözlerle ifade etti: Mississippi halkı, medyadaki süngü baskısı altında kölelik kurumunu kaldırdı. Zenciler, hoşumuza gitse de gitmese de özgürdür. Ancak özgür olmak için onu bir vatandaş yapmaz veya ona beyaz adamla sosyal veya politik eşitlik hakkı vermez. Diğer eski Konfederasyon devletleri de bu tutumu paylaştı. Tüm meclisleri siyahları aşağı konumda tutmak için yasalar çıkardı. Bu tür yasalara "Kara Kodlar" adı verildi. "Federal süngüler" siyahları özgürleştirmiş olabilirdi, ancak iktidardaki beyazlar onların hiçbir yasal koruma veya kendilerine ait haklar olmadan vasıfsız, eğitimsiz kalmalarını ve daha az arazi sahibi olmalarını amaçladı. Kara Kodlar, siyalara oy vermeyi reddetti, sulhta da hizmet edemeyeceklerini söyledi, mahkemede beyaz bir adama karşı ifade vermelerini yasakladı. Mississippi'de siyahların çiftlik arazisi satın almasına veya kiralamasına izin

³ Edward Steers Jr., *Blood on the Moon: The Assassination of Abraham Lincoln* (Lexington: University Press of Kentucky, 2001), p. 26.

⁴ Bkz. William A. Dunning, *The American Historical Review*, April 1906, Vol. 11, No. 3 (Apr., 1906), p. 574 vd.

verilmedi. Louisiana'da bir yıl boyunca bir işveren için çalışmayı kabul etmek zorunda kaldılar ve reddederlerse hapsedilebilir ve zorunlu çalıştırılmaları sağlanabilirdi. Topraksız, parasız ve yasadan korumasız, neredeyse siyahlar hâlâ köleymiş gibiydi. 1865'te Chicago Tribune gazetesi güneylileri Kara Kodlar konusunda Kuzey'de büyüyen öfkeye karşı uyardı⁵:

"Mississippi'nin beyaz adamlarına, Kuzeyli insanların Mississippi Eyaletini bir kurbağa havuzuna çevireceklerini, bu tür yasaların askerlerimizin bonolarının uyuduğu ve bayrağının üzerinde yattığı bir ayak toprağı utandırmasına izin vermeden önce söyleyeceğiz. özgürlük dalgaları. "

Chicago Tribune'un duyguları, Birleşik Devletler Kongresi'nin birçok üyesi tarafından paylaşıldı. Orada Radikal Cumhuriyetçiler adlı bir grup, İç Savaş'ı anlamının en önemli nedeninin siyahları kurtarmak olduğuna inanıyordu. Savaşı kazandıktan sonra, artık ne kendilerinin ne de siyahların aldatılmayacağına karar verdiler. Başkan Johnson'ın mağlup beyazları tedavi ettiğini söylediler.

Güneyliler çok nazikti ve güneyliler bundan faydalanıyordu. Bir Radikal Cumhuriyetçi, "Hak ettikleri gibi cezalandırılmadılar" dedi⁶.

Temmuz 1866'da, Başkanın itirazına rağmen, Kongre bir Medeni Haklar Yasası kabul etti⁷. Ayrıca, Freedmen's Bureau adlı tüm organizasyonu kurdu. Bu önlemlerin her ikisi de Güney'deki siyahların haklarını aldatmamasını sağlamak için tasarlanmıştı. Kongre daha sonra 14. Anayasa Değişikliğini tanıttı. 14'üncü Değişiklik, siyahlara tam bir vatandaşlık kavgası vererek oy verme mücadelesini karıştırdı⁸.

Tennessee dışındaki tüm eski Konfederasyon eyaletleri 14. Değişikliği kabul etmeyi reddetti. Mart 1867'de Kongre, Yeniden Yapılanma Yasasını kabul ederek yanıt verdi. Bu, güney eyaletlerinin beyaz hükümetlerini kovdu ve onları askeri yönetim altına aldı. Onlara, 14. Değişikliği kabul ettiklerinde ve tüm siyahlara oy verdiklerinde hükümetleri tekrar seçebilecekleri söylendi⁹.

1870'e gelindiğinde tüm güney eyaletleri yeni "Yeniden Yapılanma" hükümetleri kurdu¹⁰. Çoğu siyahlardan, onlarla çalışmaya istekli birkaç beyaz güneyli ve Kuzeyli beyaz adamlardan oluşuyordu. Yeni gelen kuzeyliler, onlara karşı çıkan güneyliler tarafından "halı çuvalları" olarak

⁵ David F. Forte, *Spiritual Equality, the Black Codes, and the Americanization of the Freedmen*, Loyola Law Review, Sayı: 43, (1998), s. 600 vd.

⁶ O'Callaghan, *An Illustrated History Of The USA*, p. 55.

⁷ The Civil Rights Act of 1866 (<http://www.black-collegian.com/issues/1999-08/civilright.shtml>)

⁸ O'Callaghan, *An Illustrated History Of The USA*, p. 56.

⁹ 14th Amendment to the U.S. Constitution: Civil Rights (1868), <https://www.archives.gov/milestone-documents/14th-amendment> (Erişim, 22.01.2023)

¹⁰ Willie Lee Rose, *Rehearsal for Reconstruction: The Port Royal Experiment* (New York: Oxford University Press, 1976), s. 174 vd.

anıyordu. İsim, bazı kuzeylilerin eşyalarını taşıdıkları halı malzemesinden yapılmış büyük, ucuz çantalardan geliyordu. Halı çantacılarıyla işbirliği yapan her beyaz güneyli, küçümseyerek "Scalawag" olarak anıldı. "Scalawag" kelimesi hala alçak veya haydut anlamına gelir. Beyaz güneylilerin çoğu Demokratik siyasi partiyi destekledi. Bu güneyli Demokratlar, Yeniden Yapılanma hükümetlerinin yetkin ve dürüst olmadığını iddia ettiler¹¹. Bu iddiada bazı gerçekler vardı. Eyalet meclislerinin yeni siyah üyelerinin çoğu deneyimsizdi ve eğitimsizdi. Bazı halı torbacıları hırsızdı. Örneğin Louisiana'da, bir araba petbagger yetkilisi, ofisinin ilk yılında devlet fonlarından 100.000 dolar çalmakla suçlandı. Ancak Yeniden yapılanma hükümetleri, Güneyi İyileştirmeye çalışan dürüst adamları da içeriyordu. Yetimlere ve körler için bakım sağlamak, yeni endüstrileri ve demiryolları inşasını teşvik etmek ve hem beyaz hem de siyah çocuklar için okullar inşa etmek için yasalar çıkardılar. Bu İyileştirmelerin hiçbiri güneyli beyazların Yeniden Yapılanmadan nefret etmesini engellemedi. Bu, hükümetlerinin beceriksizliği veya sahtekarlığı yüzünden değildi. Bunun nedeni, yeniden yapılanma hükümetinin siyahlara beyazların sahip olduğu hakları vermeyi amaçlamasıydı. Güney beyazları bunu engellemeye kararlıydı. Beyaz adamları bir kez daha efendi yapmak için terörist gruplar örgütlediler. Bu grupların temel amacı siyahları tehdit etmek ve korkutmak ve onların haklarını talep etmelerini engellemektir. En büyük ve en çok korkulan terörist grup, Ku Klux Klan adlı gizli bir topluluktu¹². Üyeleri beyaz çarşaf giydiler ve yüzlerini gizlemek için başlıklar taktılar. Geceleri güney kırsalında konumlarını iyileştirmeye çalışan siyahları dövüp öldürdüler. İşaretleri, kurbanlarının evlerinin yanına yerleştirdikleri yanan tahta bir haçtı¹³.

Bu şiddet ve korku, beyaz ırkçıların Güney'deki eyalet hükümetlerinin kontrolünü geri kazanmalarına yardımcı oldu. 1876'da Cumhuriyetçi Yeniden Yapılanma destekçileri yalnızca üç güney eyaletinde iktidarı elinde tutuyordu. Kongre, 1878'de federal birlikleri Güney'den çekince, beyaz Demokratlar da bunların kontrolünü ele geçirdi. Yeniden yapılanma bitti¹⁴.

Bu andan itibaren güneyli siyahlara giderek daha fazla "ikinci sınıf vatandaş" muamelesi yapıldı ve yasalar karşısında eşit muamele görmediler. Hepsinden daha ciddi, oy hakları ellerinden alındı. Bazı güney eyaletleri, yalnızca seçmenlere anket vergisi ödeyenlerin bunu yapabileceğini söyleyerek siyahların oy vermesini engelledi. Daha sonra vergiyi o kadar yükselttiler ki çoğu siyahi ödeyemedi. Siyahlar ödemeye çalıştıysa da vergi tahsildarları genellikle paralarını almayı

¹¹ Paul Escott and David R. Goldfield, eds., Major Problems in the History of the American South, vol. 2, The New South (Lexington, MA: D. C. Heath, 1990), 182-83; Glenda Elizabeth Gilmore, Gender and Jim Crow: Women and the Politics of White Supremacy (Chapel Hill: University of North Carolina Press, 1996), 110-22.

¹² Michael Newton, The Ku Klux Klan, History Organization, Language, Influence and Activities of America's Most Notorious Secret Society, USA 2007, s. 5-30.

¹³ O'Callaghan, An Illustrated History Of The USA, p. 56.

¹⁴ Newton, The Ku Klux Klan..., s. 35.

reddediyorlardı. "Büyükbaba hükümleri" de siyahların oy kullanmasını engellemek için yaygın olarak kullanıldı. Bu maddeler veya kurallar sadece insanların oy kullanmasına izin verdi¹⁵

Büyük babaları 1865'te oy kullanma hakkına sahipti. Siyahların çoğu oyu yalnızca 1866'da almıştı, böylece büyük baba hükümleri oy haklarını otomatik olarak ortadan kaldırıyor.

Büyükbaba hükümlerinin etkileri Louisiana eyaletinde görülebilir. 1898'den önce 164.088 beyaz seçmen ve 130.344 siyah seçmen vardı. Louisiana'nın bir büyük baba hükmünü tanıtmasından sonra, hala 125.437 beyaz seçmen vardı, ancak yalnızca 5.320 siyah seçmen vardı. Siyahlar oyu kaybettikten sonra, diğer haklarını elinden almak kolaylaştı. Tüm güney eyaletleri katı ırk ayrımcılığını veya "ayrımcılığı" uygulayan yasalar çıkardı. Ayrılık trenlerde, parklarda, okullarda, restoranlarda, tiyatrolarda ve yüzme havuzlarında - hatta mezarlıklarda bile - uygulandı! Bu ayırım yasalarını çiğnemeye cesaret eden herhangi bir siyah muhtemelen ya hapse girecek ya da ölecekti. 1890'larda her yıl ortalama 150 siyah yasadışı olarak öldürülüyordu. Genellikle beyaz çeteler tarafından linç ediliyorlardı. Görünüşe göre iyileşme, İç Savaş ve Yeniden Yapılanma siyahları sonsuza dek kaybetti. Ancak Yeniden yapılanma boşuna değildi. Amerika Birleşik Devletleri'nde ırksal adaleti sağlamak için şimdiye kadarki en cesur girişimdi. 14. Değişiklik özellikle önemliydi. 1950'lerin ve 1960'ların Sivil Haklar hareketinin temeliydi ve Martin Luther King'in nihayetinde tüm siyah Amerikalılar adına ağlamasını mümkün kıldı: "Sonunda özgür! Sonunda özgür! Tanrı'ya şükürler olsun! Sonunda!"¹⁶

Plessy V. Ferguson

1896'da Yüce Divan, Plessy v. Ferguson adlı bir davada kararını açıkladı¹⁷. Anayasa, tesisler ve hizmetler eşit kalitede olduğu sürece, siyah ve beyazlar için ayrı tesis ve hizmetlerin sağlanmasına izin verdiğine karar verdi. Plessy v. Ferguson kararı, ırk ayrımcılığını yarım yüzyıldan fazla bir süredir Amerikan yaşam tarzının yasal bir parçası haline getirdi¹⁸.

Güneydoğu eyaletleri, hemen siyahlar için ayrı ama gayri yasal düzenlemeler yapmaya başladı. 'Yaşamın mümkün olan her alanında - toplu taşıma, tiyatrolar, oteller, bakım yerleri, parklar, okullar - ayrımcılığı zorunlu kılan yasalar çıkardılar. Plessy v. Ferguson davasında varılan "ayrı ama eşit" karar, en sonunda 1954'te bir başka Yüksek Mahkeme kararı ile bozuldu. Brown v. Topeka

¹⁵ O'Callaghan, An Illustrated History Of The USA, p. 57. Babalar hakkında ayrıca bkz. Kousser, J. Morgan. The Shaping of Southern Politics: Suffrage Restriction and the Establishment of the One-Party South, 1880-1910. New Haven, Conn., 1974.

¹⁶ O'Callaghan, An Illustrated History Of The USA, p. 57.

¹⁷ Plessy vs. Ferguson, Judgement, Decided May 18, 1896; Records of the Supreme Court of the United States; Record Group 267; Plessy v. Ferguson, 163, #15248, National Archives.

¹⁸ Akhil Reed Amar, Plessy v. Ferguson and the Anti-Canon, *HeinOnline -- Pepp. L. Rev.* Vol: 39, No: 75 (2011-2012), s. 75-90.

davasında. Yargıtay, siyah çocukların ayrılmış okullarda eşit eğitim almasının imkansız olduğuna karar verdi. Birleşik Devletler'deki tüm devlet okullarının her ırktan çocuğa açılması emrini verdi. 1954 tarihli Plessy v. Ferguson'dan vazgeçme kararı, 1950'lerin siyah Sivil Haklar hareketinde bir dönüm noktasıydı. Amerikan yaşamında yasal olarak zorla uygulanan her türlü ayrımcılığa son vermek için bir kampanyanın başlangıcı oldu.¹⁹

Büyüme Yılları: Madenciler, Demiryolları ve Sığır Yetiştiricileri

Mart 1848'de, John Sutter adında bir toprak sahibi için California'da bir derenin yanına bir kereste fabrikası inşa eden, en büyük kilometrelik bir alan vardı. Bir gün işçilerden sorumlu ustabaşı suda parıldaayan altın benekler gördü. Derenin yatağından bir avuç kara çakıl olarak daha yakından baktı. Altındı! Ustabaşı Sutter'a söylemek için koştu. Çok geçmeden keşfinin haberi Kaliforniya'yı kasıp kavuruyordu. Yaz ortasında altına hücum başlamıştı. California valisi, Washington'a, bölgenin her yerinden kadın ve erkeklerin kendilerini zengin etmek için aceleyle altın tarlalarına giderken, "değirmenlerin atıl durumda olduğunu, buğday tarlalarının sığır ve atlara açık olduğunu, boş evlerin ve çiftliklerin boşa gideceğini" bildirdi.²⁰

1849 baharında, dünyanın her yerinden insanlar Kaliforniya'yı altın aramak için acele ediyorlardı. 1848'de nüfusu 15000 kişiydi. 1852'de nüfus 250.000'den fazlaydı. Yeni gelenlerden bazıları deniz yoluyla San Francisco limanına seyahat etti. Diğerleri, Oregon yolunda yerleşimcilerin karşılaştığı aynı tür zorluklara katlanarak karadan seyahat ettiler. Sonraki yirmi yıl içinde altın keşifleri, fal arayanları uzak Batı'nın diğer bölgelerine çekti. 1850'lerin sonlarında Nevada ve Colorado dağlarında değirmencilik yapıyorlardı, 1860'larda Montana ve Wyoming'e taşındılar ve 1870'lerde Dakota ülkesinin Kara Tepelerini kazıyorlardı. İlk maden yerleşimleri, kışın çamurlu, yazın tozlu olan engebeli yollara dağılmış, dağınık çadır ve kulübelerdi. Ancak bazıları daha sonra kalıcı topluluklara dönüştü. Colorado'nun başkenti olan şimdiki Denver şehri bu şekilde hayata başladı. Binlerce mil, bu batı maden yerleşimlerini Amerika Birleşik Devletleri'nin geri kalanından ayırdı. 1805'te İç Savaş'ın sonunda ülke haritasına bakın. Doğudaki tüm yerleşimlerin Mississippi ve Missouri nehirlerinin biraz batısında durduğunu göreceksiniz. Bu son çiftliklerin ötesinde, uzun otlarla kaplı binlerce millik Rator yavaşça yuvarlanan arazi, Rocky Dağları'nın eteklerine kadar batıya uzanıyordu. Bu bölgeden geçen ilk gezginler burayı bir "çimen denizi" olarak tanımladılar, çünkü orada neredeyse hiç ağaç veya çalı yetişmedi. Coğrafyacılar bu otlaklara Kuzey Amerika'nın Büyük Ovaları veya Bozkırları adını veriyor.²¹

¹⁹ O'Callaghan, An Illustrated History Of The USA, p. 57. Karar hakkında bkz. "Primary Documents in American History", <https://www.loc.gov/r/r/program/bib/ourdocs/plessy.html> (Erişim, 22.01.2023)

²⁰ O'Callaghan, An Illustrated History Of The USA, p. 58.

²¹ O'Callaghan, An Illustrated History Of The USA, p. 58.

Büyük Ovalar genellikle Mississippi'nin doğusundaki topraklardan çok daha kurudur. Yağmur yağışı, yağışlı, doğu ucunda yılda kırk inçten, batı Ernpans'ta yılda on sekiz inçten azına kadar değişmektedir. Yaz yağmuru genellikle şiddetli gök gürültülü fırtınalarda yağar ve ani ve yıkıcı sellere neden olabilir. Kuraklık sellerden daha sık meydana gelir. Bu uzun, kurak dönemler, çayırlarda hızla ilerleyen ve yollarına çıkan her şeyi yakan kır yangınları tehlikesini beraberinde getirir. Kışın Büyük Ovalar çok soğuk olur. Sıcaklıklar 40 Fahrenheit'e kadar düşüyor ve şiddetli, rüzgarlı kar fırtınaları düz, açık araziye süpürüyor²².

On dokuzuncu yüzyılın ortalarında Great Plains, Sioux gibi gezgin Amerikalı avcılarının eviydi. Bu insanların yaşamları, ot denizinde otlayan geniş bufalo sürülerine bağlıydı. Buffalo, Kızılderililere ihtiyaç duydukları her şeyi sağlıyordu. Etini yediler. Derisinden giysiler yaptılar. Yaşadıkları çadırları yapmak için derilerini direklerin üzerine geriyorlar. Kemiklerini bıçak, alet ve süs eşyalarına dönüştürüyorlar.

1840'larda ve 1850'lerde binlerce beyaz insan Oregon'un çiftliklerine ve Kaliforniya'nın altın tarlalarına ulaşmak için Great Plains'i geçti. Onlara göre bölge yerleşecek ve yeni evler yapacak bir yer değil, olabildiğince çabuk geçilecek bir yerdi. Bunu istenmeyen ve tehlikeli olarak gördüler ve bunu Kızılderililere bırakmaktan mutlu oldular. Tüm alana "Büyük Amerikan Çölü" adını yazan zamanın harita yapımcılarıyla anlaştılar. Yine de İç Savaş'ın bitiminden sonraki yirmi beş yıl içinde, neredeyse tüm Büyük Ovalar eyaletlere ve bölgelere bölünmüştü. Çiftçiler "çimen denizinde" büyük sığır sürülerini besliyorlardı, çiftçiler buğday yetiştirmek için "Büyük Amerikan Çölü" nü sürüyorlardı, çobanlar, Rocky Dağları'nın eteklerinde sürülerini otlatıyordu.

1890'a gelindiğinde, Pasifik Kıyısı ve Mississippi Nehri boyunca ayrı yerleşim alanları birlikte hareket etti. Hacılar zamanından bu yana Amerikan yaşamındaki en önemli faktörlerden biri olan beyaz yerleşim yerinin hareketli sınırı ortadan kalkmıştı. Demiryolları, sınırın bu "dozajlamasında" önemli bir rol oynadı. İç Savaş sırasında Kongre, Pasifik Kıyısı boyunca altın zengini yerleşim yerlerine Birleşik Devletler'in geri kalanına daha hızlı bir şekilde katılma endişesine kapılmıştı. 1862'de Union Pacific Demiryolu Şirketi'ne Mississippi'den Pasifik'e doğru bir demiryolu inşa etmesi için arazi ve para verdi. Aynı zamanda, Kaliforniya'dan doğu koğuşları inşa etmesi için Central Pacific Railroad Company'e benzer bir hibe verdi²³.

²² O'Callaghan, An Illustrated History Of The USA, p. 59.

²³ "This act, passed on July 1, 1862, provided Federal subsidies in land and loans for the construction of a transcontinental railroad across the United States", <https://www.archives.gov/milestone-documents/pacific-railway-act> (Erişim, 22.01.2023). Şirket hakkında bkz. Robert M. Utley&Francis A. Ketterson, Jr., *Golden Spike*, <http://npshistory.com/handbooks/historical/40-1969.pdf>

1860'larda işçi çeteleri iki hattı inşa etmek için kazma, kürek ve barutla çalıştı. Union Pacific'teki işçilerin çoğu İrlandalılar veya Avrupa'dan yeni gelen göçmenlerdi. Orta Pasifik işçileri, özellikle İşi yapmak için Amerika'ya sözleşmeli olarak getirilen esas olarak Çinli idi.

Demiryolu işçilerinin ilerlemesi esas olarak üzerine inşa etmek zorunda oldukları toprağa bağlıydı. Büyük Sıçan Ovalarında hızla ilerleyerek bir günde altı mil demiryolu inşa edebilirlerdi. Sierra Nevada dağlarının kayalıkları ve uçurumları arasında ilerlemeleri daha yavaştı. Bazen birkaç metre ilerlemek günlerce zahmetli ve tehlikeli tünel açma sürecini alırdı. İki hat yavaş yavaş birbirine yaklaşıırken tüm ülke büyüyen bir heyecanla izledi. Her iki şirketin de hükümetten aldığı arazi ve para hibeleri, inşa ettiği demiryolu hattına bağlı olarak olabildiğince hızlı ilerledi. Nihayet 10 Mayıs 1869'da Orta Pasifik ve Union Pacific hatları Utah'taki Promontory Point'te buluştu. Altın bir çivi son rayı yerine sabitledi. Kuzey Amerika kıtasını geçen ilk demiryolu tamamlandı. Yeni demiryoluna hızla başkaları katıldı. 1884'te Mississippi vadisini Pasifik Kıyısı'na bağlamak için dört ana hat daha kıtayı geçmişti. Bu kıtalararası demiryolları, Amerika Birleşik Devletleri boyunca seyahat etmek için geçen süreyi haftalardan günlere düşürdü. Demiryolları batıya doğru ilerlerken, Teksas'taki taşıyıcı askerler para kazanmanın bir yolunu gördü. Mississippi ile Rocky Dağları arasındaki otlaklarda sığırları ucuza besleyebilirlerdi. Bu sebeple demir yollarına yöneldiler. İç Savaş'tan sonraki yıllarda, Teksaslı sığır sahipleri, yarı vahşi uzun boynuzlu sığırlarını demiryollarına doğru kuzeye sürmek için "droverlar" veya "kovboyolar" olarak adlandırılan adamları kiraladılar. Kovboyun bu işten kazancı yorucu bir iş, kötü yemek ve düşük maaştı. Ancak birçok genç adama özgür ve heyecan verici görünüyordu. Kovboyoların çoğu, İç Savaş'tan sonra batıya taşınan eski Konfederasyon askerleriydi. Bazıları güney plantasyonlarından gelen siyah eski kölelerdi. Diğerleri, çiftçiliğin onlara sunabileceğinden daha fazla macera içeren bir yaşam isteyen doğudaki çiftliklerden çocuklardı. Sığırlar, "patika" adı verilen düzenli rotalar boyunca seyahat etti. Bir patika yolunun başlangıcında kovboyolar sürüleri hızla hareket ettirdiler. Ancak demiryoluna yaklaştıkça yavaşladılar, günde sadece on iki mil yol kat ettiler. Bu, sığırlara otlatmaları için bolca zaman tanımaktı, böylece satıldıklarında mümkün olduğunca ağır olacaklardı.²⁴

Sığır yollarının demiryollarıyla buluştuğu yerde yeni kasabalar büyüdü. Bu "sığır kasabalarından" ilki, Kansas'taki Abilene idi. 1867'de kovboyolar, Teksas'tan Chisholm Yolu boyunca 36.000 sığır sürdüler. Demiryolu batıya doğru ilerledikçe başka sığır kasabaları da inşa edildi. En iyi bilineni, 1875 ile 1885 arasında ününün zirvesine ulaşan Dodge City'di. Bu dönemde, sık sık bir milyon Texas sığırından oluşan bir kavgacı, yolu Dodge City'ye götürdü. Oradan trenle Chicago ve Kansas City'nin katliam evlerine gittiler. Bu şehirler, batı kanını öldürmekten ve etlerini yemeye

²⁴ O'Callaghan, An Illustrated History Of The USA, p. 60.

hazırlamaktan zenginleşti. Çok geçmeden Grear Plains'den gelen et, Avrupa'daki ve Amerika Birleşik Devletleri'nin doğusundaki insanları besliyordu.

1881 yılına gelindiğinde, her yıl 110 milyon pounddan fazla Amerikan sığır eti Atlantik Okyanusu üzerinden sevk ediliyordu. The Great Plains'in çimleri Amerika Birleşik Devletleri'ne batı dağlarındaki altın madenleri kadar para kazanıyordu²⁵.

Büyük Ovaları Çiftçilik

1862'de Birlik ve Konfederasyon tutuklamaları, İç Savaş'ın en kanlı savaşlarından bazılarıyla savaşıyordu. Hut aynı yıl Kongre, savaşla hiçbir ilgisi olmayan bir yasayı geçirmek için zaman buldu. Yasaya Homestead Yasası deniyordu²⁶.

Homestead Yasası, Batı'da yerleşimcilerin ailelerine ücretsiz çiftlikler (çiftlik evleri) sunuyordu. Her bir çiftlik evi 160 dönümlük araziden oluşuyordu ve en az yirmi bir yaşında olan bir ailenin herhangi bir reisi bir Amerikan vatandaşı talep edebilirdi. Vatandaş olma niyetinde olan göçmenler de öyle olabilirdi. Ev sahiplerinin yapması gereken tek şey, bir kamu arazisine, yani hükümetin sahip olduğu araziye taşınmaktı, beş yıl boyunca orada yaşıyor ve arazi onlara ait oluyordu. Çiftlik evine bundan daha hızlı sahip olmak için sadece altı ay sonra araziyi dönüm başına 1,25 dolar gibi çok düşük bir fiyata satın alabilirdi. Union Pacific gibi kıtalararası demiryolu şirketleri de yerleşimcilere ucuz arazi sağladı. Bu şirketlere hükümet tarafından yaptıkları rayların yanında arazi verilmişti. Kârlarını artırmak için, insanların bu topraklarda çiftçilik yapmaya başlamaları için istekliydiler, böylece kürk yerleşimcilerin reklamını yaptılar. Bunu sadece Amerika Birleşik Devletleri'nin doğusunda değil, Avrupa kadar uzakta da yaptılar. Göçmenleri Atlantik üzerinden gönderdiler, onlara Batı'ya ücretsiz demiryolu taşımacılığı sağladılar ve genellikle çiftliklerini ve topluluklarını kurmalarına yardımcı oldular²⁷.

Mississippi'nin doğusunda, küçük aile çiftlikleri toprağı ekmenin olağan yoluydu. 1870'lerden itibaren bu tür çiftlikler Great Plains'e yayılmaya başladı. Çocukken Garland'daki Haml, ailesi tarafından ovalarda yaşamaya alındı. Yıllar sonra, yeni evi olacak toprağın ilk görüntüsünü hatırladı: "Her mil bizi, ikinci günün öğleden sonrasına kadar, bizi kararsız arabanın içine doğru gittikçe daha da uzağa götürdü, o kadar geniş bir çayıra geldik ki batı kenarı gökyüzüne dokundu ... Ova olgun buğday kadar uzun otlarla kaplıydı ve babam takımını [atlarla, vagonu çekerek] durdurup bize geri dönüp 'Pekala çocuklar. İşte buradayız. Big Prairie 'Etrafımıza hayranlıkla baktık. " Bir ev inşa etmek, çiftçilerin karşılaştığı ilk görevdi. Bunu kendileri yapmak zorundaydılar, çünkü bunu kendileri için

²⁵ O'Callaghan, An Illustrated History Of The USA, p. 60.

²⁶ Approved, May 20, 1862, Vol. XII Pub – 50, p. 393, (<http://www.nathankramer.com/settle/articl>)

²⁷ O'Callaghan, An Illustrated History Of The USA, p. 61.

yapacak başka kimse yoktu. Ama bir sorunları vardı. Yapı malzemesi olarak ne kullanabilirler? Ovalarda hiç ağaç büyümedi, sadece kilometrelerce uzunluğundaki otları salladı. Yerleşimciler evlerini bu otların keçeleşmiş köklerinden inşa ettiler. Kuru zeminden kalın toprak parçaları ve ot kökleri - "çim" - kestiler ve bunları inşaat tuğlası olarak kullandılar. Bu gelenek, çiftlik sahiplerine genellikle "çim kırıcılar" olarak bilinen bir takma ad kazandırdı. Bu aynı karışık ot kökleri, çiftlik sahiplerine de büyük sıkıntılar yaşattı. Great Plains daha önce hiç sürülmemişti. Otlarının kökleri, en az on santim kalınlığında karışık bir mat oluşturuyordu. Fanlar tohumlarını ekmek için bu paspası kesmeye çalıştıklarında, pulluklarının demir bıçaklarını sık sık kırdı veya büktü.²⁸

Su eksikliği başka bir sorundu. Great Plains'de çok az akarsu vardı ve yağış o kadar düşüktü ve güvenilmezdi ki, çiftçiler genellikle mahsullerinin büzüşüp kuru topraklarda öldüğünü izlediler. Ateş, uzun ve kurak yazların tehlikesiydi. Bir şimşek veya küçük bir kıvılcım bile, bir atın dörtnala atabileceğinden daha hızlı bir şekilde çayır boyunca hızla ilerleyen bir yangını başlatabilir. Bazı yıllarda böcek salgınları yangından daha fazla yıkıma neden oldu. 1874 ile 1877 yılları arasında düzlüklerde milyonlarca çekirge toplandı ve buldukları her şeyi yediler - ekinleri, deri çizmeleri, kıyafetleri, ahşap kapı çerçevelerini. Bir yerde, raylar motorun hareket edemeyeceği kadar kaygan hale gelene kadar yolu kaplayarak bir demiryolu motorunu durdurdular.²⁹

Çiftlik Sahipleri ve Sığırlar

İlk çiftlik sahipleri genellikle sığırlarla tartışırdı. İki grubun toprağı farklı şekillerde kullandıkları, aralarında neredeyse kesin bir sorun yarattı. Carrie çiftçiler ve kovboylar, çiftlik sahiplerinin sığır yollarını tıkadıklarından şikâyet ediyorlar ve sürülmüş tarlalarının iyi otlak arazileri olduğunu söylediler. Çiftçiler, mahsulleri çiftçilerin sığırları tarafından yenildiğinde veya çiğnendiğinde öfkeleniler. Bunu durdurmak için arazilerinin etrafına dikenli tel örgüler inşa etmeye başladılar. Bu, özellikle çitlerle çevrili topraklarda sığırlarının içme suyu için bağımlı olduğu bir akarsu içeriyorsa, bu durum sığırları daha da kızdırıyordu. Bir kovboy, sığircının bakış açısını şu sözlerle ifade etti³⁰:

"O kahkahalar [hırsızlar], sürülerin suladığı ve bizi su için ücretlendirdiği yerde hak iddia edeceklerdi. Yolun yanına bir mahsul ekiyorlar ve çit için etrafına bir karık sürüyorlardı ve sonra sığırlar buğdaylarına ya da bahçe tarlasına girdiklerinde küfrederek dışarı çıkıp bir av tüfeği sallıyor ve hasar için bağırıyorlardı. Ve sığır, İllinois'te kabak yetiştirirken oradan geliyordu. " Bazı yerlerde,

²⁸ O'Callaghan, An Illustrated History Of The USA, p. 61.

²⁹ O'Callaghan, An Illustrated History Of The USA, p. 62.

³⁰ M. Love Clara, *The Southwestern Historical Quarterly*, Apr., 1916, Vol. 19, No. 4 (Apr., 1916), p. 370-375.

hem sığırlar hem de çiftlik sahipleri çıkarlarını korumak için silah kullandığı için insanlar "menzil savaşlarında" öldürüldü. İki grubun yan yana barış içinde yaşamayı öğrenmesi yıllar aldı.

Bazı ev sahipleri bu tür sorunlardan caydırdı. Topraklarını bıraktılar ve alçıya geri döndüler. Çoğu kulübe kaldı. Yavaş yavaş erken zorluklarının üstesinden gelmeye başladılar, çelik bıçaklı pulluklar, çim biçme makinesini kesip alttaki toprağı işlemelerine olanak sağladı. Mekanik biçerdöverler, buğday ekinlerini eskisinden on kat daha hızlı hasat etmeyi mümkün kıldı. Çayır rüzgârlarının sürdüğü pompalar, yüzlerce metreden hayat veren suyu yükseltti ve arazinin kuru yüzeyini etkiledi. Dikenli tel çitler, sığırları mahsulleri ayaklar altına almaktan toprağı düşürmeyi durdurdu. Bu yardımların hiçbiri çiftçiler tarafından yapılmadı. Chicago gibi şehirlerdeki büyük yeni fabrikalarda üretildiler. Chicago'dan demiryolları onları ovalara taşıdı. Demiryolları ayrıca kanatlıların mahsullerini de taşıdı. Bu, çiftçilerin ürünlerini uzak yerlerde satmalarını mümkün kıldı. On dokuzuncu yüzyılın sonundan önce, Kuzey Amerika'nın Büyük Ovalarında yetişen buğday, yalnızca Amerika Birleşik Devletleri'nde değil, Avrupa'da binlerce kilometre uzakta milyonlarca insanı besliyordu. Ancak çayır çiftçilerinin hala sorunları vardı. Homestead Yasası onlara toprak verdi, ancak onlara kesin bir yaşam veremedi. Mississippi'nin iyi sulanan topraklarında bir çiftçi, 160 dönümlük bir çiftlikte bir aileyi kolayca geçindirebilirdi. Yağmura susamış Büyük Ovalar'da hiçbir çiftçi bu büyüklükte bir çiftlikten geçimini sağlayamaz. Buğday ekinleri çok küçüktü; hayvanları çok acıkmıştı. Çayır çiftçileri hayatta kalmak için çok çalıştı. Sürdüler ve daha fazla toprak ektiler. Ancak yağmurlar başarısız olursa, güneş mahsullerini yaktı ve prame rüzgarları tozlu üst topraklarını uçurarak toprağı daha fakir ve daha az verimli hale getirdi. Ekinlerin iyi yetişmesi için yeterli yağmur yağsa bile çiftçilerin başı belada olabilir. Böylesi yıllarda toprak o kadar çok buğday üretti ki, tek tek çiftçilerin satabildikleri fiyatlar onlara makul bir yaşam sağlamak için çok düşüktü.³¹

On dokuzuncu yüzyılın son otuz yılında, bu tür "fazla üretim yapılmaması" Amerikan çiftçileri için büyük bir sorun haline geldi. Nedeni sadece çiftçilerin daha fazla toprak işlemesi değildi. İyileştirilmiş tarım makineleri de çiftliklerini her yıl daha verimli hale getiriyordu. Birkaç bıçaklı "çeteli" pulluklar, harç ekimi için hızlı bir şekilde daha fazla arazi hazırlamayı mümkün kılmıştır. Dev makineler tek bir işlemde kesilmiş ve harmanlanmış "biçerdöver" biçimli buğdayı topladı.

Çiftçiler, konumlarını iyileştirmek için siyasi eylem grupları oluşturdu. Gruplar, özellikle demiryolu şirketlerini çiftçilerin mahsullerini taşımak için aldıkları yüksek fiyatları düşürmeye zorladı. Bunlar arasında 'Kocacılığın Patronları' vardı. 1870'lerde ve 1890'ların Popülist Partisi'nde kuruldu. Hayvancılık Patronları'nın üyeleri de "Grangers" olarak biliniyordu. Grangerların oy verme

³¹ O'Callaghan, An Illustrated History Of The USA, p. 63-64.

gücü birçok batı eyaletinin "Granger yasalarını" geçirmesine neden oldu. Bu yasalar, demiryolu karayolu nakliye ücretlerini kontrol etmek ve diğer konulardaki çiftçilerin çıkarlarını gözetmek için hükümet organları kurar. Grangers ayrıca kooperatif toplumlarda bir araya geldi. Dolayısıyla, bu kooperatiflerin peşinden koşan çiftçiler, iş tecrübesinden yoksun olan çiftçiler oldu. Diğerleri bugün bile hayatta kalıyor. Batılı tarım topluluklarının çoğunda kooperatif organizasyonları, hem çiftçinin ihtiyaçlarını karşılamak hem de ürünlerini satın almak için özel sektöre ait firmalarla rekabet halindedir³².

Joseph Glidden'in Dikenli Telleri

1874'te Joseph Glidden adlı Illinois'li bir çiftçi bir buluşun patentini aldı. Onu "viskiden daha güçlü ve havadan daha ucuz" olarak ilan etti. Buluşu, çayır çiftçilerine ağaçsız bir arazide çaresizce ihtiyaç duydukları bir şey sağladı - ucuz ve verimli bir çit malzemesi. Glidden'in icadı dikenli teldi³³.

Dikenli tel, aralarında kısa, keskin karı sivri uçları bulunan, birbiri etrafında bükülmüş iki düz telden oluşur. 1890'da, 100 pound dikenli tel sadece 4 dolara satılıyordu. Çayır çiftçileri, topraklarına çit çekmek için tonlarca satın aldı.

Dikenli tel çitler, çayır çiftçilerinin başıboş sığırların çiğnemeyeceğini ve sığır yetiştiren bitkileri çiğnemeyeceğini bilerek mahsul ekebilecekleri anlamına geliyordu. Başıboş boğaların ineklerle çiftleşmeyeceğini bilerek daha iyi hayvanlar üretebilirlerdi. Komşularla tartışmalardan kaçınmak için sınırlarını çizebilirler.

Glidden'in icadı Great Plains'in çehresini değiştirdi. Yüzyılın sonuna gelindiğinde, binlerce millik dikenli tel çit, açık arabayı ayrı çiftlik ve tarlalardan oluşan bir yama şeklinde bölmüştü³⁴.

John Muir ve Milli Parklar

Yüzlerce yıldır Amerika'da toprak, su, ağaçlar ve vahşi hayvanlar o kadar çoktu ki, insanlar asla tükenmeyeceklerini sandılar, Amerikalılar için doğal kaynakları dikkatsizce ve savurganca kullanmak bir alışkanlık haline geldi. Yerleşimciler Amerika'ya yayılırken, hepsi çiftçiler, madenciler, çiftçiler, oduncular toprağı soydular ve kaynaklarını yok ettiler. Milyonlarca ağaç kesildi. Nehirler ve göller, madenlerden ve fabrikalardan gelen atıklarla boğuldu. Kurtlar, su samuru ve kürklü foklar da dahil olmak üzere diğer birçok vahşi hayvan gibi geniş bufalo sürüleri de neredeyse tamamen yok edildi³⁵.

³² O'Callaghan, An Illustrated History Of The USA, p. 64.

³³ Glover, Jack. The "Bobbed Wire" Bible, Sunset: Sunset Trading Post, 1969, s. 55.

³⁴ Hagemeyer, Harold L. Barbed Wire: Identification Encyclopedia, Third Edition. Kearney: Morris Publishing, 2001.

³⁵ John Muir, *Our National Parks*, Boston and New York 1901, s. 1-125.

Doğa bilimciler bu yıkımdan alarma geçti. Birleşik Devletler hükümetinin ve halkının ulusun doğal mirasını korumasını (korumasını) şart koştular. Bu "korumacıların" liderlerinden biri John Muir'di. İskoçya'da doğan Muir, Amerika'nın batısını inceleyerek ve doğa harikalarını anlatarak gezdi. İnsanları bu harikaları gelecek nesillerin yararına korumaya ikna etmek için çok çalıştı. Büyük ölçüde Muir'in çabaları nedeniyle, bozulmamış büyük alanlar halka açık parklara dönüştürüldü. Bunlardan biri Kaliforniya'daki Yosemite Parkı'ydı. Yosemite'nin kalbi, uçurumlar ve dağ zirveleri ile çevrili güzel bir vadidir. Dev Sekoya ağaçları ve diğer nadir bitkiler burada büyür. 1890'da Yosemite bir milli park, yani tüm ulusa ait bir park oldu.

Yosemite, Amerika Birleşik Devletleri'nin ilk milli parkı değildi. Bu Yellowstone Park'tı. Bu, Rocky Dağları'ndaki 3,458 mil karelik volkanik kayalar ve ormandan oluşan bir alandır ve 1872'de bir milli park haline gelmiştir. Yellowstone, dünyanın en büyük vahşi yaşam koruma alanlarından biridir. Ayılar, dağ koyunları, bufalo, geyik ve iki yüzden fazla kuş türü burada yuva kurar. Ancak en ünlü manzarası "Eski Sadık" dır. Bu volkanik bir gayzerdir ve her saat yaklaşık 10.000 galon suyu neredeyse 165 fit havaya fıskırtır. Theodore Roosevelt 1901'de Başkan olduğunda daha büyük milli parklar ve ormanlar kurdu. 1916'da Kongre, onlara bakmak için Milli Parklar Servisi'ni kurdu. Amerikan milli park sistemi dünyanın en beğenilenlerinden biri haline geldi, diğer birçok ülke tarafından örnek alındı³⁶.

Amerindiyalıların Son Durumu

Beyazlar Amerika'nın batısındaki düzlüklere ve dağlara yayılırken Kızılderililere ne oldu? Bu bölüm, bu soruyu cevaplamayı amaçlamaktadır³⁷. Kovboylar ve çiftlik sahipleri Great Plains'e vardıklarında, Sioux gibi Kızılderili halkları yüzlerce yıldır buralarda dolaşıyordu. Sioux, bufalo avlayarak yaşadı. On dokuzuncu yüzyılın başlarında, bu nazik, ağır hayvanlardan tahminen on iki milyonu Büyük Ovaları dolaştı. Sürüler halinde hareket ettiler. Bazen bu sürüler o kadar büyüktü ki göz alabildiğine uzanıyordu. Buffalo, Siouxlara ihtiyaç duydukları her şeyi sağlıyordu - yiyecek, kıyafet, aletler, evler. 1840'larda Oregon ve Kaliforniya'ya giden vagon trenleri Great Plains'i geçmeye başladı. Kızılderililer genellikle sorun yaşamadan geçmelerine izin verirdi.³⁸

Sonra demiryolları otlakları geçmeye başladı. Demiryolları, bozkırlarda kalan ve onları sürmeye başlayan beyazları taşıdı. İlk başta Kızılderililer, yeni gelenleri avlanma alanlarından uzaklaştırmaya çalıştı. Ama çok geçmeden bunun imkansız olduğunu gördüler. Bu yüzden

³⁶ O'Callaghan, *An Illustrated History Of The USA*, p. 65.

³⁷ Ameridyalıların nüfusu hakkında bkz. . Arnaiz-Villena-C. Parga-Lozano-E. Moreno-C. Areces-D. Rey-P. Gomez-Prieto, *The Origin of Amerindians and the Peopling of the Americas According to HLA Genes: Admixture with Asian and Pacific People*, *Current Genomics*, 2010, 11, 103-114

³⁸ O'Callaghan, *An Illustrated History Of The USA*, p. 66.

Washington'daki ebe hükümeti ile anlaşmalar yaptılar ve beyaz çiftçilerin uzlaşması için topraklarının büyük kısmını bıraktılar. 1851'de Pawnee halkı, bugün Nebraska eyaletinin çoğunu oluşturan bir alanı imzaladı. 1858'de Siular neredeyse Güney Dakota'daki kadar büyük bir alandan vazgeçtiler. 1860'larda Komançi ve Kiowa, Kansas, Colorado ve Teksas'taki toprakları bıraktı. Bu tür anlaşmalar karşılığında hükümet, Amerikalıları kendilerine kalan topraklarda barış içinde bırakmaya söz verdi. 1868 Fort Laramie yemeği bu anlaşmaların tipik bir örneğiydi. Ona olan da öyleydi. Bu anlaşmada hükümet, Missouri Nehri ile Rocky Dağları arasındaki geniş alanların Sioux'ya ait olduğunu ilan etti. "Çimlerin büyüüp su aktığı sürece" toprakların düzgün bir şekilde Sioux olarak kalacağına dair ciddi bir söz verdi.

Güzel ve etkileyici kelimeler. Ancak altı yıl sonra. Amerikan askerleri Güney Dakota'nın Kara Tepelerinde altın buldu³⁹. Kara Tepeler, Siular için kutsaldı ve hükümet onları satın almaya çalıştığında, Siular satmayı reddetti. Çılgın At adlı bir şef, "İnsanın üzerinde yürüdüğü Dünyayı satmaz" dedi. Ancak Amerikan hükümeti, Sioux'un reddini görmezden geldi. Fort Laramie anlaşmasını bozdu ve madencilerin Kara Tepeler'e girmesine izin verdi. 1875 kışında bölgeye binlerce beyaz adam akın etti. Bu zamana kadar Büyük Ovalar'ın Amerikan halkları başka bir ciddi sorunla karşı karşıyaydı. Buffalo kaybolmaya başlamıştı. Büyük hayvanların otlatmaya ihtiyaç duyduğu toprakların giderek daha fazlası çiftçiler tarafından götürülüyordu. Daha da kötüsü, beyaz avcılar Bufaloların binlercesini vuruyordu. Onları postları için ya da spor yapmak için öldürdüler ve etlerini çürümeye bıraktılar. 1872 ile 1874 arasında sadece iki yıl içinde avcılar büyük sürüleri neredeyse tamamen yok ettiler. 1873'te Plains'e gelen bir ziyaretçi orada gördüklerini anlattı. "Bir yıl önce sayısız Buffalo [muazzam sayıda] olduğu yerde, şimdi sayısız ceset vardı"⁴⁰.

Kızılderililer bu davranışı anlayamadı, "Beyaz adam, adam değil de pervasızca öldürmesi gereken bir çocuk mu oldu?" bir Kiowa şefi sordu. Ancak Amerikan ordusu katliamı teşvik etti. Subay, Batı'da orduya komuta edilen General Sheridan, bufalonun imhasını, topraklarının işgaline karşı Amerikan direnişine son vermenin bir yolu olarak gördü. "Bu adamlar (bufalo avcıları) son iki yılda yerli sorununu çözmek için tüm normal ordunun son otuz yılda yaptığından daha fazlasını yaptılar," diye yazdı.." Onlara barut ve kurşun gönderin ve kalıcı barış uğruna, bufaloları yok edilene kadar öldürmelerine, derilerini yüzmelerine ve satmalarına izin verin."

Batı'da daha fazla yerleşimci çiftlik sahibi olduğu için Amerikan hükümetinin onlar için daha fazla toprağa ihtiyacı vardı. Bunu elde etmek için, Amerikalıları dolaşan yaşam tarzlarından vazgeçmeye zorlamaya karar verdi. Kızılderilileri "kamplara" götürmek için askerler gönderdi. Bu

³⁹ James J. Norton, *Gold in the Black Hills, South Dakota, and How New Deposits Might Be Found*, <https://pubs.usgs.gov/circ/1974/0699/report.pdf> (22.01.2023)

⁴⁰ O'Callaghan, *An Illustrated History Of The USA*, p. 66.

kamplar, hükümetin beyaz yerleşimcilerin onları asla istemeyeceğini düşündüğü, genellikle o kadar kuru veya kayalık arazilerdi.

Kızılderililer karşılık verdi. En tanınmış liderlerinden biri Sioux'lu Oturan Boğa idi. "Bizden önce babalarımızın, babalarımızın babalarının yaşadığı şekilde ülkemizde yaşadık ve erkek olmadan bela aradık. Ama askerler ülkemize gelip bize ateş ettiler ve biz de karşılık verdik. Kendi ülkesini ve sevdiklerini savunmak için savaşmak o kadar kötü mü?"⁴¹

Kızılderililer sayısız ve üstüneydi. Ancak Amerikan askerlerini bazı şaşkıncı yenilgilere uğrattılar. En iyi bilinen zaferlerini Haziran 1876'da Küçük Büyük Boynuzlu Bartle'de kazandılar, tümü Küçük Büyük Boynuz Nehri'nin yanında bir tepede Çılgın At'ın önderliğindeki 3.000 Sioux ve Cheyenne savaşçısı kuşattıkları Birleşik Devletler süvari şirketinin 225 adamının hepsini öldürdüler. Ölümler arasında süvari komutanı da vardı. General George Armstrong Custer. Bu nedenle savaşa bazen "Custer's Last Stand" denir.⁴²

Küçük Büyük Boynuz Muharebesi, aynı zamanda Kızılderililerin son direnişiydi. Amerikan hükümeti ve halkı, askerlerinin yenilgisine kızdı. Küçük düşürüldüklerini hissettiler. Custer'in katillerini avlamak için batıya daha çok asker gönderildi. Sioux'lar karşı koyamayacak kadar zayıftı. Buffalo gittikten sonra, her gün daha fazla insan açlık ve hastalıktan ölüyordu. Siular teslim oldu ve askerler onları kampa götürdü. Diğer Kızılderililer, Sioux'lardan daha şanslı değildi. 1890'da Mississippi Nehri'nden Pasifik Okyanusu'na kadar Batı Amerika'nın çoğu sığır çiftlikleri, çiftçiler veya değirmenciler tarafından işgal edildi. Kızılderililerin kampları dışında hiçbir şeyi kalmamıştı. Amerika Birleşik Devletleri hükümeti Amerikalıların rezervasyonuna yardım edeceğini ve koruyacağını söyledi. Onlara yiyecek, ev inşa edecek malzemeler, toprağı işlemek için araçlar vaat etti. Ancak sözler sık sık tutuluyordu. Rezervasyonlarda büyük acılar yaşandı. Salgın hastalıklar içlerinden geçerek insanlarını öldürdü.⁴³

1890'da dindar bir peygamber, Siouxlara Hayalet Dansı adlı özel bir dans yapmalarını söyledi⁴⁴. Onlara, böyle yaparlarsa büyük bir mucize olacağını söyledi. Ölü savaşçıları canlıya konik havlayacak, buffalo geri dönecek ve beyaz adamlarda bir Büyük Başlık tarafından süpürülecek. Hayalet Dansı hareketi barışçıldı. Ancak Dansçıların inançları hükümeti endişelendiriyordu. Bazılarının dans ederken başlarının üzerinde tüfek sallaması da öyle yaptı. Orduya hareketin liderlerini tutuklama emri verdi.

⁴¹ O'Callaghan, *An Illustrated History Of The USA*, p. 66.

⁴² Bkz. Nathaniel Philbrick, *The last stand: Custer, Sitting Bull, and the Battle of the Little Bighorn*, New York 2010.

⁴³ O'Callaghan, *An Illustrated History Of The USA*, p. 68.

⁴⁴ James Mooney-Anthony F.C.Wallace, *The Ghost-Dance Religion and the Sioux Outbreak of 1890*, London 1965, s. 20-45.

Hayalet Dansçılarının Şarkısı

Baba han bize yazık
Susuzluk için ağlıyoruz
Her şey yolunda!
Kedi yapacak hiçbir şeyimiz yok
Baba, biz fakiriz.
Biz çok fakiriz.
Bufalo gitti
Hepsi gitti.
Bize merhamet et, baba.
Dilediğin gibi dans ediyoruz
Çünkü bize emrettin.
Sıkı dans ederiz, uzun dans ederiz
Merhamet et,
Baba, yardım et bize
Karanlıkta yakınsın
Bizi duyun ve bize yardım edin.
Beyaz adamları götürün
Buffalo kesmek gönder
Biz fakiriz ve zayıfız
Yalnız hiçbir şey yapma diyoruz
Bir zamanlar olduğumuz şey olmamıza yardım et.
Mutlu manda avcıları.

Daha sonra askerler Siouxlara silahlarını bırakmalarını emretti. Genç bir savaşçı reddetti. Bir atış çaldı ve ardından daha fazlası geldi. Askerler, erkekler gibi Sioux kadın ve çocuklarını da vurmaya başladı. Birkaç dakika içinde Siouxların çoğu öldü ya da ağır yaralandı. Sürünerek uzaklaşan yaralıların çoğu daha sonra kampı süpüren bir kar fırtınasında öldü.⁴⁵

O sırada Amerikalılar Wounded Knee'de olanları bir savaş olarak adlandırdı. O zamandan beri başkaları bunu bir katliam olarak izledi.⁴⁶ Ama Wounded Knee'deki olayların adı ne olursa olsun, kesin olan bir şey var. Siular için, eski yaşam tarzlarına dönme umutlarının sonunu işaretlediler. Ancak Siular, diğer Kızılderililer gibi hayatta kaldı. 1924'te Kongre Yerli Vatandaşlık Yasasını kabul

⁴⁵ O'Callaghan, An Illustrated History Of The USA, p. 68-69.

⁴⁶ Wounded Kenee Soykırımı hakkında bkz. Dee Brown, Bury My Heart at Wounded Knee An Indian History of the American West, USA 1971, s. 1-298.

etti. Bu, Kızılderilileri Birleşik Devletleri'nin tam vatandaşları olarak tanıdı ve onlara oy verme hakkı verdi. 1934'te Hindistan'ın Yeniden Örgütlenme Yasası, onları kendi çekincelerinin işlerini yürütmek için kendi konseylerini kurmaya teşvik etti. Bu gelişmeye rağmen, Amerikalılar sağlık, refah ve eğitim açısından diğer Amerikalıların çoğunun çok gerisinde kaldı. 1980'lerden bazı gerçeklere bakın. Amerikan yerlileri arasında işsizlik oranı yüzde 39'du, bu bir bütün olarak nüfusun beş katından fazla. Kızılderili ailelerin neredeyse yüzde 25'i sağlıklarını korumak için ihtiyaç duydukları yiyecek, giyecek ve barınağı alamayacak kadar düşük bir gelire yaşıyordu. Diyabet pnömonisi, grip ve alkol bağımlılığı gibi hastalıklar, diğer Amerikalılar kadar birçok Amerikalının iki katını öldürüyordu. 1970'lerde Amerika Birleşik Devletleri'nin her yerinden Amerikalılar, konumlarını iyileştirmek için bir araya geldiler. Amerikan Kızılderili Hareketi'ni kurdular ve 1972'de binlerce kişi "Kırık Anlaşmaların İzi" adını verdikleri bir protesto yürüyüşüne katılmak için Washington'a gitti. Ertesi yıl, tüfeklerle silahlanmış bir grup, şu anda Battle Of Wounded Knee'nin bulunduğu küçük Güney Dakota köyünü işgal etti. Orada yetmiş bir gün kaldılar. Amaçları, atalarından haksız yere ellerinden alınan toprakların iadesi taleplerine dikkat çekmekti⁴⁷.

Diğer Amerika Birleşik Devletleri hükümetine eski anlaşmaları ihlal ettiği için mahkemede dava açtı. Sioux'lar (veya örnek, Kara Tepeler'in iadesini talep etti. Mahkemeler lehine karar verdi ve topraklarının kaybindan dolayı onlara 122.5 milyon dolar tazminat ödenmesine hükmetti. Pek çok Siu, parayı kabul etmek istemedi ve kutsal toprakların kendilerine geri verilmesini istediler⁴⁸.

Çok yaşlı bir adamken, Kara Elk adlı Yaralı Diz Savaşı'ndan kurtulan bir kişi, şu sözlerle halkının eski yaşam tarzına veda etti: "O zaman ne kadarının bittiğini bilmiyordum. Şimdi yaşlılığımın bu yüksek tepesinden geriye dönüp baktığımda, çarpık oluk boyunca her tarafa yığılmış ve dağılmış, kesilmiş kadınları ve çocukları, onları gördüğümde gördüğüm kadar sade bir şekilde görebiliyorum, gözleri hala genç. Kanlı çamurda başka bir şeyin öldüğünü ve kar fırtınasına gömüldüğünü görebiliyorum. Orada bir insanın rüyası öldü. Çok güzel bir rüyaydı." Bugün Kızılderililerin farklı hayalleri var. Ama eskilerini unutmadılar. Ünlü bir Apaçi savaşçısının üniversite eğitimi torununa son sözü söylesin: "Benim neslim tüm zamanlarını beyaz adamın yöntemlerini öğrenmek için harcadı. Onlarda ustalaştık ama yerli mirasımızın çoğunu kaybettik. Şimdi kaybettiklerimizi geri kazanmak için yeniden sahaya iniyoruz."⁴⁹

⁴⁷ O'Callaghan, An Illustrated History Of The USA, p. 69.

⁴⁸ Martin J. LaLonde, Black Hills/White Justice: The Sioux Nation Versus the United States, *Michigan Law Review*, Volume: 90, Issue: 6, 1992, s. 1433 vd.

⁴⁹ O'Callaghan, An Illustrated History Of The USA, p. 70.

Oturan Boğa'nın Hikayesi

1831 yılında, Dakota otlaklarındaki bir çadır köyünde bir erkek bebek doğdu. Ailesi Sioux'du ve ona Oturan Boğa adını verdiler. Oturan Boğa büyüdü ve halkının saygın bir lideri oldu. 1876'daki Küçük Büyük Boynuz Muharebesi'ndeki savaşa katılmadı. Ancak savaştan sonra halkının eylemlerini savundu⁵⁰:

"Orada, Büyük Ruh'un iradesini beklerken, bizi düşmanlarımızın elinden kurtarmak için Büyük Ruh'a dua ediyorduk, şimdi yaklaştık ve yok edilmemizi tamamlamak üzere geldik. Adamlarım onları çok kısa sürede yok etti. Şimdi suçluyorlar. Ben onları öldüremem. Yine de ne yaptım? Hiçbir şey. Biz onları öldürmek için ülkemize gitmedik. Bizi öldürmeye geldiler ve kendilerini öldürdüler. Büyük Ruh böyle emretti."

Link Big Horn'daki zaferlerini değiştirdikten sonra, Kızılderililer ordu tarafından takip edildi. 1877'de Oturan Boğa bazı takipçilerini Kanada'daki sınırın güvenliğine götürdü, ancak 1881'de Amerika Birleşik Devletleri'ne döndü. Giysileri paçavraydı ve yaşlı ve yenilmiş görünüyordu. Ama American askerlerine merhaba tüfeğini verirken, onlara gururla, "Keşke benim kabileden tüfeğimi teslim eden son adam olduğumun hatırlanmasını diliyorum." Oturan Boğa, halkının haklarını başka şekillerde sıkılaştırmaya devam etti. Amerikan hükümetini, çekinceleri Amerikalıları ihmal etmek ve aldatmakla eleştirdi. Konuk bir grup Kongre üyesine, "Burada olduğumuzu sizin işiniz," dedi ve "Bizi buraya gönderdiniz ve bize yaptığınız gibi yaşamamızı söylediniz." Onlara, hükümetin Kızılderililerin beyaz adamlar gibi olmasını istiyorsa, onlara alet, hayvan ve vagon tedarik etmesi gerektiğini, "çünkü beyazların geçimini sağlayan yol budur" dedi. 1885'te ünlü şovmen Buffalo Hill Cody, Oturan Boğa'ya bir iş teklif etti. Eski liderin seyahat eden Vahşi Batı Şovunun ilgi çekici yerlerinden biri olmasını istedi. Rezervasyon yetkilileri Oturan Boğa'dan kurtulduğu için mutluydu ve Cody bir yıl yine Oturan Boğa'ya bu sefer bir Avrupa turunda ona katılmasını istedi. Oturan Boğa reddetti. Cody'ye "Burada ihtiyacım var" dedi. "Topraklarımızı almaktan daha çok söz ediliyor."⁵¹

Hayalet Dansı hareketi başladığında hükümet Oturan Boğa'yı lideri olmakla suçladı. Aralık 1890'da onu tutuklamaları için silahlı polisler gönderdi. Oturan Boğa rezervasyon sırasında kamarasının kapısından çıktığında polislerden biri onu vurarak öldürdü. Katil, Oturan Boğa'nın adamlarından biri olan bir Sioux'du.⁵²

⁵⁰ Bkz. James Creelman. *On the Great Highway. The Wanderings and Adventures of a Special Correspondent*. Boston: Lothrop Publishing Co., 1901. 299-302.

⁵¹ O'Callaghan, *An Illustrated History Of The USA*, p. 71.

⁵² O'Callaghan, *An Illustrated History Of The USA*, p. 71.

Sonuç

Amerika'nın birliğini kurup dünya çapında bir devlet olmasından sonra ilk işi yeniden içeriye dönüp yerlilerle sürdürdüğü yarım kalmış savaşı tamamlamaya koyulmuştur. Amerikan tarihinde var olan binlerce soykırım suçuna rağmen, izole bir kıtada yaşıyor olmanın avantajlarını kullanarak kıtanın gerçek sahipleri olan yerlileri ortadan kaldırırken hiç kimsenin müdahalesine maruz kalmadığı gibi, müdahale edecek bir gücün olmamasından da faydalanarak yerlileri 7'den 70'e kökünü kazıyana kadar kovalamaya devam etmiştir. Bu olayların basına yansıyanları bir elin on parmağının biri dahi olmamışken, 1890'lı yıllarda meydana gelen Wounded Knee: Hayalet Dansı hadisesi ilk defa Amerika Birleşik Devletleri'nin soykırım suçu işlediğinin belgelenmesinde kullanılacak verilerin oluşmasını sağlamıştır.

Bu korkunç trajedinin perde arkasında aslında "petrol" savaşlarının olduğunu bilmeyen milyonlarca Amerikalı bu gün dahi, hayalet dansı denilince kendilerine karşı ayaklanacak ve o eski Teksas-Tomix çizgi romanlarındaki gibi her zaman saldıran Kızılderili müdafada olan da beyaz adam görüntüsü bir film şeridi gibi akıllarından geçer ve korkarlar. Halbuki Wounded Knee'de öldürülen binlerce insanın 300 kişi olarak lanse edilmesi dahi olayın büyük bir komplonun ve bu komplonun perde arkasında "petrol" kavgasının olduğunu söylemek yerinde olacaktır. Bu gün İsrail, Filistin topraklarında benzer bir program yürütmekte ve Filistinli Müslümanlar Halilürrahman bölgesinde ve Akdeniz sahillerinde bulunan petrol ve gaz sahalarını ele geçirebilmek ve buralardan Müslümanların pay almasını engellemek amacıyla korkunç katliamlara yer verilmektedir.

Gerçek şu ki, Amerika Birleşik Devletleri ve onun yetiştirmesi İsrail gibi devletler kendi çıkarları uğruna işgal ettikleri topraklardaki yerlileri türlü hile ve desiselerle önce birbirlerine kırdırılmış sonra da bir bir avlayarak yok etmenin plan ve projelerini yapmaya devam etmektedirler.

Kaynakça

Tidwell, William A.- Hall, James O.- Gaddy, David Winfred, *Come Retribution: The Confederate Secret Service and the Assassination of Lincoln* (Jackson: University Press of Mississippi, 1988).

Steers Jr, Edward., *Blood on the Moon: The Assassination of Abraham Lincoln* (Lexington: University Press of Kentucky, 2001).

Dunning. William A., *The American Historical Review*, April 1906, Vol. 11, No. 3 (Apr., 1906), pp. 574-594.

Epps, Henry. *A Concise Chronicle History of the African-American People Experience in America*. North Charleston SC: Create space, 2012.

The Civil Rights Act of 1866 (<http://www.black-collegian.com/issues/1999-08/civilright.shtml>)

Forte, David F., *Spiritual Equality, the Black Codes, and the Americanization of the Freedmen*, Loyola Law Review, Sayı: 43, (1998),

14th Amendment to the U.S. Constitution: Civil Rights (1868), <https://www.archives.gov/milestone-documents/14th-amendment> (Erişim, 22.01.2023)

Rose, Willie Lee, *Rehearsal for Reconstruction: The Port Royal Experiment* (New York: Oxford University Press, 1976).

Escott, Paul- Goldfield, David R., eds., “Major Problems in the History of the American South”, vol. 2, *The New South* (Lexington, MA: D. C. Heath, 1990).

Gilmore, Glenda Elizabeth, *Gender and Jim Crow: Women and the Politics of White Supremacy* (Chapel Hill: University of North Carolina Press, 1996), 110-22.

Newton, Michael, *The Ku Klux Klan, History Organization, Language, Influence and Activities of America's Most Notorious Secret Society*, USA 2007

Morgan, Kousser, J., *The Shaping of Southern Politics: Suffrage Restriction and the Establishment of the One-Party South, 1880-1910*. New Haven, Conn., 1974

Ferguson, Plessy vs., Judgement, Decided May 18, 1896; Records of the Supreme Court of the United States; Record Group 267; Plessy v. Ferguson, 163, #15248, National Archives.

Amar, Akhil Reed, Plessy v., Ferguson and the Anti-Canon, *HeinOnline -- Pepp. L. Rev.* Vol: 39, No: 75 (2011-2012), s. 75-90.

“Primary Documents in American History”, <https://www.loc.gov/rr/program/bib/ourdocs/plessy.html> (Erişim, 22.01.2023)

“This act, passed on July 1, 1862, provided Federal subsidies in land and loans for the construction of a transcontinental railroad across the United States”, <https://www.archives.gov/milestone-documents/pacific-railway-act> (Erişim, 22.01.2023).

Robert M. Utley&Francis A. Ketterson, Jr., *Golden Spike*, <http://npshistory.com/handbooks/historical/40-1969.pdf>

Love, Clara M., *The Southwestern Historical Quarterly* , Apr., 1916, Vol. 19, No. 4 (Apr., 1916), pp. 370-399.

Arnaiz, A. -Villena-C. Parga-Lozano-E. Moreno-C. Areces-D. Rey-P. Gomez-Prieto, *The Origin of Amerindians and the Peopling of the Americas According to HLA Genes: Admixture with Asian and Pacific People*, *Current Genomics*, 2010, 11, 103-114

Philbrick, Nathaniel, *The last stand : Custer, Sitting Bull, and the Battle of the Little Bighorn*, New York 2010.

Norton, James J., *Gold in the Black Hills, South Dakota, and How New Deposits Might Be Found*, <https://pubs.usgs.gov/circ/1974/0699/report.pdf> (22.01.2023)

Muir, John, *Our National Parks*, Boston and New York 1901

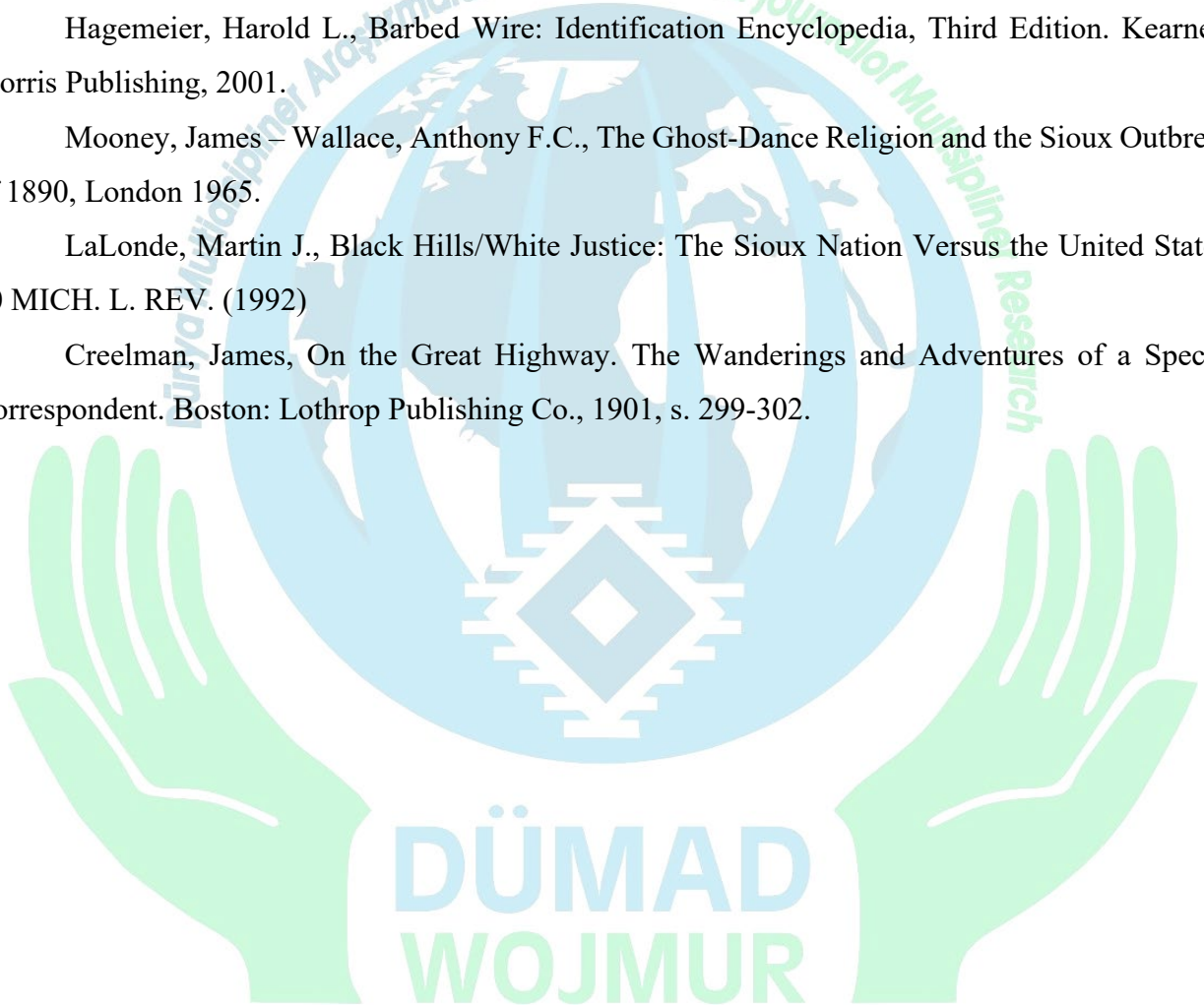
Glover, Jack. The “Bobbed Wire” Bible, *Sunset: Sunset Trading Post*, 1969

Hagemeier, Harold L., *Barbed Wire: Identification Encyclopedia*, Third Edition. Kearney: Morris Publishing, 2001.

Mooney, James – Wallace, Anthony F.C., *The Ghost-Dance Religion and the Sioux Outbreak of 1890*, London 1965.

LaLonde, Martin J., *Black Hills/White Justice: The Sioux Nation Versus the United States*, 90 MICH. L. REV. (1992)

Creelman, James, *On the Great Highway. The Wanderings and Adventures of a Special Correspondent*. Boston: Lothrop Publishing Co., 1901, s. 299-302.



XIX. YÜZYILIN İKİNCİ YARISINDA OSMANLI HALEP’İNDE DEMOGRAFİK YAPI

Mehmet TATAROĞLU*
Gülşen Gülbin ALAKAY**
Serkan ALKAÇ***

Araştırma Makalesi/Research Article

Atıf/Cite as: Tataroğlu, M., Alakay, G. G. ve Alakaç, S. (2023). XIX. Yüzyılın İkinci Yarısında Osmanlı Halep’inde Demografik Yapı.

DÜMAD (Dünya Mültidisipliner Araştırmalar Dergisi), 6(Prof. Dr. Durmuş Ali Arslan Özel Sayısı), 310-326.

Özet

Mesrob K. Krikorian tarafından 1860-1908 yılları arasında Osmanlı Devleti’ne hizmet eden Ermeniler hakkında bir doktora tezi yapılmıştır. Bu tezde özellikle Türkiye’nin doğu vilayetleri ve bunlardan biri olan Halep’te yaşayan Ermeniler hakkında detaylı bilgiler verilmektedir. Demografik bilgiler üzerinde ısrarlı bir şekilde durulmakta ve Halep’teki Ermenilerin Müslüman ve diğer milletlerden daha fazla olduğu ispat edilmeye çalışılmaktadır. Eserin devamında Ermenilerin günlük hayata, ticarete, sanayiye ve devlet kurumlarına yapmış oldukları katkılar ve sahip oldukları unvanlar üzerinde durulmakta ve bu unvanların Türkler tarafından genel olarak en düşük mertebelerde verildiği, kasıtlı bir şekilde ifade edilmektedir. Müellif bunu yaparken her vilayete ayırmış olduğu ana kısımlar ile son kertede ifade ettiği genel durumdaki bilileri ayırtılmakta ve bu son kısımlarda okuyucuyu Türklerin aleyhine yönlendirici bir tavır sergilemektedir.

Bu makalede Mesrob K. Krikorian’ın eserinde izah edilmeye çalışılan gerçek dışı senaryoya karşı Türk tezlerini ortaya koyan delillere yer verilmekte ve eserin Türkler aleyhindeki asılsız suçlamaları çürütülmeye çalışılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Ermeni, Halep, Krikorian, Osmanlı, Türk, Türkiye.

* Okul Müdürü, Beyhan Gençay Ortaokulu, mehmettataroğlu@gmail.com, Orcid: 0000-0002-0266-3495

** Öğretmen, Nihal Turgut Anlar Anadolu Lisesi, galakay@hotmail.com, Orcid: 0000-0003-0227-5887

*** Öğretmen, Nihal Turgut Anlar Anadolu Lisesi, salkac55@gmail.com , Orcid: 0000-0002-6525-9545

Abstract

A doctoral thesis was made by Mesrob K. Krikorian about Armenians who served the Ottoman Empire between 1860-1908. In this thesis, detailed information is given about the eastern provinces of Turkey and the Armenians living in Halep, which is one of them. Demographic information is persistently emphasized and it is tried to prove that the Armenians in Halep are more than Muslims and other nationalities. In the continuation of the work, the contributions of Armenians to daily life, commerce, industry and state institutions and the titles they hold are emphasized, and it is deliberately stated that these titles are generally given by the Turks at the lowest level. While doing this, the author distinguishes the main parts that he has allocated to each province and the general information he expresses in the last instance, and in these last parts he displays an attitude that directs the reader to the detriment of the Turks.

In this article, the evidences revealing the Turkish theses against the unrealistic scenario tried to be explained in the work of Mesrob K. Krikorian are included and the baseless accusations of the work against the Turks are tried to be disproved.

Keywords: Armenian, Halep, Krikorian, Ottoman, Turkey. Turkish,

Giriş

Halep, Milattan önce ikinci milenyumun başlarına kadar, Halep (Hallaw veya Halvan) adı altında Boğazköy'n tarihi kayıtlarında zikredilen eski bir Asuri (Assyrian) şehridir. Hitit Kırallı Mursili I (M.. 1620-1590) Halep'i yok etti, hazinelerini aldı ve merkezi Hattuşa'yı esir etti. Medes tarafından daha sonra egemenliğe alındı, fakat M.. 1430 civarlarında Hititler tekrar orayı ele geçirdi.

M.. 312'de Büyük Alexander'in kumandanlarından, Seleucus Nikator, Suriye'de Seleucid hanedanını kurdu. O, Halepi 'Beroia' olarak yeniden isimlendirdi ve orada Makedonya kolonisini kurdu. M.. 64'de Suriye Roma vilayetinin parçası oldu ve Bizans döneminde 540'da Persler tarafından, Antakya (Antioch) ile her ikisi de yok edildi. İmparator Justinian kasabayı yeniden inşa etti ve oraya güzel bir katedral dikti.

16 H./637'de Halep Halid b. Velid'in kumandasındaki Arap Müslümanlar tarafından fethedildi. Buna rağmen Selçuklu Türkleri Mirdasis (onbirinci yüzyıl) günlerinden beri orada kaldılar, şehir on altıncı yüzyılda doğrudan Osmanlı hükümetinin yönetimine girdi.

Ermenilerin Haleple birleşmesi, Büyük Tiran (.i.Tigran;) Suriye'yi ve Lübnan'ı imparatorluğuna kattığı ve ondört yıl kadar Suriye, Ermeni ordularını tarafından yönetildiği zaman olan, M.. birinci yüzyıldan (M.. 84-83) daha geriye gider. nc yüzyıldan altıncı yüzyıla kadar

Roma imparatorları, savaşçı Ermeni prensleri ile Suriye’de ve Lübnan dağlarında askeri koloniler kurdular. M.S. 632-40 civarlarında Araplara karşı Suriyede Sasani ve Bizans ordularına Ermeni askerler hizmet ediyordu. 1045’den sonra, Ermeni başkenti Ani’nin düşmesin ile pekçok Ermeni Kilikya ve Suriye’ye doğru sürüldü. Onikinci yüzyılda Suriye’de açık bir şekilde organize edilmiş çeşitli Ermeni komiteleri vardı, çünkü Katholicos Krikor (Grigor) IV,1179’da Rumkale (Halfeti)’de Suriye ve Mezopotamya’dan gelen altı Ermeni papazın rol oynadığı bir kilise-meclisi topladı. Bunlar Miyafarikin (Silvan)’li Papaz .i.Kevork;, Urfa’lı Başpiskopos .i.Stephan;os, Antakyalı Başpiskopos Grigorios, Apamea’lı Papaz Kostantin, Lazkiye (Ladhikiyya)’li Papaz Sarkis (Sargis) ve Kudüs’lü Başpiskopos Sahak idi.

Onbirinci ile ondördüncü yüzyıllarda Kilikya Ermeni kırıllığı zamanında, Suriye’nin: Halep, Hamah, Lazkiye, Antakya ve Dimaşk (fiam) kasabalarında gelişmekte olan Ermeni toplumları vardı. Kilikya’nın düşmesinden sonra Ermeniler güvenlik için giderek daha çok Suriye’ye taşındılar. Ondördüncü yüzyılda Halep, özellikle Ermeniler için kiliselerinin, okullarının ve toplum liderlerinin, hem ruhani ve hemde ayinlerinin yapıldığı bir merkez oldu. Rahip Lazar’ın oğlu Yovhannes tarafından 1355’de yazılan Gospel, Halep’de Ermeni bir ‘Amir’ tarafından 1379’da yazıldı.¹ 1400’de Ermeni toplumunun başı kesin olarak Karapet’in oğlu Tawakal’dı.² 1499-1500’de Martyrs Salibah mahallesinde Kırk fihitler (Forty Martyrs) kilisesi Reis İsa’nın tecrübesinde genişletildi. Halep’in bu yenileştirilmesinden sonra en yakında olan Sis (Kozan), zaman zaman patriklerin oturduğu yer olan Kilikya Katolikliğinin ikinci merkezi oldu. Halep’teki Ermeni toplumu onaltıncı yüzyılın başlangıcında bu yeni dönemin ilk piskoposu olan Başpiskopos Khatchadur (1525-45), onu piskoposluk olarak düzenledi. Khatchadur’dan önceki Halep papazları hakkında, çok az şey biliyoruz. Tarih kitaplarında sadece iki papazdan bahsedilmektedir: Sis’in kilise-meclisinde 1307’de rol oynayan Papaz Yovhannes; Florence meclisine 1438’de iştirak eden Papaz Yovakim.

Onaltıncı ve onyedinci yüzyıllarda pekçok yeni Ermeni yerleşmek için Julfa (Ermenicede Eski Julfa)’dan Halep’e geldi. Bu insanlar tüccarlıkta yetenekliydi ve şehrin ticarî ve toplumsal hayatına çok fazla katkı yaptılar. Bununla beraber 1915-20’ye kadar, Halep Ermenileri çok fazla değildi. Birinci Dünya Savaşı’ndaki katliamdan sonra Ermenilerin binlercesi Anadolu’dan Suriye’ye kaçtılar ve özellikle Halep’in ve Suriye’nin faklı kasabalarında sığınak aradılar. fiimdi Suriye Arap Cumhuriyet’inde 100.000 civarında Ermeni vardır.³

¹ A. Sürmeyan, ‘Mayr tsutsak hayeren tzeragrats Jerusalemi srbots Yakobeants vangi’ (‘Catalogue of the armenian Manuscripts of St James’s Monastery in Jarusalem’), vol. 1, pp. 347-8; idem, ‘Patmuthiwn Halepi Hayots’ (‘History of the Armenians of Aleppo’), pp. 8-10.

² B. Sarkisian, ‘Mayr tsutsak hayeren tzeragrats matenadaranin Mkhithareants i Venedig’ (‘Catalogue of the Armenian Manuscripts of the Mkhitharist Library in Venice’), pp. 401-2, and Sürmeyan, ‘History of the Armenians of Aleppo’, pp. 20-1.

³ Mesrob K. Krikorian, *Osmanlı İmparatorluğu Hizmetinde Ermeniler, 1860-1908*, Viyana 1976, s. 80-81.

İdari Yapı ve Nüfus

Ondokuzuncu yüzyılda Halep vilayeti, El-Sham vilayeti ve Diyar el-Zor Mutasarrıflığı olmak üzere üçe ayrılmıştı.

Diyar el-Zor Mutasarrıflığı (bağımsız bir sancak) ayrı bir idarî üniteydi; Sham vilayeti Lübnan'ın parçalarını ihtiva ederdi, halbuki Beyrut vilayeti o da Lazkiye sancağına sahipti. .i.Fransa; yüksek komiseri General Henrie-Joseph-Eugene Gouraud, 1 Eylül 1920'ye kadar, Lebanese Devleti ('Etat du Grand Liban')nin yaratıldığını ilân etti, Lübnan Suriye adını da kapsamaktaydı. Bunun nedeni o çalışmanın sunumunda ele alınmıştır.

Halep vilayeti üç sancağa ayrıldı: Yirmi üç kazaya bölünmüş olan Halep, Maraş ve Urfa'dır⁴.

Krokian, Halep'teki Ermenilerin nüfusunun tespit edilememiş olmasını "Bir nüfus sayım memurunun olmaması yüzünden Halep vilayetinin Ermeni nüfusunu gösteren istatistikler tam ve güvenilir değildir." şeklinde ifade eder. Cuinet'in rakamlarını ise oldukça dağınık ve karmaşık bulmaktadır. Bu yüzden Cuinet'in Halep Ermenileri için verdiği rakamları kullanmak istemez ve 1908 vilayet salnamesinin rakamlarını daha kullanışlı kabul ederek, vilayetin genel nüfusunu aşağıdaki şekilde verir:⁵

Ermeniler

Apostolic

65.033

Katolik

10.016

Protestan⁶

6.071

81.120

Rumlar

Ortodoks

11.632

Katolik

8.291

19.923

Süryaniler

⁴ Bkz. Krikorian, a.g.e., s. 81-82.

⁵ Krikorian, a.g.e., s. 82-83. 'Halep vilayeti salnamesi' ('Year-Book of the Province of Aleppo'), 1326H. /1908, p. 504.

⁶ Halep vilayetinin Protestanlarının hepsini salname 12. 071 olarak kaydeder. Bu vilayetteki Ermeni Protestanların sayısını yaklaşık vermek için bu toplamı yarıya indirdim. M. Ormanian, 'The Church of Armenia', pp. 206-7, Halep'in Ermeni Protestanlarını 12. 300 olarak tahmin eder.

Ortodoks	1.852
Katolik	3.130
4.982	
Protestanlar (Rum ve Süryani)	6.000
Latinler	2.283
Maronitler	1.647
Keldaniler	582
Müslümanlar	759.040
Yahudiler	11.748
Yabancılar	11.759
Ecnebler	4.185
Toplam⁷	903.269

Krikorian, Halep'teki 81.120 Ermeni nüfusa Dayr el-Zor mutasarrıflığının Ermenilerini de eklemekte ısrarlıdır. Ancak buradaki Ermenilerin çoğunluğu Katolik olup, (Cuinet'e göre) sayıları 400 idi.

Krikorian, Ermeni kaynaklarının Halep vilayetindeki Ermeni nüfusunu vilayet salnamesine göre tahmin ettiklerinden bahsederek; Ormanian'ın⁸ 163.000 Theodik'in Almanak'ının ise⁹ Ermenilerin nüfusunu 186.000 olarak verdiğini söylemesine rağmen, daha inandırıcı bulduğu Ormanian'ın istatistiğini kullanmaya özen gösterir:

Halep'in İskenderun ve Belen kazaları:

Apostolic	15.000
Katolik	5.000
Protestan	2.000

⁷ 1897 tarihinde yapılan istatistiği kaynak gösteren Güran, Halep'in genel nüfusunu 819.238 olarak, buradaki Müslümanları 712.585, gayrimüslimleri ise 106.653 olarak vermektedir (Güran, *a.g.m.*, s. 173).

⁸ Ormanian in ibid.; J. Lepsius, 'Der Todesgang des armenischen Volkes', pp. 304-5.

⁹ Theodik, 'Amenun taretsoytse' ('The Almanac for Everyone'), 1922, p. 262-3.

22.000

Dayr el-Zor ve Urfa sancakları:

Apostolic	24.000
Katolik	1.000
Protestan	800

25.000

Maraş, Elbistan ve Pazarcık kazaları:

Apostolic	30.000
Katolik	4.000
Protestan	3.500

37.500

Süleymanlı ve Andirin kazaları ve Firmis nahiyesi:

Apostolic	27.000
Katolik	5.000
Protestan	5.000

28.000

Gaziantep ve Kilis kazaları:

Apostolic	30.000
Katolik	1.000
Protestan	4.000

35.000

Antakya, Cisir el-Sugur ve Sahiun:

Apostolic	12.000
Katolik	2.000
Protestan	1.500

15.500

Toplam

163.800

Krokian, Halep vilayetinin Ermeni nüfusu için en muhtemel tahmini bulmak amacıyla, diğer vilayetler için yaptığı gibi aşırı rakamların ortalamasını alarak 133.560 sayısını verir.

Krikorian burada da yine kendi hükmünü koymuş durumdadır. Bu nedenle konu üzerinde çalışan başka araştırmacıların da rakamlarına müracaat etmek meseleye ışık tutacaktır.

Marcel Leart'ın Patrikhaneye atfen vermiş olduğu Halep (Antep, Urfa, Kilis, Maraş) Ermeni nüfusu (1882) 100.000 idi¹⁰. Fransız Sarı kitabı ise Halep Ermeni nüfusunu 37.999 olarak göstermektedir¹¹. J. McCarthy'in de Patrikhane'nin verilerini kullanarak vardığı sonuca göre 1913'te Halep Ermeni nüfusu 189.565 idi¹². Uras'ın 1914 tarihine ait verdiği Halep Ermeni nüfusu ise 35.104 Gregoryan, 5.739 Katolik ve 8.643 Protestan olmak üzere toplam 49.486'dır¹³.

Bütün bunlara bakıldığında Halep Ermeni nüfusu hiçbir zaman 100.000'in üzerine çıkmamış görünmektedir. Bu sebeple Krikorian'ın makul bir rakam olarak sunmuş olduğu 133.560 rakamı aslında onun olmasını ümid ettiği bir rakamdan ileriye gidememiştir. Aksine 30 ila 50 bin arasındaki bir nüfusun gündeme getirilmesi halinde daha mantıklı bir adım atılması mümkündür.

Ermenilerin Vilayette Yapmış Oldukları Hizmetler

Meslek ve Zanaatlar

Ondokuzuncu yüzyılda, özellikle hem ithalat ve hem de ihracatta yeni bir canlanma olduğu 1880 civarlarında Halep, Kuzey Suriye ve Kuzey Mezopotamya için ticaret merkeziydi. İngiliz konsolos T.H. Skene 1860'da Halep vilayetinin zanaatkar ve elsanatçıları hakkında yazdığı rapora göre¹⁴:

Ülkenin bütün sahipleri Müslümanlardır. Kasabadaki zanaatkarların hemen tamamı Hıristiyanlardır. Hayvan yetiştiricilerin hemen tamamı Müslüman olan göçebe Arap kabileleri, Kürtler ve normal olarak müslüman olan Türklerdir. İmalathanelerde çalışan nüfusun tamamı ise Hıristiyanlardır.¹⁵

¹⁰ Gürün, a.g.e., s. 127.

¹¹ Uras, a.g.e., s. 141; Bayram Kodaman da Fransız Sarı kitabından yapmış olduğu aktarmalara dayanarak Halep Ermeninin nüfusunun 1914'deki miktarını 37.999 olarak verir(Kodaman, a.g.m., s. 94).

¹² McCharthy, a.g.m., s. 80.

¹³ Osmanlı Ülkelerinin 1330 yılı nüfus istatistikleri, Dahiliye Nezareti Sicil Genel İdaresi Müdürlüğü, İstanbul, Hilal Matbaası, 1336; Gürün, a.g.e., s. 147.

¹⁴ Krikorian, a.g.e., s. 83-84.

¹⁵PRO-FO, 78/1538, T. H. Skene, British Consul at Aleppo, to Home Office (to Sir Henry L. Bulwer), No. 27, Aleppo, 4 August 1860.

Kasabalardaki Ermeniler farklı zanaat ve mesleklerde uğraşmaktaydı, köylerde ziraat yapılırdı. Popüler el zanaatları dikiş dikmek ve ayakkabı yapmak, kürk ve yün ticareti yapmak, boyamak ve deri işlemek, kuyumculuk ve saat yapmaktı. Sürmeyan, Halep'in zanaatkarlarını anlatırken:

Küçük Asya'dan Halep'e göç eden Ermenilerin onsekizinci yüzyıldan beri başlıca işleri terzilik, terziler sadece başka hükümet memurlarının ve başka bir başarılı valinin ilk terzileri gibi yetiştirilmeye riayet edenler değil, ordunun elbiselerini sağlamaya da yetenekliydi. Terzilikle birlikte kürklerin hazırlanmasını da hatırlayabiliriz.... Eski zamanlarda Halep pek çok tekstil çeşitleriyle de meşhurdur, özellikle yün, onaltıncı ve onyedinci yüzyıllarda Halep yün için geniş bir pazara sahip olmuştur ve tekstil ticareti Çin'den Hollanda'ya kadar uzanan geniş bağlantılarla Ermenilerin elindeydi.¹⁶

Halep şehri hakkında ne söylenmiş ise, vilayetin diğer kısımları için de o söylenir. Örneğin, Farley, Türkiye kaynakları çalışmasında Maraş'ın endüstri ve ticaretindeki Ermenilerin önemli rolleri hakkında aşağıdakilere şahitlik eder:

Onlar (Ermeniler) Maraş'ın yerleşimcilerinin en çalışkan hissedarları, büyük oranda Halep ve Gaziantep (Ayıntap) ile ticaret üzerine nakliyyede uğraşmaktadırlar; herbir tüccar ticarî eşyalarını sattığı kendi dükkanına sahiptir, ya toptancıdır ya da perakendecidir, fakat sadece beş veya altı toptancı tüccar hakkını talep edebilmektedir.¹⁷

Osmanlı İmparatorluğu'nun zanaat ve mesleklerinde dahi Halep vilayeti Ermenilerinin nasıl kullanıldığını yukarıda tanıklardan yapılan alıntılardan biri dahi göstermektedir.

İştirak Ettikleri Merkezler

Osmanlı egemenliğindeki Halep vilayeti Kilikya (Küçük Ermenistan) Ermeni krallığının parçalarını yani Urfa sancağında Urfa ve Halfeti (Rumkale) kazalarını, Maraş sancağının tümünü, Halep sancağındaki Gaziantep ve Belen kazalarını da ihtiva etmektedir. Bu topraklar onbirinci yüzyıldan beri Ermeniler tarafından nüfuslandırılmıştır ve ondokuzuncu yüzyılda gerçek birer Ermeni merkezleridir. Muhtemelen bu gerçek yerel sosyal yaşamda Ermeni iştirakçiler arasında etkindir, çünkü hükümet görevleriyle meşgul olan pekçok Ermeni memurlar vardı.¹⁸

Dikkat edilmelidir ki, Süleymanlı (Zeytün) kazasının Ermenileri geniş oranda devletle ilgili memurlardı. Bunun sebebi 1860, 1862 ve 1895-6'larda olduğu gibi Osmanlı hükümetinin baskı

¹⁶ Sürmeyan, 'History of the Armenians of Aleppo', p. 973; cf. ibid. , pp. 974-8, and Gabikian, 'History of the Massacres of Lesser Armenia and of its Great Capital Sivas', pp. 542-3.

¹⁷ J. L. Farley, 'The Resources of Turkey', p. 249. See also K. H. Calustian, 'Marash kam Germanik ew heros Zeytun' ('Marash or Germanicia and the Heroic Zeytun'), pp. 276-306.

¹⁸ Krikorian, *a.g.e.*, s. 84-85.

faaliyetlerine karşı durarak, Zeytün Ermenilerinin özgürce yaşama ruhuna sahip olmuş olmaları veya belki Avrupalı güçlerin aracılığıyla, onlar için daha çok imtiyaz temin edilmiş olması olabilir.

1860-1908 dönemlerinde Halep'in güney ve doğu bölgelerinde fazlaca Ermeni yerleşimci yoktu. Bunun sebebi Cebel Sab'an, Harem, Idleb, Cisir el-Shughur, Ma'arrat ül-Numan, Bâb-Cabbul, Menbic ve Rakka kazalarındaki Ermeni devlet memurlarının bulamamış olmamızdır. Aynı gerçek Dayr el-Zor mutasarrıflığındaydı, çünkü orada yaşayan sadece 400 Ermeni vardı ve onların çok azı devlete çalışıyordu.

Faaliyet Sahaları

Genellikle Ermeni iştirakçiler Osmanlı sosyal yaşamında, özellikle vilayet merkezlerindeki pazarlardaydılar, fakat Halep vilayetinde bu durum farklıydı. Urfa Sancağının merkezinde ve vilayetin merkez mahallelerinde Ermeni memurlar diğer kazaların sınırlarının dışındakilerden daha fazla idiler. Sadece Maraş sancak merkezindeki Ermeniler kazalarla ilgili olarak karşılaştırıldığında üstündüler, fakat bu durumda bile Süleymanlı (Zeytün) kazası daha yüksek bir pozisyonda görünür.¹⁹

Vilayetin merkezinde, Halep'te, diğer Hıristiyan ve Müslüman memurların dışında seçilmiş bir Ermeni aza idarî mecliste genellikle bulunabilirdi. Sadece birkaç tabii aza vardı. 1882-3'te bir Ermeni Katolik yerel meclisin tabii bir azasıydı. Vilayetin diğer kısımlarında normal olarak bir veya iki, fakat bazan üç Ermeni aza idarî meclis için seçilebilirdi. Genel olarak, onlar daima sıradan memurlardı, sadece ara sıra bir Ermeni belediye başkanı olarak atanırdı.²⁰

Maliye alanlarındaki Ermenilerin çoğu vergi tahsil dairesinde, vergi toplama kurulunda, rejide ve Duyun-ı umumiye idaresindeydi. Vergi tarhi (taxation) gelince, hebir kazadaki dairede bir Ermeni memur vardı ve o genellikle sandık eminiydi. Hatta nadir olarak bir dairenin başkanı Ermeni olurdu, bununla beraber Belen kazasında 1873-4'de bir tane vardı; veya başkan yardımcısı olarak, 1889-90'da İskenderun kazasında vardı. Reji'deki Ermeni memurlar oran olarak daha çok sayıdaydı, birden üçe kadar olabilirdi. Bu dairelerdeki katipler ve işletmeciler çoğunlukla Ermenilerdi ve bazan 1889-90'da İskenderun'da, 1902-3'te Birecik ve 1908'de Andirin'de olduğu gibi müdür de olabilirdi. Normal olarak bir veya iki Ermeni Ziraat Bankası şubelerinde sandık emini veya muhasebe katibi olarak istihdam edilmiş olabilirdi. Gaziantep kazası 1896-7, 1898-9 ve 1908'de bir Ermeni müdüre sahipti. Duyun-ı umumiye idaresindeki Ermeni lerin sayısı da bir veya iki olur ve genellikle katip, sandık emini ve muhasebeci memurlukları verilirdi.1908'de Kilis kazasında ve 1896-7'de Antakya'da Duyun-ı umumiye idaresinin baş memurları Ermeniydi. Bu dairelerden başka Ermeniler zaman zaman vergi tahsildarı olarak ve Osmanlı bankası şubelerinde memurlar olarak istihdam

¹⁹ Krikorian, *a.g.e.*, s. 85-86.

²⁰ Krikorian, *a.g.e.*, s. 85-86.

edilirlerdi, fakat bunlar sadece Halep ve Urfa'daydı. Üç sancak merkezinde daha etkin oldukları yer ticaret odalarıydı²¹.

Ermeniler mahkemelerde farklı görevlerde rol alırlardı, fakat düzenli olarak çalıştıkları başlıca daireler ticaret ve Bidayet mahkemeleriydi. Her kazanın Bidayet mahkemesinde normal olarak Türk azalara karşılık bir de Ermeni vardı. Ticari mahkemelerde aza veya katipler olarak faaal olan üç ve üçten fazla Ermeni vardı. Halep'te İstinaf mahkemesinde; sivil bölümünde bir kişi, ağır ceza bölümünde bir kişi olmak üzere genel olarak iki Ermeni yargıç vardı. Ermenilerin yerine getireceği diğer mahkeme görevleri müstantik, avukat, mahkeme müfettişi, noter ve katip memurluğu idi. Halepte, 1878-9'da Mahkeme müfettişi, ve 1902-3'te, avukatlar Ermeniydi. Gaziantep'te 1896-7'de, 1898-9'da ve 1902-3'te noterler de Ermeniydi.

Halep'te umumî sağlık için Ermeniler özellikle 1896-7, 1902-3 ve 1908 yıllarında hastahane ve askeri hastahane önemli hizmetlerde bulundular. Onlar doktor ve eczacı pozisyonları aldılar. 1908'de hastahane operatörü (surgeon) şühhesiz Sarkis Efendi ve eczacı Bedros Efendi Mazlumian'dı. Gaziantep ve Antakya kazalarında, Maraş sancak merkezinde bazan da eczacılarda olduğu gibi, Belediye doktorları çoğunlukla Ermeniydi. Maraş'ta Doktor .i.Kevork; Efendi 1873'ten 1889-90'a kadar Belediye tarafından istihdam edildi. Diğer kazalarda Ermeni doktorlar eczacılar ve umum sağlık dairelerinde çalışan aşıcılar da vardı, fakat onlar çok değildi ve hizmetleri sonsuza kadar sürecek görünmemekteydi²².

Suriye vilayetinde Ermeni iştirakçilerin bulunduğu diğer alanlar; teknik meseleler, tahrirat, eğitim ve ziraatti. Halep'te posta ve telgraf hizmetinde makinist veya telgraf müfettişi olarak hizmet eden, hemen daima ikiden beşe kadar Ermeni vardı. Örneğin, 1908'de Krikor ve Nerses Efendiler yabancı diller bölümünde çalışıyordu ve Tchakir ve Asadurian Efendiler tarafından yardım görüyorlardı. Ermeniler vilayet matbaasında makinist, dicgici ve yönetici olarak istihdam da ediliyorlardı. Halep valisi ve bir tarihçi olan Ahmet Cevdet Paşa 1284 H./1867-8'de haberler, emirler ve hükümet açıklamaları Türkçe ve Arapça olarak yayınlanan, hafta sonu gazetesi 'Ghadir el-Furat (The Rivulet of Euphrates)'i kurdu. 1286 H./1869-70'de sadece el-Furat (The Euphrates) olarak isimlendirildi ve Ermenice yeni bir bölüm eklendi. Bu gazete 1918'e kadar devam etti, fakat Ermenice kısım bilemediğim bir sebeple, sadece bir veya yarım yıl sonra sona erdirildi.²³

1882-3-1902-3'de Gaziantep'te Belediye mühendisleri Ermeniydi. 1898-9'da iki aza umumi işler kurulunda etkindi. 1889-90'da Belen ve İskenderun kazalarında postacı Ermeniydi, Maraş ve

²¹ Krikorian, *a.g.e.*, s. 85-86.

²² Krikorian, *a.g.e.*, s. 85-86.

²³ Ph. di Tarrazi, 'Tarikh assahafa'l 'arabiyah' ('History of the Arabic Press'), vol. 1, p. 68 and vol. 2, pp. 222-3; A. Mrueh, 'Assahafa'l 'arabiyah' ('The Arabic Press'), p. 207.

Urfa'da bir veya iki aza bazan umumi işler kurulunda otururdu. Umumi meselelerin farklı dairelerinde Ermeni memurlara sık sık katip ve muhasebeci görevi verildiği tahriratla ilgili olarak söylenebilmelidir. Aynı şekilde Halep, İskenderun ve Belen'de bazı Ermeniler sadece tahrirat dairelerinde tahrirat şefi, arazi sicilcisi ve gümrük idaresiyle meşgul olurlardı. 1873-4'de vilayet tercüman yardımcısı Ermeniydi²⁴.

Ziraate gelince, Halep'te 1896-7 ve 1908'de örnek çiftliklerin müdürleri Ermeniydi. Gaziantep, Belen, İskenderun, Maraş ve Urfa sancak merkezlerinde bir veya iki Ermeni aza bazan Ormancılık kurulunda, ticaret ve ziraat odalarında yerleştirilirdi. Eğitim alanlarında Ermeniler sancakların merkezlerinde eğitim meclisinde, orta okullarda ve elsanatları okullarında etkiliydiler. Halep'te diğer bazı vilayetlerin merkezlerinde olduğu gibi, Ermeni dili 1898-9'lardan 1908'e kadar hükümet orta okullarında öğretilirdi. 1908'de Halep'teki el sanatları okulunda Aznivuki 'hüner' (sanat) bayan öğretmeni idi. Aynı yıl tekrar Urfa'da Karapet İmizian okul kurulundaydı, kesin olarak Akob Ağa demirci sanatı ve ayakkabı yapmayı öğretmekteydi²⁵.

Zeytun'daki Ermeniler

Ondokuzuncu yüz yılın ikinci yarısında Zeytun'daki (şimdiki Süleymanlı) Ermeniler bölgenin sosyal yaşamında avantajlı bir üstünlük durumundan hoşlanırlardı. Zeytun hükümet meseleleriyle ilgili Ermenilerin rolünü burada anlatmamın nedeni budur. Kazanın idarî meclisinde Ermeniler seçilmiş iki veya üç aza tarafından temsil edilirdi. Bunlara ilaveten bazan biri Katolik ve biri Apostoli olmak üzere iki Ermeni aza-i tabiiyye vardı. 1896'dan sonra Vali (kaymakam) çoğunluğu Rum olan Hıristiyanlardı. Belediye idaresi hemen hemen tam olarak Ermeni memurların elindeydi. İki ve altı aza arasındaydılar ve 1896'dan itibaren Belediye başkanı da Ermeniydi. 1898-9 ve 1908 yıllarının tamamında Türkler yoktu ve 1902-3'te sadece katip Türk'tü. Ermeniler Firnis nahiyesinin idaresinde de etkindi, meclisinde genellikle iki aza bulunurdu. Bu toplumun idaresi 1896'dan sonra bazan Ermenilerde olabiliyordu. Duruşma meclisinde veya Bidayet mahkemesinde Türkler yanında daima bir Ermeni aza vardı. Arasına noter de Ermeniydi, 1896-9'da müstantik (judge d'instuction) yardımcısının pozisyonu da bir Ermeniye verildi²⁶.

Geniş kapsamlı maliye konularında Ermeniler iştirakçiydi. Umumi maliye idaresinde sandık emini normal olarak Ermeniydi, bazan baş yardımcı da Ermeniydi. Reji idarecisi de odanın ayakçı memuruna kadar Ermeniydi. Ziraat Bankası fiubelerinde iki veya üç Ermeni aza vardı ve 1896'dan sonra başmüdür 1896-7, 1902-3 ve 1908'e kadar sık sık Ermeniydi²⁷.

²⁴ Krikorian, *a.g.e.*, s. 85-86.

²⁵ Krikorian, *a.g.e.*, s. 85-86.

²⁶ Krikorian, *a.g.e.*, s. 87-88.

²⁷ Krikorian, *a.g.e.*, s. 87-88.

Zeytun Ermenileri ziraatte ve teknik işlerde olduğu gibi sosyal yaşamın diğer alanların da iştirak etmekteydiler, fakat bir kaza sınırları dışındaki meselelerde olduğu gibi geniş değillerdi ve rolleri de büyük değildi.

Rumların Yaptıkları Hizmetler

Bu vilayetin sosyal yaşamındaki Rum iştirakçiler ne fazla ne de sabitti, fakat biz bazı Rum memurları farklı hükümet idarelerinde bulduk. Toplumsal meselelerde onların katkıları başlıca Halep sancağında ve özellikle Halep'in kendi kasabasında dikkat çekiçidir. Burada vilayet merkezlerinde arasına bir veya iki Rum idarî mecliste, İstinâf ve ticaret mahkemelerinde, malî idarede, Ziraat Bankası fiubelerinde, Umumi işler dairesinde, posta ve telgraf servisinde, askeri hastahane ve devlet orta okulunda çalışırlardı. Halep'in dışında İskenderun, İdle ve Antakya kazalarında Rumlar bazan seçilmiş azalar olarak idarî mecliste; doktor olarak belediyelerde; yargıçlar olarak Bidayet mahkemelerinde; sandık emini ve katipler olarak Ziraat Bankası'nın şubelerinde; yabancı diller bölümünde telgraf müfettişleri olarak posta ve telgraf servisinde nüfuzluydular²⁸.

Urfa sancağında sosyal yaşamda Rum iştirakçiler Birecik kazasında ve başlıca kırsal merkezde ticarî mahkeme azaları olarak ve malî idarede sandık eminleri veya katipler olarak bulunabilirlerdi. Herbir dairede onların sadece biri vardı. Maraş sancağında, Elbistan'da ve kırsal merkezinde arasına Rum memurlar belediye doktorları veya eczacılar olarak istihdam edilirdi, 1896'dan sonra Süleymanlı kazasının valisi genellikle Rumdu²⁹.

Ermenilerin Genel Durumu

Halep vilayetinde, Osmanlı sosyal yaşamındaki Ermeni iştirakçiler Ortaçağ zamanlarında Kilikya Ermeni krallığına sahip olan Halep'te ve vilayetin Maraş sancağı olarak isimlendirilen kısmında dikkate değer ve sabit idiler. Kronolojik bir görüş noktasından bakıldığında, 1896'dan sonra vilayetin farklı yönetim ünitelerinde en büyük rol ve en yüksek pozisyonlar Ermenilere verilmişti. Sosyal yaşamın başlıca alanlarında Ermenilerin oynadığı rol siyasî idare, maliye, yargı mahkemeleri ve umumî sağlık servislerindeydi. Vilayetin bu dairelerinde genellikle bir veya iki kişi idiler, fakat bazan üç veya dört Ermeni de olurdu³⁰.

Erzurumda Yetişmiş Önemli Ermeni Aydınları³¹

ABRAHAMIAN, .i.Yaruthiwn; (?-1895). Urfa belediyesinde çalışan bir Ermeni protestan eczacı.

²⁸ Krikorian, *a.g.e.*, s. 88.

²⁹ Krikorian, *a.g.e.*, s. 88.

³⁰ Krikorian, *a.g.e.*, s. 88..

³¹ Krikorian, *a.g.e.*, s. 88-91.

ARIKIAN, .i.Yaruthiwn; (1815-90). Maraş'ta doğdu, Türklerle çok dostça koşulları olan, bir tüccardı. Üç ila sekiz yıldır idarî meclisin bir azası olarak faaliyettedir. .i.Babiâlî; hükümeti tarafından üçüncü dereceden Osmanî ve Mecidiye nişanı ile onurlandırıldı.

ATTARIAN, Abraham (?-1915). Urfada meşhur bir Ermeni Protestandı. Yıllardır, Alman Hastahanesi'nin eczacısıydı ve aynı zamanda yerel Belediye meclisinde hizmet etmekteydi.

AYVAZIAN, Krikor (?-1900). Urfa'da doğdu, Ermenice ve Türkçe öğrendi ve perakendeci oldu. Müşterilerinin biri, bir 'binbaşı' (tabur komutanı) kurnazlık organize etti ve onu kendisiyle Dayr al-Zor'a gitmeye davet etti ve ordu için yiyecek satıcısı oldu. Kol ağası (adjutant major) rütbesi verilen Ayvazian, böylece Osmanlı ordusunun hizmetine girdi (c. 1885). 1895-96'da katliam zamanında aynı binbaşı ile eve döndü ve ailesini ve bin kadar başka insanı korudu. Gaddarlıktan sonra kardeşiyle Dayr al-Zor'a döndü ve işine devam etti.

BARSUMIAN, Baghdasar. Gaziantep'te doğdu, Beyrut'taki Amerikan Üniversitesi'nde tıp tahsili gördü. 1897'de mezun olduktan sonra Belediye doktoru olarak atandığı Kilis'de yerleşti. 1903'te Kilis'ten ayrıldı.

BASMADJIAN, .i.Armenak;. Doğup büyüdüğü Kilis'te 1906'dan 1910'a kadar maliye idaresinde ajan olarak çalıştı.

BASMADJIAN, Ghazar (Lazar). 1885'ten 1914'e kadar Kilis kazasında idarî mecliste bir azaydı.

BAYRAMIAN, .i.Kevork;. 1885'den 1905'e kadar Kilis'de idarî mecliste bir azaydı.

DER-BEDROSIAN(Ter-.i.Petros;ian), Aghadjan. Kardeşi .i.Nishan; ile ithâlât ve ihracat işinde olan Urfalı eğitimli ve zeki bir tüccardı. Suç ve ticaret mahkemesin seçilmiş bir azaydı. Yirminci yüzyılın başlarına kadar belediye başkan yardımcısı olarak faaliyet gösterdi ve ordu için erzak sağladı.

DJANSIZIAN, .i.Martiros;. Maraş kökenlidir. 1905'de Kilis'e geldi ve Duyun-ı umumiye idaresine müdür olarak atandı. Bu görevini 1912'ye kadar sürdürdü.

GUIRAGOSIAN (Kirakosian), .i.Martiros; (?-1909).1909'a kadar Antakya'nın idarî meclis azasıydı.

GÜLÜZIAN, .i.Kevork; (c. 1840-95). Belediye'nin tıbbi sağlık görevlisi olarak bir kaç yıldır tıp uygulaması yaptığı Maraş'ta doğdu ve eğitim aldı. 1890'daki kolera salgını sırasında Hamlyn karışımı kullanarak pek çok hayat kurtardı.

HEKIMIAN, Sarkis. .i.Kevork;'un oğlu, Gaziantep'de belediye ve askeri doktordu. Meşhur bir şahsiyet olarak özel bir ferman ile bu göreve atandı. Ondokuzuncu yüzyılda yaşadı, fakat hayatı hakkında kayıtlı bilgi yoktur.

IMIRZIAN, Karapet (?-1915). Urfada doğdu ve eğitildi, Arap ve Kürt köylüler kadar Ermeniler tarafından hayvan yetiştirilen köylerin sahibi ve bir tüccardı. 1895'den itibaren yerel idarî meclisin bir azasıydı ve 1903'de adlî mahkemeye tayin olundu. Aynı zamanda Urfa'da hükümet orta okulu ve Türk hastahanesinin malî idaresini yönetti.

ISHKHANIAN, İskender. 1893'te Gaziantep'te doğdu. Belediye doktoru olarak atandığı Halep'te yerleşti. Ölümüne kadar (?) bu görevini sürdürdü. Oğlu Nuri de 1919'dan 1923'e kadar bir askeri doktordu.

KADEHDJIAN, Sarkis (c. 1830-1907). Çeşitli kervansaray ve kiliseler inşa eden Gaziantep'de kendi maiyetinde bir mimardı, örneğın, geniş ve güzel S. Astvadzadzin (Meryemana)'ın kilisesi. Pekçok yıldır, hükümetin baş mimarıydı.

KARGODORIAN, Sarkis (1854-?). Maraş'ta doğdu, babasından duvarcılık işını öğrendi ve sanatını geliştirerek bir mimar oldu. Maraş ve Süleymaniye'de, bazı Ermeni kiliselerinde olduğu gibi, barakalar inşa etti. Maraş'da 1884'deki büyük yangından sonra Eski'sini restore etti ve yeni kapalı çarşılar, Belediye pazarı ve Tuz ve Hişir hanlarını (otel, geniş ticaret binası) inşa etti. Ceyhan üzerinde iki ve aksu nehri üzerindeki üç köprüyü tamir etti. Birinci Dünya Savaşı sırasında Lübnan'a kaçtı ve Beyrut'a yerleşti.

KEYIKIAN, Krikor (1885-1916). Bir zanaatçı olduğu Maraş'ta doğdu ve eğitildi.Yirmibeş yıl kadardır yerel idarî meclisin bir azasıydı. Hükümetle ilişkilerinde Amerikan ve Alman misyonerler için bir ajan olarak faaliyet de gösterdi.

KHIRLAKIAN, Yakob (1856-1920). Maraş'ta ordu müteahhidi olan bir Ermeni Katolik tüccardı. Hem Papa Leo XIII. hem de .i.Babıâlî,'den şeref madalyası aldı.

KIREMITDJIAN, Boghos (fl.c. 1900). Halep'te orduda bir veteriner cerrahıydı ve aynı zamanda sansürcüydü.

MAHIKIAN, Thoros (1862-1916). Maraş'ta doğdu ve yerel Ermeni okullarında eğitildi, Türkçe öğrendi ve Bidayet mahkemesinin ağır ceza mahkemesinin bir memuru olarak ve bir katip olarak hükümet dairelerinde çalıştı. 1880'den sonra bu fonksiyonlara ilaveten Ermeni okullarda Türkçe öğretti.

MAKSUDIAN Efendi. 1900'den 1908'e kadar Halep vilayetinin, vilayet orman müfettişiydi.

MANUSHAKIAN, .i.Nazareth; (1874-1933). Gaziantep'te doğdu, Ermeni Vadanean Okulu'nda tahsil yaptı. Tahsilini bitirdikten sonra, ticarete başlıca ithal boyalarla uğraştı. Ticaret mahkemesinin bir azasıydı. 1921'de Halep'e yerleşti.

MELITOSIAN, .i.Levon;. 1895'lerden 1915'lere kadar Süleymanlı'da belediye doktoruydu.

MOMDJIAN, Sarkis. 1895'lerde (1915?'e kadar) Süleymanlı'da reji müdürüydü.

MURADIAN, .i.Kevork; (1831-94) Maraş'ta doğdu, Türk edebiyatı ve kanuni hukuk tahsili yaparken dokumacıydı. Otuz yıl kadar, sivil mahkeme azası ve hükümet avukatlığı yaptı. Toprağına sahipti ve hükümet çevresinde etkindi, fakat (bizim kaynaklarımıza göre) çünkü o umumi olarak memurları rüşvetçilikle suçladı ve vatandaşlık haklarını kuvvetli bir şekilde savundu, 1892'de yargıçlık görevinden azledildi.

NALTCHADJIAN, Karapet (1862-1916). Maraş'ta doğdu ve yerel Ermeni ve Fransız Babalar Okulu'nda eğitim aldı. Türk kanunları üzerine hukuk tahsili ve sonradan ağır ceza mahkemesine baş katip olarak atandı. İki yıldır, Maraş'ta Andirin kazasının müstantikiydi, daha sonra on iki yıl Maraş'ta avukat olarak çalıştı.

NORASHKHARHIAN, Babik (?-1886). Süleymanlı Ermeni toplumunun önemli bir adamıydı. 1879'dan itibaren bölgenin belediye başkanıydı.

NORASHKHARHIAN, .i.Kevork;. Shil-Panos'un oğluydu, 1869'dan 1883'e kadar Süleymanlı'da polis şefiydi.

SHATAREVIAN, Thoros (1854-1924). Bir Ermeni Katolik olarak doğdu ve Maraş'ta Ermeni okullarında eğitildi. Çitilci Hokas'dan özel Türkçe ders aldı. 1870 kasabadaki adli ve ticari mahkemelerde baş katip olarak istihdam edildi. 1881'de Halep'e geldi, bir avukat olarak hukuki deneyimler geçirdi. Ondan sonra Halep'te mesleğini uyguladı ve mahkeme kurulunun başkanı atandı. .i.Babiâli; tarafından ikinci derceden Mecidiye nişanı ile onurlandırıldı.

TASHDJIAN, Yakob (?-1915). Urfa'da mimar Khatcher'in oğludur, Hükümette Ermeni toplumu kadar nüfuzluydu. Yıllardır adli mahkemeye bir aza olarak iştirak etti. Urfa çevresinde Kürt ve Arap kabileler arasındaki farklılıkları halletmekle görevli olan bir uzlaştırıcı comiteye de başkanlık etti.

TOPALIAN, Yovhannes. Maraş kökenli olup Maraş idari meclisinin bir azasıydı. 1895'de Gaziantep'e taşındı ve ilk önce reji müdürü olarak ve daha sonra bir avukat olarak orada çalıştı.

Kaynakça

A. Cevad (1895-1900). *Diyarbakır 'Memâlik-i Osmaniye'nin Tarih ve Coğrafya Lügati*, II, İstanbul.

Bayındır, Seda (1997). *Adana Ermeni İsyanı (1909)*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi-Marmara Üniversitesi), İstanbul.

Bryce, J. (1916). *The Treatment of Armenians in the Ottoman Empire*, 1916.

Cuinet, V. (1896). *Syrie, Liban et Palestine*, Paris.

Cuinet, Vital (1891). *La Turquie d'Asie*, Cilt: II, Paris.

Çoruh, Haydar (2002). "Erzurum'daki Müslim ve Gayrimüslim Nüfusu Gösteren 1847 Tarihli Nüfus Defteri", *Ermeni Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 6, Ankara.

Dahiliye Nezareti Sicil Genel İdaresi Müdürlüğü (1336). *Osmanlı Ülkelerinin 1330 yılı nüfus istatistikleri*, ü, İstanbul.

Eramian, H. (1929). 'Memorial of Van-Vasporakan, vol. 1, Alexandria.

Fraşeri, Ş. (1888-9). *Kamûs ül-a'lâm*, Cilt: 4, 1306-1316 H.

Güran, Tevfik (2000). "1897 Tarihli İlk İstatistik Yıllığı", *State Institute of Statistics Prime Ministry Republic of Turkey*, (Edit. H.İnalçık-Ş.Pamuk), Ankara 2000.

Gürün, Kamuran (2001). *Ermeni Dosyası*, 5. Baskı, İstanbul.

Karpat, Kemal (1985). *Ottoman Population 1830-1914, Demographic and Social Characteristics*, The University of Wisconsin Press.

Karpat, Kemal H. (1978). "Ottoman Population Refords and the Census of 1881/82-1893", *International Journal of Middle East Studies*, Vol. IX.

Kodaman, Bayram (2001). "Üç Ermeni Şarkısı ve Ermenilerin Türklere Bakışı", *Ermeni Meselesi Üzerine Araştırmalar*, (Edit. Erhan Afyoncu), İstanbul.

Krikorian, Mesrob K. (1977). *Armenians in The Service of the Ottoman Empire 1860-1908*, London.

Küçük, Cevdet (1986). *Osmanlı Diplomasisinde Ermeni Meselesinin Ortaya Çıkışı (1878-1897)*, İstanbul 1986

Küçük, Cevdet (1985). "Osmanlılarda Millet Sistemi ve Tanzimat", *Tanzimat'tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi*, IV, İstanbul, s. 1007-1024.

Küçük, Cevdet (1987). "Millet Sistemi ve Tanzimat", *Mustafa Reşid Paşa ve Dönemi Semineri Bildirileri (13-14 Mart 1985)*, Ankara.

Küçük, Cevdet, (1984), *Osmanlı Diplomasisinde Ermeni Meselesinin Ortaya Çıkışı (1878-1879)*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınlar

Leart, M. (1913). *La question Armenienne a la lumiere des documents*, Paris.

Lepsius, J. (1919). *Der Todesgang des armenischen Volkes*, Potsdam.

Lynch, H. F. B. (1901). *Ermenistan: Seyahatler ve Çalışmalar*, Cilt: II, London.

McCarthy, J. (2002). “Osmanlı Ermeni Nüfusu”, *Osmanlı'nın Son Döneminde Ermeniler*, (Edt. Türkkaya Ataöv), Ankara.

Ormanian, M. (1955). *The Church of Armenia*, London.

Özgül, M. Cemil (2001). “Osmanlı Devleti'nde Ermeniler”, *Yeni Türkiye Ermeni Sorunu Özel Sayısı*, Cilt: I, Sayı: 37, Ankara.

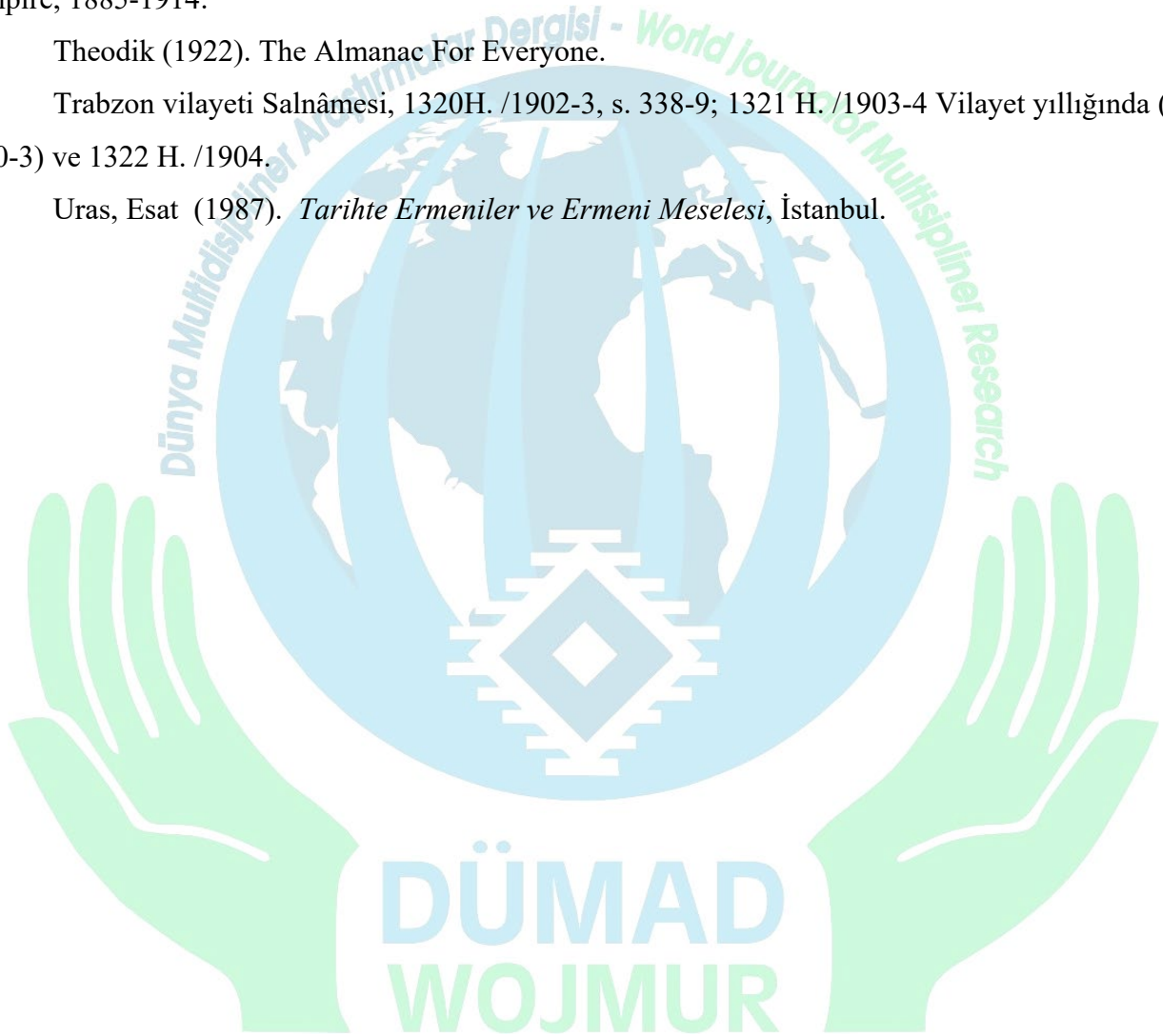
Shaw, Stanford J.-Shaw, Ezel Kural (1983). *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, Cilt: II, İstanbul.

Shaw, Stanford J. (1980). “Ottoman Population Movement During The last Years of The Empire, 1885-1914:

Theodik (1922). *The Almanac For Everyone*.

Trabzon vilayeti Salnâmesi, 1320H. /1902-3, s. 338-9; 1321 H. /1903-4 Vilayet yıllığında (s. 470-3) ve 1322 H. /1904.

Uras, Esat (1987). *Tarihte Ermeniler ve Ermeni Meselesi*, İstanbul.



KİLİSELER VE MEKTEPLER KANUNUNA GÖSTERİLEN İÇ VE DIŞ TEPKİLER (1909-1911)

Ercan YÜCEL*
Türkan YÜCEL**

Araştırma Makalesi/Research Article

Atıf/Cite as: Yücel, E. ve Yücel, T. (2023). Kiliseler ve Mektepler Kanununa Gösterilen İç ve Dış Tepkiler (1909-1911). *DÜMAD* (Dünya Multidisipliner Araştırmalar Dergisi), 6(Prof. Dr. Durmuş Ali Arslan Özel Sayısı), 327-368.

Özet

1870’li yıllarda Eksarhlığın kurulmasıyla, Rum Patrikliği’nden kopmayı başaran Bulgarlar ile Rumlar arasında başlayan çatışma, kısa zaman içerisinde Sırp, Ulah, Arnavut ve Romen kiliselerinin kurulması şeklinde kendini gösterdi. Bütün bu unsurların kendi toprak bütünlüklerini oluşturmadan önce, sahipsiz bir bölge olarak Osmanlı elinde kalan son toprak parçası olan Makedonya bölgesindeki kozmopolit yapıyı parçalayarak, elde edilebilecek en geniş parça ile kendi birliklerini oluşturma yoluna gittiler.

Osmanlı Devleti ise unsurları arasında başlayan bu mücadeleyi durdurmak adına bir şey yapabilecek durumda değildi. Bu sebeple yüzyıllardır beslediği Ortodoks Rum Patrikliği’nin tüm tepkilerine rağmen, bütün unsurların kendi kiliselerine sahip olabilmemesinin önünü açmak ve aralarında problem olan cemaat, kilise ve mektep meselesini kendi eliyle ayıklayarak, kansız bir şekilde sonuçlandırarak yeni bir yol bulmayı denedi. Tek çıkar yol —Kilise ve Mektepler Kanununun çıkarmak idi ve öyle de yapıldı. İttihat ve Terakki Parti yönetimi iyi niyetli olarak çıkardığı bu kanun sebebiyle Rumeli ve Balkanlarda kazandığı dostlardan daha fazla düşman sahibi oldu. Bu kanun her ne kadar Türk tarafının elini güçlendirmek amacıyla yapılmış olsa da, kısa bir zaman sonra bu unsurların aralarındaki meseleleri çözümlenmiştir. Ancak bu defa kanundan faydalanan unsurlar, Osmanlı Devleti’ni parçalamak ve birbirlerine verecekleri destekler sayesinde kendi bağımsızlıklarını elde etmelerini sağlayacak yeni bir çatışma alanı ortaya çıkararak, devletin Rumeli’deki varlığını sonlandıracak adımlar atılmasını sağlamışlardır.

* Öğretmen, Antakya Sümerler Ortaokulu, ercanyucel@windowslive.com, Orcid: 0000-0003-4892-1303

** Öğretmen, Antakya 75. Yıl Ortaokulu, turkanyucel02@gmail.com, Orcid: 0000-0003-3841-7699

Bu makalede Osmanlı Devleti'nin uzun zamandır Balkan politikası olarak yürüttüğü kiliselerin ayrılığı prensibinin ortadan kaldırılması sonucunda çeşitli milletlere ait kiliselerin birbiriyle barıştırılmasından kaynaklı Osmanlı karşıtı yeni bir dönemin, ülkenin parçalanmasına dönüşmesine duyulan iç ve dış tepkiler incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Millet Sistemi, Tanzimat, Patrikhane, Eksarhlık, Kilise ve Mektepler Kanunu.

Abstract

With the establishment of the Exarchate in the 1870s, the conflict between the Bulgarians and the Greeks, who managed to break away from the Greek Patriarchate, soon manifested itself in the form of the establishment of Serbian, Vlach, Albanian and Romanian churches. Before all these elements formed their own territorial integrity, they tried to create their own unity with the largest piece that could be obtained by breaking the cosmopolitan structure in the Macedonian region, which was the last piece of land left in Ottoman hands as a derelict region.

The Ottoman Empire, on the other hand, was not in a position to do anything to stop this struggle between its elements. For this reason, despite all the reactions of the Orthodox Greek Patriarchate, which he had been feeding for centuries, he tried to find a new way to pave the way for all elements to have their own churches and to resolve the problem of community, church and school with his own hands, and to conclude it bloodlessly. The only way out was to enact the 'Church and Schools Law', and so it was done. The Union and Progress Party management had more enemies than the friends it had gained in Rumelia and the Balkans due to this law, which it had enacted with good intentions. Although this law was made to strengthen the hand of the Turkish side, it soon resolved the issues between these elements. However, this time, the elements benefiting from the law created a new area of conflict that would allow them to break up the Ottoman Empire and achieve their independence thanks to the support they would give to each other, and ensured that steps were taken to end the existence of the state in Rumelia.

In this article, the internal and external reactions to the transformation of a new anti-Ottoman era into the disintegration of the country will be examined, as a result of the abolition of the principle of separation of churches, which the Ottoman Empire has carried out as a Balkan policy for a long time, and the reconciliation of churches belonging to various nations with each other.

Keywords: Nations System, Reform, Patriarchate, Exarchate, Church and School of Law.

Giriş

Osmanlı Devleti, bölge itibarıyla Bizans'ın en hassas olduğu ve yumuşak karnı denilebilecek bir bölgede kurulmuştur. Rum nüfusun yoğun olarak bulunduğu bu bölge, hem dinsel hem de sosyolojik açıdan son derece ehemmiyetli bir yerdi. Osmanlılar bu bölgeyi, özellikle de İznik'i ele geçirdikten sonra Bizans zulmü altında inleyen Rum nüfusa büyük ilgi göstermişti. Bu ilgi ve alakanın temel mantığı, önemli bir yekûn tutan bu Rum nüfusun sisteme dâhil edilmesini sağlamaktı. Osmanlı Devleti'nin Bizans yönetimine karşı kullandığı en önemli politik güç, adalet idi. Rum köylüsü Osmanlı adaleti karşısında eski efendilerini terk ederek, fazla bir direniş göstermeden yeni hamilerinin hakimiyeti altına girmek için adeta istekli olduklarını göstermekten de kaçınmıyorlardı. Bu fırsatı değerlendiren Osmanlılar Kocaeli, İzmit, İznik, Bursa ve Çimpe Kalesi'nin fethiyle daha önce Anadolu Beyleri tarafından birkaç kez fetih girişiminde bulunulan Rumeli'ye geçmeyi başarmış ve bölgede elde etmiş olduğu yerleşkeler sayesinde hızlı bir fetih ve yayılma siyaseti yürütmüştür. Böylece Osmanlı Devleti bölgede genişlerken, savaşımlardan çok akrabalık ilişkilerinden ve başarıyla uyguladığı iskân politikalarından da faydalanmıştır. Bu politika sayesinde Türk topraklarına katılan bu geniş coğrafya ile hakimiyetleri altındaki nüfusun giderek farklılaştığını ve bu nüfusa karşı uygulanan güven artırıcı politikalar, yeni katılan iştirakçilerin/gayrimüslim unsurların sadakatini sağlamayı da başarmıştır. Bu sayede Müslim ve gayrimüslimleri aynı potada harmanlayabilecek yeni bir sistem oluşturulmuştur. Tebaanın etnik kimliği yerine din ve mezhebine göre sınıflandırıldığı bu sisteme *-millet sistemi*" adı verilmiştir (Ortaylı, 2005: 66). Bu sistemde gayrimüslimler, yaşadıkları bölgeye ve etnik yapıya bakılmaksızın, aynı devletin vatandaşı olarak kabul edilmişlerdi (Eryılmaz, 1992: 13).

Millet sistemi söz konusu zümrelerin devletin kontrolüne girmesini ve otoritenin merkezde toplanmasını kolaylaştırmıştır (Karpata, 2006: 113). Sistem oluşturulurken hâkim unsur tarafından tebaaya her zaman bir belge verildiğini söylemek mümkün olmasa da, emsal gösterilmek suretiyle bu tür belgelerin verildiği varsayılmaktadır (Ortaylı, 2005: 66).

Bu tutum benzeri yönetimlerden farklı olarak dilsel, dinsel ve ırkî hüviyetleri koruyabilen yeni bir tavrın gelişmesini sağlamak suretiyle, gayrimüslimler arasında da bir Osmanlı vatandaşlığı bilincinin yerleşmesini temin etmiştir. Böylece sistem devletin huzur ve selametini güvence altına aldığı gibi, hâkim unsurun bahsettiği hak ve imtiyazların bir karşılığı olarak, gayrimüslim tebaanın da tam itaati sağlanmış oldu (Ortaylı, 2005: 67).

Osmanlı Devleti, sistemin ayaklarını oluştururken, hukuk ve siyaset yanında devletin geleceğini teminat altına alacak olan ve gayrimüslim toplulukların kendi aralarında eskiden var olmayan yeni bir teşkilatlanmayı da kurmayı başarmıştır. Dinsel kimlikleri ön plana çıkaran bu teşkilat, gayrimüslim tebaayı oluşturan Rumları, Ermeniler ve Yahudileri de bu yeni sisteme dahil

etmiştir. Sistem içerisinde Ermeniler, Gregoryan; Rumlar, Bulgarlar ve Sırlar Ortodoks; Yahudiler ise Musevi olarak zikredilmekteydi (Ortaylı, 2005: 67).

Bu sistem içinde, İstanbul Fener Rum Patrikliğinin ayrı bir yeri vardı. Fatih, İstanbul'un fethini müteakip kapatılmış olan patrikhaneyi yeniden ihya ederek Ortodoks cemaatin çeşitli birimlerini sistemin bir parçası haline getirmek istemişti. Bu sebeple, Avrupa dillerine vakıf olan Rum aileleri Divan-ı Hümayun tercümanlığı gibi önemli görevlere tayin etti. Bu görevler Rum Ortodoksların oluşturduğu yeni bir aristokrat sınıf ortaya çıkardı (Demirağ, 2002: 17). Bunlardan bazıları Balkanlarda önemli eyaletlerin başına getirildi. 1711-1716 yılları arasında Eflak Boğdan'a Bey olarak atanan Rum aileler zaman içinde devlete önemli katkılarda bulundular. Ortodoks Rumlar, bu ailelerin nüfuz sahibi makamları sayesinde elde ettikleri serveti, Rusların Slav politikasının da etkisiyle, Rum kültür ve siyasetini geliştirmek için kullandılar (Demirağ, 2002: 17). Siyasî ve kültürel maksatlarla başlayan bu gelişmeler bir süre sonra ayrılıkçı faaliyetlere dönüştü. Bu faaliyetler Büyük Bizans hayalini canlandırmak anlamına gelen -*Megalo İdeal* fikrini yeniden ortaya çıkardı (Demirağ, 2002: 18). Bu fikrin uyanışı kısa bir süre sonra Rum isyanlarının başlamasına ve 1821 yılında Mora'da bir Yunan Devleti'nin kurulmasına zemin hazırladı. Bu durum Rumların Osmanlı Devleti nezdindeki ayrıcalıklarına son verilmesine sebep oldu. Ayrılıkçı faaliyetlere girişen Rumlar yerlerini, sonradan "*millet-i sadıka*" olarak adlandırılacak olan Ermeniler'e terk etmiş oldu.

Türkler Anadolu'ya geldiklerinde, Anadolu'nun muhtelif yerlerinde yaşayan ve siyasî politikaları gereği Bizanslılar tarafından Anadolu'nun muhtelif yerlerine dağıtılmış olan, Ermeniler Fatih Sultan Mehmet tarafından, bir millet olarak teşkilatlandırıldılar. İstanbul alındıktan sonra Bursa Ermeni Metropolitisi Ovakim İstanbul'a çağrıldı ve 1461'de Gregoryan Ermeni Patrikhanesi kurularak patrikhane ihya edilmiş oldu. Böylece Ermenilerin ruhani merkezi de İstanbul'a taşınmış oluyordu. Ermeni Patrikliği'nin teşkilinden sonra, Süryaniler ve Ortodokslar dışındaki Hıristiyan cemaatler *bir birlik teşkil edene kadar* Ermeni Patrikhanesi'ne bağlandı. Yakın coğrafyada dağınık halde yaşayan Ermeniler de İstanbul'a getirilerek yeni bir Ermeni cemaatinin oluşması sağlanmış oldu (Ercan, 2001: 88-89; Topbaş, 2007: 19).

Millet sisteminin bir diğer ayağını teşkil eden Yahudiler ise İslâmın ilahi dinlere karşı uyguladığı zimmî hukuku sayesinde vergilerini ödemek ve özel kanunlarla belirlenen yükümlülüklerini yerine getirmek şartı ile rahat bir yaşam sürdürmüşlerdi. Hıristiyan topluluklar içinde ezilen Yahudiler için Osmanlı ülkesi, memnuniyetle sığınılacak bir vatan olmuştu (Gürkaynak, 2003: 280). Osmanlılar ile Yahudilerin ilk buluşması Bursa'nın fethi sırasında gerçekleşti. Yahudi mahallesinin bulunduğu Bursa, Orhan Bey tarafından fethedildikten sonra Yahudilere serbestçe ibadet yapabilecekleri bir sinagog açma izni verilmişti. Osmanlı Devleti'nin 1362 yılında Edirne'yi topraklarına katması üzerine, çevredeki Yahudiler, buraya göç etmeye başladılar (Eroğlu, 2000: 25;

Gürkaynak, 2003: 280). Osmanlı Devleti'nin gayrimüslim unsurlara karşı yürüttüğü siyasetten memnun kalan Hahambaşı İsaac Sarafati, Hıristiyan baskısından bunalan Yahudileri Osmanlı Devleti himayesine çağırıyordu. Bu çağrı üzerine 1394'de Fransa'dan ve 1415'de İspanya'dan göç eden Yahudiler Osmanlı topraklarına yerleştiler (Bozkurt, 1993: 541).

İstanbul'un fethi, diğer milletler gibi Yahudiler için de yeni bir başlangıç olmuştur. Bizans döneminde şehre alınmayan Yahudiler, kısa sürede İstanbul'a göç ettirilerek yeni bir cemaat oluşturuldu ve Yahudilerin başına Bizans döneminde sürekli aşağılanan dinî ve siyasî lider Moses Capsali getirildi. Zimmî hukukun bir gerekçesi olarak diğer gayrimüslimler gibi Yahudiler de, devlete cizye ve haraç vermekle yükümlüydü. Bu vergileri toplama görevi ise dini ve siyasî liderlerine aitti. Capsali'yi hahambaşı olarak huzura kabul eden Fatih Sultan Mehmet, ona çeşitli hediyeler takdim etmişti (Gürkaynak, 2003: 281). Bu tarihten sonra Osmanlı Devleti sınırları dahilinde banker ve tüccar olarak önemli bir mevki yakalamış olan birbirinden farklı kültürlere sahip Yahudiler, Osmanlı hoşgörüsü ve koruması altında, dinsel baskı ve kısımlardan uzak bir şekilde, varlıklarını korumuş ve geliştirmişlerdi (Bozkurt, 1993: 542).

Osmanlı Devleti, bazı dini imtiyazlar tanımak suretiyle birbirinden farklı bu toplulukları kontrol altında tutmaya çalışmıştır. Bu imtiyazlar ile sözkonusu toplulukların kamu görevlisi olabilmelerinin önü açılmış oldu. Bu topluluklar orduların geri hizmetlerinde görev alabildikleri gibi lonca teşkilatlarına da kabul edilmişlerdi. Bu sayede güvenliği temin maksadıyla derbentlerin veya geçitlerin korunmasında da vazifelendirilmişlerdi (Cin ve Akgündüz, 1989: 315).

Bu yapılırken sisteme dahil edilen muhataplar bizzat devlet tarafından belirlenmiştir. Bu muhataplar genel olarak dini liderler, mahallî ihtiyarlar, kocabaşılar ve milletbaşılar şeklinde temayüz etmiştir. Bunlar genel olarak kendi cemaatleri tarafından seçilerek devletin onayına sunulmuşlardı. Bu liderler buldukları makamları kayd-ı hayat şartıyla elde ederken, makamdan tardedilmeleri ise ancak ölüm, vatana ihanet veya kendi topluluklarının vereceği kararlar dahilinde olmuştur. Bu liderlerin kendi geçimlerini sağlamak veya devlete karşı sorumluluklarını yerine getirmek için sahip oldukları bazı hakları vardı. Bu haklar arasında vergilendirme en önemli yeri tutmaktaydı. Vergilendirme konusunda aşırıya kaçmaları devletle zimmî topluluklar arasındaki ilişkileri gerebileceği için devlet, cemaat liderlerini dini yetkileri haricindeki konularda kontrol altına almaya çalışıyordu (Bozkurt, 1993: 52).

Kapitülasyonların bir sonucu olarak, misyonerlik faaliyetlerinin başlamasıyla, Osmanlı toplumu Avrupalı devletlerin müdahalesine açılmıştır. Osmanlı Devleti sınırları dahilinde özgürce yaşayan ve devletin gücünden sınırsız yararlanan gayrimüslim unsurlar, Osmanlı Devleti'ni çağının gerisinde kalması ve Avrupalılar karşısında üstünlüğünü kaybetmesi sebebiyle yitirdikleri imtiyazlı durumlarını yeniden elde etmek için, bu defa yeni komşuların veya levanten denilen zengin

tüccarların sunduğu imkânlardan yararlanmaya yönelmişlerdi. Bu durum Osmanlıların gayrimüslim tebaa üzerindeki otoritesini kaybetmesine neden olmuştu. Avrupalı ziyaretçiler bir müddet sonra Osmanlı Devleti'nin zayıflamasından istifade ederek, pozisyonlarını ticarî münasebetlerden ziyade iç işlerine müdahil olma seviyesine yükseltmişlerdi. Bu gelişmeler gayrimüslim tebaa ile Osmanlı Devleti arasında bir kimlik savaşının ortaya çıkmasına sebep olmuştu. Patent sistemi olarak adlandırılan bu sistem ile Avrupalı devletler, Osmanlı vatandaşı gayrimüslimleri ayartarak kendi vatandaşlıkları altına almaya, onlara kendi bandıraları altında ticaret yapma hakkı vererek Osmanlı uyrukluğundan çıkmaya zorladılar (Berkes, 1978: 148–149).

Bu zorlama bir süre sonra gayrimüslim tebaanın köklerin arama eylemine dönüştü. Fransız ve Rus ajanlar sayesinde Osmanlı vatandaşı gayrimüslimler Osmanlılık bilincini yitirmeye ve hızlı bir şekilde millîleşme/milletleşmeye doğru yeni bir eğilim kazanmaya başlamışlardı (Balta, 200: 243).

Bu ayrışmayı tetikleyen bir başka husus ise Fransız ihtilali ve hemen akabinde başlatılmış olan Rus ajanlarının faaliyetleridir. Rus ajanların Mora ve çevresinde gerçekleştirdikleri operasyonlar sayesinde Ruslar, Çeşme'de Osmanlı Donanması'nı yakmışlardı. Bu olay Akdeniz'deki Osmanlı otoritesinin Rusların lehine sarsılmasına sebep olmuştu. Bu durum gayrimüslim Osmanlı tebaasının Fransızlardan ziyade, Ruslara meyline sebebiyet vermiştir (Uçarol, 1995: 130–133).

Osmanlı Devleti, Sırp, Mora ve diğer unsurların giderek azgınlaşan ayrılıkçı tutumları sebebiyle zaafa uğrayan "*millet sistemi*" ni, Tanzimat Fermanı sonrasında ortadan kaldırmayı ve yerine "*Osmanlı vatandaşlığı*" kavramını koyabilmeyi amaçlayan yeni çalışmalar yapmaya başlamıştır. Bu yeni vatandaşlık mevzuatı gereğince hukukî statü farklılıklarına son verilerek, azınlıklar için ön görülmüş ve uygulanmakta olan tüm sosyal ve hukukî kısıtlamaların kaldırılmasına karar verilmiştir. Bu kısıtlamalar 1856 Islahat Fermanı ile gayrimüslimler lehine genişletilmiştir. Bu ferman sayesinde ortaya çıkan hukuki boşluklardan faydalanan gayrimüslimler hızlı bir şekilde millet nizamnameleri çıkarmaya başlayarak kendi milli kimliklerini oluşturmaya yönelmişlerdi. Gayrimüslimlerin bu yönelimine farklı bir yorum getirmek isteyen Osmanlı Devleti, 28 Ocak 1869 da Osmanlı Vatandaşlık Nizamnâmesini çıkararak meseleye nokta koymaya çalışmıştır (Çoruh, 2008: 369– 399; Serbestoğlu, 2011: 205 vd.).

I. Meşrutîyet'in ilanı ve Kânûn-ı Esâsî'nin kabulü ile bu süreç anayasal bir zemine oturtulmak istenilmişti. Ancak gayrimüslim Osmanlı vatandaşlarının kimlik problemleri devlet nazarında bir zemine oturtulmuş olsa da, kimlik meselesi cemaatler arasında sorun olmaya devam etmiştir.

Kimlik meselesi gayrimüslim cemaatler arasında uzayıp giden bir kargaşa ve çatışmaya dönüşmüştü. Bu kargaşa ve çatışma kısa bir süre sonra Ortodoks mezhebinin katı kurallarını yıkmaya ve milli kiliseler kurulması çabasına dönüştüğü görülmüştür. Daha sonra bu kiliseler Rum

Patrikliği'nden ayrılarak kendi otoriter yapılarını oluşturmak için Osmanlı Devleti'nden imtiyazlar elde etme yarışına girdiler. Bu yarış kısa bir süre sonra Rum Ortodoks Patrikliği ile Rumeli ve Balkan cemaatlerini bir ayrışmanın eşiğine getirdi.

Kânûn-ı Esâsî'nin ilanı da bu süreci destekledi. Avrupalıların gayrimüslimlerin lehine yaptıkları müdahalelerden kurtulmak isteyen devlet, meşrutiyeti ilan etmek zorunda kaldı. Meşrutiyetin ilanı önce Ortodoks cemaatin parçalanmasına ve dolayısıyla Rum Ortodoks Patrikhanesi'nin Ortodoks dünyası üzerinde kurmuş olduğu hükümranlığın ortadan kalkmasına sebep oldu. Daha sonra da, Osmanlı Devleti'nin parçalanmasına da zemin hazırlamıştır.

Osmanlılar bu süreci geciktirmek için *kilise ve mektepler kanunu* denilen yeni bir yasa çıkarmak suretiyle, birbirinden farklılaşmış bu cemaatleri kendi eliyle ve kendi malî imkânlarıyla ihya etmiştir. Bu sayede Rum Ortodoks ablukasını parçalamayı hedefleyen Osmanlılar, Mora'da başlayan Osmanlı aleyhtarı yürüyüşün yönünü, Ortodoks hükümranlığının parçalanması şekline dönüştürmüştür. Bununla beraber birbirinden ayrılmış bu milletlerin ve kiliselerin oluşturduğu yeni bir Ortodoks dünyasının doğmasını da engelleyememiştir. Bu yeni Ortodoks dünyası inanç birliğini kaybetmiş olup, bundan sonraki politikalarını dinsel yönelimlerden çok ekonomik ve siyasî çıkarılara göre geliştirmeyi tercih etmiştir. Böylece bu yeni Ortodoks milletleri buldukları coğrafyayı önce Rum ruhbanlardan daha sonra da Osmanlılar'dan temizlemek için yeni bir arayışın içerisine girmişlerdir.

Bu arayış, milletleşme ve kilisleşme sürecinin önünü açan Osmanlı Devleti'nin de, sonu olmuştur.

Kiliseler ve Mektepler Kanuna Yönelik Tepkiler

Kilise ve Mektepler Kanununun Meclis-i Mebusan tarafından kabul edilmesi Rumlar arasında heyecana neden oldu. Kanunun kabulünü protesto etmek amacıyla Selanik'te 5000 kadar Rum toplanarak bir miting düzenledi. Rumlara göre kanunun ilk üç maddesinin uygulanması mümkün değildi. Rumlar, Meclis-i Mebusan'ın kabul ettiği bu kanunun Ayan Meclisi'nden geçmesini engellemek için bir telgraf hazırladılar. Bu telgraf valiye, Meclis-i Mebusan'a ve patrikhaneye gönderilmiştir (Tanin, 8 Eylül 1909: 2).

Kiliseler kanunun ilanından hemen sonra Rum Patrikhanesi kapıkâhyasını Sadrazam Paşa ile görüşmek üzere sadarete göndermiştir. Ancak Sadrazam Paşa'nın işlerinin yoğun olması sebebiyle bu görüşme müsteşar Adil Bey ile yapılmıştır. Müsteşar Adil Bey, Kâhyaya şu beyanatı vermiştir.

-Hükümet, Kiliseler kanununun kabul ve tasdik etmekte patrikhane aleyhine hiçbir fikir ve maksat beslememektedir. Bu kanunun tatbik edilmeye başlanmasıyla patrikhaneye geçmişte olduğu gibi saygı ve şefkatle muamele edilecektir. (Tanin, 1 Temmuz 1910: 3).

Müsteşarın bu açıklaması üzerine Kâhya da şu noktalara dikkat çekmiştir:

“Patrikhanenin Kiliseler kanunu üzerinde ittihat ettiği kararların mahiyeti kati suretle açıklık kazanmış ise de, bu kanunun kabul ve tasdiğiyle Rum Kilisesi”nin ve anasının haksızlığa uğramayacağını ümit ederiz. Patrikhane, hukukunu muhafaza ve müdafaa için sonuna kadar mukavemet etmek ve hiçbir fedakârlıktan kaçınmamak azim ve kararlılığındadır. Bütün Rum anasırı, bu meseleden dolayı fevkalade şaşkın ve ümitsiz bir haldedir. Rum basını, elem ve ıstırabını acı bir surette izah etmektedir. Şehrimiz ecnebi mehafil-i siyasîyesi, bu kanuna büyük bir ehemmiyet atfetmekte ve bir buhranın vukuundan korkmaktadırlar. Siyaset nokta-i nazarından, bu kanunu ilerisini düşünmeden yapmamış addetmektedirler. (Tanin, 2 Temmuz 1910: 3).”

Mezahip müdürü Baha Bey, hükümetin Makedonya’da yaşanan bir sorunu halletmek amacıyla hazırladığı Kiliseler Kanunu hakkında, *Fürus Gazetesi* muharririne şu beyanatta bulunmuştu. *“Hükümet-i Osmaniye, Kiliseler kanununu kabul ve tasdik etmekle, Rumlara ve Bulgarlara bir yardımda bulunduğunu zannetti. Fakat hükümetin bu fikir ve maksadının kötüye yorulduğu görülüyor* (Tanin, 2 Temmuz 1910: 3).

Osmanlı Devleti’nin kararlı tutumu karşısında patrikhane bir heyet kurarak konunun hukuki boyutunun incelenmesini istedi. Patrik, Osmanlı hükümetini suçlayarak, *Türklerin amacının Ortodoksları bölmek, Patriğin sıradan bir memur olarak gösterilmesini sağlamak, cemaatler arasında fitne ve nifak çıkarmak olduğunu iddia etti*. Oysaki devletin, ayrılıkçı fikirlerle donanmış olan Rumlar ile diğer Balkan ulusları arasında yaşanan rekabeti ve çatışmayı ortadan kaldırmaktan başka bir amacı yoktu. Hükümet nezdinde yapmış olduğu girişimler de başarılı olamayan patrikhane, Avrupa devletlerini meseleye bulaştırarak, hükümeti baskı altında tutmaya çalışıyordu (Çoruh, 2013: 111).

Kâhya ile müsteşar arasında geçen konuşmanın hemen akabinde meselenin kendi kontrollerinden çıkmasını istemeyen Ortodoks Rum Patrikliği Tanin Gazetesi’ne bir beyanda bulunarak, kendi görüşünü açıklamak gereği hissetmiştir. Buna göre; Patrikhane kanun hakkında hükümetle iki noktada ihtilaf içindedir. Birinci nokta; Rumeli ve Edirne’de ihtilafli kiliseler ile ilgili meclisin çıkardığı kanundur. Bu kanun, Kânûn-ı Esâsî’nin, din ile ilgili maddesine ters düştüğünden patrikhane tarafından kabulü mümkün değildir.

Patrikhane ile hükümet arasında var olan diğer bir ihtilaf konusu ise; kiliseler kanunu hakkında Rum Patriğinin de içinde bulunduğu bir heyet tarafından hazırlanacak olan mazbatanın padişaha sunulması talebinin hükümet tarafından kabul görmemiş olmasıdır.

Yapılan bu açıklama kısa bir süre sonra patrikhanenin görüşlerini de içerecek şekilde bir beyannâme haline getirildi ve sadarete sunuldu. Buna mukabil patrikhane kendi meclislerinde konuyu

bir kez daha değerlendirerek hükümetin vereceği cevaba göre tavrını belirleyecekti. Patrikhanenin bütün çabalarına rağmen, Rumların büyük bir kısmının patrikhane ile birlikte hareket etmedikleri de dikkatlerden kaçmamaktaydı (Tanin,3 Temmuz 1910: 2).

Rum Patriği, Rumlar arasındaki bu ayrıklığı ortadan kaldırmak için bir çağrıda bulundu ve kanun üzerinde görüşbirliği sağlamak amacıyla bir kez daha toplandı. Ancak bu meclisten de istenen sonuç elde edilemedi. Meclis üyeleri kanun üzerinde ittifak sağlayamadılar. Patrikhane meclisinin toplandığı sırada Mezahip müdürü Baha Bey, Patrik Efendi'nin yanına giderek hükümetin bu kanun hakkındaki fikrini patriğe iletmiştir. Bunun üzerine Patrik, Baha Bey'i meclise davet ederek meclis azalarına hitap etmesini sağladı. Baha Bey yaptığı açıklamada; Ruhani ve cismani meclisin kiliseler kanununa ilişkin tereddütlerini içeren telgrafın sadarete havale edildiğini belirterek, sadrazam paşanın mecliste vekillere patrikhanenin tereddütlerini anlattığını ve kendisini de Osmanlı Devleti'nin kiliseler kanununu ne maksatla çıkardığını patrikhaneye anlatmaya memur kıldığını beyan etmiştir (Tanin, 3 Temmuz 1910: 2).

Kilise ve Mektepler Kanunu, her ne kadar bütün Hıristiyan tebaanın sorunlarına bir çare olarak ortaya çıkmış olsa da, Rumlar memnun edilememişti. Rumlar haricinde kanuna muhalefet eden yoktu. Bunun önemli sebepleri yukarıda geniş bir şekilde izah edilmiştir. Ancak burada kısa bir hatırlatmada bulunmak yeterli olacaktır. Rum tarafı yüzyıllardır elinde bulundurduğu Ortodoksluk iktidarını bu kanun sebebiyle kaybetme noktasına gelmiş bulunduğu bilincinde olduğundan, kanunun iptalini istemek azmi ve kararlılığı içerisindeydi.

Gelişmeleri yakinen takip eden Tanin başyazarı Babanzâde İsmail'e göre; Meclis-i Mebusan ve Meclis-i Ayan üyeleri Makedonya'daki sorununun Kilise ve Mektepler kanununun çıkarılması ile sona ermeyeceğini ve yeni olaylara gebe olacağını biliyorlardı ve hatta Rumların bu kanundan memnun olmayacaklarından dolayı kanunun uygulanmasını engellemek için her türlü girişimden imtina etmeyeceklerini tahmin ediyorlardı. Bu durum kanun görüşmeleri sırasında Rum Mebusların tavırlarından da anlaşılıyordu. Nitekim kanunun uygulanmaya konulmasını engelleme girişimlerinde başarılı olamayan patrik, Sinod Meclisine istifa talebinde bulundu, patriğin istifa etme talebi Sinod Meclisi tarafından kabul edilmedi. Patriğin bu istifa teşebbüsü aslında meşrutî hükümete tepki ve tehdit mahiyetindeydi. Patrikhane her yolu denemeye çalışsa da kanun hakkında padişaha yapılacak itiraz herhangi bir sonuç vermeyecekti. Her ne kadar onaylama konusunda son söz padişahın ise de Meclis-i Mebusanı yaklaşık iki devir meşgul eden bu kanun hakkında tüm olasılıklar düşünülmüş ve son söz ona göre söylenmiştir. Kanunun padişah tarafından onaylanmaması bu kanunu hazırlayan hükümetten memnun olmadığı sonucu çıkacağından Rum Patrikhanesi'nin padişahın böyle bir tavır seğileyeceğini düşünmeleri mantıklı değildir. Bu husus da her yolu deneyen patrikhane bu zamana

kadar karşı oldukları şeyhülislâmlık makamından şerîi hukuk kurallarının uygulanmasını dahi isteyeceklerdir.

Hatta Patrikhane Şeyhülislâm'dan – *kiliselerin şer"en Rum Patrikhanesi"ne ait olduğuna dair*” bir fetva isteyeceklerini belirtmişti. Bununla da yetinmeyerek şeyhülislâmlık vasıtasıyla –makam-ı hilafetel başvurmayı düşündüklerini belirten, Tanin Gazetesi yazarı Babanzâde İsmail;

–Yıllardır hükümet içinde hükümet gibi davranan ve her türlü imtiyazata sahip olan Rum Patrikhanesi"nin bu siyasî üstünlüğü Meşrutîyet ile sona ermişti. Artık bu durumu patrikhane kabul etmeli ve tüm Anasır-ı Osmaniyenin eşitliği fikrini benimsemelidir. İşine geldiği zaman Meşrutîyeti imkânlarından faydalanıp işine gelmediği zaman hükümet işlerine müdahale etmemelidir. Meşrutîyet meclisinde Anasır-ı Osmaniyenin her unsurundan mebus bulunmaktadır. Rum halkın düşüncelerini Rum mebuslar mecliste temsil etmektedir (İsmail Hakkı, Tanin,4 Temmuz 1910: 1). ”

diyerek, patrikhane hakkındaki düşüncesini ortaya koymuştur.

Osmanlı Devleti içinde Rum Patrikhanesi'nin ayrı bir mevki olduğu herkesin malûmudur. Ancak bu mevkiin, Millî Meclis'in kararlarının üstünde olamayacağını belirterek, meclis kararlarının yargılayıcısı da olamayacağı üzerinde duran Babanzâde, bunun olması halinde patrikhanenin kendine mensup olmayan diğer unsurlar üzerinde de hâkimiyet kurmak gibi eski yetkilerine haiz olacağı bir duruma gelebileceğine işaret etmektedir. O, Meclis-i Mebusandaki tüm mebusların Osmanlı mebusu olduğunun altını çizmekte ve bu mebusların hiçbir şekilde patrikhaneye tabiyetinin söz konusu olamayacağını, bu sebeple de tüm unsurların Meclis-i Mebusan'da zaten eşit olarak temsil edilmeye devam edileceğini vurgulamaktadır.

Bu bakımdan ele alındığında Osmanlı hükümetinin çıkardığı yasaların kayıtsız şartsız tatbik edileceğini ve kanunun uygulanmasına karşı muhalefet edebilecek olan özellikle Rum vatandaşların da uyarılarak, direnişin terk edilmesinin sağlanması üzerinde durmaktaydı.

Osmanlı Devleti'nin bütün iyi niyetine rağmen Rumların bu konudaki muhalefetinin sebebi anlaşılacak gibi değildi. Çünkü Osmanlı tebaası tüm unsurlarıyla dini ayinlerini din ve mezheplerine göre serbestçe yapabiliyorlardı. Buna mukabil itirazların, özlük hakları üzerinde değil de kiliselerin kullanımı üzerinde olduğuna dikkat çekilmektedir. Rumlar arasında kiliselelerin tasarrufu hakkında kanun maddesine itiraz edilirken, fermanla verilmiş olsa dahi bir kilisenin, mutlaka verildiği grubun tasarrufunda olacağına dair bir zorunluluk olmadığı belirtilmekteydi. Nihayet söz konusu kilisede ibadet eden ve Rumeli'nin çeşitli mahallerinden olup, bu kilisenin inşasına maddi ve manevi olarak emek sarfedenlerin de bu kiliseyi kullanma haklarının olduğu belirtilmekteydi.

Rumların bu itirazlarına rağmen, Osmanlı Devleti'nin kilise ve mektepler meselesinde son derece hakkaniyete bağlı hareket ettiği açıkça görülen bir husus idi. Öyle ki bir İslâm devleti olmasına rağmen, binlerce lira sarfedilerek kilise inşasına destek vermekteydi. Devletin göstermiş olduğu bu şefkatin maalesef Rumlar tarafından pek de kavranmadığı, teşekkür etmeleri gerekirken, tam tersine husumet beslemelerinin anlaşılabilir olduğu ifade edilmektedir (İsmail Hakkı, Tanin, 4 Temmuz 1910: 1).

Osmanlı Devleti, kiliseler kanunuyla ilgili olarak Rum cemaatten olumlu tepkiler beklerken, Fener Rum Patrikhanesi'nin idare heyeti kiliseler kanununu görüşmek üzere yeni bir toplantı yapmış, Kapıkethüdasını tekrar saraya göndererek, kanunun padişah tarafından onaylanmasını engellemek istemişti. Sadrazam Paşa, kapı kethüdasına bu uğraşlarının boşuna olduğunu, padişahın Kânûn-ı Esâsî gereğince meclisin kabul ettiği bu kanunu tasdik edeceğini söyledi. Ayrıca kanunun Bulgarlar lehine taraflı olmadığı belirtilerek, kabulü halinde patrikhanenin bundan bir zarar görmeyeceği belirtildi. (Tanin, 5 Temmuz 1910: 2).

Kanunun, Takvim-i Vekayi'de yayımlanarak yürürlüğe girmesinden sonra Fener Rum Patrikhanesi tarafından oluşturulan bir heyet, kanunun nasıl uygulanacağı konusunda sadrazam ile görüşmüştür. Patrik Efendi, hükümet adına sadrazam tarafından yapılan açıklamayı patriklik azasına aktarmıştı. Rum Patrikhanesi Meclisi üyeleri sadrazamın beyanatı üzerine uzun müzakere ve münakaşalar yaptıktan sonra,

“patrikhanenin hukukuna ve mevcudiyetine muğayyir olan Kiliseler Kanunu'nun tatbikine razı olunmayacağı ve bir heyet-i mahsusanın huzur-ı şahaneye çıkararak Rum milletinin hukukuna ve imtiyazatına karşı vuku bulan tecavülden naşi protestoda bulunulmasına müteffiken karar verildiğini” belirterek, patrikhanenin kanunun tatbikine, asla razı olmayacağını belirtmişti (Tanin, 7 Temmuz 1910: 3).

Rum Siyasî Kulübü'nün Faaliyetleri

Patrikhanenin muhalefeti sebebiyle Rumlar ve Rum Siyasî Kulübü tarafından kiliseler kanunu ile ilgili bir toplantı tertip edilerek kanunu protesto etmek için miting düzenlenmesi kararlaştırıldı. Bu karar doğrultusunda kanun aleyhine düzenlenmesi düşünülen mitingler için alınması gereken izinlerin verilmesi hususunda Emniyet Müdürlüğü'ne bir beyannâme gönderilmişti. Bu beyannâme ile Rumların İstanbul'da miting isteği Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti'nce sıkıyönetimin devam etmesi nedeniyle reddedilmekte idi.

7 Temmuzda Kiliseler Kanunu'nun tasdikini müteakip Rum ahali arasında ortaya çıkan heyecan, Rum siyasî kulübü tarafından teşkilatlandırılmak ve mitingler konusunda hükümetin izin

vermemesi de bahane edilerek izlenecek yeni yollar üzerinde karar vermek üzere üyelerini acilen toplantıya çağırmişti.

8 Temmuz 1910'da toplanacak olan Rum siyasi kulübü, ilk olarak Kiliseler Kanunu'nun kabul ve tasdikinden dolayı teessüflerini beyan ederek, bu kanunun uygulanmasının sonraya bırakılmasını hükümetten rica edeceğini açıklamıştır (Tanin,8 Temmuz 1910: 2).

Patrikhane Meclislerinin Düzenlediği Toplantı

Rumlar ve Rum Siyasi Kulübü'nün almış olduğu protesto kararlarına patrikhaneden de destek gelmekte idi. Patrikhane de bir toplantı yapılarak, kanunun tam olarak müzakere edilmesine karar verilmişti. Bu konuda hükümet tarafından da bir adım atılacağına dair Rum gazetelerinde bazı asılsız haberler yayınlanarak, hükümeti etkileme gayretinin olduğu görülmektedir. Sırayla Adliye ve Mezahip Nezareti adına müsteşarla sonra sadrazam ile görüşen patrikhane heyeti son olarak padişah ile görüşme kararını aldı. Kapıkahyasını bu nedenle sadarete göndererek görüşme talebinde bulundular. Toplantı günü ve saatinin belirlenmesi üzerine patrik, patrikhaneye ait her iki meclisi, meclis-i cismaniyi ve ruhaniyi, Kilise Kanunu'nun esası hakkında uzun uzadıya müzake etmek ve bu mesele hakkında tavır belirlemeye yönelik bir çalışma yapmak için toplantıya çağırmıştır.

Bu toplantıda Rum ahalinin fikrini ve izleyeceği yol haritasını belirlemek için her kasabadan ikişer azanın katılımıyla oluşacak bir *Millî Meclis* toplanmasına karar verilmişti. Her ne kadar Rumlar Millî Meclisin oluşturulmasına karar vermiş olsa da bu meseleye dair kesin kararın patrikhane heyetinin padişah tarafından kabulü halinde ortaya çıkacağı bilinmekte idi (Tanin, 10 Temmuz 1910: 3).

İzmir Rumları Tarafından Düzenlenen Miting

Kilise ve mektepler kanunun kabul edilmesinden dolayı patrikhane ve Rumlar arasında önemli bir hayal kırıklığı yaşanmıştı. Bu hayal kırıklığı sebebiyle imparatorluğun her tarafında olduğu gibi, İzmir'de de Rumlar sokaklara dökülmüştür. Patrikhane ise bu konuda önceleri soğukkanlı bir tavır sergilemekle beraber, kanunun onaylanması konusunda padişahın kararlılığı üzerine bu tutumunu değiştirme kararı almıştır. Bundan sonraki yol haritasının aleyhte muhalefet ve protestolar yönünde olacağı kısa bir süre sonra kendini belli edecek açıklamaların yapılmasıyla ortaya çıkmıştır. Proodos Gazetesi'nin tertibiyle bütün İzmir'de kanun aleyhinde bir miting düzenlenmesine karar verilmişti (Tanin, 12 Temmuz 1910: 3).

İttihad Gazetesi haberine göre Aya Fotini kilisesinin avlusu ve civarında sabah saat sekiz sularında toplanmaya başlayan kalabalığın sayısı, Pazar ayini sebebiyle 10.000'i aşmıştı. Saat 9.00'da başlatılan mitinge kürsü başkanı olarak Papa Yorgiyadi Efendi bir nutuk vermiştir. Yorgiyadi Efendi meselenin tarihçesi hakkında bilgi verdikten sonra nizamnamenin Rum milleti için pek tehlikeli

olduğunu beyan etti. Müteakiben mebus Karolidi Efendi, nizamnâmenin Meclis-i Mebusan'da Rum azalar tarafından tenkid edildiğini belirtmiştir. Bununla beraber kanunun Rumlar için haksızlıklar içerse de Rumluğun tamamen ortadan kaldırılmasına yönelik bir çalışma olmadığını ifade etmiştir. Bunun üzerine Kostandi Boncalis adlı bir vatandaş Karolidi Efendi'yi kastederek, konuşmasının kesilmesini ve kürsiden indirilmesini isteyerek, mitingdeki kalabalığın Karolidi Efendi'nin üzerine yürüdüğü görülmüştür. Metropolit Efendi, Karolidi Efendi'nin protesto edilmesi üzerine halkı sükûnete davet ederek ahalinin dağılmasını sağlamıştır. (Tanin, 14 Temmuz 1910:3).

Bir taşkınlığa yer vermeden dağılan mitingde konuyla ilgili verilen demeçler, daha sonra bir metin haline getirilerek şehrin valisine ve telgrafla da sadarete gönderilmişti. Miting esnasında İzmir mebusu Karolidi Efendi tepkilerin odağında olan kişi olmuştur. Bu protestonun arkasında söz konusu gazetenin olduğu gazetede yayınlanan bir makaleden anlaşılmaktadır. *Proodos Gazetesi* sadarete gönderilen telgrafi yayınlarak Karolidi Efendi hakkında şu açıklamada bulunmuştur:

Karolidi Efendi aleyhinde vukua gelen bu tepki üzüntü vericidir. Fakat karasızlığı, tutarlı bir tavır sergileyemeyişi, gerek yorumları, gerek mebus olması, gerekse muallim sıfatıyla haysiyetini kayb eden bu zatın protesto edileceği şüphesiz idi. Gerek kendisinin, gerek İzmir'in haysiyetini efkârı umumiyeden düşüren bu zat, mebusluktan istifa etse idi pek hayırlı bir işte bulunurdu (Tanin, 12 Temmuz 1910:

3). Karolidi Efendiye duyulan bu tepkinin sebebi kanunun görüşülmesi sırasında Rumların hakkını yeterince savunamamasından kaynaklanmaktadır (Kerimoğlu, 2007b: 13).

Manastır'da Rumlar Tarafından Düzenlenen Miting

Kiliseler ve Mektepler Kanunu ilan edildikten sonra ülkenin özellikle Ortodoksların yoğun olduğu bölgelerinde bilhassa Rum Patrikhanesi'nin düzenlediği mitingler ile kanunun protesto edildiği görülmüştür. Bu hususta Selanik'e bağlı Manastır'da 12 Temmuz'da başgösteren protesto hareketleri hükümet konağı önünde büyük bir mitinge dönüşmüştü. Selanik'teki bu mitinge yaklaşık 3.000 kişi katılmıştır. Toplanan kalabalığı dağıtmaya çalışan Jandarma ile ahali arasında çıkan arbede esnasında birçok kişinin Dragor Nehrine atlamak suretiyle telef olduğuna dair iddialar ileri sürülmüştür. Ancak bu iddialar üzerine Tanin gazetesi muhabirleri bölgede geniş çaplı araştırma yapmış olmalarına rağmen, iddiayı doğrulayacak bir ize rastlayamadıklarını beyan etmişlerdi (Tanin, 14 Temmuz 1910: 3).

Bulgar Eksarhı'nın Kilise ve Mektepler Kanunu Hakkındaki Görüşü

Tanin Gazetesi'nden naklen, Foni Gazetesi'nde yapılan bir mülakat ile Bulgar Eksarhı'nın, kanun hakkındaki görüşünü ortaya koymaktadır. Eksarh:

Kiliseler meselesi, Bulgar meselesinin bir safhasıdır. Zira bu mesele, Rumları Bulgarlar kadar alakadar ve müteessir etmez. Bu mesele, patrikhaneye mensup Bulgarlar ile Eksarhane'ye mensup Bulgarlar arasında mevcut bir ihtilafır. Eksarhane'nin kuruluşundan sonra Bulgarlar eksarhane çatısı altında toplanmaya başlamışlardır. Ancak bazı bölgelerde yaşayan Bulgarlar, patrikhane ile eksarhane arasında sorun oluşturmaktaydı. Bu şekilde iki kurum arasında sorun olmaya devam eden yaklaşık 180.000 Bulgar bulunmaktaydı. Bununla beraber Bulgarlar, uzun mücadeleler sonunda kendi kiliselerini patrikhanenin boyunduruğundan kurtarmaya muvaffak oldular. Ancak Bulgar sınırında bulunan ve çoğunluğunu Bulgarların oluşturduğu 17 kazada hâlâ patrikhaneye bağlı Bulgarlar meskûndü ve patrikhane buralardaki metropolitleri tayin konusunda hâlâ tek yetkili merci idi. Rumlar, Bulgarların Rum kilisesine bağlanmasıyla ilgili olarak yapılan çalışmaları yeterli görmüyordu. Bu sebeple, patrikhanenin çabalarına ilaveten zamanın sadrazamı olan Âli Paşa'nın da desteği alınarak, çoğunluğu Bulgarlar da teşkil etse bu bölgelere metropolid tayin etme hakkının patrikhaneye verildiğini iddia etmeye başlamışlardı.

Bu sebeple Bulgar Eksarhı'nın bu bölgelere metropolit atama isteği, patrikhane tarafından kabul edilmemiştir.

Eksarhanenin, Rum Ortodoks Kilisesi'nin imtiyazlarını ortadan kaldırmak üzere başlatmış olduğu çalışmalar neticesinde Rum Ortodoks Patriği bütün patrikleri toplantıya çağırarak, fermanın ortadan kaldırılması için çalışılmasını istemiştir. Bunun üzerine Bulgar Eksarhı kendi şartlarının kabulünü sağlamak amacıyla bu patrikler meclisinin itirazını dinlemeye karar vermişti. Maksudı bu meclisin toplanmasına katkıda bulunmak ve meselenin en azından etraflıca görüşülmesini sağlamak idi. Bu toplantı sayesinde, Eksarhlığın kurulmasına yönelik fermanın, Âli Paşa zamanında çıkarıldığı ortaya konulabilmişti. Bu sayede eksarh, fermanın söz konusu tarihte tam anlamıyla uygulamaya konulamadığını da ispat etmiş olacaktı. Öyleki Eksarh, Rum Patrikliği ile aralarında baş gösteren bu mücadeleyi daha fazla kızıştırmak istemediğini, bunun için de daha önce söz konusu 17 kazaya yönelik verilmiş olan bu fermanın uygulanmasından neden vazgeçtiklerini de bu toplantı sayesinde ifade etme imkânı bulabilecekti.

Toplantıda söz alan Eksarh, Âli Paşa'dan itibaren kendilerine verilen söz konusu ferman veya beratların verilme tarihlerinin Osmanlı Devleti için önemli hadiselerle tesadüf ettiğini söylemiştir. Bu beratların özellikle Girit İhtilali, Osmanlı- Rus muharebelerinden önce Üsküp ve Ohri'de, Yunan Muharebesi esnasında Manastır, İstrumca ve Dare'de metropolitlikler tesisi için beratlar verildiğini belirtmiştir. Bu şekilde alınan beratlar sayesinde Osmanlı İmparatorluğu dahilinde 7 kazada Eksarhlığın teşkilatlanmasının mümkün olduğunu ifade etmiştir.

Eksarh Efendi, eksarhlığa tanınan hakların yeni beratlar verilerek genişletilmesi için hükümete başvurmuştur. Meşrutîyetin ilanı kısa süre de olsa gayrimüslim azınlıklar arasında sukûnet

sağlamıştı. Ancak bayram sevinci sona erince Makedonya’da kilise ve mektepler sorunu yeniden uyanmağa başladı. Eksarh bu sorunun halli için Meclis-i Mebusana havale etmek üzere hükümete başvurduğunu ancak bu başvurunun pek dikkate alınmadığını beyan etti. Eksarh ayrıca patrikhanenin, bu kanuna şiddetle itiraz ettiğini ileri sürüyordu. Patrikhanenin bu kanunun iptaline muvaffak olması bile meselenin hallededildiği anlamına gelmeyecekti. Çünkü Bulgarların daima Bulgar olarak kalacakları ve kendi patrikhaneleri olarak Eksarhane’yi tanıyacakları muhakkaktı. Rumlar ise Rum kalacak ve Fener Rum Patrikhanesi’ni tanımaya devam edeceklerdi. Bu takdirde patrikhanenin bu ahaliyi patriklik bünyesinde tutmak için sürdürdüğü çabanın da bir netice vermeyeceği aşikârdı.

Bulgarlar kiliselerinde anadillerini kullanmaktan başka bir şey istemiyorlardı. Buna mukabil patrikhanenin bu mücadelesi Ortodoksluğa faydadan ziyade bu iki halkın birbirinden nefret ederek tamamen kopmasına sebep olmaktadır. Şayet Rum Patrikhanesi bu mücadeleden vaz geçerse bu iki millet arasında ilişkiler eskiden olduğu gibi normalleşebilecekti. Böyle bir ittifakın meydana gelebilmesi halinde Eksarhane bunun siyaseten değil de sadece dini olarak gerçekleşmesi arzusunda idi (Tanin, 25 Temmuz 1910: 3)

Kiliseler ve Mektepler Kanununun Uygulanması

Patrikhanenin hükümet nezdindeki girişimleri, Rum halkını galeyana getirerek vilayetlerde nümayişlere sebebiyet vermesi, Millî Meclis oluşturma girişimleri, istifa tehditleri gibi hareketlerin hiçbiri hükümeti kararlılığından vazgeçirmedi.

Kanunun son maddesinde belirtildiği gibi kanunun uygulanması konusunda yetki Dahiliye Nezareti ile Adliye ve Mezâhip Nezaretine aitti. Daha fazla heyecan ve infiale sebebiyet vermemek için bir an önce kanunun uygulamasına geçildi. Meclisteki tartışmalarda gündeme getirildiği gibi, Dahiliye Nezareti ilk iş olarak bölgede kaç kilise ihtiyacı bulunduğunu tesbit etmeye çalıştı. Yapılan incelemeler sonunda Makedonya’da; Filorina, Kırçova, Ohri, Pirlepe, Behişte ve Kesriye’ye bağlı köylerde patrikhane için 19 kilise 21 mektep, Bulgarlar için 15 kilise 14 mektep ihtiyacı tesbit edildi (Çoruh, 2013: 111).

Hükümet bu konuda bir öncelik sırası belirleyerek kanunun tatbikine geçilmesine karar verdi. Hükümet tüm maddi sıkıntılara rağmen bu kilise ve mektep sorununu çözüme kavuşturmak için elindeki son kozlarını kullansa da patrikhaneyi memnun edememişti. Patrikhane her durumda muhalefetine devam ediyordu. Yine kanunun hazırlanışından on dört ay gibi kısa bir süre sonra Trablusgarp Savaşının başlaması kanun ile ilgili tüm çalışmaların aksamasına neden olmuştu (Atalay, 2001: 57).

Rum tarafının akli selim davranışlar sergilemesini beklemekten sıkılan hükümet düğmeye bastı ve kilise ve mektepler kanununun uygulanmasına yönelik teftişlerini sıklaştırdı. Selanik

Kaymakamı Abdullah Nuri Bey, beraberinde bulunan mühendis Nazım Bey ile Çulhalı, Zorba ve Sarica çiftliklerini gezerek kilise ve mektepler hakkında alınan kararların uygulanıp uygulanmadığını yerinde tetkik etmeye başlamışlardı. Devlet tarafından yapılan tetkik sonucu tüm ahaliye bildirilmiş olup bu üç çiftlikte, Rum ve Bulgar ahali hükümetin adaletine sığınmışlardı (Tanin, 17 Ağustos 1910: 2).

Hükümetin almış olduğu bu karar üzerine başlatılan teftiş, bir süre sonra genişletilerek Yenice kazasına da uygulanmıştır. Bu kazada bulunan fazla kiliseler Bulgarlara teslim edilmiştir. Kanunun tatbiki maksadıyla kiliselerin hangi tarafa teslim edilmesi gerektiği konusu gündeme gelince, Vodine kazasındaki köylere ait kiliselerin hangi tarafa verileceği hususu, ancak gönderilen nüfus memurlarının vereceği bilgiler sonrasında belli olacaktı (Tanin, 18 Ağustos 1910: 2).

Kiliseler kanununun uygulanmaya başlanmasına rağmen patrikhanenin meclis çalışmalarına devam etmiş olduğu görünmektedir. Meclis azaları, kanunla ilgili olarak müzakerelerin başında Adliye ve Mezahip Nazırı'na gönderilen ilk tahririn reddediliş sebebinin resmi ahlaka uygun olmadığını kabul ettikleri görülmüştür. Buna binaen tahririn hükümeti sıkıntıda bırakacak bir usul ile yazılmış olduğu yönünde kendi suçlarını kabul etmelerine rağmen, hükümetin bunu görmezlikten gelerek söz konusu meclisin toplanmasına taraftar olmasalar bile tahriri kabul etmeleri gerektiği yönünde bir görüş birliğine varıldığı görülmektedir (Tanin, 18 Ağustos 1910: 2). Onların bu tavrı kendilerini kanuna karşı mağdur sıfatına layık görmelerinden ileri gelmiş olmalı ki, haksız olmalarına rağmen, hükümetin onlara haklı muamelesi yapmalarını isteyebildikleri görülmektedir.

Patrikhanenin yaptığı bu toplantı kısa bir süre sonra basına da yansımıştı. Toplantının amacı her ne kadar hükümetin tavrını tekzip etmek maksadını taşıyor olsa da, ikinci tahririnde reddediliş meclis azaları arasında hoşnutsuzluğa sebep olmuş görünmekteydi ki, böyle bir tavır beklemedikleri, hatta işin içerisine düvel-i muazzamanın dahil edilmesi halinde yumuşayacakları ümit edilmiş olmalıdır. Bu beklentinin gerçekleşmemesi sebebiyle daha sert tedbirler alınması yolunda adımlar atılmasına dair meclis azaları ikna edilmiştir. Bu maksatla artık hükümetin iktisadına değil en kısa zamanda *meclisin* ilan edilerek dünyaya duyurulmasına karar verilmişti. Bunun için de Eylül ayı bir milad olarak kararlaştırılmıştı (Tanin, 17 Ağustos 1910: 2).

Patrikhane kendi kararları içerisinde boğulurken, Osmanlı memurları kanunun uygulamasıyla ilgili ilk memnun edici sonuçları almaya başlamıştı. Daha önce bahsi geçen Selanik'e bağlı Manastır çiftliklerinde yapılan uygulamanın sonuçlarına göre bu üç karyede yaşamakta olan Rum ve Bulgar ahalisinin, kanun sayesinde uzun yıllardan beri aralarında sorun olan kilise ve mektep meselelerinin hal yoluna girdiğini belirttikleri tespit edilmiştir. Köylüler *...senelerden beri meyanelerinde cereyan eden ihtilafın hoşnudi-i tamını temin eder bir surette itilafa tebdilini mütekefil olan kanunu takdis ettiklerine ve son derece ihtisat müntedarana ile arz-ı teşekkürat eylediklerine dair birer mazbata*

tanzim... ederek vilayete gönderdikleri anlaşılmaktadır. Hükümet bu mazbatayı delil göstererek, kanun aleyhinde çalışanları, ahali arasında tefrika yaratmakla suçlayarak, herkesin alınan bu olumlu sonuçları kendileri açısından değerlendirmeleri gerektiğine işaret etmiştir (Tanin, 17 Ağustos 1910: 2).

Uygulama Komisyonunun Kurulması

Osmanlı Devleti, kanunun uygulanmasına yukarıdaki vilayetlerde başlamıştı (Hüseyin Cahid, Tanin, 21 Ağustos 1910: 1). Manastır valisinin idaresi altında Jandarma kumandanı Yusuf Bey, Merkez kaymakamı Fatin Bey ve Nüfus müdürü Hüseyin Beyler ile valilik memurlarından Abdurrahman Efendi'den oluşan bir komisyon vasıtasıyla kanunun bütün Balkanlara yayılmasına karar verilmişti.

Söz konusu komisyon üyeleri Manastır vilayetinin merkez kazasına bağlı köylerde bulunan kiliselerin cemaatler arasında paylaşılması hususlarını yoluna sokmak üzere yeni komisyonlar kurulmasına karar verdiler. Bu komisyonlar kiliselerin patrikhane ve eksarhaneye mensub olan ahalinin nüfusuna göre paylaşılmasına dair maddenin uygulanması için ilk adımı böylece atmış oldular (Tanin, 22 Ağustos 1910: 3). Yapılan çalışmalar sonucunda Yenice Kazası dahilinde bulunan kiliseler söz konusu madde gereği Bulgarlara teslim edilmiştir. Aynı şekilde Vodine kazasında bulunan kiliseler de ahalinin nüfus yoğunluğuna göre paylaşılacaktı (Tanin, 18 Ağustos 1910: 2).

Osmanlı Devleti de Rum anasır arasında ortaya çıkan bu ihtilafı yerinde değerlendirerek, daha önce nüfus sayımı yapılmış olan Selanik merkez kazasına tabi Karadan Gardabor, Davut Bali, Kuru Bigar, Yeni Köy, Çulhalar, Sarıca Zorba köy ve kazalarında bulunan kilise ve mekteplerden taraflara dağıtılmış olup, yeterli kilise ve mektebin olmadığı yerlerde, devlet eliyle yeni kilise ve mektepler yapılmasına karar verilmişti. Bunun için mühendisler görevlendirilerek inşası lazım gelen yapıların resim ve planları yapılmış ve yetkili makamlara teslim edilmişti. Bu yeni binaların yapılması için de iş sürüncemede bırakılmayacak şekilde tetkik edilmek suretiyle, yeni binaların on-on beş gün zarfında inşaatlarının başlatılması karara bağlanmıştı (Tanin, 20 Ağustos 1910: 3).

Osmanlı Devleti, Rum ve Bulgarlar arasındaki kiliseler sorununu çözmeye çalışırken patrikhane de boş durmayarak, Rum cemaati teşkilatlandırmak suretiyle, karara muhalefet edecek yeni tedbirler almak arayışı içerisine girmiştir. Bu çalışmanın temeli, Osmanlıların yüzyıllardan beri inşa etmeye çalıştıkları Osmanlılık ittihadını bazı politikacıların yıkmaya çalıştıkları iddiasıyla hükümeti yıpratmaya çalışmak maksadına dayanmaktaydı. Ancak patrikhanenin bu oyunu, yine vatanperver Rum politikacılar tarafından bozulmuştur. Rum politikacılardan Zahariyade Efendi, patrikhanenin bu oyununa düşülmemesine dair yapmış olduğu açıklama, pek çok Rum ve kanun aleyhtarını da gerçeği görmeye zorlamıştır (Tanin, 19 Ağustos 1910: 1).

Hükümet kanununun uygulanması ile ilgili gelen olumlu haberler ile memnun olurken, bu durum özellikle Rum cemaat arasında bölünmelere sebebiyet vermiştir. Bu durum muhalif kanat arasında şiddet taraftarını ortaya çıkarırken, bekleyelim görelim şeklinde kanuna doğrudan olmasa da dolaylı olarak sahip çıkan bir zümrenin oluşmasına sebep olmuştu.

Dönemin siyasî gazetelerinde de bu konuda tezat fikirleri ileri sürülmüştür. Rumca yayın yapan gazetelerde, kanunun Rum cemaati kadar hükümeti de ikiye böldüğü kanaatine yönelik yazılar çıkmaktaydı. Hâlbuki hükümet ilk defa hiç olmadığı kadar bir hususta ki, kiliseler kanunu konusunda aynı dili konuşur hale gelmişti. Başka da bir durumun söz konusu olması mümkün görünmemektedir. Çünkü Meclis-i Mebusan'dan geçen, ayan tarafından kabul edilen ve padişah tarafından tasdik edilmiş olan bir kanunun tatbiki konusunda hükümet nezdinde bir ihtilafın söz konusu olması dahi muhtemel görülmemektedir.

Diğer taraftan hükümet, kanunun uygulanmasını engellemek amacıyla şiddet içerikli olarak yapılabilecek bir nümayişin, ancak yapan tarafa zarar vereceği de aşikâr iken, buna hiçbir tarafın tevessül etmeyeceğini ümit ediyordu. Adaletle hükmetmeye çalışan bir hükümetin kanunu uygulamakla aslında her iki tarafın ileride ortaya çıkacak aslında çözümü mümkün olmayan problemleri kendi eliyle çözmeye çalışmak istemesinden başka bir şey değildi.

Aksi olması durumunda, kılıçların çekilmiş olduğu bir dünyada, ahali tamamıyla mezhep değiştirmiş bir karyedeki kilise ve mekteplerin, eski usulün geçerli olması halinde, Rum cemaate tahsis edilerek çoğunluğun görmezlikten gelineceği vakî idi. Ancak yeni durumda kanunun verdiği yetkiler dahilinde, bu gibi yerlerde sadece mezhebi iktidara bakılmayarak, üçte iki çoğunluk esas alınmak suretiyle, kilise ve mekteplerin yeni sahiplerine teslim edilmesi sağlanacaktı.

Bu bir gerçek iken, hükümet açıklamalarda bulunarak, kiliselerin Rumlardan alınarak Bulgarlara verileceği yönünde tefrika çıkarılmasının gerçek dışı olduğu bildirilmiş, problem olan mahallerde kilise ve mekteplerin nüfus çoğunluğu dikkate alınarak cemaatler arasında bölüşürüleceği, kilise ve mektep olmayan yerlerde ise devletin kendi eliyle ve parasını ödeyerek bu binaları inşa ettireceği haberi yayılmıştır.

Bu usulün icrası halinde bu tarihten sonra Rumeli'de kilise ve mektep sorunu kalmayacağı gibi, bu sorun üzerinden birbirleriyle düşman olan ulusların problemleri de sona erecektir. Bundan sonra mezhep değiştirecek olanların ise kendilerine bir ibadetgâh bulmak mecburiyeti dışında, bir sorun kalmayacaktır.

Oysa ki bu kanun sebebiyle Rumeli'de yüzyıllardır hüküm süren Rum veya patrikhane iktidarını kaybetme tehlikesiyle karşı karşıya kalan güçler ise kanunun uygulanmasına olan düşmanlıklarını sürdürmek hususunda kararlı görünmekteydiler. Buna karşılık patrikhanenin izlediği

yolu tasvip edenler kadar tasvip etmeyen Rum vatandaşların olması da hükümetin haklı bir iş yaptığının açık bir delili olsa gerekti. Kiliseler kanunu konusunda patrikhanenin içinde bulunduğu durum, aslında kendi aceleciliğiyle alakalı idi. Hükümetin aldığı tedbirlere rağmen, doğrudan muhalif olarak ortaya çıkmaları, kanunun iyi neticeler vermesi halinde kendilerinin küçük düşmesine sebep olacağı aşikârken, bunu göremeyip muhalefete devam etmesi, kendi cemaati arasında bölünmeleri kaçınılmaz kılacaktı. Oysaki hükümet bu hususta her iki cemaate de aynı mesafede olduğunu, yapmış olduğu uygulamalar ile göstermişti.

Tanın Gazetesi, Rumca gazetelerden yaptığı nakillerle, patrikhanenin görüşlerini aktarmaya devam etmiştir. Patrikhanenin ileri sürdüğü tehditleri icra etmesi halinde; -ecnebi devletlerin müdahalesi, patrik ve meclislerin istifa etmesi, kiliselerde ibadetten vaz geçilmesi ve Rum vatandaşların nikâh gibi patrikhaneye ait işlerinin yapılmaması gibil bütün bu muhalif tedbirlerin aslında kimi cezalandırmış olacağı da ayrı bir tartışma konusu idi.

Bu problem göz önüne alınarak, devrin gazetelerinde şu soruya cevap aranmaktaydı: Düvel-i ecnebiyeye müracaatla müdahalelerini davet etmekten patrikhane ne kazanabilecekti? Sorunun cevabı da yine aynı gazeteler tarafından verilmekteydi. Bulgarların Osmanlı orduları karşısında aldıkları son mağlubiyetler sebebiyle nihayet dillerini tutup, Osmanlı Devleti ile uyuşmaya meyletmelerinin Rumlara da örnek olması istenilmekteydi. Aksi yolda yürümesi halinde patrikhanenin, Osmanlılık namına ebedi bir nefretten başka bir şey kazanamayacağı da açıkça dile getirilmekteydi.

Diğer taraftan patrikhanenin görevlerini yerine getirmeyip, ruhani heyetin greve gitmesi hususu hükümetten ziyade, patrikhaneyi ilgilendirmekteydi. Böyle bir durumun ortaya çıkması halinde bu maslahattan yararlanamayıp, işleri yüzüstü kalan cemaatin doğrudan devlete meylederek, devletle beraber hareket edeceği, bir daha patrikhaneye yönelmeyerek, cemaatlerin parçalanacağı da görünen bir gerçektir.

Dönemin gazetelerinden *La-Türki Gazetesi* de patrikhanenin bu muhalif tavrını eleştirerek, kendi aleyhinde neticelenecek olan bir konuda devlet ile ihtilafa girmenin ne kazanç sağlayacağını sorgulayarak, bulunabilecek en kestirme ve en hayırlı yol ile bu problemden sıyrılmanın patrikhaneye zarardan çok kar sağlayacağını ileri sürmüş, bir an önce bu muhalefetin sonlandırılmasını tavsiye etmiştir.

Osmanlı hükümetinin gayrimüslim tebaa arasında sürekli bir çatışmayasebep olan kilise ve mektepler meselesini sona erdirmek suretiyle almaya çalıştığı tedbire karşı patrikhanenin sürdürdüğü bu muhalefetin, sorunu bitirmeyi mi yoksa soruna sorunlar eklemek suretiyle illa benim dediğim

olmalı yolunda bir çıkmaza doğru gitmeyi mi kendine vazife edinip edinmediği sorgulanmaktaydı (Hüseyin Cahid, Tanin, 21 Ağustos 1910: 1).

Osmanlı hükümetinin kilise kanunun uygulanmasına yönelik ısrarı karşısında fazlaca direnemeyeceğini düşünen patrik, Millî Meclis meselesini gündeme getirmek suretiyle bu politikayı baltalamayı denemiş ancak hükümet kanadında hiçbir şekilde geri adım atılamayacağı ve gerekirse bu yolda patriğin dahi tutuklanabileceğine dair imaların olması karşısında yumuşama ve hükümetin suyuna gitme politikalarını takip etmiştir. Hükümetin tutumu kilise ve mektepler kanununun her ne pahasına olursa olsun uygulanacağını göstermekteydi. Bu konuda daha önce Selanik-Manastır hattında yapılan pilot uygulamaların Yenice’de de iyi netice verdiğini gören hükümet meselenin bütün Rumeli’de uygulanması yönünde kesin ve kararlı adımlar atmaya başlamıştı.

Bu maksatla kanunun Ergiri’de de uygulanması için girişimler başlatıldı. Rumca gazetelerin ve İkdam Gazetesi’nin geniş yer verdiği bu girişim, 11 Eylül 1910 tarihinde başlatıldı. Ergiri mutasarrıflığından gönderilen haberlere göre, ahalinin üçte ikisinin Hıristiyan, Arnavut olan mahallerinde kilise ve mekteplerin Arnavutlara verilmiş olduğu belirtilmekteydi. Buna mukabil, Yanya vilayetinden gönderilen bir başka izahatta ise vilayet dahilinde kilise meselesi olmakla beraber Hıristiyan Arnavutların kilise veya mektep davalarının bulunmadığı ve Ergiri Hıristiyan ahalsinin de bu meseleden bi-haber oldukları bildirilmekteydi (Tanin, 17 Ekim 1910: 3).

Bütün direnişlere rağmen Kilise ve Mektepler Kanunu uygulanmaya konuldu. Bu kanun ile yeni inşa edilecek kiliseler için Dahiliye Nezareti bütçesine 4 milyon kuruş aktarımı ve kullanımına izin verilmesi hususundaki kanun lahiyası 23 Kasım 1910 (10 Teşrinisani 1326) tarihinde mebusan meclisi gündemine taşındı (MMZC. 10 Teşrinisani 1326: 14).

23 Kasım 1910’da kanun görüşmelerine geçildiğinde Manastır Mebusu Trayan Naili Efendi söz alarak geçen sene Meclis-i Mebusan’ın kilise ve mektepler kanunu kabul etmesinin, yeni inşa edilecek kilise ve mektepler için oluşacak bütçeyi de kabul ettiği anlamına geldiğinden bahisle, asıl üzerinde duracağı konunun kilise ve mektepler kanunun çoğunluğu temsil eden kesimlerle alakalı olduğunu söyledi.

Kanuna göre; kilise ve mekteplerin tesliminde ekseriyete başvurulması gerektiği kararlaştırılmıştı. Ancak özellikle Manastır ve Selanik ve Kosova vilayetlerinde kanunun tatbikini sağlamak üzere oluşturulan komisyonlar nüfusa müracaat etmeden keyfi hareket ettikleri tespit edilmişti. Nüfus kayıtlarına bakmadan, kaza ve karyelere giderek aldıkları malumat üzerine icraatta buldukları belirtilmekteydi.

Kanuna göre hareket edilmesi halinde ise son nüfus kayıtlarına göre işlem yapılması gerekiyordu. Trayan Efendi’ye göre zaten bu sorunu çeteler ortaya çıkarmıştı. Çete baskısı ile bu bölge

de kilise değiştirmeler ortaya çıkmıştır. Hükümet bu duruma son vermek için bu kanunu yapma ihtiyacı hissetmişti.

Manastır Mebusu Yorgo Boşo ise hükümetin cemaatlerle işbirliği yaparak söz konusu parayı harcaması gerektiğini, aksi takdirde bu işi memurlar aracılığıyla yapmaya kalkışırsa 100 lira harcanması gereken bir kilisenin 1.000 lira harcama çıkarabileceğini belirtti. Bu paranın cemaatlere verilmesi halinde tasarruf edilmiş olacağını, böyle yapılması halinde de kanuna göre de hareket edilmiş olacağını belirtti (MMZC. 13 Teşrinisani 1326: 171).

Priştine Mebusu Arnavut Hasan Bey, kilise ve mektepler sorununun sadece Rum ve Bulgarlar arasında olmadığını belirterek bu nedenle Dahiliye Nezaretine kilise inşaası için aktarılacak bu 40.000 liradan Arnavutların yararlanıp yararlanamayacaklarını sordu. Dahiliye nazırı yararlanamayacaklarını beyan etti. Çünkü Arnavutlar Rum Patrikhanesi'ne bağlıydılar. Hasan Bey ise durumun böyle olmadığını bir kısım Arnavutların patrikhane ile ilişkilerini kesmek istediğini söyledi. Rumlar ve Bulgarlar kendilerine bağlı Ortodoks cemaatin menfaatlerini müdafaa ediyorlarsa bunun Arnavutlarında hakkı olduğunu söyledi. Hasan Bey'in bu sözleri diğer mebuslarca da olumlu karşıldı ve desteklendi (MMZC. 10 Teşrinisani 1326: 171-172). Hasan Bey, yeni bir gündem ortaya çıkarmıştı. Ancak hükümetin niyeti uygulamaya başladığı işi bitirmektir. Bundan dolayı bu kanuna Arnavutları dahil etme niyetinde değildi.

Kilise inşaası için Dahiliye Nezareti bütçesine ilave edilecek 40.000 lira Meclis-i Mebusan tarafından kabul edilerek yürürlüğe konuldu. Bu konuda Yorgo Boşo'nun bu paranın cemaatlere verilerek harcanması konusundaki takriri okundu fakat yapılan oylamada kabul edilmedi (MMZC. 15 Teşrinisani 1326: 186). Rumî 1326 senesi için Dahiliye Nezareti bütçesine eklenen 40.000 liranın hepsi harcanmayarak kalan kısmın Rumî 1327 yılına aktarılması talebi kabul edilerek kanun yürürlüğe konuldu (MMZC. 5 Mart 1327: 113).

Rum Patrikliğinin Kanunu Engellemeye Yönelik Girişimleri

Kilise ve Mektepler Kanunu Meclis-i Mebusan'a gelmeden önce patrikhane cismani ve ruhani meclislerini toplayarak kanunun görüşülmesine karar verdi. Bu toplantıda Rum Patriği, daha önce padişah ile yapmış olduğu görüşmeyi de gündeme taşımış bu konu hakkında metropolitlere de bilgi vermiştir (Kerimoğlu, 2007/a:14). Patrik bu görüşmenin, daha önce sadrazam ile yapılan görüşmeden pek de farklı olmadığını beyan etmiştir (Tanin, 15 Temmuz 1910: 2).

Patrikhane daha etkin bir politika yürütebilmek amacıyla Rum ahalinin fikrini almak ve izleyeceği yol haritasını belirlemek için her kasabadan ikişer azanın katılımıyla bir *Millî Meclis* toplamaya karar vermişti. Ancak bu kararın açıklanması patrikhane heyetinin padişah ile yapılacak olan görüşmeden sonraya bırakılmıştı (Tanin, 15 Temmuz 1910: 3). Rumlar, Padişahla yapılan

toplantıdan kanunun uygulanmasını erteleyebileceğine yönelik bir kararın çıkabileceğini düşünüyorlardı. Ancak bu görüşmeden kendileri açısından olumlu sonuç alamayınca yeni bir toplantı tertip edilmiş, patrikhanenin kanun ile ilgili gereken tedbirleri almak ve takip edilecek olan siyasi yolu belirlemek için ilanı ertelenmiş olan mazbata tekrar ele alınmış ve aynen ilanına karar verilmiştir. İzleyecekleri yol haritasını dört ana maddede toplamışlardı. Bu maddelerde şu kararlar geçmekteydi:

Madde-1: Patrikhanenin hukukunu müdafaa ve muhafaza için devletlerarası anlaşmalar ile devletler hukukunun patrikhaneye müsaade ettiği yollara başvurmak.

Madde-2: Yalnız hükümete bildirilerek derhal bir Meclis-i Umum-i Millîye'nin toplanması

Madde-3: Metropolitlere ve bunlar vasıtasıyla heyet-i ihtiyariyeye, kiliseler meselesinin gelişim süreci ve bu ana kadar patrikhaneye yapılan teşebbüsati içeren bir beyannâmenin gönderilmesi.

Madde-4: Hükümetin, Meclis-i Umum-i Millî'nin toplanmasına müsaade etmediği takdirde patrik ve meclis-i cismaniye ve ruhaniyenin istifa etmesi ve kiliselerin kapatılması.

Meclis-i azaları, bu mazbatanın maddeleri üzerinde yeni bir müzakerenin yapılması hususunda yeni bir toplantı yapılmasına karar vererek dağılmışlardı (Tanin, 15 Temmuz 1910: 2).

Kiliseler kanununun Rumlar arasında nasıl bir cereyana sebep olduğu alınan bu kararlardan anlaşılmaktadır. Bir taraftan patrikhane sadrazam ve padişah ile görüşüyor, diğer taraftan Rum mebuslar da hükümet nezdinde girişimler de bulunuyorlardı. Aralarında Honeus, Dinga, Boşo ve Vamvakas efendilerin bulunduğu bir heyet Dahiliye Nazırı Talat Bey'i ziyaret ederek Kiliseler kanunu ile ilgili bazı sorular sorarak, cemaatleri arasında dolaşmakta olan dedikodulara cevap aradılar.

Bu sorulardan en önemlisi Bulgar haber ajanslarında, Bulgar mebusların verdiği bilgilere göre Talat Paşa'nın kiliseler kanununun hemen uygulanacağı yolundaki haberlerin doğru olup olmadığı idi.

İkinci bir soru ise, yeni kiliselerin inşasından sonra ihtilafli kiliselerin açılıp açılmayacağı konusunda sadrazamın patriğe söz verip vermediği idi ki, şayet söz vermiş ise bu sözün doğru olup olmadığı idi (Tanin, 15 Temmuz 1910: 2).

Rumlar, kanunun Rumlar arasında ortaya çıkardığı tefrika ile uğraşırken, Bulgarlar ise kendi eksarhanelerinin icraatlarını olgunlaştırma yolunda yeni adımlar atmaktaydılar. Eksarhane, ahaliden okuma yazma bilen veya tahsil görmüş kişileri devralınan veya yeni yapılan mekteplere tayin etmek üzere harekete geçmiş, hatta bu konuda Eksarhaneye ahaliden pek çok başvurunun olduğu tespit edilmiştir.

Bunun üzerine Osmanlı makamları harekete geçmiş ve ahali arasına sızmış olan ecnebilere öğretmenlik yapmasını engellemek amacıyla tedbirler aldığı görülmüştür. Devlet sınırları içerisinde bulunan mekteplerin şu veya bu cemaate ait olup olmamasına çok da önem vermeden, tayin edilecek her öğretmenin doğrudan Osmanlı vatandaşı olmasına büyük önem verdiğini bir kez daha beyan etmek durumunda kalmıştır (Tanin, 15 Temmuz 1910: 2).

Osmanlı Devleti'nin bu tutumu karşısında aslında memnun olması gereken Rum Patrikhanesinin, kanundan duyduğu endişe ve bu endişenin aslında bir korkunun da habercisi olduğu yönünde bazı Rumca gazetelerde çıkan açıklamalar ile ayyuka çıkmış idi. Oysaki benzeri haberler Türk basınında da çıkmaktaydı. Ancak özellikle Tanin başyazarı Babanzâde İsmail, 17 Temmuz tarihli Tanindeki yazısında; patrikhanenin ve dolayısıyla Rum ahali arasında ortaya çıkan bu paniğin aslında ılımlı şekilde ele alma zamanı geldiğini belirterek, yüzyıllar boyunca sürdürülen bir propagandanın Rumlar tarafından pek de iyi değerlendirilemediğini, zaman zaman devletle çatışmak suretiyle kendi politikalarını zaafa uğrattıklarını, bu sebeple şimdi çıkarılan bu kanunun sağladığı fırsatın iyi değerlendirilerek devletle daha iyi ilişkiler kurma zamanının geldiğini, bunun yapılması halinde, kanunun daha iyi sonuçlar verebileceğini, zamanında yapılacak müdahaleler ile bu durumun ortaya çıkarabileceği tehlikelerin önlenebileceğini ifade etmiştir (İsmail Hakkı, Tanin, 17 Temmuz 1910: 1).

Babanzade İsmail'in de yanlış olarak belirttiği ve Rumların bir kısmının uyarısına aldırış etmeyen Rum Patrikliği, Berlin Antlaşması'na imza atan devletlere müracaat ederek Osmanlı Devleti'ni bu devletler nezdinde protesto etmeyi amaçlıyordu. Böylece söz konusu devletler Osmanlı Devleti'nin içişlerine müdahale edecekti. Ancak Osmanlı Devleti'nin içerisinde bulunduğu nazik durum kadar Avrupa'da da benzeri bir yapı vardı ki, bu durum Rumların beklentilerinin aksine, söz konusu devletlerin Osmanlı Devleti'nin içişlerine müdahale konusunda pek de istekli olmayacaklarını gösterecektir. Şayet böyle bir desteğin olması halinde ise Osmanlı Devleti'nin bu kanunu çıkarmasından dolayı memnuniyet arzeden diğer unsurların ise söz konusu Avrupalı devletlerle olan ilişkileri de bozulacak olduğundan, bu beklentinin sonucundan hiçbir şey çıkmayacağı da açıkça ortadaydı.

Patrikhane meclisi azalarının ortaya attığı bu müracaatın patrik tarafından gereksiz bulunduğunu, ancak azaların baskısıyla bu yola meylettiğine dair görüşler de mevcuttur. Rum azalara göre bu müracaat aslında sadece bir protestodan ibarettir.

Rumların içinde Babanzade İsmail gibi düşünen, patrikhanenin ecnebilere değil, Osmanlı Devleti'ne yönelmesinin daha mantıklı olduğunu söyleyen, bu hususta patriği iknaya çalışan bir kesimin olduğunu da söylemek gerekmektedir. Bu itibarla ecnebilere yapılacak müracaatın Rum ahaliyi de ikiye böleceğini iddia edenler hayli çoğunlukta idi (İsmail Hakkı, Tanin, 17 Temmuz 1910: 1).

Kanunun etkileri patrikhane içerisinde o derece tefrikaya sebep oldu ki, kanunla belirlenen çerçevelerin zorlanmaya başlandığı, Osmanlı Devleti'nin koyduğu sınırların dışında çareler arandığı görülmüştür. Bu aslında bir panik havasından başka bir şey de değildi. Çünkü hızla yayılan Rum karşıtı söylemlerden korkan Rum cemaat, telaş ve endişe ile hareket ederek, kendi korkularının esiri olmaya başlamış, patrikhanede her gün yeni bir meclis toplanarak, alakasız konular gündeme taşınır olmuştur. Bu sebeple azalar arasında bir millîlik olgusu da dolaşır olmuş, var olan cismani ve ruhani meclisler yanında bir de Millî Meclis kurulması yönünde atılmaya başlanmış adımlar hızlandırılmaya çalışılmıştır.

Nitekim kanun ve nizamlara aykırı olan bu hususun açıkça bir ihtilal havası yaratacağı düşünülerek hem akliselim Rumların, hem de bizzat devletin gazabının Rumlar üzerine yöneleceği anlaşılınca, patrikhanenin bu taleplerden vazgeçmesi, hatta bu gibi talepleri kanuna yönelik bir tehdit aracı haline getirmeden uzaklaşması gerektiği meclis azaları arasında defalarca dile getirilmiştir. Gerçekte de Rum Patrikliği'nin imtiyazları göz önüne alındığında ne böyle bir meclis gündeme gelmiş ne de İstanbul'un fethi sonrasında kendilerine böyle bir yetki verilmiştir. Hal böyle iken Meşrutîyetin ilanı vesile edilerek de böyle bir meclis kurulması her iki tarafça da mümkün görülmeyecek bir durum olmuştur.

Buna rağmen şayet akli selimlerin dışında bir durum vücuda gelir ve bu Millî Meclisin kurulması yönünde adım atılırsa izlenecek yolun ne olduğu da, toplantıda konuşulandıktan ortaya çıkacaktı. Maksada erişmek için, oluşumu ilan edilecek meclise dair bir beyannâmenin hazırlanarak muhtarlar gönderilmesi ve bu yolla tüm imparatorlukta bir ihtilal havası estirilmesi planlanmış görünmektedir.

Ancak böyle bir durumda bu beyannâmeyi hazırlayan patrikhane kadar, beyannâmeyi gönderen azalar ile köylerde bunun taşeronluğunu yapacak olan muhtarlar da suçlu sayılacak ve haklarında devlet takibat başlatılarak, patrikhanenin kapatılması, azaların tutuklanması ve muhtarların cezalandırılması gündeme gelecek idi ki, bu hiç kimsenin arzu etmediği yeni hadiselere yol açacaktı.

Oysaki, her patrikhanenin kendi cemaatini yönetmek üzere konsilleri bulunmaktadır. Bu konsiller cemaat işleri için kurulmuştur. Devlet de kendi vatandaşlarının rahatı için vardır ve onların ibadethanelerini kapatmayı değil, yaşatmayı öncelikli vazife edinmiş olacağından ne devlet ne de cemaatler kendilerine tanınmış olan kanunların dışında hareket etmek gibi bir yetki ve imtiyaza sahip değillerdir. Bu sebeple kanuna kızmak, kanun dışı hareketlerin mazereti olarak kabul edilemeyeceği, patrikhane ruhanilerinin her cemaatin ibadet serbestisine sahip olması hususunda duyarlı olmaları halinde cemaat arasında hiçbir tefrikanın çıkması da mümkün olmayacaktı (İsmail Hakkı, Tanin, 17 Temmuz 1910: 1).

Bütün bu mütalaalar arasında patrikhane görünüşte kiliseler kanununun tartışılması için toplanırken, kapalı kapılar arkasında yeni meclisin kurulup kurulmaması hususunda bir toplantı yapmak üzere hazırlıklarına başlamıştır.

Müzakereler başlayınca ilk söz alanlardan biri İzmit Metropolidi olmuştur. İzmit metropoliti, patrikhanenin kiliseler meselesinde tavır ve hareketini tanzim ve tayine memur heyetin kaleme aldığı mazbatanın gereğini izah etti. Onun arkasından söz alan patrik, Eksarhın İstanbul'da gayr-i meşru girişimleriyle, Kiliseler Kanunu'nun kabul ve tasdikinden bahsederek, Eksarhlığın bir müddetten beri Rumlara ve Rumluğa ait her şeye saldırarak, kendisini istifaya davet etme cüretinde bulunduğunu beyan etmiştir. Patriğin bu çıkışı, İzmit Metropolidi'ni bir kez daha kürsüye çıkmaya zorlamış ve patriğe yapılan bu saldırının devamı halinde sadece patriğin değil, bütün meclis heyetinin de istifası gerekebileceğini, fakat şimdilik beklemeyi ve son bir tedbir olarak bu haklarının saklı tutulduğunu bildirdiği görülmüştür. Meclisin fesh edilerek tümünden istifası haklarını saklı tutan meclis azası daha önce karara bağlanan ve ilan edilen mazbatadaki maddeleri bir kez daha onaylayarak kabul etmiştir. Buna göre:

Madde-1: Hükümete zorla kabul ettirmekle beraber derhal bir Meclis-i Umumi'nin inikad ve teşkili.

Madde-2: Metropolitlere ve bunlar vasıtasıyla cemaat heyetlerine birer beyannâmenin gönderilmesi. Bu beyannâme ile patrikhane hukuk ve imtiyazattan sonra Rum millet ve patrikhanenin münasebette husula gelen hal ve mevki izah ve Meclis-i Umumi'nin de inikad ve ictima'ı icbar edilecektir.

Madde-3: Rum millet ve hukukunun çiğnenmesinden dolayı Avrupa Devletleri'ne protesto muhtırası gönderilmesi. Patrikhanenin Avrupa Devletleri'ne karşı vuku bulacak bu teşebbüsüne -devletlerarası antlaşmaların müsaade ettiği müzakere esnasında konuşulmuştur. Zaten daha önce Rumeli-i Şarki ve Bulgaristan'da Rumlara ait kiliselerin Rumlardan alınması konusunda patrikhane, Avrupa Devletleri nezdinde teşebbüsatta bulunmuş idi.

Madde-4: Heyet-i Mahsusa tutanağında ve meclisin heyet-i umumiyesince de kabul ve tasdik edilen son tedbirde, hükümetin *Meclis-i Umumi-i Milli'nin* inikad ve ictimainına müsaade etmediği takdirde patrik ile maiyetindeki iki meclisin müteahhiden istifa etmesi.

Bu maddelerin kabulü ile mesele yeniden başa dönmüş oldu. Her seferinde patrikhane istifa kozunu kullanmakta ancak bu tehdit hükümetçe pek kayda değer görülmemekteydi. Çünkü Osmanlı Devleti'nin patrikhaneye imtiyazlardan kaynaklanan bütün hakları zaten hatırlatılmış ve böyle bir meclisin kurulması halinde istifalarına gerek kalmadan, patrikhanenin kapatılarak, buna vesile olmuş olan herkesin tutuklanacağı açıkça yukarıda beyan edilmişti. Bununla beraber bazı metropolitlerin bu

hususu gündeme getirmeye ve yeni bir meclis kurmak için harekete geçmek yolunda inat ettikleri görülmektedir (Tanin, 17 Temmuz 1910: 2).

Patrikhanenin yukarıda belirtilen mutat toplantısında, patrik ve iki aza, Meclis-i Umumi'den başka yeni bir *-patrikler meclisinin* oluşturulmasını ve hemen toplanmasını teklif ettikleri görülmüştür. Bunun üzerine toplantıya katılan diğer patrikler böyle bir meclisin toplanmasının dini bir mesele olduğunu, bu sebeple böyle bir meselenin Sen Sinod meclisinde görüşülmesini bildirerek, konunun buraya havale edilmesini istemişlerdi. Bu karar üzerine patrikhane azalarından en azından yeni meclisin oluşturulmasına yönelik bir ödün koparmış oluyordu.

Bu ödünün hemen akabinde cismani ve ruhani meclis azalarından iki heyet oluşturularak, bu heyetlerden birine kurulması tasarlanan *Meclis-i Millî*'nin teferruatını, programını ve metropolitlere, heyet-i ihtiyariyeye gönderilecek beyannâmelerin yazılması görevi verilirken, diğerine Avrupa devletlerine gönderilecek protesto mektuplarının hazırlanması görevi verildi.

Söz konusu *Patrikler Meclisi*, Ortodoks Rum camiasına ait dört patrik ile Kıbrıs başpiskoposu ve Fener Rum Patrikhanesine tabi metropolitlerle beraber toplam doksan azadan mürekkep olacak ve İstanbul Rum patriğinin başkanlığında toplanacaktı.

Bu meclis özellikle, kiliseler meselesinden dolayı ortaya çıkan meseleler ile beraber Eksarhanenin tesisinden sonra husule gelen hal ve mevki ve eksarhın İstanbul'da gayr-i meşru olan ikametini tedkik ve müzakere edecekti. Meclis, Meclis-i Umumi'nin toplanmasından önce teşekkül ettirilecek olup, her durumda patrikhanenin hal ve mevkiini tayin edecekti. Bu meclis patrikhanenin tarihinde büyük bir mesele haline gelmiş olan söz konusu kanun ve kiliseler meselesini de tedkik etmekle görevli olacaktı (Tanin, 17 Temmuz 1910: 2).

Meclis-i Umumi-i Millî adı altında teşkilatını tamamlayacak olan meclis ise, patrikhanenin meclis-i cismaniye ve ruhaniye azasıyla beraber Rum Patrikhanesi'nin idare-i ruhaniyesine tabi seksen altı kazanın göndereceği birer vekilden oluşacaktı.

Yeni meclisin teşkilatı diğer meclislerden oldukça farklı bir tarzda teşekkül ettirilmek istenmiştir. Öyleki, metropolitler bu mecliste ruhani olarak değil, cemaat olarak kiliselerine bağlı olan kazaları milletvekili olarak temsil edeceklerdi. Bu meclise ayrıca esnaf ve ilim adamlarının da vekil ve murahhas gönderme hakları olacaktı. Bu azalar da dahil olduğunda söz konusu yeni meclis 120 veya 130 azadan müteşekkil olacaktı. Daha önce söz konusu meclisin kurulması aşamalarını gerçekleştirecek ve bunu ecnebi devletlere duyuracak olan heyetler patrikhane bir araya gelerek, yeni meclisin gündemini oluşturmaya karar vermişlerdi (Tanin, 17 Temmuz 1910: 2).

Patrikhane meclisleri tarafından tayin edilerek toplanacak ve Meclis-i Umumi-i Millî'nin programını ve Düvel-i Muazzama'ya takdim edilecek muhtırayı hazırlayacak olan ve yine

metropolitler vasıtasıyla heyet-i ihtiyariyeye gönderilecek beyannâmeyi tanzim vazifesiyle mükellef olan iki heyet, 18 Temmuzda patrikhanede toplanmıştır.

Düvel-i Muazzama'ya Kiliseler Kanunu'nu protesto maksadıyla verilecek muhtırayı hazırlayacak olan komisyon Alasonya metropoliti başkanlığında görevine başlamıştır. Diğer Meclis-i Umumi'nin programını tanzim edecek komisyon öğleden sonra toplanarak müzakerelerde bulunmuştur. Bu iki heyetin bir hafta zarfında vazifelerini ifa etmeleri muhtemeldir (Tanin, 20 Temmuz 1910: 3).

Ortodoks Rum Patrikhanesi'nin bu kararlı tutumu, Osmanlı parlamentosunu da ikiye bölmüştü. Bir grup, kiliseler kanununun iptalini ve cemaatler arasında ortaya çıkan infialin durdurulmasını isterken, diğer grup ise ilan edilen kanunun hükümetin itibarını korumak adına mutlaka icrası taraftarıydı. Tam tersine hükümet ise bu iki görüş arasında mütereddit bir durumda kalmıştı (Tanin, 28 Temmuz 1910: 2). Hükümetin bu çekimserliğinin sebepleri hakkında dönemin basınında da hiciv dolu haberler çıkmaktaydı. Tanin Gazetesi'ne göre: –kisini de keşfedemedik. Attık, fakat tutturamadık. Çünkü Kilise Kanununun şimdilik şu maddelerinin tatbiki için lazım gelen emir ya verilmiş yahut verilmek üzere bulunmuştur. Ahalisi umumiyetle Bulgar olan yerlerdeki kiliseler Bulgarlara verileceği gibi iki kilisesi olan yerlerde de kilisenin biri Bulgarlara diğeri Rumlara teslim olunacaktır. (Tanin, 28 Temmuz 1910: 2).

Hükümetin kanunun uygulamasına yönelik çalışmaları sürerken, patrikhane de boş durmamış, metropolitlere ve Rum ihtiyar heyetlerine yazılar yazarak, Millî Meclisin kurulmasıyla ilgili olarak hükümete yeni bir taktirin yazıldığı ve bunun da on gün içinde Rum matbuatında tebliğ edileceği bildirilmişti (Tanin, 8 Ağustos 1910: 2).

Patrikhane tarafından kurulma aşamasında olan Meclis-i Umumi-i Millî'nin hem kuruluşunu haber vermek hem de muhatap olarak kabulünü sağlayabilmek amacıyla hazırlanan bir taktirin Osmanlı hükümetine gönderilmesine karar verilmişti. Bu karar patrikhane kapıkahyası tarafından Adliye nazırına teslim edilmiştir. Adliye Nazırı Necmeddin Bey, taktiri inceledikten sonra kapıkahyasına teslim etmiş ve hükümetin bu gibi taktirleri hiçbir şekilde kabul etmek gibi bir lükse sahip olmadığını bildirmiştir.

Nazır, ayrıca hükümetin ne böyle bir meclisin kuruluşuna taraftar olduğunu, ne de söz konusu meclisin almış olduğu hukuk dışı kararları muhatap kabul alarak, bir başka hukuksuzluğa kapı aralama hatasını işlemeyeceğini beyan etti. Böylece bir manada kapıkahyasını bir manada defetmiş oldu. Durumdan haberdar olan Rum Patriği, hemen eski meclisleri olan ruhani ve cismani meclislerini olağanüstü toplamış ve nazırın görüşleri masaya yatırılmıştır. Bu durum patrikhanede yeni bir infiale sebep olmuştur. Patrik ve azası hararetle konuşmalar ve istişarelerde bulunduktan

sonra geri adım atmama kararı almış idi. Foni Gazetesi'nin haberine göre patrik ve azalarının bu durumu vesile yaparak fütursuzca istifaya meyletmelerinin davaya faydadan çok zarar getireceğini ifade etmeleri de manidardır.

Bununla beraber patrik ve söz konusu meclis azaları kurdukları Meclis-i Millî'yi bir şekilde devlete kabul ettirme kararlılığı gösterirken, Adliye ve Mezahip Nazırı'nın kararı adeta bir soğuk duş tesiri yapmıştı. Bu sebeple sonuna kadar direnme kararı alınan patrikhane meclisinde, hükümetin kabul etmemesi halinde her iki meclisin patrik ile hareket ederek istifasını vereceği kati olarak bildirilmişti. Bunun üzerine ikinci plan da yürürlüğe konularak, Avrupa devletlerine verilecek olan muhtıra da hazırlanarak, bir şantaj aleti olarak öncelikle hükümet tarafına sunulması kararlaştırılmıştı (Tanin, 09 Ağustos 1910: 2).

Patrikhanenin bu adımı her halükarda kendi cemaati arasında taraftar bulmuş olsa da, sınırların ötesinde Atina Kilisesi tarafından pek münasip görülmemiş idi. Devrin bir başka gazetesi olan *Osmanlı Gazetesi*'nin verdiği habere göre, Atina Kilisesi Fener Patrikhanesi'nin ecnebi devletlere muhtıra vermesini akla yatkın bulmamakta ve bir hata olacağı yönünde değerlendirmekteydi (Tanin, 08 Ağustos 1910: 2).

Buna rağmen patrikhane kararında ısrar etti. Ayrıca söz konusu meclisin üyeleri içinde kazalara emirler göndererek, seçimlere hazırlanmaya başladı. Kesriye metropoliti ilk meclis üyesi olarak seçildiğini patrikhaneye bir telgraf ile bildirdi. Ardından Ayvalık kazasından İspatari adlı kişinin de ikinci bir üye olarak seçildiğini bildirmesi üzerine Dahiliye Nezareti harekete geçerek söz konusu seçimlerin durdurulmasını, aksi halde kiliseler kanununa muhalefetten seçim yapılan bölgeler azalarının Divan-ı Harb-i Örfî'ye sevk edilerek cezalandırılacaklarını bildirdiği görülmüştür (Tanin, 17 Ağustos 1910: 2).

Bu haber üzerine yeniden toplanan patrikhane meclisi, hükümet kanadının ikinci tavrı de reddetmiş olması sebebiyle ümitsizliğe düşmüş ve bundan sonraki adımları kararlaştırmak üzere yeni kararlar almak için harekete geçmişti. Toplantı sırasında azalar art arda söz alarak Nazırın bu cevabının patrikhanenin menfaatleri ile vatanın menfaatleri arasında ihtilaf görenlerin yorumu olarak değerlendirmişlerdi. (Tanin, 17 Ağustos 1910: 2).

İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin başkanı olan Halil Bey, dönemin basınına verdiği beyanatta, Rum Patrikhanesi'nin izlemiş olduğu politikanın vatanseverliğe aykırı olduğunu belirtti. Ayrıca, patrikhanenin büyük devletlere başvurmakla Rum vatandaşları Osmanlı milletinden ayırdığını belirten Halil Bey, Osmanlılık fikri altında tüm unsurların ittihadı sağlamaya çalıştıklarını ve Rum Patriği'nin bunu asla hatırandan çıkarmaması gerektiğini dile getirdi. İttihatçıların önde gelenlerinden Doktor Nazım Bey ise Jön Türk gazetesinin muhabiri ile yaptığı mülakatta, kiliseler kanununu adil

bulduğunu belirterek Rumların bundan şikâyet edecek yerde, memnun olmaları gerektiğini ifade etti (Kerimoğlu, 2007b: 15).

Patrikhane meclislerinin 24 Ağustos 1910 tarihinde yaptığı olağan toplantısında patrik, meclis azalarına bir konuşma yaparak, güvenilir kaynaklardan aldığı bir malumata göre hükümetin, Meclis-i Umumi-i Millî'nin toplanmasına müsaade etmeyeceğini ve zaten böyle bir meclis toplanmış olsa bile, resmen müsaade ve ruhsat verilmedikçe alacağı kararların geçersiz olacağı yönünde bir tavır koyacağını beyan etmiştir. Konuşmanın devamında patrik, hükümet ile patrikhane arasında bir uzlaşma sağlanması mümkün gibi görünmese de bazı noktalarda anlaşma sağlanabileceğini daha önce yaşanmış olan örnekler ile ortaya koymaya çalışmıştır. Buna göre 1859 ve 1879 da olduğu gibi bazı genel meseleleri müzakere etmek üzere belirli ve sınırlı bir programı içeren bir Meclis-i Millînin toplanmasına hükümetin resmi izin vermesini talep edebileceklerini belirterek, şayet böyle bir programın takdim edilmesi halinde bu iznin alınabileceğini belirtmiştir. Patrik ayrıca patrikhanenin elde etmek istediği maksat ve hedeften dönülmemesi şartıyla hükümete karşı daha mülayim bir hareket tarzı takip edilmesini tavsiye etmiştir.

Patrik Meclis-i Millî'yi hükümete kabul ettirmek için her yolu denemek istiyordu. Ancak meclis azaları, bu açıklamadan sonra art arda söz alarak patriğin umumi meseleleri müzakere etmek üzere bir Meclis-i Millînin toplanmasına yönelik teklifini red etmiş idi. Ancak toplantıda geçmiş dönemde alınmış olan kararlarda ısrar etme hususunda ve kararlardan vazgeçmeme yönünde oybirliği ile karar verildiği görüldü.

Bunun üzerine hükümet kanadı da harekete geçmiş ve patrikhane meclisinin geçmişe yönelik inadından vaz geçmeyeceğine dair yapmış olduğu beyana misilleme yaparak, meclisin toplanmasına ve kuruluş yönünde karar almasına müsaade etmeyeceğini açıkça bildirmeyi tercih etmiştir. Bu karar bir tezkere hazırlanarak patrikhaneye bildirilmiş görünmektedir (Tanin, 25 Ağustos 1910: 2).

Rum Patriğinin Meclis-i Millî'nin Teşekkülü ile İlgili Beyanâtı

Kiliseler meselesinden dolayı patrikhane tarafından toplanmasına karar verilen Meclis-i Millî'nin toplanmasına hükümet tarafından izin verilmeyeceğinin anlaşılması üzerine, Dahiliye Nezareti'nin bu beyanı hakkında fikirlerini almak için Patris Gazetesi muhabirleri tarafından patrik ile bir roportaj yapılması istenmişti. Bu roportajda patrik, hükümetin ilan etmiş olduğu kanundan dolayı üzgün olduğunu, bu sebeple patrikhane ile hükümet arasında böyle bir infialin ortaya çıkabileceğinin önceden tahmin edilebilecek bir durum olmadığını belirtmiştir. Muhabir bundan sonra neler olabileceğine yönelik sorusuna ise, patrikhanenin hareketini bundan sonra meclis-i cismani ve ruhaninin tayin edeceğini belirtmişti. Muhabirin söz konusu meclislerin ne zaman toplanacağına yönelik bir başka sorusuna ise, karma bir meclis olan Meclis-i Muhtelit'in hafta başı

toplanacağını, ancak meclis-i cismani ve ruhaninin ise önümüzdeki günlerde toplanacağını beyan ettiği görülmüştür. Muhabir, Sen Sinod'un yapacağı ilk toplantıda hükümetin beyanatına yer verilip verilmeyeceğini sorması üzerine, patrik bu hususta bir mütalaanın yapılmasının muhtemel olduğu yönünde bir izahının olduğu görülmüştür (Tanin, 02 Eylül 1910: 2).

Patrikhane'ye ait meclis-i cismani ve ruhani toplanarak, Meclis-i Millîde yer alacak olan on iki metropolidin seçiminin yapılmasına karar verilmiştir. Seçim sırasında yapılan tasnif sonucunda Kuşadası, Erdek, İzmit, İzmir, Drama, Dimatoka, Yanya, Bursa, Tekfur Dağı, Sakız ve Siroz metropolitleri aza olarak seçilmişti.

Toplantının akabinde programın hazırlanması için daha önce yapılan toplantılarda kurulmuş olan heyetin sunduğu rapor okunmuş ve programın umuma ilanı konusunda ne yapılacağı tartışılmıştı. Bu tartışmalar esnasında hükümetin politikası aleyhinde her aza bir konuşma yapmış olup, genellikle patrikhanenin hukuku müdafaa edilerek, azalardan biri hükümetin almış olduğu kararları, *–Midyalıların hükümdarlarından öç almak için kendi evlatlarını katl ve telef etmesine*” benzetmişti (Tanin, 08 Eylül 1910: 2).

Patrik başkanlığında yeni bir toplantı yapan patrikhane meclisleri, daha önce belirlenen tarihte yani aynı yılın Eylül ayı başlarında toplanmasına karar verilen Meclis-i Millî'nin programı üzerinde uzun uzadıya müzakereler yapılmıştı. Program, bu meclisler tarafından incelendi ve yapılan tetkiklerle son halini aldı.

Meclis-i Millî'de tetkik ve müzakere olunacak olan meselelerin birincisi de bir müddetten beri patrikhaneyi işgal eden eğitim öğretim meselesiydi. Bu iki meclis Meclis-i Millînin ilk toplantısında, patriğin yapacağı konuşmayı hazırlamak üzere bir heyet oluşturulmasına karar verdi.

Bu konuşma, Meclis-i Millînin toplanmasını gerektiren hadiselerin yanında meclisin meşgul olacağı kanunları da yapmayı içerecekti.

Bu konuşmanın akabinde Meclis-i Millînin zabıt kâtipleri ve üyelerini seçecek yeni heyetlerin seçilmesine karar verilmişti. Meclislerin amacı gazetelerde patrikhanenin yapmış olduğu işlerle ilgili tenkitlere bir son verecek kararlar almak ve Rum cemaat yanında diğer toplulukların şaşkınlığını da ortadan kaldırmaktı. Bu maksatla alınan kararların umuma açıklanmasına karar verildi. Buna göre: Her iki meclisin de patriğin başkanlığında toplanmasına, geleneklere göre karar alma mekanizmasının devamına, Kânûn-ı Esâsî'de geçen ilgili maddeye uygun olarak toplantıların yapılmasına ve Meclis-i Millînin bu kanuna uygun olarak toplantıya çağırılmasına, daha önce kurulmuş olan heyetin hazırlamış olduğu program dahilinde çalışmasına, hükümet ile aralarında var olan ihtilafın çözümü yönünde müzakerelerin devamına, hükümet ile bundan sonra sorun yaratmayacak bir politika

izlenmesine, meclisin işleyişinin kanun ve nizamlar dairesinde yapılmasına karar verilmişti. İlan edilen bu kararların ardından, bir ecnebinin sorusu üzerine patrik Yovakim şu tebligatta bulunmuştur:

-Hükümet, bizim hukukumuzu bizim anladığımız şekilde telakki etmemektedir. Biz hiçbir şekilde daha önce kullandığımız usullerden vazgeçmiş değiliz. Tam tersine bütün yanlış anlaşılmalara rağmen hükümetten ümit kesmiş de değiliz. Bir çare bulunabileceği hususunda hala ümidleri muhafaza ediyoruz.!

Patrikhanenin bu beyanatı karşısında dış basından da benzeri ifadelerin sarfediliyor olması, konunun tamamen patrikhane lehine bir algılama ile karşı karşıya olduğunu göstermektedir. Özellikle Atina merkezli gazetelerde çıkan haberlerde, Osmanlı hükümeti ile patrikhane arasındaki bu ihtilaf, bazı gazetelerin karşı hücumlarına mesned olurken, bazı gazetelerde ise Meclis-i Umumi-i Millîye izin verilmemesinin meşrutîyete muhalif bir tavır olacağı şeklinde değerlendirilmekteydi (Tanin, 9 Eylül 1910: 2).

Her ne kadar dış basında ve içeride hükümeti eleştiren ifadelere yer verilse de, özellikle Rum mebuslar tarafından patrikhanenin politikaları yerden yere vurulmaktaydı. Belli ki Rum vatandaşlar ile patrikhane ve patrikhanenin politikaları üzerinde bir fikir birliği yoktu.

Bu husus İstanbul'da yapılacak Meclis-i Millî seçimleri sebebiyle patriğin yaptığı konuşmadan da anlaşılmaktadır. Patrik konuşmasında Kozmide Efendi ve onun gibileri överek, Abdülhamid devrini anlayamadıklarını veya yanlış anladıklarını, Abdülhamid'in bütün milletlere daha adil davrandığını ifade etmekteydi. Patrik bu seferde Millî Meclis'e hükümet tarafından izin verilmesi için ne yapacağını şaşırmişti. Devri zamanında en büyük hasmı gördüğü Abdülhamid'i övmekten bile imtina etmemişti.

Abdülhamid'e muhalif olan Osmanlı ricali, konuşmanın yapıldığı tarihte patriğin bu serzenişini görmezlikten gelmiş ve üzerinde durmamıştı. Bunun da sebebi Rum cemaatinin hoşuna gidecek şekilde konuşan ve daima her şeyde Rum vatandaşların fikir ve ruhlarına tercüman olma iddiasında bulunan patriğin ağzından Abdülhamid için bir methiye duymanın yüklediği ağır sorumluluktan. Bundan dolayı Rum vatandaşların adına söylenen bu sözler üzerinde durmak veya bunlara cevap vermekle bu nutku ehemmiyetli hale getirmek istememişlerdi. Oysaki bu düşüncenin yanlış olduğu kısa bir zaman sonra ortaya çıktı. Çünkü patriğin bu sözleri sadece Türk matbuatında değil, tarafsız düşünen gazeteler ve doğru düşünen Rumlar arasında da büyük bir hoşnutsuzluğa sebebiyet vermişti. Bu durum patrikhane ile ilişkilerde Osmanlı hükümetinin nasıl bir dalavere içerisinde olduğunu da bir göstergesi sayılmıştır.

Bütün bunlar patrikhanenin bir tehdit unsuru olarak kurmaya çalıştığı Millî Meclis'in ne iktidarı ellerinde bulunduran Türkler arasında ne de sağduyulu Rumlar arasında bir taraftarı

bulunmadığının açık bir göstergesiydi. Patrikhane, Türklere Millî Meclisi kabul ettiremeyeceğini anlayınca bu defa iktidardan uzaklaştırılan Abdülhamid Han'ın ipine sarılmakla, bu emeline ulaşabileceğini düşünerek, politikalarına yeni bir yön vermeye çalışıyordu. Diğer taraftan Türk matbuatı da onun bu atağının önünü almak için yeni bir taktik geliştirmeye çalışıyordu. Bu taktik konusunda muhalif veya anti muhalif gazeteler de el birliği yapıyor görünmektedir. Bunlardan biri olup, vaktiyle patrikhaneyi desteklediği anlaşılan La Türkî, patriğin bu manevrasını küçümseyerek, onu Abdülhamid Han taraftarlığıyla suçlamakta ve her ne zaman patriğin Rum cemaati hakkında söyleyecek bir şeyi olsa, mutlaka bir kargaşaya sebebiyet verdiğini, bu nedenle de konuşurulmamasının çok daha iyi neticeler vereceğini iddia etmesi, iktidar yanlısı matbuat tarafından adeta alkışlanmıştır.

La Türki, patriğin artık görevini yapamaz hale geldiğini de ima ederek, bir patriğin Abdülhamid Han'ı övmesi ve bilhassa Rumlara daha fazla iyi niyetli davrandığını patrik dahi olsa ima etmesinin kabul edilemez olduğunu söylemesi, patriğin bu tavır değişikliğini gören bütün Abdülhamid muhaliflerini aynı cephede toplamıştır.

Bu cephe, patrikhane tarafından yüzyıllardır ileri sürülen Türk ve Rumlar arasındaki kardeşlik fikrinin de bir aldatmacadan ibaret olduğunu, bunun patrikhanenin kendi işlerini yoluna koymak amacıyla kullandığı bir menfaat aracı haline getirdiğini ve bir efsaneden başka bir şey olmadığını iddia ettikleri görülmüştür.

Türk matbuatı bu hususu şu şekilde yorumlamaktaydı. Patriğin bu davranışını tamamen menfaatlerine uygun düşüğü için sürdürdüğünü, Rum vatandaşların da bunun farkında olduğunu, ecnebilerin patriğin ne mal olduğunu pekâlâ bildiklerini ve Rumca gazetelerin ise patrik elindeki birer kukladan ibaret olduğunun altını çizmekteydiler (Tanin, 10 Eylül 1910: 3).

Adliye Nezareti'nce Meclis-i Millî Hakkında Patrikhaneye Gönderilen Tezkire

Patrikhanenin Millî Meclis'in teşekkülünü kendi cemaatine ilan ettiği bu günlerde, hükümet daha önceki uyarılarını tekrar ederek, Adliye Nezareti eliyle, patrikhaneye Millî Meclis kurulmasına izin verilmeyeceğini belirten eski mazbatayı bir daha hatırlatmak istemiştir.

Tezkirede, patrikhanenin seçim yoluyla meclis toplamasının kanun ve nizamlara aykırı olduğunu, hükümetin buna asla izin vermeyeceğini bir defa daha hatırlattıktan sonra, bu hatanın memleket asayişini bozacağı ve bunun da sonuçlarına patrikhanenin katlanmak zorunda kalacağı belirtilmiş, hatta bu hususla ilgili bir ceza kanunnâmesi bile ilan edilmişti (Tanin, 10 Eylül 1910: 3).

Adliye nezaretinin patrikhaneye gönderdiği bu tezkire Boyacı Köyü'de bulunan patriğin eline geç vakitlerde geçmişti. Patrik tezkireyi bir kez daha görüşmek üzere Meclis-i Muhteliti toplantıya çağırılmıştı. Toplantı yapılmış ancak konuyla ilgili bir karar alınıp alınmadığı anlaşılamamıştı. Patris

Gazetesi, toplantı esnasında Kozmidi Efendi'nin toplantıya katılarak, kendisinin Adliye Nazırı ile görüştüğünü, nazırın da ona meclisin toplanmasına müsaade verilebilmesi için toplantının bir müddet ertelenmesi gerektiğini söylediğini ifade ettiği, ancak gazetenin bunu nazır beye doğrulamadığını, Kozmidi Efendi'ye bunu kimin söylettirdiğinin de anlaşılmadığını yazmaktaydı (Tanin, 10 Eylül 1910: 2-3).

Buna mukabil, patrik ise meclis azasına yaptığı konuşmada, Adliye Müsteşarı sabık Kostaki Vayani Efendi'nin nazır namına kendisiyle görüştüğünü, toplantının ertelenmesi ve usule uygun olarak izin istenilmesi halinde hükümetin meclisin toplanmasına ses çıkarmayacağını ifade ettiğini bildirmekteydi. Bu husus yeni yayın hayatına girmiş olan Ameroliptos Gazetesi'ne patrik tarafından gönderilen ve neşredilen mektupla da doğrulanmış görünmektedir.

Buna karşılık Türk matbuatı ortalıkta konuşulan ve dolaşan ifadelerin hiçbirinin doğru olmadığına kanaat getirmiş olacakki, Kozmidi Efendi'den söylentilerin doğrulanmasını istemiş, ancak tekzip dışında bir cevap alamamıştı. Bu durum patriğin ortalığı yatıştırmak ve ilanı için çabaladığı Millî Meclis meselesinde içerisine düşmüş olduğu müşkil durumu örtbas etmek amacıyla sürekli olarak bilgi kirliliği politikası uygulamayı seçmiş olduğunu göstermektedir. Aksi halde cemaatinin kendisine itimadı kalmayacağı gibi, rekabet içerisinde olduğu diğer kiliseler karşısında da başarısızlık ve cahilane davranışlar içerisinde bulunarak, hükümetle ters düşmekle suçlanacaktı.

Bütün bu bilgi kirliliği arasında, Karahisar ve Alaşehir azalarından iki kişi, yanlarına patriklik kapıkethüdasını da alarak Adliye Nezareti'ne gelmiş ve Nazır Necmettin Bey'i ziyaret etmiş, patrikliğin yeni bir tahririni takdim etmişlerdi. Bu yeni mektubunda patrik, Millî Meclis kurma yolundaki inadından vaz geçmediğini, kilise kanunlarının bu meclisi kurmaya izin verdiğini ifade eden bir içeriğe sahip olduğunu hatırlatmaktaydı.

Nazır ise, hane ile bu mesele sebebiyle boşuna bir kavga içerisinde bulduklarını, oysaki hükümetin böyle bir izin vermeye yetkili olmadığını, bunu engellemek için de ellerinden geleni yapmak zorunluluğunu defalarca hatırlattıkları gibi bir defa daha hatırlatarak, aksi halde cezaların yağmur gibi yağacağını, patrikhanenin faaliyetlerini gözden geçirerek, kendisine düzen vermesi gerektiğini bildirmişti.

Söz konusu azalar patrikhanenin bu konudaki çalışmalarının haklılığını anlatmaya çalışmaları ve kendilerine verilen izahatı görmezlikten gelerek, meclisin kanuna uygun toplandığını izah etmeye çalışmaları da bir işe yaramamış, nazır kendilerine patriğin elinde bulunan fermanlarda böyle bir iznin ve ruhsatın bulunmadığını, hükümetten izin alınmadıkça da böyle bir meclisin açılmayacağını bir kez daha kendilerine bildirdiği görülmüştür.

Hükümet ile görüşen sözde meclis azaları, bir saat süren görüşme sonrasında nazırdan olumlu bir cevap alamadan geri dönmek zorunda kalmışlardı. Viyana basınında yer alan haberlerde, Osmanlı Hükümeti'nin müsaadesi olmadan *Meclis-i Milli*'nin ilanı halinde patriğin tutuklanacağı ifade edilmekteydi (Tanin, 13 Eylül 1910: 2).

Patrikhanenin Rum Mektepleri'ne Dair Takriri

Patrikhanenin imtiyazlarını kaybetmeme adına yaptığı mücadele sadece kiliseler ile sınırlı değildi. Hükümetin eğitim sisteminde yapmaya çalıştığı değişikliklerden de rahatsız olan patrikhane, Rum mektepleri hakkında Adliye Nezareti'ne iki ayrı takrir göndermişti. Takrirlerin içeriği, Adliye Nezareti'nin tavrı yanında, mekteplerin teftişi ve ecnebi muallimlere karşı hükümetin takınmış olduğu tavizsiz tavır eleştirilmekte ve bunun –şovenizml olduğu ileri sürülmekteydi.

Takrirlerin içeriğine bakıldığında öncelikle patrikhane ve metropolitlikler tarafından hükümete sadakatlerini gösteren şhadetnâmeler verilerek, ikinci derece resmi mekteplerin sahip oldukları hukuk ve imtiyaza sahip olmalarının teminini sağlayan umumi bir kanunun hazırlanması istenilmekteydi. İkinci olarak, Rum lisanını öğrenen ve bu lisanla eğitim veren mekteplere verilecek ödeneğin patrikhaneye ve mahallî metropolitlere verilmesi şart koşulmaktaydı. Hükümet tarafından bu okullarda yapılacak incelemenin de şu anda ve daha önce 1891'de sadaret tarafından ilan edilen beyannâme muhtevasına göre yapılması teklif edilmekteydi. Bu beyannâme yabancı ve yerli muallim ve muallime çalıştırılması halinde hükümetlerin bu hususta tasdiknâme ve şhadetnâmelerin içeriğine hâkim olması gerektiğinden maarif müfettişleri veya müderrisleri programlarda muzır bir ders mevcut olması ya da muallim ve muallimelere ait şhadetnâmelerin patrikhane veya metropolidhane tarafından kanuna aykırı görülmesi halinde bu durum İstanbul'da meydana gelmiş ise maarif nezareti patrikhaneye, vilayetlerde meydana gelirse maarif müdürleri metropolidliklere ihbar ederek, dersin kaldırılmasını, muallim ve muallimelerin görevine son verilmesini talep edebileceklerini belirtmekteydi.

Böyle bir durumda bütün teşebbüs ve uygulamaların tehir edilerek hâlihazırdaki meselenin halli yoluna gidilerek, o ana kadar ortaya çıkan bütün bilgi ve belgelerin patrikhane ve maarif nezaretinin tetkiklerine açılması istenilmekteydi. Patrikhanenin hükümet tarafından yapılan bütün tebliğlere cevap verdiği gibi, şimdi de eğitimin muhafazası ve sistemin düzeninin devamı için hükümetin Rum mekteplerine vereceği tahsisatı patrikhaneye vermesi halinde, patrikhanenin bu meblağı ilim ve tahsil için harcayarak, hükümete bunun faydalarını sunacağını bildirmekteydi.

Patrikhane, mekteplerde yapılacak incelemelerin ise kendileri tarafından yukarıda sunulan üçüncü şarta uygun olarak yapılacağını umduklarını belirterek, mekteplerin idaresinde ecnebilerin

yaptığı gibi kendilerine mahsus mektepler açmak istedikleri yerlerde tahsisatı Rum mekteplerine verildiklerini ve bu konuda aynı hususun hükümet tarafından da dikkate alınmasını istemekteydiler.

Bütün bunlar dahilinde hükümete karşı bir kabahatleri olmadığı sürece, kendi çocuklarının terbiyelerini alakadar eden hususların doğrudan kendilerini ilgilendirmesi gerektiğini belirterek, patrikhanenin bu şartlar dahilinde mekteplerini Osmanlı muallimlerine açabileceklerini ifade etmekteydiler.

Buna mukabil şu ana kadar eğitim ve öğretimde bulunan talebelerinin bir ihmale kurban gitmemeleri için imkânlar dahilinde ecnebi muallimlerin azledilmemelerini de arzu ettiklerini belirtmekteydiler.

Patrikhane, Osmanlı makamlarının, hükümetin tayin edeceği muallimler dışında muallim kabul etmeyeceklerini bildirmeleri üzerine tayin edilecek muallimlerin şهادetnâmelerinin iki ayrı dilde hazırlanmasını kabul ettiklerini bildirmekteydi. Rum milleti kendine ait mekteplerin programlarının ecnebi mekteplerinin programlarıyla aynı derecede mükemmel olması ve bu mekteplerde yapılan imtihanların ecnebi memleketlerde de geçerli olduğu hatırlatılarak, bu durumda dikkate alınmasını isteyerek, patrikhanenin nezaretin göndermiş olduğu daha önceki tezkiyelerin içeriğini kabul ettiğini, bu tezkerelere mukabil kendi taleplerinin de bir an önce görüşülerek, kabülü yönünde karar verilmesini ümit ettiklerini ifade ettikleri görülmektedir (Tanin, 24 Aralık 1910: 2).

Buna mukabil, aynı fırka hükümete sunmak üzere Hıristiyan milletlerin ilköğretimlerinin düzenlenmesi amacıyla hükümete yeni bir takrir ve program sunmak üzere çalışmalar yaptıkları anlaşılmaktadır.

Bulgar, Ermeni ve Arnavut mebuslarından bazılarının da imzalayacakları bu takrir, *tahsil-i ibtidainin usul-ı hazırasını* esasından sarsacak görünmekteydi (Tanin, 26 Ocak 1911: 2).

Bu çalışmanın hemen akabinde, Rum patriğinin başkanlığında yapılan bir toplantıda, daha önce patrikhanenin hükümete vermiş olduğu maarifle ilgili takrir ele alınmıştı. Toplantı sonunda patrikhane tarafına, Maarif Nezareti tarafından sunulmuş olan *Maarif Komisyonu Lâyihası* ve *İlk Öğretim Hakkındaki Kânûn Lâyihası* red edildi ve bu reddin sebeplerini ortaya koyan bir mazbata hazırlanarak kabul edildi. Patrikhanenin amacı bu mazbatayı bir heyet ile hükümete göndermek ve 1891'de hükümet tarafından yayınlanan beyannâmenin muhatap alınarak eğitim öğretimin olduğu gibi muhafaza edilmesini sağlamaktı (Tanin, 1 Şubat 1911: 2).

Patrikhane, Maarif Nezareti tarafından sunulan kanun layihalarını reddetme sebeplerini izah eden yeni bir mazbata hazırlayarak hükümete sunmuştu. Patrikhane, mekteplere dair istediği yeni düzenlemeleri de bir layiha haline getirerek bu mazbataya ilave etmişti. Buna göre:

Düzenlemeler: Şimdiye kadar ruhsat-ı resmiye istihsal etmeksizin icra-yı tedrisat eden bütün mekteplere müsaade-i resmiye verilesi, fimaba'd küşad edilecek bir mektep hakkında hükümete ihbar-ı madde etmekle beraber ruhsat-ı lâzîmenin itası.

Programlar: Mekteplerin programları patrikhane ve metropolitlikleri tarafından tanzim ve tasdiği. Dereceleri tayin edilmek için cemaat mekteplerinin umumi programları maarif nezaretine arz edilecektir. Binaenaleyh bu umumi program değiştirildikçe her sene başında her mektep için ayrı ayrı program verilmesine ihtiyaç olmayacaktır.

Muallimler: Muallim ve muallimelerin tasdiknâmeleri patrikhane ve metropolithaneler tarafından tedkik ve tasdik edilip bu suretle muallimlerin iktidarları teyid edilecektir. Patrikhane ve metropolitlikler tarafından muallimlere verilecek bu müsaade ve ruhsatlar, maarif nezaretince muteber tutulacaktır. Askerlik çağında olan muallimlerin bu ruhsatnâmeleri muallimin devletle beraber muafiyet-i askeriye müzahir olmak için maarif nezareti canibinden tasdik edilecektir. Hükümet, patrikhaneler tarafından nasb ve tayin edilip muallimler misillü haiz ruhsat ve müsaade bulunan müfettişlere mekteplerin umur-ı dahiliye ve tedrisesine teftiş etmek için mevani' ika etmeyecektir. Osmanlı muallimler yetiştirilinceye kadar, mekteplerde ecnebi muallimlerin istihdamına müsaade edilecektir.

Teftişat: Hükümet müfettişi, hükümete karşı mesul olan merci-i ruhaniye ihbar-ı keyfiyet ettikten sonra bir mektebi teftiş edecektir. Müfettişler ve maarif müdürleri tedrisatı teftiş edeceklerdir. Eğer esna-yı teftişte muzır bir dersin tedris edildiğini veyahud muallim ve muallimelerden birinin haiz-i ruhsat ve müsaade bulunmadığını görürlerse bu vakıa İstanbul'da olduğu takdirde maarif nezareti patrikhane ile ve taşrada ise maarif müdürü metropolithane ile teati-i muhabere ederek muzır dersi ve muallim veya muallimenin ifa-yı tedrisatı men' edilecektir. Bir mektep hakkında müfettiş veyahud maarif müdürü ile metropolitlikler arasında bir ihtilaf hadis olduğu takdirde bu ihtilaf-ı nezaret ile patrikhane arasında haledilmeden evvel o mektep hakkında hiçbir muamele yapılmayacaktır. Cemaat mekteplerine müteallik istatistikler ve buna dair malumat-ı müraci'-i ruhaniyeden istenecektir.

Mezunlar: Cemaat mekteplerinden neşet eden mezunlara verilen şhadetnâme ve tasdiknâmeler lisan-ı madrezatları üzere yazılacak ve patrikhane ve metropolitlikler tarafından tasdik edilecektir. Ve lüzum görülür ise patrikhane ve metropolitlikler tarafından tasdik olunarak vuku bulan şhadetnâmelerin tercümeleri hükümetçe muteber olacaktır. Cemaat mekteplerinden neşet ederek patrikhane ve metropolitlikler tarafından tasdik edilmiş şhadetnâmelere sahip olan mezunlar, aynı derecede olan mekatip-i resmîyeden neşet etmiş olanların hukuk ve selahiyetlerine malik olacaklardır. Hükümet tarafından mekatip-i âliye suretinde tasdik edilen mekteplerden neşet edenler muafiyet-i

askeriye hususunda mekatip aliye-i devlet mezuniyetinin haiz buldukları hukuka malik olacaklardır. Bu mekatib-i âliye-i cemaatten neşet edenler, memuriyet istedikleri takdirde istedikleri memuriyetin derece ve ihtiyacına göre Türkçe lisanına vakıf olmak mecburiyetinde bulunacaklardır.

Tahsisat: Hıristiyan etfalının tedrisine mahsus olup küşaf edilmiş ve edilecek mekteplere hükümetçe verilecek tahsisat, o mekteplerin tabi bulunduğu merakiz ruhaniyeye verilecektir. Merakiz-i ruhaniye tarafından gösterilecek lüzum üzerine cemaat mektepleri için ianeler toplanmasına hükümet engel teşkil etmeyecektir. (Tanin, 25 Mayıs 1911: 3).

Hıristiyan Milletlerin Ortak Tavrı

Yukarıda da belirtildiği gibi, her ne kadar Osmanlı hükümetinin Rum Patrikhanesi'ni belirli oranlarda ve bazı hususlarda tırpanlayarak kendi kanun ve takdirlerine uyar hale getirmiş olsa da, bu husus Hıristiyan toplulukların bir araya gelerek, yeniden kendi aralarında birlikler oluşturmalarını engellemeye yönelik değildir. Tam tersine asgari şartlarda birlikte hareket etmelerini sağlamaktan ileri gitmemiştir.

Öyleki, kilise ve mektepler kanununun çıkarılmasının temel maksadı olan ve Rumeli Hıristiyan topluluklarının kendi aralarındaki mücadeleyi sonlandırma çabası, nihayet sonuçlarını vermişti. Bu kanunla hükümetin aldığı tedbirler, sonunda Hıristiyan milletlerin kardeşliğini temin etmiş ve aralarındaki çatışma hali ortadan kaldırılmıştı. Rum, Ermeni ve Bulgar dini liderler kanundan sonra ilk defa da olsa bir araya gelerek hükümetten ortak bazı talepler de bulunmak için toplanmıştı.

Kilise ve mektepler meselesinin ortaya çıkmasından sonra düşman kamplara bölünen Hıristiyan topluluklar, kanunun maksadıyla ortaya çıkmasından sonra tek tek bir araya gelerek, aralarındaki husumetleri sona erdirmek için karşılıklı ziyaretler gerçekleştirdikleri görülmüştü (Tanin, 20 Kasım 1910: 4). Rum mebus Honeus Efendi, 15 Ekim 1910'da Bulgar Eksarhı'nı ziyaret etti (Hacısalıhoğlu, 2008: 327). Bu ziyaretlerden birini de Manastır mebusu Pançe Doref Efendi ile Rum mebuslar Boşo, Honeus, Vamvakas ve Dinkas Efendiler beraber gerçekleştiler. Bu mebuslar ilk önce Fenere giderek Rum Patriği ile görüşmüşlerdi. Pançe Doref Efendiye büyük bir iltifat gösteren patrik, eksarhane ile bir yakınlaşma işbirliği arzusunda olduğunu beyan etmişti. Pançe Doref Efendi, Eksarhanenin de aynı düşünce de olduğunu patriğe iletmişti (Tanin, 20 Kasım 1910: 4).

Rum Patriği bu ziyaretten sonra yaptığı açıklamada, Pançederof Efendi'nin ziyaretinin resmi ziyaret olmadığını karşılıklı nezaket görüşmesi olduğunu ve iki kilise arasında herhangi bir anlaşmanın söz konusu olmadığını açıkladı. Rum Patriği'ne göre *-Bu ziyaret, iki kilise arasında değil, fakat hükümete karşı hukuk ve imtiyazatını müdafaa etmek mecburiyetini hisseden Rum ve Bulgarlar beyninde bir ahenk-i ittihat ve itilafı vücuda getirebilmek maksadına mebni vakil* olmuştu. Bulgar Eksarhı da Rum gazetesi Proodos'a yaptığı açıklamada iki kilise arasındaki uzlaşmayı

desteklediklerini açıkladı. Kiliseler arasındaki yakınlaşmanın sonucunda Meclis-i Mebusan'daki Rum ve Bulgar mebuslar arasında da ortak hareket etme düşüncesinin ortaya çıkması, Rum basını tarafından desteklendi. Bulgaristan ile Yunanistan arasında bir ittifak oluşturmak isteyen Yunan siyasî çevreleri tarafından da Rum Patrikhanesi ile Bulgar Eksarhanesi arasındaki yakınlaşma memnuniyetle karşılandı. Çünkü Yunan siyasî çevreleri iki kilise arasındaki uzlaşmayı, gerçekleşmesini istedikleri ittifak için bir başlangıç olarak görmekteydiler. Yine Bulgar Eksarhı, Rum Patriği'ne mektup yazarak iki kilise arasındaki anlaşmazlıktan duyduğu memnuniyetsizliği dile getirmiş ve bir uzlaşmanın gerçekleşmesi konusunda dilekte bulunmuştur (Kerimoğlu, 2008: 139).

Rum Patrikhanesi ile Bulgar Eksarhanesi arasında başlayan yakınlaşma Osmanlı yönetimi tarafından da yakından takip edilmekteydi. Rumeli'de Hıristiyan unsurlar arasındaki kiliseler meselesi ile ilgili 17 Ocak 1911 tarihli Dahiliye Nezareti'ne gönderilen bir raporda, Rum Patrikhanesi ile Bulgar Eksarhanesi arasındaki yakınlaşmada en önemli rolü Rusya'nın oynadığı belirtilmekteydi. Buna göre, Rumlar ile Bulgarların yakınlaşmaları konusunda verilen emirler, Rusya sefaretinden verilmekteydi. Aynı rapora göre, iki kilisenin birleşmesinin ardından Rusya, Kaynarca anlaşması gereğince doğudaki Ortodoksları himaye etme hakkına sahip olduğundan Osmanlı Devleti'nin iç işlerine daha fazla müdahale etme fırsatını yakalayacaktı. Ayrıca, iki kilisenin birleşmesinin ardından Rusya'nın bir Balkan Konfederasyonu kurmaya çalışacağı ve Yunanistan'ı böyle bir birliğe sokarak Avusturya'nın güneye doğru inmesini engelleyeceği ileri sürülmekteydi. Bunun yanında Rum Patriği Yovakim Efendi'nin Rus taraftarı olduğu, ancak patrikhane Sinod meclisindeki bazı üyelerin iki kilisenin birleşmesine karşı çıktıkları, Rum ve Bulgarların Osmanlı Devleti'ni korkutmak için yaşanan olaylardan yararlandıkları ileri sürülmekteydi (Kerimoğlu, 2007/a:140-141).

Bu karşılıklı nezaket ilişkilerinin gelişmesinin hemen akabinde Rum, Bulgar, Ulah ve Ermeni patrikleri bir araya gelerek Osmanlı hükümetine sunmak üzere Makedonya içerikli bir tahrir hazırladıklarına dair bilgiler gönderilmeye başlandı. Bu milletler bu dönem de mecliste görüşülen mektepler ve askerlik konularında birlikte hareket ediyorlardı. Kısa bir süre sonra hükümete sunulan bu tahririn sonucu henüz belli olmamışken, Ermenice gazetelerden biri Ermeni Patrikhanesi'nin Rum Patrikhanesi'yle ortak hareket etmeye başladıklarını bildirirken, bu ortak hareket etmenin henüz bir menfaat sağlamadığı gibi mevcut duruma zarar verdiğini yazmaktaydı. Gazetenin iddiasına göre bu birleşme öncesinde Rum Patrikhanesi'nin kendisini diğer patrikhanelerden üstün kabul etmesi yanında, teşrifatta da kendilerine ayrı bir paye çıkardıklarını bildirmekteydi. Bu iki husus dahi iki patrikhanenin hangi maksada binaen birlikte hareket etmelerini gerektireceği konusunda şüphelere sebep olduğu gibi, ne fayda sağlayacağını da sorgulanmasını gerekli kılıyordu. Bu son haberler üzerine Ermeni ve Rum patriklikleriyle Bulgar Eksarhlığı Adliye Nezaretine, yeni birer tahrir vermişlerdi. Bu tahrirlerin içeriği basına yansımamıştı. Ancak genel olarak adalet talebi ile alakalı

oldukları söylenmekteydi. Bununla beraber basına sızan haberlerde Makedonya’da meydana gelen cinayetlerin failleri hakkında kati tedbirler alınması için ahali tarafından patrikhaneye yapılan müracaatlar sebebiyle bu takrirlerin verilmiş olabileceği de muhtemel görünmekteydi. Bu müracaatların gerçekten Makedonya’daki cinayetlerin sona erdirilmesi hususunda verilip verilmediği konusunda zamanın basını da ikna edilmiş değildi. Bu husus her iki tarafça da sorgulanırken, basın patrikhanelerin bu ortak tavrı değerlendirirken, takrirlerin gerçekten adaletin sağlanıp cinayetlerin durdurulması yönünde verilmiş olması halinde, hükümetin asli vazifesi olan bu hususta patrikhanelerin de yardım etmesi gerektiği belirtilmekteydi.

Öyleki, İstanbul basını Rumeli’deki Rumların, Bulgarların maddiyatı hükümetin elinde ise maneviyatlarının da dini liderlerin elinde olduğu aşikâr değil mi? Sorusunu sormaktan geri kalmıyorlardı (Hüseyin Cahid, Tanin, 14 Temmuz 1911: 1).

Nitekim kilise ve mektepler kanununun kabulünden kısa bir süre sonra Rum Patrikhanesi ile Bulgar Eksarhanesi arasında görüşmeler yapılmaya başlaması ve Osmanlı Devleti’ne karşı bir ittifak arayışı içerisine girişilmesi yönünde adımlar atıldığı görülmüştür. Atılan bu adımlarda kiliseler ve mektepler kanununun oynadığı rol hiç şüphesiz bu iki rakip milleti birbirine yakınlaştırmada temel etkenlerden biri olduğunu belirtmek doğru olacaktır.

Sonuç

Tanzimat ve Islahat fermanlarının ilanından sonra millî nizamnâmelerin oluşturulması Osmanlı Devleti’nin özellikle Rumeli ve Balkanlarda kurmuş olduğu sistemin de sorgulanmasına sebep olmuştur. Fatih Sultan Mehmed’in İstanbul’u fethi sonrasında Ortodoks Patrikliği, Mora, Rumeli, Balkanlar ve Anadolu’da bulunan Ortodoksların tek yöneticisi haline dönüştürecek adımlar atılmış olması, Ortodoks Rum Patrikliği tarafından devlet içinde devlet olma yolunda uzun, yorucu ama bir o kadar da sonuç almaya muktedir bir çalışmanın başlatılmasını sağlamıştır. Ortodoks Patrikhanesi elde etmiş olduğu bu imkânı, zaman içinde Osmanlı Devleti’nin bünyesinde bir Bizans mirasçısı durumunda algılanabilecek yeni bir şekle büründürmek suretiyle, Rumeli ve Balkanlardaki Slav kökenli Osmanlı tebaasını Rumlaştırmak ve Bizans’a varis olabilecek bir topluluk oluşturmak yolunda eğitim idealine sahip kılmıştır.

Ancak şimdi bu topluluklar kendi millî kimliklerinin peşine koşmaktadırlar ve Rusya da Balkanlarda sürdürdüğü politikalarla bu yeni kimlikleri destekleyerek, Osmanlı İmparatorluğunun parçalanması için içten içe çalışmalarını sürdürmektedir. Bu aşamada Osmanlı Devleti içinde gizli bir devlet gibi çalışmakta olan Ortodoks Rum Patrikliği, geleceğini yine Osmanlı Devleti’nin alacağı önlemlere bağlamıştır. Bu sebeple Mora’da Rus desteğinde başlamış ve sonuçlanmış olan ihtilali desteklememe ve hatta kendisinin alternatif olabilecek yeni bir kilisenin doğmasına da müsaade etmek zorunda kaldı.

Sürecin kendi aleyhinde geliştiğini gören Ortodoks Rum Patrikliği, devlet nezdinde yapmış olduğu bütün girişimlere rağmen, Osmanlı hanedanını giderek saf dışı bırakma yolunda epey bir mesafe

almış olan İttihat ve Terakki Cemiyeti'nden pek yüz bulamamış görünmektedir. İttihat ve Terakki Cemiyeti, yüzyıllardır patrikler tarafından sömürülmekte olan gayrimüslim toplulukların kendi dil, din ve hürriyetlerine sahip çıkmalarına müsaade ederek, onları devlete daha bağımlı kılabilcekleri düşüncesiyle hareket ettikleri için Ortodoks Rum Patriklığı'nin çırpınışlarına pek de aldırış etmemişlerdir. Bu aşamada yalnız kalmış olan Ortodoks Rum patrikleri yine çareyi desise, fesat ve ihtilal çıkarma yollarını aramada buldu ve kurulmuş olan Yunan kökenli çetelere verilen destekle Rumeli ve Balkanlar adeta kan gölüne çevrildi. Buna rağmen yılmadan çalışmalarını sürdüren Bulgarlar, Sırlar, Arnavutlar, Makedonlar ve Ulahlar, yüzyıllar süren bu sömürüyü bitirmek ve kendi millî kimliklerini kazanmak için kiliselerini dahi patrikhanenin pençesinden kurtarmak için hızlı bir teşkilatlanmaya girdiler.

Osmanlı Devleti bu teşkilatlanmalara destek olmayı ilk aşamada endişeli karşılamış olsa da İttihat ve Terakki Cemiyeti bütün sorumluluğu üstlenerek, teşkilatların nizamnâmelere uygun çalışmasına katkıda bulunmak için muhalefet ortamında dahi özellikle Bulgarları destekledikleri görülmüştür. Meşrutîyetin hemen daha başlarında Bulgar Eksarhlığının kuruluşuna verilen destek, diğer milletlerin kiliselerini de ayırma isteğini de olumlu yönde etkilemişti.

Ancak 1908 yılında Osmanlı iktidarında yeni bir değişim yaşanmış ve rafa kaldırılan Meşrutîyet'in ikinci defa ilan edilmiş olması Ortodoks Rum Patriklığı karşısında cesaretlerini yeterince toplayamamış olan unsurların biraz daha cesaretli olarak hareket ettikleri ve ayrılış yolunda hızlı adımlar atmaya başladıkları görülmüştür. Bulgarlara ve Sırlara rağmen biraz daha geç harekete geçmiş olan Ulahlar ve Arnavutlar, İttihatçıların desteğiyle kendi kiliselerini kurma yolunda daha emin adımlar atmaya başlamışlardır.

Bu adımlara rağmen Ortodoks Rum Patriklığı henüz pes etmiş değildi. Özellikle çeşitli unsurların çatışma sahasına dönüşen Makedonya'da tutunmak ve burada bulunan değişik Ortodoks kitleleri kendi egemenliğinde tutabilmenin mücadelesi içerisinde olduğu gözlemlenmiştir. Bu uğurda Yunan çetelerini kıskırmak ve desteklemek dahil her yola başvurulurken, Bulgarlarla ve Sırlarla olduğu kadar Arnavutlar ile de mücadeleye devam edilmiştir. Bütün bu uğraşlara rağmen Makedonya'daki unsurlar kendi millî kimliklerinin peşinden koşmayı ve millet daşlarıyla bütünleşmeyi, Ortodoks Rum sömürüsüne tercih etmişlerdi.

Osmanlı Devleti ise bu çatışma sahasında kendi bütünlüğünü koruyabilmenin endişesine düşmüş olmakla beraber, yukarıda da bahsedildiği gibi, bu geçiş dönemini sancısız ve kansız olarak hızlandırmak ve bu yolla söz konusu unsurların kendisine bağlılığını devam ettirebilmek için yeni bir adım attı ve —Kilise ve Mektepler Kanunu denilen bir kanun çıkararak, Ortodoks Rum Patriklığı'ne bir daha geri dönüşü olmayacak öldürücü darbeyi vurmak istedi. Ancak kendi bindiği dalı kestığının farkına bile varmadı. Bu kanun Rumlar tarafından İzmir'de, Atina'da ve başka birçok yerlerde mitinglerle protesto edilirken, özellikle Bulgar ve Sırp kiliselerinin bağımsızlığını ve yaygınlaşmasını sağladı. Arnavutların ise Müslüman ve gayrimüslim olarak birleşmesini ve gayrimüslim Arnavutların ülkelerinin kaderine hükmedecek şekilde örgütlenmelerini de sağlamış oldu. Kanundan istifade aşamasında en sıkıntılı süreç

ise Ulahlara nasip oldu. Ulahların kiliseleri ayırmada bir süre daha Ortodoks Rum Patrikliği'ne bağlı kalmalarına müsaade edilmiş olmakla beraber, kendi kiliselerinde millî dillerini kullanmak suretiyle ibadet yapmalarına izin verilmiş idi.

Bütün bu gelişmeler karşısında direnişini sürdüren Ortodoks Rum Patrikhanesi ise çalışmalarını sürdürürken, Ortodoksları millî bir çatı altında tutmak amacıyla —Millî Meclis denilen yeni bir yapılanmaya gitmek zorunda kaldı. Ancak bu yapılanma diğer unsurlar tarafından benimsenmedi ve Millî Meclis, Osmanlı Devleti tarafından da kabul görmeyerek, akamete uğradı.

1911 yılına gelindiğinde her millet yeni kimliklerini oluşturmak üzere kendi kiliselerine, kendi mekteplerine ve hürriyetlerine kavuşmuş, Osmanlı Devleti ile olan bağları neredeyse kopma noktasına gelmiş bulunmaktaydı. Bu durumu yakından takip etmekte olan Ortodoks Rum Patrikliği, parçalanmakta olan imparatorluktan mümkün merteye daha fazla çıkarla ayrılmak amacıyla yeni ortaya çıkan bu kiliseler ile tek tek irtibata geçerek, gelecekte yapılması muhtemel ve kaçınılmaz olan paylaşımında yerini ve elini sağlamlaştırmak istedi.

Kilise ve Mektepler Kanunu'nu çıkarırken Osmanlı İmparatorluğu'nu bir bütün olarak muhafaza edebilmek amacıyla hareket eden İttihat ve Terakki Cemiyeti beklediğinin aksine, ülkenin parçalanmasını kolaylaştırıcı bir kanun yapmış olmanın ezikliği altında, daha hırçın ve daha despot bir yönetim sergilemek zorunda kaldı. Bu hırçın ile işler büsbütün rayından çıktı ve Balkanlarda Osmanlı yönetimine son vermek isteyen milletleri bir araya getiren en önemli etmen oldu. Bu kanun ile aralarındaki kilise, mektep ve millîyet meselelerini hal yoluna sokmuş olan milletler artık sahip oldukları sınırları biraz daha genişletmek ve kendilerine ebedi vatan olarak seçtikleri toprakları büyütmek amacıyla, bu defa kendi oluşumlarının yegâne destekçisi olan Osmanlı Devletine karşı yeni bir birliktelik dönemi yaşamaya başladılar.

Ortodoks unsurların birlikteliği sonunda Osmanlı Devleti'ni cephe aldı. Aralarında oluşturdukları bu birliktelik Osmanlı Devleti'nin, Rumeli ve Balkanlardaki varlığına son veren 1911–1912 Balkan Savaşları ile sonuçlandı.

Kaynakça

Balta, Evangelia (2000). —Osmanlı Devleti'nde Rum Millet ve Ekonomik Gelişmişlikleril. (Ed, Azmi Özcan), *Osmanlı Devleti'nde Din ve Vicdan Hürriyeti*, İstanbul: Ensar Neşriyat, s. 229–249.

Berkes, Niyazi (1978). *Türkiye'de Çağdaşlaşma*. İstanbul: İstanbul Matbaası.

Bozkurt, Gülnihal (1993). —II. Meşrutîyet Osmanlı Zabıtlarında Bulgar Azınlıklarının Kilise ve Okul Sorunlar". Ankara, *OTAM*, S: 4, s. 99–119.

Cin, Halil ve Akgündüz, Ahmet (1989). *Türk Hukuk Tarihi*. 2. Cilt Özel Hukuk, Konya: Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları.

Çoruh, Haydar (2008). —Tanzimat Döneminde Teba'anın Tefrikil. İstanbul: *Türklük Araştırmaları Dergisi*, (Özel Sayı- Prof. Dr. Mücteba İlgürel'e Armağan-II, Marmara Üniversitesi Yayınları), S. 20, s. 369-399.

Demirağ, Yelda (2002). —Osmanlı İmparatorluğu'nda Yaşayan Azınlıkların Siyasî ve Ekonomik Durumull. Ankara: *OTAM*, s.13, s. 15-33.

Ercan, Yavuz (2001). *Osmanlı Yönetiminde Gayrimüslimler, Kuruluşundan Tanzimat'a Kadar Sosyal, Ekonomik ve Hukuki Durumları*. Ankara: Turhan Kitabevi.

Eroğlu, Ahmet Hikmet (2000). *Osmanlı Devletinde Yahudiler*. İstanbul: Andaç Yayınları.

Eryılmaz, Bilal (1992). *Osmanlı Devleti'nde Millet Sistemi*. İstanbul: Ağaç Yayıncılık.

Gürkaynak, Muharrem (2003). —Osmanlı Devleti'nde Millet Sistemi ve Yahudi Milleti. *Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. C. 9, S. 2, s. 275-290.

Karpat, H.Kemal (2006). *Osmanlı'da Değişim, Modernleşme ve Uluslaşma*. Ankara: İmge Kitabevi.

Kerimoğlu, Hasan Taner (2007/a). —II. Meşrutiyet'in İlk Yıllarında İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Eğitim Politikası ve Rumları. *Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Dergisi*, S. 22. s.133-143.

Ortaylı, İlber (2005). —Milletl. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 30, s. 66-70.

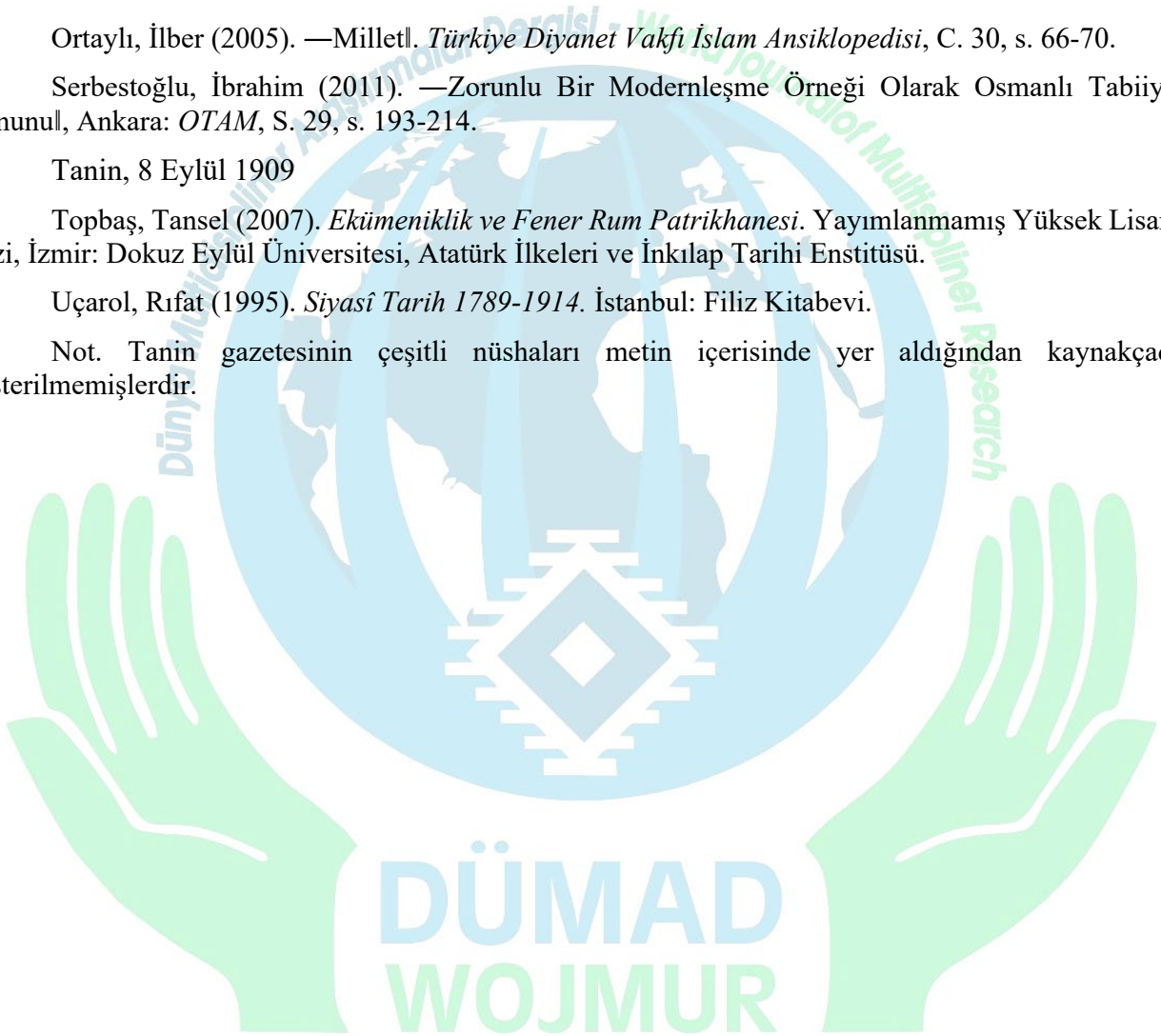
Serbestoğlu, İbrahim (2011). —Zorunlu Bir Modernleşme Örneği Olarak Osmanlı Tabiiyet Kanunul, Ankara: OTAM, S. 29, s. 193-214.

Tanin, 8 Eylül 1909

Topbaş, Tansel (2007). *Ekümeniklik ve Fener Rum Patrikhanesi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü.

Uçarol, Rıfat (1995). *Siyasî Tarih 1789-1914*. İstanbul: Filiz Kitabevi.

Not. Tanin gazetesinin çeşitli nüshaları metin içerisinde yer aldığından kaynakçada gösterilmemişlerdir.



ÇAĞDAŞ TÜRKİYE’NİN KURUCUSU MUSTAFA KEMAL ATATÜRK’Ü ANLAMAK

İrfan DANACI*
Songül DANACI**

Araştırma Makalesi/Research Article

Atıf/Cite as: Danacı, İ. ve Danacı, S. (2023). Çağdaş Türkiye’nin Kurucusu Mustafa Kemal Atatürk’ü Anlamak. *DÜMAD (Dünya Multidisipliner Araştırmalar Dergisi)*, 6(Prof. Dr. Durmuş Ali Arslan Özel Sayısı), 369-380.

Özet

Osmanlı Devleti’nin son dönemlerinde sivil ve askeri kanattan birçok kahraman ve bürokrat yetişmiştir. Bu kişiler arasında Enver, Talat ve Cemal paşalar temayüz etmiş olmakla beraber, vatanın mukadderatını sil baştan inşa edebilmek bu paşalardan ziyade o dönemde henüz genç bir subay olan Mustafa Kemal’e nasip olmuştur. Mustafa Kemal henüz hiçbir askeri rütbe ve makama sahip olmadığı dönemlerde dahi ülkenin gidişatını yakinen takip eder ve çökmekte olan bir imparatorluğun yeniden dirilişi için yakın arkadaşlarıyla istişarelerde bulunur, gelecekte imkân olması halinde ne yapabileceğini tartışır.

Osmanlı Devleti’nin çöküş manifestosu olan I. ve II. Balkan savaşları diğer paşalar gibi Mustafa Kemal’i de harekete geçirmiş ve ülkenin bütünlüğünü sağlamak için başta İstanbul olmak üzere Trablusgarp ve Kuzey Afrika dâhil pek çok yer de mücadele vermişti. Bu mücadeleler sonucunda arzu ettiği her imkâna kavuşmuş ve bu imkânları en nihayetine kadar ülkenin birlik ve beraberliği için kullanmıştır.

Bu makalede Mustafa Kemal Atatürk’ün gerek milli mücadele yılları sırasında ve gerekse sonrasında ortaya koyduğu her icraat, onun ülkesine ve milletine olan sevgi ve bağlılığının yanı sıra milletinin ona olan aşkını izah etmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Atatürk, Milli Mücadele, Anlamak, Çağdaş, Türkiye.

* Okul Müdürü, Narlıca İlkokulu, irfandanaci@hotmail.com, Orcid: 0000-0001-9623-8811

** Öğretmen, Maşuklu Hayrittin Çolakoğlu İlkokulu, danaci_songul@hotmail.com, Orcid: 0000-0002-8608-3489

Abstract

In the last periods of the Ottoman Empire, many heroes and bureaucrats from the civil and military wings were trained. Although Enver, Talat and Cemal pashas were prominent among these people, being able to reconstruct the destiny of the homeland was given to Mustafa Kemal, who was still a young officer at that time, rather than these pashas. Even when he had no military rank and office, Mustafa Kemal closely followed the course of the country and consulted with his close friends for the resurrection of a crumbling empire, discussing what he could do in the future if there was an opportunity.

The Ottoman Empire's collapse manifesto, I. and II. The Balkan wars, like other pashas, mobilized Mustafa Kemal and many places, including Istanbul, Tripoli and North Africa, struggled to ensure the integrity of the country. As a result of these struggles, he got every opportunity he wanted and used these opportunities for the unity and solidarity of the country until the end.

In this article, every action of Mustafa Kemal Atatürk, both during and after the years of national struggle, will be tried to explain his love and devotion to his country and nation, as well as his nation's love for him.

Keywords: Atatürk, National Struggle, Understanding, Contemporary, Turkey.

Giriş

Atatürk'ü anlamak onu ve onun çizgisini ortaya çıkaran uzun bir tarihi süreci yorumlamak ve sağlam yargılara varmak demektir. Bu nedenle önce, Mustafa Kemal Paşa'nın ve yaşadığı dönemin ortaya çıkmasına sebep olan sosyal, politik ve ekonomik tarihin kısa bir analizini yapmak ve sonra da onun bu süreçteki önderlik vasfını ortaya koymak gerekmektedir.

1699'lu yıllardan itibaren psikolojik, sosyal, askerî ve ekonomik yönden dağılma sürecine girmiş olan Osmanlı İmparatorluğu, kendisinden daha güçlü Avrupa devletleri tarafından nasıl paylaşılacağına dair yapılan planlarla karşı karşıya kalmıştı. Osmanlı idarecileri, Avrupalıların başlatmış olduğu bu süreci durdurmak veya biraz daha geciktirmek için bir takım ıslahatların yapıldığı yeni bir dönemi başlatmışlardı. Bu döneme tarihçiler "Lale Devri" adını vermişlerdir. Lale devri ile başlayan ıslahatlar bu süreci, durdurmaktan ziyade geciktirme çalışmalarından ileriye gidemedi. Çünkü bu ıslahatları yapanlar, ıslahata gitmeyi gerektiren sebepleri az çok bilmekteydiler fakat, ıslahatlardan doğacak sonuçların, toplumun ve toplumu idare edenlerin beklentilerine cevap verip vermeyeceği noktasında önemli şüpheleri vardı. Bu nedenle ortaya çıkacak manzara onlarda sebebi belli belirsiz bir korkuya da neden olmuştur. İşte bu ıslahatlar, acaba sadece toplumdaki

bunalım, askerî alandaki bozulma, tımar sistemindeki yozlaşma veya ticarî yolların kaybedilmesinden kaynaklanan sebeplerden dolayı mı yapılmak isteniyordu?

Sebeplerden bazıları bunlar olmakla beraber, daha önemli fakat farke dilmeyen ya da fark edilmek istenmeyen başka meseleler de vardı. Çünkü, ortada uzun süren savaşlarda kaynakları sonuna kadar kullanılmış, yorgun, bitkin düşmüş ve buna karşılık bazı aksaklıklara rağmen toplumsal olduğu kadar pek çok yönden kurumsal örgütlenmesini de tamamlamış olan bir devlet vardı. Fakat bu devleti hareket ettiren güç artık tükenmişti. Bu aşamada bu gücü yeniden harekete geçirecek olan kuvvet kim olacaktı? İslahata girişenler işte buna çare bulamıyorlardı. Ancak ıslahatçıların fark edememesine rağmen ortada, yeni bir millet meydana getirebilecek güç ve karakterde, bir Türk milleti vardı. 1900'lü yılların başına kadar bu yolda kendini feda edebilecek niteliklere sahip pek çok lider ortaya çıkmıştır. Koçi Bey, Nevşehirli İbrahim Paşa, Defterdar Mehmet Efendi, Humbaracı Ahmed Paşa vb. ıslahatçıların dışında, gelenek ile yenilik arasında bocalayan ancak bu yolda önemli adımlar atan Osmanlı padişahları da çıkmıştır. I. Abdülhamit, III. Selim, II. Mahmut, Abdülmecid, Abdülaziz, II. Abdülhamit bunlardan bazılarıdır. Sözü ettiğimiz oluşumu yaratmada izledikleri yollar her ne kadar farklı da olsa, başarı oranları ne derece nispi de olsa, bütün bu insanlar adı olmayan bu mekanizmanın ateşlenmesi ve güçlendirilmesi için, hayatları bahasına yola koyulabilmek ve olumsuz gidişatı iyiye güzele yönlendirebilmek için gerekli olan kadroların yetişmesini sağlayacak yeni bir yapılanmayı sisteme oturtmayı başarmışlardır. Aynı amaca hizmet etmek niyetiyle kendi devletine isyan eden Mısır hidivleri dahi, illegal yollardan da olsa, bu gücü ele geçirmek ve giderek yok olmaya doğru sürüklenen imparatorluğa yeni bir hamle yaptırmak sevdası içinde olmuşlardır. Gidişatı düzeltmek için ortaya atılanlardan hiçbiri, yeni bir toplum yaratmak veya parçalanma süreci başlamış olan Osmanlı toplumunun yerine yeni bir millet koymak amacıyla değildi. Ancak bu konuda ilk adımı atan kişi şüphesiz Mustafa Reşit Paşa olmuştur.

Mustafa Reşit Paşa'nın tespitlerinin pek çoğu Osmanlı toplumunun gerçeklerini yansıtıyordu. Ancak gidilen yol yine dış etkilenmelerden dolayı Türk dünyasının gerçekleriyle örtüşmüyordu. Onun 150 yıldan beri gelen bozulma süreci diye ileri sürdüğü tespitler, bir sonraki yüz yıllık tedavi sürecinin sadece bir başlangıcıydı. Çünkü hastalığın teşhisi konulmakla beraber henüz çare hastalığı tedavi edecek kadar olgunlaşmamıştı. Bir kanser vakasına benzetmede abartıya kaçmayacağımızı düşündüğümüz bu süreçte, Mustafa Reşit Paşa ve ondan sonra gelen ıslahatçılar da yıpranıp gittiler(Timur, I, 1985: 143).

Bu hengâmede Tanzimat, İslahat ve Meşrutiyet dönemleri yaşandı. Bütün bu çabalara rağmen İmparatorluğu toparlamak, korumak veya güçlendirmek bir yana dursun, giderek artan bir hızla çöküşe doğru gidildi. Bu aşamada hastalığın vücuda yayılma sürecine girilmiş ve vücudu sarsan

mikroplar kendini göstermeye başlamıştı. Bu mikroplardan biri Avrupa diğeri Azınlıklar olmuştur (Sonyel, 1985: 647-656.).

Tanzimat ile başlatılan bu süreçte bir taraftan Avrupa'nın askerî baskıları, diğerk taraftan giderek güç kazanan azınlıkların ve Müslüman toplumun kaygıları, yeni arayışları da beraberinde getirdi. Osmanlı idaresi ve toplumu yeni bir sisteme doğru ilk adımları atmaya başladı (İnalçık, 1964: 623-649). Avrupa'daki kanunları, okulları, gelişmeleri, sosyal yaşantıyı ve yapılanmayı hiçbir süzgeçten geçirmeden doğrudan alıp, kendi bünyesinde hazmetmeye çalıştı. Bu aşamada çeşitli yanlışlıklar da yapıldı ve toplumun ihtiyaçlarından doğan değil, başarılı olduğu varsayılan bir olguya tapılmaya, onun getirdiği her şeyin doğru olduğuna inanılmaya başlandı. Bu da toplum ile idarecilerin arasını giderek açtı ve tabanı olmayan bir yükümlülüğe girildi. Toplum hiç alışık olmadığı, bilmediği kanunlarla yönetilmeye başlandı(Timur, I, 1985: 140; Soysal -Sağlam, I, 1983: 21). Bir dizi düzenlemeler için Ahmet Cevdet Paşa yoğun bir çaba gösterdi, fakat o da bu süreci durduramadı (Timur, I, : 140). Geri dönüşün artık mümkün olmadığını gördüğünden, elden geldiğince yeni düzeni Türk toplumuna uyarlamaya çalıştı. Fakat bir başkası Mithat Paşa ise bunun ancak eski düzeni tamamen yıkmakla mümkün olabileceğini söyleyince ve sistemi biraz da kendi elleriyle düzeltmeye kalkınca hayatından oldu (Küçük, I, 1988:217). Bununla beraber onun ortaya attığı fikirler kamuoyunda gereken etkiyi göstermeyi başardı (Shaw, II, 1985: 1299). Artık Padişahlar bile eski ile fazla iştigal etmek taraftarı değildi. Onların iki kaygısı vardı. Bir taraftan bu hantal vücudu koruyabildikleri kadar korumak, diğerk yandan elden geldiğince iyileştirmekti.

Çağın son padişahlarından biri olan ve yaptığı icraatlar ile belki de adından en çok bahsettiren Abdülhamit, İmparatorluğun kötü kaderini değiştirmek için elinden geleni yapmış gibi görünmektedir. Çünkü o, kendisinden önceki ıslahatçıların başlatmış olduğu yenileşme hareketlerine yeni bir yön kazandırarak tıp, mühendislik ve askerî okulları güçlendirecek ve bu okullara daha kaliteli eğitim almış olarak gelebilecek bir nesli yetiştirecek olan temel eğitim okullarını kurdu (Faroqhi, 2000: 272). Yani ilk defa ilköğretimi Osmanlı topraklarında yaygınlaştırmak istedi (Tekeli-İlkin, 1993: 75-84). Fakat uygulama beklenileni vermedi. Çünkü çağın gerekleri İmparatorluğun hantallaşmış olan yapısıyla uyuşmuyor, hatta çoğu zaman da geleceğe yapılan bu yatırımlar dönüp dolaşıp doğrudan yönetim erkini tehdit eder hale geliyordu (Mardin, 2, 1985: 345).

Öyleki II. Abdülhamit'in saltanatının sona ermesi de yine bu okullarda yetişen gençler tarafından gerçekleştirildi. Padişah ise onları çeşitli vaatler ile kazanmaya çalışmaktan fazla bir şey yapamadı (Akşin, III, 1985: 834).

Sistemle mücadele eden yeni nesiller büyük oranda Türk ve Müslümanların yaşadığı topraklar ile sınırlı kalan İmparatorluğun dağılmaması için pek çok çaba sarf ediyorlardı. Bu da onları bir takım yeni arayışlara sevk etmiştir (Feroz Ahmed, II, 1985: 293-303).

Bu muazzam vücudu bir arada tutmaya çalışanlar üç yeni tedavi yöntemi buldular. Bunlar: Osmanlıcılık, İslamcılık ve Türkçülüktü. Osmanlıcılık, Türklerle aynı kaderi paylaşan zümreleri ve cemaatleri tek çatı altında birleştirmek amacıyla doğdu fakat, fazla yaşamadı (Hanioglu, V, 1985: 1393). İslamcılık ise, dağılma sürecine giren imparatorlukta her parça (yani cemaat) kendi kaderini kendi vasıtalarıyla belirlemek isteyince çöktü. Türkçülük ise bir süre vücuttaki direnci sağlamayı başaracak gibi görünüyordu (Mardin, II, 1985: 348). Dünyada milliyetçiliğe dayanan kadrolaşmanın birçok örneği vardı ve kendi içinde kargaşalık yaşayan bütün uluslar benzeri yöntemler içeren tedavi sistemleri geliştirmekle meşguldü. Çünkü çağ, bir ulusçuluk fırtınasıyla çalkalanmaktaydı (Mardin, II, 1985: 344). 1789 Fransız İhtilâli'nin etkisiyle bir taraftan Ruslar, Balkanlar'da Slavcılık hareketini, diğer bir adıyla "Panslavizm "i hızla yaymaya çalışırken, diğer taraftan aynı bölgede Yunanlılar "Helenizm"in temellerini atmaya uğraşıyorlardı(Ortaylı, II, 1985: 1026-1031). İmparatorluğun diğer bölgelerinde ise Ermeniler, Rumlar ve Araplar Türkleri arkalarından hançerleyerek, Avrupalıların desteğinde bağımsızlık mücadelesi veriyorlardı (Dumont, 1994: 12-26). Türkçüler ise en azından Türkleri İmparatorluğun vaz geçilmez unsuru olarak görüyor ve eğer bütün bu oluşumlara karşı bir direnç kaynağı oluşturulacak ise bunun ancak Türklerin bir bayrak altında toplanması sayesinde gerçekleştirilebileceğine inanıyorlardı.

Türkçülüğün önemli şahsiyetlerinden olan Enver Paşa, Talat Paşa, Cevat Paşa ve Mustafa Kemal Paşa, bütün bu olumsuz şartların içinde yetişip, kısa sürede imparatorluğun beyin takımını oluşturanlar arasında yerlerini almışlardı. Ancak bu kadro arasında maceraperest olmayan tek kişi Mustafa Kemal Paşa idi ve yapmayı tasarladığı işlerle ilgili kadroların temellerini atmaya daha bu dönemde başlamıştı. Mustafa Kemal Paşa, çağdaşlarından farklı olarak, İmparatorluğun pek uzun yaşamayacağını farkındaydı ve hayatının büyük bir bölümünü uğruna feda ettiği ülkesini, bu ülkenin gerçek sahipleri olan Türk ulusunu sömürge olmaktan kurtaracak çarelerin arayışı ile tüketmiştir.

Mustafa Kemal Paşa, I. Dünya Savaşı'nda hemen her cephede savaşmış bir kahraman olarak, İmparatorluğun nasıl yok olmağa olduğunu görmüş ve bir Türk olarak artık Türk olanı, Türk'e ait olanı kurtarmak ve ona şahsiyet kazandırmak gerektiğini düşünüyordu. Türkçülüğün önde gelen ideologlarından olan Mustafa Kemal Paşa (Feyzioğlu, 1997: 22) ve onun gibi düşünenler I. Dünya Savaşı'nın yıkıntıları altında kalmış Türk ulusundan, artık bir daha dirilemezler diye düşünenlerin yüzlerine bir tokat gibi vurulan Kuva-yı Milliye ruhunun doğmasını sağladılar. Kuva-yı Milliye sayesinde Türkler millî devletin, istiklâlin ve hürriyetin sağlanmasında büyük aşama kaydettiler

(Kodaman, 1999: 25). Böylece Türk milleti uzun süredir, taklitçi bir garpçılık, hayalci bir İslamcılık ve Turancı bir Türkçülük arasında bocalayan bir toplum olmaktan çıkmış ve tam bir ulusal nitelik taşıyan Millî Mücadele hareketini vermek üzere liderleri Mustafa Kemal Paşa'nın etrafında kenetlenmişlerdi (Palaoğlu, II, 1985: 1155-1156).

Mustafa Kemal Paşa'nın, Kuva-yı milliye ruhunu benimsemekteki tek hedefi; Türk milletini, Osmanlı dünyasının, İslâm dünyasının, coğrafi olarak Anadolu'dan çok uzaklarda bulunan bir Türk dünyasının jandarmalığından kurtarmak ve Hıristiyan Avrupa'nın sömürgesi durumuna gelen Arap dünyasından ayırarak, Anadolu topraklarında, sadece Türklerden meydana gelen yeni bir birlik oluşturmaktı. Bu niyetle o, sadece Anadolu ve Trakya Türklerini hedef alan ve onlar için dilde, fikirde, işte birliği ön gören bir siyaset izlemiştir. Nitekim bu niyetini göstermek için istiklâlini sağlamayı düşündüğü imparatorluk parçasının "Misak-ı Millî" ile sınırlarını çizdirmiştir. Bu sayede Türkler, sınırları belirsiz Osmanlı, İslâm ve Türk dünyalarının sınırlarını değil, çok açık bir biçimde tespit edilmiş kendi millî sınırlarını yani Anadolu'yu savunacaktı (Palaoğlu, II, 1985: 1158). Bu savunmanın yapılabilmesi için şüphesiz Türk milletinin top yekûn bir mücadele içine girmesi gerekmektedir. Verilecek olan bu mücadeleye daha sonra İstiklâl Mücadelesi, yani Millî Mücadele denilecektir (Kodaman, 1999: 50).

Mustafa Kemal Paşa, Millî Mücadeleyi anlatırken "Millet, ancak devletlerin izmihlâl ve inkırazları hengâmelerinde tarihin kaydettiği çok mühim ve hatarnak (tehlikeli) anları yaşıyordu. Böyle anlarda talî ve mukadderâtını kendi eline almakta gaflet gösteren milletlerin akıbetleri meçhûl ve felaket-alûttur (felakete uğramıştır)" (Palaoğlu, II., 1985: 1155) demektedir. Mustafa Kemal Paşa, bu ifadesiyle vatan sevgisini duygusallıktan çıkarmak ve gerçek temellerine oturtmak amacındadır. O artık milletin yöneticilere kutsal bir varlıklarıymış gibi, itaat etmelerini değil kendi kaderlerini kendilerinin belirlemeleri için harekete geçme zamanının geldiğine işaret etmektedir. Anadolu'nun düşman çizmeleriyle çiğnendiği bir sırada söylenen bu sözler, Türklerin kendilerine gelmesini ve harekete geçmesini sağlamıştır. Düşmana ilk kurşunu sıkan Gazeteci Hasan Tahsin ve nice Tahsinler dağlarda, ovalarda, kentlerde bu mücadelenin gayreti içine girmişlerdi. Mustafa Kemal Paşa, bu gayreti tanımlarken "Tezahür eden Millî Mücadele, harici istilâya karşı vatanın halâsını yegane hedef addettiği halde, bu Millî Mücadele muvaffakiyete iktirân ettikçe, safha safha bugünkü devre kadar irade-i millîye idaresinin bütün esâsat ve eşkâlini tahakkuk ettirmesi tabî ve gayr-i kaâbil-i içtinap bir seyr-i tarihi idi" (Palaoğlu, II, 1985: 1157) demektedir.

Mustafa Kemal Atatürk Türk millî mücadelesine bu ulusa ve bu topraklara duyulan kadirşinaslığın bir gereği olarak bakmaktadır. Tarihte belki birkaç topluma veya uygarlığa nasip olabilen genişlikte bir coğrafyada, çok çeşitli toplumlara hükmetme fırsatını elde etmelerine rağmen Türkler, bu toplumların yapılarını, dil, din ve karakterlerini değiştirmeden muhafaza edebilen tek

millettir. Milli Mücadele'nin temel davranış şekillerinden biri de bu kadirşinaslıktır. Mustafa Kemal Atatürk, Türk ulusunun bu kadirşinaslığını; "Biz öyle millîyetperveranız ki, bizimle teşviki mesafâ eden bütün milletlere hürmet ve riayet ederiz. Onların bütün millîyetlerinin icabatını tanırız. Bizim millîyet perverliğimiz herhalde hodbinane ve mağrurane bir millîyet perverlik değildir." (Eröz, 1987: 68) demiştir.

Türkler, kökenleri çok eskilere dayanan bir tarihi süreçten 1900'lere kadar, dünya siyasetinde önemli bir rol oynamışlardır. Bu süre içinde adalet, hoşgörü, huzur ve fizikî gücün doruğuna ulaşmışlar ve kendi bünyelerinde barındırdıkları uluslara da bu şekilde davranmışlardır. Bununla beraber Millî Mücadele esnasında, kendini Türk saymayan, fakat Türk'ün adaletinden, hoşgörüsünden sonuna kadar faydalanan gayritürk unsurlar, faaliyetlerini Türk yurdunu parçalamaya kadar götürebilmişlerdir (Sonyel, 1987: 231-253). Buna karşılık Mustafa Kemal Paşa, Türk milleti arasında millî birlik ve beraberlik ilkesini temel hedef olarak benimsemiştir.

Bu hedefe varmak için ise, önce kökenleri aynı fakat zaman içinde kendilerini ifade etmede farklı semboller edinmiş olan Türk milletini, aynı hedef ve aynı bayrak altında toplamayı temel görev edinmiştir (Sarıay, 1996: 78-79). Mustafa Kemal Atatürk bu farklılıkları gidermenin hürriyetten ve eşitlikten geçmekte olduğunu bilmektedir. Bu niyetle O, kendisini Türk olarak nitelendiren her ferde istihdam alanında yerleşme, yer değiştirme, inancını yaşama, iş kurma konularında eşitlik ve hürriyet sağlamayı hedef haline getirmiştir (Kodaman, 1999: 72). Bu itibarla Mustafa Kemal Paşa'nın millî birlik ve beraberlik ilkesinden anladığı en önemli şey Türk milletini bağımsız yaşatmak, Türkiye Büyük Millet Meclisi'ni ve Türkiye Cumhuriyeti'ni kurmaktır.

Millî Mücadele'de Mustafa Kemal Paşa'nın en büyük rolü, sorunu tespit ve teşhisde bütün olarak kavramış olmasıdır. Mücadelenin içte ve dışta millî niteliklerini görmüş, tarihsel gidişlere ve yeni bir savaşın koşullarına, doğru tanımlar koymuş, millî demokratik örgütlenmelerin ve meclisin şart olduğunu vurgulamıştır.

Mustafa Kemal Paşa, teşkilatçıdır. O, dağlarda bölük pörçük savaşan bir gerilla hareketi değil, kongreler süreciyle hukukî yollardan millî bir hükümeti olan teşkilatlı, istikrarlı bir devlet çatısı oluşturmuş ve mücadeleyi buradan yönetmiştir. Onun bu davranışı, Batılılara, karşılarında militan bir grup değil, aksine iktidarı ele geçirmede hukuken başarılı, yeni bir gücün olduğunu ispatlamıştır. Bu yeni güç, kısa zamanda egemenlik vasıtalarını kendi bünyesinde toplamak, ona sahip çıkmak ve bu vasıtalarla Batı ile rekabete girişmek cesaretini göstermiştir. Bu tutum yeni oluşumun bir devlet olarak Avrupa'da itibar kazanmasının temel sebebi olmuştur. Mustafa Kemal Paşa, bu istikrarı yakaladıktan sonra Avrupalı devletlerin her biriyle kendi özel şartları içinde değişik mesafelerde ilişkiler kurmayı ilke edinmiştir.

O, Anadolu'da ortaya çıkan bu yeniden dirilişi, dünyaya Türkiye Cumhuriyeti olarak kabul ettirecek bazı ön hazırlıklara girişmiştir. Öncelikle, Misak-ı Millî sınırları içinde, iki başlılığı ortadan kaldırmayı başarmak için ustaca bir manevra ile, İstanbul hükümetiyle ilişkiler bir kuruldu, bir kesildi. Bu, İstanbul hükümeti üzerinde psikolojik bir baskı oluşturdu. Bu sayede İstanbul hükümetinin alelacele kararlar alması sağlandı ve ilk görüşmeler Amasya'da başlatıldı. Bu davranışı ile Mustafa Kemal Paşa, yurt içindeki ilk muhatabını oluşturmuş oldu. İkinci adım bu muhatabı hem yurt içinde hem de yurt dışında pasifize etmek oldu. Bunun için barış görüşmeleri iyi bir fırsat oldu. Mustafa Kemal Paşa, Erzurum Kongresi'nde Misak-ı Millî sınırları içinde yaşayan her Türk vatandaşının Heyet-i Temsiliye tarafından temsil edildiğini belgeleyen bir karar almış ve bu heyetin başkanı ve milletin tek temsilcisi olarak görüşmelere katılmak istemişti. Batılı düşmanlar bir taraftan bu iki başlılığı kullanarak Türkleri darma dağın etmek için Heyet-i Temsiliye ve İstanbul hükümetini birlikte görüşmelere çağırıyor, diğer taraftan asıl muhatap olarak gördükleri İstanbul hükümetini baskı altında tutmak için de İstanbul'u işgal ediyorlardı. Bu işgal girişimi Mustafa Kemal Paşa için Heyet-i Temsiliye'yi daha örgütlü bir kurum haline getirmek, yani bir Anadolu Millet Meclisi kurmak fırsatını doğurdu. Bu meclis sayesinde İstanbul hükümetinin Anadolu üzerindeki bütün yetkilerinin millet adına Ankara'ya devir edilmesini ve İstanbul hükümetinin devreden çıkarılmasını sağladı.

Mustafa Kemal Paşa kurduğu millî meclis ile savaş ortamında dahi, bir devlet mekanizması oluşturmayı ve bu mekanizma ile dost ve düşman ülkeler ile ilişkiler kurmayı başardı. Henüz muvaffakiyet sağlanmamış olduğundan İngiliz ve Fransızları dengeleyecek yeni kuvvetler aradı ve bu kuvvetleri bulmakta gecikmediği gibi, söz konusu kuvvetler de Anadolu'daki yeni oluşumla ilişki kurmakta uluslararası hukuk kuralları açısından hiçbir sakınca görmediler. Dünyanın gösterdiği bu tavır, İstanbul hükümetinin kağıt üzerinde kalmasını ve Ankara hükümetinin dünya nezdinde meşruluk kazanmasını temin etti. Bu ilişkiler süreci Millî Mücadele için gerekli olan maddî ve manevî kaynakların da elde edilmesinde büyük fayda sağladı. Yeni müttefikler kazanıldığı gibi uzak diyarlardan, çok eskilere dayanan duygusal bağlılıklar da yeniden canlandırıldı (Ateş, V, 1985: 1197).

Türk toplumu yaklaşık altı yüzyıllık bir geçmişte kendi çevresinde hep hakim unsur olarak yüksek bir moral gücüne ve buna bağlı olarak da yüksek maddî olanaklara kavuşmuştur. Ancak XVII. yüzyılın sonlarından itibaren başlayan ve bir süreklilik halini alan toprak kayıpları ve iç çekişmeler yüzünden uzun yıllar savaşmak zorunda kalmış olmanın da verdiği bir bunalım dönemi başlamış olup, bu süreç Millî Mücadele dönemine kadar sürmüştür. Bu zaman zarfında toplum hem madden hem de manen bir çöküntü içindedir. Zamanın ilim adamları denilen ulema, tam bir bozguna uğramış ve toplumu motive edebilecek şahsiyetler yetiştirilememiştir. Toplum, kendi çevresinde olup bitenden habersiz bir şekilde, mevcut olanı harcamıştır. Avrupa'da meydana gelen gelişmelerden rahatsızlık

duyulmakla beraber nedenleri üzerinde uzun bir zaman durulmamıştır. Bu durum 1800'lü yılların başından itibaren bazı değişiklikler göstermekle beraber, ancak bu asırdan sonra toplumsal çöküntünün nedenlerine kulak kabartılmaya başlanmıştır. Bu dönemin yöneticileri geçmişte toplum bilimiyle uğraşan bir öğretiden gelmediklerinden çöküntünün kaynağını bulamamışlar ve bildik yöntemlerle zamanı öldürmüşlerdir. Çöküşün kaynağını ve tedavisini bulmak ancak, bu olumsuz gidişatın sebeplerini teşkil eden kuvvetin hücumu geçmesiyle mümkün olmuştur. Bu defa moral olarak tamamen çökmüş olan Türk milleti, zorbanın saldırısıyla şahlanmış, sonuçları Türk milleti için biraz pahalı da olsa, hareket Mustafa Kemal Paşa'nın önderliğinde başarıya ulaşmış ve Milî Mücadele kazanılmıştır. O artık Türk milletinin atasıdır ve Atatürk olarak anılmaktadır.

Mustafa Kemal Atatürk, Milli Mücadele'den henüz çıkmış ve bütün kaynakları tükenmiş olan Türk milletinin kuvvet ve kudretini anlatırken 10. Yıl Nutkunda "Türkiye Cumhuriyeti'nin temeli Türk kahramanlığı ve yüksek Türk kültürüdür" demektedir. Mustafa Kemal Atatürk "... Millete gideceği yolu gösterirken dünyanın her türlü ilminden, buluşlarından, ilerlemelerinden istifade edelim, lâkin unutmayalım ki, asıl temeli kendi içimizden çıkarmak mecburiyetindeyiz...", "Türk kabiliyet ve kudretinin tarihteki başarıları meydana çıktıkça bütün Türk çocukları kendileri için lazım gelen hamle kaynağını o tarihte bulabileceklerdir. Bu tarihten Türk çocukları bağımsızlık fikrini kazanacaklar, o büyük başarıları düşünecekler, harikalar yaratan adamları öğrenecekler, kendilerinin aynı kandan olduklarını düşünecekler ve bu kabiliyetle kimseye boyun eğmeyeceklerdir.", yani "maziye hakim olmayan millet istikbâle de hakim olamaz" demektedir.

Türkiye Cumhuriyeti'nin varlığını sürdürebilmesi ve muasır bir medeniyet kurabilmesi için Mustafa Kemal Atatürk, altı temel ilke belirlemiştir: Bu ilkeler, İnkılapçılık, Milliyetçilik (*Atatürkçülük (Üçüncü Kitap) Atatürkçü Düşünce Sistemi*, 1984: 133-134), Devletçilik, Cumhuriyetçilik, Halkçılık ve Laiklik (*Atatürkçülük (Üçüncü Kitap) Atatürkçü Düşünce Sistemi*, 1984: 110) şeklinde sıralanabilir (Cihan, 1988: 169, 171). Bu ilkeler, geçmişte yapılmış olan hataları ve gelecekte yapılması beklenen doğruları simgelemektedir. Atatürk ilkeleri, çağdaşlaşmanın da birer kuralıdır. Mustafa Kemal Atatürk'e göre çağdaşlaşmak tahlil, sentez, keşif ve icattır. Yani yaratıcılıktır. Bunu yapan insan, toplum veya medeniyet çağdaştır.

Mustafa Kemal Atatürk, 1929'da yaptığı bir konuşmada şöyle demektedir: "İki Mustafa Kemal vardır. Biri ben et ve kemik, geçici Mustafa Kemal, ikinci Mustafa Kemal'i ise "Ben" kelimesiyle tarif edemem, O ben değil bizizdir. O memleketin her köşesinde yeni fikir, yeni hayat ve büyük ülkü için uğraşan aydın ve savaşçı bir topluluktur. Ben onların rüyasını temsil ediyorum. Benim teşebbüslerim onların özlemini çektikleri şeyleri tatmin içindir. O Mustafa Kemal sizsiniz, hepimizsiniz, geçici olmayan, yaşaması ve başarması gereken Mustafa Kemal o dur" (Giritli, 1991: 7).

Sonuç

Türkiye Cumhuriyeti'nin yaratıcısı Mustafa Kemal Atatürk'ü anlamak, Atatürkçülüğün, çağdaşlığın ve Atatürk ilkelerinin asıl hedefinin Türk milletini siyasî, kültürel, sosyal bölünmelerden uzak tutmak, bölünmüş parçaları yeniden kazanmak gerçeğın etrafında millî dayanışmayı temin etmeye çalışmak; millî kültürün, millî ekonominin, ticaretin ve sanayiinin millî teknik ve inanç vasıtalarıyla muhafazası, geliştirilmesi ve güçlendirilmesi gerektiğini bilmektir.

Mustafa Kemal Atatürk, her konuşmasında ileri medeniyetlere vurgu yapmış, ülke vatandaşlarını ayırmaksızın her birinin yaşadıkları topraklara olan tek borçlarının vatandaş olmak olmadığını, aksine her konuda ülkeyi daha ileri götürebilecek imkan ve vasıtalara sahip olmak için çok çalışılması gerektiğini vurgulamıştır. Atatürk Orman Çiftliği'nde başlatmış olduğu tarım çalışmaları ülkenin geleceğine nasıl çiftçilik yapılması gerektiğini izah etmeyi amaçlarken, Osmanlıdan devralınmış olan fabrikalar ve demiryollarının daha iyi ve daha modern hale getirilebilmesi için Devlet Demir Yolları şirketini kurarak ülkenin imar ve iskanına büyük dikkat göstermiştir. Yapmış olduğu hiçbir iş sonraya bırakılabilecek meseleler olmadığını, aksine her an ve her şekilde ülkenin birlik, beraberlik, düzen ve medeniyet unsurlarının harekete geçirilmesi gerektiğini ülküdaşlarına ve yeni nesillere aktarmak istemiştir.

Kaynaklar

Sonyel, Salahi (1985). "Büyük Devletlerin Osmanlı İmparatorluğu'nu Parçalama Çabalarında Hıristiyan Azınlıkların Rolü", *Bellekten*, C. XLIX, Sayı: 42, , s. 647-656.

İnalçık, Halil (1964). "Tanzimat'ın Uygulanması ve Sosyal Tepkiler", *Bellekten*, C. XXVIII, Sayı: 40, s. 623-649.

Soysal, M.-Sağlam, F. (1983), "Türkiye'de Anayasalar", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, Cilt I, İstanbul.

Timur, Taner (1985). "Osmanlı ve "Batılılaşma", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, Cilt I, İstanbul.

Küçük, Cevdet (1988). "Abdülhamid II", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, Cilt I, İstanbul.

Shaw, Ezel Kural (1985). "Midhat Paşa", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, Cilt 2, İstanbul.

M. Kemal Öke, (1985). *Vambery: Belgelerle Bir Devletlerarası Casusun Yaşam Öyküsü*, İstanbul.

Suria Faroqhi (2000). *Osmanlı Kültürü ve Gündelik Yaşam: Ortaçağdan Yirminci Yüzyıla*, İstanbul.

Tekeli, İlhan – İlkin, Selim (1993). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Eğitim ve Bilgi Üretim Sisteminin Oluşumu ve Dönüşümü*, Ankara.

Mardin, Şerif (1985). "19. Yüzyılda Düşünce Akımları ve Osmanlı Devleti", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, Cilt 2, İstanbul.

Sina Akşın (1985). "Jön Türkler", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, Cilt III, İstanbul.

Feroz Ahmed (1985). "İttihat ve Terakki'nin Dış Politikası (1908-1919)", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, Cilt II, İstanbul.

Şükrü Hanioglu (1985). "Osmanlıcılık", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, Cilt V, İstanbul.

İsmail Kara, (1985). "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e İslâmcılık Tartışmaları", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, Cilt I, İstanbul.

Şükrü Hanioglu, (1985). "Türkçülük", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, Cilt V, İstanbul.

Hanioglu, (1985). "Osmanlıcılık", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, Cilt V, İstanbul.

Mardin, Şerif (1985). "19. Yüzyılda Düşünce Akımları ve Osmanlı Devleti", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, Cilt II, İstanbul.

Ortaylı, İlber (1985). "Balkanlar'da Milliyetçilik", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, Cilt II, İstanbul.

Ortaylı, İlber (1985). "Osmanlı İmparatorluğu'nda Arap Milliyetçiliği", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, Cilt II, İstanbul.

Dumont, Paul (1994). *Mustafa Kemal*, Ankara.

Feyzioğlu, (1997). *Turhan Atatürk ve Milliyetçilik*, Ankara.

Kodaman, Bayram (1999). *Cumhuriyet'in Tarihi-Fikri Temelleri ve Atatürk*, Isparta.

Palaoğlu, M. Kemal (1985). "TBMM Nasıl Kuruldu?", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, Cilt II, İstanbul.

Eröz, Mehmet (1987). *Atatürk, Milliyetçilik, Doğu Anadolu*, İstanbul.

Sonyel, Salahi R. (1987), "ALbay T.E. Lawrence, Haşimi Araplarını, Osmanlı İmparatorluğuna Karşı Ayaklanmaları İçin Nasıl Aldattı (İngiliz Belgelerine Göre)", *Bellekten*, Cilt: LI, Sayı: 16, Ankara.

Sarınay, Yusuf (1996). *Atatürk'ün Millet ve Milliyetçilik Anlayışı*, İstanbul.

Ateş, Toktamış (1985). "Milli Mücadele'nin Mali Kaynakları", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, Cilt V, İstanbul.

Atatürkçülük (Üçüncü Kitap) Atatürkçü Düşünce Sistemi (1984), Genel Kurmay Başkanlığı, İstanbul.

Cihan, Erol (1988). *Türkiye Cumhuriyeti İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Yıllığı*, C. III, İstanbul.

Giritli, İsmet (1991). *Günümüzde Atatürkçülük*, İstanbul.



HATAY VİLAYETİNİN KURULUŞ DÖNEMİNDE GÖREV YAPAN VALİLER HAKKINDA KISA BİLGİLER (1942-1980)

Ahmet Hasan BİLGİN*

Esin BİLGİN**

Mahmut ÜNGÖR***

Araştırma Makalesi/Research Article

Atıf/Cite as: Bilgin, H. B., Bilgin, E. ve Üngör, M. (2023). Hatay Vilayeti'nin Kuruluş Döneminde Görev Yapan Valiler Hakkında Kısa Bilgiler (1942-1980). *DÜMAD (Dünya Multidisipliner Araştırmalar Dergisi)*, 6(Prof. Dr. Durmuş Ali Arslan Özel Sayısı), 381-410.

Özet

Hatay Devleti'nin kendisini fesh ederek 1939 yılında Türkiye Cumhuriyeti'ne ilhak etmesiyle, kurulan Hatay Vilayeti 1942 yılından itibaren valilerle yönetilmektedir. İkinci Dünya Savaşı'nın başlangıcına rast gelmesi sebebiyle Hatay valileri ülkenin diğer bölge valilerine göre son derece tedbirli ve tecrübeli kimselerden seçilmiştir. Bölgenin Suriye gibi Türkiye toprakları üzerinde hak talep eden bir devlet ile sınır olması bu tedbir ve tecrübeyi valilerde aranmasında önemli bir etken olmuştur. Hatay valileri sahip oldukları bu makamda kaldıkları süre içerisinde son derece aktif ve girişken bir rol oynamış, şehir halkıyla son derece yakın ilişki içerisinde olmaya özen gösterilmiştir. Bu açıdan bakıldığında Hatay valilerinin yetkileri büyük oranda hükümetlerin verdikleri tavizlerle donatıldıkları dikkat çekmektedir. Ülkenin iç kesimlerindeki valilere verilmeyen destekler, Hatay'da valiler için sıradan meseleler olmuştur. Bu yönüyle Hatay valileri gerek siyasette ve gerekse iç politikada daima önemli bir yer işgal etmişlerdir.

Bu makalede Hatay valilerinin atanma ve azil dönemleri dikkate alınarak yaptıkları icraatlar hakkında kısa bilgiler verilecektir.

Anahtar Kelimeler: Hatay, Vali, Türkiye, Suriye.

* Okul Müdürü, Saçaklı İlkokulu, aslar-25@hotmail.com, Orcid: 0000-0003-0325-4893

** Öğretmen, Akçaova Haldun Tınaztepe İlkokulu, Esinbilgin7@gmail.com, Orcid: 0000-0003-2309-0515

*** Okul Müdürü, Fatih İlkokulu, mhtgungor@gmail.com, Orcid: 0000-0003-0223-273X

Abstract

Hatay Province, which was established after the Hatay State dissolved itself and annexed it to the Republic of Turkey in 1939, has been governed by governors since 1942. Due to the fact that it coincided with the beginning of the Second World War, the governors of Hatay were chosen from among the most cautious and experienced people compared to the other regional governors of the country. The fact that the region is bordered by a state claiming rights on Turkish territory, such as Syria, has been an important factor in seeking this measure and experience from the governors. The governors of Hatay played a very active and enterprising role during their stay in this office, and it was taken care to be in close contact with the people of the city. From this point of view, it is noteworthy that the powers of the governors of Hatay are largely equipped with concessions made by the governments. The support not given to the governors in the inner parts of the country has been a common issue for the governors in Hatay. In this respect, the governors of Hatay have always occupied an important place both in politics and in domestic politics.

In this article, brief information will be given about the actions of the governors of Hatay, taking into account the appointment and dismissal periods.

Keywords: Hatay, Governor, Turkey, Syria.

Giriş

16 Mayıs 1916'da İngiltere ile Fransa arasında gerçekleştirilen Sykes-Picot Antlaşması, Suriye ve çevresindeki şehirlerin tamamının işgalini ve bu ülkelerin mandası altına alınmasını içermektedir. Savaşın sonuna doğru kurulmuş olan Milletler Cemiyeti tarafından ilan edilen 22. Madde, işgal altındaki ülkelerin hangi şartlar dâhilinde manda rejimine alınacağını içermektedir. Bu maddeye istinaden Suriye ve sonradan Hatay olarak haritalandırılan bölge 28 Haziran 1919'da Fransız mandasına terk edilmiştir¹.

30 Ekim 1918 Mondros Mütarekesi sonrasında Yıldırım Orduları Komutanlığı tarafından boşaltılan Hatay bölgesinde çok geçmeden Anadolu'da kurulan müdafaa-i hukuk cemiyetleri oluşturulmuş ve milli bir mücadele ateşi yakılmıştır. 27 Ekim 1918'de henüz Mondros Mütarekesi imzalanmamışken Antakya'da Kurşunlu Han'da Türk bayrağı indirilerek ilan edilen Arap Hükümeti bayrağının çekilmesi bu mücadelenin hiç de kolay olmayacağını göstermiştir². Arapların bu kalkışması 24 Kasım'da İbrahim Henano'nun başkanlığında resmen ilan edilmiş olsa da 27 Kasım

¹ Erngünöz Akçora, "Hatay'ın Anavatan'a İlhakının Türk Dış Politikasındaki Yeri", Atatürk Araştırmaları Merkezi Dergisi, Sayı:32, Ankara 1995, s. 380.

² Mehmet Tekin, Hatay Tarihi, Antakya 1993, s. 96-98.

1918’de Beyrut’taki Fransa Yüksek Komiserliği bir kararname çıkararak Antakya ve Reyhanlı’yı da içerisine alan ve İskenderun merkezli “Sancak” özerk belgesinin kuruluşuyla akamete uğramış oldu³.

Fransızların bu adımı Türkleri ne kadar rahatsız etmiş ise, Arapları da o derece rahatlatmıştır. Ancak işgal, bu tarihe kadar hiçbir taşkınlığa sebep olmamış olan Türk tarafında tepkiyle karşılanmış ve Mayıs 1919’dan itibaren ilk direniş faaliyetleri başlatılmıştır⁴. Türk ve Arap vatanseverleri bir araya gelerek, işgalin getireceği sıkıntıları ve tutsaklığı iyi değerlendirmek suretiyle davanın sadece irki bir mesele olmadığı, yekvücut yürütülmesi gerektiği üzerinde anlaşmaya vardılar. Kral Faysal taraftarları Suriye’de, Türkler ise Sancak’ta başlattıkları mücadele sonucunda Ahmet Türkmen idaresinde “Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti” kurulmasını sağlamıştır. Bu cemiyet ve içerisinde barındırdığı birçok Türk ve Arap kökenli çeteler Sancak’ın Fransız işgalinden kurtulabilmesi için hem kanını hem de malını telef etmekten çekinmedi⁵.

25 Nisan 1920’de San Remo Antlaşması ile Suriye Fransız manda yönetimine alınca Antakya ve çevresi de Fransız mandasının bir parçası haline getirilmiştir. Milli hükümetin bütün itirazlarına ve Misak-i Milli dayatmalarına rağmen, savaşın galipleri sınırları çizerek, Türk yurdunu parçalamak için gereken adımları atmış olsalar da, yeni Türkiye Cumhuriyeti, Sancak davasını “Hatay” davasına dönüştürerek, buradaki Türkleri yalnız koymayacağını bütün dünyaya ilan etti⁶.

Birinci İnönü Zaferi’nden sonra artık Anadolu’da bir işlerinin kalmadığına kanaat getiren Fransa, Türkiye ile kalıcı bir anlaşma yapmak ve Anadolu macerasına son vermek istiyordu. İki taraf 20 Ekim 1921’de masaya oturarak, Yusuf Kemal Bey-Franklin Bouillon’un imzaladığı, 13 maddelik Ankara Antlaşması, gelecekte Hatay olarak anılacak bölgenin de kaderini belirlemiş oluyordu⁷.

Bu anlaşma sadece Sancak veya Antakya için önemli değildi. Türkiye Cumhuriyeti bu sayede Adana, Mersin, Tarsus, Kilis ve Antep’in Cumhuriyet topraklarına katılmasını temin etmiş, Hatay’ın ise bir süreliğine de olsa Fransa mandasına terkedilmesine göz yummuştur⁸.

Anlaşmanın imzalanmasından sonra 2 Kasım 1921’de Tayfur Sökmen ve arkadaşları Türkiye’ye gelerek Mustafa Kemal Paşa ile görüşmüş ve Sancak’ın Misak-ı Milli sınırları dışında bırakılmasından duydukları rahatsızlığı dile getirmişlerdi. Kendilerine verilen cevap "Memleketimizin içinde didiştığı davaları biliyorsunuz, dünya bizimle muhasama halinde... böyle bir zamanda Avrupa'nın büyük devletlerinden birisi olan Fransızlarla bir anlaşma yaptık. İşgal ettikleri

³ Tekin, *a.g.e.*, s. 97-98.

⁴ Akçora, *a.g.m.*, s. 382.

⁵ Akçora, *a.g.m.*, s. 383.

⁶ Şinasi Sönmez, “İkinci Dünya Savaşı Öncesi İngiliz-Fransız-Türk İttifakının Fransız Basınına Yansımaları (1939)”, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, Sayı: 63, Güz 2018, s. 280.

⁷ Ayhan Öztürk, “Milletlerarası Antlaşmalar ve Türk - Fransız Antlaşmaları (TBMM Hükümetinin Tanınması ve İlk Siyasi Zaferi)”, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt: 1, Sayı: 5, Kayseri 1994, s. 124-127.

⁸ İsmail Soysal, Türkiye’nin Siyasal Andlaşmaları, C.I, Ankara 1983, s. 50.

Adana, Mersin, Osmaniye, Kilis, Antep'i tahliye edecek ve bize harp malzemesi de verecekler. En mühimi Mersin Limanı'nı bize iade edecekler. Bu arada İskenderun Sancağı ve havalisinin de tahliyesi üzerinde büyük gayret sarf ettikse de, şimdilik bir şey yapamadık. Ancak orası için hususi bir idare tatbik edeceklerini taahhüt altına alabildik. İnşallah ileride sizleri de kurtaracağız. Şimdi memleketinize giderek çalışırsınız".⁹ olmuştur. Mustafa Kemal Atatürk, Tayfur Sökmen'e bu ifadeleri kullanırken bir idealden, bir gelecekte haber verme tarzı ve üslubu kullanmakta ve ye'se düşülmemesi hususunda muhataplarını uyararak, son derece kararlı bir duruş sergilemekteydi.

Bu kararlı duruş, Hatay'da da muhataplarını oluşturdu. Hatta 15 Mart 1923'te Mustafa Kemal Atatürk'ün Adana ziyaretini fırsat bilen Hataylı gençler göğüslerinde İskenderun ve Antakya pankartlarıyla huzura çıkarak nümayişte bulunarak Atatürk'e; "Büyük Gazi, bizi de kurtar! Beşikteki çocuklarımız öldürülüyor. Yurdumuz, yuvamız dağıldı. Bizi de hürriyete, Anavatan'a kavuştur." ¹⁰ diyorlardı. Bu sözler üzerine Atatürk, Hatay'ı temsil eden bu topluluğa seslenerek: "Kırk asırlık Türk yurdu düşman elinde esir kalmaz. Günü gelecek, siz de kurtulacaksınız." ¹¹ diyerek, 2 Kasım'da Tayfur Sökmen'e verilen sözün unutulmadığı bir kez daha vurgulanmıştır.

1936 Montrö Boğazlar Sözleşmesi'nin yapıldığı dönemlerde Almanya'da büyük bir güç olarak ortaya çıkan Adolf Hitler Avrupa'da uyguladığı saldırgan politikalarla büyük tedirginlik sebebi olmuştu. Avrupa'nın büyük güçleri İngiltere ve Fransa bu güç karşısında ne yapacaklarını düşünürken, Türkiye cephesinde Mustafa Kemal Atatürk Alman yayılcı siyasetinin Fransızlar ile çözüme kavuşturulamamış sorunların çözümü için önemli bir fırsat sunduğu düşüncesindeydi.

Almanya'nın Avrupa'da savaş rüzgârları estirdiği dönemde 9 Eylül 1936'da yapılan ve 22 Aralık 1936'da yürürlüğe giren bir anlaşma ile Fransa, Suriye üzerindeki bütün haklarını yeni kurulan Suriye Hükümeti'ne devrederken, Sancak'ın haklarını da Suriye'ye devretmiş oluyordu ¹². 20 Ekim 1921'de yapılan Ankara Antlaşması'yla ayrı bir varlık olarak tanınan İskenderun Sancağı'nın Türkiye'nin rızası dışında Suriye'ye devri Türkleri oldukça rahatsız etmişti ¹³. Mustafa Kemal Atatürk, Dışişleri bakanı Tevfik Rüşti Bey'i 2 Ekim 1936'da Cenevre'de toplanan Milletler Cemiyeti'nde dile getirmek üzere görevlendirdi. Heyet içinde bulunan Şükrü Kaya, Fransa ve Suriye arasında imzalanan anlaşmanın Türkiye'nin çıkarlarına ters düştüğünü, meselenin Fransa ile

⁹ Esin Dayı, "Hatay Devleti ve Hatay'ın Anavatan'a Katılması", A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, Sayı: 19, Erzurum 2002, s. 332.

¹⁰ Dayı, *a.g.m.*, s. 333.

¹¹ Dayı, *a.g.m.*, s. 333.

¹² Şerife Yorulmaz, "Fransız Manda Yönetimi Döneminde İskenderun Sancağı (Hatay)'ın Sosyo-Ekonomik ve Siyasal Durumuna İlişkin Bazı Kayıtlar (1918-1939)", Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, Cilt: 6, Sayı: 22, Ankara 1998, s. 233.

¹³ Yorulmaz, *a.g.m.*, s. 234; Mehmet Gönlübol-Cem Sar, Atatürk ve Türkiye'nin Dış Politikası (1919-1938), İstanbul 1963, s. 132-134.

diplomatik yollardan halledilmesi gerektiğini dile getirdi¹⁴. 9 Ekim 1936'da Fransa'ya verilen nota ile Suriye ile Lübnan'a verilen bağımsızlığın, İskenderun'a da verilmesi istenmiştir. Bu nota reddedilince 1 Kasım 1936'da Mustafa Kemal Atatürk Fransa'ya yönelik "Bu sırada milletimizi gece ve gündüz uğraştıran başlıca büyük mesele, gerçek sahibi öz Türk olan Antakya ve İskenderun ile yöresinin mukadderattır. Bunun üzerinde ciddi olarak kesinlikle durmak zorundayız. Kendisi ile dostluğa her zaman önem verdiğimiz Fransa ile aramızdaki tek ve büyük mesele budur. Bu işin gerçeğini bilenler ve hakkı sevenler, ilgimizin şiddetini ve samimiyetini iyi anlarlar ve tabii görürler."¹⁵ ultimatom niteliğinde bir konuşmayı yapmıştır.

Mustafa Kemal Atatürk konuşmanın hemen ertesi günü Tayfur Sökmen'i çağırarak, "Sökmen, bugünden itibaren davaya resmen el kondu. Antakya İskenderun ve havalisinin ismi bundan böyle Hatay'dır. Cemiyetinizin adını Antakya-İskenderun Muavenet-i İslamiye Cemiyeti'den "Hatay Hâkimiyyet Cemiyeti" şekline dönüştürün ve faaliyetini bu isim altında yürütün." diyerek, Hatay davasının nasıl yürütüleceğine dair bir dizi direktifler verdi¹⁶.

Mustafa Kemal Atatürk, Tayfur Sökmen'e vermiş olduğu bu izahat aslında Fransızların köşeye sıkışmaya başladığı bir dönemde, doğrudan Fransız diplomasisinin kalbine hükmedilebileceğini göstermesi açısından büyük önem taşır. Atatürk'ün bu diplomatik atağı Fransa tarafından 10 Kasım 1936'da bir nota ile cevaplandırılmıştır. Notada talep edildiği gibi Sancak'a da bağımsızlık verilmesi halinde Suriye'nin parçalanabileceği iddia edilmiştir. Türk tarafı işin peşini bırakmaya pek niyetli olmadığını gösterince, Fransa, 8 Aralık 1936'da meseleyi Milletler Cemiyeti'ne götürmeyi teklif etmiştir. Türkiye'nin de onayı ile konu 14-16 Aralık 1936'da Milletler Cemiyeti'nde ele alındı¹⁷. Milletler Cemiyeti'ne Tefvik Rüştü Aras başkanlığında bir heyet gönderildi. Henüz heyet cemiyete intikal etmemişken Cemiyet konseyi Hatay için üç kişilik bir gözlemci kurulu görevlendirdi. Kurul Hollanda, Norveç ve İsviçre'den delegelerle oluşturuldu. Kurul Ocak 1937'de Sancak'ta göreve başladı. Bunun üzerine Atatürk harekete geçerek 6 Ocak 1937'de İstanbul'dan Eskişehir'e geçti ve burada yaptığı bir toplantıdan hemen sonra Afyon üzerinden Konya'ya hareket etti. Yolda yanındakilere "Ben, memleketi hiçbir zaman savaşa sürüklemem, fakat Hatay sorunu benim vazgeçilmez bir davam olmuştur. Gerekirse bunu kendi başıma halletmek için zorda kalırsam hemen Devlet Başkanlığı'ndan ve hatta mebusluktan istifa ederim. Serbest bir yurttaş olarak bu işlerde çalışan arkadaşlarla beraber Hatay topraklarına geçerim. Oradaki mücahitlerle ve

¹⁴ Dayı, *a.g.m.*, s. 333.

¹⁵ Dayı, *a.g.m.*, s. 334.

¹⁶ Tayfur Sökmen, *Hatay'ın Kurtuluşu için Harcanan Çabalar*, Ankara, 1978, s. 95.

¹⁷ Gönlübol-Sar, *a.g.e.*, s.135

anavatandan kaçıp gelerek bize katılacak olan kuvvetlerle sorunu yerinde ve içerden çözmeye çalışırım.”¹⁸ diyerek meseleye verdiği ehemmiyeti ortaya koymak lüzumu hissetmiştir.

Nitekim 11 Ocak 1937’de Milletler Cemiyeti’nin gözlemcileri Türk milletinin Hatay davasına vermiş olduğu ehemmiyeti gözler önüne serecek büyük bir nümayişe şahit olurken, karşıt gösterilerde toplanılan zoraki kalabalıkların esamesi bile okunamadığından, gözlemciler durumu açıkça cemiyette dile getirmek durumunda kaldılar. Cemiyet, 20 Ocak 1937’de tekrar toplanmak zorunda kaldı. Bu toplantı sonrasında 26 Ocak’ta İngilizlerin teşebbüsüyle taraflar arasında prensipte bir anlaşma ortaya konulmuştur. Bu anlaşmaya göre; İskenderun ve Antakya içişlerinde tam bağımsız fakat Suriye ile gümrük birliği olan yeni bir yapıya dönüştürülecekti. Dışişleri ise bazı şartlar dâhilinde Suriye’ye tabi olacaktı. Türkçe Resmi dil olacak, diğer dillerin kullanılmasının şartları ise cemiyet meclisi tarafından tespit edilecekti. Türkiye ve Fransa garantör devletler olarak Sancak’ın toprak bütünlüğünü temin edecekti¹⁹.

Garantör ülkelerin kim olacağı hususu iki taraf arasında netleşince Türkiye hemen harekete geçerek, Türkiye Suriye sınırının oluşturulmasını Fransa’dan talep etmiştir. Cemiyet Meclisi yeni bir komite oluşturarak 25 Şubat’ta Sancak’a gönderilmiştir. İki ülke tasarılarını inceleyen komite, hem anayasayı hem de sınırların nasıl belirleneceği üzerinde çalışmıştır. Bu çalışma sonucunda 29 Mayıs 1937’de Sancak’ın milli bütünlüğünü teminat altına alan ve Türkiye-Suriye sınırını tespit eden anlaşma yapılarak Cemiyet Meclisi tarafından onaylandığı görülmektedir. Bu tarih itibariyle Sancak diğer adıyla Hatay, içişlerinde serbest, dış işlerinde Suriye’ye bağlı bir varlık olarak doğmuş oldu.

Bu durum Suriye’de hoş karşılanmamıştı. Fransa üzerine yoğunlaşan baskılar iki toplum arasında gerginliğe sebep olunca rahatsızlık Türk-Fransız ilişkilerinin gerginleşmesine sebep olmuştur. Bu hususta Mustafa Kemal’e uluslararası toplum liderleri tarafından yapılan serzenişlere 29 Ekim 1937’de Atatürk “Ben toprak büyütme taraflısı değilim; barış bozma alışkanlığım yoktur. En çok anlaşmaya dayanan hakkımızın istekçisiyim. Onu almasam edemem. Büyük Meclis’in kürsüsünde milletime söz verdim. Hatay’ı alacağım! Milletim benim dediğime inanır. Sözümü yerine getiremezsem onun huzuruna çıkamam, yerimde kalamam. Ben, şimdiye kadar yenilmedim, yenilemem, yenilsem bir dakika yaşayamam. Bunu bilerek ve sözümü mutlaka yerine getireceğimi düşünerek, benim dostluğumu lütfen bildiriniz ve doğrulayınız.”²⁰

1938 yılı Fransa ve Türkiye arasında Sancak sorununa çözüm bulma arayışlarıyla geçti. Bu uzlaşma arayışlarında şüphesiz Avrupa’da ortaya çıkan Alman tehlikesinin katkısı büyüktür. Giderek büyümekte olan Alman tehdidi, yarıda kalan görüşmelerin 20 Haziran 1938’de yeniden başlamasını

¹⁸ Hamdi Selçuk, Hatay’ın O Günleri, İstanbul, 1971, s. 77-78.

¹⁹ Sönmez, *a.g.m.*, s. 282; Dayı, *a.g.m.*, s. 337.

²⁰ Dayı, *a.g.m.*, s. 337-338.

sağladı ve 3 Temmuz 1938’de iki ülke arasında askeri ağırlıklı bir anlaşma yapıldı. Bir gün sonra da İngiltere’nin arzu ettiği şekilde 4 Temmuz’da Türkiye-Fransa arasında dostluk anlaşması imzalandı. Gelişmeler Türk-İngiliz ve Fransız anlaşmasına doğru ilerlerken, 2 Eylül 1938’de Hatay Meclisi, 6 Eylül 1938’de ise Hatay Anayasası onaylanarak “Hatay Devleti” resmen kuruldu²¹.

Türkiye Cumhuriyeti’ne Katılıştan 1980 İhtilaline Hatay Valileri ve İcraatları

Şükrü Sökmensüer (24.07.1939 - 08.02.1942)

1891 Yugoslavya/Üsküp’de doğan Şükrü SÖKMENSÜER bakanlık ve milletvekilliği yapmış olmasının yanı sıra çeşitli askeri görevlerde bulunmuştur.1912 yılında Harp Akedemisini bitirerek, kurmak subay olarak göreve başlamıştır.1923 yılında ordudan ayrılarak, 1934-1939 yılları arasında Emniyet Genel Müdürü olarak görev yapmıştır.1939 yılında ise Hatay Valisi olarak atanmış olup bu görevi 1942 yılına dek sürdürmüştür.Hatay Egemenlik Cemiyetinin İstanbul’a taşınması ile oraya artanan ilk vali olma unvanını taşımıştır.

Sökmensüer, 1942 yılında Erzincan ve daha sonra Gümüşhane milletvekilliklerine seçilerek Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM)’de görev almıştır. Recep Peker Başkanlığında kurulan hükümette İçişleri Bakanı olarak (1946-47) görev yapmıştır. 14 Mayıs 1950 seçimlerinde ise milletvekilliği sona ermiştir. 1978 yılında İstanbul’da hayata gözlerini yummuştur.

Refik Şefik Soyer (13.02.1942-13.01.1944)

1889’da Niğde’de doğan Refik Şefik SOYER, asker, hukukçu, kamu yöneticisi, vali, XI. Dönem Niğde Milletvekili olarak görev yapmıştır. Baba adı Refik, anne adı Zarife’dir. Harp Okulu ve İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi mezunudur. İdare ve Hukuk-Milli Savunma Vekâleti Zat işleri ve Üsera Şubeleri Subayı, Adana ve Dört Yol Havalisi Askerlik Şubeleri Subayı, Yalova Kaymakamı, Bursa, Kayseri, Hatay, İzmir, Konya Valisi ve Ticaret Vekâleti İaşe Müsteşarı görevlerinde de bulunmuştur. SOYER, Fransızca ve Almanca dillerine hakimdir.

Şefik Soyer, CHP’den XI. Dönem (27.10.1957-27-05.1960) Niğde Milletvekili seçilerek TBMM’de yasama çalışmalarına katılmıştır. 28 Ocak 1962’de hayatını kaybeden SOYER, bekar ve 5 çocuk babasıdır.

Nizamettin Ataker’in Valiliği (1944-1947)

Nizamettin Ataker, Reis’ül-Küttab (İmparatorluk Dışişleri Bakanı) Arif Efendi-zâde Raif Bey’in torunudur.²² Hüdevendigâr (Bursa) Vilayeti naiplerinden Ahmet Asım Efendi’nin oğludur. 1882 yılında Yanya’ya bağlı Ergiri kasabasında doğmuştur. Rehberi Maarifet ve Numunei Terakki

²¹ Sönmez, a.g.m., s. 284.

²² Ali Çankaya, Hasan Nizamettin Ataker, Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler, C. 3, Ankara 1968-1970.

İlkokullarından sonra Selanik, Halep, Vefa ve Bursa İdadilerinde eğitim görmüştür. 1906 yılının Haziran döneminde Mülkiyeyi iyi derece ile bitirmiştir. Fransızca, Arapça, Farsça, Arnavutça ve Rumca dillerine hakim olan ATAKER, 1910 yılında İstanbul Hukuk Fakültesinden de çok iyi bir derece ile şahadetname almıştır. İlk memuriyeti 27/ Kasım /1908 de Selanik Vilayeti Maiyet memurluğu ile başladı. İlk kaymakamlığı Nisan 1909 da Silivri Kazası'ndadır. Sonrada sırasıyla Temmuz 1910 Sındırğı, Ekim 1912 Çarşamba, Nisan 1913 Pirlepe, Aralık 1914 de Ayvalık ve sonra Ocak 1916 Bandırma, 13 Şubat 1918 Ünye, Ocak 1919 Giresun kazaları kaymakamlıklarında bulunmuştur.

Giresun kaymakamı iken, başlayan Kuvvay-ı Millîye hareketlerine müzahir olduğu gerekçesiyle Haziran 1919'da Damat Ferit Hükümeti tarafından azledildi. Bunun üzerine Erzurum'da bulunan Mustafa Kemal Paşa ile haberleşerek Paşa'nın çağrısına uyup Erzurum'a gitmiş ve Temsil Heyeti muhasebe ve işe işlerini yürütmeye memur olarak tayin edilmiştir. Temsil Heyeti ile birlikte Sivas'a oradan da Ankara'ya gelmiştir. TBMM Hükümeti'nin kurulmasından sonra Haziran 1920'de Genç Sancağı Mutasarrıflığına daha sonra 25 Temmuz 1920'de (4. 000) kuruş maaşla 2. Sınıf Mülkiye Müfettişliğine ve 1 Şubat 1922'de vekâleten ve 25 Nisan 1922'de asaleten Giresun Mutasarrıflığına tayin edilmiştir. Nizamettin Bey burada önce (5. 000) kuruş maaşla 29 Eylül 1923'te Sinop Sancağı Mutasarrıflığına tayin edilmiş, daha sonra 8 Ekim 1923'de Sancak Teşkilatının kaldırarak Sinop'un Vilayet haline gelmesiyle tayini Sinop Valiliği olarak değiştirilmiş ve Sinop Valiliğine yükseltilmiştir. Nizamettin Ataker, cumhuriyet döneminde Sinop İl'inin ilk Valisi olmuştur.²³

Nizamettin Ataker, ilk Sinop valiliğinde, şehri yeniden imar etmek için birçok çalışma yapmıştır. Bu çalışmaları sırasında kalelerle çevrili, yolları dar ve gayri muntazam bir durumda şehrin, şehirlerarası yol güzergâhlarının tayini ve yolların yapımı işlerinde çalışanlara bizzat nezaret ederek bugünkü Sinop şehir içi ve şehirlerarası yollarının yapılmasına büyük katkı sağlamıştır. Nizamettin Ataker, Sinop valiliğinden sonra 12 Şubat 1927 tarihinde Van Valiliğine tayin edilmiş olup, kısa bir süre sonra 4 Ekim 1927 de Diyarbakır'a gönderilmiştir. 18 Şubat 1931'de ise El Aziz'e vali tayin edilmiş olup, buradaki başarılı çalışmaları sebebiyle, 3 Şubat 1933 de Urfa'ya gönderilmiştir. 2 Ağustos 1935 de Çanakkale'ye vali olarak atanan Nizamettin Ataker, 6 Şubat 1937 de 3. Umumi Müfettişlik Baş Müşavirliğine getirilmiştir. Bu görevi sırasında gösterdiği üstün başarı sebebiyle yeniden vali olarak görevlendirilmek üzere 30 Mayıs 1939'da Konya, ardından da 28 Aralık 1944'de Hatay Valiliğine tayin edilmiştir. Ülkemizdeki vilayet teşkilatında genel olarak 4 Genel

²³ Ali Çankaya, a. g. e. s. 1098

Müfettişlik bulunurken, 26 Temmuz 1947 Beşinci Müfettişliğin kurulması üzerine Nizamettin Ataker, merkezi Adana'da olan bu Genel Müfettişliğe atanmıştır.

Ankara'da hükümetin yaptığı görüşmeler sonucunda merkezi Seyhan olmak üzere İçel, Hatay, Maraş ve Gaziantep illerinden teşekkül eden Beşinci Genel Müfettişlik bölgesi Genel Müfettişliğine Hatay Valisi Nizamettin Ataker'in tayinine dair kararname yüksek tasdikten çıkmıştır. Bu suretle Nizamettin Ataker'in Beşinci Genel Müfettişliğine terfi edilmesi sonucunda Hatay valiliğine İçişleri Bakanlığı Müsteşar Muavini Fuat Yurttaş tayin edilmiştir. ²⁴

Nizamettin Ataker, Beşinci Genel Müfettişlik 'ten 30 Aralık 1947'de istifa ederek ayrılmıştır. Buna rağmen 18 Haziran 1948'de yeniden Diyarbakır Valiliğine tayin olunmuştur. Fakat muhtemelen yorgunluğu ve yaşı sebebiyle 20 Temmuz 1948'de emekliye ayrılarak, 1948 de İstanbul'a yerleşmiştir. Ataker 1962'de İstanbul'da hayata gözlerini yummuştur. ²⁵

Ali Fuat Yurttaş (1947-1950)

Vali Fuat YURTTAŞ, idare memuriyetlerinde sırasıyla Safranbolu, Marmaris Kaymakamlıklarında, Adana ve İzmir Umuru Hukukiye Müdürlüklerinde, İçişleri Bakanlığı Nüfus İşleri Genel Müdürlüğü Muavinliğinde, İzmir Vali Muavinliğinde, Emniyet Genel Müdürlüğü Muavinliğinde, Hakkâri ve Gümüşhane Valiliklerinde bulunmakla beraber son vazifeleri İçişleri Bakanlığı Müsteşar Muavinliğinden de Hatay Valiliğine tayin olunmuşlardır.

Hikmet Kümbetlioğlu (1950-1951)

Merkezde Müfettiş Valiliği'ne tayin edilen Vali Ali Fuat Yurttaş 30 Haziran 1950 de saat 12.00 da Hatay'dan ayrılmıştır. Valiler arasındaki nakil ve tayinler bakanlar kurulunun kararından çıkmış olup bu değişikliklere göre, Hatay Valiliğine Elazığ Valisi olarak görev yapmış bulunan Hikmet KÜMBETLİOĞLU atanmıştır.

Vali Hikmet Kümbetlioğlu 25 Temmuz 1950'de Cumhuriyet Halk Partisi binasına giderek parti ileri gelenleriyle tanışmış ve hasbihalde bulunmuştur. Daha sonra Halkevini de ziyaret eden Hikmet KÜMBETLİOĞLU, kurtuluş müzesini gezmiş müze hakkında izahat alarak hatıra defterini imzalamıştır. ²⁶

²⁴ 08. 07. 1947, Atayolu Gazetesi, Sayı:1148, s. 1

²⁵ Nizamettin Ataker, hareket ve sözleri ile tanınmış ve hatıralarıyla yaşayan valilerdendir. Hatay'da 28. 01. 1944- 25. 07. 1947 tarihleri arasında valilik yapmıştır. Konya Valiliğinden sonra Beşinci Genel Müfettişliğe tayini sebebiyle Adana'ya gittiği ve Hatay'da İNÖNÜ ve ATAKER okulları, P. T. T. binası, ziraat Bankası, Samandağ'ı Plajı, Gazino ve Oteli, Antakya'daki bir kısım turistik tesisler Nizamettin Bey'in Hatay'da adını ibka eden başlıca eserlerdir (*Merkez valilerinden...*, a. g. e., s. 596-597).

²⁶ 26 Temmuz 1950, Atayolu Gazetesi, Sayı:2060, Sayfa:1

Vali Hikmet Kümbetlioğlu 'nun daire, amir, memur ve arzu eden vatandaşların kurban bayramı dolayısı ile ziyaretlerini halk evi salonlarında 26 Temmuz 1950 de sabah 10. 00 dan 12. 00'a kadar kabul ettiği öğrenilmiştir. ²⁷

Teftişlerde ve incelemelerde bulunmak üzere Vali Hikmet Kümbetlioğlu 13 Nisan 1951 de İskenderun'a gitmiştir. ²⁸

Rebii Karatekin (1951-1954)

Bir iki güne kadar aramızdan uğurlayacağımız Vali Hikmet Kümbetlioğlu'na yeni vazifesinde de başarılar dilerken, Hatay da onun yerini alacak olan Vali Rebii Karatekin'i yine bir devlet temsilcisi ve kanun adamı olarak karşılamaya hazırlanmış bulunduğumuzu açıklarız. ²⁹

İçişler Bakanlığınca Valiler arasında yapılacak değişikliklere ait yeni bir kararname hazırlandığı haber alınmıştır. Kararname gereğince 12 vali emekliliğe sevk edilmiştir. Bu arada Sivas Valisi Taki Gürkök, Ağrı Valisi Sakip Yurdakul, Hatay Valisi Rebii Karatekin ve Ankara Valisi Necati İlder merkez valiliğine nakledileceklerdir. Emekliliğe sevk edilenler arasında Niğde Valisi Hasip Kayhan İçişleri Bakanlığı Teftiş Kurulu Başkanı Osman Nuri Tekeli üç de Başmüfettiş bulunmaktadır.³⁰

Ankara 16 (Özel) İçişleri Bakanlığı gördüğü lüzum üzerine bazı valiler arasında yeniden değişiklik yapacaktır. Bu arada 30 hizmet yılını doldurmuş olan merkez memurları ile valiler ve idare amirleri emekliye ayrılacak ve halen vekâletle idare edilmekte olan Sivas valiliğine de yeni tayin yapılacaktır. Alınan bilgiye göre İçişleri Bakanlığı merkez valiliklerinden olumlu bir fayda elde edememiştir. Bunun için merkez valiliklerinin lağvi yönüne gidilecektir.³¹ Vali Karatekin, Hatay'dan ayrıldıktan sonra Seyhan Valiliğine tayin edilmiştir.³²

Celal İzgi (1954-1956)

Hatay Valisi Rebbi Karatekin, Ankara'da İller Bankası İdare Meclis Üyeliğine tayin olunmuştur. Yerine İstanbul Vali Muavinlerinden Celal İzgi'nin tayin edildiği ve her iki tayinin de yüksek tasdikten çıktığı öğrenilmiştir.

²⁷ 27 Temmuz 1950, *Atayolu Gazetesi*, Sayı:2062, Sayfa:3

²⁸ 14 Nisan 1951, *Atayolu Gazetesi*, Sayı:2279, Sayfa:1, Yıl:13

²⁹ 3 Mayıs 1951, *Atayolu Gazetesi*, Sayı:2293, sayfa:2

³⁰ 19 Ocak 1952, *Atayolu Gazetesi*, Yıl:13, Sayı: 2499, s. 2.

³¹ 17 Mayıs 1952, *Atayolu Gazetesi*, Yıl:13, Sayı:2596, s. 2

³² 13 Temmuz 1953, *Atayolu Gazetesi*, Yıl:13, Sayı:2636, s. 2.

Hatay DP toplantısından birkaç günden beri kulaktan kulağa fısıltı halinde yaydıkları haber gerçekleşmiş bulunmaktadır. Bu rivayetlere göre Hatay'dan Ankara'ya giden DP heyeti orada Cumhurbaşkanı'dan, Başbakan'dan, Bakanlardan Valinin değiştirilmesini istedikleri ve olumlu cevap aldıkları anlaşılmıştır. Yine bu toplantıdan, DP Hatay müfettişi Petev Aratın değiştirilmesi için aynı heyet söz almış bulunmaktadır.³³.

Hatay valiliğine tayin edilen İstanbul vali muavinlerinden Celal İzgi 11 Şubat 1954 saat 15. 30'da yeni vazifesine başlamak üzere Hataya geldi. Celal İzgi şehir girişinde otomobilinden inerek kendisini bekleyen mülki, askeri erkânı, partilileri, halkı selamlamış tören birliğini inceledikten sonra beraberlerindekiyle heyet konağına gelmiştir.³⁴.

Celal İzgi sınırda kaçakçılığın önlenmesi yolunda almış oldukları tedbirler ve bu tedbirler neticesinde elde edilen başarılarından dolayı Celal İzgi bir takdirname ile taltif edildi. Bu takdirname Bakanlar Kurulunca verilmiştir. Bakanlar Kurulunca "Celal İzgi'yi tebrik eder ve başarılarının devamını dileriz" denildi.³⁵.

Hatay ile ilgili meseleleri görüşmek üzere Ankara'ya giden Celal İzgi'nin başka bir vilayete tayin edileceği hakkında bir yanlış bilgi yayıldı. Bu haberin yalan olduğu ve Celal İzgi'nin temaslarını bitirir bitirmez Hatay'a döneceği resmi olarak bildirildi.³⁶.

Celal İzgi'nin vilayet makamı otomobili ile Urfa'dan gelmekte iken aracın aksi 3 yerden kırılmış ve şoförün soğukkanlılığı sayesinde otomobil devrilmekten kurtulmuş ve büyük bir kazanın önüne geçilmiştir.³⁷.

Ethem Yetkiner (1956-1957)

15 Eylül 1956 tarihli Hatay Gazetesi'nde çıkan habere göre Vali Celal İzgi Urfa Valiliği'ne terfian nakledilmiştir. Hatay Valiliği'ne de eski Emniyet Umum Müdürlerinden Ethem Yetkiner tayin edilmiştir.³⁸ Hatay Vilayet Valiliği'ne tayin edilen Ethem Yetkiner'in kısa hal tercümesi bildirisi şu şekildedir: Ethem Yetkiner 1912 yılında Rodos'ta doğmuştur. İstanbul Hukuk Fakültesi'nden mezun olduktan sonra sırasıyla İstanbul maiyet memurluğunda, Bucak, Kuşadası, ve Oltu Kaymakamlıklarında, Mülkiye müfettişliklerinde, Kütahya Vali Vekilliğinde, Kocaeli Valiliğinde, İstanbul Emniyet ve Emniyeti Umumiye Müdürlüğünde, Konya ve Merkez Valilikleri'nde

³³ 25 Ocak 1954, Atayolu Gazetesi, Yıl:14, Sayı:3098, s. 1.

³⁴ 12 Şubat 1954, Atayolu Gazetesi, Yıl: 14, Sayı: 3114, s. 1.

³⁵ 2 Aralık 1955, Hatay Gazetesi, yıl: 1, Sayı:16, s. 1.

³⁶ 3 Nisan 1956, Hatay Gazetesi, yıl: 1, Sayı:121, s. 1.

³⁷ 14 Nisan 1956, Hatay Gazetesi, yıl: 1, Sayı:131, s. 1.

³⁸ 15 Eylül 1956, Hatay Gazetesi, Sayı:253, s. 1.

bulunmuştur.³⁹ 21 Eylül 1956 tarihli habere göre Hatay Valiliği'ne tayin edilen Ethem Yetkiner, Eylül ayının 26'sında İstanbul'dan vapurla hareket etmiştir. Ay sonuna doğru Hatay'da olacağı tahmin edilmiştir. ⁴⁰ Urfa Valiliği'ne naklen tayin edilmiş olan Celal İzgi, 25 Eylül günü saat 13'te uçakla İskenderun'a ve oradan Hatay'a gelmiş olacağı tahmin edilmiştir. Celal İzgi'nin yeni vazifesi başına gitmek üzere birkaç güne kadar Hatay'dan ayrılacağı öğrenilmiştir. ⁴¹ Urfa Valiliği'ne tayin edilmiş olan Celal İzgi 29 Eylül günü Hatay'dan ayrılacaktır. İzgi, Hatay'dan ayrılmadan evvel, mesai arkadaşlarına ve Hatay Halkı'na aşağıdaki mektubu tamim etmiştir. ⁴² “Urfa Valiliği'ne tayinim dolayısıyla bugünlerde vazifeden ayrılıyorum. Hatay Vilayeti'nde üç seneye yakın bir müddet çalıştığım resmi vazifeli mesai arkadaşlarımın bana yaptıkları kıymetli yardımları ve gösterdikleri müsbet gayretleri sayesinde memleketimize ve milletimize faydalı hizmetler ifa etmiş olduğumuza kani bulunarak büyük bir vicdan kalp huzuru içinde hepimize teşekkürlerimi ve sevgilerimi sunarak Urfa'ya gidiyorum. Hatay Vilayeti kaza, nahiye ve köylerinde bulunan bütün vatandaşlarıma ve memur arkadaşlarıma arz veda eder ve hürmet hisleriyle hepsinin ayrı ayrı gözlerinden öperim.”⁴³

Yeni Vali Ethem Yetkiner 26 Eylül'de İstanbul'dan Vapurla hareket etmiştir. 29 Eylül 1956 tarihli habere göre Ethem Yetkiner 30 Eylül 1956 sabahı 9 raddelerinde Hatay'a varmış olacaktır. Vali Hatay Şehri'nin methalinde askeri merasimle karşılanacaktır. ⁴⁴ Vali Celal İzgi 29 Eylül sabahı saat 9'da Urfa'ya gitmek üzere Hatay'dan ayrılmıştır. Vali Konağı'nın önünde toplanan çok kalabalık bir halk kitlesi tarafından tevdi edilen İzgi, kendisini uğurlayanlarla ayrı ayrı meşgul olmuş ve bu vilayetten çok müsbet intibalarla ayrıldığını, İskenderun'a müteveccihen ayrıldığını, Hataylılar'ı ebediyen unutmayacağını beyan etmiştir. 29 Eylül 1956 günü veda ziyaretlerinde bulunan Vali, ezcümle Hatay Gazetesi idarehanesine uğramış ve hasbihallerde bulunmuştur. ⁴⁵

Hatay Valiliği'ne tayin edilmiş olan Ethem Yetkiner, 30 Eylül sabahı saat 9. 15'te Hatay'a gelmiştir. Şehrin methalinde askeri merasim, bando, mebuslar, daire rüesası, gazeteciler ve kalabalık bir halk kütlesi tarafından karşılanan Yetkiner vilayet konağına kadar kendisini karşılayanlarla birlikte yaya olarak yürümüştür. Vali Yetkiner, vali konağında çok kısa bir istirahatten sonra günlerden pazar olmasına rağmen, vilayet makamına giderek çalışmalarına başlamıştır. Bu meyanda gazetelere de bir beyanatta bulunan Yetkiner ezcümle şunları söylemiştir: ‘Güzel Vilayetinizde vazife almış olmayı, şahsım için bir mazhariyet ve şeref telakki etmekteyim. Hatay Vilayet olarak feyizli bir inkişafın yolu üzerindedir. Daima iyiye ve daima güzele doğru hızla ilerlemektedir. Bu mevzuda

³⁹ 15 Eylül 1956, *Hatay Gazetesi*, Sayı:253, s. 2.

⁴⁰ 21Eylül 1956, *Hatay Gazetesi*, Sayı:258 s. 1.

⁴¹ 25Eylül 1956, *Hatay Gazetesi*, Sayı:261 s. 3.

⁴² 27 Eylül 1956, *Hatay Gazetesi*, Sayı: 263, s. 1.

⁴³ Hatay Valisi Celal İzgi tarafından verilen demeç (27 Eylül 1956, *Hatay Gazetesi*, Sayı:263, s. 1).

⁴⁴ 29 Eylül 1956, *Hatay Gazetesi*, Sayı: 256, s. 1.

⁴⁵ 29Eylül 1956, *Hatay Gazetesi*, Sayı: 265, s. 1.

muhterem halkımızla el ve gönül birliği yapmak birinci vazifem olacaktır. Hataylılar'ın buraya gelinceye kadar, İstanbul'dan itibaren geçtiğim her yerde bana karşı gösterdikleri nezaket ve samimi muhabbetin minnettariyım. Hatay Vilayeti'nin terakki ve tealisi, Hataylılar'ın refah ve saadeti en samimi dileğimdir. Yeni vazifeme bu duygular içinde başlıyorum. ⁴⁶.

Vali Ethem Yetkiner, 1 Ekim sabahı vilayet makamına giderek vazifesine başlamıştır. Valiyi sırasıyla Hatay mebuslarından Dr. Mithat Kuseyrioğlu, A. Fevzi Atahan, Şevket Sarıcalı, ve Abdullah Cilli, Belediye reis vekili, adliye erkanı, daire müdürleri ve erkanı , Demokrat Parti Vilayet İdare Heyeti Reisi, Ticaret ve Sanayi Odası Reisi, Banka müdürleri ve şehrin ileri gelenlerinden bir çok zevat makamında ziyaret etmiştir. Yeni vali Yetkiner, dahiliye mesleğine, İstanbul Vilayeti maiyet memurluğu ile başlamış ve sırasıyla Bucak, Kuşadası ve Olti kaymakamlıklarında, Seyhan ve İstanbul Bölgeleri mülkiye müfettişliklerinde, Kütahya, Aydın, Çankırı, Kocaeli, Konya Valilikleri'nde, İstanbul Emniyet Umum Müdürlüğü'nde bulunmuş ve Hatay Valiliği'ne tayin edilmiştir. ⁴⁷

Hatay Valiliği'ne verilen ikinci vali muavinliği kadrosuna Uşak Hukuk İşleri Müdürü Abdullah Mesut Uyanık tayin edilmiştir. ⁴⁸

Ahmet Topaloğlu (1957-1960)

Hatay valiliğine tayin edinmiş bulunan Ahmet Topaloğlu 27 Aralık 1957 tarihinde saat 15. 30 'da şehre gelmiş ve vilayet konağı önünde Mülki, Askeri, Erkan müesseseler ve esnaf teşekkülleri temsilcileri ile kalabalık bir halk kitlesi tarafından karşılanmış başında bando bulunan bir Jandarma kıtası tarafından selamlanmıştır. Vali karşılayıcıların birer birer ellerini sıkarak merasim kıtasını teftişten sonra doğruca makamına çıkmış ve burada da ziyaretleri kabul etmiştir. Vali, vazifeye başlaması münasebeti ile Hatay halkını hitaben basına şu beyanatta bulunmuştur. 26 Aralık 1957 de Hatay valiliği vazifeme başlıyorum. Daha evvelden bir kazasında vazife yapmak suretiyle tanıma fırsatını bulduğu Hatay vilayetine ve muhterem Hatay halkına hizmetten zevk duyacağım, dedi. Bu vazifelerimi yerine getirmem de muhterem Hatay halkının bana yardımcı olacağına inanıyorum. Şimdiden teşekkürlerimi arz eder. Hataylıları hürmetle selamlamıştır. ⁴⁹ Hatay'ın yeni valisi Ahmet Topaloğlu bu sabah İskenderun'a gelerek saat 14. 30 da şehre doğru hareket edecek ve buraya ulaşacak Vilayet Konağı önünde Daire Amir ve Müdürleri tarafından karşılanarak selamlandı. ⁵⁰

⁴⁶ 1 Ekim 1956, *Hatay Gazetesi*, Sayı: 266, s. 1.

⁴⁷ 1 Ekim 1956, *Hatay Gazetesi*, Sayı: 266, s. 2.

⁴⁸ 9 Nisan 1957, *Hatay Gazetesi*, Sayı: 468, s. 2.

⁴⁹ 26 Aralık 1957, *Hatay Gazetesi*, , Sayı: 728, s. 1.

⁵⁰ *Hatay Gazetesi*, , s. 2

Enver Saatçigil (1960)

Hatay Valisi Saatçigil 12/06/1960 Pazar günü teyyare ile İskenderuna gelmiştir. 51 Vilayet Valiliğine tayin edildiklerini daha önceki nüshalarımızda bildirdiğimiz Enver Saatçigil 12. 06. 1960 tarihinde uçakla İskenderun'a gelmiştir. Vali İskenderun'dan kısa bir konaklamadan sonra şehre gelmiş ve istirahate çekilmişlerdir. Vali Saatçigil, ertesi gün sabah vilayete giderek vazifeye başlamışlardır.

Vali Enver Saatçigil, Abdulgani Efendinin oğludur. 1917'de Diyarbakır'da doğmuştur. Diyarbakır lisesinde okumuş ve mülkiyeden mezuniyetini müteakip sıra ile İzmir'e bağlı Kızılbahçe, Bornova nahiye müdürlüklerinin yanı sıra Ermenek, Kulb ve Erbaş nahiyelerinde de görev almıştır. 1952'de de İzmir vali muavinliği yapmıştır. 1953'de Burdur valiliğine getirilen Saatçigil bundan sonra daha başka vilayetlerde Valilik yapmıştır.4 Hatay Antakya'yı çok beğenen Saatçigil Antakya'nın ihmal edildiğine dikkat çekmiştir. Hatay valiliğine tayinini müteakip 13 Haziran 1960'da şehre gelerek vazifeye başlamıştır. Enver Saatçigil, Hatay'ı ve bilhassa Antakya'yı ziyadesiyle beğendiğini fakat Antakya'nın her bakımdan geri kalmış olduğunu belediye hizmetlerinin gerekli şekilde yapılabilmesi için belediyenin mali durumun kifayetsiz olduğunu, su ve elektrik işlerinin de behemehal bir düzene konulacağını, esnafın sanayi sitesi mevzusunun ele alınacağını ve muhakkak her sanatkârın bir dükkâna sahip olacağını söylemiştir. Bütün Hataylılara teşekkürlerini belirten Vali her ihtiyacın karşılanması hususunda azami derecede gayret sarf edeceğiz demiştir.52 Milli Birlik Hükümetinin vilayetlerde valiler kazalarda kaymakamları Belediye Başkanlarını Deruhte edeceklerine dair aldığı karara uyarak Vali Enver Saatçigil 21.06. 1960 tarihinden itibaren Hatay belediye başkanlığı vazifesine atanmıştır.

Tevfik Doğan (1960)

Milli Birlik Komitesi Başkanlığınca Hatay Valiliğine tayin edilen Birinci Jandarma Tümen Kumandanı Tümgeneral Tevfik Doğan 30 Mayıs 1960 tarihinde vazifesine başlamış⁵³. Askeri Vali 2 Haziran 1960 tarihinde Hatay'da bulunan Banka Müdürlerini makamlarında kabul ederek kendileriyle görüşmüş.⁵⁴ Vali, vilayet Basın Bürosu Müdürlüğüne Kd. Binbaşı Saadettin Şehsuvaroğlu Müdür Yardımcılığına İnönü İlkokulu Başöğretmeni Latif Günal Hatay Askeri Valisi Tuğgeneral Tevfik Doğan tarafından tayin edilmiş.⁵⁵ Vali Tuğgeneral Tevfik Doğan 4 Haziran 1960 tarihinde Samandağ ve Yayladağı Kazalarına gitmiş tetkiklerde bulunmuş. Vali 7 Haziran 1960 tarihinde Reyhanlı Kazasında tetkiklerde bulunmuş. 7 Haziran 1960 tarihinde Vali Tuğgeneral Tevfik Doğan Kırıkhan ve İskenderun Kazalarına gitmiş halkla görüşüp gerekli tetkiklerde bulunmuş. 7 Haziran 1960 tarihinde Vali Tuğgeneral Tevfik Doğan Altınözü Kazasına gitmiş Halkla görüşüp

⁵¹ 11 Haziran 1960, *Hatay Gazetesi*, Sayı:1366, s. 1

⁵² 15 Haziran 1960, *Hatay Gazetesi*, Sayı:1369, s. 1

⁵³ 31 Mayıs 1960, *Hatay Gazetesi*, Sayı:1359, s. 1.

⁵⁴ 2 Haziran 1960, *Hatay Gazetesi*, Sayı:1367, s. 2.

⁵⁵ 13 Haziran 1960, *Hatay Gazetesi*, Sayı:1367, s. 1.

gerekli tetkiklerde bulunmuş. ⁵⁶

Muammer Ülger (1960-1964)

Hatay Valisi Emekli Tuğgeneral Muammer Ürgen, dün şehrimize gelmiş ve bu sabahtan itibaren il makamına giderek görevine başlamıştır. Vali saat 9'dan itibaren Antakya gazeteleri temsil heyetini kabul ederek kendileriyle tanışmış, gazetecilere “çok şirin bir şehir olan Hataya geldiğimden dolayı bahtiyarım. Yegane düşüncem Hatay'a yardım etmektir. Kısa zamanda icraatımızı gözlemlenize gereksiniz. Hatayın davalarını öğrenmeye çalışıyorum” demiştir. Vali daha sonra gazetecilerle beraber çalışacaklarını, gazetecilerle sık sık temas edeceklerini belirterek kendilerinden yardımcı olmalarını istemiştir. Vali Ürgen'e hoş geldiniz diyen gazeteciler, Hatay'daki görevinde de kendilerine başarılar dilediler. ⁵⁷

Vali Muammer Ürgen dün öğleden sonra Gazipaşa İlkokulu salonunda memurlarla bir tanışma toplantısı yapmış ve kendilerine inkılâp hükümetinin çalışma amacını izah etmiştir. Vali bu konuşmasında, vatandaşın işinin hiçbir suretle sürüncemede bırakılmaması, her memurun tam saatinde görevi başında bulunması, dürüst çalışılması, işlerin süratle bitirilmesi için azami gayret sarf edilmesi gerektiği söylemiş ve görevinden çıkması görülen memurun affedilmeyeceği belirtilmiştir. ⁵⁸

Hatay Valisi Muammer Ürgen ile röportaj yapmak üzere Vilayet konağının merdivenlerini çıkıyoruz heyecanlıyız. Çünkü ilk defa bir idare adamına sual soracak, cevap alacağız. Kendisinden randevu istediğimiz zaman işlerinin çokluğu içinde bizi bu kadar kısa zamanda kabul edeceğini tahmin etmiyorduk doğrusu randevu isteyişimizin ertesi günü kabul edileceğimizi beklerken bu isteğimizi yerine getiriyordu. Oysa hazırlığımız da tam değildi. Gerçi sorularımız belliydi ama sıraya koymakta hayli güçlük çekeceğimiz tabiydi. Vali Ürgen bizi güler yüzle karşıladı. Mesleğe yeni katılmış genç gazeteciler olduğumuz için bir ürkeklik vardı üstümüzde ama güler yüzü bu ürkekliğimizi bir çırpıda alıp götürdü ve tam deyimini ile gerçekçi ve anlayışlı bir idare amiri ile karşı karşıya olduğumuzu kavradık. Asker yüzündeki hatların altında şefkatin ve samimiyetin ışığını görmemek imkânsızdı. “Okuma aşığıyım” diye sözlerine başlayan Vali, rahat açık konuşması ve samimi azimli oluşuyla müsbet intibayla uyandırıyor. İlk bakışta burada yanılmamış olduğumuza bir saat on beş dakika süren sohbetimiz boyunca anladık ihmale uğradık. ⁵⁹

⁵⁶ 9 Haziran 1960, *Hatay Gazetesi*, Sayı:1364, s. 1.

⁵⁷ 11 Ağustos 1960, *Atayolu Gazetesi*, Yıl: 22, Sayı: 5065, s. 1.

⁵⁸ 12 Ağustos, 1960, *Atayolu Gazetesi*, Yıl: 22, Sayı: 5067, s. 2.

⁵⁹ 14 Eylül 1960, *Atayolu Gazetesi*, Yıl:22, Sayı:5095

Hakkı Albayrakoğlu (1964-1966)

İsmail Albayrakoğlu ile Ümmügülüm Hanım'ın oğludur. 1921'deKemaliye'de doğdu. 1940'daSivas Lisesini bitirdi. S. B. O. 'danmezuniyetinimüteakıb 30Haziran 1944'de İçişleri Bakanlığı stajyer memurluğunatayin edilerek devlet hizmetine ve idare mesleğine girdi. 13 ocak 1945'de nakledildiği AnkaraMaiyyetmemurluğundaÇankayakaymakam refik ve vekilliğinde staj süresini doldurduktanve kaymakamlık kursunuda bitirdikten sonra26 Temmuz 1947'de kaymakamlığa terfi etti. 31 Temmuz1947'de kaymakamlığa terfi etti. 31 Temmuz 1947'deanamur kaymakamlığına atandı. 6 Kasım1947'de silah altına alındı; 30 Ekim 1948'de yedek teğmenrütbesiyle terhis edildi. 30. 11. 1948'de Haymana 29 Mart 1949 'da Nallıhan 8 Ocak 1951'de Ayancık, 16 Kasım 1951'de Iğdır⁶⁰ kaymakamlıklarına atanmış ve burada çalışmalar yapmıştır. ⁶¹

28 Kasım 1954'de ankara emniyet müdürlüğü1. Şubemüdürlüğüne20 Mayıs 1955'de iskendurun kaymaakamlığına getirildi⁶². görevinden 14 Aralık 1957'de merkeze alındı. İçişleri Teşkilatı'dan ayrılıp Ticaret Vekaleti'ne geçti. 27 Mayıs 1960 Harekatından sonra Pozantı Kaymakamlığı kadrosuyla13 haziran 1960'da Tokat aynı kadro ile 14 aralık 1964'de Hatay valiliklerine; 31 Ocak 1966'da yine pozantı Kaymakamlığı kadrosuyla İçişleri Bakanlığı Tedkik Kurulu emrine alınan valiler arasındadır.. ⁶³ Son görevinde iken Haziran 1968'de CHP adayı olarak Tokat Belediye Başkanlığına seçildi. Tokat valiliğide yapmıştır. Tokat valiliği sırasında erbaa olayında tahkikatda bulunmuş ve Mahir Kılıç'ın öldürülmediğini söylemiştir. ⁶⁴Halen (Aralık 1969) bu görevdedir⁶⁵. Boşanmış dul olup 1 kızı 1 oğlu vardır. İngilizce bildiği kendi ifadesine atfen, sicilinde yazılıdır⁶⁶. Öğrendiğimize göre yeni Hatay Valisi İsmail Hakkı Albayrakoğlu Aydın'dan şehrimize Pazar günü gelecektir misafir suriye heyetiyle halen Ankara da bulunan Muammer Ürgenin de perşembe günü dönmesi ve yeni görevine başlamak üzere cumartesi günü şehrimizden ayrılması beklenmektedir. ⁶⁷ Önceki gün şehrimize gelen İsmail Hakkı Albayrakoğlu dün sabahtan itibaren görevine başlamıştır. Vali ilk günü tebrikleri kabulle geçirmiştir. ⁶⁸

⁶⁰ 08. 11. 1952, Dil Gazetesi, Sayı: 36, s. 1

⁶¹ 06. 12. 1952, Dil Gazetesi, Sayı : 60

⁶² Amerikalı mühendisler Türk işçisinden çok memnun hele aradaki bazı arızalarda Türk işçisinin Amerikan malumati parçaların benzerini tam bir kudret ve dirayetle yapmalarını hayranlıkla belirtiyorlar İskendurun'un genç kaymakamı Hakkı Albayrakoğlu'nun gösterdiği anlayış ve müzaheret ise yabancı uzmanları işe bağlayan diğer bir unsurdur. (14. 01. 1957, Milliyet Gazetesi, s. 3).

⁶³ 14. 01. 1966, Milliyet Gazetesi, s. 7

⁶⁴ 29. 04. 1962, Milliyet Gazetesi, s. 7

⁶⁵Tokat Yüksek seçim kurulu tokatta AP'den Belediye Başkanı seçilen Mesrur Güreñç'in başkanlığını iptal etmiş ve CHP adayı eski Vali Hakkı Albayrakoğlunun başkanlığını onaylamıştır (27. 06. 1968, Millitet Gazetesi, s. 3).

⁶⁶ Ali Çankaya, *Mülkiye Tarihi Ve Mülkiyeler*, Mars Matbaası Yayınları, Ankara 1968-1969, s. ????

⁶⁷ 08. 12. 1964, Atayolu Gazetesi, Sayı:7287, s. 1.

⁶⁸ 15. 12. 1964, Atayolu Gazetesi, Sayı:7290, s. 2.

Sabah saat 8 de başlayan gezi sırasında Altınözü ve Yayladağı'nda çeşitli incelemelerde bulunuldu. İl genel meclisinin geçtiğimiz Perşembe günkü oturumunda, Türkiye Kuvayı Milliye Gazileri Cemiyeti Antakya şube başkanlığı ve Erzin Mücahitler şubesinin yardım isteği de görüşülmüş ve gündemin diğer maddelerindeki isteklerle birlikte ilgili komisyonlara havale edilmiştir. Müzakereler sırasında üyeler okulu olmayan köyler üzerinde de durmuşlar, bunlardan Dört Yol Kızlarçayı köyünde üç öğretmenli 150 öğrencinin tek dershanede ders yaptıklarını belirtmişlerdir. Bu arada Yayladağı Sebenoba köyüne bağlı gözen çiftliğinin bu köyden ayrılarak müstakil köy olma isteğine karşı muhtarlığın bir yazısında okunmuş yazıda İl İdare Kurulu kararına uyularak çiftliğin bu yoldaki isteğinin reddedilmesi istenmiştir. Daha sonra meclis görüşmelerin yeterli olduğuna karar vererek izahname üzerindeki müzakereleri kapatmıştır. ⁶⁹

Vali Hakkı Albayrakoğlu cumartesi sabahı İskenduruna giderek ilçenin çeşitli sorunları üzerinde tetkiklerde bulunmuş ilgililerden bilgi almıştır. ⁷⁰

Şehrimizdeki ilk ve orta dereceli okul müdürleri milli eğitim müdürü Abdulkadir Ariç'in başkanlığında vali İsmail Hakkı Albayrakoğlu'nu ziyaret etmişlerdir. Ziyaret sırasında Albayrakoğlu ve müdürler eğitim öğretim ve çeşitli memleket meselelerine de değinmiş karşılıklı fikir teatisinde bulunmuşlardır. ⁷¹

Hatay senatörü Enver Bahadırılı ve milletvekili Bahri Bahadırılı dün sabah beraberlerinde CHP İl Başkanı Ahmet Rıza Eryılmaz olduğu halde vali hakkı albayrakoğlunu ziyaret etmiş ve kendisiyle bir süre görüşmüşlerdi. ⁷²

Vali Hakkı Albayrakoğlu dün sabah Bayındırlık Müdürlüğüne giderek bazı tetkiklerde bulunmuştur. Albayrakoğlu daha sonra il Bayındırlık Müdürü Lütfullah Tosyalı olduğu halde kapalı spor salonu ile yüzme havuzu inşaatını gezmiş Tosyalıdanbu konuda bilgi almıştır. Albayrakoğlu bu arada Hacı Hasan semti halkının içme suyu konusundaki şikayetlerini dinlemiş dilekleri tespit etmiştir. ⁷³

Vali Albayrakoğlu İskenderun'da yaptıkları basın toplantısından sonra AP ve CHP ilçe merkezlerini de ziyaret ederek başkan ve idare kurulu üyelerinin tayini müteakip yaptıkları tebrik ziyaretlerini iade etmiş ve ilçe merkezinde bir süre vatandaşlarla hasbıhallerde bulunmuştur. Vali partilerden sonra ziyaretlerine devam etmiştir. ⁷⁴

⁶⁹ 24. 12. 1965, Atayolu Gazetesi, Sayı: 7604, s. 1

⁷⁰ 20. 12. 1965, Atayolu Gazetesi, Sayı: 7600, s. 1

⁷¹ 16. 12. 1964, Atayolu Gazetesi, Sayı:7294, s. 2.

⁷² 18. 12. 1964, AtayoluGazetesi, Sayı:7296, s. 2.

⁷³ 19. 12. 1964, AtayoluGazetesi, Sayı:7297, s. 2.

⁷⁴ 15. 01. 1965, Hatay Gazetesi, Sayı:2439, s. 1.

Meclis üyeleri dün sabah 8’de Vali Hakkı Albayrakoğlu’nun başkanlığında köy yolları gezilerinin üçüncüsünü yapmışlardır. Ve açılan yollarla yapılan okulları incelemişlerdir. İlk önce Altınözü ilçesine giden üyeler öğleden sonra da Yayladağına giderek incelemelerine devam etmişler. Bu gezi sırasında Yayladağı sınır kapısında inşa edilen enformasyon binasını da görmüşlerdir. Meclis üyeleri fırsat buldukları taktirde Ramazan ayı içinde Samandağ ilçesi ile merkez ilçe köylerini de dolaşacaklardır. ⁷⁵

Bayramın ikinci gününden beri devam etmekte olan yağmurlar artık zararlı olmaya başlamıştır. Daha öncede bildirdiğimiz gibi Reyhanlı yolunda bir köprünün üstü uçmuş ve bu sebeple de yol trafiğe kapanmıştı. Bu mani ortadan kaldırılmış ve yol trafiğe açılmışsa da demir köprüyü geçtikten sonra yolun nispeten enginliği sebebiyle tahminen 500 metrelik asfalt sular altındadır: iki tarafın geniş hendeklerin bulunması sebebiyle yolun trafiğe tehlikeli olabileceği düşünülerek karayolu ile temasa geçilmiş ve yolun bu kısmında iki taraflı işaret noktalarının konulması bildirilmiştir.

Bu sebeple vali Hakkı Albayrakoğlu durumu tetkik etmek ve sular altında bulunduğu iddia edilen iki köyün kurtarılması hususunda ilgililerle temas etmek üzere dün Reyhanlı’ya gitmişlerdir.

⁷⁶

Nuri Teoman (1966-1967)

İlimiz valiliğine tayin edilen Antalya Valisi Nuri Teoman’ın şehrimize geleceği gün henüz belli olmamıştır. Emekli bir general olan Nuri Teoman’ın çalışkan ve imarcı bir insan olduğu onu bilenler ve yakından tanıyanlar tarafından söylenmektedir. Muamer Paşa gibi Hatay’ın İmarı işleriyle meşgul olacağı ve noksan bırakılmış, yarıda kalmış işleri tamamlayacağı gibi yeni eserlere de el atacağı tahmin edilmektedir. Diğer taraftan halen vazifelerine devam etmekte olan Vali Hakkı Albayrakoğlu evlerinde istirahat etmektedirler. Albayrakoğlu ayağından muzdarip bulunmaktadır. Geçen hafta ayağı burkulmuş bulunan Valiyin tedavi görmekte olduğu ifade edilmektedir. Geçmiş olsun deriz. ⁷⁷

Vali Belediye hizmetlerinde Belediye Reisimizle müzahir olacakları hususundaki beyanlarını nasıl bulduklarını sorduğumuz Belediye Reisimiz Necmettin Kuseyri bize şunları söylediler. Çok çalışkan ve enerjik Valiyin belediye hizmetlerinde bize müzahir olacakları hususundaki beyanlarını memnuniyetle karşılarım. Kendileri ile bu işlerin başarılmasında elele vererek çalışmayı bir zevk

⁷⁵ 24. 12. 1965, Atayolu Gazetesi, Sayı: 7604, s. 1

⁷⁶ 13. 02. 1965, Hatay Gazetesi, Sayı:2460, s. 1.

⁷⁷ 17 Ocak 1966, Hatay Gazetesi, Yıl;11, Sayı;2738

sayarım. Bizde bu hususta müzahir olacaklarını işittikçe ziyadesiyle mütehassis ve müteşekkiri olmaktayım. Bende kendi imkanlarımı icap eder ve lüzum görülürse zaman zaman Valiye emirlerine tahsis ederek müşterek çalışmayı diğer işlere de teşmil etmeye çalışacağım. Müşterek çalışmamızın müsbet semeresi muhakkak ki en kısa zamanda görülecektir. Vali Nuri Teoman Paşa'nın gerek komutan ve gerekse mülki amiri olarak vazife gördükleri yerlerde başarılı çalışmalarını hayranlıkla işitmiş bulunmaktayız. Hatay'ımıza da başarılı hizmetler ifa edeceklerinden emin bulunuyoruz. Bize karşı gösterdikleri alakadan dolayı kendilerine teşekkür ederim, dediler.⁷⁸ Vali Nuri Teoman Paşa Hatayımızı teşriflerini müteakip kendilerine hoş geldin ziyaretinde bulunanlara iadei ziyarete başlamışlardır. Bu cümleden olarak dün saat 14 de A. P. 'yi teşrif buyuran vali Nuri Teoman Paşa partililerle hasbihalde bulunmuşlardır. Müteakiben CHP'yi ve ardından da Baro ve Adliye'yi teşrif buyuran Valiye bu günde şehir dahilinde ziyaretlerine devam edecekleri bildirilmektedir. Antakya'daki ziyaretlerden sonra Valiye kazalara gidecekleri ve kaza illerine de iadeyi ziyarette bulunacakları söylenmektedir.⁷⁹ Bir Hitabede Bulunan Vali Seyircilere Huzur İçerisinde Maç Seyretme İmkânı Sağladılar. Muhterem Vali Nuri Teoman Paşa dün stadyuma teşrif buyurarak yapılan maçları izlemişlerdir.

İki maç arasındaki fasılda sporculara ve seyircilere hitaben Vali kendilerine şöyle demişlerdir: “Muhterem Hataylılar, Bende 13 sene futbol oynadım. Futbolu çok iyi bilirim. Spor bir karakter ve güç işidir. Sahada güzü fazla ve karakterli olan takım müsabakayı kazanır. Kazanana veya kaybedene hakarete hiç kimsenin hakkı yoktur. Atamızın son günlerini hasrettikleri sevimli Hataya geldiğime çok memnunum. Buranın her karış toprağında her taş ve ağaç altında atadan bir hatıra vardır. Atanın bize son armağanı olan Hataylılardan küfür ve hakaret işitmek istemiyorum. Aksine hareket edeceklere müdahale etmek zorunda kalacağım. Binaenaleyh beni anlamanızı ve aksi hareketlerden kaçınmanızı isterim dediler. Valiye bu konuşmaları stat da hazır bulunan muazzam kalabalığın büyük tezahüratına vesile verdi ve bu sayede halk huzur içerisinde bir maç seyretmek imkânı buldu”.⁸⁰

Tümgeneral Güventürk Paşa ve vali okulda gördükleri intizam ve mükemmeliyetten Mütehassis olmuşlar ve Takdirlerinin Bildirmişlerdir. Salı günü şehrimizi teşrif buyuran 7'nci kolordu komutanımız Tümgeneral Faruk Güventürk silah arkadaşı ve orduda daha önce tanışmış bulunduğu şehrimiz Ata Koleji kurucusu Samet Kuşçu ile görüşmek arzusunu izhar etmiştir. Güventürk Belediye'yi teşriflerinde Samet Kuşçu ile görüşmeler ve daha sonra Kolordu Komutanımız öğle yemeğini Kuşçu'nun kendileriyle yemesini arzu buyurmuşlardır. Jandarma Er Okulu

⁷⁸ 08 Şubat 1966, *Hatay Gazetesi*, Yıl;11, Sayı;2755

⁷⁹ 09 Şubat 1966, *Hatay Gazetesi*, Yıl;11, Sayı;2756

⁸⁰ 07 Şubat 1966, *Hatay Gazetesi*, Yıl;11, Sayı;2754

Gazinosunda verilen öğle yemeğini müteakip saat 13. 50' de Kolordu Komutanımız Faruk Güventürk ve bölgemizdeki kumandanlarla maiyetleri erkanı Ata Kolejini ziyaret etmişlerdir. Bu esnada Vali Paşa yanlarında Milli Eğitim Müdürü Abdülkadir Ariç olduğu halde gelmişler ve ziyaretleri aynı zamana rastlamıştır. General Güventürk, Vali ve kumandanlar kolej yöneticileriyle kolej öğretmenleri hep birlikte öğretmenler odasında samimi hasbihallerde bulunmuşlar ve olumlu çalışan özel okulların milli eğitim davasına yaptığı büyük hizmet ve yardım üzerinde durmuşlardır.

İlimiz içerisinde birisi İskenderun'da ve biriside şehrimizde olmak üzere iki kolejin kurulmasında öncü olan ve emeği geçen hemşerilerimiz Samet Kuşçu'ya teşekkür ve takdirlerini bildirmişlerdir. Daha sonra kolejin her öğretim bölümünden bir sınıfı görmek üzere koleji gezmeye başlamışlar, anaokulunda mini mini yavruların çalışmaları, şiirleri ve şarkıları ziyaretçilerin çok hoşuna gitmiştir. Bundan sonra ilkokulun 3'ncü sınıfına girmişler ve Güventürk öğrencilere şöyle bir soru sormuşlardır.

(Atatürk'ü sevmeyenler ayağa kalksın!)

Bu soruya karşı hiçbir öğrenci yerinden kalkmamış ve sorunun anlamını çok iyi kavradıklarını göstermişlerdir.

Henüz ilkokul 3'ncü sınıfında olan bu öğrencilerin adeta şaşırtmacalı bir zeka testi şeklindeki bu soru karşısında gösterdikleri kavrayış ve intikal gerek kolordu komutanımızı ve gerekse Valiyi çok mütehassıs etmiş ve vali kolej kadrosuna öğrencilerin yetiştirilme durumları dolayısıyla takdirlerimi izhar buyurmuşlardır.

Bundan sonra ortaokulda bir sınıf ve lise bölümünde diğer bir sınıfın tarih derslerine girişmiş öğrencilere sorular sorulmuş ve tarihi hasbihallerle faydalı açıklamalar kolordu komutanımız tarafından yapılmıştır.

En sonra ev işleri dersi gören orta son sınıfın derslerindeki çalışmaları izleyen ziyaretçiler kızlarımızın gösterdikleri başarıdan çok memnun kalmışlardır. Bu esnada gayet güzel bir şekilde hazırlanmış bir bebek takımının kolordu komutanı.

Köylü ailesine ve kardeş köy olarak seçilen bir okuldan yoksul bir öğrencinin velisine armağan edilmesini kolej yöneticileri ve sınıf öğretmeni teklif ve rica etmişlerdir.

Bu durumdan ziyadesiyle mütehassıs olan Kolordu Komutanımız memnuniyetle bu mütevazı ve fakat büyük manalı armağanı yoksul bir öğrenci velisine iletceğini ve teşekkürlerinin bu ev işi takımını hazırlayan kolej ortaokul son sınıf öğrencisi Nesrin Sarıcalı'ya ayrıca mektupla da teşekkürlerinin bildirileceğini buyurmuşlardır.

Saat 15. 15 e doğru kolejden ayrılan Kolordu Komutanımız ve Vali kolejin yöneticilerine ve öğretmenlerine teşekkürlerini bildirmişlerdir.

Kurulduğu günden beri daima üstün başarılar göstermiş bulunan kolejimizin bu başarısını bizde kutlar ve istikbal yolunda büyük bir irfan müessesesi olmasını candan dileriz. ⁸¹

Vali Nuri Teoman Paşa iadei ziyaret gezilerine devam etmektedirler⁸². Bu kapsamda Hac vazifesini ifaya giden Hacı namzetlerimizi götüren şirketlerin durumuna ve bu arada hacılarımızın tekrar yurda dönünceye kadar yol boyunca katlandıkları zorlukları tesbit ve gelecek senelerde bu zorlukların giderilmesi hususunda tedbir almak ve hacılarımızı rahata kavuşturmak amacı ile Turizm ve Tanıtma Bakanlığında beş kişilik bir heyette ilk hacı kafilesi ile beraber hicaza gitmektedir.

Turizm ve Tanıtma Bakanlığı Müşaviri Osman Anıl başkanlığında ve Mahmut Arslanbaş, Özkan Çeşmeci, Ragıp Uzunoğlu ve Mehmet Anıl da müteşekkil heyet bu sabah Vali Nuri Teoman Paşayı makamlarında ziyarette bulunmuşlardır. Sadece Valiyi ziyaret etmek amacı ile şehrimize geldiklerini bildiren heyet kafiye ile iltihakla ilimizden ayrılmışlardır. İyi yolculuklar dileriz. ⁸³ Vali Nuri Teoman Paşa dün emniyet müdürlüğüne giderek emniyet mensupları ile bir sohbet toplantısı yapmışlardır. ⁸⁴

Adalet Partisi Merkez İlçe İdare heyeti dün Vali Nuri Teoman Paşayı Makamında ziyaret etmiştir. Diğer taraftan Şehrimizde bulunan Turizm Gazetesi Sahibi Özdemir Atalan da Valiyi makamında ziyarette bulunmuştur. ⁸⁵Vali Nuri Teoman Paşa dün liseyi etmiş ve gördükleri bazı noksanlıkların giderilmesi için ilgililere direktiflerde bulunmuşlardır. Vali bilhassa okuldaki disiplin ve intizam konusunda hassasiyet göstermiş ve bu meselede daha titiz davranılmasını okul müdürüne tavsiye etmiştir. ⁸⁶

Hasan Ferit Kubat (1967-1970)

İlimiz Valiliğine atanmış bulunan Edirne Valisi Hasan Ferit Kubat bu sabah şehrimizi teşrif buyurmuşlardır. Vilayete giderek göreve başlayan Vali saat 13:30'dan itibaren memurları kabule başlamışlardır. ⁸⁷

⁸¹ 18 Şubat 1966, *Hatay Gazetesi*, Yıl:11, Sayı:2764

⁸² 19 Şubat 1966, *Hatay Gazetesi*, Yıl:11, Sayı:2765

⁸³ 07 Mart 1966, *Hatay Gazetesi*, Yıl:11, Sayı:2778

⁸⁴ 20 Ekim 1966, *Hatay Gazetesi*, Yıl:11, Sayı:3062

⁸⁵ 26 Ocak 1967, *Hatay Gazetesi*, Yıl:12, Sayı:3141

⁸⁶ 31 Ocak 1967, *Hatay Gazetesi*, Yıl:12, Sayı:3145

⁸⁷ 6 Haziran 1967, *Hatay Gazetesi*, Yıl:12, Sayı:3250

Gazetemiz sahibi Hasan Alibaba ve Neşriyat Müdürü Halil Akgül bugün saat 10:45 de Vali Kubat'ı makamında ziyaretle kendilerine hoş geldin dediler. Vali samimi hasbihallerde bulunan gazetemiz yöneticilerine Kubat şunları söylemiştir: Bu memlekette de her vatandaş eşit hakka sahiptir. Herkesin mesuliyeti bir diğerinden noksan değildir. Ben de aynı hakka sahibim. Vatandaşlarıma hizmetim için günün 4 saatinde, basının bana yardımcı olmasını ve hatta mürşit olmasını rica ederim. Ben vatandaşlarımı en iyi insanlar olarak tanırım ve onları her hizmetin en iyisine layık görürüm. Onun için gayretim daima bu yolda olacaktır. Bu benim için en büyük zevktir. Vatanını seven vatandaşına hizmetlerin en alasını yapan insandır. Vatandaşın dertlerini paylaşmak onu yanında onun hizmetinde bulunmak onu sevmekle mümkündür dedi. ⁸⁸ 2 Temmuz 1967 saat 12'de Vali Kubat'ı kaza Kaymakamları ve daha öncede Güven Partisi Hatay İl Başkanı Mahmut Mursaloğlu ziyaret etmiştir. ⁸⁹

Şehrimizle henüz kurularak büyük inkişaf kaydeden ilköğretmenler sendikası (İlksen) idare heyeti 4 Temmuz 1967 de Vali Kubatı makamında ziyaret etmiştir. Vali Öğretmenlere sıcak alaka göstermiş ve kendileri ile samimi hasbihallerde bulunmuştur. Vali Öğretmenlere mesleklerinin ulviliğinden ve bilhassa İlkokul Öğretmenliğinin öğrenci üzerindeki etkisinden bahsetmiş ve lokallerini behemehal ziyaret edeceklerini açılıştta bulunamamaktan üzüntü duyduklarını bildirmişlerdir. İlksen İle Heyeti Valinin bu yakın alakasından ziyadesiyle müteessir olmuşlardır. Şehrimizde bulunmakta olan Adalet Partisi Milletvekili Avukat Doktor Sabahattin Adalı dün sabah vilayete giderek Valiyle bu ziyaret sırasında bir görüşme yapmıştır. ⁹⁰

12 Eylül 1967 de şehrimizi teşrif buyuran Kolordu Komutanı Tuğgeneral Behçet Özdemir valiyi makamında bir nezaket ziyaretinde bulunmuştur. Komutana bu ziyaret sırasında 39 Tümen Komutanı Atıf Erçikanla Gaziantep Seyyar Jandarma 23 Tugay Komutanı refa etmişlerdir. ⁹¹ Şehrimizi şereflendirmiş bulunan ve dün geceyi Harbiye Çınar Oteli'nde geçiren Milli Savunma Bakanı Ahmet Topaloğlu beraberinde Samsun Milletvekili Selahattin Kılıç olduğu halde bugün saat 9, 30 da vilayette valiyi makamında ziyaret ederek hasbihallerde bulunmuştur. Topaloğlu ve Kılıç bilahare belediyeye giderek bir nezaket ziyareti yapmışlardır. Belediye başkanı kendilerini karşılamış ve samimi hasbihallerde bulunmuşlardır. ⁹²

Meclisin bayram tatiline girmesi sebebiyle seçim bölgesine gelen ve seçmenlerle temaslarda bulunmak üzere dün şehrimize teşrif eden Milletvekili Vali Şemsettin Mursaloğlu dün vali Kubat'ı

⁸⁸ 10 Haziran 1967, *Hatay Gazetesi*, Yıl:12, Sayı:3254

⁸⁹ 3 Temmuz 1967, *Hatay Gazetesi*, Yıl:12, Sayı:3276

⁹⁰ 12 Ağustos 1967, *Hatay Gazetesi*, Yıl:12, Sayı:3311

⁹¹ 13 Eylül 1967, *Hatay Gazetesi*, Yıl:12, Sayı:3338

⁹² 25 Mayıs 1968, *Hatay Gazetesi*, Yıl:13, Sayı:3549

makamında ziyarette bulunmuşlardır. Vali Mursaloğlu 7 Mart 1968 de akşama doğru şehrimizden ayrılarak İskenderun'a gitmiştir. ⁹³

Ankara Hastanesi Kulak servisinde başarılı bir ameliyat geçirdiklerini yazdığımız Vali Kubat'ın sağlık durumu her gün biraz daha iyiye gitmiş ve bu günlerde sıhhati tamamen normale dönmüştür. Kendileri bir telefon görüşmesi yapan Emniyet Müdürümüz Vali Altan Ünal valinin sağlık durumlarının gayet mükemmel olduğu cevabını almışlardır. Kulaklarındaki Tampon kaldırılmış olup normal işitmeye başladıklarını bildirmiştir. Vali'nin bu hafta sonuna doğru hastaneden çıkaracakları ve kısa bir dinlenmeyi müteakip de görevleri başına dönmek üzere Antakya'yı teşrif buyuracakları tahmin olunmaktadır. Acil şifalar dileriz. ⁹⁴

Lütfü Uraz (1970-1972)

Yeni Hatay valisi Lütfü Uraz bugün şehrimizde beklenmektedir. Vilayet çevrelerinden verilen bilgiye göre özel otomobiliyle şehrimize gelecek olan yeni Hatay valisi muhtemelen öğleden sonra Antakya'da olacak ve Kız Enstitüsü önünde askeri törenle karşılanacaktır. Yeni valinin gelişi gün batımından sonraya rastlarsa tören iptal edilecek, bu defa Salı sabahı vilayet bahçesinde bir tören düzenlenerek Uraz'a mesai arkadaşları tanıtılacaktır. Merkez valiliğinden Hatay valiliğine getirilen yeni Hatay valisi Lütfü Uraz, Hatay'ın anayurda katılmasından sonra ilimizin 15 inci valisi olmaktadır. İlk Hatay valisi Şükrü Sökmensüer 31 yıl önce 24. 7. 1939 da göreve başlamıştır. Sonraki 31 yıllık sürede Hataylılar toplam 14 vali ile tanışmıştır. ⁹⁵

Yeni Hatay valisi Lütfü Uraz dün şehrimize gelmiş ve törenle karşılanmıştır. Bugün resmen yeni görevine başlayacak olan vali Uraz'a hoş geldiniz der, kendisine üstün başarılar dileriz. ⁹⁶

Dün sabah resmen yeni görevine başlayan Hatay valisi Lütfü Uraz kendisini makamında ziyaret eden bir arkadaşımıza kısa bir hal tercümesini şu şekilde özetlemiştir: 1918 yılında Trabzon da doğdum. İstanbul Hukuk Fakültesinden 1940 yılında mezun oldum. Kaymakamlık ve 7 yıl süreyle Mülkiye Müfettişliği görevlerinde bulunduktan sonra 1960 yılında Tunceli valiliğine getirildim. Daha sonra 1961 de Denizli valiliği, 1965 başlarında İç işleri bakanlığı müsteşar muavinliği, 1965 sonunda Tekirdağ valiliği, 1966'da Merkez valiliği görevlerinde de bulundum. Merkez valiliğim esnasında Köy İşleri bakanlığı Müşavirler Kurulu başkanlığı ve Halk Eğitim Genel Müdürlüğü yaptım. Son kararnameyle de Hatay valiliğine getirildim. Evliyim ve 3 çocuk babasıyım. ⁹⁷

⁹³ 8 Mart 1968, *Hatay Gazetesi*, Yıl:13, Sayı:3486

⁹⁴ 14 Kasım 1967, *Hatay Gazetesi*, Yıl:12, Sayı: 3391

⁹⁵ 14 Eylül 1970, *Atayolu Gazetesi*, Yıl: 33 Sayı: 9109

⁹⁶ 15 Eylül 1970 *Atayolu Gazetesi*, Yıl: 33 Sayı: 9110

⁹⁷ 16 Eylül 1970 *Atayolu Gazetesi*, Yıl: 33 Sayı: 9111

İlk Hatay valisi Şükrü Sökmensüer'den bu yana Hataylıların hizmetinde bulunan 15 inci vali olan yeni Hatay valisi Lütfü Uraz dün sabah resmen görevine başlamıştır. Yeni Hatay valisi Uraz, bu arada dün sabah makamında kendisini ziyaret eden bir arkadaşımızın isteği üzerine, Hatay halkına gazetemiz aracılığıyla ulaştırılmak üzere şu mesajı vermiştir: “Hatay’ da vazife almak benim için büyük bir şans olmuştur. Hatay ‘a ve Hataylılara hizmet etmekten büyük gurur duymaktayım. Kendilerine her bakımdan faydalı olmak için büyük imkânlarımızla çalışacağız. Kendilerinden de yakın ilgi ve yardım göreceğime eminim. Sevgi ve saygılarımı sunarım. ”⁹⁸

Suriye'nin Halep şehrinde yapılan yüksek seviyedeki sınır görüşmelerine katılan Hatay valisi Lütfü Uraz şehrimize dönmüş ve dün sabahtan itibaren görevine başlamıştır. Vali Uraz'a hoş geldiniz deriz. ⁹⁹

Vilayet binasının tevsii için Ankara'da düzenlenen toplantıya Müşavir jüri üyesi olarak katılan vali Lütfü Uraz şehrimize dönmüş ve dün sabah görevine başlamıştır. Uraz'a hoş geldiniz deriz. ¹⁰⁰

Geçtiğimiz hafta yeni hükümet konağı danışma jürisi toplantısına katılmak üzere Ankara'ya giden vali Lütfü Uraz şehrimize dönmüş ve önceki gün oynanan Hatay spor- Güneş Spor maçını izlemiştir. Dün görevine başlayan Uraz'a hoş geldiniz deriz. ¹⁰¹

Bir süre önce tedavi görmek amacıyla Ankara'ya daha sonrada Tekel ve İç İşleri bakanlıklarınca düzenlenen toplantılara katılmak üzere İstanbul'a giden vali Lütfü Uraz önceki gün şehrimize dönmüş ve dün görevine başlamıştır. Uraz'a başarılar ve geçmiş olsun dilekelerimizi sunarız. ¹⁰² Halen İstanbul'da bulunan vali Lütfü Uraz'ın önümüzdeki hafta içinde Antakya'ya dönerek görevine başlaması beklenmektedir. Uraz bilindiği gibi tedavi amacıyla 27 Martta Ankara'ya gitmiş, oradan da İstanbul'a geçmiştir. ¹⁰³ Önceki gün göreve başlayan vali Lütfü Uraz dünkü gününü de genellikle tebrikleri kabul etmekle geçirmiştir. Uraz 'a dün de makamında tebrik ziyaretleri yapılmıştır. ¹⁰⁴

Vali Lütfü Uraz son iki gün içerisinde üç ilçeyi ziyaret ederek çeşitli konularda ilgililerden bilgi almıştır. Uraz bu arada dün sabah kendisini makamında ziyarete gelen Ticaret ve Sanayi Odası heyetini de kabul ederek bir süre görüşmüştür. ¹⁰⁵

⁹⁸ 16 Eylül 1970, Atayolu Gazetesi, Yıl: 33 Sayı: 9111

⁹⁹16 Haziran 1971, Atayolu Gazetesi, Yıl:34 Sayı:9338

¹⁰⁰15 Eylül 1971, Atayolu Gazetesi, Yıl:34 Sayı:9416

¹⁰¹30 Kasım 1971, Atayolu Gazetesi, Yıl:34 Sayı:9479

¹⁰² 3 Nisan 1972, Atayolu Gazetesi, Yıl:34 Sayı:9591

¹⁰³ 8 Nisan 1972, Atayolu Gazetesi, Yıl:34 Sayı:9587

¹⁰⁴ 17 Eylül 1970, Atayolu Gazetesi, Yıl: 33, Sayı: 9112

¹⁰⁵19 Eylül 1970, Atayolu Gazetesi, Yıl: 33, Sayı: 9114

Vali Lütfü Uraz dün sabah beraberinde İl Jandarma Alay komutan muavini Albay Mehmet Çoğalan olduğu halde Belen'e gitmiş ve bucak merkezleriyle çevresinde inceleme ve tetkiklerde bulunmuştur. ¹⁰⁶ Vali Lütfü Uraz dün İskenderun'a gitmiştir. Uraz İskenderun'da köy elektrifikasyonu ile ilgili bir toplantıya başkanlık ettikten sonra Antakya'ya dönmüştür. ¹⁰⁷ Cumhuriyet bayramımızın 47 inci kuruluş yıldönümü dolayısıyla dün sabah vilayetçe bir kabul resmi düzenlenmiştir. Kabul töreninde vali Lütfü Uraz Devlet adına Cumhuriyet bayramı dolayısıyla tebrikleri kabul etti. Vilayetten verilen bilgiye göre vali Lütfü Uraz bayram tebrikini bayramın 1. günü olan 6 Şubat cumartesi 11-12 saatleri arasında, şehir kulübünde, belediye başkanı Kemal Şehoğlu ile birlikte kabul edecektir. ¹⁰⁸

Vali Lütfü Uraz ve Garnizon Komutanı 27 Mayıs bayramı nedeniyle dün sabah 124. Syv. J. Alayı subay gazinosunda Türk Silahlı Kuvvetleri adına tebrikleri birlikte kabul etmiştir. ¹⁰⁹ Hatay valisi Lütfü Uraz dün saat 9 da makamında Cumhuriyet Bayramı dolayısıyla devlet adına tebrikleri kabul etmiştir. Vilayetteki kabul resmine protokole dahil askeri, mülki erkan katılmıştır. ¹¹⁰ Önceki gün göreve başlayan vali Lütfü Uraz dünkü gününü de genellikle tebrikleri kabul etmekle geçirmiştir. Uraz 'a dün de makamında tebrik ziyaretleri yapılmıştır. ¹¹¹ Halep Başkonsolosumuz kısa bir süre kalmak üzere şehrimize gelmiştir. Başkonsolos bu arada dün sabah vali Lütfü Uraz'a makamında bir nezaket ziyaretinde de bulunmuştur. ¹¹²

Vali Lütfü Uraz Hatay'ı ziyaret eden Milli Güvenlik Kurulu genel sekreterini karşılamak üzere dün İskenderun'a gitmiştir. MGK genel sekreteri bir süredir güney illerinde inceleme ve tetkiklerde bulunmaktaydı. ¹¹³ Hatay valisi Lütfü Uraz dün gazetemiz idarehanesine bir nezaket ziyareti yapmıştır. Uraz bir süre kadromuzdaki arkadaşlarımızla çeşitli konularda sohbette bulunmuştur. ¹¹⁴ Vali Lütfü Uraz dün de bazı ziyaret ve geziler yapmıştır. Sabahleyin Turizm Bürosunu ziyaret eden vali Uraz, daha sonra Şenköy ve Düver'e giderek çeşitli konularda tetkiklerde bulunmuştur. ¹¹⁵

Vali Lütfü Uraz iade-i ziyaretlere devam etmektedir. Uraz dün öğleden sonra da Türk Kadınlar Birliği ile Yardım Sevenler Derneğine birer nezaket ziyareti yapmıştır. ¹¹⁶ Vali Lütfü Uraz'ın eşi

¹⁰⁶8 Aralık 1970, Atayolu Gazetesi, Yıl:33 Sayı:9189

¹⁰⁷26 Nisan 1972, Atayolu Gazetesi, Yıl:35 Sayı:9602

¹⁰⁸4 Şubat 1971, Atayolu Gazetesi, Yıl:33 Sayı:9229

¹⁰⁹28 Mayıs 1971, Atayolu Gazetesi, Yıl:33 Sayı:9322

¹¹⁰30 Ekim, 1971, Atayolu Gazetesi, Yıl:34 Sayı:9455

¹¹¹17 Eylül 1970, Atayolu Gazetesi, Yıl:33 Sayı: 9112

¹¹²22 Nisan 1972, Atayolu Gazetesi, Yıl:34 Sayı:9599

¹¹³ 23 Aralık1971, Atayolu Gazetesi, Yıl:34 Sayı:9499

¹¹⁴ 17 Ekim, Atayolu Gazetesi, Yıl:33 Sayı: 9138

¹¹⁵ 16 Kasım1970, Atayolu Gazetesi, Yıl:33 Sayı:9167

¹¹⁶ 21 Kasım 1970, Atayolu Gazetesi, Yıl:33 Sayı:9169

Fatma Uraz, 23 Nisan bayramı dolayısıyla beraberinde Kız Enstitüsü Müdiresi Nimet Tan ve ana sınıfı yöneticileri olduğu halde Çocuk Bakım Yurdunu ziyaret etmiştir. Yurtta bir eğlence de düzenleyen Fatma Uraz, bu arada yavrulara çeşitli armağanlar da dağıtmıştır. ¹¹⁷

Vali Lütfü Uraz dün Kabotaj Bayramı törenlerinde hazır bulunmak üzere İskenderun'a gitmiştir. Uraz törenden sonra ilgililerle ilçe sorunları üzerinde görüşmeler yapmıştır. ¹¹⁸ Görev süresini tamamlayan Kıbrıs Türk Kuvvetleri Alayı Birliği dün sabah saat 9 da Erkin gemisiyle İskenderun'a gelmiştir. Gaziantep ve Giresun muhripleri, uluslararası sulara Erkinini karşılayarak refakat etmiştir. Görev süresi dolan birliğimiz, İskenderun'da parlak bir törenle karşılanmıştır. Karşılama töreninde 6. kolordu ve Adana, Hatay illeri sıkıyönetim Komutanı Korgeneral Vecihi Akın, Hatay valisi Lütfü Uraz'la general ve amiraller ve birlik mensuplarının yakınları bulunmuştur. Korgeneral Akın gemiye çıkarak gemi ve kafile komutanlarına hoş geldiniz, demiştir. 6. kolordu ve Adana, Hatay illeri sıkıyönetim komutanı Korgeneral Vecihi Akın, daha sonra görev süresini tamamlayan birliğimizi denetlemiştir. ¹¹⁹

Vilayetten verilen bilgiye göre Hatay valisi Lütfü Uraz şeker bayramı dolayısıyla tebrikleri bayramın birinci günü olan 1 Aralık Salı günü saat 10-11 arasında Şehir Kulübünde kabul edecektir. ¹²⁰

Kemalettin Gazezoğlu (1972-1975)

Hatay Valiliği görevine başlayan Vali Kemalettin Gazezoğlu'nu Atayolu Gazetesi Sahibi Günay Çelenk'le birlikte ziyarete giden gazetemizin sahibi Hasan Alibaba kendisine hoş geldiniz demiş ve Hataylılara bir diyecekleri bulunup bulunmadığını sormuştur.

Vali bu soruya şu cevabı vermişlerdir. "Hatay ve Hataylılara saygılar, hizmet ve emirlerinde olacağız. Yapılması gerekli olan her hususu yapmaya gayret edeceğim. Halkın ve basının yardımlarını esirgememelerini rica ederim." Vali Kemalettin Gazezoğlu 6 Ağustos 1972'de partilere bir iadeyi ziyarete bulundu. Bu meyanda Adalet Partisini de ziyaret eden Kemalettin Gazezoğlu AP İl ve İlçe Teşkilatı tarafından karşılanmıştır.

Vali Kemalettin Gazezoğlu Hatay Orman İşletme Müdürü Mehmet Aydın'a 15 Temmuz 1974'te bir ziyarete bulunmuştur.

¹¹⁷ 26 Nisan 1971, Atayolu Gazetesi, Yıl:33 Sayı:9295

¹¹⁸ 2 Temmuz, 1971, Atayolu Gazetesi, Yıl:34 Sayı:9352

¹¹⁹25 Şubat 1972, Atayolu Gazetesi, Yıl:34 Sayı:9550

¹²⁰ 27 Kasım 1970, Atayolu Gazetesi, Yıl:33 Sayı:9174

Fevzi Yetkiner (1975-1978)

1975 ile 1978 yılları arasında Hatay da valilik yapan Fevzi Yetkiner yine Hatay valiliği görevini ifa eden Kemalletin Gazezoğlun'dan sonra bu görevi devralmıştır. Hataya gerek eğitim gerek spor gerekse imar faaliyetleriyle katkıda bulunan Fevzi Yetkiner 1951 Yılında Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'nden mezun olmuş , 1957 ile 1959 yılları arasında Arapgir ve 1964 ile 1967 yılları arasında Ünye Kaymakamlıkları yapmıştır. 1975 ile 1978 yılları arası Hatay da ilk Valilik görevini yapan Yetkiner Hatay'dan sonra 1980 ile 1983 yılları arasında Kayseri , 1983 ile 1985 yılları arası Erzurum, 1985 ile 1988 yılları arasında Balıkesir ve 1988 ile 1989 yılları arasında Adana valilikleri yapmış bürokrattır. ¹²¹

Gazezoğlu'nun Merkez Valiliğine nakli ile boşalan Hatay Valiliğine tayin edilen Fevzi Yetkiner 22 temmuz 1975 de Hataya geleceği öğrenilmiştir. ¹²² Fevzi Yetkiner 26 temmuz 1975 de göreve başlamıştır. ¹²³ Hatay Valisi Fevzi Yetkiner hem gazetecilere bir iadeyi ziyaret yapmak ve hem de gazetelerin yazı ailesiyle tanışmak maksadı ile 4 ağustos 1975 de tüm gazete idarehanelerine bir nezaket ziyaretinde bulunmuştur. Bu meyanda gazete idarehanesine de giden Vali Gazete sahibi Hasan Ali Baba ve öteki personellerle samimi hasbi haller de bulunduğu öğrenilmiştir. ¹²⁴ Vali Fevzi Yetkiner 25 temmuz 1976 da 15 günlük bir izne başlayacağı öğrenilmiştir Hatay'da valilik görevine başladığı günden o güne bir gün dahi izin yapmamış ve vilayetin işleriyle meşgul olmuştur. Yetkiner'in ilk kez yapacakları bu izni Kıbrıs da geçirecekleri öğrenilmiştir. ¹²⁵ 15 günlük bir dinlenme tatili yaparak Kıbrıs'a giden Fevzi Yetkiner tatilini tamamlayarak 14 ağustos 1976 da Hataya dönmüştür. ¹²⁶

Ünal Özgödek (1978--1979)

Hatay Valiliğine Atanan Ünal Özgödek, dün sabahla uçakla Ankara`dan Adana`ya oradan da Hatay`a gelmiş ve saat 11`de Vilayet Konağı önünde askeri törenle karşılanmıştır. Karşılama törenine Vali Muavinleri, Garnizon Komutanı, Belediye Başkanı, tüm ilçelerin Kaymakamları, Daire Müdür ve Memurları, Basın mensupları ve kalabalık bir yurttaş kitlesi katılmıştır.

¹²¹ Ana sayfa Fevzi Yetkiner *Vikipedi*

¹²² 23 Temmuz 1975, *Hatay Gazetesi*, Sayı:6771

¹²³ 28 Temmuz 1975., *Hatay Gazetesi*, Sayı:6775

¹²⁴ 5 Ağustos 1975, *Hatay Gazetesi*, Sayı:6782

¹²⁵ 21 Temmuz 1976, *Hatay Gazetesi*, Sayı:7075

¹²⁶ 14 Ağustos 1976, *Hatay Gazetesi*, Sayı:7095

Vali Özgödek Vilayet Konağı Önünde kendisini karşılayanlara hitaben kısa bir konuşma yapmış ve karşılama zahmetinde buldukları için teşekkürlerini bildirerek Güzel Hatay'a hizmet için gelmekten ve aranızda bulunmaktan mutluyum demiştir.

Vali daha sonra Makam Odasına çıkmış ve kutlamaları kabul etmeğe başlamıştır. Ünal Özgödek Hatay Valisi olarak Basına şu ilk demecini vermiştir. Hatay'da bugün göreve başlıyorum daha öncede 1969 yılında 2-3 günlüğüne bu güzel ilimize gelmişim.

Hatay'a hizmet aşkıyla dolu olarak geliyorum. Değerli çalışma arkadaşlarımla birlikte Hatay Halkının ve Değerli Basının yardımlarıyla Hatayımızı biraz daha ileri götürme çabası içinde olacağız. Rehberimiz, yasalar olacaktır. Yasaları tarafsız, adil ve en etkili biçimde kullanma amacında olacağız. Bütün arkadaşlarımla katkıları bizim çalışmalarımızın en büyük desteği olacaktır.

Vali Özgödek Basına bu demeci verdikten sonra Hatay'a gelir gelmez 7 katlı bir inşaatın çökmüş olduğunu öğrendiğini, bundan büyük üzüntü duyduğunu belirtmiş, bu tür üzücü olayların bir daha meydana gelmemesi için çalışma arkadaşlarıyla birlikte gereken önlemleri alma çabası içinde olacaklarını ve çökme olayına Cumhuriyet Savcılığınca el konulduğunu öğrendiğini de sözlerine eklemiştir.

Yeni Hükümet 59 İlin Valisini ve Hatay Valisi Yetkiner'i de değiştirmiştir. Böylece Hükümet kendi doğrultusunda Vali atamış olmakta idi. O dönemde 7 ayın içerisinde üçüncü defa hükümet değişikliği olmuştur. Bu hükümet değişiklikleri Valilerinde hayatlarını değiştirmiştir. Hatay valisi olan Fevzi Yetkiner Merkez Valiliğine nakledilmiştir. Onun yerine ise Vali Ünal Özgödek tayin edilmiştir.

Hatay Valiliğine atanan Ünal Özgödek Hataya gitmek üzere Sabah uçakla Ankara dan Adana'ya, oradan da Hataya gelmiş ve saat 11 de Vilayet Konağı önünde askeri törenle karşılanmıştır. Karşılama törenine Vali Muavinleri, Garnizon Komutanı, Belediye Başkanı, tüm ilçelerin Kaymakamları, Daire Müdür ve Memurları, Basın mensupları ve kalabalık bir yurttaş kitlesi katılmıştır.

Sonuç

Yukarıda Hatay valiliğinde iştigal eten ve 1980 sonrası göreve getirilen on dokuz adet valinin icraatları yer almaktadır. Bu icraatlar da göstermektedir ki, Hatay valileri çok özel bir bölgede çalışmakta olduklarının bilincindedirler. Hatay alevi, sünni ve diğer mezheplerin yoğun olarak yaşadığı bir yer olmak dışında, Türk, Arap ve diğer unsurların da barış ve huzuru en iyi şekilde içselleştirdikleri bir mekanı olarak Türkiye Cumhuriyeti'nde daima sözü edilen bir şehir durumundadır. Gerek Osmanlı döneminde ve gerekse Cumhuriyet döneminde bu topraklarda yaşayan

insanlar kardeşliğin ve dindaşlığın etkisiyle düşman karşısında nasıl saf tutmuşlarsa, bu gün de hayatın zorluklarını birlikte aşabilmenin en önemli kısmının birlik ve beraberlikten, dayanışmadan geçtiğinin bilincinde olmuşlardır.

Hatay valileri de bu dayanışma ve bilinci her daim diri tutmak ve sürekli kılabilmek için devletin her kademesinde şehrin sorunlarını dile getirmekten ve bunlara acil çözümler bulmaktan asla geri durmamışlardır. Bu konuda Utku Acun ile başlayan bir süreçte şehrin okullaştırılması, hastahanelerin kurulması, havaalanlarının yapılması, üniversite açılması ve nihayet şehir hastahanelerinin inşası gibi her meselede valiler son derece aktif rol oynamışlardır. Hiçbir sorun yoktur ki valilik tarafından yarım bırakılmış olsun, vatandaş her konuda öncelikle valiliğin yolunu bilir ve çareyi orada aramaya alışkındır. Bu husus Hatay'ın bağımsızlıktan vaz geçip, Türkiye Cumhuriyetinin bir parçası olmaya karar vermiş olduğu gün, Türkiye Cumhuriyeti'nin ona lütfettiği bir ayrıcalık olduğunun bilincinde olarak hareket eder ve bu konuda vatandaş son derece bilinçlidir.

Hatay valilerinin kendi çaplarında geliştirmek istedikleri pek çok projede yukarıda bahsi geçen sebepler çerçevesinde devlet her daim vatandaşının yanında olmuştur. Özellikle Mustafa Kemal Üniversitesi'nin kuruluşunda, Hatay Havaalanının inşasında, Hatay Şehir Hastanesinin inşası ve şehri güzelleştirmek, turizme kazandırmak adına yapılan her icraatta valilere sonsuz yetkiler sunulmuş olduğu bu kısa yazıdan da anlaşılmaktadır.

Kaynakça

Akçora, Erngünöz, "Hatay'ın Anavatan'a İlhakının Türk Dış Politikasındaki Yeri", *Atatürk Araştırmaları Merkezi Dergisi*, Sayı:32, Ankara 1995.

Çankaya, Ali- Ataker, Hasan Nizamettin, *Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler*, C. 3, Ankara 1968-1970.

Çankaya, Ali, *Mülkiye Tarihi Ve Mülkiyeler*, Mars Matbaası Yayınları, Ankara 1968-1969.

Dayı, Esin, "Hatay Devleti ve Hatay'ın Anavatan'a Katılması", *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 19, Erzurum 2002.

Gönlübol, Mehmet – Sar, Cem, *Atatürk ve Türkiye'nin Dış Politikası (1919-1938)*, İstanbul 1963.

Öztürk, Ayhan, "Milletlerarası Antlaşmalar ve Türk - Fransız Antlaşmaları (TBMM Hükümetinin Tanınması ve İlk Siyasi Zaferi)", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt: 1, Sayı: 5, Kayseri 1994.

Selçuk, Hamdi, *Hatay'ın O Günleri*, İstanbul, 1971.

Selçuk, Hamdi, *Hatay'ın O Günleri*, İstanbul, 1971.

Soysal, İsmail, *Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları*, C.I, Ankara 1983.

Sökmen, Tayfur, *Hatay'ın Kurtuluşu için Harcanan Çabalar*, Ankara, 1978.

Sökmen, Tayfur, Hatay'ın Kurtuluşu için Harcanan Çabalar, Ankara, 1978.

Sönmez, Şinasi, “İkinci Dünya Savaşı Öncesi İngiliz-Fransız-Türk İttifakının Fransız Basınına Yansımaları (1939)”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Sayı: 63, Güz 2018.

Tekin, Mehmet, *Hatay Tarihi*, Antakya 1993.

Yorulmaz, Şerife, “Fransız Manda Yönetimi Döneminde İskenderun Sancağı (Hatay)’ın Sosyo-Ekonomik ve Siyasal Durumuna İlişkin Bazı Kayıtlar (1918-1939)”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Cilt: 6, Sayı: 22, Ankara 1998.

Gazeteler

Antakya Gazetesi

Atayolu Gazetesi

Dil Gazetesi

Hatay Gazetesi

Kurtuluş Gazetesi

Milliyet Gazetesi

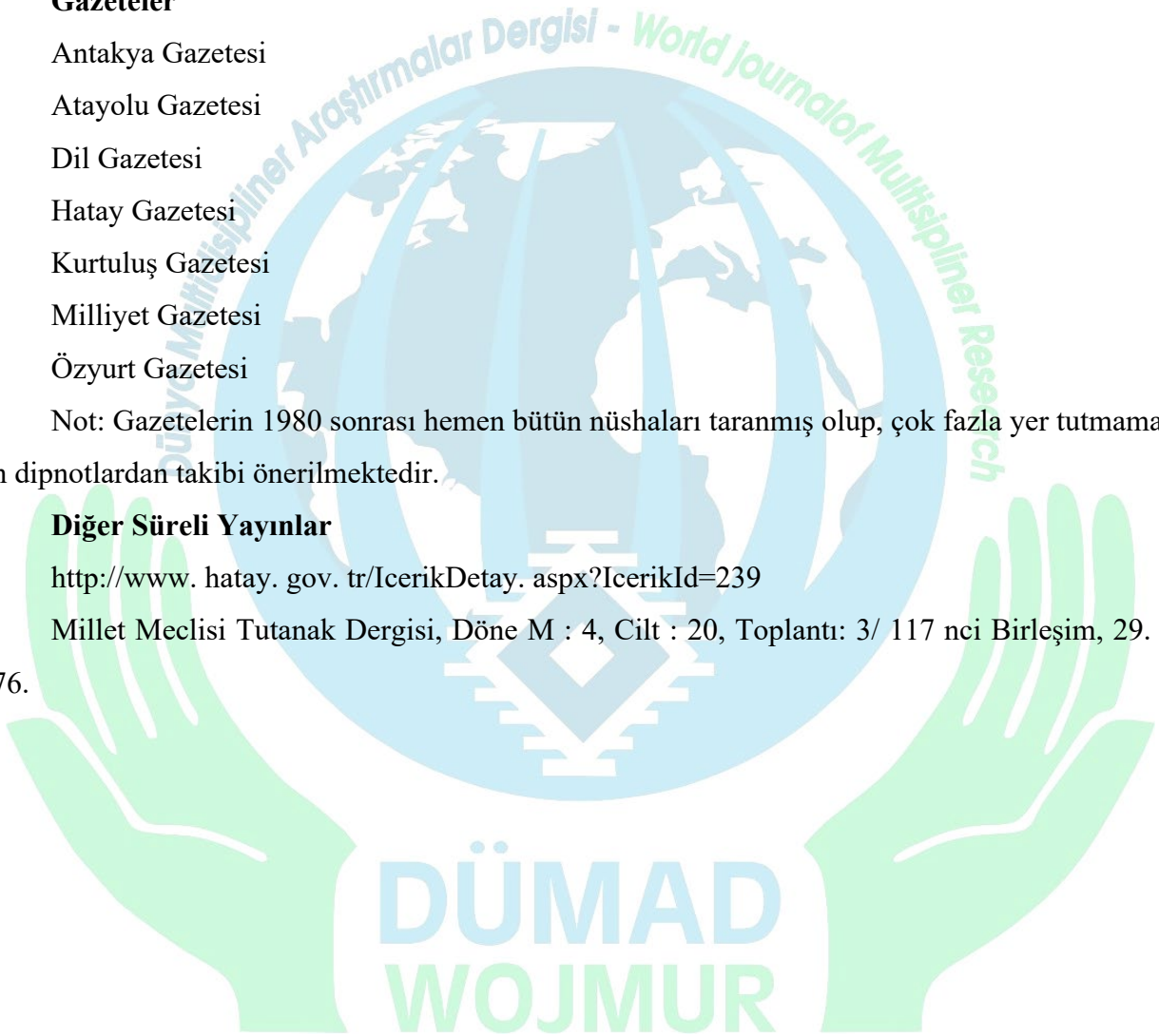
Özyurt Gazetesi

Not: Gazetelerin 1980 sonrası hemen bütün nüshaları taranmış olup, çok fazla yer tutmaması için dipnotlardan takibi önerilmektedir.

Diğer Süreli Yayınlar

<http://www.hatay.gov.tr/IcerikDetay.aspx?IcerikId=239>

Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Döne M : 4, Cilt : 20, Toplantı: 3/ 117 nci Birleşim, 29. 6. 1976.



1980 SONRASI HATAY VALİLERİ HAKKINDA KISA BİLGİLER (1980-2014)

Ceylan AŞKAR*
Gökhan AKSOY**
Mehmet Nadir BİLGE***
Emine Kaya GÖKTAŞ****

Araştırma Makalesi/Research Article

Atıf/Cite as: Aşkar, C., Aksoy, G., Bilge, M. N. ve Göktaş, E. K. (2023). 1980 Sonrası Hatay Valileri Hakkında Kısa Bilgiler (1980-2014). *DÜMAD (Dünya Multidisipliner Araştırmalar Dergisi)*, 6(Prof. Dr. Durmuş Ali Arslan Özel Sayısı), 410-441.

Özet

Hatay Devleti'nin kendisini fesh ederek 1939 yılında Türkiye Cumhuriyeti'ne ilhak etmesiyle, kurulan Hatay Vilayeti 1942 yılından itibaren valilerle yönetilmektedir. 1942 yılından 1980 yılına kadar otoriter askeri valilerle yönetilen Hatay, 1980 Askeri Darbesi'nden sonra yeniden bir askeri vesayet dönemi yaşamış olmakla beraber 1985'ten sonra bu vesayet durumu giderek normalleşmeye başlamıştır. Türkiye Cumhuriyeti'nin en güneyindeki vilayeti olması ve Suriye sınırını teşkil etmesi sebebiyle buraya gönderilen valiler son derece etkin ve özellikli kişilerden seçilmişlerdir. Bu sebeple şehre gelen valilerin hemen tamamı mutlaka şehrin yapısına adını yazdıracak bir proje ile gündeme gelmişlerdir. Kimisi üniversite yaptırmak, kimisi yol, köprü, su ve baraj inşa ettirmek, kimisi de hastahane ve okullaşmayı öne çıkarmak suretiyle ünlenmişlerdir.

Bu makalede Hatay valileri hakkında kısa bilgilere yer verilecektir.

Anahtar Kelimeler: Hatay, Vali, Türkiye, Suriye.

Abstract

Hatay Province, which was established after the Hatay State dissolved itself and annexed it to the Republic of Turkey in 1939, has been governed by governors since 1942. Hatay, which was ruled

* Öğretmen, Dr. Mustafa Gençay Anadolu Lisesi, ceylanaskar2008@gmail.com, Orcid: 0000-0003-1855-5971

** Müdür Yardımcısı, Karlısu Ortaokulu, gokhanaksoy12@hotmail.com , Orcid: 0000-0001-8091-9698

*** Müdür Yardımcısı, Karlısu Hürriyet İlkokulu, m_nadir79@hotmail.com, Orcid: 0000-0002-3733-8027

**** Öğretmen, Narlıca Yolağzı İlkokulu, eminekayagoktas@gmail.com , Orcid: 0000-0003-2541-4778

by authoritarian military governors from 1942 to 1980, experienced a period of military tutelage again after the 1980 Military Coup, but after 1985 this tutelage situation began to gradually normalize. Since it is the southernmost province of the Republic of Turkey and constitutes the Syrian border, the governors sent here were selected from highly active and special people. For this reason, almost all of the governors who came to the city came to the agenda with a project that would have their name written on the structure of the city. Some of them have become famous by having universities built, some by having roads, bridges, water and dams built, and some by highlighting hospitals and schooling.

In this article, brief information about the governors of Hatay will be given.

Keywords: Hatay, Governor, Turkey, Syria.

Giriş

30 Ekim 1918 Mondros Mütarekesi sonrasında Yıldırım Orduları Komutanlığı tarafından boşaltılan Antakya ve İskenderun bölgeleri Fransız manda hükümetinin yönetimine geçmiştir. 27 Kasım 1918'de Beyrut'taki Fransa Yüksek Komiserliği bir kararname çıkararak Antakya ve Reyhanlı'yı da içerisine alan ve İskenderun merkezli "Sancak" özerk bölgesini kurmuştur¹.

Fransızların bu adımı işgal dönemleri boyunca hiçbir taşkınlığa sebep olmamış olan Türk tarafı kadar Arap vatanseverleri de kışkırtmıştır Mayıs 1919'dan itibaren ilk direniş faaliyetleri başlatılmıştır². Türk ve Arap vatanseverleri bir araya gelerek, işgalin getireceği sıkıntıları ve tutsaklığı iyi değerlendirmek meselenin ırki bir mesele olmadığı, yekvücut yürütülmesi gerektiği üzerinde anlaşmaya varılmıştır. Kral Faysal taraftarları Suriye'de, Türkler ise Sancak'ta başlattıkları mücadele sonucunda Ahmet Türkmen idaresinde "Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti" kurulmasını sağlamıştır. Bu cemiyet ve içerisinde barındırdığı birçok Türk ve Arap kökenli çeteler Sancak'ın Fransız işgalinden kurtulabilmesi için hem kanını hem de malını feda etmekten çekinmemiştir³.

25 Nisan 1920'de San Remo Antlaşması ile Suriye Fransız manda yönetimine alınca Antakya ve çevresi de Fransız mandasının bir parçası haline getirilmiştir. Milli hükümetin bütün itirazlarına ve Misak-i Milli dayatmalarına rağmen, savaşın galipleri sınırları çizerek, Türk yurdunu parçalamak için gereken adımları atmış olsalar da, yeni Türkiye Cumhuriyeti, Sancak davasını "Hatay" davasına dönüştürerek, buradaki Türkleri yalnız koymayacağını bütün dünyaya ilan etti⁴.

¹ Mehmet Tekin, Hatay Tarihi, Antakya 1993, s. 97-98.

² Erngünöz Akçora, "Hatay'ın Anavatan'a İlhakının Türk Dış Politikasındaki Yeri", Atatürk Araştırmaları Merkezi Dergisi, Sayı:32, Ankara 1995, s. 380.s. 382.

³ Akçora, a.g.m., s. 383.

⁴ Şinasi Sönmez, "İkinci Dünya Savaşı Öncesi İngiliz-Fransız-Türk İttifakının Fransız Basımına Yansımaları (1939)", Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, Sayı: 63, Güz 2018, s. 280.

Birinci İnönü Zaferi'nden sonra artık Anadolu'da bir işlerinin kalmadığına kanaat getiren Fransa, Türkiye ile kalıcı bir anlaşma yapmak ve Anadolu macerasına son vermek istiyordu. İki taraf 20 Ekim 1921'de masaya oturarak, Yusuf Kemal Bey-Franklin Bouillon'un imzaladığı, 13 maddelik Ankara Antlaşması, gelecekte Hatay olarak anılacak bölgenin de kaderini belirlemiş oluyordu⁵.

Bu anlaşma sadece Sancak veya Antakya için önemli değildi. Türkiye Cumhuriyeti bu sayede Adana, Mersin, Tarsus, Kilis ve Antep'in Cumhuriyet topraklarına katılmasını temin etmiş, Hatay'ın ise bir süreliğine de olsa Fransa mandasına terkedilmesine göz yummuştur⁶.

Anlaşmanın imzalanmasından sonra 2 Kasım 1921'de Tayfur Sökmen ve arkadaşları Türkiye'ye gelerek Mustafa Kemal Paşa ile görüşmüş ve Sancak'ın Misak-ı Milli sınırları dışında bırakılmasından duydukları rahatsızlığı dile getirmişlerdi. Kendilerine verilen cevap "Memleketimizin içinde didiştığı davaları biliyorsunuz, dünya bizimle muhasama halinde... böyle bir zamanda Avrupa'nın büyük devletlerinden birisi olan Fransızlarla bir anlaşma yaptık. İşgal ettikleri Adana, Mersin, Osmaniye, Kilis, Antep'i tahliye edecek ve bize harp malzemesi de verecekler. En mühimi Mersin Limanı'nı bize iade edecekler. Bu arada İskenderun Sancağı ve havalisinin de tahliyesi üzerinde büyük gayret sarf ettikse de, şimdilik bir şey yapamadık. Ancak orası için hususi bir idare tatbik edeceklerini taahhüt altına alabildik. İnşallah ileride sizleri de kurtaracağız. Şimdi memleketinize giderek çalışırsınız"⁷ olmuştur. Mustafa Kemal Atatürk, Tayfur Sökmen'e bu ifadeleri kullanırken bir idealden, bir gelecekte haber verme tarzı ve üslubu kullanmakta ve ye'se düşülmemesi hususunda muhataplarını uyararak, son derece kararlı bir duruş sergilemekteydi.

Bu kararlı duruş, Hatay'da da muhataplarını oluşturdu. Hatta 15 Mart 1923'te Mustafa Kemal Atatürk'ün Adana ziyaretini fırsat bilen Hataylı gençler göğüslerinde İskenderun ve Antakya pankartlarıyla huzura çıkarak nümayişte bulunarak Atatürk'e; "Büyük Gazi, bizi de kurtar! Beşikteki çocuklarımız öldürülüyor. Yurdumuz, yuvamız dağıtıldı. Bizi de hürriyete, Anavatan'a kavuştur."⁸ diyorlardı. Bu sözler üzerine Atatürk, Hatay'ı temsil eden bu topluluğa seslenerek: "Kırk asırlık Türk yurdu düşman elinde esir kalmaz. Günü gelecek, siz de kurtulacaksınız."⁹ diyerek, 2 Kasım'da Tayfur Sökmen'e verilen sözün unutulmadığı bir kez daha vurgulanmıştır.

1936 Montrö Boğazlar Sözleşmesi'nin yapıldığı dönemlerde Almanya'da büyük bir güç olarak ortaya çıkan Adolf Hitler Avrupa'da uyguladığı saldırgan politikalarla büyük tedirginlik sebebi olmuştu. Avrupa'nın büyük güçleri İngiltere ve Fransa bu güç karşısında ne yapacaklarını

⁵ Ayhan Öztürk, "Milletlerarası Antlaşmalar ve Türk - Fransız Antlaşmaları (TBMM Hükümetinin Tanınması ve İlk Siyasi Zaferi) ", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt: 1, Sayı: 5, Kayseri 1994, s. 124-127.

⁶ İsmail Soysal, *Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları*, C.I, Ankara 1983, s. 50.

⁷ Esin Dayı, "Hatay Devleti ve Hatay'ın Anavatan'a Katılması", *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 19, Erzurum 2002, s. 332.

⁸ Dayı, *a.g.m.*, s. 333.

⁹ Dayı, *a.g.m.*, s. 333.

düşünürken, Türkiye cephesinde Mustafa Kemal Atatürk Alman yayımlamacı siyasetinin Fransızlar ile çözüme kavuşturulamamış sorunların çözümü için önemli bir fırsat sunduğu düşüncesindeydi.

Almanya'nın Avrupa'da savaş rüzgârları estirdiği dönemde 9 Eylül 1936'da yapılan ve 22 Aralık 1936'da yürürlüğe giren bir anlaşma ile Fransa, Suriye üzerindeki bütün haklarını yeni kurulan Suriye Hükümeti'ne devrederken, Sancak'ın haklarını da Suriye'ye devretmiş oluyordu¹⁰. 20 Ekim 1921'de yapılan Ankara Antlaşması'yla ayrı bir varlık olarak tanınan İskenderun Sancağı'nın Türkiye'nin rızası dışında Suriye'ye devri Türkleri oldukça rahatsız etmişti¹¹. Mustafa Kemal Atatürk, Dışişleri bakanı Tefik Rüştü Bey'i 2 Ekim 1936'da Cenevre'de toplanan Milletler Cemiyeti'nde dile getirmek üzere görevlendirdi. Heyet içinde bulunan Şükrü Kaya, Fransa ve Suriye arasında imzalanan anlaşmanın Türkiye'nin çıkarlarına ters düştüğünü, meselenin Fransa ile diplomatik yollardan halledilmesi gerektiğini dile getirdi¹². 9 Ekim 1936'da Fransa'ya verilen nota ile Suriye ile Lübnan'a verilen bağımsızlığın, İskenderun'a da verilmesi istenmiştir. Bu nota reddedilince 1 Kasım 1936'da Mustafa Kemal Atatürk Fransa'ya yönelik "Bu sırada milletimizi gece ve gündüz uğraştıran başlıca büyük mesele, gerçek sahibi öz Türk olan Antakya ve İskenderun ile yöresinin mukadderattır. Bunun üzerinde ciddi olarak kesinlikle durmak zorundayız. Kendisi ile dostluğa her zaman önem verdiğimiz Fransa ile aramızdaki tek ve büyük mesele budur. Bu işin gerçeğini bilenler ve hakkı sevenler, ilgimizin şiddetini ve samimiyetini iyi anlarlar ve tabii görürler."¹³ ultimatom niteliğinde bir konuşmayı yapmıştır.

Mustafa Kemal Atatürk konuşmanın hemen ertesi günü Tayfur Sökmen'i çağırarak, "Sökmen, bugünden itibaren davaya resmen el kondu. Antakya İskenderun ve havalisinin ismi bundan böyle Hatay'dır. Cemiyetinizin adını Antakya-İskenderun Muavenet-i İslamiye Cemiyeti'den "Hatay Hâkimiyet Cemiyeti" şekline dönüştürün ve faaliyetini bu isim altında yürütün." diyerek, Hatay davasının nasıl yürütüleceğine dair bir dizi direktifler verdi¹⁴.

Mustafa Kemal Atatürk, Tayfur Sökmen'e vermiş olduğu bu izahat aslında Fransızların köşeye sıkışmaya başladığı bir dönemde, doğrudan Fransız diplomasisinin kalbine hükmedebileceğini göstermesi açısından büyük önem taşır. Atatürk'ün bu diplomatik atağı Fransa tarafından 10 Kasım 1936'da bir nota ile cevaplandırılmıştır. Notada talep edildiği gibi Sancak'a da bağımsızlık verilmesi halinde Suriye'nin parçalanabileceği iddia edilmiştir. Türk tarafı işin peşini bırakmaya pek niyetli olmadığını gösterince, Fransa, 8 Aralık 1936'da meseleyi Milletler

¹⁰ Şerife Yorulmaz, "Fransız Manda Yönetimi Döneminde İskenderun Sancağı (Hatay)'ın Sosyo-Ekonomik ve Siyasal Durumuna İlişkin Bazı Kayıtlar (1918-1939)", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Cilt: 6, Sayı: 22, Ankara 1998, s. 233.

¹¹ Mehmet Gönlübol-Cem Sar, *Atatürk ve Türkiye'nin Dış Politikası (1919-1938)*, İstanbul 1963, s. 132-134.

¹² Dayı, *a.g.m.*, s. 333.

¹³ Dayı, *a.g.m.*, s. 334.

¹⁴ Tayfur Sökmen, *Hatay'ın Kurtuluşu için Harcanan Çabalar*, Ankara, 1978, s. 95.

Cemiyeti'ne götürmeyi teklif etmiştir. Türkiye'nin de onayı ile konu 14-16 Aralık 1936'da Milletler Cemiyeti'nde ele alındı¹⁵. Milletler Cemiyeti'ne Tefvik Rüştü Aras başkanlığında bir heyet gönderildi. Henüz heyet cemiyete intikal etmemişken Cemiyet konseyi Hatay için üç kişilik bir gözlemci kurulu görevlendirdi. Kurul Hollanda, Norveç ve İsviçre'den delegelerle oluşturuldu. Kurul Ocak 1937'de Sancak'ta göreve başladı. Bunun üzerine Atatürk harekete geçerek 6 Ocak 1937'de İstanbul'dan Eskişehir'e geçti ve burada yaptığı bir toplantıdan hemen sonra Afyon üzerinden Konya'ya hareket etti. Yolda yanındakilere "Ben, memleketi hiçbir zaman savaşa sürüklemem, fakat Hatay sorunu benim vazgeçilmez bir davam olmuştur. Gerekirse bunu kendi başıma halletmek için zorda kalırsam hemen Devlet Başkanlığı'ndan ve hatta mebusluktan istifa ederim. Serbest bir yurttaş olarak bu işlerde çalışan arkadaşlarla beraber Hatay topraklarına geçerim. Oradaki mücahitlerle ve anavatandan kaçıp gelerek bize katılacak olan kuvvetlerle sorunu yerinde ve içerden çözmeye çalışırım."¹⁶ diyerek meseleye verdiği ehemmiyeti ortaya koymak lüzumu hissetmiştir.

Nitekim 11 Ocak 1937'de Milletler Cemiyeti'nin gözlemcileri Türk milletinin Hatay davasına vermiş olduğu ehemmiyeti gözler önüne serecek büyük bir nümâyişe şahit olurken, karşıt gösterilerde toplanılan zoraki kalabalıkların esamesi bile okunamadığından, gözlemciler durumu açıkça cemiyette dile getirmek durumunda kaldılar. Cemiyet, 20 Ocak 1937'de tekrar toplanmak zorunda kaldı. Bu toplantı sonrasında 26 Ocak'ta İngilizlerin teşebbüsüyle taraflar arasında prensipte bir anlaşma ortaya konulmuştur. Bu anlaşmaya göre; İskenderun ve Antakya içişlerinde tam bağımsız fakat Suriye ile gümrük birliği olan yeni bir yapıya dönüştürülecekti. Dışişleri ise bazı şartlar dâhilinde Suriye'ye tabi olacaktı. Türkçe Resmi dil olacak, diğer dillerin kullanılmasının şartları ise cemiyet meclisi tarafından tespit edilecekti. Türkiye ve Fransa garantör devletler olarak Sancak'ın toprak bütünlüğünü temin edecekti¹⁷.

Garantör ülkelerin kim olacağı hususu iki taraf arasında netleşince Türkiye hemen harekete geçerek, Türkiye Suriye sınırının oluşturulmasını Fransa'dan talep etmiştir. Cemiyet Meclisi yeni bir komite oluşturarak 25 Şubat'ta Sancak'a gönderilmiştir. İki ülke tasarılarını inceleyen komite, hem anayasayı hem de sınırların nasıl belirleneceği üzerinde çalışmıştır. Bu çalışma sonucunda 29 Mayıs 1937'de Sancağın milli bütünlüğünü teminat altına alan ve Türkiye-Suriye sınırını tespit eden anlaşma yapılarak Cemiyet Meclisi tarafından onaylandığı görülmektedir. Bu tarih itibariyle Sancak diğer adıyla Hatay, içişlerinde serbest, dış işlerinde Suriye'ye bağlı bir varlık olarak doğmuş oldu.

Bu durum Suriye'de hoş karşılanmamıştı. Fransa üzerine yoğunlaşan baskılar iki toplum arasında gerginliğe sebep olunca rahatsızlık Türk-Fransız ilişkilerinin gerginleşmesine sebep

¹⁵ Gönlübol-Sar, *a.g.e.*, s.135

¹⁶ Hamdi Selçuk, *Hatay'ın O Günleri*, İstanbul, 1971, s. 77-78.

¹⁷ Sönmez, *a.g.m.*, s. 282; Dayı, *a.g.m.*, s. 337.

olmuştur. Bu hususta Mustafa Kemal'e uluslararası toplum liderleri tarafından yapılan serzenişlere 29 Ekim 1937'de Atatürk "Ben toprak büyütme taraflısı değilim; barış bozma alışkanlığım yoktur. En çok anlaşmaya dayanan hakkımızın istekçisiyim. Onu almasam edemem. Büyük Meclis'in kürsüsünde milletime söz verdim. Hatay'ı alacağım! Milletim benim dediğime inanır. Sözümü yerine getiremezsem onun huzuruna çıkamam, yerimde kalamam. Ben, şimdiye kadar yenilmedim, yenilemem, yenilsem bir dakika yaşayamam. Bunu bilerek ve sözümü mutlaka yerine getireceğimi düşünerek, benim dostluğumu lütfen bildiriniz ve doğrulayınız."¹⁸

1938 yılı Fransa ve Türkiye arasında Sancak sorununa çözüm bulma arayışlarıyla geçti. Bu uzlaşma arayışlarında şüphesiz Avrupa'da ortaya çıkan Alman tehlikesinin katkısı büyüktür. Giderek büyümekte olan Alman tehdidi, yarıda kalan görüşmelerin 20 Haziran 1938'de yeniden başlamasını sağladı ve 3 Temmuz 1938'de iki ülke arasında askeri ağırlıklı bir anlaşma yapıldı. Bir gün sonra da İngiltere'nin arzu ettiği şekilde 4 Temmuz'da Türkiye-Fransa arasında dostluk anlaşması imzalandı. Gelişmeler Türk-İngiliz ve Fransız anlaşmasına doğru ilerlerken, 2 Eylül 1938'de Hatay Meclisi, 6 Eylül 1938'de ise Hatay Anayasası onaylanarak "Hatay Devleti" resmen kuruldu.¹⁹

12 Eylül 1980 İhtilali Sonrasında Hatay Valileri ve İcraatları

Aşağıda dönemleri hakkında kası bilgi verilecek olan Hatay valileri toplam 14 kişi olup, 1980 ihtilali ve sonrasında Hatay'ın idaresinin hangi şartlarda gerçekleştirildiğiyle ilgili bilgiler verilecektir. Bu dönem gerek Türkiye Cumhuriyeti'nin ve gerekse şehrin yeni bir başlangıç yaptığı önemli bir zaman dilimini içermektedir. Bu sebeple Hatay valileri o eski otoriter valilerden çok farklı olarak şehir kadar ilçe ve köylerdeki yönetilenler ile de çok yakından ilgilenen, ahalinin dertlerini dinleyerek onlarla haşırneşir olan yeni bir döneme imza attıklarını tespit mümkün olabilmektedir. 12 Eylül ihtilalinin bırakmış olduğu olumsuz izlerin silinmesiyle işe başlayan Hatay Valileri, bu dönemden kalma bütün memnuniyetsizlikleri ortadan kaldırabilmek için büyük özveri göstermişlerdir. Hatay ahalsinin bütün hak ve hukukuyla yakından ilgilenmişler, hatta ev ev dolaşarak şikayetler ve mutluluklar paylaşılmış, insanlara devletin sıcak eli hissettirilmeye çalışılmıştır.

1990'lardan sonra ise Hatay insanının talepleri doğrultusunda şehirde iç ve dış yönlü yatırımlar hızlandırılmıştır. Alt yapı çalışmalarına büyük önem verilmiş, insanların elektriği, suyu, yolu, kanalizasyonu ve Pazar yerlerine kadar bütün ihtiyaçları valiler tarafından yakinen takip edilmiş, valilik-belediyeler işbirliğiyle pek çok konuda önemli tedbirler ve önemli başarılar kazanıldığı açıkça görülmektedir. Devletin her kademesiyle Hatay'da kendini valiler vasıtasıyla göstermekte olması, Hatay insanının son derece memnuniyetini artırmıştır.

¹⁸ Dayı, a.g.m., s. 337-338.

¹⁹ Sönmez, a.g.m., s. 284.

Şimdi sırasıyla Hatay valilerinin 1980 sonrası görev yapanlar hakkında bilgi verilecektir:

İlhan Sözgen (1979-1980)

Rize Valisi İlhan Sözgen Kaymakamın A. P. Başkanından davacı olmaması için aracılık yapıyor.²⁰ Mayıs 1995'de Sayıştay'ın Başkan ve Üyeleri arasında 5. Daire üyesi olarak görev yapmıştır. 47 vali merkez valiliğine 11 vali ise yer değiştirirken 8 vali vekilleri asaleten tayin edilmiştir. Bu arada Hatay Valisi Ünal Özgödek'in yerine İlhan Sözgen'in getirildiği ve Cumhurbaşkanının onayından sonra resmi gazetede yayınlanarak kesinlik kazanmıştır.²¹

Demirel Hükümeti'nin yurt çapındaki vali atamaları cümlesinden alarak Hatay'a tayin edilen İlhan Sözgen 7 Aralık 1979 Cuma günü saat 16. 00'da Hatay'a gelerek valilik görevini devralmıştır.²² Hatay Valisi İlhan Sözgen'in eşi ile çocukları Antakya'ya gelmiş ve valilik konutuna yerleşmiştir. Sömestir tatilinden yararlanarak Antakya'ya gelen İlhan Sözgen'in eşi ve çocukları bir süre Hatay'da kalmıştır.²³ Son kararname ile merkez valiliğine nakledilen Vali Ünal Özgödek ile eşi ve çocuğu 7 Aralık 1979 Cuma günü saat 10:30'da Ankara'ya hareket etmiştir. Özgödekler valilik konutu önünde kalabalık bir kitle tarafından üzüntü içinde uğurlanmıştır.²⁴

Fevzi Baysan (1980-1981)

Hatay Valiliğine atanan Kara Valisi Fevzi Baysan'ın 12 Eylül 1980'de Hatay'a geleceği öğrenilmiştir. Ankara da bulunan Vali Baysan'ın Hatay'a gelmesi beklenmektedir.²⁵

Kara Valiliğinden Hatay Valiliğine atanan Fevzi Baysan 13 Eylül 1980 saat 18. 30 da Hatay'a gelmiş ve Hatay Valiliği görevine başlamıştır. Vali Baysan'ın Ankara'dan Hatay'a gelirken Adana'ya uğradığı 6. Kolordu ve Adana, Kahramanmaraş, Gaziantep, Adıyaman, Hatay ve Mersin İlleri Sıkıyönetim Komutanı General Nevzat Bötügiray'ı ziyaret ederek Komutanla bir süre görüştüğü Dört Yol'da Hatay Emniyet Müdürü Necati Çetinkaya tarafından karşılanmış İskenderun'da Tugay ve Sıkıyönetim Komutan Yardımcılığı önünde de yeni Vali için bir karşılama töreni düzenlediği bildirilmiştir. Hatay'a atanan 22. Vali olan Baysan 23 yıllık bir yöneticidir.²⁶

Belediye Başkanı Şükrü Güçlü 18 Eylül 1980 Perşembe günü Hatay Valisi Fevzi Baysan'ı makamında ziyaret etmiştir. 20 Eylül 1980 Cumartesi günü Hatay'a gelen Vali Baysan'ı aynı gün Top boğazından karşılayan Başkan Güçlü yeni Valiye ilk ziyaretini yapmıştır.²⁷

²⁰ Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Döne M : 4, Cilt : 20, Toplantı: 3/ 117 nci Birleşim, 29. 6. 1976.

²¹ 5 Aralık 1979, *Hatay Gazetesi*, Sayı:10795

²² 10 Aralık 1979, *Hatay Gazetesi*, sayı:10799

²³ 25 Ocak 1980, *Hatay Gazetesi*, sayı: 10830

²⁴ 10 Aralık 1979, *Hatay Gazetesi*, sayı:10799

²⁵ 12 Eylül 1980, *Hatay Gazetesi*, sayı:11022, s. 1

²⁶ 17 Eylül 1980, *Hatay Gazetesi*, sayı:11025, s. 1

²⁷ 20 Eylül 1980, *Hatay Gazetesi*, sayı:11028, s. 1

Sıkıyönetim Komutanı Yardımcısı ve As. Tugay Komutanı Tuğgeneral Kenan Güven 25 Eylül 1980 Perşembe günü Hatay'a gelmiş ve Vilayette Vali Fevzi Baysan'ı ziyaret etmiştir. Güven ve Baysan Valilikte bir toplantı yapmışlardır. ²⁸

Turhan Şenel (1981-1982)

A. Turhan Şenel'in hayatı ile ilgili net bir bilgi bulamadım. Valilikte yaptığım araştırmalar sonucu sadece valilik yaptığı dönemi bulabildim. Vali Turhan Şenel, seksenli yıllar öncesinde Ankara'da emniyet genel müdür yardımcılığı yapmıştır. Daha sonra 08. 01. 1981 yılında Hatay Valiliğine atanmıştır. 1981 ve 1982 yılının dokuzuncu ayına kadar Hatay valiliği yapmıştır. 1981 yılı içerisinde belediye başkanlarının görevden alınmasıyla, Turhan Şenel belediye başkanlığı görevine de getirilmiştir. Görevini hem vali hem de belediye başkanı olarak devam ettirmiştir. 1982 yılının dokuzuncu ayında Hatay Valiliğinden alınarak merkez valiliğine atanmıştır. Ölümüyle ilgili net bir bilgi bulunmayan Turhan Şenel 17 Temmuz'da kalp krizi sonucu hayatını kaybetti.

Yeni görevine başlamak üzere Antakya'ya geliş tarihini bir gün erteleyen Hatay Valisi Turhan Şenel 8 Ocak Perşembe akşamı şehrimizde olacak. Yeni Vali il sınırında askeri ve mülki erkândan oluşan bir heyet tarafından karşılanacak. ²⁹

Yeni Hatay Valisi Turhan Şenel 8 Ocakta şehrimize geldi. Ankara'dan özel bir araçla yola çıkan Vali Şenel, Adana da vali vekili Güven, Garnizon Komutanı Albay Sancar, Belediye Başkanı Güçlü ve Emniyet Müdürü Çetinkaya ve diğer ilgililer tarafından karşılandı. 9 Ocakta görevine başlaması beklenen Vali Turhan Şenel' e hoş geldiniz der, kendisine başarılar dileriz. ³⁰

Vali Turhan Şenel, adeta ziyaretçi akımını uğradı. Devlet Başkanımızın şehrimize ziyareti sırasında bir ara duraklayan ziyaretler, gene yoğunlaşmış ve Valinin makam odası, kendisini tebrik için gelen heyet ve şahıslarla yeniden dolup taşmaya başladı. ³¹

Hatay Valisi Turhan Şenel, 28 Ocakta Antakyalı gazetecilerle bir tanışma ve sohbet toplantısı yapacak. Göreve 9 Ocakta başlayan Vali Şenel görüldüğü kadarıyla, basınla iyi bir diyalog kurma çabası içerisinde. Vali Şenel in bu tutumu, basın mensupları arasında memnuluk uyandırdı. Devlet Başkanımızın ziyareti dolayısıyla yerli basınla tanışma toplantısını ertelemek zorunda kalan Vali Şenel, Antakya'daki gazete sahipleriyle ajans ve muhabirleriyle 28 Ocakta saat 10 da makamında görüşecek. Öte yandan Vali Şenel, aynı şekilde bir toplantıyı, önümüzdeki günlerde, İskenderun'da İskenderunlu meslektaşlarımızla yapacağı öğrenildi. ³²

²⁸ 27 Eylül 1980, *Hatay Gazetesi*, sayı:11034, s. 1

²⁹ 8 Ocak Perşembe, *Atayolu Gazetesi*, 1981, yıl: 43, sayı:12240

³⁰ 9 Ocak Cuma, *Atayolu Gazetesi*, 1981, yıl:43, sayı: 12241

³¹ 21 Ocak Çarşamba, *Atayolu Gazetesi*, 1981, yıl:43, sayı: 12251

³² 28 Ocak Çarşamba, *Atayolu Gazetesi*, 1981, yıl:43, sayı: 12257

6. Kolordu ve SYNT Komutanlığınca, Hatay ve Mersin’de, 12 Eylül’den sonra görevlerinde bırakılan ve aralarında Antakya Belediye Başkanı Şükrü Güçlü ile Mersin B. Başkanı Kaya Mutlunun da yer aldığı B. Başkanları görevlerinden alınmıştır. Komutanlıkça bu konuda 20 Şubat’ta yayınlanan bildiriye şöyle demiştir:(1-Komutanlığa yapılan şikayette, sağlıklı bir şekilde inceleye bilmek, yönetimin kararları doğrultusunda tam ve yansız çalışmayı temin edebilmek ve halka dönük Belediye hizmetlerine yeni bir hız verebilmek için 6. Kolordu ve SYNT Komutanlığında ki B. Başkanlıklarından 12. 9. 1980 sonrası partilerinden ayrılarak görevinde bırakılanlar 1402 sayılı SYNT kanununun 2. Maddesi gereğince görevlerinden alınmışlardır.

2-Mersin ve Antakya il merkezleri Belediye Başkanlıkları görevleri İçel ve Hatay Valileri tarafından yönetilecektir.

3. İl merkezi dışındaki B. Başkanlıkları için yapılan teklifler uygun görünmüş olup, atamaları ilgili Valiliklerce yapılacaktır.)³³

Sami Oytun (1982-1988)

Hatay valisinin vekili Sami Oytun şehrimize gelerek törenle karşılanmıştır. Önceki gün İskenderun’dan Adana’ya geçerek altıncı kol. SYNT Komutanı kor General Bülent Türker’i ziyaret ederek dün saat 15. 30 da Antakya’ya gelmiş ve hükümet konağı önünde törenle selamlanmıştır. Bir tören kıtası ve daire müdürleri tarafından karşılanan vali Oytun’a vali yardımcısı Yıldırım tarafından çalışma arkadaşları tanıtılmıştır. Bu ara törende hazır bulunan bazı görevlilerin ceketsiz ve kravatsız oluşunu hoş karşılamayan vali Oytun vali yardımcısı Yıldırıma hoşnutsuzluğunu belirterek bu görevlilerin ellerini sıkmamıştır. Tören kıtasını da denetleyen Hatay valisi konak içinde biriken vatandaşları selamlamıştır. Valie hoş geldiniz diyor ve görevinde kendisine başarılar diliyoruz³⁴.

Hanefi Demirkol (25 Şubat 1988- 16 Ağustos 1991)

Giresun Valiliğine tayin edilen Sami Oytun’un yerine atanan yeni Vali Hanefi Demirkol bugün geliyor. Edinilen bilgiye göre; dün gece Adana’ya gelen Demirkol’un, büyük bir ihtimalle bugün saat 11. 00 sıralarında şehrimize gelmesi ve göreve başlaması beklenmektedir. ³⁵ İlk hedefte mevcut huzurlu ortamı sürdürmek ve ikinci hedefte de Devlet desteği ve mahalli imkanlarla beklenen hizmetleri gerçekleştirmeğe çalışacağını söyledi. Yeni Vali Hanefi DEMİRKOL, dün geldi ve göreve başladı. Saat 11, 30 sıralarında Antakya’ya ulaşan DEMİRKOL, Vali Yardımcıları, Kaymakamlar, Komutanlar, Daire Müdürleri, bazı Muhtarlar ve Polis Şeref Kıtası tarafından vilayet bahçesinde karşılandı. DEMİRKOL, karşılayanların tek yek ellerini sıkarak tanıştıktan ve Polis Şeref Kıtasını

³³ 21 Şubat Cumartesi, *Atayolu Gazetesi*, 1981, yıl:43, sayı: 12278

³⁴ 14 Eylül 1982 Salı, *Kurtuluş Gazetesi*, Sayı: 3131, s. 1.

³⁵ 25. 02. 1988, *Antakya Gazetesi*, Sayı: 6696, s. 1.

denetledikten sonra makamına çıktı.. Yardımcılar, Komutanlar, Kaymakamlar, Belediye Başkan Vekili Karabaş ve Emniyet müdürü ile toplu şekilde bir süre görüştüktan sonra basın mensuplarını kabul ederek tanıştı. Burada, basın mensuplarının sorusu üzerine verdiği ilk demeçte; öncelikle sağlanan huzur ortamını sürdürmek ve ikinci hedefte de Devlet desteği ve mahalli imkanlarla beklenen hizmetleri gerçekleştirmeğe çalışacağını açıkladı. DEMİRKOL, aynen şunları söyledi: Hatay'da bulunacağım süre içerisinde, ilk hedefimiz, arkadaşların sağladığı huzurlu ortamı devam ettirmek, ikinci hedefimiz, Devlet Bütçesinden Hatay için en büyük desteği sağlamaktır. Bunun yanında mahalli kaynakları da harekete geçirmek suretiyle hizmet etmektir. Bu arada DEMİRKOL'un hukukçu, eşinin de ilkokul öğretmeni, biri kız ve biri erkek iki çocukları olduğu öğrenildi. ³⁶ Geçtiğimiz hafta göreve başlayan Vali Hanefi Demirkol'a tanışma ve kutlama ziyaretleri yoğun biçimde sürüyor. Tanışma ve kutlama ziyaretçilerine paralel olarak özel konuları için gelen vatandaşların sayısı da hayli yekün tutmaktadır. Demirkol, mesai saatleri boyunca gelen herkesi kabul ederek, görüşmektedir. Özel Büro Odası ise zaman zaman arı kovanına dönüşmektedir. Bu arada, Vali Demirkol'u ziyaret edenlerin bir bütün halinde, olumlu izlenimlerle ve de aradığını bulmanın rahatlığıyla ayrıldığı dikkat çekmektedir. ³⁷ Hataysporlu futbolcular, yeni Vali Hanefi DEMİRKOL'a ' Hoşgeldiniz' dedi. Pazar günü maç öncesi antrenör Hami Şamlıoğlu bir buket çiçekle şeref tribününde oturan Vali DEMİRKOL'un elini sıktı ve futbolcular adına ' HOŞGELDİNİZ' dedi. ³⁸ Belediye Başkanı Mahmut Alpagot, ANAP'lı Meclis Üyeleriyle birlikte, Vali Hanefi Demirkol'u ziyaret etti. Tanışma ve kutlama amacıyla önceki gün gündeme gelen nezaket ziyareti ANAP'lı üyelerin katılmayışı dikkati çekti. Bu arada Vali Demirkol'un da dikkatini çektiği ve SHP' li üyeleri sorduğu, Başkan Alpagot'un ise 'haber verildiğini' söylediği öğrenildi. Bunun yanında, ANAP'lı Meclis üyelerinden Nizamettin Akbay'ın İskenderun'da olduğundan refakat edemediği belirlendi. ³⁹ SHP il başkanı Şükrü Güçlü ile İl sekreteri Arif Kirişoğlu, Vali Hanefi Demirkol'a nezaket ziyaretinde bulundu. Yeni Vali Demirkol'a 'hoşgeldiniz' dediklerini belirten SHP İl Başkanı, iyi karşılandıklarını bildirdi. ⁴⁰ Antakya Dış Hekimliği Odası yeni yönetim kurulu önceki gün bir araya gelerek görev bölümü yaptı. Başkanlığa Dış Hekimi Nebil Seyfettin getirildi. Bu arada yeni yönetim kurulunun görev bölümünden sonra toplu halde Vali Demirkol'a nezaket ziyaretinde bulundular. Tanışma faslından sonra mesleki sorunlarını dile getirerek valinin yardımını istediler. Dile getirilen sorunlar arasında ruhsatsız çalışan dış teknisyenlerinin ön plan da yer aldığı, bunun üzerine Vali Demirkol'un da konuya eğilmeyi vaat ettiği öğrenildi. ⁴¹

³⁶ 26. 02. 1988, *Antakya Gazetesi*, Sayı: 6697, s. 1.

³⁷ 03. 03. 1988, *Antakya Gazetesi*, Sayı: 6702, s. 1.

³⁸ 01. 04. 1988, *Antakya Gazetesi*, Sayı: 6700, s. 3.

³⁹ 04. 03. 1988, *Antakya Gazetesi*, Sayı: 6703, s. 3.

⁴⁰ 05. 03. 1988, *Antakya Gazetesi*, Sayı: 6703, s. 3.

⁴¹ 28. 04. 1988, *Antakya Gazetesi*, Sayı: 6750, s. 1.

Utku Acun (1991-1997)

Ordu valiliğine atanan yatırımcı Vali Hanefi Demirkol, geçtiğimiz Cuma günü saat 12 'de vilayet konağı önünde mesai arkadaşlarınca saat 15'te lojman konağında mesai arkadaşları, aile dostları ve meraklı vatandaşlarca iki ayrı törenle uğurlandı. Saat 12'deki tören resmi bir hava içinde geçerken, 15:00 da töreninde'' Sevgi saygı vefa borcu vb''. gibi duygulardan kaynaklanan gözyaşları yoğunluğu dikkat çekti. Bu arada vali Demirkol'un gözyaşlarını zor tuttuğu bayan Demirkol'un ise bunu beceremediği gözlemlendi öte yandan Ordu'dan ilimize atanan yeni vali Utku Acunun göreve başlaması bekleniyor. Edinilen bilgiye göre program değişikliği olmaması halinde Acun, saat 13. 30sıralarında toprak kale il sınırlarında karşılanacak ve büyük bir olasılıkla 15:30 da Vilayet konağına ulaşılacak. ⁴²

Önceki gün göreve başlayan Vali Utku Acun, Hatay'da Valilik görevini yürüttüğü süre içinde ilin geleceği Hataylıların mutluluğu ve refahı için elinden gelen her çabayı harcayacağını söyledi. 17 yıl önce Hatay'da Samandağ kaymakamlığı yaptığını hatırlatan Vali Utku Acun 27-28 yıllık yönetici yaşamında edindiği deneyim ve birikim ışığında Valilik yapacağı söyleyerek şöyle dedi: Basınımızın uyarılarına daima itibar edeceğiz. Yapıcı bir diyalog içerisine halkımıza olan mesajlarımızı iletmeye çalışacağız. Çalıştığımız her ilde yöre basınıyla anlayış ve omuz omuza düşünce, ülkü ve eylem birliği içinde çok yararlı çalışmalar yaptığımızın inancındayım, ihtisasa, uzmanlığa her zaman saygımız var her şeyi bilen her şeyden anlayan her konuda en iyi düşünen bir idareci çizgisinden uzağım. İlk kez bir araya geldiğim arkadaşlarımla yaptığım toplantıda aynı şeyi söyledim bireyciliğe hiçbir zaman değer vermeyen biriyim. Sizlerle beraber karar vereceğiz, bunun şerefini, vebalini paylaşacağız. Mevcut kültür ve deneyimlerle yoğurarak Hataya en iyiyi vermeye çalışacağım. Hedefimiz budur Allah utandırmasın. ⁴³

Hatay yeni Valisi Utku Acun görevine başlamadan önce anlamlı bir mesaj yayınladı. Hatay'ın yabancı olmadığını belirten Acun daha önce Samandağ ilçesinde kaymakamlık yaptığını bu nedenle Hatay'ı yakından tanıdığını belirtti. Meslek tecrübesi ile devlet hizmetlerini en iyi şekilde yürütmeye çalışacağını ifade eden Vali Acun, Yeni görev yerimin yabancı değilim, 3 yıl süreyle Samandağ kaymakamlığı görevinde bulundum dedi. Samandağ'ın yanı sıra, 5 ayrı yerde Kaymakamlık yaptığını belirten Vali Utku Acun, İstanbul Vali yardımcılığından sonra 11 yıllık valilik hizmetinin ardından Adıyaman, Isparta, Konya ve Orduda çalıştığını belirten ve son olarak Hatay'da görev yapacağını açıkladı. 1971-1974 yıllarında Sama dağında kaymakamlık yapmasından dolayı Hatay'ın yabancı olmadığını dikkat çeken Utku Acun, geçirdiğim en güzel yılların Hatay'da Valiliğim olarak yeniden atanmamın beni mutlu etti. Hatay gibi değişik seçkin özellikleri olan yörede mevcut meslek birikimi

⁴² 19. 08. 1991, *Antakya Gazetesi*, Sayı:7735

⁴³ 21. 08. 1991, *Antakya Gazetesi*, Sayı:7737

ile devlet hizmetlerini en iyi şekilde yürüteceğim. Halkımın mutluluğu için elimde geleni yapacağım. 1938 Bolu doğumlu olan Vali Utku Acun evli ve iki çocuk babası olduğuna açıklamasında yer verdi.

44

İlimize Ordu valiliğinden yeni atanan Vali Utku Acun saat 17 sıralarında Antakya'ya gelerek göreve başladı. Ankara'daki Valiler arası devir teslim töreninden sonra sün saat 8 de Ankara'dan Antakya'ya hareket eden yeni Vali, vekili Natık Vahi Abbasoğlu karşıladı. Saat 17 sıralarında Antakya'ya gelen Valim Acun, makamına çıkarak görevine resmen başladı. Kendisine hoş geldiniz ziyaretinden bulunan basın mensuplarına bir mesaj veren Acun özetle şunu söyledi. Antakya basını gönlümde ayrı bir yere sahiptir. Hataya atandığım için mutluluk duyuyorum 20 yıl önce evvel Samandağ ilçesinde kaymakamlık yaptım. 17 yıl sonra Vali olmam beni duygulandırdı. 28 yıldır idarecilik yapıyorum. Bu birikimim ve bilgi ile devletimize ve Hatay'ımıza geleceği ve esenliği için elimden gelen her türlü çabayı harcayacağım. Saygı ve sevgiler sunmak istiyorum. ⁴⁵

Gökhan Aydın (1997-1999)

Yeni Vali Gökhan Aydın Cumartesi günü Saat 15:30 sıralarında Antakya'ya geldi. Doğruca konutuna yerleşti. Vali Aydın için il sınırında bir Heyet tarafından karşılanma yapıldı. Saat 15:35 te konutuna yerleşen vali Gökhan Aydın günü dinlenerek geçirdi. Vali Aydın için bugün saat 8:30 da Vali bahçesinde bir karşılanma töreni yapılacağı öğrenildi. Valilik önündeki karşılanma törenine bütün resmi kurumların yönetici durumundaki personeli katılacak, Valilik makamının hafta boyunca yoğun tebrik ziyaretçisi trafiği bekliyor. ⁴⁶

Sakarya Valisiyken ilimizin Valiliğine atanan Gökhan Aydın cumartesi günü ilimize geldi. Dün sabah Valilik konağına gelerek makamına oturdu. Aydın için Makama gelişi sırasında Valilik bahçesinde bir karşılama töreni yapıldı. Sakarya Valiliği görevindeyken ilimize tahin edilen Gökhan Aydın dün Valilik bahçesinde düzenlenen sade bir törenle görevine başladı. Belediye Başkanı Bekir Karabacak yanı sıra Vali yardımcıları, Daire Müdürleri ve Valilik personellerinin hazır bulunduğu saat 8:30 daki törende Vali Aydın karşılama töreninde bulunanlarının elini tek tek sıkarak karşıladı. Daha sonra makamına geçen Vali Aydın, ilk görev saatlerinde kendisine Belediye Başkanı Bekir Karabacak ve Vali yardımcıları eşlik etti. Vali Aydın bir süre sohbet ettiği konuklarını ağırladıktan sonra çalışmalarına başladı. Vali Gökhan Aydın bugün saat 10 da basın mensuplarını kabul ederek basın toplantısı düzenleyeceğini açıkladı. ⁴⁷

⁴⁴08. 08. 1991, *Özyurt Gazetesi*, Sayı:768

⁴⁵ 20. 08. 1991, *Antakya Gazetesi*, Sayı:14310

⁴⁶ 17. 11. 1997, *Antakya Gazetesi*, Sayı:9601

⁴⁷18, 11, 1997, *Antakya Gazetesi*, Sayı:9602

Sakarya Valiliğinden Hatay Valiliğine atanan, Gökhan Aydın bugün göreve başladı. Cumartesi günü ailesiyle birlikte ilimize gelen Hataya gelen Vali, bugün resmen görevine başladı. Vali Gökhan Aydın bu hafta içinde bir basın toplantısı yapması ve gazetecilerle tanışması bekleniyor. ⁴⁸

Sabah resmen görevine başladı. Vilayet bahçesinde düzenlenen törende Belediye Başkanı Bekir Karabacak, Vali Muavinler, Hürriyet Başsavcısı, İl jandarma Alay Komutanı, Emniyet Müdürü ve Daire Müdürleri tarafından Resmi Törenle karşılandı. Daha sonra makamında daire müdürleriyle kısa bir toplantı yapan Aydın bugün Saat 14' te Yardımcı Daire Müdürleriyle bir araya gelerek yatırımlar konusunda bir toplantı yapacağını İl Koordinasyon Toplantısından sonra Çarşamba Günü İl Asayiş Konusunda bir toplantı yapacağını söyledi. Hatay'da ki yatırımlara kaldığı yerden devam etmeye çalışacaklarını belirten Vali Aydın, Hizmetler aynı devam edeceklerini söyledi. Bu nedenle çabukluk şarttır. Kendi deneyimlerini kullanarak işleri çabuklaştıracağız dedi. Göreve başlamadan önce Pazar günü Antakya'da incelemeler yaptığını saklanan Vali Aydın şehrin bazı semtlerini gezerek Resmi Dairelerin çoğunun yeni öğrendiğini belirterek şehrin merkezinden geçmekte olan Asi Nehri kenarından döşenmiş olan parkların bazılarının parke taşlarının yerlerinin kaydığını ve çirkin bir görünüm arz ettiğini bunların onarılması ve bakımının yapılmasını istedi. Asi Nehrine akıtılan kanalizasyon Sularının neden hala nehre aktığını soran Aydın Belediye Başkanı Bekir Karabacak, Şehrin kanalizasyon şebekesinin henüz arıtma tesislerine bağlanmadığını bunun kısa zamanda halledileceğini söyledi. ⁴⁹

Sakarya Valisiyken ilimizin Valiliğini yapan Vali Gökhan Aydın, Göreve resmen başladı. Hükümet Konağında Antakya Belediye Başkanı Bekir Karabacak, Cumhuriyet Başsavcısı Süleyman Kılıç, Rektör Yardımcısı Olcay Kirişoğlu, Vali Yardımcıları , İl Emniyet Müdürü Süleyman Eziker, İl Jandarma Alay Komutanı Cahit Aydın ve Kurum Amirleri Tarafından karşılanan Aydın, Sonra makamına geçerek çalışmalar başladı. Valilikten yapılan açıklamaya göre Hatay Valisi Aydın bugün Makamında Hatay basınıyla tanışma toplantısı düzenleyecek toplantının Saat 10 da başlayacağını ifade etti. ⁵⁰

Sakarya Valisi iken ilimiz valiliğine atanan Gökhan Aydın, dün göreve başladı. Hükümet konağında Antakya belediye başkanı Bekir Karaböcek, Cumhuriyet Başsavcısı Süleyman Kılıç, Rektör Yardımcısı Olcay Kirişoğlu, Vali yardımcıları, il Emniyet Müdürü Süleyman Eziker, İl jandarma Alay komutanı Cahit Aydın ve kurum amirleri tarafından karşılanan Vali Aydın daha sonra makamına geçerek çalışmalarına başladı. Valilikten yapılan açıklamaya göre Hatay Valisi

⁴⁸ 17. 11. 1997, *Özyurt Gazetesi*, Sayı:2660

⁴⁹ 18. 11. 1997, *Atayurt Gazetesi*, Sayı:262

⁵⁰ 18. 11. 1997, *Hatay Gazetesi*, Sayı:16210

Gökhan Aydın, bugün makamında Hatay basınıyla bir tanışma toplantısı düzenleyecek. Toplantı saat 10'da başlayacak. ⁵¹

Sakarya Valiliğinden Hatay Valiliğe atanan Gökhan Aydın'ın pazartesi günü göreve başlaması bekleniyor. Gökhan Aydın bugün ilimize geliyor. Tecrübeli bir bürokrat ve deneyimli bir vali olarak tanınan Gökhan Aydın 1941 Adana doğumlu, 1959 yılında Ankara Atatürk lisesinden, 1963 yılında Siyasal bilgiler fakültesinden mezun oldu daha sonra Zonguldak'tan maliye memuru olarak atandı. 42. Dönem kaymakamlık kursunu pek iyi dereceyle bitirdi. 1966 yılında Tatvan Kaymakamlığına atandı. Sırasıyla Şenkaya, Şahinkara Hisar, Kuyucak Kaymakamlığında bulundu. 1976 yılında Mülkiye müfettişi oldu. 1980-92 yılları arasında, Muş, Erzurum, Bolu Valiliklerinde bulundu. Daha sonra merkeze alındı. 1993 tarihinde İçel Valiliğine Atandı. 19 Nisan 1993'ten itibaren Sakarya Valisi olarak görev yapmaktadır. Evli ve 3 erkek çocuğu babası olan Hatay Valisi fazla heyecanlı olduğu için futbol maçlarına gitmiyor. Maç öncesi sporculara moral verip tekrar evine dönüyor. Basınla diyalogu iyi olan Vali Aydın esnaf arasında dolaşarak sorunları dinledi. Kibar ve iyi niyetli ılımlı bir insan ve çalışkan olması nedeniyle halk arasında çok sevilen bir vali, her konuda kendisini çok iyi yetiştirmiş bir bürokrat olarak konularına hâkim bir vali, Hatay Valisi Utku Acun gibi Sakarya'dan ayrılışı hüzün yaratmıştır. ⁵²

Yener Rakıcioğlu (1999-2001)

Bu bölümde Yener Rakıcioğlu'nun Hatay'da göreve başladığı tarihten itibaren yerel gazete arşivlerinin yaptığı haberlerle Rakıcioğlu'nun sosyal, ekonomik, bölgesel konularda yapmış olduğu faaliyetler anlatılmaya çalışılacaktır. Her gazetenin ideolojik yaklaşımı ve haberi ele alış biçimi farklı olsa da valinin adının geçtiği haberler özetle verilmiştir.

Bu bölümde özellikle Hatay Merkez yani Antakya'da yayım yapan üç gazete arşivi bu dönemde haber yapmış ve bunlara ulaşılmıştır. Bunlar Antakya, Hatay ve Özyurt Gazeteleri'dir. Ayrıca bölgesel gazetelerden Dört Yol'da yayım yapan Onur, Yeni Dört Yol, Ses ve Dört Yol Selam Gazetelerinde de Rakıcioğlu'nun boy gösterdiği haberler doğrultusunda yararlanılmıştır. Bu gazetelerdeki haberler kronolojik sıra ile anlatılarak Rakıcioğlu'nun üç yıl kadar süren görevi esnasındaki gelişmeler aktarılacaktır.

İlk olarak Rakıcioğlu, Sakarya Valiliğinden Hatay Valisi olarak atandıktan sonra göreve başlamak için şehre gelmesiyle beraber gazete haberlerinde yer almaya başlamıştır.

⁵¹ 18. 11. 1997, *Hatay Gazetesi*, Sayı:16210, s. 2

⁵² 15. 11. 1997, *Hatay Gazetesi*, Sayı:16208, s. 4

Antakya Gazetesi'nin manşetiyle "Vali Yener Rakıcıoğlu Geldi." ⁵³Sabah devlet töreniyle göreve başlayacaktır. Resmî törenle görevine başlayan Rakıcıoğlu'na protokol ziyaretleri başlamakla birlikte ilk gününde halka tokalaşıyor. ⁵⁴ Rakıcıoğlu'nu daha sonraki haberlerde de görebileceğimiz üzere halka ve topluma karşı bu sıcakkanlılığı ile çok kez manşetlere düşecektir.

Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel tarafından imzalanan Valiler Kararnamesi ile Sakarya Valiliği görevinden, Hatay Valiliği görevine atanan Yener Rakıcıoğlu bugün sabah 08. 00'de Hatay Valiliği'nde düzenlenecek bir törenle görevine başlayacak. Dün ilimize gelerek Valilik konağına yerleşen Vali Rakıcıoğlu, sorunlara pratik çözümlerle yaklaştığını belirterek, "Gittiğim her hizmet yerine kendimden bir şeyler bırakırım, onun için Hatay'da da kalıcı şeyler yapmaya çalışacağım" dedi. İlimize daha önce 3 defa geldiğini belirten Hatay Valisi Yener Rakıcıoğlu, "Bu gelişerim hep turistik amaçlıydı, tatil beldeniz olan Arsuz'da kaldım ve o dönemin Valileri olan arkadaşlarım tarafından tüm ilçeleri dolaştım, onun için Hatay'a kısa sürede intibak edeceğimi düşünüyorum" dedi. Hatay Valisi Yener Rakıcıoğlu, Ankara EGO Genel Müdürlüğü'nde 5 Yıl süreyle aktif görev yaptığını belirterek, "1984-89 yılları arasında Ankara EGO Genel Müdürlüğü'nde aktif görev yaptım. Bu süreler içerisinde Ankara'nın doğal gaz projesinde benimde imzam bulunmaktadır. Valilik görevlerimin yanında belediyeçilik tecrübelerim de vardır" dedi.

Vali Rakıcıoğlu, Rize doğumlu olduğunu, ilk, orta ve lise tahsilini burada tamamladığını, daha sonra üniversite tahsilini tamamladıktan sonra Türkiye'nin birçok yerinde Kaymakamlık görevlerinden sonra Van, Kırşehir Vali Yardımcılığı yaptığını, 1979 yılından itibaren Valilik görevini yürüttüğünü ilk Valilik yerinin Adıyaman olduğunu daha sonra merkeze alındığını sonra da 1984-89 yılları EGO Genel Müdürlüğü, bundan sonra da sırasıyla Bitlis, Bolu, Sakarya Valiliklerinde bulunduğunu söyledi. ⁵⁵

Hatay'ın yeni Valisi Yener Rakıcıoğlu Pazar günü Antakya'ya geldi, dün sabah görevine başladı. Bundan tam 2 ay önce 18 Ağustos'ta yaşadığı depremle 2 aydır acılı insanlarla beraber olan, onların yaralarını sarmak için günlerdir gözüne uyku girmeyen Vali Yener Rakıcıoğlu, tam 2 ay sonra 18 Ekim'de dün ilk kez Halkoyunları gösterili, davul zurnalı bir gösteriye katılıp yüzü gülebildi.

Hatay'ın Valisi Yener Rakıcıoğlu, Pazar günü öğleden sonra Antakya'ya gelirken dün sabah erken saatlerde Valilik bahçesinde düzenlenen karşılama töreni sonunda da yeni görevine başladı. Daha önce Adıyaman, Bitlis, Bolu ve Adapazarı illerinde Valilik yapan Yeni Vali Yener Rakıcıoğlu'nun dün göreve başlar başlamaz Devlet Bakanı Edip Safer Gaydalı'yı Hataylılar adına karşıladı ve Ticaret Borsası açılış törenine birlikte katıldı. Yeni vali Yener Rakıcıoğlu, 17 Ağustos

⁵³ 18. 10. 1999, Antakya Gazetesi, Sayı: 10184, s. 1

⁵⁴ 19. 10. 1999, Hatay Gazetesi, Sayı: 16794, s. 1

⁵⁵ 18. 10. 1999, Hatay Gazetesi, Sayı: 16793s. 1

depremini Sakarya Valisi olarak bizzat yaşamış ve iki aydır bölgede halkın acılarını dindirme kapsamında önemli mücadelelerde bulunmuştu. İki aydır gözüne doğru dürüst uyku bile girmeyen hiçbir eğlenceye katılmayan Vali Yener Rakıcioğlu, iki ay sonra yani 17 Ağustos'tan bu yana ilk kez dün 18 Ekim'de Antakya'da Hatay Valisi olarak katıldığı bir devlet töreninde halk oyunları gösterili, davul-zurnaların çaldığı bir törende yüzü gülebildi, üzerindeki burukluğu bir nebze olsun atmaya çalıştı.

Vali Yener Rakıcioğlu dünkü törende bir de konuşma yaptı. Eğitim-öğretimin önemi ve Cumhuriyet öncesi eğitimle bugün vardığımız noktada eğitimi karşılaştıran Vali Yener Rakıcioğlu, bu alanda kat edilen mesafeyi gözler önüne sermeye çalıştı. Türkiye'nin bugün çağdaş bir ülke olabilmişse bunu eğitim-öğretime verdiği öneme borçlu olduğunu söyleyen Vali Yener Rakıcioğlu, 2000 yollarındaki hedefin ise Dünyada ilk 10 devlet arasına girebilmek olması gerektiğine dikkat çekerken; "Bu coğrafyada yaşamının bedeli budur. Bunu gerçekleştirmeye mecburuz" şeklinde konuştu. ⁵⁶

Sakarya Valiliği'nden Hatay Valiliğine atanan Yener Rakıcioğlu dün Hatay Valiliği'nde düzenlenen bir törenle görevine resmen başladı. Protokol üyelerinin tamamının bulunduğu karşılama törenine daire müdürleri ve vatandaşlarda hazır bulundu. Vali Yener Rakıcioğlu, protokol üyelerinin ve daire müdürlerinin ellerini teker teker sıktıktan sonra arkada duran vatandaşları da fark etti ve yanlarına gidip onların elini de sıkması vatandaşlar arasında takdirle karşılandı. ⁵⁷

Hatay Valiliği görevine önceki gün başlayan Yener Rakıcioğlu, bilgi, birikim ve tecrübesini kullanarak Hataylılara hizmet etmekten onur duyacağını kaydederek; "Hatay'a atanmaktan büyük memnunluk duydum; Hatay benim yabancım değil, daha önce birkaç kez şehrinize geldim" dedi. Yeni Vali Yener Rakıcioğlu, ilk günkü ilk resmi törende ilk konuşmasını da yaptı. ⁵⁸

Soyadı Rakıcioğlu, ancak rakı başta olmak üzere alkollü içkileri sevmiyor. Sakarya Valiliği sırasında yaşanan depremin ardından 40 günde tam 6 kilo zayıfladı ve hastalanarak Ankara'ya tedavi olmaya gitti. Hatay'a daha önce 3 kez geldi. Üçünde de gezi amaçlı ilimize gelen Vali Yener Rakıcioğlu; "Yemeklerinizin lezzetini çok iyi biliyorum, turistik yerlerinizi de en az sizin kadar tanıyorum" diyor. Türkiye'de sadece iki tane "Rakıcioğlu" soyadı bulunuyor. Bunun için Vali'nin adını duyan bir daha unutmuyormuş. Vali soyadından çok çektiğini söylüyor. Kendi anlatımına göre; Sakarya Valisi olarak depremi yaşadktan birkaç dakika sonra pijama ile Valilik binasında gitti, oradaki nöbetçinin pantolon, kasketini alıp giydi ve gelişmeleri izlemeye başladı. Valilikte iki gün içinde sadece 1 Vali yardımcısı ile 25 yıllık emeğiyle yaptırdığı kooperatif evi yıkılmış yazı işleri

⁵⁶ 19. 10. 1999, *Antakya Gazetesi*, Sayı: 10185, s. 1

⁵⁷ 19. 10. 1999, *Hatay Gazetesi*, Sayı: 16793, s. 1

⁵⁸ 20. 10. 1999, *Antakya Gazetesi*, Sayı: 10186, s. 1

müdürünü bulabildi ve onlardan kurulu kriz masası oluşturdu. Üç gün boyunca valilik binasından dışarı çıkamadı, eşini bile bu süre içinde görme şansı bulamadı. Hatay'a atanmaktan çok memnun kaldığını, seve seve geldiğini söylerken "Hataylıları çok sevdim, inşallah en hayırlı hizmetleri burada gerçekleştiririz" şeklinde konuşuyor. ⁵⁹

Vali Yener Rakıcıoğlu, hafta sonunda eşofmanlarını giyerek parkta spor yaptı. Dün sabah erken saatlerde eşofmanlarını, spor ayakkabıları ile kasketini giyen ve gözlüğün takıp yola çıkan Vali Yener Rakıcıoğlu, tek başına Valilik konutundan parka geldi ve burada tek başına yürüyüşünü yaptıktan sonra da konutuna döndü. Bu arada yüzlerce kişinin spor yaptığı parkta Vali Rakıcıoğlu'nu tanıyanların sayısı oldukça azdı. Zira Antakyalılar, aralarına karışan böylesi idarecilere alışık değillerdi. ⁶⁰

Hatay Valisi Yener Rakıcıoğlu Antakya'daki gezi ve incelemelerini dün de sürdürdü. Dün saat 13. 30'da incelemelerine Antakya Öğretmenevi ile başlayan Vali Yener Rakıcıoğlu'na gezi sırasında il Milli Eğitim Müdürü Şinasi Soyer'de eşlik etti.

Hatay Valisi Rakıcıoğlu gezi ve incelemeleri için gittiği öğretmenevinde binayı gezerek öğretmen evi hakkında bilgiler aldı. Öğretmen Evi'nin salonlarını, yemekhanesini, çamaşırhanesini ve yatak odalarını gezdi ve çok beğendi. Vali Rakıcıoğlu Öğretmen Evi'nin iyi işletilmesi halinde çok faydalı olacağını da söyledi. Daha sonra Antakya Lisesi'ne geçen Vali Yener Rakıcıoğlu burada okul Müdür Mehmet Dikmen'den okul hakkında bilgiler aldı.

Okulun tarihi bina olduğunu öğrenen Vali Yener Rakıcıoğlu, Antakya'da bir çok tarihi binanın bulunduğunu söyleyerek, "Antakya Lisesi de bu tarihi binalardan bir tanesi, tarihi binalarımıza sahip çıkıp korumalıyız" dedi. Antakya Lisesi'nden sonra Halk Eğitim Merkezi'ne geçen Hatay Valisi Yener Rakıcıoğlu burada Halk Eğitim Merkezi Müdür Hidayet Şişkin'den merkezde yapılan çalışmalar hakkında bilgiler aldı. Dikiş, nakış atölyelerini ve bilgisayar kurs merkezlerini gezen Hatay Valisi Yener Rakıcıoğlu, Halk Eğitim Merkezi'nin öğrencilere ve sivillere yararlı çalışmalarını sürdürmesi gerektiğini belirtti. ⁶¹

Hatay Valisi Yener Rakıcıoğlu Ramazan Bayramı dolayısıyla bir kutlama mesajı yayınladı. Vali Rakıcıoğlu mesajında şöyle dedi; "Değerli Hataylı'lar feyizli bir ayın sonunda idrak edeceğimiz Ramazan Bayramınızı en samimim duygularla kutluyorum. Bilindiği gibi bayramlar, dostluk ve kardeşlik duygularının pekiştiği, dargınların barıştığı, aziz milletimizin büyük bir hoşgörü ortamı içerisinde kutladığı müstesna günlerdir. Kıymetli hemşerilerim, her gününüz bayram sevinci ve

⁵⁹ 25. 10. 1999, *Antakya Gazetesi*, Sayı: 10190, s. 1

⁶⁰ 13. 12. 1999, *Antakya Gazetesi*, Sayı: 10232, s. 1

⁶¹ 16. 12. 1999, *Hatay Gazetesi*, Sayı: 16844, s. 3

çoşkusu içerisinde geçmesi dileğiyle, aile fertlerinizle birlikte huzur içerisinde bir bayram geçirmenizi temenni eder, Ramazan Bayramınızı tekrar kutlarım saygılar sunarım”⁶²

Vali Yener Rakıcioğlu, dün Antakyalı basın mensuplarıyla 2 saati aşkın süreyle sohbet etti, özel açıklamalar yaptı, hizmetleri sıraladı. Özel Açıklamalar; “ Normal kıyafetle vatandaşlar arasında dolaşırım. Sokaktaki vatandaşın bilgisi benim için en doğrudur, muteberdir. Kapıma kadar gelen kim olursa olsun geri çevirmem. Burası devletin kapısıdır, herkese açıktır. Kültür merkezindeki kültürel, sanatsal etkinliklere salonun soğuk havası itibariyle rahatsızlığım yüzünden katılamıyorum. Belediye parkında sabah yürüyüşlerinde soğuk yüzünden ara verdim, havalar ısındığı zaman yeniden başlayacağım. Antakya’da ki karlı günlerde de gençliği, çocukluğumu hatırladım. ”

Hizmetler; “Havaalanı için işler yolunda. Mayısaya kadar bekleyin görün. Gündüz sinemasını Hatay Cumhuriyet Müzesi düzenleme girişimlerimiz olumlu yönde seyrediyor. Köy Hizmetleri bu yıl 650 km. köy yolunu asfaltlayacak, 20 yılın 3 büyük içme suyu projesi bu yıl bitecek. Antakya Organize Sanayi Bölgesi altyapısı için gerekli 1 trilyon liranın bir kısmının sağlanması için Valilik olarak gerekeni yapıyoruz. ”

Önerileri; “ Antakya ile bağlı 21 beldeyi birleştirecek Master Plan yapmak gerekiyor. Belediye Başkanları, meclis üyeleri ve vatandaşlarımız bu yönde adımlar atmalı. Liderlik yapmaya hazırım. Antakya belediye parkı ile Lunapark’ın yer aldığı parkı köprülerle birleştirecek projeleri hayata geçirmeli. Müze’nin yanından parka gezi yolu yapılması fikri olumlu, ancak motorlu trafiğe hayır. Hataylı hayırseverlerin okul yaptırma girişimleri Türkiye’de çok az yerde var. Bunu takdirle karşılıyorum. ”⁶³

Vali Yener Rakıcioğlu, İridyum Telefona sahip oldu. İçişleri Bakanlığı, telefonla kesintisiz haberleşme sağlayan İridyum Telefonlardan satın aldığı 984 taneden 81’ini İl Valilerine tahsis ederken 3 tanesini de Bakanlıkta bıraktı. Bakanlığın bir tanesini Vali Yener Rakıcioğlu’na gönderdiği İridyum Telefon; her türlü doğal afette dahi telefonla haberleşmeyi kesintisiz sağlıyor. Son Marmara depremiyle bu tür telefonların önemi gündeme gelmiş ve Bakanlık Valilere bu telefonlardan alınması kararını vermişti. İridyum telefonlarla, bundan böyle her ortamda merkez ile taşra arasında haberleşme yapabilecek. ⁶⁴

Hatay Valisi Yener Rakıcioğlu dün Ankara Başkent Üniversitesi Hastanesi’nde acil olarak ameliyata alındı. Rahatsızlığı nedeniyle Ankara’da bulunan Hatay Valisi Yener Rakıcioğlu’nun 4

⁶² 07. 01. 2000, *Hatay Gazetesi*, Sayı: 16962, s. 1

⁶³ 05. 02. 2000, *Antakya Gazetesi*, Sayı: 10276, s. 1

⁶⁴ 28. 02. 2000, *Antakya Gazetesi*, Sayı: 10295, s. 1

günden bu yana hastanede müşahede altında bulunduğu ve görülen lüzum üzerine acilen ameliyata alındığı öğrenildi. ⁶⁵

Milli Eğitim Bakanı Metin Bostancıoğlu, Deprem bölgesine kız teknik okullarınca gerçekleştirilen katkıları anısına Hatay Valisi Yener Rakıcioğlu'na bir teşekkür mektubu gönderdi.

Milli Eğitim Bakanı Metin Bostancıoğlu'nun 21 Şubat 2000 tarihli 0549 sayılı teşekkür mektubu aynen şöyle: “ Yener Rakıcioğlu Hatay Valisi, Bilindiği üzere Marmara bölgesinde meydana gelen deprem felaketinde zarar gören öğretmen, öğrenci ve vatandaşlarımıza yönelik olarak ülkemiz genelinde Kız teknik öğretim okullarınca bir yardım kampanyası başlatılmıştır. Bu yardım kampanyası başlatılmıştır. Bu yardım kampanyası sonucunda Kız Teknik öğretim okullarınca temin edilen yardımın deprem bölgesinde ihtiyaç sahiplerin ulaştırılmış olması Bakanlığımızca büyük bir memnuniyetle karşılanmıştır. Başta şahsınız olmak üzere söz konusu yardımın temininde ve deprem bölgesine ulaştırılmasında emeği geçen ilinizdeki yönetici, öğretmen, öğrenci ve diğer personele teşekkür ederim”⁶⁶

Vali Yener Rakıcioğlu, geçtiğimiz Cumartesi günü Yayladağı barajı gezisi dönüşünde uğradığı Şenköy Ayşe Fitnat hanımın mezarı ve Şeyh Ahmet Kuseyri'ye ait türbede ilginç bir durumla karşılaştı.

Türbe görevlisi din adamı M. Şemsettin Güneş, gösterdiği bir mermerden bir taşın 600 yıl öncesinin Bio enerjisini taşıdığını ve vücuda üç defa sürülmesi halinde ağrıların geçeceğini ifade etmesi üzerine Vali Yener Rakıcioğlu da Bio Enerji ile tanıştı. ⁶⁷

Vali Yener Rakıcioğlu dün öğleden sonra devlet hastanesinde yaptığı kontrolde ikinci vardiya ile ilgili sağlık hizmetlerini yerinde gözlemledi. Başhekim yardımcısı Nazif Boz ve öteki doktor ile ilgililer tarafından karşılanan Vali Yener Rakıcioğlu, ilk olarak acil servise girdi, buradaki görevli doktor ve hemşirelerden günlük acil vaka sayısı konusunda bilgiler alan Vali Yener Rakıcioğlu, daha sonra göz, beviye, beyin cerrahi ve diş poliklinik servislerini gezdi. Burada da doktor ile görevli hemşirelerden bilgiler aldı.

Dün gerçekleştirdiği Devlet hastanesi denetlemesi sırasında poliklinik hizmetlerinde 09. 00-16. 00 arası günde 2000 vaka, 16. 000'dan başlama üzere 24. 00'e kadar da toplam sadece 120-130 civarında poliklinik hizmeti yapılabildiğinin söylenmesi üzerine de “Demek ki ikinci vardiya hizmetinin propagandası, duyurusu gereği gibi yapılmamış” diyen Vali Yener Rakıcioğlu, resmi

⁶⁵08. 04. 2000, *Hatay Gazetesi*, Sayı: 16936, s. 1

⁶⁶15. 04. 2000, *Antakya Gazetesi*, Sayı: 10333, s. 1

⁶⁷07. 06. 2000, *Antakya Gazetesi*, Sayı: 10375, s. 1

kurumlarda çalışanlar ile özellikle esnafın ikinci vardiya hizmetlerinden gereği gibi yararlanabildiğini görmesi durumunda bu hizmeti işlerini kapatmadan gece de almak isteyeceğine dikkat çekti.⁶⁸

Bu yıl ilk kez kutlanması kararlaştırılan “Gazi ve şehitler haftası” etkinlikleri çerçevesinde dün Antakya’da Kültür Merkezinde bir sergi düzenlendi. Kültür merkezi salonundaki çok yönlü sergide şehit ve gazileri ilgilendiren eserler davetlilerce ilgiyle izlenirken, Vali Yener Rakıcıoğlu en çok eski tip silahlara merak sardı. Vali Rakıcıoğlu, eski tip silahları ayrıntılı şekilde inceleyerek tanımaya çalıştı.⁶⁹

Hatay Valisi Yener Rakıcıoğlu’nun ilimizde görev yaptığı 13 aylık süre içerisinde halkla olan ilişkileri ve yaptığı hizmetlerle göz doldurarak herkesin beğenisini kazanıyor. Hatay’ın bugüne kadar böyle bir hizmet görmediğini ifade eden vatandaşlar, Vali Rakıcıoğlu’nun Hatay için bir şans olduğunu dile getirdiler. İlerlemiş yaşına rağmen inanılmaz bir performans göstererek gezmedik köy, gitmedik kasaba bırakmayan Rakıcıoğlu, köylere ve köylüye verdiği önemle adından sıkça söz ettirdi.

Vali Rakıcıoğlu’nun Hatay’da göreve başladığından bu yana yaptığı hizmetler ile daha önce yapılan hizmetler araştırılarak kıyaslandığında çıkan sonuç farkı ortaya koydu. Bu rakamlara göre; Yıl 1997: Hatay’da yapılan asfalt döşeme km bazında 187 km Yıl 1998: Yapılan asfalt döşeme 270 km Yıl 1999: Köy Hizmetleri İl Müdürlüğü bu kez 370 km asfalt döşemiş. 2000 yılına gelindiğinde ise önceki yıllara nazaran yapılan asfalt uzunluğu iyice kendini hissettiriyor. Ve toplam 670 km asfalt döşenmiş durumda. Vali Rakıcıoğlu, bununla da yetinmiyor yıl sonuna kadar 730 km hedefliyor. 1997-98 ve 99 yıllarında toplam 807 km asfalt döşenmiş. 2000 yılında ise hedef 730. Yani geriye dönük 3 yılda yapılabilen asfalt uzunluğu ancak 2000 yılında yapılan asfalt uzunluğunu buluyor.

Vali Rakıcıoğlu’nun idaresinde hizmet götüren Köy Hizmetleri İl Müdürlüğü’nün çalışmaları bununla da sınırlı değil. Köy Hizmetlerinin başarılı ekipleri yaptıkları yüzlerce km asfalt yanı sıra yol genişletme çalışmalarına da yer verilmiş. Yol asfaltlama ve genişletme çalışmaları dışında muhtelif köylerde 50 km kanal, 2 adet su toplama havuzu ve 5180 metre uzunluğunda kanalizasyon şebekesi de döşenmiş durumda. Ayrıca Vali Rakıcıoğlu’nun bütün bu hizmetlerin yanında, Hatay Havaalanı için yaptığı mücadelede herkesçe bilinen bir gerçek.⁷⁰

Hatay Valisi Yener Rakıcıoğlu, Türklerin, Ermenileri yıllardır dostluk ve kardeşlik duygularıyla bağlarına basmalarına rağmen Ermenilerin binlerce Türk’ü katlettiğini söyledi. İskenderun gazeteciler Cemiyeti’nin yeni yönetimi, Hatay Valisi Yener Rakıcıoğlu’nu makamında ziyaret etti. Ziyarete konuşan Vali Yener Rakıcıoğlu, geçmişte refah ve mutluluk içerisinde yaşatılan Ermenilerin şimdilerde kin ve nefret kustuğunu belirterek, “Ermenilerin yaptığı bunca katliamdan

⁶⁸19. 09. 2000, *Antakya Gazetesi*, Sayı: 10467, s. 1

⁶⁹20. 09. 2000, *Antakya Gazetesi*, Sayı: 10468, s. 3

⁷⁰02. 11. 2000, *Özyurt Gazetesi*, Sayı: 3565, s. 1

sonra bizim davacı olmamız gerekiyor. Yıllardır bizimle birlikte, hür ve bağımsız olarak hayat sürmüşlerdir. Dostluk ve kardeşlik duygularıyla bağrımıza bastığımız Ermeniler, buna karşılık olarak binlerce Türk'ü katletti. Türk milletinin bu kadar iyilik ve hoşgörüsüne rağmen haince kin ve nefret beslediler. Esas olarak bizim Ermenilerden savacı olmamız gerekir. Demek ki, yıllardır içimizde hain beslemişiz” dedi. ⁷¹

Zeki Şanal (2001-2003)

1950 yılında Osmaniye’de doğan Zeki Şanal, ilk, orta ve lise öğrenimini yine burada tamamladı. 1974 yılında Siyasal Bilgiler Fakültesinden mezun olan Hatay Valisi Zeki Şanal, 1976 yılında Emniyet Genel Müdürlüğünde Komiser Yardımcılığı ve Komserlik Görevinde bulundu. 1978 yılında Kaymakam adaylığı görevinde bulunan Zeki Şanal, ilk Kaymakamlık görevini 1980 yılında Hatay’ın Hassa ilçesinde icra etti. Zeki Şanal, daha sonra sırasıyla Tunceli, Ankara, Kayseri illerine bağlı ilçelerde Kaymakamlık, Batman, Niğde ve Tekirdağ illerinde de Valilik yaptı. Hatay Valiliği görevine dünden itibaren başlayan Zeki Şanal, evli ve biri kız, biri de erkek olmak üzere iki çocuğu var. ⁷².

103 gündür boş olan Valilik makamı nihayet doluyor. Güvenilir kaynaklardan edindiğimiz bilgilere göre, Hatay Valiliğine Mahali İdareler Genel Müdürü Vali Zeki Şanal için hükümet ortakları tarafından anlaşmaya varıldığı, Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer’in de bu isme sıcak baktığı ifade edildi. Ataması önümüzdeki günlerde gerçekleşecek olan Vali Zeki Şanal’ın daha önce Hassa Kaymakamlığı, Batman, Tekirdağ Valiliği, son olarak da Mahalli İdareler Genel Müdürü olarak görev yaptığı öğrenildi. ⁷³

Hatay Valiliği görevine atanan Vali Zeki Şanal, dün sabahtan itibaren görevine başladı. 28. Hatay Valisi olarak görevine başlayan Zeki Şanal’ı valilik bahçesinde daire müdürleri karşıladı. Vali Şanal ilk demecinde, burada çalışmalar sergilemek için özellikle sivil toplum örgütleriyle uyum içerisinde çalışmalar yapacaklarını söyledi.

4 Nisan 2001 tarihinde yaş haddinden dolayı emekli olan Yener Rakıçoğlu’nun görevden ayrılmasıyla, yaklaşık 4 aydan beri boş olan Valilik koltuğuna, Mahalli İdareler Genel Müdürlüğü görevini yürüten Zeki Şanal atandı. Valilik bahçesinde, Antakya Belediye Başkanı İris Şentürk, Vali Yardımcıları ve daire müdürleri tarafından karşılanan Zeki Şanal, burada toplanan vatandaşlara da “merhaba” dedi. Vali Zeki Şanal, makamında bir araya geldiğini basın mensuplarına, uzun süreden beri Valisiz kalan Hatay’a gelerek, böyle güzel bir yerde ve doğduğu şehir olan Osmaniye’ye komşu bir İl’de görev almaktan dolayı duyduğu mutluluğu dile getirdi. 19 yıl ilk görev yeri olarak Hassa

⁷¹ 17. 03. 2001, Türkiye Gazetesi, s. 16

⁷² 31 Temmuz 2001, *Özyurt Gazetesi*, yıl:13; Sayı:1387, s. 1.

⁷³27 Temmuz 2001, *Hatay Gazetesi* yıl:46, Sayı:17331, s. 1.

Kaymakamlığı yaptığını belirten Zeki Şanal, 19 yıl sonra aynı ile Vali olarak gelmenin kendisine heyecan ve büyük bir onur verdiğini söyledi. Atatürk'ün çizdiği çağdaş çizgide çalışmalarını büyük bir gayretle sürdürmeyi hedeflediğini kaydeden Vali Zeki Şanal, üniversite ve sivil toplum kuruluşlarıyla sürekli uyum, diyalog ve işbirliği içerisinde, Hatay'a hizmet vermek için yoğun bir çalışma temposuyla çalışacağını ifade etti. Hatay basının, kendisine çalışmalarında büyük destek olacağına yürekten inandığına konuşmasında dikkat çeken Hatay Valisi Zeki Şanal, "burada yerel basının gerek kadro ve gerekse teknik ve içerik yönünden kalitesini biliyorum. Basın mensuplarıyla çalışmalarımızda sürekli bir araya gelerek, fikir alışverişinde bulunacağız. Basın, benim her zaman için rehberim olacaktır" dedi. Buraya Vali atamasının geçikmesi şeklinde de bir yorum yapan Hatay Valisi Zeki Şanal, "hükümetimiz, Hatay'a çok özel bir önem veriyor. bu nedenle de Hatay'a gönderilecek Vali konusunda çok hassas davranıldı. Atama kararının çıktığı ilk gün, bende hizmet vermek üzere hemen Hatay'a geldim. Üretken, uyumlu bir çalışma sergilemek ve ilimize hizmetler kazandırmak için, hemen faaliyetlere başlayacağız" diye konuştu.⁷⁴

Haber merkezi- Hatay Valiliği görevine dün sabahtan itibaren başlayan Zeki Şanal, ilk imzasını da attı. Daire müdürleri ve basın mensuplarıyla yaptığı tanışma toplantısında, kendisine ilk gelen evrağı imzalayan Zeki Şanal, gazetecilere "işte sizlerin önünde, ilk imzama da atıyorum" dedi.⁷⁵

Hatay Valisi Zeki Şanal, göreve başladığı bu hafta içinde tebrikleri kabul edeceğini, ancak daha sonra zamanla yarışacak Hatay'ın bekleyen sorunlarını çözme noktasında hizmet için çalışmalarını aralıksız sürdüreceğini kaydetti. Dün makamında kabul ettiği yerel medya mensuplarıyla tanışan Vali Zeki Şanal, basının uyarı ve eleştirilerinden azami ölçüde yararlanacağını söyledi. Eleştirilere her zaman saygı duyduğunu kaydeden Vali Zeki Şanal" Hatay'ın sorunlarını çözmek, Hataylılara hizmet etmek için basınla elbirliği vereceğim. Bundan sonra zamanla yarışarak, Hataylı vatandaşların istekleri doğrultusunda çalışma programını şekillendireceğim" dedi. Antakya Gazeteciler Cemiyeti Başkanı Günay Çelenk, Vali Şanal'a Hatay'ın sorunlarını içeren bir dosya verdi. Dosyada, başta Havaalanı olmak üzere sel afetinin getirdiği sorunla, Reyhanlı, Büyükkarayay Barajları, Karamanlı Göleti, Antakya Çevre yolu, Arsuz-Çevlik sahil yolu, Teleferik, Yarseli Barajı kapasite artırımı, Topboğazı-Belen karayolunun 4 şeride çıkarılması, İskenderun Limanına işlerlik kazandırmak, Asi Nehri sorunu, Antakya Arkeoloji müzesinin kompleks hale dönüştürülmesi, Antakya eski Devlet Hastanesi binasının değerlendirilmesi, Hatay spor, Harbiye hidro havuzu ve parkı, Samandağ Balıkçı barınağı ve zeytinciliğin teşvik edilmesi gibi öneriler yer alıyor.⁷⁶

İsmet Gürbüz Civelek (2003)

⁷⁴, 31 Temmuz2001, *Özyurt Gazetesi*, yıl:13;sayı1387s. 1.

⁷⁵ 31 Temmuz 2001, *Özyurt Gazetesi*, yıl:13;sayı1387, s. 1.

⁷⁶ 3 Ağustos 2001, *Atayurt Gazetesi*, yıl:5, Sayı:1388, s. 1.

7 Şubat 2003'te Ankara'da yapılan valiler toplantısında Hatay valisi Zeki ŞANAL'IN yerine İsmet Gürbüz CİVELEK atanmış olup 10 Şubat 2003'de Hatay'a gelerek görevine resmen başlamıştır.⁷⁷.

Tayini Sinop'a çıkan vali zeki Şanal 6 Şubat 2003'te saat 16. 00 da vilayet binasında Hataylılarla vedalaşıp Hatay'dan ayrıldı. Vali Şanal Ankara'daki valiler toplantısına katıldıktan sonra Sinop a geçip görevine başlamıştır. Hatay'ın yeni valisi İsmet Gürbüz Civelek 7 Şubat 2003 Cuma günü Ankara da yapılan valiler toplantısına katıldıktan sonra hataya gelip yeni görevine başlamıştır.⁷⁸.

Hatay'ın 31. valisi İsmet Gürbüz Civelek 8 Şubat Cumartesi Hatay'a gelmiştir. Vali Civelek için saat 11. 00 de valilik bahçesinde bir karşılama yapıldı. Hatay'ın yeni valisi İsmet Gürbüz Civelek; Rize doğumlu 45 yaşında A. Ü siyasal bilgiler fakültesi mezunu evli 2 çocuk babası, daha önce 5 ilçede kaymakamlık ve 45 yıl süreyle Trabzon valiliği görevlerinde bulundu. Ayrıca Avrupa topluluğu IRA ve ETA, gümrük Avrupa konseyi, insan hakları gibi alanlarda, özel araştırma ve çalışmalarını yapmıştır.⁷⁹.

Hatay'ın 31. valisi İsmet Gürbüz Civelek geçtiğimiz cumartesi günü ilimize geldi ve göreve başladı. Vali İsmet Gürbüz Civelek aynı gün valilik bahçesinde bir karşılama töreni düzenledi. Belediye başkanı İris ŞENTÜRK Hatay barosu başkanı Nazım KIRIK, vali yardımcıları, ilçe kaymakamları, resmi kuruluşlar il müdürü, şube müdürleri sivil toplum kuruluşlarının yetkilileri gönüllü kuruluş temsilcileri iş adamları, meslek kuruluşlarının temsilcileri ve valilik çalışanlarının karşıladığı Vali Civelek saat 11. 10 da geldiği vilayet bahçesinde ilk olarak polis kıtasını denetledi ve kendisi karşılayanlarla tek tek tokalaştı. Vali İsmet Gürbüz Civelek eşi esen gül Civelek ve kızları ile birlikte geldiği valilikte daha sonra makamına oturdu. Ve 10 dakika süreyle kısa mesaj verdikten sonra bakan karşılaması için İskenderun'a gitti.⁸⁰.

Vali İsmet Gürbüz Civelek cumartesi günü geldiği ilimizde makamına oturduktan sonra ilk imzasını attı. Vali Civelek, valilik yazı işleri müdürlüğünce hazırlanan göreve başladığına ilişkin resmi yazıyı imzaladı. Yazı daha sonra içişleri bakanlığına faksladı. ⁸¹

8 şubat2003 Perşembe günü saat 11. 00 de yapılan törenle yeni vali ismet gürbüz civelek olmuştur.⁸².

Hatay valisi İsmet Gürbüz Civelek geçtiğimiz günlerde hafta sonu göreve başladı. Makamında yaptığı kısa açıklama ile tüm Hataylılara ilk mesajını veren vali; "birey toplumun ortak noktasıdır"

⁷⁷ 5 Şubat 2003, *Antakya Gazetesi*, Yıl:34, Sayı:11190 s. 1

⁷⁸ 6 Şubat 2003, *Hatay Gazetesi*, Yıl:48, Sayı:17801 s. 1

⁷⁹ 8 Şubat 2003, *Antakya Gazetesi*, Yıl:34, Sayı:11193 s. 1

⁸⁰ 10 Şubat 2003, *Antakya Gazetesi*, Yıl:34, Sayı:11194 s. 5

⁸¹ 10 Şubat 2003, *Antakya Gazetesi*, Yıl:34, Sayı:11194 s. 2

⁸² 8 Şubat 2003, *Hatay Gazetesi*, Yıl:48, Sayı:17803 s. 1

demıştır. Geçen hafta sonu göreve başlayan valiyi karşılamaya Antakya belediye başkanı, çok sayıda üst yönetici, protokol üyeleri, sivil toplum örgütleri ve valilik personeli karşılamıştır.⁸³

“İnsan hakları, temel hak ve özgürlükleri her şeyin üstünde olacak”

Hatay’ın 31. valisi İsmet Gürbüz Civelek geçtiğimiz cumartesi günü ilimize geldi ve göreve başladı. Valilik bahçesinde resmi: özel çok kalabalık bir heyetin karşıladığı vali İsmet Gürbüz Civelek polis Şeref kıtasını denetledikten sonra kendisini karşılayanlarla tek tek tokalaştı ve makamına çıkarak göreve başladı. Vali İsmet Gürbüz Civelek burada ki ilk açıklamasında geçmiş valilerin önemli hizmetlerde bulduklarını kaydederek bundan sonra da bu çitayı yükselteceklerini söyledi. İdare de temel hareketinin bireyi toplumun odak noktasına göre anlayan, insan hakları, temel hak ve özgürlükleri her şeyin üzerinde sayan ve bunlara dokundurtmayan bir anlayış içinde olacaklarını söyleyen vali İsmet Gürbüz Civelek yasaların takipçisi olacaklarını, yatırımların devam edeceğini, yeni projeleri birlikte getirdiğini ve bunları uygulamaya koymaya çalışacaklarını bildirdi. Kültürel yapısı ve konukseverliği ile tanıdığı Hatay halkını kucakladığını açıklamasında dile getiren vali Civelek devletin vatandaşlarına hizmet için var olduğunu belirterek demokrasinin merkezi strazburg da yaşadığı demokrasi lezzetini çok iyi bildiğini hatırlatarak demokrasi kültürünü en iyi biçimde yaymaya çalışacaklarını sözlerine ekledi ve Hatay halkının 10 Şubat 2003 Pazartesi günü kutlamaya başlayan kurban bayramını kutladı. ⁸⁴

Hataylıları kucakladığını söyleyen vali bu popülist bir yaklaşımın ifadesi değildir. Hatay’ın ne denli yüksek kültüre sahip insanlar olduğunu söyledi. Ben vatandaşların hizmetinde olup, onların desteklerini istiyorum demıştır. ⁸⁵

“Demokratik kuruluşların toplumsal hayatın vazgeçilmez unsurları” olduğunu söyleyen vali Civelek değerli Hataylıların yüksek bir ifade ile Avrupa’nın içinde olduğunu vurgulamıştır. Bunun lezzetini iyi bilen biriyim Hataylı vatandaşlarım da bunu bilmektedirler. Ve bundan sonra artan bir şekilde yaşamalıdır.⁸⁶

Hatay valisi İsmet Gürbüz Civelek vatandaşların kendisine kolaylıkla ulaşmasını sağlamak amacıyla e:mail(elektronik posta)adresini vermiştir. Vatandaşlar bundan böyle igcivelek@hatay.gov.tr adresi vasıtasıyla kamuoyunu ilgilendiren konularda dilek ve şikâyetlerini bildirebileceklerdir. ⁸⁷

⁸³ 8 Şubat 2003, *Hatay Gazetesi*, Yıl:48, Sayı:17803 s. 1

⁸⁴10 Şubat 2003, *Antakya Gazetesi*, Yıl:34, Sayı:11194 s. 1

⁸⁵ 8 Şubat 2003, *Hatay Gazetesi*, Yıl:48, Sayı:17803 s. 1

⁸⁶ 8 Şubat 2003, *Hatay Gazetesi*, Yıl:48, Sayı:17804 s. 1

⁸⁷ 10 Mart 2003 Pazar *Hatay Gazetesi*, Yıl:48, Sayı:17830 s. 1

Valiler kararnamesinin onaylanması ile birlikte Hatay a atanan İsmet Gürbüz Civelek Sayıştay eski üyesi olduğu öğrenildi. Hatay'ın yeni valisi İsmet Gürbüz Civelek 2002 yılında yapılan Sayıştay başkanlığı seçimine katıldığı bildirilirken, Avrupa konseyi yerel ve bölgesel yönetimler yönlendirme komitesinde 7 dönem görev aldığı belirtildi. Bir dönem Trabzon valiliği görevinde yapılan İsmet Gürbüz Civelek 1999 yılında merkez valiliğine alındığı belirtildi. Civelek'in ayrıca yapraklı, Palu, Sürmene, Mesudiye, Patnos ilçelerinde kaymakam olarak görev yaptığı açıklandı. ⁸⁸

Hatay valisi İsmet Gürbüz Civelek 1958 yılında Rize de doğdu, ilk ve ortaokul öğrenimini Rize de gördükten sonra İstanbul Haydarpaşa lisesinden mezun oldu. Daha sonra Ankara üniversitesi siyasal bilgiler fakültesi uluslar arası ilişkiler bölümünü bitirdi. Kamu hizmetine 1979 yılında gençlik ve spor bakanlığı ile milli bakanlığının uluslar arası ilişkiler dairelerinde başladı. Türkiye'nin birçok yerinde kaymakamlık görevinde bulunan Hatay valisi İsmet Gürbüz Civelek 1996:1999 yılları arasında Trabzon valiliğine atanmış ve aynı dönemde Avrupa konseyi yerel ve bölgesel yönetimler kongre üyesi ve Türk delegasyonunun başkanlığını icra etmiştir. Son olarak Hatay valiliği görevinde iken yaşamını yitiren İsmet Gürbüz Civelek çok iyi düzeyde İngilizce orta düzeyde İtalyanca ve Fransızca biliyordu, İsmet Gürbüz Civelek evli ve iki çocuk babasıydı ⁸⁹.

Yatırımlar hızlanacak, hizmet çitası yükselecek. 8 Şubat 2003 Cumartesi günü törenle karşılaşan Hatay valisi İsmet Gürbüz Civelek Hatay'ın yüksek medeniyetler diyarı olduğunu belirtip "ben vatandaşım için varım, hizmet için varım. Bu amaçla da tüm Hataylıları kucaklıyorum" dedi. Hatay valiliğine atanan İsmet Gürbüz Civelek görevine başladı. Vilayet bahçesinde daire müdürleri ile sivil toplum kuruluş tarafından karşılanan Hatay valisi İsmet Gürbüz Civelek daha sonra makamına geçti. Makamında basın mensuplarının sorularını yanıtlayan vali İsmet Gürbüz Civelek kendisinden önce çok değerli valilerin Hatay'a büyük hizmetler verdiğine dikkat çekti, bu hizmet çitasını yükseklere çıkarma azmi içerisinde olduğunu söyledi. Vali Civelek "ben vatandaş için varım, hizmet için varım. Bu amaçla da tüm Hataylıları kucaklıyorum. Yüksek medeniyetler diyarı Hatay da yaşayan tüm vatandaşlarıma sevgi ve saygılarımla sunuyorum, mübarek kurban bayramlarını yürekten kutluyorum" dedi ⁹⁰.

Abdulkadir Sarı 2003-2006

Hatay Valisi İsmet Gürbüz Civelek 21. 04. 2003 tarihinde hayatını kaybetmişti. Bu sebeple Hatay 160 gün vali yardımcıları tarafından yönetilmişti. Hatay'a 22. 09. 2003 tarihinde Vali ataması

⁸⁸ 4 Şubat 2003, *Özyurt Gazetesi*, Yıl:15, Sayı:4250 s. 1

⁸⁹ 21 Nisan 2003, *Özyurt Gazetesi*, Yıl:16, Sayı:4310 s. 1

⁹⁰ 10 Şubat 2003, *Atayurt Gazetesi*, Yıl:7, Sayı:1857 s. 1

gerçekleşmiş, vekâleten atanan Abdulkadir Sarı Antakya'ya gelerek görevine başlamıştı. ⁹¹ Vali Sarı, Vali Yardımcısı Cafer Odabaş ve ilçe kaymakamları tarafından Topboğazı'nda karşılanmıştı. Abdülkadir Sarı, Hatay'ın 30. valisi olarak buraya başka görevlerle iki defa daha gelmişti. İlk gelişi Muradiye kaymakam vekilliği görevi sırasında, ikinci gelişi ise Van valiliği döneminde bir sınır anlaşmazlığı probleminin halli sebebiyleydi. ⁹² Ayağının tozuyla makamında yaptığı basın toplantısında bu yörenin çocuğu olduğunu ve dolayısı ile bu şehre yabancı olmadığını, sorunları az çok bildiğini ve zaman kaybetmeden çalışmalara başlayacağını söylemişti. ⁹³

Ahmet Kayhan (2006-2008)

1951 yılında Samsun'un Kavak ilçesinde doğan Ahmet Kayhan, 1974 yılında İstanbul üniversitesi hukuk fakültesinden mezun olarak yükseköğrenimini tamamladı. Askerlik görevinden sonra, 1976 yılında maiyet memurluğu (kaymakam adaylığı)görevinde bulundu. Kastamonu ilinin Daday ve Taşköprü, Trabzon ilinin Maçka ilçesinde kaymakam vekilliği yaptı. Daha sonra sırasıyla Yeşilova, He zât, Efes, Datça ilçelerinde kaymakamlık görevini ifa etti.

1986 yılında mülkiye müfettişliğine atanmış olup, 27 Eylül 1993 tarihine kadar aynı görevi yürütmüştür. 27 Eylül 1993 tarihinde Mardin valisi olarak göreve başlamıştır. Ardından, 21 Nisan 1996 tarihinde Erzurum valisi olarak göreve başlamıştır. 24 Eylül 1999 tarih ve 99\13327 sayılı bakanlar kurulu kararı ile Konya valisi olarak atanmış olup, 7 Ekim 1999 Cuma günü görevine başlamıştır. 1978 yılında Mürvet Kayhan ile evlenmiş olup Kayahan ve Oğulcan adında iki erkek çocuk babasıdır. ⁹⁴

Bakanlar kurulunun valiler kararnamesiyle Vali Abdülkadir Sarı'nın yerine eski Konya Valisi Ahmet 17 Ocak 2006'da göreve başlıyor.

Hatay Havaalanının Bitirilmesi, Reyhanlı Büyük Karaçay Barajları, Karamanlı Gölet'i, Antakya Çevre Yolu, Top boğazı-Belen Kara Yolu, St. Pierre Kilisesi Çevre Düzenlenmesi, Yarseli Barajı Kapasite Artırımı, İskenderun Limanı, Asi Nehri, Antakya Arkeoloji Müzesi, Hatay Spor, Hidro Havuzu ve Parkı, Balıkçı Barınağı, Zeytinciliğin Teşvik Edilmesi, Ovadaki 10'ar Dönümlük Arazi Sorunu, Yabancı İskanının Durdurulması, Güzel Yayla Projesi, Yayladağı-Altınözü Yolu, Antakya Organize Sanayi. ⁹⁵

⁹¹ Hatay valiliğine 22. 09. 2003 tarihinde vekâleten atanan ve yaklaşık bir buçuk aydır görev yapan Vali Abdulkadir Sarı'nın valiliği 01. 12. 2003 tarih ve 2003/6478 sayılı müşterek kararnameyle onaylanmıştır (10. 12. 2003, *Hatay Gazetesi*, Sayı: 18054, s. 1).

⁹² 26. 09. 2003, *Hatay Gazetesi*, Sayı:17995, s. 1

⁹³ 27. 09. 2003, *Hatay Gazetesi*, Sayı:17996, s. 1

⁹⁴ 17 Ocak 2006, *Hatay Gazetesi*, Yıl:51, Sayı:18697, s. 1.

⁹⁵ 17 Ocak 2006, *Hatay Gazetesi*, Yıl:51, Sayı:18697, s. 1.

Nusret Miroğlu(2008-2009)

1970 yılında İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nden mezun olan Miroğlu 1974 yılında Kurşunlu kaymakamlığına atandı. 1977 – 1978 yılları arasında Emniyet Genel Müdürlüğü'ne geçerek İstanbul Emniyet Müdürlüğü 3. Şube Müdürlüğü'nde bulundu. 1978 yılında Mutki kaymakamlığına getirilen Miroğlu bir süre sonra istifa ederek serbest avukatlık yapmıştır. 1980 yılında önce Isparta İl Emniyet Müdürlüğü görevine getirildikten sonra Antalya ve Kastamonu'da İl Emniyet Müdürü olarak görev yaptı ve 1984 yılında Emniyet Genel Müdürlüğü Yardımcılığı'na getirildi. 1988 yılında İçişleri Bakanlığı Müsteşar Yardımcısı olan Miroğlu 1990 yılında Yozgat Valiliği'ne atandı. 1992'de Merkez Valiliği'ne alındıktan sonra 1996 yılında Bolu Valiliği'ne atandı. 2000 yılında tekrar Merkez Valiliği'ne atanan Miroğlu 2003 yılında önce Diyarbakır Valiliği'ne sonra da Koordinatör Valiliği'ne getirildi. 16 Eylül 2004 tarihinden beri Edirne Valiliği görevini atanmıştır. 27 Nisan 2008 tarihinde Hatay valisi olarak atanmıştır. İçişleri Bakanlığının 10 Haziran 2009 tarihli 10030 numaralı yazısı ve Bakanlar Kurulunun 11 Haziran 2009 tarihli kararıyla Merkez Valiliği görevine atanmıştır.

Hatay'a atanan Vali Nusret Miroğlu'nun bugün(15 Mayıs 2008) görevine başlayacağı bildirildi. Valilik İl Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğünden yapılan açıklamada, 21 Nisanda Bakanlar Kurulu kararıyla Ahmet Kayhan'ın yerine atanan Nusret Miroğlu'nun yarın(16 Mayıs 2008) yeni görevine başlayacağı belirtildi. Açıklamada, Miroğlu için valilik çalışanları ve daire müdürlerinin katılımıyla karşılama töreni düzenleneceği kaydedildi. ⁹⁶

Edirne Valisi iken valiler kararnamesi ile Hatay'a atanan Vali Nusret Miroğlu dün Antakya'ya gelerek yeni görevine başladı. Valilikte düzenlenen törene Vali Vekili Ömer Bedrettin Sağsöz, Antakya Belediye Başkan Vekili Teyfik Fazlı Doğan, Vali yardımcıları, MKÜ Rektörü Prof. Dr. Şerafettin Canda, Hatay Barosu Başkanı Sinan Akgöl, İl Jandarma komutanı Albay Hacı İlbaş, İl Emniyet Müdürü Osman Çapalı daire müdürleri katıldı.

Makamına oturduktan sonra bir açıklama yapan Nusret Miroğlu, Devlet hizmetlerinde devamlılığın esas olduğunu belirterek ; “Hatay’da hizmetlere kaldığı yerden devam edecek. İhtiyaç olan yapılması gereken neyse onu yapacağız. Türkiye'nin kaynakları bol değil. İmkanları en iyi şekilde kullanarak çalışmalarımızı yürüteceğiz. Basınla işbirliği içinde olacağım. Basının ciddi desteğine ihtiyacım var” dedi.

Vali Miroğlu, “Hatay’a ilk kez geliyorum. Hatay Türkiye’de görmediğim 5 ilden biri. Ancak buranın methini çok duydum. Kentin gelişmesi için daire müdürleriyle koordineli şekilde çalışmalarımızı sürdüreceğiz. Hatay’a ve Hataylılara en iyi hizmeti vereceğiz” şeklinde konuştu. ⁹⁷

⁹⁶ 15 Mayıs 2008, Hatay Gazetesi, s. 1.

⁹⁷ 16 Mayıs 2008, Hatay Gazetesi, s. 1.

Mehmet Celalettin Lekesiz (2009-2014)

İlimiz Valisi M. Celalettin Lekesiz 1962 Yozgat/Yerköy doğumludur. İlk, orta ve lise öğrenimini Yerköy’de yaptıktan sonra, 1986 yılında Ankara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi’nden mezun oldu. 1987 yılında Kırşehir Valiliği’nde Kaymakam adaylığı yaparak, Mülki İdare Amirliği mesleğine girdi. 1988 yılında bir yıl süre ile İngiltere’de, İngilizce Dil Eğitimi aldıktan sonra; 1990 yılından itibaren sırasıyla Tefenni (Burdur), Köprübaşı (Manisa), Yusufeli(Artvin) ve Divriği (Sivas) Kaymakamlıkları yaptı. Daha sonra İçişleri Bakanlığı Eğitim Dairesi Başkanlığı Şube Müdürlüğü, Araştırma Planlama Koordinasyon Kurulu Başkanlığında Daire Başkanlığı, Mahalli İdareler Genel Müdürlüğü Daire Başkanlığı, Teftiş Kurulu Başkanlığında Mülkiye Müfettişliği ve Mülkiye Başmüfettişliği, Personel Genel Müdürlüğü, Amasya Valiliği görevlerini yaptıktan sonra 11.06.2009 tarih ve 15064 nolu müşterek kararname ile Hatay Valiliği'ne atandı. 75. Dönem Kaymakamlık Kursu, Yazılı ve Sözlü Anlatım Teknikleri Kursu, Yönetim Psikolojisi Kursu, Çağdaş Yönetim ve Yönetim Teknikleri ile Yönetimde İletişim Kursu, Verimlilik, İş Basitleştirme ve İş Dağıtım Teknikleri Kursu, Üst Düzey Liderlik Kursu, Hafıza Geliştirme ve Beyin Kullanımı Kursu, İl ve İlçenin Gelişme Planının Yapılması Kursu ve İnsan Hakları seminerlerine katıldı. Bürokrasinin Azaltılması, Tahditli Ticari Plakalı Araçların Türkiye Genelindeki Sorunları ve Çözüm Önerileri, İl ve İlçelerde Performans Denetimi Yapılması Konularında İnceleme ve Araştırma Raporları hazırladı. Yurt dışında birçok toplantı, seminer, panel, kurs ve inceleme gezilerine katılıp, işbirliği projelerinde görev aldı. Çeşitli kurum, kuruluş ve sivil toplum örgütleri tarafından yerel, ulusal ve uluslararası düzeyde; “Stratejik Vizyon Sahibi Bürokrat”, “Yılın Valisi”, “Yılın Bürokratı”, “Yılın İdarecisi” gibi çeşitli ödüller aldı. Ayrıca çalıştığı İllerin Valilerinden, Turizm Bakanı'ndan ve İçişleri Bakanı'ndan çeşitli ödüller aldı. Zehra Lekesiz İle Evli Ve 3 Çocuk Babasıdır. İyi Derecede İngilizce Bilmektedir.

⁹⁸

Nusret Miroğlu'nun Hatay Valiliği 1 Yıl 27 Gün Sürdü. Hatay'ın Yeni Valisi M. Celalettin Lekesiz, 4 Yıldır Amasya Valiliği Yapıyor. 15 Mayıs 2008 Tarihinde Hatay Valiliğine Atanan Nusret Miroğlu, Dün Üçlü Kararname İle Merkeze Alındı. Hatay Valiliğine De Yeni Vali Olan Amasya Valisi M. Celalettin Lekesiz Atandı. ⁹⁹

Hatay'ın Yeni Valisi M. Celalettin Lekesiz Yarın Amasya Valiliği Görevinden Ayrılacak. Vali Lekesiz' İn Büyük Olasılıkla Hafta Sonunda Şehrimize Gelip Önümüzdeki Hafta Başında Hatay'daki Görevine Başlaması Bekleniyor. Hatay'ın Yeni Valisi Lekesiz, Amasya Valisi Olarak Yayınladığı Son Mesajında Amasyalılarından Helallik İstedi. Vali Lekesiz, Mesajında Kendisinden Herhangi Bir Vesile Alacağı Olduğunu Düşünenlerin Yarın Mesai Saati Bitimine Kadar Kendisine

⁹⁸ <http://www.hatay.gov.tr/IcerikDetay.aspx?IcerikId=239>

⁹⁹ 13 Haziran 2009, *Antakya Gazetesi*, Yıl:42, Sayı:13132, Sayı: 1

Başvurmalarını İsterken, Vali Lekesiz' İn Bu Mesajı Cuma Günü Amasya'daki Camilerde Cuma Namazı Öncesi Vaazda Tekrar Edildi. ¹⁰⁰

İnsan Merkezli Hizmet, İnsan Haklarına Özen, Günübirlik Doğrular Yerine Kurumsal Doğrular Hatay'ın yeni Valisi M. Celalettin Lekesiz dün akşam saatlerinde şehre geldi ve göreve başladı. Valilik bahçesinde tüm kurumların birinci derece yöneticilerince karşılanan Vali M. Celalettin Lekesiz ve eşi Zehra Lekesiz için “Baylar” ve “Bayanlar” olmak üzere ayrı ayrı karşılama yapıldı. Vali M. Celalettin Lekesiz, Protokol üyelerince karşılanırken, Protokol üyelerinin eşleri de Bn. Zehra Lekesiz için ayrı bir karşılama yaptı ve çiçek verdi. Polis şeref kıtasını denetleyen Vali M. Celalettin Lekesiz makamına geçip koltuğuna oturduktan sonra verdiği ilk mesajında Hatay ile ilgili bilgileri olduğunu ancak eksik bilgi ile sağlıklı açıklama yapılamayacağını kaydederek “Şimdilik Hatay halkına en içten dileklerimi sunduğumu belirtiyor, çok özel bir yere geldiğimi biliyorum” dedi. Vali LEKESİZ ilk mesajında da 3 temel noktaya dikkat çekti:

- İnsan merkezli hizmet anlayışımız olacak.
- İnsan haklarına en azami özen gösterilecek
- Günü birlik doğrular yerine kurumsal doğrularla yönetim anlayışını tercih edeceğiz. ¹⁰¹

Vali M. Celalettin Lekesiz, Valilik görevinin istisnai memuriyet olduğunu ancak bu görevde ne kadar kalınacağını bilinmediğinin altını çizerek; “Ben uzun süreli mi kısa süreli mi bu görevde kalırım bilemem ama Hatay Valiliğinden emekli olacaktım gibi çalışacağım” açıklamasında bulundu. Dün sabah Saadet Partisi yöneticilerini kabulünde halkın kendisini takdir ettiğinin söylenmesi üzerine açıklamasında; “Ben buradan emekli olacaktım gibi İl'in sorunlarını çözmeye kendimi veririm. Zaten halkın sahip çıkmadığı hizmetler uzun süreli olmaz ayrıca halk desteği olmadan da hiçbir işte başarılı olunmaz” açıklamasında bulundu. ¹⁰²

Sonuç

Yukarıda Hatay valiliğinde işgal eden ve 1980 sonrası göreve getirilen on dört adet valinin icraatları yer almaktadır. Bu icraatlar da göstermektedir ki, Hatay valileri çok özel bir bölgede çalışmakta olduklarının bilincindedirler. Hatay alevi, sünni ve diğer mezheplerin yoğun olarak yaşadığı bir yer olmak dışında, Türk, Arap ve diğer unsurların da barış ve huzuru en iyi şekilde içselleştirdikleri bir mekan olarak Türkiye Cumhuriyeti'nde daima sözü edilen bir şehir durumundadır. Gerek Osmanlı döneminde ve gerekse Cumhuriyet döneminde bu topraklarda yaşayan insanlar kardeşliğin ve dindaşlığın etkisiyle düşman karşısında nasıl saf tutmuşlarsa, bu gün de

¹⁰⁰ 29 Haziran 2009, *Antakya Gazetesi*, Yıl:42, Sayı:13145, Sayı: 1

¹⁰¹ 8 Temmuz 2009, *Antakya Gazetesi*, Yıl: 12, Sayı:13152, Sayı: 1

¹⁰² 1 Ağustos 2009, *Antakya Gazetesi*, Yıl:42, Sayı:13174, Sayı: 1

hayatın zorluklarını birlikte aşabilmenin en önemli kısmının birlik ve beraberlikten, dayanışmadan geçtiğinin bilincinde olmuşlardır.

Hatay valileri de bu dayanışma ve bilinci her daim diri tutmak ve sürekli kılabilmek için devletin her kademesinde şehrin sorunlarını dile getirmekten ve bunlara acil çözümler bulmaktan asla geri durmamışlardır. Bu konuda Utku Acun ile başlayan bir süreçte şehrin okullaştırılması, hastahanelerin kurulması, havaalanlarının yapılması, üniversite açılması ve nihayet şehir hastahanelerinin inşası gibi her meselede valiler son derece aktif rol oynamışlardır. Hiçbir sorun yoktur ki valilik tarafından yarım bırakılmış olsun, vatandaş her konuda öncelikle valiliğin yolunu bilir ve çareyi orada aramaya alışkındır. Bu husus Hatay'ın bağımsızlıktan vaz geçip, Türkiye Cumhuriyetinin bir parçası olmaya karar vermiş olduğu gün, Türkiye Cumhuriyeti'nin ona lütfettiği bir ayrıcalık olduğunun bilincinde olarak hareket eder ve bu konuda vatandaş son derece bilinçlidir.

Hatay valilerinin kendi çaplarında geliştirmek istedikleri pek çok projede yukarıda bahsi geçen sebepler çerçevesinde devlet her daim vatandaşının yanında olmuştur. Özellikle Mustafa Kemal Üniversitesi'nin kuruluşunda, Hatay Havaalanının inşasında, Hatay Şehir Hastanesinin inşası ve şehri güzelleştirmek, turizme kazandırmak adına yapılan her icraatta valilere sonsuz yetkiler sunulmuş olduğu bu kısa yazıdan da anlaşılmaktadır.

Kaynakça

Akçora, Erngünöz, "Hatay'ın Anavatan'a İlhakının Türk Dış Politikasındaki Yeri", *Atatürk Araştırmaları Merkezi Dergisi*, Sayı:32, Ankara 1995.

Dayı, Esin, "Hatay Devleti ve Hatay'ın Anavatan'a Katılması", *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 19, Erzurum 2002.

Gönlübol, Mehmet – Sar, Cem, *Atatürk ve Türkiye'nin Dış Politikası (1919-1938)*, İstanbul 1963.

Öztürk, Ayhan, "Milletlerarası Antlaşmalar ve Türk - Fransız Antlaşmaları (TBMM Hükümetinin Tanınması ve İlk Siyasi Zaferi)", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt: 1, Sayı: 5, Kayseri 1994.

Selçuk, Hamdi, *Hatay'ın O Günleri*, İstanbul, 1971.

Soysal, İsmail, *Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları*, C.I, Ankara 1983.

Sökmen, Tayfur, *Hatay'ın Kurtuluşu için Harcanan Çabalar*, Ankara, 1978.

Sönmez, Şinasi, "İkinci Dünya Savaşı Öncesi İngiliz-Fransız-Türk İttifakının Fransız Basınına Yansımaları (1939)", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Sayı: 63, Güz 2018.

Tekin, Mehmet, *Hatay Tarihi*, Antakya 1993.

Yorulmaz, Şerife, “Fransız Manda Yönetimi Döneminde İskenderun Sancağı (Hatay)’ın Sosyo-Ekonomik ve Siyasal Durumuna İlişkin Bazı Kayıtlar (1918-1939)”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Cilt: 6, Sayı: 22, Ankara 1998.

Gazeteler

Antakya Gazetesi

Atayolu Gazetesi

Hatay Gazetesi

Kurtuluş Gazetesi

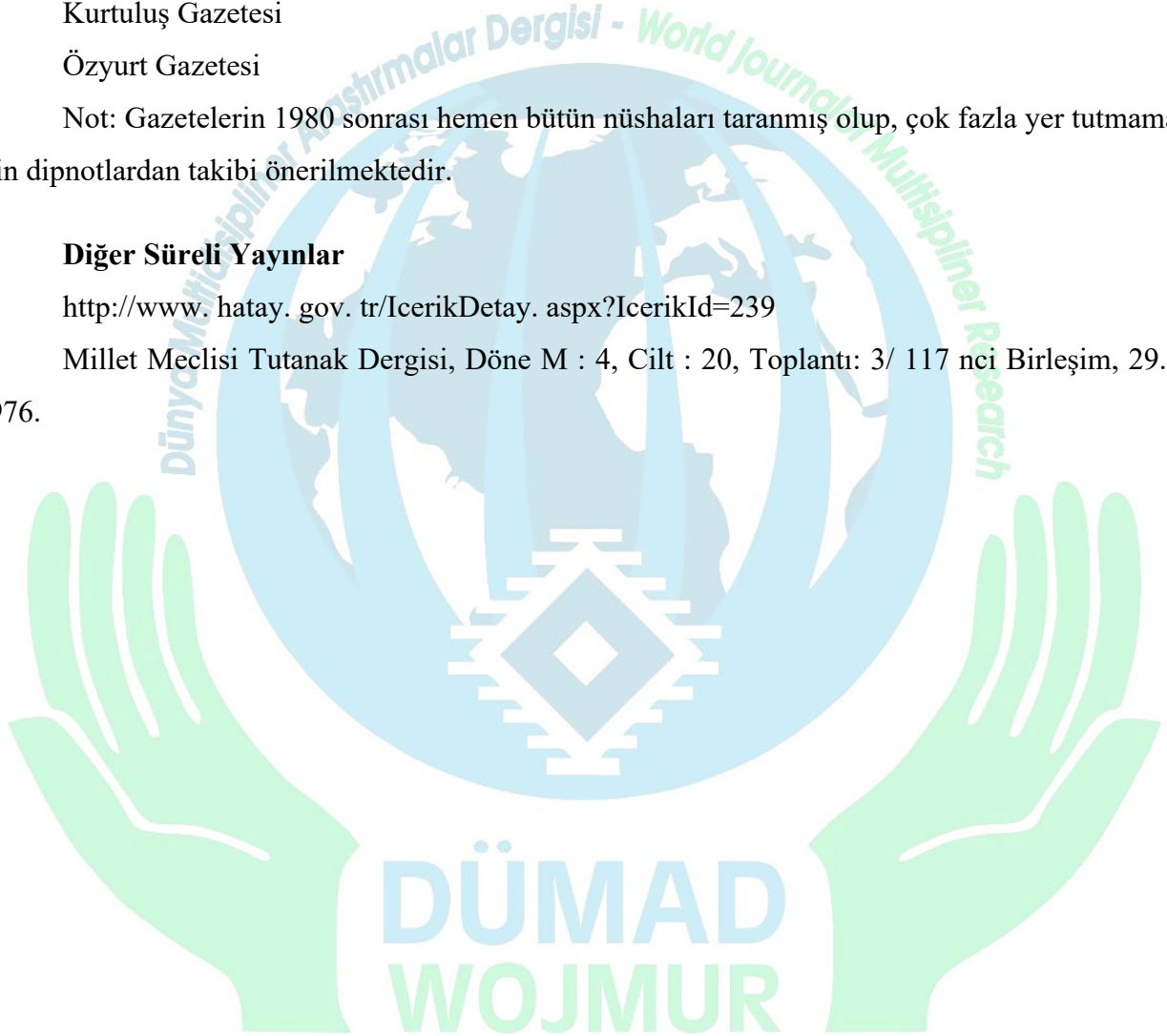
Özyurt Gazetesi

Not: Gazetelerin 1980 sonrası hemen bütün nüshaları taranmış olup, çok fazla yer tutmaması için dipnotlardan takibi önerilmektedir.

Diğer Süreli Yayınlar

<http://www.hatay.gov.tr/IcerikDetay.aspx?IcerikId=239>

Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Döne M : 4, Cilt : 20, Toplantı: 3/ 117 nci Birleşim, 29. 6. 1976.



HATAY'DA ÜNİVERSİTE KURMA ÇALIŞMALARI (1992-2001)

Kenan ANDIÇ*
Mehmet AYDIN**
Şerife AYDIN***

Araştırma Makalesi/Research Article

Atıf/Cite as: Andıç, K., Aydın, M. ve Aydın, Ş. (2023). Hatay'da Üniversite Kurma Çalışmaları (1992-2001). *DÜMAD (Dünya Multidisipliner Araştırmalar Dergisi)*, 6(Prof. Dr. Durmuş Ali Arslan Özel Sayısı), 442-471.

Özet

Hatay'da bir üniversite kurma çalışmaları ilk defa 1960'lı yıllarda Vali Nuri Teoman tarafından bir basın demecinde dile getirilmiştir. Bu demekten tam 30 yıl sonra yeni vali Utku Acun, bu fikri hayata geçirmek amacıyla bir çalışma başlatınca, zamanın hükümeti şehre fiziki yapılanmayı sağlamak üzere Prof. Dr. Haluk İpek'i kurucu rektör olarak tayin etmiştir. İki şahsiyet başbaşa vererek sonradan Mustafa Kemal Üniversitesi olarak isimlendirilecek olan üniversitenin önce brokratik kuruluşunu tamamladıkları tespit edilebilmektedir. 1992 yılına kadar süren çalışmalar sonucunda Çukurova Üniversitesi'nden kalma binalarda gerçekleştirilen kuruluş çalışmaları nihayet sonuçlandırılmış olup, ilk öğrenci alımına aynı yıl başlamıştır. Üniversitenin kurumsal yapılanması için de bir vakıf kurulmasına karar verilmiştir. Bu vakıf halen üniversitenin önemli bir parçası olarak görevini sürdürmektedir.

Bu çalışmada üniversitenin kuruluş aşamasıyla ilgili tarihsel verilerin araştırılıp analizi yapılacaktır.

Anahtar Kelameler: Hatay, Antakya, Üniversite, Utku Acun, Haluk İpek, Alahan.

Abstract

The efforts to establish a university in Hatay were first mentioned in a press statement by the Governor Nuri Teoman in the 1960s. Exactly 30 years after this statement, when the new governor Utku Acun started a study to bring this idea to life, the government of the time sent Prof. Dr. He

* Öğretmen, Şehoğlu İlkokulu, kenanandic@hotmail.com, Orcid: 0000-0001-5722-5591

** Öğretmen, Antakya Lisesi, mudurumcom@gmail.com , Orcid: 0000-0003-1228-4138

*** Öğretmen, Şehit Hüseyin Şerbeti Ortaokulu, serifeaydin3331@gmail.com , Orcid: 000-0002-5231-1594

appointed Haluk İpek as the founding rector. It can be determined that the university, which would later be named Mustafa Kemal University, by giving two people together, did not first complete its brocratic establishment. As a result of the studies that lasted until 1992, the establishment studies carried out in the buildings remaining from Çukurova University were finally concluded and the first student admission started in the same year. It was decided to establish a foundation for the institutional structuring of the university. This foundation still functions as an important part of the university.

In this study, historical data about the establishment phase of the university will be researched and analyzed.

Key Words: Hatay, Antakya, University, Utku Acun, Haluk İpek, Alahan

Giriş

Hatay’da üniversite kurulması yönünde ilk adımlar 1966 Şubat’ının 10’unda Hatay Gazetesinde tespit edilen bir yazıyla gündeme geldiği söylenebilir. Haberde, Hatay’da bir İl Radyosu ve Üniversite kurulması konusunda Vali Nuri Teoman Paşa bir teşebbüste bulunacağından bahsetmekteydi. Teoman Paşa, radyo konusunda Hatay Gazetesi’ne verdiği demeçte; “Hatay’a ayak basar basmaz öğrenmek istediğim şeylerden bir tanesi de radyo konusu olmuştur ve şehre ait bir radyonun olmayışından hüzün duymuştum. Yazınız beni bu işin hallinde teşvik edici olmuştur. Gerekli makamlara durum bütün önemi ve etrafı ile intikal ettirilmiştir. Şahsen de meseleyi takip ederek tahakkukuna çalışacağım. Radyo idaresince sağlanamadığı takdirde Belediye ile müşterek küçük bir radyo istasyonu yapabilecek kudretteyiz.” demiştir. Bu haber aslında Hatay adına gelecekte bütün valilerin üniversite kurma hayallerini süsleyecek bir meseleyi şimdiden haber vermekteydi. Vali Teoman aynı röportajda üniversite konusunda ise “Bu işin Hatay’da arzu edildiği şekilde tesisi için gerekli resmi müracaat ve buna dair hazırlıklardan sonra üst makama sunulacaktır.”¹ demiş olması, her iki konunun da yakın gelecekte Hatay’ın gündemini uzun süre meşgul edecek yeni yatırımlar olacağına işaret olarak yorumlanmıştır.

Bu hususta 1990’ların meşhhur valilerinden Utku Acun, Teoman Paşa’nın bu arzusunu yerine getirmek amacıyla büyük çaba sarfedecek ve o tarihte mülki yönetimde olan diğer yöneticilerin katkılarıyla bu yaklaşık 30 yıllık hayal nihayet gerçekleştirilmiş olacaktır.

Üniversite kurma çalışmaları

Hatay’da yıl 1991 Kasım’ıydı ve yeni vali Utku Acun, bu uzun yıllara dayanan özlemin, Hatay Üniversitesi’nin kurulabilmesi için kolları sıvamış ekibini oluşturmaya başlamıştı. Vali Utku Acun,

¹ 12 Şubat 1966, Hatay Gazetesi, Yıl;11, Sayı;2759

üniversite kurmak amacıyla moral ve maddi kaynak sağlamak, kamuoyu oluşturmak için vakıf kurma çalışmalarını başlatmıştı. Bu husus ilk önce Hatay ili ilçeleri halkının temsilcilerini bir araya getiren İl Genel Meclisi'ne yazılı ve sözlü öneri olarak önerildi. Vali Utku Acun, ilk olarak vakfın kuruluş işlemlerini yürütmek üzere bir memur görevlendirdi ve vakıf sermayesini oluşturmak üzere toplanacak bağışların yatırılması amacıyla da bir de hesap açtırmıştır².

Hatay'da üniversite Kurma ve Yaşatma Vakfı, Hatay Valisi Utku Acun ve bu üniversitenin kurucu rektörü olacak Prof. Dr. Haluk İpek'de katılımıyla tamamlandı. Vakıf 10 Kasım 1992'de kuruluşunu tamamlayarak üniversitenin adının Mustafa Kemal Üniversitesi olmasına karar verdi. Bu vakıf üniversite ile ilgili işlerde yönetimi ele almak üzere kurulan ilk vakıf oldu. Vakıf, üniversitesi olan birçok şehre örnek teşkil etmesi, moral ve maddi katkı sağlaması yönüyle büyük öneme sahiptir. Bu girişimin neticesinde İl Genel Meclisi ilk adımı attı ve vakfın kuruluşu için gerekli izni verdi. Vakfın kuruluşuna ivme kazandıran husus, Hatay iliyle ilgili ülke genelinde yapılan değerlendirmelerde, yükseköğretimde öğrenci gönderme yoğunluğu açısından, 52 il arasında yüksek öğretimde öğrenci okutma yoğunluğunda ikinci olan ve son on yılda ÖSYM sınavlarında ilk 7 il arasında yer almaktaydı. Vakıf kurma ve üniversiteyi hayata geçirme çalışmaları sırasında 1992 Haziran'ında yapılan üniversite Seçme ve Yerleştirme sınavları değerlendirmelerinde İzmir'den sonra 2. sırada yer alması Hatay'da bir üniversite kurulmasına ve onu kuracak olan vakfın temellerinin atılmasına karar verildi. Bu maksatla Vali Utku ACUN, ilk hareketi başlatarak, hayırsever Hataylılara üniversitenin kurulmasına katkıda bulunmaları için açık mektup yazmıştır.

Vali Utku Acun, mektubunda; üniversitede eğitim görececek öğrencilerin ve eğitimi verecek öğretim üyelerinin istihdam ihtiyaçlarının karşılanması, bölgenin kalkındırılması için Belediyelerden, üniversitenin en çok yarar getireceği sektör olan Ticaret ve Sanayi Odaları ve Borsalarından, Hatay'a ve halkına vefa gereği bir çeşit sosyal vergi ve dayanışma düşüncesi içinde iş adamlarımızdan velhasıl tüm varlıklı ve hayırsever Hatay'lılardan bu ulvi hedef için destek beklenmiş ve bu mesaja hemen olumlu cevaplar gelmiştir.

Mustafa Kemal Üniversitesi Vakfı Kurucu Üye Başvuruları ve Yapılan Bağışlar

Mustafa Kemal Üniversitesi'nin kuruluşunu ve gelişmesini sağlayacak olan Vakfın ortaya çıkması, katılacak olan kurucu üyelerin yapacakları bağışlar ve sonrasında üniversitenin ortaya çıkacak olan ihtiyaçlarının karşılanmasına bağlıydı.

Üniversitenin kuruluş aşamasında yurt içi kadar yurt dışı bağlantıların da katkısı büyük olacaktı. Bu aşamada yurt dışından gelecek yardımlardan daha ziyade Hataylılara önemli görevler düşmekteydi. Valiliğin de amacı öncelikle Hatay'lı hayırseverlerin desteğini almak, daha sonra yurt

² 6 Şubat Perşembe 1992, Antakya Toplumcu Halk Gazetesi, Yıl: 26, Sayı: 7880, s. 1.

dışında bulunan işadamları ve Hataylı hemşerilerinin desteğine başvurmakta. Buna karşılık Hataylılar arasında bu iş bizim işimiz değil, devletin işi diyenlerin de sayısı hayli fazlaydı. Üniversite kuruluş çalışmalarıyla ilgili bu tür ifadelerin sıklıkla dile getirilmesi Vali Acun'un şu açıklamayı yapmaya zorlamıştı: *“Hataylı hemşerilerimizin sağlayacağı 3-5, 10 milyarın, Hatay'a yapılacak üniversitenin kazandıracağı onur ve hizmet karşısında bir değeri yoktur. Kaldı ki, şu an Hatay'da hizmet veren 3 Yüksek Okula devletin yıllık harcaması 20-30 milyar liradır.”*

Hataylıların üniversite yapımına karşı geliştirdikleri söylemlere rağmen, 1992 yılında Hatay'da yapımına başlanan 3 Yüksek Okul için devletin kasasından 6 milyar harcanmış ve bunun 3,2 milyarı Antakya'da yapılan Yüksek Okullara ayrılmıştı. Buna karşılık üniversite kurulması için yapılan bağışların miktarı ancak 700 milyon lira idi. Nisan 1992 itibarıyla bu miktarın 1,5 milyara ulaşması beklenmekteydi.

Bağışlar toplanırken hayırsever vatandaşlara valilik tarafından mektupla ulaşılmaktaydı. Bazı hayırsever vatandaşlar mektuplara cevap vermezken, bazıları kendilerine mektup yazılmamasının üzüntüsünü yaşarken dahi, bağış yapmaktan geri durmuyorlardı. Bu ve benzeri hadiseler kuruluş aşamasındaki üniversite girişimi düşüncesinin haklılığını ortaya koyarken, yardımseverlerin duyarlılığı bağış yapılması konusunda bir propaganda yapılmasına gerek kalmaksızın, kendi aralarında organizasyon yapılmasını da teşvik ediyordu³.

Çalışmalar bu şekilde devam ederken, istenmeyen hadiseler de meydana gelmekte, üniversitenin kurulacağı yerlerin önceden belirlendiği, Hatay'ın bazı ilçelerinin bu yatırımdan mahrum bırakılacağı şeklinde dedikodular bilinçli olarak yayılmaktaydı. Bunun önüne geçmek isteyen Vali Utku Acun; Hatay Mustafa Kemal Üniversitesinin İl genelini kucaklayacak şekilde tasarlanıp bu doğrultuda gerçekleşeceğini belirten bir demeç verdi. Acun düzenlediği toplantısında, hedeflene Mustafa Kemal Üniversitesi'yle ilgili sevindirici gelişmeler olduğunu belirterek, üniversitenin kuruluşu için kurulan vakıf hakkında detaylı açıklamalarda bulunurken, “yer yer yanlış anlama ve bilgi yetersizliğinden kaynaklanan olumsuz yorum ve düşünceler üretildiğine, o arada kurumun merkezi ve fakülte dağılımı hakkında varsayımlara dayalı gerçek dışı haberler pompalandığına dikkati çekti. Bunların çalışmalara zarar verebileceğini en azından yatırımın gecikmesine neden olabileceğini anımsattı ve bu tür dedikoduların önlenmesi gerektiği görüşünü savundu.

Bu arada, İl genelindeki işadamları, çiftçi ve kurumlara gönderilen kurucu üye çağrı mektuplarına da işaret ederek, bu mektupların birer metnini basın mensuplarına dağıttırdı. Vali Acun, gerek bu girişimde ve gerekse aynı amaca yönelik diğer etkinliklerle zorlanmalara kesinlikle

³ Bu metin, Mehmet Tekin, “Üniversite Hatay'ın Yitik Malıdır-Hatay Valisi Utku Acun'la Üniversite Üzerine Sohbet”, *Güneyde Kültür Dergisi*, Sayı: 38, Nisan 1992 adlı makaleden özetlenmiştir.

gidilmediğini, ancak bağış yapılmasının düşünülmesi halinde asgari bir rakamın belirtilmesinin kurucu üye olma açısından önemli olduğunu ifade etti.

Acun, Vakıf yerine devlet olanaklarıyla yola çıkılması öneri ve tavsiyelerine de cevap vererek; Isparta Valiliğinden örnek verdi. Isparta Üniversitesinin kurulmasının da vaktiyle adım adım gerçekleştirildiğini, hedeflenen süreden daha kısa zamanda gerçekleştirildiğini belirtti ve Hatay Üniversitesinin de bu şekilde mahalli imkanların seferber edilmeden sadece devlet eliyle yapılmasının doğru olmadığına, herkesin taşın altına elini koymasında fayda olduğuna işaret etti.

Son Ankara seyahatinde konuya ilişkin girişimleri hakkında bilgi vererek Milli Eğitim Bakanının konuya sıcak baktığını, yapılan çalışmaları çok beğenip teşekkür ettiğini, o arada 1992 programına alınan 15 üniversite içinde Hatay Üniversitesinin 7. Sırada yer aldığını belirtti.

Vali Acun, Hatay Milletvekillerinin de bir bütün halinde olaya sahip çıkarak, imkanlar dahilinde üniversite kuruluşuna destek verdiklerini söyleyen Acun “Üniversite tüm Hatay’ı kucaklayacak şekilde kurulacaktır. İlçeler arası ayrımcılık güden yorumlar kesinlikle gerçek dışıdır. Bunlardan mutlaka vazgeçilmelidir. Aksi halde büyük zararlarını görebiliriz .”dedi .

Vali Acun, basına verdiği demeçte, kurulacak Üniversite Vakfına yardımda bulunmak isteyen kişi ve kuruluşların aşağıdaki bankalara bağışlarını yatırabileceklerini belirterek, bu bankaları ve hesap numaralarını Ziraat Bankası: 304.40/310246; İş Bankası: (Uzunçarşılı) 30440/187105; Vakıflar Bankası: 40/40106-0; Akbank: 0018184-2; Halk Bankası: 58071500 şeklinde sıraladı⁴.

Bu açıklamaya rağmen konuyla ilgili dedikoduların önünün alnamaması sebebiyle yeni bir toplantı düzenlendi ve şehrin ileri gelen simaları, başarılı işadamları, vergi rekortmenleri ve hayırsever vatandaş ve şirketlere gönderilen mektubun içeriği açıklandı. Mektupta, ilde dikkati çeken olumsuz savları doğrulayıcı, özellikle de “zorlama” eleştirilerini haklı kılacak herhangi bir ibarenin yer almadığını, ancak bağış yapılmasının düşünülmesi halinde 1 milyon taban rakamın altına düşülmemesi ricasında bulunulduğu bildirilmiştir.

Vali bunun gerekçesini bir kez daha açıklama gereği duymuştur. Acun, “bugün Anadolu’da var olan Üniversitelerin bir kısmının mahalli imkanlar ve halkın katkılarıyla oluşturulduğuna ve oluşacak bu birikimden alınacak cesaretle Vali olarak kendisi ve Hatay’ın 8 parlamenterleri ile birlikte Üniversite oluşumunun öncelikle ilimizde gerçekleşmesini sağlayacak faaliyetler içinde olunması gerektiğini bildirdi.

Hatay’da Üniversite kurulmasını düşünmenin büyük bir onur olduğunu belirten Vali Utku Acun, mektubunda daha sonra şu görüşlere yer vermektedir: “Hatay Mustafa kemal Üniversitesi vakfına, hiçbir zorlamaya başvurulmaksızın, durumu elverişli herkes ve her yerden katkı sağlanmasına çalışılacak.” Vali Acun, önceki gün düzenlediği sohbet ağırlıklı basın toplantısında

⁴ Mart Cuma 1992, Antakya Toplumcu Halk Gazetesi, Yıl: 26, Sayı: 7905, s. 1.

konuyu değerlendirirken, tabanca ruhsatı almak isteyenlerden 3'er milyon TL vakfa bağış alındığını, o arada Mart ayı itibariyle mükelleflerce ilgili vergi dairelerine verilecek beyannamelerden, içerdiği rakamlar itibariyle 10-50 bin lira arasında pul yapıştırmak suretiyle katkı sağlanmasının düşünüldüğünü açıkladı⁵.

İlimizde bir üniversitenin gerçekleşmesi önce yöremize kazandıracığı moral değerler ve kazanacağımız onur açısından önemlidir. Ayrıca çok sayıda fakülte, Yüksek Okul ve enstitü oluşumu ile ilimize akacak çok sayıda öğrenci ve öğretim üyesi nedeniyle ilimiz ekonomisi daha da canlanacaktır. Konu bu açıdan da önem taşımaktadır. Üniversiteler, Yüksek Okullar sadece eğitim veren kuruluşlar değildirler. Aynı zamanda bölgede araştırma, inceleme, proje oluşumu ve uygulamalarıyla ilin tarımına, sanayiye ve sosyal hayatına artı değerler de katabilirler.

Özetlediğimiz nedenler ışığında Hatay'da bir an önce üniversite oluşumu sağlayacak vasatın oluşması için Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi Vakfı adı altında bir vakıf kurmaya karar verdik.

Bu oluşuma tüm mahalli idarelerimizin, belediyemizin, odalarımızın, borsalarımızın, iş adamlarımızın, varlıklı ve hayırsever hemşerilerimizin katkılarını bekliyoruz.

Belediyelerimizin bu oluşuma üniversitede eğitim göreceklemanlara istihdam kaynağı da temin etmek, yöre eğitim ve sosyal hayatına katkı gereği, yararı ışığında katılabilirler. Bu konuda İçişleri bakanlığı Hukuk Müşavirliğinin olumlu görüş ve açıklaması vardır; Ticaret ve Sanayi odalarımız, Esnaf odalarımız ve borsalarımız fonlarından vakfın kuruluşunda ve her yıl belli bir katkı sağlayacak destek olabilirler çünkü üniversite en çok bu sektöre yarar getirecektir. İş adamlarımız varlıklarının nedeni Hatay'a ve halkına bir vefa gereği bir çeşit sosyal vergi ve dayanışma düşüncesi içinde katkı sağlayabilirler. Büyük arazi sahiplerimizin, ihracatçılarımızın, fabrikatörlerimizin velhasıl tüm varlıklı ve hayırsever hemşerilerimizin katkılarına muhtacız. Vakfın güçlü biçimde kurulabilmesi amacıyla yardımda taban, kişiler için 1 milyon TL si olarak düşünülmüştür. Kurumlar, firmalar için taban 3 milyon TL sıdır. 5 milyondan fazla katkı sağlayan kişiler ile 10 milyondan fazla katkı sağlayan kurumlar, firmalar vakfa kurucu üye olabileceklerdir. Bir milyondan fazla katkı bulunan kişi ve kurumlar onur listesine alınarak belgelendirilecektir. Ancak amacımız çok güzel ve ulvi, yolumuz uzun ve çetindir. Bu güzel fırsat ve vasatı tüm hemşerilerimizin en kısa zamanda en iyi şekilde değerlendireceklerine inanıyoruz. Kuracağımız vakfın başlangıçta bir buçuk milyar TL gibi bir varlığa ulaşması çok anlamlı olacaktır⁶.

Vali Acun'un talimatıyla 16 Mart 1992 tarihinde vakfa kurucu üye çağrısı başlatıldı. Bu çağrıya ilk olarak *Hatay İl Özel İdaresi cevap verdi ve vakıf hesabına 100 milyon lira yatırdı. İl Özel İdaresini takiben Antakya Belediye Başkanlığı tarafında ikinci başvuru yapıldı ve 50 milyon liralık*

⁵ 7 Mart Cumartesi 1992, Antakya Toplumcu Halk Gazetesi, Yıl: 26, Sayı: 7906, s.1, 2, 4.

⁶ 7 Mart Cumartesi 1992, Antakya Toplumcu Halk Gazetesi, Yıl: 26, Sayı: 7906, s.2.

bir bağış gerçekleştirildi⁷. Bunu Samandağ Belediye Başkan Ganim Canbolat'ın açıklaması takip etti ve Canbolat, Hatay Üniversitesi Vakfına 26 milyon lira bağışladıklarını açıkladı. Belediye başkanının, Kampüs için arsanın da yine belediye tarafından karşılanacağını ifade etmesi ayrı bir jest oldu. Bu açıklamanın hemen ardından Erzin Belediye Başkanlığının 15 milyon liralık bağışı kurucu üyelik ateşini yakan ilk kıvılcımlar oldular⁸.

Çolak Petrol Ürünleri Şirketi 4 milyon, Sabit Sürmeli, Mehmet Varlıbaş, Mehmet Güleç, Halidi Emir, Bekir Karabacak, Erten Elçi, Mavas Zaroğlu, Özyigen, Fehmi Öcal, Ömer Öcal, Ahmet Sayel, Mehmet Karaçadır, Halil Dergi, Kasım Öntürk, Ahmet Bölükbaşı, Nuri Ulu, Net Dahili Ticaret Turizm Şirketi, Adil Özyiğit, Süheyl Sürmeli, Dedegalip Yalman, Abdüselam Yaman, Ömer Rifaioğlu, İsmail Keskin, Alaettin Akın, Adana Mursaloğlu, Muzaffer Kalo, Emin Oğul, Aydın Dursun, Serdar Şen 3 milyon, Durmuş Alkan, Hemden Çelebi, Halef Kuru, Dr. İsmail Demirci, Ali Mürdün, Sıtkı Doğru, Metin Tiftikçi, Dr. Osman Ürün, Sema Aygül, Kerim Kaplan, Mişel Agün, Sihir Ltd. Şti. Yusuf Yavuz, Adil Kurşun, Aydok Mısırlıoğlu, Savaş Yıldırım, Recai Kal 1'er milyona bağışta bulundular⁹.

Belediyelerin ve diğer kurumların verdiği desteğe rağmen üniversitenin halk kitlelerine mal olmaksızın kurulmasının bir anlamı olmayacağını çok iyi biliyordu. Bu sebeple halkın dikkatinin bir şekilde üniversitenin kuruluşuna çekmek gerekiyordu. *Vali Utku Acun, 6 Mart'ta Hatay Gazetesi'ne verdiği bir demeçte; Mustafa Kemal Üniversitesinin açılması için çalışmaların sürdüğünü, konuyla ilgili olarak il genelinde bulunan işadamlarıyla, kurum ve kuruluşlarla temasa geçildiğini, böyle bir girişim içinde yöre halkının katkısının şart olduğunu açıklayarak Üniversitenin il için büyük onur olacağını ifade etti. Vali Acun, bu girişime destek vermek amacıyla kurulan Mustafa Kemal Üniversitesi Vakfı'na Hataylıların katkısını beklediklerini ifade ederek, odaların, borsaların başkanlarını, iş adamlarını, ihracatçıları, fabrikatörleri ve varlıklı insanları bu hayırlı iş için yardıma çağırdı¹⁰.*

Vali Acun'un bu talimatının ardından Antakya iş adamları da kurucu üye olmak için sıraya girdiler ve inanılmaz bir bağış kampanyası yürütüldü. *Ziraat ve Sanayi Odası Başkanı Mehmet Narin 5 milyon, Yusuf Rende 5 milyon, Fehmi Çankaya 10 milyon, Ali Kavak 15 milyon, Suphi Duman 6 milyon, Mahir Rende 5 milyon, Zafer Rende 5 milyon, Şekip Rende 5 milyon, İffet Özbuğday 5 milyon, Hüseyin Özbuğday 5 milyon, Ali Özbuğday 5 milyon, Fuat Mursaloğlu 5 milyon, Kazım Kuseyri 5*

⁷ 17 Şubat 1992, Hatay Gazetesi, Yıl: 37, Sayı: 14466, s. 1; 15 Şubat 1992, Antakya Toplumcu Halk Gazetesi, Yıl: 26, Sayı: 7888, s. 1.

⁸ 28 Şubat 1992, Hatay Gazetesi, Yıl: 37, Sayı: 14467, s. 2.

⁹ 16 Mart 1992, Antakya Toplumcu Halk Gazetesi, Yıl: 26, Sayı: 7913, s. 2.

¹⁰ 06 Mart 1992, Hatay Gazetesi, Yıl: 37, Sayı: 14482, s. 1. 14 Mart 1992 tarihinde Hatay Gazetesi'nde "Mustafa Kemal Üniversitesi Vakfına Kurucu Üye Kayıtları Başladı" başlıklı bir manşet yayınlandı ve haberin devamında aşağıda adları verilen kurucu üye adayları dışında, 3 milyon ve altında bağışta bulunanlar liste olarak verilmiştir (Bk. Ek 1: Hatay Gazetesi, Yıl: 37, Sayı: 14489, s. 1).

milyon, Selahattin Toma 5 milyon, Hasan Korkmaz 5 milyon, Forbes Firması 10 milyon, Büyük Antakya Oteli 10 milyon yatırarak Vakıf Kurucu Üyesi oldular.¹¹

Mustafa Kemal Üniversitesi Vakfı'nın kurulması çalışmalarına Antakya iş adamlarının verdiği destek Vali Acun'u cesaretlendirmiş olup, valilikten yapılan açıklamaya göre bağışlarla ilgili her hafta basına bilgi verileceği bildirildi. *Son Haber Gazetesi'nde yayınlanan bir başka haberde, Mustafa Kemal Üniversitesi Vakfı Kurucu Üyeliği'ne Hatay'lı iş adamlarının katkıları 24 Mart 1992 tarihinde de devam etmişti. Yeni kurucu üye talebinde bulunan Kemal Şeyhoğlu.¹² 10 milyon, Paymar Pamukyağı A.Ş. 10 milyon, Suphi Duman 6 milyon, Adnan Ovalı 6 milyon, Başak Dershanesi 5 milyon, Ekinciler Demir Çelik A.Ş. 5 milyon, Tuncay Bahadırılı 5 milyon, Orhan Bahadırılı 5 milyon, Bülent Mıstıkoğlu 5 milyon, Ömer Bayraktar 5 milyon, Kazım Kuseyri 5 milyon 100 bin, Kazım Secerli 3 milyon 635 bin lirayı vakıf hesabına yatırdılar. Buna ilaveten adı verilmeyen 11 kişinin 3 milyon, 3 kişinin 2 milyon ve 15 kişinin de 1 milyon lira vakıf hesabına yatırdılar.¹³ Son Haber Gazetesinde adı verilmeyen bu kişilerden Dr. Adil Bereket ve eşi, BELKO İnşaat ve Ltd. Şti., Üstün Baklava Ltd. Şti, Mehmet Yüksekönül, Server Ülkümen, Orhan Kansu, F. Behiç Ülkümen, Ünal Akdağ, Necmi Asfuroğlu, NASEH Koll. Şti., ERDEN koll. Şti. 3 milyon, Mustafa Dinç, Nedim Erişti, Muzaffer Seküçoğlu 2 milyon, Dr. Bedir Hatem, Reşit Bayraktar, Lyonel Makzume, Lala Vapur Acentası, Dimitri Azaroğlu, Ahmet Şahin (Kırıkhan), Mustafa Dinç, Fazıl Günal, Nedim Erişti, Murat Güngör, Ali Güngör, Kenan Güngör, Salih Erden, M. Güven Altunlu ise 1 milyon lira bağışta bulundular.¹⁴*

1 Nisan 1992 tarihinde Mimarlar Odası 10 milyon 200 bin.¹⁵ Özel Hatay Hastahanesi 10 milyon, Nevzat Şahin 7 milyon, Ziver Adalı 5 milyon, M. Ali Cilli 5 milyon lira, Tartıcılar İnşaat Şükrü Gündoğ ve A. Gökhan Tartıcı, Adnan Ünsal, Çankaya Koll. Şti., Ahmet Kılıçcıoğlu, Dr. Hamit Melek 3'er milyon, Dr. Abdullah Yeniocak 1 milyon 500 bin, Dr. Recep Edipoğlu, Dr. Nebi Soğuksu, Dr. Mehmet Mecitoğlu ve Remzi Reyhanioğlu 1'er milyon bağışta bulundular.¹⁶ 2 Nisan 1992'de ise sadece Antakya Esnaf ve Sanatkarlar Odaları Başkanı Mustafa Bulut 25 milyon yatırmıştı.¹⁷

¹¹ 16 Mart 1992, *Son Haber Gazetesi*, Yıl: 1, Sayı: 25, s. 1. Haberin devamında Antakya Belediye Başkanı Şükrü Güçlü'nün üniversitenin kurulmasına ve kurucu üye olarak belediyenin ortaklığına dair gösterdiği gayret vurgulanmakta ve Başkan Güçlü'nün Hataylı iş adamlarını teşviki dile getirilmektedir.

¹² 21 Mart 1992, *Hatay Gazetesi*, Yıl: 37, Sayı: 14495, s. 1.

¹³ 24 Mart 1992, *Son Haber Gazetesi*, Yıl: 1, Sayı: 32, s. 1.

¹⁴ 25 Mart 1992, *Antakya Toplumcu Halk Gazetesi*, Yıl: 26, Sayı: 7921, s. 2.

¹⁵ Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi Vakfına bağış yapan üyeler ve bağış miktarları şu şekildeydi: TMMOB Antakya Odasına kayıtlı 14 kişi vakfa 10 milyon 200 bin lira bağışta bulundu. Bu kişiler: Bedi Rende 2 milyon, Osman Mıstıkoğlu, 1 milyon 500 bin, Ali Kilisli 1 milyon, Nurettin Mertayak 1 milyon, Vilyam Azaroğlu 1 milyon, Vahap Sahil 1 milyon, Hitmet Bilgin 500 bin, Yaşar Coşkun 500 bin, Şenkut Kuşçu 500 bin, Münir Havaioğlu 250 bin, Cemal Ziroğlu 250 bin, Mehmet Duran 250 bin, Adnan Taş 250 bin ve Oben Melek 200 bin lira bağışta bulundular (28 Mart 1992, *Hatay Gazetesi*, Yıl: 37, Sayı: 14501, s. 1; 28 Mart 1992, *Antakya Toplumcu Halk Gazetesi*, Yıl: 26, Sayı: 7924, s. 1).

¹⁶ 1 Nisan 1992, *Son Haber Gazetesi*, Yıl: 1, Sayı: 39, s. 1; 31 Mart 1992, *Hatay Gazetesi*, Yıl: 37, Sayı: 14503, s. 1; 31 Mart 1992, *Antakya Toplumcu Halk Gazetesi*, Yıl: 26, Sayı: 7926, s. 1.

¹⁷ 2 Nisan 1992, *Son Haber Gazetesi*, Yıl: 1, Sayı: 40, s. 1;

Bağışların bu şekilde hızlı ve yüklü miktarlarda gelmesi, Valiliği son derece memnun etmişti. Bunun üzerine valilik vatandaşları da bu sürece katmak amacıyla 3 Nisan 1992 tarihinde üniversite Vakfı'na yapılacak yardımlar için vatandaşların Ziraat Bankası, Akbank, Halkbankası, İş Bankası, Vakıfbank ve Pamukbank'ta yeni açılan 218013 nolu hesaba para yatırabilecekleri bildirildi¹⁸. Bu bildirim Hatay halkının hayırsever yönünü bir kez daha ortaya çıkardı. Bu tarihe kadar Hataylılar tarafından vakfa yapılan bağışlar 561 milyon lirayı bulmuştu. Bu yardımın 116 milyonunun pul gelirlerinden, kalan kısmının ise çeşitli kuruluş ve kişilerin bağışlarından meydana geldiği açıklanmıştı¹⁹.

9 Nisan 1992 tarihinde Adnan Abay 3 milyon, M. Fehmi Çankaya 2 milyon 500 bin, Hikmet Gönenç, Fuat Yaşar, Abdullah Keklik, Dr. A. Edip Gali, Dr. Abdurrahman Karaali, Zeynelabidin Oruç, M. Cemal Nacar, Klemens Harsoğlu ve Ali Güner 1'er milyona yardımda bulundular²⁰.

Vakfa bugüne değin en büyük katkı Demir-Çelik Fabrikasından geldi. İş-Demir çalışanları ve işçi sendikasıca toplanan 400 milyon TL dün Vali Utku Acun'a teslim edildi. Vali Acun, onur verici gelişmeden sonra Antakya Otelinde İl Genel Meclisi üyelerine verdiği yemeğe geldiğinde, İş-Demir çalışanlarından 400 milyon üniversite vakfına katkı yapıldığını belirterek, buna göre beklenen büyük katkıların başladığını ve bundan kıvanç ve mutluluk duyduğunu söyledi.²¹

Hatay'da Mustafa Kemal Üniversitesi'nin kuruluş çalışmaları hummalı bir şekilde devam ederken, dönemin hükümetinin de bu konuyu gündemine aldığı görülmektedir. 5 Mayıs 1992 tarihinde Antakya'ya gelen Milli Eğitim Bakanı Köksal Toptan, yaptığı basın toplantısında Hatay'da Mustafa Kemal Üniversitesi'nin kurulacağını kesin olduğu müjdesini verdi²².

Hükümetin Hatay'da kurulacak olan üniversiteye gösterdiği ilgi karşısında bütün Hatay halkı seferber oldu ve bağışlar yağmur gibi yağmaya başladı. 13 Mayıs 1992'de Vali Utku Acun tarafından basına verilen bir demeç, vatandaşların yardımsever bağışlarının sürdüğünü, yeni açılan banka hesabına Hayrettin parlar 10 milyon, Suphi Karakaya, Sencer Şahin ile Hateks Şirketi 3'er milyon, Macandrevs and forpes 2 milyon 500 bin, Atallah Güzel 1 Milyon 250 bin ve Çankaya Kollektif Şirketi 750 bin lira yatırarak açılan kampanyaya katıldıkları bildirildi²³.

Hatay Valisi Utku Acun, kamu çalışanları arasında beliren yeni yaklaşımları da göz önüne alan valilik; düşünce aşamasından uygulama aşamasına gelen Mustafa Kemal Üniversitesi için başlatılan yardım kampanyasına kamu çalışanlarını da davet etti. Kaymakamlıklara, Belediye başkanlıklarına, Resmi Kurum ve kuruluşlara gönderilen yazıda, üniversite için açılan yardım

¹⁸ 3 Nisan 1992, *Son Haber Gazetesi*, Yıl: 1, Sayı: 41, s. 1. Aynı haber: 8 Nisan 1992, *Hatay Gazetesi*, Yıl: 37, Sayı: 14507, s. 1.

¹⁹ 8 Nisan 1992, *Son Haber Gazetesi*, Yıl: 1, Sayı: 42, s. 1; 2 Nisan 1992, *Hatay Gazetesi*, Yıl: 37, Sayı: 14505, s. 1.

²⁰ 9 Nisan 1992, *Hatay Gazetesi*, Yıl: 37, Sayı: 14508, s. 1.

²¹ 2 Mayıs 1992, *Antakya Toplumcu Halk Gazetesi*, Yıl: 26, Sayı: 7951, s.1.

²² 5 Mayıs 1992, *Son Haber Gazetesi*, Yıl: 1, Sayı: 65, s. 1.

²³ 13 Mayıs 1992, *Son Haber Gazetesi*, Yıl: 1, Sayı: 72, s. 1; 13 Mayıs 1992, *Hatay Gazetesi*, Yıl: 37, Sayı: 14536, s. 1.

kampanyasına Hatay halkının gösterdiği büyük ilginin her türlü takdirin üstünde olduğu belirtilerek, “Bu sevinç, mutluluk ve gurur veren katılımları kamu çalışanları ile de paylaşmak istiyoruz.” dedi. Yapılacak bağışların disipline edilebilmesi amacıyla memur ve işçi kardeşlerimizin zorlama yapılmadan gönüllü ve isteğe bağlı olarak 10 bin liradan fazla olmamak üzere ayın 15’inde mutemetler vasıtasıyla toplanılarak bankalarda açılan hesaba yatırmaları istendi²⁴.

Kurucu üyelik bağışları 25 Mayıs 1992 tarihinde de devam etti. A-Metal A.Ş. ve HASMERMER SAN GÜN-FA kurucu üyelik çalışmalarına 10’ar milyon lira ile iştirak ederken, O. Sait Kalaycıoğlu 15 milyon, Halil Şahin, Zeki Altun Mehmet Cabiroğlu, Hakan Behzatoğlu ve M. Ali Yükselin 5’er milyon lira ile Mişel Filipoğlu’da 1 milyon lira bağışta bulunarak kurucu üye olmaya hak kazandılar²⁵.

Yapılan yardım çağrıları etkisini gösterdi. Kuruluşlar kadar sivil vatandaşların da ilgisi bu şekilde üniversite vakfı çalışmalarına çekildi. Sivil vatandaşların yaptığı yardımlar miktar olarak, resmi kurumlarınkine kadar fazla olmamasına rağmen, halkın üniversite kurulmasına verdiği desteğin önemli bir göstergesi olmuştur. Bu tarihten sonra yardımların giderek artmaya başladığı, her kesimden insanların bütçeleri oranında katkıda bulunmaya çalıştıkları görülmektedir. 27 Mayıs 1992 tarihinde Levent Mıstıkoğlu 6 milyon, Bekir Bayır 5 milyon, Rafi Ediboğlu, Cemil Yolcu, Ramazan Duran, Bedrettin Özün ve Kemal Falay 3’er milyon, H. Sıtkı Parlar, H. Hüseyin Söylemez ve Mevlüt Kefli 1’er milyon bağışta bulunduğu bildirildi²⁶.

Vali Acun’un kamu kurumlarına yapmış olduğu çağrının ardından bağış kervanına katılan kurumlardan biri de Emniyet Müdürlüğü oldu. Emniyet personelinin kendi aralarında toplamış olduğu 7 milyon 250 bin lira Vakfın Halk Bankası hesabına yatırıldı²⁷. Emniyet Müdürlüğü’nün ardından Antakya Devlet Hastanesi personeli de Mayıs ayı maaşlarından 9 milyon 320 bin lira toplayarak vakfa bağışladılar. Hastane baştabibi A. Kadir Akgöl de kendi adına 1 Milyon lira bağışta bulunarak örnek bir davranış sergiledi²⁸.

Üniversite vakfına hayırseverlerin katkıları sürmekteydi. Av. Nabi İnal ve Kelebek Mobilya sahibi Rasim İpekçioğlu 10 milyon, YAYIL Dayanıklı Tüketim Malları Mağazası, Rıfat ve Müh. Aytaç Kınay 1’er Milyon lira, UNAYLAR TA Ltd. Şirketi de 500 bin lira ile kampanyaya destek verdi²⁹.

Kurumlar kadar sivil vatandaşlarında büyük ilgi gösterdiği vakıf çalışmalarına katkıda bulunmak isteyen vatandaşlardan biri de Kuyumcu Tacettin Dağ olup, 3 milyon lira ile bu kervana

²⁴ 14 Mayıs 1992, Hatay Gazetesi, Yıl: 1, Sayı: 14537, s. 1.

²⁵ 22 Mayıs 1992, Son Haber Gazetesi, Yıl: 1, Sayı:80, s. 2; 21 Mayıs 1992, Hatay Gazetesi, Yıl: 37, Sayı: 14540, s. 1.

²⁶ 27 Mayıs 1992, Son Haber Gazetesi, Yıl: 1, Sayı:?, s. 2; 26 Mayıs, Hatay Gazetesi, Yıl:37, Sayı: 14544, s. 1.

²⁷ 29 Mayıs, Hatay Gazetesi, Yıl:37, Sayı: 14547, s. 1.

²⁸ Mayıs 1992, Antakya toplumcu Halk Gazetesi, Yıl: 26, Sayı: 7976, s.1

²⁹ 1 Haziran 1992, Antakya Toplumcu Halk Gazetesi, Yıl: 26, Sayı:, s. 3.

kurucu üye olarak katılmış oldu³⁰. Yapılan bağışlar 24 Haziran'da da devam etmiş olup, Abdulhay Abdulhayoğlu 5 milyon, M. Erdal Sarı, Nihat Akatoğlu 3'er milyon, Şükrü Alpaydın 2 milyon, Mehmet be 1 milyon 250 bin, Şaya Cemal, Cafer Demirel ve Fethi Öz 1'er milyon bağışta bulunmuşlardır³¹.

Hataylıların Üniversite Vakfına bağış kampanyası neredeyse bir şölene dönüştü ve 2 Temmuz 1992 tarihi sonrasında da devam etti. Hataylı iş adamlarından Hüseyin Terzioğlu, Bekir Arslanhan ve Ercan Güleçin 3'er milyon lira, Özmiroğlu Koll. Şt.'nin 2.500 bin lira ve Özseri Uluslararası nakliyat firması 1 milyon lira bağışta bulunarak kampanyaya katkıların devam edeceğini göstermiş oldular³².

Vakfa bağış kervanına HAYMUR Tarım Ürünleri Ltd. Şti 6 milyon ve Ali Şevket Sağır 3 milyon lira ile katılarak kurucu üye olmaya hak kazandılar³³.

15 Ekim 1992 itibariyle, kuruluş merkezi Antakya olan, Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi Kurma ve Yaşatma Vakfı adına toplanan bağışlar 745.535.000 TL olmuştur. Vakıf söz konusu mal varlığıyla, Hatay ilinde kurulmuş ve kurulacak olan her türlü yükseköğretim kurumuna yardımcı olma ve destekleme amaçlı olarak hukukçularla yapılan temaslar, vakıf tüzüğü hazırlanması ve vakfın kurucularının belirlenmesi sonucunda özel ve tüzel kişilerden oluşan 115 kurucu üyemiz ile dönemin Valisi Utku Acun'un öncülüğünde ve kurucuların katılımı ile vakıf senedi imzalanarak kuruluş gerçekleştirilmiştir.

Hatay'da bir üniversite kurulacağı haberi Türkiye'nin her tarafından yoğun bir şekilde resmi ve özel kurum ve kuruluşların şehre olan ilgilerini had safhaya çıkarmıştı. Hükümet kanadından üniversitenin kurulmasına her türlü desteğin verileceğine dair söylemler şehir dışından da birçok kişinin vakfa kurucu üye olarak katılmasını teşvik etmiştir. 25 Kasım 1992 Hatay'ı ziyaret eden Uluslar arası Nakliyeciler Derneği Genel Başkanı Saffet Ulusoy, Mustafa Kemal Üniversitesi Vakfı'na 10 Milyon bağışta bulunarak kurucu üye olmak için başvurdu. Bu arada Antakya Nakliyeciler Derneği de Vakfa yardımda bulunmak amacıyla bir yemek düzenledi. Yemekte toplanan 15 milyon lira Vakfa bağışlandı. Aynı gün vakıf kurucu üyeliği için müracaat edenler arasında yine Hatay'ın önemli iş adamlarından Hikmet Çinçin 10 milyon, Yusuf İnanç, Mahmut Dağlı ve Fevzi Güleriyüz 3'er milyon, Mehmet Güzel 2 milyon, Cumhur Atıf Özkaya ve Hüseyin Atahan da 1'er milyon bağışta bulundular³⁴.

Mustafa Kemal Üniversitesi Vakıf Yönetim Kurulunun çeşitli kesimlerden gelen talepleri göz önüne alarak, Mustafa Kemal Üniversitesi Vakfına kurucu üye olma yolunu belirli bir süre daha açık

³⁰ 15 Haziran 1992, Hatay Gazetesi, Yıl: 37, Sayı: 14558, s. 3.

³¹ 24 Haziran 1992, Hatay Gazetesi, Yıl: 37, Sayı: 14566, s. 1.

³² 2 Temmuz 1992, *Son Haber Gazetesi*, Yıl: 1, Sayı: 111; 2 Temmuz 1992, Hatay Gazetesi, Yıl: 37, Sayı: 14573, s. 1; 3 Temmuz 1992 Salı, Antakya Toplumcu Halk Gazetesi, Yıl: 26, Sayı: 8000, s. 2.

³³ 16 Temmuz Perşembe 1992, Antakya Toplumcu Halk Gazetesi, Yıl: 26, Sayı: 8012, s. 1.

³⁴ 25 Kasım 1992, *Son Haber Gazetesi*, Yıl: 1, Sayı: 235, s. 1; 24 Kasım 1992, Hatay Gazetesi, Yıl: 38, Sayı: 14697, s. 1.

tutmuştur. Kuruluş senedinin imzalanmasından sonra, Vakıf kurucu üyeliği için dokuz başvuru daha yapıldı. Narintaş A.Ş. 10 milyon 500 bin³⁵, Dr. Naim Gülşen, Dr. Figen Miski, Münüp Katayıfçı/Samandağ, Fuat ve Sami Hoca Samandağ, Fevzi Günel, Ulusoy Turzm, Karakayalar Tekstil Pazarlama ve Münip Uslu 10'ar milyon lira bağışta bulunarak, kurucu üye olmaya hak kazandılar. Vakfa yapılan yardımlar bununla da sınırlı kalmamıştır. Mustafa Bahadır ve Bekir Solu 3'er milyon, Nebil Barbur, Emir Barbur ve Abdülkadir Küçük 1'er milyon bağışta bulunarak bu kervanda yerlerini almış oldular³⁶. Mustafa Kemal Üniversitesi adı altında bir üniversite kurulması yolunda atılan adımlar meyvelerini vermiş, nerede hangi fakültenin kurulacağına dair belli bir fikir de oluşmuştu. Ancak bu fakültelerin kurulması için gereken meblağın temin edilmesi yapılacak olan yardım ve bağışlara bağlıydı. Bu sebeple Vakıf kapılarını şehir dışından gelecek tekliflere de açtı. Çok geçmeden şehir dışından da vakfa bağış yapmak ve kurucu üye olmak üzere pek çok başvuru yapıldı. Mersin İhracatçılar Birliği 50 milyon lira bağışta bulunarak kurucu üyelik talebinde bulundu. Ardından Hatay Milli Eğitim Müdürlüğü 45 milyon 32 bin lira, Payas Belediyesi 25 milyon, Samandağ kaymakamlığı 24 milyon 360 bin lira yardımda bulundular. Diğer taraftan gerek şehir içinden ve gerek şehir dışından bir çok kişi de bu çağrıya kulak verdi ve kurucu üye olmak üzere başvuru yaptı. Josef Nasah 10 milyon, Doğan Mursaloğlu, Abdulkuddus Doğan, Tufan Gökmen ve Hayati Alayın 3'er milyon, Hamit Açıklın ve Kadir Muslu 1'er milyon lira bağışta bulundular³⁷.

Hatay da kurulması kesinlik kazanan Üniversite Vakfı için toplanan paranın 2 milyar 335 milyon liraya ulaştığı açıklandı. MKÜ vakfı başkanı Vali Utku Acun, Hatay'dan sonra kampanya açan illerin bu sayıyı katladıklarına işaret ederek. "Gerçi Hatay'a göre beklenen bir rakam değil, ama manevi değeri çok yüksektir" dedi. Önceki gün Ticaret odası salonunda düzenlenen törende kurucu 87 üye noter huzurunda senede imza attı ve vakıf böylece tüzel kişilik kazandı. Vali Utku Acun, kurucu üyelerin katıldığı törende yaptığı konuşmada; Eylül 1991 den bu yana Üniversite olgusunu Hatay'ın gündemine sokmaya çalıştıklarını, yaklaşık 2500 kişi ve kuruma mektup göndererek katkı beklediklerini, katkı mesajlarını alamayanlara yeniden ikinci kez mektup gönderilirken, gazete duyurularıyla da ulaşılamayan yerlere bu mesajın iletilmesine çalışıldığını belirterek." Çağdaş, katılımcı ve demokratik mesajlarla gönüllü katkılar bekledik. Ama ne yazık ki beklentilerimize vardığımız söyleyemem. Biz den kopya çeken il'ler aylar sonra açtıkları kampanyalarda bizi maalesef katladılar. Ancak toplanan bu paranın inanın manevi değeri çok yüksektir" dedi.³⁸

Reyhanlı ve çevresinin en büyük toprak ağalarından Fatih Müderris, Antakya-İskenderun yolunun Serinyol kesiminde halka açık bir suretle oluşturulan, ancak bir süredir tamamlanamayan HATAŞ'taki (8/1) hisselerini MKÜ (Mustafa Kemal Üniversitesi) vakfına hibe etti. Müderris'in

³⁵ 15 Aralık 1992, Hatay Gazetesi, Yıl: 38, Sayı: 14715, s. 1.

³⁶ 15 Aralık 1992, Son Haber Gazetesi, Yıl: 1, Sayı: 252, s. 1.

³⁷ 30 Aralık 1992, Son Haber Gazetesi, Yıl: 1, Sayı: 265, s. 1; 30 Aralık 1992, Hatay Gazetesi, Yıl: 38, Sayı: 14728, s.1.

³⁸ 25 Eylül Cuma 1992, Antakya Toplumcu Halk Gazetesi, Yıl: 27, Sayı: 8073, s.1.

anamlı jesti, çevrede büyük takdir toplarken, Üniversite bünyesinde tesislerle topraklarının en iyi şekilde nasıl değerlendirilebileceği çalışmaları başlatıldı. Bu arada Vali Acun ve Rektör Prof. Dr. İpek, şirket ortakları ile diyaloga girerek görüş alışverişlerinde bulunmaktadır.

Mustafa Kemal Üniversitesi vakfınca bugüne kadar toplanan paranın 6 milyarı aştığı açıklandı. Vali Utku Acun, bu bağışın % 90'ına yakınının hiçbir ciddi zorlama olmadan tamamen gönüllü olarak yapıldığını söyledi.³⁹

Rektör Prof. Dr. Haluk İpek, bu gelişmelere paralel olarak Fatih Müderris'in katkılarından sitayişle söz ederken; ortakların uyum sağlamaları veya muvafakatları halinde, Hataş'ın tesis ve arazisiyle Hatay'ın da ötesinde Türkiye Ekonomisine önemli katkılar sağlayabilecek örnek konuma getirilebileceğini belirtti.⁴⁰

Vakıf Yararına Düzenlenen Yemek ve Faaliyetler

Valilik tarafından yürütülen çalışmalar ve teşvikler vakfın kuruluşuna ve kurucu üyelik çalışmalarına vatandaşların ilgisini çekmeyi sağladı. Ancak bu işin bir yönüydü. Hatay'da bulunan sivil kuruluşlar da bu çorbada tuzlarının olmasını istiyorlardı. Bu maksatla 16 Mart'ta yayınlanan bir haber, Antakya Belediye Tiyatrosu bünyesinde kurulan Belediye Korosu üniversite kuruluşuna katkıda bulunmak için 1.250 bin lira yardımda bulundu. Belediyeden yapılan açıklamada 7-8 Mart tarihlerinde oynanan oyunun gelirinin %50'sini oluşturan 1 milyon 250 bin lirayı üniversiteye bağışladıklarını bildirdiler.⁴¹

Mustafa Kemal Üniversitesi Vakfı'nın kuruluş aşaması üniversitenin öğretim üyelerinin katılımlarıyla da çok anlamlı bir aşamaya gelmiştir. Eğitimci-Yazar Kazım Secerli, maaşını Mustafa Kemal Üniversitesi vakfına bağışladı. Bağışlanan miktar oğlu Yalçın'ın haftalığı ile birlikte 3 milyon 635 bin 500 lira olduğu bildirildi. Bu bağış Hatay'da üniversiteye duyulan özlemin açık bir göstergesi olarak kayıtlara geçmiş oldu.⁴² Benzeri bir bağış da Reyhanlı İlçesine bağlı Kuletepe köyü muhtarı Hüseyin Bağlan'dan geldi. Bağlan, 11 aylık maaşı olan 4 milyon lirayı vakfa bağışlayarak büyük bir özveri göstermesi, Vali Utku Acun tarafından ödüle layık görüldü.⁴³

Antakya Lions kulübü tarafından Büyük Antakya Oteli'nde yemekli bir toplantı düzenlenmesine karar verildi ve buradan elde edilecek gelirin Mustafa Kemal Üniversitesi Vakfı'na bağışlanmasına karar verildi.⁴⁴ 18 Nisan 1992 Cumartesi günü düzenlenen yemekte toplanan 11 milyon 500 bin liralık gelirin tamamı Vakfa hibe edildi. Konuyla ilgili olarak dernek başkanı Hüseyin

³⁹ 3 Ağustos 1993, Antakya Toplumcu Halk Gazetesi, Yıl: 27, Sayı: .s. 2.

⁴⁰ 29 Nisan 1994, Antakya Toplumcu Halk Gazetesi, Yıl: 8549, Sayı: 8549, s.1.

⁴¹ 16 Mart 1992, Hatay Gazetesi, Yıl: 37, Sayı: 14490, s. 1.

⁴² 19 Mart 1992, Hatay Gazetesi, Yıl: 37, Sayı: 14493, s. 1.

⁴³ 25 Temmuz 1992, Hatay Gazetesi, Yıl: 37, Sayı: 14593, s. 1.

⁴⁴ 18 Nisan 1992, *Son Haber Gazetesi*, Yıl: 1, Sayı: 51, s. 1; Aynı haber: 17 Nisan 1992, Hatay Gazetesi, Yıl. 37, Sayı: 14515, s. 1.

Ata Kaşgöz, Vali Utku Acun'u ziyaret ederek üniversiteye olan desteklerini dile getirmiş ve yardım çekini takdim etmişlerdi.⁴⁵ Diğer taraftan Hatay İl Kültür Müdürlüğü yetkilileri de yazılı bir açıklama yaparak; 22 Mayıs, saat 20.30 da Hatay Kültür Merkezi salonunda Hatay İl Kültür Müdürlüğü Türk Sanat Müziği topluluğu tarafından Mustafa Kemal Üniversitesi yararına konser verileceği bildirilmişti.⁴⁶

Hatay İl Kültür Müdürlüğü Türk Sanat Müziği Topluluğu, 25 Mayıs'ta üniversite vakfı yararına verdiği konsere katılan Vali Utku Acun, Bahar konserinde il kültürüne katkıda bulunan kişilere teşekkür ederek, belgelerini verdi ve bir konuşma yaptı. Konuşmasında Hatay'a Antakya'ya kültür ve sanat alaylarını kazandıranlara teşekkür etti ve bu konuda Antakyalıların çok şanslı olduğunu söyledi. Konuşmasında Hatay Üniversitesi'ne de değinerek yasanın Pazartesi günü (25 Mayıs) meclise getirileceğini ve yıllardan beri özlemi çekilen üniversitenin Hatay'a kazandırılacağını söyledi.⁴⁷

Öğretmenler günü münasebetiyle 24 Kasım'da Antakya Kapalı Spor Salonu'nda gerçekleştirilecek olan konserin geliri Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi vakfına bağışlanacak. Öğretmenlerimizin bu günü nedeniyle Valiliğin talepleriyle ve Edip Bayram, Ali Şenozan, Hilal Gülebi, Nesrin ... , Mehmet Seke ile Tonton Böceklerinin katıldığı konserin gelirleri Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi vakfına bağışlanacak. Bu nedenle, cehaletin düşmanı olan tüm öğretmenlerimizin vakfa katkı yapmak ve eğlenmek amacıyla yapılacak bu konseri para vererek izlemesi istenmiştir. Valiliğin bu girişiminin hemen ardından Antakya Nakliyeciler Derneği de bir gece düzenleyerek Vakfa 15 milyon lira katkı sağlandı.⁴⁸

Vakıf Çalışmalarına Resmi Kanallardan Gelen Destekler

Vali Utku Acun, Hatay M. Kemal Üniversitesinin kurulması konusundaki kararlığını katıldığı bütün toplantılarda dile getirmiştir. Üniversite kurma çalışmalarıyla ilgili azmini, "Bu rektörlük flamasını kendi elimle asana kadar bıkmadan usanmadan devam edecektir." şeklinde ifade etmiştir. 15 Mart'ta Antakyalı Rotaryenlerle birlikte iftar yemeği yiyen Vali Utku Acun, Hatay'ın gündeminde ilk sırada 2-3 aydır bu konunun yer aldığını hatırlatarak, kentin sayılı işadamı ve simalarına mektuplar göndermiş ve kurucu üye olmaları için çağrıda bulundu. Bu mektuplardan şu ana kadar umulan ilgi görülemedi. Fakat Vali Acun, gün geçtikçe bu ilginin artacağına inanmaktaydı: "Beklentilerimiz inşallah yüzümüzün akı ile çıkacağımız şekildedir" diyen Vali Acun, ilk etapta 15 ilde Üniversite kurulması yasa teklifinin TBMM gündeminde olduğunu ve kısa süre sonra yasalaşacağına inandığını söyledi. Kurulan Vakfın, Üniversite oluşumunda çok önemli manevi katkıda bulunacağına işaret eden

⁴⁵ 24 Nisan 1992, Hatay Gazetesi, Yıl: 37, Sayı: 14521, s. 1.

⁴⁶ 22 Mayıs 1992, *Son Haber Gazetesi*, Yıl: 1, Sayı: 80, s. 1.

⁴⁷ 25 Mayıs 1992, Hatay Gazetesi, Yıl: 37, Sayı: 14543, s. 1.

⁴⁸ 23 Kasım 1992, Hatay Gazetesi, Yıl: 38, Sayı: 14696, s. 1.

Acun, bu yüzden her kişi ve kuruluşa önemli işlevler düştüğünü söyledi ve Rotary Kulübü'nden destek istedi⁴⁹.

DYP milletvekili Nurettin Tokdemir'in 15 Nisan'da Hatay Gazetesine verdiği demeçte: Mustafa Kemal Üniversitesi için Milli Eğitim Bakanı ve Komisyon başkanının bir araya geldiğini ve konuya sıcak baktıklarını ifade ederek, açılacak üniversitede kesin olmamakla beraber Fen Edebiyat, İktisadi ve İdari Bilimler, Sosyal Bilimler, Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik yüksek Okul'unun düşünüldüğünü ifade etti. Hatay Millet vekili Tokdemir, yaptığı açıklamada ayrıca kısa bir süre sonra Maliye ve Gümrük bakanı Sümer Oral ile Milli Eğitim Bakanı Köksal Toptan'ın da 3-5 Mayıs'ta Hatay'a bir ziyarette bulunacağını bildirdi⁵⁰.

Hatay Valisi Utku Acun, siyasilerin Mustafa Kemal Üniversitesi'nin kuruluşuna verdiği destekten oldukça memnun kaldı. TBMM Komisyonundan daha önce 28 ilde üniversite kurulmasına yönelik sürdürülen çalışmalar bir ara kesintiye uğramış ve bu sayı bütçe olanakları gerekçe gösterilerek 15 il olarak yeniden belirlenmişti. Bu haber Vali Acun'u oldukça endişelendirmişti. Ancak Ankara'dan gelen iyi haber, Mustafa Kemal Üniversitesi'nin kurulacak bu 15 üniversite arasında bulunuyor olması, valinin yüreğine su serpmiş olacak ki, 23 Nisan'da Hatay Gazetesine verdiği demeçte: "İlk kez rahat uyudum" diyerek tedirginliğini açıkça ortaya koymuş oldu⁵¹.

Nurettin Tokdemir'in demecinden kısa bir zaman sonra 5 Mayıs 1992 tarihinde Milli Eğitim Bakanı Köksal Toptan Antakya'ya geldi. Yaptığı basın toplantısında Hatay'da bir üniversitenin kurulacağını kesin olduğu müjdesini verdi⁵² ve aralarında Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi'nin de bulunduğu 19 üniversite için yasanın mecliste olduğunu, fakültelerin alt yapılarının ve öğretim görevlilerinin hazır olduğunu söyledi. Bunun üzerine Vali Acun, Bakan Toptan'a ilin Milli Eğitim sorunları hakkında bir brifing verdi. Acun, Hatay'ın Anavatana katılışında 246 bin nüfusa sahip olduğunu, bugün ise 1200 bin nüfusunun olduğunu belirterek, bu artışın göçe bağlı olarak geliştiğini, nüfus bakımından Türkiye'nin 8., yoğunluk olarak ise İstanbul ve Kocaeli'nden sonra 3. Sırada olduğunu belirtmiştir. Konuşmasının devamında üniversite öğrencisi sayısı bakımından da Hatay'ın Türkiye genelinde 4. Sırada bulunduğunu, ancak ilde bir üniversite bulunmaması nedeniyle öğrencilerin büyük kısmının eğitim için Suriye'ye gittiğini sözlerine ekledi. Buna ilave olarak şehirde 3 teknik lisenin olduğunu, bunun bir tanesini teknik öğretmen Okul'una çevirmek istediklerini de bildirdi⁵³.

⁴⁹ 19 Mart 1992, Antakya toplumcu Halk gazetesi, Yıl: 26, Sayı: 7916, s. 1.

⁵⁰ 15 Nisan 1992, Hatay Gazetesi, Yıl: 37, Sayı:14513, s. 1; aynı haber: 28 Nisan 1992, Hatay Gazetesi, Yıl: 37, Sayı: 14524, s. 1.

⁵¹ 23 Nisan 1992, Hatay Gazetesi, Yıl: 37, Sayı:14520, s. 1. . Milli Eğitim Bakanı Köksal Toptan 21 Nisan'da düzenlediği basın toplantısında aralarında Hatay'ın da yer aldığı toplam 14 il'de Üniversite kurulmasının kararlaştırıldığını açıkladı. Buna göre; Bakanlar kurulu kararının yakında yasaya dönüştürülmesi beklenmektedir (22 Nisan 1992, Antakya toplumcu Halk Gazetesi, Yıl: 26, Sayı: 7942, s.1).

⁵² 5 Mayıs 1992, *Son Haber Gazetesi*, Yıl: 1, Sayı: 65, s. 1.

⁵³ 5 Mayıs 1992, Hatay Gazetesi, Yıl: 37, Sayı: 14530, s. 1.

Antakya Rotary Kulübü başkanı Selahattin Ökten, tüm üyeleri Üniversite için katkıda bulunmaya çağırdı. Halkı aydınlatmada Rotaryenlere de görev düştüğünü hatırlatan Başkan Selahattin Ökten, “Üniversiteye tüm toplum katmanlarının çıkması, Hatay için onur sayılabilecek bu davayı omuzlayanları yalnız bırakmamak gerektiğini; kurulacak üniversite bünyesindeki fakültelerde görev yapan öğretim üyeleri, öğrenciler ile Hatay’ın ekonomik yönden canlanma kaydedeceğini belirten Ökten, “üniversitelerin ekonominin canlanmasına katkıda buldukları gibi yaptıkları araştırma, inceleme ve projelerle de ülke tarımına ve sanayisine de katkıda bulunurlar” dedi.⁵⁴

SHP Milletvekili Nihat Matkap, Türkiye’nin genelini ilgilendiren köklü sorunlara adım adım çözüm getirildiğini vurgulayarak, Hatay İl’ini ilgilendiren Mustafa Kemal Üniversitesi, Sosyal Sigortalar Hastahanesi, Antakya Çevre yolu ve benzer büyük girişimlerde önemli mesafeler kat edildiğini belirtti.⁵⁵

Mustafa Kemal Üniversitesi’nin kuruluşu TBMM’indeki bütün Hataylı milletvekillerinin meselesi haline gelmişti. TBMM Komisyon üyesi Hatay milletvekili Nurettin Tokdemir, Mustafa Kemal Üniversitesi ile ilgili yasanın 23 Mayıs, saat 10.30 da başlayacak toplantıda ele alınacağını ve Hatay’a ek fakülte, Yüksek Okullar açılması mücadelesini vereceklerini bildirdi.⁵⁶

Nihat Matkap yaptığı yazılı bir açıklamada; TBMM Komisyonuna Hatay Üniversitesi adıyla sevk edilen üniversitenin, adının Mustafa Kemal Üniversitesi olarak değiştirildiğini söyledi. Matkap, üniversiteye bağlı olarak kurulması düşünülen fakülte ve Veterinerlik Fakültesi’nin de ilave edildiğini belirtti ve üniversitenin çok yönlü olarak faaliyet vereceğini bildirdi. Söz konusu yasa teklifi TBMM meclis genel kuruluna Mustafa Kemal Üniversitesi bünyesinde kurulması hedeflenen birimlere 7 fakülte ve 4 Yüksek Okul daha ilave edilerek sevk edildiğini söyledi. Kurulması düşünülen fakülte ve Yüksek Okullar şu şekildeydi:

a. *Fakülteler: Fen Edebiyat Fakültesi, Eğitim Fakültesi, Ziraat Fakültesi, Mimarlık Mühendislik Fakültesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Su Ürünleri Fakültesi, Veterinerlik Fakültesi.*

b. *Yüksek Okullar: Antakya Meslek Yüksek Okulu, İskenderun Meslek Yüksek Okulu, Otelcilik ve Turizm Yüksek Okulu, Beden Eğitimi ve Spor Yüksek Okulu. Bu okulların şehirdeki dağılışı ise şu şekilde olacaktır:*

(b.1) *Antakya Merkez ilçesinde: Fen-Edebiyat Fakültesi, Eğitim Fakültesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi,*

(b.2) *İskenderun İlçesinde: Mimarlık ve Mühendislik Fakültesi,*

(b.3) *Reyhanlı İlçesinde: Ziraat Fakültesi,*

(b.4) *Samandağ İlçesinde: Su Ürünleri Fakültesi,*

⁵⁴ 21 Mayıs 1992, Antakya toplumcu Halk Gazetesi, Yıl: 26, Sayı: ?, s. 2.

⁵⁵ 22 Mayıs 1992, Antakya toplumcu Halk Gazetesi, Yıl: 26, Sayı: 7968, s. 1.

⁵⁶ 23 Mayıs 1992, Antakya toplumcu Halk Gazetesi, Yıl: 26, Sayı: 7970, s.1.

(b.5) Kırıkhan İlçesinde: Beden eğitimi ve Spor Yüksek Okulu, kurulması planlanmaktaydı.⁵⁷.

Ankara radyosu, Mustafa Kemal Üniversitesi vakfına destek amaçlı anlamlı bir karar aldı. Edinilen bilgiye göre; Ankara radyosunun hafta sonu eğlence programının 24 Kasım Öğretmenler gününe denk gelen kesitini Antakya da uygulayacak. Şehrimizdeki kapalı spor salonunda gündeme getirileceği bildirilen Ankara Radyosu hafta sonu eğlence programından elde edilen hasılat Mustafa Kemal Üniversitesi vakfın bağışlanacak⁵⁸.

MKÜ Vakfı'nın Kuruluş Senedinin İmzalanması ve Vakfın Tüzel Kişilik Kazanması

Hatay İl Meclisi'nin 26 Haziran'da Vali Utku Acun'un başkanlığında toplanarak, üniversite konusunu da gündeme taşıyan bir konuşmayla başladı. Konuşmasında üniversite ile ilgili çalışmaların son aşamasına geldiğini ve 7 Temmuz'a kadar da sonuç alınacağını bildirdi. Devamında üniversitelerin hayata geçirilmesi için mahalli sorunların çözümünün gerektiğine vurgu yaparak, bunlar arasında öncelikle arazi, bina ve öğretim üyesi sorunlarının önem kazandığını ifade ederek, bunların hallinde el birliğiyle hareket edilmesi gerektiğini belirtti. Ayrıca il dışında okuyan çocuklar sıralamasında Hatay'ın 2. Sırada olduğunu da belirterek, amaçlarının üniversiteyi kurarak Hatay'lı çocukların kendi memleketlerinde okumalarını sağlamak olduğunu ve bunun için de Hataylılara büyük görev düştüğünü belirtmiştir.⁵⁹

Mustafa Kemal Üniversitesi'nin kuruluşunu gerçekleştirecek Vakfın ortaya çıkarılabilmesi için yapılan çalışmalar, Hatay halkının yoğun ilgisi sayesinde sonuç vermiş ve beklentinin üstünde bir katılım gerçekleşmişti. Artık vakfın kuruluşunun tamamlanması ve tüm kurucu üyelerin bir araya getirilerek Valinin huzurunda kuruluş senedinin imzalanması aşamasına gelinmişti. Bu maksatla Vali Utku Acun bir tarih belirledi ve bunu basın yoluyla tüm kurucu üyelere bildirdi. Buna göre "vakıf senedi" 23 Eylül 1992 Çarşamba günü saat 16.30'da Antakya Ticaret ve Sanayi Odası toplantı salonunda imzaya açılacaktı. Vakıf kendi kendini yönetebilmesi ve faaliyetlerini serbestçe sürdürebilmesi için kurucu üyeliğe hak kazanan gerçek ve tüzel kişiler ile doğal üyelerin Vakıf senedini imzalanmaları Vakfın tüzel kişilik kazanmasını sağlamış olacaktı. 15 Ekim 1992 tarihinde Antakya Ticaret ve Sanayi Odası'nda Vali Utku Acun'un başkanlığında toplanan Vakıf Kurucu Üyeler toplantısında vakıf senedi imzalandı ve Vakfın tüzel kişiliği böylece başlamış oldu.⁶⁰. Vakıf kurucu üyeliğine müracaat eden 87 kurucu arasından belirlenen 13 kişilik geçici yönetim kurulunun seçimi de yapıldı. Yönetim kurulu başkanlığına Hatay Valisi Utku Acun getirilirken, başkan yardımcılığına Antakya Belediye Başkanı Şükrü Güçlü, sekreterliğe M. Kemal Özkütük, muhasipliğe

⁵⁷ 23 Haziran 1992, *Son Haber Gazetesi*, Yıl: 1, Sayı: 103, s. 1.

⁵⁸ 19 Kasım Perşembe 1992, Antakya Toplumcu Halk Gazetesi, Yıl: 27, Sayı: 8114, s. 1.

⁵⁹ 26 Haziran 1992, Hatay Gazetesi, Yıl: 37, Sayı: 14568, s. 1.

⁶⁰ 19 Eylül 1992, *Son Haber Gazetesi*, Yıl: 1, Sayı: 178, s. 1; 19 Eylül 1992, Hatay Gazetesi, Yıl: 37, Sayı: 14641, s. 1.

*Ali Yüksel, üyeliklere de Mehmet Narin, Yılmaz Özen, Kazım Kuseyri, M. Celal Civelek, M. Kemal Bu....., Nihat Kıymacı, Ali Kavak ve Yasin Rende ile Recep Ekinci getirildi*⁶¹.

Vakıf Mütevelli Heyeti oluşturulduktan sonra ilk iş olarak Mustafa Kemal Üniversitesi Rektörü Haluk İpek ile tanışmak üzere yeni bir toplantı günü belirlendi. Vali Utku Acun başkanlığında yapılacak olan bu tanışma toplantısı için 9 Aralık 1992 tarihi seçildi. Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi Mütevelli heyetini oluşturan 87 kurucu üye, 9 Aralık 1992 Çarşamba günü saat 15.00'te Ticaret Sanayi Odası Meclis salonunda üniversitemizin kurucu Rektörü Haluk İpek ile tanıştırmak üzere Vakıf başkanı Utku Acun tarafından toplantıya çağırıldı⁶². Bu konudaki karar 2 Aralık 1992 tarihli Vakıf Yönetim Kurulu toplantısında alındı. Mütevelli heyet bu toplantıda yeni Üniversitenin oluşumu ve gelişimi konusunda yeni Rektörün görüş, düşünce ve önerilerini dinleyecekti⁶³.

Toplantı günü gelip çattı ve Vakıf Mütevelli Heyeti, Vali başkanlığında Antakya Ticaret ve Sanayi Odası'nda toplanarak, Rektör ile tanışma merasimi gerçekleştirildi. *Toplantı açılışında konuşan Vali Utku Acun, "Mustafa Kemal Üniversitesi Vakfının kuruluş amacına değinerek; aradan geçen bir yıllık süre içerisinde meydana gelen gelişmeler hakkında bilgi verdi. Ülke normları içerisinde en fazla gencin yüksek öğrenim gördüğü Hatay'da üniversite kurulması için bir yıldan buyana çeşitli platformlarda girişimlerde bulunduğu Vali Acun, Üniversite kurulacak iller arasında Hatay'ın bir kazaya uğraması endişesi yanında, daha işin başında Üniversitenin yeri konusunda kamuoyunda gereksiz bir tartışmanın yaşandığını hatırlatarak; Vakıf sayesinde zaman zaman verilen mesajlarla sürpriz bir gelişmeye meydan verilmediğini söyledi. Kurulan Vakıf kanalıyla Hatay'ın her yönüyle bir Üniversiteye layık olduğu mesajının gerekli yerlere ulaştırıldığını kaydeden Vali Utku Acun, verilen bu mesajların yerine ulaşması neticesinde Vakfın birinci işlevini yerine getirdiğini belirterek, bundan sonraki işlevinin fiilen kurulan Üniversitenin bünyesinde*

⁶¹ 24 Eylül 1992, Hatay Gazetesi, Yıl: 37, Sayı: 14645, s. 1. 25 Eylül tarihli Antakya Toplumcu Halk Gazetesi'nde verilen bir haberde 87 vakıf kurucu üyesi şu şekilde tespit edilmiştir: "İl özel idaresi, Antakya Belediyesi, Erzin Belediyesi, Payas Belediyesi, Hatay Esnaf ve sanatkarlar birliği; Mimarlar Odası, İskenderun Sanayi ve ticaret Odası, Antakya ticaret ve sanayi Odası, Antakya ticaret borsası, ziraat Odası birliği, Defne turizm ve yatırım ve işletmeciliği A.Ş., Özel Hatay Hastanesi, Paymar Ticaret A.Ş., OMZE İNŞ. LTD. ŞTİ., ANDAS yönetim kurulu, Gün-Fa, A-Metal A.Ş., Haz. Mermer A.Ş., İstanbul, Marmara, Ege, Karadeniz, Akdeniz bölgeleri Deniz Tic. A.Ş., Başak Dersanesi, Yusuf İzzettin Çilli, Ali Kavak, Eskiocaklar, Ekinciler, Ulu Önderi anma derneği, M. Kemal Şehoğlu, Halef Günay, Hayrettin Parlar, Bereket Günay, Arif Sami Rende, Nizamettin Yılmaz, M. Fehmi Çankaya, Nevzat Şahin, Gazi Osman Ovalı, Adnan Ovalı, Suphi Duman, Mehmet Beyazıt, Levent mistikoğlu, Yusuf Ceylan, Kazım Kuseyri, Ömer Bayraktar, Kenan Güngör, Mevlüt Gümüş, Mehmet Galioglu, Tahsin Rende, Mahir Rende, Orhan Sait Kalaycıoğlu, Nabi İnal, Rasim İpekçioğlu, Bekir Bayır, Mehmet Bereket, Hüseyin Özbuğday, İffet Özbuğday, Lütfi İngenç, Ali Özbuğday, Hasan korkmaz, Mehmet Ali Çilli, Mehmet Narin, Tuncay Bahadırılı, Garip Yılmaz, Mehmet Karadeniz, Şekip Rende, Yusuf Rende, Ahmet Tamer, Ziver Adalı, Orhan Bahadırılı, Zafer Rende, M. Salahattin Toma, Altan Gökhan Tartıcı, Şükrü Gündoğ, Celal Civelek, Hüseyin Bağlar, Kazım SEcerli, Mehmet Ali Yüksel, Tayfun Kıvrak, Cemal Kavasoglu, M. Fatih Mursaloğlu, M. Metin Tansal, Besim Atalay, Salih Üçyıldız, Kemal Öztürk, Ali Başçetinçelik, Samandağ Belediyesi, Nihat Kıymacı, Murat Güngör, Yıldırım Komava, Sayı:M.M Odası."(25 Eylül 1992, Antakya Toplumcu Halk Gazetesi, Yıl: 26, Sayı: 8073, s. 3)

⁶² 8 Aralık 1992, Hatay Gazetesi, Yıl: 38, Sayı: 14709, s. 1.

⁶³ 05 Aralık 1992, *Son Haber Gazetesi*, Yıl: 1, Sayı: 244, s. 1.

bulunan eğitim kurumlarının bir an önce şekillenerek faaliyete geçmesinde gerekli katkıyı sağlamasıdır.”⁶⁴ dedi. Vali Acun Mustafa Kemal Üniversitesi vakfının örnek bir vakıf olduğunu ve bunu ölümsüzleştirmek istediklerini ifade ederek, vakfın nakit varlığının 3 milyarı aştığını ve hedeflerinin 5 milyar olduğunu belirtti. Konuşmasını tamamlarken vakıf gelirlerini arttırıcı yeni arayışlar da bulunulduğunu bildiren Vali Acun; bu amaçla, kurucu üyelik kapısının yeniden aralandığını ve halen de açık tutulduğunu açıkladı.⁶⁵

Toplantının devamında söz alan Rektör Prof. Dr. Haluk İpek, vakfın kurulmasından duyduğu memnuniyeti dile getirerek, Hatay’a kurulacak üniversitenin çağdaş ve batı standartlarının altında olmayacağını belirterek, aranılan bir üniversite olacağını ifade etti.⁶⁶

Hatay halkının özverili çalışmalarına ve yapılan bütün bağışlara rağmen Vali Utku Acun, Üniversite Vakfının geleceğini garantiye almak istemekteydi. Bu maksatla vakfın mutlaka bir vakfiye mala sahip olması gerektiğini düşünmekteydi. Vakıf gelirlerinin artırılması için arayışların sürdürüldüğünü belirten Vali bu yöndeki tekliflerin değerlendirmeye alınacağını söyledi. Vakfın muhtemel bir olumsuz gelişmeye karşı sağlam ve sürekli bir gelir kaynağına sahip olması gerektiğini kaydetti. Vakıf senedinin imzaya açıldıktan sonra çeşitli kesimlerden kurucu üyelik için talepler geldiğini belirten Vali, yönetim kurulu toplantısında bu konunun da ele alınacağı belirtildi.⁶⁷

Mustafa Kemal Üniversitesi vakıf yönetim kurulu atandıktan sonra ilk toplantısını yaptı ve toplantı sonunda yapılan açıklamada, vakfa kurucu üyeliğin dondurulmasına gerek olmadığına ve gerek dolaylı ve gerekse doğrudan yapılan müracaatlarda halktan gelen kurucu üyelik talebinin yeniden değerlendirilmesi gerektiği bildirildi. Buna göre gerçek şahısların 10 milyon, tüzel kişiliğe sahip kurum ve kuruluşların 20 milyondan az olmamak üzere nakdi veya aynı yardımda bulunmaları halinde kurucu üyeliğe kabul edilmeleri yönünde karar alındığı bildirildi.⁶⁸

Kararlı ve hızlı adımların gerçekleştirilmesine çalışılan Hatay Mustafa Kemal Üniversitesinin Vakıf yönetim kurulu ilk toplantısını yaparak genel durumu ve ele alınması gereken önemli konuları değerlendirdi. Vali Acun başkanlığında geçtiğimiz hafta Cuma günü yapılan toplantıda kurucu üyeliği donduran karar da gözden geçirilerek, vakıf yeni talepleri karşılamak amacıyla süresiz kaldırıldığı bildirildi. Buna göre gerçek şahıslar 10 milyon, tüzel kişilikli kurum ve kuruluşlar ise 20 milyon liradan aşağı olmamak üzere nakdi veya aynı yardımlar/bağışlar karşılığında vakıf kurucu üyesi olabilecek.⁶⁹

⁶⁴ 12 Aralık 1992, *Son Haber Gazetesi*, Yıl: 1, Sayı: 244, s. 2.

⁶⁵ 11 Aralık Cuma 1992, *Antakya Toplumcu Halk Gazetesi*, Yıl: 27, Sayı: 8139, s.1.

⁶⁶ 10 Aralık 1992, *Hatay Gazetesi*, Yıl: 38, Sayı: 14711, s. 1.

⁶⁷ 11 Aralık 1992, *Hatay Gazetesi*, Yıl: 38, Sayı: 14712, s.1.

⁶⁸ 11 Kasım 1992, *Hatay Gazetesi*, Yıl: 37, Sayı: 14686, s. 1.

⁶⁹ 11 Kasım Çarşamba 1992, *Antakya toplumcu Halk Gazetesi*, Yıl: 27, Sayı: 8113, s. 1.

Mustafa Kemal Üniversitesi Vakfı tüzel kişiliğini kazanıp, yönetim kurulunu seçtikten sonra kapılarını Hatay halkından gelen taleplere kapamamış, tam aksine kurucu üye olmak isteyenlere kapılarını açmaya devam etmiştir. Vakfın bu tutumu halkın üniversiteye ve vakfa olan duyarlılığını bir kat daha artırmış, vakıf kurulduktan sonra da kurucu üye kayıtları devam etmiştir.

Vakıf, kuruluşundan bu yana üniversite ile Hatay halkı arasında bütünleşmeyi ve kaynaşmayı amaç edinmiş olup, gerek maddi gerekse manevi olarak Mustafa Kemal Üniversitesi'ne destek olmayı bir görev telakki etmiştir. Ayrıca vakfın bünyesinde kurulan ve üniversitenin inşaat faaliyetlerinin yürütüldüğü BİLTEK A.Ş. vasıtasıyla üniversiteye güçlü destek sağlanması amaç edinilirken, yine Vakfın bünyesinde bulunan HATAŞ ile de vakfa katkı sağlama çalışmaları devam etmiştir.

Vakıf, kuruluş safhasında ve sonrasında devlet imkânlarının yetişemediği alanlara müdahale edebilmeyi, eğitim ve öğretimin başarılı bir seviyede yapılabilmesini, verimliliğin artırılarak genişletilmesini, mali kaynakların güçlendirilmesi için gerekli bina ve tesisler yanında bilimsel araştırma laboratuvarlarının kurulmasını ve ihtiyaç duyulan öğretim üyelerinin teminini amaç edinmiş ve bunların tedarikine çalışmaktadır.

Üniversitenin eğitim, sağlık, kültür, sanat, spor, bilim, sosyal, ekonomik ve fiziksel açılardan gelişmesine katkıda bulunmak için her türlü faaliyette bulunarak ilgili kuruluşlar ile bu sahalarda yetenekli kişilerin çalıştırılmasını teşvik etmekle, bizzat bu tür çalışmaları başlatmak yürütmek, yaymak ve bu suretle toplumda bilimsel, ekonomik, kültürel ve sosyal hizmetlerin geliştirilip yayılması için gerekli görülen her türlü girişim ve tasarrufla bulunmakla sorumludur.

Vakıf ayrıca yurt içinde ve yurt dışında öğretim üyesi yetiştirilebilmesi için lüzumlu her türlü giderin tedarikini yapmaktadır. İlmî ve mesleki araştırmalar için yurt içi ve yurt dışı burslar vermekte, öğrencilere kütüphane ve yurt binaları ile öğretim ve eğitim için her türlü araç ve gereçleri temin ederek giderlerini karşılamaktaydı. Hatay ilindeki yükseköğretim kurumlarınca düzenlenecek her türlü bilimsel faaliyet içeren toplantıların yapılmasında maddi ve manevi destek sağlamakla beraber üniversitenin bir an önce gelişmesi için üst makamlar nezdinde de girişimlerde bulunulması yolunda çalışmalar yapmaktaydı.⁷⁰

Vali Utku Acun, Vakıflar dolayısıyla yaptığı konuşmada, Vakıfların ve vakfiyelerin; anlam, amaç ve önemini tarihi gelişmeleri anımsatarak uzun uzun anlattı. Acun, konuyu değerlendirirken, Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi vakfını örnek gösterere, bu sayede sağlanan mali desteğin 3,5 milyar TL'ye ulaştığını açıkladıktan sonra özele: “Görüldüğü gibi vakıf son derece yararlı, iyi düşünülmüş bir oluşumdur.” bir örgütlenme şeklidir. Temennimiz geçmişte kurulmuş, yaşamakta olan tesislerle yararlı hizmetler veren vakıfların ayakta kalması ve yenileri eklenerek yaşatılmasıdır” dedi.⁷¹

⁷⁰ Mustafa Kemal Üniversitesi Kurma ve Yaşatma Vakfı Bülteni, s. 9-11'den aktarılmıştır.

⁷¹ 10 Aralık Perşembe 1992, Antakya Toplumcu Halk Gazetesi, Yıl: 27, Sayı: 8138, s. 1.

Mustafa Kemal Üniversitesi'nin 1994-1995 açılış töreninde yaptığı konuşmada 1970'li yılların başında Hatay'a yüksek öğretim kurumları kazandırılması için dernek kurulduğuna işaret ederek, bu çalışmaların 1982'de yeni üniversiteler kurulmasına yol açan kanun çıkarken Hatay'ın hatırlanmasını sağlayamadığına dikkat çeken Vali Utku Acun, "Bu seçkin vasıflar ve sahip olduğu imkanları dikkate alarak 1991 lerde Hatay'ın üniversiteye kavuşmasının arayışı içine girdik yeniden. Aydın eğitimsever, hataysever Hataylılarla üniversiteyi amaçlayan vakfımızı kurduk. Vakfımızı oluştururken de üniversitemizin adının Mustafa Kemal olması mesajını da vererek vakfi, Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi Kurma ve Yaşatma ismiyle tescil ettirdik. Halen yeni kurulan üniversiteler, belki de eski üniversiteler arasında parasal birikimleri, gayri menkulleri, şirketleriyle en güçlü üniversite vakıflarından biridir vakfımız. Hemşehrilerimizin desteğiyle tüm olanaklarımızla üniversitemizin yanında ve yakınıdayız.⁷²

Mustafa Kemal Üniversitesi vakfına 30 yeni kurucu üye katılıyor. Edindiğimiz bilgiye göre, bu konuda karar almak üzere Vali Utku Acun, Vakıf yöneticilerini 22 Eylül'de toplanmak üzere genel kurula çağırdı. Genel kurul toplantısında 10 milyonun üzerinde bağış yapan kişiler 20 milyonun üzerinde bağış yapan kuruluşların vakıf kurucu üyeliğine alınması yönünde karar çıkması bekleniyor.⁷³

Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi Vakfı kurucu üye sayısı 115'e yükseldi. Dün yapılan genel kurul sonunda 27 yeni üyenin daha kurucu üyeliğe alınması kabul edildi. 4 Ocak 1993 tarihinden bu yana MKÜ Vakfına kurucu üye olmak üzere başvuran ve bu başvuruları kabul edilen kişi ve kurumlar ile bağış miktarları şöyle:⁷⁴ Mustafa Kemal Üniversitesi Vakfı kurucu üye sayısı 115'e yükseldi. Vakfın kurucu üyeliğine alınan yeni üye ile birlikte MKÜ Vakfı kurucu üyeliği sıfatı kazanan kişiler yaptıkları bağış itibariyle şöyle sıralanıyor:

Vali Utku Acun, Yusuf İzzettin Çilli, Ali Kavak, Halef Günay, Nurettin Parlar, Bereket Günay, Arif Sami Rende, Nurettin Yılmaz, M. Fehmi Çankaya, Nevzat Şahin, Adnan Ovalı, Suphi Duman, Mehmet Beyazıt, Levent Mıstıkoğlu, Yusuf Ceylan, Kazım Kuseyri, Ömer Bayraktar, Kenan Güngör, Mevlüt Gümüş, Mehmet Galioglu, Tahsin Rende, Mahir Rende, Orhan Said Kalaycıoğlu, Nabi İnal, Rasim İpekçioğlu, Bekir Bayır, Mehmet Bereket, Hüseyin Özbuğday, İffet Özbuğday, Ali Özbuğday, Lütfi İnceç, Hasan Korkmaz, Mehmet Ali Cilli, Mehmet Narin, Tuncay Bahadırılı, Garip Yılmaz, Mehmet Karadeniz, Şekip Rende, Yusuf Rende, Ahmet Tamer, Ziver Adalı, Orhan Bahadırılı, Zafer Rende, M. Selahattin Toma, Altan Gökhan, Şükrü Gündag, Celal Civelek, Cemal Kvasoğlu, M. Metin Tansal, Rasim Atalay, Salih Üçyıldız, Murat Güngör, Hüseyin Bağlar, Kazım Secerli, Mehmet Ali Yüksel, Yıldırım Kurnova, Nihat Kıymacı, Kemal Özkütük, Ali Başçetinçelik, M. Fatih

⁷² 12 Ekim 1994, Antakya Toplumcu Halk Gazetesi, Yıl: 29, Sayı: 8687, s. 1.

⁷³ 11 Eylül Cumartesi 1993, Antakya Toplumcu Halk Gazetesi, Yıl: 28, Sayı: 8359, s. 1.

⁷⁴ 23 Eylül Perşembe 1993, Antakya toplumcu Halk Gazetesi, Yıl: 28, Sayı: 8369, s. 1.

Mursalıoğlu, Mahmut Karakaya, saffet Ulusoy, Edip Sağ, İris Şentürk, Hikmet Çınçın, Münip Uslu, Dr. Fevzi Günal, Dr. Naim Gülşen, Şükrü Yetişen, Ali Yiğit, Muhittin Bahadırlı, Hüseyin Yılmaz, Cemil Naseh, İhsan Ökten, Münip Kadayıfçı, Fuat Hoca, Abdo Deletioğlu, Süheyla Tümkaya, Emel Abdulhayaoğlu, Mehmet Narin, (Baba adı Ekrem), Dr. Figen Miski.

MKÜ vakıf kurucusu üyesi olan resmi ve özel kuruluşlar da ilçeler itibarıyla şöyle sıralanıyor: İl Özel İdare Müdürlüğü, Antakya Belediyesi, Hatay Esnaf ve Sanatkârlar Birliği, Eski Ocaklar, Erzin Belediyesi, Ekinciler Demir Çelik A.Ş. , Antakya Mimarlar Odası, Antakya Ticaret ve Sanayi Odası, Defne Turizm Yatırım İşletmecilik A.Ş., Ulu Önderi Anma Derneği, Özel Hatay Hastanesi, Paymar Ticaret A.Ş., OM-ZE İnş., Andas Yönetim kurulu, Gün-Fa, A-Metal A.Ş., Haz. Mermer A.Ş., Başak Dersanesi-İskenderun, Ziraat Odası Birliği, Payas Belediyesi, İstanbul, Marmara, Ege, Akdeniz, Karadeniz Bölgeleri Deniz Ticareti, Ant. Tic. Ve San. Odası, Samandağ Belediyesi, SMMM Odası, İnş. Mühendisleri Odası Birliği, Rem. Müh. İnş. Ve Tic. Ltd. Şti., Rotary Kulübü, Ustaoglu Madencilik , Yazı Demir Çelik San. Ve Tic. A.Ş..⁷⁵

MKÜ Rektörü Prof. Dr. Haluk İpek, kurulan üniversite ile gelecekte çocuklarımıza en iyi mirasın bırakıldığı inancında olduğunu söyledi. Vakıf genel kuruluna katılan ve bir de konuşma yapan Rektör İpek, MKÜ Vakfının çalışmaları ile elde ettiği sonuçların bugün Türkiye’de gittiği her yerde, katıldığı her toplantıda takdirle karşılandığında Tanıl olduğunu anlattı. Rektör Prof. Dr. İpek, Vakıfça yayınlanan kitapçığın giriş bölümünde üniversite ile ilgili düşüncelerini de şöyle özetledi: “Hatay da halkımızın uzun zamandan beri özlemle beklediği Mustafa Kemal Üniversitesi, 10.11.1992 tarihinde 3837 sayılı yasa ile gerçekleşmiş ve fiilen o tarihte kuruluş çalışmalarına başlanmıştır. Ancak, şükranla söylemek gerekir ki Üniversitenin gerçekleşmesinden çok önce kuruluşu tamamlanmış olan Mustafa Kemal Üniversitesi Vakfı, halkımızın bu konuya ne denli sıcak olduğunun güzel bir belgesini oluşturmuştur. Başta valimiz Utku Acun olmak üzere vakfi kuran, kuruluşunda emeği geçen, katkıları olan tüm hemşerilerimize Mustafa Kemal Üniversitesinin saygı ve teşekkürleri vardır. Üniversitesi olan diğer birçok illere örnek teşkil eden bu güzel davranış, Üniversitemizin tarihinde layık olduğu yeri alacaktır.

Mustafa Kemal Üniversitesi Vakfı bünyesinde kurulan Bil-tek A.Ş. bölgemizde birçok projenin gerçekleşmesinde katkılarda bulunacaktır. Mustafa Kemal Üniversitesi Vakfının zamanla Üniversitemizin nitelikli çağdaş bir üniversite olmasında önemli katkıları olacaktır. Unutmamak gerekir ki, “Mustafa Kemal Üniversitesi çocuklarımıza ve torunlarımıza bırakacağımız en güzel miras olacaktır.” Bu açıdan vakfa yapılan her katkı nesiller boyu yapana ve ailesine onur verecektir. Vakfın büyüyerek devam etmesi, Üniversitemizin daha çok gelişmesi ve güçlü olması demektir.⁷⁶

⁷⁵ 23 Eylül Perşembe 1993, Antakya toplumcu Halk Gazetesi, Yıl: 28, Sayı: 8369, s. 3.

⁷⁶ 25 Eylül Cumartesi 1993, Antakya toplumcu Halk Gazetesi, Yıl: 28, s. 3.

Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi bütçesinin 7 Milyar 498 Milyon lira olduğu açıklandı. Vali Utku Acun, 7,5 milyarlık bütçenin 1 Milyar 132 lirasının toplam 115 kurucu üyenin katkısıyla, 4 milyar lirasının da çeşitli şekillerde toplanan yardımlarla sağlandığını, geriye kalan yaklaşık 2,5 Milyar liranın da; toplanan paranın tahvil, banka yasal faiz kısmı olduğunu kaydetti.⁷⁷

Antakyalı başarılı genç işadamı Mahir Rende, Mustafa Kemal Üniversitesi vakfına üye alımının dondurulması kararının yeniden gözden geçirilmesi gerektiğini belirterek, Vakfın olağanüstü toplanıp bu yönde karar almasını sağlamak üzere Vali Utku Acun'a bir mektup yazdı.

Vali önemli gelir kaynağı sağlayabileceğine inandığı bir projesine de yer veren genç işadamı Mahir Rende'nin aynı zamanda Vakıf başkanı olan Vali Utku Acun'a gönderdiği 9 Aralık tarihli mektubunda şu görüşler savunuluyor:⁷⁸

“Büyük Önder ATATÜRK'ün adını taşıyan Üniversitemiz ve vakfının sizin değerli girişiminiz ve önderliğinde kurulması, biz Hataylılar için ayrı bir sevinç kaynağı olmuştur.

Mustafa Kemal Üniversitesi vakfı ilk üyelerinden olma şerefini ben ve ailem olarak ebediyete kadar taşıyacağız.

Vakfımızın Eylül 1993 tarihli ilk genel kurulunda kurucu üye, mütevelli kurul üye alımını dondurma kararını tasvip etmedik. Katılımın az olması ve az bir farkla bu kararın alınması çok üyemiz gibi bizi de üzmüştür. Vakfa destek sağlama yolunun kapandığı fikrine katılıyoruz.

Hayati değeri olan üye alımı kararını, gözden geçirmek ve yeniden tesis etmek üzere olağanüstü genel kurulun toplanmasını tensiplerine arz ederiz.

Düğün, açılış, sünnet v.b günlerde olağanüstü sayıda gönderilen çiçek, sepet ve çelenklerin yerine Mustafa Kemal Üniversitesi vakfına bağışta bulunulmasını tavsiye etmiştir. Bunun için de, bir tavsiye kararı almak, başta Ankara ve İstanbul da bulunan hemşerilerimizin azda olsa ömür boyu katkılarını sağlamak üzere; Hatay da tüm ilçelerde gerekli birimlerin sağlanmasını tensiplerinize sunarız. Hatay iline yaptığınız hizmetlerin yanında, Mustafa Kemal Üniversitesi ve vakfı için yaptıklarımızı tüm Hataylılar gibi biz de takdir ediyor ve şükranlarımızı sunuyoruz.”⁷⁹

Vali Utku Acun'un kurduğu MKÜ Vakfının çok verimli bir yılı geride bıraktığı bildirildi. Vakfın geçtiğimiz günlerde yapılan genel kurulunda, 1994 yılında 4 milyarlık vakıf katkılarına karşılık, halen 11 milyarlık para birikimine sahip olduğu açıklandı. Mustafa Kemal Üniversitesi vakfının BİLTEK A.Ş. sayesinde ayrıca, profesörler evi yapımı, bina kamulaştırma giderlerinin karşılanması, eylemli akademik öğretim üyelerine kira yardımı, arsa alımı ile Ankara'da sosyal amaçlı bina alımını gerçekleştirdiği de belirtildi. BİLTEK'in 1994 yılını 3.6 milyar lira kazançlı kapadığı da belirtildi.⁸⁰

⁷⁷ 27 Eylül Pazartesi 1993, Antakya Toplumcu Halk Gazetesi, Yıl: 28, Sayı: 8372, s. 2.

⁷⁸ 11 Aralık cumartesi 1993, Antakya Toplumcu Halk Gazetesi, Yıl: 28, Sayı: 8436, s. 1.

⁷⁹ 11 Aralık cumartesi 1993, Antakya Toplumcu Halk Gazetesi, Yıl: 28, Sayı: 8436, s. 3.

⁸⁰ 02 Şubat 1995, Antakya Toplumcu Halk Gazetesi, , Yıl: 29, Sayı: 8753, s. 3.

MKÜ Vakfı Kongresi

Mustafa Kemal Üniversitesi Vakfı olağan genel kurula gidiyor. Ahmet Tamer'in ikinci başkanlığını yaptığı Vakıf kongresi 23 Ocak'ta yapılıyor.⁸¹

Hatay Mustafa Kemal Üniversitesinin ihtiyaçlarını karşılama ve geliştirme adı altında oluşturduğu dernek olağan genel kurulunu yapıyor. Başkanlığını Prof. Dr. Mikdat Doğanlar'ın yaptığı MKÜ geliştirme derneği kongresi 23 Ekim çoğunluk sağlanmadığı takdirde ise 30 Ekim'de yapılacak⁸².

Başkanlığını Vali Zeki Şanal'ın yaptığı Mustafa Kemal Üniversitesi vakfı olağan genel kurulun bu ay içinde yapılıyor. MKÜ vakfı kongresi 27 ile 28 Ocak tarihlerinde yapılacak.⁸³

Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi vakfı olağan genel kurulu geçtiğimiz hafta cumartesi günü yapıldı ve Ahmet Tamer başkanlığındaki yönetim kurulu çalışmalarını onaylanırken seçimlerde eski yönetimin tekrar göreve devam etmesi benimsendi. Nabi İnal'ın divan başkanlığını yaptığı kongreye Vali Abdülkadir Sarı, belediye başkanı İris Şentürk ile eski Milletvekili Levent Mıstıkoğlu'da katıldı. Vali Sarı kongredeki konuşmasında, vakıfların önemli hizmetler gerçekleştirdiklerine dikkat çekti. Vakıf başkanı Ahmet Tamer'de çalışma raporunu okurken yıl içinde gerçekleştirilen hizmetlerden, özellikle Tıp Fakültesi Araştırma Hastanesine yönelik çalışmalardan söz etti⁸⁴.

MKÜ Kurma ve Yaşatma Vakfına Bağış Kampanyasında

Hatay Valiliğince önceki akşam İskenderun Yelken Kulüpte işadamlarının onuruna verilen özel dace Mustafa Kemal Üniversitesi Kurma ve Yaşatma Vakfı için de bağış toplandı. Yapılan açıklamada;MKÜ'ye ait 3 fakültenin İskenderun'da yer almasının kararlaştırıldığı bu çerçevede 3 özel şirketin sorumluluk üstlendiği ancak projelendirme için 750 bin YTL'lik bir maliyet gerektirdiği kaydedilerek bunun işadamlarının gönüllü bağışlarıyla karşılanmaya çalışılacağı kaydedildi. Vali Abdülkadir Sarı himayesinde yapılan Antakya ve İskenderun başta olmak üzere 12 ilçemizdeki saygın işadamlarının gönüllü katıldığı bağış kampanyası sonunda toplam 406 bin YTL bağış toplandı. Bağış yapanlar ile tutarları şöyle: Atakaş Şahin Şirketleri: 80 bin YTL, Fuat Tosyalı :80 bin YTL, İlyas Keleş (Nursan Demir Çelik): 50 bin YTL, Reyhanlılı İşadamları: 20 bin YTL, Adil Koç(Haddecilik): 20 bin YTL, İsk. İkem Koleji(Bedrettin Öz): 15 bin YTL, Mesan haddecilik: 10 bin YTL, MKÜ Vakfı yönetim kurulu: 10 bin YTL, Mahmut Kirit (Haddecilik): 10 bin YTL,Kırıkhanlı İşadamları: 10 bin YTL, Necmi Asfuroğlu: 10 bin YTL, Saynur Dış tic. A.Ş.: 7 bin YTL, Mehmet Uygun: 6 bin YTL, Sabahattin Uygun: 6 bin YTL, Binbaylar: 5 bin YTL, Nihat Gümüş: 5 bin YTL,

⁸¹ 10 Ocak 2001, Antakya Toplumcu Halk Gazetesi, Yıl:34, Sayı:10558, s.3.

⁸² 5 Ekim 2001, Antakya Toplumcu Halk Gazetesi, Yıl:34, Sayı:10781, s. 1.

⁸³ 22 Ocak Çarşamba 2003, Antakya Toplumcu Halk Gazetesi, Y. 34, S. 11178, ss. 2.

⁸⁴ 26 Ocak 2004, Antakya Toplumcu Halk Gazetesi, Y.38, s.3.

Erten Elçi: 5 bin YTL, Bülent Kavşak: 5 bin YTL, Opel (Anıl Otomotiv): 5 bin YTL, Yetişen Grubu: 5 bin YTL, Emin Dönmez: 5 bin YTL, İnter Kargo: 5 bin YTL, Görkem Kömür: 5 bin YTL, Hatboru Çelik Boru San.: 5 bin YTL, Narinler Dış Tic.: 5 bin YTL, Mevlüt Gümüş : 5 bin YTL, Altun Gıda mad.: 3 bin YTL, Tahsin yeşilyurt: 2 bin YTL, Atilla Ulutaş: 1 bin YTL, Av. Ali Dünder Çetin: 1 bin YTL, Asım Ercan: 1 bin YTL⁸⁵.

Kuruluş Kanununun Çıkarılması

Hatay'da üniversite kurulması çalışmaları ve tartışmaları devam ederken, Vali ACUN'un yukarıda belirtmiş olduğu başvuru Türkiye Büyük Millet Meclisi Milli Eğitim Komisyonu Başkanlığı'nda görüşülmeye başlanmıştı.

Milli Eğitim Komisyonunda 12.06.1991 tarih ve 1/809 sayılı, 23 numaralı rapor ile "Yükseköğretim Kurumları Teşkilatı Hakkında 41 Sayılı Kanun Hükmünde Kararnamenin Değiştirilerek Kabulüne Dair Kanun ile 78 ve 190 Sayılı Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun Tasarısı (1/809) ile aynı mahiyette olan ve bu Kanunda değişiklikler ve ilaveler yapılmasını öngören kanun tasarısı" görüşülmeye açılmıştı. Kanun teklifleri komisyonun 22.05.1991 ve 29.05.1991 tarihli birleşimlerinde Hükümeti temsilen Milli Eğitim Bakanlığı Başkanlığında, YÖK Başkanı, Maliye ve Gümrük Bakanlığı, Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı, Devlet Personel Başkanlığı Yetkilileri ve söz konusu Teklif sahiplerinin de iştirakiyle incelenip görüşülmüştü. Tasarı ile yukarıda bahsi geçen "2809 Sayılı Yükseköğretim Kurumları Teşkilatı Hakkında 41 Sayılı Kanun Hükmünde Kararnamenin Değiştirilerek Kabulüne Dair Kanun ile 78 ve 190 Sayılı Kanun Hükmünde Kararnamelerde" değişiklik yapılarak yeni kurulacak üniversiteler ve mevcut üniversitelere bağlı olarak kurulacak yeni fakültelerin açılmasıyla alakalı, Hatay Milletvekili Ali Uyar'ın da teklif ettiği (2/299, 2/353) kanun da dahil olmak üzere toplam 61 adet kanun teklifi gündeme getirilmişti. Komisyonun başlatmış olduğu çalışma bu 61 adet kanun teklifi ile aynı mahiyette olması sebebiyle, teklifler tasarıyla birleştirilerek görüşmelerin esastan tartışılmasına karar verilmişti. Yapılan tartışmalar sonucunda bu kanun tekliflerinin tamamı benimsenerek maddelerin görüşülmesine başlanmıştı. Görüşmeler neticesinde tasarı üzerinde yapılan kabul, ilave ve değişiklikler sonucunda; tasarıya ait 29. Madde: "28 Mart 1983 tarihli ve 2809 sayılı kanuna yapılan ilave maddelerle kanun yeniden düzenlenmişti. Bu madde değiştirilerek, Mustafa Kemal Üniversitesinin kurulması ile ilgili madde (Ek 7. Madde) komisyon tarafından adının Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi olarak değiştirilmesi ve bu üniversiteye "Ziraat Fakültesi ile İskenderun

85 16 Haziran 2005, Antakya Toplumcu Halk Gazetesi, Y. 39, S. 11913, s.3.

Mühendislik Fakültelerinin” eklenmesi uygun görülmüş, madde değişik bu şekliyle tasarının Ek 20. Maddesi⁸⁶ olarak komisyondan geçmişti.

Tasarıya ilave olan 20. Madde incelendiğinde bugünkü Mustafa Kemal Üniversitesi'nin bazı birimlerinin Çukurova Üniversitesi'ne bağlı olarak daha önce kurulmuş olan birimlerin dönüştürülmesiyle vücut bulduğu anlaşılmaktadır. Bugün Eğitim Fakültesi olarak bilinen fakültenin aslında söz konusu üniversiteye bağlı Antakya Eğitim Yüksek Okulu'nun fakülteye dönüştürülmesiyle ortaya çıktığı anlaşılmaktadır. Yine Antakya Meslek Yüksek Okulu ve İskenderun Meslek Yüksek Okulu da Çukurova Üniversitesi'nin birimlerinden dönüştürülmüşlerdi. Buna karşılık Fen-Edebiyat Fakültesi, Ziraat Fakültesi, İskenderun İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İskenderun Mühendislik Fakültesi, Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik Yüksek Okulu, Sosyal Bilimler Enstitüsü ve Fen Bilimleri Enstitüsü yeni kurulan birimler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Mustafa Kemal Üniversitesi'nin kuruluşunun tamamlanması amacıyla Türkiye Büyük Millet Meclisine yeni bir kanun tasarısı gündeme getirilmiş ve ilave birimlerin kurulması teklif edilmişti. 03.07.1992 tarihinde yapılan birleşimde 110 sıra sayılı Kanun Tasarısının ek 17. Maddesi görüşülürken, 22.05.1991 ve 29.05.1991 tarihlerinde görüşülen ve kabul edilen “Ek 20. Madde”ye ilavelerin yapıldığı anlaşılmakta ve maddenin (a) ve (b) fıkraları değiştirilmişti⁸⁷. Aynı toplantıda Hatay milletvekilleri Nurettin Tokdemir ve Bestami Teke ile Sinop milletvekili Kadir Bozkurt,

⁸⁶ Yükseköğretim Kurumları Teşkilatı Hakkında 41 Sayılı Kanun Hükmünde Kararnamenin Değiştirilerek Kabulüne Dair Kanun ile 78 ve 190 Sayılı Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun Tasarısı: “Ek Madde 20: Hatay'da Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi adıyla yeni bir üniversite kurulmuştur. Bu üniversite;

1. Rektörlüğe bağlı olarak yeni kurulan Fen-Edebiyat Fakültesi, Ziraat Fakültesi, Çukurova Üniversitesine bağlı Antakya Eğitim YüksekOkul'unun fakülteye dönüştürülmesi ve adı ve bağlantısı değiştirilerek rektörlüğe bağlanılmasından oluşan Eğitim Fakültesi ile yeni kurulan İskenderun İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi ve İskenderun Mühendislik Fakültesinden,

2. Rektörlüğe bağlı olarak yeni kurulan Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik Yüksekokulu ile Çukurova Üniversitesine bağlı iken bağlantıları değiştirilerek rektörlüğe bağlanan Antakya Meslek Yüksekokulu ve İskenderun Meslek YüksekOkul'undan,

3. Rektörlüğe bağlı olarak yeni kurulan Sosyal Bilimler Enstitüsü ile Fen Bilimleri Enstitüsünden oluşur.”

⁸⁶ Ek Madde 17-Hatay'da Mustafa Kemal Üniversitesi adıyla yeni bir üniversite kurulmuştur. Bu üniversite;

a) Rektörlüğe bağlı olarak yeni kurulan Fen-Edebiyat Fakültesi, Mühendislik Fakültesi, Ziraat Fakültesi, Veteriner Fakültesi, Su Ürünleri Fakültesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi ile Çukurova Üniversitesine bağlı Antakya Eğitim YüksekOkul'unun fakülteye dönüştürülmesi ve adı ve bağlantısı değiştirilerek rektörlüğe bağlanılmasından oluşan Eğitim Fakültesinden,

b) Rektörlüğe bağlı olarak yeni kurulan Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik Yüksekokulu, Beden Eğitimi ve Spor Yüksek okulu ile Çukurova Üniversitesine bağlı iken bağlantıları değiştirilerek rektörlüğe bağlanan Antakya Meslek Yüksekokulu ve İskenderun Meslek YüksekOkul'undan,

c) Rektörlüğe bağlı olarak yeni kurulan Sosyal Bilimler Enstitüsü ile Fen Bilimleri Enstitüsünden oluşur (TBMM Tutanakları, B: 93, O:4, 03.07.1992, s. 97-98).

⁸⁷ Ek Madde 17-Hatay'da Mustafa Kemal Üniversitesi adıyla yeni bir üniversite kurulmuştur. Bu üniversite;

a) Rektörlüğe bağlı olarak yeni kurulan Fen-Edebiyat Fakültesi, Mühendislik Fakültesi, Ziraat Fakültesi, Veteriner Fakültesi, Su Ürünleri Fakültesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi ile Çukurova Üniversitesine bağlı Antakya Eğitim YüksekOkul'unun fakülteye dönüştürülmesi ve adı ve bağlantısı değiştirilerek rektörlüğe bağlanılmasından oluşan Eğitim Fakültesinden,

b) Rektörlüğe bağlı olarak yeni kurulan Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik Yüksekokulu, Beden Eğitimi ve Spor Yüksek okulu ile Çukurova Üniversitesine bağlı iken bağlantıları değiştirilerek rektörlüğe bağlanan Antakya Meslek Yüksekokulu ve İskenderun Meslek YüksekOkul'undan,

c) Rektörlüğe bağlı olarak yeni kurulan Sosyal Bilimler Enstitüsü ile Fen Bilimleri Enstitüsünden oluşur (TBMM Tutanakları, B: 93, O:4, 03.07.1992, s. 97-98).

Çanakkale Milletvekili Süleyman Ayhan ve Bursa milletvekili Turhan Tayan'ın ortak imzalarıyla Türkiye Büyük Millet Meclisi Milli Eğitim Komisyonu Başkanlığı'na sunulan teklifle görüşülmekte olan 110 sıra sayılı Kanun Tasarısının yukarıda bahsi geçen Ek 17. Maddesinin (a) fıkrası yeniden değiştirilmiştir. Yeni şekliyle kanunun (a) fıkrasında geçen Veteriner Fakültesinin başına "Kırıkhan Veteriner Fakültesi", Ziraat Fakültesinin başına "Reyhanlı" ibaresinin eklenmesi teklif edilmiştir. Ancak bu teklif itirazlarla karşılaşmıştır. Hatay milletvekillerinden Mehmet Dönen önerenin aleyhinde konuşarak "Hatay'ın 12 tane ilçesi var; diğerleri ne olacak?" şeklinde bir soru yönelmiştir. Bunun üzerine komisyon başkanı ve Aydın milletvekili Nahit Mentеше, Mehmet Dönen'i uyararak önerge aleyhinde konuşamayacağını, ancak önergeyi kabul etmeme hakkının var olduğunu hatırlattıktan sonra, açıklama yapma hakkının sadece önerge sahiplerinden birine ait olduğunu belirtmiştir. Ardından komisyona yönelerek önergeye katılıp katılmadıklarını sormuştur.

Plan ve Bütçe Komisyonu sözcüsü ve Aksaray milletvekili Mahmut Öztürk, "Çoğunluğumuz olmadığından kabul etmiyoruz" cevabını vermiştir. Komisyon başkanı aynı soruyu hükümet kanadına da sormuştur. Hükümet adına soruyu cevaplandıran Milli Eğitim Bakanı ve Bartın milletvekili Köksal Toptan "katılmıyoruz" şeklinde cevaplandırmıştır. Önerge milletvekillerinin onayına sunulmuş ve kabul edilmemiştir. Bunun üzerine komisyon başkanı 17. Maddeyi ilk haliyle tekrar oya sunmuş ve madde tekliften önceki haliyle kabul edilmişti.

Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin 03.07.1992 tarihli 93. Birleşiminin 5. Oturumunda yeni kurulan üniversitelerin durumuyla ilgili 190 sayılı Kanun Hükmünde Kararname'ye ilişkin kanun tasarısı elden geçirilerek, kanuna yapılan ilavelerle üniversitelerin kendi bünyelerini oluşturmalarına ilişkin tasarılar tartışılarak kanunlaştırılmıştır. Bu kanunla eğitim fakülteleri ile birleştirilen eğitim Yüksek Okulları, Teknik Eğitim Fakültesi ile birleştirilen Sanat Eğitimi Yüksek Okul'unun teşkilatı ve mevcut kadroları, personeli, bu kuruluşlarla ilgili 1992 Mali Yılı Bütçe Ödenekleri, bütçedeki ödeneklerin tahakkuka bağlanması yetkisi, bina ve tesisleri, her türlü araç ve gereçleri, malzeme, döşeme, demirbaş ve taşıtlarıyla birlikte her türlü taşınır ve taşınmaz malları birleştirildikleri fakültele devredilmiş sayılır denilmiştir. Bu kanunla yeni kurulan, fakülteye dönüştürülen, fakültelerle birleştirilen ve bağlantısı değiştirilen yükseköğretim kurumlarında uygulamayla ilgili olarak çıkacak sorunlar Yükseköğretim Kurulu kararıyla çözümlenecekti.

Bu kanunla yeni kurulan üniversitelere bağlı olarak açılacak fakültelerin hangi illerde ve ne zaman faaliyete geçirileceğine Milli Eğitim Bakanlığı'nın olumlu yönde görüş bildirmesi halinde Yükseköğretim Kurulu karar verecekti.⁸⁸

⁸⁸ YÖK, Hatay'da Mustafa Kemal Üniversitesi kurulması girişimine yeşil ışık yakmış, Milli Eğitim Bakanlığı'nın istemi üzerine Türkiye'de Üniversite kurulmasında öncelikli illeri bildiren YÖK, bir yıl önce verdiği raporda 40 yeni üniversite kurulabileceği belirtilmiş ve bu yıl üniversite kurulması planlanan 12 il arasında Hatay'a 7. Sırada yer verdi (10 Şubat 1992, Antakya Toplumcu Halk Gazetesi, Yıl: 26, Sayı: 7883, s. 1).

DYP milletvekili Nurettin Tokdemir “gelen gideni ararır” özdeğimini anımsatacak tayin ve atamalara kesinlikle karşı olduğunu vurgulayarak, Vali Acun’un görevde bırakılmasına sevindiğini, ayrıca Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi ile Samandağ ve Reyhanlı İlçelerinde hedeflenen endüstri meslek liseleri konularında da önemli müjdelere verdi. Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi girişimlerinde son aşamaya gelindiğini, YÖK’le her konuda görüş birliği sağlandığını ve üniversitenin programlanan 10 üniversite arasına alındığını müjdeledi. Tokdemir “İş kanuna kaldı. İktidar olduğumuza göre de kanunu çıkartırız” dedi⁸⁹.

Bu oturumda 190 sayılı Kanun Hükmünde Kararname’nin 29. Maddesinde yeni bir düzenlemeye gidilerek, 2809 sayılı Kanun’a yapılan ilaveler ile Mustafa Kemal Üniversitesi ve diğer üniversiteler hakkında alınan karara “üniversitelere bağlanan yükseköğretim kurumlarının teşkilatlarıyla birlikte mevcut kadroları ve personeli ve kuruluşlarla ilgili 1992 Mali Yılı Bütçe Ödenekleri, Bütçedeki Ödeneklerin tahakkuka bağlanması yetkisi, bina ve tesisleri, her türlü araç ve gereçleri, malzeme, döşeme, demirbaş ve taşıtlarıyla birlikte her türlü taşınır ve taşınmaz malları, kanunun 6 maddesi uyarınca Yükseköğretim Kurulu tarafından faaliyete geçirilmelerine karar verildiği tarihte başka bir işleme gerek kalmaksızın bağlandıkları üniversitelere ve Yüksek Teknoloji Enstitülerine devredilmiş sayılır”⁹⁰ şeklinde ilave bir hüküm getirilerek üniversitelerin teşkilatlarına işlerlik kazandırılmaya çalışılmıştır.

Vali Utku Acun, önceki gün ilimize gelen Çukurova Üniversitesi eski Rektörü Mithat Özsan’ın, Hatay MKÜ’nün kurulmasında önemli katkıları olan bir bilim adamı olduğunu söyledi. Hatay’da Üniversite kurulması fikri ilk ortaya atıldığında dönemin ÇÜ rektörü Prof. Dr. Özsan’la görüşerek olumlu yanıt ve desteğini aldığını ifade eden Vali Utku Acun şöyle dedi. “Prof. Dr. Mithat Özsan beyefendinin katkılarıyla Hatay’da Üniversite kurulması teklifini böylelikle YÖK’e kabul ettirmekte zorlandığımızı ifade etmek isterim. Özsan MKÜ’nün manevi mimarıdır. Kendisine bir kez daha şükranlarımı sunuyorum”⁹¹.

Sonuç

Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi’nin 1960’lı yıllarda fikre düşmesinden sonra 1992 yılında Hatay Valiliğine getirilen Utku Acun’un büyük gayreti ve zamanın mülki amirlerinin desteğiyle üniversitenin ilk kuruluş çalışmaları tamamlanmıştır. Mustafa Kemal Üniversitesi kuruluş kanunu çıkarılıncaya kadar bir hayal olarak algılanmış ve gerek ahali ve gerekse bürokraside zaman zaman umutsuz yaklaşımlar sergilenmiştir. Ancak kuruluş aşamasına karar veren Vali Utku Acun, üniversitenin çok yakın bir zamanda kurulup hayata geçirileceğinden hiçbir zaman kuşku duymaksızın çalışmalarına devam etmiş, Ankara-Hatay arasındaki bağları daima sıcak tumaya gayret

⁸⁹ 11 Şubat 1992, Antakya Toplumcu Halk Gazetesi, Yıl: 26, Sayı: 7884, s. 1.

⁹⁰ TBMM Tutanakları, B:93, O:5, 03.07.1992, s. 129-130.

⁹¹ 12 Ocak 1995, Antakya Toplumcu Halk Gazetesi, , Yıl: 29, Sayı: 8734, s. 1.

etmi, hatta Antakya ahalisini neredeyse büyük bir örgütsel yapıya dönüştürerek, üniversitenin her türlü ihtiyacına koşacak bir büyük vakıf kurma aşamasına gelmiştir.

Antakyalılar da zaman zaman kısır bir döngü içerisine girmiş olsalar da, büyük şehirleri büyük üniversitelerin doğurduğu konusunda yapılan konuşmalardan etkilenmiş olduklarını üniversitenin kuruluş aşamasında göstermiş oldukları gayret, yapmış oldukları maddi destekler ve kurulamayacağı yönünde yapılan anti propagandalara kulak asmamakla bu döngüden çıkmaya muvaffak olmuşlardır.

Nihayet 1992 yılında ilk öğrencisini almak üzere YÖK'e müracaat yapan üniversitenin kurucu Rektörü Haluk İpek, içerisinde bir büyük mücadelenin mimarlarından biri olarak, yapmış olduğu açıklamada, üniversitenin çok yakın bir zamanda öğrenci alımına başlayacağını, alınan öğrenciler için şehirde her türlü imkanların hazır hale getirildiğini ve bu imkanı Antakya ve çevre ilçelerinde hizmetine sokmaktan büyük gurur duyacaklarını belirterek, Antakya ahalisine yönelik duygularını dile getirmiştir.

Bu büyük eser bundan sonra Cumhuriyetimizin kurucusu Gazi Mustafa Kemal Atatürk adıyla tanınacaktı. Ancak bu ismin benzerlerinin olması sebebiyle Prof. Dr. Haluk İpek, ismin Mustafa Kemal Üniversitesi olarak değiştirilmesini temin etmişti.

Kaynakça

Tekin, Mehmet, "Üniversite Hatay'ın Yitik Malıdır-Hatay Valisi Utku Acun'la Üniversite Üzerine Sohbet", *Güneyde Kültür Dergisi*, Sayı: 38, Nisan 1992.

Akçora, Erngünöz, "Hatay'ın Anavatan'a İlhakının Türk Dış Politikasındaki Yeri", *Atatürk Araştırmaları Merkezi Dergisi*, Sayı:32, Ankara 1995.

Çankaya, Ali- Ataker, Hasan Nizamettin, *Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler*, C. 3, Ankara 1968-1970.

Çankaya, Ali, *Mülkiye Tarihi Ve Mülkiyeler*, Mars Matbaası Yayınları, Ankara 1968-1969.

Dayı, Esin, "Hatay Devleti ve Hatay'ın Anavatan'a Katılması", *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 19, Erzurum 2002.

Gönlübol, Mehmet – Sar, Cem, *Atatürk ve Türkiye'nin Dış Politikası (1919-1938)*, İstanbul 1963.

Öztürk, Ayhan, "Milletlerarası Antlaşmalar ve Türk - Fransız Antlaşmaları (TBMM Hükümetinin Tanınması ve İlk Siyasi Zaferi)", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt: 1, Sayı: 5, Kayseri 1994.

Selçuk, Hamdi, *Hatay'ın O Günleri*, İstanbul, 1971.

Selçuk, Hamdi, *Hatay'ın O Günleri*, İstanbul, 1971.

Soysal, İsmail, *Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları*, C.I, Ankara 1983.

Sökmen, Tayfur, *Hatay'ın Kurtuluşu için Harcanan Çabalar*, Ankara, 1978.

Sökmen, Tayfur, *Hatay'ın Kurtuluşu için Harcanan Çabalar*, Ankara, 1978.

Sönmez, Şinasi, “İkinci Dünya Savaşı Öncesi İngiliz-Fransız-Türk İttifakının Fransız Basınına Yansımaları (1939)”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Sayı: 63, Güz 2018.

Tekin, Mehmet, *Hatay Tarihi*, Antakya 1993.

Yorulmaz, Şerife, “Fransız Manda Yönetimi Döneminde İskenderun Sancağı (Hatay)’ın Sosyo-Ekonomik ve Siyasal Durumuna İlişkin Bazı Kayıtlar (1918-1939)”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Cilt: 6, Sayı: 22, Ankara 1998.

Gazeteler

Antakya Gazetesi

Atayolu Gazetesi

Dil Gazetesi

Hatay Gazetesi

Kurtuluş Gazetesi

Milliyet Gazetesi

Özyurt Gazetesi

Not: Gazetelerin 1980 sonrası hemen bütün nüshaları taranmış olup, çok fazla yer tutmaması için dipnotlardan takibi önerilmektedir.

Diğer Süreli Yayınlar

<http://www.hatay.gov.tr/IcerikDetay.aspx?IcerikId=239>

Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Döne M : 4, Cilt : 20, Toplantı: 3/ 117 nci Birleşim, 29. 6. 1976.

DÜMAD
WOJMUR

MUSTAFA KEMAL ÜNİVERSİTESİ ZİRAAT FAKÜLTESİ TARIM GÜNÜ KUTLAMALARI (1995-2010)

Ahmet Hayri YILMAZ*
Ekrem TEMİZ**
Gülistan BİNGÖL***

Araştırma Makalesi/ Research Article

Atıf/Cite as: Yılmaz, A. H., Temiz, E. ve Bingöl, G. (2023). Mustafa Kemal Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarım Günü Kutlamaları (1995-2010). *DÜMAD (Dünya Multidisipliner Araştırmalar Dergisi)*, 6(Prof. Dr. Durmuş Ali Arslan Özel Sayısı), 472-503.

Özet

Türkiye genelinde yapılan “Türkiye Tarım Günü Kutlamaları” geleneksel törenlerinden 149’uncusunun yapıldığı 1995 yılında Mustafa Kemal Üniversitesi Ziraat Fakültesi de bu kutlanmaları gelenekselleştirmek amacıyla ilk çalışmalarını başlatmıştır. 1992-2000 yılları arasında yaklaşık 16’cısı düzenlenen programlar her yıldönümünde Hatay’ın üst düzey protokolünün katılımıyla gerçekleştirilmiştir. Bu kutlamalar sırasında tarım ve ziraat sorunları tartışılmakta, zirai üretimin geri kalmışlığının sebepleri, zirai alanda üreticilerin bilinçlendirilmesi ve zirai alanda çalışacak olan işçi ve teknisyenlerin neden yetiştirilemediği gibi konular masaya yatırılmaktadır. Bu çalışmalar sırasında düzenlenen konferans, panel ve sempozyumlarda konuya ışık tutacak bilgi ve tecrübenin paylaşılmasına önem verilmektedir.

Bu makalede Türkiye Tarım Günleri kutlamalarının ziraat fakültelerinde tarım konularına sağladığı katkılar ve Mustafa Kemal Üniversitesi’nin bu konuda yapmış olduğu faaliyetler tartışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: MKÜ, Ziraat, Tarım, Hatay, Antakya, Türkiye.

Abstract

In 1995, when the 149th traditional ceremonies of "Turkey Agriculture Day Celebrations" were held throughout Turkey, Mustafa Kemal University Faculty of Agriculture started its first

* Okul Müdürü, Apaydın Ortaokulu, sukruyilmaz83@gmail.com, Orcid: 0000-0002-4839-3152

** Okul Müdürü, Üçgedik İlkokulu, iarслан_31@hotmail.com, Orcid: 0000-0002-9464-467X

*** Okul Müdürü, Maşuklu Barış Arslan İlkokulu, mustafakemalarslan31@hotmail.com, Orcid: 0000-0003-4419-7944

studies in order to traditionalize these celebrations. The programs, which were held for the 16th time between 1992 and 2000, were held on each anniversary with the participation of Hatay's high-level protocol. During these celebrations, agriculture and agricultural problems are discussed, the reasons for the backwardness of agricultural production, raising the awareness of the producers in the agricultural field and why the workers and technicians who will work in the agricultural field cannot be trained. In the conferences, panels and symposiums held during these studies, importance is given to sharing the knowledge and experience that will shed light on the subject.

In this article, the contributions of the Turkish Agriculture Days celebrations to agriculture issues in agriculture faculties and the activities of Mustafa Kemal University on this subject will be discussed.

Keywords: MKU, Agriculture, Agriculture, Hatay, Antakya, Turkey.

Giriş

Türkiye'de modern tarım uygulamalarına 10 Ocak 1846 yılında İstanbul Yeşilköy'de Ayamama Çiftliğinde açılan Ziraat Mektebi ile başlanmıştır. Tarım ve ziraat mekteplerinin gelişimi 1891 tarihinde, bugünkü anlamıyla yükseköğretim sayılabilecek düzeydeki Bursa Ziraat Mektebi ile 1893 tarihinde de İstanbul Halkalı Ziraat Mekteplerinin açılmasıyla devam etmiştir.

Türkiye Cumhuriyet'inin ilk yıllarına kadar faaliyetine devam eden bu okullardan Halkalı Ziraat Mektebinden mezun birçok genç, 1923 yılından itibaren yurt dışına öğretim ve modern araştırma yöntemlerini öğrenmeleri için gönderilmiştir. 1927 yılında Almanya'ya eğitim öğretime giden gençlerle oradan gelen hocaların oluşturduğu bir Bilim Kurulu, ülkemizin tarımsal durumunu incelemiş ve birçok önerinin yanında modern bir Zirai Yükseköğretimin açılmasını da önermişlerdi. Bunun üzerine 1927 yılında bir yasa çıkartılarak, Yükseköğretimde Tarım ve Ziraat mekteplerinin temelleri atılmıştır.

Ankara'da Yüksek Ziraat Enstitüsü kurulduktan çok kısa bir zaman sonra okulun bünyesine tarım ve ziraat laboratuvarları katılmak suretiyle çağdaş anlamda Türkiye'nin ilk yükseköğretim kuruluda oluşturulmuştur. Bu kurul 30 Ekim 1933 yılında kapılarını açtıktan sonra 1946 tarihli Üniversiteler Yasası ve 1948 yılında çıkarılan Üniversiteler Ek Yasası ile Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi'ne dönüştürülmüştür. Akabinde 1955 yılında Ege, 1957 yılında Atatürk, 1967 yılında Çukurova Ziraat Fakülteleri açılmıştır. Günümüzde ziraat fakültelerinin sayıları 40'ı bulmuştur.

Son yıllarda ülkelerarası rekabetin enerji kaynakları alanından hızla çıkarak su ve gıda gibi temel besin kaynaklarına yöneldiği gözlemlenmektedir. Bu nedenle Ziraat Fakültelerinin önemi gıda, tarım ve hayvancılık alanında nitelikli ve kaliteli işgücü talebinin karşılanmasına yönelik her geçen

gün biraz daha artmıştır. Gazi Mustafa Kemal Atatürk de “Milli ekonominin temeli Ziraattır” sözü ile tarım sektörünün ülke ekonomisindeki önemine ve katkısına vurgu yapmıştır.

Günümüz koşullarında tarım sektörü, istihdam ve ihracat olanağı sağlama, üretim değeri oluşturma, gelir kaynağı ve endüstriye ham madde sağlama ve ulusal beslenmeye katkı sağlama gibi pek çok temel konuda dünyadaki stratejik önemini korumaya ve arttırmaya devam etmektedir. Bu nedenle, küreselleşen dünyada gelişimini sürdüren tarım sektörünün dikkatle izlenmesi, desteklenmesi ve taşıdığı önem nedeniyle rekabet edebilirliğinin sağlanması gerekmektedir. Bu noktada tarım sektörünün “bilimsel bilgi temeline dayalı” olması önem kazanmaktadır. Bu bilimsel bilgi temelini sürdürülebilir kılabilmek amacıyla 1984 yılından itibaren *Türkiye Tarım Günü Kutlamaları* adı altında etkinlikler yapılmakta ve tarım ve gıda yönetiminin yanı sıra bu konuda çalışan ilgili kurum ve kuruluşların sorunları tartışılmakta ve bunlara çareler aranmaktadır. Aşağıda bu günlerle ilgili kutlamalar ve sorunlar üzerinde durulacaktır.

Tarım Günü Kutlamalarının 149. Yıldönümü

Mustafa Kemal Üniversitesi kurulduğunda Türkiye’de tarım öğretiminin 149. Yıldönümü kutlamaları yapılmaktaydı. Üniversitenin Ziraat Fakültesi’nde gün dolayısıyla bir kutlama programı düzenlenmiştir. 10 Ocak Salı günü yapılan kutlama paneller ve konferanslarla tamamlanmıştır.

Toplantıya Hatay Valisi Utku Acun, Çukurova Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. Mithat Özsan, MKÜ Rektörü Prof. Dr. Haluk İpek, Ziraat Fakültesi Dekanı Prof. Dr. Erol Günel, Ziraat Odası Başkanı Celal Civelek, Ziraat Mühendisleri Odası temsilcisi Nuri Rifaioğlu ve üreticiler adına İl Genel Meclisi Üyesi Mühendis Mustafa Berme’nin katılmıştır. Tarım Öğretiminin 149. Yıldönümü kutlamaları Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi bünyesinde gerçekleştirilen kutlama töreni, panel ve konferanslarla tamamlanmıştır.¹.

Toplantılarda yapılan konuşmalarda; tarımla kalkınmanın sağlanabilmesi için önce altyapı şartlarının kurulması gerektiği kaydedilmiştir. Ziraat Mühendislerinin istihdam sorununa da dikkat çekilen konuşmalarda Ticaret Odası salonunu dolduran 200’e yakın izleyiciye ilk konuşmayı, öğrenci sorunları üzerinde duran, öğrenci temsilcisi Müge Uysal yapmıştır. İkinci konuşmayı Ziraat Mühendisleri Odası Temsilcisi Haydar Bükel yapmış ve ziraat mühendislerine gereken önemin verilmediğini, binlerce işsiz meslek mensubu bulunduğunu, çalışanlarında da ekonomik sıkıntı içinde olduklarını anlatmıştır. Ziraat fakültesi Dekanı Prf. Dr. Erol Günel, tarımın tarihçesi üzerinde durmuş ve Ziraat mühendisleri yetki kanununun biran önce çıkarılması gerektiğini savunmuştur. MKÜ Rektörü Prof. Dr. Haluk İpek ise, tarımda en önce altyapı gerektiğini, bunun dışındaki çalışmaların boşuna

¹ 06 Ocak 1995, Antakya Toplumcu Halk Gazetesi, Yıl: 29, Sayı: 8729, s. 1.

zaman harcanması anlamına geldiğini belirtmiştir. Konuşmasının devamında ziraat mühendisliği fakültelerinin fazla olduğu şeklindeki iddiaların gereksiz ve bilgisizlikten kaynaklandığını ileri sürmüştür. Son konuşmayı ise Vali Utku Acun yapmıştır. Vali, 1960’larda tarımda teknik eleman sıkıntısı çekilirken, 1970’lerde de bir şeyin değişmediğini, hata bu yeni dönemde dahi çiftçiye rehberlik ve önderliğin gereği gibi yapılamadığına işaret etmiştir. Vali Acun, Ziraat mühendislerinin işsizliğinden de ciddi rahatsızlık duyduklarını, tarım alanındaki gelişmeler, yenilikleri anlatırken, konuşmasını kaymakamlık ve valiliği döneminde yaşadığı canlı örneklerle de süslemiştir.²

Tarım Öğretiminin 152. Yıl Dönümü Kutlamaları

Türkiye’de Tarım öğretiminin 152. Yıl dönümü dolayısıyla 12 Ocak 1998 Pazartesi günü Mustafa Kemal Üniversitesi’nde bir kutlama töreni düzenlenmiştir. Sabah saat 09.00’da Üniversite salonunda başlayan kutlamalara Vali Gökhan Aydıner’in de katılacağı açıklanmıştır. Törenlerde; Ziraat Fakültesi dekanı Prof. Dr. Kamuran Güçlü, öğrenci temsilcisi Ahmet Sever, Rektör Prof. Dr. Haluk İpek ile Vali Gökhan Aydıner birer konuşma yapmaları planlanmıştır.³

Türkiye’de tarım öğretiminin 152.yılı dolayısıyla düzenlenen törene Vali Gökhan Aydıner, Belediye Başkanı Bekir Karabacak, Rektör Prof. Dr. Haluk İpek, Jandarma Alay Komutanı Cahit Aydın, öğretim görevlileri ile çok sayıda ziraat mühendisi katılmıştır. Gün dolayısıyla yapılan konuşmalar sonrasında meslekte 25 yılını dolduran Ziraat Mühendislerine başarı belgeleri verilmiştir. Akademik aşama kaydeden öğretim görevlilerinin de ödüllendirildiği törende, meslekte 25 yılını dolduranlar da unutulmamıştır. Ziraat Yüksek Mühendisleri Melahat Yapar, M. Reşit Kuseyrioğlu, İsmail Nail Mimaroglu(Yapar), Zeki Özkaya, M. Uğur İpekçi, Gündüz Yurtman, Semra Yurtman, Abdükadir Güney, Sabahattin Özkaya, Mustafa Bermede, Hikmet Tosyalı, Nuri Rifaioğlu (Ergün), İbrahim Dal ve İbrahim Güçlü de onurlandırılmıştır.

Akademik kariyere adım atan öğretim görevlileri Prof. Dr. Osman Biçer, Yrd. Doç. Dr. Okan Şener, Yrd. Doç. Dr. Hüseyin Gözübenli, Yrd. Doç. Dr. Şaban Yılmaz, Yrd. Doç. Dr. Mehmet Mert, Yrd. Doç. Dr. Suat Şahinler ve doktora öğretimini tamamlayan Dr. M. Emin Çalışkan ve Dr. Ersin Can’ın yanı sıra Yüksek lisans çalışmalarını tamamlayan Arş. Gör. Hatice Dağhan, Arş. Gör. Adem Altınalan, Arş. Gör. Ercüment Osman Sarıhan, Arş. Gör. Murat Tiryakioğlu, Arş. Gör. Cahit Erdoğan, Zir. Müh. Nidal Özdemir, Arş. Gör. Şener Tarla, Arş. Gör. Mona Hurigil Gazel, Arş. Gör. Hakan Yıldırım ve Öğrt. Gör. Melisa Özkaya’da törende isimleri okunanlar arasındaydı.

Rektör Prof. Dr. Haluk İpek, Türkiye’nin tarım gerçeğini anlattığı toplantıda, “Ülkemizin gelişmesini ve kalkınma çabalarını zorlaştıran temel bazı sorunlar vardır. Nüfusumuzun %41’i kırsal

² 11 Ocak 1995, Antakya Toplumcu Halk Gazetesi, , Yıl: 29, Sayı: 8733, s. 1.

³ 10 Ocak 1998, Antakya Toplumcu Halk Gazetesi, Yıl:32, Sayı:9647, s.1.

kesimde yaşamakta, aktif nüfusumuzun yarısından çoğu tarımda çalışmaktadır. Ancak bu nüfus, toplam üretimimizin dörtte birinden daha azını üretebilmektedir. Tarım sektörünü Gayri Safi Yurt İçi Hasıla içindeki payı 1990 yılında 17.5 iken, bu oran son yıllarda yüzde 15 seviyesine düşmüştür. Buna karşılık tarımın sivil istihdamdaki payı ise, yüzde 45 ile ağırlığını sürdürmektedir. Tarımın ekonomideki önemi azalırken, nüfusun önemli bir kısmı geçimini tarımla sağlamaya devam etmektedir. Arazi kullanım planlarının bulunmayışı, tarım arazilerinin tarım dışı kullanımının artışı ve erozyon gibi nedenlerle tarım alanları azalmakta, arazi mülkiyetindeki dağılımın bozulmasında küçük işletmelerin payı artmaktadır.

1980 genel tarım sayımı sonuçlarına göre 3 milyon 434 bin olan tarımsal işletme sayısı, 1991 yılında 4 milyon 92 bine yükselmiştir. Bu işletmelerin yüzde 99'u 50 hektarın altında bulunmaktadır. 1980 yılında 5 hektarın altında bulunan işletmelerin toplam işletmeler içindeki payı yüzde 61,1 iken bu oran 1991 yılında yüzde 65,4'e yükselmiştir. Günümüzde bu oranların iyileştiğine dair hiçbir işaret bulunmamaktadır. 1991 yılında işletmelerin yüzde 96,4'ünde bitkisel üretim ve hayvancılık, yüzde 3,6'sında ise yalnızca hayvancılık faaliyeti yürütülmektedir. 1991 yılı tarım sayımı sonuçlarına göre; büyükbaş hayvancılık işletmelerinin yüzde 31,6'sı 20 başın altında bir büyüklüğe sahiptir. Günümüzde bu tabloda da önemli bir değişiklik olmamıştır." ifadelerini kullanmıştır.

Tarım öğretiminin 152. Yılı kutlamaları programı dâhilinde MKÜ Ziraat Fakültesinin ürünlerinin gösterildiği bir sergi de açılmıştır. Sergiyi Vali Gökhan Aydın, Rektör Prof. Dr. Haluk İpek, Belediye Başkanı Bekir Karabacak, Jandarma Komutanı Alb. Cahit Aydın, ile öğretim görevlileri ve konuklar gezmiştir. Sergide MKÜ bünyesinde üretimi yapılan tarımsal ürünlerin yanı sıra hayvansal ürünler de tanıtılmıştır. Yetiştirilen ürünleri inceleyen Vali Gökhan Aydın, yapılan çalışmalardan övgüyle bahsetmiştir⁴.

Tarım öğretiminin 152. Yılı dolayısıyla düzenlenen kutlamalar çerçevesinde MKÜ toplantı salonunda birbirinden ilginç konuşmalar yapılmıştır. Ağırlıklı olarak tarım üretiminin ve eğitiminin önemi anlatılırken ülkemizin tarım alanında kendisine yeten yedi ülkeden biri olduğu düşüncesinin yeniden sorgulanması gerektiği vurgulanmıştır. MKÜ Rektörü Pro. Dr. Haluk İpek "yıllardır söylenen ülkemizin kendisine yeten yedi ülkeden biri olma" durumunun iyi tahlil edilmesi gerekir. Bununla "bir lokma bir hırka" zihniyeti kastediliyorsa söyleyecek bir şey yoktur" dedi.

"GSMH'nın Önemli Bölümü Tarıma Dayalı" adlı konuşmasında Ziraat Fakültesi Dekanı Prof. Dr. Kamuran Güçlü, tarımın ülkemizin en önemli sektörlerden birisi olduğunu belirterek Gayri Safi Milli Hâsılanın önemli bölümünün tarıma dayandığını iddia etmiştir. Bunun ülkenin ekonomik, sosyal ve refah gelişmesinde etkili olduğuna dikkat çeken Güçlü, günümüzde gelişmişlik düzeyi ne

⁴ 13 Ocak 1998, Antakya Toplumcu Halk Gazetesi, Yıl: 32, Sayı: 9649, s. 4-5.

olursa olsun tüm ülkenin tarıma ayrı bir önem verdiğini; ülkelerin gelişmişlik kriterlerinde tarımsal ihtiyaçları kendilerinin karşılamalarına dair büyük hedeflerin olduğunu belirtmiştir. Toprak miktarının da giderek azaldığına dikkat çeken Güçlü, mevcut alanların da tarım dışı kullanıldığını belirterek erozyon tehlikesine karşı da uyardı. Tarımın öğreniminin iyi planlanıp önce ilkokuldan başlaması gerektiğini savunan Güçlü, eğitim düzeyinin statik değil dinamik olması gerektiğini vurgulamıştır.

Rektör Prof. Dr. Haluk İpek ise ülkemizin gelişmesini ve kalkınmasını zorlaştıran temel bazı sorunların bulunduğunu belirterek bunları göz ardı ederek tarım üretiminin ve eğitiminin değerlendirilemeyeceğini belirtmiştir. Tarımı engelleyen sorunların bir alt yapı bozukluğu olarak devam ettiğine dikkat çeken İpek, bu engellerin çağdaş, verimli ve bilimsel metotlarla düzeltilmesi için belirli bir program dâhilinde çalışmalar yapılmasını önermiştir.

İpek, konuşmasının en önemli bölümünde yıllardır söylenen ülkemizin kendine yeten yedi ülkeden biri olma durumunun artık iyi tahlil edilmesi gerektiğini vurguladı. Bununla “bir lokma bir hırka” zihniyeti kastediliyorsa söylenecek bir şey yoktur diyen Rektör İpek, “Ancak, son yıllarda ülkemiz maalesef bu özelliğini de kaybetmiştir” dedi.

Rektör İpek; tarım eğitiminin 152. yılında tarım eğitimi ile ilgili olarak şöyle dedi: “Eğer ülkemiz, tarımını yeniden köklü ve bilimsel bir programla ele alacaksa (ki bunu zorunlu görüyoruz), bu konunun en önemli parçası olan tarım eğitiminin de şüphesiz gerektiği şekilde gözden geçirilmelidir. Tarım eğitiminin temelinde mutlaka teori ve uygulama birlikte ele alınmalıdır. Bu alanda yetişmiş insanımıza çağdaş ve güçlü bir tarım bilgisinin yanında, uygulamaya esas olacak temel becerilerin ve tecrübelerin de kazandırılması gerekmektedir. Büyük planlayan, nitelikli ve çok üreten, satan bir toplum olmak zorundayız, geleceğimiz buna bağlıdır.”

Aydın: “Milletlerin Zenginliğini Üretim Belirler” içerikli konuşmasında daha önceki konuşmacıların değindiği konulara açıklamalar getirerek milletlerin zenginliğini üretiminin belirlediğini söyledi. Üretim konusunda asli olanlar bulunduğunu hatırlatan Aydın, iktisat tarihine bakıldığında zenginliğin sadece tarımsal üretimle olacağına ilişkin bir fikir akımının doğduğunu ancak günümüzde ise üretimin her çeşidine ihtiyaç olduğunu anlattı.

Türkiye'nin coğrafi konumu itibarıyla tarımsal çeşitliliği ve verimi bol bir ülke olduğunu belirten Vali Aydın, “Ancak bu potansiyelimizi tarımsal verimlilik olarak tam anlamıyla değerlendiremiyoruz” dedi. Sorunların çözümünün en doğru yolunun doğru bilgilendirme ile olacağını

ve bu konuda üniversitelere önemli görevler düştüğünü anlattı. Vali Aydın, ilimizde tarımı teşvik ve özendirici çalışmalar başlatacaklarını belirterek tarım öğretiminin 152. yılını kutladı⁵.

Rektör İpek de yeterli toprağı olmayan Japonya'nın dünyaya tarım teknolojileri transfer ettiğini, çölde kavrulmuş İsrail'in en güçlü tarım teknolojisine sahip olduğunu, Türkiye'nin bir vilayeti büyüklüğündeki Hollanda'nın sadece tarımsal girdisinin 18 milyar dolar civarında olduğunu belirtmiştir. İpek ayrıca “Gurur kaynağımız olan GAP projesinde tarımsal yapılaşma dönemindeyiz. Bu yapılaşmada çok hassas davranılmalı, alt yapı çarpıklıklarına asla yer verilmemelidir. Öncelikle toprak seviyesine ve optimum işletme büyüklüklerine, çağdaş toprak işleme, gübrenmesi ve tarımsal ilaçlamanın modern ölçüler içerisinde yapılmasına mutlaka ulaşılması gerekir” dedi.

“Lüzumsuz yere çok sayıda Ziraat Fakültesi açılıyor” düşüncesine de katılmadığını belirten Rektör İpek, ülke olarak kendimize şu soruları sormalıyız: “Ülkemiz hangi tarımsal sorununu çağdaş ölçülerle çözebilmiş ve kendini kanıtlamıştır? Ülkemiz hangi tarım teknolojisini ihraç edebilmiştir? Tarım sektöründe hangi konuda söz sahibiyiz?” dedi⁶.

Tarım Öğretiminin 153. Yıl Dönümü Kutlamaları

Türkiye’de tarım öğretiminin 153. Yıldönümü dolayısıyla Hatay Mustafa Kemal Üniversitesinde düzenlenen törenlere Vali Gökhan Aydın ile Rektör Prof. Dr. Haluk İpek de katılıyor. Rektörlük bahçesinde sabah 09.00’deki çelenk sunma töreninin ardından üniversiteye ait mavi amfi salonunda başlayan törende ilk olarak MKÜ Ziraat Fakültesi Dekanı Prof. Dr. Kadriye Çağlayan açış konuşmasını yapmıştır. Bunu öğrenci temsilcisi ve Ziraat Mühendisleri Odası adına il temsilcisi ziraat yüksek mühendisi Ahmet Sever ile İl Tarım Müdürü Haydar Bükel birer konuşma yapmıştır.

Tören sonlarına doğru Rektör Prof. Dr. Haluk İpek ve Vali Gökhan Aydın de 153. yıldönümü dolayısıyla konuşmalarını yaparak “Cumhuriyet döneminde bahçe bitkileri” konulu konferansı izlemiş ve plaket ile kutlama belgeleri dağıtmışlardır. Törenin ardından da sanat galerisindeki serginin açılışı gerçekleştirilmiştir⁷.

Türkiye’de tarım öğretiminin 153. yıldönümü dolayısıyla düzenlenen törende konuşan Rektör İpek, ülke gerçeklerini dikkate alarak özellikle tarım sektöründeki sıkıntıları çözebilmek için sorunun köküne inmek gerektiğini, bunun dışındaki oluşumların zaman israfından başka bir şey olmadığı gibi

⁵ 13 Ocak 1998, Antakya Toplumcu Halk Gazetesi, Yıl: 32, Sayı:9649, s.3.

⁶ 14 Ocak 1998, Antakya Toplumcu Halk Gazetesi, Yıl: 32, Sayı: 9650, s.3.

⁷ 11 Ocak 1999, Antakya Toplumcu Halk Gazetesi, Yıl:33, Sayı:9952, s.5.

sıkıntıları arttırmaktan başkaca yarar da sağlayamayacağını belirterek “ülkemizin geleceği buna bağlıdır” demiştir.

Rektör konuşmasında, yeni açılan ziraat fakültelerinin gereksiz olduğunu söyleyenlerin büyük yanlış içinde olduklarının altını da çizerek şöyle konuştu:

“Yüce Atamızın direktifleri ile çağdaş uygarlık düzeyini hedef alması gereken ülkemiz, başta tarım sektörü olmak üzere, çeşitli sektörlerde hâlâ büyük sıkıntılar yaşanmaktadır. Bu sorunların temeline inmeden ve gerekli alt yapıları oluşturmadan geçirilen zaman, sıkıntıları arttırmaktan başka bir işe yaramayacaktır. Suçlamalarla geçirdiğimiz zamanımızda, gerçeği görmek ve alt yapıyı, zor da olsa onarmak zorundayız. Ülkemizin geleceği buna bağlıdır. Çok önemli eğitim dallarından birisi olan tarım eğitimini sulandırmak, hele hele yeni açılan ziraat fakültelerinin lüzumsuz olduğunu söyleyebilmek konuyu hiç kavrayamamakla eş anlamlıdır. Eğitimin önemi hiçbir zaman tartışılmaz. Bunun yanında ülkemizde çözüm bekleyen yığınla tarımsal sorunlar da vardır. Böyle bir ortamda işsizler ordusu içerisinde Ziraat Mühendislerinin bulunmasının ciddi ve gerçekçi bir analizin yapılması gerekir.

Ülkemizin gelişmesini ve kalkınma çabalarını zorlaştıran temel bazı sorunlar vardır. Nüfusumuzun % 41’i kırsal kesimde yaşamakta, aktif nüfusumuzun yarısından çoğu tarımda çalışmaktadır. Ancak bu nüfus, toplam üretimimizin dörtte birinden daha azını üretebilmektedir⁸. Rektör İpek’in konuşma yaptığı bu konferansta konuşan Prof. Dr. Kadriye Çağlayan yaptığı konuşmada; Ülkemizde tarım öğretiminin Cumhuriyet döneminden günümüze kadar ki gelişimi hakkında bilgi vermiştir. Çağlayan, bütün dünya da hızla gelişen sanayileşme ile birlikte, tarım alanlarının sürekli azalış göstermesine karşın tarım alanlarının daha etkin ve verimli bir şekilde kullanımı ve sürdürülebilirliğinin sağlanması için bütün gelişmiş ülkelerin tarım politikalarının bunu ana hedef haline getirdiği söylendi.

1993 yılında öğretime başlayan ve geçtiğimiz iki dönemde toplam 58 mezun veren MKÜ Ziraat Fakültesinin kısıtlı imkânlara rağmen araştırma ve uygulama ağırlıklı bir eğitim-öğretim programı çevresinde hem teorik hem de pratik bilgi birikimine sahip Ziraat Mühendisleri yetiştirmeyi hedeflediğini ifade etmiştir. Çağlayan, MKÜ Ziraat fakültesinin araştırma ve uygulama çiftlikleri kurmaya çalıştığını, bu çiftliklerde aynı zamanda tarımsal üretim faaliyetlerinin bölge çiftçisine rehberlik etme çabasında olduğunu söyledi. Bu amaç çevresinde Hatay merkez ve ilçelerdeki faaliyetlerini anlatan Çağlayan konuşmasını şöyle noktalandı: “Ülkemiz ekonomisinin de son yıllarda sanayiye doğru yönelmesine rağmen, tarım sektörü ülke ekonomisinde hala önemli bir yer tutmaktadır. Toplam ulusal gelirimizin %14.5’i tarımsal üretimden sağlanırken, sanayide kullanılan

⁸ 12 Ocak 1999, Antakya Toplumcu Halk Gazetesi, Yıl:33, Sayı:9953, s.1.

ham maddenin yaklaşık %75'i ve toplam ihrac gelirimizin yaklaşık %20'si tarım sektöründen elde edilmektedir. Ayrıca ülkemiz tarımı toplam çalışan nüfusun yaklaşık %47'sine istihdam sağlamakta ve 65 milyon nüfusu beslemektedir. Ülkemiz ekonomisinde böylesine önemli yere sahip bir sektörün, daha üretken ve verimli hale gelmesi, her açıdan rekabetin artacağı 21. yüzyılın eşğine geldiğimiz bu günlerde, tarımla ilgili herkesin en önemli sorumluluğu bu olmalıdır. Bu bağlamda, konusu ile ilgili yeterli teknik ve pratik bilgi ve beceriye sahip, dünyadaki bilimsel ve teknolojik gelişmeleri yakından takip eden, hür düşünen, araştıran, geliştiren ve bu yetilerini devlet ve milletin ekonomik ve sosyal kalkınması yönünde kullanan Ziraat Mühendislerinin yetiştirilmesi, bu sektöre yapılacak en büyük katkı olacaktır.”

Daha sonra öğrenci temsilcisi olarak söz alan MKÜ Ziraat Fakültesi 4. Sınıf öğrencisi Nevzat Evren, Ziraat fakültesi ve kampüsündeki eksiklik olarak gördüğü ve giderilmesini istedikleri sorunları dile getiren bir konuşma yaptı.

Ziraat Mühendisleri Odası Hatay İl Temsilcisi Ziraat Yüksek Mühendisi Ahmet Sever de, tarım mühendislerine imkan verildiği takdirde, sanayide elde edilen milli hasılaya yakın bir hasıla oluşturulacağına ve insan beslenmesinde çok önemli olan bitkisel ve hayvansal gıdeleri insana zarar vermeyen özelliklerde yetiştirmeye yani daha az zirai ilaçlı, gübreli ve sağlıklı besinler sunabilme imkanlarını hazırlayabileceklerini ve böylece insanların daha sağlıklı beslenebilmelerine yardımcı olabileceklerini söyledi. Ziraat fakültelerinin sayılarının ülkemiz tarım potansiyeline göre belirlenerek tarım öğretiminin yanında yabancı dil, bilgisayar öğretimine de önem verilerek kurumsal bilgilerin grafiklerle pekiştirilmesi ve geliştirilmesi için yeterli sürenin sağlanarak ve staj uygulaması yapılarak öğrencilerin yetiştirilmesinin gerektiğine dikkat çekti.”

Ahmet Sever'in ardından kürsüye gelen Hatay Tarım İl Müdürü Ziraat Yük. Müh. Haydar Bükel de yaptığı konuşmada tarımın Türkiye'deki ve dünyadaki önemiyle ilgili şu bilgileri verdi: “Tarım sektörünün ana görevi toplum bireylerinin beslenme, barınma ve giyim gibi ana ihtiyaçlarını yeterli ve nitelikli olarak sağlamaktır. Ülkemizin içinde bulunduğu ekonomik dar boğazlardan kurtulmada istihdam yaratmak ve ihracata da daha geniş ölçüde katkıda bulunmak amacıyla, kalkınmamız için gerekli döviz ihtiyacımızı sağlamaktır. Bu yönüyle her zaman ekonomide ihmal edilemeyecek bir yeri olan tarım sektörünün geliştirilmesi konusu uzun yıllardan beri Türkiye'de temel sorunlar arasında yerini almaya devam etmektedir. Bu amaçla büyük yatırımlar yapılmakta ve çabalar sürdürülmektedir. Ülkemiz dünya tarımında önemli bir yere sahiptir. Ülkemiz narenciye, zeytinyağı, tütün, çekirdeksiz kuru üzüm, kuru incir, iç fındık, kuru kayısı, antepfıstığı, baklagiller, afyon sakızı ve pamuk üretiminde dünyada önemli bir yere sahiptir.

Tarımda başlatılan modernleşme çabaları sonucunda bugün bitkisel ve hayvansal üretimde önemli gelişimler sağlamış ise de tarımdaki mevcut potansiyel yeterince kullanılmadığından istenilen verimlilik düzeyine ulaşılamamıştır. Tarımda modernleşme, önemli girdilerden olan tohumluk ıslah, gübre ve makine kullanımı ile sulama gibi çağdaş teknolojileri kullanmakla mümkün olacaktır.

Türkiye nüfusu hızla artan bir ülke konumunu devam ettirmektedir. 1980’li yıllarda %2,5 düzeyinde olan nüfusun artış hızının, son yıllarda %2 civarında düşmüş olmasına rağmen, halen yüksek düzeydedir. Toplam nüfusumuzun %59’u kentlerde, %41’i köylerde yaşamaktadır. Kırsal kesimde yaşayan nüfusun bu denli yüksek oranda olması Türkiye’nin bir tarım ülkesi olma özelliğinin en önemli göstergesidir.” dedi.

Hatay’ın Türkiye tarımındaki yeri ve önemi hakkında bilgiler vererek konuşmasını sürdüren Bükel, “Türkiye tarımında Hatay ilimiz önemli konuma sahiptir. Poli-kültür tarımının yapıldığı ilimizde bahçe ve tarla sebzeçiliği, pamuk, buğday, zeytin, narenciye ve mısır tarımı en önemli ürünleri oluşturmaktadır. Son yıllarda örtü altı sebzeçiliği modern sera yapım çalışmaları başlatılmış bu yönde de çok olumlu sonuçlar alınmıştır. Ayrıca İl Özel İdare çalışmaları başlatılmış bu yönde de çok olumlu sonuçlar alınmıştır. Ayrıca İl Özel İdare bütçesinden tarıma kaynak aktararak zeytinciliğin teşvik edilmesi düşünülmüş, çiftçilerimiz de bu yönde büyük rağbet göstererek son 4 yıl içerisinde 400 bin tüplü zeytin fidanı dağıtımı yapılmıştır.

Sonuç olarak: Tarımda Modern Teknoloji yeterli girdi, bol ve kaliteli üretim, tarımla uğraşanların refahı ihracatın artırılması, tarımda çevre korunması ve çevre güvenliği, kırsal alanda sosyal-kültürel gelişme ve güvenliğin sağlanması ana hedefimiz olmalıdır. Bu hedeflerin gerçekleşebilmesi, halkımızın daha yüksek bir hayat standardına kavuşması için yapılacak çalışmalarda en büyük sorumluluk ve görev hiç kuşkusuz üniversitemize ve biz ziraat mühendislerine düşmektedir.” dedi.

Prof. Dr. Haluk İpek yapılan bu konuşmalardan sonra Hatay Valisi Gökhan Aydın’er’e Hatay tarımının gerçekleştirilmesinde MKÜ üniversitesine verdiği destekten dolayı bir plaket verdi. Ardından da emekli öğretim üyesi Prof. Dr. Mehmet Dokuzoğuz; “Cumhuriyet Döneminde Bahçe Bitkileri Tarımındaki Gelişmeler” konulu bir konferans verdi. Sanayi ve tarımın birlikte gelişmesinin gerekli olduğunu söyleyen Dokuzoğuz; 70’li yıllara kadar artan tarım ürünleri ihracatının, sanayi ürünlerine karşı oranının yüksek olduğunu sonraki yıllarda endüstrileşme dolayısıyla sanayi ürünlerinin ihracatımızın, tarım ürünleri ihracatına oranla arttığını fakat bunun tarım ürünleri üretiminin düştüğü anlamına gelmediğini söyledi.

Türkiye’de tarımla ilgili üretimin yalnız %1,9’unun ihraç edilebildiğini söyleyen Dokuzoğuz bunun önemli bir konu olduğunu ayrıca üretimi yapılan ürünlerin yeterli muhafazasının

sağlanmamasının ürünlerde %25 gibi bir bölümün kaybına sebep olduğunu, mevcut soğuk hava depolarının ihraç tarım ürünlerinin ancak %5'ini alabileceğini ve bu anlamda gelişmeler gerektiğini söyledi. Kalite kontrolü ve standardizasyonunun önemine değinen Dokuzoğuz, dünyada üretilen fındığın %75'inin Türkiye'de üretilmesine karşılık ilk raportör ülkenin İspanya oluşunun bir konuda kaygılara sebep olduğu daha sonra yapılacak çalışmalardan netice alınarak raportörlüğün Türkiye'ye verilmesinin sağlandığını" söyledi.

Konferans sonunda meslekte yılı dolduran Ziraat Mühendisleri, Erol Güven, Mithat Doğanlar, İhsan Akyurt, Suphi Arslan, Abdurrahman Yiğit'e ayrıca 153. yıldönümü anısına da Kadriye Çağlayan, Semir Seyfettin, Hüseyin Hüsnü Tekin, Hüseyin Varlıbaş, Emin İnal, Beyza Erdem ve Muhittin Hatem'e plaket verildi.

Tören sonunda MKÜ SANAT galerisinde Bahçe Bitkileri, Süt Teknolojisi, Bitki Koruma, Tarla Bitkileri, Zootekni, Toprak Peyzaj Mimarlığı, Tarımsal Yapılar ve Sulama Bölümlerinin projelerinin yer aldığı sergi gezildi. MKÜ Ziraat Fakültesi bölümleri tarafından üretilen ürünlerin de satışa sunulduğu serginin ardından törenler sona erdirildi⁹.

Tarım Öğretiminin 154. Yıl Dönümü Kutlamaları

Mustafa Kemal Üniversitesi Ziraat Fakültesinde "Türkiye Tarım Öğretiminin 154. Yıldönümü" kutlamaları Rektör Prof. Dr. Haluk İpek'in anıta çelenk sunup saygı duruşunda bulunmasının ardından Alahan kampüsünde düzenlenen törenlerle başladı. Törende: Fakülte Dekanı Prof. Dr. Kadriye Çağlayan, öğrenci temsilcisi, Ziraat Mühendisleri Odası adına Ahmet Sever'in konuşmalarının ardından Rektör Prof. Dr. Haluk İpek ile Vali Yener Rakıcioğlu da konuşmalarını yapmıştır. Ziraat fakültesi aktivitelerinin sergilendiği slâyt filminin ardından da plaket ve kutlama belgelerinin dağıtım töreni yapılmıştır.¹⁰.

Hatay Valisi Yener Rakıcioğlu, Türkiye'de Tarım Öğretiminin 154. yıldönümü nedeniyle Mustafa Kemal Üniversitesi'nin düzenlediği törende yaptığı konuşmada, devlet eliyle, 657 sayılı yasa ile Türkiye'de zirai potansiyelin arttırılamayacağını vurguladı ve bu konuda ziraat mühendislerine ve öğrencilere nasihatlerde bulundu.

MKÜ Alahan Kampüsünde düzenlenen törende Vali Yener Rakıcioğlu konu ile ilgili şunlara değindi: "Hiçbir mühendis arkadaşım 657 sayılı yasaya uygun olarak bu fakülteyi bitireceğini ümit etmesin. Eğer böyle bir beklenti ile burada okuyorlar ise, biz onlardan geniş anlamda istifade edemeyiz. 657. sayılı yasa ile ne Türkiye'nin sanayisi kalkınır, ne de zirai potansiyeli gelişir. Önemli

⁹ 12 Ocak 1999, Antakya Toplumcu Halk Gazetesi, Yıl:33, Sayı:9953, s.2.

¹⁰ 12 Ocak 2000, Antakya Toplumcu Halk Gazetesi, Yıl:33, Sayı:10255, s.1.

olan genç arkadaşlarımızı o şekilde yetiştirelim ki, kendileri teşebbüs kabiliyetlerini, çalışma ortamlarını yaratabilsinler. Devletin çiftlikleriyle, devletin tarımsal potansiyelleriyle, tarım politikalarımızı istediğimiz yere götüremeyiz. Ancak çok süratli bir şekilde bu müesseselerin tasfiye edilmesi ve esas sahiplerine devredilmesi lazımdır. Bu şeref sanıyorum bu genç arkadaşlarımızda olacak. Bizim neslimiz Türkiye’yi sabandan bu döneme taşıdı. Gelecek nesil Türkiye’yi 21. yüzyılda dünyanın tarımsal potansiyel açısından ihracatta en önemli ülkeleri arasına getirecektir.”¹¹

Türkiye’de Tarım Öğretiminin 154. yıldönümü nedeniyle düzenlenen törende, mesleklerinde 25. yılını dolduran ve aşama kaydeden Ziraat Mühendislerine plaket ve teşekkür belgeleri verildi. Ziraat Yüksek Mühendisleri Ali Ekşi ve Nizamettin Tohma’ya mesleklerinde 25. yıllarını doldurmaları anısına birer plaket verilirken, doktorasını ve yüksek lisansını tamamlayıp aşama kaydederek birer teşekkür belgesi alan Ziraat Mühendisleri de şöyle sıralandı: Prof. Dr. Abdurrahman Yiğit, Yrd. Doç. Dr. Erdal Sertkaya, Yrd. Doç. Dr. Mehmet Aslan, Yrd. Doç. Dr. Buket Güler, Yrd. Doç. Dr. Mustafa Didin, Yrd. Doç. Dr. Nuray Şahinler, Yrd. Doç. Dr. Soner Soylu, Yrd. Doç. Dr. Şeref Kılıç, Dr. Sebahhatin Çürük, Dr. Şerafettin Kaya, Ziraat Yüksek Mühendisi Oğuzhan Doğanlar, Ziraat Yüksek Mühendisi Aşiyen Alkan, Ziraat Yüksek Mühendisi Figen Keskin, Ziraat Yüksek Mühendisi Gülcan Tarla, Ziraat Yüksek Mühendisi Mithat Karanlık, Ziraat Yüksek Mühendisi Selda Öktem, Ziraat Yüksek Mühendisi Yasemin Şekerden¹².

Tarım Öğretiminin 155. Yıl Dönümü Kutlamaları

Mustafa Kemal Üniversitesi’nde Türkiye’de Tarım Öğretiminin 155. Yıldönümü dolayısıyla bir tören düzenlenmiştir. Vali Yener Rakıcioğlu ile Rektör Prof. Dr. Haluk İpek’in de katılarak konuşma yaptıkları törende fakülte dekanı Prof. Dr. Kadriye Çağlayan ile Ziraat Mühendisleri Odası başkanı Ahmet Sever de birer konuşma ile günün anlamına uygun görüşlerini aktarmışlardı. Alahan Kampüsündeki bu törenin ardından Prof. Dr. Nurettin Kaşka; “Cumhuriyet Dönemi Boyunca Ziraat Mühendislerinin Meyvecilik Alanına Katkıları” konusunda bir konferans vermiştir. Ardından plaket ve kutlama belgeleri dağıtılmıştır. Ayrıca sosyal tesislerde de günün anısına bir kokteyl ikramında bulunulmuştur.¹³

Ziraat Fakültesinde yapılan “Türkiye’de Tarım Öğretiminin 155. Yıldönümü” kutlama törenine Vali Yener Rakıcioğlu, Rektör Prof. Dr. Haluk İpek’in yanı sıra diğer yetkililer katılmıştır. Törenler üniversitenin Alahan kampüsünde yapılmıştır¹⁴.

¹¹ 13 Ocak 2000, Antakya Toplumcu Halk Gazetesi, Yıl:33, Sayı:10254, s.3.

¹² 13 Ocak 2000, Antakya Toplumcu Halk Gazetesi, Yıl:33, Sayı:10254, s.1.

¹³ 9 Ocak 2001, Antakya Toplumcu Halk Gazetesi, Yıl:34, Sayı:10557, s.1.

¹⁴ 10 Ocak 2001, Antakya Toplumcu Halk Gazetesi, Yıl:34, Sayı:10558, s.1.

Hatay Valisi, Yener Rakıcıoğlu, MKÜ Alahan kampüsü konferans salonunda düzenlenen “Türkiye’de Tarım Öğretiminin 155. Yıldönümü” törenindeki konuşmasında, tarım bölgesi olan Hatay’ın, tarım ile ilgili birçok sorunla boğuştuğuna, bunlardan birinin de sulama sorunu olduğuna dikkat çekmiştir. Hatay’da 657 sayılı yasayla yani memur zihniyetiyle, ekonominin, tarımın, çiftçinin kalkınamayacağına değindi ve tarımda radikal, köklü tedbirlerin alınmasının şart olduğunu vurguladı. Vali Rakıcıoğlu, Hatay’da tarımın kapasitesinin yükseltilebilmesi için, Ziraat Fakültelerinden mezun olacak öğrencilerin özel sektörle beraber tarımın geliştirilmesine yönelik projeler geliştirmesi yönünde çalışmalar yapması gerektiğinin altını çizdi. MKÜ’nün bu yönde yapacağı araştırmalarla tarımdaki kalkınmaya destek verilmesinin gerekliliğini dile getirdi. Hatay’da büyük bir narenciye potansiyeli olduğunu vurgulayan Vali Yener Rakıcıoğlu, “Özellikle Erzin ve Dört Yol’da parasal katkısı yıllık 70-80 trilyon liralık narenciye kapasitesi var. Burada sistemli ve bilimsel çalışmalar yapılırsa bu miktar gelecek sezon iki katına çıkarılabilir. Bu nedenle il bazında narenciye üreticilerini her yönüyle eğitecek bir teşkilata ihtiyaç var. Bu teşkilat yarı özel, yarı devlet olmalı ve bu teşkilat en kısa sürede oluşturulmalıdır” dedi.

Vali Yener Rakıcıoğlu, Hatay ilindeki sulama sorununa değinirken, bu konuda sözü Yarseli Barajı’na getirdi ve bu barajın su tutma seviyesini yöresel imkanlarla yüzde 25 oranında artıracıklarını, bunu da gelecek sezona yetiştireceklerini ifade etti. 300 milyar lira tutarındaki proje için Hatay’a Hizmet Vakfı’ndan ve İl Özel İdaresinden kaynak aktarımı yapacaklarını belirtti¹⁵.

MKÜ Rektörü Prof. Dr. Haluk İpek, düzenlenen etkinlikte konu ile ilgili yaptığı konuşmada şunları dile getirdi. “Hızlı nüfus artışına paralel olarak gerek dünyada, gerekse ülkemizde tarımın önemi her geçen gün daha da artmakta, tarımsal üretimi ve verimi artırmaya yönelik yoğun çalışmalar yapılmaktadır. Yüce Ata’mızın direktifleriyle çağdaş uygarlık düzeyini hedef alan, bütün çabalarını, buna yönlendiren ve kalkınma yolunda büyük mesafeler kat eden ülkemiz, diğer sektörlerde olduğu gibi tarım sektöründe de hala büyük sıkıntılar yaşamaktadır. Özellikle gelişmenin çok yoğun bilgi birikimine, bilimsel araştırma ve uygulamaya sıkı sıkıya bağlı olduğu tarım alanında eğitimin önemi her geçen gün daha da artmakta, bilgisizliğin verdiği zarar ve kayıplar önemli boyutlara ulaşmaktadır. Böyle bir ortamda yetki ve sorumlulukların daha da artmasını ve tarımsal üretim sürecinde daha büyük oranda bilgi ve becerileri ile yer almalarını beklediğimiz Ziraat Mühendislerinin işsizler ordusu içerisinde yer almaların, bize göre gerçekçi analizler ve köklü tedbirler gerektiren bir çarpıklığın göstergesidir. Ülkemizde tarım sektörünün gayri safi yurt içi hasıla içindeki payı giderek düşmekte, buna karşılık tarımın sivil istihdamdaki payı ağırlığını korumakta, tarımın ekonomideki önemi azalırken, nüfusun önemli bir kısmı geçimini tarımla sağlamaya devam etmektedir. Diğer yandan

¹⁵ 11 Ocak 2001, Antakya Toplumcu Halk Gazetesi, Yıl:34, Sayı:10559, s.1.

arazi kullanımlarının artışı ve erezyon gibi nedenlerle tarım alanları azalmakta, arazi mülkiyetindeki dağılımın bozukluğu sonucunda küçük işletmelerin payı artmaktadır. Temelde, tarımımızı engelleyen sorunlar bir altyapı bozukluğu olarak devam ediyor ise öncelikle bu engellerin çağdaş, verimli ve bilimsel metodlarla düzeltilmesi için belirli bir program içerisinde çalışmalar yapılmalıdır. Uzun yıllardır ülkemizin kendisine yeten bir ülke olarak gösterilmesi, globalleşme çabası içerisinde bulunan dünyamızda ciddi bir analize tabi tutulmalıdır” dedi.

MKÜ Ziraat Fakültesi Dekanı Prof. Dr. Kadriye Çağlayan düzenlenen etkinlikte yaptığı konuşmada: “Sekiz yaşını henüz tamamlamış olan fakültemizin temel hedefleri olan eğitim-öğretim, araştırma ve yöre çiftçisinin kalkınmasına yardımcı olma konusunda neler yapmış olduğunu kısaca özetlemek istiyorum. Bu güne değin 192 öğrenci fakültemizden mezun olmuştur. Bu öğrencilerin büyük bir çoğunluğu farklı özel kurumlarda iş bulduğunu, bazılarının da fakültemiz bünyesinde araştırma görevlisi olarak çalıştığını memnuniyetle vurgulamak isterim. Ülke genelinde istihdam konusunda ziraat mühendislerinin karşılaştığı zorlukların maalesef bizim öğrencilerimiz içinde söz konusu olduğunu ve buldukları işin tamamının tarımla ilgili olmadığını da burada vurgulamak gerekir. Tarımsal araştırmalara katkı konusunda gururla söylemek isterim ki, yaşıtımız fakültelerle değil bizden çok daha önce kurulmuş fakültelerle yarışacak düzeyde ve sayıda araştırmalar yapılmıştır. Bu araştırmalar TÜBİTAK, DPT, uluslararası kaynaklar ve üniversitemiz araştırma fonu tarafından desteklenmektedir. Şu ana kadar sonuçlanmış ve yürütülmekte olan 160 araştırma vardır ve bunların büyük çoğunluğu yöre sorunlarına yönelik planlanmıştır. Bu çalışmalar sonucunda Hatay’ın üretim deseninde bulunmayan yer fıstığı, patates, soya, fiğ, yonca, sorgum, tatlı patates gibi tarla bitkilerinin yöreye adaptasyonunun sağlanması yanında pamuk, mısır, buğday gibi yaygın üretimi yapılan ürünlerde yeni çeşitlerin geliştirilmesi ve verimlilik artışı sağlanması konusunda araştırma ve uygulama faaliyetleri sürdürülmektedir.”

Ziraat Mühendisleri Odası Hatay Şube Başkanı Ahmet Sever, burada yaptığı konuşmada tarım mühendislerine ülkemiz tarım potansiyeli göz önüne alınarak yeterli imkân ve yetki verildiği takdirde tarımımızın lokomotif olmalarına inançlarının sonsuz olduğunu ifade etti. Tarımda da ülkemizin sanayide elde ettiği milli hasılaya yakın hâsıla elde edileceğine ve insanlarımızın beslenmesinde daha naturel gıdaların elde edilerek sağlıklı beslenmesi sağlanacaktır. Ayrıca tarımsal işletmelerin daha verimli çalışmalarının sağlanmasına yardımcı olmalarına inanmakta olduğunu vurguladı ve ülkenin dört bir yanını saran ziraat fakültelerinin ülke tarım potansiyeline en iyi hizmeti verebilme hususu en büyük temennimizdir. Günümüzde tarımın hızlı gelişen ve değişen yapısı sayesinde tarım önemli bir sektör haline gelmiştir. Tarımsal faaliyetleri sürdürebilmemiz, üretimde teknolojiyi iyi kullanmamızla direkt olarak ilgilidir. Bunu kullanacak ve kullandıracak olan ise tarım mühendisleridir. Bu amaçla iyi bir eğitim ve öğretim almış tarım mühendisi tarla, toprak, ahır, bağ,

bağçe ile bütünleştiği takdirde mesleğini tam anlamıyla icra etmiş olacaktır. Bu sayede dünya tarım teknolojilerini kendi üretim alanlarında kullanabilecektir. Ziraat fakültelerinde uygulamalı tarım eğitimi ile yetişmiş olan tarım mühendisi, memur nitelikli mühendis olmaktan kurtulup daha üretken, kendine güvenen ve özel sektörde rahatça iş bulabilen veya kendi işini kurabilen mühendis olma niteliklerine kavuşacaktır. Uzun yıllardır devletimiz tarım mühendisi istihdamı yapmamıştır. Özel sektörde iş bulabilmek ise belli koşullara tabidir. Zaten ekonomimizdeki durgunluk diğer sektörlerde olduğu gibi tarım sektörümüzü de etkilemekte olup, tarım mühendisinin iş alanını daraltmaktadır. Odamız bu amaçla meslek içi ve özel sektör ihtiyaçlarını dikkate alarak eğitimler planlamaktadır” dedi¹⁶.

10 Ocak 2001’de MKÜ Alahan kampüsünde düzenlenen “Türkiye’de Tarım Öğretiminin 155. Yıldönümü” töreninde mesleklerinde 25. Yılıni tamamlayan Ziraat Yüksek Mühendislerine, kademesi yükseltilen öğretim görevlileri ile akademik aşama kaydeden Ziraat Mühendislerine kutlama belgeleri ve plaketler verildi.

İbrahim Dinçer ve Kayber Kılıç ziraat Yüksek mühendisliği görevlerinde 25 yılı tamamladıklarından dolayı plaketle ödüllendirilirken, profesörlüğe yükselen Necmi İşler, Necati Ağca ve Aytekin Polat, Doçentliğe yükselen Mehmet Mert, Filiz Ayanoğlu, Hanifi Ayanoğlu, Sermet Ender; Yardımcı Doçentliğe yükselen Şerafettin Kaya, Sabahattin Çürük, Erhan Özdemir, Gülşen Sertkaya, Mine Soylu, İlhan Üremiş, Ahmet Mert, Sevgi Çalışkan, Mehmet Keskin, Celil Toplu, Hakan Demirkese ve Zehra Ayhan; doktorluğa yükselen Elif Ertürk, Fakih Evrendilek ile akademik aşama kaydeden Ziraat Mühendisleri Kemal Doğan, Alpaslan Kaya, İbrahim Ateş, Ömer Konuşkan ve Safer Beyazıt’a kutlama belgesi verildi¹⁷.

Prof. Dr. Kadriye Çağlayan törende yaptığı konuşmada, “Tarım Ürünlerinin insan yaşamındaki önemi, dün olduğu kadar bugün ve yarın da önemini koruyacaktır. Dünyadaki doğal kaynaklar bu gün için yeterli görünmekle beraber, başta Afrika ülkeleri olmak üzere milyonlarca insan açlık ve sefalet içerisinde. 21. Yüzyılın ilk yıllarını yaşadığımız bu dönemde her ne suretle olursa olsun bu tablo insanlık için hem ayıp hem de üzücüdür. Bunun birçok nedeni olmakla birlikte en önemli etken eğitimsizliktir” dedi. Çağlayan, törende yaptığı konuşmada tarım öğretiminin tarihçesi ile ilgili şu bilgileri verdi: “Tarımın kalkınabilmesi için eğitimin önemini çok iyi anlayan Mustafa Reşit Paşa 1846 yılında İstanbul Yeşilköy’deki bir çiftlikte yüksek eğitim veren ilk Ziraat

¹⁶ Alahan kampüsü konferans salonunda düzenlenen etkinliğe başta Hatay Valisi Yener Rakıcioğlu, Cumhuriyet Başsavcısı Burhan Çobanoğlu, MKÜ Rektörü Prof. Dr. Haluk İpek, Ziraat Mühendisleri Odası Hatay Şube Başkanı Ahmet Sever, MKÜ Ziraat Fakültesi Dekanı Kadriye Çağlayan, AÇKD Başkanı Nidal Özdemir, Öğretim görevlileri ve çok sayıda Ziraat Mühendisi ve öğrenci katıldı (11 Ocak 2001, Antakya Toplumcu Halk Gazetesi, Yıl:34, Sayı:10559, s. 2).

¹⁷ 11 Ocak 2001, Antakya Toplumcu Halk Gazetesi, Yıl:34, Sayı:10559, s.5.

Okulunu açtırmış, bu okul 46 öğrencisi ile iki yıllık bir eğitimden sonra kapanmıştır. Aradan 41 yıl geçtikten sonra yani 1889 yılında İstanbul'da Suphi Paşa'nın girişimleriyle Yeşilköy civarında Halkalı Ziraat mektebi Alisi açılmıştır. Bu okuldan 1928 yılına kadar birçok Ziraat Yüksek Mühendisi mezun olmuştur.

Cumhuriyet döneminde ise birçok alanda olduğu gibi tarım eğitimi konusunda da önemli çabalar harcanmış ve 1930 yılında Ankara Yüksek ziraat Mektebi, 1933 yılında ise Yüksek Ziraat Enstitüsü açılmıştır. Bu enstitü 15 yıl kadar hizmet vermiş ve 1948 yılında Ankara Üniversitesine Ankara Ziraat Fakültesi olarak bağlanmıştır. Bu fakülteyi 1955 yılında Ege Üniversitesi, 1958 yılında Erzurum Atatürk Üniversitesi, 1967 yılında Çukurova Üniversitesi, 1976 yılında Samsun 19 Mayıs Üniversitesi ve 1981 yılında Bursa Uludağ Üniversitesi ve Harran Üniversitesi ziraat fakülteleri izlemiş ve böylece YÖK'ten önce kurulan fakülte sayısı 7'ye ulaşmıştır. YÖK ile birlikte 1982-1987 yılları arasında 6 Ziraat Fakültesi daha devreye girerek fakülte sayısı 13'e yükselmiştir. 1992 yılında çıkarılan 1819 sayılı yasa ile de içinde bizim fakültemizin de bulunduğu 10 yeni Ziraat Fakültesi daha açılmış ve fakülte sayısı 23 olmuştur. Bu fakültelerin 19 tanesi şu anda aktif durumdadır. Ziraat fakültelerinin sayısının çok kısa bir zaman diliminde 7'den 23'e çıkması birçok sonucu da beraberinde getirmiştir. Bunlardan en önemlileri öğretim üyesi yetersizliği, eskiye oranla daha düşük puanlı öğrencilerin ziraat fakültelerine alınması ve ödenek yetersizlikleri nedeniyle altyapıdaki eksikliklerdir.

1992 yılında 4 öğretim üyesi ile öğretime başlamış olan Mustafa Kemal Üniversitesi Ziraat Fakültesi'nde şu anda 14 profesör, 5 doçent, 1 öğretim görevlisi, 29 araştırma görevlisi 3 uzman ve bir okutman olmak üzere toplam 82 öğretim elemanı ve 24 idari personel görev yapmaktadır. Fakültemizde eğitim-öğretim faaliyeti eski ve yeni yapılanma çerçevesinde sürdürülmektedir. Eski yapılanmada bahçe, bitki koruma, tarla ve zootekni bölümlerinde 3. ve 4. Sınıfta eğitim gören 313 öğrencimiz bulunmaktadır. 1998-1999 öğretim yılında ülke genelinde Ziraat Fakültelerinde başlatılan yeniden yapılanma programlarıyla bölümler birleştirilerek 12 farklı bölümde lisans eğitimi yerine 5 ayrı programda öğrenci yetiştirilmeye başlamıştır. Bizim fakültemizde toplam 184 adet 1. ve 2. Sınıf öğrencisi bitkisel üretim ve hayvansal üretim programlarında eğitim görmektedir. Lisans eğitiminde yeniden yapılanma çalışmaları ile ders sayısı azaltılarak öğrencilerin olanaklar ölçüsünde ilgi duyduğu alana yönelik seçmeli dersler alması hedeflenmektedir. Bu yeni uygulamada mesleğimizin tarihsel süreç içerisinde tanıtımını hedefleyen meslek deontolojisi derslerinin okutulması fakültemiz tarafından önerilmiş ve çok olumlu tepkiler alınmıştır. Yeni kurulan ve gelişmesini sürdüren her

kurum gibi fakültemiz de sınırlı olanakları en iyi şekilde değerlendirerek olabildiğince uygulamalı eğitime ağırlık vermekte ve özgüvenli ziraat mühendisleri yetiştirmeye çaba göstermektedir¹⁸.

Bu konuşmalarla tören sona ermiştir.

Tarım Öğretiminin 156. Yıl Dönümü Kutlamaları

Türkiye’de Tarım Öğretiminin yıldönümü MKÜ tarafından düzenlenen törenle kutlandı. Rektör İpek tarımdaki sorunlara değindiği konuşmasında: “Türkiye’de Tarım Öğretiminin 156. Yıldönümü”, Mustafa Kemal Üniversitesi (MKÜ) tarafından Tayfur Sökmen Kampüsü’nde düzenlenen etkinlikle kutlandı.

Tarım İl Müdürü Selahattin Mermi yanı sıra çok sayıda Ziraat Mühendisi, öğretim görevlileri ve Ziraat Fakültesi öğrencilerinin katıldığı etkinlikte MKÜ Rektörü Prof. Dr. Haluk İpek tarımın sorunlarına değindiği konuşmasında: “Yüce Atamızın direktifleri ile çağdaş uygarlık düzeyini hedef alması gereken ülkemiz tarım sektöründe hâlâ büyük sıkıntılar yaşamaktadır. Bu sorunların temeline inmeden ve gerekli altyapıları oluşturmadan çözüm beklenmesi zaman kaybından başka bir işe yaramamaktadır. Suçlamalarla geçiştirdiğimiz zamanımızda, gerçeği görmek ve alt yapıyı, zor da olsa onarmak zorundayız. Ülkemizin geleceği buna bağlıdır. Çok önemli eğitim kurumlarımızdan birisi olan tarım eğitimini suçlamak, hele hele yeni açılan Ziraat Fakültelerinin lüzumsuz olduğunu söyleyebilmek konuyu hiç kavrayamamakla eş anlamlıdır. Ülkemiz tarımsal sorunlarını, yapısal sorunlar devam ettiği için çözememektedir.

Rektör İpek, ülkemizin gelişmesini ve kalkınma çabalarını zorlaştıran temel sorunların varlığından bahsetti ve şunları dile getirdi: “Nüfusumuzun yüzde 41’i kırsal kesimde yaşamakta, aktif nüfusumuzun yarısından çoğu tarımda çalışmaktadır. Ancak bu nüfus, toplam üretimimizin dörtte birinden daha azını üretebilmektedir. Kırsal kesimdeki bu yapısal bozukluğun yanı sıra, hızlı nüfus artışı ve çeşitli yollarla parçalanarak optimum işletme büyüklüğünün çok altında kalan topraklarımız tarımda verimliliği oldukça kısıtlamıştır. Bu ve bunun gibi sorunlar devam ettikçe satıhta bir takım uygulamalarla, köklü değişikliklerin beklenmesi oldukça zordur. Temelde, tarımımızı engelleyen sorunlar bir altyapı bozukluğu olarak devam ediyor ise, öncelikle bu engellerin çağdaş, verimli ve bilimsel metotlarla düzeltilmesi konusu belirli bir program içerisine alınmalıdır. Üzülerek ifade etmek isterim ki bu yönde gerçekçi bir adım atıldığına henüz şahit olamadık.

Yıllardır dilimize pelesenk ettiğimiz ülkemizin kendisine yeten yedi ülkeden biri olma durumunun iyi irdelenmesi gerekir. Bundan kasıt bir lokma hırka ise söylenecek bir şey yoktur. Ancak son yıllarda ülkemiz bu özelliğini de kaybetmiştir. Günümüzde yeterli toprağı olmayan

¹⁸ 12 Ocak 2001, Antakya Toplumcu Halk Gazetesi, Yıl:34, Sayı:10559, s. 4.

Japonya'nın dünyaya tarım teknolojileri transfer ettiğini, çölde kurulmuş İsrail'in en güçlü tarım teknolojilerine sahip olduğunu, neredeyse bir vilayetimiz büyüklüğünde olan Hollanda'nın sadece tarımsal girdisinin 18 milyar dolar civarında olduğunu düşünürsek bu alandaki yerimizi çok kolay tayin edebiliriz.”

MKÜ Ziraat Fakültesi Dekanı Prof. Dr. Kadriye Çağlayan da yaptığı konuşmada ilimiz kalkınmasına katkıda bulunabilme çabası içinde olduklarını bildirdi ve şunlara değindi: Üniversiteler toplumların ekonomik, sosyal, kültürel, bilimsel ve teknolojik gelişmeleri ve genel refahları için bilgi üretmeyi, bilgi aktarmayı ve uygulamayı gerçekleştiren nitelikli insan gücünü yetiştirmek zorunda olan kurumlardır. Uluslararası standartlardaki üniversite hizmetinin üretilmesi, büyük fiziki sermaye yatırımları ve insan gücü yetiştirme ve yatırımlarını gerektirmektedir. Yeni kurulan ve gelişmesini sürdüren her kurum gibi fakültemizde kıt olanakları değerlendirmeye çalışarak gerek kaliteli eğitim vermek, gerekse bölge sorunlarına yönelik araştırmalar planlayarak Hatay'ın bölgesel kalkınmasına katkıda bulunabilme çabası içindedir.” ifadeleriyle konuşmasına son vermiştir.

Ziraat Mühendisleri Odası Hatay şube başkanı Ahmet Sever'de etkinlikte yaptığı konuşmada şunları dile getirdi: TMMOB'a bağlı ziraat mühendisleri odamıza kayıtlı yaklaşık 28 bin ziraat mühendisi bulunmaktadır. Ülke düzeyinde sayımızın 45 bin civarında olduğu tahmin edilmektedir. Bilindiği üzere artık devlette iş bulmak çalışmak çok zor olduğuna göre iyi uygulamalı eğitim almış, bilgisayar ve yabancı dil bilgileri ile donanmış bir tarım mühendisi kendi işini, bu görev ve yetkili olduğu alanlarda yaparak çalışacak ve bu işleri yürütmekte olan işletmelerde sorumlu yönetici veya mesul müdür olarak görev alarak meslek yaşamını sürdürecektir. İlimizde tarım alanları olan Amik Ovası, Dörtyol Ovası ve Samandağ Ovası çeşitli bağ-bahçe ve tarla bitkilerinin üretimlerinin yapılması amacıyla kullanılmaktadır. Tarımsal sanayi tesisleri oldukça az sayıda yer aldığına göre tarımsal işletmelerde Ziraat Mühendisi olarak görev yapmak belli bir deneyim gerektirmektedir. Odamız bu konuda tüm meslektaşlarımızın yanında olacaktır.

Tarımsal konularda faaliyet gösteren işletmelerde tarım mühendisinin önem ve gereğini anlamak için bu işletmelerin verimli üretim yapıp yapmadıklarını tartışıp ortaya koymak gereklidir. Bugün için bu işletmelerde kullanılan ilaç, gübre, tohum, su gibi girdilerin rasyonel ve verimli kullanılması için bunu planlayıp uygulayan işletme sahibinin yanında tarım mühendisinin de olması o işletmede girdilerin ekonomik seviyede kullanılmasını, toprağın, çevrenin, suyun kirletilmeden, toprağı erozyona uğratmadan tarım tekniğini uygulamakla mümkündür. Bunun işletmeye getireceği yük zaten girdilerin rasyonel kullanılması ve birim alandan elde edilen mahsulde artış sağlayarak mümkün olacaktır. Yani Tarım Mühendisi kendi ücretini kendisi sağlamış olacaktır.

Türkiye'nin tarımda yapısal sorun olarak karşımıza çıkan en önemli husus tarımsal planlama eksikliğidir. Bunun yanı sıra küçük işletmelerin fazlalığı ve işletmelerde sermaye sorunu, tarımla uğraşan nüfusun yüksek olması, tarımsal alanlardaki mülkiyet sorunu, tarım topraklarının amaç dışı kullanımı nedeniyle erozyonla yok olması gibi çevresel sorunlardır. Sorunların çözülmesi ile verimin artmasıyla birim alandan elde edilen gelirin artacağı gibi giderlerin daha ekonomik olarak kullanılmasına imkân verecektir. Bu da işletmelere teknoloji transferine ve danışman yani ziraat mühendisi kullanılmasına sebep olacak ve meslektaşlarımıza istihdam olanağı yaratacaktır¹⁹.

Çukurova Üniversitesi'nden emekli öğretim üyesi Prof. Dr. Erdoğan Pekel, MKÜ'nün konuğu olarak geldiği toplantıda Ziraat Fakültelerinin önemi, gelişimleri ile ilgili bilgiler verdiği konuşmasında "Türkiye'de Ziraat Mühendisliği Mesleği ve Eğitimdeki Değişimler, Gelecek İçin Bazı Düşünceler" konulu bir konferansı verdi. Çukurova Üniversitesi Ziraat Fakültesi Zootekni Bölümü Emekli Öğretim Üyesi Prof. Dr. Erdoğan Pekel, Cumhuriyetin başlangıcından itibaren tarımsal yükseköğrenimi ele aldığı konuşmasında, Ziraat Fakültelerinin açılması, bu fakültelerdeki değişimlere değindi ve fakültelerin bölgesel, ülkesel ve uluslararası tarımsal projelere, araştırma ve katılım sağlamasının gerekliliğini vurguladı.

Prof. Dr. Erdoğan Pekel, çok sayıda katılımcının hazır bulunduğu, MKÜ Tayfur Sökmen Kampusu konferans salonunda düzenlenen etkinlikte yaptığı konuşmada şunları dile getirdi: "Ziraat Mühendisleri bitkisel ve hayvansal kökenli tarım ürünlerini bir tarım işletmesinde, en yüksek ekonomik gelir sağlayacak şekilde üretecek bilgi ve tekniğe sahip olmalıydılar. Okutulacak derslerin de bu kapsamda olması gereklidir. Özellikle tarım işletmeleri için proje yapma, fizibilite etüdü hazırlama ve işletmeleri buna göre yönetme veya denetleme bilgilerini, tarımsal organizasyonları, tarım mevzuatını, tarımsal kıymet takdirini içeren derslerle eğitim programları takviye edilerek düzenlenmeli, eğitim-öğretimde bilgisayar eğitimi ve kullanımı yoğunlaştırıp yaygınlaştırılmalıdır. Bu programlarda ayrıca uygulamaya da ağırlıklı olarak yer verilmelidir. Zira Ziraat Fakültelerinin eğitim-öğretim yanında araştırma ve uygulama ile ilgili görev ve sorumlulukları da vardır. Son yıllarda fakültemizin araştırma ve uygulamaya, eğitim-öğretime nazaran daha az yer verdikleri gözlenmektedir. Bunda ek ders ücretlerinin etkisinin büyük olduğu kanısındayım.

Fakültelerin uygulama ile ilgili hem derslerin uygulamalı olarak yapılacağı fakülte uygulama alanlarının tesisi ve tarımla ilgili fakülte dışı uygulayıcı çevrelerle ilişkileri ifade etmektedir. Her ziraat fakültesinin yeterli büyüklükte gerekli modern donanımlı araştırma ve uygulama çiftliğine ihtiyacı vardır. Fakültelerin tarımsal çevrelerle ilişkileri, belli bir esasa oturtulmadığından, fakülteden fakülteye ve fakültelerde yöneticilere bağlı olarak bu ilişkiler çok büyük değişiklikler göstermektedir.

¹⁹ 11 Ocak 2002, Antakya Toplumcu Halk Gazetesi, Yıl: 34, s. 3.

Bu ilişkilerin fakülteler arasında bir sisteme oturtulmasında yarar görmekteyim. Bu sistem fakülte, Tarım Bakanlığı'nın il düzeyindeki örgütleri, çiftçi örgütleri, tarıma dayalı sanayi kuruluşları örgütleri, tarıma girdi sağlayan kuruluş örgütleri ve benzeri birimlerin temsil edileceği periyodik olarak toplanan danışma kurulları, ihtisas grupları vb. aktivitelerle bilgi akışını ve tarımsal sorunların daha kolay ve çabuk çözümünü sağlayabilir. Bu amaçla üniversitelerarası kurul, tarım konseyi aracılığıyla Ziraat Fakültelerinin uygulayacakları sistem çalışmaları yapılabilir. Unutulmamalıdır ki, yıllar önce tarımda gelişme sağlamak için her ilin bir ziraat meslek okulu talebi, son yıllarda Ziraat Fakültesi talebine dönüşmüştür. Gerekli altyapı ve akademik kadrolar oluşturulmadan açılan çok sayıdaki Ziraat Fakülteleri, bir kısmı yeterli teknik bilgi ile donatılmayan fazla sayıda Ziraat Mühendislerini ülke sathına yaydığı gibi çevresine de tarımsal etkinlikler bakımından fazla bir katkı getirmemiştir. Ziraat Fakültelerini sayısal olarak artışı ve buna paralel olarak çok fazla sayıdaki ziraat mühendisi mezun edilmesi bazı Avrupa ülkelerinde seneler önce yaşandığı ülkemizde de gelecekte ziraat fakültelerinin sayılarının azaltılması ya da başka bilim alanlarına yönlendirilmelerini gündeme getirecektir. Zaten program sistemi eğitim ile bunun ilk adımları atılmıştır.

Ziraat Fakültelerimizde ihmal edilen bir konuda Zirai Meteorolojidir. Bu konuda bilim adamı yetiştirmemiz, hatta bu konuda da bir akademik birim oluşturamamız bir kayıp olarak söylenebilir. Zira tarım meteoroloji ile en yakından ilgili mesleklerden biridir. Her ziraat mühendisinin bu konuyu yeterince bilmesi gerekir.”²⁰

Rektör Haluk İpek, Türkiye'nin tarımda kendi kendine yeten yedi ülkeden biri olma özelliğini kaybettiğini vurguladığı konuşmasında; “Ülkemizin tarımda kendi kendine yeten yedi ülkesi durumundan tarım maddelerini ithal eder duruma geldiğini, tarım ülkesinde tarımın geliştirilemediğini, bunun bir çok sebebinin olduğunu vurguladığı konuşmasında daha önceki yıl dönümlerinde bahsetmiş olduğu konuşmasına atıfta bulunmuştur.²¹

Rektör İpek, kırsal kesimdeki bu yapısal bozukluğun yanı sıra, hızlı nüfus artışı ve çeşitli yollarla parçalamak optimum işletme büyüklüğünün çok altında kalan topraklarımızın tarımda verimliliğini oldukça kısıtladığını ifade etti ve şunları dile getirdi: “1958 yılında kurulan Avrupa Ortak Pazarı'nın kuruluş esprisi, kullanılan yöntemler ve alınan mesafe özellikle tarımsal açıdan Türkiye için çok önemli bir örnek oluşturmalıydı. Esefle söylemek gerekirse, 1963'den sonra bize tanınan 23 yıllık geçiş dönemini algılayamadık ve bu konuda ciddi bir çaba da sarf etmedik. Şu anda

²⁰ 12 Ocak 2002, Antakya Toplumcu Halk Gazetesi, Yıl: 34, s. 2.

²¹ “Yıllardır dilimize pelesenk ettiğimiz ülkemizin kendisine yeten yedi ülkeden biri olma durumunun iyi irdelenmesi gerekir. Bundan kasıt bir lokma hırka ise söylenecek bir şey yoktur. Ancak son yıllarda ülkemiz bu özelliğini de kaybetmiştir. Günümüzde yeterli toprağı olmayan Japonya'nın dünyaya tarım teknolojileri transfer ettiğini, çölde kurulmuş İsrail'in en güçlü tarım teknolojilerine sahip olduğunu, neredeyse bir vilayetimiz büyüklüğünde olan Hollanda'nın sadece tarımsal girdisinin 18 milyar dolar civarında olduğunu düşünersek bu alandaki yerimizi çok kolay tayin edebiliriz” dedi.

gelişmenin hangi aşamasında olduğumuzu değerlendirmemiz gerekir. Bu konuda sayısı 23'e varmış olan Ziraat Fakülteleri mutlaka devreye sokulmalıdır. Tarım Bakanlığı ile Ziraat Fakültelerinin gerçekçi işbirliği sorumluluk taşıyan müşterek öncelikli projelerin devreye sokulması bu yönde çok önemli bir adım olacaktır. Ülkemizin güç birliğine olan gereksinimi kritik bir devreye girmiştir. Tarım öğretiminin 156. yılında, tarım eğitimimiz ile ilgili birkaç şey söylemeden geçemeyeceğim, eğer ülkemiz tarımını yeniden köklü ve bilimsel bir programla ele alacaksak ki bunu zorunlu görüyoruz, bu konunun en önemli parçası tarım eğitimi de şüphesiz gerektiği şekilde revize edilmelidir.

Tarım öğretiminin temelinde mutlaka teori-beceri birlikte ele alınmalıdır. Çağdaş ve güçlü bir tarım bilgisinin yanında, uygulamanın ve becerinin de yetişmiş insanımıza kazandırılması mutlaka gerekmektedir. Tarımsal potansiyelini çağdaş ölçülerde değerlendirebilen, büyük planlayan, nitelikli ve çok üreten, satan bir toplum olmak zorundayız, geleceğimiz buna bağlıdır.”²²

Toplantıda Ziraat Fakültesi öğrencileri adına Ziraat Fakültesi Bahçe Bitkileri Bölümü öğrenci temsilcisi Canan Temizkan yaptığı konuşmada: “Ziraat Fakültesi olarak yeterli düzeyde ders uygulaması yapılabilmesi için yeterli sayıda aracın bulundurulması ve buna yeterli miktarda ödeneğin sağlanması şarttır” dedi. Temizkan ayrıca, yemekhane ve okul kantininde çıkan yemeklerin niteliğinin, fiyatının ve kalitesinin daha sık denetlenmesini, üniversitede ve Türkiye’deki diğer Ziraat Fakültelerinde olan yeniliklerin takip edilebilmesi için üniversiteye ait bir gazetenin çıkarılmasını, modern ders araç ve gereçlerinin yeterli miktarda bulundurulmasını, Tayfur Sökmen kampusunda bankamatik sayısının artırılmasını, postane şubesi ile telefon kulübelerinin olmasını ve çevre düzenlemesinin yapılmasını, teknik gezi faaliyetlerinin de oluşturulmasını, mediko-sosyal bünyesinde yeterli hemşire ve doktorun bulundurulmasını, yabancı dil ve bilgisayar öğrenimine daha fazla yer verilmesini istedi.

Canan Temizkan, yaptığı konuşmada ayrıca şunları dile getirdi: “Mustafa Kemal Üniversitesi Ziraat Fakültesi Türkiye’deki tarım eğitimine olan katkılarına yaklaşık 10 yıl önce başlamıştır. Burada yetişen öğrenciler bugün Türkiye’nin değişik yerlerinde tarımın gelişmesi için hizmet vermektedirler. Mustafa Kemal Üniversitesi hem öğretim elemanı kadrosuyla hem de bulunduğu coğrafik konumu itibarıyla Türkiye’nin her yerindeki fakat özellikle Doğu Akdeniz bölgesinde yaşayan ve yükseköğrenim isteyen gençler için büyük bir avantajdır. Bizler elbette ki yeni kurulan üniversitelerin genel sorunları olan ödenek azlığından kaynaklanan kütüphane yetersizliği, sosyal tesis eksikliği gibi birtakım zorlukları yaşıyoruz. Fakat şunu büyük bir sevinçle belirtmek istiyorum ki, bugün burada geçmiş yıllarda öğrenci arkadaşlarımla belirttiği öğretim ve kültürel gereksinimlerle ilgili sorunların büyük bir çoğunluğu çözülmüştür. Eminiz ki bu çabalar gelecekte burada öğrenim

²² 12 Ocak 2002, Antakya Toplumcu Halk Gazetesi, Yıl: 34, s. 3.

görecek öğrencilerin daha iyi ve kaliteli bir eğitim alması için çok iyi bir alt yapı oluşturacaktır. Ancak üniversitemizin bizlerin daha iyi bir eğitim ve öğretim görmesi yanında sosyal ihtiyaçlarımızın karşılanması yönünde var olan bir takım eksikliklerin tamamlanmasını bu fırsatla belirtmek istiyorum.

Mustafa Kemal Üniversitesini Türkiye genelinde örnek bir üniversite yapmak için sadece üniversite yönetimine değil, Hatay Valiliğine, Hatay ili bünyesindeki tüm teşkilatlara, saygıdeğer Hatay halkına, değerli öğretim üyelerimize ve biz öğrencilere büyük görevler düşmektedir. Bu bağlamda üniversite ile olan ilişkilerimizi kuvvetlendirmeli elimizden gelen maddi ve manevi kaynakları üniversitenin mevcut olanaklarını iyileştirme ve geliştirme konusunda kullanıma açmalı ve bu sayede hem üniversitemizin hem de Hatay ilinin tarımının gelişmesine katkıda bulunmanın gurur ve sevincini hep beraber yaşamalıyız. Bizler bugün genç bir üniversitenin genç ve dinamik öğrencileri olarak MKÜ’de aldığımız özverili eğitimle yola koyulacağız. Üniversitede aldığımız eğitimimizi ülkemizin hizmetine sunmaktan hiçbir zaman kaçınmayacağız.”²³

Rektör Prof. Dr. Haluk İpek de kutlamalar kapsamında sunmuş olduğu “Su Havzalarında Toprak Ve Su Kaynaklarının Korunması, Geliştirilmesi Ve Yönetimi” konulu konuşmada ülkemizdeki tarım politikasını eleştiri yağmuruna tuttu, bu güne kadar ülke tarımının kaderini ilgisiz kişilerin belirlediğini, sonuçta tarım sektörünün kanayan bir yara haline getirildiğini vurguladı. Ülkemizde birçok şeyin oldubittiye getirildiğini savunan Rektör İpek, buna örnek olarak GAP projesini gösterdi, bu proje için hiçbir fizibilite çalışması yapılmadığını, hâlbuki o dönemde 150 milyar liraya bunun yapılabileceğini, projenin de asıl amacına ulaşabileceğini bildirdi. Rektör İpek tarım ülkesi olmamız dolayısıyla tarım ile ilgili konuşulacak çok şeyin olduğunu, ancak tarımın ülkemizde neredeyse toplumun dışına atıldığını, asıl sahiplerinin dışında ilgisiz kişiler tarafından görüşülmeye başlandığını bildirdi.

Bir çok imkanlar içinde olan ülkemizin ciddi sorunlar içinde olmasının bir sebebe dayandığını belirten Rektör İpek, bu durumun müsebbiplerinin teşhir edilen bir yerde olmasının gerekliliğini vurguladı. Üniversite olmadan bilim olmadan bir takım dengeleri oluşturmanın imkânsız olduğunu belirten Rektör İpek, “Bir takım kimseler bunu anlayamadı, uzun sürede anlayamayacak” dedi.²⁴

MKÜ Ziraat Fakültesi Dekanı Prof. Dr. Kamuran Güçlü sempozyumun açılışında yaptığı konuşmada her şeyin sınırlı olduğu dünyamızda doğal kaynakları akılcı bir şekilde kullanmamız gerektiğini vurguladı ve şunları dile getirdi: “Türkiye dünyanın çok önemli bir bölgesinde stratejik öneme sahip bir ülkedir. Petrol kaynakları bakımından zengin ortadoğu ülkeleriyle komşudur.

²³ 12 Ocak 2002, Antakya Toplumcu Halk Gazetesi, Yıl: 34, s. 5.

²⁴ 19 Eylül 2002, Antakya Toplumcu Halk Gazetesi, Yıl: 34, S.11075, s. 1.

Ülkemizden doğup Arap ülkelerinde denize dökülen Fırat ve Dicle nehirleri komşularımızla olan ilişkilerimizi önemli ölçüde etkilemektedir. Suyun petrol kadar önemli olduğu Orta Doğu ülkelerinde, kargaşa, savaş ve anlaşmazlıklar sürüp gitmekte, her geçen gün yeni senaryolar üretilmektedir. Türkiye Fırat ve Dicle nehirlerinin dışında denizlere dökülen çok sayıda akarsuya sahip olup toprak ve su kaynakları bakımından zengin bir ülkedir. Dünyada ve ülkemizde su kaynaklarının azalması, kirlenmesi ve bunların geliştirilmemesi birçok sorunu beraberinde getirmektedir. Son yapılan araştırmalara göre dünya nehirlerinin %50 si kirlenmiştir. Her yıl üç milyon kişi hava kirliliğinden, 5 milyon kişi su kirliliğinden ölmektedir. Tüm dünyada hızla artan nüfusu beslemek amacıyla yapılan bilinçsiz tarım toprağı öldürmektedir.

Ülkemizin büyük bir bölümünde özellikle son 20-30 yılda toprak ve su kaynakları kirlenmeye başlamış ve erozyon tehlikesi had safhaya ulaşmıştır. Endüstriyel kaynaklı katı ve sıvı atıklar, aşırı kullanılan pestisitler, azotlu gübreler, orman alanlarının yok edilmesi, meraların tarıma açılması kaynaklarının hızla tükenmesine neden olmaktadır. Doğal kaynakların insan ve doğa faaliyetleri sonucu kullanımlarının azalması bu mekanların eski haline getirilmesi çok pahalı bir yöntem olup bazen de imkansızdır. İnsan hava, su ve toprağı bunların kendi kendilerini yenileyebilmeleri için gereken süreden 20 kat daha hızlı tüketmektedir. Tarım sektörü arazi kullanım açısından ekolojik dengeler üzerine etkisi bulunan bir sektördür. Bilindiğı gibi, yerleşim, ulaşım ve sanayi sektörünün etkisi ile tarım alanları sürekli olarak azalmaktadır. Doğal bitki örtüsünün sökülerek tahrip edilmesi, erozyonu ve toprağın kayıp gitmesine neden olmaktadır.

Güneydoğu Anadolu Projesi olarak bilinen GAP projesinin yapımına 1976 yılında başlanmış ve günümüze kadar devam etmiştir. GAP; tarım, ulaştırma, sağlık, sanayi, eğitim ve diğer hizmetleri kapsayan entegre bir projedir. 2006 yılında bitirilmesi planlanan projenin ülkemizdeki ekonomik sorunlar nedeniyle 2010 yılında bitirilmesi tahmin ediliyor. GAP'ın esas amacı su ve toprak kaynaklarının geliştirilerek modern tarım tekniklerini kullanmaktır. GAP'ın harcama kaleminin yüzde 60'ı sulama sistemlerine, yüzde 40'ı ise enerji santralleri için harcanmaktadır. GAP Projesi Harran Ovasında uygun bitki desenini ortaya çıkarmak açısından büyük öneme sahiptir. Ancak GAP Projesinden arzulanan sonuçlar alınamamış, sürdürülebilirlik göz ardı edilmiştir. Her şeyin sınırlı olduğu dünyamızda doğal kaynakları akılcıca kullanmak zorundayız. Toprak ve su kaynaklarının geliştirilmemesinde yatırımları yaparken iyi planlanmış sistemlere dayandırılmalıdır. Orta Anadolu'da oluşturulacak orman alanları başta olmak üzere toprak ve su kaynaklarının korunacağı sürdürülebilir entegre bir projeye şiddetle ihtiyaç duyulmaktadır. Bölgede bulunan mevcut doğal yapı etkin biçimde kullanılmalıdır. Proje alanlarında toprak, su ve insan ilişkileri günümüz koşullarına göre düzenlendiğinde çocuklarımıza daha mamur ve daha zengin dengeli bir çevre bırakmış olacağız.

Kaynakların geliştirilmesinde, sürekliliğin sağlanmasında toplumun enerji ihtiyacı yanında suların değerlendirilmesi önemlidir. Bozkırların değerlendirilmesinde orman alanlarının oluşturulması büyük önem arz etmektedir. Ulu Önder Atatürk'ün Ankara'da kurduğu Atatürk Orman Çiftliği bu konuya en güzel örnektir.”²⁵ şeklindeki konuşmadan sonra kutlamalar sona ermiştir.

Tarım Öğretiminde 157. Yıl Kutlamaları

Hatay MKÜ' de Tarım Öğretiminin 157. Yıldönümü törenleri yapılmıştır. Törenlere Vali Zeki Şanal, eski rektör Prof. Dr. Haluk İpek, Rektör Prof. Dr. Metin Gürkanlar, Ziraat Fakültesi dekanı Prof. Dr. Kamuran güçlü, ziraat mühendisleri odası başkanı Ahmet Sever birer konuşma yapmıştır. Tayfur Sökmen kampüsündeki törendeki rektör Prof. Dr. İpek'in konuşması merak edilirken, bazı katılımcılara plaket ve kutlama belgeleri verilmiştir²⁶

MKÜ eski rektörü Prof. Dr. Haluk İpek, Türkiye' De Tarım Öğretiminin 157. Yıldönümü nedeniyle Tayfur Sökmen kampüsünde düzenlenen etkinlikte bir konuşma yaptı. Konuşmasında, ülkemizdeki tarım politikasına sert eleştirilerde bulundu ve Türkiye Büyük millet meclisinin Avrupa birliğine verdiği önem kadar tarıma da önem vermesinin gerekliliğini vurguladığı konuşmasında Türk tarımının günümüz itibariyle pek iç açıcı bir durumda olmadığını, ciddi sorunlar yaşadığını ifade etti. Prof. Dr. Haluk İpek, uzun süredir Türkiye'nin bir tarım politikasının olmamasının kendisi üzdüğünü, yanlış üstüne yanlış yapılarak bugünlere geldiğini ifade etti.

Prof. Dr. Haluk İpek, Türkiye'nin refah getirecek birçok meselenin farkında olmadığını, bu konunun her platformda tartışma konusu haline getirilmesinin gerektiğini belirtti. Tarımın Türkiye'nin geleceğinde önemli, olduğunu bunu ciddiye almamanın büyük sıkıntıların başlangıcı olacağını söyledi.

Ülkemizin kırsal nüfusunun yüzde 45 olduğunu, bu oranın yüksek olduğunu ifade eden İpek, “Bir ülkede kırsal nüfusun fazlalığı geri kalmışlığın simgesidir. Bu durum şu ana kadar hiç ele alınmadı, gündeme getirilmedi. Bu konunun millete mal edilmesi, meclisin gündemine girmesi lazım. Meclisin kırsal nüfus baskısının Türkiye'ye nelere mal olduğunu çok iyi anlaması lazım” dedi.²⁷

Türkiye de tarım öğretiminin 157. Yıldönümü etkinliğinde konuşan Vali yardımcısı Cafer Odabaş'ın, toprak ve suyun israf edilmeden, teknolojik gelişmelerle üretimin azamiye çıkartılmasının gerekliliğini vurguladığı etkinlikte, MKÜ Rektörü Prof. Dr. Metin Gürkanlar büyük sorunlar yaşayan tarımın muhakkak bilimsel üretimle desteklenmesi gerektiğinin önemine değindi.

²⁵ 19 Eylül 2002, Antakya Toplumcu Halk Gazetesi, Yıl: 34, S.11075, s. 2.

²⁶ 10 Ocak Cuma 2003, Antakya toplumcu Halk Gazetesi, Y. 34, S. 11168, ss. 1.

²⁷ 11 Ocak Cumartesi 2003, Antakya Toplumcu halk Gazetesi, Y: 34, S. 11169, ss. 1.

Etkinlikte bir konuşma yapan ziraat fakültesi dekanı Prof. Dr. Kamuran Güçlü: “Nüfusumuzun giderek artmasına karşın temel üretimin hemen hemen aynı kalması nedeniyle dünya açlık sorunu ile silahlanma alanındaki kadar başarılı olamamıştır. Ülkemizde; toplumumuzun temel gereksinimlerini karşılayan, geniş istihdam yaratan, ülkeye döviz getiren temel sektörlerin başında tarım gelmektedir. Tarım sadece ekonomik olarak değil aynı zamanda ülke nüfusunun yüzde 45’ ini istihdam etmeyle sosyal açıdan da hala ana sektör durumunu korumaktadır. Ziraat mühendisliği uygulama alanlarında temel bilgiler gerektirir. Bu nedenle çok kapsamlı bir eğitim ve öğretim programının hazırlanması ve uygulanmasını zorunlu kılar. Bunun için tarımda eğitim ve öğretim, araştırma, yayın, istihdam yatırım ve pazarlama gibi zincirin halkalarını oluşturan mühendisler, konularında duyarlı davranmak zorundadır.

Şüphesiz ki tarım sektörünün gelişmesinde yükseköğretim çok önemli bir rol oynamaktadır. Bu nedenle son 10 yılda tarım öğretiminin yeniden düzenlenmesi için hummalı çalışmalar sürdürülmektedir. Tarım eğitiminde izlenecek politikaların sağlıklı bir şekilde belirlenmesi için çeşitli ülkelerdeki örnekler incelenmekte ve ülkemiz için en uygun olanı seçilmektedir. Bilim ve teknolojiye gelişmelerin bir sonucu olarak dünyanın birçok ülkesinde klasik tarım eğitimi terk edilmiştir. Amerika birleşik devletleri ve Avrupa birliği ülkelerindeki uygulanan yeni tarım eğitimi ciddi bir şekilde benimsenmekte ve bu yönde hızlı adımlar atılmaktadır.”

Yaptığı konuşmada tarımla ilgili sorunları da dile getiren Prof. Dr. Kamuran Güçlü, “Ziraat fakültelerinin yenilerinin açılmaları ertelenmeli ve mevcutların durumunu günümüz koşullarına göre iyileştirerek çağdaş eğitim olanaklarına kavuşturulmalıdır. Fakültenin programlarına alınacak öğrenci sayılarının azaltılarak, ziraat mühendisi enflasyonunun önüne geçilmelidir. Gelişmiş ülkelerde milli gelirin yüzde 2-3’ü araştırma-geliştirmeye ayrılırken ülkemizde oran binde 3’tür. ARGE’ye ayrılarak program yeniden gözden geçirilmesi gerekmektedir. 1900’lü yıllarda öğrenci başına 10 bin dolarlık bir harcama yapılırken bu oran 2000’li yıllarda 2 bin dolara düşmüştür. Bizler daha çok çalışarak, daha çok üreterek bu oranı yükseltmeliyiz. Ülke topraklarının yüzde 75’i ağır erozyon altındadır. Bu soruna tarımcı olarak çözüm bulmak başlıca görevlerimiz arasındadır. Toplam nüfusumuzun yüzde 45’i tarımla uğraşırken Amerika birleşik devletlerinde sadece 3’ ü tarımla uğraşmakta ve bütün dünyanın ürettiği tahılı tek başına üretmektedir. Unutulmamalıdır ki, tarımda ileri giden ülkeler sanayide de ileri gitmiş ülkelerdir. İklim koşullarının çok ekstrem olduğu İsrail’de 2000 yılında 1 milyon 400 bin sap keme çiçek ihraç ederek 190 milyar dolar sadece keme çiçekten para kazanmıştır. Ülkemizde süt işletmeleri ve besicilik çalışmaları mümkün olduğunca birleştirilerek entegre tesislere dönüştürülerek maliyet azaltılmalıdır.

Tarım da mekanizasyona gidilerek işçilik azaltılarak maliyet düşürülmelidir. Bugün İsrail’ de bir pamuk işçisinin 100 bin dolarlık getiri sağladığı unutulmamalıdır. İsrail susuzluk nedeniyle tuzu

ve atık sularla kaliteli ve markalı kavun ile çöl ortasında kaliteli şarapçılık üzümleri yetiştirirken, cennet ülkemizde çok şeyler yapabileceğimiz unutulmamalıdır” dedi.

Ziraat mühendisleri odası Hatay şube başkanı Ahmet Sever etkinlikte yaptığı konuşmada şunları dile getirdi: “Türkiye’nin tarımına baktığımızda yapısal sorun olarak karşımıza çıkan en büyük husus şudur: Başta tarımsal planlama eksikliği, küçük işletmelerin fazlalığı, işletmelerde sermaye sorunu, tarımla uğraşan nüfusun yüksek olması, tarımsal alanlardaki mülkiyet sorunu, tarım topraklarının amaç dışı kullanımı nedeni ile erozyonla yok olması ve çevresel sorunlardır. Sorunların çözülmesi ile verimin artmasıyla birim alandan elde edilen gelir artacağı gibi, girdilerin daha ekonomik olarak kullanılmasına imkan verecektir. Bu da işletmelere teknoloji transferine ve danışman, yani ziraat mühendisi kullanılmasına sebep olacak ve meslektaşlarımıza istihdam olanağı yaratacaktır. Ziraat mühendisliği eğitim-öğretimi ve istihdam sorunları ile çözüm önerileri olarak da birkaç açıklamada bulunmak istiyorum. Ziraat mühendisliği eğitiminin en temel sorunu, her üniversiteye bir ziraat fakültesi anlayışı ile, fakülte ve öğrenci sayılarının artırılmasıdır. Halen 23 üniversitede ziraat fakültesi bulunmakta, bunların 18’i fiilen öğretim yapmakta, 10 adet daha kurulması düşünülmektedir. Belirli bir tarım politikası olmayan ülkelerde çok sayıda ziraat fakültesinin kurulması her yıl pek çok ziraat mühendisinin işsiz kalmasına yol açmaktadır. Ziraat mühendisliği eğitiminde diğer temel sorunlardan biri de fakültelerin yapılanmasından kaynaklanmaktadır. Mezunlar uygulamalarda mesleğin gereğini yerine getirmez hale gelmiştir. Tarım sektörünün ekonomideki öneminin azaltılması ve devleti küçültme girişimleri sonucunda son 20-30 yıldır ziraat mühendislerinin klasik çalışma alanlarında yani bitkisel ve hayvansal üretimde, istihdam daralmıştır.

Ziraat mühendisliğinde işsizlik oranı arttıkça bu fakülteleri tercih eden öğrencilerin kalitesi de düşmektedir. Bu öğrencilerin büyük çoğunluğu ziraat fakültesini tesadüfen tercih etmiş, boşta kalmamak için en son tercih olarak kazanmışlardır. Bu durum ziraat fakültelerinde akademisyen olabilecek nitelikte kişileri bulmada güçlük yaratmaktadır.

Mevcut çiftçi örgütleri ve bu sektörde görev yapan sivil toplum kuruluşları, yeterli ziraat mühendisi istihdam etmektedir. Ziraat fakülteleri ile diğer kamu kurumları arasındaki koordinasyon ve özel sektörle işbirliği eksikliği istihdam sorunlarını arttırmaktadır. Mevcut ziraat fakültelerinde yeni istihdam alanları ile ilgili eğitim verilmediğinden, öğrenciler bu alanlardan yararlanmamaktadırlar.”²⁸

Türkiye’nin Tarım Öğretiminin 157. Yıldönümü nedeniyle MKÜ Tayfur Sökmen Kampüsünde gerçekleştirilen etkinlikle, meslekte 25 yılını dolduran mühendisler bir plaketle

²⁸ 11 Ocak Cumartesi 2003, Antakya Toplumcu halk Gazetesi, Y: 34, S. 11169, ss. 2.

onurlandırıldı. Vali yardımcısı Cafer Odabaş, cumhuriyet başsavcısı Mehmet Ağırman, İl Emniyet müdürü İhsan Ünal ve diğer protokol üyeleri tarafından, plaket takdim edilen mühendisler şöyle sıralandı: Prof. Dr. Kamuran Güçlü, Tarım il müdürlüğünden Duran Giray, Mustafa Karaahmetli, Ali Nisani ve Bekir Aslan; Köy hizmetlerinden Bekir İnan; Toprak mahsulleri ofisinden Ahmet Boz; Dört Yol tarım ilçe müdürlüğünden Mehmet Coşkun; İskenderun meyve üretme istasyonundan Mehmet Yanar ve Müntecap Şanlı; Kırıkhan ilçe tarım müdürlüğünden Hasan Umur.²⁹

Etkinlikler sırasında akademik aşama kaydeden öğretim üyelerine başarı belgeleri verildi. Protokol üyeleri tarafından başarı belgeleri takdim edilen, bir üst unvana terfi eden öğretim üyeleri arasında doçent kadrosundan profesör kadrosuna atanan öğretim üyesi: Prof. Dr. Ömer Camcı vardı. Araştırma görevlisi kadrosundan yardımcı doçent kadrosuna atanan öğretim üyeleri: Yrd. Doç. Dr. Halit Yetişir, Yrd. Doç. Dr. Coşkun Durgaç, Yrd. Doç. Dr. Önder Kamiloğlu, Yrd. Doç. Dr. Cahit Erdoğan, Yrd. Doç. Dr. Erdal Dağıstan, Yrd. Doç. Dr. Sema Karanlık, Yrd. Doç. Dr. Nafiz Çelikaş, Yrd. Doç. Dr. Kayhan Kaplan oldu. Ziraat fakültesine araştırma görevlisi kadrosuna atananlar: Tarla bitkileri bölümünden Ali İhsan Ünlü, Zootehni bölümünden Metin Duru, Peyzaj mimarlığından Aysel Güzelmansuz, Bahçe bitkilerinden Ercan Yıldız ve Fatma Yeşim Ekinci oldu.³⁰

Tarım Öğretiminin 164. Yıldönümü Kutlamaları

Tarım Öğretiminin 164. yıldönümü kutlamaları Mustafa Kemal Üniversitesi Tayfur Sökmen Kampüsü Atatürk Konferans Salonunda gerçekleştirilmiştir. Ziraat Fakültesinin ev sahipliğinde yapılan etkinliğe Rektör Prof. Dr. M. Şerefettin Canda, Vali Yardımcısı Ali Muhittin Varol, Tarım İl Müdürü Bestami Zabun, Mustafa Kemal Üniversitesi öğretim elemanları ve öğrencileri katıldı. Etkinlikte açılış konuşmasını yapan Ziraat Fakültesi Dekanı Prof. Dr. Emine Özdemir, Ziraat Fakültesi hakkında bilgiler verdi. Dekan Özdemir “Öğrencilerimizin daha iyi yetişmesi için uygulama çiftliklerimizde eğitim yapıyoruz. Rektörümüz Prof. Dr. M. Şerefettin Canda’nın destekleri ile çiftliklerimizi, seralarımızı yeniledik. Öğrencilerimiz nitelikli birer eleman olarak mezun oluyorlar” dedi. Ziraat Fakültesi Dekanı Prof. Dr. Emine Özdemir’in konuşmasının ardından Ziraat Fakültesi Öğrenci Temsilcisi Şammaz Başkaya da bir konuşma yaptı. Rektör Prof. Dr. M. Şerefettin Canda konuşmasında; “Tarım yaşamın içinde vazgeçilmez konuların başındadır. Tarım alanındaki eğitim bu nedenle daha da önem kazanmaktadır. Mustafa Kemal Üniversitesi’nin kurucu Fakültelerinden olan Ziraat Fakültesinde yetişmiş genç öğretim elemanları başarılı çalışmalar yapmaktadır. Buradan hepsini kutluyorum. Türkiye 80 milyona yaklaşan nüfusuyla bugün Avrupa’nın korkulu rüyası haline gelmiştir. Özellikle 20 milyona yaklaşan genç nüfusumuz Avrupa’nın hedefindedir. Avrupa nüfusu

²⁹ 11 Ocak Cumartesi 2003, Antakya Toplumcu Halk Gazetesi, Y: 34, S. 11169, ss. 5.

³⁰ 13 Ocak Pazartesi 2003, Antakya Toplumcu Halk Gazetesi, Y. 34, ss. 5.

yaşlanmıştır. Avrupa Doğu Avrupa ülkelerini, Balkan ülkelerini kendisine katarak genç nüfus arayışına girmiştir. Öğrenci sayılarının artması bizim için çok önemlidir. Türkiye olarak 20 milyona yaklaşan genç nüfusumuza ne kadar kaliteli bir eğitim verebilirsek, üniversitelerin duvarlarını yıkıp halkımıza açabilirsek o kadar başarılı oluruz. Ülke olarak üretimi artırmak istiyorsak yetişmiş eleman çok önemlidir. Üniversite olarak Avrupa Birliği projelerine destek vererek birçok insanımızı donanımlı hale getiriyoruz. Bu tür çalışmalara desteğimiz sürecektir.” diye belirtmiştir. Etkinlikte Çukurova Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarımsal Yapılar ve Sulama Bölümü emekli öğretim üyesi Prof. Dr. Bahri Çevik tarafından “Türkiye’ De Çölleşme İle Mücadelede Başarılı Bir Ziraat Mühendisliği” konusunda konferans sundu. Daha öncede yine Mustafa Kemal Üniversitesi’nin konuğu olduğunu belirten Çevik; “ Kampüsü gezme fırsatı buldum. Çok sevindirici gelişmeler gördüm. Emekli bir öğretim üyesi olsam da buradaki hızlı gelişmeler karşısında gurur duydum. Rektör Canda’ya teşekkür etmek istiyorum.” diye belirtti. Rektör Canda tarafından günün anısı olarak Prof. Dr Çevik’e plaket verildi. Etkinliğin sonunda Prof. Dr. Sevda Askerova yönetiminde Mustafa Kemal Üniversitesi Mustafa Yazıcı Devlet Konservatuvarı öğrencileri müzik dinletisi sundular.³¹ Ardından da düzenlenen konferanslara geçildi.

İlk konferans Tarım ve Tabii Bilim Araştırmacıları Derneği’nin düzenlediği “Tarım Alanında Türk ve Alman Ortak Araştırma Sonuçları, 9. Uluslararası Sempozyumu” olmuştur. Bu konferansta Tarım ve Tabii Bilim Araştırmacıları Derneği Başkanı Prof. Dr. Mehmet Bülbül, derneğin amacının, bilimsel araştırmalar yapmak, yaptırmak ve bilimsel araştırmaların koordinasyonu ve desteklenmesini sağlamak olduğunu söyledi. Bülbül, Mustafa Kemal Üniversitesi Tayfur Sökmen Kampüsü Atatürk konferans salonunda düzenlenen, sempozyumda yaptığı konuşmada, Türkiye’nin Ankara, Ege, Çukurova Üniversiteleri Ziraat Fakülteleri ile Almanya Göttingen, Giessen ve Hohenheim Üniversiteleri Ziraat Fakülteleri arasında 20 yıla kadar süren geniş kapsamlı "Bilimsel Ortaklık Anlaşmaları"nın 1980 yıllarında sona ermesiyle adı geçen üniversitelerin tarım bilimcileri, ülkelerinde 1983-1985 yılları arasında karşılıklı olarak "Türk-Alman Tarım ve Tabii Bilim Araştırmacıları" derneklerini kurduklarını bildirdi. Türkiye’de de aynı kapsamda 1985 yılı başında Tarım ve Tabii Bilim Araştırmacıları Derneği kurulmuştur. Dernek hakkında bilgi veren Bülbül, şöyle devam etti: "Derneğimizin amacı, bilimsel araştırmalar yapmak, yaptırmak ve bilimsel araştırmaların koordinasyonu ve desteklenmesini sağlamak. Yurt içi ve yurt dışındaki bilimsel araştırmacılar ve bunların bağlı bulunduğu bilimsel kuruluşlar ile bilim insanları veya kuruluşlarının oluşturduğu ulusal ve uluslararası kuruluşlar ile irtibat kurmak, bilimsel alışverişte bulunmak ve ortaklaşa çalışmalar yapmaktır. Bilimsel araştırmacılar arasındaki ilişkileri geliştirmek. Ortaklaşa bilimsel kongre, konferans, sempozyum ve benzerlerinin düzenlenmesi veya bu gibi toplantılara ortaklaşa

³¹ 12 Ocak 2010, Özyurt Gazetesi.

düzenleyici olarak katılmaktır. Bilimsel yayınların desteklenmesi ve değişimini sağlamaktır." Bülbül, bu sempozyumlarda Türk ve Alman bilim insanlarının tarım ve veteriner bilimleri alanlarında, üniversitelerde ve araştırma kuruluşlarında ortak ve bireysel olarak yaptıkları en son ortak araştırma sonuçlarını, her iki ülkeyi de ilgilendirebilecek orijinal araştırmaları sunarak tartışıldığını ifade etti. Derneğin Türkiye'deki ve Almanya'daki seksiyonlarının bugüne kadar Türkiye'de ve Almanya'da dönüşümlü olarak tarım ve veteriner bilimlerini kapsayan 8 bilimsel sempozyum düzenlendiğini dile getiren Bülbül, 2005 yılında Braunschweig'da "Alman Federal Tarımsal Araştırmalar Kurumunda" düzenlenmiş bulunan 8. Sempozyumdan sonra Derneğin Türk-Alman yönetim kurulları üyeleri Nisan 2008'de Ankara'da yaptıkları ortak yönetim kurulu toplantısında, 9. Sempozyumun MKÜ ile ortaklaşa Antakya'da düzenlenmesine oybirliği ile karar verdiklerini kaydetti.

Bülbül, tarım ve veterinerlik bilimlerinin bütün disiplinlerinde yapılmış yeni bilimsel araştırmaların bildiriler halinde sunulmasına ve genç bilim insanı adaylarının çalışmalarını uluslararası bir platformda tanıtılmalarına, bu sempozyumda olanak sağlayacaklarını belirterek, "Sempozyuma Alman üniversitelerinden ve Tarımsal Araştırma Kuruluşlarından yaklaşık 30, ülkemiz üniversitelerinden ise 44 araştırmacı olmak üzere 74 bilim adamı katıldı" diye konuştu. Bülbül, üç gün süren sempozyuma, Hatay ve çevre illerden çok sayıda ilgilinin yanı sıra MKÜ Rektörü Prof. Dr. Şerefettin Canda ve bilim adamları, öğretim üyeleri ve davetliler katılmıştı.

Tarım ve Tabii Bilim Araştırmacıları Derneği, Türkiye'nin Ankara, Ege, Çukurova Üniversiteleri Ziraat Fakülteleri ile Almanya Göttingen, Giessen ve Hohenheim Üniversiteleri Ziraat Fakülteleri tarafından Antakya'da yapılan 'Tarım Alanında Türk ve Alman Ortak Araştırma Sonuçları, 9. Uluslararası Sempozyumu üç ayrı salonda dörder oturumla toplam 12 oturumla gerçekleştirdi. Birinci salonda Genel ve Özel Tarla Tarımı oturumu yapıldı. İkinci salonda da, tarımın ekonomi ve sosyal bilimleri tartışıldı. İkinci salonun öğleden sonraki oturumunda ise, Genel ve Özel Tarla Tarımı konusu çerçevesinde Tarım Tekniği, Hayvansal Üretim ve Hayvancılık konuları masaya yatırıldı. Üçüncü salonda ise Veteriner hekimlik konuları tartışıldı.³²

Sempozyuma Mustafa Kemal Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. M. Şerefettin Canda, Federal Almanya Büyük Elçiliği Tarım Ateşesi, Antakya Belediye Başkanı Lütfü Savaş, Türk-Alman Tarım ve Tabii Bilim Araştırmacıları Derneği Başkanı, Türk Seksiyonu Prof. Dr. Mehmet Bülbül, Alman Seksiyonu Prof. Dr. Franz Josef Bockisci ve çok sayıda bilim insanı katıldı. Mustafa Kemal Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. Şereffettin Canda sempozyumunda yaptığı konuşmada üniversite ve Ziraat Fakültesi hakkında kısa bir bilgilendirme yaptı. Rektör Canda "1993 yılında kurulan Fakültemizin halen Tayfur Sökmen yerleşkesinde eğitim-öğretim çalışmalarını sürdürüyor ve

³² 25-26 Mart 2010, Özyurt Gazetesi.

Fakültemizde halen 20 Profesör, 20 Doçent, 47 Yardımcı Doçent ve 17 Araştırma Görevlisi olmak üzere 100'ün üzerinde öğretim elemanı bulunmaktadır. Gıda ve Ziraat Mühendisliği programları altında sürdürülen eğitim-öğretim de halen 670 öğrenci bulunmaktadır. Ziraat Mühendisliği programında 2009-2010 eğitim-öğretim döneminde uygulanmaya başlayan yeni program çerçevesinde, Bahçe Bitkileri, Bitki Koruma, Tarla Bitkileri, Toprak Bilimi ve Bitki Besleme, Tarımsal Yapılar ve Sulama ve Zootečni bölümlerinde öğrenciler vardır. Fakültemizde ayrıca Tarımsal Biyoteknoloji Bölümü de açılmıştır. Fakültemizde halen MKÜ Bilimsel Araştırma Projeleri (60), TÜBİTAK (33), Tarım Bakanlığı (7), Avrupa Birliği (2), ve NATO (1) destekli 100'ün üzerinde proje yürütülmektedir. Üniversitemiz öncelikleri arasında yer alan "hareketlilik" Ziraat Fakültemiz tarafından da benimsenmiş olup, hareketlilik programlarına büyük önem verilmektedir. Fakültemizin tüm bölümlerinin ERASMUS programlarında çok sayıda ikili anlaşmaları bulunmakta bu anlaşmalar kullanılarak yapılan öğretim elemanı ve öğrenci değişimleri her yıl artarak devam etmektedir" dedi.

Rektör Canda konuşmasında ayrıca Reyhanlı, Selam ve Dört Yol Araştırma Uygulama Çiftlikleri ve Tayfur Sökmen yerleşkesinde yer alan seralardaki araştırma ve uygulama projeleri hakkında örnek çalışmalar sunmuşlardır. "Anılan çiftliklerimizde modern tarımın öncülüğü yapılmaktadır. Açtığımız kurslarda yüzlerce çiftçimizi bilgilendirdik" dedi.³³

Rektör Canda'nın yapış olduğu bu kapanış konuşmasıyla sempozyum sona ermiştir.

Sonuç

Mustafa Kemal Üniversitesi'nde 149. ve 164. olmak üzere yaklaşık 15 Türkiye'de Tarım Öğretimi kutlaması gerçekleştirilmiş olup, her yıl dönümünde hem üniversiteden ve hem de yurt dışından birçok bilim adamının katılımıyla etkinlikler gerçekleştirilmiştir. Bu etkinliklerde Valiler, Rektörler, Öğrenci temsilcileri, İl tarım müdürleri ve çeşitli STK'lardan temsilcilerin bulunduğu pek çok konuşmalar ve tartışmalar gerçekleştirilmiştir. Bu tartışmalarda genel olarak bölgesel konuların yanı sıra Türkiye'nin tarım politikaları da masaya yatırılmış, eksiklikler ve fazlalıklar gündeme taşınarak çözüm yolları üretilmeye çalışılmıştır.

Kurucu Rektör Prof. Dr. Haluk İpek zamanında ve onun desteğinde bir gelenek halini alan Tarım Günü kutlamaları, aslında Mustafa Kemal Üniversitesi'nin şehir ve halk ile bütünleşme istek ve arzusunun en önemli göstergeleri olarak bilim tarihinde yerini almıştır. Üniversitenin akademik camiasının da bilfiil katılıp destek verdiği toplantılarda öğrenciler de kendilerini temsil etme imkanları bulabilmişlerdir.

³³ 26 Mart 2010, Özyurt Gazetesi.

Toplantıların bir diğer önemli yanı o yıl Ziraat Fakültesi'nden emekliye ayrılan, üst kademelere yükselen, doçentlik, Profesörlük gibi yeni unvanlar alanlar taltif edilirken, yeni mesleğe girme aşamasında olan yüksek lisans ve doktora öğrencilerinin de mesleğe ısındırılması için önemli faaliyetler gerçekleştirilmiştir. Bu faaliyetlerde öğrenciler tarım sorunlarının tartışıldığı bilimsel konferanslarda fiili olarak bulunarak akıllarına takılan konularda sorular sormanın yanı sıra bizatihi alanında ün yapmış olan hocalarla temasta bulunarak bilgi alma fırsatı da yakalamışlardır.

Kaynakça

Tekin, Mehmet, “Üniversite Hatay’ın Yitik Malıdır-Hatay Valisi Utku Acun’la Üniversite Üzerine Sohbet”, *Güneyde Kültür Dergisi*, Sayı: 38, Nisan 1992.

Akçora, Erngünöz, “Hatay’ın Anavatan’a İlhakının Türk Dış Politikasındaki Yeri”, *Atatürk Araştırmaları Merkezi Dergisi*, Sayı:32, Ankara 1995.

Çankaya, Ali- Ataker, Hasan Nizamettin, *Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler*, C. 3, Ankara 1968-1970.

Çankaya, Ali, *Mülkiye Tarihi Ve Mülkiyeler*, Mars Matbaası Yayınları, Ankara 1968-1969.

Dayı, Esin, “Hatay Devleti ve Hatay’ın Anavatan’a Katılması”, *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 19, Erzurum 2002.

Gönlübol, Mehmet – Sar, Cem, *Atatürk ve Türkiye'nin Dış Politikası (1919-1938)*, İstanbul 1963.

Öztürk, Ayhan, “Milletlerarası Antlaşmalar ve Türk - Fransız Antlaşmaları (TBMM Hükümetinin Tanınması ve İlk Siyasi Zaferi)”, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt: 1, Sayı: 5, Kayseri 1994.

Selçuk, Hamdi, *Hatay'ın O Günleri*, İstanbul, 1971.

Selçuk, Hamdi, *Hatay'ın O Günleri*, İstanbul, 1971.

Soysal, İsmail, *Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları*, C.I, Ankara 1983.

Sökmen, Tayfur, *Hatay'ın Kurtuluşu için Harcanan Çabalar*, Ankara, 1978.

Sökmen, Tayfur, *Hatay'ın Kurtuluşu için Harcanan Çabalar*, Ankara, 1978.

Sönmez, Şinasi, “İkinci Dünya Savaşı Öncesi İngiliz-Fransız-Türk İttifakının Fransız Basınına Yansımaları (1939)”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Sayı: 63, Güz 2018.

Tekin, Mehmet, *Hatay Tarihi*, Antakya 1993.

Yorulmaz, Şerife, “Fransız Manda Yönetimi Döneminde İskenderun Sancağı (Hatay)’ın Sosyo-Ekonomik ve Siyasal Durumuna İlişkin Bazı Kayıtlar (1918-1939)”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Cilt: 6, Sayı: 22, Ankara 1998.

Gazeteler

Antakya Gazetesi

Atayolu Gazetesi

Dil Gazetesi

Hatay Gazetesi

Kurtuluş Gazetesi

Milliyet Gazetesi

Özyurt Gazetesi

Not. Dipnotlarda gazetelere yapılan atıflar çok fazla olduğu için kaynakçada gösterilmemiştir.



HATAY MUSTAFA KEMAL ÜNİVERSİTESİNDE FİZİKİ YAPILANDIRMA VE KAMPÜS ÇALIŞMALARININ TAMAMLANMASI

Ali KAÇAR*
Metin GÜNENÇ**

Araştırma Makalesi/Research Article

Atıf/Cite as: Kaçar, A. ve Güneç, M. (2023). Hatay Mustafa Kemal Üniversitesinde Fiziki Yapılandırma ve Kampüs Çalışmalarının Tamamlanması. *DÜMAD (Dünya Multidisipliner Araştırmalar Dergisi)*, 6(Prof. Dr. Durmuş Ali Arslan Özel Sayısı), 504-533.

Özet

Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi'nin 1966 yılında başlayan kuruluş macerası 1992 yılında Vali Utku Acun'un girişimleri ve kurucu rektör Prof. Dr. Haluk İpek'in gayretleriyle sonuçlandırılarak Hatay'a kazandırılmıştır. Üniversitenin kuruluşu sırasında baş gösteren bir çok brokratik ve insani engellere rağmen birkaç yıl içerisinde sistematize edilerek kuruluşu gerçekleştirilen üniversitenin ilk öğrencileri 1992 yılında Çukurova Üniversitesi'nden kalma Yüksek Okul binalarında öğrenci kabulüne başlamıştır. Üniversitenin kuruluş çalışmaları sırasında fiziki yapılandırma için ilk fiili girişim kampüs oluşturulması hususunda olmuştur. Bu sebeple Top Boğazı ve Üç Gedik mahallesi ya da Alahan Köyü arazilerinin kamulaştırılması gibi hususlar gündeme gelmiştir. Ancak yapılan fizibilite çalışmaları sonucunda en uygun yerin Alahan Köyü'nün altındaki boş ve çorak arazilerin olduğuna karar verilmiş ve bu alanın istimlaki için girişimler başlatılmıştır. Ancak hem Üç Gedik Mahallesi sakinleri ve hem de Alahan Köyü sakinleri tarafından yapılan itiraz ve şantajlara rağmen kurucu rektörün direnişi sayesinde söz konusu alanın kampüs yapılması mümkün olmuştur.

Bu makalede üniversitenin kampüs ve sonrasındaki fiziki yapılanmasıyla ilgili hususlar irdelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Mustafa, Kemal, Üniversite, Kampüs, Antakya, Hatay.

* Öğretmen, Aknehir İlkokulu, alikacar12@hotmail.com, Orcid: 0000-0002-5620-9976

** Öğretmen, Samankaya Muti-Zöhre Mahanoğlu İlkokulu, metingunenc@gmail.com, Orcid:0000-0002-7255-5385

Abstract

The founding adventure of Hatay Mustafa Kemal University, which started in 1966, started in 1992 with the initiatives of Governor Utku Acun and the founding rector Prof. Dr. It was finalized with the efforts of Haluk İpek and brought to Hatay. Despite the many brocratic and humanitarian obstacles that emerged during the establishment of the university, the first students of the university, which was systematized and established in a few years, started to accept students in the High School buildings of Çukurova University in 1992. During the establishment of the university, the first actual attempt for physical structuring was to create a campus. For this reason, issues such as the expropriation of Top Boğazı and Üç Gedik Neighborhood or Alahan Village lands have come to the fore. However, as a result of the feasibility studies, it was decided that the most suitable place was the empty and barren lands under the Alahan Village and initiatives were started for the expropriation of this area. However, despite the objections and blackmail made by the residents of Üç Gedik Mahallesi and Alahan Village, it was possible to make the said area a campus thanks to the resistance of the founding rector.

In this article, the issues related to the physical structuring of the university on campus and beyond will be examined.

Keywords: Mustafa, Kemal, University, Campus, Antakya, Hatay.

Giriş

Hatay’da üniversite kurulması yönünde ilk adımlar 1966 Şubat’ının 10’unda Hatay Gazetesinde tespit edilen bir yazıyla gündeme geldiği söylenebilir. Haberde, Hatay’da bir İl Radyosu ve Üniversite kurulması konusunda Vali Nuri Teoman Paşa bir teşebbüste bulunacağından bahsetmekteydi. Teoman Paşa, radyo konusunda Hatay Gazetesi’ne verdiği demeçte; “Hatay’a ayak basar basmaz öğrenmek istediğim şeylerden bir tanesi de radyo konusu olmuştur ve şehre ait bir radyonun olmayışından hüznü duymuştum. Yazınız beni bu işin hallinde teşvik edici olmuştur. Gerekli makamlara durum bütün önemi ve etrafı ile intikal ettirilmiştir. Şahsen de meseleyi takip ederek tahakkukuna çalışacağım. Radyo idaresince sağlanamadığı takdirde Belediye ile müşterek küçük bir radyo istasyonu yapabilecek kudretteyiz.” demiştir. Bu haber aslında Hatay adına gelecekte bütün valilerin üniversite kurma hayallerini süsleyecek bir meseleyi şimdiden haber vermekteydi. Vali Teoman aynı röportajda üniversite konusunda ise “Bu işin Hatay’da arzu edildiği şekilde tesisi için gerekli resmi müracaat ve buna dair hazırlıklardan sonra üst makama sunulacaktır.”¹ demiş

¹ 12 Şubat 1966, Hatay Gazetesi, Yıl;11, Sayı;2759

olması, her iki konunun da yakın gelecekte Hatay'ın gündemini uzun süre meşgul edecek yeni yatırımlar olacağına işaret olarak yorumlanmıştır.

Bu hususta 1990'ların meşhür valilerinden Utku Acun, Teoman Paşa'nın bu arzusunu yerine getirmek amacıyla büyük çaba sarfedecek ve o tarihte mülki yönetimde olan diğer yöneticilerin katkılarıyla bu yaklaşık 30 yıllık hayal nihayet gerçekleştirilmiş olacaktır.

Üniversite kurma çalışmaları

Hatay'da yıl 1991 Kasım'ıydı ve yeni vali Utku Acun, bu uzun yıllara dayanan özlemin, Hatay Üniversitesi'nin kurulabilmesi için kolları sıvamış ekibini oluşturmaya başlamıştı. Vali Utku Acun, üniversite kurmak amacıyla moral ve maddi kaynak sağlamak, kamuoyu oluşturmak için vakıf kurma çalışmalarını başlatmıştı. Bu husus ilk önce Hatay ili ilçeleri halkının temsilcilerini bir araya getiren İl Genel Meclisi'ne yazılı ve sözlü öneri olarak önerildi. Vali Utku Acun, ilk olarak vakfın kuruluş işlemlerini yürütmek üzere bir memur görevlendirdi ve vakıf sermayesini oluşturmak üzere toplanacak bağışların yatırılması amacıyla da bir de hesap açtırmıştır².

Hatay'da üniversite Kurma ve Yaşatma Vakfı, Hatay Valisi Utku Acun ve bu üniversitenin kurucu rektörü olacak Prof. Dr. Haluk İpek'de katılımıyla tamamlandı. Vakıf 10 Kasım 1992'de kuruluşunu tamamlayarak üniversitenin adının Mustafa Kemal Üniversitesi olmasına karar verdi. Bu vakıf üniversite ile ilgili işlerde yönetimi ele almak üzere kurulan ilk vakıf oldu. Vakıf, üniversitesi olan birçok şehre örnek teşkil etmesi, moral ve maddi katkı sağlaması yönüyle büyük öneme sahiptir. Bu girişimin neticesinde İl Genel Meclisi ilk adımı attı ve vakfın kuruluşu için gerekli izni verdi. Vakfın kuruluşuna ivme kazandıran husus, Hatay iliyle ilgili ülke genelinde yapılan değerlendirmelerde, yükseköğretimde öğrenci gönderme yoğunluğu açısından, 52 il arasında yüksek öğretimde öğrenci okutma yoğunluğunda ikinci olan ve son on yılda ÖSYM sınavlarında ilk 7 il arasında yer almaktaydı. Vakıf kurma ve üniversiteyi hayata geçirme çalışmaları sırasında 1992 Haziran'ında yapılan üniversite Seçme ve Yerleştirme sınavları değerlendirmelerinde İzmir'den sonra 2. sırada yer alması Hatay'da bir üniversite kurulmasına ve onu kuracak olan vakfın temellerinin atılmasına karar verildi. Bu maksatla Vali Utku ACUN, ilk hareketi başlatarak, hayırsever Hataylılara üniversitenin kurulmasına katkıda bulunmaları için açık mektup yazmıştır.

Vali Utku Acun, mektubunda; üniversitede eğitim göreceğ öğrencilerin ve eğitimi verecek öğretim üyelerinin istihdam ihtiyaçlarının karşılanması, bölgenin kalkındırılması için Belediyelerden, üniversitenin en çok yarar getireceği sektör olan Ticaret ve Sanayi Odaları ve Borsalarından, Hatay'a ve halkına vefa gereği bir çeşit sosyal vergi ve dayanışma düşüncesi içinde iş adamlarımızdan velhasıl tüm varlıklı ve hayırsever Hatay'lılardan bu ulvi hedef için destek beklenmiş ve bu mesaja hemen

² 6 Şubat Perşembe 1992, Antakya Toplumcu Halk Gazetesi, Yıl: 26, Sayı: 7880, s. 1.

olumlu cevaplar gelmiştir. Butarihten sonra Hatay halkı ile el ele vererek üniversitenin kuruluş aşaması tamamlanmış ve mesele isim bulunmasına kadar gelmişti.

Mustafa Kemal Üniversitesi İsminin Kabulü

Üniversiteler Kanun Tasarısının, Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi'nin kuruluşuyla ilgili Türkiye Büyük Millet Meclisi Milli Eğitim Komisyonu'nun 25 Mayıs 1992 tarihli 9. Birleşiminde "Hatay Üniversitesi" başlıklı ve yukarıda bahsi geçen Ek 17. Madde ile ilgili görüşmelerde Hatay Üniversitesi'nin kabulü ile birlikte Milli Eğitim Komisyon üyelerinden Hatay milletvekili Nurettin Tokdemir, verdiği önerge ile üniversitenin adının Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi yerine Hatay Üniversitesi olarak değiştirilmesini ve bazı eklemeler yapılması hususunda görüşme talebinde bulunmuştur. Bunun üzerine komisyon başkanı Nahit Menteşe başkanlığında toplanan 25.05.1992 tarihli 9. Birleşimde görüşülen teklif, 15 nolu karar ile kabul edilmiştir. Bu kanun tasarısında çerçeve 24. Maddeye eklenen Ek 17. Madde ile Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi; Hatay Üniversitesi olarak düzenlenmiş ve üniversitenin bünyesine Mühendislik-Mimarlık Fakültesi, Beden Eğitimi ve Spor Yüksek Okulu, Reyhanlı Ziraat Fakültesi, Su Ürünleri Fakültelerinin eklenmesi oy birliği ile kabul edilmişti. Daha sonra bu kanun Plan ve Bütçe komisyonuna havale edilerek, 17.06.1992 tarihli 40. Birleşiminde görüşülmüş ve 58 nolu karar ile kabul edilmişti³.

Bunun üzerine SHP Hatay Milletvekili Nihat Matkap, "Hatay Üniversitesi" adına itiraz ederek, TBMM Plan ve Bütçe komisyonuna, M. Dönen ile verdikleri bir önerge doğrultusunda üniversitenin adı "Mustafa Kemal Üniversitesi" olarak değiştirilmesini istedi⁴. Matkap, "TBMM tatile girmeden önce Üniversitenin adı yasallaşacaktı. Hatay'ın hükümete mensup 8 milletvekili fakültelerin bir an önce açılması için büyük gayret içerisine girmiş bulunmaktaydı. Bu sevinci hemşerilerimizle paylaşmaktan büyük mutluluk duymaktayız. Fakültelerin hangi ilçelerde kurulması konusu Üniversite rektörlüğü başkanlığında kurulacak bilimsel bir heyetin belirleyici olmasıyla aşılabilecekti. Her büyük ilçemize bir fakültenin açılmasının yanında diğer ilçelerimizde de yüksek okul açılması ilimizin gelişmesi açısından yararlı olacaktı. Şu an itibariyle ilçelerimizin ekonomik, sosyal ve coğrafi konumlarının yanında Çukurova Üniversite rektörlüğünün de görüşleri nazari itibara alınarak, Antakya'da: Fen Edebiyat ve Eğitim Fakülteleri, İskenderun'da: Mimarlık ve Mühendislik fakültesi, Reyhanlı'da: Ziraat fakültesi, Samandağ ilçemizde: Su ürünleri fakültesi, Kırıkhan'da: Beden Eğitimi ve Spor Meslek Yüksek Okulu açılmasında yarar görmekteyim."⁵

³ TBMM Milli Eğitim Komisyonu Başkanlığı tarafından 20.11.1992 tarihinde 158 sayı numarasıyla Hatay Milletvekili Nurettin Tokdemir'e gönderilen yazı.

⁴ 23 Haziran 1992, Antakya Toplumcu Halk Gazetesi, Yıl: 26, Sayı: 7992, s. 1.

⁵ 23 Haziran 1992, Antakya Toplumcu Halk Gazetesi, Yıl: 26, Sayı: 7992, s. 2.

Hatay da Mustafa Kemal Üniversitesi kurulması yasa teklifi TBMM Genel kurulunda komisyondan geldiği şekilde aynen kabul edildi. Cumartesi sabaha doğru yapılan oylamada Mustafa Kemal Üniversitesi ile birlikte 14 ilde daha Üniversite kurulması kabul edildi⁶.

Böylece Hatay Üniversitesi ismi Mustafa Kemal Üniversitesi olarak değiştirilmiş oldu. Bu kanun son haliyle TBMM Genel Kurulunun 03.07.1992 tarihli 93. Birleşiminde görüşülmüş ve yukarıda da bahsedildiği gibi “Kırıkhan ve Reyhanlı” ön eklemeleri reddedilerek kanunlaşmıştı⁷.

Vali Utku Acun’un Gençlere Hitabesi

Vali Utku Acun, üniversitenin kuruluşuyla ilgili olarak bir taraftan sivil toplum kuruluşlarını, bir taraftan resmi makamları harekete geçirirken, daha önemlisi geleceğin mimarları olan gençleri de kendi üniversitelerini kurmaya katkıda bulunmaya çağırıyordu. 17 Nisan 1992 tarihinde Son Haber Gazetesi’ne bir demeç vererek, gençleri yönlendirmek üzere bir konuşma yayınlattı:

“Sevgili Öğrenciler, Bir süreden beri ilimizde eksik (?) gün geçtikçe daha çok hissedilen üniversiteyi kurma çabası içerisindeyiz.

Üniversiteler eğitim veren kurumlar olmaları yanında bulunduğu yörenin ekonomisine sanayine ve sosyal hayatına artı değerler katarlar. Yaptığımız araştırmalar neticesinde Hatay’a ismiyle de bir onur verecek olan Mustafa Kemal Üniversitesi adı altında bir üniversitenin kurulmasının düşünüldüğünü öğrenmiş bulunmaktayız.

Ülkemizde birçok ilin üniversiteye sahip olma yarışı içinde oldukları gerçeğini de göz önüne alırsak bu iller arasında önceliğe sahip olmak ancak mahalli imkânların harekete geçirilmesi ile mümkün olacaktır. İşte bu imkânları kanalize etmek amacıyla Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi adı altında bir vakıf kırmaya karar verdik. Üniversite olayına inanmış vatandaşlarımızın bağışları artarak devam ediyor.

Yarınımızın geleceği siz sevgili gençler. Valiniz olarak ben bu bayrağı açtım. Uğraşımız sizler içindir. Sizlerin yarın kendi yörenizde daha iyi şartlar altında eğitim görmeniz içindir.

Uğraşımız Hatay içindir. Hatay’ın onurlanması Üniversite olanaklarıyla ekonomisini güçlendirmesi bu ilim yuvasında yöresel araştırma ve incelemelerin artarak ilimizin kalkınmasına ışık sağlaması içindir. Üniversite bayrağını dalgalandırmada sizin vereceğiniz manevi destek ayrı bir mana ifade edecektir. Bu yüce hedefte buluşmak umuduyla hepinize başarı ve mutluluklar dilerim.”⁸

⁶ 6 Temmuz 1992, Antakya Toplumcu Halk Gazetesi, Yıl: 26, Sayı: 8003, s. 1.

⁷ TBMM Milli Eğitim Komisyonu Başkanlığı tarafından 20.11.1992 tarihinde 158 sayı numarasıyla Hatay Milletvekili Nurettin Tokdemir’e gönderilen yazı.

⁸ 17 Nisan 1992, *Son Haber Gazetesi*, Yıl: 1, Sayı: 50, s. 1; Aynı haber: 17 Nisan 1992, Hatay Gazetesi, Yıl. 37, Sayı: 14515, s. 1; 26 Nisan Perşembe 1992, Antakya Toplumcu Halk Gazetesi, Yıl: 26, Sayı: 7937, s. 1.

Üniversite Konusundaki Vaatlerin Unutulması

Üniversitenin kuruluş aşamasında kurucu üye olmaya gönüllü destek veren, kimsenin zorlamasına maruz kalmadan büyük vaatlerde bulunan hayırsever Hataylıların Üniversitenin ihtiyaçlarının karşılanması gündeme geldiğinde verdikleri vaatleri yerine getirmek bir yana, ortadan kayboldukları, sözlerinin havada kaldığı görülmüştür. Bu husus kısa bir zaman içinde basına da yansımış olup, “Destek Vaatlerini Unutanlar Aranıyor” şeklinde manşetler gün aşırı gazetelerde görülen sıradan haberlere dönüşmüştür.

Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi yavaş yavaş hayata geçirilirken, hayırseverlerin verdiği maddi destekler sevindirici boyutlarla devam ederken, ilk günlerde kendiliklerinden ortaya atılarak dev destek vaatlerinde bulunanlardan önemli bölümünün yöre tanımıyla “araziye uymaları” yadırganan ve eleştirilen bir husus olmuştur.

Basının bu şekilde davrananların üzerine gitmekte gecikmeyeceği aşikârdı. Bu konuyla ilgili olarak bir doktordan bahsedilmiş ve doktorun Serinyol’da bulunan çiftliğini Üniversiteye bağışlamak istediği, buna imkan olmadığı takdirde bir bölümünü Tıp Fakültesi kurulmasına karşılık hibe şeklinde vaat etmesi ve konuyla ilgili basına demeçler vermesi alay konusu olmuştur.

Hataylı hayırseverlerin bu tutumuna ilk tepki şüphesiz Vali Utku Acun’dan gelmiştir. Vali Acun makamında bir araya geldiği basın mensuplarıyla sohbet ederken soruları cevaplandırırken bu konuya temas ederek üzüntülerini belirtmiş, fakat buna rağmen Üniversite vakfına gösterilen ilgi ve destekten de övgüyle söz etmiştir.⁹

Vakıf İmkanlarıyla Anonim Şirket Kurulması

En kısa sürede hayata geçirilmesi için yoğun ve yaygın çaba harcanan Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi için aynı amaçla kurulan vakıf olanaklarıyla bir ANONİM ŞİRKET ile Ankara’da irtibat bürosu oluşturulması kararlaştırıldı¹⁰. Pazartesi günü toplanan Vakıf Yönetim Kurulu, önerileri görüşerek olumlu kararlar aldı. Verilen bilgiye göre; Üniversitenin çeşitli yatırım ve hizmetlerini üstlenecek ANONİM ŞİRKETLE; zaman yanı sıra önemli gelir kaynakları da sağlanacak. Bu arada şirkete % 90 hissesi vakfa, % 4 hissesi il özel idare müdürlüğü, diğer hisseler ise Ant. Tic. Ve San. Odaları birliği ile İskenderun Tic. San. Odası için düşünülmektedir. Ankara’da oluşturulması kararlaştırılan irtibat bürosu ile Üniversite işleri ve işlemleri yürütülürken, vakfa da kira olarak gelir sağlanmış olacak. Çeşitli üniversitelerdeki uygulamalardan esinlenilerek oluşturulan kararlar için girişim ve arayışlara başlandığı da bildirildi.¹¹

⁹ 4 Ocak 1993, Antakya Toplumcu Halk Gazetesi, Yıl: 27, Sayı: 8157, s. 1.

¹⁰ 22 Ocak 1993, Antakya Toplumcu Halk Gazetesi, Yıl: 27, Sayı: 8173, s. 1.

¹¹ 22 Ocak 1993, Antakya Toplumcu Halk Gazetesi, Yıl: 27, Sayı: 8173, s. 3.

Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi için hedeflenen şirketle ilgili çalışmalar dün tamamlandı. 500 milyon TL sermaye ile dün resmen tescil edilen şirketin adı: BİLTEK –HATAY BİLGİ VE TEKNOLOJİ ÜRETME, TAAHHÜT, İNŞAAT, TURİZM, SANAYİ VE TİCARET ANONİM ŞİRKETİ olarak belirlendi. Şirketin hisseleri ise sırasıyla MKÜ kurma ve Yaşatma vakfını temsilen Mali Müşavir Mehmet Ali YÜKSEL % 90, İl Özel İdare müdürlüğünü temsilen Vali Yardımcısı Necat AKSU % 5, Antakya Ticaret Borsasını temsilen Kazım KUSEYRİ, Ant. Tic. Ve San. Odasını temsilen Mehmet NARİN, Ziraat odasını temsilen Celal CİVELEK, Hatay Esnaf Odaları birliğini temsilen M. Kemal BULUT ve İsk. Tic. Ve San. Odasını temsilen Yılmaz ÖZEN % 1'er şeklinde paylaşıldı. Bu arada şirketin ilk yönetim ve denetim kurulları da açıklık kazandı. İlk yönetim kurulu: Vali yardımcısı Necat AKSU, Mali müşavir M. Ali YÜKSEL, Celal Civelek, Kazım Kuseyri ve Yılmaz Özen'den oluşturulurken, Denetim kurulunda: Tahsin Rende ve Mehmet Narin görev aldı.¹²

Örnek Üniversite Kampusleri ve Kuruldukları Şehre Katkıları

1970'li yıllarda nüfusu 70 bin olan Antakya'nın, 1990'lı yıllarda 120 bin nüfusa ulaşmış olması, hem Hatay'da kurulması düşünülen üniversite için hem de bu üniversiteyi kurma vazifesini üstlenmiş olan Vakıf için büyük bir fırsat olmuştur. Hatay halkının ve aynı yıllarda başlayan hükümetlerin üniversiteleşme rüzgarını da arkasına alan Vali, her platformda bu hususu dile getirmiştir. Kendisiyle yapılan mülakatlarda ve görüşmelerde üniversite kurulması konusunda biraz aceleci davrandıkları yönünde telkinler olmasına rağmen, işin peşini bırakmadı. Hatay'da üniversite kurma çalışmaları hızla devam ederken, “üniversite yasası”nın TBMM gündemine geleceğine dair haberler valinin bu konuya olan duyarlılığını artırdığı gibi, şehir halkının heyecanını ve desteğini de artırmıştır.

Vali Acun, bu maksatla bazı tedbirler almak üzere harekete geçmişti. Öncelikle ülke çapında yaygınlaşan, buna karşılık yasadan faydalanarak açılmış ancak devletin imkânsızlıkları sebebiyle faaliyete geçmemiş pek çok ildeki fakülte ve yüksek okulların var olması, Hatay'ın şansını zora sokan etmenler olarak görülmekteydi. Bu sebeple devleti Hatay'da üniversite kurmaya özendirerek bazı tedbirler almayı tasarlamıştır. Üniversite kurulması için mahalli imkânları zorlayan Vali Acun, üniversite için gerekli olan mekânın, inşa aşamasında kullanılacak olan araç ve gereçlerin, eğitimi verecek öğretim üyelerinin şehre akışını sağlayacak imkânların oluşturulması için halkın desteğini almak istemiştir. Amaca ulaşmak için vakfın çalıştırılmasını, bunun için de imkânları sınırlamak yerine toplumsal imkânları kullanarak en geniş katılımı sağlamayı ve bu sayede üniversite için gerekli kaynakları yerel imkânlarla sağlamayı hedeflemiştir. *Vali Acun, yaptığı bir basın toplantısında “Hatay aslında Üniversite kurulmasını çoktan hak etmiş ve buna hazırdır. Üniversite kurulması için*

¹² 4 Mayıs Salı 1993, Antakya Toplumcu Halk Gazetesi, Yıl: 27, Sayı: 8254, s. 1.

20 yıl geç kalınmış. Hatay gerek sosyal bakımdan gerekse ekonomik basımdan Türkiye'nin sayılı illeri arasında en ilerdedir. Her şeyi devletten beklersek çok bekleriz. Devlet millet işbirliği ile Hatay halkı ile en yakın zamanda üniversitenin temellerini inşaallah bu sene atarız. 1992 yılı içerisinde üniversite kurulması sıralamasında 15 il arasından (?) sırada bulunduğunu ve Milli Eğitim Bakanlığı ile yapılan görüşmelerde bu konu üzerindeki çalışmalarından dolayı memnun olduklarını ve konuya sıcak bakıldığını vurgulayan Vali Acun, kurulacak olan üniversiteye 15 ilin arasında 1'er milyar ödenek verileceğini vurgulayarak, Hatay'ın iş adamlarını ve hayırseverlerin yardımıyla en yakın zamanda temeli atılarak en yakın zamanda bitirilmesine çalışılacağını söyleyen Vali Acun, üniversite için yer tespitinin yapılmadığını bunun ise önem taşımadığını vurguladı. Vali, önemli olan Hatay'da Mustafa Kemal Üniversitesi'nin yapılmasıdır." dedi¹³.

Öncelikli olarak mevcut olan eğitim kurumlarına ait alanların kullanılması tasarlanmış, daha sonra her kurumun kendi ihtiyaç duyduğu mekânların oluşturulması, üniversitenin hızlı bir şekilde kurulmasını temin edeceğine inanılmıştır. Bu imkânların sonraki yıllarda geliştirilerek bir ana kampüsün kurulması da gündeme gelecekti.

Üniversitenin kurulması için öncelikli alanlar olarak Antakya ve İskenderun'daki mevcut imkânların faaliyete geçirilmesini düşünülmüştü. Buralarda bulunan alanlar her ne kadar doğrudan üniversite kurulması için tahsis edilmemiş olsa da, bu maksada binaen muhafaza edilmelerine karar verilmişti.

Vali Acun, Hatay'da kurulacak üniversitenin yakın bölgelere nazaran avantajlı durumda olduğuna inanmaktaydı. Öyle ki Gaziantep Üniversitesi'nin toplam öğrenci sayısının 3149 olduğunu, oysaki Hatay'da var olan 3 yüksek okul'un toplam öğrenci sayısının 3100 olduğunu örnek göstererek, bir üniversitenin kurulması halinde bu rakamın 5000'leri geçeceğini vurgulamaktaydı.

Hâlihazırda Antakya ve İskenderun'da iki adet yüksek okul'un inşası devam ederken, bu iki merkezde var olan okulların imkânları da dâhil edildiğinde üniversite kurulması aşamasında her hangi bir engelin kalmayacağı, hatta yeni binaların 1992 yılı içinde bitirilmesi hedeflenmişti. Şehre gelecek öğretim üyelerinin lojman ihtiyaçları ise kamu lojmanlarının kullanımıyla giderilecekti. Hatta vakıf dahi lojman kiralayabilirdi. Benzer bir uygulama Isparta'da yaşanmış, öğretim üyelerinin kiralalarını vakıf karşılamıştı.

Üniversitelerin kuruldukları şehrin çehresini değiştirdiği yönündeki olumlu yargı, Hatay için gerçek bir fırsata dönüştürülebilirdi. Şehir insanı, işgal yıllarında Fransızların kurduğu eğitim yuvalarında, Türk adet ve gelenekleri hiçe sayılarak bir neslin yeni baştan yaratılması temel hedef olarak kabul edilerek uzun yıllar ihmal edilmişti. Şimdi yakalanan bu fırsat ilk aşamada Antakya ve İskenderun için, sonrasında tüm Hatay için kalkınmanın önceliklerinden biri olacaktı. 1990'lı yılların

¹³ 06 Mart 1992, *Son Haber Gazetesi*, Yıl: 1, Sayı: 17, s. 1.

standartlarında bir üniversitenin kurulduğu şehre katkısı yaklaşık 300 bin lira ile 1 milyon lira arasında olmaktadır. Diğer taraftan ülkemizin her tarafına yayılan şehir insanının kendi yuvasında eğitim imkânına kavuşması, söz konusu şehrin yaşam standardını oluşturan iş alanlarının da genç bir nüfusun katkısından mahrum bırakılmayacaktır. Globalleşen dünyada Turizm gelirleri “bacasız sanayi” olarak adlandırılırken, üniversiteler de kuruldukları şehirler için bu manada ikinci bir imkân olarak değerlendirilebilir.

Hatay’da kurulacak bir üniversite muhakkak ki, komşu ülkeler için de bir cazibe merkezi olacaktır. Ülkemizin bulunduğu coğrafya binlerce yıldır çeşitli kültürlerin uğrak yeri veya yaşam merkezi olmuştur. Bu sebeple yakın komşularımızla var olan akrabalık ilişkileri veya dünya ile sürdürülen bağlantının en kısa ve en ucuz yolu olması, ülkemizi tercihte önemli rol oynayabilirdi. Kurulacak üniversitenin dünya standartlarını yakalayacak olması da bunda etkili olabilecekti.

Dünyada gelişen eğitim sektörü ülke vatandaşlarının duyarlılığıyla yeni boyutlar kazanabilmekteydi. Isparta’da üniversitenin kurulduğu yıllarda halk arasında “öğrenciye ev verilmez, ahlakımız bozulur” anlayışı öğrencilerin eğitim imkânlarını kısıtladığı gibi, şehrin bu kazançtan da yoksun kalmasına sebep oluyordu. 1100 kişinin kayıtlı olduğu Mühendislik-Mimarlık Fakültesi öğrencilerinden yalnız 600’ü konaklama imkânlarına sahipken, 500’ü imkansızlıklar sebebiyle eğitime devam edemiyordu. Ancak 90’lı yıllarda anlayış tamamen değişmiş olduğu için, artık bu problemler çözülmüş, pansiyonerlik de Türk halkı arasında giderek yaygınlaşan bir alışkanlık haline gelmiştir. Öğrencinin veli nimet olarak görülmeye başlanması şehirlerin yenileşmeye kapalı karakterini çözmeye, gelişmelerine katkıda bulunmaya başlamıştır.

İnsan karakterinden ve şehirlerin yaşamsal verilerinden kaynaklanan problemlerin çözülmesine rağmen üniversitelerin kurulup, işleyişinin sağlanabilmesi için yakın bölgelerde bulunan şehirlerin tecrübesinden de faydalanmak gerekiyordu. Vali ACUN bu konuda Gaziantep’ten ziyade, Çukurova Üniversitesi’nin daha verimli olabileceğine inanmaktaydı. Kendisi bu üniversiteyi bir “anaç üniversite” olarak nitelendirmekte ve Hatay’a yapılacak katkının oradan gelebileceğine inanmaktaydı.

Hatay yıllarca pek çok bilim adamı yetiştirmiş ve bunlar ülkemizin her tarafına yayılmış durumdaydı. Bu bilim insanlarının kendi memleketlerine hizmet etmeleri için alt yapının oluşturulması gerekmektedir. Fakat yükseköğretimin bu denli gecikmiş olması Hatay için de büyük bir kayıptır. Üniversite için yapılan girişimlerin olumlu sonuç vermesi halinde ilk yapılacak olan şey, bu bilim insanlarının uygun branşların olması halinde kendi memleketlerine hizmet etmeleri için davet çıkarmak olacaktır. Ayrıca üniversite öğrencilerinin barınma imkânlarını geliştirmek ve şehir sakinlerinin öğrencilerin barınmasına sağlayacakları katkıyla ilgili mantalitenin oluşumuna kadar, devlet eliyle yurtların kurulması da teşvik edilecek hususların başında geliyordu. Özel yurtların

teşviki, şehirde sermayenin birikimini sağlayacağı gibi, ekonomik faaliyetlerin özel sektör tarafından sürdürülebilirliğini temin edecekti.

Hatay'ın Sorunları ve Mustafa Kemal Üniversitesi'nin Önemi

23 Haziran tarihli sayısında ise bu hususa değinerek Hatay'da Üniversite Kurulması teklifinin Temmuz ayında yasalaşacağına dikkat çekerek, Bakanlığın “Hatay Üniversitesi” şeklinde teklif sunduğunu, iki milletvekilinden Nihat Matkap ve Mehmet Döner tarafından verilen önerilerle ismin “Mustafa Kemal Üniversitesi” olarak değiştirilmesi istenmiştir. Bu konuda YÖK'ten olumlu görüş alındığı, Bakanlar kurulunun da bu konuya onay verdiği, TBMM Plan Bütçe komisyonundan da aynen geçtiği belirtilmekte ve Temmuz ayında genel kurulda görüşülerek bir karara bağlanacağı ifade edildi. Böylece Hatay Mustafa Kemal Üniversitesine duyulan özlemin sona ereceği belirtildi. Yazar, Hatay'a mensup 8 milletvekilinin fakültelerin bir an önce açılması için büyük gayret içerisinde olduklarını belirttikten sonra, fakültelerin hangi ilçelerde kurulması konusunda: Üniversite rektörlüğü Başkanlığında kurulacak bilimsel bir heyetin belirleyici olmasını arzu etmektedir. Yazar, çözümü de kendisi üretmektedir. Her büyük ilçeye bir fakültenin açılmasını, diğer ilçelere Yüksek okul açılmasını ilin gelişmesi açısından önemli görmektedir. İlçelerin ekonomik ve coğrafi konumlarının yanında Çukurova Üniversitesi rektörlüğünün de görüşleri nazari itibara alınarak, Antakya merkez ilçesinde Fen Edebiyat ve Eğitim Fakülteleri, İskenderunda Mimarlık ve Mühendislik Fakültesi, Reyhanlıda Ziraat Fakültesi, Samandağ da Su ürünleri fakültesi, Kırıkhan Beden Eğitimi ve Spor Yüksek Okulu açılmasının yararlı olacağına dair görüş bildirmiştir¹⁴.

Vali Utku Acun, Hatay'ın ihtiyacı olan yatırımları ve çözüm bekleyen sorunlarını 20 maddede toplamış ve bunların başına da “Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi”nin kuruluşunu oturtmuştur. Hemen her konuşmasında, demecinde ve toplantısında önceliği daima üniversitenin kuruluşuna vermekte ve onun önceliğini açıkça her şekilde masaya koymaktaydı. Bu konuda 29 Haziran'da verdiği bir demeçte “Hatay ilimizin, Ankara da çeşitli bakanlıklara iletilen ve çözümü istenen temel sorunları”na işaret etmiş ve bu sorunları şu şekilde sıralamıştır¹⁵:

- Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi yasa teklifi
- Hatay da bazı bölgelerin Turistik bölge kapsamına alınması
- AMİK Gölünün yendin oluşturulması, ekolojik dengenin korunması
- Ara ulaşım sorunları. Örneğin: Samandağ- Arsuz, Antakya-Top boğazı yolları ile Antakya Çevre yolu
- Köy yollarının yapılması,
- İlçelerimiz, belde ve köylerimizin içme suyu sorunları,

¹⁴ 23 Haziran 1992, Antakya Toplumcu Halk Gazetesi, Yıl: 26, Sayı: 7992, s. 2.

¹⁵ 29 Haziran Pazartesi 1992, Antakya Toplumcu Halk Gazetesi, Yıl: 26, Sayı: 7997, s. 1.

- 132 bin hektarlık Amik ovası sulaması, Dört Yol ve Arsuz sulama projeleri,
- Samandağ-Karaçay yöresinde Baraj-Gölet yapımı,
- İlimiz ilköğretim sorunlarının çözümü,
- İlimizde hava ulaşımının sağlanması, Havaalanının tamamlanması,
- İlimizde demir yolları ağı kurulması, güçlendirilmesi ve ulaşım sağlanması,
- İlimizin çevre sorunları
- İlimizde ağaçlandırma ve yeşil alanların korunmasının özendirilmesi,
- İstihdam yaratıcı projeler geliştirilmesi, özendirici önlemler alınması,
- İskenderun organize sanayi bölgesine işlerlik kazandırma ve Antakya da benzeri sitenin kurulması,

-Antakya Küçük Sanayi sitesinin tam anlamıyla hayata geçirilmesi,

-Antakya da SSK hastanesi kurulması,

Vali Utku Acun, İlin 20 temel sorununun ilgili bakanlıklara aktarıldığını ve birçoğunun çözümünde önemli adımlar atıldığını söyledi.¹⁶

Vali Utku Acun, Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi'ne ilişkin yasanın yakın bir zamana kadar TBMM den çıkabileceğini belirtmiştir.

Vali Acun, ANDAS yöneticilerini kabulle vakfa bağış çekini (10 milyon) alırken yaptığı konuşmada desteğe teşekkür ettikten sonra son gelişmeler 30 Haziran'da çıkması beklenen yasa hakkında özet bilgi verirken, mahalli katkı çağrısına ilgisizlikten yakındı.

Bu arada, kanun çıktıktan sonra fiilen yer belirleme ve inşaat başlama çalışmalarına yöneleceğini vurgulayan Vali Acun, bu aşamalarda manevi baskı ağırlıklı girişimlerle vakfa beklenen destek özendirilerek beklenen katkıların sağlanacağını, bunda da başarılı olunacağına inandığını söyledi.

Vali Acun, dernekler, odalar ve benzer teşekküller yanı sıra başarılı işadamlarından da ferdi katkılar beklendiğini açıklarken ANDAS Yönetim Kurulu üyelerinden biri piyasadaki darlık ve bundan kaynaklanan mali sıkıntıları dile getirip, bu zorlukların aşılabilmesi halinde ferdi katkıların beklentilerin de ötesinde yoğun ve yaygın biçimde olacağını söyledi.

Bu Arada başka konulara da parmak basan Acun, programa alınıp bekletilen yatırımlar, istenen ödeneklerde yapılan büyük kısıntılardan ve kimi yatırımcı resmi kurumların ihmalinden yakılarak, örnek halinde 5 yıldır programda sadece 1 milyon TL ödenekle yer alan Yayladağı yoluna el atılmadığını, dolayısıyla tahribatların hızla yaygınlık kazandığını anlattı.

Antakya dayanaklı mallar ve beyaz eşya satıcıları (ANDAS) 10 milyon katkı ile Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi vakfına kurucu üye oldu.

¹⁶ 29 Haziran 1992, Antakya toplumcu Halk Gazetesi, Yıl: 26, Sayı: 7997, s. 2.

Dernek başkanı Salahattin Yavuz ve fahri Başkan Mahmut Mansuroğlu ile dernek yönetim kurulu üyeleri Sabri Ahrez, Nüvit Mecitoğlu, Sabit Coşkun ve Yahya İşlekdemir, dün saat 10.00’da önceden aldıkları randevu doğrultusunda Vali Acun’u ziyaret ederek 10 milyon TL katkı çekini sundular. Başkan Yavuz çeki sunarken yaptığı konuşmada şu görüşleri savundu: “Hatay Mustafa Kemal Üniversitesinin ilimizde kurulmasını hayalden gerçeğe dönüştüren çalışmalarınızdan dolayı size şükran ve minnet borcumuzu ifade eder, üniversitemizin büyük Türk milletine hayırlı ve uğurlu olmasını dileriz. Antakya dayanıklı tüketim malları satıcıları dayanışma derneği (ANDAS) olarak bizlerde ulvi çalışmalarınıza ufak da olsa bir katkıda bulunmak ve Üniversite vakfına kurucu üye olmak amacı ile huzurunuzdayız. Kurucu üye olabilmek için gerekli 10.000.000 TL tutarındaki ödememizin kabulünü istirham eder, saygılarımız arz ederiz.”¹⁷

“Nasıl Bir Üniversite?”

*Antakya Toplumcu Halk Gazetesi’nin Yıldız Köşesi’nde “Günlük Notlar” adı altında yayımlanan kısa notlar da gazete yazarı: “İl Genel Meclisinin son toplantısında Samandağ Üyesi Ali Aktar; Üniversite vakfına yardım amacıyla her üyenin 200 bin lira vermesini önerdi. İskenderun üyesi Yaşar Bilgin ise öneriye, “Bağlayıcı karar almayalım, isteyen versin, dilediği kadar, istemeyen de vermesin” şeklinde karşı çıktı. Dolayısıyla öneri oylanmadı ve havada kaldı. Basın şimdi bu olayın takipçisi. Bakalım ay da 4 toplantı için cebe 5-6 milyonu indiren İl Genel Meclisi üyelerimiz, Devletten Sosyal güvence isterken, kurulacak Üniversite için ne kadar para yardımında bulunacaklar?” diyerek yeni bir tartışmanın kapısını araladı*¹⁸.

Mustafa Kemal Üniversitesi’nin kuruluşu ile ilgili olarak resmi kurumların başlattıkları girişim son aşamalarına gelirken, bu heyecan üniversitenin kuruluşu için maddi yardımda bulunanlar kadar, yardımda bulunamamasına rağmen özlemini çektikleri bir kuruma sahip olmak için heyecanlı bir bekleme içerisinde olan halk katmanlarını da bir beklenti içerisine sokmuştu. Bu beklenti kısa bir süre sonra basına da yansımış ve gazete sayfalarında bazı soruların gündeme düşmesine sebep olmuştu. “Antakya Toplumcu Halk Gazetesi’nin Gelin Tartışalım adlı yazı dizisinde “Üretken” rumuzuyla yazan ve adını vermeyen yazar” şu hususun aydınlatılmasını istemektedir: “Üniversitenin Hatay’a kazandıracakları karşısında Hatay’ın Üniversiteye kazandırabileceği hiç bir şey yok mu?”¹⁹ Yazar sorusuna şu şekilde cevap vermektedir: “Bence Üniversite Hatay’a bir lütuftur. İleride bunu daha iyi anlayacağız. Çünkü Hatay gibi modern ve açık görüşlere sahip, daima yenilikten yana olan başka bir şehir bulmak gerçekten çok zordur. Hatay

¹⁷ 2 Temmuz Perşembe 1992, Antakya Toplumcu Halk Gazetesi, Y: 26, Sayı: 8000, s. 1.

¹⁸ Mayıs 1992, Antakya toplumcu Halk Gazetesi, Yıl: 26, Sayı: 7976, s.1

¹⁹ Eylül Salı 1992, Antakya Toplumcu Halk Gazetesi, Yıl: 26, Sayı: 8052, s. 1.

insanı daima demokrasi ve cumhuriyetin yanında yer almış, üretken bir kişiliğe sahiptir. Bilimin üretileceği üniversitemiz böylesi bir çalışma sahasını bence nadir bulabilir.

Bugün birçok ilimizde üniversiteler artık kurulma aşamasında. Hatay'ın yukarıda saydığımız özelliklerinden dolayı en büyük başarının Mustafa Kemal Üniversitesinde olacağı hiçte yanlış bir düşünce değildir. Buraya gelen öğretim görevlileri rahat bir çalışma ortamı ve araştırma imkânı bulacaklardır.

Mezun olmaya aday Üniversite öğrencilerimiz kim bilir nerede hayal ettikleri sosyal hayatı, yine Hatay'da bulacaklardır. Yeter ki bu insanlar üretken olsunlar. Unutmamak gerekir ki üreten ama, çok üreten daima kazanır. Eğer üretmek isteyen insanlar ve araştırmacılar ilimizi keşfederlerse bundan çok iyi şekilde yararlanabilirler. Kuruluş aşamasında çekilecek zorluklar doğaldır. Bunun için MKÜ'yü öğretime başladıktan sonra yani bir şeyler üretmeye başladığında değerlendirmek lazımdır. Bu tartışmanın MKÜ ilk mezunlarını verdikten sonra tekrarlanması dileğiyle.²⁰

Besim Cemali tarafından konuya bir açıklık getirilmek istenmiş ve verilen cevapta: "Üniversite'nin kelime anlamına baktığımızda; Üniversiteler, araştırma ve öğretim yaparak, kişiyi belli dallarda uzmanlaştırma amacıyla olan ve bu amacın gerçekleşmesi için sürekli olarak çalışan, özerk yapıda yüksek öğrenim kuruluşları" dir. Demokratik rejimlerin en sağlam güvencesi, şüphesiz eğitim ve öğretimdir.²¹

Hatay'da kurulması düşünülen M.K.Ü, diğer mevcut olan üniversitelerden farklı bir anlayışta olmak, en azından diğer üniversitelerde olmayan yeni bir şeyler oluşturularak Türkiye çapında tercih sebebi teşkil eden bir yapıya kavuşturulmalıdır.

Üniversitenin yöre halkına sağlayacağı ekonomik katkılar şüphesiz saymakla bitmez. Ama bizler katkının ötesinde kurulacak üniversitenin özellikle yörenin yerleşik yapısından esinlenerek kendine özgü bir üniversite olmasını dileriz.

Evet... Nasıl Bir Üniversite?

1-Düşünebilen çağdaş bilgilerle donatılmış

2-Yörenin ihtiyaçları ve ülke ihtiyaçları paralel olarak değerlendirilmiş.

3-Hatay'a, bilimsel araştırma ve geliştirme gibi her konuda yarar sağlayabilecek,

4-YÖK uygulamaları gözden geçirilmiş, toplumla bütünleşmiş bir bilim ortamı olan,

5- Akademik, idari ve mali yapı esnekliğine kavuşmuş,

6-Öğretimle araştırma arasında uygun bir denge kurmuş,

²⁰ Eylül Salı 1992, Antakya Toplumcu Halk Gazetesi, Yıl: 26, Sayı: 8052, s. 2.

²¹ Eylül Çarşamba 1992, Antakya toplumcu Halk Gazetesi, Y: 26, Sayı: 8053, s. 1.

7- diploma verdikleri öğrencilerin iş bulma olanaklarını da dikkate alan ve sonuçta Atatürk ilke ve İnkılâplarını eğitimin temel görüşü olarak benimseyen ve uygulayan bir üniversite tartışılmaz dileğimiz olmalıdır.²²

Nasıl Bir Üniversite? Sorusuna katkıda bulunmak isteyen bir mezunun konu hakkındaki görüşleri ise şu şekildedir: “Kurulması kesinleşen 29 üniversiteden biri olan Mustafa Kemal üniversitesi öncelikle tüm Hatay’ımıza hayırlı uğurlu olsun. Nasıl bir üniversite? Sorusuna yanıtta biraz dikkatli olunması gerekmektedir. Çünkü: hem henüz açılmamış hem de mevcut üniversitelerin durumunu irdeleyeceksin.

Evet, şu bir gerçek ki Türkiye de hali hazır’daki Üniversiteler pek çok sıkıntıyı göğüslemiştir. Gerek öğrencileri gerekse yöneticileri kendi Üniversitesinden memnun değildir. Eğitim kalitesi, bilimsel özerklik ve araştırma eksikliği sorunları ilk bakışta göze batan problemlerdir. Diplomalı işsizler yığını ise bu üniversitelerin başarılarının(!) bir kanıtı olarak karşımızda. Maalesef bugün Üniversite bitirmiş öğrencilerimiz açıktadır. Bu onların yeteneksizliğinden değil tamamıyla niteliksizliklerinden kaynaklanmaktadır.²³

Bugün iş dünyası ODTÜ, İTÜ gibi birkaç üniversite dışından neden mezun almıyor. Acaba neden? Bunun cevabı gerek televizyonlarımızda gerekse ulusal basınımızda çok tartışılmıştır. Bu konuya girmeyeceğiz. Mevcut Üniversitelerimizin durumunu netleştirmek için biraz daha içine girmek gerekiyor. Tabi girdiğinizde karşınıza YÖK çıkıyor. Koaliasyon hükümetinin ‘‘Kaldıracağız’’vaadiyle geldiği iktidarda yeni ufak değişikliklerle yaşamını sürdürüyor bu kurum. Özünü kaybetmeden yine üniversiteleri denetliyor ve özerkliğini elinden alıyor. Bayat bilgilerle donatıp teorik yalanlar söylüyor ve pratikte yaya bırakıyor. Peki ya öğrenciler kaderlerine boyun eğmiş, anti sosyal, apolitik, üretmede n yaşayıp gidiyor. Bir çoğu sorunlarına duyarlı değil hatta bunları bilmiyor bile. Daha çok, daha kaliteli, daha geniş bilgilenmek için Üniversite yönetimini aramıyor. Tembelce kış uykusuna yatıyor koskoca bir eğitim sezonu boyunca.

MKÜ henüz açılmadı ve eğitime başlamadı. Buraya yöneticiler gelmedi. Öğrenciler sınav klavuzları girene kadar buradan habersiz. Kesin yargılar koyulmadan ‘‘bu budur’’ demek istemiyorum. Sadece MKÜ için birkaç temennide bulunup yazımı noktalamak istiyorum:

Nasıl Bir MKÜ?

- 1- Demokratik, yenilikçi ve üretken
- 2- Yeniliklere açık, YÖK baskısından kurtulmuş, laik.
- 3- Duyarlı öğrencilerin oluşturduğu ve öğrencilerin yönetiminde söz hakkı bulunduğu

²² Eylül Çarşamba 1992, Antakya toplumcu Halk Gazetesi, Y: 26, Sayı: 8053, s. 2.

²³ 3 Eylül Perşembe 1992, Antakya toplumcu Halk Gazetesi, Yıl: 26, Sayı: 8054, s. 1.

4- *Kaliteli öğretim görevlisi, yönetim kadrosu ve araştırmacısına sahip.*

5- *Antakya halkı ile kaynaşmış, ihtiyacı karşılayacak bölümlere fakültelere sahip bir üniversite.*²⁴

Bu tür faaliyetler, rahat olan içine kapalılığı yırtan bir topluma doğru ilk adımlarını oluşturur. Üniversiteyle gelecek olan bir tiyatro etkinliği bir kitap fuarının açılması gibi etkinlikler şehrin insanının daha gerçekçi düşünce üretmesine yardımcı olacaktır. Bütün bunların sonucunda da halk bu tür faaliyetlerin etkisiyle geri kafalılık zincirini kıracak ve bu etkinliklerin gençliğin dinamizmine yaklaşmak isteyecektir.

Şehir ve il düzeyinde bu tür sosyal faydaları yanında bir başka faydası da bir tür beyin göçü önlenmesi olacaktır. İyi eğitim görmüş Hataylılar yörenin uzun vadede parlak bir gelecek ve kariyer sağlayacak bir yapılanması olmaması yönünden burada kalmak istememektedirler. Bu yüzden bu müstesna insanlar büyük kentlere göç etmek, aralara yerleşme yolunu seçmektedirler. Üniversitenin açılmasıyla uzun vadede artacak olan ekonomik faaliyetlerin ve sosyal seviyenin yükselmesi buranın bütün insanlarını tatmin edecek bir seviyeye yükselmesi buranın bütün insanlarını tatmin edecek bir seviyeye gelmesini sağlayacaktır. Bunun yanında çok yetenekli olup da ailesinin farklı görüşlerinden dolayı üniversiteye göndermediği birçok öğrencilerde bu şekilde üniversiteye kavuşmuş olacaktırlar.

Kurulacak üniversitenin son bir faydası da üniversitenin yol göstericiliği ile ülke bazında gerçekleştirilecek olan ekonomik ve sosyal faaliyetlerle ismini duyurmasıdır. Bunun yanında buraya Türkiye'nin dört bir yanından öğrenciler yöre halkını daha fazla tanıyarak ulusal birliğin daha da güçlenmesine katkıda bulunacaklardır.

*Öğrenci ve seçme ve yerleştirme sınavında İzmir'in ardından çok az bir farkla Türkiye ikinci olan Hatay'a bu üniversitenin kurulması bir lütuftan öte gecikmiş bir hizmettir. Son yıllarda devletin kamu harcamaları payından en az yararlanma, yani en az devlet yatırımı yapılan iller arasında olan Hatay'a, başta Antakya'lular olmak üzere diğer ilçelerdeki hemşerilerinde kişisel katkılarının olması gerekmektedir. Her şeyi devletten beklememe anlayışına uygun olarak merkezîyetçi bir zihniyete sahip olmayan ve hemşerilik bilinci(yani kendi yaşadığı yeni kurumu yaşatma ve geliştirme bilinci) geliştirilmeli ve üniversitenin kurulup diğer etkinliklerde yöre halkının hem maddi hem de manevi katkılarının sağlanması gerekmektedir.*²⁵

Kampus Alanının Tespiti

Kuruluş aşamasında hangi birimlerin olması konusunda yapılan etütler, Ortadoğu'nun en cazip bölgelerine yakınlığı, Akdeniz kıyısında bulunulması ve Avrupa ile bütünleşme yolunda emin adımlarla ilerleyen bir ülkenin parçası olmak, Hatay'da kurulacak olan üniversitenin araştırma,

²⁴ 3 Eylül Perşembe 1992, Antakya toplumcu Halk Gazetesi, Yıl: 26, Sayı: 8054, s. 2.

²⁵ 5 Eylül 1992, Antakya Toplumcu Halk Gazetesi, Yıl: 26, s. 2.

inceleme yapacak, siyaset ve politika üretecek enstitülere ihtiyaç duyacağı bir gerçektir. Henüz fikri yapısının oluşturulmaya çalışıldığı bir aşamada, politik ve siyasi düşünceler üretmekten ziyade, bölgenin ihtiyacı olan zirai ve tıbbi gerçekleri ön planda tutacak, tamamen bilimsel bir kurum oluşturulması üzerinde fikir birliğine varılmıştı. Fakat bu husus kamuoyu ile henüz paylaşılmamıştı. Vali ACUN'a yöneltilen böyle bir soruya "YÖK ve Milli Eğitim Bakanlığı'na bir teklif verildiğini, onlar karar verinceye kadar da bu hususta bir isimlendirme yapmanın doğru olmayacağını" dile getirmişti.

*"İlimiz merkezinde yayınlanan bir gazetenin 28 Temmuz 1992 günlü nüshasında Üniversite Kampusu'nun yerinin belli olduğuna dair iddialı bir haberin yer aldığı görülmüştür. Hangi haber kaynağına dayalı olduğu yorumlanamayan haberde valiliğe atfen Kampüs alanlarından söz edilmektedir. Valiliğimiz il genelinde üniversite ana Kampüs ve tali kampuslerinin yapılabileceği alan arayışlarını başlatmayı düşünmüş, ancak henüz eylem safhasına geçilmemiştir. Hatta bu konuda somut bir çalışma söz konusu olmamıştır. Tapu Kadastro bölge müdürlüğünden alınan bazı ön bilgiler ışığında bazı arazilerin mevcudiyeti öğrenilmişse de üzerinde ciddi hiçbir fikri çalışma yapılmamıştır. Gazete haberinin bazı varsayımlardan yola çıkarak oluşturulduğu sanılmaktadır."*²⁶*Valilik haberin devamında, üniversitenin faaliyete geçmesi yolunda yüksek öğretim kurumu ve gerekirse Milli Eğitim Bakanlığı ile mutabakat sağlamadan, kurucu rektör atanmadan kendiliğinden bağlayıcı hiçbir tasarrufla bulunmamaya kararlıdır. Bu nedenle kamuoyunda yanlış yorumlara, endişelere, spekülasyona yol açacak bu haberin gerçeği yansıtmadığını kamuoyuna bildiririz."* şeklinde bir beyanda bulunarak, dedikodulara son noktayı koymuştur.²⁷

Üniversitenin nerede kurulacağı, kampusun nerelerde olacağı hususları da başlangıçta bir muamma haline dönüşmüştür. Bu konuyla ilgili basında çıkan haberler arasında üniversitenin kuruluş aşamalarında ön saflarda yer alan vakfın çalışmalarını baltalayıcı ifadelerle yer verilmesi, üniversitenin merkezinin nerede olacağına dair tartışmaların büyümesinde rol oynamaktaydı. Oysaki, üniversitenin merkezinin nerede olması gerektiği hususunda adım atan 87 başvurunun hemen tamamının Antakya ve çevresinden gelmesi, İskenderun'un bu konudaki çekimserliğini de ortaya koymaktaydı. Diğer taraftan tartışmaların içine vakfın çekilmiş olmasının maksatlı olduğu da anlaşılmaktadır. Kaldı ki, üniversitenin merkezinin veya rektörlüğün nerede kurulacağına dair hüküm, vakfın değil, rektörün ve YÖK'ün inisiyatifinde olan bir husustur. Buna karşılık vakıf ile bu iki birimin kuracağı ilişkiler, doğal olarak bu süreçte vakıf mütevellilerine de fikir bildirme şansı verecekti. Bu açıdan bakıldığında üniversitenin nerede yapılacağı konusunda bir fikir sahibi olan ve

²⁶ 29 Temmuz 1992, *Son Haber Gazetesi*, Yıl: 1, Sayı: 133, s. 1.

²⁷ 29 Temmuz 1992, *Hatay Gazetesi*, Yıl: 37, Sayı: 14596, s. 1.

bunu paylaşmak isteyen hayırsever vatandaşlara düşen görev, vakıf ile irtibata geçmeleri ve yapacakları bağışları doğrudan bu kurum aracılığıyla yapmalarıydı.

Göreve geldikten sonra hızlı bir çalışma temposu gerçekleştiren Rektör İpek, Kampüs ve fakülteler ile öğretim üyeleri hakkında var olan soru işaretlerine cevap vermiştir. Buna göre: Hatay Mustafa Kemal Üniversitesinin fakülte, Yüksek Okul ve enstitülerinin yerleri belirlendi. Toplam 7 fakülte, 4 Yüksek Okul ve 3 enstitüden oluşan Üniversitenin merkez kampüsü Antakya’da olacak. Bu arada, ilk etapta Antakya, İskenderun ve Reyhanlı’da olmak üzere 3 kampüs oluşturulacak. Fakültelerin kampüslere göre dağılımı şöyle belirlendi:

Antakya kampüsü; Fen-edebiyat fakültesi, İktisadi ve idari bilimler Fakültesi, Eğitim Fakültesi. İskenderun kampüsü; Mühendislik ve Mimarlık Fakültesi, Su Ürünleri fakültesi. Reyhanlı Kampüsü; Ziraat Fakültesi, Veteriner Fakültesi.

Bu fakültelerin yanı sıra mevcut olan Antakya Meslek Yüksek Okulu, İskenderun Y.O’na ek olarak Turizm ve otelcilik Y.O ile Beden Eğitimi ve spor Y.O eğitim yapacak. Turizm ve otelcilik Y.O için bir zamanların gözde yeri olan Soğukoluğ’un düşünüldüğü ve bu konuda altyapı çalışmalarına başlandığı belirtildi. Ayrıca İskenderun Su Ürünleri Fakültesine bağlı olarak Samandağ’ında bir su ürünleri üretim istasyonu kurulması da düşünülüyor.

Dün bir basın toplantısıyla bu konularda açıklama yapan rektör Prof. Dr. Haluk İpek bunlar dışında Üniversite bünyesinde oluşturulacak olan Sosyal Bilimler enstitüsü, Fen Bilimler Enstitüsü ile Sağlık Bilimleri Enstitüsünün kuruluşu ile ilgili çalışmaların son hızla devam ettiğini sözlerine ekledi.

Gazetemizin sorusuna yanıt olarak Üniversitenin tüm fakülteleri olmasada bazı fakülteler için 1993/94 eğitim yılına öğrenci almayı hedeflediklerini söyleyen İpek, “Amacımız mümkün olan en kısa sürede kaliteli bir üniversite kurmaktır. Bunun için gerekli tüm akademik bağlantılara başladık ve Türkiye’nin en kaliteli hocalarını getirmeğe çalışıyoruz.” dedi.²⁸

Üniversitenin kurumsal yapısı 1992 yılı sonlarına doğru tam olarak olmasa da büyük oranda tamamlanmıştı. Ancak bu yapıyı taşıyacak öğretim üyesi kadrolarıyla ilgili olarak yukarıda bahsi geçen 190 sayılı Kanun Hükmünde Kararname’nin 29. Maddesi uyarınca mevcut birimlerden yapılan dönüşümler ile eğitim öğretimin yürütülmesine çalışılmış olmakla beraber, üniversiteye yapılmaya başlanan öğretim üyesi başvurularına yönelik bir girişimin ancak Sayıştay’dan idari kadroların ilanına yönelik verilecek vizeler yanında, YÖK’ten gelecek akademik kadrolarla bu başvurulara cevap verilecekti.

Üniversite öğretim elemanlarının bilgi ve görgülerini artırmak amacıyla YÖK tarafından ilan edilen yabancı ülkelere yönelik kadroların kullanılması da gündeme gelmiştir. İlk aşamada 60 kadar

²⁸ 4 Aralık Cuma 1992, Antakya toplumcu Halk Gazetesi, Yıl: 27, Sayı: 8133, s. 1.

kadronun üniversite birimleri arasında taksimi yapılarak, öğretim elemanlarının bu kadrolara başvuruları teşvik edilmiştir. Bu 60 kadronun tamamı araştırma görevlisi statüsündeki öğretim elemanlarına tahsis edilmişti. Bu kadrolar 1993 senesi içerisinde kullanılmak üzere Yüksek Lisans ve Doktora aşamalarında yurt dışına çıkacaklara tahsis edilecekti. Başta ABD olmak üzere, diğer ülkelere kadro tahsisi mümkün olacak olup, buralara gönderilecek olan öğrencilerin doğrudan üniversiteye dönüş zorunluluğu bulunmaktaydı.

1992 yılında kuruluşu tamamlanan Mustafa Kemal Üniversitesi'nin merkezi bugün Antakya'da bulunan ve şimdi Eski Rektörlük veya Eğitim olarak adlandırılan yerdedi. Rektör Prof. Dr. Haluk İpek, rektörlüğü geçici olarak burada konuşlandırmış olmakla beraber, asıl rektörlük binasının inşasını, Serinyol'daki 500-600 dönüme çıkarılması planlanan kampuste tasarlamaktaydı. Birkaç seneliğine Antakya'daki eski binada kalınması düşünülmese rağmen, Antakya'daki eski bina yaklaşık 19 yıl rektörlüğe ev sahipliği yaptı.

İlçelerde kurulacak yüksek okullarda çalıştırılmak üzere alınacak olan öğretim elemanlarının ve buralara okumak üzere gelecek olan öğrenciler için sosyal mekânların oluşturulması yönünde atılacak tüm adımlar ise mekan sakinlerinden beklenilmiştir. Buna karşılık ilçeleri tercih edecek olan öğretim üyelerinin buralarda oturması, öğretim üyesi kıtlığına sebep olacağından zorunlu hale getirilmemişti. Tam aksine fakültelerin ilçelere yayılmış gibi görünmesine rağmen, asıl maksadın bir kampus içerisinde toplanması yönünde olduğu anlaşılmaktaydı. Bunun bir istisnası vardı o da Reyhanlı idi. Reyhanlı'nın bir çiftlik olması, özellikle GAP gibi geniş bir bölgenin kurulacak bir komplekse büyük ihtiyaç duyulacağı göz önüne alınarak, ilçede bir araştırma merkezinin kurulması planlanmaktaydı. Kırıkhan'da da bu manada bir Yüksek Okul açılması düşünülüyordu. Fakat tüm bu imkanlar ne devlet eliyle, ne de üniversitenin katkılarıyla, tam aksine bu bölgelerde yaşayan insanların istekliliğine ve yapacakları yardımlara bağlı olarak gündeme alınabilecek türden planlamalardı.

Öğrencilerin sosyal yaşam alanlarına dair yapılan planlamalar biraz daha gerçekçi adımlarla yürütülmekteydi. İskenderun'da başlatılan 2000 öğrenci kapasiteli yurt binası yanında, Antakya'da 1000 öğrenci kapasiteli bir başka yurt yapımı gündemdedi. Samandağ'da daha önce otel olarak inşa edilen Barikan Oteli, hayırsever sahipleri tarafından üniversiteye bağışlanmak suretiyle eğitim öğretim binasına dönüştürülmek istenmiş, rektörlük burayı iklimlendirme, soğuk zincir şoklama eğitimi veren bir bölüm olarak tasarlamaktaydı.

Üniversitenin Hatay ekonomisine, sosyal yaşamına ve eğitimine büyük katkı yapacağına inanan rektör Prof. Dr. Haluk İpek, üniversite vakfının bu konularda öncü rol oynayacağını, bölgeye uygun projeler üretileceğini, üniversitemizin müşavirlik ve mühendislik hizmetleri vererek, şehrin yapısına ve yaşam şartlarının kolaylaşmasına katkıda bulunacağına inanmaktaydı. Rektör İpek, üniversiteyi tanımlarken şu ifadeleri kullanıyor: "Üniversite insana yapılan yatırımın en üst noktasını

teşkil eder, bir şehrin yaşamında gelişmişlik düzeyini belirler, kültürler arası diyalogun kurulmasında her düzeyde rol üstlenir ve şehirlerdeki ekonominin büyümesini temin eder.”

Üniversite vakfının önemine işaret eden rektör İpek, Vakfın önderliğinde kurulacak olan şirketler vasıtasıyla üretimden pazarlamaya bütün zincirleri tamamlayabilecek paket projeler üreteceklerine, katma değeri yüksek ürünlerin üretilebilecek kurumların oluşturulması mümkün olacaktı. Vakfın kuruluşu tamamen, Hatay halkının gösterdiği bir imce örneği olarak Türkiye’de bir ilk olarak ortaya çıkmıştır. Vali Utku Acun’un Hataylılarla kurmuş olduğu güzel bir diyalogun ürünü olan vakfın benzerini kurmak isteyen illerdeki üniversitelerden gelen talepler genelde vakıf senedi üzerine olmaktadır. Kısa bir zamanda önemli bir para potansiyelinin oluşması, bu sayede de üniversiteye bir maddi destek sağlanmış olması, kuruluş aşamasında üniversite için maddi ve manevi önemli bir katkı olmuştur. %90’ını vakıf sermayesinden karşılanacak Anonim Şirketlerin kurulması, üretim, imalat, pazarlama, müşavirlik, mühendislik gibi alanlarda hizmetler vererek yeni kapasiteler oluşturacak olması, buna ortak olmak isteyen halkın iştirakiyle daha büyük işletmelerin kurulacak olması, şehrin çehresini kısa zamanda değiştirecekti. Bu üniversitenin ihtiyacı olan ancak devlet imkânlarıyla yapılamayacak işlerin, doğrudan vakıf tarafından üstlenilmesi demektir.

Rektörlük, hayli masraflı olan Ankara ile ilişkilerin yürütülmesi hususunu, en azından kuruluş aşamasındaki bir üniversitenin sırtına yüklememek için vakıf vasıtasıyla bir irtibat bürosu satın almayı ve bu yolla tasarrufa gidilmesini planlamaktaydı. Bu irtibat bürosu üç odalı bir daireden ibaret olacak ve burası vakıf adına satın alınarak, üniversiteye kiralanacaktı.²⁹

Vakfın özverili çalışmaları sayesinde 1994 yılında Alahan Kampusu’nun yapımına başlandı. Üniversitenin yapımı esnasında hiçbir fedakârlıktan kaçınılmayarak bilimsel çalışmaların dar alanlara sıkıştırılması yerine, geniş ve ferah alanların oluşturulmasının üretkenliği artıracığı bilinciyle hareket edilmeye çalışılmıştır. Yapı işlerinin ortaya koyduğu tavır üretkenliği en yüksek seviyeye çıkarmak için deneme ve uygulamaya dayalı bir eğitim sisteminin gerçekleştirilebileceği alanlar yaratmak için tüm imkanlar seferber edilmiştir. 04.12.2000 yılı itibariyle Alahan kampusu içerisinde yapımı sürdürülen fakülte, yüksek okul, uygulama merkezi ve sosyal alanlarla ilgili verilere bakıldığında üniversitenin kat ettiği yol açıkça görülmektedir. Daha 1994 yılında yapımına başlanan ve 15 bin m2 kapalı alan olarak tasarlanan Ziraat Fakültesinin 2000 yılı itibariyle 5461 m2lik kısmı tamamlanmış ve inşaat devam etmekteydi. Aynı yıl yapımına başlanan ve 16.800 m2 kapalı alan olarak tasarlanan Fen-Edebiyat Fakültesinin ise 4268 m2sinin tamamlandığı; yine aynı yıl 5000 m2 kapalı alan olarak tasarlanmış olan Eğitim Fakültesinin ise yapımı bir hayli gecikmiş olup, 2000 yılında temel kazma işlemleri başlatılmıştı. 15 bin m2 olarak tasarlanan Veteriner fakültesinin yapımı da 1994 yılında başlatılmış olup, inşaat faaliyetleri sürdürülmekteydi. Tıp Fakültesi Araştırma ve Uygulama

²⁹ Bu kısım, Mehmet Tekin, “Hatay Üniversitesine Kavuştu, Mustafa Kemal Üniversitesi Rektörü Sayın Haluk İpek’le Söyleşi”, Güneyde Kültür Dergisi, Sayı: 46, Aralık 1992’den özetlenerek oluşturulmuştur.

Hastanesi, Hatay'ın çehresini değiştirecek en önemli proje olarak görülmekteydi. Bu proje 31.200 m2 kapalı alan olarak tasarlanmış olmakla beraber, diğer fakültelerden 5 yıl sonra yani 1999 yılında inşaatına başlanmıştır. Beden Eğitimi Spor ve Yüksek Okulu'nun yapımına da 1994 yılında başlanmıştır. İnşaat kapalı alanı 5600 m2 olarak tasarlanmıştı. Bugün (2012) Kütüphane ve Dokümantasyon Daire Başkanlığı olarak kullanılan bina aslında Rektörlük ve Kütüphane olarak düşünülmüş fakat 2001 yılı itibariyle henüz inşaatı için bir faaliyet gösterilememiştir. Bunda Rektör Prof. Dr. Haluk İpek'in eğitime verdiği ağırlığın büyük rolü vardır.

Kampüs çalışmalarına verilen ağırlık, alt yapı çalışmalarında da kendini göstermiş 1994-2001 yılında çalışmanın büyük oranda tamamlandığı anlaşılmaktadır. Öğrencilerin sosyal alanlarının düzenlenmesi ve ihtiyaçlarının karşılanması için elzem olan Merkez Kafeterya'nın inşaatı da 1994 yılı itibariyle başlatılmış ve 6600 m2 alanda yapımı planlanan kafeteryanın inşaatı diğer inşaatlara nazaran biraz daha hızlı bir şekilde tamamlanarak 1998 yılına yetiştirilmiştir.

2001 yılı itibariyle Mustafa Kemal Üniversitesi'nin Alahan Kampusu'nde yapımına başlanan 6 fakülte ve bir Yüksek Okul inşaatı 100600 m2 kapalı alanlı olarak planlanmış olup, bu inşaat faaliyetinin 14229 m2si bitirilmiş, inşaatına devam edilen alan ise 86371 m2 olarak tespit edilmiştir.

Öğretim üyelerinin konaklama ve iskan problemlerinin ortadan kaldırılması için lojman çalışması Mart 2000 yılında temel atma töreni ile Serinyol'da başlatılmış olup, lojmanlar 32 daire ve kapıcı dairesi, beden eğitimi öğrencilerinin giyinme, soyunma ve duş mekanlarından oluşacak şekilde tasarlanmıştı. Toplam 3000 m2 olarak düşünülen inşaat 7 aylık çalışma sonunda Aralık 2000 yılında tamamlanmıştı.

Kurulduğu 1992 yılından 2001 yılına kadar 98 konferans, 6 sempozyum ve 1 kongre yanında çok sayıda konser, açılış töreni, tiyatro ve sinema gösterimine sahne olan üniversitenin ulusal ve uluslararası konukları ağırlayacak bir konferans salonundan mahrum olması düşünülemezdi. Bu sebeple Rektör Prof. Dr. Haluk İpek'in direktifleri doğrultusunda ve vakfın katkılarıyla yapımına başlanan "Kültür Kompleksi"nin bitirilmesiyle üniversite rahat bir nefes alacaktı.

Antakya'da edinilmiş olan Merkez Kampüs içerisinde bazı sosyal tesisler vardı ve 2001 yılı itibariyle bunlara da el atılarak yenileme ve genişletme çalışmaları yapılmıştır. Sosyal tesislere ait mutfak ekipmanlarının yenilenmiş, üniversite elemanlarının rahat bir şekilde ihtiyaçlarını karşılayabileceği bir mekan elde edilmişti. Merkez kampüste yer alan ve 1100 m2 kapalı alan olarak tasarlanan yeni misafirhane 27'si normal, 3'ü ise süit olmak üzere 30 odadan oluşmaktaydı. Misafirhane inşaatına 2000 yılı Mart ayında başlanarak, çalışmalar kesintisiz devam ettirilmiş ve 6 aylık bir zaman diliminde yani 2000 yılı Kasım ayında tamamlanmıştır. Misafirhanenin odaları

modern bir görünüm ve anlayışla şekillendirilmiş olup, misafirlerin her türlü ihtiyaçlarını karşılayabilecek şekilde inşa edilmiştir.³⁰

1992 yılında kuruluş çalışmaları tamamlanan Mustafa Kemal Üniversitesi, kuruluşundan itibaren sürekli gelişmiş ve 2001 yılına kadar toplam 6446 mezun vermişti.

1995-1996 yılında fakültelerden 291, meslek yüksek okullarından 630; 1996-1997 yılında fakültelerden 351, Yüksek Okullardan 45, meslek Yüksek Okullarından 745, enstitülerden 14; 1997-1998 yılında fakültelerden 432, Yüksek Okullardan 63, meslek Yüksek Okullarından 802, enstitülerden 10; 1998-1999 yılında fakültelerden 559, Yüksek Okullardan 116, meslek Yüksek Okullarından 116, enstitülerden 18; 1999-2000 yılında ise fakültelerden 527, Yüksek Okullardan 114, meslek Yüksek Okullarından 877, enstitülerden 15 mezun verildiği anlaşılmaktadır.

2001 yılı eğitim öğretim açılışında Öğrenci İşleri Daire Başkanlığı verilerine göre Mustafa Kemal Üniversitesi'ne 2805 öğrenci kayıt yaptırmıştır. Kayıt yaptıran öğrencilerin 490'ı Eğitim Fakültesine, 129'u Fen-Edebiyat Fakültesine, 176'sı Mühendislik-Mimarlık Fakültesine, 38'i Su ürünleri Fakültesine, 15'i Güzel Sanatlar Fakültesine, 93'ü Ziraat Fakültesine, 31'i Veteriner Fakültesine, 91'i Beden Eğitimi ve Spor Yüksek Okul'una, 123'ü Hatay Sağlık Yüksek Okul'una, 468'i Antakya Meslek Yüksek Okul'una, 511'i İskenderun Meslek Yüksek Okul'una, 186'sı Dörtöyol Meslek Yüksek Okul'una, 239'u Kırıkhan Meslek Yüksek Okul'una ve 36'sı Samandağ Meslek Yüksek Okul'una yapılmıştı³¹.

Üniversitemiz merkezinde, imar planına göre gelişim sahamız içinde kalan Odabaşı köyünde kain 1871, 1872, 2036, ve 2037 no'lu parsellerden: 2037 parselden ifrazla oluşan 2888 nolu parselden: 15.41 m²'lik, 1872 parselden ifraz ile oluşan 2890 nolu parselden 491.44m²'lik ve 2036 nolu parselin 63 m² tamamının Mustafa Kemal Üniversitesi Rektörlüğü Yönetim Kurulu 16.09.1993 tarih ve 40 sayılı karar ile istimlakine karar verilmiştir. Bu parsellerin kıymet takdiri 22.11.1993 pazartesi günü saat 10.00'da mahallinde yapılacaktır³².

Antakya'da kurulacak Organize Sanayi Bölgesi için yer belirleme çalışmaları sürüyor. Vali Utku Acun'un açıklamasına göre, Organize sanayi bölgesi için ayrılan yerin, Üniversite için önceden ayrıldığı için belirlenmesi üzerine yeni yer arayışlarına geçildi. Vali Acun, bu amaçla Reyhanlı, Yayladağı yolları üzerinde yada Topboğazı-Antakya üzerinde 3 yeni alan saptandığını söyledi. Durumun Ticaret ve Sanayi Bakanlığına bildirildiği ve inceleme yapmak üzere uzman istendiği de bildirildi. Yeni yerleri görmek ve rapor hazırlamak üzere Bakanlık teknik elemanlarının önümüzdeki günlerde Antakya'ya gelmeleri bekleniyor.³³

³⁰ Mustafa Kemal Üniversitesi Haber Bülteni, Yıl: 2001, Sayı: 1, s. 9-13.

³¹ Mustafa Kemal Üniversitesi Haber Bülteni, Yıl: 2001, Sayı: 1, s. 8-9.

³² 9 Kasım Salı 1993, Antakya Toplumcu Halk Gazetesi, Yıl: 28, s. 3.

³³ 16 Aralık 1993, Antakya Toplumcu Halk Gazetesi, Yıl: 28, Sayı: 8440, s. 3.

Alahan Köyü Topraklarının Kamulaştırılması

Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi bina ve uygulama alanları için oluşturulan Kamulaştırma karar ve uygulamalarına ilişkin eleştiriler tepkilere dönüşmeğe başladı. Verimsiz ve zayıf olduğu gerekçesiyle kamulaştırılmak istenen Alahan topraklarının gerçekte çok verimli olduğu savlanarak karardan vazgeçilmesi istenmektedir. Alahan Muhtarı Bekir Savran, köy adına basına yaptığı yazılı açıklamada, kamulaştırma karar ve uygulamalarına sonuna dek direneceklerini belirterek, topraklarının durumunu görmek ve köylüyü dinlemek üzere Vali Acun ve diğer ilgilileri köye davet etti. Savran'ın açıklaması şöyle: valimiz, milletvekillerimiz, Rektörün katkılarıyla Hatay'da Mustafa Kemal Üniversitesinin kurulmasını başardılar. Hatay halkı gibi biz Alahan halkı da çok sevindik ve onları bu başarılarından dolayı kutlarız. Üniversite için Rektör ilk önce Köyümüzün 210 dönümlük bir yerini kamulaştırmaya gitti. Şimdi de köyün kalan 2 bin dönüme yakın topraklarını şerh koydurup kamulaştırmaya gitmektedir. Bu topraklar Antakya'dan 8 ile 10 km. uzaklıkta İskenderun yolu üzerindedir, bu yerlere yakın toprakların dönümü 300 ile 500 milyona satılmaktadır, bu değer de dahi toprak satışı yoktur³⁴. Rektör, bu topraklar ..iftir, bir karışık toprağı yoktur demek, 40 ile 50 milyondan dönümünü kamulaştırmak istemektedir. Bizim bu topraklarımız tarladan ziyade arsaya dönüşmüş, zaif dediğı bu topraklarda Hatay'ın en iyisi denilebilecek bezelyeyi, baklayı, patatesi ve kaliteli zeytini yetiştirmektedir. büklerimizden dileğimiz köyümüze buyursunlar bizim konduğumuz olsunlar ve bu güzelim yerlerin cennetten bir parça olduğunu görerek kararlarını versinler. Bu topraklarda ecdatlarımızın kemikleri yatmakta olup tarihi olan bu topraklar bizim ve çocuklarımızın geleceğidir. Dedelerimizden kalma bu topraklar veraset intikali yapılmadan aramızda anlaşarak bölüştürölüp yıllarca hiçbir köye nasip olmayan büyük bir olgunlukla hadisesiz ekip biçmekteyiz ve 800 kişiye yakın köylünün geçimi buradan temin edilmektedir. Bulgaristan'dan, Afganistan'dan göçmen getirip onlara ev ve tarla verilirken asırlardır elimizde olan canımızdan kıymetli topraklarımızın alınması hangi insanlık anlayışına sığar. Hukuk Devleti, Hukukun üstünlüğü, insanlık hakları nerede kaldı. Geçenlerde Alahanlı bir köylü hanım, toprağını alıyorlar dediklerinde bu acıya kalbi dayanamayarak rahmetli olmuştur. Aşağıda Kanuni Sultan Süleyman zamanındaki tarihe geçmiş bir kamulaştırma ecdadımızın anlayışını ve büyüklüklerini göstermektedir. Bizlerinde bundan ibret alınarak aynı anlayışın gösterilmesini büyüklerimizden bekleriz.

Rektör Haluk İpek, Antakyalı oluşu ve çekirdekten yetiştirme ziraatçı olması, bu mertebeye kadar yükselmiş olmasından dolayı gurur duymaktayız, onun bir köylünün toprağının ne kadar kıymetli olduğunu herkesten iyi bilmesi lazım, dolayısıyla en büyük anlayışı ondan beklemekteyiz.

Bizler Alahan köylüsü olarak bu toprakları vermemeğe kararlıyız, her türlü kanuni haklarımızı sonuna kadar kullanacağız. Kadın, erkek, çocuk, genç ve ihtiyar olarak Ankara'ya Babamız

¹ 14 Aralık 1994, Antakya Toplumcu Halk Gazetesi, Yıl: 29, Sayı: 8710, s. 1.

Cumhurbaşkanımız Süleyman Demirel'e, annemiz bacımız Başbakanımıza, Hatay bakanları ve milletvekillerine gidip mağduriyetimizi anlatmayı uygun bulduk. Her şeyden önce valimizden burada olmayışını ve gelişini belemeği daha uygun bulduk.

değerli Valimizin bu haksızlığa ve ilerde telafisi imkansız mağduriyete uğrayacak Alahan köylüsünün durumuna anlayış göstererek en kısa zamanda bu işin çözümünü kendisinden beklemekteyiz. Bu topraklar yerine yukarıda bahsettiğimiz yerlerden toprak alınmasını ve topraklarımızın bize bırakılmasını temenni ediyoruz. Böylece Alahan köy halkının bütün sevabını alacağı gibi hayat boyu kendisine minnettar kalınacaktır.³⁵

MKÜ Rektörü Prof. Dr. Haluk İpek, Kampüs kamulaştırılmasıyla ilgili Alahan köyü sakinlerinin eleştirilerine yanıt halinde yaptığı açıklamada, Üniversitenin trilyonluk bir yatırım olduğunu ve Ortadoğu'da söz sahibi olmayı hedeflediğini belirterek, Alahan köyü başta olmak üzere çevresine ekonomik ve sosyal yönden sayısız yararlar sağlayacağını bildirdi. Üniversitenin kuruluşuyla birlikte Kampüs arayışına geçildiğini, uzun çalışmalar sonucunda Antakya ve çevresinde Üniversite kampüsü olabilecek hazineye ait belirli büyüklükte hiçbir yer bulunamadığına işaret eden Rektör İpek, sonuçta daha önce Antakya Küçük Sanayi bölgesi olarak belirlenen bu yerde Kampüs kurulması ile ilgili nitelikleri de taşıması itibariyle istimlak işlemlerine başlandığını anlattı. 1993-1994 yıllarında ayrılan istimlak ödeneğinin 2.5 milyar lira olduğunu, bu parayla da sadece 209 dönümlük alanın istimlak edilebildiğini belirten MKÜ Rektörü, geçen yıl da 1993 bütçesinden gerekli ödeneklerin ayrılmasıyla istimlak edilen bu parça üzerinde inşaatlara başlandığını belirtti.³⁶

Köylüler bu basın açıklamasının hemen akabinde Cumhurbaşkanlığı'na da köyün tamamının imza koyduğu bir dilekçe ile başvuru yaparak dertlerine çare aramışlardı. Mektupta "Antakya'da Mustafa Kemal Üniversitesi kurulmuştur. Üniversite kampüsü Antakya'ya 13 km uzaklıktaki Alahan köyü civarında kurulmaktadır.

Biz Alahan köyü sakinleri üniversitenin köyümüz civarında kurulmasından büyük sevinç ve mutluluk duyuyoruz. Bu gelişmeler esasen verimsiz topraklarımız üzerinde yer seçimi yapıldığından bizim bir bakımdan kurtuluşumuz olacaktır. Devletimize ve üniversitenin kurulmasına önyak olanlara minnet ve şükran borcumuz vardır.

Ancak bu işi baltalamak isteyen ve köyümüzden uzaklaştırmak isteyen ve sözde burada toprağı olan kişiler, yüksek katınıızı zaman zaman rahatsız etmektedirler. Oysa bu alandan alınan malzemeler yol yapım işlerinde kullanılmaktadır. Arazi incelendiği takdirde bu durum gözle görülecektir. Bu gibi insanların üniversite alanında yerleri olmadığı gibi, kötü niyetleri köy ve köylümüzü gelecek nimetlerden mahrum etmek istemektedir. Biz aşağıda imzaları olanlar Yüksek

³⁵ 14 Aralık 1994, Antakya Toplumcu Halk Gazetesi, Yıl: 29, Sayı: 8710, s. 3.

³⁶ 16 Aralık 1994, Antakya Toplumcu Halk Gazetesi, Yıl: 29, Sayı: 8712, s. 1.

Makamınızca kötü niyetli insanlara gerekli cevabın verileceğinden eminiz. Aynı zamanda köyümüzden bazı hayırsever insanlar bir kısım yerlerini üniversiteye hibe etmişlerdir.

Bizler kurulmakta olan üniversitenin hiçbir aksamaya meydan verilmeden devam ettirilmesi için devletimizle el ele vererek yürütülmesini yüksek makamınızdan talep etmekteyiz.”³⁷

Antakya-Üç Gedik Köyü Arazisinin Kamulaştırılması

Üniversitemizin kampüs sahasının teşkilinde gerekli olan arsa ihtiyacını karşılamak üzere Antakya- Üçgedik Köyü 12554 metrekarelik 335 nolu, 9327 metrekarelik 336 nolu, 19346 metrekarelik 375 nolu, 15551 metrekarelik 376 nolu, 8814 metrekarelik 378 nolu, 6780 metrekarelik 376 nolu, 8849 metrekarelik 380 nolu, 15839 metrekarelik 399 nolu, 3054 metrekarelik 404 nolu, 2954 metrekarelik 405 nolu, 4233 metrekarelik 406 nolu, 3285 metrekarelik 419 nolu, 19385 metrekarelik 421 nolu, 12246 metrekarelik 427 nolu, 1364 metrekarelik 809 nolu, 3337 metrekarelik 1199 nolu, 4248 metrekarelik 1200 nolu, 602 metrekarelik 1220 nolu, 546 metrekarelik 1221 nolu, 513 metrekarelik 1222 nolu, 513 metrekarelik 1691 nolu parsellerde kayıtlı gayrimenkuller hakkında Üniversite Yönetim Kurulunca kamulaştırma kararı alınmıştır. Söz konusu parsellerin Kıymet Takdiri 20.09.1996 Cuma günü saat 14.30’da mahallinde yapılacaktır³⁸.

Bu kamulaştırma üzerine köy halkından bazı kişiler Rektör Prof. Dr. Haluk İpek’i ölümle tehdit eden mektuplar yazdıkları görülmüştür. Rektör Prof. Dr. Haluk İpek’i hedef alan mektupta şu ifadeler yer almaktadır:

“ Prof. Dr. İpek, biz Alahan halkı olarak üniversite için sizlere 209 dönüm arazi verdik. Sanınız bu kadar arazi size yeterlidir. Şayet yetmiyorsa başka köylere de gidin oradan kamulaştırma yapın. Artık bizim topraklarımızdan çekilin. Bizim çoluk çocuğun ekmeğiyle oynamayın. Bizim beddualarımızı kazanmayın.

İnanın ki, isterseniz inanmayın. Bizi (!) gittiğinde bizim canımız gitmiş tamamen. Sıra size geliyor. Size zarar vermek için acelemiz yok. Ama inanın ki sizleri vuracağız, sizleri vurmuyacağım, eşinizi çocuğunuzu. Akrabanızı, sülalenizden çok kişiyi vuracağız.

Cumhurbaşkanınının 191 kişi koruyordu. Sizleri de 191 kişi korusun. Bakalım.

Kısacası köy halkı sizler için bir terör olacak. Bakalım bu yaralarla yaşamak mı, yoksa bu fakirlerin topraklarını almamak mı daha iyi. Sizler için. Sanki yapacağınız okul sırf Alahan köylüleri için midir?

³⁷ Tarihsiz, Alahan Köyü ahalisinin Cumhurbaşkanlığına yazdığı mektup, 4 s.

³⁸ 4 Eylül 1996, Antakya Toplumcu Halk Gazetesi, Yıl:30,Sayı:9231, s.3.

Dediğimiz gibi başka köylerden gidin kamulaştırın. Son ihtarımız: Eğer toprağımızdan ellerinizi çekmezseniz. Sizleri, ailenizi, sülalenizi yok ederiz. Bizim için acele bir şey yok. Aylar beklide yıllar sürer intikam. Alahan Köylüleri.”³⁹

Bunun üzerine Rektör Prof. Dr. Haluk İpek, Hatay Cumhuriyet Savcılığına yazdığı dilekçe ile mektubu gönderenlerden şikayetçi olmuştur. Mektupla ölümle tehdit konusunu taşıyan şikayet dilekçesinde şu ifadeler yer almıştır:

“1-Mustafa Kemal Üniversitesinin arsa gereksinimi için Alahan köyünde kain bir kısım araziler kamulaştırma yasası gereğince kamulaştırılmıştır.

2- Ancak bu kamulaştırma nedeniyle köy halkının büyük çoğunluğu memnun olmakla birlikte, bir kısmı genelde haksız olarak işgalci durumunda bulunanlar kamulaştırmadan müşteki olmuşlardır.

3-Bu nedenle tarafıma ilişikte bulunan ve postayla gönderilen tehdit mektubunu göndermektedirler.

Netice: Konu hakkında gerekli tahkikatın yapılarak sanıkların tespiti ve T.C.K. ilgili maddeleri gereğince cezalandırılmalarını talep ederim.”⁴⁰

Kampusun Yeni Adı: “Tayfur Sökmen Kampüsü”

Mustafa Kemal Üniversitesinin Alahan mntikasındaki kampusune Hatay Devleti Cumhurbaşkanı Tayfur Sökmen’in adı verildi. Alahan kampusune “Tayfur Sökmen Kampüsü” adı verilmesi kararı MKÜ senatosunun 30 Mart Cuma günkü toplantısında alındı ve Rektör Prof. Dr. Haluk İpek’in önermesiyle teklif oy birliğiyle benimsendi. Böylelikle MKÜ’ye ait Alahan kampusu bundan böyle “Tayfur Sökmen Kampüsü” olarak adlandırılacak⁴¹.

Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. Haluk İpek, son günlerde kamuoyunu meşgul eden Üniversite ile ilgili tüm konulara açıklık getiren bir basın toplantısı yaptı. Rektör yardımcıları ile bir dizi yetkilinin de hazır bulunduğu toplantıya başta İskenderun olmak üzere gazetelerin ilgisi büyük oldu.

Prof. Dr. Haluk İpek, üniversite ve aldığı mesafe konusunda kısa bilgiler vererek başladığı toplantılarda İskenderun’da başta kaymakamlık olmak üzere yapılan eleştirileri de yanıtladı. İskenderun’a MKÜ nün yatırım yapmadığı ve ilçede bulunan fakültelerin Antakya merkez kampusuna taşınması ile ilgili eleştirilere değinen İpek, üniversitenin kuruluş yasasını okuyarak uygulamalarının tamamen yasanın getirdiği zorunluluktan kaynaklandığını, İskenderun’da kampus ve yeni fakültelerin açılmasının yasal olarak mümkün olmadığını belirtti.

³⁹ Tarihsiz, Alahan Köylüsü olduklarını söyleyen kişilerin Rektör Prof. Dr. Haluk İpek’e yazdıkları ölüm tehdidi içerikli mektup.

⁴⁰ MKÜ Rektörlüğünün Hatay Cumhuriyet Savcılığına 10 Haziran 1996 tarih ve 01/47-3494 sayılı yazısı.

⁴¹ 6 Nisan 2001, Antakya Toplumcu Halk Gazetesi, Yıl:34, Sayı:10626, s.1.

Prof. Dr. İpek, yatırım konusunun Devlet Planlama Teşkilatı tarafından belirlenip uygulandığını hatırlatarak MKÜ olarak kuruldukları günden bu yana önceden planlanan ve belirlenen yatırımları yaptıklarını, Üniversite senatosunun keyfi hareket ederek istediği yere kampus ya da fakülte açma imkanının bulunmadığını belirtti. MKÜ bünyesindeki tüm fakültelerin merkez kampusta toplanmasının son derece doğal ve gerekli olduğunu anlatan, İpek, “Bu uygulama hem Türkiye’nin hem de dünyanın her tarafında aynıdır. Kampuslar tüm bitirilmiş fakültelerin bir arada eğitim verdiği sistemdir. Merkez kampus ve fakülte binaları tamamlanuncaya kadar geçici olarak dağılmış durumdaki bünyelerimizi tek çatı altında toplamamız doğal ve gereklidir. Bu konunun başka noktalara çekilerek İskenderun Antakya tartışması yapmak kuruma yapılmış bir haksızlık olur. MKÜ bilimsel bir kurumdur ve buradaki çalışmalar ilimizin tamamının etkilediği ve ilgilendirdiği gibi hem ülkemizi hem de dünyamızı etkilemektedir. Biz Hatay’ımızı bir bütün olarak görüyor ve her anlamda gelişimine katkı vermek için bilimsel çalışmalar yapıyoruz. MKÜ yasasında İskenderun için sivil Havacılık ile İskenderun Meslek Yüksek Okulu belirlenmiştir. Bunun dışında bir yatırım konusu üniversitemiz inisiyatifinde olmayıp yasaların gereğini uygulamak durumundayız” dedi⁴².

Mustafa Kemal Üniversitesi’nin Alahan Merkez Kampüsünün geçmiş yıllara oranla çok daha hareketli olduğu göze çarpıyor. Bu bölgedeki hareketlilik özellikle öğrencilere yönelik hizmet veren işletmeleri olumlu etkiliyor. Bu amaçla hizmet veren işletmeler de kendi aralarında olumlu bir rekabete soyunurken, işletmelerdeki revizyonlar da dikkat çekiyor. Alahan Kampüsünün civarında bulunan Pınar Cafe’de de öğrencilerin ilgisini ve beğenisini çekecek birbirinden ilginç yeni uygulamalar yaşam buluyor. Görünen o ki MKÜ merkez kampüs uygulaması ile yepyeni bir kent yaratma aşamasında⁴³.

Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. Haluk İpek, kampüs modeli uygulamasında MKÜ’nün Akdeniz bölgesinde Çukurova Üniversitesi’nden sonra ikinci olduğunu kaydederek “Övünerek söyleyebilirim ki bölgede ikinci üniversiteyiz” dedi. Önceki gün basın mensuplarına oluşturulan laboratuvarlar, yeni birimler ve inşaatları gezdiren Rektör Prof. Dr. Haluk İpek, içerdiği 9 fakültenin 8’inde eğitim yapılabilen MKÜ’de yasa gereği örnek bir kampüs modeli oluşturulduğunu ve kampüs disiplini arzulan seviyeye de yakında ulaşacağını söylerken “Yasa gereği son kurulan 23 Üniversite, Kampüs Üniversitesi’dir. Fakülteleri Antakya’daki kampüste toplamamızın ana gayesi budur” şeklinde konuştu. Basın toplantısında Tıp Fakültesi inşaatı ihalesine bazı şirketlerin alınmaması yanı sıra kırımının az olması ile ilgili bir gazetecinin spekülasyonlar dolaştığını söylemesi üzerine açıklamada bulunan Rektör Prof. Dr. Haluk İpek bu konuda da şöyle konuştu. “2886 sayılı ihale yasasının 44. Maddesi özeldir ve ihaleye katılmak üzere en az 3 firmanın

⁴² 13 Şubat 2001, Antakya Toplumcu Halk Gazetesi, Yıl:34, Sayı:10587, s. 1.

⁴³ 18 Ekim 2001, Antakya Toplumcu Halk Gazetesi, Yıl:34, Sayı:10795, s. 3.

çağrılmasını öngörün biz de bu çerçevede güçlü, bu işi yapabileceklerine inandığımız 5 şirketi ihaleye davet ettik. Sonuçta Tepe grubu Ekinciler işi üstlendiler. İyi ki de almışlar, zira para olsa da olmasa da inşaat sürüyor ve zamanında bitecek. Aksi halde herhangi bir şirket büyük kırımla işi alsaydı işi bitiremeyebilirdi, kaldı ki Tıp Fakültesi İnşaatı sıradan bir iş değildir. Çok sağlam olması gerekir. Bu bakımdan Bilkent ve Hacettepe gibi inşaatları yapan Tepe grubunun işi üstlenmesi işin zamanında bitirilmesi açısından olumlu olmuştur. İhale de her şey yasalara uygun şekilde yapılmıştır.⁴⁴

Hatay Mustafa Kemal Üniversitesinin yer aldığı kampus ve çevresinin toplam 1300 dönümlük bir alanı içerdiği belirtilerek bu alanın uzun vadede ihtiyacı karşılamaktan çok uzak kalacağı görüşü savunuldu Rektör prof. Dr. Metin Gürkanlar geçtiğimiz günlerde basınla söyleşisinde MKÜ' nün kuruluş aşamasında fizik bakımından uzun vadeli bir düşüncenin planlanmadığının gözlemlendiğini kaydederek bugünkü durumda 1300 alana sahip olduklarını belirterek şöyle devam etti: “Çukurova üniversitesi 1973 yılında kuruldu. 26 bin dönümlük alana sahip. ÇÜ Rektörü şimdiden sahip oldukları alanın darlığından söz ediyor. Hacettepe üniversitesi 17 bin dönüm, ODTÜ 30 bin dönüm, Erzurum Atatürk üniversitesi 43 bin dönüm, Ş. Urfa Harran üniversitesi 27 bin dönüm alana sahip iken bizim MKÜ'nün sahip olduğu alan ise sadece 1300 dönümdür. Bu fiziki koşullar uzun vadede yetersiz kalacak ve sıkıntı oluşacaktır.” Rektör Gürkanlar, geleceği düşünerek üniversite kampüsüne yeni alanlar kazandırmaya çalıştıklarını, bu konuda girişimlerde bulduklarını sözlerine ekledi.⁴⁵

Mustafa Kemal Üniversitesi Kampüs Çalışması

Hatay valisi Ahmet Kayhan İskenderun ilçesinde yapılması planlanan mühendislik ve su ürünleri fakültelerinin de içinde bulunacağı kampusun yapımına hayırseverlerin desteği resmiyet kazandırılabilceği ve başlayabilecek bu projenin ancak devletin programına alınmasıyla hayata geçirilebileceğinin ortaya çıktığını söyledi.

Kayhan yaptığı açıklamada, “Hatay valiliği koordinasyonunda benden önce yapılan iyi niyetli girişimler sonucu İskenderun ilçemizde konuşlandırılması düşünülen mühendislik ve su ürünleri fakülteleri için MKÜ' ye tahsis edilen araziye bir kampüs projesi düşünülmüş, bu projenin bazı iş adamlarımın destek ve katkılarıyla yaptırılması MKÜ koruma ve yaşatma vakfına görev olarak verilmiştir.

“ Yine bu proje kapsamında ortaya çıkacak bina ve tesislerin isdemir başta olmak üzere bazı kişi, kurum ve kuruluşlarca yapılacağı kararlaştırılmıştır ve bu durum bir tutanakla da tespit edilmiştir. Mutafa kemal üniversitesi koruma ve yaşatma vakfı yönetiminin o zaman ki vali Abdülkadir sarının başkanlığında toplanarak kampüs projesinin hazırlanması işini binaların

⁴⁴ 14 Kasım 2001, Antakya Toplumcu Halk Gazetesi, Yıl: 34, Sayı:10816, s. 1.

⁴⁵ 20 Mart Perşembe 2003, Antakya toplumcu Halk Gazetesi, Yıl: 34, s. 3.

yapımında en büyük sorumluluğu yüklenen isdemir yönetiminin talebi üzerine mimar sezen Aygen'e verdiği projenin hazırlandığı müellifin yaklaşık 400 bin TL'lik bir hak ediş olacağının bulunduğu anlaşılmaktadır.”

“Mevcut durum bu merkezdeyken ben de Hatay valisi olarak göreve başladım. İşin hızlandırılması adına ilgililerle görüşmelerde bulundum. Bina ve tesisleri yapma taahhüdünde bulunan kişi ve kuruluşlarla görüşerek bu işe bir an önce başlanabilmesi için üniversite yönetimi ile taahhüt sahiplerinin protokol imzalayarak bu işe resmiyet kazandırmalarını önerdim. İsdemir yönetimi ile protokol hazırlama girişimi devam ederken isdemir de yönetim değişikliği oldu ve protokol imzalanamadı. İş başına gelen yeni yönetim valilikte Oyak yönetim kurulu başkan ve bazı üyeleri ile beni ziyaret ederek yürüttükleri yeni yatırım nedeniyle 2 yıl müsaade istediler. Daha sonra ilgili kişi kurum ve kuruluşlarla görüşmelere devam edildi ama ne yazık ki bu güne kadar taahhüt sahipleri ile MKÜ arasında protokol yapılarak işe resmiyet kazandırılması mümkün olmadı. Ayrıca bina tesislerin yapımı konusunda il özel idaresinin proje içindeki stadyumun, MKÜ koruma ve yaşatma vakfının da restoran ve kafe inşaatlarını yaptıracağı o zaman ki vali tarafından ifade edilmiş, verilen söz öncesinde ne de sonrasında gerek il özel idaresi gerekse MKÜ koruma ve yaşatma vakfi yetkili kurullarında herhangi bir karar alınmamıştır. Yükseköğrenimle ilgili görev ve sorumluluğu bulunmayan il özel idaresinin yetkili kurullarında bu konu da karar alması da kanunen mümkün değildir.”

“Yine projenin kalan hak edişlerini ödeme güclüğü çeken MKÜ Koruma Ve Yaşatma Vakfı'nın da bütçe yapısı itibariyle böyle bir yatırım üstlenmesi mümkün görülmemektedir. Bugünkü rakamlarla 33 milyon YTL'ye mal olması beklenen MKÜ İskenderun kampüsü projesinin hayata geçmesi için herkesin sorumluluk bilinci içinde popülizm yapmadan iyi niyetle olaya yaklaşması gerekmektedir” dedi. ⁴⁶

Sonuç

Mustafa Kemal Üniversitesi'nin 1966'da başlayan macerası 1992'de Vali Utku Acun'un gayretleri ve kurucu rektör Prof. Dr. Haluk İPEK'in çalışmalarıyla tamamlanmış ve kuruluş aşamasını tamamlamıştır. Üniversite brokratik engelleri aşarak tamamlamış olduğu süreçten sonra gelen aşamada bir taraftan üniversite kampüsünün oluşturulmasına çalışılırken, diğer taraftan üniversitenin bir isminin olabilmesi için benzerlerinden farklılıklarının ortaya çıkarılması, tarihsel bekranda uygun bir isim bulunması gerekmektedir ki, bunun için herkesin aklından geçen husus Mustafa Kemal Atatürk'ün “davam” diyerek başlatmış olduğu bir mücadele sonucunda anavatana katılan Hatay'ın üniversitesine en yakışan ismin de onun ismi olabileceğiydi. Bunun yanı sıra yine bir kampüs

⁴⁶ 9 Ağustos 2006, Hatay gazetesi, Yıl:51, Sayı:18872, s. 1.

tartışması başlatılmış olmakla beraber, nerede konuşlanacağı ve bütün bölümlerin, fakültelerin nerede toplanacağı konusu da sorun olmaya başlamıştı. Üniversitelerin dağınık yapıları ülkemizde pek çok iskan sorunlarına sebep olabildiği için mutlaka bir kampüse ihtiyaç vardı. Vali Utku Acun'un üniversite için ilk belirlediği yer Top Boğazı olmakla beraber, şehre uzaklığı Top Boğazı mevkiinin listeden çıkarılmasına ve Üç Gedik Mahallesi ile Alahan Köyü arasındaki boş arazilere yerleştirilmesine karar verilmiştir. Bu karar Üç Gedik Mahallesi sakinlerini biraz ürkütmüş olmakla beraber asıl sorun Alahan Köy sakinlerinden çıkmıştır. Ancak bütünlumsuzluklara rağmen son gayretle bu mesele de halledilerek, köyün en kıraç arazileri üniversite kampüsü olarak kamulaştırılmıştır.

Bu çalışma sayesinde Mustafa Kemal Üniversitesi bu gün iskan olduğu yerde 208 bin dönüm arazi üzerinde ilk mevkiini tutma imkanına sahip olmuştur.

Kaynakça

Akçora, Erngünöz, "Hatay'ın Anavatan'a İlhakının Türk Dış Politikasındaki Yeri", *Atatürk Araştırmaları Merkezi Dergisi*, Sayı:32, Ankara 1995.

Çankaya, Ali- Ataker, Hasan Nizamettin, *Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler*, C. 3, Ankara 1968-1970.

Çankaya, Ali, *Mülkiye Tarihi Ve Mülkiyeler*, Mars Matbaası Yayınları, Ankara 1968-1969.

Dayı, Esin, "Hatay Devleti ve Hatay'ın Anavatan'a Katılması", *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 19, Erzurum 2002.

Gönlübol, Mehmet – Sar, Cem, *Atatürk ve Türkiye'nin Dış Politikası (1919-1938)*, İstanbul 1963.

Öztürk, Ayhan, "Milletlerarası Antlaşmalar ve Türk - Fransız Antlaşmaları (TBMM Hükümetinin Tanınması ve İlk Siyasi Zaferi)", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt: 1, Sayı: 5, Kayseri 1994.

Selçuk, Hamdi, *Hatay'ın O Günleri*, İstanbul, 1971.

Selçuk, Hamdi, *Hatay'ın O Günleri*, İstanbul, 1971.

Soysal, İsmail, *Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları*, C.I, Ankara 1983.

Sökmen, Tayfur, *Hatay'ın Kurtuluşu için Harcanan Çabalar*, Ankara, 1978.

Sökmen, Tayfur, *Hatay'ın Kurtuluşu için Harcanan Çabalar*, Ankara, 1978.

Sönmez, Şinasi, "İkinci Dünya Savaşı Öncesi İngiliz-Fransız-Türk İttifakının Fransız Basınına Yansımaları (1939)", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Sayı: 63, Güz 2018.

Tekin, Mehmet, *Hatay Tarihi*, Antakya 1993.

Yorulmaz, Şerife, “Fransız Manda Yönetimi Döneminde İskenderun Sancağı (Hatay)’ın Sosyo-Ekonomik ve Siyasal Durumuna İlişkin Bazı Kayıtlar (1918-1939)”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Cilt: 6, Sayı: 22, Ankara 1998.

Gazeteler

Antakya Gazetesi

Atayolu Gazetesi

Dil Gazetesi

Hatay Gazetesi

Kurtuluş Gazetesi

Milliyet Gazetesi

Özyurt Gazetesi

Not: Gazetelerin 1980 sonrası hemen bütün nüshaları taranmış olup, çok fazla yer tutmaması için dipnotlardan takibi önerilmektedir.

Diğer Süreli Yayınlar

<http://www.hatay.gov.tr/IcerikDetay.aspx?IcerikId=239>

Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Döne M : 4, Cilt : 20, Toplantı: 3/ 117 nci Birleşim, 29. 6. 1976.

